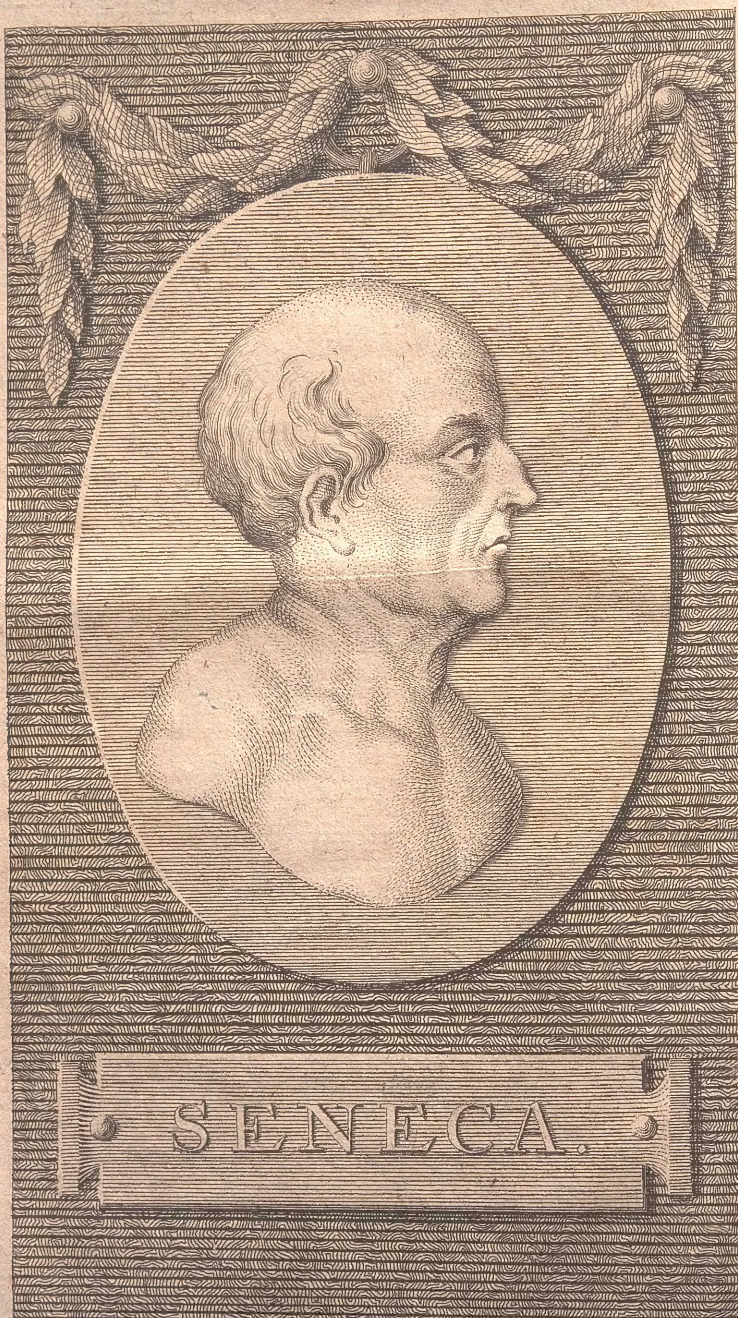

~~32-5~~ 28-6

27-5

SENECA.
J. M. Stock sculps.

L. ANNAEI SENECAE
PHILOSOPHI
OPERA OMNIA

ACCESSIT
A VIRIS DOCTIS
AD SENECAM ANNOTATORUM
DELECTUS.

EDITIO EMENDATIOR.

LIPSIAE
APUD HERED. WEIDMANNI ET REICHIUM
MDCCLXX.

LECTORI
S.

En tibi, Lector, novam operum L. Annaei Senecae editionem, eo potissimum fine adornatam, ut et parari facilius, et omnium usibus commodius inservire posset. Notas proinde quas adjectas vides, non tam oblectantis vario doctrinae genere doctioribus, sive ex illis quae viris magnis observata fuere delectas, sive recens additas scias, sed textui unice illustrando, et juvandis illis qui Senecam legere, non Commentarios volebant. Plerasque Lipsio, Gronovio atque Fromondo, nonnullas aliis quoque viris doctis debemus, quorum nomina plerumque adjecimus. Textum quod attinet, emendatissimum eum fore confidimus, ex luculenta editione, quae cura et emendatione I. F. Gronovii Lugd. Batavor. apud Elzevirios in minore forma An. 1649. prodiit, exscriptum. Alia, de quibus te moneamus, non succurrunt, nec est, cur prolixa editionis hujus commendatione, uti ea cupientem, et proficere sapientibus Senecae monitis gestientem remoremur. Vale igitur, et Seneca nostro, eoque doctore, te ipso fruere.

VITA

L. ANNAEI SENECAE.

Natus est Cordubae (ea vetus florensque in Hispania Boetica colonia est) e gente Annaea, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetque cognomen Senecae, item ominis boni; est enim a Senex Senecis, Patrem habuit Marcum Annaeum Senecam, quem Declamatoris nomine a filio fere distinguunt. Matrem Elviam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenii feminam. Pater, Augusti temporibus, Romam migravit, cum conjuge et liberis, cumque ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adolevit. Eloquentiam a patre, ut videtur, didicit. Ipse vero non contentus domestica hac facultate, Philosophiae simul animum adjecit, et insignes ac serios ejus aevi Philosophos assiduus audivit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem ejusdem sectae, itemque Papyrium Fabianum. Sed et Demetrium Cynicum admiratus est et coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac Quaesturam primo gessit, Praeturam statim ab exilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperii ejus anno, cum Julia Germanici accusata adulterii esset, et ipsa extorris est acta, et quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus, Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille ejus honos, Principis Doctorem moderatoremque fuisse, optimi sane, quamdiu hujus consiliis monitisque se dedit. Opum et ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. Ac in aula ipsa ingentes opes acquisivit, ac paene regias, sive potius venientes ultro admisit: plerasque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hac partim naturae, partim melioris ingenii culturae, partim denique fortunae bona fuerunt. Nunc quid de moribus et virtutibus ejus dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, ut nec Magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare et cognatum paene vitium, adulationem, flexerit, nec opes ad luxum provocarint. Quam nihili et prope contemtim has res haberet, satis ostendit, cum apud Neronem calumniis varie vellicatus, animosa oratione principem accessit, commeatum potens, et opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas. ipse morum vitaeque suae censor et exactor regidissimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo aevo ingens de eo opinio, et vel imperio destinabatur. Sicut autem puram ejus mentem non erexerunt prosperioris fortunae blandimenta, sic nec dejecerunt adversae terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo, ut ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Mortem quantopere non extimuerit, hinc discere licet. Cum Praefectus Neronis necessitatem ultimam denuntiaret, nulla pavoris signa edidit, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprehensum. Flentes amicos, modo sermone, modo intentior, in modum coërcentis, ad firmitudinem revocavit. Et novissimo quoque momento, suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus praeclare multa disseruit, quae in vulgus edita sunt. En dignam Philosopho, et quidem Stoico, mortem. In ipsis sapientiae praeceptis vocem simul et spiritum extremum reddidit.

FRAGMEN-

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECAE
QUI INTERCIDERUNT.

Quintil. Cap. III. Lib. VIII.

Nostri autem in jungendo, aut derivando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini juvenis admodum inter Pomponium et Senecam etiam praefationibus esse tractatum, an *gradus eliminat*, apud Attium in tragoedia, dici oportuisset.

Cap. V. ejusdem libri.

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecae in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. Lib. IX.

Novi vero, et praecipue declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controversia, cujus summa est, quod pater filium et novercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hanc senilem manum, et quocumque vis imprime. Et paullo post: Adspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, et crassa caligo. Habet haec figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit. Et est a Seneca dictum eleganter: Non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius Nat. Hist. Lib. VI. C. XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiae commentatione, LX amnes ejus prodidit, gentes duodeviginti centumque. Par labor sit montes enumerare.

Cap. LIII. Lib. IX.

Aevi piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa ist Campaniae, haud procul Neapoli. In ea in Caesaris piscinis a Pollione Vedio conjectum piscem, sexagesimum post annum exspirasse scribit Annaeus Seneca, duobus aliis aequalibus ejus ex eodem genere etiam tunc viventibus.

Suetonius Tiberio, Cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) ſcribit, intellecta defectione, exemtum annulum, quaſi alicui traditurum, parumper tenuiſſe: dein rurſus aptaſſe digito, etc.

A. Gellius. Cap. II. L. XII. Noct. Atticarum.

Mihi de omni Senecae ingenio, deque omni ſcripto, judicium cenſuramque facere, non neceſſum eſt: ſed quod de M. Cicerone, et Q. Ennio, et P. Virgilio judicavit, ea res cujusmodi ſit, ad conſiderandum ponemus. In Lib. XXII. Epiſtolarum moralium, quas ad Lucilium compoſuit, deridiculos verſus Q. Ennium de Cethego, antiquo viro, feciſſe hos dicit:

— — Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant.
Flos delibatus populi et ſuada medulla.

Ac deinde ſcribit iisdem verſibus verba haec: Admiror eloquentiſſimos viros, et deditos Ennio, pro optimis ridicula laudaſſe. Cicero certe inter bonos ejus verſus et hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit: Non miror, inquit, fuiſſe, qui hos verſus ſcriberet, cum fuerit, qui laudaret: niſi forte Cicero ſummus orator agebat cauſſam ſuam, et volebat hos verſus videri bonos. Paullo poſt: Apud ipſum quoque, inquit Seneca, Ciceronem invenies etiam in proſa oratione quaedam, ex quibus intelligas, illum non perdidiſſe operam, quod Ennium legit. Ponit deinde, quae apud Ciceronem reprehendat, quaſi Enniana, quod ita ſcripſerit in libris de Republica: Ut, Menelao Laconi fuit ſuaviloquens jucunditas. Et quod alio in loco dixerit, breviloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis; neceſſe erat haec dici, cum illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem haec ipſa interpoſuiſſe ad effugiendam infamiam nimis laſcivae orationis et nitidae. De Virgilio quoque eodem in loco verba haec ponit: Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quosdam verſus, et enormes, et aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quam ut Ennianus populus agnoſceret in novo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo poſt ex Seneca: Quidam ſunt tam magni ſenſus Q. Ennii, ut licet ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter unguentatos placere. Et cum reprehendiſſet verſus, quos ſupra de Cethego poſuimus: Qui hujusmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eosdem admirari et Soterici lectos. Dignus ſane Seneca videatur lectione ac ſtudio adoleſcentium, qui honorem coloremque veteris orationis Soterici lectis compararit, quaſi minimae ſcili-

cet

eet gratiae et relictis jam centemptisque. Audias tamen commemorari ac referri pauca quaedam, quae ipse idem Seneca bene dixerit: quale est illud, quod in hominem avarum et avidum et pecuniae sitientem dixit: Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de anima, C. XLII.

Multo coactius Seneca: post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa.

Lactantius divin. inst. L. I. C. IV.

Annaeus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam saepe summum Deum merita laude prosequitur? Nam cum de immatura morte differeret, Non intelligis, inquit, auctoritatem ac majestatem judicis tui? Rector is orbis terrarum, caelique et deorum omnium Deus: a quo ista numina, quae singula adoramus et colimus, suspensa sunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimae jaceret, et hoc ordiretur, quo neque majus quidquam novit natura, nec melius, ut omnia sub ducibus suis irent, quamvis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. Et quam multa alia de Deo nostris similia locutus est? quae nunc differo, quod aliis locis opportuniora sunt.

Cap. VII.

Et est illud verum, quod dixisse in Exhortationibus Senecam supra retuli, Genuisse regni sui ministros Deum.

Eodem Cap. VII.

Quod Seneca, vir acutus, in Exhortationibus suis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem respicimus, cui, quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Ejusdem Lib. Cap. XVI.

Non illepide Seneca, in Libris Moralis philosophiae: Quid ergo est, inquit, quare apud poëtas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? Utrum sexagenarius factus est, et illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem: Ab alio exspectes, alteri quod feceris? et timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Lib. II. Cap. II.

Recte igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis supplicant genu posito: illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem jaciunt, victi-

victimas caedunt: et cum haec tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Ejusdem Lib. Cap. IV.

Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet: Non, inquit, bis pueri sumus (ut vulgo dicitur,) sed semper. Verum hoc interest, quod majora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex ullo. Immo laudabimus: quamvis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse Natura est.

Lib. III. Cap. XV.

Eodem ductus errore Seneca, (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, *inquit*, nihil aliud est, quam recta vivendi ratio: vel honeste vivendi scientia: vel, ars recte vitae agendae. Non errabimus, si dixerimus, philosophiam esse legem bene honesteque vivendi. Et qui dixerit illam, regulam vitae, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, philosophorum tales sunt, ut sint diserti in convicium suum. Quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicam missa. Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quae non probabit, ut etiam ad majora transitum inveniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: et quibus alii utuntur in gloriam, aut voluptatem, utetur agendae rei caussa. Et paullo post: Omnia, quae luxuriosi faciunt, quaeque imperiti, faciet et sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap. XVI. ejusdem libri.

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiae nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap.

Cap. XXIII.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrumne Soli quoque suos populos daret; inepte scilicet, qui dubitaverit.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis VIII. Itaque insectatus est convitiis redemptorem Seneca, quod parvo Platonem aestimaverit.

Lib. V. Cap. IX.

Qui volent scire omnia, Senecae libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum et descriptor verissimus, et accusator acerrimus fuit.

Ejusdem Lib. Cap. XIV.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus objectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus, et iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. Quod est utique summae perversitatis.

Lib. VI. Cap. XVII.

Item Senecae, in libris Moralis Philosophiae dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpurave, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem novam viderit; qui, sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendendae per patibulum manus, non quaerit, quid patiatur, sed quam bene. Qui autem Deum colit, haec patitur, nec timet.

Cap. XXIV. Lib. VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. Scit enim ille omnia, in cujus conspectu vivimus, nec si universos homines celare possumus: cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum. Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminavit: Magnum, inquit, nescio quid, majusque, quam cogitari potest, numen est, cui vivendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo, qui Deum nosset, quam dictum est ab homine verae religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in ejusdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium

tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: haeret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, et arbitros removes? Putas tibi contigiſſe, ut oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam?

Ejusdem Cap. XXV.

Quanto melius et verius Seneca? Vultisne vos, inquit, Deum cogitare? magnum et placidum, et majeſtate leni verendum: amicum, et ſemper in proximo: non immolationibus et ſanguine multo colendum: quae enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt? ſed mente pura, bono honeſtoque propoſito. Non templa illi, congeſtis in altitudinem ſaxis, ſtruenda ſunt: in ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.

Lib. VII. Cap. XV.

Non inſcite Seneca Romanae urbis tempora diſtribuit in aetates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, a quo et genita, et quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub ceteris regibus, a quibus et aucta ſit, et diſciplinis pluribus, inſtitutisque formata: at vero Tarquinio regnante, cum jam quaſi adulta eſſe coepiſſet, ſervitium non tuliſſe, et rejecto ſuperbae dominationis jugo, maluiſſe legibus obtemperare, quam regibus: cumque eſſet adoleſcentia ejus fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus coepiſſe juveneſcere. Sublata enim Carthagine, quae tam diu aemula Imperii fuit, manus ſuas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis et nationibus imperio ſubjugatis, cum jam bellorum materia deficeret, viribus ſuis male uteretur, quibus ſe ipſa confecit. Haec fuit prima ejus ſenectus, cum bellis lacerata civilibus, atque inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperii recidit, quaſi ad alteram infantiam revoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce et auctore defenderat, ita conſenuit, tamquam ſuſtentare ſe ipſa non valeret, niſi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus adverſus Jovinianum libro primo.

Claudia virgo Veſtalis, cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, et ſimulacrum matris Idaeae in vado Tiberis haereret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Melius tamen, inquit Lucani poëtae patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc, quod evenit, ornamentum potius exploratae fuiſſet pudicitiae, quam dubiae patrocinium.

Eodem

Eodem libro.

Scripſerunt Ariſtoteles, et Plutarchus, et noſter Seneca, de matrimonio, libros, ex quibus et ſuperiora nonnulla ſunt, et iſta quae ſubjicimus. Amor formae oblivio eſt, et inſaniae proximus, foedum minimeque conveniens animo ſoſpiti vitium. Turbat conſilia, altos et generoſos ſpiritus frangit, a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperioſos, ſerviliter blandos, omnibus inutiles, ipſi noviſſime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate inſatiabili flagrat, plura tempora ſuſpicionibus, lacrymis, conqueſtionibus perdit, odium ſui facit, et ipſe noviſſime ſibi odio eſt.

Paullo infra.

Refert praeterea Seneca, cognoviſſe ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, faſcia uxoris pectus colligabat, et ne puncto quidem horae praeſentia ejus carere poterat; potionemque nullam, niſi alterius tactam labris, vir et uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quae improvida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges, quae contra caelibes ſunt, pars magna conducitur. Quomodo poteſt regere mores, et praecipere caſtitatem, et mariti auctoritatem tueri, qui nupſit?

B. Auguſtinus, de civitate Dei, Lib. VI. Cap. X.

Libertas ſane, quae huic defuit, ne iſtam urbanam theologiam, theatricae ſimillimam, aperte ſicut illam reprehendere auderet, Annaeo Senecae, quem nonnullis indiciis invenimus Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viventi defuit. Nam in eo libro, quem contra ſuperſtitiones condidit, multo copioſius ac vehementius reprehendit ipſe civilem iſtam et urbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabuloſam. Dum enim de ſimulacris ageret: Sacros, inquit, immortales, inviolabileſque deos in materia viliſſima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, et piſcium; quidam vero mixtos ex diverſis corporibus induunt. Numina vocant, quae ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberentur. Deinde aliquanto poſt, cum theologiam naturalem praedicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſſiſſet, oppoſuit ſibi quaeſtionem, et ait: Hoc loco

loco dicet aliquis: Credam ego caelum et terram deos esse, et supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens: Quid tandem? inquit: Veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilii somnia? Cluacinam T. Tatius dedicavit deam, Picum Tiberinumque Romulus; Hostilius Pavorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territae motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Haec numina potius credes, et coelo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Ubi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si et hoc volunt. Tantus est perturbatae mentis et sedibus suis pulsae furor, ut sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem saeviunt. Teterrimi, et in fabulas traditae crudelitatis tyranni, laceraverunt aliquorum membra, neminem sua lacerare jusserunt. In regiae libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi, ne vir esset, jubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet, quae faciunt, quaeque patiuntur; inveniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, ut nemo fuerit dubitaturus, furere eos, si cum paucioribus furerent; nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Jam illa, quae in ipso Capitolio fieri solere commemorat, et intrepide omnino coarguit, quis credat, nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Aegyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de invento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio ejus inventioque fingatur, dolor tamen ille atque laetitia, ab eis, qui nihil perdiderunt, nihilque invenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perveni, pudebit publicatae dementiae, quod sibi vanus furor attribuit, officii. Alius numina Deo subjicit, alius horas Jovi nuntiat, alius lictor est, alius unctor, qui vano motu brachiorum imitatur ungentem. Sunt, quae Junoni ac Minervae capillos disponant: longe a templo, non tantum a simulacro, stantes, digitos movent ornantium modo. Sunt, quae speculum teneant, sunt, quae ad vadimonia sua deos advocent: sunt, qui libellos offerant, et illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus, senex jam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis

diis immortalibus, desidet. Et paullo post: Hi tamen, inquit, etiam si supervacuum usum, non turpem, nec infamem Deo, promittunt: sedent quaedam in Capitolio, quae se a Jove amari putant: nec Junonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimae respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est, civilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, ubi haec aguntur, quam theatra, ubi finguntur. Unde in his sacris civilis theologiae has partes potius elegit Seneca sapienti, ut eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: quae omnia sapiens servabit tanquam legibus jussa, non tamquam diis grata. Et paullo post: Quid quod et matrimonia, inquit, deorum jungimus, et ne pie quidem, fratrum scilicet et sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen caelibes relinquimus, quasi conditio defecerit: praesertim cum quaedam viduae sint, ut Populonia, vel Fulgora, et diva Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo aevo longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, ut meminerimus, cultum ejus magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illae, nec mos, in civili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret, sed iste, quem philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia ILLUSTRIS POPULI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. XI. de eodem Seneca.

Hic inter alias civilis theologiae superstitiones reprehendit etiam sacramenta Judaeorum, et maxime sabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem aetatis suae perdant vacando, et multa in tempore urgentia non agendo laedantur. Christianos tamen, jam tunc Judaeis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suae patriae veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Judaeis cum loqueretur, ait: Cum interim usque eo sceleratissimae gentis consuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur haec dicens, et quid divinitus ageretur, ignorans. Subjecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret.

ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſſas ritus ſui noverunt, et major pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitae P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Julium Montanum poëtam, ſolitum dicere, involaturum ſe quaedam Virgilio, ſi vocem poſſet, et os, et hypocriſin: eosdem enim verſus, eo pronuntiante, bene ſonare; ſine illo, inareſcere quaſi mutos.

Servius in VI. Aeneid.

Seneca ſcripſit de ſitu et ſacris Aegyptiorum. Hic dicit, circa Sienem, extremam Aegyptii partem, eſſe locum, quem Philas, hoc eſt, Amicas vocant, ideo quod illic eſt placata ab Aegyptiis Iſis, quibus iraſcebatur, quod membra mariti Oſiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quae inventa poſtea cum ſepelire vellet, elegit vicinae paludis tutiſſimum locum, quem ad tranſitum conſtat eſſe difficilem: limoſa enim eſt et papyris referta.

Idem Servius in IX. Aeneid.

Ganges fluvius Indiae eſt, qui ſecundum Senecam in ſitu Indiae novem alveis fluit, ſecundum Melonem ſeptem: qui tamen et ipſe commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alveis fluat.

Priſcianus Lib. VII.

Seneca Ovidium ſequens: Gauſapa ſi ſumſit, gauſapa ſumta proba.

Concilium Turonenſe II. Can. XV.

Aliqui Laici, dum diverſa perpetrant adulteria, hoc quod de ſe ſciunt, in aliis ſuſpicantur, ſicut ait Seneca, peſſimum in eo vitium eſſe, qui in id, quod inſanit, ceteros putat furere.

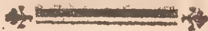
L. AN-

L. ANNAEI SENECAE

ORDO LIBRORUM

** *De*

L. ANNAEI SENECAE

DE

IRA AD NOVATUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Libri de Ira *ſcripti inter Philoſophiae primos videntur, certe inter eos quos habemus. Suſpicamur ex verbis Senec. lib. III. cap. XVIII.* Modo C. Caeſar Sex. Papinium, cui pater erat conſularis, Belienum Baſſum Quaeſtorem ſuum flagellis cecidit. *Ait*, modo: *jam nunc recenti facto. Imo ipſo Caligula vivo, e Cap. ſequenti:* Quod tanto opere admiraris, iſti belluae cottidianum eſt: ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sane haec omnia de homine qui eſt, non qui fuit. Scripſit tunc igitur: ſed non edidit, (melior illi mens) etſi ſtatim, opinor, ab ejus morte.*

Argumentum *eſt, quod titulus praefert; de Ira noſcenda, et deinde fugienda. Primus liber habet itaque deſcriptionem ejus, et foedum habitum iratorum ac faciem, tum definitiones; tum quaeſtiones, An in ſolum hominem cadat? aſſerit. An ſecundum naturam ſit? negat, cum Stoicis. An utilis ſit, praeſertim temperata? id quoque negat, et contra Peripateticos varie diſputat, non acui animum ab ea aut robur: ne malis quidem iraſcendum eſſe, nec in caede patris, raptu matris: tuendum tamen, et vindicandum. Denique non magni, ſed imbecillis animi hanc notam eſſe. Libri in partibus pulchri et eminentes ſunt, in toto parum diſtincti, et repetitionibus aut digeſtione confuſi.*

CAPUT I.

Exegiſti a me, Novate, ut ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique ineſt; hic totus concitatus, et in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minime humana fervens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens, in ipſa innuens tela, et ultionis ſecum ultorem tracturae avidus. Quidam itaque e ſapientibus viris iram dixerunt brevem inſaniam. Aeque enim impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod coepit, pertinax et intenta, rationi conſiliiſque praecluſa, vanis agitata cauſſis, ad diſpectum aequi verique inhabilis, ruinis ſimillima, quae ſuper id quod

A oppreſ-

oppreſſere, franguntur. Ut autem ſcias, non eſſe ſanos, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia ſunt: audax et minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gradus, inquietae manus, color verſus, crebra, et vehementius acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, et micant oculi, multus ore toto rubor, exaeſtuante ab imis praecordiis ſanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſe ipſos torquentium ſonus, gemitus, mugitusque, et parum explanatis vocibus ſermo praeruptus, et comploſae ſaepius manus, et pulſata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque minas agens, foeda viſu et horrenda facies depravantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cetera licet abſcondere, et in abdito alere: Ira ſe profert, et in faciem exit: quantoque major eſt, hoc effervеſcit manifeſtius. Non vides, ut omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notae, [a] ac tota corpora ſolitum quietumque egrediantur habitum, et feritatem ſuam exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua jactantur in vacuum, et arena pulſu pedum ſpargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla ſerpentibus, rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamquam perniciоſum natura, ut non appareat in illo, ſimul ira invaſit, nova feritatis acceſſio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, et audaciam dare ſui ſigna, et poſſe praenoſci. Neque enim ulla vehementior intra cogitatio eſt, quae nihil moveat in vultu. Quid ergo intereſt? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

Cap. II. Jam vero ſi effectus ejus damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis caedes ac venena, et reorum mutuas ſordes, [b] et urbium clades, et totarum exitia gentium, et principum ſub civili haſta capita venalia, et ſubjectas tectis faces, nec intra moenia coërcitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira dejecit. Aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit. Aſpice tot memoriae proditos duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili ſuo confodit; alium inter ſacra menſae ira

a h. e. Signa irae.
b *mutuas ſordes*] Qui accuſant invicem et accuſantur. *Lipſ.*

ira percussit; alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinavit; alium filii parricidio dare sanguinem jussit; alium servili manu regalem aperire jugulum; alium in cruces membra dividere. Et adhuc singulorum supplicia narro. Quid? tibi si libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere caesas gladio conciones, et plebem immisso milite contrucidatam, et in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, [c] aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, et tam inique, ut injuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se judicat, et vultu, gestu, ardore, de spectatore in adversarium vertitur. Quidquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram verberari volunt, et saepe nesciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa et sine injuria, non tamen sine aliqua injuriae specie, nec sine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, et simulatis deprecantium lacrymis placantur, et falsa ultione falsus dolor tollitur.

Cap. III. Irascimur, inquit, saepe non illis qui laeserunt, sed his qui laesuri sunt: ut scias iram non tantum ex injuria nasci. Verum est, irasci nos laesuris: sed ipsa cogitatione nos laedunt, et injuriam qui facturus est, jam facit. Ut scias, inquit, non esse iram poenae cupiditatem, infirmissimi saepe potentissimis irascuntur: nec poenam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, cupiditatem esse poenae exigendae, non facultatem: concupiscunt autem homines et quae non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum a nostra abest. Ait enim: Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram et hanc finitionem intersit, exsequi longum est. Contra utramque dicitur, feras irasci, nec injuria irritatas, nec poenae dolorisve

 alieni

c *tanquam aut curam nostram deferentibus*] Non haerent prioribus et lacuna est ingens. Fuere hic definitiones irae, quas ita explicat, ut quae opponi solerent adducat, nam eo haec et sequentia spectant. Disputat enim Seneca contra Peripateticorum finitionem *ὀργή ἐςι λύπη μεθ᾽ ὑπολήψεως τȣ̃ ὀλιγωρεῖϑαι*, h. e. *ira est dolor cum opinione nos contemni:* Et inter cetera argumenta illud quoque posuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignave se gerentibus irascitur, a quibus tamen nullam accepit injuriam, ut propterea poenam ab iis exigi velit. Respondet autem Seneca, speciem hic injuriae esse, quia tales *curam nostram* et intentionem *deserunt*, vel contemnunt auctoritatem. Item illam non esse veram iram, sed tantum inanem quandam irae similitudinem. *Lips. Ruben. Muret.*

alieni caufa. Nam etiamfi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eft, feras ira carere, et omnia praeter hominem. Nam cum fit inimica rationi, nufquam tamen nafcitur, nifi ubi rationi locus eft. Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incurfum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine funt. Non eft quod credas illi qui dicit:

Non aper irafci meminit, non fidere curfu
Cerva, nec armentis incurrere fortibus urfi.

Irafci dicit, incitari, impingi. Irafci quidem non magis fciunt, quam ignofcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem fimiles illis quosdam impulfus. Alioqui fi amor in illis effet, et odium effet; fi amicitia, et fimultas, fi diffenfio, et concordia; quorum aliqua in illis quoque exftant veftigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque funt. Nulli nifi homini conceffa providentia eft, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, fed etiam vitiis prohibita funt. Tota illorum ut extra, ita intra, forma humanae diffimilis eft. Regium illud et principale aliter dictum, [d] ut vox eft quidem, fed non explanabilis, et perturbata, et verborum inefficax: ut lingua, fed devincta, nec in motus varios foluta; ita ipfum principale parum fubtile, parum exactum. Capit ergo vifus fpeciesque rerum, [e] quibus ad impetus evocetur, fed turbidas, et confufas. Ex eo procurfus illarum tumultusque vehementes funt: metus autem, folicitudinesque, et triftitia, et ira non funt; fed his quaedam fimilia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, et cum acerrime faevierunt, expaveruntque, pafcuntur: et ex fremitu discurfuque vaefano ftatim quies foporque fequitur.

CAP. IV. Quid effet Ira, fatis explicatum eft: quo diftet ab iracundia, apparet; quo ebrius ab ebriofo, et timens a timido. Iratus poteft non effe iracundus: iracundus poteft aliquando iratus non effe. Cetera, quae pluribus apud Graecos nominibus in fpecies iram diftinguunt, quia apud nos vocabula fua non habent, praeteribo: etiamfi amarum [f] nos acerbumque dicimus, nec minus ftomachofum,

d *Regium illud et principale aliter dictum*] τὸ ἡγεμονικὸν, ut Graeci vocant, h.e. principalis animae pars, quam *regium* et alio nomine *principale* dictum hic ait.

e *vifus fpeciesque rerum*] Graecis φαντασίαι.

f *amarum*] Graecis *amari* πικροί. Defcribit Ariftotel. Ethic. Nicom. L. 4. c. 5. quorum ira folvi difficilis, et diu irafcuntur, et continent iram, fit autem paufa, cum fuerint ulti.

ſum, [g] rabioſum, clamoſum, difficilem, [h] aſperum: quae omnia irarum differentiae ſunt. Inter hos moroſum ponas licet, delicatum iracundiae genus. [i] Quaedam enim ſunt irae, quae intra clamorem conſidant; [k] quaedam non minus pertinaces, quam frequentes; quaedam ſaevae manu, verbis parciores; quaedam in verborum maledictorumque amaritudinem effuſae; quaedam ultra querelas et averſationes non exeunt: quaedam altae gravesque ſunt, et introrſus verſae. [l] Mille aliae ſpecies ſunt mali multiplicis.

Cap. V. Quid eſſet Ira, quaeſitum eſt: an in ullum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia diſtaret, et quae ejus ſpecies ſint. Nunc quaeramus, an ira ſecundum naturam ſit, [m] et an utilis, atque ex aliqua parte retinenda. An ſecundum naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus: quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitu eſt? quid autem ira crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? quid ira infeſtius? Homo in adjutorium mutuum generatus eſt: ira in exitium. Hic congregari vult, illa diſcedere: hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam cariſſimos petere: hic aliorum commodis vel impendere ſe paratus eſt; ira in periculum, dummodo deducat, deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo ejus operi, et emendatiſſimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium aſſignat? Ira, ut diximus, avida poenae eſt: cujus cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, minime ſecundum ejus naturam eſt. Beneficiis enim humana vita conſiſtit, et concordia: nec terrore, ſed mutuo amore, in foedus auxiliumque commune conſtringitur. Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quidni? ſed haec ſincera, [n] cum ratione. Non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quaedam haſtilia detorta, ut cor-

 rigamus,

g *ſtomachoſum*] Graecis ἀκροχόλοι, ſunt *ſtomachoſi*, deſcribit Ariſtot. l. c. quod in exceſſu ſint ad iram mobiles, in omnia in omnibus.

h *difficilem*] Graecis χαλεποὶ, qui nec ob quae oportet, et plus quam oportet, et diutius exaſperantur, neque mitigantur ſine ultione. Id. Ariſtot.

i *delicatum iracundiae genus.*] Nam moroſi ſunt, qui exacte nimis omnia fieri, dici, expoſcunt: buibusque difficile eſt placere et ſatisfacere. Proprie δυσάρεστοι. *Lipſ.*

k *intra clamorem conſidant*] h. e. non ultra exeant. Ut apud ὀργίλους qui ſtatim incaleſcunt, ſtatim refrigerantur. *Lipſ.*

l *introrſus verſae*] Eorum, qui, ut Tacitus ait de Domitiano, *ſecreto ſuo ſatiati reponunt odia*, quorum ira, quo obſcurior, eo irrevocabilior. *Lipſ.*

m *ſecundum naturam ſit*] i. e. naturae conveniens ſit.

n *ſincera*] cui cupiditas non immixta, h. e. quae poenae avida non eſt. *Lipſ.*

rigamus, adurimus, et adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in levibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, et cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitae dispositione firmare: proximum est, ut modus proficiat. [o] si modus et ordo non proficit; subducit aliqua, et circumcidit: si ne adhuc quidem respondet; interdicit cibis, et abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhaerentia nocent, et morbum diffundunt, manus affert: nec ulla dura videtur curatio, cujus salutaris effectus est. Ita legum praesidem, civitatisque rectorem decet, quamdiu potest verbis, et his mollioribus, ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatemque honesti et aequi conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc et exprobret: novissime ad poenas, et has adhuc leves et revocabiles decurrat: ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. [p]

Cap. VI. Hoc uno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum praestant: hic, damnatum, cum dedecore et traductione [q] vita exigit: non quia delectetur ullius poena (procul est enim a sapiente tam inhumana feritas) sed ut documentum omnium sint; et qui vivi noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica utatur. Non est ergo natura hominis poenae appetens: et ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia poenae appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte qua nostra sunt? [r] Vir bonus, inquit, non laedit; poena laedit; bono ergo poena non convenit: ob hoc nec ira: quia poena irae convenit. Si vir bonus poena non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui poena voluptati est: ergo non est naturalis ira.

Cap. VII. Numquid, quamvis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis saepe fuit? Extollit animos, et incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit,

o *modus proficiat*] h. e. in modo, qualitate, et genere paulo ante dictorum aliquid immutat, ut hac ratione proficiat. *Lips.*

p *pereuntis intersit*] dum scilicet non amplius peccare sinitur.

q) *traductione*] per theatra nimirum, per fora traduci solent supplicia subituri, ad exemplum scilicet, quo supplicia spectant. *Lips.*

r *ex parte qua nostra sunt*] h. e. ex parte qua nobiscum faciunt, dogmata nostra asserunt. *Lips.*

gerit, nisi hinc flamma subdita est, et hic stimulus peragitavit, misitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languebit actio, et vis ac vigor animi resolvetur. Primum, facilius est excludere perniciosa, quam regere: et non admittere, quam admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fraeni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, et inquinavit, non potest continere quos submovere potuisset. Commota enim semel et *concussa mens*, [s] ei servit, a quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: ulteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Ut in praeceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive dejecta potuerunt, sed consilium omne et poenitentiam irrevocabilis praecipitatio abscidit, et non licet eo non pervenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se projecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, et ad imum agat suum pondus, et vitiorum natura proclivis.

Cap. VIII. Optimum est primum irritamentum irae protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, et dare operam ne incidamus in iram. Nam si coeperit ferre transversos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, jusque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est: nam cum intravit, et portis se intulit, modum a captivis non accipit. Neque enim sepositus est animus, et extrinsecus speculatur affectus, ut illos non patiatur ultra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest utilem illam vim et salutarem, proditam jam infirmatamque, revocare. Non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent: sed affectus et ratio in melius pejusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata et oppressa vitiis resurget, quae irae cessit? aut quemadmodum a confusione se liberabit, in qua pejorum mixtura praevaluit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Utrum ergo ita, nihil ut faciant

s *concussa mens*] rectius *excussa* ut persistat Seneca in translatione aurigae, nimirum non regit amplius mens sed regitur, et servit, excussa curru ab affectu vehementiore. *Gronov.*

ciant eorum quae ira dictat, an ut aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, et se continent. Quomodo? cum jam ira evanescit, et sua sponte decedit, non cum in ipso fervore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque et dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, et a nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, et aut metus, aut cupiditas aliquid impetravit: non rationis tunc beneficio quievit, sed affectuum infida et mala pace.

Cap. IX. Denique nihil habet in se utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adjuvanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exsurgit, et in quantum putavit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quam quae tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, et spiritum accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. Quod est falsum. Nam si exaudit rationem, et sequitur qua ducitur, jam non est ira: cujus proprium est contumacia. Si vero repugnat, et non ubi jussa est quiescit, sed libidine ferociaque provehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui negligit. Itaque si modum adhibere sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effraenatam indomitamque intelligo. Si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae avidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt: Ideo nunquam assumet ratio in adjutorium improvidos et violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut irae metum, inertiae iram, timori cupiditatem.

Cap. X. Absit hoc a virtute malum, ut unquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere:

pere; quatiatur necesse est, fluctueturque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi vivendum est, in alicujus affectus venienti servitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, et incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si aeque affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par utrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exaequari rationi? Ira, inquit, utilis affectus est, si modicus est. Imo si natura utilis est. sed si impatiens imperii rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequetur, ut quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est.

Cap. XI. Sed adversus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos et obedientes. Quid enim est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris, vel cum et fugientes persequitur: et venientes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, ut tantae cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quae ut aliquando perculit, stravitque obvia, ita saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum caeli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique, et Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visatur, [t] caedunt: ob nullam rem aliam opportunos, [u] quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse

 erit

t *antequam legio visatur*] Nimirum Syri et Asiatici sub Principibus Romanis inter Romana auxilia, ut alibi, ita in Germania etiam militabant. Moris autem erat ut auxilia ordirentur pugnam, persequerentur legiones. *Lips.*

u *opportunos*] caedi vincique facilis. *Lips.*

erit nobis certe mores Romanos repetere. [v] Quo alio Fabius affectas imperii vires recreavit, quam quod cunctari, et trahere, et morari ſcivit, quae omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet, quantum ira ſuadebat. [x] Habuit in conſilio fortunam publicam; [y] et aeſtimatis viribus, ex quibus jam perire nihil ſine univerſo poterat, dolorem ultionemque ſepoſuit: in unam utilitatem occaſionis intentus, [z] iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriae ſegnitiaeque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque ſedit, et hunc ſuum publicumque dolorem aequo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? dum circumvallat, et includit hoſtem, eo compulit, ut ferro ipſi ſuo caderent.

Cap. XII. Non eſt itaque utilis, nec in praeliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona eſt: et pericula dum inferre vult, non cavet. Illa certiſſima eſt virtus, quae ſe diu multumque circumſpexit, et texit; et ex lento ac deſtinato provexit. [a] Quid ergo? inquit; vir bonus non iraſcetur, ſi caedi patrem ſuum viderit, ſi rapi matrem? Non iraſcetur, ſed vindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus ſtimulus, etiam ſine ira, pietas ſit? Aut dic eodem modo; quid ergo? cum viderit ſecari patrem ſuum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quae accidere feminis videmus, quoties illas levis periculi ſuſpicio perculit. Officia ſua vir bonus exequitur inconfuſus, intrepidus: et ſic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater caedetur? defendam. caeſus eſt? exſequar: [b] quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis, Theophraſte, quaeris invidiam praeceptis fortioribus, [c] et, relicto judice, ad coronam

v *repetere*] i. e. hodie amiſſos commemorare.

x *tantum auſus eſſet etc.*] Si auſus eſſet pugnare, quod ira ſuadebat. *Lipſ.*

y *habuit in conſilio fortunam publicam*] conſiderabat fortunam Reipublicae hactenus adverſam, per quam vires exhauſtae, nullam ultra jacturam patiebantur. *Lipſ.*

z *in unam utilitatem occaſionis intentus*] h. e. ira ſepoſita nihil aliud ſpectans quam fructum qui ex occaſione dari poterat. *Lipſ.*

a *provexit*] h. e. longius ivit. *Lipſ.*

b *exſequar*] id eſt ulciſcar. Sic *de Conſt. Sap. c. 10. Lipſ.*

c *Cum hoc dicis, Theophr. etc.*] Nimirum iſtae objectiones Theophraſti Peripatetici, quibus ad populi quippe captum acommodatis, invidiam quaeri Stoicis et robuſtioribus praeceptis Seneca ait.

ronam venis. [d] quia unusquisque in ejusmodi ſuorum caſu iraſcitur, putas judicaturos homines id fieri debere quod faciunt. Fere enim juſtum quisque affectum judicat quem agnoſcit. [e] Iraſcuntur boni viri pro ſuorum injuriis? ſed idem faciunt, [f] ſi calda [g] non bene praebetur, ſi vitrum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Non pietas illam iram, ſed infirmitas movet: ſicut pueri, qui tam parentibus amiſſis flebunt, quam nucibus. Iraſci pro ſuis, non eſt pii animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, civibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente: volentem, judicantem, providentem, non impulſum et rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior eſt, quam ira: et ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, praerapida et amens: ut omnis fere cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. [h] Itaque nec in pace, nec in bello, unquam bona fuit. Pacem enim ſimilem belli efficit: in armis vero obliviſcitur Martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non ideo vitia in uſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam et febres quaedam genera valetudinis levant: nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedii genus eſt, ſanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiamſi aliquando, ut venenum, et praecipitatio, et naufragium, ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino judicanda eſt, ſaepe enim ſaluti fuere peſtifera.

Cap. XIII. Deinde quae habenda ſunt in bonis, quo majora, eo meliora et optabiliora ſunt. Si juſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte deminui: ergo et ira quo major, hoc melior. Quis enim ullius boni acceſſionem recuſaverit? atqui augeri illam inutile eſt: ergo et eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum fit. Utilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo et ebrietas. [i] Facit enim protervos et audaces: multique meliores ad ferrum fuere male ſobrii.

d *ad coronam venis*] A Judiciis publicis ſumtum, ubi orator ſaepe a judice ad coronam, h. e. ad circumſtantem populum ſe vertebat. *Lipſ.*

e *quem agnoſcit*] cui ſe ſuccumbere deprehendit.

f *ſed idem faciunt*] His argumentum Theophraſti populare elidit. Quid ais, inquit, iraſci eos in ſuorum injuriis, dabo tibi qui etiam in rebus minimis iraſcatur. *Lipſ.*

g *ſi calda*] h. e. aqua calefacta, quam inter epulas interponere, vel etiam vino miſcere ſolebant. *Lipſ.*

h *opponitur*] ipſa ſibi obſtat.

brii. Isto modo, dic et phrenesim et insaniam viribus necessariam: quia saepe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus e contrario fecit audacem? et mortis timor etiam inertissimos excitavit in praelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque ejusmodi, foeda et caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quae nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum et ignavum paullulum allevant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ita non in adjutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, infantes, senesque, et aegri sunt, et invalidum omne natura querulum est.

CAP. XIV. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, ut bonus vir non irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contra placidior, solutusque affectibus, et cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in hujusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quam multa ex his quae egit, veniam desiderent. Jam irascetur etiam sibi. Neque enim aequus judex aliam de sua, aliam de aliena causa, sententiam fert. Nemo, inquam, invenitur qui se possit absolvere: et innocentem quisque se dicit, respiciens testem, [i] non conscientiam. Quanto humanius, mitem et patrium [k] animum praestare peccantibus, et illos non persequi, sed revocare? Errantem per agros ignorantia viae, melius est ad rectum iter admovere, quam expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, et admonitione, et vi, et molliter, et aspere: meliorque tam sibi quam aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis leve aut spei bonae capax est. Tollantur e coetu mortalium, facturi pejora quae contingunt: [l] et quo uno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Num quis membra sua odit, tunc cum abscidit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetam bovem caedimus, et morbidis

i *respiciens testem*] h. e. innocentem quidem se existimare potest. quatenus criminis quod ad aliorum notitiam pervenerit non est reus, neutiquam autem si propriam respiciat conscientiam.

k *patrium*] id est qualis est parentum in liberos. *Gronov.*

l *facturi pejora quae contingunt*] h. e. contagione nocituri, et malitiam in alios transfusuri. *Lips.*

bidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentoſos foetus extinguimus, liberos quoque, ſi debiles monſtroſique editi ſunt, mergimus. Non ira, ſed ratio eſt, a ſanis inutilia ſecernere. Nil minus quam iraſci punientem decet: cum eo magis ad emendationem poena proficiat, ſi judicio lata eſt. Inde eſt, quod Socrates ſervo ait: Caederem te, niſi iraſcerer. Admonitionem ſervi in tempus ſanius diſtulit, illo tempore ſe admonuit. Cujus erit temperatus affectus, cum Socrates non ſit auſus ſe irae committere? Ergo ad coërcitionem errantium, ſceleratorumque, irato caſtigatore non opus eſt. Nam cum ira delictum animi ſit, non oportet peccata corrigere peccantem.

Cap. XVI. Quid ergo? non iraſcar latroni? non iraſcar venefico? Non. Neque enim mihi iraſcor, cum ſanguinem mitto. Omne poenae genus, remedii loco admoveo. Tu adhuc in prima parte verſaris errorum, nec graviter laberis, ſed frequenter: Objurgatio te primum ſecreta, deinde publica emendare, tentabit. Tu longius jam proceſſiſti, quam ut poſſis verbis ſanari: ignominia contineberis. Tibi fortius aliquid et quod ſentias, inurendum eſt: in exilium, et loca ignota mitteris. In te duriora remedia jam ſolida nequitia deſiderat: et vincula publica, et carcer adhibebitur. Tibi inſanabilis animus eſt, et ſceleribus ſcelera contexens: et jam non cauſſis, quae nunquam malo deſuturae ſunt, impelleris, ſed ſatis tibi eſt magna ad peccandum cauſſa, peccare. [m] Perbibiſti nequitiam, et ita viſceribus immiſcuiſti, ut niſi cum ipſis exire non poſſit. Olim miſer mori quaeris. [n] bene de te merebimur: auferemus tibi iſtam, qua vexaris, inſaniam; et per tua alienaque volutato ſupplicia, id, quod unum bonum tibi ſupereſt, repraeſentabimus, mortem. Quare iraſcar, cui cum maxime proſum? Interim optimum miſericordiae genus eſt, occidere. Si intraſſem valetudinarium exercitatus et ſciens, aut domum divitis, [o] non idem imperaſſem omnibus, per diverſa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia video, et civitati curandae adhibitus ſum: pro cujusque morbo medicina quaeratur. Hunc ſanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egeſtas, hunc ferrum. Itaque etſi perverſa

m *peccare*] h. e. non illecebrae peccati, ſed ipſum te peccatum et infamia ejus delectant. *Lipſ.*

n *mori quaeris*] h. e. ita ſtudio malus es, ut mortem mereri omnino velle videaris.

o *aut domum divitis*] in qua in immenſa illa ſervorum multitudine haud dubie aliqui aegri.

perverſa [p] induenda magiſtratui veſtis, et convocando claſſico concio eſt: procedam in tribunal, non furens, nec infeſtus, ſed vultu legis: et illa ſolennia verba, [q] leni magis gravique, quam rabida voce concipiam, et agi jubebo [r] non iratus, ſed ſeverus. Et cum cervicem noxio praecidi imperabo, et cum parricidam in ſuam culleo, et cum mittam in ſupplicium militare, [s] et cum Tarpejo proditorem hoſtemve publicum imponam; [t] ſine ira, eo vultu animoque ero, quo ſerpentes et animalia venenata percutio. Iracundia opus eſt ad puniendum. Quid? tibi videtur lex iraſci his quos non novit, quos non vidit, quos non futuros ſperat? Illius itaque ſumendus eſt animus, quae non iraſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci convenit, et ob ſecundas res malorum hominum invidere conveniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quosdam, et eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inveniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine invidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus judex damnat improbanda; non odit. Quid ergo? non, cum ejusmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur animus ejus, eritque ſolito commotior? Fateor. Sentiet levem quendam, tenuemque motum. Nam, ut dixit Zeno, in ſapientis quoque animo, etiam cum vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque ſuſpiciones quasdam et umbras affectuum: ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quosdam, ſi quis illis bene utatur, pro armis eſſe. Quod verum foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi deponique poſſent induentis arbitrio. Haec arma quae Ariſtoteles virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non exſpectant manum. habent, et non habentur. [u] Nil aliis inſtrumentis opus eſt: Satis nos inſtruxit ratione Natura. Haec dedit telum, firmum, perpetuum, obſequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non ad providendum tantum,

p *perverſa*] Nimirum praetor et qui judicio praeſedebat, jam ſententiam laturus ponebat praetextam, et in tunica ſententiam ferebat, vel etiam in alia toga ſordida. *Perverſa* igitur *veſtis* eſt indecens, qualis ſervilis et funeſta.

q *ſolennia verba*] quibus ſententia concipitur. *Lipſ.*

r *agi jubebo*] Poſt ſententiam pronunciatam *age lictor* dicebant, id eſt hunc tolle, hunc verbera, ſuſpende. *Lipſ.*

s *militare*] magis conveniet praecedentibus *militarem*, h. e. noxium, parricidam, militaris loci hominem, ſive proditorem. *Lipſ.*

t *imponam*] ut ſc. dejiciatur, ordinaria enim illa poena erit, Tarpejo ſaxo quorundam criminum reos dejicere. *Lipſ.*

u *habent, et non habentur*] h. e. in nos imperium exercent, non patiuntur a nobis.

tantum, ſed ad res gerendas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quam hanc ab iracundia petere praeſidium: rem ſtabilem ab incerta, fidelem ab infida, ſanam ab aegra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus ſolis opera iracundiae videtur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior eſt? Nam cum judicavit aliquid faciendum, in eo perſeverat. Nihil enim melius inventura eſt ſe ipſa, quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſaepe miſericordia retro egit. [v] Habet enim non ſolidum robur, ſed vanum tumorem: violentisque principiis utitur, non aliter quam qui a terra venti ſurgunt, et fluminibus paludibusque concepti, ſine pertinacia vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: et quae nihil aliud quam crudelitatem ac nova genera poenarum verſaverat; cum animadvertendum eſt, jam infracta lenisque eſt. Affectus cito cadit: aequalis eſt ratio. Ceterum etiam ubi perſeveraverit ira, nonnunquam ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum triumve ſanguinem, occidere deſinit. Primi ejus ictus acres ſunt, ſicut ſerpentium venena a cubili repentium nocent: innoxii dentes ſunt, cum illos frequens morſus exhauſit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant: et ſaepe qui minus commiſit, plus patitur; quia recentiori irae objectus eſt, et in totum inaequalis eſt. Modo ultra quam oportet, excurrit, modo citerius [x] debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine judicat, et audire non vult, et patrocinio non relinquit locum, et ea tenet quae invaſit, et eripi ſibi judicium ſuum, etiam ſi pravum eſt, non ſinit. Ratio utrique parti locum dat, et tempus dat. Deinde advocationem [y] etiam ſibi petit, ut excutiendae ſpatium veritati habeat: ira feſtinat. Ratio id judicari vult, quod aequum eſt: ira id aequum videri vult, quod judicavit. Ratio nihil praeter ipſum, de quo agitur, ſpectat: ira vanis et extra cauſam obverſantibus commovetur. Vultus illam ſecurior, vox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, advocatio ambitioſior, [z] favor popularis [a] exaſperat. Saepe infeſta patrono, reum damnat: etiam ſi ingeritur oculis veritas, amat et tuetur errorem: coargui non vult: et in male coeptis,

v *retro egit*] i. e. mutare propoſitum fecit. *Lipſ.*

x *citerius*] interius, citra metam. *Lipſ.*

y *advocationem*] moram et ſpatium deliberandi. *Lipſ.*

z *advocatio ambitioſior*] advocati qui amico praeſentiam operamque commodabant. *Lipſ.*

a *favor popularis*] in reum ſcilicet.

coeptis, honeſtior illi pertinacia videtur, quam poenitentia. Cn. Piſo fuit memoria noſtra, vir a multis vitiis integer, ſed pravus et cui placebat pro conſtantia rigor. Is cum iratus duci juſſiſſet eum, qui ex commeatu [b] ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus eſt, et jam cervicem porrigebat, cum ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio praepoſitus, condere gladium ſpeculatorem [c] jubet: damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam. [d] nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio caſtrorum, commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac jubet duci utrumque, et eum militem qui non occiderat, et eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia unus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adjecit et tertium. Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci juſſit. Conſtituti ſunt in eodem loco perituri tres, ob unius innocentiam. O quam ſolers eſt iracundia, ad fingendas cauſſas furoris! Te, inquit, duci jubeo, quia damnatus es: te, quia cauſſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia juſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitavit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum invenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore, et tumultu, et totius corporis jactatione, quos deſtinavit, inſequitur, adjectis conviciis maledictisque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tollit, et familias reipublicae peſtilentes cum conjugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, et ſolo exaequat; et inimica libertati nomina exſtirpat. Haec non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum judici faciens, cujus tum maxime placidus eſſe debet et in ſtatu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum velis caedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet, deſilientem de tribunali proconſulem, et faſces lictori auferentem, et ſua veſtimenta ſcindentem,

quia

b *commeatu*] Commeatus et facultas tempusque praeſcriptum commeandi et remeandi. vid. Ep. 54. *Lipſ.*

c *ſpeculatorem*] Genus militum, ii nimirum qui inter cuſtodes corporis Imperatorii, velut in ſpecula ejus ſalutis erant, arma iis clypeus et lancea. vid. *Lipſ.* ad Taciti Hiſtor. I, 24.

d *innocentiam*] quam amiſerat innocentem damnando.

quia tardius ſcindebantur aliena? e) Quid opus eſt menſam evertere? quid pocula affligere? quid ſe in columnas impingere? quid capillos evellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quae quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in ſe revertitur? Tenetur itaque a proximis, et rogatur, ut ipſe ſibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus ira; meritam cuique poenam injungit. Dimittit ſaepe eum, cujus peccatum deprehendit; ſi poenitentia facti ſpem bonam pollicetur; ſi intelligit, non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod ajunt, animo inhaerere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera levius, quam minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt; his ineſt latens et operta, et inveterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curavit f) ut nocens eſſet. Hoc ſemper in omni animadverſione ſervabit, ut ſciat, alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroque non praeterita, ſed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Revocari enim praeterita non poſſunt: futura prohibentur. et quos volet nequitiae male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum ut pereant ipſi, ſed ut alios pereundo deterreant. Haec cui expendenda, aeſtimandaque ſunt; vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitae necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem judicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo; tumor eſt: nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos vecors animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quiddam et ſublime ſpirare ſe credunt: ceterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quae ſine fundamentis crevere. Non habet ira cui inſiſtat. Non ex firmo manſuroque oritur, ſed ventoſa et inanis eſt: tantumque abeſt a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a fiducia inſolentia, ab auſteritate triſtitia, a ſeveritate crudelitas. Multum, inquam, intereſt

e *ſcindebantur aliena*] nempe damnatorum, quibus lictor veſtimenta contemtim et rapide auferebat, lacerabat et ſic verberabat. *Lipſ.*

f *curavit*] i. e. cura et ſtudio, atque adeo deliberato animo effecit.

tereſt inter ſublimem animum, et ſuperbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternoſi et infelicis animi, imbecillitatis ſibi conſcii, ſaepe indoleſcere. Ut exulcerata et aegra corpora, ad tactus leviſſimos gemunt; ita muliebre maxime et puerile vitium eſt. At incidit et in viros. Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? non aliquae voces ab iratis emittuntur, quae magno emiſſae videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira et abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano ſcias ſaeculo ſcriptam. Neſcio utrum ſibi pejus optaverit, ut odio eſſet, an ut timori. Oderint. Occurrit illi, futurum, ut exe-crentur, opprimant. Quid adjicit? Dii illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum ſpiritu putas? falleris. Nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quod credas iraſcentium verbis: quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens paviaiſſima. Non eſt quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Livium dicitur, Vir ingenii magni magis quam boni. Non poteſt illud ſeparari: aut et bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, et introrſus ſolidam, ab imo parem firmamque: qualis ineſſe malis ingeniis non poteſt. Terribilila enim eſſe, et tumultuoſa, et exitioſa poſſunt: magnitudinem quidem, cujus firmamentum roburque bonitas eſt, non habebunt ceterum ſermone, conatu, et omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes, ſicut C. Caeſar. qui iratus coelo quod obſtreperet [g] pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius quam ſpectabat, quodque comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus parum certis, [h] ad pugnam vocavit Jovem, et quidem ſine miſſione, [i] Homericum illum exclamans verſum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγώ σε. Quanta dementia fuit? putavit, aut ſibi noceri ne a Jove quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Jovi poſſe. Non puto parum momenti hanc ejus vocem ad incitandas conjuratorum mentes addidiſſe. Ultimae enim patientiae viſum eſt, eum ferre, qui Jovem non ferret.

g *caelo quod obſtreperet*] pro a coelo quod obſtreperet, h. e. tonaret.

h *parum certis*] h. e. quae ferire certo non poſſent, quippe quae ipſum illud ſceleſtum caput non tangerent.

i *ſine miſſione*] h. e. ut non dimitteretur ex pugna prius quam alteruter cecidiſſet. *Muret.*

ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur et luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, [k] maria concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere. Videatur et avaritia magni animi: acervis auri argentique incubat, et provinciarum nominibus agros colit, et sub singulis villicis latiores habet fines, quam quos Consules sortiebantur. Videatur et libido magni animi: transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit uxor, morte contempta. Videatur et ambitio magni animi: non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, uno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis et excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul et placidum.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Duas partes habet. prior, Quaestiunculas de Ira, altera adversus hanc Remedia. Prior quaestio, An ira a solo impetu sit? negat, et animum judiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, et coerceri potest: non futurum, si ab illo solo, et natura, esset. Discriminat obiter Stoice Motus, et Affectus. Haec usque ad Cap. IV. inclusum. Quaestio deinde altera, An crudelitas et saevitia sit ab Ira? negat, et alium Affectum esse: initium tamen aut alimentum a crebra Ira saepe habere. Cap. deinde VI. *An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, et toto affectu isto liberat sapientem, usque ad Cap.* XI. *Ab eo quaerit: An utilis sit ira, quia a Contemptu vindicat, et malos terret? Non admittit, et timeri fatetur: quod non est bonum aut optabile bono. Nam et ferae, et morbi timentur. Haec ad Cap.* XIII. *In eo fatetur, simulari a sapiente Iram posse, non tamen usurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia libera et indomitae gentes habent: imo ferocis, et a doctrina aut ratione inculti. Denique Cap.* XVIII. *utiliter ad Remedia Irae transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur, et ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis et talis juvat: deinde pugna contra primas Irae causas et advocatione semper ac tempore uti. Tum suspiciones pellendae; Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, iis quae natura, vel bono nostro fiunt, non irasci. Culpas nostras videre et agnoscere, aequiores ita alienis futuros. Non temere credere; et credita, examinare ab animo facientis. Praecipue Fastus po-*

 nendus,

k *terras transferre*] i. e. e montibus plana facere, e planis montes, item avectis terris maria inducere, *Lips.*

nendus, et aestimatio sui: quae iracundos et vindices facit. Pati potius, aut dissimulare: et a foedo affectu abstinere, cujus deformitas in animo ac vultu expressa. Haec utilia, legantur, imbibantur.

CAPUT I.

Primus Liber, Novate, benigniorem habuit materiam; facilis enim in procliva vitiorum decursus est. Nunc ad exiliora veniendum est. Quaerimus enim, utrum ira judicio, an impetu incipiat: id est, utrum sua sponte moveatur. An quemadmodum pleraquae, quae intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in haec se demittere disputatio, ut ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam et in corpore nostra ossa, nervique et articuli, firmamenta totius, et vitalia, minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde haec, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post haec omnia, qui maxime oculos rapit color, ultimus perfecto jam corpore affunditur. Iram quin species oblata injuriae moveat, non est dubium: sed utrum speciem ipsam statim sequatur, et non accedente animo excurrat, an illo assentiente moveatur, quaerimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptae injuriae, et ultionem ejus concupiscere, et utrumque conjungere, nec laedi se debuisse, et vindicari debere, non est ejus impetus, qui sine voluntate nostra concitatur. Ille simplex est: hic compositus, et plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnavit, ulciscitur. haec non possunt fieri, nisi animus eis, quibus tangebatur, assensus est.

CAP. II. Quorsus, inquis, haec questio pertinet? Ut sciamus, quit sit ira. Nam si invitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiunt, invicti et inevitabiles sunt: ut horror frigida aspersis, ad quosdam tactus aspernatio, [a] ad pejores nuntios subriguntur pili, et rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo praerupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet: Ira praeceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his quae conditione quadam humanae sortis eveniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quae et primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem injuriae movet. Hic subit

a *aspernatio*] qua scilicet subtrahitur corpus ut tactus evitetur, quod facere solemus cum latera ex improviso titillantur. Sic gustus aspernari dicitur, quae respuit, et quae fastidium faciunt.

ſubit etiam inter ludicra ſcenae ſpectacula, et lectiones rerum vetuſtarum. ſaepe Clodio Ciceronem expellenti, et Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marii arma, et contra Sullae proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto, et Achillae, et ipſi puero, [b] non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam et concitata modulatio inſtigat: Martius quoque ille tubarum ſonus movet mentes, et atrox pictura et juſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt quod arridemus ridentibus, et contriſtat nos turba moerentium, et efferveſcimus ad aliena certamina: quae non ſunt irae, non magis quam triſtitia eſt, quae ad conſpectum inimici naufragii contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale poſt Cannas moenia circumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta motus ſunt animorum moveri volentium, nec affectus, ſed principia praeludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace jam togati aures tuba ſuſcitat, equosque caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alexandrum ajunt, Xenophanto canente manum ad arma miſiſſe.

Cap. III. Nihil ex his quae animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. Iſta, ut ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus eſt, non ad oblatas rerum ſpecies moveri, ſed permittere ſe illis: et hunc fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pallorem, et lacrimas procidentes, et irritationem humoris obſcoeni, altumve ſuſpirium, et oculos ſubito acriores, aut quid his ſimile, indicium affectus, animique ſignum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis eſſe pulſus. Itaque et fortiſſimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: et ſigno pugnae dato, ferociſſimo militi paululum genua tremuerunt: et magno imperatori, antequam inter ſe acies arietarent, cor exſiluit: et oratori eloquentiſſimo, dum ad dicendum componitur, ſumma riguerunt. Ira non moveri tantum, ſed excurrere debet. Eſt enim impetus. Nunquam autem impetus ſine aſſenſu mentis eſt: neque enim fieri poteſt, ut de ultione et poena agatur, animo neſciente. Putavit ſe aliquis laeſum, voluit ulciſci: diſſuadente aliqua cauſſa, ſtatim reſedit. Hanc, iram non voco, ſed motum animi, rationi parentem. Illa eſt ira, quae rationem tranſilit, quae ſecum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam ſpecies injuriae incuſſit, non magis ira eſt, quam ipſa injuriae ſpecies; ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem injuriae non tantum accepit,

b *puero*] Ptolemaeo Aegypti Regi, qui ſuadentibus Theodoto et Achilla, et facinus promoventibus Pompejum M. interfici curavit.

accepit, ſed approbavit. Ira eſt concitatio animi, ad ultionem voluntate et judicio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caveri.

Cap. IV. Et ut ſcias, quemadmodum incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur, eſt primus motus non voluntarius quaſi praeparatio affectus, et quaedam commutatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum laeſus ſim: aut oporteat hunc poenas dare, cum ſcelus fecerit. Tertius motus eſt jam impotens, qui non, ſi oportet, ulciſci vult: ſed utique, qui rationem evicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus: ſicut ne illa quidem, quae diximus accidere corporibus, ne nos oſcitatio aliena ſollicitet, ne oculi ad intentationem ſubitam digitorum comprimantur. Iſta non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſe, et aſſidua obſervatio extenuat. Alter ille motus, qui judicio naſcitur, judicio tollitur.

Cap. V. Illud etiamnum quaerendum eſt. Hi qui vulgo ſaeviunt, et ſanguine humano gaudent, an iraſcantur, cum eos occidunt a quibus nec acceperunt injuriam, nec accepiſſe ſe exiſtimant: qualis fuit Apollodorus aut Phalaris. Haec non eſt ira: feritas eſt. Non enim quia accepit injuriam, nocet: ſed parata eſt, dum noceat, velle accipere. Nec illi verbera lacerationesque in ultionem petuntur, ſed in voluptatem. Quid ergo? Origo hujus mali ab ira eſt: quae ubi frequenti exercitatione et ſatietate in oblivionem clementiae venit, et omne foedus humanum ejecit animo, noviſſime in crudelitatem tranſit. Rident itaque gaudentque, et voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt, per otium ſaevi. Hannibalem ajunt dixiſſe, cum foſſam ſanguine humano plenam vidiſſet: O formoſum ſpectaculum! Quanto pulchrius illi viſum eſſet, ſi flumen aliquod lacumque compleſſet? Quid mirum, ſi hoc maxime ſpectaculo caperis, innatus ſanguini, et ab infante caedibus admotus? ſequetur te fortuna crudelitatis tuae per viginti annos ſecunda, dabitque oculis tuis gratum ubique ſpectaculum. Videbis iſtud et circa Traſimenum, et circa Cannas, et noviſſime circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub divo Auguſto proconſul Aſiae, cum trecentos una die ſecuri percuſſiſſet, incedens inter cadavera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumque feciſſet, Graece proclamavit: O rem

regiam!

regiam! Quid hic rex feciſſet? Non fuit haec ira, ſed majus malum, et inſanabile.

Cap. VI. Virtus, inquit, [c] ut honeſtis rebus propitia eſt, ita turpibus irata eſſe debet. Quid ſi dicatur, virtutem et humilem et magnam eſſe debere? at qui haec dicit, illam extolli vult, et deprimi. Quoniam laetitia, ob recte factum, clara magnificaque eſt; ira, ob alienum peccatum, ſordida et anguſti pectoris eſt: nec unquam committet virtus, ut vitia, dum compeſcit, imitetur. Ipſam iram caſtigandam habet, quae nihilo melior eſt, ſaepe etiam pejor his delictis quibus iraſcitur. Gaudere laetarique, proprium et naturale virtutis eſt: iraſci non eſt ex dignitate ejus, non magis quam moerere. Atque iracundiae triſtitia comes eſt: et in hanc omnis ira vel poſt poenitentiam, vel poſt repulſam revolvitur. Et ſi ſapientis eſt, peccatis iraſci, magis iraſcetur majoribus, et ſaepe iraſcetur: ſequitur, ut non tantum iratus ſit ſapiens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem, in animo ſapientis locum habere credimus: quid eſt, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam eſſe non poteſt, ſi pro facto cujusque iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi aequaliter iraſcetur delictis inaequalibus: aut iracundiſſimus, ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint. Et quid indignius, quam ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

Cap. VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, et concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt aerumnoſius ſapiente. omnis illi per iracundiam moeroremque vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſceleratos illi, avarosque, et prodigos, et impudentes, et ob iſta felices, incedendum erit: nusquam oculi ejus flectentur, ut non quod indignentur, inveniant. Deficiet, ſi toties a ſe iram, quoties cauſſa poſcet, exegerit. Haec tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores advocatos habent? Alius judicia patris accuſat, [d] quae mereri ſatius fuit: alius cum matre conſiſtit: [e] alius delator venit ejus criminis, cujus manifeſtior reus eſt. et

c *Virtus inquit*] male haec cohaerent, et deeſſe nonnulla nemo non videt.

d *judicia patris accuſat*] i. e. ſupremum patris voluntatem et decreta, ſive teſtamentum. *Lipſ.*

e *conſiſtit*] Forenſe verbum, et dicunt conſiſtere adverſus aliquem vel cum aliquo eum, qui congreditur judicio et experitur, ab ipſa re, quia ſtabant. *Lipſ.*

judex damnaturus quae fecit, eligitur: et corona pro mala caussa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, et Septa [f] concursu omnis frequentiae plena, et illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium levi compendio ducitur.

CAP. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: majore gravantur, minori graves sunt: diversis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob levem voluptatem praedamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viventium pugnantiumque. Ferarum iste conventus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos a quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. plus committitur, quam quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris aequiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiva jam scelera sunt: praeter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, et in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? undique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

—— Non hospes ab hospite tutus
Non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercae,
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex una parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diversa, subjectam patriae civis manu flammam, et agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumvolitantia, et violatos fontes venenis, et pestilentiam

f *Septa*] locus amplus et vacuus in CampoMartio, ubi suffragia ferri solebant, extra Comitiale vero tempus vagi et otiosi conveniebant. *Lips.*

g *manu factam*] h. e. fraude, venenis, aut maleficiis arcessitam.

tiam manu factam, [g] et praeductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, et incendia totas urbes concremantia, dominationesque funestas, et regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: et pro gloria habita, quae quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, et ne os quidem libidini exceptum.

Cap. IX. Adde nunc publica perjuria gentium, et rupta foedera, et in praedam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, infitiationes, quibus trina non sufficiunt fora. [h] Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus: quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus et ineptos aequalium jocos spectent? quid si illis irasci velis, qui aegrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, et haec est caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, universis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris juvenibus senibusque, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris, quorum aetas nondum novit rerum discrimina? major est excusatio et justior, hominem esse, quam puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa nec tarda, sed acumine nostro male utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quidni habeant excusationem, cum publica via erraverint?

Cap. X. In singulos severitas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit [i] exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam et iniquum sit et periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, et tantum circa se male viventium, imo male pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium qui sibi laeti felicisque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: et ipse inter deplorandos erat. Democritum contra, ajunt, nunquam sine risu in publico fuisse. adeo nihil illi videbatur serium eorum, quae serio gerebantur.

h *trina non sufficiunt fora*] nam tribus foris eo tempore jus dicebatur, foro Romano, Caesaris et Augusti.

i *deseruit*] deserit exercitus, qui ducem prodit aut male habet.

rebantur. Ubi iſtic irae locus eſt? aut ridenda omnia, aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus. Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri. ſcit pauciſſimos omni aevo ſapientes evadere: quia conditionem humanae vitae perſpectam habet: nemo autem naturae ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari velit, non in ſilveſtribus dumis poma pendere? quid ſi miretur ſpineta ſentesque non utili aliqua fruge compleri? nemo iraſcitur, ubi vitium natura defendit. Placidus itaque ſapiens et aequus erroribus, non hoſtis, ſed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinoſi, multi ingrati, multi avari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia iſta tam propitius aſpiciet, quam aegros ſuos medicus. Nunquid ille cujus navigium multam, undique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipſique navigio iraſcitur? occurrit potius, et aliam excludit undam, aliam egerit, manifeſta foramina praecludit, latentibus et ex occulto ſentinam ducentibus labore continuo reſiſtit: nec ideo intermittit, quia quantum exhauſtum eſt, ſubnaſcitur. Lento adjutorio opus eſt, contra mala continua et foecunda, non ut deſinant, ſed ne vincant.

Cap. XI. Utilis eſt, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira ſi quantum minatur, valet; ob hoc ipſum quod terribilis eſt, et inviſa eſt. Perículoſius eſt autem timeri, quam deſpici. Si vero ſine viribus eſt, magis expoſita contemptui eſt, et deriſum non effugit. quid enim eſt iracundia in ſupervacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quaedam, quia terribiliora, potiora ſunt: nec hoc ſapientis dici velim, quod ferae quoque telum eſt, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in iſtis boni eſt? an contra, omnia deſpecta, et foeda, et turpia, ipſo quo timentur, ſunt? Ira per ſe deformis eſt, et minime metuenda: at timetur a pluribus, ſicut deformis perſona ab infantibus. Quid, quod ſemper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in ſe populum non aliter convertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, a ſuo non vacet. Leoni quam pavida ſunt leviſſimos ſtrepitus pectora: acerrimas feras umbra, vox, et odor inſolitus

exagitat

exagitat. quicquid terret, et trepidat. Non eſt ergo quare concupiſcat quisquam ſapiens, timeri.

Cap. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini eſt: quoniam quaedam etiam contemptiſſima timentur: venena, et offa mortifera, et morſus. Nec eſt mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis diſtincta [k] contineat, et in inſidias agat: ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori ſunt. Curriculi motus, rotarumque verſata facies, leones redigit in caveam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. non ipſa in ſe quicquam habet firmum aut forte, ſed vanos animos movet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda eſt, ſi velis iram tollere: neutrum autem poteſt fieri. Primum, poteſt aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems ſit: et non aeſtuare, quamvis menſes aeſtivi ſint. aut loci beneficio adverſus intemperiem anni tutus eſt, aut patientia corporis ſenſum utriusque pervincit. Deinde verte iſtud. neceſſe eſt prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore et iratus poteſt eſſe, et vir bonus, quam aeger et ſanus. Non poteſt, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil eſt tam difficile et arduum, quod non humana mens vincat, et in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri et ſui juris affectus, ut non diſciplina perdomentur. Quodcunque ſibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuiſſimis et adverſis funibus currere, et ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, et in immenſam altitudinem mergi, ac ſine ulla reſpirandi vice perpeti maria.

Cap. XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtenditque nihil eſſe difficile, cujus ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis, quos paullo ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille,

k *linea pennis diſtincta*] funiculi extenſi quos lineas appellant, et in iis intextae variarum avium pinnae ad feras terrendas ut in retia cogerentur, in veterum uſu fuere. vid. Oppianus Halieut. 4. Nemeſianus, alii. Id totum formido a re vocabatur, quia feris eam dabat. Conf. et Epictet. ap. Arian. II, 1. *Lipſ.*

ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinae ingenti cervices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? et tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor pervenit. Nos non advocabimus patientiam, quos tantum praemium exſpectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum eſt effugere maximum malum iram, et cum illa rabiem, ſaevitiam, crudelitatem, furorem, et alios comites ejus affectus? Non eſt quod patrocinium nobis quaeramus, et excuſatam licentiam, dicentes, aut utile id eſſe, aut inevitabile. cui enim tandem vitio advocatus defuit? Non eſt quod dicas, excidi non poſſe. ſanabilibus aegrotamus malis: ipſaque nos in rectum genitos natura, ſi emendari velimus, juvat. Nec, ut quibusdam dictum eſt, arduum in virtutes et aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vanae vobis auctor rei venio. facilis eſt ad beatam vitam via: inite modo bonis auſpiciis, ipſisque diis bene juvantibus. Multo difficilius eſt, facere iſta quae facitis. quid enim quiete otioſius animi, quid ira laborioſius? quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura eſt. ſine illa facilius rectiusque ſcelera tollentur: mali punientur, et traducentur in melius.

Cap. XIV. Omnia, quae debet ſapiens, ſine ullius malae rei miniſterio efficiet: nihilque admiſcebit, cujus modum ſollicitus obſervet. Nunquam itaque iracundia admittenda eſt: aliquando ſimulanda, ſi ſegnes audientium animi concitandi ſunt. ſicut tarde conſurgentes ad curſum equos ſtimulis, facibusque ſubditis,[l] excitamus. Aliquando incutiendus eſt his metus, apud quos ratio non proficit. Iraſci quidem non magis utile eſt, quam moerere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt cauſſae, quae iram laceſſant? Sed tunc maxime illi opponendae manus ſunt: nec eſt difficile, vincere animum: cum athletae quoque in viliſſima ſui parte[m] occupati, tamen ictus doloresque patiantur, ut vires caedentis exhauriant; nec cum ira ſuadet, feriunt, ſed cum occaſio. Pyrrhum maximum praeceptorem

l *facibusque ſubditis*] nimirum equi nonnulli accenſis facibus ad curſum provocabantur, ut habet Solin. c. 45. legunt tamen nonnulli pro *facibusque*, *calcibusque*.

m *in viliſſima ſui parte*] h. e. corpore.

rem certaminis gymnici, solitum ajunt his quos exercebat, praecipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: et qua noceat tantum, non qua caveat, aspicit. Saepe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: et qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quosdam unius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium projecit: et qui levem injuriam silentio ferre noluerant, gravissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, servile in sese attraxerunt jugum.

CAP. XV. Ut scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quae iracundissimae sunt: ut Germanos et Scythas. Quod evenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quaedam enim non nisi melioribus innascuntur ingeniis. sicut valida arbusta et laeta, quamvis neglecta tellus creat: alia foecundi soli silva est. Itaque et ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue et exile capiunt, ignea et fervida: sed imperfectus ille vigor est, ut omnibus quae sine arte, ipsius tantum naturae bono, exsurgunt. sed nisi cito domita sunt, quae fortitudini apta erant, audaciae temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora conjuncta sunt? ut misericordia, amor, et verecundia. Itaque tibi saepe bonam indolem malis quoque suis ostendam; sed non ideo vitia non sunt, si naturae melioris indicia sunt. Deinde omnes istae feritate liberae gentes, leonum luporumque ritu, ut servire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, sed feri et intractabilis habent. nemo autem regere potest, nisi qui et regi.

CAP. XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore coelo utuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, ut ait poëta,

——— *Suoque simillima coelo.*

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest irae. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adjuvat, pavor cervos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores. Patientiam laudaverim boum, et equorum frenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla revoces:

voces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, ut ſolus imitetur, ſolus intelligit? Simpliciſſimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim et verſutis comparantur: et ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt. quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos. Stultis, luxurioſis, nepotibusque hoc nomen imponimus, et omnibus vitiis parum callidis.

Cap. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior eſt. Imo imitatus iratum. nam et hiſtriones in pronunciando non irati populum movent, ſed iratum bene agentes. Et apud judices itaque, et in concione, et ubicunque alieni animi ad noſtrum arbitrium agendi ſunt, modo iram, modo metum, modo miſericordiam, ut aliis incutiamus, ipſi ſimulabimus; et ſaepe id quod veri affectus non effeciſſent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus eſt, qui ira caret. Verum eſt, ſi nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet eſſe, nec praedam; nec miſericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, hujus nimis durus eſt. Temperatus ſit ſapiens: et ad res fortius agendas non iram, ſed vim adhibeat.

Cap. XVIII. Quoniam quae de ira quaeruntur, tractavimus, accedamus ad remedia ejus. Duo autem, ut opinor, ſunt: ne incidamus in iram, et ne in ira peccemus. Ut in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de reſtituenda, praecepta ſunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compeſcere, ut vincamus. Quaedam ad univerſam vitam pertinentia praecipientur: ea in educationem, et in ſequentia tempora dividentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam deſiderat. facile eſt enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quae nobiscum creverunt. Opportuniſſima ad iracundiam fervidi animi natura eſt, nam cum elementa ſint quatuor, ignis, aqua, aër, et terra: poteſtates pares his ſunt, frigida, fervida, arida, atque humida. Et locorum itaque, et animalium, et corporum, et morum varietates, mixtura elementorum facit, et proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, et calidas, et frigidas. Eadem animalium et hominum diſcrimina ſunt.

Cap. XIX. Refert quantum quisque humidi in ſe calidique contineat. cujus in illo elementi portio praevalebit, inde mores erunt. Iracundos fervidi miſtura faciet: eſt enim actuoſus et pertinax ignis. Frigidi miſtura timidos facit:

facit: pigrum eſt enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex noſtris [n] iram in pectore moveri, efferveſcente circa cor ſanguine. Cauſſa cur hic potiſſimum aſſignetur irae locus, non alia eſt, quam quod in toto corpore calidiſſimum pectus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorum paulatim creſcit ira: quia non eſt paratus illis calor, ſed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae acres magis, quam graves ſunt, levioresque dum incipiunt: ſiccis aetatibus vehemens robuſtaque ira eſt, ſed ſine incremento, non multum ſibi adjiciens. quia inclinatum calorem frigus inſequitur. Senes difficiles et queruli ſunt, ut aegri et convaleſcentes, et quorum aut laſſitudine, aut detractione ſanguinis exhauſtus eſt calor. In eadem cauſſa ſunt ſiti fameque rabidi, et quibus exſangue corpus eſt, maligneque alitur et deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cujusque natura.

Cap. XX. Quidam ebrii efferveſcunt, quidam ſicci. Neque ulla alia cauſſa eſt, cur iracundiſſimi ſint flavi rubentesque: quibus talis natura color eſt, qualis fieri ceteris inter iram ſolet. mobilis enim illis agitatusque ſanguis eſt. Sed quemadmodum natura quosdam proclives in iram facit: ita multae incidunt cauſſae, quae idem poſſint quod natura. Alios morbus aut injuria corporum in hoc perduxit, alios labor, et continua pervigilia, noctesque ſolicitae, et deſideria, amoresque: et quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in quaerelas parat. Sed iſta omnia initia cauſſaeque ſunt, plurimumque poteſt conſuetudo: quae, ſi gravis eſt, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile eſt: nec licet ſemel mixta naſcentium elementa convertere. Sed in hoc noſſe profuit, ut calentibus ingeniis ſubtrahas vinum, quod pueris Plato negandum putat, et ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi ſunt, diſtendentur enim corpora, et animi cum corpore tumeſcent. Labor illos citra laſſitudinem exerceat: ut minuatur, non ut conſumatur calor, nimiusque ille fervor deſpumet. Luſus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, et temperat. Humidioribus, ſiccioribus et frigidis non eſt ab ira periculum: ſed majora vitia metuenda ſunt, pavor, difficultas, et deſperatio, et ſuſpiciones.

Cap. XXI. Mollienda itaque, fovendaque talia ingenia, et in laetitiam evocanda ſunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra triſtitiam remediis utendum eſt, nec diſſimili-

n *ex noſtris*] i. e. Stoicis.

ſimilibus tantum iſta, ſed contrariis curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increverit. Plurimum, inquam, proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui. Difficile autem regimen eſt: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obſervatione res indiget. Utrumque enim et quod extollendum, et quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur. facile autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentia ſpiritus, ſervitute comminuitur. aſſurgit, ſi laudatur, et in ſpem ſui bonam adducitur: ſed eadem iſta inſolentiam et iracundiam generant. Sic itaque inter utrumque regendus eſt, ut modo fraenis utamur, modo ſtimulis: nihil humile, nihil ſervile patiatur. Nunquam ille neceſſe ſit rogare ſuppliciter: nec proſit rogaſſe. potius cauſſae ſuae, et prioribus factis, et bonis in futurum promiſſis [o] donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec iraſci. demus operam, ut familiaris ſit his, cum quibus contendere ſolet: ut in certamine aſſueſcat non nocere velle, ſed vincere. Quoties ſuperaverit, et dignum aliquid laude fecerit, attolli, non geſtire patiamur. gaudium enim exultatio, exultationem tumor, et nimia aeſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in deſidiam vero otiumque non reſolvemus, et procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis et blanda. ideo unicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus eſt. Non reſiſtet offenſis, cui nihil unquam negatum eſt, cui lacrimas ſolicita ſemper mater abſterſit, cui de paedagogo ſatisfactum eſt. Non vides, ut majorem quamque fortunam major comitetur? In divitibus nobilibusque et magiſtratibus praecipue apparet, cum quicquid leve et inane in animo erat, ſecunda ſe aura ſuſtulit. Felicitas iracundiam nutrit, ubi aures ſuperbas aſſentatorum turba circumſtetit. Tibi enim reſpondeat; [p] Non pro faſtigio te tuo metiris: ipſe te projicis. et alia, quibus vix ſanae, et ab initio bene fundatae mentes, reſtiterint. Longe itaque ab aſſentatione pueritia removenda eſt. audiat verum, et timeat interim, vereatur ſemper, majoribus aſſurgat. nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur. et divitias parentum in conſpectu habeat, non in uſu, exprobrentur illi perperam facta.

Cap.

o *bonis in futurum promiſſis*] a puero ſcilicet de emendatione factis.

p *tibi enim reſpondeat*] imitatur his et ſequentibus aſſentantes paraſitorum voces.

Cap. XXII. Pertinebit ad rem, praeceptores paedagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum eſt, et in eorum ſimilitudinem creſcit. nutricum et paedagogorum retulere mox in adoleſcentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Numquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus ſit, quam Platonem. Tenuis ante omnia victus, et non pretioſa veſtis: et ſimilis cultus cum aequalibus. Non iraſcetur aliquem ſibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed haec ad liberos noſtros pertinent. In nobis ſiquidem ſors naſcendi et educatio nec vitii locum,[q] nec jam praecepti habet: ſequentia ordinanda ſunt. Contra primas itaque cauſſas pugnare debemus. cauſſa iracundiae, opinio injuriae eſt; cui non facile credendum eſt, nec apertis quidem manifeſtisque ſtatim accedendum. Quaedam enim falſa, veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. hoc humanae naturae vitium ſuſpectum, notumque nobis ſit, quod quae inviti audimus, libenter credimus: et antequam judicemus, iraſcimur.

Cap. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, ſed ſuſpicionibus impellimur, et ex vultu riſuque alieno pejora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſſa abſentis, et in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim poena dilata exigi, non poteſt exacta revocari. Notus eſt ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus, et ab Hippia tortus, ut conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni nominavit, quibus quam maxime caram ſalutem ejus ſciebat. Et cum ille ſingulos, ut nominati erant, occidi juſſiſſet, interrogavit: Ecquis ſupereſſet? Tu, inquit, ſolus: neminem enim alium, cui carus eſſes, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidae manus commodaret, et praeſidia ſua gladio ſuo caederet. Quanto animoſius Alexander? qui cum legiſſet epiſtolam matris, qua admonebatur, ut a veneno Philippi medici caveret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus ſibi de amico ſuo credidit. dignus fuit qui innocentem haberet; dignus qui faceret.[r] Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae fuit. quo rarior autem moderatio in regibus,

q *nec vitii locum*] non enim in noſtra poteſtate eſt, in educatione noſtra ſecus admiſſa, utpote facta quae infecta fieri nequeunt, mutare.

r *qui faceret*] ſc. innocentem, recuperata nimirum valetudine.

regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc et C. Caeſar, ille qui victoria civili clementiſſime uſus eſt. cum ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompejum miſſarum ab iis, qui videbantur aut in diverſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamvis moderate ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putavit genus veniae, neſcire quid quisque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit. ſaepe ne audiendum quidem eſt: quoniam in quibusdam rebus ſatius eſt decipi, quam diffidere.

Cap. XXIV. Tollenda ex animo ſuſpicio et conjectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parum humane ſalutavit, ille oſculo meo non adhaeſit, ille inchoatum ſermonem cito abrupit, ille ad coenam non vocavit, illius vultus averſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argumentatio: ſimplicitate opus eſt, et benigna rerum aeſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus: et quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, objurgemus credulitatem. Haec enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facile credendi.

Cap. XXV. Inde et illud ſequitur, ut minimis ſordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis eſt puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut menſa negligentius poſita. Ad iſta concitari, inſania eſt. aeger et infelicis valetudinis eſt, quem levis aura contraxit: [s] affecti oculi, quos candida veſtis obturbat: diſſolutus deliciis, cujus latus alieno labore condoluit. Mindyridem ajunt fuiſſe ex Sybaritarum civitate: qui cum vidiſſet fodientem, et altius raſtrum allevantem, laſſum ſe fieri queſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere. idem ſaepius quaeſtus eſt, quod foliis roſae duplicatis incubuiſſet. Ubi animum ſimul et corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur tuſſis alicujus, aut ſternutamentum, aut muſca parum curioſe fugata, nos in rabiem agat, aut obverſatus canis, aut clavis negligentis ſervi manibus elapſa? Feret iſte aequo animo civile convitium, et ingeſta in concione curiave maledicta, cujus aures tracti ſubſellii ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, et aeſtivae expeditionis ſitim, qui puero male diluenti nivem, iraſcitur?

Cap. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria itemperans et impatiens: dure tractandus animus eſt: ut ictum non ſentiat, niſi gravem. Iraſcimur aut his a quibus nec accipere injuriam potuimus, aut his a quibus

s *contraxit*] membra ejus, ut in frigore fieri ſolet, adduxit. *Lipſ.*

a quibus accipere potuimus. Ex prioribus quaedam ſine ſenſu ſunt: ut librum, quem minutioribus litteris ſcriptum ſaepe projecimus, et mendoſum laceravimus: ut veſtimenta, quae, quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quam ſtultum eſt: quae iram noſtram nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, ſaepe antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes juſtas afferent. Alius non potuit melius facere, quam fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, ut te offenderet, fecit. At ultimum, quid eſt dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui ut his iraſci dementis eſt, quae anima carent, ſic mutis animalibus: quia nulla eſt injuria, niſi a conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, ut ferrum, aut lapis; injuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, ubi equi iidem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam judicio, non conſuetudine, et arte tractandi, quaedam quibusdam ſubjectiora ſint.

Cap. XXVII. Atqui ut his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, et non multum a puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata, apud aequum judicem, pro innocentia habent imprudentiam. [t] Quaedam ſunt, quae nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam et ſalutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis et placida eſt, tam longe remota ab aliena injuria, quam a ſua. Dementes itaque et ignari veritatis, illis imputant ſaevitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quae nobis nocent proſuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos cauſſa mundo ſumus, [u] hiemem aeſtatemque referendi. ſuas iſta leges habent, quibus divina exercentur. nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tanta moveantur. Nihil ergo horum in noſtram injuriam fit: imo contra, nihil non ad ſalutem. Quaedam eſſe diximus, quae nocere non poſſunt: quaedam, quae nolunt. In his erunt boni magiſtratus, parenteſque, et praeceptores, et judices: quorum caſtigatio ſic accipienda eſt, quomodo ſcalpellum, [v] et abſtinentia, et alia quae profutura

 torquent,

t *pro innocentia habent etc.*] i. e. loco innocentiae eis eſt imprudentia, vel imprudentia eos reddit innocentes.

u *Non enim nos cauſſa mundo ſumus*] h. e. non propter nos, vel noſtrûm cauſa mundus hyemem atque aeſtatem per vices inducit.

v *ſcalpellum*] ſecandae carni a medico adhibitum.

torquent. Affecti ſumus poena? ſuccurrat, non tantum quid patiamur, ſed quid fecerimus: in conſilium de vita noſtra mittamur. Si verum ipſi dicere nobis voluerimus, pluris litem noſtram aeſtimabimus. Si volumus aequi omnium rerum judices eſſe, hoc primum nobis ſuadeamus; neminem noſtrum eſſe ſine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccavi, nihil feci: imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos caſtigatos: cum illo ipſo tempore peccemus, quo adjicimus malefactis arrogantiam et contumaciam. Quis eſt iſte, qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem? Ut hoc ita ſit, quam anguſta innocentia eſt, ad legem bonum eſſe? [x] quanto latius officiorum patet, quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, juſtitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas ſunt?

Cap. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctiſſimam innocentiae formulam [y] praeſtare nos poſſumus. Alia fecimus, alia cogitavimus: alia optavimus, aliis favimus: in quibusdam innocentes ſumus, quia non ſucceſſit. Hoc cogitantes, aequiores ſimus delinquentibus, cedamus objurgantibus: utique nobis ne iraſcamur, (cui enim non, ſi nobis quoque?) minime diis. Non enim illorum, ſed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Utique aliqua fugiendum eſt, domicilium putre ſortitis. Dicetur aliquis male de te locutus; cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere injuriam, ſed reponere: alios pronos [z] facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes ſcientesque faciunt, ex injuria noſtra non ipſam injuriam petere. [a] Aut dulcedine urbanitatis [b] prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non ut nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Saepe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quam multis officiis ſuis fortuna ſpeciem injuriae induerit, quam multos poſt odium amare coeperit, poterit non

x *ad legem bonum eſſe*] id eſt ea tantum obſervare quae lex praecipit, et ob quae in jus vocari queas.

y *arctiſſimam innocentiae formulam*] i. e. ipſam legum regulam, quae minime late patet. *Lipſ.*

z *pronos*] h. e. ipſa natura ac indole ad talia proclives.

a *ex injuria noſtra non ipſam injuriam*] hoc eſt petere emolumentum ex injuria, atque adeo illud intendere, non hanc.

b *dulcedine urbanitatis*] difficile namque et pulcre et acute excogitatum non proferre; dulce enim eſſe ſolet iis qui talia invenere, ſi ad alios belli inventi perveniat notitia.

non ſtatim iraſci: utique ſi ſibi tacitus ad ſingula quibus offenditur, dixerit: Haec et ipſe commiſi. Sed ubi tam aequum judicem invenies? Is qui nullius non uxorem concupiſcit, et ſatis juſtam cauſſam putat amandi, quod aliena eſt, idem uxorem ſuam aſpici non vult: et fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: et mendacia perſequitur, ipſe perjurus: et litem ſibi inferri aegerrime calumniator patitur. Pudicitiam ſervulorum ſuorum attentari non vult, qui non pepercit ſuae. Aliena vitia in oculis habemus: a tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiva [c] filii convivia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienae luxuriae ignoſcit, qui nihil ſuae negavit: et homicidae tyrannus iraſcitur: et punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quae non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos: Nunquid et ipſi aliquid tale commiſimus? Nunquid ſic erravimus? Expeditne nobis iſta damnari? Maximum remedium eſt irae, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoſcat, ſed ut judicet. deſinet, ſi exſpectat, nec univerſam illam tentaveris tollere. graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

Cap. XXIX. Ex his quae nos offendunt, alia renunciantur nobis, alia ipſi audimus aut videmus. His quae narrata ſunt, non debemus cito credere. multi ementiuntur, ut decipiant: multi, quia decepti ſunt. alius criminatione gratiam captat, et fingit injuriam, ut videatur doluiſſe factam. Eſt aliquis malignus, et qui amicitias cohaerentes diducere velit: eſt ſuſpicax, et qui ſpectare ludos cupiat, ut ex longinquo tutoque ſpeculetur, quos colliſit. De parvula ſumma judicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur; teſtis, ſine jurejurando non valeret. utrique parti dares advocationem, [d] dares tempus, nec ſemel audires: magis enim veritas elucet, quo ſaepius ad manum venit. Amicum condemnas de praeſentibus, [e] antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accuſatorem ſuum noſſe liceat, aut crimen, iraſceris? Jam verum, jam quid utrinque diceretur, audiſti. Hic ipſe qui ad te detulit, deſinet dicere, ſi probare debuerit. Non eſt, inquit, quod me

c *tempeſtiva*] convivia tempeſtiva erant quae praeveniebant ordinarium coenandi tempus; circa horam quintam veſpertinam inſtituta, ut diutius extrahi poſſent, cum alias circa horam nonam veteres Romani demum accumberent.

d *advocationem*] moram. Sic ſupra L. I. c. 16.

e *de praeſentibus*] i. e. ſtatim praeſenti opera, ſimile loquendi genus occurrit lib. 2. de benef. c. 35. *Gronov.*

me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore et instigat, et ipse se certamini et pugnae subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, paene non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

Cap. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? aetati donetur: nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, ut illi etiam injuriae jus sit: aut fortassis ipsum hoc meritum ejus est, quo offendimur. Mulier est? errat. Jussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Laesus est? non est injuria, pati quod prior feceris. Judex est? plus illius credas sententiae, quam tuae. Rex est? si nocentem punit, cede justitiae: si innocentem, cede fortunae. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris: Morbus est, aut calamitas? levius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cum illi quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui injuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit poenas alteri, quas debet tibi: et jam sibi dedit, qui peccavit. Duo sunt, ut dixi, quae iracundiam concitant. primum, si injuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. deinde, si inique accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quaedam judicant homines, quia pati non debuerint: quaedam, quia non speraverint. Indigna putamus, quae inopinata sunt. Itaque maxime commovent, quae contra spem expectationemque evenerunt. nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis, injuriam vocemus negligentiam.

Cap. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos injuriae movent? quia non exspectavimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inviolatos nos etiam inimicis judicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid novi est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, servus peccat? Turpissimam ajebat Fabius imperatori excusationem esse, Non putavi: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta, etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus unius judicabis, de publicis cogita. ubi maxime gaudebis, maxime metues: ubi tranquilla tibi

omnia

omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed quieſcunt. ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nunquam ita totos ſinus explicuit ſecurus, ut non expedita ad contrahendum armamenta diſponeret. Illud ante omnia cogita, foedam eſſe et execrabilem vim nocendi, et alieniſſimam homini, cujus beneficio etiam ſaeva manſueſcunt. Aſpice elephantorum jugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac feminis perſultantibus terga impune calcata, et repentes inter pocula [f] ſinusque innoxio lapſu dracones, et intra domum [g] urſorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriae: ergo civi quoque. nam hic pars patriae eſt. Sanctae partes ſunt, ſi univerſum venerabile eſt: ergo et homo homini. nam hic in majore tibi urbe civis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari, totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad coetum geniti ſumus. ſalva autem eſſe ſocietas niſi amore et cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas quidem et natrices, et ſi qua morſu aut ictu nocent, effligeremus, ſi ut reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere, ne nobis aliisve periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccavit, ſed ne peccet: nec unquam ad praeteritum, ſed ad futurum poena referetur. non enim iraſcitur, ſed cavet. Nam ſi puniendus eſt, cuicunque pravum maleficumque ingenium eſt, poena neminem excipiet.

Cap. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: et dulce eſt, dolorem reddere. Minime. non enim ut in beneficiis honeſtum eſt, merita meritis repenſare: ita injurias injuriis. illic, vinci turpe eſt, ut quidem [h] pro juſto receptum. Ultio: et a contumelia non differt niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excuſatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens. quis enim illi ſciens faceret injuriam? poſtea ſatisfacienti Cato, Non memini, inquit, percuſſum me. Melius putavit, non agnoſcere, quam vindicare. Nihil, inquis, poſt tantam petulantiam mali factum eſt? imo multum boni. coepit Catonem noſſe. Magni animi eſt, injurias deſpicere. ultionis

 contu-

f *pocula*] rectius forſan oſcula, erant enim in deliciis feminis dracones qui eos oſculis excipiebant, in ſinu gerebant.

g *et intra domum*] inter indicia domitae feritatis ponit, quod habitationis humanae patiantur conſortium. *Gronov.*

h *ut quidem*] utcunque, licet.

contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur ultio. Multi leves injurias altius sibi demisere, dum vindicant: ille magnus et nobilis est, qui more magnae ferae, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicaverimus injuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi utile. Saepe autem satius fuit dissimulare, quam ulcisci.

CAP. XXXIII. Potentiorum injuriae hilari vultu, non patienter tantum ferendae sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos laeserunt, et oderunt. Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat, cum illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Injurias, inquit, accipiendo, et gratias agendo. Saepe adeo injuriam vindicari non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Caesar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, munditiis ejus et cultioribus capillis offensus: rogante patre, ut salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio ejus admonitus, duci protinus jussit. Ne tamen omnia inhumane faceret adversum patrem, ad coenam illum invitavit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinavit illi Caesar heminam: et posuit illi custodem. perduravit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. Unguentum et coronas misit, et observare jussit an sumeret. sumsit. Eo die, quo filium extulerat, imo quo non extulerat, [i] jacebat conviva centesimus, et potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, non dolorem aliquo signo erumpere passus est. Coenavit, tanquam pro filio exorasset. Quaeris, quare? habebat alterum. [k] Quid ille Priamus? non dissimulavit iram, et regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filii manum ad os suum retulit, et coenavit? sed tamen sine unguento, sine coronis: et illum hostis saevissimus multis solatiis, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Romanus pater, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret a convivio ad ossa filii legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim et comis adolescens propinationibus senem

i *quo non extulerat*] Quota enim ei non solverat, utpote cujus funus solenni ritu efferre non liceret.

k *habebat alterum*] quem etiam interimere poterat Caesar si eum irritasset.

ſenem crebris, ut cura leniretur, admonens laceſſebat: contra ille ſe laetum, et oblitum quid eo eſſet actum die, praeſtitit. Perierat alter filius, ſi carnifici conviva non placuiſſet.

Cap. XXXIV. Ergo ira abſtinendum eſt, ſive par eſt qui laceſſendus eſt, ſive ſuperior, ſive inferior. Cum pare contendere, anceps eſt: cum ſuperiore, furioſum: cum inferiore, ſordidum. Puſilli hominis et miſeri eſt, repetere mordentem. mures et formicae, qua manum admoveris, ora convertunt: imbecillia ſe laedi putant, ſi tanguntur. Faciet nos mitiores, ſi cogitaverimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui iraſcimur, et meritis offenſa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura ſit clementiae fama, et quam multos venia amicos utiles fecerit. Ne iraſcamur inimicorum et hoſtium liberis. Inter Syllanae crudelitatis exempla eſt, quod a rep. liberos proſcriptorum ſubmovit. Nihil eſt iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quoties ad ignoſcendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles eſſe. Quam ſaepe veniam qui negavit, petit? quam ſaepe pedibus ejus advolutus eſt, quem a ſuis repulit? Quid eſt glorioſius, quam iram amicitia mutare? Quos Populus R. fideliores habet ſocios, quam quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris providentia victos permiſcuiſſet victoribus? Iraſcetur aliquis? tu contra beneficiis provoca. Cadit ſtatim ſimultas, ab altera parte deſerta, niſi pariter, non pugnant. Si utrinque concurritur, ille eſt melior, qui prior pedem retulit: victus eſt qui vicit. Percuſſit te? recede. referiendo enim, et occaſionem ſaepius feriendi dabis, et excuſationem. non poteris revelli, cum voles. Nunquid velit quiſquam tam graviter hoſtem ferire, ut relinquat manum in vulnere, et ſe ab ictu revocare non poſſit? atqui tale ira telum eſt; vix retrahitur.

Cap. XXXV. Arma nobis expedita proſpicimus, gladium commodum et habilem: non vitabimus impetus animi, his graves magis, furioſos et irrevocabiles? Ea demum velocitas placet, quae ubi juſſa eſt, veſtigium ſiſtit, nec ultra deſtinata procurrit, et quae flecti, et a curſu ad gradum reduci poteſt. Aegros ſcimus nervos eſſe, ubi invitis nobis moventur. ſenex, aut infirmi corporis eſt, qui cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimoſque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen aeque profuerit, quam primum intueri defor-

mitatem rei, deinde periculum. Non eſt ullius affectus facies turbatior. pulcherrima ora foedavit, torvos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: et ſive amictus illius compoſitus eſt ad legem, trahet veſtem; omnemque curam ſui effundet; ſi capillorum natura vel arte jacentium non informis eſt habitus, cum animo inhorefcunt: tumeſcunt venae, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. tunc artus trepidi, inquietae manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intus putas eſſe animum, cujus extra imago tam foeda eſt? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel ferarum caede madentium, aut ad caedem euntium aſpectus; qualia poëtae inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpentibus, et igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamque in populos dividendam, pacemque lacerandam, teterrimae inferum exeunt Furiae: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituque et gemito et ſtridore, et ſi qua his inviſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu utraque quatientem. neque enim illi, tegere ſe, cura eſt.[1] torvam, cruentamque, et cicatricoſam, et verberibus ſuis lividam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantemque: et omnium odio laborantem, ſui maxime: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, caelum ruere cupientem, infeſtam pariter, inviſamque. Vel, ſi videtur, ſi qualis apud vates noſtros eſt,

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla.

aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

Cap. XXXVI. Quibusdam, ut ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum, perturbavit illos tanta mutatio ſui: velut in rem praeſentem, adducti non agnoverunt ſe. et quantulum ex vera deformitate imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? animus ſi oſtendi, et ſi in ulla materia perlucere poſſet, intuentes nos confunderet, ater maculoſusque, aeſtuans, et diſtortus, et tumidus. Nunc quoque tanta deformitas ejus eſt per oſſa carnesque, et tot impedimenta, effluentis: quid ſi nudus oſtenderetur? Speculo quidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad

1 *neque enim illi, tegere ſe, cura eſt*] quod ſi curae eſſet, non tela utraque manu quateret, ſed ſcutum altera teneret, qua ſe tutaretur.

ad ſpeculum venerat, ut ſe mutaret, jam mutaverat. m Iratis quidem nulla eſt formoſior effigies, quam atrox et horrida, qualesque eſſe, etiam videri volunt. Magis illud videndum eſt, quam multis ira per ſe nocuerit. Alii nimio fervore rupere venas, et ſanguinem ſupra vires elatus clamor egeſſit, et luminum ſuffudit aciem in oculos vehementius humor egeſtus, et in morbos aegri recidere. nulla celerior ad inſaniam via eſt. Multi itaque continuaverunt irae furorem; nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Ajacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egeſtatem ſibi, ruinam domui imprecantur: et iraſci ſe negant, non minus quam inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, vitandique cariſſimis: legum, niſi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. non ſermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis et pugnare parati, et incumbere. Maximum enim malum illos cepit, et omnia exſuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina et univerſa vis hujus eſt: omnes denique alios affectus ſibi ſubjicit: amorem ardentiſſimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, et in eorum quos occiderant, jacuere complexibus. Avaritiam duriſſimum malum, minimumque flexibile ira calcavit; adacta opes ſuas ſpargere, et domui rebusque in unum collatis injicere ignem. Quid? non ambitioſus magno aeſtimata projecit inſignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Exſequitur alteram partem Remedii, priore medio libri poſitam, ſed dilatam. Ne in ira peccemus: id eſt, refraenemus eam et cohibeamus. Id varie fit: ſed ſemper ſtatimque faciendum in Affectu praecipiti et incitato. Quem Ariſtoteles excuſat: ſed ipſe eum accuſat, et foeditatem iterum irae oſtendit. Haec ad Cap. usque IV. Tum partitur, tria ſe dicturum, primum, Quemadmodum non iraſcamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertio, Quemadmodum alium iraſcentem ſiſtamus placemusque. Haec, etſi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrime et utiliſſime ad finem libri exſequitur: et aurea ſive aetherea habebis monita et dicta.

CA-

m *jam mutaverat*] habebat enim animum ſe compeſcendi, rationem audiebat, medicinamque quaerebat. *Lipſ.*

CAPUT I.

Quod maxime desiderasti, Novate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe resfraenare, et impetus ejus inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, ubi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur et crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat: utrumne verberanda et agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desaevit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cujusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios objurgatio, alios confessio, alios pudor coepto dejecit: alios mora, lentum praecipitis mali remedium, ad quod novissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, et curari tardius possunt: hujus incitata, et se ipsam rapiens violentia, non paullatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum sollicitat animos, sed abducit: et impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quae destinavit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira praecipitat. Ceteris etiamsi resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: haec non secus quam fulmina procellaeque, et si qua alia irrevocabilia sunt quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia a ratione, haec a sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, et incrementa fallentia: in iram dejectus animorum est. [a] Nulla itaque res urget magis attonita, et in vires suas prona; et sive successit, superba; sive frustratur, insana; ne repulsa quidem in taedium acta, ubi adversarium fortuna subduxit, in se ipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit ex quo surrexerit. Ex levissimis enim in maxima evadit.

Cap. II. Nullam transit aetatem: nullum hominum genus excipit. Quaedam gentes beneficio egestatis non novere luxuriam. quaedam, quia exercitae et vagae sunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignara est, et fraus, et quodcunque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Grajos quam barbaros potens: non minus perniciosa

a *dejectus animorum est*] h. e. animi toti semel et uno impetu in eam proruunt.

b *quibus jura distinguit etc.*] h. e. quibus pro legibus suae facultates sunt, qui sibi licere putant quod possunt.

ciosa leges metuentibus, quam quibus jura distinguit modus virium. [b] Denique cetera singulos corripiunt: hic unus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquam universus populus foeminae amore flagravit: nec in pecuniam aut lucrem tota civitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: saepe in iram uno agmine itum est. viri, feminae, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: et tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignesque discursum est, et indicta finitimis bella, aut gesta cum civibus. Totae cum stirpe omni crematae domus: et modo eloquio favorabilis habitus, in multo honore, iram suae concionis excepit. [c] in imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non exspectatis dilectibus, nec nominato imperatore, subitos irae suae duces legit: ac per tecta urbis nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violavit legationes rupto jure gentium, rabiesque infanda civitatem tulit: [d] nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductae protinus classes, et oneratae tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis, populus ductu irae suoque egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis irae luit.

CAP. III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species injuriae perculit, aguntur statim: et qua dolor traxit, ruinae modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua: gaudent feriri, et instare ferro, et tela corpore urgere, et per suum vulnus exire. [e] Non est, inquis, dubium, quin magna ista et pestifera sit vis: ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor irae, et vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum et ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque foeditatem ejus ac feritatem coarguere, et ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, et ea deprimens, quae mergi nisi cum mergente non

c *et modo eloquio favorabilis habitus etc.*] h. e. modo ad eloquium accederet autoritas et honor loquentis, excepit sive animo concepit populus iram, qua oratio affectum illum excitatura effervescebat.

d *tulit*] h. e. abstulit, abripuit.

e *tela corpore urgere et per suum vulnus exire*] in hostem ire per ipsam hastam quae vulnus fecit, ita ut tela per vulnus exeant: quod ferae facere solent et apri. *Lips.*

in hoc potentium ira prorumpit. ceterum etiam illa plebeja ira et privata, inerme, et ſine viribus bellum eſt. Praeterea ira, ut ſeponamus quae mox ſecutura ſunt damna; inſidias, perpetuam ex certaminibus mutuis ſolicitudinem, dat poenas dum exigit: naturam hominis ejurat. Illa in amorem hortatur, haec in odium: illa prodeſſe jubet, haec nocere. Adjice, quod cum indignatio ejus a nimio ſui ſuſpectu veniat, et animoſa videatur, puſilla eſt et anguſta. nemo enim non eo, a quo ſe contemptum judicat, minor eſt. At ille ingens animus, et verus aeſtimator ſui, non vindicat injuriam, quia non ſentit. Ut tela a duro reſiliunt, et cum dolore caedentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum injuria ad ſenſum ſui adducit, fragilior eo quod petit. [m] Quanto pulchrius eſt, velut nulli penetrabilem telo, omnes injurias contumeliasque reſpuere? Ultio, doloris confeſſio eſt. non eſt magnus animus, quem incurvat injuria. Aut potentior te, aut imbecillior laeſit. ſi imbecillior, parce illi: ſi potentior, tibi.

Cap. VI. Nullum eſt argumentum magnitudinis certius quam nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. Pars ſuperior mundi et ordinatior, ac propinqua ſideribus, nec in nubem cogitur, nec intempeſtatem impellitur, nec verſatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo ſublimis animus, quietus ſemper, et in ſtatione tranquilla collocatus, intra ſe premens quibus ira contrahitur, modeſtus et venerabilis eſt et diſpoſitus: quorum nihil invenies in irato. Quis enim traditus dolori et furens, non primam rejecit verecundiam? quis impetu turbidus, et in aliquem ruens, non quicquid in ſe verecundi habuit, adjecit? cui officiorum numerus aut ordo conſtitit incitato? quis linguae temperavit? quis ullam partem corporis tenuit? quis ſe regere potuit immiſſum? [n] Proderit nobis illud Democriti ſalutare praeceptum, quod monſtratur tranquillitas ſi neque privatim, neque publice multa, aut majora viribus noſtris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa diſcurrenti negotia dies tranſit, ut non aut ex homine, aut ex re offenſa naſcatur, quae animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurſitandum eſt, et alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi: ita in hoc vitae actu diſſipato et vago,

m *fragilior eo quod petit*] injuria teli inſtar adverſus petram vibrati, fragilior eſt eo quem petit viri ſapientis animo, petrae inſtar inconcuſſo.

n *immiſſum*] i. e. incitatum, et impetu actum, *Gronov.*

vago, multa impedimenta, multae querelae incidunt. Alius ſpem noſtram fefellit, alius diſtulit, alius intercepit: non ex deſtinato propoſita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita eſt, ut multa tentati ubique reſpondeat. ſequitur ergo, ut is cui contra quam propoſuerat, aliqua ceſſerunt, impatiens hominum rerumque ſit: ex leviſſimis cauſſis iraſcatur, nunc perſonae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae, nunc ſibi. Itaque ut quietus poſſit eſſe animus, non eſt jactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, ſupraque vires appetitarum. Facile eſt, levia aptare cervicibus, et in hanc aut in illam partem transferre ſine lapſu: at quae alienis in nos manibus impoſita aegre ſuſtinemus, victi in proximo effundimus, et dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri vacillamus.

Cap. VII. Idem accidere in rebus civilibus ac domeſticis, ſcias. Negotia expedita et habilia ſequuntur actorem: ingentia, et ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facile, et ſi occupata ſunt, premunt atque adducunt [o] adminiſtrantem, tenerique jam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita ſit ejus voluntas, qui non quae facilia ſunt aggreditur, ſed vult facilia eſſe, quae aggreſſus eſt. Quotiens aliquid conaberis, te ſimul et ea quae paras, quibusque pararis, ipſe metire. Faciet enim te aſperum poenitentia operis infecti. Hoc intereſt, utrum quis fervidi ſit ingenii, an frigidi atque humilis. generoſo repulſa iram exprimet, languido inertique triſtitiam. Ergo actiones noſtrae nec parvae ſint, nec audaces, nec improbae. in vicinum ſpes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque ſucceſſiſſe miremur.

Cap. VIII. Demus operam, ne accipiamus injuriam, quam ferre neſcimus. Cum placidiſſimo et facillimo et minime obnoxio [p] moroſoque vivendum eſt. Sumuntur a converſantibus mores: et ut quaedam in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus convictores in amorem vini traxit: impudicorum coetus fortem quoque et, ſi liceat [q] virum emolliit: avaritia in proximos virus ſuum tranſtulit. Eadem ex diverſo ratio virtutum eſt, ut omne quod ſecum habent, mitigent. nec

o *adducunt*] contrahunt, incurvant.

p *obnoxio*] h. e. infirmo, qui facile et impune laeditur, ac vexationi expoſitus eſt, eoque anxius et ſolicitus vivit, et ut natura evenit timidis omnia in ſiniſtram partem interpretatur. *Gronov.*

q *ſi liceat*] i. e. niſi pervertatur: Si per molles liceat.

nec tam valetudini profuit utilis regio et ſalubrius coelum; quam animis parum firmis, in turba meliore verſari. Quae res quantum poſſit, intelliges, ſi videris feras quoque convictu noſtro manſueſcere: nullique etiam immani beſtiae vim ſuam permanere, ſi hominis contubernium diu paſſa eſt. Retunditur omnis aſperitas, paullatimque inter placida dediſcitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus vivit: ſed quod cauſſas iraſcendi non invenit, nec vitium ſuum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam ſciet. Qui ſunt, inquis, iſti? multi ex variis cauſſis idem facturi. Offendet te ſuperbus contemptu, dicax contumelia, petulans injuria, lividus malignitate, pugnax contentione, ventoſus et mendax vanitate. Non feres a ſuſpicioſo timeri, a pertinace vinci, a delicato faſtidiri. Elige ſimplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec evocent, et ferant. Magis adhuc proderunt ſubmiſſi et humani, et dulces, non tamen usque in adulationem. nam iracundos nimia aſſentatio offendit. Erat certe amicus noſter, vir bonus, ſed irae paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. Caelium oratorem fuiſſe iracundiſſimum conſtat. cum quo, ut ajunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: ſed difficile erat illi in copulam conjecto, [r] rixam ejus cum quo haerebat, effugere. Optimum judicavit quicquid dixiſſet ſequi, et ſecundas agere. [s] Non tulit Caelius aſſentientem, ſed exclamavit: Dic aliquid contra, ut duo ſimus. [t] Sed ille quoque, quod non iraſceretur iratus, cito ſine adverſario deſiit. Eligamus ergo vel hos potius, ſi conſcii nobis iracundiae ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur. facient quidem nos delicatos, et in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: ſed proderit, vitio ſuo intervallum et quietem dare. Difficilis quoque et indomita natura, blandientem feret: et nihil aſperum tetrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior et pugnacior erit, in prima reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit ſe ipſa conten-

r *in copulam conjecto*] i. e. cum altero juncto copulatoque, ira ut comitem paullo diutius haberet. Nimirum *in copulam conjici* dicitur ut in vincula conjici. *Lipſ. et Gron.*

s *ſecundas agere*] obſequi et praeeunti ancillari. Sumtum ab hiſtrionibus, quorum illi qui ſecundarum ſunt partium, iis qui primarum ſunt partium ſe ſubmittunt, et eos excellere patiuntur. Hinc *ſecundas agere*, eſt demittere, blandiri. *Lipſ.*

t *ut duo ſimus*] ſc. unus videbatur uterque, quia ejusdem ſenſus et ſermonis. *Lipſ.*

contentio: demissos altius [u] tenet. Facilius est se a certamine abstinere, quam abducere.

Cap. IX. Studia quoque graviora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercenda: et animus non inter plura versandus, sed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, et historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos et tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resolvatur? Confusis oculis prosunt virentia, et quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore praestringitur: sic mentes aegras studia laeta permulcent. Forum, advocationes, judicia, fugere debemus, et omnia quae exulcerant vitium: aeque cavere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, et acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas majoris negotii, bilem cibo temperant quam maxime movet fatigatio: sive quia calorem inedia compellit, et nocet sanguini, cursumque ejus, venis laborantibus, sistit: sive quia corpus attenuatum et infirmum incumbit animo. certe ob eandem caussam iracundiores sunt valetudine aut aetate fessi. Fames quoque et sitis, ex eisdem caussis, vitanda est: exasperat et incendit animos.

Cap. X. Vetus dictum est, A lasso rixam quaeri. aeque autem et ab esuriente, et a sitiente, et ab omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad levem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio, et interrogatio in litem evocent. Nunquam sine querela aegra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, et inhibere impetum. Facile est autem affectus suos cum primum oriuntur, deprehendere. morbum signa praecurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluviae ante ipsas notae veniunt: ita irae, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium, sunt quaedam praenuncia. Qui comitiali vitio solent corripi, jam adventare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, et incertum lumen, nervorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque re-

 mediis

u *demissos altius*] nimirum in *certamen descendere* adeoque demitti dicimur. *demissi altius* autem erunt, qui ultra quam par est in certamen descenderunt. *Gronov.*

mediis incipientem caussam occupant, et odore gustuque, quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitaverunt turbam, et sine teste ceciderunt. Prodest morbum suum nosse, et vires ejus antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliae movent. hic vult nobilitati suae, hic formae suae parci. ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic superbiae impatiens est, hic contumaciae; ille servos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum saevus est, foris mitis. ille rogari, invidiam judicat:[v] hic, non rogari, contumeliam.[x] Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multae nos injuriae transeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quaedam interpretatio eo perducit, ut videantur injuriae. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donando. Circumscribenda multis modis ira est. pleraque in lusum jocumque vertantur. Socratem ajunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam Molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque, tumida et fortuna et licentia ingenia, familiarem sibi saevitiam repressisse. Pisistratum certe, Atheniensium tyrannum, memoriae proditur, cum multa in crudelitatem ejus ebrius conviva dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, et alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, et hoc irritantibus respondisse, Non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit,[y] aut falsa suspicando, aut levia aggravando.

CAP. XII. Saepe ad nos ira venit, saepius nos ad illam. quae nunquam arcessenda est: etiam cum incidit, rejiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum aestimat

v *invidiam judicat*] quasi grave fortunae suae et invidiosum, quemquam sibi supplicare, *Lips.*

x *contumeliam*] quasi superbe contemnatur. *id.*

y *manu fecit*] Sponte, ipsi fabricati sunt et invenerunt. *Lips.*

mat factum. atqui illi intuendus eſt: voluerit, an inciderit: coactus ſit, an deceptus? odium ſecutus ſit, an praemium: ſibi morem geſſerit, an manum alteri commodaverit. Aliquid peccantis aetas facit, aliquid fortuna: ut ferre ac pati, aut humanum, aut humile ſit. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt cui iraſcimur. nunc facit iracundos iniqua noſtri aeſtimatio: et quae facere vellemus, pati nolumus. Nemo ſe differt. [z] atqui maximum remedium irae, dilatio eſt: ut primus ejus fervor relangueſcat, et caligo quae premit mentem, aut reſidat, aut minus denſa ſit. Quaedam ex his quae te praecipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quaedam ex toto evaneſcent. Si in hoc erit petita advocatio, [a] apparebit jam judicium eſſe, non iram. Quicquid voles quale ſit ſcire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato a ſe tempus, cum ſervo ſuo iraſceretur, ſed ponere illum ſtatim tunicam, et praebere ſcapulas verberibus juſſit, ſua manu ipſe caeſurus. Poſtquam intellexit iraſci ſe, ſicut ſuſtulerat manum ſuſpenſam detinebat, et ſtabat percuſſuro ſimilis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte intervenerat, quid ageret? Exigo, inquit, paenas ab homine iracundo. Velut ſtupens, geſtum illum ſaevituri deformem ſapienti viro ſervabat, oblitus jam ſervi: quia alium quem potius caſtigaret, invenerat. Itaque abſtulit ſibi in ſuos poteſtatem, et ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speuſippe ſervulum iſtum verberibus objurga: nam ego iraſcor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidiſſet. Iraſcor, inquit: plus faciam quam oportet: libentius faciam. non ſit iſte ſervus in ejus poteſtate, qui in ſua non eſt. Aliquis vult irato committi ultionem, cum Plato ſibi ipſe imperium abrogaverit? Nihil tibi liceat, dum iraſceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipſe. ſi iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna ejus obruamus: et illam, quantum fieri poteſt, occultam ſecretamque teneamus.

Cap. XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit enim exilire, et incendere oculos, et mutare faciem: ſed ſi eminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris receſſu recondatur, feraturque, non ferat: imo in contrarium omnia ejus indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior ſit, gradus lentior: paullatim cum exterioribus

z *ſe differt*] Sibi ſpatium deliberandi concedit. *Lipſ.*

a *advocatio*] mora ut ſupra aliquoties.

ribus interiora formentur. In Socrate irae ſignum erat, vocem ſubmittere, loqui parcius. apparebat tunc illum ſibi obſtare. [b] Deprehendebatur itaque a familiaribus et coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis irae ingrata. Quid ni gauderet, quod iram ſuam multi intelligerent, nemo ſentiret? ſenſiſſet autem, niſi jus amicis objurgandi ſe dediſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? rogemus amiciſſimum quemque, ut tunc maxime adverſus nos libertate utatur, cum minime illam pati poterimus: nec aſſentiatur irae noſtrae. Contra potens malum, et apud nos gratioſum, dum conſpicimus, [c] dum noſtri ſumus, advocemus. [d]

Cap. XIV. Qui vinum male ferunt, et ebrietatis ſuae temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, ut e convivio auferantur. Intemperantiam in morbo ſuam experti, parere ſibi in adverſa valetudine vetant. Optimum eſt, notis vitiis impedimenta proſpicere, et ante omnia ita componere animum, ut etiam graviſſimis rebus ſubitisque concuſſus iram aut non ſentiat, aut magnitudine inopinatae injuriae exortam in altum retrahat, nec dolorem ſuum profiteatur. Id fieri poſſe apparebit, ſi pauca ex ingenta turba exempla protulero: ex quibus utrumque diſcere licet, quantum mali habeat ira, ubi hominum praepotentum poteſtate tota utitur: quantum ſibi imperare poſſit, ubi metu majore compreſſa eſt. Cambyſen regem nimis deditum vino, Praexaſpes unus ex cariſſimis monebat, ut parcius biberet: Turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium auresque ſequerentur. Ad hoc ille: Ut ſcias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, [e] approbabo jam, et oculos poſt vinum in officio eſſe, et manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus ſcyphis: et jam gravis, et temulentus, objurgatoris ſui filium procedere ultra limen jubet, allevataque ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, et ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoque pectore haerens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrem, ſatis ne certam haberet manum? interrogavit. At ille negavit Apollinem potuiſſe certius dimittere. Dii illum male perdant, animo magis quam conditione mancipium! Ejus rei laudator

b *ſibi obſtare*] h. e. affectui, ſeque reprimere.

c *conſpicimus*] rectius *conſipimus* Gronov.

d *advocemus*] advocationem amicorum petamus, Patronos et aſſiſtentes, qui objurgent, teneant. *Lipſ.*

e *excidam mihi*] apud me maneam, mente immotus. *Lipſ.*

laudator fuit, cujus nimis erat ſpectatorem fuiſſe. occaſionem blanditiarum putavit, pectus filii in duas partes diductum, et cor ſub vulnere palpitans. Controverſiam illi facere de gloria debuit, et revocare jactum, ut regi liberet in ipſo patre certiorem manum oſtendere. O Regem cruentum! o dignum in quem omnium ſuorum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus illum, convivia ſuppliciis funeribusque ſolventem, tamen ſceleratius telum illud laudatum eſt, quam miſſum. Videbimus [f] quomodo ſe pater gerere debuerit, ſtans ſuper cadaver filii ſui, caedemque illam, cujus et teſtis fuerat et cauſſa: id de quo nunc agitur, apparet, iram ſupprimi poſſe. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem verbum, cum aeque cor ſuum, quam filii, transfixum videret. Poteſt dici, merito devoraſſe verba. nam ſi quid tanquam iratus dixiſſet, nihil tanquam pater facere potuiſſet. [g] Poteſt, inquam, videri ſapientius ſe in illo caſu geſſiſſe, quam cum de potandi modo praeciperet: quem ſatius erat vinum quam ſanguinem bibere, cujus manus poculis occupari pax erat. Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regnum amicis bona conſilia.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo Perſarumque ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, et ſubinde quaeſiit: An placeret conditura? Deinde ut ſatis illum plenum malis ſuis vidit, afferri capita illorum juſſit, et, Quomodo eſſet acceptus, interrogavit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: [h] Apud regem, inquit, omnis caena jucunda eſt. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias invitaretur. Non vero patrem damnare regis ſui factum, non veto quaerere dignam tam truci portento poenam: ſed hoc interim intelligo, poſſe etiam ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, et ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refraenatio, utique hoc ſortitis vitae genus, et ad regiam adhibitis menſam. Sic editur apud illos, ſic bibitur, ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendum eſt. An tanti ſit vita, videbimus: alia iſta quaeſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur ferre imperia carni-

f *videbimus*] Solennis haec Senecae rejicendi partem tractationis formula, etſi fieri poſſit ut nunquam dilatam partem tractare poſtea in mentem ſibi veniat. vid. cap. ſeq. *Gronov.*

g *nihil tanquam pater facere potuiſſet*] h. e. juſta filio ſolvere non potuiſſet. *Lipſ.*

h *non os concurrit*] non confuſe et perturbate reſpondit cf. de benef. II, 1. Digna eſt nota, quae legatur, *Gesneri ad Quinctil.* X, 7. 8.

carnificum, oftendemus in omni fervitute apertam libertati viam. Si aeger animus, et fuo vitio mifer eft, huic miferias finire fecum [i] licet. Dicam et illi qui in regem incidit, fagittis pectora amicorum petentem, et illi cujus dominus liberorum vifceribus patres faturat: Quid gemis, demens, quid exfpectas, ut te aut hoftis aliquis per exitium gentis tuae vindicet, aut rex a longinquo potens advolet? Quocunque refpexeris, ibi malorum finis eft. Vides illum praecipitem locum? illac ad libertatem defcenditur. Vides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo fedet. Vides illam arborem, brevem, retorridam, infelicem? [k] pendet inde libertas. Vides jugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia fervitutis funt. Nimis tibi operofos exitus monftramus, et multum animi ac roboris exigentes. Quaeris, quod fit ad libertatem iter? quaelibet in corpore tuo vena.

Cap. XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, ut nos expellat e vita, iram in quocunque erimus ftatu, removeamus. Perniciofa eft fervientibus. omnis enim indignatio in tormentum fuum proficit, et imperia graviora fentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum jactat, adftringit: fic aves vifcum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum eft jugum, quod non minus laedat ducentem, quam repugnantem. Unum eft levamentum malorum ingentium, pati, et neceffitatibus fuis obfequi. Sed cum utilis fit fervientibus, affectuum fuorum, et hujus praecipue rabidi atque effraenis continentia, utilior eft regibus. Perierunt omnia, ubi quantum fuadet ira, fortuna permittit: nec diu poteft, quae multorum malo exercetur, potentia ftare. Periclitatur enim, ubi eos qui feparatim gemunt, communis metus junxit. Plerosque itaque modo finguli mactaverunt, modo univerfi, cum illos conferre in unum iras publicus dolor coëgiffet. Atqui plerique fic iram, quafi infigne regium, exercuerunt. Sicut Darius, qui primus, poft ablatum Mago imperium, Perfas et magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixiffet, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili fene, ut ex tribus liberis unum in folatium patri relinqueret, duorum opera uteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes fe illi dixit remiffurum: et occifos in confpectu parentis abjecit, crudelis futurus, fi omnes abduxiffet.

Cap.

i *finire fecum*] fine alia ultione, et deftinatione. *Lipf.*

k *infelicem*] fine fructu. *Lipf.*

Cap. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque viae latere posuit, et hac victima lustravit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, et late longeque fusus, ac stratam ubique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadavera incessit. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi et una educatum, inter epulas transfodit, et manu quidem sua, parum adulantem, et pigre ex Macedone ac libero in Persicam servitutem transeuntem. Nam Lysimachum, aeque familiarem sibi, leoni objecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum undique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cavea velut novum animal aliquod et inusitatum diu pavit: cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames et squalor et illuvies corporis, in stercore suo destituti, callosis super haec genibus manibusque, quas in usum pedum angustiae loci cogebant. lateribus vero attritu exulceratis, non minus foeda quam terribilis erat forma ejus visentibus: factusque poena sua monstrum, misericordiam [1] quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

Cap. XVIII. Utinam ista saevitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis adventiciis vitiis, et suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populos statuas posuerat, cui thure et vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus jussit; et quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim et per singulos artus laceravit. Quid erat hujus imperii minister? quis, nisi Catilina, jam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, gravissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, et non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui juberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respubli-

1 *misericordiam*] nam horrebant potius quam miserebantur, qui videbant.

ca quae in corpus suum pariter et hostium et vindicum [m] gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modo C. Caesar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quaestorem suum Procuratoris sui filium, alios Senatores et equites Romanos, uno die flagellis cecidit, torsit, non quaestionis, sed animi caussa. Deinde adeo impatiens fuit, differendae voluptatis, quam ingentem crudelitas ejus sine dilatione poscebat, ut in xysto maternorum hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut privatum, aut publicum una nox minabatur? quantulum fuit, lucem exspectare? denique ne senatores populi Romani soleatus [n] occideret.

Cap. XIX. Quam superbae fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire. quanquam aberrare alio possumus videri, et in devium exire: sed hoc ipsum pars erit irae, super solita saevientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici possit, solet fieri. torserat per omnia, quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, [o] eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera et flammas divisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, ut populus Romanus unam cervicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in unum ictum et unum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum supplicium? cum latrocinia tenebris abscondi soleant; animadversiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluae quotidianum est; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti jubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendae haberent facultatem. Cui unquam morituro non est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quae objicere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cum spongiae non invenirentur, scindi vestimenta miserorum, et in os farciri

m *et hostium et vindicum*] hostes Mariani, vindices Syllani videri volebant, Rempublicam a Marii oppressione vindicaturi.

n *soleatus*] ut a convivio recens. *Lips.*

o *tabularibus*] de tabulis inter tormenta admotis arctatisque ut homo comprimeretur, et paene elideretur, accipit *Lips.*

farciri pannos imperavit. Quae ista saevitia est? liceat ultimum spiritum trahere: da exiturae animae locum: liceat illam non per vulnus emittere. p

Cap. XX. Adjicere his longum est, quod patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberavit. Non enim Caji saevitiam, sed irae malum propositum est describere: quae non tantum viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed urbes, sed flumina, et tuta ab omni sensu doloris converberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum judicas, quod non tota capita praecidit? novo genere poenae delectatus est. Tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum vitae spatium Macrobii appellantur. in hos enim, quia non supinis manibus exceperant servitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quae contumeliosa reges vocant, Cambyses fremebat: et non provisis commeatibus, non exploratis itineribus, per invia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: cum intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis et inculta humanoque ignota vestigio regio: sustinebant famem primo tenerrima frondium, et cacumina arborum, tum coria igne mollita, et quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoque et herbae defecerant, apparuitque inops etiam animalium q solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame saevius. Agebat adhuc ira regem praecipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne et ipse vocaretur ad sortem. tum demum signum receptui dedit. Servabantur interim illi generosae aves, et instrumenta epularum camelis vehebantur: cum sortirentur milites ejus, quis male periret, quis pejus viveret.

Cap. XXI. Hic iratus fuit genti, et ignotae, et immeritae, sensurae tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, cujus maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden late fusum amnem vado transire tentavit: quod vix tutum est etiam cum sensit aestatem, et ad minimum deductus est. Ibi unus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commovit regem. juravit itaque, amnem illum

p *non per vulnus emittere*] per quod emittenda videbatur esse, si via per os ipsi obstrueretur.

q *animalium*] f. rectius *talium*. *Gronov.*

lum regis commeatus auferentem, [r] eo se redacturum, ut transiri calcarique etiam a feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, et tamdiu assedit operi, donec C et LXXX cuniculis divisum alveum in CCC et LX rivos dispergeret, et siccum relinqueret in diversum fluentibus aquis. Periit itaque et tempus, magna in magnis rebus jactura, et militum ardor, quem inutilis labor fregit, et occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Caesar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque ejus per hoc notabilem fortunam. stantem enim praenavigabamus: nunc causa dirutae quaeritur. Et haec cogitanda sunt exempla, quae vites; et illa e contrario, quae sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad ulciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci jubere, qui incumbentes regio tabernaculo, faciebant, quod homines et periculosissime et libentissime faciunt, de rege suo male existimant? Audierat omnia Antigonus, utpote cum inter dicentes et audientem palla [s] interesset: quam ille leviter commovit, et, longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadem nocte, cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter et inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: et cum ignorantes a quo adjuvarentur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cujus vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quam civium tulit. Itaque cum in parvulo quodam castello Graeci obsiderentur, et fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni jocarentur, et nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, et aliquid boni spero: si in castris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiae utiles erant, in cohortes describeret, ceteros praeconi subjiceret: id quoque se negavit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Hujus nepos fuit Alexander, qui lanceam

r *regis commeatus auferentem*] h. e. transitum regis impedientem, et commeandi facultatem negantem.

s *palla*] Glossae quoque veterum velum interpretantur.

ceam in convivas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullo ante retuli, alterum ferae objecit, alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni objectus eſt, vixit.

Cap. XXIII. Non habuit hoc avitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit et contumeliarum patientia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrheſiaſtes ob nimiam et procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos venerat: audita benigne legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus, gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, ſuſpendere. Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere juſſit, et Therſitam illum ſalvum incolumemque demittere. At vos, inquit, ceteri legati, nuntiate Athenienſibus, multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quam qui impune dicta audiunt. Multa et divus Auguſtus digna memoria fecit, dixitque: ex quibus appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quaedam in ipſum, quaedam in uxorem ejus, et in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. [t] magis enim circumfertur, et in ore hominum eſt, temeraria urbanitas. Saepe illum Caeſar monuit, ut moderatius lingua uteretur: perſeveranti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinii conſenuit, a tota civitate direptus eſt. [u] nullum illi limen praecluſa Caeſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitavit, et combuſſit, et libros acta Caeſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. Inimicitias geſſit cum Caeſare. nemo amicitiam ejus extimuit, nemo quaſi fulguritum refugit: [v] fuit qui praeberet tam alte cadenti ſinum. Tulit hoc, ut dixi, Caeſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis, rebusque geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpita inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde excuſationem, obſtitit. Et, fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio

t *nec perdiderat dicta*] h. e. non fruſtra et in ventum ſparſerat, nemine attendente, ſed ore omnium illa ferebantur.

u *direptus eſt*] h. e. amplectebatur cum ejusque familiaritatem ambibat, ſcripta amabat tota civitas. Sic noſter de Brev. vitae c. 7. *diripitur ille toto foro patronus.* Auctor vitae Perſii: *Editum librum continuo mirari homines et deripere coeperunt:* Martial. L. VII. Epigr. 76.

quod te diripiunt potentiores
per convivia, porticus, theatra.

Gronov.

v *fulguritum refugit*] fulgure tactos enim ſacros putabant et vitabant, vid. Senec. L. I. de Clem. c. 7. *Lipſ.*

Pollio diceret: Si jubes Caesar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam aliam habuerat causam desinendi, [x] quam quod Caesar coeperat.

Cap. XXIV. Dicat itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possem, quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, a conviciatore suo secedere. Quid est quare ego servi mei clarius responsum, [y] et contumaciorem vultum, et non pervenientem usque ad me murmurationem, flagellis et compedibus expiem? quis sum, cujus aures laedi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Saepe et alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque, illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cujus non diligentia aliquando sibi ipsi excidat: neminem tam maturum, cujus non gravitatem in aliquod fervidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

Cap. XXV. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, et aequiore animo filium in angulo flevit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo aequiore feret ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat injuria. Quodsi etiam prudentissimi peccant, cujus non error bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se ipse castigabit. Denique debeat poenas. non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbae, et altius steterit, quisquis despexit lacessentes.

proprium

x *desinendi*] subintellige *irasci*.

y *clarius responsum*] altius et voce quoque animosum. Sic. Cornific. ad Herenn. L. 4. *iste clarius eadem et alia dicere coepit.* vid. et nostrum de ira l. 16. et de Ben. VII, 28. *Gronov.*

proprium eſt magnitudinis verae, non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit: ſic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus injuria perſtitit: qui iraſcitur, motus eſt. At ille quem modo altiorem omni incommodo poſui, tenet quodam [z] amplexu ſummum bonum. nec homini tantum, ſed ipſi fortunae reſpondet: Omnia licet facias, minor es, quam ut ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura eſt ira, quam injuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt: iſta quousque me latura ſit, incertum eſt.

Cap. XXVI. Non poſſum, inquis, pati. grave eſt, injuriam ſuſtinere. Mentiris. quis enim injuriam non poteſt ferre, qui poteſt iram? [a] Adjice nunc, quod id agis ut et iram feras, et injuriam. Quare fers aegri rabiem, et phrenetici verba? puerorum protervas manus? nempe quia videntur neſcire, quid faciant. Quid intereſt, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt. Quid ergo? inquis. impune illi erit? Puta, te velle: tamen non erit. Maxima eſt enim factae injuriae poena, feciſſe: nec quisquam gravius afficitur, quam qui ad ſupplicium poenitentiae traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, ut omnium accidentium aequi judices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis objecit. Non eſt Aethiopis inter ſuos inſignitus color: nec ruffus crinis et coactus in nodum apud Germanos virum dedecet. Nihil in uno judicabis notabile aut foedum, quod genti ſuae publicum eſt. At iſta quae retuli, unius regionis atque anguli conſuetudo defendit: vide nunc quanto in his juſtior venia ſit, quae per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti et improvidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abſcondo? omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisque in ſuo ſinu inveniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? peſtilentia eſt. Placidiores itaque invicem ſimus; mali inter malos vivimus. Una res nos facere poteſt quietos, mutuae facilitatis conventio. [b] Ille mihi jam nocuit: ego illi nondum. ſed jam aliquem fortaſſe laeſiſti: ſed laedes.

Cap.

z *quodam*] rectius fortaſſe *quodammodo. Lipſ.*

a *qui poteſt iram*] quae magis torquet quam injuria.

b *mutuae facilitatis conventio*] quaſi jactum ut mutuo faciles ſimus in ignoſcendo. *Lipſ.*

Cap. XXVII. Noli aeſtimare hanc horam, aut hunc diem; totum inſpice mentis tuae habitum. etiamſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari injuriam, quam ulciſci? Multum temporis ultio abſumit. multis ſe injuriis objicit, dum una dolet. Diutius iraſcimur omnes, quam laedimur. quanto melius eſt, abire in diverſum, nec vitia vitiis componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, et canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primum, quam iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandam veniam nocet? deinde, ſi cetera animalia irae tuae ſubducit, quod conſilio carent: eo loco tibi ſit, quisquis conſilio caret. Quid enim refert, an alia multis diſſimilia habeat, ſi hoc quod in omni peccato muta defendit, ſimile habet, caliginem mentis? Peccavit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt quod illi credas, etiam ſi dixit: Iterum non faciam. Et iſte peccabit, et in iſtum alius, et tota vita inter errores volutabitur. Manſuete immanſueta tractanda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſime et in ira dicetur: Utrum aliquando deſines, an nunquam? ſi aliquando, quanto ſatius eſt iram relinquere, quam ab ira relinqui? Sin ſemper haec cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit ſemper tumentis?

Cap. XXVIII. Adjice nunc, quod niſi bene te ipſe ſuccenderis, et ſubinde cauſſas quibus ſtimuleris, renovaveris, ſua ſponte ira diſcedet, et vires illi dies ſubtrahet. quanto ſatius eſt a te illam vinci, quam a ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſervis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Ubique enim cauſſae ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio: et novis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, et quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam adminiſtrare, transferre in res domeſticas operam: quam circumſpicere quid alicui poſſis facere mali? quod aut dignitati ejus, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiamſi cum inferiore concurſes. Vinctum licet accipias, et ad arbitrium tuum omni patientiae expoſitum: ſaepe nimia vis caedentis aut articulum loco movit, aut nervum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiae

eſt

est nacta materiam. Adjice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exaequat. Quid, quod pleraque eorum, propter quae irascimur, offendunt nos magis, quam laedunt? multum autem interest, utrum aliquis voluntati meae obstet, an desit: [c] eripiat, an non det. Atqui in aequo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum spem nostram praecidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum justas caussas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Aliis patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus, imo, quod est incredibile, saepe de facto bene existimamus, de faciente male.

Cap. XXIX. At mehercules vir magnus ac justus, fortissimum quemque ex hostibus suis, et pro libertate ac salute patriae pertinacissimum suspicit, et talem sibi civem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captivus in servitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exaequat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, a servitute urbana et feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, utrum aliquis non possit, an nolit. multos absolvemus, si coeperimus ante judicare, quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. deinde quamvis vana nos concitaverint, perseveramus, ne videamur coepisse sine caussa: et quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas irae. Retinemus enim illam, et augemus: quasi argumentum sit juste irascentis, graviter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam levia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: frivolis turbamur, et inanibus.

Cap. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, ursos leonesque mappa [d] proritat. Omnia, quae natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana.

c *obstet an desit*] obstet scilicet malitia et me laedendi animo, desit negligentia et infirmitate.

d *mappa*] candicans nimirum et mota ac reciprocata. *Lips.*

vana. Idem inquietis et ſtolidis ingeniis evenit: rerum ſuſpicione feriuntur. adeo quidem, ut interdum injurias vocent modica beneficia: in quibus frequentiſſima, certe acerbiſſima iracundiae materia eſt. Cariſſimis enim iraſcimur, quod minora nobis praeſtiterint, quam mente concepimus, quam quae alii tulerint: cum utriusque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit? noſtra nos ſine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam ſperavi? ſed fortaſſe plus ſperavi, quam debui. Haec pars maxime metuenda eſt: hinc perniciosiſſimae irae naſcuntur, et ſanctiſſima quaeque invaſurae. Divum Julium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleverat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria uſus eſt, ex qua nihil ſibi vindicavit, niſi diſpenſandi poteſtatem; ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſideriis poſſet, cum tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat unus? Vidit itaque ſtrictis circa ſellam ſuam gladiis commilitones ſuos, Cimbrum Tullium acerrimum paullo ante ſuarum partium defenſorem, aliosque poſt Pompejum demum Pompejanos. [e]

Cap. XXXI. Haec res ſua in reges arma convertit, fidiſſimosque eo compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus et ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti, ſua placent. Inde diis quoque iraſcimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum hominum retro ſit, et paucis invidentes quantum ſequatur a tergo ingentis invidiae. [f] Tanta tamen importunitas hominum eſt, ut quamvis multum acceperint, injuriae loco ſit, plus accipere potuiſſe. Dedit mihi praeturam? ſed conſulatum ſperaveram. Dedit duodecim faſces? ſed non fecit ordinarium conſulem. [g] A me numerari voluit annum? ſed deeſt mihi ad ſacerdotium. Cooptatus in collegium ſum? ſed cur in unum? Conſummavit dignitatem meam? ſed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quae debebat alicui dare: [h] de ſuo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quae accepiſti: reliqua exſpecta, et nondum plenum te eſſe gaude.

e *poſt Pompejum demum Pompejanos*] cum ille non eſſet amplius partes ejus ſequentes.

f *et paucis invidentes quantum a tergo ſequatur invidiae*] h. e. quantum nos ipſos invidiae ſequatur, a pluribus ſc. illis qui retro ſunt deteriorisque fortunae quam nos, dum paucis quibusdam melioris conditionis invidemus ipſi.

g *ordinarium conſulem*] h. e. non conſulem qui annum inchoaret, ſed ſuffectum.

h *debebat alicui dare*] cum ſc. omnes honores ſibi ſoli ſervare non poſſet.

gaude. Inter voluptates eſt, ſupereſſe quod ſperes. Omnes viciſti? primum te eſſe in animo amici tui laetare. multi te vincunt? conſidera; quanto antecedas plures, quam ſequaris.

Cap. XXXII. Quod ſit in te maximum vitium, quaeris? falſas rationes conficis: data magno aeſtimas, accepta parvo. Aliud in alio nos deterreat. quibusdam timeamus iraſci, quibusdam vereamur, quibusdam faſtidiamus. Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſervulum infelicem in ergaſtulum miſerimus. Quid properamus verberare ſtatim, crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur. Sine id tempus veniat, quo ipſi jubeamus: nunc ex imperio irae loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit iſta lis aeſtimanda. In hoc enim praecipue fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia: et vinculis, carcere, fame vindicamus rem, caſtigandam flagris levioribus. Quomodo, inquis, nos jubes intueri, quam omnia per quae laedi videmur, exigua, miſera, puerilia ſint? Ego vero nihil magis ſuaſerim, quam ſumere ingentem animum, et haec propter quae litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quam humilia et abjecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis eſt: haec, fora defatigat, patres liberosque committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quam legionibus tradit. haec eſt ſanguine noſtro delibuta. propter hanc uxorum maritorumque noctes ſtrepunt litibus, et tribunalia magiſtratuum premit turba: reges ſaeviunt, rapiuntque, et civitates longo ſaeculorum labore conſtructas evertunt, ut aurum argentumque in cinere urbium ſcrutentur.

Cap. XXXIII. Libet intueri fiſcos [i] in angulo jacentes. Hi ſunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu judiciorum baſilicae reſonant: evocati ex longinquis regionibus judices ſedent, judicaturi, utrius juſtior avaritia ſit. Quid ſi ne propter fiſcum quidem, ſed pugnum aeris, aut imputatum [k] a ſervo denarium, ſenex ſine herede moriturus ſtomacho dirumpitur? Quid ſi propter uſuram haut milleſimam, valetudinarius fenerator diſtortis pedibus, et manibus ad computandum modo [l] relictis, clamat, ac per va-

 dimonia

i *fiſcos*] Sportas, in quibus pecuniae. *Lipſ.*

k *imputatum*] quem dicat ſervus de peculio in rem Domini erogaſſe et repoſcat. *Gruter.*

l *ad computandum modo*] quemadmodum nimirum ſolebant feneratores digitis aſſidue computare. *Lipſ.*

dimonia affes fuos in ipfis morbi acceffionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quae cum maxime depromimus, pecuniam proferas, fi in medium projicias quidquid thefauri tegunt, avaritia iterum fub terras referente quae male egefferat; omnem iftam congeriem dignam non putem, quae frontem viri boni contrahat. Quanto rifu profequenda funt, quae nobis lacrimas educunt?

Cap. XXXIV. Cedo nunc, perfequere cetera, cibos, potiones, horumque cauffa [m] paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, et motus corporum parum honorificos, et fufpiciones, et contumacia jumenta, et pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienae: quibus efficitur, ut inter injurias naturae numeretur fermo homini datus. Crede mihi, levia funt: propter quae non leviter excandefcimus, qualia quae pueros in rixam et jurgium concitant. Nihil ex his, quae tam triftes agimus, ferium eft, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira et infania eft, quod exigua magno aeftimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu fpe fuprema captatum [n] criminatus eft: hic fcortum meum concupivit. Quod vinculum amoris effe debebat, feditionis atque odii cauffa eft, idem velle.

Cap. XXXV. Iter anguftum rixas transeuntium concitat: diffufa et late patens via ne populos quidem collidit. Ifta quae appetitis, quia exigua funt, nec poffunt ad alterum, nifi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam et jurgia excitant. Refpondiffe tibi indignaris libertum et uxorem, et clientem: deinde idem de republica libertatem fublatam quereris, quam domi fuftulifti. Rurfus fi tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, et taceat, et rideat. coram domino? inquis. imo coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media coena petis, quod fervi loquuntur, quod non eodem loco turba concionis eft, et filentium folitudinis? In hoc habes aures, ut nifi modulata tantum et mollia, et ex dulci tracta compofitaque accipiant? Et rifum audias oportet, et fletum, et blanditias, et lites, et profpera, et triftia, et hominum voces, et fremitus animalium latratusque. Quid mifer expavefcis ad clamorem fervi, ad tinnitum aeris, ad januae impulfum? cum tam delicatus fueris, tonitrua

m *cauffa*] f. legendum *cura* hoc fenfu ambitionem paratam ad curam iftorum fufcipiendam, qualis eft eorum qui talibus gratiam captant.

n *captatum*] rectius f. *captato*, ut loquatur de illo qui captatori apud orbum frigidam fuffudit. *Gronov.*

tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur et sordibus, et argento parum splendido, et stagno o non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam venis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: aequissimo animo foris et scabras lutosasque semitas spectant, et majorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inaequales.

CAP. XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moveat, quam opinio illic aequa et patiens, domi morosa et querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura patientes sunt, si animus illos desit p corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, ut consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, et erit moderatior, quae sciet sibi quotidie ad judicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, et speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Utor hac potestate, et quotidie apud me caussam dico, cum sublatum e conspectu lumen est, et conticuit uxor moris jam mei conscia, totum diem meum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, mihi transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas. itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorum asperrime patitur. In convivio quorundam te sales, et in dolorem tuum jacta verba tetigerunt: vitare vulgares convictus memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicujus, aut divitis, quod

o *stagno*] *fortasse* rectius *stanno*. Lips.

p *desit*] Sic Propertius: *Et mihi non desunt molles pendere corollae.*

quod intrantem submoverat: et ipse pro illo iratus extremo [q] mancipio fuisti. Irasceris ergo catenario cani? et hic cum multum latravit, objecto cibo mansuescit. recede longius, et ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra jacet, felix fortunatusque est: et beati hominis judicat ac potentis indicium, difficilem januam. nescit durissimum esse ostium carceris. Praesume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quae praeparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci coepisti convivatori, vocatori, ipsi qui tibi praeferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere pulvinus? Non aequis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: et Hortensius simultates tibi indiceret: et Cicero, si derideres carmina ejus, inimicus esset.

CAP. XXXVIII. Vis tu [r] aequo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. nunquid majorem quam Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cum maxime differenti, adolescens protervus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius; cui cum caussam agenti, in frontem mediam quantum poterat attracta pingui saliva, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus et impotens, absterfit faciem, et, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit jam nobis, Novate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est: videamus quomodo alienam iram leniamus. nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est et amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus [s] prosunt. nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem movendo incitaturi, nec cetera vitia dum fervent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum,

q *extremo*] nam vilissimi huic muneri destinabantur.

r *Vis tu*] idem est ac annon vis? ut multis exemplis probat *Gronov.*

s *in remissionibus*] Sic Medici loquuntur: oppositum accessiones morborum.

tum, quem non audet lenire, fallet. Removebit omnia ultionis inſtrumenta. ſimulabit iram, ut tanquam adjutor, et doloris comes plus auctoritatis in conſiliis habeat. moras nectet: et dum majorem quaerit poenam, praeſentem differet: omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non reſiſtat, incutiet, aut metum. Si infirmior; ſermones inferet, vel gratos, vel novos, et cupiditate cognoſcendi avocabit. Medicum ajunt, cum regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet; dum tumentem mammam leviter fovet, ſcalpellum ſpongia tectum induxiſſe. Repugnaſſet puella remedio palam admoto: eadem, quia non exſpectavit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quaedam non niſi decepta ſanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati ſit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud pleroſque robur, cadat. Indignor mehercule, et non invenio dolendi modum: ſed tempus exſpectandum eſt. dabit poenas. Serva iſtud in animo tuo. cum potueris, et pro mora reddes. Caſtigare vero iraſcentem, et ultro obiraſci, incitare eſt. Varie aggredieris, blandeque: niſi forte tanta perſona eris, ut poſſis iram comminuere: quemadmodum fecit divus Auguſtus, cum coenaret apud Vedium Pollionem. Fregerat unus ex ſervis ejus cryſtallinum. rapi eum Vedius juſſit, nec vulgari quidem periturum morte: muraenis objici jubebatur, quas ingentes in piſcina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriae cauſſa facere? ſaevitia erat. Evaſit e manibus puer, et confugit ad Caeſaris pedes: nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec eſca fieret. Motus eſt novitate crudelitatis Caeſar, et illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi juſſit, complerique piſcinam. [t] Fuit Caeſari ſic caſtigandus amicus: bene uſus eſt viribus ſuis. E convivio rapi homines imperas, et novi generis poenis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci jubeas, ubi Caeſar eſt?

CAP. XLI. Sic inſtandum potentiae eſt, [u] ut iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit, male tractabilem ac talem duntaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, ſanguinariam, quae jam inſanabilis eſt, niſi majus aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit praeceptorum ſalutarium

t *complerique piſcinam*] terra ſc. congeſta, ut piſces in ea non amplius ali poſſent.

u *Alii legunt:* Si cui tantum potentiae eſt, ut iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit, male tractet; talem etc.

assidua meditatio, actusque rerum boni, et intenta mens ad unius honesti cupiditatem. Conscientiae satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merentes. At vulgus animosa miratur, et audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu: sed simul ac aequalitas vitae fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in se utile teter ille et hostilis affectus; at omnia e contrario, mala, ferrum, ignes: pudore calcato, caedibus inquinavit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit a scelere, non gloriae memor, non infamiae metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

Cap. XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, et exstirpemus radicitus ea vitia, quae quamvis tenuia undecumque exierint, renascentur: et iram non temperemus, sed ex toto removeamus. Quod enim malae rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modo. Nec ulla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. sibi quisque ut alteri dicat: Quid juvat, tanquam in aeternum genitos iras indicere, et brevissimam aetatem dissipare? quid juvat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicujus tormentumque transferre? Non capiunt res istae [v] jacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arcessimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, et ad frangendum fragiles consurgimus? Jam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. jam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, et vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, et pereuntes dies imputat, [x] propiusque, ac propius accedit. Istud tempus, quod alienae destinas morti, fortasse circa tuam est.

Cap. XLIII. Quin potius vitam brevem colligis, placidamque et tibi et ceteris praestas? quin potius amabilem te, dum vivis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto [y] tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem et contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid servo? quid domino? quid

v *res istae*] i. e. humanae.

x *pereuntes dies imputat*] quos perire nobis et excidere tristibus et pravis curis patimur, eos fatum colligit tamen, et in expensi tabulis ponit. *Lips.*

y *ex alto*] in fortuna et loco altiore. *Lips.*

quid regi? quid clienti tuo irafceris? fuftine paullum. venit ecce mors, quae nos pares faciat. Ridere folemus inter matutina harenae fpectacula, tauri et urfi pugnam inter fe colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, [z] fuus confector [a] exfpectat. Idem facimus. aliquem nobifcum alligatum laceffimus: cum victo victorique finis, et quidem matutinus, [b] immineat. Quieti potius, pacatique, quantulumcumque fupereft, exigamus. nulli cadaver noftrum jaceat invifum. Saepe rixam conclamatum in vicino incendium folvit: et interventus ferae, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus major apparuit. Quid nobis cum dimicatione et infidiis? numquid amplius ifti cui irafceris, quam mortem optas? etiam te quiefcente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum eft. Nolo, inquis, utique occidere, fed exfilio, fed ignominia, fed damno afficere. Magis ignofco ei, qui vulnus inimici, quam qui pufulam [c] concupifcit. hic enim non tantum mali animi eft, fed pufilli. Sive de ultimis fuppliciis cogitas, five de levioribus; quantulum eft temporis, quo aut ille poena fua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Jam ipfum fpiritum exfpuimus, interim dum trahimus. [d] Dum inter homines fumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo fimus: detrimenta, injurias, convicia, vellicationes contemnamus, et magno animo brevia feramus incommoda. Dum refpicimus, quod ajunt, verfamusque nos, jam mortalitas aderit.

z *vexarit*] i. e. ludicra pugna defatigarit.

a *fuus confector*] beftiarius.

b *matutinus*] rectius f. matutus.

c *pufulam*] pufula apud Columellam eft Eryfipelas, five facer ignis, quem hodieque imprecari mos eft. *Lipf.*

d *Jam ipfum fpiritum exfpuimus, interim dum trahimus*] h. e. nullum vivimus momentum, quo non aliquid vitae perdamus. Alludit vero ad exfpirationem quae cum infpiratione femper conjuncta eft. Lipfius ita diftingui volebat: *Jam ipfum fpiritum exfpuimus. Interim dum trahimus, dum inter homines fumus, colamus etc.*

L. ANNAEI SENECAE
AD
HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE
LIBER UNUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Scriptus hic libellus in exsilio, quod primo imperii Claudiani anno (Urbis DCCXCIV.) *subiit, faciente impura illa Messallina. Haec omnium virorum mulier, adulterium Juliae Germanici filiae objecit: eique Senecam innexuit. Diximus in ejus Vita. Jam ergo in Corsica relegatus, matrem solatur, et ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exsilii (quod Praefatio dicit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit jam in aevi et ingenii vigore ac robore, annos natus paullo plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi et eloquentiae plenum, numeris et structura compositum, atque etiam ordine praeter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit: Neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non Meo. nam nihil mihi mali est. quae vulgus putat,* Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, *non sunt Mala: atque id ordine ostendit, ad Cap.* XIV. *Non etiam Tuo debes. nam duo sunt quae adfligere te possint: vel, quod Praesidium aliquod in me amiseris, vel, quod Desiderium mei ferre non possis. Prius in te non cadit, qua ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum unquam ostentasti. Non debet item alterum: quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala tolerasti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientiae studia, quae juvabunt: verte ad fratres meos, et ex his et me nepotes: non es deserta. Officia et oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quae solatium erit, et exemplum. Atque in ejus laudibus libelli finis.*

Carmina hic visum praescribere, quae Senecae tribuuntur, et certe exsilium ejus tangunt. Sive ab ipso igitur, sive de ipso scripta, ad argumentum et lucem libelli spectant.

L. ANNAEI SENECAE
EPIGRAMMATA SUPER EXSILIO.

I AD CORSICAM.

Corsica Phocaico tellus habitata colono,
Corsica, quae Grajo nomine Cyrnus eras;
Corsica Sardinia brevior, porrectior Ilva:
Corsica piscosis pervia fluminibus;

Corsica

Corſica terribilis, cum primum incanduit aeſtas:
Saevior, oſtendit cum ferus ora Canis:
Parce relegatis, hoc eſt, jam parce ſepultis.
Vivorum cineri ſit tua terra levis.

II. DE EADEM.

Barbara praeruptis incluſa eſt Corſica ſaxis:
Horrida, deſertis undique vaſta locis.
Non poma Autumnus, ſegetes non educat Aeſtas:
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Umbrarum nullo Ver eſt laetabile foetu,
Nullaque in infauſto naſcitur herba ſolo:
Non panis, non hauſtus aquae, non ultimus ignis;
Hic ſola haec duo ſunt, exſul, et exſilium.

III. QUERELA.

Occiſi jugulum quisquis ſcrutaris amici,
Tu miſerum necdum me ſatis eſſe putas.
Deſere confoſſum. victori vulnus iniquo
Mortiferum impreſſit mortua ſaepe manus.

IV. ITEM.

Quisquis es, et nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui noſtrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, ſubitisque ruinis,
Stringis in exſtinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura ſepulchris
Attribuit: tumolos vindicat umbra ſuos.
Ipſos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Livor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res eſt ſacra, miſer. Noli mea tangere fata.
Sacrilegae buſtis abſtinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua ſunt ſuffuſa veneno,
Et ſunt carminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina, dentes,
Haud puer, haud aetas undique tuta ſenis.
Utque furens totas immittit ſaxa per urbes:
In populum ſic tu verba maligna jacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Muſa furit.
Dum ſua compoſitus nondum bee concutit arma
Miles, et e noſtra lancea torta manu:
Bellus homo, et valide capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena jocis.
Sed tu perque jocum dicis vinumque, quid ad rem,
Si plorem? riſus ſi tuus iſta facit?
Quare tolle jocos, non eſt jocos eſſe malignum.
Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

VI. AD AMICUM.

Criſpe, meae vires, laſſarumque ancora rerum:
Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquam, niſi cum prodeſſe volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo.

Solus

Solus honor nobis, arx et tutiſſima nobis:
Et nunc afflicto ſola quies animo.
Criſpe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cujus Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel avo, vel gloria patri:
Quo ſolo careat, ſi quis in exſilio eſt.
At mea Cyrnaeae ſaxis telluris adhaerens
Mens tecum eſt, nulla quae cohibetur humo.

VII. DE QUALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia carpit,
Omnia ſede movet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora ſiccat,
Subſidunt montes, et juga celſa ruunt.
Quid tam parva loquor? moles pulcherrima caeli
Ardebit flammis tota repente ſuis.
Omnia mors poſcit. Lex eſt, non poena, perire.
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTUM.

Sic mihi ſit frater, majorque, minorque, ſuperſtes,
Et de me doleant nil, niſi morte mea.
Sic illos vincam, ſic vincar rurſus amando:
Mutuus inter nos ſic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc ſermone fritinnit,
Facundo patruos provocet ore duos.

Haec in ſchidis Pythoeanis palam Senecae adſcribuntur: eſt et aliud, quod ob argumenti ſimilitudinem viri docti pariter adſignant.

IX. AD CORDUBAM.

Corduba ſolve comas, et triſtes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba vatem:
Corduba non alio tempore moeſta magis.
Tempore non alio, quo verſis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppreſſa malis utrimque peribas:
Et tibi Pompejus, Caeſar et hoſtis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox una dedit, quae tibi ſumma fuit.
Non, Luſitanus quateret cum moenia latro,
Figeret et portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, civis
Infigat ſcopulo. Corduba ſolve comas,
Et gratare tibi, quod te Natura ſupremo
Alluit Oceano; tardius iſta doles.

CAPUT I.

Saepe jam, mater optima, impetum cepi conſolandi te, ſaepe continui. Ut auderem, multa me impellebant. primum, videbar depoſiturus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiamſi ſupprimere non potuiſſem, interim certe abſterſiſſem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, ſi prior ipſe conſurrexiſſem.

ſem. praeterea timebam, ne a me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque utcunque conabar, manu ſuper plagam meam impoſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc propoſitum meum, erant rurſus quae retardarent. Dolori tuo, dum recens ſaeviret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne illum ipſa ſolatia irritarent, et accenderent. nam in morbis quoque nihil eſt perniciofius, quam immatura medicina. Exſpectabam itaque dum ipſe vires ſuas frangeret, et ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Praeterea, cum omnia clariſſimorum ingeniorum monumenta, ad compeſcendos moderandosque luctus compoſita evolverem, non inveniebam exemplum ejus qui conſolatus ſuos eſſet, cum ipſe ab illis comploraretur. Ita in re nova haeſitabam, verebarque, ne haec non conſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari et quotidiana ſumptis allocutione, opus erat homini ad conſolandos ſuos ex ipſo rogo caput allevanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis neceſſe eſt dilectum verborum eripiat, cum ſaepe vocem quoque ipſam intercludat. Utcunque, connitar, non fiducia ingenii, ſed quia poſſum inſtar efficaciſſimae conſolationis eſſe, conſolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non eſſe negaturam (licet omnis moeror contumax ſit, ſpero, ut deſiderio tuo velis a me modum ſtatui.

Cap. II. Vide quantum de indulgentia tua promiſerim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaque ne ſtatim cum eo concurram, adero [a] prius illi, et quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, et reſcindam quae jam obducta ſunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus eſt conſolandi, obliterata mala revocare, et animum in omnium aerumnarum ſuarum conſpectu collocare, vix unius patientem? Sed is cogitet, quaecumque usque eo pernicioſa ſunt, ut contra remedium convaluerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi ſuos, omnia lugubria admovebo. hoc erit non molli via mederi, ſed urere ac ſecare. Quid conſequar? ut pudeat animum, tot miſeriarum victorem, aegre ferre unum vulnus, in corpore tam cicatricoſo. Fleant itaque diutius, et gemant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas, et ad leviſſimarum injuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, graviſſima quoque forti et immobili conſtantia perferant. Unum habet aſſidua infelicitas

a *adero*] a partibus ejus ſtabo, ipſius cauſſam agam.

citas bonum, quod quos ſaepe vexat, noviſſime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit a graviſſimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata, imo dum naſcereris: et ad vitam quodammodo expoſita es. [b] Creviſti ſub noverca: quam tu quidem omni obſequio, et pietate, quanta vel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coegiſti: nulli tamen non magno conſtitit et bona noverca. Avunculum indulgentiſſimum, optimum ac fortiſſimum virum, cum adventum ejus exſpectares, amiſiſti. Et ne ſaevitiam ſuam fortuna leviorem diducendo [c] faceret, intra triceſimum diem, cariſſimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extuliſti. Lugenti tibi luctus nunciatus eſt, omnibus quidem abſentibus liberis: quaſi de induſtria in id tempus conjectis malis tuis, ut nihil eſſet ubi ſe dolor tuus reclinaret. Tranſeo tot pericula, tot metus, quos ſine intervallo in te incurſantes pertuliſti: modo in eundem ſinum, ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti. Intra viceſimum diem, quam filium meum in manibus et in oſculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audiſti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

Cap. III. Graviſſimum eſt ex omnibus, quae unquam in corpus tuum deſcenderunt, recens vulnus: fateor. non ſummam cutem rupit: pectus, et viſcera ipſa diviſit. Sed quemadmodum tirones leviter ſaucii tamen vociferantur, et manus medicorum magis, quam ferrum horrent: at veterani, quamvis confoſſi, patienter ac ſine gemitu, velut aliena corpora, exſecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter praebere curationi. Lamentationes quidem et ululatus, et alia per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amove. perdidiſti [d] enim tot mala, ſi nondum miſera eſſe didiciſti. Ecquid videor tecum timide egiſſe? nil tibi ſubduxi ex malis tuis, ſed omnia coacervata ante te poſui. Magna id animo feci: conſtitui enim vincere dolorem tuum, non circumſcribere. [e]

Cap. IV. Vincam autem, puto. primum ſi oſtendero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam, quos contingo, faciam: deinde ſi ad te tranſiero, et probavero, ne tuam quidem gravem eſſe fortu-

b *expoſita es*] quaſi deſerta a parente et ab abeunte relicta, quod fieri ſolet expoſitis.

c *diducendo*] i. e. diſtrahendo caſus graviores, et ſpatium ac moram inter illos concedendo.

d *perdidiſti*] incaſſum et ſine utilitate toleraſti.

e *circumſcribere*] per actus et ambages fallere.

fortunam, quae tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quae miseros solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adjiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAP. V. Bona conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene vivendum non magno apparatu opus esset: unusquisque facere se beatum potest. Leve momentum in adventiciis rebus est, et quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem evehunt, nec adversa demittunt. Laboravit enim semper, ut in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minime. nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, et in vicinum Deo perductum praedicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; et nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se et sua tuentur. Illi me jusserunt stare assidue, velut in praesidio positum; et omnes conatus fortunae, et omnes impetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis gravis est, quibus est repentina: facile eam sustinet, qui semper exspectat. Nam et hostium adventus eos prosternit, quos inopinate occupavit: at qui futuro se bello ante bellum paraverunt, compositi et aptati; primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunae credidi, etiamsi videretur pacem agere; omnia illa, quae in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, unde posset ea sine motu meo repetere. Intervallum inter me et illa magnum habui. itaque abstulit illa, non avulsit. Neminem adversa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera ejus velut sua et perpetua amaverunt, qui se propter illa suspici voluerunt, jacent et moerent cum vanos et pueriles animos, omnis solidae voluptatis ignaros, falsa et mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se laetis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; adversus utrumque statum invictum animum tenet, exploratae jam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quae

omnes

omnes optant, exiſtimavi ſemper, nihil viri boni ineſſe: quin inania, et ſpecioſo ac decepturo fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti ſuae ſimile. Nam in illis quae mala vocantur, nihil tam terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipſum, perſuaſione quadam et conſenſu, jam aſperius ad aures venit, et audientes tanquam triſte, et exſecrabile ferit: ita enim populus juſſit: ſed populi ſcita ex magna parte ſapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur judicio plurium, quos prima rerum facies, utcunque credita eſt, [f] aufert, videamus quid ſit exſilium: nempe, loci commutatio eſt. Anguſtare ne videamur vim ejus, et quicquid peſſimum in ſe habet, ſubtrahere: hanc commutationem loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Adverſus iſta poſtea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipſa loci commutatio. Carere patria, intolerabile eſt. Aſpice agedum hanc frequentiam, cui vix urbis immenſae tecta ſufficiunt. maxima pars illius turbae patria caret: ex municipiis et coloniis ſuis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios neceſſitas officii publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum et opportunum vitiis locum quaerens: alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula: quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendae virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, et virtutibus et vitiis magna pretia ponentem. Jube omnes iſtos ad nomen citari, et, Unde domo quiſque ſit, quaere: videbis majorem partem eſſe, quae relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac civitate diſcede, quae velut communis patria poteſt dici: omnes urbes circumi. nulla non magnam partem peregrinae multitudinis habet. Nunc tranſi ab iis quarum amoena poſitio, et opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, et aſperrimas inſulas, Sciathum et Seriphum, Gyarum, et Coſuram pete. nullum invenies exſilium, [g] in quo non aliquis animi cauſſa [h] moretur. Quid tam nudum inveniri poteſt, quid tam abruptum undique, quam hoc ſaxum?

f *utcunque credita eſt*] i. e. fide ſimplici, ſine examine.

g *exſilium*] hic locum exſulibus deſtinatum notat.

h *animi cauſſa*] voluptatis cauſſa, neminis juſſu coactus.

xum?[1] quid ad copias respicienti jejunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horribilius? quid ad coeli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam cives consistunt. Usque eo ergo commutatio ipsa locorum gravis non est, ut hic quoque locus a patria quosdam abduxerit. Invenio qui dicant inesse naturalem quandam animis irritationem cummutandi sedes, et transferendi domicilia. Mobilis enim et inquieta mens homini data est: nunquam se tenet: spargitur, et cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, et quietis impatiens, et novitate rerum laetissima. Quod non miraberis, si primam ejus originem adspexeris. Non ex terreno et gravi concreta corpore: ex illo caelesti spiritu descendit. caelestium autem natura semper in motu est: fugit, et velocissimo cursu agitur. Adspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat. labitur assidue, et locum ex loco mutat: quamvis cum universo vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur: per omnes signorum partes discurrit; perpetua ejus agitatio, et aliunde alio commigratio est. Omnia volvuntur semper, in transitu sunt, et ut lex et naturae necessitas ordinavit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quae venerant. I nunc, et animum humanum, ex iisdem quibus divina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua et citatissima commutatione, vel delectet se, vel conservet. A coelestibus, agedum, te ad humana converte. videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Graecae urbes? quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scythia, et totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates Achajae Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuae hiemis saevitia, non hominum ingenia, ad similitudinem caeli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est: Miletus LXXV. urbium populum in diversa effudit: totum Italiae latus, quod infero mari alluitur, major Graecia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hispaniam Poeni: Graeci se in Galliam immiserunt, in Graeciam Galli: Pyrenaeus Germanorum transitus non inhibuit: per invia, per incognita versavit se humana levitas. Liberos, conju-

1 *saxum*] Corsica, quia rupibus inaccessa, ut habet Strabo. Hinc supra in Epigr. *Barbara praeruptis inclusa est undique Saxis. Lips.*

conjugesque, et graves ſenio parentes traxerunt. Alii longo errore jactati, non judicio elegerunt locum ſed laſſitudine proximum occupaverunt: alii armis ſibi jus in aliena terra fecerunt; quasdam gentes, cum ignota peterent, mare hauſit, quaedam ibi conſederunt, ubi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſſa relinquendi quaerendique patriam fuit. Alios excidia urbium ſuarum, hoſtilibus armis elapſos, in aliena, ſpoliatos ſuis, expulerunt: alios domeſtica ſeditio ſubmovit: alios nimia ſuperfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emiſit: alios peſtilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis ſoli vitia ejecerunt: quosdam fertilis orae, et in majus laudatae, fama corrupit: alios alia cauſſa excivit domibus ſuis. Illud itaque eſt manifeſtum, nihil eodem loco manſiſſe, quo genitum eſt. aſſiduus humani generis diſcurſus eſt. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Nova urbium fundamenta jaciuntur: nova gentium nomina, exſtinctis prioribus, aut in acceſſionem validioris converſis, oriuntur. Omnes autem iſtae populorum transportationes, quid aliud, quam publica exſilia ſunt.

Cap. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid intereſt enumerare Antenorem Patavii conditorem, et Evandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Trojanum bellum, victos ſimul victoresque, per alienas terras diſſipavit? Romanum imperium nempe auctorem exſulem reſpicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, neceſſitas et victoris metus, longinqua quaerentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias miſit? ubicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, et relictis artis ſuis trans maria ſequebatur colonus ſenex.

Cap. VIII. Res quidem non deſiderat plurium enumerationem: unum tamen adjiciam, quod in oculos ſe ingerit. Haec ipſa inſula ſaepe jam cultores mutavit. Ut antiquiora quae vetuſtas obduxit, tranſeam, Phocide relicta, Graji qui nunc Maſſiliam colunt, prius in hac inſula conſederunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum eſt: utrum caeli gravitas, an praepotentis Italiae conſpectus, an natura importuoſi maris. nam in cauſſa non fuiſſe feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus et inconditis Galliae populis ſe interpoſuerunt. Tranſierunt deinde Ligures in eam, tranſierunt et Hiſpani, quod ex ſimilitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calcea-

calceamenti, quod Cantabris eſt, et verba quaedam nam totus ſermo, converſatione Graecorum Ligurumque, a patria deſciuit. Deductae deinde ſunt duae civium Romanorum coloniae: altera a Mario, altera a Sylla. Toties hujus aridi et ſpinoſi ſaxi mutatus eſt populus. Vix denique invenies ullam terram, quam etiam nunc indigenae colant. permixta omnia et inſititia ſunt: alius alii ſucceſſit. Hic concupivit, quod alii faſtidio fuit: ille unde expulerat, ejectus eſt. Ita fato placuit, nullius rei eodem ſemper loco ſtare fortunam. Adverſus ipſam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quae exſilio adhaerent, ſatis hoc remedii putat Varro, doctiſſimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura utendum eſt. M. Brutus ſatis hoc putat, quod licet in exſilium euntibus virtutes ſuas ferre ſecum. Haec etiam ſi quis ſingula parum judicat efficacia ad conſolandum exſulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum poſſe. Quantulum enim eſt, quod perdidimus? duo quae pulcherrima ſunt, quocumque nos moverimus, ſequentur: natura communis, et propria virtus. Id actum eſt, mihi crede, ab illo, quiſquis formator univerſi fuit, ſive ille Deus eſt potens omnium, ſive incorporalis ratio [k] ingentium operum artifex, ſive divinus ſpiritus, [l] per omnia maxima minima, aequali intentione diffuſus, ſive fatum et immutabilis cauſſarum inter ſe cohaerentium ſeries: id, inquam, actum eſt, ut in alienum arbitrium, niſi viliſſima quaeque, non caderent. Quidquid optimum homini eſt, id extra humanam potentiam jacet: nec dari, nec eripi poteſt. Mundus hic, quo nihil neque majus, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars ejus magnificentiſſima, propria nobis et perpetua, tamdiu nobiſcum manſura, quamdiu ipſi manebimus. Alacres itaque et erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

Cap. IX. Emetiamur quaſcunque terras, nullam invenire intra mundum eſt alienam nobis. undecunque ex aequo ad caelum erigitur acies: [m] paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis diſtant. Proinde dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cujus inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum ceteris inhaerere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, intervallaque, et cau-

k *incorporalis ratio*] ratio Dei, quae incorporalis dicitur, quod ipſum Deum animal eſſe et corporeum crederent Stoici. *Lipſ.*

l *divinus Spiritus*] virtus quaedam plaſtica.

m *acies*] ſc. oculorum.

ſas inveſtigare velocius meandi, vel tardius, ſpectare tot per noctem ſtellas micantes, et alias immobiles, alias non in magnum ſpatium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium, quasdam ſubito erumpentes, quasdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, vel longo tractu cum luce multa praetervolantes; dum cum his ſim, et caeleſtibus, qua homini fas eſt, immiſcear; dum animum, ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam: quantum refert mea, quid calcem? At non eſt haec terra frugiferarum aut laetarum arborum ferax: non magnis et navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliae gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretioſus hic lapis caeditur, non auri argentique venae eruuntur. Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant. ad illa abducendus eſt, quae ubique aeque apparent, ubique aeque ſplendent: et hoc cogitandum eſt, iſta veris bonis per falſa et prave credita [n] obſtare. Quo longiores porticus expedierint, quo altius turres ſuſtulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depreſſius aeſtivos ſpecus foderint, quo majori mole faſtigia coenationum ſubvexerint: hoc plus erit, quod illis caelum abſcondat. In eam te regionem caſus ejecit, in qua latiſſimum receptaculum caſa eſt. Nae tu puſilli animi es, et ſordide ſe conſolantis, ſi ideo id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. Dic illud potius: Iſtud humile tugurium nempe virtutes recipit, jam omnibus templis formoſius erit, cum illic juſtitia conſpecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte diſpenſandorum ratio. humanorum divinorumque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium grave eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute compoſuit, ait, ſe vidiſſe Marcellum Mitylenis exſulantem, et, quantum modo natura hominis pateretur, beatiſſime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adjicit, viſum ſibi ſe magis in exſilium ire, qui ſine illo rediturus eſſet, quam illum in exſilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exſilium ſuum Bruto approbavit, quam quo reipublicae conſulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut aliquis exſul ſibi videretur, quod ab exſule recederet? qui in admirationem ſui adduxit hominem, etiam Catoni ſuo mirandum? Idem Brutus

n *per falſa et prave credita*] dum δόξαν h. e. opinionem de illis falſam arripimus.

tus ait, C. Caesarem Mitylenas praetervectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetravit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac moestus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, et non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Caesar videre. Contigit enim illi testimonium utriusque. Brutus sine Marcello reverti se doluit: Caesar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum aequo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria cares, non est miserum. Ita de disciplinis imbuisti, ut scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro? hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperii caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quae fractas et afflictas partes refovet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. Cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant et colant gentes: tu vive Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo ejus mutavit loci mutatio, quamvis eam paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum pervenit in insaniam omnia subvertentis avaritiae, atque luxuriae, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? et cui deesse hoc potest, ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submovere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dii istos deaeque perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii o fines transcendit. Ultra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere. Undique convehunt omnia nota fastidienti gulae. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant: et epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere di-

 gnan-

o *tam invidiosi imperii*] intelligit Imperium Romanum.

gnantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Invitus enim sanatur: et si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest, nolenti similis est. C. Caesar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio coenavit uno die: et in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo trium provinciarum tributum una coena fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, et difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reverti, quid opus est tot artibus ventri servientibus? quid mercaturis? quid vastatione silvarum? quid profundi perscrutatione? passim jacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis deposuit. sed haec velut caeci transeunt, et omnes regiones pervagantur, maria trajiciunt, et cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naves? quid manus et adversus feras et adversus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora sint? Nonne furor et ultimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoveatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet majores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose jurabatur: qui illos invocaverant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. [p] Scilicet minus beate vivebat dictator noster, [q] qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam saepe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Jovis gremio reposuerat, quam Apicius [r] nostra memoria vixit! qui in ea vrbe, ex qua aliquando

p *ad hostem morituri redibant*] ut Regulus, ad Carthaginenses ob juramenti fidem rediens, mortem licet se manere nosset.

q *dictator noster*] M. Curius. vid. Florum et Livium.

r *Apicius*] tres fuere hoc nomine celebres gulones, iste Augusti aetate vixit. *Lips.*

quando philosophi, velut corruptores juventutis, abire jussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua seculum infecit: cuius exitum nosse, operae pretium est. Cum sestertium millies [s] in culinam congessisset, cum tot congiaria Principum, et ingens Capitolii vectigal singulis comessationibus exsorpsisset; aere alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit, superfuturum sibi sestertium centies computavit: et velut in ultima fame victurus, si in sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, et puta pecuniae modum ad rem pertinere, non animi.

Cap. XI. Sestertium centies aliquis extimuit: et quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam pravae mentis homini ultima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum civitatem in luxuriam suam converteret, cum juventutem ad imitationem sui solicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Haec accidunt divitias non ad rationem revocantibus, cujus certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cujus immensum et incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati hihil satis est: naturae satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet: nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si haec quoque ad usum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. aeque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam et artibus; non fortunae iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quidquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quam exsuli ex eo quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, et antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum insania pretiosum, et servorum turbam quae quamvis magnam domum angustet, jumentorum corpora differta et coacta pinguescere, et nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quam ullus sufficiet humor ad satiandum eum, cujus desiderium non ex inopia, sed ex aestu ardentium viscerum oritur. non enim

[s] *HS. millies*]. nostro more et sermone *duos milliones et semis*. Id.

enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis evenit: eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur. quicquid illi congeſſeris; non finis erit cupiditatis, ſed gradus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum, paupertatem non ſentiet: qui naturalem modum excedet, eum in ſummis opibus quoque paupertas ſequetur. Neceſſariis rebus et exſilia ſufficiunt: ſupervacuis nec regna. Animus eſt qui divites facit. hic in exſilia ſequitur, et in ſolitudinibus aſperrimis, cum quantum ſatis eſt ſuſtinendo corpori, invenit, ipſe bonis ſuis abundat et fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis, quam ad deos immortales omnia iſta, quae imperita ingenia, et nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpiciunt. Lapides, aurum et argentum, et magni laevatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quae non poteſt amare ſincerus animus, ac naturae ſuae memor; levis ipſe, et exſertus, et quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, et hanc circumfuſam gravem ſarcinam licet, celeri et volucri cogitatione divina perluſtrat. Ideoque nec exſulare unquam poteſt liber, et diis cognatus, et omni mundo omnique aevo par. Nam cogitatio ejus circa omne coelum, et in omne praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpuſculum hoc, cuſtodia et vinculum animi, huc atque illuc jactatur: in hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipſe ſacer et aeternus eſt, et cui non poſſunt injici manus.

Cap. XII. Nec me putes ad elevanda incommoda paupertatis, quam nemo gravem ſentit niſi qui putat, uti tantum praeceptis ſapientum. Primum aſpice, quanto major pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioresque divitibus: imo neſcio an eo laetiores ſint, quo animus eorum in pauciora diſtringitur. Tranſeamus a pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt? Circumciſae ſunt peregrinantium ſarcinae: et quotieſcunque feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? cum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoveat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exaequat: ſumunt quoſdam dies, [t] cum jam illos divitiarum taedium cepit, quibus humi coenent, et remoto auro, argentoque,ficti-

[t] *ſumunt quoſdam dies*] vid. de hoc more Senec. ep. 18.

fictilibus utantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiſcunt, ſemper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis cauſſa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis uti ſolatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapſa eſt, ut majus viaticum exſulum ſit, quam olim patrimonium principum fuit. Unum fuiſſe Homero ſervum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo coepit Stoicorum rigida virilis ſapientia, ſatis conſtat. num ergo quisquam eos miſeros vixiſſe dicet, ut non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae ſequeſter fuit, aere collato funeratus eſt. Attilius Regulus, cum Poenos in Africa funderet, ad Senatum ſcripſit, mercenarium ſuum diſceſſiſſe, et ab eo deſertum eſſe rus: quod Senatui publice curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit nae tanti, ſervum non habere, ut colonus ejus populus Rom. eſſet. Scipionis filiae ex aerario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat populum Rom. tributum Scipioni ſemel conferre, cum a Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus Rom. loco ſoceri fuit! Beatioresne iſtos putas, quorum pantomimae decies ſeſtertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a ſenatu tutore ſuo, in dotem aes grave acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cujus tam clare imagines ſunt? indignatur exſul aliquid ſibi deeſſe, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honeſtius ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo advocatis non tantum tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

Cap. XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificioſe iſta diducis, quae ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quae vel ſola opprimere animos ſolet. Adverſus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis utendum erit. Si contra unamquamlibet partem fortunae ſatis tibi roboris eſt, idem adverſus omnes erit. cum ſemel animum virtus induravit, undique invulnerabilem praeſtat. Si avaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis; moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quaſi poenam, ſed quaſi naturae legem adſpicis; ex quo pectore mortis metum ejeceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſſa homini datam, ſed propa-

gandi generis; quem non violaverit hoc ſecretum et infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum praeteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit: in univerſum ſemel vincitur. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moveri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quam ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intravit, ignominiam ipſi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis usque eo ad conſpiciendam veritatem excaecatus eſt, ut ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione praeturae et conſulatus repulſam? ignominia illa praeturae et conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi a ſe ante contemtus eſt. Humilis et projectus animus fit iſti contumeliae opportunus: qui vero adverſus ſaeviſſimos caſus ſe extollit, et ea mala quibus alii opprimuntur, evertit, ipſas miſerias inſularum loco [u] habet: quando ita affecti ſumus, ut nihil aeque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides: cui quisquis occurrerat, dejiciebat oculos, et ingemiſcebat, non tanquam in hominem juſtum, ſed tanquam in ipſam juſtitiam animadverteretur. Inventus eſt tamen, qui in faciem ejus inſpueret. poterat ab hoc moleſte ferre, quod ſciebat neminem id auſurum puri oris. At ille abſterſit faciem, et ſubridens ait comitanti ſe magiſtratui: Admone iſtum, ne poſtea tam improbe oſcitet. Hoc fuit contumeliae ipſi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil eſſe gravius, mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, et exſilium ſaepe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus jacuit; non magis illum contemni, quam cum aedium ſacrarum ruinae calcantur, quas religioſi aeque ac ſtantes adorant.

Cap. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur ut cauſſae tuae te ſtimulent. Sunt autem duae. nam aut illud te movet, quod praeſidium aliquod videris amiſiſſe: aut, quod deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leviter perſtringenda eſt. novi enim animum tuum, nihil

u *inſularum loco*] Inſulae propriae ſacerdotibus, victimis et rebus ſacris. Hi tales et haec talia ſacroſancta cenſentur et venerationem habent. *Lipſ.*

nihil in ſuis praeter ipſos amantem. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent, quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitioſae ſunt; quae patrimonia filiorum et exhauriunt, et captant; quae eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurium gauiſa es, minimum uſa: tu liberalitati noſtrae ſemper impoſuiſti modum, cum tuae non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filiis ultro contuliſti, tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiae noſtrae, tanquam alienis rebusutereris, pepercisti, et ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas et impenſa pertinuit. nunquam indulgentia ad utilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quae incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

Cap. XV. Illo omnis conſolatio mihi vertenda eſt, unde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filii cariſſimi careo, non conſpectu ejus, non ſermone fruor. ubi eſt ille, quo viſo triſtem vultum relaxavi, in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? ubi colloquia, quorum inexplebilis eram? ubi ſtudia, quibus libentius quam femina, familiarius quam mater, inteream? ubi ille occurſus? ubi matre viſa ſemper puerilis hilaritas? [v] Adjicis iſtis loca ipſa gratulationum et convictuum, et, ut neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis converſationis notas. Nam hoc quoque adverſus te crudeliter fortuna molita eſt, quod te ante tertium demum diem [x] quam percuſſus ſum, ſecuram, nec quicquam tale metuentem, regredi voluit. bene nos longinquitas locorum diviſerat: bene aliquot annorum abſentia huic te malo praeparaverat: rediſti, non ut voluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem deſiderii perderes. Si multo ante abfuiſſes, fortius tuliſſes, ipſo intervallo deſiderium molliente: ſi non receſſiſſes, ultimum certe fructum biduo diutius videndi filium tuliſſes. Nunc crudele fatum ita compoſuit, ut nec fortunae meae intereſſes, nec abſentiae aſſueſceres. Sed quanto iſta duriora ſunt, tanto major tibi virtus advocanda eſt, et velut cum hoſte

v *puerilis hilaritas*] hoc eſt ſimplex et non affectata, qualis puerorum eſſe folet, hilaritas atque blanditiae.

x *ante tertium demum diem*] Res ita fuit. Romam ex Hiſpania rediit, interfuit morti et funeri nepotuli ſui: iterumque abiit, et in via de fato filii et exſilio audivit. In via inquam cum biduum jam abfuiſſet. Venit igitur abiitque, iterumque rediit, hoc caſu excita et ex via retracta. *Lipſ.*

hoſte noto, ac ſaepe jam victo, acrius eſt congrediendum. Non ex intacto corpore [y] tuo ſanguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

Cap. XVI. Non eſt quod utaris excuſatione nominis muliebris, cui paene conceſſum eſt immoderatum in lacrimas jus, non immenſum tamen: et ideo majores decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris moeroris publica conſtitutione deciderent. [z] non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Nam et infinito dolore, cum aliquem ex cariſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: et nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem et rationem temperamentum eſt, et ſentire deſiderium, et opprimere. Non eſt quod ad quasdam feminas reſpicias; quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finivit. noſti quasdam, quae amiſſis filiis, impoſita lugubria nunquam exuerunt. a te plus exigit vita ab initio fortior. non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, a qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum ſeculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmae te, non margaritae flexerunt: non tibi divitiae, velut maximum generis humani bonum, refulſerunt: non te bene in antiqua et ſevera inſtitutam domo, periculoſa etiam probis pejorum detorſit imitatio. Nunquam te faecunditatis tuae, quaſi exprobraret aetatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnia commendatio ex forma petitur, tumeſcentem uterum abſcondiſti, quaſi indecens onus; nec intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluiſti. nunquam tibi placuit veſtis, quae nihil amplius nudaret, cum poneretur: unicum tibi ornamentum, pulcherrima et nulli obnoxia aetati [a] forma, maximum decus, viſa eſt pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen praetendere, ex quo te virtutes tuae ſeduxerunt. tantum debes a feminarum lacrimis abeſſe, quantum a vitiis. Ne feminae quidem de ſinent intabeſcere vulneri tuo, ſed leviori neceſſario moerore cito defunctam, jubebunt exſurgere; ſi modo illas intueri voles feminas, quas conſpecta virtus inter magnos viros poſuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliae velles, amiſerat

y *Non ex in tacto corpore*] nimirum malum malo ſupervenit, vulneri vulnus. Vide enim de continuis hujus feminae luctibus ſupra cap. 2.

z *deciderent*] quaſi pacto et lege tranſigerent. *Lipſ.*

a *aetati*] f. rectius *arti*. *Gronov.*

ſerat decem: ſi aeſtimare, amiſerat Gracchos. Flentibus tamen circa ſe, et fatum ejus exſecrantibus interdixit. Ne fortunam accuſarent, quae ſibi filios Gracchos dediſſet. Ex hac femina debuit naſci, qui diceret in concione: Tu matri meae maledicas, quae me peperit? Multo mihi videtur animoſior vox matris. Filius magno aeſtimabat Gracchorum natales: mater et funera. Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exſilium, et usque eo fuit indulgentia conſtricta, ut mallet exſilium pati, quam deſiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem jam reducem, et in Rep. florentem tam fortiter amiſit, quam ſecuta eſt: nec quisquam lacrimas ejus poſt elatum filium notavit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam. nam et nihil illam a pietate deterruit, et nihil in triſtitia ſupervacua ſtultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam ſemper imitata es: earum in coercenda comprimendaque aegritudine optime ſequeris exemplum. Scio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec ullum affectum ſervire: minime vero eum, qui ex dolore naſcitur. Ferox enim, et adverſus omne remedium contumax eſt. volumus eum interim obruere, et devorare gemitus: per ipſum tamen compoſitum fictumque vultum lacrimae profunduntur. Ludis interim aut gladitatoribus animum occupamus: at illum inter ipſa, quibus avocatur, ſpectacula, levis aliqua deſiderii nota ſubruit. Ideo melius eſt, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut deluſus voluptatibus, aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, et ipſa quiete impetum ad ſaeviendum colligit: at quisquis rationi ceſſit, in perpetuum componitur. Non ſum itaque tibi monſtraturus illa, quibus uſos multos eſſe ſcio, ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amoena delectes; ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonii adminiſtratione multum occupes temporis; ut ſemper novo te aliquo negotio implices: omnia iſta ad exiguum momentum proſunt, nec remedia doloris, ſed impedimenta ſunt: ego autem malo illum deſinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia, illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi evellent. His etſi nunquam aſſueſſes, nunc utendum erat: ſed quantum tibi patris mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidem comprehendiſti, attigiſti tamen. Utinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis majorum conſuetudini deditus, voluiſſet te ſapientum praeceptis erudiri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc contra for-

tunam

tunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quae litteris non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instruuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenii plus, quam pro tempore, hausisti: jacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas revertere: tutam te praestabunt. illae consolabuntur, illae delectabunt, illae si bona fide animum tuum intraverunt, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam afflictionis irritae supervacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum: nam ceteris vitiis jampridem clusum est. Haec quidem certissima praesidia sunt, et quae sola te fortunae eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perveneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus salvis, fas tibi non est accusare fortunam. in utroque habes quod te diversa virtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quiete, utriusque pietate. novi fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos et in auxilium, et in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: et unius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, praeter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice; Marcum blandissimum puerum, ad cujus conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cujusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cujus non lacrimas illius hilaritas supprimat? cujus non contractum solicitudine animum illius argutiae solvant? quem non in jocos vocabit illa lascivia? quem non in se convertet, et abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid aviae, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius, doliturae domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Novatillam: quam sic in me transtuleram, sic mihi adscripseram, ut possit videri, quod me amisit, quamvis salvo patre, pupilla. hanc et pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem: tua

potest

poteſt efficere pietas, ut perdidiſſe ſe matrem doleat tantum, non et ſentiat. Nunc mores ejus compone, nunc formam: altius praecepta deſcendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiamſi nihil dederis praeter exemplum. Hoc jam tibi ſollemne officium pro remedio erit. non poteſt animum pie dolentem a ſolicitudine avertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto juſtius ſit, te illi ſervari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris invaſerit, et ſequi ſe jubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effeciſti ne unica eſſes: conſummatio tamen aetatis actae feliciter, in te vertitur. Illo vivo, nefas eſt, te, quod vixeris, queri.

Cap. XVII. Maximum adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curae tuae pro indiviſo transferuntur: illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, in hujus primum reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur. in mea tamen perſona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in urbem perlatus ſum, illius pio maternoque nutricio [b] per longum tempus aeger convalui: illa pro quaeſtura mea gratiam ſuam extendit: et quae ne ſermonis quidem, aut clarae ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum [c] vitae genus, nihil modeſtia, in tanta feminarum petulantia, ruſtica, [d] nihil quies, nihil ſecreti et ad otium repoſiti mores obſtiterunt, quo minus pro me etiam ambitioſa fieret. Haec eſt, mater cariſſima, ſolatium, quo reficiaris: illi quantum potes te junge, illius arctiſſimis amplexibus alliga. Solent moerentes, ea quae maxime diligunt, fugere, et quicquid cogitaveris, confer. ſive ſervare habitum iſtum voles, ſive deponere, apud illam invenies vel fidem dolori tuo, vel comitem. Sed ſi prudentiam perfectiſſimae feminae novi, non patietur te nihil profuturo moerore conſumi, et exemplum tibi ſuum, cujus ego etiam ſpectator fui, narrabit. Cariſſimum virum amiſerat, avunculum noſtrum, cui virgo nupſerat, in ipſa navigatione: tulit

b *nutricio*] pro nutricatu, ſic et Columella. *Lipſ.*

c *ſeductum*] i. e. privatum, a turba remotum.

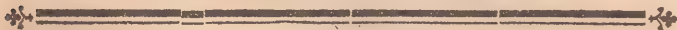
d *ruſtica*] modeſtia ruſtica, id eſt ſimplex et non affectata.

lit tamen eodem tempore et luctum, et metum, evictisque tempeſtatibus corpus ejus naufraga evexit. O quam multarum egregia opera in obſcuro jacent! Si huic illa ſimplex admirandis virtutibus contigiſſet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam, firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura objecit, et dum cogitat de viri funere, nihil de ſuo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quae ſe pro conjuge vicariam [e] dedit. hoc amplius eſt, diſcrimine vitae ſepulcrum viro quaerere: major eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quod per ſedecim annos, quibus maritus ejus [f] Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt. neminem provincialem domum ſuam admiſit: nihil a viro petiit, nihil a ſe peti paſſa eſt. Itaque loquax, et ingenioſa in contumelias praefectorum provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effugerunt infamiam, velut unicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: et quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit, et hodie ſimilem illi, quamvis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam provincia probaſſet: plus eſt, quod ignoravit. Haec non ideo refero, ut ejus laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parce transcurrere: ſed ut intelligas, magni animi eſſe feminam; quam non ambitio, non avaritia, comites omnis potentiae et peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata navi naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro haerens, quaereret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, et animum a luctu recipias, et id agas, ne quis te putet partus tui poenitere. Ceterum quia neceſſe eſt, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obverſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſaepius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Laetum et alacrem, velut optimis rebus, ſunt autem optimae, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat; et modo ſe levioribus ſtudiis oblectat, modo ad conſiderandam ſuam univerſique naturam, veri avidus inſurgit. Terras primum, ſitumque earum quaerit. deinde

e *pro conjuge vicariam*] Ea Alceſtis fuit Poëtarum ſcriptis nobilitata. *Lipſ.*

f *maritus ejus*] Vetraſius Pollio, ut oſtendit *Lipſius.*

deinde conditionem circumfuſi maris, curſusque ejus alternos et recurſus: tunc quicquid inter caelum terrasque plenum formidinis interjacet, perſpicit, et hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum nivisque et grandinis jactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus, ad ſumma prorumpit, et pulcherrimo divinorum ſpectaculo fruitur, aeternitatisque ſuae memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſeculis, vadit.

L. ANNAEI SENECAE AD POLYBIUM DE CONSOLATIONE

LIBER ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Scriptum in exſilio eſt, dum animo et corpore jacet (fatendum eſt, et ſcriptio clamat) anno circiter exſilii ejus tertio. Nam palam meminit Britanniae apertae, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter praepotentes Claudii libertos, a ſtudiis titulum habuit, et Graece Latineque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: et Diſpoſitio tota latet, quia principium, et pluscula, deſunt. In iis quae ſunt, haec eſt. Negat dolendum in unius morte, quoniam mundus ipſe, et quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia vanus dolor, et ſine fructu. Tertio, Natos nos eſſe ad triſtia; eoque adſueſcendum. Quarto, Voluntatem, defuncti advocat, illum nolle. Quinto, Conſtantia et exemplo praeire aliis fratribus debere: quia perſona illuſtris, et oculi in eam verſi. Sexto, et a ſtudiis ſolatium petere vult, quae ſemper adamavit. Haec et talia usque ad Cap.* XXXI. *Ab eo deinde Exempla ſpargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non ſine vili adulatione) ipſius Caeſaris, quem et mire laudat: et denique Polybium iterum ad Studia et libros mittit, remedium in dolorem. Senecae hoc ſcriptum eſſe, negare non licet: editioni deſtinatum ab eo, non arbitror, ſed pro praeſenti fortuna abjecte et demiſſe ſcriptum, ad ſervulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecae fuit et gloriae ejus, quisquis vulgavit.*

EX CAPITE XX.[a]

* * * noſtra corpora compares, [b] firma ſunt: ſi redigas ad conditionem naturae omnia deſtruentis, et unde edidit

a pauca deeſſe, non capita XIX, erroremque inde eſſe, quod liber hic libro de brevitate vitae, cuius capita XX ſunt, ſubjunctus fuerit, docet *Lipſius.*

b *noſtra corpora compares*] de ope-

dit eodem revocantis, caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, et ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum inſtruxit ambitio, aliquando ſolo aequata viſentur. Ita eſt. nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. aliud alio modo fragile eſt: rerum exitus variantur: ceterum quicquid coepit, et deſinit. Mundo quidam minantur interitum, et hoc univerſum, quod omnia divina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit, et in confuſionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, et ſingulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiae Corinthique cinerem, et ſi quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, [c] ſit interiturum. Eat aliquis, et fata, tantum aliquando nefas auſura, ſibi non pepercisse conqueratur.

Cap. XXI. Quis tam ſuperbae impotentisque arrogantiae eſt, ut in hac naturae neceſſitate, omnia ad eumdem finem revocantis, ſe unum ac ſuos ſeponi velit: ruinaeque, etiam ipſi mundo imminenti, aliquam domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatium eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes, omnesque paſſuri: et ideo mihi videtur rerum natura, quod graviſſimum fecit, commune feciſſe, ut crudelitatem fati conſolaretur aequalitas. Illud quoque te non minimum adjuverit, ſi cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi. noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quicquam triſtitia profecturi ſumus, non recuſo, quicquid lacrimarum fortunae meae ſuperfuit, tuae fundere. inveniam etiam nunc, per hos exhauſtos jam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur. atque adeo ipſe hanc litem meam faciam. Iniquiſſima omnium judicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, felicitas ejus effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem ſalvo Caeſare accipere maximum poterat, impreſſiſti: et cum bene illum undique circumiſſes, intellexiſti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? Pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit.

operibus magnis mirandisque locutus videtur: et illis inquit ſi corpora haec compares caduca et fragilia, dicas firma illa eſſe, at non ſunt ſi ad naturae communem legem. *Lipſ.*

c *quo cadat*] nihil enim extra mundum, ſed ut ille canit, *in ſe magna ruunt. Lipſ.*

fuit. nunc quoque quantum potest, illam a se abjicit, et in tanta felicitate acquirendi, nullum majorem ex ea fructum, quam contemptum ejus petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Unum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognovisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est haec apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum ejus liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi aevum ingenii fama promisit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, et compositis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit ullus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinae linguae potentia, aut Graecae gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia ejus recusat, applicuit. [d]

CAP. XXII. Hoc ergo unum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc saepius ferre te consuevit, sine ullo delectu furentem, et inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac injuria praestare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa pervenisse, et non ex tuo more temere incidisse? Adjiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam ejus injuria sensit: nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formaverat, cogitabatque quantum tu et ornamentum tuorum esses, et onus. [e] Suffecit ille huic sarcinae. O dura fata, et nullis aequa virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio:

d *applicuit*] i. e. quam proxime ad ea accessit.

e *et onus*] quem scilicet imitari et eo se dignum reddere, difficile erat.

ſcio: nihil eſt enim difficilius quam magno dolori paria verba reperire. Jam nunc tamen ſi quid proficere poſſumus, conqueramur. Quid tibi voluiſti tam injuſta, et tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiae tuae te poenituit? quae iſta crudelitas eſt? in medios fratres impetum facere, et tam cruenta rapina concordiſſimam turbam imminuere, tam bene ſtipatam optimorum adoleſcentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, et ſine ulla cauſſa delibare voluiſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummae potentia ſumma conſervata abſtinentia, nihil ſincerus et tutus literarum amor, nihil ab omne labe mens vacans? Luget Polybius, et in uno fratre, quid de reliquis poſſis, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſolatiis timet. facinus indignum! luget Polybius, et aliquid propitio dolet Caeſare. hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, ut oſtenderes neminem contra te, ne a Caeſare quidem, poſſe defendi.

CAP. XXIII. Diutius accuſare fata poſſumus, mutare non poſſumus. ſtant dura et inexorabilia. nemo illa convicio, nemo fletu, nemo cauſſa movet: nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus, facilius enim nos illi dolor iſte adjiciet, [f] quam illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet, non adjuvat. primo quoque tempore deponendus eſt: et ab inanibus ſolatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis noſtris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumſpice: larga ubique flendi, et aſſidua materia. alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas vocat: alium ambitio nunquam quieta ſolicitat: alius divitias, quas optaverat, metuit, et voto laborat ſuo: alium ſolicitudo, alium labor torquet, alium ſemper veſtibulum obſidens turba: hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lacrimae nobis deerunt, ante quam cauſſae dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiſerit, quae primum naſcentium omen fletum eſſe voluit? Hoc principio edimur, huic omnis ſequentium annorum ordo conſentit. ſic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet a nobis quod ſaepe faciendum eſt: et reſpicientes, quantum a tergo rerum triſtium immineat, ſi non finire lacrimas, at certe reſervare debemus. Nulli parcendum eſt rei magis quam huic, cujus tam frequens uſus eſt. Illud quoque te non minimum adju-

f *nos illi dolor iſte adjiciet*] h. e. efficiet ut ipſi quoque ſicut ille quem lugemus, moriamur.

adjuverit, si cogitaveris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui praestari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque ejus officii ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, supervacuum est: si sentit, ingratum.

Cap. XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo adversus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi: ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio, et a Caesare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri praestitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori, ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque juvat dolori intabescere: quem, si quis defuncti sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cujus incerta posset voluntas videri, omnia haec dubie ponerem, et dicerem: Sive torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: sive non vult, utrique vestrum inertem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cujus tam explorata pietas, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus ejus acerbus est, si te ullo modo torquet. si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi fine et conturbat idem et exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil aeque a lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaveris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunae injuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de industria simulent, et adversas res adumbrata laetitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, et ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, et, si potes, projice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde et contine, ne appareat. et da operam, ut fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, et consolator illorum: non poteris autem horum moerori obstare, si tuo indulseris.

Cap. XXV. Potest et illa res a luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaveris, nihil horum quae facis posse subduci. Magnam tibi partem [g] hominum consensus im-

[g] *magnam tibi partem*] ad scenicas partes respicit. *Lips.* et *Gronov.*

posuit: haec tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, et in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille adversus dolorem habeat, et utrumne tu tantum rebus secundis dextere uti scias, an et aduersas possis viriliter ferre. observantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus regi possunt: tibi nullum secretum liberum est in multa luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: utrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. [h] Olim te in altiorem ordinem et amor Caesaris extulit, et tua studia deduxerunt: nihil te plebejum decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum a te homines exigunt, multum exspectant. Si volebas tibi omnia licere; ne convertisses in te ora omnium. nunc autem tibi praestandum est, quantum promisisti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. nihil unquam itaque potest indignum facere perfecti et eruditi viri professione, ut non multos admirationis de te suae poeniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris quieti confugere aut assidua laboriosi officii statione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut tuo arbitrio diem disponere.

Cap. XXVI. Multa tibi non licent, quae humillimis et in angulo jacentibus licent. Magna servitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli. tantus rerum ex orbe toto coëuntium congestus. ut possit per ordinem suum principis maximi animo subjici, erigendus tuus est. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire possis, ut periclitantium, et ad misericordiam mitissimi Caesaris pervenire cupientium lacrimae, tibi tuae assiccandae sunt. Hoc tamen etiam non in levioribus remediis [i] adjuvabit. cum voles omnium rerum oblivisci, cogita Caesarem: vide quantam hujus in te indulgentiae fidem, quantam

h *arma submiseris, an in gradu steteris*] a gladitoribus. *Lips.*

i *non in levioribus remediis*] i. e. inter praecipua remedia quae juvare te possint, hoc quoque erit.

tam iduſtriam debeas. intelliges non magis tibi incurvari licere, quam illi, ſi quis modo eſt fabulis traditus, cujus humeris mundus inititur. Caeſari quoque ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo ſe Caeſar orbi terrarum dedicavit, ſibi eripuit: et ſiderum modo, quae irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nunquam illi licet nec ſubſiſtere, nec quicquam ſuum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem neceſſitas injungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicere. Caeſare orbem terrarum poſſidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli alii rei potes: totum te Caeſari debes. Adjice nunc, quod cum ſemper praedices cariorem tibi ſpiritu tuo Caeſarem eſſe: fas tibi non eſt, ſalvo Caeſare, de fortuna queri. Hoc incolumi, ſalvi tibi ſunt tui: nihil perdidiſti: non tantum ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam laetos oportet. in hoc tibi omnia ſunt: hic pro omnibus eſt. Quod longe a ſenſibus tuis prudentiſſimis piiſſimisque abeſt, adverſus felicitatem tuam parum gratus es, ſi tibi quicquam, hoc ſalvo, flere permittis. Monſtrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet acceſſum: omnia in te Caeſar tenebit: cum ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuae dolor, et requieſcenti animo tuo paullatim irrepet. Itaque non eſt, quod ullum tempus vacare patiaris a ſtudiis. tunc tibi litterae tuae, tam diu ac tam fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illae antiſtitem et cultorem ſuum vindicent: tunc Homerus et Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus et de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant, [k] multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Caeſaris tui opera, ut per omnia ſecula domeſtico narrentur praeconio, quantum potes compone: nam ipſe tibi optime formandi condendique res geſtas, et materiam dabit, et exemplum.

Cap. XXVII. Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque et Aeſopeos logos, intentatum Romanis inge-

k *quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant*] h. e. quam quibus ſcripſerant, unde Homerum Latine, Virgilium Graece converſum a Polybio fuiſſe patet, *Lipſ.* vide et cap. XXXI.

ingeniis opus, ſolita tibi venuſtate connectas. difficile eſt quidem, ut ad haec hilariora ſtudia tam vehementer perculſus animus, tam cito poſſit accedere: hoc tamen argumentum habeto jam corroborati ejus, et redditi ſibi, ſi poterit ſe a ſeverioribus ſcriptis ad haec ſolutiora producere. In illis enim quamvis aegrum eum adhuc, et ſecum reluctantem, avocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas: haec quae remiſſa fronte commentanda ſunt, non feret, niſi cum jam ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſeveriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit levamento, ſi ſaepe te ſic interrogaveris: Utrumne meo nomine doleo, an ejus qui deceſſit? Si meo, perit meae indulgentiae jactatio, et incipit dolor, hoc uno excuſatus quod honeſtus eſt, cum ad utilitatem reſpicit, a pietate deſciſcere.[1] Nihil autem minus bono viro convenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; neceſſe eſt, ex his duobus eſſe judicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus ſupereſt, evaſit omnia frater meus vitae incommoda, et in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat antequam naſceretur, et expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquam dolore deſinere, qui nunquam doliturus eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui juris et arbitrii geſtit, et rerum naturae ſpectaculo fruitur, et humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit; divina vero, quorum rationem tamdiu fruſtra quaeſierat, propius intuetur. Quid itaque ejus deſiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? beatum deflere, invidia eſt: nullum, dementia.

Cap. XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingentibus, et cum maxime circumfuſis, bonis caruiſſe? cum cogitaveris multa eſſe quae perdidit, cogita plura eſſe quae non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non ſuſpicio laceſſet, non edax et inimica ſemper alienis proceſſibus invidia conſectabitur, non metus ſolicitabit, non levitas fortunae cito munera ſua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remiſſum, quam ereptum eſt. Non opibus fruetur, non tua ſimul ac ſua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miſerum putas quod iſta amiſit, an beatum quod non deſiderat? mihi crede, is beatior eſt, cui fortuna ſupervacua eſt, quam is cui parata

1 *deſciſcere*] malim *deſciſcens*.

ta eſt. Omnia iſta bona, quae nos ſpecioſa, ſed fallaci voluptate delectant; pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quae generis humani caeca cupiditas opſtupeſcit, cum labore poſſidentur, cum invidia conſpiciuntur; eosque ipſos quos exornant, et premunt; plus minantur, quam proſunt. lubrica et incerta ſunt; nunquam bene tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipſa tamen magnae felicitatis tutela ſolicita eſt. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita ſupplicium eſt. In hoc profundum inquietumque projecti mare, alternis aeſtibus reciprocum, et modo allevans nos ſubitis incrementis, modo majoribus damnis deferens, aſſidueque jactans, nunquam ſtabili conſiſtimus loco: pendemus et fluctuamur, et alter in alterum illidimur, et aliquando naufragium facimus, ſemper timemus. In hoc tam proceiloſo, et in omnes tempeſtates expoſito mari navigantibus, nullus portus niſi mortis eſt. Ne itaque invideris fratri tuo: quieſcit. tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus eſt: ſuperſtitem Caeſarem, omnemque ejus prolem, ſuperſtitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex ſuo favore fortuna mutaret, ſtantem adhuc illam,[m] et munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto et libero coelo, ex humili atque depreſſo in eum emicuit locum, quisquis ille eſt, qui ſolutas vinculis animas beato recipit ſinu: et nunc libere vagatur, omniaque rerum naturae bona cum ſumma voluptate perſpicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorem ſortitus eſt. omnibus illo nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit.

Cap. XXIX. Eſt, mihi crede, magna felicitas in ipſa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt. quis in tam obſcura et involuta veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an conſuluerit? Illud quoque, qua juſtitia in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adjuvet cogitantem, non injuriam tibi factam, quod talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tamdiu pietate ejus uti fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non relinquit: avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui injuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi praeſentium. qui non et in praeteritis acquieſcit, et ea judicat certiora quae abierunt, quia

 de

m *ſtantem adhuc illam*] nondum ſe avertentem et abeuntem. *Lipſ.*

de illis, ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quae habet ac videt, frui se putat, et habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quae fluit et transit, et paene antequam veniat, aufertur. Itaque in praeteritum tempus animus mittendus est, et quicquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam praesentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodavit: cum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam solvisse se moleste ferat, eam praesertim cujus usum gratuitum acceperit, nonne injustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit et tibi: quae suo jure usa, a quo voluit debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cujus nota erat conditio, sed mortalis animi spes avida, quae subinde quid rerum natura sit obliviscitur, nec unquam sortis suae meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, et usum fructum ejus, quamvis brevior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita jucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moveri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: et in eis quae diligit, voluntaria mortalitatis oblivio. Natura nulli se necessitatis suae gratiam facturam esse testata est. Quotidie praeter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, et subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanae pravitas, insatiabilis rerum omnium: quae indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

CAP. XXX. Quanto ille justior, [n] qui nuntiata filii morte dignam magno viro vocem emisit? Ego cum genui, tum moriturum scivi. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. [o] Non accepit tanquam novum nuntium, filii mortem. quid est enim novi, hominem mori,

n *Quanto ille justior*] Xenophontem intelligit, ut ex sequentibus patet.

o *qui fortior mori posset*] nam Gryllus Xenophontis filius fortiter dimicans inter equites occubuit.

mori, cujus tota vita nihil aliud quam ad mortem iter eſt? Ego cum genui, tum moriturum ſcivi. Deinde adjecit rem majoris et prudentiae et animi: Huic rei ſuſtuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem deſtinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum repoſcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem praeteribunt. In procinctu ſtet animus: et id quod neceſſe eſt, nunquam timeat: quod incertum eſt, ſemper exſpectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, et multis aut conſulatibus conſpicuos, aut triumphis, ſorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum ſuum. Omnes, imo omnia in ultimum diem ſpectant. non idem univerſis finis eſt. Alium in medio curſu vita deſeſit, alium in ipſo aditu relinquit, alium in extrema ſenectute fatigatum jam et exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Utrumne ſtultius ſit neſcio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recuſare. Agedum illa quae multo ingenii tui labore celebrata ſunt, in manus ſume, utriuslibet [p] auctoris carmina: quae tu ita reſolviſti, ut quamvis ſtructura illorum receſſerit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem ſecutae ſint. Nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima varietatis humanae incertorumque caſuum et lacrimarum, ex alia atque alia cauſſa fluentium, exempla tibi ſuggerat. Lege, quanto ſpiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te ſubito deficere, et ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiſeris, ut quisquis ex templo ac modo ſcripta tua mirabatur, quaerat quomodo tam grandia, tamque ſolida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab iſtis quae te torquent, ad haec tot et tanta quae conſolantur, converte, ac reſpice optimos fratres, reſpice uxorem, filium reſpice. Pro omnium horum ſalute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

Cap. XXXI. Ab hac de infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud de valere unus dolor, quam haec tam multa ſolatia. Omnes iſtos una tecum perculſos vides, nec poſſe tibi ſubvenire, imo etiam ultro exſpectare ut a te ſubleventur, intelligis: et ideo quanto minus in illis doctrinae minusque ingenii eſt, tanto magis reſiſtere te neceſſe

p *utriuslibet*] Homeri ſcilicet et Virgilii. Vide ſupra C. XXVI.

cesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii loco, inter multos dolorem suum dividere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Caesarem. illo moderante terras, et ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis praeside, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc uno tibi satis praesidii, satis solatii est. Attolle te, et quotiens lacrimae suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Caesarem dirige; siccabuntur maximi et clarissimi conspectu numinis. Fulgor ejus illos, ut nihil aliud possint adspicere, praestringent, in se haerentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo nunquam dejicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam advocandus: nec dubito, cum tanta illi adversus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis jam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quae dolori obstarent tuo, congesserit. Quid porro? ut nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusque Caesar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deaeque omnes terris diu commodent. acta hic D. Augusti aequet, annos vincat, ac, quam diu inter mortales erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide [q] approbet, et ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, et nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua [r] caelo afferat.

Cap. XXXII. Abstine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano jam diu aegro et affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod praecipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, et patrios triumphos ducat, et novos: quorum me quoque spectatorem futurum, quae primum obtinet locum ex virtutibus ejus, promittit clementia. nec enim sic me dejecit, ut nollet erigere: imo ne dejecit quidem, sed impulsum a fortuna et cadentem sustinuit, et in praeceps euntem leniter divinae manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, et vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Viderit, qualem volet aestimari caussam

q *longa fide*] quia diu nimirum cum ipso imperaturus. *Lips.*

r *gens sua*] Claudiam et Imperatoriam stirpem intelligit Lipsius, f. rectius intelligentur dii in numerum suum Caesarem cooptaturi.

caussam meam. vel justitia ejus bonam perspiciet, vel clementia faciet; utrumque in aequo mihi ejus beneficium erit, sive innocentem me scierit esse, sive voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam ejus totum orbem pervagantem: quae cum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum jam annorum ruina obrutos effoderit, et in lucem reduxerit, non vereor ne me unum transeat. Ipse autem optime novit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne pervenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam, Caesar! quae efficit, ut quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Cajo egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem navium conspectum pavent. Per te habent, ut fortunae saevientis modum, ita spem quoque melioris ejusdem, ac praesentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse justissima, quae etiam percussi colunt.

Cap. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut jam recreavit animum tuum, et tam magno vulneri majora adhibuit remedia: jam te omni confirmavit modo: jam omnia exempla, quibus ad animi aequitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: jam omnium praecepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupaverit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab Oraculo missa. omnem vim doloris tui divina ejus contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam gravi afficeret injuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quae etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, et annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quae implevere Caesareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum seculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut a suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: et quam juris aequi [s] impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodem enim die, quo viatoris manibus

s *juris aequi*] i. e. tribunitiae potestatis et legum publicarum, quas fratrem defendens praefervide violabat.

bus fratrem abſtulerat, tribuno quoque plebis privatus intercesſit. tam magno tamen fratrem deſideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tempore, ſpectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adoleſcentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiae ſuae, ſuper ipſum Paulli triumphum concidentis, ſubitam vaſtitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanae aut Scipio deeſſet, aut Carthago ſupereſſet.

Cap. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum direptam morte concordiam? Quid Pompejos? quibus ne hoc quidem ſaeviens reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompejus, primum ſorori ſuperſtes, cujus morte [t] optime cohaerentis Romanae pacis vincula reſoluta ſunt. Idemque vixit ſuperſtes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum dejiceret, quam patrem dejecerat: et poſt hunc tamen caſum non tantum dolori, ſed bello ſuffecit. Innumerabilia undique exempla ſeperatorum morte fratrum ſuccurrunt, imo contra, vix ulla unquam horum paria conſpecta ſunt una ſeneſcentia: ſed contentus noſtrae domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit ſenſus ac ſanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intuliſſe: quam ſciet etiam Caeſarum lacrimas concupiſſe. Divus Auguſtus amiſit Octaviam ſororem cariſſimam, et ne ei quidem rerum natura lugendi neceſſitatem abſtulit, cui caelum deſtinaverat: imo vero idem omni genere orbitatis vexatus, ſororis filium ſucceſſioni praeparatum ſuae perdidit. Denique ne ſingulos ejus luctus enumerem, et generos ille amiſit, et liberos, et nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe, dum inter homines erat, ſenſit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capaciſſimum ejus pectus, victorque divus Auguſtus non gentium tantummodo externarum, ſed etiam dolorum fuit. Cajus Caeſar, divi Auguſti avunculi mei filius ac nepos, circa primos juventae ſuae annos Lucium fratrem cariſſimum ſibi, principem juventutis principem ejusdem juventutis amiſit, in apparatu Parthici belli, et graviore multo animi vulnere, quam poſtea corporis, ictus eſt: quod utrumque piiſſime idem, et fortiſſime tulit. Caeſar patruus meus, Druſum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipſe erat fratrem,

t *cujus morte etc.*] videtur hic Seneca Pompejam confudiſſe cum Caeſaris filia Pompejo M. nupta, qua mortua pacis vincula reſoluta eſſe conſtat.

fratrem, intima Germaniae recludentem, et gentes ferocissimas Romano subjicientem imperio, in complexu et osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum moestum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: judicavitque non militandi tantum disciplinam esse servandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV. M. Antonius avus meus, nullo minor nisi eo a quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, et triumvirali potestate praeditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem [u] interfectum audivit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius civium suorum vitae sedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci jubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adversa toleraverat: et hoc fuit ei lugere, viginti legionum [v] sanguine fratri parentare. Sed ut omnia alia exempla praeteream, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit laedi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amaverim, intelligit profecto, quisquis cogitat quomodo suos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quicquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe. [x] Haec ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunae, quae ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim haec adversus privatas domos ullam aequitatem nosse, aut ullam modestiam, cujus implacabilis saevitia totiens ipsa funestavit pulvinaria? [y] Faciamus licet illi convicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: adversus omnes se preces, omnesque ceremonias erigit. Hoc fuit in rebus humanis

u *fratrem*] C. Antonium, qui jussu Bruti in Macedonia interfectus est, ut est apud Plutarchum in vita Bruti, et Dionem L. 47.

v *viginti legionum*] quae nimirum erant in Bruti et Cassii partibus, cum ab Antonio et Octavio Caesare vincerentur.

x *principe*] h. e. primario viro.

y *pulvinaria*] quae deorum sunt ut lecti privatorum.

manis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa injuriae caussa intrare, in quas per templa aditur, [z] et atram laureatis foribus induet vestem.

Cap. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illo votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque sit mitissimo omnium Principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo ante retuli, aut adscitos coelo, aut proximos, et ferre aequo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos vivimus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis et evincendis doloribus, et in quantum modo homini fas est, per divina ire vestigia. Quamvis in aliis rebus dignitatum ac nobilitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignum se illa judicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes hujus mali, tamen in hoc uno se ceteris exaequari hominibus, non injuriam, sed jus mortalitatis judicaverunt; tuleruntque nec nimis acerbe et aspere quod acciderat, nec molliter et effeminate. Nam et non sentire mala sua, non est hominis: et non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiverim Caesares, quibus fortuna fratres et sorores eripuit, hunc praeterire ex omni Caesarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, a quo imperium eversum funditus, Principis piissimi recreat clementia. C. Caesar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum conversationemque civium suorum profugit, exequiisque sororis suae non interfuit, justa sorori non praestitit, sed in Albano suo tesseris ac foro [a] et provocatis [b] hujusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris levabat mala. Pro pudor

z *in quas per templa aditur*] palatium respicere videtur, in cujus limine complura templa, quibus salutatis ad palatium accedere solebant, ut docent aliquam multa veterum loca, Suetonii in Calig. C. 23. Martialis in praef. Lib. 4. Epigr. et aliorum.

a *foro*] forus est tabula lusoria sive alveus, quem vocis significatum ex Suetonii loco in Augusto, primus eruit Cl. Salmasius.

b *provocatis*] i. e. lacessitis, arcessitis, quaesitis.

dor imperii! principis Romani lugentis ſororem, alea ſolatium animi fuit. Idem ille Cajus furioſa inconſtantia, modo barbam capillumque ſubmittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, et nunquam ſatis certus utrum lugeri vellet, an coli ſororem. Eodem enim tempore, quo templa illi conſtituebat ac pulvinaria, eos qui parum moeſti fuerant, crudeliſſima afficiebat animadverſione. Eadem enim intemperie animi adverſarum rerum ictus ferebat, qua ſecundarum elatus eventu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab Romano viro, luctum ſuum aut intempeſtivis avocare luſibus, aut ſordium ac ſqualloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano ſolatio. Tibi vero nihil ex conſuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quae et optime felicitatem extollunt, et facillime minuunt calamitatem: eademque et ornamenta hominum maxima ſunt, et ſolatia.

Cap. XXXVII. Nunc itaque te ſtudiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorum monumento tuorum. hoc enim unum eſt rebus humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cetera quae per conſtructionem lapidum, et marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem: quippe et ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo ſempe conſecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipſam fortunam pertinet, etiamſi nunc agi apud te cauſſa ejus non poteſt: omnia enim illa quae nobis dedit, ob hoc ipſum, quod aliquid eripuit, inviſa ſunt: tunc tamen erit agenda, cum primum aequiorem te illi judicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa providit, quibus hanc emendaret injuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipſum quod abſtulit, ipſa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adeſſe dolori tuo. Poteſt quidem elequentia tua, quae parva ſunt approbare pro magnis: rurſus magna attenuare, et ad minima deducere: ſed alio iſta vires ſervet ſuas, nunc tota ſe in ſolatium tuum conferat. Sed tamen diſpice, ne hoc jam quoque ipſum ſit ſupervacuum. aliquid enim a nobis natura exigitur: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego,

a te, ne ex toto moereas, exigam. Et ſcio inveniri quosdam durae magis quam fortis prudentiae viros, qui negent doliturum eſſe ſapientem. Hi vero videntur nunquam in hujusmodi caſum incidiſſe. alioquin excuſſiſſet illis fortuna ſuperbam ſapientiam, et ad confeſſionem eos veri etiam invitos compuliſſet. Satis praeſtiterit ratio, ſi id unum ex dolore, quod et ſupereſt et abundat, exciderit. ut quidem nullum omnino eſſe eum patiatur, nec ſperandum ulli, nec concupiſcendum eſt. Hunc potius modum ſervet, qui nec impietatem imitetur, nec inſaniam: et nos in eo teneat habitu, qui et piae mentis eſt, nec emotae. Fluant lacrimae, ſed eaedem deſinant: trahantur ex imo pectore gemitus, ſed iidem et finiantur. Sic rege animum tuum, ut et ſapientibus te approbare poſſis, et fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum et ſermonibus celebres, et aſſidua recordatione repraeſentes tibi. Quod ita denique conſequi poteris, ſi tibi memoriam ejus jucundam magis, quam flebilem feceris. naturale eſt enim, ut ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia revertitur. Cogita modeſtiam ejus, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta ejus ac facta et aliis expone, et tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque ſperari potuerit. quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Haec, utcunque potui, longo jam ſitu obſoleto et hebetato animo compoſui: quae ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non poſſit is alienae vacare conſolationi, quem ſua mala occupatum tenent; quem non facile Latina ei verba homini ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus et barbaris quoque humanioribus gravis fremitus circumſonat.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE AD MARCIAM DE CONSOLATIONE LIBER UNUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Marcia gratiosa et dives matrona, ut apparet: filia A. Cremutii Cordi, viri a studiis scriptisque etiam inclyti. Filium habuit, qui jam grandior obiit, maritus, pater et sacerdos: triennium autem jam ibat (ex Cap. I. *in fine) ab ejus morte. Itaque argumentor, hoc Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: sub Cajo igitur, qui et alia acta Tiberii rescidit, et nominatim A. Cremutii Cordi scripta lectitari permisit. Quod eodem isto Cap.* I. *quoque tangitur: neque igitur ante potuit haec Consolatio edi, praesertim inveterato dolore, ut loquitur, et triennali illo lapsu. Imo bene consideranti, sub Claudio, et post exsilium fortasse haec scripta censeantur. In parvo est, ipse libellus inter insignes, etsi adulatione feminea haud expers. Duae partes sunt. Priore laudat illam, et a suo atque alienis deinde Exemplis solatur: usque ad Cap.* VI. *Posteriore ad Rationes transit, et primam illam communem, luctu nihil profici: tum secundum Naturam eum non esse, sed a mollicie nostra, et incogitantia, quod quae fieri possunt futura non providemus. Iterum deinde exempla virorum, et mulierum. Tum ad sortem conditionemque nascendi transit, cui mors annexa: usque ad Cap.* XIX. *ibi Dilemma inserit, Nec matri. nec ipsi male factum. De matre, breviter: gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete est, et casibus, vitiisque ereptus. Quid si ad ista in tam corrupta civitate ivisset? Tempestive igitur subductus: et Patris deinde (Cremutii) persona inducitur filiam solantis et erigentis, et magno ore, ad supera illa et caeli spectacula, vocantis.*

CAPUT I.

Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a ceteris vitiis recessisse, et mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter haerent et incubant. nec spem concepissem, tam iniquo tempore, [a] tam inimico judice, [b] tam invidioso crimi-

 ne,

a *iniquo tempore*] quia inveteratus dolor in alteram naturam jam abierat. *Lips.*

b *inimico judice*] ipsa te quae odisti et adversaris solantes.

ne, [c] poſſe me efficere, ut fortunam tuam abſolveres. Fiduciam mihi dedit exploratum jam robur animi, et magno experimento approbata virtus tua. Non eſt ignotum, qualem te in perſonam patris tui geſſeris: quem non minus quam liberos dilexiſti: excepto eo, quod non optabas ſuperſtitem. nec ſcio an et optaveris. Permittit enim ſibi quaedam et contra bonum morem magna pietas. Mortem [d] A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuiſti. Poſtquam tibi aperuit, inter Sejanianos ſatellites illam unam patere ſervitutis fugam, non faviſti conſilio ejus, ſed dediſti manus victa, fudiſtique lacrimas palam, et gemitus devoraſti quidem, non tamen hilari fronte texiſti: et hoc illo ſeculo, [e] quo magna pietas erat, nihil impie facere. Ut vero aliquam occaſionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo ſumptum erat ſupplicium, in uſum hominum reduxiſti, et a vera illum vindicaſti morte, ac reſtituiſti in publica monumenta [f] libros, quos vir ille fortiſſimus ſanguine ſuo [g] ſcripſerat. Optime meruiſti de Romanis ſtudiis: magna illorum pars arſerat. optime de poſteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori ſuo magno imputata. optime de ipſo: cujus viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognoſci; quamdiu quisquam erit, qui reverti velit ad acta majorum; quamdiu quisquam, qui velit ſcire, quid ſit vir Romanus; quid ſubactis jam cervicibus omnium, et ad Sejanianum jugum adactis, indomitus ſit homo, ingenio, animo, manu liber. [h] Magnum mehercule detrimentum reſpublica ceperat, ſi illum ob duas partes pulcherrimas in oblivionem conjectum, eloquentiam et libertatem, non eruiſſes. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetuſtatem nullam timet. At illorum carnificum cito ſcelera quoque, quibus ſolis memoriam meruerunt, tacebunt. Haec magnitudo animi tui vetuit me ad ſexum tuum reſpicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua triſtitia, ut ſemel obduxit, tenet. Et vide quam non ſurrepam tibi, nec fucum facere affectibus tuis

c *tam invidioſo crimine*] ablati talis filii et in tali aetate.

d *mortem*] quam ſponte ſumebat, vid. inf. C. 22.

e *et hoc illo ſeculo*] Tiberii ſcilicet, quo multi parentes ipſi ſive palam accuſarunt, ſive clam detulerunt.

f *in publica monumenta*] i. e. Bibliothecas.

g *ſanguine ſuo*] quo nimirum luit quod eos ſcripſiſſet, laudaverat nimirum in opere *de bellis civilibus* Brutum et Caſſium tanquam ultimos Romanorum, quod in perniciem ipſi ceſſit.

h *manu liber*] ſcriptione et ſtylo. *Lipſ.*

tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. et vis ſcire hanc quoque plagam eſſe ſanandam? oſtendi tibi aeque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, et blandiantur: ego confligere cum tuo moerore conſtitui, et defeſſos exhauſtosque oculos, ſi verum audire vis, magis jam ex conſuetudine, quam ex deſiderio fluentes, continebo, ſi fieri potuerit, te favente remediis tuis; ſin minus, vel invita. teneas licet et amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum ſuperſtitem feciſti. Quis einim erit finis? omnia in ſupervacuum tentata ſunt. fatigatae allocutiones amicorum; auctoritates magnorum et affinium tibi virorum; ſtudia, hereditarium et paternum bonum, ſurdas aures, irrito ac vix ad brevem occupationem proficiente ſolatio, tranſeunt. Illud ipſum naturale remedium temporis, quod maximas aerumnas quoque componit, in te una vim ſuam perdidit. Tertius jam praeteriit annus cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit: renovat ſe, et corroborat quotidie luctus: et jam ſibi jus mora fecit, eoque adductus eſt, ut putet turpe deſinere. Quemadmodum omnia vitia penitus inſidunt, niſi, dum ſurgunt, oppreſſa ſint: ita quoque haec triſtia et miſera, et in ſe ſaevientia, ipſa noviſſime acerbitate paſcuntur, et fit infelicis animi prava voluptas dolor. Cupiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere. leviore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis: vehementius contra inveterata pugnandum eſt. Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum a ſanguine recentia ſunt: tunc et uruntur, et in altum revocantur,[i] et digitos ſcrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus veterarunt, difficilius curantur. Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem: frangendus eſt.

Cap. II. Scio, a praeceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, et in exempla deſinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum eſt. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda ſunt, et auctoritas, quae liberum non relinquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, et ſexus et ſeculi tui, exempla: alterius, feminae, quae ſe tradidit ferendam dolori:[k] alterius quae pari affecta caſu, majore

 damno,

i *in altum revocantur*] tentando et explorando. Videtur enim repeti et renovari vulnus, dum ſtilus immittitur. *Lipſ.*

k *ferendam dolori*] omiſſis habenis illi regimen dedit. *Lipſ.*

damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octavia et Livia, altera soror Augusti, altera uxor, amiserunt filios juvenes, utraque spe futuri principis certa. Octavia Marcellum, cui et avunculus et socer incumbere [l] coeperat, in quem onus imperii reclinare. adolescentem animo alacrem, ingenio potentem; sed et frugalitatis continentiaeque [m] in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcumque imponere illi avunculus, et (ut ita dicam) inaedificare voluisset, laturum. Bene legerat [n] nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitae suae tempus, flendi gemendique fecit: nec ullas admisit voces, salutare aliquid afferentes. ne avocari quidem se passa est. Intenta in unam rem, et toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed allevari recusans: secundam orbitatem judicans, lacrimas mittere. Nullam habere imaginem filii carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, et in Liviam maxime furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris et solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandae Marcelli memoriae composita, aliosque studiorum honores rejecit, et aures suas adversus omne solatium clausit: a solemnibus officiis seducta, et ipsam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, et abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine contumelia omnium suorum, quibus salvis orba sibi videbatur.

CAP. III. Livia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, jam magnum ducem. Intraverat penitus Germaniam, et ibi signa Romana fixerat, ubi vix ullos esse Romanos notum erat. In expeditione decesserat, ipsis illum hostibus aegrum cum veneratione et pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens civium provinciarumque, et totius Italiae desiderium, per quam effusis in officium lugubre municipiis coloniisque, usque in urbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri ultima filii oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire. Longo itinere reliquias

l *incumbere*] ut in fulcrum.

m *frugalitatis continentiaeque*] subintellige caussa.

n *Bene legerat*] enim, Octavia, mater ejus.

quias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritata, ut primum tamen intulit tumulo, simul et illum, et dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat Caesari, aut aequum matri. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi privatim publiceque repraesentare, et libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius [o] nemo posset retinere ac frequentare, [p] quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. [q] si illud prius sequi vis, eximis te numero vivorum; aversaberis et alienos liberos, et tuos ipsumque desiderans; [r] triste matribus omen occurres. [s] Voluptates honestas, permissas, tanquam parum decoras fortunae tuae rejicies, invisam habebis lucem: et aetati tuae, quod non praecipitet te quamprimum, et finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te vivere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximae feminae te exemplum applicueris; moderatius ac mitius eris in aerumnis, nec te tormentis macerabis. Quae enim, malum, amentia est, poenas a se infelicitatis exigere: et mala sua augere? Quam in omni vita servasti, morum probitatem et verecundiam, in hac quoque re praestabis. et enim quaedam et dolendi modestia. Illum ipsum juvenem dignissime quietum, semper nominans cogitansque, facies, [t] et meliore pones loco, si matri suae, qualis vivus solebat, hilaris, et cum gaudio occurrat.

Cap. IV. Nec te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana jubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem; ad arbitrum tecum veniam: hoc

 inter

o *alterius*] Marcelli, quem mater Octavia nunquam sine tristitia commemorari audivit.

p *frequentare*] memoriam alicujus frequentare est frequenter ejus meminisse.

q *probabilius*] h. e. magis probandum et laudandum.

r *ipsumque desiderans*] sensus est: aversaberis alienos et tuos, imo et ipsum, tum maxime, cum immoderate illum desideras: dum prae ingenti desiderio luctus modum non facis, nam de quo audire refugit, eum et aversari videtur. *Ruben.*

s *triste matribus omen occurres*] pro superstitione veterum, qui omnia ex occursu captabant. Tu igitur orbitate sic tristis matribus eam praesagies. *Lips.*

t *dignissime quietum semper nominans cogitansque facies*] sensus planus est, si quietum accipiatur quasi bis positum. hoc sensu: qui dignissime quietus est, eum tu quoque talem efficies, si amoto querulo luctu memoriam ejus serves. *Alii sic:* dignissimum quiete semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si etc.

inter nos quaeretur, utrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liviae Augustae, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo fervore, cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriae, se consolandam Areo philosopho viri sui praebuit. et multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo [u] titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cujus pietas efficiebat, ut in illo acerbo et defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suae custodem diligentissimam.

Usque in hunc diem Livia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quae in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in majoribus modo observasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum judicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Servandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.

CAP. V. Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, et intractabilem praestes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut oblivio clarissimi juvenis illi faciat injuriam, aut mentio tibi. Cum secessimus, et in unum convenimus, facta ejus dictaque quanto meruit suspectu [v] celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudibus, quas non dubito quin vel impendio vitae, si potestas detur, in aevum omne sis prorogatura. Quare patere, imo arcesse sermones, quibus ille narretur, et apertas aures praebe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc grave duxeris, ceterorum more, qui in ejusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, et oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non convertis te ad convictus filii tui, occursusque jucundos, non ad pueriles dulcesque blan-

u *altero adminiculo*] Druso, supererat autem adhuc Tiberius.

v *suspectu*] admiratione.

blandicias, non ad incrementa ſtudiorum: ultimam illam faciem rerum premis. Illi, tanquam parum ipſa per ſe horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concupieris, perverſiſſimam gloriam infeliciſſimam [x] videri.

Cap. VI. Simul cogita, non eſſe magnum, ſe rebus proſperis fortem gerere, ubi ſecundo curſu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tranquillum mare et obſequens ventus oſtendit: adverſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne ſubmiſeris te, imo contra fige ſtabilem gradum: et quicquid onerum ſupra cecidit, ſuſtine, primo duntaxat ſtrepitu conterrita. Nulla re major invidia fortunae fit, quam aequo animo. Poſt hoc oſtendit [y] illi filium incolumem, oſtendit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutata perſona conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam ulla unquam mater amiſerit. (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) ſi fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, et in ipſam faciem impetus fiat: atque omni ſe genere ſaevitiae profecturus moeror exerceat. Sed ſi nullis planctibus defuncta revocantur; ſi ſors immota, et in aeternum fixa, nulla miſeria mutatur, et mors tenet quicquid abſtulit; deſinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos iſta vis transverſos auferat. Turpis eſt navigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem et obnixum.

Cap. VII. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat, quamdiu modicum eſt? nam ex diſceſſu, non ſolum amiſſione cariſſimorum, neceſſarius morſus eſt, et firmiſſimorum quoque animorum contractio. Sed plus eſt quod opinio adjicit, quam quod natura imperavit. Adſpice mutorum animalium quam concitata ſint deſideria, et tamen quam brevia. Vaccarum uno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque diſcurſus eſt. Ferae cum veſtigia catulorum conſectatae ſunt, et

x *infeliciſſimam*] f. legendum *in feliciſſima* hoc ſenſu: non concupieris perverſiſſimam gloriam, qua eſt ut infeliciſſima videaris. ferri tamen etiam accuſativus poteſt verbi ſubſtantivi infinitivo ſubintellecto.

y *oſtendit*] Philoſophus nempe eam ſolaturus ipſi in animum revocavit, tanquam ſolatii argumenta alterum filium Tiberium, et nepotes incolumes.

et ſilvas pervagatae: cum ſaepe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exſtinguunt. Aves cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietae, volatus ſuos repetunt. Nec ulli animali longum foetus ſui deſiderium eſt, niſi homini: qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed quantum conſtituit, afficitur. Ut ſcias autem non eſſe hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaeque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quae a natura vim acceperunt, eamdem in omnibus ſervant. Apparet non eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes aetates, omnium urbium cives, tam viros quam feminas, uret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam: quare? quia vires illi a natura datae ſunt, quae nihil in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, ambitionem alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit: et imbecillum impatientemque reddit praeſumpta opinio de non timendis terribilis.

Cap. VIII. Deinde quod naturale eſt, non decreſcit mora: dolorem dies conſumit. licet contumaciſſimum, quotidie inſurgentem, et contra remedia effervescentem; tamen illum, efficaciſſimum mitigandae ferociae, tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens triſtitia, et jam videtur duxiſſe callum, non illa concitata, qualis initio fuit, ſed pertinax et obſtinata: tamen hanc quoque aetas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc de ipſa cuſtodis. multum autem intereſt, utrum tibi permittas moerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae convenit, finem luctus potius facere, quam exſpectare: nec illum operiri diem, quo te invita dolor deſinat? ipſa illi renuntia.

Cap. IX. Unde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri, ſi id non fit naturae juſſu? quod nihil nobis mali antequam eveniat, proponimus, ſed ut immunes ipſi, et aliud pacatius ingreſſi iter, alienis non admonemur caſibus, illos eſſe communes. Tot praeter domum noſtram ducuntur exſequiae: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam noſtrorum infantium, nos militiam, et paternae haereditatis ſucceſſionem animo agitamus. tot divitum ſubita paupertas in oculos incidit: et nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes aeque in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaque magis corruamus, qui quaſi ex

inopi-

inopinato ferimur. Quae multo ante praevifa funt, languidius incurrunt. Vis tu fcire te ad omnes expofitam ictus ftare, et illa quae alios tela fixerunt, circa te vibraffe? velut murum aliquem, aut obfeffum multo hofte locum, et arduum adfcenfu, inermis adeas, exfpecta vulnus, et illa fuperne volantia cum fagittis pilisque faxa, puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me, fortuna, nec fecuram aut negligentem opprimes. fcio quid pares. alium percuffifti, me petifti. Quis unquam res fuas, quafi periturus, adfpexit? quis unquam noftrum de exfilio, de egeftate, de luctu cogitare aufus eft? quis non, fi admoneatur ut cogitet, tanquam dirum omen refpuat, et in capita inimicorum aut ipfius intempeftivi monitoris abire illa jubeat? Non putavi futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis fcis poffe fieri, quod multis vides eveniffe? Egregium verfum et dignum, qui non e Publio [z] exiret:

Cuivis poteft accidere, quod cuiquam poteft.

Ille amifit liberos: et tu amittere potes. Ille damnatus eft: et tua innocentia fub ictu eft. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos poffe praevidimus. Aufert vim praefentibus malis, qui futura profpexit.

CAP. X. Quicquid eft hoc, Marcia, quod circa nos ex adventicio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, et excluforum clientium turba referta veftibula, clara, nobilis, aut formofa conjux, ceteraque ex incerta et mobili forte pendentia: alieni commodatique apparatus funt. nihil horum dono datur: collaticiis, et ad dominos redituris inftrumentis fcena adornatur. Alia ex his primo die, alia fecundo referentur: pauca usque ad finem perfeverabunt. Ita non eft quod nos fufpiciamus, tanquam inter noftra pofiti: mutuo accepimus. Ufusfructus nofter eft, cujus tempus ille arbiter muneris fui temperat: nos oportet in promptu habere, quae in incertum diem data funt, et appellatos, fine querela reddere. Peffimi eft debitoris, creditori facere convicium. Omnes ergo noftros, et quos fuperftites lege nafcendi optamus, et quos praecedere juftiffimum ipforum votum eft, fic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promiffum fit.

z *Publio*] mimographo, quem ob mores et vitae genus improbat Seneca.

ſit. Saepe admonendus eſt animus, amet ut receſſura, imo tanquam recedentia. quicquid a fortuna datum eſt, tanquam ex templo abiturum poſſideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos invicem liberis date, et ſine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. nimis magnam advocationem [a] dedi: nihil de hac hora. Feſtinandum eſt. inſtat a tergo mors: jam disjicietur iſte comitatus: jam contubernia iſta ſublato clamore ſolventur. Rapina rerum omnium eſt, (miſeri, neſcitis?) et fuga, vivere. Si mortuum tibi filium doles, ejus temporis quo natus eſt, crimen eſt. mors enim illi naſcenti determinata eſt. In hanc legem datus; hoc fatum ab utero ſtatim proſequebatur. In regnum fortunae, et quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna paſſuri. corporibus noſtris impotenter, contumelioſe, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, vel in remedium: alios vinciet; id nunc hoſti licebit, nunc civi: alios per incerta nudos maria jactabit, et luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, ſed in alicujus ventrem immenſae beluae decondet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque medios detinebit. Ut varia et libidinoſa, mancipiorumque ſuorum negligens domina, et poenis et muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? tota vita flebilis eſt. Urgebunt nova incommoda, priusquam veteribus ſatisfeceris. Moderandum eſt itaque, vobis maxime, quae immoderate fertis: et in metus, et in dolores humanum pectus diſpenſandum.

CAP. XI. Quae demum iſta tuae publicaeque conditionis oblivio eſt? Mortalis nata es, mortales peperiſti: putre ipſa fluidumque corpus, et cauſſis [b] morbisque repetita, ſperaſti tam imbecilla materia ſolida et aeterna geſtaſſe? Deceſſit filius tuus, id eſt, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feciliora partu tuo putas, properant. Huc omnis

a *advocationem*] ſpatium et moram. Verbi notio a judiciis manavit: nam qui parum inſtructi ad reſpondendum advocationem a judice ſolent petere, i. e. ſpatium deliberandi advocandique amicos et peritos, Cicero: *Omnibus unde petitur hoc conſilii dederim, ut binas advocationes poſtulent.* Inde translatum ad omnem moram ad tergiverſationem. Vetus Poëta:

Cur differs mea lux rogata ſemper,
Cur longam petis advocationem?

Gronov.

b *cauſſis*] cauſſa idem quod morbus, ſicut et Graec. αἰτία. Hinc Tibullus El. IX. L. I. *Non illi ſontica cauſſa* h. e. morbus ſonticus, hinc *cauſſarium* quod paullo poſt pro morbido Seneca poſuit.

omnis iſta quae in foro litigat, in theatris deſidet, in templis precatur turba, diſpari gradu vadit. Et quae veneraris, et quae deſpicis, unus exaequabit cinis. Hoc jubet illa Pythicis oraculis adſcripta vox, noſce te. Quid eſt homo? quodlibet quaſſum vas, et quodlibet fragile: jactatu, non tempeſtate magna, ut diſſiperis, eſt opus. Ubicumque arietaveris, ſolveris. Quid eſt homo? imbecillum corpus, et fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam projectum: cum bene lacertos exercuit, cujuslibet ferae pabulum, cujuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, et lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aeſtus, laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu et otio iturum in tabem, alimenta metuens ſua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiae ſolicitaeque tutelae, praecarii ſpiritus, et male haerentis, quem pavor repentinus adjectusve ex improviſo ſonus auribus gravis excutit: ſoli ſemper ſibi nutrimentum vitioſum et inutile. Miramur in hoc mortem unius, qua ſingulis opus eſt? Nunquid enim ut concidat, res magni molimenti eſt? Odor illi ſaporque, et laſſitudo, et vigilia, et humor, et cibus, et ſine quibus vivere non poteſt, mortifera ſunt. Quocunque ſe movet, infirmitatis ſuae ſtatim conſcium, non omne caelum ferens, aquarum novitatibus, flatuque non familiaris aurae, et tenuiſſimis cauſſis atque offenſionibus morbidum, putre, cauſſarium, [c] fletu vitam auſpicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal movet? in quantas cogitationes oblitum conditionis ſuae venit? Immortalia, aeterna volutat animo, et in nepotes pronepotesque diſponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: et hoc quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.

Cap. XII. Dolor tuus, o Marcia, ſi modo illi ulla ratio eſt, utrum ſua ſpectat incommoda, an ejus qui deceſſit? Utrumne amiſſo filio movet, quod nullas ex illo voluptates cepiſti: an quod majores, ſi diutius vixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas de percepiſſe dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum. minus enim homines deſiderant ea, ex quibus nihil gaudii laetitiaeque perceperunt. Si confeſſa fueris percepiſſe magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum eſt queri, ſed de eo gratias agere quod collegiſti. Provenerunt enim ſatis magni fructus laborum tuorum ex ipſa educatione: niſi forte hi, qui catulos avesque,

c *cauſſarium*] idem ac morbidum vide paullo ante.

que, et frivola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque et blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria ejus contulerit, nihil diligentia custodierit nihil prudentia quaesierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, et major. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, utrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Utrumne malles degenerem aliquem, et numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse, an tantae indolis, quantae tuus fuit? Juvenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officii curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere et magna bona, et diuturna, contingunt. non durat, nec ad ultimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum et ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi passi ubique majora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulae immunes reliquerunt: puto ut nostrorum funerum levamentum esset, etiam divina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quae non inveniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, ut putem posse te levius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. malivoli solatii genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non ut scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed ut scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut militiam ejus, et acerrimam virtutem in hostes civesque, contudit: aut effecit, ut cognomen illud usurpasse salvo videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundae res constabant: nec invidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum judicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum quod etiam ad felicissimos pervenit.

Cap. XIII.

CAP. XIII. Ne nimis admiretur Graecia illum patrem, [d] qui in ipſo ſacrificio nuntiata filii morte, tibicinem tantum tacere juſſit, et coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit, Pulvillus effecit pontifex, cui poſtem tenenti, et Capitolium dedicanti, mors filii nuntiata eſt: quam ille exaudiſſe diſſimulans, et ſollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, et ad filii ſui nomen. [e] Jove propitiato. Putaſſes ejus luctus aliquem finem eſſe debere, cujus primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, et fauſta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus ampliſſimo ſacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem deſtitit. Idem tamen, ut rediit domum, et implevit oculos, et aliquas voces flebiles miſit: et peractis, quae mos erat praeſtare defunctis, ad Capitolinum [f] illum rediit vultum. Paullus circa illos nobiliſſimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Perſen, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos ſibi ſervaverat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuiſſet? Non ſine motu vacuum Paulli currum [g] populus Romanus aſpexit. concionatus eſt tamen, et egit diis gratias, quod compos voti factus eſſet. Precatum enim ſe, ut ſi quid ob ingentem victoriam invidiae dandum eſſet, [h] id ſuo potius, quam publico damno ſolveretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati ſuae gratulatus eſt. Ecquem magis poterat movere tanta mutatio? ſolatia ſimul atque auxilia perdidit: non contigit tamen triſtem Paullum Perſi videre.

CAP. XIV. Quid nunc de per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, et quaeram miſeros? quaſi non difficilius ſit, invenire felices. Quota quaeque domus usque ad exitum omnibus partibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatum ſit? Unum quemlibet annum occupa: & ex eo magiſtratus cita. Lucium, ſi vis, Bibulum, et C. Caeſarem.

d *patrem*] Xenophontem.

e *et ad filii ſui nomen*] i. e. dum filium appellaret, qui triſte de morte ejus nuntium afferebat.

f *Capitolinum*] eleganter: poſito vultu triſtiore, laetiorem rurſus ſumſit, et quem in Capitolio habuerat. *Lipſ.*

g *vacuum Paulli currum*] minores enim liberi cum parente triumphante in currum collocabantur.

h *ſi quid invidiae dandum eſſet*] Superſtitio veterum erat, φθόνον, invidiam, rebus magnis inſidiari, h. e. Deos proſperis miſcere acerba, unde φθονερὸν τὸ δαιμόνιον dicebant. Invidiae itaque iſti placendae gratia ipſi ſe quandoque caſui cuidam ultro ſubmittebant, ut minore malo majus redimerent. Notum Polycratis exemplum.

ſarem. videbis inter collegas inimiciſſimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo ſimul filii interfecti ſunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipſa orbitate, auctor ejus, [i] digna res lacrimis eſſet. Bibulus tamen, qui, toto honoris ſui anno ob invidiam collegae, domi latuerat, poſtero die quam geminum funus renunciatum eſt, proceſſit ad ſolita et publica officia. Quid minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui conſulatum anno luxerat. C. Caeſar cum Brittanniam peragraret, nec Oceano felicitatem ſuam continere poſſet, audivit deceſſiſſe filiam, publica ſecum fata ducentem. [k] In oculis erat jam Cn. Pompejus, non aequo laturus animo quemquam alium eſſe in Rep. magnum, et modum impoſiturus incrementis, quae gravia illi videbantur, etiam cum in commune creſcerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, et tam cito dolorem vicit, quam omnia ſolebat.

Cap. XV. Quid aliorum tibi funera Caeſarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut ſic quoque generi humano proſint, oſtendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deosque genituri dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam. Divus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus, exhauſta Caeſarum turba, adoptione deſertam domum fulſit. Tulit tamen fortiter: tanquam ejus jam res ageretur, cujus cum maxime intererat, de diis neminem queri. Tib. Caeſar et quem genuerat, et quem adoptaverat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudavit filium, ſtetitque in conſpectu, poſito corpore, interjecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret, et flente populo Romano non flexit vultum: experiendum ſe dedit Sejano ad latus ſtanti, quam patienter poſſet ſuos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice privatimque congeſta erant? Sed videlicet it in orbem iſta tempeſtas; et ſine dilectu vaſtat omnia, agitque ut ſua. Jube ſingulos conferre rationem: nulli contigit impune naſci.

Cap. XVI.

i *auctor ejus*] Lipſius legit *auctores*, hoc ſenſu: Interfecti ſunt filii Bibuli et ludibrio habiti ab Aegyptiis, contemtiſſimo hominum inter Romanos genere, ut adeo non minus ob orbitatem, quam auctores, homines abjectiſſimos, digna lacrymis res eſſet.

k *publica ſecum fata ducentem*] nam ejus morte ſublata concordia fuit.

CAP. XVI. Scio quid dicas: Oblitus es feminam te consolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta (libeat) facultas est: laborem doloremque ex aequo, si consuevere, patiuntur. In qua istud urbe, dii boni, loquimur? In qua regem Romanis capitibus Lucretia et Brutus dejecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. In qua Cloeliam, contempto hoste et flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transscripsimus. Equestri insidens statuae, in sacra via, celeberrimo loco, Cloelia exprobrat juvenibus nostris pulvinum [l] ascendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quae suos fortiter desideraverunt, non ostiatim quaeram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit. et de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos civitas sensit. [m] Ti. Gracchum, et Cajum, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, et occisos vidit et insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus: Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperi. Cornelia Livium Drusum, clarissimum juvenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchana vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto caedis auctore: tamen et acerbam mortem filii, et inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Jam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, si tela, quae in Scipiones, Scipionumque matres ac filios exegit, quibus Caesares petiit, ne a te quidem continuit. Plena et infesta variis casibus vita est: a quibus nulli longa pax, vix induciae sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. nullum ajunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine invidia damnove praetervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen injuriam dixeris, ex aequo cum potentiore dividere: duas tibi reliquit filias, et harum nepotes: et ipsum quem maxime luges, prioris [n] oblita, non ex toto abstulit. Habes

l *pulvinum*] i. e. lecticam in qua pulvinus.

m *nec editos nec amissos civitas sensit*] h. e. qui in tenera aetate vita sunt functi.

n *prioris*] filii alterius qui antea obierat.

Habes ex illo duas filias. ſi male fers, magna onera: ſi bene, magna ſolatia. In hoc te perduxit, ut illas cum videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, everſis arboribus, quas aut ventus radicitus evulſit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, ſobolem ex illis reſiduam fovet, et amiſſarum ſemina ſtatim plantasque diſponit: et momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus eſt) adoleſcunt amiſſis laetiora. Has nunc Metilii tui filias in ejus vicem ſubſtitue, et vacantem locum exple. Unum dolorem geminato ſolatio leva. Haec quidem natura mortalium eſt, ut nihil magis placeat, quam quod amiſſum eſt, iniquiores ſumus adverſus relicta, ereptorum deſiderio; ſed ſi aeſtimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam cum ſevierit, pepercerit, ſcies te habere plus quam ſolatia. Reſpice tot nepotes, duas filias.

Cap. XVII. Dic illud quoque, Marcia: Moveret me, ſi eſſet cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos ſequerentur: nunc video, exempto diſcrimine, et eodem modo, malos bonosque jactari. Grave eſt tamen, quem educaveris juvenem, jam matri, jam patri praeſidium ac decus, amittere. Quis negat grave eſſe? ſed humanum eſt. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut ſperares, metueres, alios teque inquietares, mortem et timeres et optares, et quod eſt peſſimum, nunquam ſcires cujus eſſes ſtatus. Si quis Syracuſas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futurae peregrinationis tuae ante cognoſce, deinde ita naviga. Haec ſunt quae mirari poſſis, videbis primum ipſam inſulam ab Italia anguſto interciſam freto, quam continenti quondam cohaeſiſſe conſtat: ſubitum illo mare irrupit, et

Heſperium Siculo latus abſcidit:

deinde videbis (licet enim tibi avidiſſimum maris verticem ſtringere) ſtratam illam fabuloſam Charybdim, quamdiu ab Auſtro vacat; [nn] at ſi quid inde vehementius ſpiravit, magno hiatu profundoque navigia ſorbentem. Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſſimi ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentem: ſive illas ibi primum naſcentes invenit, ſive immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, et a confuſione pejoris undae ſervatum, reddidit. Videbis portum [o] quietiſſimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium,

aut

nn *quamdiu ab Auſtro vacat*] h. e. quamdiu ab auſtro ventus non ſpirat, tum enim ſtrata et tranquilla eſt charybdis.

o *portum*] Syracuſanum.

aut adjuvit manus, fic tutum, ut ne maximarum quidem tempeftatum furori locus fit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta: [p] ubi tot millia captivorum, ille excifis in infinitam altitudinem faxis, lautumius [q] carcer incluferat: ipfam ingentem civitatem, et laxius turritam, [r] quam multarum urbium fines fint: tepidiffima hiberna, et nullum diem fine interventu folis. Sed cum omnia ifta cognoveris, gravis et infalubris aeftas hiberni caeli beneficia corrumpet. Erit Dionyfius illic tyrannus, libertatis, juftitiae, legum exitium, dominationis cupidus etiam poft Platonem, vitae etiam poft exfilium: alios uret, alios verberabit, alios ob levem offenfam jubebit detruncari: arceffet ad libidinem mares feminasque, et inter foedos regiae intemperantiae greges parum erit fimul binis coire. Audifti quid te invitare poffit, quid abfterrere: proinde aut naviga, aut refifte. Poft hanc denunciationem, fi quis dixiffet intrare fe Syracufas velle, fatisne juftam querelam de ullo, nifi de fe, habere poffet, qui non incidiffet in illa, fed prudens fciensque veniffet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu fi filios fuftuleris, poteris habere formofos, poteris et deformes: et fi fortaffe tibi multi nafcentur, effe ex illis aliquis tam fervator patriae, quam proditor poterit. Non eft quod defperes tantae dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen et tantae futuros turpitudinis, ut ipfi maledictum fit. Nihil vetat illos tibi fuprema praeftare, et laudari te a liberis tuis: fed fic te para, tanquam in ignem pofitura, vel puerum, vel juvenem, vel fenem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus eft, quod parens fequitur. Poft has leges propofitas, fi liberos tollis, omni deos invidia liberas, qui tibi nihil fpoponderunt.

Cap. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitae introitum referamus. Syracufas vifere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expofui: puta nafcenti me tibi venire in confilium. intratura es urbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus aeternisque devinctam, indefatigata caeleftium officia volventem. Videbis illic innumerabiles ftellas, miraberis uno fidere omnia impleri, folem quotidiano curfu diei noctisque fpatia fignantem, annuo aeftates hie-

 mesque

p *ubi Athenarum potentia fracta*] prope Syracufas Nicia et Demofthene ducibus.

q *lautumius*] *Latomias Syracufanas* memorat Cic. in Verrinis. *Alii legunt:* nobilis carcer.

r *et laxius turritam*] *Alii habent:* laxius territorium.

mesque aequaliter dividentem. Videbis nocturnam lunae succeſſionem, a fraternis occurſibus lene remiſſumque lumen mutuantem, et modo occultam, modo toto ore terris imminentem, acceſſionibus damnisque mutabilem, ſemper proximae diſſimilem. Videbis quinque ſidera diverſas agentia vias, et in contrarium [s] praecipiti mundo nitentia: ex horum leviſſimis motibus fortunae populorum dependent, et maxima ac minima perinde formantur, prout aequum iniquumve ſidus inceſſit. Miraberis conlecta nubila, et cadentes aquas, et obliqua fulmina, et caeli fragorem. Cum ſatiatos ſpectaculo ſupernorum in terram oculos dejeceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fuſa planicies; hinc montium magnis et nivalibus ſurgentium jugis erecti in ſublime vertices: dejectus fluminum, et ex uno fonte in Orientem Occidentemque defuſi amnes; et ſummis cacuminibus nemora nutantia, et tantum ſilvarum cum ſuis animalibus aviumque concentu diſſono. Varii urbium ſitus, et ſecluſae nationes locorum difficultate. quarum aliae ſe in erectos ſubtrahunt montes, aliae ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adjuta cultu ſeges, et arbuſta ſine cultore fertilia, et rivorum lenis inter prata diſcurſus, et amoeni ſinus, et littora in portum recedentia, ſparſae tot per vaſtum inſulae, quae interventu ſuo maria diſtinguunt. Quid lapidum gemmarumque vulgor, et inter rapidorum curſum torrentium aurum arenis interfluens, et in mediis terris, medioque rurſus mari nitentes ignium faces, et vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici ſinu [t] ſcindens, et ingenti licentia exaeſtuans? Videbis his inquietis, et ſine vento fluctuantibus aquis immani, et excedenti terreſtria magnitudine animalia, quaedam gravia et alieno ſe magiſterio moventia, quaedam velocia, concitatis perniciora remigiis, quaedam haurientia undas, et magno praenavigantium periculo efflantia. Videbis hic navigia, quas non novere terras, quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intentatum, eriſque et ſpectatrix, et ipſa pars magna conantium: diſces, docebiſque artes, alias quae vitam inſtruant, alias quae ornent, alias quae regant. Sed iſtic erunt mille corporum et animorum peſtes,

s *et in contrarium*] proprio ſuo motu lata contra primum illum motum. *Lipſ.*

t *triplici ſinu*] in quatuor enim partes terram ſcindi, et quamvis earum chlamydem referre, quae a tribus partibus Oceano cingatur, veteres ſuſpicati, nec inepte, fuerunt. vid. Lipſ. Phyſiol. Stoic. L. 2. Diſſ. 17.

ſtes, et bella, et latrocinia, et venena, et naufragia, et intemperies caeli corporisque, et cariſſimorum acerba deſideria, et mors, incertum facilis, an per poenam cruciatumque. Delibera tecum, et perpende quid velis. ut in illa venias per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te vivere. quidni? Imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Vive ergo, ut convenit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui cum conditionem vitae noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

Cap. XIX. Sed ut ad ſolatia veniam, videamus primum quid curandum ſit, deinde quemadmodum. Movet lugentem deſiderium ejus, quem dilexit. Id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim abfuturosque, dum viverent, non flemus, quamvis omnis uſus illorum nobis et conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo, quae nos cruciat: et tanti quodque malum eſt, quanti illud taxavimus. In noſtro poteſtate remedium habemus. Judicemus illos abeſſe, et nosmet ipſi fallamus: dimiſimus illos, imo conſecuturi praemiſimus. Movet et illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Ut minime probabili, ſed vero ſolatio utar: in civitate noſtra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quae ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum ſimulent, et liberos ejurent, et orbitatem manu faciant. [u] Scio quid dicas: Non movent me detrimenta mea. etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi deceſſiſſe, ſicut mancipium, moleſte fert: cui quicquam in filio reſpicere, praeter ipſum, vacat. Quid igitur te, Marcia, movet? utrum, quod filius tuus deceſſit: an quod non diu vixit? Si, quod deceſſit, ſemper debuiſti dolere: ſemper enim ſciſti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabulam eſſe. Nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, et reos, et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos. Luſerunt iſta poëtae, et vanis nos agitavere terroribus. Mors omnium dolorum et ſolutio eſt et finis: ultra quam mala noſtra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam naſceremur jacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miſeretur, et non natorum miſereatur. Mors nec bonum nec malum eſt. Id enim poteſt aut bo-

 num

u *manu faciant*] ſponte et ultro ſe faciant orbatos, ſic paſſim Seneca loquitur.

num aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos servitur. Excepit illum magna et aeterna pax: non paupertatis metu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non invidia felicitatis alienae tangitur, nec suae premitur, nec conviciis quidem ullis verecundae aures verberantur: nulla publica clades prospicitur, nulla privata: non sollicitus futuri pendet ex eventu, semper incertiora rependenti. Tandem ibi constitit, unde nil eum pellat, ubi nil terreat.

Cap. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inventum naturae laudatur! quae sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat, sive juvenile aevum, dum meliora sperantur, in flore deducit,[v] sive pueritiam ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam invocaretur. Haec servitutem invito domino remittit: haec captivorum catenas levat: haec e carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. haec exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque jaceat. haec, ubi res communes fortuna male divisit, et aequo jure genitos alium alii donavit, exaequat omnia. haec est, quae nihil quicquam alieno fecit arbitrio. haec est, in qua nemo humilitatem suam sensit. haec est, quae nulli paruit. haec est, Marcia, quam pater tuus concupivit. Haec est, inquam, quae effecit, ut nasci non sit supplicium: quae efficit, ut non concidam adversus minas casuum, ut servare animum salvum ac potentem sui possim. Habeo quo appellam. Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas, capite quidam conversos in terram suspendere, alii per obscoena stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: et membris et singulis articulis singula machinamenta; sed video et mortem. Sunt istic hostes cruenti, cives superbi: sed video istic et mortem. Non est molestum servire, ubi si domini pertaesum est, licet uno gradu

v *in flore deducit*] h. e. dum adhuc floret finit, atque exitum ei parat.

gradu ad libertatem transire. contra injurias vitae, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompejum, decus iſtius firmamentumque imperii, Neapoli valetudo abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adjectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo caeſas: et ex illo proelio, in quo prima acies ſenatus fuit, quam infelices reliquiae ſunt, imperatorem ipſum ſuperfuiſſe! Vidit Aegyptium carnificem, et ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti praeſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet poenitentiam ſalutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompejum vivere beneficio regis? [x] M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinae ſicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Rep. conſervator ejus: ſi denique filiae ſuae funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in civilia capita mucrones: nec diviſa percuſſoribus occiſorum bona, ut etiam de ſuo perirent: [y] non haſtam conſularia ſpolia vendentem: nec caedes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. [z] Marcum Catonem ſi a Cypro et hereditatis regiae diſpenſatione redeuntem mare devoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat civili bello ſtipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adjectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuae tantum, ſed publicae natum, coëgit Caeſarem fugere, Pompejum ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen cito periit, et immaturus. Primum, puta illum ſuperfuiſſe: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum eſt? Ad breviſſimum tempus editi, cito ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. [a] De noſtris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate convolvi conſtat. computa urbium ſecula. videbis quam non diu ſteterint, etiam quae vetuſtate gloriantur. Omnia humana brevia et caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusque, et fluminibus, et

 ambitu

x *regis*] qui Regis enim beneficio vivit, ſervus videtur: digna ſane magnitudine Romana ſententia.

y *de ſuo perirent*] ipſi praemium ſuae mortis eſſent. Sic Florus: miſera Resp. in exitium ſuum merces erat. *Lipſ.*

z *tantum Catilinarum*] i. e. non vidiſſet tot uno tempore Catilinas. *Lipſ.*

a *venienti in pactum hoc proſpicimus hoſpitium*] h. e. liberis noſtris hac conditione in hanc lucem natos, huc venientes, excipimus.

ambitu maris, puncti loco ponimus, ad universa referentes: minorem portionem aetas nostra, quam puncti habet, si tempori comparetur omni. cujus major est mensura quam mundi: utpote cum ille se intra hujus spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cujus quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? uno modo multum est quod vivimus: si satis est. Licet mihi vates, [b] et in memoriam traditae senectutis viros nomines, centenos denosque percenseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa brevissimi longissimique aevi differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaveris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit vivere. Nihil enim illi jam ultra supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem. intra quatuordecim quaedam annos defatigantur: et haec illis longissima aetas est, quae homini prima. dispar cuique vivendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper ubi positus est: nec illum ulterius diligentia aut gratia promovebit: scit libenter illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse. [c] Tulit suum,

— — *metasque dati pervenit ad aevi.*

Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius vivere. Non est interrupta ejus vita, nec unquam se annis casus interjecit. solvitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adjiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia sunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato proprior: et illi ipsi, qui adjiciebantur adolescentiae anni, vitae detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque jam vergere: cum illo infantia statim, et juventa, omnisque aetas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostrae necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitae nomine latet. Infantem in se pueritia convertit, pueritiam pubertas, pubertatem juventus, juventutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

Cap. XXI.

b *vates*] Sibyllas longaevas. *Lips.*

c *scit libenter etc.*] superflua haec esse et idem iterare putat Lipsius, legi tamen posse putat: *Si libeat nec illum interius diligentia et consilio perduces.* Ut sensus sit vitam ut produci ita nec contrahi posse, fatali meta ipsi praefixa.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixiſſe filium tuum, quam potuiſſet? Unde enim ſcis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte conſultum ſit? Quem invenire hodie potes, cujus res tam bene poſitae ſunt et fundatae, ut nihil illi, procedenti tempore, timendum ſit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitae noſtrae tam obnoxia aut tenera eſt, quam quae maxime placet. Ideoque feliciſſimis optanda mors eſt: quia in tanta inconſtantia turbaque rerum, nihil niſi quod praeteriit, certum eſt. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, et ſumma pudoris cuſtodia inter luxurioſae urbis oculos conſervatum, potuiſſe ita morbos evadere, ut ad ſenectutem formae illaeſum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adoleſcentia ſpem ſui fecerant, usque in ſenectutem pertulerunt: ſed interverſa plerumque ſunt. Aut ſera, eoque foedior luxuria invaſit, et coëgit dehoneſtare ſpecioſa principia: aut in popinam ventremque praecoquis ſumma [d] illis curarum fuit, quid eſſent, quid biberent. Adjice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum oſſa vivis legentium, et totas in viſcera manus demittentium, et non ſimplici dolore pudenda curantium. Poſt haec exſilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit ſapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit ſanctior quam Cato. Cum iſta perſpexeris, ſcies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitae ſtipendium, cito in tutum recepit. Nihil eſt tam fallax, quam vita humana: nihil tam inſidioſum. non mehercule quisquam accepiſſet, niſi daretur inſciis. itaque ſi feliciſſimum eſt, non naſci: proximum puta, brevitate vitae defunctos, cito in integrum reſtitui. Propone illud acerbiſſimum tibi tempus, quo Sejanus patrem tuum clienti ſuo Satrio Secundo congiarium [e] dedit. Iraſcebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Sejanum in cervices noſtras nec imponi quidem, ſed eſcendere. [f] Decernebatur illi ſtatua in Pompeji theatro ponenda, quod

I 5 exu-

d *praecoquis ſumma*] *praecoquis et ſumma* legit Lipſ. ut ſenſus ſit: aut ſera et foeda luxuria occupat aut praecoquis et in primis annis. Gronovius copulam omittendam, et diſtinguendum, *illis* autem *παρέλκειν* putat.

e *congiarium*] metaphora. ut donum ſolet in vino, pecunia dari; ſic Sejanus patrem tuum et res ejus elargitus eſt Satrio. *Lipſ.*

f *nec imponi quidem, ſed eſcendere*] h. e. non a principe et ſenatu, quibus hoc jus, imponi, ſed ipſum vafre aſcendere. *Id.*

exuſtum Caeſar reficiebat. Exclamavit Cordus: Tunc fere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, ſupra cineres Cn. Pompeji conſtitui Sejanum, et in monumentis maximi imperatoris conſecrari perfidum militem? conſecratur. Subſcriptio, [g] et acerrimi canes, quos ille, ut ſibi uni manſuetos, omnibus feros haberet, ſanguine humano paſcebat, circumlatrare etiam hominem, et illum imperatum, [h] incipiunt. Quid faceret? ſi vivere vellet, Sejanus rogandus erat: ſi mori, filia. uterque inexorabilis: conſtituit filiam fallere. Uſus itaque balneo, et quo plus virium poneret, [i] in cubiculum ſe quaſi guſtaturus contulit: et dimiſſis pueris, quaedam per feneſtram, ut videretur ediſſe, projecit: a coena deinde, quaſi jam ſatis in cubiculo ediſſet, abſtinuit: alteroque die, et tertio idem fecit. Quarto, ipſa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te, Cariſſima, inquit, filia, et hoc unum, tota celata vita, iter mortis ingreſſus ſum, et jam medium fere teneo. Revocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omni praecludi juſſit, et ſe in tenebris condidit. Cognito conſilio ejus, publica voluptas erat, quod e faucibus avidiſſimorum luporum educeretur praeda. Accuſatores, Sejano auctore, adeunt conſulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. [k] adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaeſtione, an morte rei perderentur. [l] dum deliberatur, dum accuſatores iterum adeunt, ille ſe abſolverat. Videsne, Marcia, quantae iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori neceſſe fuit? paene non licuit.

Cap. XXIII. Praeter hoc, quod omne futurum incertum eſt, et ad deteriora certius: facilius ad ſuperos iter eſt, animis cito ab humana converſatione dimiſſis. minus enim fecis ponderisque traxerunt; antequam obducerentur, et altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem

g *Subſcriptio*] Gronov. legit: *Conſecratur ſubſcriptione.* ſolemnibus dedicationis accuſationem Cordi additam dicens.

h *et illum imperatum*] h. e. juſſi a Sejano Cordum circumlatrant. *Gronov.*

i *quo plus virium poneret*] quo maxime imminutis viribus excederet. *Gronov.*

k *interpellantes quod coëgerant*] interpellando impedituri ad quod faciendum ſaeva crudelitate eum impulerant.

l *perderentur*] rectius *prohiberentur* Muret. et Gronov. nimirum quaeſtio agitata fuit, liceretne bonis et teſtamentis ſalvis iis mori? puto tamen retineri poſſe *perderentur.* nimirum eo praecipue tendebat quaeſtio, an voluntaria morte ſe eripere harpyis illis aliquis poſſet, et an proinde perderent reum tyranni.

ginem ſuam revolant, et facilius, quicquid eſt illud, abſoluti transfluunt.[m] Nec unquam magnis ingeniis cara in corpore mora eſt. exire atque erumpere geſtiunt, aegre has anguſtias ferunt, vagi per omne ſublime, et ex alto aſſueti humana deſpicere. Inde eſt quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres ſenilem in juvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias ſine avaritia, honores ſine ambitione, voluptates ſine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum ſoſpitem poſſe contingere? Quicquid ad ſummum pervenit, ad exitum prope eſt. Eripit ſe aufertque ex oculis perfecta virtus: nec ultimum tempus exſpectant, quae in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulſit, citius exſtinguitur: vivacior eſt, qui cum lenta difficilique materia commiſſus, fumoque demerſus, ex ſordido lucet. eadem enim detinet cauſſa, quae maligne alit. ſic ingenia quo illuſtriora, breviora ſunt. Nam ubi incremento locus non eſt, vicinus occaſus eſt. Fabianus ait, quod noſtri quoque parentes videre, puerum Romae fuiſſe, ſtatura ingentis viri: ſed hic cito deceſſit, et moriturum brevi nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam aetatem pervenire, quam praeceperat. Ita eſt indicium imminentis exitii maturitas, et appetit finis, ubi incrementa conſumpta ſunt

Cap. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis aeſtimare: ſatis diu vixit. pupillus relictus, ſub tutorum cura usque ad decimumquartum annum fuit: ſub matris tutela ſemper. cum haberet ſuos penates, relinquere tuos noluit. Adoleſcens ſtatura, pulchritudine, cetero corporis robore caſtris natus, militiam recuſavit, ne a te diſcederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quae in diverſis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, et per ſolicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: ſcies multum patuiſſe hoc tempus,[n] ex quo nihil perdidiſti. Nunquam a conſpectu tuo receſſit: ſub oculis tuis ſtudia formavit, excellentis ingenii, et aequaturi avum, niſi obſtitiſſet verecundia, quae multorum profectus ſilentio preſſit.

m *abſoluti transfluunt*] *obſoleti illitique eluunt*; ita reſtituit ex Codd. Mſſ. Gronov.

n *ſcies multum patuiſſe etc.*] h. e. computatione iſtiusmodi inſtituta agnoſces ſatis magnum eſſe iſtud tempus, ex quo nihil tibi periit, cum praeſentem ſemper filium intueri tibi licuerit.

pressit. Adolescens rarissimae formae, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se praebuit: et cum quarundam usque ad tentandum pervenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum filio jungere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo avocetur: nunquam tibi solicitudini, nunquam moerori erit. Quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filii tui periit, et effigies non simillima: ipse quidem aeternus, meliorisque nunc status est, dispoliatus oneribus alienis, et sibi relictus. Haec quae vides ossa circumvoluta nervis, et obductam cutem, vultumque, et ministras manus, et cetera quibus involuti sumus, vincula animorum tenebrae sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur a veris et suis, in falsa conjectus: omne illi cum hac carne gravi certamen est, ne abstrahatur et sidat: nititur illo, unde dimissus est: ibi illum aeterna requies manet, e confusis crassisque pura et liquida visentem.

Cap. XXV. Proinde non est quod ad sepulcrum filii tui curras. pessima ejus, et ipsi molestissima istic jacent, ossa cineresque: non magis illius partes quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, et totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, et inhaerentia vitia situmque omnis mortalis aevi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum coetus sacer, Scipiones, Catonesque, utique contemptores vitae, et mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, nova luce gaudentem, et vicinorum siderum meatus docet: nec ex conjecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturae libens ducit. Utque ignotarum urbium monstratus hospiti gratus est: ita sciscitanti caelestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem juvat; delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gerere, tanquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noveras, sed tanto excellentiorum, et in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, et mutatos in melius tuos flere.

In

In aeterna rerum per vaſta et libera ſpatia dimiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium, aut imae valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, et ex facili mobiles, et expediti, et invicem pervii ſunt, intermixtique ſideribus.

Cap. XXVI. Puta itaque ex illa arce caeleſti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proſcribentes in aeternum ipſe proſcripſit, ſed tanto elatiore, quanto eſt ipſe ſublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet aegritudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, ut inique actum judices cum filio tuo, quod in taedium verſus vitae, ipſe ad majores ſe recepit ſuos? Neſcis quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quam nullis benignam facilemque ſe praeſtiterit, niſi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem feliciſſimos futuros, ſi maturius illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid aetati detraxeris? an nobiliſſimos viros clariſſimosque ad ictum militaris gladii compoſita cervice formatos? Reſpice patrem atque avum [o] tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium: Ego nihil in me cuiquam permiſi, et cibo prohibitus oſtendi, quam magno et quam vivaci animo ſcripſiſſem. Cur in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur? Coimus in unum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, et gravia, et anxia, et quotam partem luminis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſſibus frangi, nec parricidia aut fingi, [p] aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, et aperta praecordia, et in publico medioque vitam, et omnis aevi proſpectum, eventumque? Juvabat unius ſeculi me facta componere, in parte ultima mundi, et inter pauciſſimos geſta: tot ſecula, tot aetatum contextum et ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere. licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, et magnarum urbium lapſus, et maris novos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderii tui commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit. omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus ſolum, (quota

o *patrem atque avum*] patrem Cremutium Cordum, avum qui itidem in civili diſcordia forſan periit. *Lipſ.*

p *fingi*] parari, ſtrui.

(quota enim ista fortuitae potentiae portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes: et alibi rupes in altum novas exprimet: maria sorbebit, flumina avertet: et commercio gentium rupto, societatem generis humani coetusque dissolvet. Alibi hiatibus vastis subducet urbes, tremoribus quatiet, et ex infimo pestilentiae halitus mittet, et inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, et ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus advenerit, quo se mundus renovaturus extinguat, viribus ista se suis caedent, et sidera sideribus incurrent, et omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animae, et aeterna sortitae, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis: et ipsae parva ruinae ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista jam novit.

L. ANNAEI SENECAE DE PROVIDENTIA

SIVE

QUARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT CUM SIT PROVIDENTIA.

LIBER UNUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Aureus hic libellus est, et scriptum post Caligulam video ex Cap. IV. *Ego mirmillonem, inquit, sub C. Caesare audivi de raritate munerum querentem. In praeterito loquitur, et de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim a reditu: imo quid si haec philosophica quaedam in exsilio? nam diu ibi haesit, annos circiter octo, et juste hoc elegerit, sibi solando. Argumentum enim est, Providentiam esse: nec obstare, quod bonis mala quaedam, sed externa, obveniant. Primo igitur universe illam asserit, a mundi motu, ordine, constantia: quae omnia rectorem clamant. Deinde ad Quaesitum proprie, Quare ergo mala bonis? Ait primo, Deum amare bonos; nec immittere igitur iis mala. Instar parentis dumtaxat castigare, et coërcere. Deinde, non videri ea mala bonis: nec vinci iis, sed exerceri, et per aspera indurari.*

rari. Deum velut agonothetam esse, et robustis his athletis suis delectari. Haec ita communiter, et velut praeparans, ad Cap. III. *Ab eo magis distincte quinque rationes, cur eveniant; exsequi pergit. Primo, pro ipsis esse, quibus accidunt: secundo, pro universis: tertio, volentibus evenire: quarto, evenire fato et aeterna lege. Primam rationem tractat Cap.* III. IV. *docetque pro ipsis esse, sicut medicina pro aegris. Indurantur etiam sic a Deo, qui se dignos producit in pugnam; alios viliores, in otio et umbra habet. Secundam tractat Cap.* V. *pro omnibus esse. ut viri boni, sic habiti, clament aliis et ostendant non esse Bona aut Mala, quae vulgus putet. Ad vera igitur illa spectent, et illa petant, haec fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam praebent se Deo et Fato. Quarta excipit, Fatum esse, et ab aeterno constitutum, quid gaudeas doleasque. Denique repetit, mala haec non esse: et Deum inducit pulcherrime adhortantem, et ad robur excitantem. Stoice in fine. Si piget et ferre taedet, quis tenet? patet janua, exi.*

CAPUT I.

uaesisti a me, Lucili, quid ita, si Providentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis [a] redderetur, cum praeesse universis providentiam probaremus, et interesse nobis Deum: sed quoniam a toto particulam revelli placet, et unam contradictionem manente lite integra [b] solvere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Supervacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, et quae casus incitat, saepe turbari et cito arietare: [c] hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum et ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem: neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat immotum, et circa se properantis caeli fugam spectet; ut infusa vallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum sentiant; ut ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur confusa et incerta, pluvias dico nubesque, et elisorum fulminum jactus, et incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, et alia quae tumultuosa pars rerum circa terras movet, sine ratione, quamvis subita sint, accidunt: sed suas et illa caussas habent

a *contextu operis*] quod desideramus. Sive seorsim de providentia scripsit: sive magno moralium operi inseruit, ubi a Deo et providentia orsus transiit ad homines et virtutes. *Lips.*

b *manente lite integra*] h. e. primaria quaestione an detur providentia. *Id.*

c *arietare*] incurrere in se et impedire. *Id.*

bent non minus, quam quae alienis locis conſpecta miracula ſunt, ut in mediis fluctibus calentes aquae, et nova inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Jam vero ſi quis obſervaverit nudari littora pelago in ſe recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet caeca quadam volutatione modo contrahi undas, et introrſum agi, modo erumpere, et magno curſu repetere ſedem ſuam: cum illae interim portionibus creſcunt, et ad horam ac diem ſubeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare ſidus elicuit, ad cujus arbitrium oceanus exundat. Suo iſta tempori reſerventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de providentia, ſed quereris. In gratiam te reducam cum diis, adverſus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, ut unquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia eſt, conciliante virtute. amicitiam dico? imo etiam neceſſitudo et ſimilitudo: quoniam quidem bonus ipſe tempore tantum a Deo differt, diſcipulus ejus, aemulatorque, et vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, ſicut ſeveri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, ſudare, per arduum aſcendere, malos autem laſcivire, et voluptatibus fluere: cogitata filiorum nos modeſtia delectari, vernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: [d] experitur, indurat, ſibi illum praeparat.

Cap. II. Quare multa bonis viris adverſa eveniunt? Nihil accidere bono viro mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum ſuperne dejectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem: ita adverſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, et quicquid evenit, in ſuum colorem trahit. [e] Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa: ſed vincit, et alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia adverſa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, et erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens juſti, et ad officia cum periculo promptus? cui non induſtrioſo otium poena eſt? Athletas videmus,

d *in deliciis non habet*] h. e. non molliter educat, quod antea dicebat, luſibus tantum et jocis ut vernulae inſervituros.

e *in ſuum colorem trahit*] nim. ut vinum rubrum paucas guttas albentes ſibi immiſſas ſuo colore tingit; ita vir bonus in bonum vertit bene ferendo, bene interpretando omnia.

mus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, et exigere ab his, per quos certamini praeparantur, ut totis contra ipsos viribus utantur. caedi se vexarique patiuntur: et si non inveniunt singulos pares, pluribus simul objiciuntur. Marcet sine adversario virtus. tunc apparet quanta sit, quantum valeat, quantumque polleat, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari jubent liberos, ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, et sudorem illis, et interdum lacrimas, excutiunt: at matres fovere in sinu, continere in umbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus adversus bonos viros animum, et illos fortiter amat: et, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, ut verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed motu, [f] et ipso sui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illaesa felicitas. at ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per injurias ducit, nec ulli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. [g] Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur assignat? Ego vero non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quae possunt deorum in se vultum convertere, sed puerilia, et humanae oblectamenta levitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, utique si et provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Jupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, jam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in unius ditionem con-

f *motu*] ipso etiam motu, nam omnis motus non labor est, alii tamen Codd. habent *mole*.

g *de genu pugnat*] ut facere solent prolapsi, valde fatigati vel saucii.

concesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, Caesarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Una manu latam libertati viam faciet. ferrum istud, etiam civili bello purum et innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus; eripe te rebus humanis. Jam Petrejus et Juba [h] concurrerunt, jacentque alter alterius manu caesi. Fortis et egregia fati conventio: sed quae non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum jam ille vir, acerrimus sui vindex, alienae saluti consulit, et instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte ultima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, et illam sanctissimam animam, indignamque quae ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum et efficax vulnus. [i] non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac revocata virtus est, ut in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu evadenten? mors illos consecrat, quorum exitum et qui timent, laudant.

CAP. III. Sed jam procedente oratione ostendam, quam non sint quae videntur, mala. Nunc illud dico, ista quae tu vocas aspera, quae adversa et abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro universis: quorum major diis cura est, quam singulorum. Post haec, volentibus accidere: ac dignos malo esse, si nolint. His adjiciam, fato ista fieri, et recte eadem lege bonis evenire, qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quae proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eveniunt ista, quae horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium projici, in egestatem deduci liberos, conjugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro et igne curari, nec minus famae ac siti. Sed si cogitaveris

h *Petrejus et Juba*] qui in partibus Pompejanis erant, rebusque omnibus desperatis inter se convenicbant, ut in proprios enses mutuo irruerent. vid. Dio, Florus, Livius, Appianus.

i *parum certum et efficax vulnus*] nimirum, ut notum, vulnus gladio factum, manu deinde diduxit et viscera ex corpore protracta sparsit, cum convalescere alias ex vulnere posse videretur.

veris tecum, remedii caussa quibusdam et radi ossa et legi. et extrahi venas, et quaedam amputari membra, quae sine totius pernicie corporis haerere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules quam quaedam quae laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaverunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, et ceteris quae necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri, et haec vox est, a qua recens sum. sonat adhuc, et vibrat in auribus meis: Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adversi. Non licuit enim illi se experiri. Ut ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum: male tamen de illo dii judicaverunt. indignus visus est, a quo vinceretur aliquando fortuna, quae ignavissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi adversarium assumam? statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: levi comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam judicat gladiator, cum inferiore componi: et scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque et rectissimum aggreditur, adversus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exsilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non invenit. Infelix est Mucius, [k] quod dextera ignes hostium premit, et ipse a se exigit erroris sui poenas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicae foveret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a rep. vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum coenat illas ipsas radices, et herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, et peregrina aucupia congereret? si conchiliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret pri-

k *Mucius*] cognomine Scaevola, i. e. sinistra manu utens, quam Graeci σκαιὰν dicunt. Unde sunt Scaevae et Scaevolae, qui sinistra tantum manu utuntur. Totam historiam vid. apud Liv. L. II. cap. 12. Valer. Max. L. III. cap. 3. Flor. L. I. cap. 10.

mae formae [l] feras, captas multa caede venantium? Infelix eſt Rutilius, quod qui illum damnaverunt, cauſſam dicent omnibus ſeculis? quod aequiore animo paſſus eſt ſe patriae eripi, quam ſibi exſilium? [m] Quod Sullae dictatori ſolus aliquid negavit, et revocatus non tantum retro ceſſit, ſed longius fugit? Viderint, inquit, iſti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro ſanguinem, et ſupra Servilium lacum (id enim proſcriptionis Sullanae ſpoliarium eſt) ſenatorum capita, et paſſim vagantes per urbem percuſſorum greges: et multa millia civium Romanorum, uno loco poſt fidem, [n] imo per ipſam fidem, [o] trucidata. Videant iſta, qui exſulare non poſſunt. Quid ergo? felix eſt L. Sulla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmovetur, quod capita conſularium virorum patitur appendi, et precium caedis per quaeſtorem ac tabulas publicas numerat? et haec omnia [p] facit ille, qui legem Corneliam [q] tulit. Veniamus ad Regulum, quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiae fecit? Figunt cutem clavi, et quocunque fatigatum corpus reclinavit, vulneri incumbit, et in perpetuam vigiliam ſuſpenſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriae. Vis ſcire, quam non poeniteat hoc pretio aeſtimaſſe virtutem? Refice tu illum, et mitte in ſenatum: eandem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mecaenatem putas, cui amoribus anxio, et moroſae uxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, queritur? Mero ſe licet ſopiat, et aquarum fragoribus avocet, et mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. [r] Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tolerare, et ad cauſſam a patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, et felicitate nimia laborantem, magis his quae patitur vexat cauſſa patiendi. Non usque eo in poſſeſ-

l *primae formae*] h. e. conſpicuae magnitudinis.

m *quam ſibi exſilium*] Syllae enim patriae eum reddere cupienti obnixus, exſilium ultro tenuit nec eripere adeo ſibi paſſus eſt.

n *poſt fidem*] nam deditícii erant. *Lipſ.*

o *per ipſam fidem*] quia ſic induxit ut arma ponerent, alioqui caedi non ita faciles. *Id.*

p *haec omnia*] qui hoc et alia Sullae crudelitatis exempla cognoſcere vult; adeat Valer. Max. L. IX. cap. 2.

q *Corneliam*] de Sicariis, ipſe eorum caput. *Lipſ.*

r *Teſte Floro:* Regulus cruce affixus eſt. Cicero autem Orat. in Piſonem dicit: eum ligno eſſe affixum, et ſuperciliis amputatis, vigilantem perire, Spiritumque efflare debuiſſe.

possessionem generis humani vitia venerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci, quam Mecaenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mecaenatem se quam Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam [s] maluit. Male tractatum Socratem judicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, et de morte disputavit usque ad ipsam? male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paullatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic invidendum est, quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exsectae virilitatis, aut dubiae, suspensam [t] auro nivem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, et bilem suam regustantes: at ille, venenum laetus et libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiae potentum graves sunt? opponatur simul Pompejo, Caesari, Crasso. Grave est, a deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur. Grave est, civilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Grave est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? ut omnes sciant, non esse hoc mala, quibus ego dignum Catonem putavi.

CAP. IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroresque mortalium sub jugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, et sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturae alteram partem. Magnus es vir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis? Descendisti ad Olympia: si nemo praeter te, coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum praeturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere et bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua una vim sui animi ostenderet. Miserum te judico, quod nunquam fuisti miser. transisti sine adversario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento: quod quisque posset, nisi tendando non didicit.

s *Terentiam*] uxorem Mecaenatis. Ille (facete inquit) ita mollis, ut nec virum se, sed Tiresia suffragante feminam malit. *Lips.*

t *suspensam*] in manibus ministri, suspensum aurum tenentis.

cit. Itaque quidam ultro ſe ceſſantibus malis obtulerunt, et virtuti iturae in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quaeſierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adverſis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego mirmillonem ſub C. Caeſare de raritate munerum [u] audivi querentem: Quam bella, inquit, aetas perit! Avida eſt periculi virtus, et quo tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam et quod paſſura eſt, gloriae pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, laeti fluentem meliori caſu ſanguinem [v] oſtentant. Idem licet fecerint qui integri revertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis inquam Deus conſulit, quos eſſe quam honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam praebet aliquid animoſe fortiterque faciendi: ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Unde poſſum ſcire, quantum adverſus paupertatem tibi animi ſit, ſi divitiis diffluis? unde poſſum ſcire, quantum adverſus ignominiam et infamiam, odiumque populare, conſtantiae habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis? ſi te inexpugnabilis, et inclinatione quadam mentium pronus favor ſequitur? Unde ſcio, quam aequo animo laturus ſis orbitatem, ſi, quoscumque ſuſtuliſti, vides? Audivi te cum alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſolatus eſſes, ſi te ipſe dolere vetuiſſes. Nolite, obſecro vos, expaveſcere iſta, quae dii immortales velut ſtimulos admovent animis. Calamitas, virtutis occaſio eſt. Illos merito quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, novum veniet. magis urgent ſaeva inexpertos. grave eſt ferae cervici jugum. Ad ſuſpicionem vulneris tiro palleſcit: audaciter veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit ſe ſaepe viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere; molles venturis malis ſervat. Erratis enim, ſi quem judicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quisquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes

u *munerum*] h. e. ſpectaculorum publicorum, in quibus gladiatores committebantur.

v *fluentem meliori caſu ſanguinem*] meliori caſu, quippe qui ex vulnere lethali et ictu mortifero non ſit. *Gronov.*

ſtes aggrediantur inſidiis, aut explorent iter, aut praeſidium loco dejiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit: Male de me imperator meruit: ſed, Bene judicavit. Idem dicant quicumque jubentur pati timidis ignavisque flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias. fugite enervatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid intervenit, quod humanae ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia [x] ſemper ab adflatu vindicarunt, cujus pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cujus coenationes ſubditus et parietibus circumfuſus calor temperavit, hunc levis aura non ſine periculo ſtringet. Cum omnia, quae exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Movet cerebrum, in vanas mentem imagines evocat, multum inter falſum ac verum mediae caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quae advocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Levior jejuno [y] mors eſt: cruditate diſſiliunt. Hanc itaque rationem dii ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis praeceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Nunquid tu inviſos eſſe Lacedaemoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipſi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, et laceros ac ſemianimes rogant, perſeverent vulnera praebere vulneribus. [z] Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos et lacerat fortuna? patiamur. non eſt ſaevitia: certamen eſt. quo ſaepius adierimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens uſus agitavit. Praebendi fortunae ſumus, ut contra ipſam ab ipſa duremur. Paullatim nos ſibi pares faciat. contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritae: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus animus patientia pervenit: quae quid

x *ſpecularia*] lapides pellucentes, quorum olim idem uſus in feneſtris qui apud nos vitri.

y *jejuno*] rectius *jejunio*, ſc. qui jejunio pereunt, morte levi et quem vix ſentiant intereunt; contra qui ex intemperantia et filia ejus cruditate moriuntur, mortem ſentiunt toto corpore, membris diſſolutis, et quaſi abjunctis, hoc eſt diſſiliunt. *Gronov.*

z *vulnera praebere vulneribus*] id eſt cutem jam laceram ſciſſamque novae praebere lacerationi.

quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis et inopia fortioribus, labor praestet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: [a] Germanos dico, et quicquid circa Istrum vagarum gentium [b] occursat. Perpetua illos hiems, triste caelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. paullatim enim voluptati sunt, quae necessitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullae sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, et hic quaerendus manu victus; horrenda iniquitas caeli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, et radices certius figit. Fragiles sunt, quae in aprica valle creverunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, et aequo animo ferre quae non sunt mala, nisi mala sustinenti.

Cap. V. Adjice nunc, quod pro omnibus est, [c] optimum quemque, ut ita dicam, militare, et edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, et mala esse, si malis tantum irrogaverit. Detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius et Metellus. [d] Non sunt divitiae bonum. Itaque habeat illas et Ellius leno: ut homines pecuniam cum in templis consecraverint, videant et in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut configi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum fortes viros arma sumere, et in castris pernoctare, et pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe

a *in quibus Romana pax desinit*] i. e. quae in Romanorum potestate non sunt, ut adeo bella cum iis sint gerenda.

b *vagarum gentium*] quales Scythae. Sarmatae, Hamaxobii.

c *quod pro omnibus est*] secunda pars scripti, juxta partitionem supra sub init. C. 3. factam.

d *Appius et Metellus*] qui erant viri boni, ut adeo caecitas, quae ipsis obvenit, malum esse nequeat.

urbe securos esse, percisos [e] et professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines [f] ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem saepe consulitur. cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, [g] et volentes quidem: non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, et aequant gradus. si scissent, [h] antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc unum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quae nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. a volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior invitus: nec servio Deo, sed assentio. eo quidem magis, quod scio omnia certa et in aeternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, et quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, privata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: et quamvis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in unum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Utatur, ut vult, suis natura corporibus: nos laeti ad omnia et fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? praebere se fato. Grande solatium est, cum universo rapi. Quicquid est quod nos sic vivere jussit, sic mori: eadem necessitate et deos alligat. irrevocabilis humana

 pariter

e *percisos*] ad foedos illos referendum de quibus Martialis:
Percidi gaudes, percisus Papile ploras. Lips.

f *nobilissimas virgines*] Vestales, quas genere patricio fama integra oportebat esse.

g *impendunt, impenduntur*] argute: non solum sua sed seipsos impendunt.

h *si scissent*] si potuissent. quamvis et sequentia ita interpretari suadeant, modo scivissent, fortunae consilia ipsi ultro fecissent et praevenissent ejus nutus.

pariter ac divina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel jussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera, et acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiem: haec passa est. Quaedam separari a quibusdam non possunt, cohaerent, individua sunt. Languida ingenia, et in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato [i] opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quae molliat et complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus; scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, et qua vix mane recentes
Enituntur equi; medio est altissima caelo;
Unde mare et terras ipsi mihi saepe videre
Fit timor, et pavida trepidat formidine pectus.
Ultima prona via est, [k] *et eget moderamine certo.*
Tunc etiam, quae me subjectis excipit undis,
Ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.

Haec cum audisset ille generosus adolescens, [l] Placet, inquit, via, escendo, est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare:

Utque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen adversi gradieris cornua tauri,
Aemoniosque arcus, violentique ora leonis.

Post haec ait: *Junge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic stare, ubi ipse sol trepidat. humilis et inertis est, tuta sectari; per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille vero non patitur. Omnia mala ab illis removit, scelera et flagitia, et cogitationes improbas, et avida consilia, et libidinem caecam, et alieno imminentem avaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam sarcinas servet? remittunt [m] ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt.

i *fortiore fato*] quod nascatur scilicet ex materia non inerti nec jacente, acrioribusque elementis. *Lips.*

k *prona via est*] demergens et inclinata. *Lips.*

l *ille generosus adolescens*] Phaëthon. Ovid. Metamorph. L. II.

m *remittunt*] non exigunt a Deo.

temnunt. Democritus divitias projecit, onus illas bonae mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere, patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cum aliquando et ipsi occidant? In exsilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quaedam dura patiuntur? ut alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi, et animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. auro illos, argento et ebore ornavi: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida et sincera felicitas: crusta est, et quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, et ad arbitrium suum ostendi, nitent et imponunt: cum aliquid incidit; quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altae ac verae foeditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, et undique inspexeritis, meliora, majoraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, cupiditates fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obversa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui laetus. Intus omne posui bonum: non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros adversus omnia armavi. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem: nemo tam pauper vivit, quam natus est. Contemnite dolorem: aut solvetur, aut solvet.[n] Contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. Contemnite mortem: quae vos aut finit, aut transfert.[o] Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere.[p] Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco posui: trahitur.[q] Attendite modo, et videbitis, quam brevis ad liber-

n *aut solvetur, aut solvet*] aut dolor solvetur et cessabit, aut solvet vos et hac vita educet.

o *aut finit aut transfert*] finit, si pereunt animae, transfert, si manent et ad sidera sua eunt.

p ex hoc, et multis aliis Senecae locis, Stoicorum patet error: avtochiriam esse licitam.

q *trahitur*] lapsura proinde sponte si non trahatur.

libertatem, et quam expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus, moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile sit renunciare naturae, et munus suum illi impingere. [r] Inter ipsa altaria et sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, et magnarum virium animalia humanae manus ictus impellit. tenui ferro commissura cervicis abrumpitur: et cum articulus ille, qui caput collumque connectit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec utique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso penitus scrutanda praecordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinavi locum: quacumque pervium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit a corpore, brevius est, quam ut sentiri tanta velocitas possit. Sive fauces nodus elisit; sive spiramentum aqua praeclusit; sive in caput lapsos subjacentis soli duritia comminuit; sive haustus ignis cursum animae remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

L. ANNAEI SENECAE
AD SERENUM
DE TRANQUILLITATE ANIMI
LIBER.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Et hic libellus inter utiles, et materie ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cum ad Aulam, et Neroni instituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Capitis 1. verbis: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem multo splendore luxuria, et undique circumsonuit. Luxuriam in aula tangit, ignotam sibi antea et invisam. Ordo in scripto confusus est, imo vix est: et trajectio, aut defectus, nisi fallor,

r *impingere*] quod fit, cum velut indignantes abimus et vitam projicimus. *Lips.*

fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi a sua inconstantia, et quod animi semper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in via sunt ad Sapientiam; sed nondum pervenerunt, nec fructum ejus gustant, Tranquillitatem. O magnum bonum! et quid ea est? describit. Quomodo perveniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? et hanc graphice describit. Ea pellitur variis remediis. primum Occupatione: eaque vel Publica, si tempora et indoles tua ferent: vel Privata, ut in optimis studiis meditationibusque versere. Non tamen subito a Rep. fugiendum: multas ejus partes esse, et unam aliquam licere amplecti. Haec usque ad Cap. IV. *Tum addit, si ad negotia imus, tria consideranda: Nos ipsos, Negotium, Homines quorum causa, aut cum quibus, actitamus. In Nobis, aestimandas Vires, quid et quatenus possimus, neque ultra tendamus. In Negotiis, an nos iis pares? item an non catena eorum sit, et longius ducent. regressus semper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, et temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in seria ulla re occupati. Deinde Cap.* VII. *parum cohaerenter addit, Amicum inprimis fidum tranquillitati et oblectamento facere: sed qui ingenio tristi non sit, et omnia accusanti. Iterum non optimus textus, et Cap.* VIII. *de Patrimoniorum modo. ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta; sed media: et quae parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in utilibus vitae instrumentis, ut Bibliotheca et libris. Post haec etiam saltus, Cap. X. et Molestias in omni vita intervenire: sed Consuetudine molliri, tum Adspectu alienae sortis, quae saepe deterior. Item Cupiditates non longe mittendas, sed ad propinqua, aut facilia prehendi. Atque haec Proficienti et Tironi praecipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imo vincit omnem fortunam. Quam talem et talem praecogitat, et ipsa praevisione mollit aut frangit. Haec adusque Cap.* XII. *Ab eo alia tractatiuncula, Non esse in Supervacuis laborandum, neque (quantum potest) in Alienis. Democriti caeleste praeceptum inculcat: Nec privatim, nec publice, multa agi. Jam Cap.* XIV. *a Levitate arcet, itemque Pertinacia: id est, neque assidue in vita mutare: nec si male elegeris, praefracte inhaerere. Omnia autem aequo, ac paene hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus? Postremo Simulatio (Cap.* XVI.*) fugienda, et anxia sui compositio: simplicitas assumatur, et interdum hilaritas, atque etiam convivia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, et animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixisse se, Quae Tueri Tranquillitatem possint, quae Restituere: ex quibus videas partitionem quae fuit, sed mehercules nunc non exstat. Itaque ut multa Senecae, in partibus laudatum opusculum est; ordo universi labat. atque id injuria temporum, aut exscriptorum.*

CAPUT I.

Inquirenti mihi in me quaedam vitia apparebant, Seneca,[a] in aperto posita, quae manu prenderem, quaedam obscuriora, et in recessu, quaedam non continua, sed ex intervallis redeuntia: quae vel molestissima dixerim, ut hostes vagos, et ex occasionibus assilientes, per quos neutrum

a *Seneca*] Gronov. in primo capite loquentis Annaei Sereni, cui hic libellus dicatus est, personam induci putat, quod et a Cicerone factum deprehenditur, qui saepe loquentes repraesentat in libris suis eos, quibus eos inscripserat. Quantum video non male.

neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum ut medico fatear?) nec bona fide liberatum iis, quae timebam et oderam, nec rursus obnoxium. In statu ut non pessimo, ita maxime querulo et moroso positus sum: nec aegroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum et robur accedere. Non ignoro, etiam, quae in speciem [b] laborant, dignitatem dico, et eloquentiae famam, et quidquid ad alienum suffragium venit, [c] mora convalescere: et quae veras vires parant, et quae ad placendum fuco quodam subornantur, exspectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne consuetudo, quae rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum, longa conversatio amorem induit. Haec animi inter utrumque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad prava vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere. Dicam quae accidant mihi: tu morbo nomen invenies. Tenet me summus amor parcimoniae, fateor. placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula [d] prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, et vilis, nec servata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent [e] familiae, nec spectent: [f] non ante multos imperatus dies, [g] nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosive, ubilibet non defuturus, nec patrimonio gravis, nec corpori, nec rediturus qua intraverat. Placet minister incultus et rudis vernula; argentum grave rustici patris, sine ullo opere et nomine artificis; et mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota: sed in usum posita, quae nullius convivae oculos nec voluptate moretur, nec accendat invidia. Cum bene ista placuerunt, praestringit animum apparatus alicujus paedagogii,

b *in speciem*] explicant: quae laborant in ostentationem, sicut ambitio quae ut dignitatem, et eloquentiam quae ut famam assequatur laborat. Sed verior forsan lectio est *in spem*. *Gronov.*

c *ad alienum suffragium venit*] ab aliorum judiciis pendet.

d *ex arcula*] in quam depositas vestes ponderibus, ut niterent, premebant. *Lips.*

e *nec parent familiae*] in quo parando non multi occupantur. *Id.*

f *nec spectent*] Nec grex puerorum adstet mensae ministrans.

g *non ante multos imperatus dies*] non cibus qui tanto opus habeat apparatu, ut aliquot ante diebus imperari debeat.

gogii,[h] diligentius, quam in tralatu[i] veſtita, et auro culta mancipia, et agmen ſervorum nitentium. Jam domus etiam qua calcatur precioſa, et divitiis per omnes angulos diſſipatis, tecta ipſa fulgentia, et aſſectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, et circumfluentes ipſa convivia? quid epulas loquar, ſcena ſua dignas?[k] Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem, multo ſplendore luxuria, et undique circumſonuit. Paullum titubat acies: facilius adverſus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non pejor, ſed triſtior: nec inter illa frivola mea tam altus incedo, tacitusque morſus ſubit, et dubitatio, nunquid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim praeceptorum ſequi, et in mediam ire Rempublicam: placet honores faſcesque, non purpura aut virgis adductum capeſſere, ſed ut amicis propinquisque, et omnibus civibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque ſim, propius compoſitus.[l] Sequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempub. acceſſit, nemo non miſit.[m] Ubi aliquid animum, inſolitum arietari, percuſſit, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni vita humana multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno aeſtimandae popoſcerunt, ad otium convertor, et quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet intra parietes ſuos vitam coërcere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. ſibi ipſe animus haereat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad judicem ſpectet: ametur expers publicae privataeque curae tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, et aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etſi nihil profuturam, tamen conaturam prodeſſe: alicujus coërcere in foro ſuperbiam, male ſecundis rebus elati. In ſtudiis[n] puto mehercule melius eſſe

h *paedagogii*] puerorum qui ſub paedagogo.

i *in tralatu*] h. e. in *pompa.* Pompae enim transferri, ferri, transvehi dicuntur. Vocem eodem prorſus modo habes apud Val. Max. II, 4. Rem optime illuſtrat ipſe Seneca Ep. 110. *Gronov.*

k *ſcena ſua dignas*] Cum domus et coenatio et miniſtri tam culti ſint, quidni epulae quae in hoc velut theatro exhibentur? *Lipſ.*

l *propius compoſitus*] quaſi in arenam certamenque jam venerim propius commiſſus.

m *nemo non miſit*] ad Rempublicam nempe, ad quam capeſſandam Philoſophi iſti alios hortabantur et inſtruebant, ipſi ab ea abſtinentes.

n *In ſtudiis*] Recte Lipſius hic defectum aut confuſionem aliquam ſubeſſe ſuſpicatus eſt.

esse res ipsas intueri, et harum caussa loqui: ceterum verba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est seculis duratura componere? Vis tu non id agere, [o] ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis causa, in usum tuum, non in praeconium, aliquid simplici stilo scribe. minore labore opus est studendibus in diem. [p] Rursus ubi se animus cogitationis magnitudine levavit, ambitiosus in verba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gestit, et ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque judicii, sublimis feror, et ore jam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas: cui ne [q] paullatim defluam vereor, aut quod est solicitius; ne semper casuro similis pendeam, et plus fortasse sit, quam quod ipse provideo. Familiariter enim domestica aspicimus, et semper judicio favor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putassent se pervenisse: nisi quaedam in se dissimulassent, quaedam apertis oculis transiliissent. Non est enim quod nos magis aliena judices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio. ut vera tibi similitudine id de quo quaeror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quidquid hoc est mali, et succurre in conspectu terrarum [r] laboranti.

CAP. II. Quaero mehercule jamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. nec ulli propius admoverim exemplo, quam eorum qui ex longa et gravi valetudine expliciti, motiunculis, levibusque interim offensis perstringuntur, et cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque jam sani manum porrigunt, et omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum

o *non id agere*] *nunc id* rescribit Lipsius. Inque ea vocula emphasin quaerit. tu nunc mortalis et brevis aevi capere animo vis immortalitatem?

p *in diem*] non annos aut aevum, ut ii qui aevum cogitant. *Lips.*

q *cui ne*] parum haeret. f. legendum *quin ne.* *Lips.*

r *in conspectu terrarum*] prope portum. Sic enim allegoriam continuat, cum nauseae antea quae est navigantium fecerit mentionem.

parum aſſuevit: ſicut eſt quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempeſtate requievit. Opus eſt itaque non illis durioribus, quae etiam transcurrimus, ut alicubi obſtes tibi, alicubi iraſcaris, alicubi inſtes gravius; ſed illud quod ultimum venit, ut fidem tibi habeas, et recta ire via te credas, nihil avocatus transverſis multorum veſtigiis paſſim diſcurrentium, quorundam circa ipſam errantium viam. Quod deſideras autem, magnum et ſummum eſt, Deoque vicinum, non concuti. Hanc ſtabilem animi ſedem Graeci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium eſt: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, et transferre verba, ad illorum formam, neceſſe eſt: res ipſa, de qua agitur, aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Graecae vim debet habere, non faciem. Ergo quaerimus: quomodo animus ſemper aequalis, ſecundoque curſu eat, propitiusque ſibi ſit, et ſua laetus adſpiciat: et hoc gaudium non interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe unquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perveniri poſſit, in univerſum [s] quaeramus: ſumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum eſt, ex quo cognoſcet quisque partem ſuam: ſimul tu intelliges, quanto minus negocii habeas cum faſtidio tui, quam hi quos ad profeſſionem ſpecioſam alligatos, [t] et ſub ingenti titulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem cauſa ſunt, et hi qui levitate vexantur, ac taedio, aſſiduaque mutatione propoſiti, quibus ſemper magis placet quod reliquerunt: et illi, qui marcent et oſcitantur. Adjice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis ſomnus eſt, verſant ſe, et hoc atque illo modo componunt, donec quietem laſſitudine inveniant: ſtatum vitae ſuae formando ſubinde, in eo noviſſime manent, in quo illos non mutandi odium, ſed ſenectus ad novandum pigra deprehendit. Adjice et illos, qui non conſtantia in vita parum leves ſunt, ſed inertia. Vivunt, non quomodo volunt, ſed quomodo coeperunt. Innumerabiles deinceps proprietates ſunt, ſed unus effectus vitii, diſplicere ſibi. Hoc oritur ab intemperie animi, et cupiditatibus timidis, aut parum proſperis, ubi aut non audent, quantum concupiſcunt, aut non conſequuntur, et in ſpem toti prominent,

s *in univerſum*] i. e. in genere, non habito ad te ſpeciatim reſpectu.

t *ad profeſſionem ſpecioſam alligatos*] qui verbis ſpecioſis ſunt philoſophi, non re.

minent, semper instabiles mobilesque, quod necesse est accidere pendentibus ad vota sua. Omni vita pendent, et inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: et ubi sine praemio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent prava, sed frustra voluisse. Tunc illos et poenitentia coepti tenet, et incipiendi timor, subrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; et cunctatio vitae parum se explicantis, et inter destituta vota torpentis animi situs. Quae omnia graviora sunt, ubi odio infelicitatis operosae ad otium persugerunt, et ad secreta studia, quae pati non potest animus ad civilia erectus agendique cupidus, et natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsae occupationes discurrentibus praebent, domum, solitudinem, parietes non fert, invitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud est taedium, et displicentia sui, et nusquam residentis animi volutatio, et otii sui tristis atque aegra patientia: utique ubi causas fateri pudet, et tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusae cupiditates, sine exitu, se ipsae strangulant. Inde moeror marcorque, et mille fluctus mentis incertae, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, querentiumque nihil ipsos habere quod agant, et alienis incrementis inimicissima invidia. Alit enim livorem infelix inertia: et omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt provehere: et ex hac deinde aversatione alienorum processuum et suorum desperatione, obirascens fortunae animus, et de seculo quaerens, et in angulos se retrahens, et poenae incubans suae, dum taedet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, et pronus ad motus. grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior pessimis quibusque ingeniis, quae occupationibus libenter deteruntur. Ut ulcera quaedam nocituras manus appetunt, et tactu gaudent, et foedam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: ut versare se, et mutare nondum fessum latus, et alio atque alio positu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles [u] est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium aegri est, nihil diu pati, et mutationibus ut remediis

u *Homericus Achilles*] Iliad. ω.

mediis uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagae, et littora pererrantur, et modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta levitas. Nunc Campaniam petamus. jam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios et Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amoeni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releventur. Tarentum petatur, laudatusque portus, et hiberna caeli mitioris, et tecta vel antiquae satis opulenta turbae. [v] Jam flectamus cursum ad urbem. nimis diu a plausu et fragore aures vacuerunt: juvat jam et humano sanguine frui. Aliud ex alio iter suscipitur, et spectacula spectaculis mutantur: ut ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, et urget gravissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostrae, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando, in eadem revolvebantur, et non reliquerant novitati locum. Fastidio illis esse coepit vita, et ipse mundus: et subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

Cap. III. Adversus hoc taedium quo auxilio putem utendum, quaeris. Optimum erat (ut ait Athenodorus) actione rerum et Reip. tractatione, et officiis civilibus se detinere. nam ut quidam sole, et exercitatione, et cura corporis, diem educunt, [x] athletisque utilissimum est, lacertos suos, roburque cui se uni dicaverunt, majore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum civilium certamen parantibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est? Nam cum utilem se efficere civibus mortalibusque propositum habeat, simul et exercetur et proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia privataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquen-

v *tecta vel antiquae satis opulenta turbae*] sententia est: tecta etiam nunc tam multa, et lata, ut vel antiquam turbam, i. e. quae olim fuit, possint capere. Nam Tarentum, Croton, Metapontus, magna illa et florentissima olim oppida, tunc deserta. *Lips.*

x *diem educunt*] i. e. transigunt; ne taedio sit. Sic et ep. 122. et Statius Theb. II.

— — Tyriis ea causa colonis
Insomnem ludo certatim educere noctem. *Gronov.*

torquentibus, parum tuta ſimplicitas eſt, et plus futurum ſemper eſt quod obſtet, quam quod ſuccedat, a foro quidem et publico recedendum eſt: ſed habet, ubi ſe etiam in privato lare explicet magnus animus. nec ut leonum animaliumque impetus caveis coërcetur: ſic hominum, quorum maxime in ſeducto actiones ſunt. Ita tamen delituerit, ut ubicumque otium ſuum abſconderit, prodeſſe velit et ſingulis et univerſis, ingenio, voce, conſilio. Nec enim is ſolus Reip. prodeſt, qui candidatos extrahit, [y] et tuetur reos, et de pace belloque cenſet: ſed qui juventutem exhortatur, qui in tanta bonorum praeceptorum inopia, virtute inſtruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque curſu ruentes prenſat ac retrahit, et ſi nihil aliud, certe moratur, in privato publicum negotium agit. An ille plus praeſtat, qui inter peregrinos et cives, aut urbanus praetor [z] adeuntibus adſeſſoris verba [a] pronunciat: quam quid ſit juſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, [b] nec munus detrectaveris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, et cornu dextrum laevumque defendit: ſed et qui portas tuetur, et ſtatione minus periculoſa, non otioſa tamen fungitur, vigiliasque ſervat, et armamentario praeeſt. quae miniſteria quamvis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia revocaveris, omne vitae faſtidium effugeris: nec noctem fieri optabis taedio lucis, nec tibi gravis eris, nec aliis ſupervacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamvis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quisquis dignus fuerit, veſtigiis [c] illam colliget. Nam ſi omnem converſationem tollimus, et generi humano renunciamus, vivimusque in nos tantum converſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus aedificia alia ponere, alia ſubvertere, et mare

y *extrahit*] producit ad petendum, ſuffragator eſt. Vide Plinium L. 3. Ep. 20. et Senecam noſtrum Ep. 8.

z *inter peregrinos et cives etc.*] primus Praetor in urbe jus et inter cives dixit urbanus ideo dictus, poſt ob multitudinem peregrinorum eo non ſufficiente, alter additus qui jus diceret inter peregrinos et cives.

a *adſeſſoris verba*] nam quicquid decernebat Praetor, id conſilio adſeſſoris faciebat, qui ipſa etiam verba ſuggerebat.

b *non deſerueris*] a militia petitum.

c *veſtigiis*] ſumta a feris translatio quae ex veſtigiis indagantur.

mare ſubmovere, et aquas contra difficultates locorum ducere, et male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit. Alii parce illo utimur, alii prodige: alii ſic impendimus, ut poſſimus rationem reddere: alii, ut nullas habeamus reliquias.[d] Quare nihil turpius eſt, quam grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, praeter aetatem. Mihi, cariſſime Serene,[e] nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negaverim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, et ſalvis ſignis, ſalva militari dignitate. Sanctiores tutioresque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis. ſi praevalebit fortuna, et praecidet agendi facultatem; non ſtatim averſus inermisque fugiat, latebras quaerens, quaſi ullus locus ſit, in quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inferat officiis, et cum dilectu inveniat aliquid, in quo utilis civitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. privato vivendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita advocatione cives juvet. periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conviviis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem convivam agat. Officia ſi civis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis moenibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: ut liceret latiorem virtuti campum dare. Praecluſum tibi tribunal eſt, et roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, ut non major relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes,[f] aut ceryx,[g] aut ſufes[h] adminiſtrare Remp. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiam ſi alii primam frontem tenebunt, te ſors inter triarios[i] poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Praeciſis quoque manibus ille in praelio invenit, quod partibus conferat: qui ſtat tantum, et

d *ut nullas habeamus reliquias*] ut nihil appareat, nihil facti operis extet.

e *Mihi cariſſime Serene*] hactenus Athenodori ſententia, nunc Senecae qui aliquid diſtinguit et mutat. *Lipſ.*

f *prytanes*] Athenienſium magiſtratus.

g *ceryx*] κήρυξ praeco, legatus. Etiam qui Sacra Cereris tractabat dictus eſt *Ceryx. Lipſ.*

h *ſufes*] Poenorum ſupremus dictator.

i *triarios*] veterani milites, qui tertii ultimique erant in acie Romana.

et clamore juvat. Tale quiddam facies, si a prima te Reip. parte fortuna submoverit; stes tamen, clamore juves: si quis fauces oppresserit; stes tamen, et silentio juves. Nunquam inutilis est opera civis boni. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Ut salutaria quaedam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo et latens fundit, sive spatiatur et se utitur suo jure; sive precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; sive otiosa mutaque est, et angusto circumscripta, sive adaperta; in quocumque habitu est, prodest. Quid? tu parum utile putas exemplum bene quiescentis? Longe itaque optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut civitatis conditione prohibetur. Nunquam enim usque eo interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestae locus sit. Nunquid potes invenire urbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni divellerent? mille trecentos cives, optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, sed irritabat se ipsa saevitia. In qua civitate erat Ariopagos, religiosissimum judicium, in qua senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium, et infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa civitas conquiescere, in qua tot tyranni erant, quot satellites essent? Ne spes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat offerri: nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. unde enim miserae civitati tot Harmodios? [k] Socrates tamen in medio erat, et lugentes patres consolabatur, et desperantes de Rep. exhortabatur, et divitibus, opes suas metuentibus, exprobrabat seram periculosae avaritiae poenitentiam; et imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt: et qui tuto insultaverat agmini tyrannorum, ejus libertatem libertas non tulit: [l] ut scias et in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, et in florenti ac beata, pecuniam, invidiam, mille alia vitia inermia regnare. Utcumque ergo se Resp. dabit, utcumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: utique movebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa et catenis frementibus,

non

k *Harmodios*] tyrannicidas, qualis Harmodius fuerat. conf. L. 7. de Benef. c. 14.

l *libertas non tulit*] libertate fruens populus Atheniensis non toleravit.

non alliſerit virtutem, [m] nec abſconderit. Non enim debet; cernulare ſe voluit nec obruere. [n] Ut opinor, Curius Dentatus ajebat: Malle eſſe ſe mortuum, quam vivere. [o] Ultimum malorum eſt, ex vivorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, ſi in Reip. tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculoſa navigatione, ſubinde portum petas: nec exſpectes donec res te dimittant, ſed ab illis te ipſe disjungas.

CAP. IV. Inſpicere autem debemus primum nosmet ipſos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorum cauſa, aut cum quibus agendum eſt. Ante omnia, neceſſe eſt ſe ipſum aeſtimare: quia fere plus nobis videmur poſſe, quam poſſumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio ſuo plus imperavit, quam ferre poſſit: alius infirmum corpus laborioſo oppreſſit officio. Quorundam parum idonea eſt verecundia rebus civilibus, quae primam frontem [p] deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in poteſtate: et illos ad temeraria verba quaelibet indignatio effert. quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. ferox impatiensque natura, irritamenta nociturae libertatis evitet.

CAP. V. Aeſtimanda ſunt deinde ipſa, quae aggredimur, et vires noſtrae cum rebus, quas tentaturi ſumus, comparandae. Debet enim ſemper plus eſſe virium in vectore, quam in onere. neceſſe eſt opprimant onera, quae ferente majora ſunt. Quaedam praeterea non tam magna ſunt negotia, quam foecunda, multumque negotiorum ferunt. et haec refugienda ſunt, ex quibus nova occupatio multiplexque naſcetur. Nec accedendum eo, unde liber regreſſus non ſit: his admovenda manus eſt, quorum finem aut

 facere,

m *non alliſerit virtutem*] i. e. pervicacia praepoſtera ſe vitamque non fregerit: quaſi in ſcopulum navem vitro miſerit. *Lipſ.*

n *non enim debet; cernulare ſe voluit nec obruere*] Lipſius legit: *Non enim cernuare* (vel etiam *cernulare*) *ſe vult nec obruere.* Neutrum enim ſapiens facit, nec cernuat ſe et abjicit pronum ac praecipitem, nec idem obruit et abſcondit Ut adeo haec plane priori clauſulae reſpondeant, illudque *cernulare* explicet *τὸ allidere* prioris commatis. Sic noſter Ep. 8. *Non evertit eos fortuna, ſed cernalat et allidit.*

o *quam vivere*] repetendum verbum commune *mortuum.* Sententia eſt malle ſe eſſe revera mortuum, quam mortuum inter vivos agere. *Lipſ.*

p *primam frontem*] h. e. notabilem duritie et eximiam. forte tamen rectius legeris *firmam.* *Lipſ.*

facere, aut certe ſperare poſſis. Relinquenda, quae latius actu procedunt, [q] nec ubi propoſueris, deſinunt.

Cap. VI. Hominum utique delectus habendus eſt: an digni ſint, quibus partem vitae noſtrae impendamus, an ad illos temporis noſtri jactura perveniat. Quidam enim ultro officia noſtra nobis imputant. [r] Athenodorus ait, ne ad coenam quidem ſe iturum ad eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis parem menſam faciunt, [s] qui fercula pro congiariis numerant: quaſi in alienum honorem intemperantes ſint. Deme illis teſtes ſpectatoresque, non delectabit popina ſecreta. Conſiderandum eſt, utrum natura tua agendis rebus, an otioſo ſtudio contemplationique aptior ſit: et eo inclinandum, quo te vis ingenii refert. Iſocrates Ephorum injecta manu a foro ſubduxit, utiliorem componendis monumentis hiſtoriarum ratus. Male enim reſpondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor eſt.

Cap. VII. Nihil tamen aequae oblectaverit animum, quam amicitia fidelis et dulcis. Quantum bonum eſt, ubi ſunt praeparata pectora, in quae tuto ſecretum omne deſcendat, quorum conſcientiam minus quam tuam timeas, quorum ſermo ſolicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, conſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet, vacuos, quantum fieri poterit, a cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, et in proximum quemque tranſiliunt, et contactu nocent. Itaque, ut in peſtilentia curandum eſt, ne corruptis jam corporibus et morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quam minime inquinatos aſſumamus. Initium morbi eſt, aegris ſana miſcere. Nec hoc praeceperim tibi, ut neminem niſi ſapientem ſequaris, aut attrahas. ubi enim iſtum invenies, quem tot ſeculis quaerimus? pro optimo eſt, minime malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris, ſi inter Platonas et Xenophontas, et

q *latius actu procedunt*] quae dum agis et perficis, ſemper novam agendi materiam pariunt, atque adeo latius procedant.

r *nobis imputant*] i. e. cum ipſi pro iis debeant, nos etiam debere exiſtimant. *Lipſ.*

s *parem menſam faciunt*] pares rationes facere dicuntur, qui ita ſive rationes ſive rem reddunt, ut aequent acceptis expenſa, ut computatione ultro citroque facta nihil ſit reliqui. Hinc loco faceto: *cum amicorum officiis parem menſam facere* dicuntur, qui tanti aeſtimant menſam vel coenam, ut eam pro omnibus amicorum officiis imputent. *Gronov.*

et illum Socratici foetus proventum bonos quaereres: aut ſi tibi poteſtas Catonianae fieret aetatis, quae plerosque dignos tulit, qui Catonis ſeculo naſcerentur, ſicut multos pejores, quam unquam alias, maximorumque molitores ſcelerum. Utraque enim turba opus erat, ut Cato poſſet intelligi. habere debuit et bonos, quibus ſe approbaret: et malos, in quibus vim ſuam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egeſtate, minus faſtidioſa fiat electio. Praecipue tamen vitentur triſtes, et omnia deplorantes, quibus nulla non cauſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides et benevolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, et omnia gemens.

Cap. VIII. Tranſeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam. Nam ſi omnia alia quibus angimur, compares, mortes, aegrotationes, metus, deſideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quae nobis mala pecunia noſtra exhibet; haec pars multum praegravabit. Itaque cogitandum eſt, quanto levior dolor ſit, non habere, quam perdere: et intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum eſſe materiam. Erras enim, ſi putas animoſius detrimenta divites ferre. maximis minimisque corporibus par eſt dolor vulneris. Bion eleganter ait: Non minus moleſtum eſſe calvis,[t] quam comatis, pilos velli. Idem ſcias licet de pauperibus locupletibusque, par illis eſſe tormentum. utrisque enim pecunia ſua obhaeſit, nec ſine ſenſu revelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, vt dixi, faciliusque non acquirere, quam amittere: ideoque laetiores videbis, quos nunquam fortuna reſpexit, quam quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, et effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, egeſtatem voca, et quod voles ignominioſum ſecuritati nomen impone: putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter avaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, unum eſſe, cui noceri non poſſit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare et de deorum immortalium ſtatu, an parum beate degant: quod illis non praedia, nec horti ſint, nec alieno colono rura precioſa, nec grande in foro foenus. Non te pudet, quisquis divitiis adſtupes? reſpice agendum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil

t *Non minus moleſtum eſſe calvis quam etc.*] Hyſterologia eſt perfrequens in Seneca. Nam dictum vult non minus moleſtum comatis quam calvis pilos velli. *Lipſ.*

hil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompejanum [u] vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompejo? Numerus illi quotidie servorum, velut imperatori exercitus, referebatur, [v] cui jam dudum divitiae esse debuerant, duo vicarii, [x] et cella laxior. At Diogeni servus unicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putavit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium, fortuna. nihil apud Diogenem jam tuum est. Fugit mihi servus? imo liber abiit. Familia vestiarium [y] petit, victumque: tot ventres avidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, et custodiendae rapacissimae manus, et flentium detestantiumque ministeriis utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi, cui facillime negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, ut minus ad injurias fortunae simus expositi. Habiliora sunt corpora in bello, quae in arma sua contrahi possunt, quam quae superfunduntur, et undique magnitudo sua vulneribus objecit. Optimus pecuniae modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate discedit.

Cap. IX. Placebit autem haec nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec ullae opes sufficiunt, nec ullae non satis patent; praesertim cum in vicino remedium sit, et possit ipsa paupertas in divitias se, advocata frugalitate, convertere. Assuescamus a nobis removere pompam, et usus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad nova exempla componere, sed ut majorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis adspicere, frugalitatem colere, etiamsi nos pudebit desideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere: spes effraenatas, et animum in futura eminentem velut sub vinculis habe-

u *Demetrium Pompejanum*] Pompeji M. libertum.

v *Numerus referebatur*] catalogus exhibebatur, ut videre posset, qui abessent, qui periissent, qui accessissent.

x *vicarii*] lautiores servi alios quasi subservos habebant, et qui vices eorum gererent. *Lips.*

y *vestiarium*] pecuniam ad vestem. ut congiarium pecunia ad congios. Salarium pecunia ad salem.

habere, id agere, ut divitias a nobis potius quam a fortuna petamus. Non poteſt, inquam, tanta varietas et iniquitas caſuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta [z] pandentibus: cogendae in arctum res ſunt, ut tela in vanum cadant. Ideoque exſilia interim calamitatesque in remedium ceſſere, et levioribus incommodis graviora ſanata ſunt, ubi parum audit praecepta animus, nec curari mollius poteſt. Quid ni conſulitur, ſi et paupertas et ignominia, et rerum everſio adhibetur? malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo coenare poſſe ſine populo, et ſervis paucioribus ſerviri, et veſtes parare in quod inventae ſunt, habitare contractius. Non in curſu tantum circique certamine, ſed in his ſpatiis vitae interius [a] flectendum eſt. Studiorum quoque, quae liberaliſſima impenſa eſt, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros et bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatius eſt paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum. Alexandriae arſerunt, pulcherrimum regiae opulentiae monumentum. alius laudaverit, ſicut Livius, qui elegantiae regum curaeque egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria; imo ne ſtudioſa quidem: quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparaverant: ſicut plerisque, ignaris etiam ſervilium litterarum, [b] libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed coenationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtius, inquis, in hos impenſas, quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitioſum eſt ubique, quod nimium eſt. Quid habes cur ignoſcas homini armaria cedro atque ebore aptanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, et inter tot millia librorum oſcitanti? cui voluminum ſuorum frontes maxime placent, titulique? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quicquid orationum hiſtoriarumque eſt, et tecto tenus exſtructa loculamenta. jam enim inter balnearia et thermas, bibliotheca quoque, ut neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem plane, ſi e ſtudiorum nimia cupidine oriretur: nunc iſta exquiſita, et cum

z *armamenta*] pulcre hoc a navibus.

a *interius*] citerius non ulterius. Nam artis in circo, currum introrſus flectere ad ipſas metas, nec tamen impingere aut evertere. *Lipſ.*

b *etiam ſervilium litterarum*] quas vel ſervi ſciunt, ut legere, ſcribere, et quae communis uſus requirit.

cum imaginibus suis descripta sacrorum opera igeniorum, in speciem et cultum parietum comparantur.

Cap. X. At in aliquod genus vitae difficile incidisti, et tibi ignoranti vel publica fortuna, vel privata laqueum impegit, quem nec solvere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo aegre ferre onera, et impedimenta crurum: deinde ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet; consuetudo facile. Invenies in quolibet genere vitae oblectamenta, et remissiones, et voluptates, si nolueris malam putare vitam potius, quam invidiosam facere. [c] Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus aerumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem invenit, cito in familiaritatem gravissima adducens. Nemo duraret, si rerum adversarum eandem vim assiduitas [d] haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. aliorum aurea catena est, [e] et laxa: aliorum arcta et sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit. alligatique sunt etiam qui alligaverunt. nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas. [f] Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quicusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exsilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita servitium est. Assuescendum itaque conditioni suae, et quamminimum de illa querendum: et quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non aequus animus solatium inveniat. Exiguae saepe areae in multos usus describentis arte patuere, et quamvis angustum pedem [g] dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus, possunt et dura molliri, et angusta laxari, et gravia scite ferentes minus

c *si nolueris malam putare vitam potius, quam invidiosam facere*] est argute dictum in omni genere vitae solatia sua et oblectamenta esse, si eam, quamcunque sortitus es, malueris conciliare tibi et non putare malam, si potius imperaveris tibi, ut eam non malam existimes.

d *assiduitas*] continuatio.

e *aliorum aurea catena est*] Regum scilicet, Principum, divitum.

f *alligatique sunt etiam qui allegaverunt, nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas*] Nimirum triplex ratio in urbe asservandi captivos: aut enim in *carcere* habebant, ut fere servitia et capita viliora: aut in *custodia militari*: aut in *aedibus magistratuum*. Custodiae militaris modus, ut is qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae ejus praefecti. atque eo hoc loco alluditur.

g *pedem*] pedaturam, *ποδισμόν*. An pedem etiam pro solo et area capimus? quia id aedificii et corporis scilicet imum, et cui stat innixum. *Lips.*

minus premere. Non ſunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quae aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, prope poſita, ſpeique noſtrae alludentia [h] ſequamur, ſed ſciamus, omnia aeque levia eſſe, extrinſecus diverſas facies habentia, introrſus pariter vana. Nec invideamus altius ſtantibus: quae excelſa videbantur, praerupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, et fortunam ſuam quammaxime poterunt, in planum [i] deferendo. Multi quidem ſunt, quibus neceſſario haerendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſum teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quod aliis graves eſſe cogantur, nec ſublevatos ſe, ſed ſuffixos: juſtitia, manſuetudine, humana lege, et benigna manu, praeparent multa ad ſequiores caſus praeſidia, quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil tamen aeque hos ab his animi fluctibus vindicaverit, quam ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunae arbitrium definendi dare, ſed ſe ipſos, multo quidem citra extrema, hortentur conſiſtere. Sic et aliquae cupiditates animum acuent, ſed finitae: non in immenſum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos ad mediocres, et male ſanos, hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum eſt. tanta enim fiducia ſui eſt, ut obviam fortunae ire non dubitet, nec unquam loco illi ceſſurus ſit: nec habet ubi illam timeat: quia non mancipia tantum, poſſeſſionesque, et dignitatem, ſed corpus quoque ſuum, et oculos, et manum, et quidquid eſt cariorem vitam facturum, ſeque ipſum inter precaria numerat, vivitque ut commodatus ſibi, et repoſcentibus ſine triſtitia redditurus. Nec ideo eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam circumſpecte, quam religioſus homo ſanctusque ſolet tueri fidei commiſſa. Quandocumque autem reddere jubebitur, non queretur cum fortuna: ſed dicet: Gratias ago pro eo quod poſſedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: ſed quia imperas, cedo gratus libensque. ſi quid habere me tui volueris, etiam nunc ſervabo: ſi aliquid placet, ego vero factum ſignatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, reſtituo. Appellaverit natura, quae prior

h *alludentia*] quae velut ſe offerunt blande et oſtentant.

i *in planum*] in humile et aequum.

prior nobis credidit. et huic dicemus: Recipe animum meliorem quam dedisti: non tergiversor, nec refugio. paratum habes a volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reverti unde veneris: quid grave est? male vivet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, et spiritus inter vilia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, si contemptum ejus prae se ferunt: idem evenire nobis scias. saepe enim caussa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quae ludos sibi facit, Quo, inquit, te reservem, malum et trepidum animal? eo magis convulneraberis et confodieris, quia nescis praebere jugulum. At tu et vives diutius, et morieris expeditius, qui ferrum non subducta cervice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil unquam pro homine vivo faciet. at qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim condictum, vivet ad formulam: et simul illud quoque eodem animi robore praestabit, ne quid ex his quae eveniunt, subitum sit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad praeparatos exspectantesque nihil afferunt novi: securis, et beata tantum spectantibus, graves eveniunt. Morbus enim, captivitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea conclamatum est, [k] totiens praeter limen immaturas exsequias fax cereusque praecessit: saepe altius ruentis aedificii fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, et vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quae circa me semper erraverunt? Magna pars hominum est, quae navigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius [l] tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, et verba ad summam caveam [m] spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario, [n] fortiora, et hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, et omnia aliena mala, quorum

k *conclamatum est*] super mortuo et funere.

l *Publius*] Syrus, mimographus, de quo supra.

m *ad summam caveam*] ad minutam plebem: cujus in theatris ibi locus. *Lips.*

n *sipario*] genus veli mimicum. vid. Festus.

quorum ingens quotidie copia eſt, ſic adſpexerit, tanquam illis liberum et ad ſe iter ſit: multo ante ſe armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, poſt pericula, inſtruitur. Non putavi hoc futurum. nunquam hoc eventurum crediḋiſſem. Quare autem non? Quae ſunt divitiae, quas non egeſtas, et fames, et mendicitas a tergo ſequatur? Quae dignitas, cujus non praetextam, et augurale, [o] et lora patricia, [p] et ſordes comitentur, et exportatio, [q] et notae, et mille maculae, et extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, et proculcatio, et dominus, et carnifex? nec magnis iſta intervallis diviſa, ſed horae momentum intereſt inter ſolium, et aliena genua. [r] Scito ergo, omnem conditionem verſabilem eſſe. et quidquid in ullum incurrit, poſſe in re quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompejo? cui cum Cajus vetus cognatus, hoſpes novus, aperuiſſet Caeſaris domum, ut ſuam cluderet, [s] defuit panis et aqua: cum tot flumina poſſideret in ſuo orientia, et ſuo cadentia, mendicavit ſtillicidia: fame ac ſiti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus [t] eſurienti locat. Honoribus ſummis functus es? nunquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam univerſis, quam Sejanus? Quo die illum ſenatus deduxerat, [u] populus in fruſta diviſit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croeſum te mittam, qui rogum ſuum et eſcendit juſſus, et extingui vidit, factus non regno tantum, ſed etiam morti ſuae ſuperſtes: non ad Jugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, ſpectavit. [v] Ptolemaeum Afri-

o *augurale*] augurale dixit, ut triumphalia, conſularia dicebant, ornamentis vel inſignibus, vel veſtibus hujusmodi. Imo quid ſi *baculum* intelligas neutro genere, ut ſignificetur litans toties obvius in nummis? *Gronov.*

p *lora patricia*] mulleos, ſive lunatos patriciorum calceos. *Lipſ.*

q *exportatio*] de exſilio et deportatione in inſula *Lipſ.* de exportatis et per ſeditioſas factiones tractis *Gronov.* interpretatur.

r *aliena genua*] ſenſus: Horae ſpatio haec verti ita poſſunt, ut qui in alto ſediſti, cujus genua ſupplices tangebant, idem dejectus advolvere aliena genua. *Lipſ.*

s *ut ſuam cluderet*] *ſuam* valet *ejus.* Sententia eſt: ideo recepit in ſuam domum, ut tanquam haeres domum ejus clauderet et obſignaret. *Lipſ.*

t *publicum funus*] Ita enim ludebat Cajus; qui mori eum coëgit ſe haerede, et publicis deinde exequiis quaſi fato ſuo functum honeſtavit. *Lipſ.*

u *deduxerat*] honoris cauſſa, ut moris erat, utpote quem conſortio imperii donandum crederet, atque adeo ſenatum venientem frequens comitabatur.

v *ſpectavit*] triumphatum ſcilicet.

Africae regem, Armeniae Mithridatem, inter Cajanas custodias vidimus. alter in exsilium missus est: alter ut meliori fide mitteretur, [x] optabat. In tanta rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus adversis, quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in supervacuis, aut ex supervacuo laboremus: id est, ne aut quae non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero, post multum pudorem, intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda est concursatio, qualis est magnae parti hominum, domos, et theatra, et fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem de domo interrogaveris: Quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quaerentes negotia: nec quae destinaverunt, agunt, sed in quae incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est, qualis formicis, per arbusta repentibus; quae in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: usque eo impellunt obvios, et se aliosque praecipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut judicium saepe litigantis, aut sponsalia saepe nubentis, et lecticam affectati, quibusdam locis et ipsi tulerint. deinde domum cum supervacua redeuntes lassitudine, jurant nescisse se ipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria, [y] inquietos et insanos, falsae rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliqua spe moventur, proritat illos alicujus rei species, cujus vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes et leves caussae per urbem circum-

x *ut meliori fide mitteretur*] damnatus ergo exsilio, sed per viam interfectus videtur. *Lips.*

y *Non industria*] non laboris studium ex recta ratione susceptum, sed pravum de rebus judicium nostros homines pererrantes, theatra et fora agitat, eoque merito pro insanis habentur.

eumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: et cum multorum frustra liminibus illisus nomenclatores persalutavit; a multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam se, convenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, et publicorum secretorumque inquisitio, et multarum rerum scientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, ita coepisse: Qui tranquille volet vivere, nec privatim agat multa, nec publice: ad supervacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, et privatim, et publice, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt: ubi vero nullum officium solemne nos citat, inhibendae actiones sunt.

Cap. XIII. Nam qui multa agit, saepe fortunae potestatem sui facit: quam tutissimum est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, et sibi nihil de fide ejus promittere. Navigabo, nisi si quid inciderit: et praetor fiam, nisi si quid obstiterit: et negotiatio mihi respondebit, nisi si quid intervenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia ut voluit cedunt, sed ut cogitavit. inprimis autem cogitavit, aliud posse propositis suis resistere. Necesse est autem levius ad animum pervenire destitutae cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

Cap. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quae nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilii aut status pertimescamus: dummodo nos levitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam et pertinacia necesse est anxia et misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet: et levitas multo gravior, nusquam se continens. Utrumque infestum est tranquillitati, et nihil mutare posse, et nihil pati. Utique animus ab omnibus externis in se revocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, et se sibi applicet, damna non sentiat, etiam adversa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: Jubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro [z] philosopho tyrannus [a] mortem, et quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina

z *Theodoro*] Cyrenaico, cognomento Atheo.

a *tyrannus*] Lysimachus Rex.

mina ſanquinis in tua poteſtate eſt. nam quod ad ſepulturam pertinet, o te ineptum, ſi putas intereſſe, ſupra terram, an infra putreſcam. Canus Julius, vir inprimis magnus, cujus admirationi ne hoc quidem obſtat, quod noſtro ſeculo natus eſt, cum Cajo diu altercatus, poſtquam abeunti Falaris [b] ille dixit, Ne forte inepta ſpe tibi blandiaris, duci te juſſi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid ſenſerit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumelioſus eſſe voluit, et oſtendere quanta crudelitas eſſet, in qua mors beneficium erat? An exprobravit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, et quorum liberi occiſi, et quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quidquid eſt, magno animo reſpondit. Dicet aliquis: Potuit poſt haec jubere illum Cajus vivere. Non timuit hoc Canus. nota erat Caji in talibus imperiis fides: [c] Credisne illum, decem medios usque ad ſupplicium dies, [d] ſine ulla ſollicitudine exegiſſe? veriſimile non eſt, quae vir ille dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio, agmen periturorum trahens, illum quoque excitari jubet. Vocatus, numeravit calculos, et ſodali ſuo, Vide, inquit, ne poſt mortem meam mentiaris te viciſſe. Tum annuens centurioni: Teſtis, inquit, eris, uno me antecedere. Luſiſſe tu Canum illa tabula putas? illuſit. Triſtes erant amici, talem amiſſuri virum. Quid moeſti, inquit, eſtis? Vos quaeritis, an immortales animae ſint: ego jam ſciam. nec deſiit in ipſo veritatem ſine ſcrutari, et ex morte ſua quaeſtionem habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus: nec jam procul erat tumulus, in quo Caeſari Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum. Quid, inquit, Cane, nunc cogitas? aut quae tibi mens eſt? Obſervare, inquit Canus, propoſui illo velociſſimo momento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe. promiſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, et indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas: ecce animus aeternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum veri vocat: qui in ultimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percontatur: nec usque ad mortem tantum, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit. Nemo diutius philoſophatus. ſed non raptim relinquetur magnus vir, et cum cura dicendus. dabimus

b *Falaris*] comparat Cajum Romanum tyrannum cum illo Siculo.

c *fides*] non enim illa revocare ſolebat.

d *decem medios usque ad ſupplicium dies*] ex SCto Tiberiano, de quo Suetonius in Tiberio c. 75. cauſſam habes apud Dionem I, 57.

bimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Cajanae cladis magna portio. [e]

CAP. XV. Sed nihil prodest privatae tristitiae caussas abjecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, et occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaveris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, et vix unquam, nisi cum expedit, fides, et libidinis lucra [f] damnaque pariter invisa, et ambitio usque eo jam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, et velut eversis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut omnia vulgi vitia non invisa nobis, sed ridicula videantur: et Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia, quae agimus, miseriae; illi ineptiae videbantur. Elevanda ergo omnia, et facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adjice, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud quam qui luget. Ille et spei bonae aliquid relinquit: hic tamen stulte deflet, quae corrigi posse desperat. et universa contemplatus, majoris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas, quando levissimum affectum animi movet, et nihil magnum, nihil severum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quae laeti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, et sciat verum esse, quod Bion dixit: Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut severam esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores et humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, aeterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, et frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, ut ostendant: et toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe judicantes, non flere cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulationem etiam simplicissima res, dolor, veniat. Sequitur pars,

 quae

e *magna portio*] ingentium damnorum quae orbi intulit Cajus tu unus magna pars.

f *libidinis lucra*] cum homines vides qui per libidines ditantur. *Lips.*

quae ſolet non immerito contriſtare, et in ſolicitudinem adducere, ubi bonorum exitus mali ſunt. Ut, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exſilio vivere, Pompejus et Cicero clientibus ſuis praebere cervicem: Cato ille, virtutum viva imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Repub. palam facere. [g] Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua praemia fortunam perſolvere. et quid ſibi quisque nunc ſperet, cum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quisque illorum tulerit: et ſi fortes fuerunt, ipſorum illos animos deſidera; ſi muliebriter et ignave periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignavia. Quid enim eſt turpius, quam ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, et dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, livorem, morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna Diis viſus es, ſed indignus in quem jam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero ſe, et in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, manus injiciendae ſunt. Neminem flebo laetum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipſe abſterſit: hic ſuis lacrimis effecit, ne ullis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quod vivus uritur: aut Regulum, quod tot clavis configitur: aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti levi temporis impenſa invenerunt, quomodo aeterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt et illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec ulli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, et oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſervatio ſui, et deprehendi aliter, ac ſolet, metuit: nec unquam cura ſolvimur, ubi toties nos aeſtimari putamus, quoties aſpici. Nam et multa incidunt, quae invitos denudent: et ut bene cedat tanta ſui diligentia, non tamen jucunda vita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viventium. Ad illa quantum habet voluptatis, ſincera et per ſe ornata ſimplicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen et haec vita contemptus periculum, ſi omnia omnibus patent. ſunt enim qui faſtidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota oculis revileſcat: et ſatius eſt ſimplicitate contemni, quam perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum intereſt, ſimpliciter vivas, an negligenter. Multum et in ſe recedendum eſt. converſatio enim diſſimilium, bene compoſita

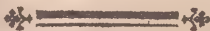
g *palam facere*] utrumque ſcilicet uno tempore periiſſe.

posita disturbat, et renovat affectus, et quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, et alternanda sunt, solitudo et frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri: et erit altera alterius remedium. odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad jocos revocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: et Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: et Scipio triumphale illud et militare corpus movit ad numeros; non molliter se infringens, ut nunc mos est, etiam incessu ipso ultra muliebrem mollitiem fluentibus; sed ut illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiamsi ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa foecunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paullum resoluti, et remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quaedam, et languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus jocusque: quorum frequens usus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam et somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an solvas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter et otium et curas, dividebant. qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res ultra decimam retinuit. ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid novae curae nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interjunxerunt, et in postmeridianas horas aliquid levioris operae distulerunt. Majores quoque nostri novam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, et nox immunis [h] est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: et in ambulatio-

h *immunis*] excusantur a vigiliis qui de die in expeditione et contra hostem alibi fuerunt.

latationibus apertis vagandum, ut coelo libero et multo ſpiritu augeat attollatque ſe animus. Aliquando vectatio iterque, et mutata regio, vigorem dabunt, convictusque et liberalior potio: nonnunquam et usque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos, ſed ut deprimat. Eluit enim curas, et ab imo animum movet: et ut morbis quibusdam, ita triſtitiae medetur: liberque non ob licentiam linguae dictus eſt inventor vini, ſed quia liberat ſervitio curarum animum, et aſſerit, vegetque [i] et audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita vini ſalubris moderatio eſt. Et Solonem, Arceſilaumque indulſiſſe vino credunt. Catoni ebrietas objecta eſt: facilius efficiet, quisquis objecerit, hoc crimen honeſtum, quam turpem Catonem. Sed nec ſaepe faciendum eſt, ne animus malam conſuetudinem ducat: et aliquando tamen in exſultationem libertatemque extrahendus, triſtisque ſobrietas removenda paulliſper. Nam, ſive Graeco poëtae credimus, aliquando et inſanire jucundum eſt: ſive Platoni, fruſtra poëticas fores compos ſui pepulit: ſive Ariſtoteli, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiae fuit. Non poteſt grande aliquid et ſupra ceteros loqui, niſi mota mens. Cum vulgaria et ſolita contempſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam et in arduo poſitum contingere, quamdiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet a ſolito, et efferatur, et mordeat fraenos, et rectorem rapiat ſuum: eoque ferat quo per ſe timuiſſet eſcendere. Habes, Serene cariſſime, quae poſſint tranquillitatem tueri, quae reſtituere, quae ſurrepentibus vitiis reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſervantibus, niſi intenta et aſſidua cura circumeat animum labentem.

i *vegetque*] pro vegetat, vel vegetum eſt. Alii tamen legunt: vegetioremque etc.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE
DE
CONSTANTIA
SAPIENTIS,
SIVE
QUOD IN SAPIENTEM NON CADIT INJURIA.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Magni animi, magni ingenii, atque etiam eloquii hoc ſcriptum: uno verbo, inter optima. Editum ſub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam jungunt, male. Diverſum argumentum eſt, et tali ſerie. Orditur a Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici injuria. Quid ergo? ajebat Serenus: non Cato contumeliis affectus, verberibus, et ſputis? Ab hac objectione ingreditur in materiem: et, Non eſt tamen injuriis, inquit: fuit enim Sapiens, atque in Sapientem injuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non ut non fiat, ſed ut non admittat. Tangi poteſt injuria, ſed non laedi: a te eſſe, in illo non eſſe. Haec pulcherrime exſequitur ad Cap. IV. *Dividit deinde dicenda in duas partes, idque a diſcrimine Injuriae et Contumeliae. Priore, negat illam cadere in Sapientem; poſteriore, nec iſtam. De injuria, haec ſunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum eſt Injuria. Secundum, Injuria detrahit et deminuit: Sapienti nihil eripitur. habet in ſe uno omnia repoſita, et firmiter, ut Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non laeditur: non ergo a Malitia Virtus. Hic objicitur, Atqui Socrates nonne injuria damnatus? Ita, ſed ſine ſua injuria. Illi intulerunt, ipſe non accepit: ſed ſapientia rejecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim ejus infringo: ſcelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum, Injuria eum injuſtitia mixta eſt: non haec cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodeſt: ergo nec laedit. Sextum, Injuria a Spe aut metu eſt: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum ultimumque, Injuriam nemo immotus accipit: non movetur Sapiens. Atque hic concluſio prioris partis, et adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap.* X. *quid proprie ſit; et tum a Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem ſuam novit: non ergo contumelia ad eum pertinet. quae nomen et rem habet a contemptu. Secundo, Superbi et inſolentes inferunt contumeliam; ipſe tales ſpernit: itaque et ab iis iſtam. Tertio, Nemo majorem melioremque contemnit: is eſt Sapiens, Ergo in ſe dicta ridet, ut in conviviis joculos puerorum. Sed quid? fert igitur haec omnia Sapiens? non caſtigat aut compeſcit? imo facit interdum: ſicut illos ipſos pueros ſolemus: non quia malum ille acceperat; ſed quia hi fecerunt. Atque hactenus (ad Cap.* XIV.*) in ſolam Contumeliam, aut Injuriam: jam mixtim utramque refutat. Hoc argu-*

argumento, Securitas propria est Sapientis: non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile et Epicurei dicunt: etsi minus fortiter. Denique levia pleraque, quibus vulgus offenditur, suadet rejicere, et ridere ne rideaeris. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam; Quomodo qui pervenit, ferendae injuriae? Illi, cum morsu aliquo animi, et adhuc pugna; huic, sine alterutro, et victor jam agit ante se utramque et triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est: robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana malitia, capiamus.

CAPUT I.

Tantum inter Stoicos, Serene, et ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter feminas et mares, non immerito dixerim: cum utraque turba ad vitae societatem tantumdem conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter et blandae, ut fere domestici et familiares medici, aegris corporibus, non qua optimum et celerrimum est medentur, sed qua licet: Stoici virilem ingressi viam, non ut amoena ineuntibus videatur curae habent, sed ut quamprimum nos eripiant, et in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli jactum surrexit, ut supra fortunam emineat. At ardua per quae vocamur, et confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant. prima tantum pars saxa rupesque habet, et invii speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa et connexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quae in unum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quae praecipitia ex intervallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompejos et Caesares surgentem, infra Vatinios [a] posuisset: et tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque a Rostris, usque ad arcum Fabianum, per seditiosae factionis manus tractus, voces improbas, et sputa, et omnes alias insanae multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicae nomine movereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque venundabat, et caeca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, et venire.

Cap. II. Pro ipso quidem Catone securum te esse jussi. Nullum enim sapientem nec injuriam accipere, nec contumeliam

a *Vatinios*] Vatinius homo foedus, cui in praetura Cato postpositus.

meliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Ulyssem et Herculem prioribus seculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciaverunt, invictos laboribus, et contemptores voluptatis, et victores omnium terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset caelum unius humeris inniti, excussa jam antiqua credulitate, et seculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, et cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis in tres divisus [b] satiare non poterat, adversus vitia civitatis degenerantis, et pessum sua mole sidentis, stetit solus, et cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu [c] poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque exstincta sunt, quae nefas erat dividi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Hinc tu putas [d] injuriam fieri potuisse a populo, quod aut praeturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec ulla affici aut injuria, aut contumelia potest.

Cap. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, et effervescentem. paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant. magna promittis, [e] et quae ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi et servum, et vestem, et tectum, et cibum deesse; cum sapientem negastis insanire, non negatis et alienari, et parum sana verba emittere, et quicquid vis morbi cogit, audere; cum sapientem negastis servum esse, iidem non itis infitias, et veniturum, et imperata facturum, et domino suo servilia praestiturum ministeria. Ita, sublato alte supercilio, in eadem quae caeteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid et in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est: nec injuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, utrum sapientem extra indignationem, an extra injuriam ponas. Nam si dicis illum

 aequo

b *in tres divisus*] Crassum, Pompejum et Caesarem.

c *una manu*] quae proverbio asseritur infirma. *Lips.*

d *Hinc tu putas*] Alii legunt: Huic tu putas, ut *Lips.*

e *promittis*] *Lips.* legere vult promittitis; et sic etiam habet editio Col. Av. 1614. sine dubio recte.

aequo animo laturum; nullum habet privilegium. contigit illi res vulgaris, et quae discitur ipsa injuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum injuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio. Ego vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla permittatur injuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inveniat: sed non ideo divina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem, multum ultra se positam, non icturi appetant. Invulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non laeditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Nunquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur? cum dubiae sint vires inexpertae: ac merito certissima firmitas habeatur, quae omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturae, si nullius illi injuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Hujusmodi igitur sapientem nulli esse injuriae obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum conjiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut caedi, vel deteri potest, sed incurrentia ultro retundit: quemadmodum quaedam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conservant: quemadmodum projecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla saevitiae vestigia, tot verberati seculis, ostentant: ita sapientis animus solidus est, et id roboris collegit, ut tam tutus sit ab injuria, quam illa quae retuli.

Cap. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet injuriam? tentabit, sed non perventuram ad eum. Majore enim intervallo a contactu inferiorum abductus est, quam ut ulla vis noxia usque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, et imperio editi, et consensu servientium validi, nocere ei intendent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quae nervo tormentisve in altum exprimuntur, cum extra visum exsilierunt, citra caelum tamen flectuntur. Quid? tu putas, cum stolidus ille rex [f] multitudine telorum diem obscurasset, ullam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profun-

f *stolidus ille Rex*] Xerxes.

profundum catenis Neptunum potuiſſe contingi? Ut caeleſtia humanas manus effugiunt, et ab his qui templa diruunt, aut ſimulacra conflant, nihil divinitati nocetur: ita quicquid fit in ſapientem proterve, petulanter, ſuperbe, fruſtra tentatur. At ſatius erat, neminem eſſe qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. Et non fieri, eorum intereſt qui facturi ſunt, non ejus qui pati, ne ſi fiat quidem, non poteſt. Imo neſcio, an magis vires ſapientia oſtendat tranquillitatis inter laceſſentia: ſicut maximum argumentum eſt imperatoris armis viriſque pollentis, tuta ſecuritas et in hoſtium terra. Dividamus ſi tibi videtur, Serene, injuriam a contumelia. prior illa natura gravior eſt: haec levior, et tantum delicatis gravis: qua non laeduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſſolutio et vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies ſervum, qui flagellis quam colaphis caedi malit, et qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumelioſa verba. Ad tantas ineptias perventum eſt, ut non dolore tantum, ſed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit umbra, et perſonarum deformitas, et depravata facies, lacrimas vero evocant nomina parum grata auribus, et digitorum motus et alia, quae impetu quodam erroris improvidi refugiunt.

Cap. V. Injuria propoſitum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem ſapientia non relinquit locum. Unum enim malum illi eſt turpitudo: quae intrare eo, ubi jam virtus honeſtumque eſt, non poteſt: injuria ergo ad ſapientem non pervenit. Nam ſi injuria alicujus mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientem injuria pertinet. Omnis injuria deminutio ejus eſt, in quem incurrit. nec poteſt quiſquam injuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt, omnia in ſe repoſuit, nihil fortunae credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute, quae fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui poteſt. nam in ſummum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera eſt, inviolabilis, immota, inconcuſſa; ſic contra caſus indurat, ut nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Adverſus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſive illi dura, ſive ſecunda oſtentantur. Itaque nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Unius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex qua depelli nun-

quam

quam poteſt: ceteris precario utitur. quis autem jactura movetur alieni? Quodſi injuria nihil laedere poteſt ex his quae propria ſapientis ſunt, quia virtute ſua ſalva ſunt: injuria ſapienti non poteſt fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus, nunquid perdidiſſet, Nihil, inquit: omnia namque mea mecum ſunt. Atqui et patrimonium ejus in praedam ceſſerat, et filias rapuerat hoſtis, et patriam violaverat. [g] At ille victoriam illi excuſſit: et ſe, urbe capta, non invictum tantum, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt. habebat enim ſecum vera bona, in quae non eſt manus injectio. At ea quae diſſipata et direpta ferebantur, non judicabat ſua, ſed adventicia, et nutum fortunae ſequentia: ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica et incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus impotens, aut dives aliquis regnum orbae ſenectutis [h] exercens, facere injuriam poſſit, cui bellum et hoſtis ille, egregiam artem quaſſandarum urbium profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, et militarem in rapina tumultum, inter flammas et ſanguinem ſtragemque impulſae civitatis, inter fragorem templorum ſuper deos ſuos cadentium, uni homini pax fuit. Non eſt itaque quod audax judices promiſſum: cujus tibi, ſi parum fidei habeo; ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. ſed ſi prodit in medium, qui dicat.

Cap. VI. Non eſt, quod dubites, an tollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa ſe frementium ſecurus adſpiciat, et dura placide ferat, et ſecunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, unus idemque inter diverſa ſit, nec quicquam ſuum, niſi ſe putet eſſe, ea quoque parte [i] qua melior eſt. En aſſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot civitatum everſore, munimenta incuſſu arietis labefieri, et turrium altitudinem cuniculis ac latentibus foſſis repente reſidere, et aequaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at

g *et patriam violaverat*] ſic Gronov. Alii autem: et patria in alienam ditionem venerat, et ipſum rex circumfuſus victoris exercitus armis ex ſuperiore loco rogitabat. Ille victoriam etc.

h *regnum orbae ſenectutis*] nam orbi iſti gratioſi, imo imperioſi et potentes, ob ſequentium eos haeredipetarum potentiam.

i *ea quoque parte*] id eſt nec ſe quidem totum pro ſuo habet, ſed animum quo proprie eſt homo. *Lipſ.*

at nulla machinamenta posse reperiri, quae bene fundatum animum agitent. Erepsi modo e ruinis domus, et incendiis undique relucentibus, flammas per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an pejor publico, nescio. Solus, et senior, et hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor; teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victoremque te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, et dominum mutantia, ubi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti divites patrimonia; libidinosi amores suos, et magno pudoris impendio dilecta scorta; ambitiosi curiam, et forum, et loca exercendis in publico vitiis destinata; foeneratores perdiderunt tabellas suas, quibus avaritia falso laeta, divitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu [k] fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis divinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona ejus solidis et inexsuperabilibus munimentis praecincta sunt. Non Babylonios illi muros contuleris, quos Alexander intravit: non Carthaginis aut Numantiae moenia, una manu capta: non Capitolium, arcemve; habent ista hostile vestigium. Illa quae sapientem tuentur, a flamma et ab incursu tuta sunt: nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, diis aequa.

Cap. VII. Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem falsae rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, [l] et exhibebimus. Raro forsitan, magnisque aetatum intervallis invenitur. neque enim magna, et excedentia solitum ac vulgarem modum, crebro gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, a cujus mentione haec disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod laedit, eo quod laeditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo laedi sapiens. Injuria in bonos nisi a malis non tentatur: bonis inter se pax est: mali tam bonis perniciosi quam inter se. Quodsi laedi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec injuria bonis, nisi a dispari, verenda est: injuria in sapientem

k *onerato sinu*] supellectile pretiosa, et aliis quae salva esse cupiant.

l *exhibuimus*] in Stilpone nimirum quem cap. anteced. loquentem induxit.

pientem virum non cadit. Illud enim jam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Si injuste, inquis, Socrates damnatus est, injuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse evenire, ut faciat aliquis injuriam mihi, et ego non accipiam: tanquam si quis rem quam e villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligavit, etiamsi non nocuit. Non minus latro est, cujus telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpae satis est, perfecta sunt. Quaedam ejus conditionis sunt, et hac vice copulantur, ut alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes movere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moveam. possum, quamvis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte et hoc est, de quo agitur. si injuriam accepi, necesse est factam esse. si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quae submoveant injuriam. Ut, intentam manum dejicere casus potest, et emissa tela declinare: ita injurias qualescunque potest aliqua res depellere, et in medio intercipere, ut et factae sint, nec acceptae.

Cap. VIII. Praeterea, nihil injustum justitia pati potest: quia non coëunt contraria: injuria autem non potest fieri nisi injuste: ergo sapienti injuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi injuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. et sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: et malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gavisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum divina nec juvari desiderant, nec laedi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, aequali et concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, et sibi et aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus divino incedet animo. Non habet ubi accipiat injuriam. ab homine me tantum dicere putas?

putas? nec a fortuna quidem: quae quotiens cum virtute congreſſa eſt, nunquam par receſſit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratae leges, aut ſaeviſſimi domini minantur, in quo imperium ſuum fortuna conſumit; aequo placidoque animo accipimus, et ſcimus mortem malum non eſſe, ob hoc ne injuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, diſcidia. quae ſapientem, etiamſi univerſa circumveniant, non mergunt; nedum ad ſingulorum impulſus moereat. Et ſi fortunae injurias moderate fert: quanto magis hominum potentium, quos ſcit fortunae manus eſſe?

Cap. IX. Omnia itaque ſic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam caeli, ut fervores morbosque, et cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene judicat, ut illum quicquam putet conſilio feciſſe: quod in uno ſapiente eſt, aliorum omnium non conſilia, ſed fraudes, et inſidiae, et motus animorum inconditi ſunt: quos caſibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos ſaevit, et injuriatur. Illud quoque cogitat, injuriarum latiſſime patere materiam illis, per quae periculum nobis quaeſitum eſt: ut accuſatore ſubmiſſo, aut criminatione falſa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quaeque alia inter togatos [m] latrocinia ſunt. Eſt et illa injuria frequens, ſi lucrum alicui excuſſum eſt, aut praemium diu captatum; ſi magno labore affectata hereditas averſa eſt: et quaeſtuoſae domus gratia erepta. [n] haec effugit ſapiens, qui neſcit nec in ſpe, nec in metu vivere. Adjice nunc, quod injuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum ejus perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator ſui, altae quietis et placidae. Nam ſi illum tangit injuria, et movet, et impedit. caret autem ira ſapiens, quam excitat injuriae ſpecies: nec aliter careret ira, niſi et injuria, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus laetusque eſt, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offenſiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipſa illi injuria uſui ſit, per quam experimentum ſui capit, et virtutem tentat. Faveamus, obſecro vos, huic propoſito, aequisque et animis et auribus aſſimus, dum ſapiens injuriae excipitur: nec quicquam ideo

m *inter togatos*] lites, fraudes, calumniae, quibus fortuna aut vita petitur, in foro exercentur vel in aula: idque ab inermibus et togatis, ſolo linguae telo. *Lipſ.*

n *quaeſtuoſae domus gratia erepta*] ſi gratiam amiſerit domus; ex qua multum lucri ad eum redire poterat.

ideo petulantiae noſtrae, aut rapaciſſimis cupiditatibus, aut coecae temeritati ſuperbiaeque detrahitur. Salvis vitiis veſtris, haec ſapienti libertas quaeritur. non ut vobis facere non liceat [o] injuriam, agimus: ſed ut ille omnes injurias in altum dimittat, patientiaque ſe ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus ſacris, [p] plerique vicere, caedentium manus obſtinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere ſapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi laſſandique omnem inimicam vim conſecuti ſunt.

Cap. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram tranſeamus: qua jam quibusdam propriis, plerisque vero communibus contumeliam refutabimus. Eſt minor injuria, quam queri magis quam exſequi [q] poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Hunc affectum movet humilitas animi, contrahentis ſe, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admiſit, cum alios admitteret: ſermonem meum aut ſuperbe averſatus eſt, aut palam riſit: et non in medio me lecto, ſed imo [r] collocavit: et alia hujus notae. Quae quid vocem, niſi querelas nauſeantis animi, in quas fere delicati et felices incidunt? non vacat enim haec notare, cui pejora inſtant. Nimio otio, ingenia natura infirma et muliebria, et inopia verae injuriae laſcivientia, his commoventur: quorum pars major conſtat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiae quicquam in ſe eſſe, nec fiduciae oſtendit qui contumelia afficitur. non dubie enim contemptum ſe judicat: et hic morſus non ſine quadam humilitate animi evenit, ſupprimentis ſe ac deſcendentis. Sapiens autem a nullo contemnitur, magnitudinem ſuam novit: nullique tantum de ſe licere, renunciat ſibi: et omnes has quas non miſerias animorum, ſed moleſtias dixerim, non vincit, ſed ne ſentit quidem. Alia ſunt quae ſapientem feriunt, etiamſi non pervertunt: ut dolor corporis, et debilitas, aut amicorum liberorumque amiſſio, et patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego ſentire ſapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferrive aſſerimus. nulla virtus eſt, quae non ſentias, perpeti.

Cap. XI.

o *non ut vobis facere non liceat*] non id agimus, non ea noſtra ſententia eſt, quod a vobis fieri injuria nulla poſſit, ſed quod ea contemnatur a ſapiente.

p *certaminibus ſacris*] ita dicti Graeciae agones, quia diis vel heroibus ſacri.

q *exſequi*] vindicare, ulciſci.

r *ſed imo*] inter coenandum.

Cap. XI. Quid ergo eſt? Quosdam ictus recipit: ſed receptos evincit, ſanat, et comprimit. haec vero minora ne ſentit quidem, nec adverſus ea ſolita illa virtute utitur dura tolerandi: ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Praeterea, cum magnam partem contumeliarum ſuperbi inſolentesque faciant, et male felicitatem ferentes: habet quo iſtum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi ſanitatem, magnitudinemque. illa, quidquid hujusmodi eſt, transcurrit, ut vanas ſomniorum ſpecies, viſusque nocturnos, nihil habentes ſolidi, atque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quam ut illis audacia ſit, tanto excelſiora deſpicere. Contumelia a contemptu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contempſit, tali injuria notat, nemo autem majorem melioremque contemnit, etiamſi facit aliquid quod contemnentes ſolent. Nam et pueri os parentum feriunt, et crines matris turbavit laceravitque infans, et ſputo aſperſit, aut nudavit in conſpectu ſuorum tegenda, et verbis obſcoenioribus non pepercit: et nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non poteſt. Eadem cauſa eſt, cur nos mancipiorum noſtrorum urbanitas, in dominos contumelioſa, delectet: quorum audacia ita demum ſibi in convivas jus facit, ſi coepit a domino. Ut quisque contemptiſſimus, et ludibrio eſt, ita ſolutiſſimae linquae eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, et eorum impudentiam acuunt, et ſub magiſtro habent, qui probra meditate effundant: nec has contumelias vocamus, ſed argutias.

Cap. XII. Quanta autem dementia eſt, iisdem modo delectari, modo offendi: et rem ab amico dictam, maledictum vocare; a ſervulo, joculare convicium? Quem animum nos adverſus pueros habemus, hunc ſapiens adverſus omnes, quibus etiam poſt juventam canosque puerilitas eſt. An quicquam iſti profecerunt, quibus animi mala ſunt, auctique in majus errores, qui a pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt. ceterum non minus vagi incertique, voluptatum ſine delectu appetentes, trepidi, et non ingenio, ſed formidine quieti? [s] Non ideo quicquam, inter illos puerosque, intereſſe quis dixerit, quod illis talorum nucumque et aeris minuti avaritia eſt; his auri argentique et urbium. quod illi inter ipſos magiſtratus gerunt,

s *formidine quieti*] quod ſcilicet vereantur, ne ſibi injuriam facientibus paria referantur.

runt, et praetextam fafcesque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque et in curia ferio ludunt. illi in littoribus arenae congeftu fimulacra domuum excitant; hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, et tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inventa, in periculum [t] verterunt. Ergo par pueris, longiusque progreffis, fed in alia majoraque error eft. Non immerito itaque horum contumelias fapiens, ut jocos, accipit: et aliquando illos, tanquam pueros, malo poenaque admonet, et afficit: non quia accepit injuriam, fed quia fecerunt, et ut definant facere. Sic enim et pecora verbere domantur: nec irafcimur illis, cum fefforem recufaverint: fed compefcimus, ut dolor contumaciam vincat. Ergo et illud folutum fcies, quod nobis opponitur. Quare fi non accepit injuriam nec contumeliam fapiens, punit eos qui fecerunt? non enim fe ulcifcitur, fed illos emendat.

Cap. XIII. Quid eft autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum fapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, fed non ex eadem caufa liceat? Quis enim phrenetico medicus irafcitur? quis febricitantis, et a frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum adverfus omnes habet fapiens, quem adverfus aegros fuos medicus: quorum nec obfcoena, fi remedio egent, contractare, nec reliquias et effufa intueri dedignatur, nec per furorem faevientium excipere convicia. Scit fapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque male fanos effe: quos non aliter videt, quam aegros intemperantes. Itaque ne fuccenfet quidem, fi quid in morbo petulantius aufi funt adverfus medentem, et quo animo honores eorum nihilo aeftimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet fibi, fi illum mendicus coluerit, nec contumeliam judicabit, fi illi homo plebis ultimae falutanti mutuam falutationem non reddiderit: fic nec fe fufpiciet quidem, fi illum multi divites fufpexerint. fcit enim illos nihil a mendicis differre, imo miferiores effe. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rurfum non tangetur, fi illum rex Medorum, Attalusve Afiae, falutantem filentio ac vultu arroganti tranfierit. fcit ftatum ejus non magis habere quicquam invidendum, quam ejus cui in magna familia cura obtigit, aegros infanosque compefcere. Num molefte feram, fi mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Caftoris [u] negotiantur, nequam

t *in periculum*] ob ruinas crebras ex mole et altitudine. *Lipf.*

u *ad Caftoris*] fc. templum, ubi tabernae venalium fervorum. *Lipf.*

nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernae pessimorum servorum turba refertae sunt? non, ut puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut hujus humanitatem inhumanitatemque negligit, ita et regis. Habes sub te Parthos, Medos, et Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contigit, sed postremos, sed venales, sed novum aucupantes dominium. Nullius ergo movebitur contumelia: Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob aequalem stultitiam, omnes putat. Jam si semel se dimiserit eo, ut aut injuria moveatur, aut contumelia; non poterit unquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, ut vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

Cap. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent a muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? aeque impudens animal est, et nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se a cinerario [v] impulsos moleste ferunt, et contumeliam vocant ostiarii difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularii supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus janitor obsidet? Ille vero si res necessaria vocabit, experietur, et illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, objecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans et in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, [x] donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod virgam ejus fregit: quod ad dominum accessit, et petiit corium. [y] Facit se adversarium qui contendit, et, ut vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum

 esset:

v *cinerario*] ornatore mulierum.

x *salutationum publicum exercet*] publicum exercere dicuntur, qui vectigalia publica redimunt, inde publicani facete autem hoc ad rem praesentem transfert, quia pro admissione ad salutandum pecuniola dabatur. *Lips.*

y *petiit corium*] i. e. petiit ut ostiarius vapulet, et sibi de corio ejus satisfiat. *Muret. et Gronov.*

esset: non excanduit, non vindicavit injuriam: nec remisit quidem, sed factam negavit. Majore animo non agnovit quam ignovisset. Non diu in hoc haerebimus. quis enim nescit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe judicent, aut miserum: non it qua populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic adversus opinionem omnium vadit.

Cap. XV. Desinite itaque dicere? Non accipiet ergo sapiens injuriam si caedetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscoenorum vocibus improbis per forum agetur? si in convivio regis, recumbere infra mensam, vescique cum servis ignominiosa officia sortitis jubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quae excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creverint, ejusdem naturae erunt. Si non tangent illum parva, ne majora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra conjecturam capitis ingentis animi: et cum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiae paullo ulteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocavit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, et quantumcumque toleratu gravia sint, audituque et visu refugienda, non obruetur eorum coetu: et qualis singulis, talis universis obsistet. Qui dicit, illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, et animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiae vestrae assumitis, putatisque mollia ac desidiosa praecipere, et ad voluptates ducentia: Raro, inquit, sapienti intervenit [z] fortuna. Quam paene emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, et illam ex toto submovere? Domus haec sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis observatur janitoribus, turbam venali fastidio digerentibus: [a] sed per hoc limen vacuum, et ab ostiariis liberum, fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quodsi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, adversus injurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanae naturae

z *intervenit*] i. e. eum interpellat, adit, dat, aufert etc. ut jus in eum habere sese ostendat. *Lips.*

a *turbam venali fastidio digerentibus*] i. e. intrantes cum fastu ac fastidio, ut quisque dedit aut daturus speratur, disponentibus atque eligentibus. *Lips.*

turae menſuram? Ille ait injurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos injurias non eſſe.

Cap. XVI. Nec eſt, quod dicas hoc naturae repugnare. Non negamus rem incommodam eſſe, verberari et impelli, et aliquo membro carere: ſed omnia iſta negamus injurias eſſe. non ſenſum illis doloris detrahimus: ſed nomen injuriae, quod non poteſt recipi virtute ſalva. Uter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem injuriae uterque conſentit. Quaeris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos; quorum alter premit vulnus, et ſtat in gradu, alter reſpiciens ad clamantem populum, ſignificat nihil eſſe, et intercedi non patitur. Non eſt, quod putes magnum, quo diſſidemus. Illud quo de agitur, [b] quod unum ad nos pertinet, utraque exempla hortantur: contemnere injurias, et quas injuriarum umbras ac ſuſpiciones dixerim, contumelias ad quas deſpiciendas non ſapienti opus eſt viro, ſed tantum conſpiciente. [c] qui ſibi poſſit dicere: Utrum merito mihi iſta accidunt, an immerito? Si merito, non eſt contumelia, judicium eſt. ſi immerito: illi qui injuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei levitatem jocatus eſt, et in oculorum valetudinem, et in crurum gracilitatem, et in ſtaturam. Quae contumelia eſt, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: et eorum aliis libertatem non relinquimus, quae ipſi in nos dicere aſſuevimus. Jocis temperatis delectamur, immodicis iraſcimur.

Cap. XVII. Chryſippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Vervecem marinum dixerat. In ſenatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Naſonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixiſſet. Adverſus alia maledicta, mores et vitam convulnerantia frontis illi firmitas conſtitit: adverſus hoc tam abſurdum lacrimae prociderunt tanta animorum imbecillitas eſt ubi ratio diſceſſit. Quid quod offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguae exprimit? quaſi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inviti audiunt, et canos, et alia, ad quae voto pervenitur. Paupertatis maledictum quosdam peruſſit: quam ſibi objecit,

b *quo de agitur*] Nonnulli legunt: Illud quidem agitur etc.

c *conſpiciente*] ſic *Gronov. ſed conſipiente* i. e. mentis compote. *Lipſ.*

cit, [d] quisquis abſcondit. Itaque materia petulantibus, et per contumeliam urbanis detrahitur, ſi ultro illam et prior occupes. nemo aliis riſum praebuit, qui ex ſe cepit. Vatinium hominem natum et ad riſum, et ad odium, ſcurram fuiſſe venuſtum ac dicacem, memoriae proditum eſt. in pedes ſuos ipſe plurima dicebat, et in fauces conciſas: [e] ſic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, et in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui aſſiduis conviciis depudere didicerat: cur is non poſſit, qui ſtudiis liberalibus, et ſapientiae cultu, ad aliquem profectum pervenerit? Adjice, quod genus ultionis eſt, eripere ei qui fecit contumeliae voluptatem. Solent dicere: Miſerum me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliae, in ſenſu, et in dignatione, patientis eſt. Deinde non deerit illi aliquando parem invenire, qui te quoque vindicet.

Cap. XVIII. C. Caeſar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumelioſus mirabiliter ferebatur omnibus aliqua nota feriendis, ipſe materia riſus benigniſſima. Tanta illi palloris inſaniam teſtantis foeditas erat, tanta oculorum ſub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis deſtituti, et emendicatis capillis aſperſi deformitas. adjice obſeſſam ſetis cervicem, et exilitatem crurum, et enormitatem pedum. Immenſum eſt, ſi velim ſingula referre, per quae in patres avosque ſuos contumelioſus fuit, per quae in univerſos ordines: ea referam, quae illum exitio dederunt. Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, et vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, id eſt, in concione, voce clariſſima, qualis in concubitu eſſet uxor ejus, objecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem ſcire, et usque eo licentiam perveniſſe, ut non dico conſulari, non dico amico, ſed tantum marito Princeps et adulterium ſuum narret, et faſtidium? Chaereae, tribuno militum, ſermo non pro manu [f] erat, languidus ſono, et infracta voce ſuſpectior. [g] Huic Cajus ſignum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Haec ipſe perlucidus, crepidatus, armillatus. [h] Coëgit itaque illum uti ferro, ne ſaepius

d *quum ſibi objecit*] in probrum ſuum vertit, ignominioſam eſſe agnoſcit.

e *conciſas*] ſtrumis ſaepius exſectis. *Lipſ.*

f *ſermo non pro manu*] mollis et languidus, cum manus prompta et virilis. *Lipſ.*

g *ſuſpectior*] utpote quae Eunuchos et parum viros prodat.

h *perlucidus, crepidatus, armillatus*] pellucida autem veſtis, crepida

ſaepius ſignum peteret. Ille primus inter conjuratos manum ſuſtulit: ille cervicem mediam uno ictu decidit: plurimum deinde undique publicas ac privatas injurias ulciſcentium gladiorum ingeſtum eſt. ſed primus vir fuit, qui minime viſus eſt. At idem Cajus omnia contumelias putabat, et ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Cajum ſalutaverat: nec impune ceſſit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, et alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: ſed jam Caligulam convicium et probrum judicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiamſi noſtra facilitas ultionem omiſerit, futurum aliquem, qui poenas exigat a procace, et ſuperbo, et injurioſo: quae vitia nunquam in uno homine, et in una contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comoediarum publicatos in ſe, et ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam cum ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. Antiſtheni mater barbara et Threſſa objiciebatur: reſpondit, et deorum matrem Ideam eſſe.

Cap. XIX. Non eſt in rixam collucationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt: et quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores et injuriae vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut taedio, neceſſaria omittemus: et publicis privatisque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum ſupponere injuriis, et eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere a ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diverſo autem remedio utetur ſapiens, affectatorque ſapientiae. Imperfectis enim, et adhuc ad publicum ſe judicium dirigentibus, hoc proponendum eſt, inter injurias ipſos contumeliasque debere verſari. Omnia leviora accidunt exſpectantibus.

da et armilla muliebria ſunt ornamenta, ut adeo ipſum Cajum mollem et effeminatum exprobrare tamen Chaereae hoc vitium voluiſſe dicat.

quo quisque honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines [1] ſtare: contumelias et verba probroſa et ignominias, et cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, et longinqua tela, et ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Injurias vero, ut vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non dejectus, ne motus quidem gradu, ſuſtineat. Etiamſi premeris et infeſta vi urgeris, cedere tamen turpe eſt: aſſignatum a natura locum tuere. Quaeris quis hic ſit locus? viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria eſt. Ne repugnate veſtro bono, et hanc ſpem, dum ad verum pervenitis, alite in animis: libenteſque meliora excipite, et opinione ac voto juvate. Eſſe aliquem invictum, eſſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, e Republica humani generis eſt.

L. ANNAEI SENECAE
AD
NERONEM CAESAREM
DE CLEMENTIA
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Hi libri ſcripti initio Principatus Neronis, quod ipſe lib. I. Cap. IX. *palam indicat, cum ſcribit eum ingreſſum annum decimum nonum. Et vero digni Principe libri, ac materies: atque utinam legant, et mites ſimul magnoſque animos ab iis ſumant! Exordium eſt a laude Neronis, nec falſa, ut initia illa erant. Deinde Cap.* III. *dividit ſcriptum in tres partes: unam Manuductionis; alteram, quae naturam Clementiae explicet; tertiam, quae ad eam perducat, et firmet. In prima, primus totus liber abſumitur: et praemittit de Utilitate Clementiae, et Regibus maxime convenire. Decoram illis, quia capita reip. ſunt, nos velut corpus et membra: atqui corpori quis non parcit et indulget? Neceſſariam etiam eſſe, in copia peccantium: quos ſi punis ſemper, ſolitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item a Fama, quia omnia Regum patent, et minima ſaevitia protrahitur. A Securitate. nam ita imperantes, tutiores; adjungitque facta quaedam Auguſti. Contra in Tyrannis, qui per ſaevitiam odia, pericula, exitia ſibi gignunt. At Princeps igitur raro punit, et molliter aut modice, animo atque exemplo parentum. Atque*

1 *altos ordines*] nam ibi centuriones et militum primi.

Atque ea moderatio in scholis, militia, animalibus, servis, cum fructu adhibetur. Etiam a Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei est expers. Jam Princeps aut Sua, aut Aliena causa punit, cum punit. Non debet rigide in Sua, quia ultionis solatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, nisi (ad instar Legis) ut aut emendet, aut alios faciat meliores, sive tutiores. Haec autem omnia magis raritas animadversionum praestabit: quae crebrae vilescunt, et spernuntur. In clausula, detestatio Saevitiae, et mala ab ea, atque exitia.

CAPUT I.

Scribere de clementia. Nero Caesar, institui: ut quodammodo speculi vice fungerer, et te tibi, ostenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: juvat tamen inspicere et circuere bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc jugum fregerit, et ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitae necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex nostro responso laetitiae caussas, populi urbesque concipiunt. Nulla pars usquam, nisi volente propitioque me, floret. Haec tot millia gladiorum; quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae oriantur, mea jurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non juvenilis impetus, non temeritas hominum et contumacia, quae saepe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit: non ipsa ostentandae per terrores potentiae dira, sed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imo constrictum apud me ferrum est: summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo. sic me custodio, tanquam legibus, quas ex situ ac tenebris in lucem evocavi, rationem redditurus sim. Alterius aetate prima motus sum, alterius ultima: alium dignitati donavi, alium humilitati: quoties nullam inveneram misericordiae caussam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si a me

rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Caeſar praedicare audacter, omnium quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum. Rariſſimam laudem et nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis ingratos aut malignos aeſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo unus homo, uni homini, tam carus unquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque ejus bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti: nemo jam divum Auguſtum, nec Tiberii Caeſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus ad anni guſtum [a] exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta. nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in naturam ſuam recidunt; quibus veritas ſubeſt, quaeque (ut ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in majus meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum eſſet, quo ſe ſtatim nobilis indoles daret: jam vota publica in tuto ſunt. nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas: nec tam temperatae cupiditates ſunt unquam, ut in eo quod contingit, deſinant. gradus a magnis ad majora fit; et ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis et haec confeſſio exprimitur, eſſe felices: et illa, nihil jam his accedere bonis poſſe, niſi ut perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: jus ſupra omnem injuriam poſitum. Obſervatur oculis laetiſſima forma Reip. cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque pervenit clementiae tuae admiratio. Cetera enim bona, pro portione fortunae ſuae, quisque ſentit aut exſpectat, majora minoraque: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quisquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, ut non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri: quoniam niſi poſt crimen ſupervacua eſt, et ſola haec virtus inter nocentes ceſſat. Sed primum omnium, ſicut medicinae apud aegros uſus, etiam

a *anni guſtum*] nim. annum jam in principatu fuerat Nero. laudatiſſime egerat. itaque non alio nec ad alios inquit, ſed ad te vocaris, et ad unius illius anni guſtum. *Lipſ.*

etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamvis poena digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet haec in perſona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiae tantum clementia ſuccurrit, ſed ſaepe virtuti, quoniam quidem conditione temporum incidunt quaedam, quae poſſint laudata puniri. Adjice, quod magna pars hominum eſt, quae reverti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet. nam ubi diſcrimen inter malos bonosque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, et vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quae ſanabilia ingenia diſtinguere a deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid aequo plus futurum eſt, in partem humaniorem praeponderet.

Cap. III. Sed haec ſuo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumiſſionis: [b] ſecunda quae naturam clementiae habitumque demonſtret. Nam cum ſint vitia quaedam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, et uſu ſuam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini convenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolum inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit et otium, hanc virtutem naturae ſuae nactus eſt, quae pacem amat, et manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut principem decet. Ita enim magnae vires decori gloriaeque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt. nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis fundataque eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quam pro ſe ſciunt; cujus curam excubare pro ſalute ſingulorum atque univerſorum quotidie experiuntur; quo proce-

b *manumiſſionis*] Lipſius legendum eſſe ſuſpicatur *manuductionis*, cum tota prima pars in commendanda clementia, ejusque neceſſitate et fructu oſtendendo verſetur. Gronovius timide ſe ſuſpicari ait *mappaemiſſionis*, ut verbo e circenſibus ducto ſignificet primum operis velut e carceribus decurſum in commendanda clementia fore occupatum. idem poſſe et *commiſſionis* legi ait, nam *committi* ludi dicuntur cum incipiunt.

procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant, objicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, et substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, et se suaque jactandi, quocumque desideraverit imperantis salus. Nec haec vilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis et invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit, et cum hoc tanto majus tantoque speciosius sit; ille in occulto maneat tenuis, et in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum haec cutis munit illius jussu jacemus, aut inquieti discurrimus; cum ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; sive ambitiosus, jamdudum dexteram flammis objecimus, aut voluntarie subsiluimus: sic haec immensa multitudo, unius animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

Cap. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, et adversa vulneribus pectora ferunt: ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus et praeda, si mens illa imperii subtrahatur.

— — Rege incolumi mens omnibus una.
Amisso rupere fidem. — —

Hic casus Romae pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre fraenos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, haec unitas et hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, et quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt: sequitur, ut is quoque

carior

carior ſit, in quem ſe Resp. convertit. Olim enim ita ſe induit Reip. Caeſar, ut ſeduci alterum non poſſit, ſine utriusque pernicie. nam ut illi viribus opus eſt, ita et huic capite.

Cap. V. Longius videtur receſſiſſe a propoſito oratio mea: at mehercules rem ipſam premit. Nam ſi, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, ut puto, quam neceſſaria clementia ſit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque eſt etiam improbandis civibus, non aliter quam membris languentibus, et ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendum eſt, ne ultra quam neceſſe ſit incidas. Eſt ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus ſecundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod ſervet, quantoque in majore materia apparet. Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum ſaevitia, bellum eſt. Cum autem virtutibus inter ſe ſit concordia, nec ulla altera melior aut honeſtior ſit: quaedam tamen quibusdam perſonis aptior eſt. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil eſt. Quid enim majus, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Haec tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano [c] conſpicitur. Clementia in quamcumque domum pervenerit, eam felicem tranquillamque praeſtabit: ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim eſt memorabilius, quam eum cujus irae nihil obſtat, cujus graviori ſententiae ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo interpellaturus eſt, imo ſi vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum injicere, et poteſtate ſua in melius placidiusque uti? hoc ipſum cogitantem: Occidere contra legem nemo non poteſt: ſervare nemo praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet, qui niſi ſe ad illam extulit, et altior ſtetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi eſt proprium placidum eſſe, tranquillumque, et injurias atque offenſiones ſuperne deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira: ferarum vero, nec generoſarum quidem, praemordere et urgere projectos. Elephanti leonesque tranſeunt, quae impulerunt: ignobilis beſtiae pertinacia eſt. Non decet regem ſaeva, et inexorabilis ira: non multum enim ſupra eum eminet, cui ſe iraſcendo exaequat: at ſi dat vitam, ſi dat dignitatem

c *in plano*] in humili ſorte atque abjecta.

tem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Servare, proprium est excellentis fortunae: quae nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat; alios in numerum [d] relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

Cap. VI. Cogitate [e] in hac civitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum ejus velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viae [f] postulantur: in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo et vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod judex severus absolverit. Quotus quisque ex quaestoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quaerit? Quotus quisque accusator vacat culpa? et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere saepius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, et innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus. Etiamsi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

Cap. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse civibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit usque ad ultimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cujus non membra aruspices colligant? [g] Quodsi dii placabiles, et aequi, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto aequius est, hominem hominibus praepositum, miti animo exercere imperium, et cogitare, utrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit

d *in numerum*] sine nomine sive magno usu; tantum ut turbam faciant.

e *Cogitate*] f. rectius *cogita tu*, cum ad Neronem omnis dirigatur sermo. *Lips.*

f *tribus theatris viae*] i. e. viae ad tria theatra, tot enim Romae erant, Balbi nimirum, Marcelli et Pompeji.

g *aruspices colligant*] i. e. qui non fulmine feriantur. Nam talium membra, si disjecta aruspices colligebant. *Lips.*

ſit ſereno et puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies eſt quieti moderatique imperii, quam ſereni caeli et nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obſcurum eſt, inter trementes et ad repentinum ſonitum expaveſcentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcuſſo. Facilius privatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vendicantibus. poſſunt enim laedi, dolorque eorum ab injuria venit. timent praeterea contemptum: et non retuliſſe laedentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae ſuae gerere, liberius eſt: leves inter paria ictus ſunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex majeſtate eſt.

Cap. VIII. Grave putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Iſta, inquit, [h] ſervitus eſt, non imperium. Quid tu? non experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſervitutem? [i] Alia conditio eſt eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum et virtutes ut appareant, diu luctantur, et vitia tenebras habent. Veſtra facta dictaque rumor excipit: et ideo nullis magis curandum eſt, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri ſunt. Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent? Poſſum in qualibet parte urbis ſolus incedere, ſine timore, quamvis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum eſt. Aberrare a fortuna tua non potes: obſidet te, et quocumque deſcendis, magna apparatu ſequitur. Eſt haec ſumma magnitudinis ſervitus, non poſſe fieri minorem: ſed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt. nam illos quosque caelum alligatos tenet: nec magis illis deſcendere datum eſt, quam tibi tutum. [k] Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. prodire nobis, ac recedere, et mutare habitum ſine ſenſu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux eſt. omnium iſtam converſi oculi

h *inquit*] fingit Seneca aliquem ſibi alloquenti Caeſarem hoc modo intercedere.

i *Quid tu? non experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſervitutem*] *Gronov.* reſtituit: *Quid? tu non experiris, iſtam vobis eſſe ſervitutem?* Hoc ſenſu: quicquid dicat, qui intercedit, non moror: teipſum enim Nero Caeſar appello an non imperium vobis ſervitus ſit?

k *quam tibi tutum*] dii per naturam, tu ob ſecuritatem non deſcendis. *Lipſ.*

oculi ſunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, niſi ut vocem tuam, quae ubique ſunt gentes, excipiant. iraſci non potes, niſi ut omnia tremant. ſi neminem potes affligere, niſi ut quidquid circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; ſic animadverſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quam nocent: non ſine cauſſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantum facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Adjice nunc, quod privatos homines ad accipiendas injurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante ſaeviendi, quam cauſſa, deficiat. Alioquin quemadmodum praeciſae arbores plurimis ramis repullulant, et multa ſatorum genera ut denſiora ſurgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti ſunt, et propinqui, et amici, in locum ſingulorum ſuccedunt.

Cap. IX. Hoc quam verum ſit, admonere te exemplo domeſtico volo. Divus Auguſtus fuit mitis Princeps, ſi quis illum a principatu ſuo aeſtimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium movit. Cum hoc aetatis eſſet, quod tu nunc es, duodeviceſimum egreſſus annum, jam pugiones in ſinum amicorum abſconderat, jam inſidiis M. Antonii conſulis latus petierat, jam fuerat collega proſcriptionis: ſed cum annum quadrageſimum tranſiſſet, et in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium, L. Cinnam, ſtolidi ingenii virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt et ubi, et quando, et quemadmodum aggredi vellet. unus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: conſilium amicorum advocari juſſit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeji nepotem damnandum. Jam unum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter coenam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, et inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit poenas, qui tot civilibus bellis fruſtra petitum caput, tot navalibus, tot pedeſtribus praeliis incolume, poſtquam terra marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, majore multo voce, ſibi, quam Cinnae, iraſcebatur: Quid vivis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis?

Ego

Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi ut ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellavit tandem illum Livia uxor: et, Admittis, inquit, muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui ubi uſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profeciſti: Salvidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnae. deprehenſus eſt: jam nocere tibi non poteſt, prodeſſe famae tuae poteſt. Gaviſus ſibi, quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renuntiari autem exemplo amicis, quos in conſilium rogaverat, imperavit, et Cinnam unum ad ſe accerſit: dimiſſisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram juſſiſſet: Hoc, inquit, primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio ſermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hoſtium caſtris inveniſſem, non factum tantum mihi inimicum, ſed natum, ſervavi, patrimonium tibi omne conceſſi. Hodie tam felix es, et tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi. Cum ſic de te meruerim, occidere me conſtituiſti. Cum ad hanc vocem exclamaſſet, procul hanc ab ſe abeſſe dementiam: Non praeſtas inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras: adjecit locum, ſocios, diem, ordinem inſidiarum, cui commiſſum eſſet ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conventione jam, ſed ex conſcientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Ut ipſe ſis princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, ſi tibi ad imperandum nihil praeter me obſtat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia in privato judicio ſuperatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Caeſarem advocare? [l] Cedo, ſi ſpes tuas ſolus impedio. Paullusne te, et Fabius Maximus, et Coſſi, et Servilii ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina praeferentium, ſed eorum qui imaginibus ſuis decori ſunt? Ne totam ejus orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum eſſe conſtat, cum hanc poenam, [m] qua

l *advocare*] vocare et cogis qui adſint, conſilium ſuggerant, patrocinentur. *Gronov.*

m *hanc poenam*] ut exprobraret ei et objiceret.

qua ſola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidae. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Poſt haec detulit ultro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere: amiciſſimum fideliſſimumque habuit, heres ſolus fuit illi: nullis amplius inſidiis ab illo petitus eſt.

Cap. X. Ignovit abavus tuus [n] victis. nam ſi non ignoviſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, et Coccejos, et Duillios, et totam cohortem primae admiſſionis, ex adverſariorum caſtris conſcripſit. Jam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cicerones, et quidquid floris in civitate erat, clementiae ſuae debebat. Ipſum Lepidum quamdiu mori paſſus eſt? [o] Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: et pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt. maluit enim illum honorem vocari, quam ſpolium. Haec eum clementia ad ſalutem ſecuritatemque perduxit; haec gratum ac favorabilem reddidit; quamvis nondum ſubactis Reipub. cervicibus manum impoſuiſſet: haec hodieque praeſtat illi famam, quae vix vivis principibus ſervit. Deum eſſe, non tanquam juſſi credimus. Bonum principem Auguſtum, et bene illi conveniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſſam, quam quod contumelias quoque ſuas, quae acerbiores principibus ſolent eſſe, quam injuriae, nulla crudelitate exſequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit: quod dare illum poenas apparebat, [p] cum exigeret: quod quoscumque ob adulterium familiae ſuae damnaverat, adeo non occidit, ut dimiſſis, quo tutiores eſſet, diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cum ſcias multos futuros qui pro te iraſcantur, et tibi alieno ſanguine gratificentur; non dare tantum ſalutem, ſed praeſtare.

Cap. XI. Haec Auguſtus ſenex, aut jam in ſenectutem annis vergentibus: in adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quae invitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuae audebit divum Auguſtum, etiamſi in certamen juvenilium annorum deduxerit ſenectutem

n *abavus tuus*] per matrem, nam Agrippina alterius Agrippinae filia, et haec Juliae atque ea Auguſti.

o *quamdiu mori paſſus eſt*] In exſilio enim ultimam vitae partem exegit Lepidus Triumvir, in quo ſemper morienti et in agone conſtituto videbatur ſimilis.

p *quod dare illum poenas apparebat*] aegre enim ſibi ipſi faciens puniendo, dabat quaſi poenas dum exigeret.

tem plus quam maturam. Fuerit moderatus et clemens: nempe poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe poſt fractas in Sicilia claſſes, et ſuas et alienas: nempe poſt Peruſinas aras, et proſcriptiones. Ego vero clementiam non voco, laſſam crudelitatem. Haec eſt, Caeſar, clementia vera, quam tu praeſtas, quae non ſaevitiae poenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam civilem ſanguinem fudiſſe. Haec eſt in maxima poteſtate, veriſſima animi temperantia, et humani generis incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in cives ſuos liceat, experiendo tentare, ſed hebetare aciem imperii ſui. Praeſtitiſti, Caeſar, civitatem incruentam, et hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe: eo majus eſt mirabiliusque, quod nulli unquam citius gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantum honeſtiores, ſed tutiores praeſtat: ornamentumque imperiorum eſt, ſimul certiſſima ſalus. Quid enim eſt, cur reges conſenuerint: liberisque ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum exſecrabilis ac brevis poteſtas eſt? Quid intereſt inter tyrannum et regem? ſpecies enim ipſa fortunae ac licentia par eſt, niſi quod tyranni in voluptate ſaeviunt, reges non niſi ex cauſſa ac neceſſitate.

Cap. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? ſed quoties id fieri publica utilitas perſuadet: tyrannis ſaevitia cordi eſt. Tyrannus autem a rege diſtat factis, non nomine. Nam et Dionyſius major jure meritoque praeferri multis regibus poteſt: et L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, et ſe togae reddiderit: [q] quis tamen unquam tyrannus tam avide humanum ſanguinem bibit, quam ille, qui ſeptem millia civium Romanorum contrucidari juſſit? Et cum in vicino, ad aedem Bellonae ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu: Hoc agamus, inquit, P. C. ſeditioſi pauculi meo juſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci, Sullae videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, [r] quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: utique ſi in hoſtile nomen cives, et ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia

 efficit,

q *togae reddiderit*] Dictator ergo in ſago, qui rei gerendae cauſſa creatus.

r *de Sulla conſequemur*] vel omittendum *de Sylla*, vel legendum: *Sed mox de Sylla, cum loquemur quomodo etc. Lipſ.*

efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: uterque licet non minus armis valletur. sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit: contrariis in contraria agitur. [s] nam et invisus est, quia timetur, et timeri vult, quia invisus est: et illo execrabili versu, qui multos dedit praecipites, utitur:

Oderint dum metuant. — —

Ignarus quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: assiduus vero et acer, et extrema admovens, in audaciam jacentes excitat, et omnia experiri suadet. Sic feras lineis et pinna [t] clusas contineas: easdem a tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. [u] Acerrima virtus est, quam ultima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei, quam periculorum, ostentet: alioquin ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula juvat, et aliena anima [v] abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur: gloriosusque miles (publicae enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis custos. At illum acerbum, et sanguinarium, necesse est graventur stipatores sui.

Cap. XIII. Non potest habere quisquam bonae ac fide voluntatis ministros, quibus in tormentis, et eculeo, et ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines objectat: omnibus reis obnoxior ac solicitior, ut qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quod perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui jam esse malo necesse est? O miserabilem illum,

s *contrariis in contraria agitur*] ad metum removendum arma satellitum habet, et ecce ab iis ipsis metum habet. Ita securitas ei in terrorem vertit. *Lips.*

t *lineis et pinna*] Funiculi extensi quos lineas appellant, et iis intextae variarum avium pinnae, ad feras terrendas et coërcendas, ut in retia agerentur, in veterum usu fuere.

u *formidinem*] ita appellabatur totum istud et lineis et pinnis contextum, quod modo descripsimus, a re, quia feris eam dabat. *Lips.*

v *aliena anima*] quae jam et aliena consideratur, quippe quae sit in potestate tyranni qui timetur.

illum, ſibi certe! nam ceteris miſereri ejus nefas ſit, qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quam domeſtica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumſpexit quaeque fecit, quaeque facturus eſt, et conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit: ſaepe mortem timet, ſaepius optat, inviſior ſibi quam ſervientibus. E contrario, is cui curae ſunt univerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tanquam ſui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiamſi ex uſu eſt animadvertere, oſtendens quam invitus aſpero remedio manus admoveat; in cujus animo nihil hoſtile, nihil efferum eſt. Qui potentiam ſuam placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua civibus cupiens: felix abunde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicaverit; ſermone affabilis, acceſſuque facilis; vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis deſideriis propenſus, etiam iniquis acerbus a tota civitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines ſecreto loquuntur, quae palam. Tollere filios cupiunt, et publicis malis ſterilitas indicta recluditur: bene ſe meriturum de liberis ſuis quisque non dubitat, quibus tale ſeculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio tutus, nihil praeſidiis eget: arma ornamenti cauſſa habet.

Cap. XIV. Quod ergo officium ejus eſt? quod bonorum parentum, qui objurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter ſolent: aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus filium, a prima offenſa, exheredat? niſi magnae et multae injuriae patientiam vicerint, niſi plus eſt, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium ſtilum. [x] Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, et pejore loco jam poſitam, revocet: ſimul deplorata eſt, ultima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda pervenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt: quem appellavimus Patrem Patriae, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos et Felices et Auguſtos diximus, et ambitioſae majeſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriae appellavimus, ut ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quae eſt temperatiſſima, liberis conſulens

x *decretorium ſtilum*] i. e. ultimum et quo ſententiam abdicationis in filium ſcribit. *Lipſ.*

fulens, fuaque poft illos reponens. Tarde fibi pater membra fua abfcidat: etiam cum abfciderit, reponere cupiat: et in abfcindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eft ut libenter damnet, qui cito: prope ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria noftra, quia filium fuum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augufti Caefaris auctoritas, infeftis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

Cap. XV. T. Arium, qui filium deprehenfum in parricidio, exfilio damnavit, cauffa cognita, nemo non fufpexit, quod contentus exfilio, et exfilio delicato. Maffiliae parricidam continuit, et annua illi praeftitit, quanta praeftare integro folebat. Haec liberalitas effecit, ut in qua civitate nunquam deeft patronus pejoribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus effet, quem is pater damnare potuiffet, qui odiffe non poterat. Hoc ipfo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, advocavit in confilium Caefarem Auguftum. venit in privatos penates, affedit, pars alieni confilii fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod fi factum effet, Caefaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauffa, excuffisque omnibus, et his quae adolefcens pro fe dixerat, et his quibus arguebatur, petit, ut fententiam fuam quisque fcriberet: ne ea omnium fieret, quae Caefaris fuiffet. Deinde priusquam quam aperirentur codicilli, juravit fe T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pufillo animo. timuit, ne videretur locum fpei fuae aperire velle, filii damnatione, Ego contra fentio. Quilibet noftrum debuiffet adverfus opiniones malignas fatis fiduciae habere in bona oonfcientia: Principes multa debent etiam famae dare. Juravit fe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die et alterum heredem perdidit, fed Caefar libertatem fententiae fuae redemit: et poftquam approbavit gratuitam effe feveritatem fuam, quod principi femper curandum eft, dixit, relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non ferpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo cenferet, fed cui in confilio effet. Molliffimo genere poenae contentum effe debere patrem dixit, in filio adolefcentulo, impulfo in id fcelus, in quo fe, quod proximum erat ab innocentia, timide geffiffet: debere illum ab urbe et a parentis oculis fubmoveri.

Cap. XVI. O dignum, quem in confilium patres advocarent! o dignum, quem coheredem innocentibus liberis

ris ſcriberent! Haec clementia Principem decet, ut quocumque venerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, ut illum perire non ſentiat. qualiscumque, pars imperii eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt unum imperandi genus. imperat Princeps civibus ſuis, pater liberis, praeceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leviſſimis cauſſis, compeſcet? Uter autem praeceptor liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnificabit diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus haeſerit: an qui monitionibus, et verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da ſaevum: deſertores faciet. Quibus tamen ignoſcitur? Numquidnam aequum eſt, gravius homini et durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus et contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi: quique jam exercitatis utitur ad excitandas vel perſequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunde enim animos, et quidquid eſt indolis, comminuetur trepitatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique paſſim concedit. Adjicias his licet, tardiora agentes jumenta: quae cum ad contumelias et miſerias nata ſint, nimia ſaevitia coguntur jugum detrectare.

Cap. XVII. Nullum animal moroſius eſt, nullum majore arte tractandum, quam homo; nulli magis parcendum. Quid enim ſtultius, quam in jumentis et canibus erubeſcere, iram exercere, peſſima autem conditione ſub homine hominem eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur: atqui et hic morbus eſt animi: mollem medicinam deſiderat, ipſumque medentem minime infeſtum aegro. Mali medici eſt, deſperare, ne cures. Idem in his, quorum animus affectus eſt, facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt: non cito ſpem projicere, nec mortifera ſigna pronunciare. Luctetur cum vitiis, reſiſtat; aliis morbum ſuum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque ſanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum ſalutis, ſed etiam honeſtae cicatricis. Nulla regi gloria eſt ex ſaeva animadverſione. quis enim dubitat poſſe? at contra maxima, ſi vim ſuam continet, ſi multos irae alienae eripuit, neminem ſuae impendit.

Cap. XVIII. Servis imperare moderate, laus eſt: et in mancipio cogitandum eſt, non quantum illud impune pati poſſit, ſed quantum tibi permittat aequi bonique natura: quae parcere etiam captivis, et pretio paratis, jubet. Quanto juſtius jubet hominibus liberis, ingenuis, honeſtis, non ut mancipiis abuti, ſed his quo gradu antecedas. quorumque tibi non tradita ſervitus ſit, ſed tutela? Servis ad ſtatuam licet confugere. cum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium vetet: quia ejusdem naturae eſt, cujus tu. Quis non Vedium Pollionem pejus oderat, quam ſervi ſui, quod muraenas ſanguine humano ſaginabat: et eos qui ſe aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam ſerpentium, abjici jubebat? O hominem mille mortibus dignum! ſive devorandos ſervos objiciebat muraenis, quas eſurus erat, ſive in hoc tantum illas alebat, ut ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota civitate commonſtrantur, inviſique et deteſtabiles ſunt: ita regum et injuria latius patet, et infamia, atque odium ſeculis traditur. Quanto autem non naſci fuit,[y] quam[z] numerari inter publico malo natos?

Cap. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti ſit quam clementia: quocunque modo is, et quocunque jure praepoſitus ceteris erit. Eo ſcilicet formoſius id eſſe, magnificentiusque fatebimur, quo in majori praeſtabitur poteſtate: quam non oportet noxiam eſſe, ſi ad naturae legem componitur. Natura enim commenta eſt regem: quod et ex aliis animalibus licet cognoſcere, et ex apibus: quarum regi ampliſſimum cubile eſt, medioque ac tutiſſimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alienorum operum; et amiſſo rege, totum dilabitur examen. nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugna quaerunt. Praeterea inſignis regi forma eſt, diſſimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore, hoc tamen maxime diſtinguitur. Iracundiſſimae, ac pro corporis captu pugnaciſſimae ſunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura nec ſaevum eſſe, nec ultionem magno conſtaturam petere: telumque detraxit, et iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens eſt. Eſt enim illi mos, exere-

y *non naſci fuit*] *non eſt naſci* idem eſt ac non utile eſt, non juvat naſci. Sic noſter in praef. Nat. queſt. *Gronov.*

z *quam*] optimi autores uſurpant pro magis quam. Sic noſter de Benef. l. 3. c. 2. *Gronov.*

exerere ſe in parvis, et ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior eſſe animus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam quidem eadem homini lex eſſet: et ira cum telo ſuo frangeretur: nec ſaepius liceret nocere quam ſemel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, et ſi mortis periculo vim ſuam effunderet. Sed ne nunc quidem illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri voluit: et manus omnium obſervet, et eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe judicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis agere vitam ſuſtinet: cum liceat innoxium aliis et ob hoc ſecurum, ſalutare potentiae jus laetis omnibus, tractare? Errat enim, ſi quis exiſtimat tutum eſſe ibi regem, ubi nihil a rege tutum eſt. Securitas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces; nec in adſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcidere, multiplicibus ſe muris turribusque ſepire: ſalvum regem in aperto clementia praeſtabit. Unum eſt inexpugnabile munimentum, amor civium. Quid pulchrius eſt, quam vivere optantibus cunctis, et vota non ſub cuſtode nuncupantibus? ſi paullum valetudo titubavit, non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute praeſidis ſui commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi quoque evenire deputet? In hoc [a] aſſiduis bonitatis argumentis probavit, non Remp. ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicae. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quoque avertere velit, ſub quo juſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas florent; ſub quo opulenta civitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quam ſi dii immortales poteſtatem viſendi ſui faciant: intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, et in melius potens? Haec affectare, haec imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus ſimul habeatur.

Cap. XX. A duabus cauſſis [b] punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Prius de ea parte diſſeram, quae

 ipſum

a *In hoc*] Lipſius legit *is hac* vel defectum ſubeſſe ſuſpicatur, forte non male explices *in hoc* hoc fine atque eventu.

b *A duabus cauſſis*] eleganter praepoſ. *A* cauſſam notat. Sic Liv. L. 5. *Nunc ab ſecundis rebus magis etiam incauti. Gronov.*

ipſum contingit. difficilius eſt enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiae faveat, et appareat; ut non minorem agi rem periclitantis, quam judicis, ſciat: hoc ad juſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeſte laeſus, animum in poteſtate habeat: et poenam, ſi tuto poterit, donet: ſin minus temperet: longeque ſit in ſuis, quam in alienis, exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, injurias in ſumma potentia pati, nec quidquam eſſe glorioſius principe impune laeſo.

Cap. XXI. Ultio duas res praeſtare ſolet: aut ſolatium affert ei qui accepit injuriam, aut in reliquum ſecuritatem. Principis major eſt fortuna, quam ut ſolatio egeat: manifeſtiorque vis, quam ut alieno malo opinionem ſibi virium quaerat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque eſt. nam ſi, quos pares aliquando habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem et ſervus occidit, et ſerpens, et ſagitta: ſervavit quidem nemo, niſi major eo quem ſervavit. Uti itaque animoſe debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his praeſertim, quos ſcit aliquando ſimile faſtigium obtinuiſſe: hoc arbitrium adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum verae poenae ſatis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: et quisquis ex alto ad inimici pedes abjectus, alienam de capite regnoque ſententiam exſpectavit, in ſervatoris ſui gloriam vivit, plusque nomini ejus confert incolumis, quam ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienae virtutis eſt: in triumpho cito tranſiſſet. Si vero regnum quoque ſuum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo unde deciderat: ingenti incremento ſurgit laus ejus, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, praeter gloriam, ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignum eſſet victore, apud victos inveniſſe. Cum civibus, et ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum eſt, quo minoris eſt afflixiſſe eos. Quibusdam libenter parcas: a quibusdam te vindicare faſtidias, et non aliter quam ab animalibus parvis et obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt: at in iis qui in ore civitatis ſervati punitique erunt, occaſione notae clementiae utendum eſt.

Cap. XXII.

Cap. XXII. Transſeamus ad alienas injurias: in quibus vindicandis haec tria lex ſecuta eſt, quae Princeps quoque ſequi debet: aut ut eum quem punit, emendet; aut ut poena ejus ceteros meliores reddat; aut ut ſublatis malis ſecuriores ceteri vivant. Ipſos facilius emendabis minore poena: diligentius enim vivit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditae parcit. impunitatis genus eſt jam non habere poenae locum. Civitatis autem mores magis corrigit parcitas animadverſionum. facit enim conſuetudinem peccandi multitudo peccantium: et minus gravis nota eſt, quam turba damnatorum levat: et ſeveritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit auctoritatem. Conſtituit bonos mores civitati Princeps, et vitia ejus facilius compeſcit, [c] ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam invitus, et cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Gravior multo poena videtur, quae a miti viro conſtituitur.

Cap. XXIII. Praeterea videbis ea ſaepe committi, quae ſaepe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, [d] quam omnibus ſeculis inſutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri, [e] et rerum naturae peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, et ultra audaciam poſitum praeterire, quam dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monſtravit. peſſimo vero loco pietas fuit, poſtquam ſaepius culleos vidimus, quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiae, et indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe civitas, erit. magis iraſcitur a communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere civitati, quanto plures mali ſint.

Cap. XXIV. Dicta eſt aliquando in Senatu ſententia, ut ſervos a liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſervi noſtri numerare nos coepiſſent. [f] Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur:

c *et vitia ejus facilius compeſcit*] genuinam lectionem ex Codd. Mſ. *et vitia eruit* reſtituit *Gronov.*

d *culleo inſuit*] quae erat poena parricidarum.

e *altiſſimi viri*] Solonem intelligit, qui interrogatus cur contra parricidium nullam legem ſanxiſſet, reſpondit ſe id neminem commiſſurum putaſſe, vid. Cic. pro Roſcio. *Lipſ.*

f *numerare nos*] perpaucos ſcilicet, et numero ſervis longe inferiores.

tur: cito apparebit, pars civitatis deterior quanto praegravet. Non minus Principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, et in contrarium atque arduum nitens; sequiturque facilius, quam ducitur. Et ut generosi atque nobiles equi, melius facili fraeno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, et dignam putat civitas, quam servet sibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: et abjecto homine, in silvestre animal transire.

Cap. XXV. Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum objicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, ut manus ista, exitium familiarium certissimum, ulli salutaris sit: ut iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem caedemque satietur: clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines. Hoc est, quare vel maxime abominanda sit saevitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Nova supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quae varietur atque extendatur dolor, et delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam pervenit ultimam, cum crudelitas versa est in voluptatem; et jam occidere hominem juvat. Nam talem virum a tergo sequitur eversio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: privatisque nonnunquam consiliis, alias vero consternatione publica circumvenitur. Levis enim et privata pernicies, non totas urbes movet: quod late furere coepit, et omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulae fallunt, nec publice conquiruntur; ubi aliqua solitam mensuram transiit, et in monstrum excrevit, ubi fontes potu infecit, et si afflavit, deurit obteritque quacumque incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare, [g] et evadere pusilla mala, ingentibus obviam itur. Sic unus aeger nec domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga est, et diis ipsis manus intentantur. [h] Sub uno aliquo tecto flamma

g *verba dare*] fallere, latere. *Lips.*

h *intentantur*] lapidatis nimirum templis, subversis aris, statuis projectis, ut est apud Sueton. in Calig. *Gronov.*

flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. at incendium vaſtum, et multas jam domos depaſtum, parte urbis obruitur.

Cap. XXVI. Crudelitatem privatorum ſerviles quoque manus, ſub certo crucis periculo, ultae ſunt: tyrannorum, gentes populique, et quorum erat malum, et hi quibus imminebat, exſcindere aggreſſi ſunt. Aliquando ſua praeſidia in ipſos conſurrexerunt, perſidiamque, et impietatem, et feritatem, et quidquid ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim poteſt ab eo quisquam ſperare, quem malum eſſe docuit? non diu apparet[i] nequitia, nec quantum jubetur, peccat. Sed puta tutam eſſe crudelitatem: quale ejus regnum eſt? non aliud, quam captarum urbium forma, et terribiles facies publici metus. Omnia moeſta, trepida, confuſa: voluptates ipſae timentur. Non convivia ſecura ineunt, in quibus lingua ſolicite etiam ebriis cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet magna impenſa, et regiis opibus, et artificum exquiſitis nominibus: quem tamen ludi in carcere juvent? Quod iſtud, dii boni, malum eſt, occidere, ſaevire, delectari ſono catenarum, et civium capita decidere, quocumque ventum eſt multum ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere ac fugare? Quae alia vita eſſet, ſi leones urſique regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac noxioſiſſimo cuique animali daretur poteſtas? Illa rationis expertia, et a nobis immanitatis crimine damnata, abſtinent ſuis, et tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo: horum ne a neceſſariis quidem rabies temperat ſibi, ſed externa ſuaque in aequo habet, quo poſſit exercitatior a ſingulorum caedibus, deinde in exitia gentium ſerpere. Et injicere tectis ignem, aratrum vetuſtis urbibus inducere, potentiam putat: et unum occidi jubere aut alterum, parum imperatorium credit: niſi eodem tempore grex miſerorum ſubjectus ſtetit, crudelitatem ſuam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis ſalutem dare, et ad vitam ab ipſa morte revocare, et mereri clementia civicam.[k] Nullum ornamentum Principis faſtigio dignius pulchriusque eſt, quam illa corona ob cives ſervatos. Non hoſtilia arma detracta victis, non currus barbarorum ſanguine cruenti, non parta bello ſpolia. Haec divina potentia eſt, gregatim ac publice ſervare: multos autem occidere, et indiſcretos, incendii ac ruinae potentia eſt.

LIBER

i *non diu apparet*] miniſtrat, apparitorem agit.

k *civicam*] ſubintellige coronam, quae ob civem ſervatum dabatur.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Iterum Neronis laudatio, et generosae ejus vocis. Tum ad secundam partem transit, Naturam Clementiae, ipsamque definit. Magis aperit a vitio contrario, et Crudelitatem producit ac describit. Fines deinde suos Clementiae dat, quam a misericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium esse. Neque Ignoscere etiam, aut Veniam dare concedit: sed Parcere, Consulere, et quae verbis magis, quam rebus, illi distinguunt. Hic libri finis, sed non Materiae: et ex divisione liquet multa abesse, temporum vitio sublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec secundus hic liber, opinor, primo cesserit.

CAPUT I.

Ut de clementia scriberem, Nero Caesar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, et, cum diceretur, audisse memini, et deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnae lenitatis: quae non composita, nec alienis auribus data, subito erupit; et bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animadversurus in latrones duos Burrus praefectus tuus, vir egregius, et tibi Principi notus, exigebat a te, scriberes, in quos et ex qua causa animadverti velles. hoc saepe dilatum, ut aliquando fieret, instabat. Invitus invito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti; Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt, quaeque juxta jacent dubiae libertatis, [a] quaeque se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cujus verba Principes regesque jurent! [b] O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud seculum! Nunc profecto consentire decebat ad aequum bonumque, expulsa alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestia, resurgere: et vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro seculo dare locum.

Cap. II. Futurum hoc, Caesar, ex magna parte sperare et confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperii corpus, et cuncta in

a *dubiae libertatis*] limitaneae gentes, et quae ut potentior ingruit huc illuc in servitium eunt. *Lips.*

b *regesque jurent*] Gronovius ex Mss. restituit *utinam jurarent.*

in ſimilitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta ſunt atque erecta, aut languore demiſſa: prout animus eorum vivit, aut marcet. Et erunt cives, erunt ſocii digni hac bonitate; et in totum orbem recti mores revertentur. parcetur ubique manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo eſt? praeter id quod bene factis dictisque tuis quam familiariſſimum eſſe te cupio, ut quod nunc natura et impetus eſt, fiat judicium; illud mecum conſidero, multas voces magnas, ſed deteſtabiles, in vitam humanam perveniſſe, celebresque vulgo ferri: ut illam, Oderint, dum metuant. Cui Graecus verſus [c] ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus jubet: et alia hujus notae. Ac neſcio, quomodo ingenia immania, et inviſa, materia ſecundiori [d] expreſſerunt ſenſus vehementes et concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono lenique animoſam. Quid ergo eſt? ut raro, invitus, et cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiae nomen, aliquando et in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia; qualisque ſit, et quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate ulciſcendi: vel, lenitas ſuperioris adverſus inferiorem in conſtituendis poenis. Plura proponere, eſt tutius; ne una definitio parum rem comprehendat, et, ut ita dicam, formula excidat. [e] Itaque dici poteſt, et inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat, ſi dixerimus, clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quae ſe flectit citra id, quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariam

c *Graecus verſus*] ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.

d *materia ſecundiori*] h. e. obſequentiori, faciliori, translatione a fingendo et cera deſumta. Senſus eſt: Neſcio quomodo homines non ingenio carentes, ſed additam ei habentes immanitatem, facilius ſe dante ac praebente materia, in qua ſtringere velut et torquere ſenſum minime vulgarem et perſonae ſuae congruentem illis accidit, dicta non languida ſed excitata ſunt ejaculati. *Gronov.*

e *formula excidat*] Juris verbum. qui in ordinario judicio agebant petebantque, conceptis verbis faciebant: ſi plus minusve dixiſſent, cauſa et formula cadebant. *Lipſ.*

trariam imperiti putant ſeveritatem; ſed nulla virtus virtuti contraria eſt.

Cap. IV. Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud eſt, quam atrocitas animi in exigendis poenis. Sed quidem non exigunt poenas, crudeles tamen ſunt: tanquam, qui ignotos homines et obvios non in compendium, ſed occidendi cauſa occidunt. Nec interficere contenti, ſaeviunt; ut Sinis [f] ille et Procruſtes, [g] et piratae, qui captos verberant, et in ignem vivos imponunt. Haec crudelitas quidem: ſed quia nec ultionem ſequitur (non enim laeſa eſt) nec peccato alicui iraſcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra finitionem noſtram cadit: quae finitio continebat in exigendis poenis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui voluptati ſaevitia eſt: poſſumus inſaniam vocare. nam varia ſunt genera ejus, et nullum certius, quam quod in caedes hominum et laniationes pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi cauſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem ajunt non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſaeviſſe. Poſſumus effugere cavillationem, et ita finire, ut ſit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius a ſe: nam ſeveritatem illi convenire, adeſſe certum eſt. Ad rem pertinet, quaerere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, et bonum hominem vocant miſericordem. Et haec vitium animi eſt. Utraque circa ſeveritatem, circaque clementiam poſita ſunt: quae vitare debemus, ne per ſpeciem ſeveritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiae in miſericordiam incidamus. In hoc, leviore periculo erratur, ſed par error eſt a vero recedentium.

Cap. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni praeſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt. Anus et mulierculae ſunt, quae lacrimis nocentiſſimorum moventur, quae ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tanquam nimis duram, et minime principibus regibusque bonum

f *Sinis*] famoſus in Iſthmo latro, qui homines arboribus flexis alligabat et ſic dabat diſtrahendos.

g *Procruſtes*] latro a Theſeo in Attica occiſus.

num daturam conſilium. Objicitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Haec ſi per ſe ponantur, inviſa ſunt. videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad poenam deducere. Quod ſi eſt, quidni haec ſecta, [h] quae dediſcere humanitatem jubet, portumque adverſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio [i] cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, et communibus bonis attentior: ut propoſitum ſit uſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantum, ſed univerſis ſingulisque conſulere. Miſericordia eſt aegritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut, triſtitia ex alienis malis contracta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in ſapientem virum non cadit: ſerena ejus mens eſt, nec quidquam incidere poteſt quod illam obducat. Nihilque aeque hominem, quam magnus animus decet: non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus et moeror confundit, ſi mentem obducit et contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunae iram reverberabit, et ante ſe franget. eandem ſemper faciem ſervabit, placidam, inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adjice, quod ſapiens providet, et in expedito conſilium habet: nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, utilia excogitanda, periculoſa vitanda, aeque aeſtimanda. Ergo non miſeretur, quia et ſine miſeria animi non fit. cetera omnia, quae qui miſerentur, ſolent facere, hic libens et alius animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exſuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, qua pars major horum qui ſe miſericordes videri volunt, abjicit et faſtidit quos adjuvat, contingique ab his timet: ſed ut homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, et catenas ſolvi jubebit, et ludo eximet, [k] et cadaver etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquilla mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitoſos, pro portione, improban-

h *quidni haec ſecta*] elliptice, ſubintellige ex praecedentibus *inviſa ſit? Gronov.*

i *mutuo auxilio*] Mens Senecae poſcit *mutuum auxilium* vel certe *mutui auxilii. Lipſ.*

k *ludo eximet*] beſtiario vel gladiatorio. *Lipſ.*

probandos et emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis vero, et fortuitis laborantibus, multo libentius subveniet. Quotiens poterit, fortunae intercedet. ubi enim opibus potius utetur, aut viribus, quam ad restituenda quae casus impulit? Vultum quidem non dejiciet, nec animum, ob aeruscantis civis [l] aridam ac pannosam maciem, et innixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, et deorum more, calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriae: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem et ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, et ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriae faventium: quam si quis a sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigat, et in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

Cap. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, ut sciamus dari illam a sapiente non debere. Venia est poenae meritae remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego ut breviter, tanquam in alieno judicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit; sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil praetermittit quod debet. itaque poenam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit et corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, poena non afficiet, aetatem ejus emendabilem intuens: aliquem invidia criminis manifeste laborantem, jubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum accincti sunt. Haec omnia non veniae, sed clementiae opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, [m] sed ex aequo et bono judicat. et absolvere illi licet, et quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam justo minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, justissi-

l *aeruscantis civis*] *aruscantis* Lips. interpretatur: minuta aera rogantis et colligentis. Sed id displicet Gronovio, qui legendum putat: *ob Iri alicujus*. *Alii* autem legunt: ad aeruscantis civis aut pannosi aridam faciem etc.

m *non sub formula*] qua agitur petiturve, vide supra.

juſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quae judicas punienda, non punire. Venia, debitae poenae remiſſio eſt: clementia hoc primum praeſtat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo, quam venia, et honeſtior. De verbo (ut mea fert opinio) controverſia eſt, de re quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii, ſervabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceraſque arbores colunt: ſed illis quoque quas aliqua depravavit cauſa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, aliena umbra laborantibus, caelum aperiunt. Secundum haec, videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quo modo in rectum prava flectantur

Multa deſunt.

L. ANNAEI SENECAE
AD PAULLINUM
DE
BREVITATE VITAE
LIBER UNUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

De tempore hujus ſcripti, apparet poſt Cajum, et quidem ſtatim conceptum: ſi non fallunt illa, cap. XVIII. *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caeſar periit. Hoc apparet, at de bonitate conſtat. O pulchri, o utilis argumenti! tractemus, et imbibamus. Hypotheſis eſt, Vitam non eſſe brevem, ſed a nobis fieri: vel non utendo, vel male, aut vane, utendo. Haec ſic diducit. Primum, Vitiis mancipamur, quibus aevum abſumitur et perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum ſeriis, et quae Officia vocamus. Tertio, Opinione aut praeſumtione peccamus, et hoc brevem facit, quod longam vitam cenſemus. Praeſentia ſpernimus, futura diſponimus, tanquam in magna et certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, et perdimus vitam quaſi per luſum. Haec talia ad Cap. usque* X. *Inde partitur in tria omne Tempus, Praeteritum, Praeſens, Futurum: et quam male aut inepte nos in ſingulis geramus, docet. Invehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignava otia, etiam ſuperflua litterarum ſtudia. Hic aliquid ſiſtit, et utinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus bene poni,*

 quod

quod Sapientiae ſtudiis impenditur: per quam vita vere fit longa. Contra vulgus aeſtimat eam a Fortuna: ut haec laeta aut triſtis obvenit, ſic vitam aeſtimat brevem aut longam. In triſtibus mortem appetunt, in laetis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad ſe quisque ducat, ut mature ſapiat; in portum vitae et honeſtum otium ſecedat. Mihi voveo, et nitor.

CAPUT I.

Major pars mortalium, Paulline, [a] de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitae apparatu vitae deſtituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum et imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum [b] exclamatio eſt, Vitam brevem eſſe, longam artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti, [c] minime conveniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, ut quina aut dena ſecula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non exiguum temporis habemus: ſed multum perdimus. Satis longa vita, et in maximarum rerum conſummationem large data eſt, ſi tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur; ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus: nec inopes ejus, ſed prodigi ſumus. Sicut amplae et regiae opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento diſſipantur: at quamvis modicae, ſi bono cuſtodi traditae ſunt, uſu creſcunt: ita aetas noſtra, bene diſponenti, multum patet.

Cap. II. Quid de rerum natura querimur? illa ſe benigne geſſit. vita, ſi ſcias uti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet avaritia: alium in ſupervacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis judiciis ſuſpenſa ſemper ambitio: alium mercandi praeceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiae, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt quos ingratus ſuperiorum cultus voluntaria ſervitute conſu-

a *Paulline*] Senecae uxor Paullina. Ergone fratri ejus aut patri inſcribit? Illi potius ex aetate, de qua cap. 19. *Lipſ.*

b *maximi medicorum*] Hippocratis.

c *exigenti*] quaſi dicas expoſtulanti. Sic Ep. 27.

consumat. Multos aut affectatio alienae fortunae, aut suae odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga et inconstans, et sibi displicens levitas, per nova consilia jactavit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo ut quod apud maximum poëtarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est, vitae quam nos vivimus.

ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Urgentia circumstant vitia undique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, et in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet, si quando aliqua quies fortuito contigit: velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec unquam illis a cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quam multis graves sunt divitiae? quam multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenii spatio, [d] sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis usque ad summos, pererra: hic advocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille judicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium consumimur. [e] Interroga de istis, quorum nomina edifcuntur: [f] his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorumdam indignatio est, queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacaverint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit. tu non inspicere te unquam, non audire dignatus es.

 CAP. III.

d *quotidiano ostentandi ingenii spatio*] Imago est ab exercitio cursorum, quorum proprie spatium, depromta; illis cursu calefactis educitur sudor. Sic inquit eloquentia multorum, quotidiano ostentandi ingenii spatio, dum quotidie dicendo ostentandi ingenii illud spatium ingenti contentione decurrunt, non sudorem sed sanguinem eliquat et educit. *Gronov.*

e *consumimur*] in gratiam fructumque alter alterius impendimur.

f *quorum nomina edifcuntur*] notum clientum et salutatorum nomina edidicisse clientes. Sententia igitur est: Interroga de omni hoc officioso populo, occurret hic, illum colit, alius alium, sese nemo. *Lips.*

Cap. III. Non eſt itaque quod iſta officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non eſſe cum alio volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licet quae unquam ingenia fulſerunt, in hoc unum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia ſua occupari a nullo patiuntur: et ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides et arma diſcurrunt: in vitam ſuam incedere alios ſinunt, imo vero ipſi etiam poſſeſſores ejus futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pecuniam ſuam dividere velit: vitam unusquisque quam multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis jacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cujus unius honeſta avaritia eſt. Liber itaque ex ſeniorum turba comprehendere aliquem. Perveniſſe te ad ultimum aetatis humanae videmus; centeſimus tibi, vel ſupra, premitur annus; agedum, ad computationem aetatem tuam revoca. Dic quantum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abſtulerit: quantum lis uxoria, quantum ſervorum coërcitio, quantum officioſa per urbem diſcurſatio. Adjice morbos, quos manu fecimus: [g] adjice, quod et ſine uſu jacuit: videbis de pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilii fueris, quotusquisque dies ut deſtinaveras receſſerit; qui tibi uſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo aevo facti operis ſit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta laetitia, avida cupiditas, blanda converſatio abſtulerit: quam exiguum tibi de tuo relictum ſit: intelliges, te immaturum mori.

Cap. IV. Quid ergo eſt in cauſa? tanquam ſemper victuri vivitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſervatis quantum jam temporis tranſierit. velut ex pleno et abundanti perditis: cum interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, ultimus dies ſit. Omnia, tanquam mortales, tenetis: [h] omnia, tanquam immortales, concupiſcitis. Audies pleroſque dicentes: A quinquageſimo

g *manu fecimus*] culpa noſtra contraximus, familiaris Senecae Phraſis.

h *tenetis*] ita utimini, imo abutimini tanquam ſtatim morituri. Sic *Muret.* Gronovius tamen interpretatur, quicquid vobis adeſt, id poſſidetis tanquam mortales, quaſi indies perdituri. Et nihilominus omnia quaeritis tanquam immortales.

mo in otium fecedam: fexagefimus annus ab officiis me demittet. Et quem tandem longioris vitae praedem accipis? quis ifta, ficuti difponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitae tibi refervare, et id folum tempus bonae menti deftinare, quod in nullam rem conferri poffit? Quam ferum eft, tunc vivere incipere, cum definendum eft? quae tam ftulta mortalitatis oblivio, in quinquagefimum et fexagefimum annum differre fana confilia: et inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentiffimis, et in altum fublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis fuis praeferant. Cupiunt interim ex illo faftigio fuo, fi tuto liceat, defcendere. Nam ut nihil extra laceffat, aut quatiat; in te ipfa fortuna ruit.

CAP. V. Divus Auguftus, cui dii plura quam ulli praeftiterunt, non defiit quietem fibi precari, vacationem a Rep. petere. Omnis ejus fermo ad hoc femper revolutus eft, ut fibi fperaret otium. Hoc labores fuos, etiamfi falfo, dulci tamen oblectabat folatio, aliquando fe victurum fibi. In quadam ad fenatum miffa epiftola, cum requiem fuam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria difcrepantem, pollicitus effet, haec verba inveni: Sed ifta fieri fpeciofius; quam promitti poffunt. me tamen cupido temporis optatiffimi mihi, provexit, ut quoniam rerum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta vifa eft res otium, ut illam, quia ufu non poterat, cogitatione praefumeret. Qui omnia videbat ex fe uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetiffimus cogitabat, quo magnitudinem fuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, fudoris exprimerent, quantum occultarum folicitudinum tegerent: cum civibus primum, deinde cum collegis, noviffime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque fanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Afiamque, et omnes prope oras bello circumactus, Romana caede laffos exercitus ad externa bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediae paci et imperio hoftes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem et Danubium terminos movet, in ipfa urbe, Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat infidias: filia, et tot nobiles juvenes adulterio velut facramento adacti, jam infractam aetatem territabat: plusque et iterum

timenda cum Antonio mulier.[i] Haec ulcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cum grave multo sanguine est corpus, partes semper aliquae rumpebantur. Itaque otium optabat: in hujus spe et cogitatione labores ejus residebant. hoc votum erat ejus, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque jactatus, Pompejosque et Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, et illam pessum euntem tenet, novissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec adversarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa, sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, jam victo patre Pompejo, adhuc filio in Hispania fracta arma refovente? Quid agam, inquit, hic, quaeris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adjicit, quibus et priorem aetatem complorat, et de praesenti queritur, et de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit: integrae semper libertatis et solidae, solutus, et sui juris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

Cap. VI. Livius Drusus, vir acer et vehemens, cum leges novas et mala Gracchana[k] movisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse, Uni sibi, nec puero quidem, unquam ferias contigisse. Ausus enim et pupillus adhuc et praetextatus, judicibus reos commendare, et gratiam suam foro interponere tam efficaciter, ut quaedam judicia constet ab illo rapta.[l] Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, et privatum, et publicum, evasurum illam tam praecoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: a puero seditiosus, et foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset: nullo, an tempestiva. Supervacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, pro-

i *cum Antonio mulier*] Nubia, qui scilicet adulteria istiusmodi, viam ad pericula Augusto creanda sternebant, ut Antonii et Cleopatrae exemplo patet.

k *mala Gracchana*] Leges Gracchi retulit de coloniis deducendis.

l *rapta*] sententias per illum extortas.

prodentes omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec se ipsos. Nam cum verba eruperunt, affectus ad consuetudinem relabuntur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non seculum devorabunt: hoc vero spatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire ut rem supervacuam ac reparabilem sinitis. In primis autem et illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati sunt: ceteri, etiamsi vana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes injusta, vel bella: omnes isti virilius peccant. in ventrem ac libidinem projectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute: adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum convivia, quae jam ipsa officia sunt; videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam vivere: nullius rei difficilior est scientia.

Cap. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam vero ex his pueri ad modum ita percepisse visi sunt, ut etiam praecipere possent; vivere tota vita discendum est: et quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum divitiis, officiis, voluptatibus renunciassent, hoc unum in extremam usque aetatem egerunt, ut vivere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, e vita abierunt: nedum ut isti sciant. Magni, mihi crede, et supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere; et ideo vita ejus longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacavit. Nihil inde incultum otiosumque jacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos ejus parcissimus. Itaque satis illi fuit. his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certe audies ex his quos

magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut causſarum actiones, aut ceteras honeſtas miſerias exclamare interdum, Mihi vivere non licet. Quid ni non liceat? omnes illi qui te ſibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abſtulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus laſſa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium ſimulatus aeger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, ſed in apparatu habet? Diſpunge, inquam, ac recenſe vitae tuae dies: videbis paucos admodum et rejiculos apud te reſediſſe. Aſſecutus ille quos optaverat faſces, cupit ponere, et ſubinde dicit: Quando hic annus praeteribit? Facit ille ludos, quorum ſortem [m] ſibi obtingere magno aeſtimavit: Quando, inquit, iſtos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, et magno concurſu omnia, vltra quam audiri poteſt, complet: Quando, inquit, res proferentur! [n] Praecipitat quisque vitam ſuam, et futuri deſiderio laborat, praeſentium taedio. At ille, qui nullum non tempus in uſus ſuos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod jam ulla hora novae voluptatis poſſit afferre? Omnia nota, omnia ad ſatietatem percepta ſunt: de cetero, fors fortuna ut volet ordinet; vita jam in tuto eſt. Huic adjici poteſt, detrahi nihil: et adjici ſic, quemadmodum ſaturo jam, non pleno, aliquid cibi, quod nec deſiderans capit.

Cap. VIII. Non eſt itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixiſſe. non enim ille diu vixit, ſed diu fuit. Quid enim? ſi illum multum putes navigaviſſe, quem ſaeva tempeſtas a portu exceptum huc et illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverſo furentium per eadem ſpatia in orbem egit? non ille multum navigavit, ſed multum jactatus eſt. Mirari ſoleo, cum video aliquos tempus petere, et eos qui rogantur facillimos. Illud uterque ſpectat, propter quod tempus petitum eſt: ipſum quidem neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur: re omnium pretioſiſſima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis eſt, quia ſub oculos non venit: ideoque viliſſima aeſtimatur, imo paene nullum pretium ejus eſt. Annua congiaria homines clariſſimi accipiunt, et his aut laborem, aut operam, aut diligentiam ſuam locant: nemo aeſtimat tempus. utuntur illo laxius, quaſi gratuito. At eosdem

m *quorum ſortem*] Nam inter Praetores ſors aut ludos aut jurisdictionem dabat.

n *proferentur*] quod feriis fiebat ceſſante actu rerum.

eosdem aegros vide, si mortis periculum admodum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut vivant, paratos impendere. tanta in illis discordia affectum est. Quodsi posset, quemadmodum praeteritorum annorum cujusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamvis exiguum, dispensare, quod certum est: id debet servari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis jactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua coepit aetas, nec cursum suum aut revocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suae, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non favore populi longius proferet. sicut missa est a primo, decurret: nusquam divertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX. Poteſtne quisquam, [o] dico, hominum eorum qui prudentiam jactant, et operosius occupati sunt, quam ut melius possint vivere? Impendio vitae vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porro vitae jactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum est, exspectatio, quae pendet ex crastino. Perdis hodiernum: quod in manu fortunae positum est, disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quae ventura sunt, in incerto jacent: protinus vive. Clamat ecce maximus vates, et velut divino ore instinctus salutare carmen canit:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas fugit: cum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque aetatem, sed diem dicit.

o *poteſtne quisquam*] Subintellige ex praecedentibus morti vacare.

dicit. Quid ſecurus, et in tanta temporum fuga lentus, menſes tibi, et annos, et longam ſeriem, utcumque aviditati tuae viſum eſt, exporrigis? de die tecum loquitur, et de hoc ipſo fugiente. Non dubium eſt ergo, quin prima quaeque optima dies fugiat mortalibus miſeris, id eſt, occupatis: quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim proviſum eſt: ſubito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non ſentiebant. Quemadmodum aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit; perveniſſe ſe ante ſciunt, quam appropinquaſſe: ita hoc iter vitae aſſiduum et citatiſſimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine.

CAP. X. Quod propoſui, ſi in partes velim et argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem breviſſimam eſſe occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex veris et antiquis, contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, ſed incurſu avertendam aciem. Non probam cavillationem eſſe, retundi debere, non vellicari. Tamen ut illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantum deplorandi ſunt. In tria tempora vita dividitur: quod eſt, quod fuit, et quod futurum eſt. Ex his quod agimus, breve eſt: quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna jus perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat praeterita reſpicere: et ſi vacet, injucunda eſt poenitendae rei recordatio. Inviti namque ad tempora male exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quae aliquo praeſentis voluptatis lenocinio ſubripiebantur, retractando pateſcunt. Nemo, niſi a quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, [p] quae nunquam fallitur, libenter ſe in praeteritum retorquet. Ille qui multa ambitioſe concupiit, ſuperbe contempſit, impotenter vicit, inſidio ſe decepit, avare rapuit, prodige effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui haec eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, [q] omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunae ſubducta: quam non inopia, non metus, non morborum incurſus exagitat. Haec nec turbari, nec eripi poteſt: perpetua ejus et intrepida poſſeſſio eſt. Singuli tantum dies, et hi per

p *ſub cenſura ſua*] rectae rationis.

q *ſacra ac dedicata*] quae violari nequit.

per momenta praeſentes ſunt: at praeteriti temporis omnes, cum juſſeris, aderunt ad arbitrium tuum ſe inſpici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securae et quietae mentis eſt, in omnes vitae ſuae partes discurrere: occupatorum animi velut ſub jugo ſunt, flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, et ut nihil prodeſt, quantum libet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat, ac ſervet: ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt ubi ſubſidat. per quaſſos foratosque animos transmittitur. Praeſens tempus breviſſimum eſt, adeo quidem, ut quibusdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt. fluit et praecipitatur: ante deſinit eſſe, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos praeſens pertinet tempus: quod tam breve eſt, ut arripi non poſſit, et id ipſum illis, diſtrictis in multa, ſubducitur.

Cap. XI. Denique vis ſcire, quam non diu vivant? vide quam cupiant diu vivere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant. minores natu ſe ipſos eſſe fingunt: mendacio ſibi blandiuntur: et tam libenter fallunt, quam ſi fata una decipiant. Jam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tanquam exeant de vita, ſed tanquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſſe, quod non vixerint, clamitant; et ſi modo evaſerint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam fruſtra paraverint, quibus non fruerentur. quam incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſupervacuum eſt: tota (ut ita dicam) in reditu eſt.[r] Quantulacumque itaque abunde ſufficit: et ideo quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocem? non eſt quod me ſolos putes dicere, quos a baſilica[s] immiſſi demum canes[t] ejiciunt; quos aut in ſua vides turba[u] ſpecioſius elidi,

r *in reditu eſt*] a pecunia, quae occupatur et in foenore eſt. nihil hic otioſi.

s *a baſilica*] ubi judicia exerceri ſolita.

t *canes*] quos cuſtodes et aeditui immittunt in morantes.

u *in ſua turba*] cum ipſi deducuntur.

di, aut in aliena [v] contemptius; quos officia domibus ſuis evocant, ut alienis foribus illidant; quos haſta praetoris [x] infami lucro, [y] et quandoque ſuppuraturo [z] exercet. Quorumdam otium occupatum eſt. in villa, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine, quamvis ab omnibus receſſerunt, ſibi ipſi moleſti ſunt: quorundam non otioſa vita eſt dicenda, ſed deſidioſa occupatio.

Cap. XII. Illum tu otioſum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretioſa, anxia ſubtilitate concinnat, et majorem dierum partem in aeruginoſis lamellis conſumit? qui in ceromate [a] (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) ſpectator puerorum rixantium ſedet? qui vinctorum ſuorum greges in aetatum et colorum paria diducit? qui athletas noviſſimos paſcit? Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccrevit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut disjecta coma reſtituitur: aut deficiens [b] hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paullo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. [c] Quomodo excandeſcunt, ſi quid ex juba ſua deciſum eſt, ſi quid extra ordinem jacuit, niſi omnia in annulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam ſuam turbari, quam comam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quam de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior? Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, dicendis canticis operati ſunt: dum vocem, cujus rectum curſum natura et optimum et ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis inertiſſimae torquent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant: quorum cum ad res ſerias, ſaepe et triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Convivia mehercule horum non poſuerim inter vacantia tempora, cum videam quam ſoliciti argentum ordinent, quam

v *in aliena*] cum deducunt ut clientes.

x *haſta praetoris*] cui ſubjiciebantur quae publice venibant.

y *infami lucro*] nam invidiam eae venditiones fere habent, addo quod famam alienam ludunt.

z *ſuppuraturo*] ab ulcere occulto, quod tempore in pus et ſaniem vertit Talia haec lucra inquit, quia interdum mutatio rerum, et reſcinduntur quae ſic geſta, puta ſi in tyrannide, aut ſi inique.

a *ceromate*] loco gymnaſii, ubi illo unguento ſe ungebant.

b *aut deficiens*] cum calvaſter aliquis eſſe incipit.

c *tanquam virum tonderet*] quos cultus negligentior decet.

quam diligenter exoletorum ſuorum tunicas ſuccingant, quam ſuſpenſi ſint, quomodo aper a coco exeat: quanta celeritate, ſigno dato, glabri [d] ad miniſteria diſcurrant: quanta arte ſcindantur aves in fruſtra non enormia: quam curioſe infelices pueruli ebriorum ſputa detergeant. [e] Ex his elegantiae lautitiaeque fama captatur, et usque eo in omnes vitae ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, ut nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraveris, qui ſella ſe et lectica huc et illuc ferunt, et ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lavari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet: et usque eo nimio delicati animi languore ſolvuntur, ut per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quendam ex delicatis (ſi modo deliciae vocandae ſunt, vitam et conſuetudinem humanam dediſcere) cum ex balneo inter manus elatus, et in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogando: Jam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an vivat, an videat, an otioſus ſit? non facile dixerim, utrum magis miſerear, ſi hoc ignoravit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum oblivionem ſentiunt, ſed multarum et imitantur: quaedam vitia illos, quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis et contempti hominis eſſe videtur, ſcire, quid faciat. I nunc, et mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule praetereunt quam fingunt: et tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc unum ſeculo, proceſſit, ut jam mimorum arguere poſſimus negligentiam. Eſſe aliquem, qui usque eo deliciis interierit, ut an ſedeat, alteri credat?

Cap. XIII. Non eſt ergo otioſus hic: aliud nomen imponas. aeger eſt, imo mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otii ſui ſenſus eſt: hic vero ſemivivus, cui ad intelligendos corporis ſui habitus indice opus eſt. quomodo poteſt hic alicujus temporis dominus eſſe? Perſequi ſingulos longum eſt: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in ſole corporis cura, conſumpſere vitam. Non ſunt otioſi, quorum voluptates multum negotii habent. Nam de illis nemo dubitavit, quin operoſe nihil agant, qui in litterarum inutilium ſtudiis detinentur: quae jam apud Romanos quoque magna manus eſt. Graecorum iſte morbus fuit, quaerere quem numerum remigum Ulyſſes habuiſſet: prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: praeterea an ejusdem eſſet

d *glabri*] antea exoletos dixit. e *ſputa detergeant*] vid. ep. 47.

esset auctoris. Alia deinceps hujus notae: quae sive contineas, nihil tacitam conscientiam juvant; sive proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque invasit inane studium supervacua discendi. His diebus audivi quemdam sapientem referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus navali praelio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, etsi ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quae nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit navem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: unde publicae tabulae, codices dicuntur: et naves nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt, caudicariae vocantur. Sane et hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Messanam vicit, et primus ex familia Valeriorum, urbis captae in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus. Num et hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis a rege Boccho jaculatoribus? et hoc sane remittatur. Num et Pompejum primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more proelii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, et inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiae, memorabile putavit spectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum est. lacinantur? parum est: ingenti mole animalium exterantur. [f] Satius erat ista in oblivionem ire, ne quis postea potens disceret, invideretque rei minime humanae.

Cap. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis objicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum catervas sub alio caelo natis beluis objiceret; cum bellum inter tam disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum se praebuit, tum demum

f *exterantur*] Sic Phaedr. fab. 41. *Asinus calcibus frontem exterit.*

demum intellecta inani jactatione cognominis sui. Sed ut illo revertar, unde decessi, et in alia materia ostendam supervacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Poenis, triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum et viginti captivos elephantos duxisse: Sullam, ultimum Romanorum protulisse pomoerium, quod nunquam provinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Aventinum montem extra pomoerium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aves non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad praestationem scribant:[g] tamen cujus ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem justiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster ajebat, an satius esset nullis studiis admoveri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiae vacant: soli vivunt, nec enim suam tantum aetatem bene tuentur: omne aevum suo adjiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam praeparaverunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis seculo interdictum est: in omnia admittitur: et si magnitudine animi egredi humanae imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium[h] omnis aevi pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo et caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quae immensa quae externa sunt, quae cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores praeterierint, cum per diversas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immensa, et

g *ut ad praestationem scribant*] ut ipsi scripti dictique periculum suscipiant. *Lips.*

h *in consortium*] Id est cum natura illa aeterna et rerum parente omnia praeterita et praesentia videre.

et variis cupiditatibus diſtricta, urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoveat? quam multi, qui illos, cum diu torſerint, ſimulata feſtinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, et per obſcuros aedium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere. quam multi heſterna crapula ſemiſomnes et graves, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, ut alienum exſpectent, vix allevatis labiis inſuſurratum [i] millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, et Democritum, ceterosque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem et Theophraſtum volent habere quam familiariſſimos. nemo horum non vocabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem, amantioremque ſui dimittit, nemo quemquam vacuis a ſe manibus abire patietur. Nocte conveniri, et interdiu, ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumptuoſa obſervatio.

Cap. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non ſtabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quae illum felicitas, quam pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, a quibus audiat verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione, ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtra poteſtate, quos ſortiremur parentes: ſorte nobis datos. nobis vero ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiae ſunt. elige in quam adſciſci velis: non in nomen tantum adoptaberis, ſed in ipſa bona. quae non erunt ſordide nec maligne cuſtodienda, majora fient, quo illa pluribus diviſeris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, et te in illum locum, ex quo nemo ejiciet, ſublevabunt: haec una ratio eſt extendendae mortalitatis, imo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio juſſit, aut operibus exſtruxit, cito ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, et movet ocius, quod conſecravit. Sapientiae noceri non poteſt. nulla delebit aetas praeſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper ulterior

i *inſuſurratum*] a nomenclatoribus.

rior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verfatur invidia: fimplicius longe pofita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. folus generis humani legibus folvitur: omnia illi fecula, ut Deo, ferviunt. Tranfivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. Inftat? hoc utitur. venturum eft? hoc praecipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in unum collatio. Illorum breviffima ac folicitiffima aetas eft, qui praeteritorum oblivifcuntur, praefentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, fero intelligunt miferi, tamdiu fe, dum nihil agunt, occupatos fuiffe.

Cap. XVI. Nec eft quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, et incurrentibus in ipfa quae metuunt. mortem faepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eft, quod putes, diu viventium, quod faepe illis longus videtur dies: quod dum veniant ad condictum tempus coenae, tarde ire horas queruntur. nam fi quando illos deferunt occupationes, in otio relicti aeftuant, nec quomodo id difponant, aut extrahant, fciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, et quod interjacet, omne tempus grave eft: tam mehercule, quam cum dies muneris gladiatorii edictus eft, aut cum alicujus alterius vel fpectaculi vel voluptatis exfpectatur conftitutum, tranfilire medios dies volunt. Omnis illis fperatae rei longa dilatio eft. Ad illud tempus, quod amant, breve eft, et praeceps, breviusque multo fit fuo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, et confiftere in una cupiditate non poffunt. non funt illis longi dies, fed invifi. At contra, quam exiguae noctes videntur, quas in complexu fcortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus vifus eft Jupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicaffe noctem. Quid aliud eft vitia noftra incendere, quam auctores illis infcribere déos, et dare morbo, exemplo divinitatis, excufatam licentiam? Poffunt iftis non breviffimae videri noctes, quas tam care mercantur? diem noctis exfpectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipfae voluptates eorum trepidae, et variis terroribus inquietae funt, fubitque cum maxime exfultantes folicita cogitatio: Haec quam diu? Ab hoc affectu reges fuam flevere potentiam: nec illos magnitudo fortunae fuae delectavit, fed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum fpatia

porrigeret exercitum, nec numerum ejus, ſed menſuram comprehenderet Perſarum rex inſolentiſſimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta juventute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatum ipſe, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in proelio, alios in fuga, et intra exiguum tempus conſumpturus illos, quibus centeſimum annum timebat.

Cap. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida ſunt? non enim ſolidis cauſſis innituntur, ſed eadem, qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora eſſe, etiam ipſorum confeſſione miſera; cum haec quoque, quibus ſe attollunt, et ſupra hominem efferunt, parum ſincera ſint? Maxima quaeque bona ſollicita ſunt: nec ulli fortunae minus bene, quam optimae, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus eſt, et pro ipſis, quae ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuito evenit, inſtabile eſt: quo altius ſurrexit, opportunius eſt in occaſum. neminem porro caſura delectant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantum breviſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod majore poſſideant: operoſe aſſequuntur quae volunt, anxii tenent quae aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis eſt ratio. Novae occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum non finis quaeritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſivimus? ſuffragatores incipimus. Accuſandi depoſuimus moleſtiam? judicandi nanciſcimur. Judex deſiit eſſe? quaeſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus deſtinetur. Marium caliga dimiſit? [k] conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat evadere? ab aratro revocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: [l] ni per ipſum mora ſit, cum Jove [m] reponetur? civiles ſervatorem agitabunt ſeditiones, et poſt faſtiditos a juvene diis aequos honores, jam ſenem contumacis exſilii [n] delectabit ambitio.

k *caliga dimiſit*] deſiit gregarius miles eſſe, qui caligas geſtabant.

l *fraterni ſponſor*] ut enim fratri ſuo L. Scipioni bellum contra Antiochum mandaretur, ipſe ſe legatum iturum promiſit, atque ita de ſucceſſu quaſi ſpopondit.

m *cum Jove*] nimirum ut apud Val. Max. eſt L. 4. c. 1. volebant ipſi in ipſa Jovis optimi Maximi cella ſtatuas ponere.

n *contumacis exſilii*] quod Linterni egit ibi mortuus.

ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miserae solicitudinis caussae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

Cap. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline carissime, et in tranquilliorem portum, non pro aetatis spatio jactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim privatas sustinueris, partim publicas in te converteris. Satis jam per laboriosa et inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Major pars aetatis, certe melior, Reip. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non ut somno, et caris turbae voluptatibus, quidquid est in te indolis vivae, demergas. Non est istud acquiescere. invenies majora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quae repositus et securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas. in officio amorem consequeris; in quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitae suae rationes, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, a ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te revoca: et cogita non id egisse te ab aetate prima, omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti bene committerentur: majus quiddam et altius de te promiseras. Non deerunt et frugalitatis exactae homines, et laboriosae operae. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda jumenta sunt, quam nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis unquam gravi sarcina pressit? Cogita praeterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem objicere. cum ventre humano tibi negotium est: nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar periit, si quis inferis sensus est, hoc gravissime ferens, quod decedebat populo Romano superstite, [o] septem aut octo certe dierum cibaria superesse? dum ille pontes navibus jungit, et viribus imperii ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio paene ac fame constitit, et quae famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi, et externi, et infeliciter superbi regis [p] imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi,

 qui-

o *quod decedebat P. R. superstite*] nota enim vox ejus detestabilis, qua unam cervicem esse toti populo optabat.

p *regis*] Xerxis.

quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Cajum excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quaedam enim ignorantibus aegris curanda ſunt. cauſſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

Cap. XIX. Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, majora. Simile tu putas eſſe, utrum cures, ut incorruptum a fraude advehentium et negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, et concaleſcat, ut ad menſuram pondusque reſpondeat: an ad haec ſacra et ſublimia accedas, ſciturus quae materia ſit diis, quae voluptas, quae conditio, quae forma? quis animum tuum caſus exſpectet, ubi nos a corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod hujus mundi graviſſima quaeque in medio ſuſtineat, ſupra levia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera vicibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Exſpectat de hoc genere vitae multum bonarum artium, amor virtutum atque uſus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare et odiſſe, res omnium liberrimas, jubentur. Hi ſi velint ſcire, quam brevis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cum videris itaque praetextam ſaepe jam ſumptam, cum celebre in foro nomen, non invideris. Iſta vitae damno parantur: ut unus ab illis numeretur annus, [q] omnes annos ſuos conterent. Quosdam autem cum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, aetas reliquit: quosdam cum in conſummationem dignitatis per mille indignitates irrupiſſent, miſera ſubiit cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: [r] quorundam ultima ſenectus, dum in novas ſpes ut juventa diſponitur, inter conatus magnos et imbrobos, invalida defecit.

Cap. XX. Foedus ille, quem in judicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandem natu, et imperitae coronae aſſentationes captantem, ſpiritus liquit. turpis ille, qui vivendo laſſus

q *ut unus ab illis numeretur annus*] conſulatum ſc. conſecutis.

r *in titulum ſepulcri*] hoc uno fructu, ut honores eorum ſepulcro inſcriberentur.

lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus [s] risit heres. Praeterire, quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactae diligentiae senex: qui post annum nonagesimum, cum vacationem procurationis a C. Caesare ultro accepisset, componi se in lecto, et velut exanimem a circumstante familia plangi jussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finivit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone juvat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine gravem judicant, quam quod illos seponit. Lex a quinquagesimo anno militem non cogit, a sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines a se otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur et rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam vero disponunt etiam illa quae ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, et operum publicorum dedicationes, et ad rogum munera, et ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces et ad cereos [t] ducenda sunt.

L. ANNAEI SENECAE

DE VITA BEATA

AD

GALLIONEM FRATREM

LIBER UNUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Senex hunc libellum scripsit, et velut Defensionem praescripsit contra calumniatores, qui Opes et Vitam objectabant. Beatam vitam in virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Sublime scriptum est,

s *diu tractus*] cujus spes diu dilata est.

t *ad faces et ad cereos*] pueri et acerba funera ad faces elata; sed cereis immixtis.

eſt, pulcherrimum in partibus, et quod monita ſenſusque aureos habet. Partes ejus duae ſunt: Quid ſit Beata vita? et Quomodo eo perveniatur? De priore, negat in Opinione aut More quaerendam: per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt. ea dicit, Beatam vitam eſſe convenientem naturae ſuae: id eſt, poſitam in Virtute. Non in voluptate, cum Epicuro? minime. et diffuſe hunc et aſſeclas refellit. uſque eo, ut nec jungi cum virtute voluptatem velit, et totum hoc nomen repudiet. Haec ad Cap. XVI. *Inde pars altera. Ad perveniendum igitur ſola virtus amplectenda, cetera ſpernenda? Negat; admitti quidem externa poſſe, ſed non ut finem. Imo iis qui in via adhuc ſunt, et proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunae. Hic privatam ſuam cauſſam calide jam et robuſte agit, et objicientem inducit, Cur tu de Virtute ſic locutus, alia etiam habes? cur ſervos? nummos, villas ſupellectilem? Varie reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde aliis ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli jam olim haec objecta. At quin omnes iſti non quomodo viverent, ſed vivendum eſſet, docebant. Ardua res, Virtus. Suſpiciendi, etiam qui conantur aſcendere, etſi decidunt interim, aut haerent. Tum de Opibus ex profeſſo, an habendae Sapienti? a Cap.* XXI. *Et aſſerit haberi, etſi non amari: quaeſitas tamen honeſte, et benigne emittendas aut emiſſas. Inſurgit deinde in iſtos blacterones, et mucronem ſtili, Socrate inducto, ſtringit: ſed finis deficit, et quae vulgo attexuntur, alterius ſcripti ſunt atque argumenti.*

CAPUT I.

Vivere, Gallio frater, omnes beate volunt: ſed ad pervidendum, quid ſit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, ut ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, ſi via lapſus eſt: quae ubi in contrarium ducit, ipſa velocitas majoris intervalli cauſſa ſit. Proponendum eſt itaque primum, quid ſit quod appetamus: tunc circumſpiciendum eſt, qua contendere illo celerrime poſſimus: intellecturi in ipſo itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie profligetur,[a] quantoque propius ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem paſſim vagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum et clamorem diſſonum in diverſa vocantium, conteritur vita inter errores, brevis, etiamſi dies noctesque bonae menti laboremus. Decernatur itaque et quo tendamus, et qua: non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quae procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus, conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, et interrogati incolae, non patiuntur errare: at hic tritiſſima quaeque via, et celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis praeſtandum eſt, quam ne, peco-

a *profligetur*] promoveatur. Sic *profligare bellum* apud Livium dicitur L. 21. *Lipſ.*

pecorum ritu, ſequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum eſt, ſed qua itur. Atqui nulla res nos majoribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quae magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem vivimus. Inde iſta tanta coacervatio aliorum ſuper alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna evenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere videas licet; nemo ſibi tantummodo errat, ſed alieni erroris et cauſſa et auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus. et dum unusquisque mavult credere, quam judicare, nunquam de vita judicatur, ſemper creditur: verſatque nos et praecipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur a coetu: nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque id evenit, quod in comitiis, in quibus eos factos praetores iidem qui fecere mirantur, cum ſe mobilis favor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis judicii, in quo ſecundum plures datur.

Cap. II. Cum de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more [b] reſpondeas: Haec pars major eſſe videtur; ideo enim pejor eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum peſſimi, turba eſt. Quaeramus quid optimum factum ſit, non quid uſitatiſſimum: et quid nos in poſſeſſione felicitatis aeternae conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronatos [c] voco. Non enim colorem veſtium, quibus praetexta corpora ſunt, adſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo a falſis vera dijudicem. Animi bonum, animus

Q 5 inve-

b *diſceſſionum more*] Sententiae in ſenatu voce, diſceſſione, manu dicebatur. Primum ubi dicebant interrogati aſſentio; Alterum ubi duabus pluribusve diverſis ſententiis dictis Conſul compendii cauſa diſceſſionem permittebat: i. e. ſinguli conferrent ſe ad ſubſellia, in quibus auctores ſententiarum ſedebant. Tertium ubi ſublata manu ſignificabant ſe aſſentiri ſedibus ſuis manentes. *Lipſ.*

c *tam chlamydatos, quam coronatos*] chlamydati in Graecia militares, qui ſupra vulgum et a vulgo diſcreti, ſupra quos tamen ςεφανηφόροι coronati praecipua in oriente dignitas, quales ſingulae fere civitates Graeciae Aſiaeque habebant. Romano more dixiſſet, tam candidatos quam praetextatos. Sed parcens proceribus Romanis Graeculos traducere maluit. *Salmaſ.*

inveniat. Hic, ſi unquam illi reſpirare et recedere in ſe vacaverit; o quam ſibi ipſe verum, tortus a ſe, fatebitur, ac dicet: Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi, cum recogito, mutis invideo: quidquid optavi, inimicorum exſecrationem puto: quidquid timui, dii boni, quanto levius fuit: quam quod concupivi? Cum multis inimicitias geſſi, et in gratiam ex odio (ſi modo ulla inter malos gratia eſt) redii: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, et aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me oppoſui, et malevolentiae quod morderet oſtendi? Vides iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiae adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in aequo eſt) eſſe poſſunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus eſt.

Cap. III. Quin potius quaero aliquid uſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam: iſta quae ſpectantur, ad quae conſiſtitur, quae alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quaeramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum et aequabile, et a ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. nec longe poſitum eſt, invenietur: ſcire tantum opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa, quae deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam et enumerare illas longum eſt, et coarguere: noſtram accipe. Noſtram vero cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: eſt et mihi cenſendi jus. Itaque aliquem ſequar, aliquem jubebo ſententiam dividere: fortaſſe et poſt omnes citatus, nihil improbabo ex his quae priores decreverint, et dicam: Hoc amplius cenſeo. Interim, quod inter omnes Stoicos convenit, rerum naturae aſſentior. ab illa non deerrare, et ad illius legem exemplumque formari, ſapientia eſt. Beata eſt ergo vita, conveniens naturae ſuae: quae non aliter contingere poteſt, quam ſi primum ſana mens eſt, et in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuae. Deinde, fortis ac vehemens, tum pulcherrima et patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentiumque ad id curioſa; non anxie tamen: aliarum rerum quae vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cujusquam: uſura fortunae muneribus, non ſervitura. Intelligis, etiam ſi non adjiciam, ſequi perpetuam tranquillitatem, libertatem; depulſis his, quae aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, et pro illis

illis quae parva ac fragilia ſunt, et in ipſis flagitiis noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, et aequabile: tum pax et concordia animi, et magnitudo cum manſuetudine. Omnia enim ex infirmitate feritas eſt.

Cap. IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt, eadem ſententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur, et aut in cornua, ſinuata media parte, curvatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, utcumque ordinatus eſt, eadem eſt, et voluntas pro iisdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni alias diffundi poteſt et exporrigi, alias colligi, et in ſe cogi. Idem utique erit, ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute laetus; aut, Invicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, et converſantium cura. Libet et ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus malusque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum majus bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, noverit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi evagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, ſalva et integra poteſtate, [d] transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, et erectum, et interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum? cui unum bonum honeſtas, unum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatae vitae, nec adjiciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, velit nolit, ſequatur hilaritas continua, et laetitia alta atque ex alto veniens, ut quae ſuis gaudeat, nec majora domeſticis cupiat. Quidni iſta penſet bene cum minutis, et frivolis, et non perſeverantibus corpuſculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, et infra dolorem erit.

Cap. V. Vides autem, quam malam et noxiam ſervitutem ſerviturus ſit, quem voluptates doloresque, incertiſſima dominia, impotentiſſimaque, alternis poſſidebunt. Ergo exeundum ad libertatem eſt: hanc non alia res tribuit, quam fortunae negligentia. Tum illud orietur inaeſtimabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, et ſublimitas; expulſisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande et immotum, comitasque et diffuſio animi: quibus delectabitur

d *integra poteſtate*] ſenſu et ſignificatu.

ctabitur non ut bonis, ſed ut ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere coepi, poteſt beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam et ſaxa timore et triſtitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum et animalium redegit hebes natura, et ignoratio ſui. Nihil intereſt inter hos, et illa: quoniam illis nulla ratio eſt, his prava, et malo ſuo atque in perverſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra veritatem projectus: beata ergo vita eſt, in recto certoque judicio ſtabilita, et immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, et ſoluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, ſed etiam vellicationes effugerit: ſtatura ſemper ubi conſtitit, ac ſedem ſuam etiam irata et infeſtante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis ſuis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos partesque noſtri ſollicitet: quis mortalium, cui ullum ſupereſt hominis veſtigium, per diem noctemque titillari velit, deſerto animo, corpori operam dare?

Cap. VI. Sed et animus quoque, inquit, [e] voluptates habebit ſuas. Habeat ſane, ſedeatque [f] luxuriae et voluptatum arbiter, impleat ſe omnibus eis, quae oblectare ſenſus ſolent: deinde praeterita reſpiciat, et exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futurisque jam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, et dum corpus in praeſenti ſagina jacet, cogitationes ad futura praemittat. hoc mihi videtur miſerior, quoniam mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quisquam beatus eſt; nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo judicii rectus; beatus eſt praeſentibus, qualiacumque ſunt, contentus, amicusque rebus ſuis; beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident et illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem a virtute diduci, et ajunt, nec honeſte quemquam vivere, ut non jucunde vivat; nec jucunde, ut non honeſte quoque. Non video, quomodo iſta diverſa in eamdem copulam conjiciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas a virtute non poſſit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium

e *inquit*] ab Epicuro aliquis, nam tota haec in illum diffuſa eſt diſputatio. *Lipſ.*

f *ſedeatque*] Alii habent cenatque.

pium eſt: ex hujus radicibus etiam ea, quae vos et amatis et expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quaedam jucunda, ſed non honeſta: quaedam vero honeſtiſſima, ſed aſpera, et per dolores exigenda.

CAP. VII. Adjice nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpiſſimam venit: at virtus malam vitam non admittit. et infelices quidam non ſine voluptate, imo ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eveniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſaepe caret, nunquam indiget. Quid diſſimilia, imo diverſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, invictum, infatigabile: voluptas, humile, ſervile, imbecillum, caducum, cujus ſtatio ac domicilium fornices et popinae ſunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulverulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſaepius, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria, ac loca aedilem metuentia; [g] mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam aut fucatam, et medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec poenitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutavit optima. at voluptas tunc cum maxime delectat, exſtinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: et taedio eſt, et poſt primum impetum marcet. Nec id unquam certum eſt, cujus in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem ulla ejus eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve celerrime, in ipſo uſu ſui periturum. Eo enim pervenit, ubi deſinat: et dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuum, quam honeſtos egregia delectant. Ideoque praeceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non jucundiſſimam: ut rectae ac bonae voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce utendum eſt: hanc ratio obſervat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate vivere, et ſecundam naturam. Hoc quid ſit, jam aperiam. Si corporis dotes, et apta naturae, conſervabimus diligenter et impavide, tanquam in diem data et fugacia; ſi non ſubierimus eorum ſervitutem, nec nos aliena poſſederint; ſi corpori grata et adventicia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia, et armaturae leves. Serviant iſta, non imperent: ita demum utilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit externis, et inſuperabilis, miratorque

g *loca aedilem metuentia*] nam aedilibus cura popinarum, et eorum quae ad libidines ac luxum ſpectabant.

torque tantum sui: fidens animi, atque in utrumque paratus, artifex vitae. Fiducia ejus non sine scientia sit, scientia non sine constantia: maneant illi semel placita, nec ulla in decretis ejus litura sit. Intelligitur, etiamsi non adjecero, compositum ordinatumque fore talem virum, et in his quae aget cum comitate, magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, et capiens inde principia. nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum impetum capiat, et in se revertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque universi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. [h] Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit: et illorum et sui potens sit, et (ut ita dicam) devinciat summum bonum. Hoc modo una efficietur vis ac potestas, concors sibi: et ratio illa certa nascetur, non diffidens nec haesitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quae cum se disposuit, et partibus suis consensit, et (ut ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim pravi, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. [i] Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile et parate, et sine tergiversatione agentis. Nam pigritia et haesitatio, pugnam et inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident vitia.

Cap. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem praestatura virtus est, ideo propter hanc petitur. non enim hanc praestat, sed et hanc: [k] nec huic laborat, sed labor ejus, quamvis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in arvo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulae, quamvis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc supervenit: sic et voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso judicio est, et habitu [l] optime mentis: quae cum

h *in se redit*] Videtur mundus cum movetur in extima tendere; sed orbe suo in se redit, aut potius movendo manet. *Lips.*

i *arietet aut labet*] *Arietet* in pravo; *labet* in lubrico. *Lips.*

k *sed et hanc*] h. e. non solam praestat *voluptatem* multo minus primario.

l *Summum bonum — — et habitu etc.*] Stoici putarunt: Summum bonum consistere in nudo virtutis habitu.

cum ſinum implevit, et finibus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum, nec quidquam amplius deſiderat. Nihil enim extra totum eſt, non magis quam ultra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid ſit illud propter quod virtutem petam? quaeris enim aliquid ſupra ſummum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipſam. nihil enim habet melius, ipſa pretium ſui. An hoc parum magnum eſt? Cum tibi dicam, ſummum bonum eſt, infragilis animi rigor et providentia, et ſubtilitas, et ſanitas, et libertas, et concordia et decor: aliquid etiamnum exigis majus, ad quod iſta referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior eſt.

Cap. X. Diſſimulas, inquit, quid a me dicatur. ego enim nego quemquam poſſe jucunde vivere, niſi ſimul et honeſte vivat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam teſtor, hanc vitam, quam ego jucundam voco, non ſine adjecta virtute contingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quosque? et nequitiam abundare jucundis, animumque ipſum non tantum genera voluptatis prava, ſed multa ſuggere? In primis inſolentiam et nimiam aeſtimationem ſui, tumoremqe elatum ſupra ceteros, et amorem rerum ſuarum caecum et inprovidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus cauſis exſultationem; jam dicacitatem, et ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſidiam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi. Haec omnia virtus diſcutit, et aurem pervellit, et voluptates aeſtimat, antequam admittat: nec quas probavit, magni pendit, (utique enim admittit) nec uſu earum, ſed temperantia laeta eſt. temperantia autem cum voluptates minuat, ſummi boni injuria eſt. Tu voluptatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate frueris: ego utor. tu illam ſummum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis cauſa facis: ego nihil. Cum dico, me nihil voluptatis cauſa facere, de illo loquor ſapiente, [m] cui ſoli concedis voluptatem.

Cap. XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, et tot humanam vitam circumſtrepentibus minis? quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, et

m *de illo loquor ſapiente*] h. e. de eo qui metam Philoſophiae attigit, ad quam ego nondum perveni.

et tantum acerrimorum hoſtium, tam molli adverſario victus? Quidquid voluptas ſuaſerit, faciet. Age, non vides quam multa ſuaſura ſit? Nihil, inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adjuncta virtuti eſt. Non tu vides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, ut bonum ſit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam ſequitur: cum ſequi parentis ſit, regere imperantis? a tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates praeguſtare. Sed videbimus, an apud quos tam contumelioſe tractata virtus eſt, adhuc virtus ſit: quae habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit. interim de quo agitur, multos oſtendam voluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos. Adſpice Nomentanum et Apicium, terrarum ac maris (ut iſti vocant) bona conquirentes, et ſuper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e ſuggeſtu roſae [n] exſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum laceſſitur eorum corpus: et ne nares interim ceſſent, odoribus variis inficitur locus ipſe, in quo luxuriae parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

Cap. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interveniunt, quae perturbant animum, et opiniones inter ſe contrariae mentem inquietabunt. Quod ita eſſe concedo. ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, et inaequales, et ſub ictu poenitentiae poſiti, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum ſit, tam longe tum illos ab omni moleſtia abeſſe, quam a bona mente: et (quod plerisque contingit) hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contra, ſapientium remiſſae voluptates et modeſtae, ac pene languidae ſunt, compreſſaeque, et vix notabiles: ut quae neque arceſſite veniant, nec, quamvis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque ullo gaudio percipientium exceptae. Miſcent enim illas, et interponunt vitae, ut ludum jocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconvenientia jungere, et virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibusque adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate vivere, credit et cum virtute: audit enim voluptatem a virtute ſeparari non poſſe: deinde vitiis ſuis ſapientiam inſcribit, et abſcondenda profite-

n *e ſuggeſtu roſae*] E roſis enim ſtruebant triclinia.

profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitiis dediti, luxuriam ſuam in philoſophiae ſinu abſcondunt: et eo concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec aeſtimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules ſentio) quum ſobria et ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum advolant, quaerentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, et vitio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiae licet, cum honeſtus turpi deſidiae titulus acceſſit.

Cap. XIII. Hoc eſt, cur iſta voluptatis laudatio pernicioſa ſit, quia honeſta praecepta intra latent: quod corrumpit, apparet. In ea quidem ipſe ſententia ſum (invitis hoc noſtris popularibus [o] dicam) ſancta Epicurum et recta praecipere, et ſi propius acceſſeris, triſtitia: voluptas enim illa ad parvum et exile revocatur: et quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Jubet illam parere naturae: parum eſt autem luxuriae, quod naturae ſatis eſt. Quid ergo eſt? ille quisquis deſidioſum otium, et gulae ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malae rei quaerit auctorem: et tum illo venit, blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: et vitia ſua cum coepit putare ſimilia praeceptis, indulget illis, non timide nec obſcure: luxuriatur etiam inoperto capite. [p] itaque non dico, quod plerique noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe: ſed illud dico, male audit, infamis eſt: et immerito. Hoc ſcire quis poteſt, niſi interius admiſſus? frons ipſa dat locum fabulae, et ad malam ſpem invitat. Hoc tale eſt, quale vir fortis ſtolam [q] indutus. Conſtante tibi pudicitia, veritas [r] ſalva eſt: nulli corpus tuum patientiae vacat, ſed in manu tympanum eſt. [s] Titulus itaque honeſtus eligatur, et inſcriptio ipſa excitans animum ad ea repellenda quae ſtatim enervant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem acceſſit, dedit generoſae indolis ſpem: qui voluptatem ſequitur, videtur enervis, fractus,

o *noſtris popularibus*] Stoicis.

p *inoperto capite*] h. e. impudentes.

q *ſtolam*] quod muliebre veſtimentum, utebantur autem cinaedi quoque veſtibus ſtolarum ad inſtar ad pedes usque demiſſis.

r *veritas*] *virilitas* leg. Gronov. Nempe impudici parum viri et ſemiviri. *Alii legunt* virtus: lectio, ob ſequentia non ſpernenda.

s *in manu tympanum eſt*] quod molles geſtabant, et Galli matris Deum, in manu itaque hoc tantum eſſe dicit, h. e. externa parum honeſta videri, ſalvis interioribus.

fractus, degenerans vir, perventurus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, ut sciat, quae ex eis intra naturale desiderium sistant, quae in praeceps ferantur, infinitaeque sint, et quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

Cap. XIV. Rationabilem porro sortitis naturam, quae melius res, quam ratio proponitur? et si placet illa junctura, si hoc placet [t] ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, et circa corpus, [u] ut membra versetur. Virtutem quidem excellentissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, haec ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini ejus et temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere, virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cujus aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente unda fluctuantur. Evenit autem hoc nimia intemperantia, et amore caeco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Ut feras cum labore periculoque venamur, et captarum quoque illarum sollicita possessio est: saepe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum evasere, captaeque cepere. Quae quo plures majoresque sunt, eo ille minor, ac plurium servus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum hujns rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, et — *laqueo captare feras* magno aestimat, et — *magnos canibus circumdare saltus*, ut illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: et primam libertatem negligit, ac pro ventre [v] dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

Cap. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, et effici summum bonum, ut

t *si hoc placet*] haec usque ad verbum *virtus* glossema Pinciano esse videntur.

u *et circa corpus*] circa virtutem, quae instar habet corporis, ut membra versetur.

v *pro ventre*] cibi causa alteri se mancipat.

ut idem et honeſtum et jucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum: nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe viderit diſſimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quam laetitia et tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis cauſis naſcantur. Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſummum bonum, non conſummantia. Qui vero voluptatis virtutisque ſocietatem facit, et ne ex aequo quidem, [x] fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt, hebetat: libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe pretioſius novit, invictam, ſub jugum mittit. Nam (quae maxima ſervitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna: ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum pavens, temporumque ſuſpenſa momentis. Non das virtuti fundamentum grave, immobile, ſed jubes illam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile eſt, quam fortuitorum exſpectatio: et corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parere: et quidquid evenit, bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad voluptatum dolorumque punctiunculas concitatur? Sed nec patriae quidem bonus tutor aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad voluptates vergit. Illo ergo ſummum bonum aſcendat, unde nulla vi detrahatur: quo neque dolori, neque ſpei, neque timori ſit aditus, nec ulli rei quae deterius ſummi boni jus faciat. Eſcendere autem illo ſola virtus poteſt: illius gradu clivus iſte frangendus eſt: illa fortiter ſtabit, et quidquid evenerit, feret: non patiens tantum, ſed etiam volens: omnemque temporum difficultatem ſciet legem eſſe naturae. Et ut bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, et transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus praeceptum: Deum ſequere. Quisquis autem queritur, et plorat, et gemit: imperata facere vi cogitur, et invitus rapitur ad juſſa nihilominus. Quae autem dementia eſt, potius trahi quam ſequi? tam mehercule, quam ſtultitia et ignorantia conditionis ſuae, dolere, quod eſt aliquid tibi aut incidit durius. aeque mirari, aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quam malis. morbos dico, funera, debilitates, et cetera ex transverſo in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex uni-

x *et ne ex aequo quidem*] quemadmodum Epicurus, qui non pari paſſu cum virtute voluptatem incedere ſinit, ſed hanc etiam anteponit, dum Summum Bonum in ea collocat.

universi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quae vitare nostrae potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere, libertas est.

Cap. XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, ut sis immobilis et contra malum ex bono, ut, qua fas est, Deum effingas. [y] Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia et aequa divinis. Nihil cogeris: nullo indigebis, liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil adversum accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad vivendum beate sufficit, perfecta illa et divina? Quid ni sufficiat? imo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiamsi multum processit, opus est tamen aliqua fortunae indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsolvit, et omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quod alii alligati sunt, alii adstricti, alii districti [z] quoque. Hic qui ad superiora progressus est, et se altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, jam tamen pro libero.

Cap. XVII. Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare superiori verba summittis; et pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, et damno moveris; et lacrimas, audita conjugis aut amici morte, demittis; et respicis famam, et malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad praescriptum tuum coenas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum aetate tua vetustius bibitur? cur autem disponitur? [a] cur arbores, praeter umbram nihil daturae, conseruntur? quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare paedagogium [b] pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, mini-

y *Deum effingas*] imitando Deum, Deus h. e. ὅμοιος τῷ Θεῷ evades, quod veteres finem philosophiae esse dicebant.

z *alii districti*] Nota discrimina inter *alligari*, *adstringi*, *distringi*. Primum mollius, istud arctius, tertium varie et non uno vinculo. *Lips.*

a *cur autem disponitur*] vinum sc. in apothecis ordine annorum. *Lips. Alii legunt*: cur autem domus disponitur.

b *paedagogium*] pueri paedagogiani et molliculi. *Id.*

ministrare: nec temere, et ut libet, collocatur argentum, sed perite servitur, et est aliquis scindendi obsonii magister? Adjice, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quam nosti? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos servos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quam quorum notitiae memoria sufficiat. Adjuvabo postmodum convicia, et plura mihi quam putas, objiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, et, ut malevolentiam tuam pascam, nec ero. Exigò itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, et errores meos objurgare. Non perveni ad sanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit, et si minus verminatur. [c] Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

Cap. XVIII. Haec non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter vivis. Hoc, malignissima capita, et optimo cuique inimicissima, Platoni objectum est, objectum Epicuro, objectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viverent, sed quemadmodum vivendum esset. De virtute, non de me loquor: et cum vitiis convitium facio, in primis meis facio. cum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis, ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseverem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio, quo minus virtutem adorem, et ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quidquam malivolentiae inviolatum sit: cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur et aliquis non istis dives nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum, et contra omnia naturae desideria pugnantem; hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit et poscere; negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est. [d]

Cap. XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitae suae manu sua imposuit, negant

c *verminatur*] minus se movet et quasi vermium vellicatione vexat. *Lips.*

d *Vides enim etc.*] εἰρωνικῶς haec dicuntur. Quasi dicat: quid vos inepti? Demetrius quid professus est nisi ad virtutem ire? non hercules ad egestatem, nisi quatenus opes officiunt bonae menti. *Lips.*

gant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam praesecuit, alii dementiam videri volunt factum hoc ejus, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudavitque aetatis in portu, et ad ancoram actae quietem: et dixit, Quid vos inviti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis; et ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inviti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, avari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quemquam praestare quae loquitur, nec ad exemplar orationis suae vivere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates evadentia? cum refigere [e] se crucibus conentur, in quas unusquisque vestrum clavos suos ipse adigit? [f] ad supplicium tamen acti, stipitibus singulis [g] pendent. Hi qui in se ipsos animadvertunt, [h] quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: et maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis hoc vacare, [i] nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

Cap. XX. Non praestant philosophi quae loquuntur? multum tamen praestant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam quidem si et paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona verba, et bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio

e *refigere*] resolvere et se liberare a crucibus, quas cupidines et affectus sui cuique struunt. *Lips.*

f *clavos suos ipse adigit*] vos contra clavos adeo non revellitis, ut magis magisque infigatis. *Muret.*

g *stipitibus singulis*] i. e. isti sapientiae studiosi non pluribus crucibus districti, ut vos: sed uno simplici ligno pendent, una aliaque cupidine retenti eoque facilius liberandi.

h *in seipsos animadvertunt*] dum sc. ipsi clavos suos in cruces adigunt.

i *Crederem illis hoc vacare*] sensus est: crederem tantum illis otii esse a suis crucibus et doloribus, ut in alios possint esse venusti et dicta jacere, nisi certum haberem et a patibulatis quibusdam conspui spectatores. *Gronov.*

ctatio est. Quid mirum,[k] si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiamsi decidunt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturae suae vires, conari alta, tentare, et mente majora concipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias et praesentes et absentes aeque contemnam: nec si aliubi jacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo,[l] meas tamquam omnium. ego sic vivam, quasi sciam aliis me natum: et naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodige spargam. nihil magis possidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis aestimatione, pendam. Numquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia conscientiae faciam: populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturae restinguere, non implere alvum, et exinanire. Ego amicis jucundus, inimicis mitis et facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam, et praesides deos; hos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocumque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet,[m] testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem diminutam, minime meam.

Cap. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: nae ille, etiamsi non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque ejus odistis, nihil novi facitis. nam et solem lumina aegra formidant, et aversantur diem splendidum nocturna animalia, quae ad primum ejus ortum stupent, et latibula

 sua

k *Quid mirum, — — conantes.*] *Alii sic legunt:* Quid mirum, si non escendunt in altum? Arduos aggressus virtutis suspice: etiamsi decidunt magna conantur.

l *videbo*] nempe meam. Sententia est: audita aliena mors non magis me afficiet, quam adstans et visa mea. Est familiare illud Senecae hyperbaton, non visa magis movebit quam audita. *Lips.*

m *ratio dimittet*] voluntaria et deliberata morte.

ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, et infelicem linguam bonorum exercete convicio. inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philoſophiae ſtudioſus eſt, et tam dives vitam agit? quare opes contemnendas dicit, et habet? vitam contemnendam putat, et tamen vivit? valetudinem contemnendam, et tamen illam diligentiſſime tuetur, atque optimam mavult? Et exſilium nomen vanum putat, et ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? et tamen ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus et brevius nihil intereſſe judicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit aetatem, et in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat: ſed ne ſolicitus habeat. non abigit illa a ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequitur. Divitias quidem ubi tutius fortuna deponet, quam ibi, unde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cum laudaret Curium et Coruncanium, et ſeculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucae argenti lamellae, poſſidebat ipſe quadringenties ſeſtertium: minus ſine dubio quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Majore ſpatio, ſi comparentur, proavum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi majores illi obveniſſent opes, non ſpreviſſet. nec enim ſe ſapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, ſed mavult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, et majorem virtuti ſuae materiam ſubminiſtrari vult.

Cap. XXII. Quid autem dubii eſt, quin major materia ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in divitiis, quam in paupertate? [n] cum in hac unum genus virtutis ſit, non inlinari, nec deprimi: in divitiis, et temperantia, et liberalitas, et diligentia, et diſpoſitio, et magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiamſi fuerit minimae ſtaturae: eſſe tamen ſe procerum volet; et exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et haec ita ut ſciat eſſe aliud in ſe valentius, malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quaedam enim, etiamſi in ſummam rei parva ſunt, ut et ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint: adjiciunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, et ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt divitiae, et exhilarant, ut navigantem ſecundus et ferens ventus, ut dies bonus, et in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum

n *animum explicandi ſuum in divitiis, quam in paupertate*] Vid. Cap. XI. hujus libri, et ibi not. l.

ſtrorum dico, quibus unum eſt bonum virtus, negat etiam haec quae indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretii, et alia aliis eſſe potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiae ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quam non habeant eumdem locum? mihi divitiae ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemet ipſas: tu ſtupebis, et videberis tibi ſine te relictus, ſi illae a te receſſerint. Apud me divitiae aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, divitiae meae ſunt, tu divitiarum es.

Cap. XXIII. Deſine ergo philoſophis pecunia interdicere: nemo ſapientiam paupertate damnavit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cujusquam injuria partas, ſine ſordidis quaeſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honeſtae ſunt: in quibus cum multa ſint quae quisque ſua dicere velit, nihil eſt quod quisquam ſuum poſſit dicere. o Ille vero fortunae benignitatem a ſe non ſubmovebit, et patrimonio per honeſta quaeſito nec gloriabitur, nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi aperta domo, et admiſſa in res ſuas civitate, poterit dicere: Quod quisque ſuum agnoverit, tollat. O magnum virum, optime divitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet! ſi poſt hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, ſi tutus et ſecurus ſcrutationem populo praebuerit: ſi nihil quisquam apud illum invenerit, quo manus injiciat: audacter et propalam erit dives. Sicut ſapiens nullum denarium intra limen ſuum admittet, male intrantem: ita et magnas opes, munus fortunae, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum invideat? veniant, hoſpitentur. Nec jactabit illas, nec abſcondet. alterum infruniti animi eſt; alterum timidi et puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, ut dixi, ejiciet illas e domo. Quid enim dicet? utrumne, inutiles eſtis: an, Ego uti divitiis neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter con-

o *nihil eſt quod quisquam ſuum poſſit dicere*] Senſus eſt: Honeſtae ſunt divitiae, et illarum rerum abundantia, quae hominum appetitum poſſint excitare ut ſuas eſſe cupiant, ſed in quibus tamen nihil ſit quod jure ſuum quisquam dicere, ſibique adeo tanquam injuſte ereptum vindicare poſſit.

conficere, aſcendere tamen vehiculum malet: ſic ſi poterit eſſe dives, volet: et habebit utique opes, ſed tanquam leves et avolaturas: nec ulli alii, nec ſibi graves eſſe patietur. Donabit. Quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum? [p] Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: ut qui meminerit, tam expenſorum quam acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta et probabili cauſſa. nam inter turpes jacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

Cap. XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non caſu et impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: [q] huic ſuccurro, hujus miſereor. illum inſtruo, dignum quem non deducat [r] paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis deſit: quia etiamſi dedero, erit deſuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligens; nunquam magis nomina facio, [s] quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco ſit donatio, unde repeti non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus alte obrutus: quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid domus ipſa divitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos [t] vocat? hominibus prodeſſe natura jubet: ſervi liberine ſint, ingenui an libertini, juſtae libertatis, an inter amicos datae, quid refert? ubicumque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poteſt itaque pecuniam etiam intra limen ſuum diffundere, et liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, ſed quia a libero animo proficiſcitur, ita nominata eſt. Haec apud ſapientem nec unquam in turpes indignosque impingitur, nec unquam ita defatigata errat, ut non quotiens dignum invenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo quod perperam exaudiatis, quae honeſte, fortiter, animoſe, a ſtudioſis ſapientiae dicuntur: et hoc primum attendite. Aliud eſt, ſtudioſus ſapientiae: aliud, jam adeptus

p *expeditis ſinum*] ad accipiendum ſcilicet. *Lipſ.*

q *Hunc promereor, illi reddo*] h. e. Hunc ultro devincio et beneficiis ad me duco, alteri do quod debeam.

r *deducat*] h. e. deprimat, detrahatque ad alta enitentes.

s *nomina facio*] pecuniam colloco. Eſt enim foenerari dare in loco.

t *togatos*] cives ac liberos.

ptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me et formo, et ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, ut dictis facta respondeant. Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget, et dicet: Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi jam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium invideo, audi quid promittam, et quanti quaeque aestimem. Divitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterum et habendas esse, et utiles, et magna commoda vitae adferentes, fateor.

Cap. XXV. Quid ergo est? quare illas non in bonis numerem, et quid in illis praestem aliud, quam vos, quoniam inter utrosque convenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumque in promiscuo usu sit: non suspiciam me ob ista, quae etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, et inter egentes abjice: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumentis splendentibus, et delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quid purpura in conviviis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa cervix mea in manipulo foeni acquiescet, si super Circense tomentum, [u] per sarturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, pexatus et gausapatus, quam nudis scapulis aut semitectis. Ut omnes mihi dies ex voto cedant, novae gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis, nulla omnino hora sine aliqua querela sit, non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem. provisum est enim a me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo

u *Circense tomentum*] Culcitae infarctum, e villis lanisve brevibus, sed et e paleis aut sectis stramentis. Hoc postremum genus vilissimum et Circense dictum, vel quia venale illic vel quia inibi pauperes indormiebant. *P. Faber.*

ergo eſt? malo gaudia temperare, quam dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem univerſarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas [v] a ſolis ortu vehat; jura reges Perſarum petant: me hominem eſſe tum maxime cogitabo, cum Deus undique conſalutabor. Huic tam ſublimi faſtigio conjunge protinus praecipitem mutationem; in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub alieno curru agar, quam in meo ſteteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunae regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac jucundiora veniant, et minus vexatura tractantem. Non eſt enim quod ullam exiſtimes eſſe ſine labore virtutem; ſed quaedam virtutes ſtimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodum corpus in proclivo retineri debet, in ardua impelli: ita quaedam virtutes in proclivi ſunt, quaedam clivum ſubeunt. An dubium ſit, quin aſcendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perſeverantia, et quaecumque alia duris oppoſita virtus eſt, et fortunam ſubigit? Quid ergo? non aeque manifeſtum eſt per devexum ire liberalitatem, manſuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illa quae impugnatae fiunt fortiores: divitiis illas diligentiores, quae ſuſpenſum gradum ponunt, et pondus ſuum ſuſtinent.

Cap. XXVI. Cum hoc ita diviſum ſit, malo has in uſu mihi eſſe, quae exercendae tranquillius ſint; quam eas quarum experimentum ſanguis et ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter vivo quam loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras pervenit: quid ſignificet, non quaeritis. Quid ergo inter me ſtultum, et te ſapientem intereſt, ſi uterque habere volumus? Plurimum. Divitiae enim apud ſapientem virum in ſervitute ſunt; apud ſtultum in imperio. ſapiens divitiis nihil permittit: vobis divitiae omnia. Vos, tanquam aliquis vobis aeternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, et cohaeretis: ſapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis conſtitit. Nunquam imperator ita paci credit, ut non ſe praeparet bello; quod etiamſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formo-

v *Thebas*] patria illae Bacchi, ubi Indis domitis triumphavit.

formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, majoresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi divitiis luditis, nec providetis illarum periculum. sicut barbari plerumque inclusi, et ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quae ex longinquo struuntur, intelligunt. Idem vobis evenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus undique immineant, jamque pretiosa spolia laturi. [x] Sapienti quisquis abstulerit divitias, omnia illi sua relinquet: vivit enim praesentibus laetus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem jus adversus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitae meae flecterem. Solita conferte undique verba: non conviciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Haec dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, jubet. Adjiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro movet. odisse, et lacessere virtutem, bonae spei ejuratio est. Nullam mihi injuriam facitis, sicut ne diis quidem hi, qui aras evertunt; sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Jupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, et abnoctantem: [y] alius saevum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum corruptorem, et cognatorum quidem: alius parricidam, et regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil laedant, vestra tamen vos moneo caussa: suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quoddam ipsos, et quod in dies majus appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, et professores ejus ut antistites colite: et quotiens mentio sacra litterarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum non, ut plerique existimant, a favore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

x *laturi*] referendum ad *casus* qui velut hostes imminent.

y *abnoctantem*] a Junone sua noctibus emanentem. *Lips.*

Cap. XXVII. Quod multo magis neceſſarium eſt imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti et compreſſa voce audiatis. Cum ſiſtrum [z] aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens ululat; laurumque linteatus ſenex, et medio lucernam die praeferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis et auditis, et divinum eſſe eum, invicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quae iſta inimica diis hominibusque natura eſt? infamare virtutes, et malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minus, tranſite. Quod ſi vocis exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. nam cum in caelum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Praebui ego aliquando Ariſtophani materiam jocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa, per quae petebatur. produci enim illi et tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta ſit, quam qui vires ejus laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis, quam ferientibus, nota eſt. Praebeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt undecumque moti ſunt verberare: nec ideo aut loco eam movent, aut per tot aetates crebro in curſu ſuo conſumunt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quae firma et inſuperabilia ſunt, quidquid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde quaerite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena ſcrutari mala, et ſententias ferre de quoquam? Quare hic philoſophus laxius habitat, quare hic lautius coenat? Papulas obſervatis alienas, obſiti plurimis ulceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporum naevos aut verrucas derideat, quem foeda ſcabies depaſcitur. Objicite Platoni, quod petierit pecuniam: Ariſtoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod conſumpſerit: mihi ipſi [a] Alcibiadem et Phaedrum objectate. O vos uſu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potius mala veſtra circumſpicitis,

z *ſiſtrum*] crepitaculum aeneum quo Iſidis Sacerdotes utebantur.

a *mihi ipſi*] accipiendum de Socrate, qui ob amores in Alcibiadem et Phaedrum nonnullis fuit ſuſpectus.

tis, quae vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanae sunt, etiamsi statum vestrum parum nostis, ut vobis tantum otii supersit, ut in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, et alienum fortunae vestrae vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, jam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quae tempestates aut immineant vobis, paullo tardius rupturae nimbum suum, aut jam vicinae, vos ac vestra rapturae, propius accesserint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, et involvit, fugientes, petentesque eadem, et nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit? * * *

L. ANNAEI SENECAE

DE

OTIO AUT SECESSU SAPIENTIS

LIBRI PARS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Liber hic an Epistola fuerit, nescio: divellendus tamen a Vita beata, cum qua commune nihil habet. Sed nec quando scriptum istud, scio: materies et tractatio bona est, atque erudita. Quaerebatur, An Sapienti non liceret in otium, et a rep. secedere? Quaerebatur inter Stoicos; qui consensu eo vocabant. Ipse adfirmat: et principium scripti deest, quae supersunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id jus moremque esse: qui etsi miserunt ad remp. non iverunt. Quosdam autem a prima aetate otium, sed honestum, amplecti: quosdam in ultima, tanquam veteranos, et emeritis jam stipendiis, illuc ire. Honestum autem otium in studiis Sapientiae, et contemplatione Naturae, esse. Addit haec Stoicis, sed et Epicureis placere: etsi in levi dissensu. quod isti otium ex proposito petant; illi ex caussa. Nempe si resp. desperate corrupta; si parva alicui auctoritas aut gratia; item si valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Parvam et magnam. Illa est, finibus certis, legibusque comprehensa: Ut Atheniensis, aut Romana. Haec ipse Mundus totus, cui Natura

cives nos dedit. Magnum, etiam in otio et secessu Sapiens colit tractatque, scribendo aut docendo. Hoc Zeno, et Chrysippus fecere, et plus generi humano profuere, quam omnium actuosorum sudores et discursus.

EX CAPITE XXVIII. [a]

* * Circi nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen per se ipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, et aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. [b] Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo intervenit, qui judicium adhuc imbecillum, populo adjutore, detorqueat; tunc potest vita aequali et uno tenore procedere, quam propositis diversissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo jam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos hoc quoque, quod judicia nostra non tantum prava, sed etiam levia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternae inter cupiditatem nostram, et poenitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis judiciis; et id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se aestimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certe Stoici vestri dicunt: Usque ad ultimum vitae finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adjuvare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, et quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos usque eo nihil ante mortem otiosum est, ut, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri praecepta, in ipsis Zenonis principiis, loqueris? Quin tu bene naviter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in praesentia respondebo. Nunquid vis amplius, quam ut me similem

a *Cap. XXVIII.*] Conjunxere quidam sequentia cum praecedenti libro de vita beata, sed argumentum est diversissimum. Ne citationes tamen aliorum irritae sint, iste capitum numerus fuit retentus. Non multa autem deesse inde constat, quod sequentis capitis materiam dividit.

b *quod in otio non fit*] legendum: *quod nisi in otio non fit. Gronov.* In aliis editionibus haec verba plane desunt.

fimilem ducibus meis praeftem? Quid ergo eft? non quo miferint me illi, fed quo duxerint, ibo.

Cap. XXIX. Nunc probabo tibi, nec defcifcere me a praeceptis Stoicorum: nam ne ipfi quidem a fuis defcivերunt: et tamen excufatiffimus effem, etiamfi non praecepta illorum fequerer, fed exempla. Hoc quod dico, in duas dividam partes. Primum, ut poffit aliquis, vel a prima aetate, contemplationi veritatis totum fe tradere, rationem vivendi quaerere, atque exercere, fecreto. Deinde, ut poffit hoc aliquis emeritis jam ftipendiis, profligatae aetatis, jure optimo facere, et ad alios actus animum referre: virginum Veftalium more, quae, annis inter officia divifis, difcunt facere facra, et cum didicerunt, docent.

Cap. XXX. Haec Stoicis quoque placere oftendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryfippive committere: fed quia res ipfa patitur me ire in illorum fententiam: quam fi quis femper unius fequitur, non id curiae, [c] fed jam factionis eft. Utinam quidem jam tenerentur omnia, et inoperta ac confeffa veritas effet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipfis qui docent, quaerimus. Duae maximae in hac re diffident fectae, Epicureorum et Stoicorum: fed utraque ad otium diverfa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad Remp. fapiens, nifi fi quid intervenerit. Zenon ait: Accedat ad remp. nifi fi quid impedierit. Alter otium ex propofito petit, alter ex cauffa. Cauffa autem illa late patet. fi resp. corruptior eft, quam ut adjuvari poffit, fi occupata eft malis: non nitetur fapiens in fupervacuum, nec fe nihil profuturus impendet: fi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiffura resp. fi valetudo illum impediet. Quomodo navem quaffam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: fic ad iter quod inhabile fciet, non accedet. Poteft ergo et ille, cui omnia adhuc in integro funt, antequam ullas experiatur tempeftates, in tuto fubfiftere, et protinus commendare fe novis artibus: et illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quae exerceri etiam quietiffimis poffunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut profit hominibus, fi fieri poteft, multis; fi minus, paucis; fi minus, proximis; fi minus, fibi. Nam cum fe utilem caeteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui fe deteriorem facit, non fibi tantummo

c *non id curiae*] non fenatorem agit, fed factiofum.

tummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis bene de ſe meretur, hoc ipſo aliis prodeſt, quod illis profuturum parat.

Cap. XXXI. Duas respublicas animo complectamur, alteram magnam, et vere publicam, qua dii atque homines continentur. in qua non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos civitatis noſtrae cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Haec aut Athenienſium erit, aut Carthaginenſium, aut alterius alicujus urbis: quae non ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam eodem tempore utrique reip. dant operam, majori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum majori. Hunc majori reip. et in otio deſervire poſſumus. imo vero neſcio an in otio melius: ut quaeramus, quid ſit virtus, una pluresve ſint? natura an ars bonos viros faciat? unum ſit hoc, quod maria terrasque, et mari ac terris inſerta complectitur, an multa ejusmodi corpora Deus ſparſerit? continua ſit omnis et plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, et ſolidis inane permixtum ſit? Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an tractet? utrumne extrinſecus illi circumfuſus ſit, an toti inditus? immortalis ſit mundus, an inter caduca, et ad tempus nata, numerandus? Haec qui contemplatur, quid Deo praeſtat? ne tanta ejus opera ſine teſte ſint. Solemus dicere, ſummum bonum eſſe, ſecundum naturam vivere: natura nos ad utrumque genuit, et contemplationi rerum, et actioni.

Cap. XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro? hoc non erit probatum, ſi ſe unusquisque conſuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noſcendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, et labores peregrinationis longiſſimae una mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditum remotumque. Haec res ad ſpectacula populos contrahit, haec cogit praecluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit: et artis ſibi ac pulchritudinis ſuae conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, et non uno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet. Ut ſcias illam ſpectari voluiſſe, non tantum aſpici, vide quem nobis locum dederit. In media nos ſui parte conſtituit, et circumſpectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, ſed etiam ad contemplationem factum,

ctum, ut ab ortu ſidera in occaſum labentia proſequi poſſet, et vultum ſuum circumferre cum toto, ſublime fecit illi caput, et collo flexibili impoſuit. Deinde ſena per diem, ſena per noctem ſigna produxit, nullam non partem ſui explicuit: ut per haec quae obtulerat ejus oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta viſimus, quanta ſunt: ſed acies noſtra aperit ſibi inveſtigando viam: et fundamenta veri jacit, ut inquiſitio tranſeat ex apertis in obſcura, et aliquid ipſo mundo inveniat antiquius. Unde iſta ſidera exierint? quis fuerit univerſi ſtatus, antequam ſingula in partes diſcederent? quae ratio merſa et contuſa diduxerit? quis loca rebus aſſignaverit? ſuapte natura gravia deſcenderint, evolaverint levia, an praeter niſum pondusque corporum altior aliqua vis legem ſingulis dixerit? an illud verum ſit, quo maxime probatur, hominem divini ſpiritus eſſe, partem ac veluti ſcintillas quasdam ſacrorum in terras deſiluiſſe, atque alieno loco haeſiſſe? Cogitatio noſtra coeli munimenta perrumpit, nec contenta eſt, id quod oſtenditur, ſcire. Illud, inquit, ſcrutor, quod ultra mundum jacet, utrumne profunda vaſtitas ſit, an et hoc ipſum terminis ſuis cludatur? qualis ſit habitus excluſis: informia et confuſa ſint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an et illa in aliquem cultum deſcripta ſint? huic cohaereant mundo, an longe ab hoc ſeceſſerint, et in vacuo volutentur? individua ſint, per quae ſtruitur omne id quod natum futurumque eſt, an continua eorum materia ſit, et per totum mutabilis? utrum contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diverſa conſpirent? Ad haec quaerenda natus, aeſtima, quam non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas ſuas avariſſime ſervet, et usque in ultimae aetatis humanae terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura conſtituit, fortuna concutiat; tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis eſt. Ergo ſecundum naturam vivo, ſi totum me illi dedi, ſi illius admirator cultorque ſum. Natura autem utrumque facere me voluit, et agere, et contemplationi vacare. Utrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis cauſſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, quam aſſiduam contemplationem, ſine exitu. eſt enim dulcis, et habet illecebras ſuas. Adverſus hoc tibi reſpondeo. aeque refert, quo animo civilem agas vitam: an ut ſemper inquie-

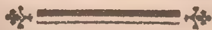
tus ſis, nec unquam ſumas ullum tempus, quo ab humanis ad divina reſpicias. Quomodo res appetere, ſine ullo virtutum amore, et ſine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime probabile eſt: [d] (miſceri enim inter ſe iſta, et conſeri debent:) ſic imperfectum ac languidum bonum eſt, in otium ſine actu projecta virtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illam debere profectus ſuos in opere tentare? nec tantum quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exercere, et ea quae meditata ſunt, ad verum perducere? Quid ſi per ipſum ſapientem non eſt mora, ſi non actor deeſt, ſed agenda deſunt: ecquid illi ſecum eſſe permittes? Quo animo ad otium ſapiens ſecedit? ut ſciat ſecum quoque ea acturum, per quae poſteris proſit. Nos certe ſumus, qui dicimus, et Zenonem et Chryſippum majora egiſſe, quam ſi duxiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas non uni civitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt, quare tale otium non conveniat bono viro, per quod futura ſecula ordinet, nec apud paucos concionetur, ſed apud omnes omnium gentium homines, quique ſunt, quique erunt? Ad ſummam quaero, an ex praeceptis ſuis vixerint Cleanthes, et Chryſippus, et Zenon? non dubie reſpondebis, ſic illos vixiſſe, quemadmodum dixerant eſſe vivendum. atqui nemo illorum rempublicam adminiſtravit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractationem ſolet. Sed iidem nihilominus non ſegnem egere vitam. invenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodeſſet, quam aliorum diſcurſus et ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe viſi ſunt, quamvis nihil publice agerent. Praeterea, tria genera ſunt vitae, inter quae, quod ſit optimum, quaeri ſolet: unum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, depoſita contentione depoſitoque odio, quod implacabile diverſa ſequentibus indiximus, videamus, an haec omnia ad idem, ſub alio titulo, perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contemplationi inſervit, ſine voluptate eſt; nec ille, cujus vita actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. Plurimum, inquis, diſcriminis eſt, utrum aliqua res propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit. Sane grande diſcrimen: tamen alterum ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contemplatur, nec hic ſine contemplatione

tione

d *minime probabile eſt*] minime approbandum eſt.

tione agit. Nec ille tertius, de quo male existimare consuevimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita et haec ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, cum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit poenitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? ut appareat, contemplationem placere omnibus. Alii petunt illam: nobis [e] haec statio est, non portus. Adjice nunc huc, quod e lege Chrysippi vivere otioso licet. non dico, ut otium patiatur, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: utrum quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicae? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiose quaerentibus) interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit invidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginensium ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, et optimo cuique infesta libertas est, summa aequi ac boni vilitas, adversus hostes inhumana crudelitas, etiam adversus suos hostilis? et hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inveniam, quae sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quodsi non invenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod unum praeferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse navigare: deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, et frequenter subitae tempestates sint, quae rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat navem solvere, quamquam laudat navigationem. *

e *nobis*] Stoicis. Quibus accessio propositi est, non propositum. Si non liceat rempublicam gerere, quod primo volebam, ad me secedo et ago quod possum etiam otiosus, quod secundo volebam. Sic nauta qui portum petit, si excidat, statione contentus est. *Lips.*

L. ANNAEI SENECAE
AD
AEBUCIUM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Hos libros inter Philosophiae ultimos pono, etsi frontem antea tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: et scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudii mortem. Argumentum certum, quod sine libri primi contemptim admodum de Claudio, et futile ejus judicium traducit: non facturus unquam illo vivo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine et tractatu confusi: quem vix est vel adnitentem expedire. Tamen, ut possumus. Primus liber exordium habet et querelam de Ingratitudine, quae crebra est, et inter vitia tamen magna. Ideo de Beneficiis se scripturum, Quae vis eorum, et Proprietas sit? Haec usque ad Cap. V. *Tum definit, Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse: et ab eo pendendum. Diducit per exempla, et argumenta, usque ad Cap.* XI. *Ibi duo membra dicendorum proponit, Quae beneficia danda, et Quemadmodum? Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.*

CAPUT I.

Inter multos ac varios errores temere viventium inconsulteque, nihil propemodum indignius, vir optime Liberalis, dixerim, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim ut male collata, male debeantur. de quibus non redditis, sero querimur: ista enim perierant, cum darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, [a] diligenter in patrimonium et vasa debitoris inquirimus: semina in solum effoetum et sterile non spargimus: beneficia sine ullo delectu magis projicimus, quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius sit inficiari, an repetere beneficium. id enim genus hujus crediti est, ex quo tantum recipien-

a *nomina facturi*] *Nomina* titulos debitorum interpretatus Asconius. *Nomina ergo facere* est pecuniam collocare. *Lips.*

cipiendum ſit, quantum ultro refertur: decoquere vero foediſſimum ob hoc ipſum, quia non opus eſt ad liberandum fidem facultatibus, ſed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum ſit in ipſis crimen, qui ne confeſſione quidem grati ſunt, in nobis quoque eſt. Multos experimur ingratos plures facimus: quia alias graves exprobratores exactoresque ſumus; alias leves, et quos paullo poſt muneris ſui poeniteat; alias queruli, et minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum poſtquam dedimus beneficia, ſed dum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leviter rogari, aut ſemel? quis non, cum aliquid a ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum avertit, occupationes ſimulavit, longis ſermonibus, et de induſtria non invenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, et variis artibus properantes neceſſitates eluſit? In anguſto vero comprehenſus, aut diſtulit, id eſt, timide negavit, aut promiſit; ſed difficulter, ſed ſubductis ſuperciliis, ſed malignis et vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe adverſus eum quiſquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbe abjecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſavit, exſpectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: et ideo non eſt negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod a neſciente accepit. Nec tarde quidem: quia cum in omni officio magni aeſtimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Utique non contumelioſe. nam cum ita natura comparatum ſit, ut altius injuriae quam merita deſcendant, et illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat: quid exſpectat qui offendit, dum obligat? Satis adverſus illum gratus eſt, ſi quis beneficio ejus ignoſcit. Non eſt autem quod tardiores faciat, ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effuſa neceſſitate ſacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Utuntur natura ſua, et cuncta, interque illa ipſos munerum ſuorum malos interpretes, juvant. Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non foeneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitavit, cum daret. At male ceſſit. Et liberi, et conjuges ſpem fefellerunt: tamen et educamus, et ducimus, adeoque adverſus experimenta pertinaces ſumus, ut bella victi, et naufragi maria repetamus. Quanto ma-

gis permanere in dandis beneficiis decet? quae si quis non dat quia non recipit, dedit ut reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si et licet. Quam multi indigni luce sunt? et tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem novam gignit, ipsosque qui non fuisse malient, esse patitur. Hoc et magni animi et boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, et post malos quoque [b] bonum quaerere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non utique reditura, quorum a viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, et pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet; ut si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

CAPUT II.

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In priore versu utrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; et nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris judicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damno solatur. Vide, oro te, ne hoc et verius sit, et magnitudini bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda, etiamsi nullum bene positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit. quia qui perdit, computaverat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum erogatur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem. nemo beneficia in kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam et diem creditorem appellat. Numquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus a reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis foeneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscumque priorum eventus est, persevera in alios conferre. melius apud ingratos jacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit

b *et post malos quoque*] et postquam saepe deceptus fuit a malis et ingratis, quaerere tamen bonum, in quem merito beneficium conferatur.

poterit efficere. Ne ceſſaveris: opus tuum perage, et partes boni viri exſequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium conſilio, alium praeceptis ſalubribus adjuva.

Cap. III. Officia etiam ferae ſentiunt: nec ullum tam inmanſuetum animal eſt, quod non cura mitiget, et in amorem ſui vertat. Leonum ora a magiſtris impune tractantur: elephantorum feritatem usque in ſervile obſequium demeretur cibus. Adeo etiam quae extra intellectum atque aeſtimationem beneficii ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis evincit. Ingratus eſt adverſus unum beneficium? adverſus alterum non erit. duorum oblitus eſt? tertium etiam eorum quae exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui cito ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat, et onerat priora ſequentibus, etiam ex duro et immemori pectore gratiam extundit. Non audebit adverſus multa oculos attollere. quocunque ſe convertit, memoriam ſuam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quae vis, quaeve proprietas ſit, dicam, ſi prius illa, quae ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. Num dicam quare tres Gratiae, et quare ſorores ſint, et quare manibus implexis, quare ridentes, juvenes, et virgines, ſolutaque ac pellucida veſte? Alii quidem videri volunt unam eſſe, quae det beneficium: alteram, quae accipiat, tertiam, quae reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, ſimul et accipientium reddentiumque. Sed utrumlibet ex iſtis judicaverim: quid iſta nos juvat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantum revertitur, et totius ſpeciem perdit, ſi usquam interruptus eſt: pulcherrimus, ſi cohaeſit. et vices ſervavit. Ideo ridentes: [c] quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe qui dant, vel accipiunt beneficia. Juvenes: quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta ſunt, et ſincera, et omnibus ſancta. In quibus nihil eſſe alligati decet, nec adſcripti: [d] ſolutis itaque tunicis utuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conſpici volunt. Sit aliquis usque eo Graecis emancipatus, ut haec dicat neceſſaria: nemo tamen

 erit,

c *Ideo ridentes*] haec et ſequentia usque ad *beneficia* ita ex emendatis Codicibus reſtituit Gronovius: *Ideo eſt aliqua amoeni oris dignatio, ſicut promerentium vultus hilari ſunt.*

d *nihil eſſe alligati decet nec adſcripti*] Senſus eſt: legem et conditionem iis non apponi, libera eſſe nec tabellis ſervitutis adſtringi. Sic *corpora adſcripta dominis* Senec. l. 3. de ira cap. 20.

erit, qui etiam illud ad rem judicet pertinere, quae nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglajan maximam natu appellavit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, et prout cuique visum est, deflectit, et ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit, nomen imposuerit. Itaque Homerus uni mutavit, Pasithean appellavit, et in matrimonium produxit, ut scias illas Vestales non esse. Inveniam non alium poëtam, apud quem praecingantur, et spissis auro Phrygianis [e] prodeant. Ergo et Mercurius una stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, et in imam penetrans veritatem, qui rei agendae caussa loquitur, et verbis non ultra, quam ad intellectum satis est, utitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed haec fabulis inserit. Nam praeter ista quae Hecaton transscribit, treis Chrysippus Gratias ait Jovis et Eurynomes filias esse: aetate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie, et ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem judicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonii [f] sit, beneficia dividere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poëtae vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco audacio est: et cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poëtae non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quaeque vocari jubent, quod belle facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt: proximus enim poëta suum illa ferre nomen jubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxima agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

Cap. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quae ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi objiciet, quod Chrysippum in ordinem coëgerim, [g] magnum mehercule virum, sed tamen Graecum, cujus acumen nimis tenue retundi-

e *Phrygianis*] vestibus. a Phrygibus qui teste Plinio primi acu facere invenerunt. *Lips.*

f *matrimonii*] ea facie qua *patrimonium* hic *matrimonium* dici pertendunt. *Lips.*

g *in ordinem coëgerim*] In magistratu qui eminet, nec est in vulgi ordine, in eum compellitur quasi, si auctoritas ejus spernitur.

tunditur, et in se saepe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficiis dicendum est, et ordinanda res, quae maxime societatem humanam alligat: danda lex vitae, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne libertatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, haec ipsa observatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, et magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantum aequare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi praecessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat, verendum esse, ne quia Charites Jovis filiae sunt, parum se grate gerere, sacrilegium sit, et tam bellis puellis fiat injuria. Tu me aliquid eorum doce, per quae beneficentior, gratiorque adversus bene merentes fiam, per quae obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui praestiterint, oblivifcantur, pertinax sit memoria debentium. Istae vero ineptiae poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, et dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, et fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, et magnis viribus agant: nisi forte existimas, levi ac fabuloso sermone, et anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas. [h]

Cap. V. Sed quemadmodum supervacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius provinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo geritur. multum interest inter materiam beneficii et beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quae a proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, et quod traditur possidentque, solum notant: contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, parvi pendunt.

h *novas tabulas*] Sumtum a re nummaria, in qua *Nova tabula* χρεῶν ἀποκοπαὶ bonis glossis explicantur, i. e. resectio et expunctio debitorum. Cum enim pares rationes, et nulla reliqua, itur ad novas tabulas conficiendas. Beneficiorum itaque novae tabulae, oblivionem vel potius abolitionem beneficiorum, ne quid debeamus, notat. *Grut.*

pendunt. Haec quae tenemus, quae adſpicimus, in quibus cupiditas noſtra haeret, caduca ſunt; auferre ea nobis et fortuna, et injuria poteſt: beneficium vero, etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi: hunc alius hoſtis excepit, et in carcerem condidit. non beneficium, ſed uſum beneficii mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita injuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quae falſum beneficii nomen uſurpant, miniſteria ſunt, per quae ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus evenit, ut aliubi ſit ſpecies rei, aliubi ipſa res. Imperator aliquem torquibus, murali, et civica donat. quid habet per ſe corona pretioſum? quid praetexta? quid faſces? quid tribunal, et currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficii veſtigium et nota.

Cap. VI. Quid eſt ergo beneficium? Benevola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, et ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parva extollit, ſordida illuſtrat, magna et in precio habita dehoneſtat: ipſa, quae appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali refert, quo illa rector animus impellat, [i] a quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. ſicut nec in victimis quidem, licet optimae ſint, auroque praefulgeant, deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamvis aras ſanguine multo cruentaverint.

Cap. VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent; eo majora eſſent, quo majora ſunt, quae accepimus. id autem falſum eſt. nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui Regum aequavit opes animo: qui exiguum tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuae oblitus eſt, dum meam reſpicit:

i *refert quo illa rector animus impellat*] legendum ex Mss. *refert quo ille rector impellat. Gronov.*

cit: qui non voluntatem tantum juvandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putavit beneficium, cum daret: qui dedit tanquam recepturus, [k] recepit tanquam non dediſſet: qui occaſionem, qua prodeſſet, et occupavit et quaeſivit. Contra, ingrata ſunt (ut dixi) licet re ac ſpecie magna videantur, quae danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum eſt: ſed dubitavit, ſed diſtulit, ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbe dedit, ſed circumtulit [l] et placere non ei, cui praeſtabat, voluit: ambitioni dedit, non mihi.

Cap. VIII. Socrati cum multa multi pro ſuis quisque facultatibus offerrent: Aeſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi poſſim, invenio, et hoc uno modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecumque eſt, boni conſulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, niſi forte parvo te aeſtimas? Habebo itaque curae, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Aeſchines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum, et omnem juvenum opulentorum munificentiam.

Cap. IX. Vides quomodo animus inveniat liberalitatis materiam, etiam inter anguſtias? Videtur mihi dixiſſe: Nihil egiſti fortuna, quod me pauperem eſſe voluiſti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: et quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, qui pretium ſe ſui fecit: ingenioſus adoleſcens invenit, quemadmodum Socratem ſibi daret. Non quanti quaeque ſint, ſed a quali dentur, perſpiciendum. * Callidus [m] non difficilem aditum praebet immodica cupientibus: ſpesque improbas, nihil re adjuturus, verbis fovet. At pejor, opinor, qui linqua aſper, vultu gravis, cum invidia fortunam ſuam explicavit. Colunt enim, deteſtanturque felicem, et, ſi potuerint, eadem facturi odere facien-

k *tanquam recepturus*] ita probatiſſimi Codd. ferrique id etiam poteſt. Accipienda enim haec verba ſunt non ex more ſapientis, quem nunquam computare vult Seneca, ut perfecte beneficus ſit, ſed ex more vulgi. Alii tamen legunt *tanquam non recepturus.* Gronov.

l *circumtulit*] oſtentavit ut in pompa. *Lipſ.*

m *Callidus*] defectum odoror, et fuit de his qui donaturi fallunt. Alter, inquit, benigne reſpondet, et ducit, non donat. Alter aſpere, et oſtendit opes, non communicat. *Lipſ.*

facientem. * Conjugibus [n] alienis nec clam quidam, fed aperte ludibrio habitis, fuas aliis permifere. Rufticus, inurbanus, ac mali moris, et inter matronas abominanda conditio eft, fi quis conjugem in fella proftare [o] vetuit, et vulgo admiffis infpectoribus vehi undique perfpicuam. Si quis nulla fe amica fecit infignem, nec alienae uxori annua praeftat, hunc matronae humilem, et fordidae libidinis, et ancillariolum vocant. Hinc decentiffimum fponfaliorum genus, adulterium: et in confenfu vidui coelibatus, [p] nemo uxorem duxit, nifi qui abduxit. [q] Jam rapta fpargere, fparfa rapaci avaritia recolligere certant: nihil penfi habere, paupertatem alienam contemnere, fuam quam ullum aliud vereri malum: pacem injuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias fpoliari, et nummarium tribunal, [r] audita utrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quae emeris, vendere gentium jus eft.

Cap. X. Sed longius nos impetus evehit, provocante materia. Itaque fic finiamus, ne in noftro feculo culpa fubfidat. Hoc majores noftri quefti funt, hoc nos querimur; hoc pofteri noftri querentur, everfos effe mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et omne fas labi. At ifta ftant loco eodem, ftabuntque, paullulum dumtaxat ultro aut citro mota, ut fluctus: quos aeftus accedens longius extulit; recedens interiore littorum veftigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque fraenos pudicitia: nunc conviviorum vigebit furor, et foediffimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius et formae cura, prae fe ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam et audaciam erumpet male difpenfata libertas: nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur, bellorumque civilium infaniam, qua omne fanctum ac facrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, et plurimum meri cepiffe virtus erit. Non exfpectant uno loco vitia: fe mobilia et inter fe diffentientia tumultuantur, pellunt invicem, fuganturque. Caeterum idem femper de nobis pronunciare debebimus, malos effe

n *Conjugibus*] hic quoque defunt nonnulla. Eft enim excurfio in aevi fui mores, fed cui alia occafio et caput fuit. Id.

o *in fella proftare*] fella aperta vehi, quod contra fexus illius pudorem. *Grut. Lipf.*

p *in confenfu vidui coelibatus*] mutuo utrinque confenfu et foedere, folvunt conjugium divertendo; tum liberi fcilicet junguntur.

q *nifi qui abduxit*] nifi qui per divortium, cujus autor fuit, eam a priori marito ante abduxit.

r *nummarium tribunal*] Intelliguntur judices judiciumque nummis corruptum. *Gruter.*

esse nos, malos fuisse, invitus adjiciam, et futuros esse. Erunt homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix ullum magnum facinus accrevit. Hoc tu cave, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam levissimo, si admissum est. Haec est enim injuriae summa. Beneficium perdidisti. Salvum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum. ut in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quaedam, etiamsi de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si judicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine ullo meo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, et in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

Cap. XI. Sequitur ut dicamus, quae beneficia danda sint, et quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde utilia, deinde jucunda, utique mansura. Incipiendum est autem a necessariis. aliter enim ad animum pervenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero; meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abjicere. Ex his quae necessaria sunt, quaedam primum obtinent locum, sine quibus non possumus vivere; quaedam secundum, sine quibus non debemus: quaedam tertium, sine quibus nolumus. Prima hujus notae sunt, hostium manibus eripi, et tyrannicae irae, et proscriptioni, et aliis periculis, quae varia et incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo majus ac terribilius erit, hoc majorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: et lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam servare, quam possumus: ut muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit: tanquam libertas, et pudicitia, et mens bona. Post haec habebimus conjunctione, ac sanguine, usuque, et consuetudine longa, cara: ut liberos, conjuges, penates, ceteraque quae usque eo animus sibi applicuit, ut ab illis, quam a vita divelli gravius existimet. Subsequuntur utilia, quorum varia et lata

lata materia eſt. Hic erit pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modum habendi parata: hic erit honor, et proceſſus ad altiora tendentium. nec enim utilius quidquam eſt, quam ſibi utilem fieri. Jam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his ſequemur, ut opportunitate grata ſint, ut non vulgaria, quaequae aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc aetatem, aut hoc modo, quae etiamſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum ſit; quid frequenter occurſurum habenti, ut toties nobiſcum, quoties cum illo ſit. Utique cavebimus, ne munera ſupervacua mittamus: ut feminae aut ſeni arma venatoria, aut ruſtico libros, aut ſtudiis ac literis dedito retia. Aeque ex contrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere volumus, ſuum cuique morbum exprobatura mittamus: ſicut ebrioſo vina, et valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit eſſe, non munus, in quo vitium accipientis agnoſcitur.

Cap. XII. Si arbitrium dandi penes nos eſt, praecipue manſura quaeremus, ut quam minime mortale munus ſit. Pauci enim ſunt tam grati, ut quod acceperint, etiamſi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipſo munere incurrit: ubi ante oculos eſt, et obliviſci ſui non ſinit, ſed auctorem ſuum ingerit et inculcat. Eo quidem magis duratura quaeramus; quia nunquam admonere debemus: ipſae res evaneſcentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum, quam ſignatum: libentius ſtatuas, quam veſtem, et quod uſus brevis deterat. Apud paucos poſt rem manet gratia: plures ſunt, apud quos non diutius in animo ſunt donata, quam in uſu. Ergo ſi fieri poteſt, conſumi munus meum nolo: exſtet, haereat amico meo, convivat. Nemo tam ſtultus eſt, ut monendus ſit, ne cui gladiatores aut venationem jam munere edito mittat, et veſtimenta aeſtiva bruma, hiberna ſolſtitio. Sit in beneficio ſenſus communis, tempus, locum, perſonas obſervet: quia momentis quaedam grata et ingrata ſunt. Quanto acceptius eſt, ſi id damus, quod quis non habet, quam cujus copia abundat? quod diu quaerit, nec invenit, quam quod ubique viſurus eſt? Munera non tam pretioſa, quam rara et exquiſita ſint, quae etiam apud divitem ſui locum faciant: ſicut gregalia quoque poma, etiam poſt paucos dies itura in faſtidium, delectant, ſi provenere maturius. Illa quoque non erunt ſine honore, quae aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

Cap. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt, et civitate illum sua donaverunt. Cum risisset Alexander hoc officii genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, civitatem unquam dedimus alii, quam tibi et Herculi. Libens accepit non dilutum honorem, et legatos invitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitavit, non qui sibi civitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriae deditus, cujus nec naturam nec modum noverat, Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens ubi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit a dantibus: tanquam coelum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi aequabatur. Quid enim illi simile habebat vesanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transivit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic a pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus: oblitus, non ferocissima tantum, sed ignavissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

Cap. XIV. Ad propositum nunc revertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularii [s] aut cauponis hospitem judicat, nec convivam dantis epulum, [t] ubi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, et vix bene notum sibi, et in illum etiam inimicum ac turpissimum hominem. Nunquid enim me dignum judicavit? minime: morbo suo [u] morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo haec ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, et fraenis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque, etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed ultro. Accepi quod ille: sed ego intra breve tempus, cum ille diu meruisset.

s *stabularii*] diversitoris, πανδοχέως ut Glossae exponunt.

t *epulum*] nempe publicum, nam in privato aliud est, et obligamur. *Lips.*

u *morbo suo*] vitio et affectui. Sic Ep. 75. *Non est quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus erat. Gronov.*

meruiſſet. Sunt, qui idem habeant: ſed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogaſſet: ego, cum rogaret. Ille accepit: ſed facile redditurus, ſed cujus ſenectus et liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos ſe dividit, ut nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: ita qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet, quomodo et multi obligentur, et tamen ſinguli habeant aliquid, quo ſe ceteris praeferant. Ego vero beneficiis non objiciam moras: quae quo plura majoraque fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen judicium. neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte ac temere data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cum iſta praecipimus, benignitatis fines introrſus referre, et illi minus laxum limitem aperire; ne perperam monitiones noſtras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quibusve tam convenit haec adhortatio, quam nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?

Cap. XV. Quid ergo eſt? Cum ſit nulla honeſta vis animi, etiamſi a recta voluntate incepit, niſi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. [v] Tunc juvat accepiſſe beneficium, et ſupinis [x] quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: non quo libet caſus [y] et conſilii indigens impetus differt: quod oſtentare libet, et inſcribere ſibi. [z] Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt, quantoque in partem interiorem anima nunquam exitura deſcendunt: cum delectant, cogitantem magis a quo, quam quid acceperis? Criſpus Paſſienus ſolebat dicere, quorumdam ſe judicium malle, quam beneficium: quorumdam beneficium malle, quam judicium. et ſubjiciebat exempla: Malo, ajebat, divi Auguſti judicium: malo Claudii beneficium. Ego vero nullius puto expetendum eſſe beneficium, cujus vile judicium eſt. Quid ergo? Non erat accipiendum a Claudio quod dabatur? erat: ſed ſicut a Fortuna, quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri. Quid ergo iſta inter ſe mixta dividimus? Non eſt beneficium, cui deeſt pars optima, datum eſſe judicio. Alioquin pecunia ingens ſi non ratione, nec recta voluntate donata eſt, non magis beneficium eſt, quam

v *nepotari*] nepotes imitari, profundere, dilapidare. *Lipſ.*

x *ſupinis*] expanſis promtisque. *Id.*

y *non quo libet caſus*] alii habent: quod non quilibet caſus etc.

z *inſcribere ſibi*] Se auctorem profiteri. *Id.*

quam thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere, nec debere. [a]

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Assumit et repetit alterum membrum, Quemadmodum beneficia danda? Varia dat praecepta: ut Libenter, Cito, Sine dubitatione. Quaedam Palam, quaedam in Secreto. Sed omnia tamen sine superbia, aut jactatione. Deinde, Quae nocitura, non dare, nec si petant: non item Turpia, et infamiae futura. Denique Personae aestimandae, et qui dat, et qui accipit: ut decora sint utrique. Pars altera libri, Ipse Accipiens quomodo se gerat? A quibus capiat, et Quomodo? inprimis Grate. Ex occasione, quid faciat ingratos, Superbia, Avaritia, Invidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamque constare voluntate, ubi res deficit.

CAPUT I.

Inspiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cujus rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, cito, sine ulla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis haesit, quod quis aegre dimittere visus est: et sic tanquam sibi eriperet. Etiamsi quid morae intervenit, evitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est a negante, qui dubitavit, nullamque iniit gratiam. Nam cum in beneficio jucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed adversus ducentem [a] male retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilia et occurrentia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Optimum est, antecedere desiderium cujusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, [b] et suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, ut majoribus nostris, gravissi-

a *nec debere*] nec pro iis obligari.

a *adversus ducentem*] ab eo qui funem trahit alio male retinente. *Lips.*

b *os concurrat*] os concurrit cum contrahitur, quod plerumque fit ubi in magno pudore versamur.

graviſſimis viris, viſum eſt, nulla res carius conſtat, quam quae precibus empta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palam facienda eſſent. adeo etiam deos, quibus honeſtiſſime ſupplicamus, tacite malumus et intra nosmet ipſos precari.

Cap. II. Moleſtum verbum eſt, oneroſum, et demiſſo vultu dicendum, Rogo. Hujus facienda eſt gratia amico, et cuicumque, quem amicum ſis promerendo facturus. Properet licet: ſero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cujusque voluntas, et cum intellecta eſt, neceſſitate graviſſima rogandi liberanda eſt. Illud beneficium jucundum, victurumque in animo ſcias, quod obviam venit. Si non contingit praevenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in aegris opportunitas cibi ſalutaris eſt, et aqua tempeſtive data remedii locum obtinuit: ita quamvis leve et vulgare beneficium ſit, ſi praeſto fuit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adjicit, gratiamque pretioſi, ſed lenti et diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque laetus facit, et induit ſibi animi ſui vultum.

Cap. III. Ingentia quorumdam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata gravitatem et triſtitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adjicere bona verba rebus bonis, et praedicatione humana benignaque commendare quae preſtes? ut ille ſe caſtiget, quod tardior in rogando fuit. Adjicias licet familiarem querelam: Iraſcor tibi, quod cum aliquid deſideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quod tam diligenter rogaſti, quod quemquam adhibuiſti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: poſtea quidquid deſiderabis, tuo jure exiges. Semel ruſticitati tuae ignoſcitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris aeſtimet, quam illud quidquid eſt, ad quod petendum venerat. Tunc eſt ſumma virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui diſceſſit dicet ſibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quod illum talem inveni, quam ſi multiplicatum hoc ad me alia via perveniſſet. Huic ejus animo nunquam parem referam gratiam.

Cap. IV. At plerique ſunt, qui beneficia aſperitate verborum et ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone uſi, ea ſuperbia, ut impetraſſe poeniteat. Aliae deinde poſt rem promiſſam ſequuntur morae. nihil autem eſt acerbius, quam

quam ubi quoque, quod impetrasti, rogandum est. Repraesentanda sunt beneficia: quae a quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat; ille, ut consummet. Sic unum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiae minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Haec itaque curae habebis, si grate aestimari quae praestabis voles, ut beneficia tua illibata, ut integra ad eos, quibus promissa sunt, perveniant, sine ulla, quod ajunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuam minuat.

Cap. V. Nihil aeque amarum, quam diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt praecidi spem suam, quam trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione prava differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiae potentiae ministri sunt, quos delectat superbiae suae longum spectaculum: minusque se judicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostenderint. Nihil confestim, nihil semel faciunt. injuriae illorum praecipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit:

— — — *Quid? tu non intelligis,*
Tantum te gratiae demere, quantum morae adjicis?

Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: et, Nihil est tanti: Malo mihi jam neges. Ubi in taedium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat: potest ob id gratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam: et misericordiae genus est, cito occidere: (quia tormentum ultimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est:) ita major est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio. et cum plurima beneficia remedium alicujus rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. [c] Omnis benignitas properat: et proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, et diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, et tempus, et argumentum amicae voluntatis. tarde velle, nolentis est.

c *manus affert*] occidit, perdit.

Cap. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio eſt, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abſtulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis eſt: ſed infinitum intereſt, utrum excuſſo lacerto torqueantur, an remiſſa manu effluant. gladius idem et ſtringit, et transforat: quam preſſo articulo [d] venerit, refert: idem eſt quod datur; ſed intereſt quomodo detur. Quam dulce, quam pretioſum eſt, ſi gratias ſibi agi non eſt paſſus, qui dedit: ſi dediſſe, dum dat, oblitus eſt! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid praeſtes, dementia eſt, et inſerere contumeliam meritis. Itaque non ſunt exaſperanda beneficia, nec quidquam illis triſte miſcendum. Etiam ſi quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

Cap. VII. Fabius Verrucoſus beneficium ab homine duro aſpere datum, Panem lapidoſum vocabat; quem eſurienti accipere neceſſarium ſit, eſſe acerbum. Tiberius Caeſar rogatus a nepote [e] M. Allio praetorio, ut aeri alieno ejus ſuccurreret: edere illum ſibi nomina creditorum juſſit. Hoc non eſt donare, ſed creditores convocare. Cum edita eſſent, ſcripſit, nepoti juſſiſſe ſe pecuniam ſolvi. [f] adjecta contumelioſa admonitione, effecit, ut nec aes alienum haberet, [g] nec beneficium. [h] Liberavit illum a creditoribus, ſibi non obligavit. Aliquid Tiberius ſecutus eſt. puto noluit plures eſſe, qui idem rogaturi concurrerent. iſta fortaſſe efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia ſequenda eſt via.

Cap. VIII. Omni genere quod des, quo ſit acceptius, adornandum eſt. Hoc vero [i] non eſt beneficium dare, deprehendere eſt. [k] Et ut in tranſitu de hac quoque parte dicam quid ſentiam, ne Principi quidem ſatis decorum eſt, donare ignominiae cauſa. Tametſi inquietudinem [l] Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot poſtea, qui idem rogarent, inventi ſunt. quos omnes

d *quam preſſo articulo*] quam forti manu et adacta. *Lipſ.*

e *nepote*] putat Lipſius majuſcula littera inſigniendum Nepote, et cognomen eſſe hujus viri.

f *nepoti juſſiſſe ſe pecuniam ſolvi*] *Nepoti* iterum majuſcula littera. In eo vero ſcomma. Videbatur nomen edere, et vitium exprobravit. *Nepotes enim ἄσωτοι.*

g *ut nec aes alienum haberet*] nam donavit.

h *nec beneficium*] nam exprobravit.

i *Hoc vero*] quod fecit Tiberius.

k *deprehendere eſt*] detegere vitia latentia et efferre.

l *inquietudinem*] cujus evitandae cauſa id feciſſe Tiberium Cap. praec. dictum eſt.

omnes juſſit reddere in ſenatu aeris alieni cauſas, et ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas; cenſura eſt: non auxilium eſt; Principale tributum [m] eſt. Beneficium non eſt, cujus ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad judicem miſſus ſum. ut impetrarem, cauſam dixi.

Cap. IX. Praecipiunt itaque omnes auctores ſapientiae, quaedam beneficia palam danda, quaedam ſecreto. Palam, quae conſequi glorioſum eſt: ut militaria dona, et honores, et quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rurſus quae non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed ſuccurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiae, tacite danda ſunt: ut nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum et ipſe qui juvatur, fallendus eſt: ut habeat, nec a quo acceperit, ſciat.

Cap. X. Arceſilaus, ut ajunt, amico pauperi, et paupertatem ſuam diſſimulanti, aegro autem, et ne hoc quidem confitenti deeſſe ſibi in ſumptum ad neceſſarios uſus, cum clam ſuccurrendum judicaſſet; pulvino ejus ignorantis ſacculum ſubjecit, ut homo inutiliter verecundus, quod deſiderabat, inveniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille neſciet a quo acceperit? Primum neſciat, ſi hoc ipſum beneficii pars eſt. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intelligat et illius auctorem. Denique ille neſciat accepiſſe ſe: ego ſciam me dediſſe. Parum eſt, inquis. Parum, ſi foenerare cogitas: ſed ſi dare quo genere accipiendi maxime profuturum erit; dabis. contentus eris te teſte. Alioquin non benefacere delectat, ſed videri benefeciſſe. Volo, inquis, ſciat: debitorem quaeris. Volo utique ſciat: quid, ſi illi utilius eſt neſcire? ſi honeſtius, ſi gratius? non in aliam partem abibis? Volo ſciat: ita tu hominem non ſervabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: ſin adjuvari illum et oportet, et pudet; ſi quod praeſtamus, offendit, niſi abſconditur: beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non ſum indicaturus me dediſſe: cum inter prima praecepta ac maxime neceſſaria ſit, ne unquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Haec enim beneficii inter duos lex eſt. alter ſtatim oblivíſci debet dati, alter accepti numquam. Lacerat animum et premit frequens meritorum commemoratio.

m *tributum*] quia velut ab invito, tribuitur non ex benevolentia.

Cap. XI. Libet exclamare, quod ille triumvirali proſcriptione ſervatus a quodam Caeſaris amico exclamavit, cum ſuperbiam ejus ferre non poſſet: Redde me Caeſari. Quousque dices: Ego te ſervavi, ego te eripui morti? iſtud, ſi meo arbitrio memini, vita eſt; ſi tuo, mors eſt. Nihil tibi debeo, ſi me ſervaſti, ut haberes, quem oſtenderes. Quousque me circumducis? quousque oblviſci fortunae meae non ſinis? ſemel in triumpho ductus eſſem. Non eſt dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non eſt inſtandum, non eſt memoria revocanda: niſi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique jactanti beneficium ſuum: Num negabis, inquit, te recepiſſe? et cum reſpondiſſet, Quando? Saepe quidem, inquit, et multis locis: id eſt, quoties et ubicumque narraſti. Quid opus eſt te loqui? quid alienum occupare officium? Eſt qui iſtud facere honeſtius poſſit: quo narrante, et hoc laudabitur, quod ipſe non narras. Ingratum me judicas, ſi iſtud te tacente, nemo ſciturus eſt? Quod adeo non eſt committendum, ut etiamſi quis coram nobis narrabit, ei reſpondendum ſit: Digniſſimus quidem ille eſt majoribus beneficiis, ſed ego magis velle me ſcio omnia illi praeſtare, quam adhuc praeſtitiſſe. Et haec ipſa non verniliter, [n] nec ea figura, qua quidam rejiciunt, quae magis ad ſe volunt attrahere: deinde adjicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod ſparſit, ſi labores ſuos deſtituet in ſemine. Multa cura ſata perducuntur ad ſegetem. nihil in fructum pervenit, quod non a primo usque ad extremum aequalis cultura proſequitur: eadem beneficiorum eſt conditio. Nunquid ulla majora poſſunt eſſe, quam quae in liberos patres conferunt? Haec tamen irrita ſunt, ſi in infantia deſerantur, niſi longa pietas munus ſuum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio eſt: niſi illa adjuveris, perdes. parum eſt dediſſe, fovenda ſunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, ſed ames. Praecipue, ut dixi, parcamus auribus. admonitio taedium facit, exprobratio odium. Nihil aeque in beneficio dando vitandum eſt, quam ſuperbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipſa res te extollit. Dettahenda eſt inanis jactatio: res loquantur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, ſed inviſum eſt beneficium, ſuperbe datum.

Cap. XII.

n *verniliter*] blande et cum adulatione, ſine animi tui ſenſu.

Cap. XII. C. Caesar [o] dedit vitam Pompejo Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto, et agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, et negant id insolentiae caussa factum: ajunt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum et margaritas osculatus est; et alioquin nullam partem in corpore ejus electurus, quam purius oscularetur? [p] Homo natus in hoc, ut mores liberae civitatis Persica servitute mutaret, parum judicavit, si senator senex, summissis honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more jacuisset, quo victi hostes hostibus jacuere: invenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? et quidem, (dicet aliquis, nam potest ad rem pertinere) sinistro pede? Parum enim foede furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus [q] audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator epigros [r] suos.

Cap. XIII. O superbia magnae fortunae! O stultissimum malum! ut a te nihil accipere juvat? ut omne beneficium in injuriam convertis? ut te omnia nimia delectant? ut te omnia dedecent? quoque altius te sublevasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te resupinet, quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere personam, [s] quam faciem? Jucunda sunt, quae humana fronte, certe leni, placidaque tribuuntur, quae cum daret mihi superior, non exsultavit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit, descenditque in aequum, et detraxit muneri suo pompam. observavit idoneum tempus, ut in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Uno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri majora, quo tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse majores videri. vanam esse superbiae magnitudinem, et quae in odium etiam amanda perducat.

Cap. XIV. Sunt quaedam nocitura impetrantibus: quae non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus

 itaque

o *Caesar*] Caligulam intelligit.

p *quam purius oscularetur*] Notum enim C. Caesari omne genus foedae libidinis tribui.

q *soccatus*] insolens hoc Romanis, qui in publicum calceati prodibant.

r *epigros*] clavos soccis suffixos.

s *personam*] Histrioniam, et alienam.

itaque utilitatem potius, quam voluntatem petentium. Saepe enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quam perniciosa ſint licet: quia judicium interpellat affectus. ſed cum ſubſedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui conſilium fugat, cecidit; deteſtamur perniciosos malorum munerum auctores. Ut frigidam aegris negamus, et lugentibus ac ſibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra ſe uſurus ardor petit: ſic ea, quae nocitura ſunt impenſe ac ſubmiſſe, nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeverabimus non dare. Tum initia beneficiorum ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet: et ea dare quae non tantum accipere, ſed etiam accepiſſe delectet. Multi ſunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus ejus non poſſum. Viderit, de ſe, non de me, queretur. Falſum eſt: imo de te, et merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum acceſſio illa quae animum inflammabat, remiſerit. Quidni eum oderit, a quo in damnum ac periculum ſuum adjutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſaeva bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam invitos nolenteſque ſervare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum et affabile odium eſt. Beneficium demus, quod uſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae ſciam: ne in ſocietate turpis facti aut conſilii inveniar. Si potero, revocabo: ſin minus, non adjuvabo ſcelus. Sive illum ira, quo non debebat, impellit, ſive ambitionis calor abducit a tutis: non a ſemetipſo vim ſibi inferri patiar; non committam, ut poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Saepe nihil intereſt inter amicorum munera, et hoſtium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempeſtiva indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quam (quod evenit frequentiſſime) ut nihil interſit inter odium, et beneficium?

Cap. XV. Nunquam, in turpitudinem noſtram reditura, tribuamus. Cum ſumma amicitiae ſit, amicum ſibi aequare; utrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed ut ipſe non egeam. ſuccurram perituro: ſed ut ipſe non peream. niſi ſi futuros ero magni hominis, aut magnae rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro parvis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum det, oſtendit, munus ſuum commendat, non exprobrat. Reſpiciendae ſunt cuique facultates ſuae,

vires-

viresque: ne aut plus praestemus, quam possumus, aut minus. Aestimanda est ejus persona, cui damus. quaedam enim minora sunt, quam ut exire magnis viris debeant: quaedam accipiente majora sunt. Utriusque itaque personam confer: et ipsum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti grave sit, aut paucum: nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

Cap. XVI. Urbem cuidam Alexander donabat vesanus, et qui nihil animo non grande conciperet cum ille cui donabatur, se ipse mensus, tanti muneris invidiam refugisset, dicens non convenire fortunae suae: Non quaero, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, et regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, ubi, et cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: et cum sit ubique virtutis modus, aeque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, et te in tantum fortuna sustulerit, ut congiaria tua urbes sint: quas quanto majoris animi fuit non capere, quam spargere? est tamen aliquis minor, quam ut in sinu ejus condenda sit civitas.

Cap. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est ejusmodi cavillatio. Invenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset et denarium tanquam Cynico dare, et talentum tanquam rex. Ut sit aliquid majus, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. * Si me interrogas, [t] probo. est enim intolerabilis res, poscere nummos, et contemnere. Indixisti pecuniae odium: hoc professus es, hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. ' Adspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quam ejus, de quo juvando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri uti similitudine de pilae lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum servat, ubi

t *Si me interrogas*] Videtur aliqua dissertatiuncula fuisse quae periit super hoc facto. Subjicit nunc: si me quoque interrogas, sum inter probantes. *Lips.*

ubi inter manus utriusque, apte ab utroque et jacta et excepta versatur. necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter brevi mittat. Eadem beneficii ratio est. nisi utrique personae, dantis et accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perveniet, ut debet. Si cum exercitatio et docto negotium est, audacius pilam mittemus. utcumque enim venerit, manus illam expedita et agilis repercutiet. Si cum tirone et indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, et in ipsam ejus dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficiis. quosdam doceamus, [u] et satis judicemus, si conantur, [v] si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, et ut sint, favemus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: ut malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, [x] cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam pravae naturae, ut malint perdere, quae praestiterunt, quam videri recepisse, superbi et imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illi quoque partes suae constent, et favore; vt gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam si referat, audire; praebere se facilem, ad hoc, ut quem obligavit, etiam exsolvi velit? Male audire solet fenerator, si acerbe exigit: aeque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quaerit: beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gavisus est, bona fide quid praestitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Jam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab utroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris; scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem esse oporteat filium. sunt aliquae partes mariti, sed non minores uxoris. Invicem ista quantum exigunt, praestant, [y] et parem desiderant regulam: quae, ut ait Hecaton, difficilis

u *doceamus*] capere beneficia.

v *conantur*] grati esse, bene excipere.

x *traducere*] ludibrio exponere.

y *Invicem ista quantum exigunt praestant*] h. e. reciproca ista, mariti v. g. et vxoris, officia sunt et tantum unaquaevis pars praestat, quantum sibi ab altera praestari cupit.

cilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod vicinum honeſto eſt. non enim tantum fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totam vitam eundum eſt. minima maximaque ex hujus conſilio gerenda ſunt: quomodo haec ſuaſerit, dandum. Haec autem hoc primum cenſebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Ut breviter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe videamur. Num etiam majore dilectu quaerendus eſt, cui debeamus, quam cui praeſtemus? nam, ut non ſequantur ulla incommoda (ſequuntur autem plurima) grave tamen tormentum eſt debere, cui nolis. Contra, jucundiſſimum eſt ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiam poſt injuriam poſſis, ubi amicitiam, alioqui jucundam, cauſſa fecit et juſtam. Illud vero homini verecundo et probo miſerrimum eſt, ſi cum amare oportet; quem non juvat. [z] Toties admoneam neceſſe eſt, non loqui me de ſapientibus, quos quidquid oportet, et juvat; qui animum in poteſtate habent, et legem ſibi, quam volunt, dicunt, et quam dixerunt, ſervant: ſed de imperfectis hominibus honeſta ſequi volentibus, quorum affectus ſaepe contumaciter parent. Itaque eligendus eſt, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quaerendus beneficii quam pecuniae creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: et ſi reddidi, ſolutus ſum ac liber. at illi plus ſolvendum eſt: et nihilominus etiam, relata gratia, cohaeremus. debeo enim, cum reddidi, rurſus incipere. * Monetque amicitia non recipere indignum. ſic ne in beneficiorum quidem ſacratiſſimum jus, ex quo amicitia oritur. Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum eſt et invito. Dat tyrannus crudelis et iracundus: qui munus ſuum faſtidire te, injuriam judicaturus eſt. Non accipiam? Eodem loco pone latronem et piratam, quo regem, animum latronis ac piratae habentem. quid faciam? parum dignus eſt, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim majorem et metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrii tui eſt, utrum velis, an non; id apud te ipſe perpendes. ſi neceſſitas tollit arbitrium; ſcies te non accipere, ſed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis ſcire, an velim; effice, ut poſſim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid ſit, quod datur, niſi a volente volenti detur. Si ſervaſti me, non ideo ſervator es.

z *quem non juvat*] ſc. amare, quem non lubens volensque amet.

es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideo numeratur inter ſalubria. Quaedam proſunt, nec obligant.

Cap. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diviſit, qui ad eum occidendum venerat: non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidaverant, nocendo ſanavit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum? quoniam non videtur dediſſe beneficium, qui malo animo profuit. Caſus enim beneficium eſt, hominis injuria. Leonem in amphitheatro ſpectavimus, qui unum e beſtiariis agnitum, cum quondam ejus fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Num ergo eſt beneficium, ferae auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, et illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non eſt beneficium, accipere cogi. non eſt beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei; deinde beneficium.

Cap. XX. Diſputari de M. Bruto ſolet, an debuerit accipere a D. Julio vitam, cum occidendum eum judicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe egiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis ſtatus ſub rege juſto ſit; aut ibi ſperavit libertatem futuram, ubi tam magnum praemium erat et imperandi, et ſerviendi; [a] aut exiſtimavit civitatem in priorem formam poſſe revocari, amiſſis priſtinis moribus; futuramque ibi aequalitatem civilis juris, et ſtaturas ſuo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſervirent, ſed cui. Quanta vero illum aut rerum naturae, aut urbis ſuae tenuit oblivio, qui uno interempto, deſuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius eſſet inventus, poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in jus dandi beneficii injuria venerat. Non enim ſervavit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

Cap. XXI. Illud magis venire in diſputationem poteſt aliquam, quid faciendum ſit captivo, cui redemptionis pretium homo proſtituti corporis et infamis ore promittit? Patiar me ab impuro ſervari? ſervatus deinde, quam illi gratiam referam? Vivam cum obſcoeno? non vivam cum redem-

a *et ſerviendi*] ad miniſtros tyrannidis refer, qui evehebantur. *Lipſ.*

demptore. Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tanquam creditum, non tamquam beneficium. Solvam illi pecuniam: et si occasio fuerit servandi, periclitantem servabo: in amicitiam, quae similes jungit, non descendam. nec servatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit: ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo pericliter. Ineptum et frivolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait a filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quae est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Graecini Julii viri egregii, quem C. Caesar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Persico missam non accepit. Et objurgantibus his, qui non aestimabant mittentes, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis, homo ejusdem infamiae, majorem summam misisset; instaretque, ut accipi juberet: Rogo, inquit, ignoscas; nam et a Persico non accepi. Utrum hoc munera accipere est, an senatum legere?

Cap. XXII. Cum accipiendum judicaverimus; hilares accipiamus, profitentes gaudium: et id danti manifestum fit, ut fructum praesentem capiat. Justa enim caussa laetitiae est, laetum amicum videre: justior, fecisse. Grate ad nos pervenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed ubique testemur. Qui grate beneficium accipit, primam ejus pensionem solvit.

Cap. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficii et conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo tanti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio [b] est. Quod pudet

b *concio*] populus et turba ut omnes sciant.

det debere, ne acceperis. Quidam furtive agunt gratias, et in angulo, et ad aurem. Non eſt iſta verecundia, ſed infitiandi genus. Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, [c] nec interponi pararios, [d] nec ſignatores advocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipſos collatum; quam ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, ut ſua potius virtute, quam alieno adjutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officiis [e] ſunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: et dum opinionem clientium timent, graviorem ſubeunt ingratorum.

Cap. XXIV. Alii peſſime loquuntur de optime meritis. Tutius eſt quosdam offendere: quam demeruiſſe, argumentum nihil debentium, odio quaerunt. Atqui nihil magis praeſtandum eſt, quam ut memoria nobis meritorum haereat, quae ſubinde reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; et qui meminit, jam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe et humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima ejus voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt: ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, ut dubium praeſtanti relinquat, an ſenſerit: Alius vix labra diduxit, et ingratior, quam ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, et illa adjicienda: Plures quam putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latius patere. Neſcis quid mihi praeſtiteris: ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quam aeſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certe non deſinam ubique confiteri, me referre non poſſe.

Cap. XXV. Nullo magis Caeſarem Auguſtum demeruit, et ad alia impetranda facilem ſibi reddidit Furnius, quam quod, cum Patri Antonianas partes ſecuto veniam impetraſſet, dixit: Hanc unam Caeſar habeo injuriam tuam. effeciſti ut viverem, et morerer ingratus. Quid eſt tam grati

c *nolunt nomina ſecum fieri*] f. rectius *volunt* hoc ſenſu. Sicut quidam volunt pecuniam mutuam capere et debere, nec tamen ſolemnia obligationum et cautionum adhibere: ita iſti beneficiarii, qui accipere nec ſciri. *Lipſ.*

d *pararios*] Sic olim vocabantur, quorum interventu negotia conciliabantur.

e *officiis*] Salutatione, deductione et aliis quae praeſtabant clientes.

grati animi, quam nullo modo ſibi ſatisfacere? quam nec ad ſpem quidem exaequandi unquam beneficii accedere? His atque ejusmodi vocibus id agamus, ut voluntas non lateat, ſed aperiatur, et luceat. Verba ceſſent licet. ſi quemadmodum debemus affecti ſumus, conſcientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dum accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitum, et carceribus incluſum, opperiri debere ſuum tempus, ad quod velut dato ſignó proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, ut conſequatur antecedentem.

Cap. XXVI. Vidéndum éſt nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, et inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi: aut aviditas, aut invidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus eſt ſui judex. inde eſt, ut omnia meruiſſe ſe exiſtimet, et in ſolutum f accipiat: nec ſatis ſuo pretio ſe aeſtimatum putet. Hoc mihi dedit: ſed quam ſero, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? non hoc ſperaveram. In turbam conjectus ſum. tam exiguo dignum me judicavit. honeſtius praeteriri fuit.

Cap. XXVII. Cn. Lentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii fuit tam ſterilis, quam puſilli animi. Cum eſſet avariſſimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cum omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub onere nobilitatis laborantem; princeps jam civitatis, et pecunia, et gratia, ſubinde de Auguſto ſolebat queri, dicens, a ſtudiis ſe abductum. Nihil tantum in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque divus Auguſtus praeſtiterat, quod illum deriſu ac labore irrito liberaverat. Non patitur aviditas quemquam eſſe gratum. nunquam enim improbae ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eo majora cupimus, quo majora venerunt: multoque concitatior eſt avaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. ut flammae infinito acrior vis eſt, quo ex majore incendio emicuit. Aeque ambitio non patitur quemquam in

f *et in ſolutum*] id et quaſi non datum ſed debitum.

in ea menſura honorum conquieſcere, quae quondam ejus fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: ſed queritur, quod non eſt ad praeturam usque perductus. nec haec grata eſt, ſi deeſt conſulatus. ne hic quidem ſatiat, ſi unus eſt. Ultra ſe cupiditas porrigit, et felicitatem ſuam non intelligit: quia non unde venerit, reſpicit, ſed quo tendat. Omnibus his vehementius et importunius malum eſt invidia, quae nos inquietat, dum comparat.

Cap. XXVIII. Hoc mihi praeſtitit: ſed illi plus, ſed illi maturius: et deinde nullius cauſſam agit, contra omnes ſibi favet. Quanto eſt ſimplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: ſcire neminem tanti ab alio, quanti a ſe ipſo aeſtimari? Plus accipere debui, ſed illi facile non fuit plus dare. in multos dividenda liberalitas erat. Hoc initium eſt. boni conſulamus, et animum ejus, grate excipiendo, evocemus. Parum fecit; ſed ſaepius faciet. illum mihi praetulit; et me multis, ille non eſt mihi par virtutibus, nec officiis: ſed habuit ſuam Venerem. g Querendo non efficiam, ut majoribus dignus ſim, ſed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpiſſimis data ſunt. quid ad rem? quam raro fortuna judicat? Quotidie querimur, malos eſſe felices. ſaepe quae agellos peſſimi cujusque tranſierat, optimorum virorum ſegetem grando percuſſit. Fert ſortem ſuam quisque, ut in caeteris rebus, ita in amicitiis. Nullum eſt tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas poſſit: nullum tam anguſtum, quod non bonus interpres extendat: Nunquam deerunt cauſſae querendi, ſi beneficia a deteriore parte ſpectaveris.

Cap. XXIX. Vide quam iniqui ſint divinorum munerum aeſtimatores, etiam quidam profeſſi ſapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporis aequemus elephantes, velocitate cervos; levitate aves, impetu tauros: quod ſolidior ſit cutis beluis, decentior damis, denſior urſis, mollior fibris: quod ſagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilae, ſpatio aetatis corvi, multa animalia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum et vires: ex diverſis ac diſſidentibus bonis hominem non eſſe compoſitum, injuriam vocant: et in negligentes noſtri deos querimoniam jaciunt, quod non bona valetudo et virtus inexpugnabilis data ſit, quod non futuri ſcientia. Vix ſibi temperant, quin eousque impudentiae provehantur,

g *ſuam Venerem*] ſuam gratiam, ſuum illicium.

tur, ut naturam oderint, quod infra deos ſumus, quod non in aequo illis ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reverti, et agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt ſecundas ſortiri, quod terrenis praefecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum poteſtas penes nos eſt? Quidquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus aeſtimator ſortis humanae, cogita quanta nobis tribuerit parens noſter, quanto valentiora animalia ſub jugum miſerimus, quanto velociora conſequamur: quam nihil ſit mortale, non ſub ictu noſtro poſitum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento pervium eſt, ſideribus velociorem, quorum poſt multa ſecula futuros curſus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum ſuper alias acervatarum. Circumeas licet cuncta: et quia nihil totum invenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerpas, quae tibi dari velles. Bene aeſtimata naturae indulgentia, confitearis neceſſe eſt, in deliciis te illi fuiſſe. Ita eſt: cariſſimos nos habuerunt dii immortales, habentque. et qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocaverunt. Magna accepimus, majora non cepimus.

Cap. XXX. Haec, mi Liberalis, neceſſaria credidi, ut dicerem, et quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur: et quia inde manat etiam in cetera, hujus deteſtabilis vitii audacia. Cui enim reſpondebit grate, quod munus exiſtimabit aut magnum, aut reddendum, qui ſumma beneficia ſpernit? Cui ſalutem, cui ſpiritum debebit, qui vitam accepiſſe ſe a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos eſſe docet, et hominum cauſſam agit, et deorum: quibus nullius rei indigentibus, poſitis extra deſiderium, referre nihilominus gratiam poſſumus. Non eſt, quod quisquam excuſationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia petat, et dicat: Quid enim faciam, et quomodo? quando ſuperioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile eſt, ſi avarus es, ſine impendio: ſi iners, ſine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi vis, cum quolibet paria feciſti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

Cap. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicae ſectae minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accipit beneficium, reddidiſſe. Nam cum omnia ad

animum referamus, fecit quisque quantum voluit. et cum pietas, fides, justitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, et voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, pervenitque ad me animus ejus, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim sibi invicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene navigavit, qui quem destinavit portum, tenuit: teli jactus certae manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi grate. habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed speravit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cujus proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimae rei conditio est: ut gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa invita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, et faciam, et reddam? temporum rerumque occasionem sequar, et ejus implere sinum cupiam, a quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi et excussis [h] manibus esse grato licet.

Cap. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummavit officium suum; restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte et expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. quare? quia hujus rei laus in corporis motu est, et in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis judicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed et partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic et in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datae, cui pars altera debetur; non animo, qui animum parem sibi nactus est. quantum in illo est, quod voluit, effecit.

Cap.

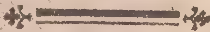
h *excussis*] vacuis. Non apertis solum, sed motis et excussis. *Lips.*

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quam ipſe accipi voluit. Jam habet, quod petit, et quod unum petit, ergo gratus ſum. Poſt haec uſus mei reſtat, et aliquod ex homine grato commodum. haec non imperfecti officii reliqua pars eſt; ſed perfecti acceſſio. Facit Phidias ſtatuam: alius eſt fructus artis, alius artificii. artis eſt, feciſſe quod voluit: artificii, feciſſe cum fructu. Perfécit opus ſuum Phidias, etiamſi non vendidit. Triplex eſt illi fructus operis ſui. unus conſcientiae: hunc abſoluto opere percepit. alter famae, tertius utilitatis: quem allatura eſt, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille eſt, conſcientiae. Hunc percepit, qui quo voluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famae. tertius eorum, quae praeſtari invicem poſſunt. Itaque cum benigne acceptum eſt beneficium, qui dedit, gratiam quidem jam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium eſt, ipſum quidem bene accipiendo perſolvi.

CAP. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit. bono animo bonum obtulit: et quod eſt amicitiae, ex aequo. Poſt deinde aliter beneficium, aliter creditum ſolvitur. Non eſt quod exſpectes, ut ſolutionem tibi oſtendam: res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra opinionem pugnet tuam, ſi te commodaveris mihi, et cogitaveris res eſſe plures, quam verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis commodatisque. Pedem et noſtrum dicimus, et lecti, et veli, et carminis: canem, et venaticum, et marinum, et ſidus. Quia non ſufficimus, ut ſingulis ſingula aſſignemus: quotiens opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula juſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen et gladiatorem fortem virum, et ſervum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia vitandi ſumptus ſupervacuos: aut ars re familiari moderate utendi: parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi et contracti: cum infinitum interſit inter modum et anguſtias. Haec alia ſunt natura: ſed effecit inopia ſermonis, ut et hunc et illum parcum vocemus; ut et ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpiciens, et hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, eſt et actio, ut diximus, benefica, et ipſum quod datur per illam actionem: ut pecu-

nia, ut domus, ut praetexta. Unum utrique nomen eſt: vis quidem ac poteſtas longe alia.

Cap. XXXV. Itaque attende. jam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia eſt, ſi illud benevole excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, ſed volumus reddere. Voluntati voluntate ſatisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamvis retuliſſe illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit: jubemus tamen aliquid ſimile ei quod accepit, reddere. A conſuetudine quaedam quae dicimus, abhorrent: deinde alia via ad conſuetudinem redeunt. Negamus injuriam accipere ſapientem: et tamen qui illum pugno percuſſerit, injuriarum damnabitur. Negamus rem ſtulti eſſe: et tamen eum qui rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condemnabimus. Inſanire omnes ſtultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipſis quos vocamus inſanos, et ſuffragium et jurisdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retuliſſe: nihilominus illum in aere alieno relinquimus, gratiam relàturum, etiam cum retulerit. Exhortatio eſt illa, non infitiatio beneficii. Ne timeamus, neve intolerabili ſarcina depreſſi deficiamus animo. Bona mihi donata ſunt, et fama defenſa, detractae ſordes, ſpiritus, et libertas potior ſpiritu; et quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum oſtendam? hic ipſe eſt, quo ille ſuum oſtendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, ſed quod reddas, debiturusque ſis. Non adibis tam magnae rei periculum, ut caſus ingratum facere te poſſit. Nullas tibi proponam difficultates, ne deſpondeas animo, ne laborum ac longae ſervitutis exſpectatione deficias. non differo te: de praeſentibus fiat. Nunquam eris gratus, niſi ſtatim es. Quid ergo facies? non arma ſumenda ſunt: et fortaſſe erunt non maria emetienda: fortaſſe etiam ventis minantibus ſolves. vis reddere beneficium? benigne accipe, retuliſti gratiam: non ut ſolviſſe te putes, ſed ut ſecurior debeas.

LIBER

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Agit de Ingratis. Qui illi sint? et an puniendi, aut ad judicem vocandi? Accurata disputatione negat: et addit, poenam iis in Odio et Infamia esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in servum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? Adfirmat, et hoc uberius, quia creber tunc servorum usus. Adnectit, An filius patri det Beneficium? Disputat in utramque, sed affirmantem affirmat.

CAPUT I.

Non referre beneficiis gratiam, et est turpe, et apud omnes habetur. Aebuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus haereat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc pravitate naturae accidere quibusdam, non negaverim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quae recentia apud illos viguerunt, ea interjecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quae facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cum hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, ut furum, ut homicidarum: quorum una culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non solvunt, tamen debent: et exstat apud illos vestigium certe meritorum, intra malam conscientiam conclusorum; et aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestae rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si invitaverit facilis occasio: hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et utrum tu pejorem vocas apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt qui lucem reformidant: caeci, qui non vident; et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, et semper occurrere, ita seposuit et abjecit, ut

in ignorantiam verteret? apparet illum non ſaepe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit oblivio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam, et virtute opus eſt, et tempore, et facultate, et adſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non praeſtat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longe projecit, ut extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quae in uſu ſunt, et manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt: illa quae ad oculos non revocantur, ſed extra converſationem, ut ſupervacua jacuerunt, ſordes ipſa colligunt vetuſtate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriae nunquam ſubducitur, quae nihil perdit, niſi ad quod non ſaepe reſpexit.

CAP. III. Praeter hanc cauſſam, aliae quoque ſunt, quae nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potiſſima, quod novis ſemper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, ſed quid petamus, inſpicimus: non in id quod eſt, ſed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi eſt, vile eſt. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis, leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non ſit in pretio. Amavimus aliquem et ſuſpeximus, et fundatum ab illo ſtatum noſtrum profeſſi ſumus, quam diu nobis placebant ea quae conſecuti ſumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, et ad ea impetus factus eſt, uti mortalibus mos eſt, ex magnis majora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quae nos aliis praepoſuere, ſed ea ſola quae fortuna praecedentium oſtentat. Non poteſt autem quiſquam et invidere, et gratias agere: quia invidere, querentis, et moeſti eſt: gratias agere gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrum novit, niſi id tempus, quod cum maxime tranſit: ad praeterita rari animum retorquent. Sic fit, ut praeceptores eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. ſic fit, ut in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in praeterito, ſed tanquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria eſt, futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, [a] qui aſſiduae queritur, quod adverſus praeterita ſimus ingra-

a *teſtimonium*] judicii et bonae ſententiae.

ingrati, quod quaecumque percepimus bona, non reducamus, [b] nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla ſit voluptas, quam quae jam eripi non poteſt. Praeſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere: futura pendent, et incerta ſunt: quod praeteriit: inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quisquam eſſe adverſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit praeſentium intuitu, ac futurorum. Memoria gratum facit: memoriae minimum tribuit, quisquis ſpei plurimum.

Cap. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quaedam res ſemel perceptae haerent; quaedam ut ſcias, non eſt ſatis didiciſſe: (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico, et ſublimium curſum, et ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora, ſed numero pluria, et temporibus diverſa, effluunt. Quia (ut dixi) non ſubinde illa tractamus: nec libenter, quid cuique debeamus, recognoſcimus. Audi voces petentium. nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe et devotum profeſſus eſt, et ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, invenit. Poſt exiguum tempus, iidem illi verba priora, quaſi ſordida et parum libera, evitant: perveniunt deinde eo, quo, ut ego exiſtimo, peſſimus quisque atque ingratiſſimus pervenit, ut obliviſcantur. Adeo enim ingratus eſt, qui oblitus eſt, uti gratus ſit, cui beneficium in mentem venit.

Cap. VI. Hoc tam inviſum vitium, an impunitum eſſe debeat, quaeritur: et an haec lex, quae in ſcholis exercetur, etiam in civitate ponenda ſit, qua ingrati datur actio. Quae videtur aequa omnibus. quid ni? cum urbes quoque urbibus, quae praeſtitere exprobrent, et in majores collata, a poſteris exigant. Noſtri majores, maximi, ſcilicet, viri, ab hoſtibus tantum res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum [c] gente, non eſt in ulla data adverſus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuiſſe: quia adverſus maleficium omne conſenſimus. et homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diverſa poena eſt: ſed ubique aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen

 nuſquam

b *reducamus*] in animum meditatione revocemus.

c *Macedonum*] *Medorum* ſubſtituit Lipſius, cum de iis tale quid commemoret Xenophon atque alii, quod de Macedonibus nemo dixit.

nuſquam punitur, ubique improbatur. Neque abſolvimus illud: ſed cum difficilis eſſet incertae rei aeſtimatio, tantum odio damnavimus, et inter ea reliquimus, quae ad judices deos mittimus.

Cap. VII. Rationes autem multae mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, ſi actio, ſicut certae pecuniae, aut ex conducto et locato, datur. Hoc enim in illo ſpecioſiſſimum eſt, quod dedimus vel perdituri:[d] quod totum permiſimus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad judicem voco, incipit non beneficium eſſe, ſed creditum. Deinde, cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depoſitum reddidit, aut quod debebat, citra judicem ſolvit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius eſt, corrumpimus, gratum hominem et beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum eſt, ſi beneficium non dat, ſed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, ſed quia neceſſe eſt? Non eſt glorioſa res, gratum eſſe: niſi tutum eſt: ingratum fuiſſe. Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix ſufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? ommes ſua extollunt, omnes etiam minima, quae in alios contulere, dilatant. Praeterea quaecumque in cognitionem, cadunt, comprehendi poſſunt, et non dare infinitam licentiam judici. Ideo melior videtur conditio cauſae bonae, ſi ad judicem, quam ſi ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, et certos, quos non excedat, terminos ponit; hujus libera, et nullis adſtricta vinculis religio, et detrahere aliquid poteſt, et adjicere, et ſententiam ſuam non prout lex aut juſtitia ſuadet, ſed prout humanitas et miſericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat judicem alligatura, ſed regno liberrimo poſitura. Quid ſit enim beneficium, non conſtat: deinde quantumcumque ſit, refert quam benigne illud interpretetur judex. Quid ſit ingratus, nulla lex monſtrat. Saepe et qui reddidit quod accepit, ingratus eſt: et qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus judex dimittere tabellam[e] poteſt: ubi feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt; ubi prolatis cautionibus, controverſia tollitur. Ubi

d *ſpecioſiſſimum eſt quod dedimus vel perdituri*] pulcherrimum eſt quod dedimus, nulla ſpe commodi inde ad nos redituri.

e *dimittere tabellam*] effari et promulgare, ſicut proferebant ex tabellis ſententias judices. *Grut.*

Ubi vero inter diſputantes ratio jus dicit, ibi animi conjectura capienda eſt: ubi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controverſiam incidit, non poteſt ad haec ſumi judex ex turba ſelectorum, [f] quem cenſus in album, [g] et equeſtris hereditas [h] miſit.

Cap. VIII. Itaquae non haec parum idonea res viſa eſt, quae deduceretur ad judicem, ſed nemo huic rei ſatis idoneus judex inventus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in ejusmodi reum exiſſet. [i] Donavit aliquis magnam pecuniam: ſed dives, ſed non ſenſurus impendium. Donavit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adjice. Hic pecuniam pro addicto [k] dependit: ſed cum illam domo protuliſſet, ille dedit eandem: ſed mutuam ſumpſit, aut rogavit, et ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: et hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quaedam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cujus fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, unus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas multa flumina et navigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, et vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quae non rem, ſed vim rei quaerit. Eadem licet ſint, aliter data non idem pendent. [l] Dedit mihi hic beneficium: ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quam ſolebat, aſpexit: ſed tam tarde dedit, ut plus praeſtiturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horum quomodo judex inibit aeſtimationem, cum ſermo, et dubitatio, et vultus meriti gratiam deſtruant?

Cap. IX. Quid quod quaedam beneficia vocantur, quia nimis concupiſcuntur: quaedam non ſunt ex hac vulgari nota, ſed majora, etiamſi minus apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi civitatem, in quatuordecim deduxiſſe,

f *ſelectorum*] commune nomen iis, qui ex omnibus decuriis quotannis forte ducti ſolent judicare.

g *album*] tabula ſive index ubi judices ſcripti. *Lipſ.*

h *equeſtris haereditas*] cenſus qui exigebatur ut inter equites quis referatur, qui erat quadraginta HS.

i *exiſſet*] forte lectus veniſſet ex urna.

k *pro addicto*] Fuerunt addicti qui cum ſolvendo non eſſent, creditoribus addicebantur, nec ſervitute eorum liberabantur, niſi debitis quocunque modo perſolutis.

l *non idem pendent*] non idem pondus pretiumque habent.

duxisse, [m] et defendisse capitis reum: quid utilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugentem, et quos desiderabat volentem sequi, ad vitae consilium reduxisse? quid assedisse aegro, et cum valetudo ejus ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, et cadentes venas vino refecisse, et medicum adduxisse morienti? Haec quis aestimabit? quis dissimilibus beneficiis jubebit beneficia pensari? Donavit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere praedixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, et vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

Cap. X. Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniae creditae. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: saepe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde poenam ingratis constituamus? unam omnibus, cum disparia beneficia sint? an inaequalem, et pro cujusque beneficio majorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quod quaedam beneficia vitae sunt, et majora vita? His quae pronunciabitur poena? minor beneficio? iniqua est. par et capitalis? quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

Cap. XI. Quaedam, inquit, privilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacravimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige. ipse tecum, si deceptus es, querere. dignum adjuva. In liberis tollendis, nihil judicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut aequiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt: nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: et

m *in quatuordecim deduxisse*] id est equitem fecisse. Rem a signo dat intelligi. Quia soli equites spectabant in quatuordecim, de qua equitum sede vid. Torrent. ad Sueton. Neron. c. 11. Lips. de Amphit. c. 14.

et quia utile eſt juventuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium: itaque aeſtimari ſemel potuit. alia diverſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe intervallis diſtantia: itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt, cum aequius eſſet omnia relinqui, quam omnia aequari.

Cap. XII. Quaedam magno dantibus conſtant: quaedam accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quaedam amicis data ſunt, quaedam ignotis. Plus eſt, quamvis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Invenies, qui nihil putet eſſe jucundius, nihil majus, quam habere in quo calamitas acquieſcat: invenies rurſus, qui dignitati ſuae, quam ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe judicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta majora aut minora erunt, prout fuerit judex, aut ad haec, aut ad illa, inclinatus animo. Praeterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſaepe ab eo accipio, a quo nolo, et aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inſcio, et, ſi ſciviſſet, non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit?

Cap. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſtea fecit injuriam. Utrum uno munere ad patientiam omnium injuriarum adſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti injuria reſcidit? Quomodo deinde aeſtimabis, utrum plus ſit quod accepit, an in quo laeſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi e contrario occurrat. multò tardiores futurus ad accipienda beneficia, ſi periculum cauſae dicendae adituri erunt, et innocentiam ſollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipſi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat invitis: ſed quicumque ad benefaciendum bonitate invitatus eſt, et ipſa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris niſi quod volent. Minuitur enim gloria ejus officii, cui diligenter cautum eſt.

Cap. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia, ſed veriora. quid autem mali eſt, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipſum ſecuti ſunt, qui nullam legem huic

huic conſtituerunt: ut circumſpectius donaremus, circumſpectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, conſidera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, ſi exiſtimas ſuccurſurum tibi judicem. Nulla lex te in integrum reſtituet: ſolam accipientis fidem ſpecta. Hoc modo beneficia auctoritatem ſuam tenent, et magnifica ſunt: pollues illa, ſi materiam litium feceris. Aequiſſima vox eſt, et jus gentium prae ſe ferens, Redde quod debes. Haec turpiſſima eſt in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet, dignitatem, ſecuritatem, ſanitatem? reddi maxima quaeque non poſſunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti ſit. Hoc eſt quod dicebam, interituram tantae rei dignitatem, ſi beneficium mercem facimus. Non eſt inritandus animus ad avaritiam, ad querelas, ad diſcordiam: ſua ſponte in iſta fertur. Quantum poſſumus, reſiſtamus, et quaerenti occaſiones amputemus.

CAP. XV. Utinam quidem perſuadere poſſemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent? utinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impreſſis ſignis cuſtodirentur! fides potius illa ſervaret, et aequum colens animus! Sed neceſſaria optimis praetulerunt, et cogere fidem, quam ſpectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte teſtes. ille per tabulas plurium nomina, [n] interpoſitis parariis, [o] facit: ille non eſt interrogatione [p] contentus, niſi reum [q] manu ſua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiae publicae confeſſionem! annulis noſtris plus, quam animis creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? in quid inprimunt ſigna? nempe ne ille neget accepiſſe ſe quod accepit. Hos incorruptos viros, et vindices veritatis exiſtimas? at his ipſis ſtatim non aliter pecuniae committentur. Ita non honeſtius erat a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deeſt avaritiae, ut beneficia ſine ſponſore non demus. Generoſi animi et magnifici eſt, juvare et prodeſſe. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam ſordidiſſimam redigimus?

CAP. XVI.

n *plurium nomina*] Ego acceperim quaſi eſſet *plura nomina*, i. e. cum pluribus contrahit et nomina facit. Facit inquam nomina plurium, quos vel principales habet, vel ſponſores. *Lipſ.*

o *parariis*] interventoribus, proxenetis.

p *interrogatione*] ſtipulatione, quae voce et verbis ſolemnibus fiebat.

q *reum*] niſi reum promittendi ſuo chirographo tenuit. *Salmaſ.*

Cap. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, ſi nulla adverſus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores: quia majore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati ſint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: et deſinet eſſe probri loco commune maledictum. Nunquid jam ulla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quaedam ac nobiles feminae, non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? et exeunt [r] matrimonii cauſa, nubunt repudii? [s] Tam diu iſtud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla ſine divortio acta [t] ſunt, quod ſaepe audiebant, facere didicerunt. Nunquid jam ullus adulterii pudor eſt, poſtquam eo ventum eſt, ut nulla virum habeat, niſi ut adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam invenies tam miſeram, tam ſordidam, ut illi ſatis ſit unum adulterorum par? niſi ſingulis diviſit horas? et non ſufficit dies omnibus? niſi apud aliud geſtata eſt, [u] apud alium manſit? Infrunita et antiqua eſt, quae neſciat, matrimonium vocari, unum [v] adulterium. Quemadmodum horum delictorum jam evanuit pudor, poſtquam res latius evagata eſt: ita ingratos plures efficies, et audaciores, ſi numerare ſe coeperint.

Cap. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid avarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quae inviſa ſunt? aut ullum ſupplicium gravius exiſtimas publico odio? Poena eſt, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe judicat: quod intellectum optimae rei ac dulciſſimae amiſit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cujus aures morbus obſtruxit: non vocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit? Teſtes ingratorum omnium deos metuit, urit illum et angit intercepti beneficii conſcientia: denique ſatis haec ipſa

r *exeunt*] a viro quem habent: ab uno conjugio novi cauſa. *Lipſ.*

s *nubunt repudii*] amare dictum: finis conjugii eſt jungi, hae habent ſolvi. *Lipſ.*

t *acta*] nam in acta referebantur, ut rata et legitima ſint. *Lipſ.*

u *geſtata eſt*] notum inter exercitationes corporis non utiles modo ſed et delicatas fuiſſe geſtationem. Erantque certa loca amoenitate conſpicua in quibus geſtabantur, ipſa quoque *geſtationes* dicta. Has qui maxime jucundas haberent eo ſe deferri curabant, ut ibi geſtarentur, nec patiebatur humanitas quenquam honeſtiorem nec inimicum excludi. Eſt ergo *apud alium geſtari* alius geſtatione uti, in alius umbra vectari. Manere autem eſt pernoctare. *Gronov.*

v *unum*] h. e. continuum.

ipſa poena magna eſt, quod rei (ut dicebam) jucundiſſimae fructum non percipit. At quem juvat accepiſſe, aequali perpetuaque voluptate fruitur: et animum ejus a quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem ſemper beneficium delectat, ingratum ſemel. Comparari autem poteſt utriusque vita. cum alter triſtis ſit et ſollicitus, qualis eſſe infitiator, ac fraudulentus ſolet; apud quem non parentum qui debet, honor eſt, non educatoris, non praeceptorum: alter laetus, hilaris, occaſionem referendae gratiae exſpectans, et ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens; nec quaerens quomodo decoquat, [x] ſed quemadmodum plenius uberiusque reſpondeat; non ſolum parentibus et amicis, ſed humilioribus quoque perſonis. Nam etiam ſi a ſervo ſuo beneficium accepit, aeſtimat non a quo, ſed quid acceperit.

Cap. XVIII. Quamquam quaeritur a quibusdam, ſicut ab Hecatone, an beneficium dare ſervus domino poſſit? Sunt enim qui ita diſtinguant, Quaedam beneficia eſſe, quaedam officia, quaedam miniſteria. Beneficium eſſe, quod alienus det: alienus eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare. Officium eſſe filii, uxoris, et earum perſonarum, quas neceſſitudo ſuſcitat, et ferre opem jubet. Miniſterium eſſe ſervi, quem conditio ſua eo loco poſuit, ut nihil eorum quae praeſtat, imputet ſuperiori. * Praeterea [y] ſervos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus eſt juris humani. refert enim cujus animi ſit, qui praeſtat, non cujus ſtatus. Nulli praecluſa virtus eſt, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, ſervos, reges, et exſules. non eligit domum, nec cenſum; nudo homine contenta eſt. Quid enim erat tuti adverſus repentina, quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſervus domino; nec regi quisquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſervo, quo minus in nomen meriti perveniat, neceſſitas obeſt, et patiendi ultima timor: idem iſtud obſtabit, et ei qui regem habet, et ei qui ducem: quoniam, ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo et dominis. Poteſt

x *decoquat*] fidem non ſolvat, rem creditori minuat et abſumat. *Lipſ.*

y *Praeterea*] deeſt pars prior qua diſputatur, an ſervus Domino beneficium dare poſſit. Jam Seneca id affirmat et poſt unam alteramve rationem hanc etiam addit, quae ſequitur.

Poteſt ſervus juſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo et beneficium dare poteſt. Nam et hoc virtutis eſt. adeoque dominis ſervi beneficia poſſunt dare, ut ipſos ſaepe beneficii ſui [z] fecerint. Non eſt dubium, an ſervus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non et domino ſuo poſſit?

CAP. XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, aegro miniſtrat, et labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quae alio praeſtante beneficia dicerentur, praeſtante ſervo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit, cum illi liceret et non dare: ſervus autem non habet negandi poteſtatem: ita non praeſtat, ſed paret, nec, id ſe feciſſe, jactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, et eo perducam ſervum, ut in multa liber ſit. [a] Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſervum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſui dimicantem et confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, et ut ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quaerentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſervus eſt? Si tibi oſtendero aliquem, ut ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, avertiſſe quantum potuerit, ſuſpiciones quaerentis, et impendiſſe ſpiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſervus eſt? Vide ne eo magis ſit, quo rarius eſt exemplum virtutis in ſervis: eoque gratius, quod cum fere inviſa imperia ſint, et omnis neceſſitas gravis, commune ſervitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non eſt, quia a ſervo profectum eſt: ſed ideo majus, quia deterrere ab illo nec ſervitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, ſi quis exiſtimat ſervitutem in totum hominem deſcendere: pars melior ejus excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt, et adſcripta dominis: mens quidem ſui juris. quae adeo libera et vaga eſt, ut ne ab hoc quidem carcere cui incluſa eſt, teneri queat, quo minus impetu ſuo utatur, et ingentia agat, et in infinitum comes caeleſtibus exeat. Corpus itaque eſt, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari

z. *beneficii ſui*] ſic Sueton. in Tib. *per quosdam beneficii ſui centuriones.* *Lipſ.*

a *ut in multa liber ſit*] ut liber ſit ad agendum in multis.

dari non poteſt. Ab hac quidquid venit, liberum eſt: non enim aut nos omnia jubere poſſumus, aut in omnia ſervi parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.

Cap. XXI. Quaedam ſunt quae leges nec jubent, nec vetant facere: in his ſervus materiam beneficii habet. Quamdiu praeſtatur, quod a ſervis exigi ſolet, miniſterium eſt: ubi plus quam quod ſervo neceſſe eſt, beneficium. Ubi in affectum amici tranſit, deſinit vocari miniſterium. Eſt aliquid, quod dominus praeſtare ſervo debeat, ut cibaria, ut veſtiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulſit, liberalius educavit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium eſt. Idem, e contrario, ſi in perſona ſervi. Quidquid eſt quod ſervilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, ſed ex voluntate praeſtatur, beneficium eſt: ſi modo tantum eſt, ut hoc vocari potuerit, quolibet alio praeſtante.

Cap. XXII. Servus (ut placet Chryſippo) perpetuus mercenarius eſt. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus praeſtat quam in quod operas locavit: ſic ſervus ubi benevolentia erga dominum fortunae ſuae modum tranſiit, et altius aliquid auſus, quod etiam felicius nato decori eſſet, et ſpem domini anteceſſit, beneficium eſt intra domum inventum. An aequum tibi videtur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoque fecerint? Vis ſcire, quando non ſit beneficium? ubi dici poteſt, Quid ſi nollet? [b] Ubi vero id praeſtitit, quod nolle licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contraria ſunt, beneficium et injuria. Poteſt dare beneficium domino, ſi a domino injuriam accipere: atqui de injuriis dominorum in ſervos, qui audiat, [c] poſitus eſt, qui et ſaevitiam et libidinem, et in praebendis ad victum neceſſariis avaritiam compeſcat. Quid ergo? Beneficium dominus a ſervo accipit? imo homo ab homine. Denique quod in illius poteſtate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne a ſervo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa jam beneficiorum exempla referam, et diſſimilia, et quaedam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam, dedit mortem, ſervavit periturum: et hoc ſi parum eſt, pereun-

b *Quid ſi nollet?*] herile et minax verbum, cui adhaeret et intelligi datur: *cogam, malo doctus faciet. Lipſ.*

c *qui audiat*] Praefectus urbis, cujus erat diſpicere de abuſu poteſtatis herilis. *Lipſ.*

pereundo servavit. alius mortem domini adjuvit, alius decepit. [d]

Cap. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodevicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Grumentum, et jam ad summam desperationem ventum esset, duos servos ad hostem transfugisse, et operae pretium fecisse. Deinde urbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua servierant, praecucurrisse, et dominam suam ante se egisse: et quaerentibus quaenam esset, dominam, et quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, ut satiatus miles cito ad Romanos mores rediit: illos quoque ad suos redisse, et dominam sibi ipsos dedisse. [e] Manumisit utrumque e vestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitae necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim servata, munus notae et vulgaris clementiae habuisset: sic servata, nobilis fabula, et exemplum duarum urbium [f] fuit. In tanta confusione captae civitatis, cum sibi quisque consuleret. omnes ab illa praeter transfugas fugerunt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captivam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti judicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non, dico, servilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, praetor Marsorum, ducebatur ad Romanum imperium. [g] Servus ejus gladium militi ipsi, a quo trahebatur, eduxit, et primum dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me et mihi consulere: jam dominum manumisi. atque ita se uno ictu transjecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum servarit.

Cap. XXIV. Corfinium Caesar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperavit medico eidemque servo suo, ut sibi venenum daret. Cum tergiversantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum

 istud

d *decepit*] ut Domitii servus inf. c. 24.

e *et dominam sibi ipsos dedisse*] h. e. in dominae conservatae familiam rediisse.

f *duarum urbium*] Romae scilicet et Grumenti.

g *ducebatur ad Romanum imperium*] ducebatur scilicet ad mortem, ducebatur autem ad Romanum imperium h. e. jussu magistratus Romani.

iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, et medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum ſopitus eſſet, acceſſit ad filium ejus: Jube me, inquit, adſervari, dum ex eventu intelligas, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, et ſervatus a Caeſare eſt: prior tamen illum ſervus ſervaverat.

Cap. XXV. Bello civili, proſcriptum dominum ſervus abſcondit: et cum annulos ejus ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: et deinde cervicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem? cum praemia proditionis ingentia oſtendantur, praemium fidei, mortem concupiſcere?

Cap. XXVI. Noſtri ſeculi exempla non praeteribo. Sub Tiberio Caeſare fuit accuſandi frequens et paene publica rabies, quae omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas jocantium. nihil erat tutum: omnis ſaeviendi placebat occaſio. Nec jam reorum exſpectabatur eventus, cum eſſet unus. [h] Coenabat Paulus praetorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Caeſaris habens, ectypa, [i] et eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nunc verba quaeſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum, ſimul et Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus notavit. At ſervus ejus cui nectebantur inſidiae, ei ebrio annulum extraxit. et cum Maro convivas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcoenis, et jam ſubſcriptionem [k] componeret: oſtendit in manu ſua ſervus annulum. Si quis hunc ſervum vocat, et illum [l] convivam vocabit.

Cap. XXVII. Sub divo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, jam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorii, inter coenam optaverat, ne Caeſar ſalvus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: et adjecerat, Idem omnes et tauros et vitulos [m] optare. Fuerunt qui illa

h *unus*] exitialis omnibus, et accuſari damnari erat. *Lipſ.*

i *ectypa*] expreſſa et effigiata. *Lipſ.*

k *ſubſcriptionem*] accuſationem.

l *et illum*] Maronem, indignum eo nomine, qui credes et accuſationes ibi machinabatur. *Lipſ.*

m *et tauros et vitulos*] jocoſe. Quia illis periculum ab immolatione, ſi ſalvus ille rediſſet. ob ſacrificiorum pro felici reditu multitudinem.

illa diligenter audirent. Ut primum diluxit, servus qui coenanti ad pedes steterat, narrat quae inter coenam ebrius dixisset. hortatur, ut Caesarem occupet, atque ipse se deferat. Usus consilio, descendenti Caesari occurrit. et cum malam mentem [n] habuisse se pridie jurasset, id ut in se et filios suos recideret, optavit: et Caesarem, ut ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogavit. Cum dixisset se Caesar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris, petitque non fastidiendum a propitio summam: et impetravit. Caesar ait: Mea causa [o] dabo operam ne unquam tibi irascar. Honeste Caesar, quod ignovit, quod liberalitatem clementiae adjecit. Quicumque hoc audiverit exemplum, necesse est Caesarem laudet, sed cum servum ante laudaverit. Num exspectas, ut tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate ejus Caesar numeraverat.

Cap. XXVIII. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando a servo dominus accipiat? Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, et artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, et nomina familiae suae longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima aedium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. Unus omnium parens mundus est: sive per splendidos, sive per sordidos gradus, ad hunc prima cujusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant; qui cum majores suos recensent, ubicumque illustre nomen defecit, illo deum infulciunt. Neminem despexeris, etiamsi circa illum obsoleta sunt nomina, et parum indulgente adjuta fortuna. Sive libertini ante vos habentur, sive servi, sive exterarum gentium homines: erigite audacter animos, et quidquid in medio sordidi jacet, transilite. exspectat vos in summo [p] magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, ut beneficia a servis indignemur accipere, et sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Servum tu quemquam vocas, libidinis et gulae servus, et adulterae, imo adulterarum commune mancipium? Servum vocas quemquam tu? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile

n *malam mentem*] solemnia verba in satisfactione. Tibullus: *et se jurabit mente fuisse mala*. *Lips.*

o *Mea causa*] facere. Nam ego luere debeo tuam vicem. Qui laedunt mulctari solent, ego qui laedor.

p *in summo*] in prima origine.

cubile iſtud tuum circumferentibus? quo te penulati[q] iſti in militum et quidem non vulgarem cultum ſubornati? quo, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicujus oſtiarii,[r] ad hortos alicujus ne ordinarium quidem habentis officium.[s] Et deinde negas tibi beneficium a ſervo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſervi beneficium eſt. Quae eſt tanta animi diſcordia? eodem tempore ſervos deſpicis, et colis. Imperioſus intra limen atque impotens, humilis foris: et tam contemptus, quam contemnens. Neque enim ulli magis abjiciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

Cap. XXIX. Dicenda haec fuerunt, ad contundendam inſolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque jus beneficii dandi a ſervis, ut a filiis quoque vindicaretur. Quaeritur enim, an aliquando liberi majora beneficia dare parentibus ſuis poſſint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios majores potentioresque exſtitiſſe, quam parentes ſuos: aeque et illud, meliores fuiſſe. Quod ſi conſtat, poteſt fieri, ut meliora tribuerint: cum et fortuna illis major eſſet, et melior voluntas. Quidquid, inquit, eſt, quod dat patri filius, utique minus eſt: quia hanc ipſam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio ejus vincitur, cujus beneficium eſt ipſum, quod vincitur. Primum, quaedam initium ab aliis trahunt, et tamen initiis ſuis majora ſunt. nec ideo aliquid non eſt majus eo a quo coepit: quia non potuiſſet in tantum procedere, niſi coepiſſet. Nulla non res principia ſua magno gradu tranſit. Semina, omnium rerum cauſa ſunt: et tamen minimae partes ſunt eorum quae gignunt. Adſpice Rhenum, adſpice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid ſunt, ſi illos illic unde effluunt, aeſtimes? Quidquid eſt quo timentur, quo nominantur, in proceſſu paraverunt. Tolle radicem, nemora non ſurgent; nec tanti montes veſtientur. Adſpice trabes, ſive proceritatem aeſtimes, altiſſimas, ſive craſſitudinem ſpatiumque ramorum, latiſſime fuſas: quantulum eſt his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis

q *penulati*] loquitur de lecticariis, quos ait militariter cultos, quia penula veſtis etiam militaris. *Lipſ.*

r *oſtiarii*] viliſſimi ſervi, ſed cui ob potentem dominum vel placentem dominam adularis. *Lipſ.*

s *ne ordinarium quidem habentis officium*] Iterum de ſervo et quidem vili: qui vicarius alterius eſſet. Nam ordinarii primi ſervi.

tis suis templa, et illa urbis moenia: tamen quae in firmamentum totius operis jacta sunt, latent. Idem in ceteris evenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideo quidquid cosecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quae consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari industria merui. nunquid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis officium? At quid interest, cum aeque sine patris beneficio, quam sine nutricis, non potuerim ad ulteriora procedere?

Cap. XXX. Quod si initio meo, quidquid jam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne avum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, et ultra memoriam positis majoribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, majoribus debet. Quidquid praestiti patri, etiamsi magnum est, infra aestimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiamsi quis patrem meum aegrum ac moriturum sanaverit, nihil praestare ei potero, quod non beneficio ejus minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit aestimari, an id quod potui, et id quod feci, meum sit, mearum virium, meae voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum et incertum, et boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo majorem omnibus, quia primum. Servavi patrem, et ad summam provexi dignitatem, et principem urbis suae feci: nec tantum rebus a me gestis nobilitavi, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: et cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad bene vivendum minima portio est vivere, et id tribuisti, quod cum feris mihi et animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam foedissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me dare: cum

vitam tibi non voluptatis meae caufa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto majus fit retinere fpiritum, quam accipere, quanto levius mori [t] ante mortis metum.

Cap. XXXI. Ego vitam dedi ftatim illa ufuro: tu nefciturо, an viveret. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedifti, ut mori poffem. ego vitam tibi dedi confummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuifti, onus alienum. [u] Vis fcire, quam non fit magnum beneficium, vitam fic dare? expofuiffes; nempe injuria erat genuiffe. Quo quidem colligo minimum effe beneficium, patris matrisque concubitum, nifi accefferint alia, quae profequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ratum facerent. Non eft bonum vivere, fed bene vivere. At bene vivo: fet potui et male. ita hoc tantum eft tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per fe, nudam, egentem confilii, et id ut magnum bonum jactas: cogita te mihi imputare mufcarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me ftuduiffe, ut curfum ad rectum iter vitae dirigerem: in ipfo beneficio tuo, majus quam quod dederas, recepifti. Tu enim me mihi rudem et imperitum dedifti: ego tibi filium, qualem genuiffe gauderes.

Cap. XXXII. Aluit me pater. fi idem praefto, plus reddo: quia non tantum ali fe, fed a filio ali gaudet, et majorem ex animo meo, quam ex ipfa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt. Quid fi quis in tantum proceffit, ut aut eloquentia per gentes enotefceret, aut juftitia, aut bellicis rebus, et patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium fuorum clara luce difcuteret. non inaeftimabile in parentes fuos beneficium contulit? An quisquam Ariftonem et Gryllum, nifi propter Xenophontem ac Platonem filios, noffet? Sophronifcum Socrates exfpirare non patitur. Ceteros enumerare longum eft, qui vivunt ob nullam cauffam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit pofteris. Utrum majus beneficium dedit M. Agrippae pater, ne poft Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, navali corona infignis, unicum [v] adeptus inter dona militaria decus? qui tot in urbe maxima opera

t *mori*] Sicut levius eft mori, priusquam timeas mori, nempe in infantia: Sic majus aeftimandum retinere aliquem in vita, cujus fenfum jam habet, quam dare eam non fentienti. *Lipf.*

u *onus alienum*] fcilicet matris, quae in utero geftaret, aleret.

v *unicum*] h. e. rariffimum, utpote quod folus praeter Agrippam M. Varro accepit. Plin. H. N. XVI. 4.

opera excitavit, quae et priorem magnificentiam vincerent, et nulla poftea vincerentur? Utrum Octavius majus ullum beneficium dedit filio, an patri divus Auguftus: quamvis illum umbra adoptivi patris abfcondit? Quantam cepiffet voluptatem, fi illum, poft debellata arma civilia, vidiffet fecurae paci praefidentem, non agnofcens bonum fuum, nec fatis credens, quoties refpexiffet ad fe, potuiffe illum virum in domo fua nafci? Quid nunc ceteros perfequar, quos jam confumpfiffet oblivio, nifi illos filiorum gloria e tenebris eruiffet, et adhuc in luce retineret? Deinde non quaerimus, num quis filius patri majora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: fed an poffit aliquis majora reddere. Etiamfi quae retuli exempla, nondum fatisfaciunt, nec beneficia parentum fuorum fupermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum ulla aetas tulit. Si fingula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non poffunt, plura in unum congefta fuperabunt.

Cap. XXXIII. Servavit in proelio patrem Scipio, et praetextatus in hoftes equum concitavit: parum eft, quod ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contempfit, tot oppofitas difficultates: quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos fuos tranfilivit. Adjice, ut idem patrem reum defendat, et confpirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi confulatum, ac tertium, aliosque honores etiam confularibus concupifcendos congerat, ut pauperi raptas belli jure opes tradat; et quod eft militaribus viris fpeciofiffimum, divitem illum fpoliis etiam hoftilibus faciat. Si adhuc parum eft, adjice ut provincias et extraordinaria imperia continuet: adjice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperii fine aemulo ad ortus occafusque venturi defenfor et conditor, majorem nobilitatem nobili viro adjiciat. Dic Scipionis patrem: dubium eft, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas et virtus, ipfi urbi nefcio, utrum majus praefidium afferens, an decus?

Cap. XXXIV. Deinde, fi hoc parum eft, finge aliquem tormenta patris difcuffiffe, finge in fe tranftuliffe. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus et fimplex fit, et facile. Sed danti voluntarium. x Quid neceffe eft? ille multis dederit, etiam

 quibus

x *Sed danti voluntarium*] omnia plana, fi fequamur Gronovium, haec et fequentia ita reftituentem: *Sed et danti voluptarium, quod neceffe*

quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectavit legem patriam, [y] praemia patrum; [z] domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat: Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an majus aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen, qui tradiderunt illa, transcendimus: utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque qui assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

Cap. XXXV. Jam tempus est quaedam ex nostra (ut ita dicam) moneta [a] proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliud melius potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel et iterum liberatus est mortis periculo, majus accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si saepius periculo mortis liberatus a filio fuerit, majus beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accipit, majus accipit, quo magis eo indiget; magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit: majus ergo beneficium accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus est. Patris beneficia vinci a filii beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit a patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset.

cesse est, ille multis dederit etiam, quibus dedisse se nescit, in quo consortem habet, etc. Nihil impedit, inquit, quo minus in immensum exaggeres beneficia, quae a filio accipere potest pater. Cum interim paternum illud sit unum, vulgare et obvium; praeterea lusus et jocus danti, tum ejusmodi quod necessario (quotus enim quisque in uxore primum virum se experitur?) multis dederit, quos non agnoscit. et qui non solus dedit sed partem in eo consors tori vindicat. Haec *Gronov.* Alii aliam sequuntur interpunctionem, nimirum: Cum paternum munus et simplex sit, et facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. etc.

y *legem patriam*] de quo ut cogitaret non commodo accepturi, sed poenis coelibum lege irrogatis inductus est. *Gronov.*

z *praemia patrum*] quale jus trium liberorum.

a *ex nostra moneta*] hactenus enim dicta ex Stoicorum libris fuere desumta.

tuiſſet. Hoc commune eſt patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuiſſent enim referre gratiam, niſi vitam accepiſſent. Ergo nec medico in majus gratia referri poteſt. ſolet enim et medicus vitam dare: nec nautae, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui et horum et aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci poſſunt: ergo et patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adjuvandum eſſet, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adjutorio egeret, majus dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, niſi multa acceſſiſſent, quae illam tuerentur: filius patri ſi dedit vitam, dedit eam, quae nullius deſideraret auxilium, in hoc, ut permaneret: ergo majus beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam ipſe illi dederat.

Cap. XXXVI. Haec non deſtruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores. natura enim glorioſa eſt virtus, et anteire priores cupit. alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum vincendi ſpe venerit. Id ſi patribus idem volentibus [b] laetisque contigerit (quoniam pleraque ſunt, in quibus noſtro bono vincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur ſe ipſos filiorum beneficiis impares? Niſi hoc ita judicamus, excuſationem damus liberis: et illos ſegniores ad referendam gratiam facimus, quibus ſtimulos adjicere debemus, et dicere. Hoc agite optimi juvenes. poſita eſt inter parentes ac liberos honeſta contentio, dederint majora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt. ſumite bono animum, qualem decet, et deficere nolite, vincetis optantes. [c] Nec deſunt tam pulchro certamini duces, qui ad ſimilia vos cohortentur, ac per veſtigia ſua ire ad victoriam, ſaepe jam partam ex parentibus, jubeant.

Cap. XXXVII. Vicit Aeneas patrem, ipſe ejus in infantia leve tutumque geſtamen, gravem ſenio, per media hoſtium agmina, et per cadentis circa ſe urbis ruinas ferens, cum complexus ſacra ac penates deos religioſus ſenex non ſimplici vadentem ſarcina premeret: tulit illum per ignes, et (quid non pietas poteſt?) pertulit, colendumque

b *Id ſi patribus idem volentibus*] legit Gronov: *Ipſis patribus id volentibus.* optimo ſenſu: ipſi, inquit, parentes maxime fuerint gaviſi cum hac benefaciendo vicendi voluntate ad ſe venire liberos.

c *vincetis optantes*] legit ex MSS. et diſtinguit Gronovius *ut vincatis, optantes.* Hoc ſenſu deſtituere et deficere nolite parentes qui ipſi optant ut vincatis. Editio Col. eadem fere habet verba, nimirum: ut vincatis, optare.

dumque inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi juvenes, cum Aetna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulae partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse [d] creditum est ignes, et utrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent juvenes dignissimi qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti praelio superasset hostem, praemium belli ad patrem transtulit, et imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset a patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis invisi (et bene meruisse se de juvene credebat, cujus exsilium pro gravissimo crimine inter alia Manlio objiciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, et, Nisi juras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Juravit tribunus: nec fefellit, et causam actionis remissae concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.

Cap. XXXVIII. Alia ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, et e plebe acervoque ignobili nunquam tacendos seculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, sive aequum, sive iniquum ac durum fuit, obsequentem submissumque me praebui: ad hoc unum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro vos, et fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere poterit: (neque enim fas est alteri dicere) Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique praedicabit, a filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam ibi cedere?

d *Discessisse*] Alii habet dissedisse, quod verbum huic loco, cum de igne dicitur, etiam non male convenit.

LIBER

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Arguta fere tractat, sed utilibus (ut semper) mixtis. Quaerit, an Beneficium et Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam dii dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes ubertim docet. Objectiones deinde removet, quae utilitatem versari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, et ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Utilis, adspectu. Tum quaerit, An, quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, et partim ait, partim negat.

CAPUT I.

Ex omnibus quae tractavimus, Aebuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (ut ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, et invicem gratiam referre, per se res expetendae sint? Inveniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quae nihil habet in se magnificum, si quidquam venale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro invitet, nec absterreat damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, ut contra in se impendere jubeat, ac saepius in ultro-tributis sit? [a] Calcatis utilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocavit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine ulla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec unquam imperium ejus detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc grate fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obvenerit commodi, inter accessiones numerabis. Serum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est; non potest alia ejus conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, saepe et abunde probatum est.

CAP.

a *in ultro-tributis sit*] Sunt impendia in publica opera et locationes, ut ea sarta tecta redemtores tali pretio habeant. Hoc quia non capitur, ut in tributis, sed ipsa Resp. mancipibus ultro dat factum ut ultro-tributa dicerentur. Sententia igitur ex allusione: Virtus adeo lucrum et tributa non accipit, ut saepius eroget, et sit quasi inter ultro-tributa.

Cap. II. In hac parte nobis pugna eſt cum Epicureorum delicata et umbratica turba, in convivio ſuo philoſophantium: apud quos virtus voluptatum miniſtra eſt. Illis paret, illis deſervit, illas ſupra ſe videt. Non eſt, inquit, voluptas ſine virtute. Sed quare ante virtutem eſt? De ordine putas diſputationem eſſe? de re tota, et de poteſtate ejus ambigitur. non eſt virtus, ſi ſequi poteſt. Primae partes ejus ſunt: ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare: tu illam jubes ſignum petere. [b] Quid, inquit, tua refert? et ego, ſine virtute, nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo et damno. de hoc uno diſputatur, utrum virtus ſummi boni cauſſa ſit, an ipſa ſummum bonum. Ut hoc unum quaeratur, ordinis tantum exiſtimas mutationem? iſta vero confuſio eſt et manifeſta caecitas, primis poſtrema praeferre. Non indignor, quod poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix ejus et hoſtis eſt, et longiſſime ab illa reſiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam iſti effeminato bono.

Cap. III. Inſerenda haec, mi Liberalis, fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis eſt, et turpiſſimum id cauſſa ullius alterius rei dare, quam ut datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuique, non digniſſimo, daremus: nunc vero diviti importuno [c] pauperem praeferimus, non eſt beneficium quod fortunam ſpectat. Praeterea, ſi ut prodeſſemus, ſola nos invitaret utilitas, minime beneficia diſtribuere deberent, qui facillime poſſent, locupletes, et potentes, et reges, aliena ope non indigentes. Dii vero tot munera, quae ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darent. in omnia enim illis natura ſua ſufficit, plenosque et tutos, et inviolabiles praeſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi una dandi cauſſa eſt, ſe intueri, ac commodum ſuum. Iſtud non beneficium, ſed foenus eſt: circumſpicere, non ubi optime ponas, ſed ubi quaeſtuoſiſſime habeas, unde facillime tollas. Quod cum longe a diis remotum ſit, ſequitur ut liberales ſint. nam ſi una beneficii dandi cauſſa ſit dantis utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo ſperanda eſt, nulla deo dandi beneficii cauſſa eſt.

Cap.

b *ſignum petere*] a militia, in qua tribuni minoresque duces a ſummo imperatore ſignum, h. e. excubiarum teſſeram petunt. *Lipſ.*

c *importuno*] h. e. improbo, ſuperbo, intolerabili.

CAP. IV. Scio quid hoc loco refpondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, fed fecurus et negligens noftri, averfus a mundo, aliud agit, aut (quae maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam injuriae tangunt. Hoc qui dicit, [d] non exaudit precantium voces, et undique fublatis in caelum manibus vota facientium, privata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales confenfiffent, alloquendi furda numina, et inefficaces deos: nifi noffent illorum beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data; magna, tempeftiva, ingentes minas interventu fuo folventia. Quis eft autem tam mifer, tam neglectus, quis tam duro fato, et in poenam genitus, ut non tantam deorum munificentiam fenferit? Ipfos illos complorantes fortem fuam, et querulos circumfpice. invenies non ex toto beneficiorum caeleftium expertes: neminem effe, ad quem non aliquid ex illo benigniffimo fonte manaverit. Parum eft autem id, quod nafcentibus ex aequo diftribuitur? Ut quae fequuntur, inaequali difpenfata menfura, tranfeamus, parum dedit natura, cum fe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Unde ergo ifta quae poffides? quae das? quae negas? quae fervas? quae rapis? unde haec innumerabilia, oculos, aures, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque inftruens copia? Neque enim neceffitatibus tantummodo noftris provifum eft: usque in delicias amamur. Tot arbufta, non uno modo frugifera, tot herbae falutares, tot varietates ciborum, per totum annum digeftae, ut inerti quoque fortuita terrae alimenta praeberent. Jam animalia omnis generis, alia in ficco folidoque, alia in humido innafcentia, alia per fublime dimiffa: ut omnis rerum naturae pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina haec amoeniffimis flexibus campos cingentia, illa praebitura commerciis viam, vafto et navigabili curfu vadentia: ex quibus quaedam ftatis diebus mirabile incrementum trahunt, ut arida et ferventi fubjecta caelo loca fubita vis aeftivi torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venae? quid in ipfis littoribus aquarum calentium exundatio?

— — Te Lari [e] *maxime, teque*
Fluctibus, et fremitu affurgens Benace marino.

CAP.

d *Hoc qui dicit*] lege: *Hoc dicit*, funt Senecae verba mentem Epicuri explicaturi.

e *Te Lari*] haec non cohaerent. Et omnino aliquid deeft, ac poft flumina

Cap. VI. Si pauca quis tibi donasset jugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum late patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, et arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, [f] super quae decurrunt sola aurum vehentia; [g] argenti, aeris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cujus investigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, et tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine ullo incendii aut ruinae metu struxit, in quo vides non tenues crustas, [h] et ipsa qua secantur lamina [i] graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variae distinctaeque materiae, cujus tu parvula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum munus accepisse? Et cum ista quae habes magno aestimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te judicas? Unde tibi istum quem trahis spiritum? unde istam, per quam actus vitae tuae disponis, atque ordinas, lucem? unde sanguinem, cujus cursu vitalis continetur calor? unde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? unde haec irritamenta jam lassae voluptatis? unde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

— — Deus nobis haec otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere quae vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim vagantibus pabulum praestat, qui pascua hibernis aestiva substituit, qui non calamo tantum cantare, et agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen observationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios

mina de lacubus cum dixisset, haec Virgiliana deinde inseruit. *Lips.*

f *in aera*] Lips. legi vult *arena*. Nil muto cum antea metalla *defossa* memorasset, jam iis opponit flumina et aurum in iis libero aere decurrentia.

g *super quae decurrunt sola aurum vehentia*] sensus et constructio est; vehentia aurum super sola quae irrigant et super quae decurrunt.

h *crustas*] quibus parietes ornabantur.

i *lamina*] serra qua secantur. *Lips.*

alios ſpiritu noſtro, alios externo, cantus edituros, commentus eſt. Neque enim noſtra iſta, quae invenimus, dixeris: non magis, quam quod creſcimus, quam quod ad conſtitutum temporum ſua corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc ad [k] ſurgentem jam aetatem, et in robuſtiorem gradum tranſeuntem, pubertas, et ultimus ille dens urgenti juventae terminum ponens. Inſita ſunt nobis omnium aetatum, omniumque artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.

Cap. VII. Natura, inquit, haec mihi praeſtat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quam Deus, et divina ratio, toti mundo et partibus ejus inſerta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum noſtrarum compellare. et Jovem illum optimum ac maximum rite dices, et tonantem, et ſtatorem: qui non (ut hiſtorici tradiderunt) ex eo quod poſt votum ſuſceptum, acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quod ſtant beneficio ejus omnia, ſtator, ſtabilitorque eſt: hunc eumdem et fatum ſi dixeris non mentieris. nam cum fatum nihil aliud ſit, quam ſeries implexa cauſſarum, ille eſt prima omnium cauſſa, [l] ex qua ceterae pendent. Quaecunque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque caeleſtium rerum continentia. Tot appellationes ejus poſſunt eſſe, quot munera.

Cap. VIII. Hunc et Liberum patrem, et Herculem, ac Mercurium noſtri [m] putant. Liberum patrem: quia omnium parens ſit, quod ab eo primum inventa ſeminum vis eſt, conſultura per voluptatem. Herculem: quia vis ejus invicta ſit, quandoque laſſata fuerit operibus editis, in ignem receſſura. [n] Mercurium: quia ratio penes illum eſt, numerusque, et ordo, et ſcientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere, ſed naturae. quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura: ſed idem eſt utrumque, nec

k *ad*] hic ſignificat tempus.

l *ille eſt prima omnium cauſſa*] ex his, et ſine ſequent. Cap. verbis apparet: Senecam quidem meliorem, caeteris Philoſophis, niſi excipere velis Thaletem, de Deo tuliſſe ſententiam; imo eum, unum tantum eſſe Deum, agnoviſſe videtur: niſi aliis in locis eundem Deum rurſus feciſſet hoc univerſum.

m *noſtri*] i. e. Stoici qui placebant ſibi in mythricis ad ſenſus Philoſophicos trahendis.

n *in ignem receſſura*] per ſtoicam mundi exuſtionem. Comparat cum Hercule, quia et is monte Oeta ſolutus in ignem. *Lipſ.*

nec diſtat officio. Si quid a Seneca accepiſſes, Annaeo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, ſed nomen. quoniam ſive praenomen ejus, ſive nomen dixiſſes, ſive cognomen, idem tamen ille eſſet. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei nomina ſunt, varie utentis ſua poteſtate. Et juſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, unius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

Cap. IX. Sed ne aliam diſputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maximo in nos Deus confert, ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt. una ſpectatur in eo accipientis utilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolae quidem ſemina arenis committant. Quod ſi verum eſt, noſtram utilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſerendoque. neque enim ſerere, per ſe res expetenda eſt. Praeterea, [o] quaeritis cui detis beneficium: quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quia enim [p] quocumque loco, et quocumque modo daretur, beneficium erat. Honeſtum [q] propter nullam aliam cauſſam, quam propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quaerimus quid faciamus, et quando, et quemadmodum: per haec enim conſtat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, ut beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

Cap. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, utrum infitier, an palam reddam. Intuebor utilitatem ejus, cui redditurus ſum, et nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt. non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honeſti comes eſt. Quam ſaepe hominum, donationem ſuam inconſultam objurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidiſſe, quam illi dediſſe? Turpiſſimum genus damni eſt, inconſulta donatio: multoque gravius

o *Praeterea*] rectius *propterea.* *Gronov.*

p *quia enim*] idem eſt ac ſi ſimpliciter dixiſſet *quia.* ſic enim conjungere *quia enim* et *quia nam* ſolent autores. *Gronov.*

q *Honeſtum*] Hactenus objectio, jam reſpondet Seneca.

gravius male dediſſe beneficium, quam non recepiſſe. [r] Aliena enim culpa eſt, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, noſtra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu exiſtimas, ſpectabo, a quo recepturus ſim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus ſit. Saepe autem et non redditurus, gratus eſt; et ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit aeſtimatio mea. Ideo locupletem, ſed indignum praeteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus: et cum omnia illi deerunt, ſupererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. uni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam: quod oportet autem, non eſt ſine electione: quae qualis futura ſit, interrogas?

Cap. XI. Eligam virum integrum, ſimplicem, memorem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non avare tenacem, benevolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam poſſit, ex ſententia res geſta erit. Si utilitas me et ſordida computatio liberalem facit, ſi nulli proſum, niſi ut invicem ille mihi proſit: non dabo beneficium proficiſcenti in diverſas longinque regiones, non dabo abfuturo ſemper, non dabo ſic affecto ut ſpes ei nulla ſit convaleſcendi, non dabo ipſe deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut ſcias, rem per ſe expetendam eſſe, benefacere; advenis modo in noſtrum delatis portum, et ſtatim abituris, ſuccurrimus. Ignoto naufrago navem, qua revehatur, et damus et inſtruimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore, et nunquam amplius in conſpectum noſtrum reverſurus, debitores nobis deos delegat, precaturque illi pro ſe gratiam referant: interim nos juvat ſterilis beneficii conſcientia. Quid cum ipſo vitae in fine conſtitimus, cum teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis conſumitur, quamdiu ſecreto agitur, quantum et quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus, a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia noſtra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit: tamdiu officiorum mali judices; quamdiu illa depravat ſpes ac metus, ac inertiſſimum vitium, voluptas. Ubi mors intercluſit omnia, et ad ferendam ſententiam incorruptum judicem [s] miſit, quaerimus

r *non recepiſſe*] gratiam pro eo.
s *incorruptum judicem*], ratio nem ſcilicet ab affectibus non corruptam.

rimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus: nec quidquam cura ſanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

Cap. XII. Et mehercule tunc magna voluptas ſubit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: hujus dignitati, adjectis opibus, aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia, niſi recepturi, inteſtatis moriendum ſit. Dicitis, inquit, beneficium creditum inſolubile [t] eſſe: creditum autem non eſt res per ſe expetenda. Cum creditum dicimus, imagine et translatione utimur. Sic et legem, juſti injuſtique regulam eſſe: et regula non eſt res per ſe expetenda. Ad haec verba demonſtrandae rei cauſſa deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adjicio inſolubile, cum creditum nullum non ſolvi aut poſſit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis cauſſa dandum non eſt, ut ſaepe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto tranſire permittatur: reum gratia laborantem tutor, et hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero ſordes, ſub accuſatoribus iisdem fortaſſe ſumpturus, cum abire in partem alteram poſſim, et ſecurus ſpectare aliena certamina: ſpondeo pro judicato, et ſuſpenſum amici bonis libellum [u] dejicio, creditoribus ejus me obligaturus: ut poſſim ſervare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum aut Tiburtinum paraturus, ſalubritatis cauſſa, et aeſtivi ſeceſſus, quoto anno [v] empturus ſit diſputat: cum emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficiis ratio eſt. nam cum interrogaveris, quid reddat, reſpondebo, bonam conſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat juſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? ſi quidquam praeter ipſas, ipſas non petis.

Cap. XIII. Mundus in quid vices ſuas abſolvit? in quid ſol diem extendit et contrahit? omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis, loca mutare, ex

t *inſolubile*] ad cujus ſolutionem nemo vi legum adſtringitur, crediti tamen alia ex parte rationem eo obtinente.

u *libellum*] tabulam qua venum exponuntur bona ejus, quem dejicere ſolebat defenſor vel ſponſor.

v *quoto anno*] leg. *quota annua*. Senſus eſt: non quaerit quantos annuos reditus paraturus ſit emto tali praedio, nam ſeceſſus et ſalubritatis non redituum aut lucri cauſa emuntur. *Gronov.*

ex quibus oriatur, in quae cedat, et haec ſalutaria nobis facere ſine praemio: ita viri officium eſt inter alia, et beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occaſionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas eſt, inertis otii facere [x] corpuſculum, et ſecuritatem ſopitis ſimillimam appetere, et ſub denſa umbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, et cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignavia pallentia ſaginare: nobis voluptas eſt, dare beneficia vel laborioſa, dum aliorum labores levent: vel periculoſa, dum alios a periculis extrahant: vel rationes noſtras aggravatura, dum aliorum neceſſitates et anguſtias laxent. Quid mea intereſt, an recipiam beneficia? etiam cum recepero danda ſunt. Beneficium, ejus commodum ſpectat cui praeſtatur, non noſtrum: alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quae ſummam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodeſt, medicus aegris, mango venalibus: ſed omnes iſti, quia ad alienum commodum pro ſuo veniunt, nec obligant eos quibus proſunt.

CAP. XIV. Non eſt beneficium quod in quaeſtum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio eſt. Non dicam pudicam, quae amatorem ut incenderet repulit: quae aut legem, aut virum timuit, ut ait Ovidius,

Quae, quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quae pudicitiam timori praeſtitit, et non ſibi. eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo et nos beneficium damus animalibus, quae aut uſui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbuſtis quae colimus, ne ſiccitate, aut immoti et neglecti ſoli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex aequo et bono venit, nec ad ullam rem, cujus extra ipſam fructus eſt. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara, nec ſordida, ſed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, et augere novis ac recentibus vetera; unum habens propoſitum, quanto ei cui praeſtat bono futura ſit: alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt, ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? ab omnibus iſtis vera beneficii dandi cupido avocat: ad detrimentum, injecta

 manu,

x *facere*] Lipſius legit: *jacere.* Alii tamen habent aſſuefacere, non male ut mihi videtur.

manu, trahit, et utilitates relinquit, ipſo benefaciendi opere laetiſſima.

Cap. XV. Numquid dubium eſt, quin contraria ſit beneficio injuria? Quomodo injuriam facere, per ſe vitanda ac fugienda res eſt: ſic beneficium dare, per ſe expetenda. illic turpitudo, contra omnia praemia in ſcelus hortantia, valet: ad hoc invitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero, neminem non amare beneficia ſua, neminem non ita compoſitum animo, ut libentius eum videat, in quem multa congeſſit: cui non cauſſa ſit iterum dandi beneficii, ſemel dediſſe. quod non accideret, niſi nos ipſa delectarent beneficia. Quam ſaepe dicentem audias? Non ſuſtineo illum deſerere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me ut cauſſam ſuam contra homines gratioſos agam. Nolo: ſed quid faciam? jam illi ſemel, iterumque affui. Non vides ineſſe iſti rei propriam quamdam vim, quae nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuiſſet praeſtandi, aliquid ei praeſtamus ob hoc, quia praeſtitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut et inutilia tueri ac fovere perſeveremus, ſola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis pravis.

Cap. XVI. Iidem iſti gratiam referre ipſos fatentur, non quia honeſtum eſt, ſed quia utile. quod non eſſe ita, minore opera probandum eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per ſe rem expetendam eſſe, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum eſt illud, a quo in cetera probationes noſtrae exeunt, honeſtum ob nullam aliam cauſſam, quam quia honeſtum ſit, coli. Quis ergo controverſiam facere audebit, an gratum eſſe, honeſtum ſit? Quis non ingratum deteſtetur hominem, ſibi ipſi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui adverſus ſumma beneficia amici ſui ingratus eſt, quomodo id fers? utrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam utilem rem ſibi et profuturam omiſerit? Puto, nequam [y] hominem exiſtimas: cui poena, non cui curatore [z] opus ſit. quod non accideret, niſi gratum eſſe, per ſe expetendum, honeſtumque eſſet.

y *nequam*] Videtur Seneca reſpexiſſe ad formulam illam, qua prodigi, dum bonorum ſuorum adminiſtratio iis interdicitur, *nequitia bona ſua perdere* dicuntur apud Jul. Paul. lib. 3. tit. 6. ſentent.

z *non cui curatore*] homines nequam qui ſua diſperdunt, bonis interdicti curatorem accipiunt. At hic de alia nequitia et quae poenam magis quam curam requirat. *Lipſ.*

effet. Alia fortaffe minus dignitatem fuam praeferunt, et an fint honefta, interprete egent: hoc expofitum eft, pulchriusque, quam ut fplendor ejus dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam aequaliter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

Cap. XVII. Ad hoc, dic mihi, quae cauffa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eft. Ambitio? et quae jactatio eft folviffe, quod debeas? Metus? nullus ingrato. huic enim uni rei non pofuimus legem, tanquam fatis natura caviffet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis jubet: fupervacuum eft enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem fui cohortandus eft, quem adeo dum nafcitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honefta per fe petat. Placent fuapte natura: adeoque gratiofa virtus eft, ut infitum fit etiam malis, probare meliora. Quis eft, qui non beneficus videri velit? qui non inter fcelera et injurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipfis quae impotentiffime fecit, fpeciem aliquam induat recti? velit quoque et iis videri beneficium dediffe, quos laefit? Gratias itaque agi fibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque fe ac liberales fingunt, quia praeftare non poffunt. Quod non facerent, nifi illos honefti et per fe expetendi amor cogeret moribus fuis opinionem contrariam quaerere, et nequitiam abdere, cujus fructus concupifcitur, ipfa vero odio pudorique eft: nec quisquam tantum a naturali lege defcivit, et hominem exuit, ut animi cauffa [a] malus fit. Dic enim cuilibet ex iftis, qui rapto vivunt, an ad illa quae latrociniis et furtis confequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui graffari et transeuntes percutere quaeftus eft, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis, fine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus in omnium animos lumen fuum permittit, etiam qui non fequuntur illam, vident.

Cap. XVIII. Ut fcias, per fe expetendam effe grati animi affectionem, per fe fugienda res eft ingratum effe: quoniam nihil aeque concordiam humani generis diffociat ac diftrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti fumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno inftructior vita, contraque incurfiones fubitas munitior eft, beneficiorum commercio. Fac nos fingulos: quid fumus? praeda anima-

a *animi caufa*] pro jocum et fruftra.

animalium et victimae, ac imbecillissimus et facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quaecumque vaga nascuntur, et actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbellia [b] cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum et infirmum, societas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium, validissimum facerent, rationem et societatem. Itaque qui par esse nulli posset; si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienae naturae transmisit imperium, et dominari etiam in mari jussit. Haec morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: haec fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. [c] Hanc tolle: et unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? denique ingratum voco, quisque metu gratus est.

Cap. XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique, Epicure, Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, et ne cuiquam metuendus esset, projecisti illum extra motum. [d] Hunc igitur insептum ingenti quodam et inexplicabili muro, divisumque a contactu et a conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo hujus et alterius caeli [e] desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium evitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi et istae micae [f] tuae forte ac temere conglobaverunt, cur colis? Propter majestatem, inquis, ejus eximiam, singularemque naturam. Ut concedam tibi: nempe

b *imbellia*] sic etiam *Gronov.* Alii tamen legunt imbecillitas.

c *advocare*] stare ad causam agere.

d *motum*] utpote qui plane otiosus degat Lipsius tamen legit *metam* et explicat mundi hoc spatium. Nisi quis cum aliis malit legere *metum* ut etiam in Codd. nonnullis est.

e *hujus et alterius caeli*] plures enim mundos Epicurus statuebat, et in spatiis intermundanis deos suos collocabat.

f *micae*] ita vertit atomos.

pe hoc facis nulla ſpe, nullo pretio inductus. Eſt ergo aliquid per ſe expetendum, cujus te ipſa dignitas ducit: id eſt honeſtum. Quid eſt autem honeſtius, quam gratum eſſe? hujus virtutis materia tam late patet, quam vita.

Cap. XX. Sed ineſt, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim virtuti non ineſt? [g] ſed id propter ſe expeti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra ſe commoda, ſepoſitis quoque illis ac remotis, placet. Prodeſt gratum eſſe: ero tamen gratus, etiam ſi noceat. Qui gratus eſt, quid ſequitur? ut haec res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo ſi quis ſibi offenſas concitaturus eſt? ſi quis intelligit, adeo per hoc ſe nihil conſecuturum, ut multa etiam ex repoſito [h] acquiſitoque perdenda ſint: num libens in detrimenta deſcendet? Ingratus eſt, qui in referenda gratia ſecundum datum [i] videt, qui ſperat cum reddit. Ingratum voco, qui aegro aſſidet, quia teſtamentum facturus eſt, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quae facere bonus amicus et memor officii debet, ſi animo ejus obverſatur ſpes, ſi lucri captator eſt, et hamum jacit: ut aves, quae laceratione corporum aluntur, laſſa morbo pecora, et caſura e proximo ſpeculantur; ita hic imminet morti, et circa cadaver volat.

Cap. XXI. Gratus animus ipſa virtute propoſiti ſui capitur. Vis ſcire hoc ita eſſe, nec illum utilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortaſſe oſtentare ſe poteſt: habet quod jactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conſcientiam cluſus eſt. quae illi contingere poteſt utilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam ſi ultra facere nihil poteſt, gratus eſt: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid ultra deſideras non ipſi deeſt. Artifex eſt etiam, cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt: nec minus canendi peritus, cujus vocem exaudiri fremitus obſtrepentium non ſinit. Volo referre gratiam. poſt hoc aliquid ſupereſt mihi, [k] non ut gratus, ſed ut ſolutus ſim. Saepe enim et qui gratiam retulit, ingratus eſt: et, qui non

g *cui enim virtuti non ineſt*] reſpondit haec Seneca objicienti: concedo inquit utilitatem hic eſſe, ut in omni virtute alia, ſed propter utilitatem tamen gratitudo non exercetur.

h *repoſito*] quod jam habet, adeoque quaſi repoſuit.

i *ſecundum datum*] alterum novumque donum. *Lipſ.*

k *ſupereſt mihi*] faciendum.

non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita hujus, ad animum tota aeſtimatio redit. hic ſi in officio eſt, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo eſt diſertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compreſſis manibus, vel et alligatis: quomodo gubernator etiam qui in ſicco eſt, quia conſummatae ſcientiae nihil deeſt, etiam ſi quid obſtat quo minus ſe utatur: ita gratus eſt, etiam qui vult tantum, nec habet hujus voluntatis ſuae ullum alium, quam ſe, teſtem. Imo amplius adjiciam. eſt aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud ſequitur, quam ipſam conſcientiam? quae etiam obruta delectat, quae concioni ac famae reclamat, et in ſe omnia reponit, et cum ingentem ex altera parte turbam contra ſentientium adſpexit, non numerat ſuffragia, ſed una ſententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiae ſuppliciis affici videt, non deſcendit [l] e faſtigio, ſed ſupra poenam ſuam conſiſtit.

Cap. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petii. Non poenitet, nec poenitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam, [m] Quid mihi volui? quid mihi nunc prodeſt bona voluntas? Prodeſt et in equuleo, prodeſt et in igne. qui ſi ſingulis membris admoveatur, et paullatim vivum corpus circumeat: licet ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum jam, reducatur. Quid eſt quare grati velimus eſſe, cum morimur? quare ſingulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam noſtram memoria decernente, ne cujus officii videamur obliti? Nihil jam ſupereſt, quo ſpes porrigatur. in illo tamen cardine poſiti, abire e rebus humanis quam gratiſſimi volumus. Eſt videlicet magna in ipſo opere merces rei, et ad alliciendas mentes hominum ingens honeſti potentia: cujus pulchritudo animos circumfundit, et delinitos admiratione luminis ac fulgoris ſui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior eſt vita melioribus, amorque et ſecundum bonorum judicium, aetasque ſecurior, quam innocentia, quam grata mens proſequitur. Fuiſſet enim iniquiſſima rerum natura, ſi hoc tantum bonum miſerum, et anceps, et ſterile feciſſet. Sed illud intuere, an ad iſtam virtutem, quae ſaepe tuta ac facili aditur, etiam per ſaxa,

l *non deſcendit*] non ſubmittit ſe, non dejicitur.

m *audiam*] potius *audiat*, ipſa ſcilicet fortuna.

xa, et rupes, et feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.

Cap. XXIII. Non ideo per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhaeret. fere enim pulcherrima quaeque, multis et adventiciis comitata ſunt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa praecedunt. Num dubium eſt, quin hoc humani generis domicilium, circuitus ſolis ac lunae, vicibus ſuis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis triſtitia frangatur: alterius tepore efficaci et penetrabili rigetur maturitas [n] frugum? quin ad hujus curſum fecunditas humana [o] reſpondeat? quin ille annum obſervabilem fecerit circumactu ſuo; haec menſem, minoribus ſe ſpatiis flectens? Ut tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpectaculum, dignusque adorari, ſi tantum praeteriret? non erat digna ſuſpectu luna, etiamſi otioſum ſidus transcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, et tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cum miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſuperne coelo labentia, quemadmodum velocitatem ſuam ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſervas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio evolvitur? quantam fatorum ſeriem certus limes [p] educit? [q] Iſta quae tu non aliter, quam in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera haerere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque a conſpectu noſtro ſeducti dii eunt, [r] redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, et per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantae molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foveat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

Cap. XXIV. Quemadmodum haec cum primum uſum habeant, et neceſſaria vitaliaque ſint, majeſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, et in primis grati

n *maturitas*] nam tepido humore ſuo reſolvit et quaſi putrefacit luna, ut matureſcant fruges. *Lipſ.*

o *fecunditas humana*] nam ad lunares menſes partuum ratio reſpondet. *Lipſ.*

p *certus limes*] Zodiacum dicit. per quem errantia ſidera feruntur; et ex eorum poſitu haec inferiora, ipſosque homines, ingenia et mores formari Chaldaei cenſuerunt. *Lipſ.*

q *educit*] *alii legunt* adducit.

r *dii eunt*] ſtoicum eſt, qui ſidera faciebant deos. *Lipſ.*

grati animi, multum quidem praeftat, fed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in fe habet, nec fatis ab eo intelligitur, a quo inter utilia numeratur. Gratus eft, quia expedit? ergo et quantum expedit. Non recipit fordidum virtus amatorem: foluto [s] ad illam finu veniendum eft. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, fed timeo impenfam, timeo periculum, vereor offenfam: faciam potius, quod expedit. Non poteft eadem ratio et gratum facere, et ingratum. Ut diverfa illorum opera, ita inter fe diverfa propofita funt. Ille ingratus eft, quamvis non oporteat, quis expedit: hic gratus eft, quamvis non expediat, quia oportet.

Cap. XXV. Propofitum eft nobis fecundum rerum naturam vivere, et deorum exemplum fequi: dii autem quodcumque faciunt, in eo quid praeter ipfam faciendi rationem fequuntur? nifi forte exiftimas illos fructum operum fuorum ex fumo extorum, et turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diftribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis et in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repente dejectis folum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, et infufo per occulta nutrimento renovent. Omnia ifta fine mercede, fine ullo ad ipfos perveniente commodo, faciunt. Haec quoque noftra ratio, fi exemplari ab fuo non aberrat, fervet, ne ad res honeftas conducta veniat. Pudeat ullum venale effe beneficium: gratuitos habemus deos.

Cap. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da et ingratis beneficia. Nam et fceleratis fol oritur, et piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus fit beneficium ingrato, fciens ingratum effe? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione infidiofa capiamur. Duos ex conftitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia ftultus eft. Stultus, etiam malus eft: qui malus eft, nullo vitio caret: ergo et ingratus eft. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, avaros, luxuriofos, malignos: non quia ifta omnia fingulis magna et nota vitia fint, fed quia effe poffint: et funt, etiamfi latent. Alter eft ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus et propenfus. Illi ingrato, qui fi hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, fi tales homines fubmoverit. Huic ingrato, qui

s *foluto*] aperto ad dandum parato. *Lipf.*

qui beneficiorum fraudator eſt, et in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depoſitum committet ei, qui jam pluribus abnegavit. Timidus dicitur aliquis, quia ſtultus eſt: et hoc quidem malos ſequitur, quos indiſcreta et univerſa vitia circumſtant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes ſonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, ſed non in omnia natura pronus eſt. alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

Cap. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui juſtitia nomen dedit, injuſtus eſt: Quid ergo? et Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibusdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris abſolvimus: ne prodigum quidem avaritia liberamus. Quomodo homo omnes ſenſus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt, non tam acria et concitata habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis exſtant. Hunc natura ad avaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt: aut ſi nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores ſui ferant. Itaque ut ad propoſitum revertar, nemo non ingratus eſt, qui malus eſt: habet enim omnia nequitiae ſemina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae conſulit, qui illam contumelioſo et ſaepe repudiato collocavit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum geſtorum damnato, patrimonii ſui curam mandaverit: quomodo dementiſſime teſtabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum ſpoliatorem: ſic peſſime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

Cap. XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis paraverant: contingunt autem etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem, prodeſſe etiam malis propter bonos, quam bonis deeſſe propter malos. Ita, quae refers, diem, ſolem, hiemis aeſtatisque curſus, et media veris autumnique temperamenta, imbres, et fontium hauſtus, ventorum ſtatos flatus, pro univerſis invenerunt: excerpere ſingulos non potuerunt. Rex honores

nores dignis dat, congiarium [t] et indignis: Frumentum publicum [u] tam fur quam perjurus et adulter accipiunt, et, ſine delectu morum, quisquis inciſus [v] eſt. quicquid aliud eſt, quod tanquam civi, non tanquam bono datur, ex aequo boni ac mali ferunt. Deus quoque quaedam munera in univerſum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, et regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quaedam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur urbes: monumenta ingeniorum, et ad indignos perventura, publicavit editio: medicina etiam ſceleratis opem monſtrat. Compoſitiones remediorum ſalutarium nemo ſuppreſſit, ne ſanarentur indigni. In his exige cenſuram, et perſonarum aeſtimationem, quae ſeparatim tanquam digno dantur: non in his, quae promiſcue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Jus et furi dicitur: pace etiam homicidae fruuntur; ſua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percuſſores, et domi ferrum exercentes, murus ab hoſte defendit: legum praeſidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quaedam non poterant ceteris contingere, niſi univerſis darentur. Non eſt itaque quod de iſtis diſputes, ad quae publice invitati ſumus: illud quod judicio meo ad aliquem pervenire debet, ei quem ingratum ſciam, non dabo.

Cap. XXIX. Ergo, inquit, nec conſilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monſtrabis? an haec quidem facies, ſed nihil donabis? Diſtinguam iſtud: certe tentabo diſtinguere. Beneficium, eſt opera utilis: ſed non omnis opera utilis, beneficium eſt. Quaedam enim tam exigua ſunt, ut beneficii nomen non occupent. Duae res coire debent quae beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. quaedam enim ſunt infra hujus nominis menſuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut ſtipem aeris abjecti, aut ignis accendendi factam poteſtatem? et interdum iſta plus proſunt, quam maxima: ſed tamen

t *congiarium*] quaevis donationes Publicae ita dictae, a congio, quae liquidorum menſura, antiquitus enim in populum tot olei congii aut vini dari ſolebant.

u *publicum*] quod Romae e publico in plebem tenuiorem dabatur.

v *inciſus*] inſcriptus, inſculptus in tabulis. Sic Plin. in Paneg. *Omnes tamen antequam te viderent recipi incidi juſſiſti etc.* Lipſ.

tamen vilitas ſua illis, etiam ubi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet accedat: ut ejus cauſa faciam, ad quem volam pervenire beneficium: dignumque eum judicem, et libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parva: et non homini damus, ſed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non negaverim, in honorem aliorum: ſicut in petendis honoribus quosdam turpiſſimos nobilitas induſtriis, ſed novis, praetulit. Non ſine ratione, ſacra eſt magnarum virtutum memoria: et eſſe plures bonos juvat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quae res conſulem fecit, niſi pater? Cinnam [x] nuper quae res ad conſulatum recepit ex hoſtium caſtris? quae Sextum Pompejum, aliosque Pompejos, niſi unius viri magnitudo? tanta quondam, ut ſatis alte omnes ſuos etiam ruina ejus attolleret. Quid nuper Fabium Perſicum, cujus oſculum etiam impuri vitabant, ſacerdotem non in uno collegio fecit, niſi Verrucoſi, et Allobrogici, et illi trecenti, [y] qui hoſtium incurſioni pro rep. unam domum objecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non praeſentes ſolum illas, ſed etiam ablatas e conſpectu colamus. Quomodo illae id egerunt, ut non in unam aetatem prodeſſent, ſed beneficia ſua etiam poſt ipſas relinquerent: ita et nos non una aetate grati ſumus. Hic magnos viros genuit, dignus eſt beneficiis, qualiscumque eſt. dignos dedit. Hic egregiis majoribus ortus eſt: qualiscumque eſt, ſub umbra ſuorum lateat. Ut loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes majorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI. Excuſare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim ſolemus dicere: Quid ſibi voluit providentia, quae Aridaeum regno impoſuit? Illi putas hoc datum? patri ejus datum eſt, et fratri. Quare C. Caeſarem orbi terrarum praefecit, hominem humani ſanguinis avidiſſimum, quem non aliter fluere in conſpectu ſuo jubebat, quam ſi ore excepturus eſſet? Quid? ergo tu illi hoc datum exiſtimas? patri ejus Germanico datum, datum avo, proavoque, et ante hos aliis non minus claris viris, etiam ſi privati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum ſuarum

x *Cinnam*] qui Cn. Pompeji ex filia nepos.

y *trecenti*] Fabii ex quorum familia Fabius Perſicus.

ſuarum menſtruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipſe diſſimulabat? nunquid purus videri volebat? Referam dictum tibi ejus in ſe, quod circumferri memini, et ipſo praeſente laudari. Pollioni Aſinio jacenti, obſcoeno verbo uſus, dixerat ſe facturum id quod pati malebat. et cum Pollionis attractiorem vidiſſet frontem: Quidquid; inquit, mali dixi, mihi et capiti meo. Hoc dictum ſuum ipſe narrabat. Hominem tam palam obſcoenum, ad faſces, et ad tribunal admiſiſti? nempe dum veterem illum Scaurum, ſenatus principem cogitas, indigne fers ſobolem ejus jacere.

Cap. XXXII. Deos veriſimile eſt, [z] ut alios indulgentius tractent, propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe ſequentium poſterorum indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries. omniumque illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito ſubit. et quae repentina putamus, illis proviſa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia majores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt juſtitiam, abſtinentiam, quia non remp. ſibi, ſed ſe reip. dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proavus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione civili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. in illius reſpectum iſte populo praeſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu foedus, et ornamenta ſua traducturus. [a] jam me homines accuſabunt, caecum et temerarium dicent, neſcientem quo loco, quae ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alii me iſtud dare, alii olim debitum ſolvere. Unde iſti norunt illum quemdam, gloriae ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? nunquam bonum ſuum a publico diſtinguentem? Ubi, inquis, iſte, aut quis eſt? unde? neſcitis. apud me iſtae expenſorum acceptorumque rationes diſpunguntur. [b] Ego quid cui debeam, ſcio. aliis poſt longam diem repono, aliis in anteceſſum: ac prout occaſio, et reip. meae facultas [c] tulit.

Cap. XXXIII.

z *Deos veriſimile eſt*] Eſt Enallage optimis quibusque veterum uſurpata, pro: *Veroſimile eſt deos tractare alios indulgentius. Gronov.*

a *traducturus*] deriſui expoſiturus.

b *diſpunguntur*] A re nummaria verbum. Diſpungit qui per puncta rationem init, confert pariatque. Expungit autem, qui paribus factis nomina dolet. *Lipſ.*

c *facultas*] *Alii legunt* utilitas.

Cap. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quaedam, ſed non propter ipſum dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, utrum gratus ſit, an ingratus? exſpectabis donec ſcias, an dandi beneficii tempus non amittes? Exſpectare longum eſt. nam (ut Plato ait) difficilis humani animi conjectura eſt: non exſpectare, temerarium eſt. Huic reſpondebimus, nunquam exſpectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed ea ire, qua ducit veri ſimilitudo. Omne hac via procedit officium. ſic ſerimus, ſic navigamus, ſic militamus, ſic uxores ducimus, ſic liberos tollimus: cum omnium horum incertus ſit eventus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, [d] non qua veritas trahit. Exſpecta, ut niſi bene ceſſura non facias, et niſi comperta veritate nihil moveris: relicto omni actu vita conſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

Cap. XXXIV. Multa, inquit, intervenient, per quae et malus pro bono ſurrepat, et bonus pro malo diſpliceat: fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Quis negat? ſed nihil aliud invenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigiis ſequenda eſt: certiora non habeo. Haec ut quam diligentiſſime aeſtimem, operam dabo, nec cito illis aſſentiar. Sic enim in praelio poteſt accidere, ut telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; et hoſti, tanquam meo, parcam. ſed hoc et raro accidet, et non vitio meo: cui propoſitum eſt hoſtem ferire, civem defendere. Si ſciam ingratum eſſe, non dabo beneficium. At obrepſit, at impoſuit. nulla hic culpa tribuentis eſt. quia tanquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturum beneficium, et poſtea ingratum eſſe ſcieris, dabis, an non? Si facis, ſciens peccas: das enim cui non debes. ſi negas, et hoc modo peccas: quia non das ei, cui promiſiſti. Conſtantia veſtra [e] hoc loco titubat, et illud ſuperbum promiſſum, nunquam ſapientem facti ſui poenitere, nec unquam emendare quod fecerit, nec mutare conſilium. Non mutat ſapiens conſilium, omnibus his manentibus quae erant, cum ſumeret. Ideo nunquam

d *qua ratio*] quod rationi eventurum probabile videtur.

e *Conſtantia veſtra*] niſi cum aliis legendum ſit: *Secta veſtra.*

quam illum poenitentia ſubit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum eſt: nihil melius conſtitui, quam quod conſtitutum eſt. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, ſi nihil inciderit, quod impediat: ideo omnia illi ſuccedere dicimus, et nihil contra opinionem accidere, quia praeſumit animo, poſſe aliquid intervenire, quod deſtinata prohibeat. Imprudentium iſta fiducia eſt, fortunam ſibi ſpondere: ſapiens utramque partem ejus cogitat. ſcit quantum liceat errori, quam incerta ſint humana, quam multa conſiliis obſtent. ancipitem rerum ac lubricam ſortem ſuſpenſus ſequitur, et conſiliis certis incertos eventus. Exceptio autem, ſine qua nihil deſtinat, nihil ingreditur, et hic illum tuetur.

Cap. XXXV. Promiſi beneficium, niſi ſi quid incidiſſet, quare non deberem dare. Quid enim, ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare juſſerit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium. poſtea peregrinus [f] apparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quae vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiae crimen audiam, ſi cum omnia eadem ſint, quae erant promittente me, non praeſtitero promiſſum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, et me fide liberat. Promiſi advocationem: poſtea apparuit per illam cauſam praejudicium in patrem meum quaeri. promiſi me peregre una exiturum: ſed iter infeſtari latrociniis nunciatur. in rem praeſentem [g] venturus fui: ſed aeger filius, ſed puerpera uxor tenet. Omnia eſſe debent eadem, quae fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quae autem major fieri mutatio poteſt, quam ſi te malum virum et ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, indigno negabo, et iraſcendi quoque cauſam habebo deceptus.

Cap. XXXVI. Inſpiciam tamen, et quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſae rei modus. Si exiguum eſt: dabo: non quia dignus es, ſed quia promiſi. nec tanquam munus dabo, ſed verba mea redimam, et aurem mihi pervellam: [h] damno caſtigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat, ut poſtea conſideratius loquaris: quod

f *peregrinus*] cum jus juxta Leges Romanos matrimonium inire non licet.

g *in rem praeſentem*] coram adfuturus clienti patronus et advocatus.

h *pervellam*] de cautione adhibenda meipſum monebo.

quod dicere ſolemus, linguarium [i] dabo. Si majus erit, non committam (quemadmodum Mecaenas ait) ut ſeſtertio centies [k] objurgandus ſim. Inter ſeſe enim utrumque comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeverare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum ſit, attendendum. ſi leve, conniveamus: ſi vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare, quare negaverim, quam ſemper, quare dederim. Totum, inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promiſi, retinebo, ſed quod non recte dedi, repetam. Demens eſt, qui fidem praeſtat errori.

Cap. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, ſubinde ex praeda aliquid illi virtutis cauſa donaverat, et hominem venalis animae crebris auctoramentis [l] accendebat. Hic naufragus in poſſeſſiones cujusdam Macedonis expulſus eſt. quod ut nunciatum eſt, accucurrit, ſpiritum ejus recollegit, in villam illum ſuam transtulit, lectulo ſuo ceſſit, affectum ſemianimemque recreavit, diebus triginta impenſa ſua curavit, refecit, viatico inſtruxit, ſubinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narravit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, et protinus petiit, ut ſibi praedia cujusdam donaret. Ille quidam erat hoſpes ejus, is ipſe, a quo receptus erat, a quo ſanatus. Multa interim reges, in bello praeſertim, opertis oculis donant. non ſufficit homo juſtus unus tot armatis cupiditatibus. non poteſt quisquam eodem tempore et bonum virum, et bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? quid habebunt, ſi ſuum quisque habuerit? hoc Philippus ſibi dixit, cum illum induci in bona quae petebat juſſit. Expulſus bonis ſuis ille, non ut ruſticus injuriam tacitus tulit, contentus quod non et ipſe donatus eſſet: ſed Philippo epiſtolam ſtrictam ac liberam ſcripſit: qua accepta ita exarſit, ut ſtatum Pauſaniae mandaret, bona priori domino reſtitueret. ceterum improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, avidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illae litterae, ſed inſculpe-

i *linguarium*] ut vaſarium, hordearium, multa et quaſi vectigal pro lingua depenſum. *Muret.*

k *ſeſtertia centies*] Argute, [Mecaenas nolle ſe objurgari, tanto impendio, id eſt rebus ipſis, non verbis. *Lipſ.*

l *auctoramentis*] donis, praemiis.

ſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo et naufrago ſimilem, in id in quo jacuerat ipſe litus expulerat. Sed videbimus, quis modus poenae ſervandus fuerit: auferendum utique fuit, quod ſummo ſcelere invaſerat. Quis autem poena ejus moveretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros [m] poſſet?

Cap. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiamſi non debet, etiamſi injuriam, etiamſi ſcelus facturus eſt, etiamſi uno facto praecluſurus eſt naufragis litora? Non eſt levitas, a cognito et damnato errore diſcedere: et ingenue fatendum eſt: Aliud putavi: deceptus ſum. Haec vero ſuperbae ſtultitiae perſeverantia eſt: Quod ſemel dixi, qualecumque eſt, fixum ratumque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium. Age, ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum litorum reliquiſſet, quae naufragio ceperat, nonne omnibus miſeris aqua et igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te litteras iſtas oculis inſcribendas, duriſſima fronte circumferre, oſtende quam ſacra res ſit menſa hoſpitalis. praebe in facie tua legendum iſtud decretum, quo cavetur, ne miſeros tecto juvare capitale ſit. Magis iſta conſtitutio ſic erit rata, quam ſi illam in aes incidiſſem.

Cap. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno veſter, cum quingentos denarios mutuos cuidam promiſiſſet, et illum parum idoneum comperiſſet, amicis ſuadentibus ne daret, perſeveravit credere, quia promiſerat? Primum alia conditio eſt in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae; exactio eſt. et appellare debitorem ad diem poſſum, et ſi foro ceſſerit, [n] portionem feram, beneficium et totum perit, et ſtatim. Praeterea hoc mali viri eſt, illud mali patrisfamiliae. Deinde ne Zeno quidem ſi major fuiſſet ſumma, credere perſeveraſſet. Quingenti denarii ſunt. Illud quod dici ſolet, in morbo conſumat. fuit tanti, non revocare promiſſum ſuum. Ad caenam quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi nives cadent. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamvis non concoxerim: ſed non, ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, [o] quia promiſi, ſed non ſi ſpondere in incertum [p] jubebis, ſi fiſco [q] obligabis.

m *miſerari miſeros*] periculo ſcilicet maximo a miſeris quos juveris hac ratione imminente.

n *foro ceſſerit*] foro cedere dicebantur qui copiam ſui in foro non faciebant, fraudendorum creditorum cauſa.

o *deſcendam*] in foro enim et ad tribunal publicum ille ſponſiones. *Lipſ.*

p *in incertum*] Summa non expreſſa, quod cautiores merito fugiunt. *Lipſ.*

q *fiſco*] cujus graviſſimae leges.

bis, Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si haec ita erunt. Effice, ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere levitas erit. si aliquid intervenit novi, quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia praesta: et idem sum. Vadimonium promittimus. [r] tamen deserti non in omnes datur actio deserentes. vis major excusat.

Cap. XL. Idem etiam illa in quaestione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, et an beneficium utique reddendum sit. Animum praestare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas ejus cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diviti reddam? utique cum quidam recipere beneficium, injuriam judicent, et beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideo beneficium novum rejicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: et praebebo me amico meo exercendae bonitatis suae capacem materiam. Qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille praestitit mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Utrum bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam invitis his quibus refertur, properemus, et instemus recedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestive remittunt, et nihil se debere testantur. Rejiciendi genus est, protinus aliud invicem mittere, et munus munere expungere. Aliquando et non reddam beneficium cum possim; quando? si plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et ut breviter, qui nimis cito cupit solvere, invitus debet: qui invitus debet, ingratus est.

r *Vadimonium — — excusat*] alii sic legunt hunc locum: Vadimonium promittimus; tamen deseritur. non in omnes datur actio: deserentem vis major excusat.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Absolutis duabus praecipuis partibus, Quomodo dandum beneficium, Quomodo accipiendum: transire se dicit ad quaedam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa, et vicina ac connexa. Quaestiunculas subserit, primo istam: An turpe Beneficiis vinci? negat vinci posse, et parem semper esse, qui grate meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quaestiuncula secunda: An aliquis sibi beneficium donet? item negat, et in utramque tamen partem argutatur. Tertia quaestiuncula: An aliquis Ingratus Stoice dici possit? ait, et docet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minime, etsi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu, Quousque, et an alius pro alio obligemur? ut filius pro patre, et talia. Distinctione respondet, et magis negat. Quinta quaestiuncula; An triste beneficium, et invito etiam dari possit? potest. Ultima denique: An repeti Beneficium possit?

CAPUT I.

In prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, et quemadmodum accipiendum. hi enim sunt hujus officii fines. Quidquid ultra moror, non servio materiae, sed indulgeo: quae quo ducit, sequendum est, non quo invitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non supervacuum, quam necessarium. Verum quia ita vis, perseveremus, peractis quae rem continebant, scrutari etiam ea quae, si vis verum, connexa sunt, non cohaerentia: quae quisquis diligenter inspicit, nec facit operae pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, et ad beneficia propenso, Liberalis Aebuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem unquam vidi tam benignum etiam levissimorum officiorum aestimatorem. Jam bonitas tua eousque prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur. paratus es, ne quem beneficii poeniteat, pro ingratis dependere. Ipse usque eo abes ab omni jactatione, usque eo statim vis exonerare quos obligas, ut quidquid in aliquem confers, velis videri non praestare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data revertuntur. nam fere sequuntur beneficia non reposcentem: et ut gloria fugientes magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant: [a] nec recu-

[a] *repetant*] tanquam clivi aliquid debeatur, cum ipsi debeant.

recusabis conferre alia, et suppressis dissimulatisque plura ac majora adjicere. Propositum optimi viri, et ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito odisse properaveris.

Cap. II. Illud utique unice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe est beneficiis vinci. Quod an sit verum, non immerito quaeri solet: longeque aliud est, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari, turpe est: dummodo arma non projicias, et victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quae optimorum quoque consiliorum, dumtaxat [b] exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiamsi illam alius gradu velociori antecessit. non ut in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque saepe deteriorem praetulit casus. Ubi de officio agitur, quod uterque a sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, et ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiamsi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, et toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hostis potuit, quam avertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur. nunquam enim succumbet, nunquam renunciabit. ad ultimum usque diem vitae stabit paratus, et in hac statione morietur: magna se accepisse prae se ferens, paria voluisse.

Cap. III. Lacedaemonii vetant suos pancratio [c] aut cestu decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor cretam [d] prior contingit: velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abjectus, perdidit palmam, non tradidit. Cum invictos esse Lacedaemonii cives suos magno aestimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non judex: non per se ipse exitus, sed vox cedentis, et tradere jubentis. Hoc quod illi in ci-

b *dumtaxat*] saltem, ad minimum.

c *pancratio*] Pancratiastes est qui nudis manibus pugnisque nexus miscet, imo et pedibus et toto corpore certat. unde et nomen illi, cum sc. viribus et omni robore pugnet. *Lips.*

d *cretam*] ita metam appellat. vide Ep. 104. *Lips.* Alii tamen hoc loco legunt *metam.*

vibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus praeſtat, ne unquam vincantur: quoniam quidem etiam inter ſuperantia animus invictus eſt. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt a Poenis, non victus; et quisquis alius ſaevientis fortunae vi ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficiis idem eſt. plura aliquis accepit, majora, frequentiora: non tamen victus eſt. Beneficia fortaſſe beneficiis victa ſunt, ſi inter ſe data et accepta computes: ſi dantem et accipientem comparaveris, quorum animi et per ſe aeſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis vulneribus confoſſus eſt, alter leviter quidem ſaucius, pares exiſſe dicantur, quamvis alter videatur inferior.

Cap. IV. Ergo nemo vinci poteſt beneficiis: ſi ſcit debere, ſi vult referre, ſi quod rebus non poteſt, animo aequat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum ſignis approbat: quid intereſt, ab utra parte munuſcula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere poſſum. tecum ſtat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi ſum, quam multis armatiſſimis nudi, aut leviter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus eſt quisque, quam voluit. Nam ſi turpe eſt beneficiis vinci, non oportet a praepotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non poſſis. A principibus dico, a regibus: quos eo loco fortuna poſuit, ex quo largiri multa poſſent, pauca admodum et imparia datis recepturi. Reges et principes dixi, quibus tamen poteſt opera navari, et quorum illa excellens potentia per minorum conſenſum miniſteriumque conſtat. Sunt quidam extra omnem ſubducti cupiditatem, qui vix ullis humanis deſideriis continguntur: quibus nihil poteſt praeſtare ipſa fortuna. Neceſſe eſt a Socrate beneficio vincar: neceſſe eſt a Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus inceſſit, calcatis regiis opibus. O nae ille tunc merito et ſibi et ceteris, quibus ad diſpiciendam veritatem non erat offuſa caligo, ſupra eum eminere viſus eſt, infra quem omnia jacebant? Multo potentior, multo lucupletior fuit, omnia tunc poſſidente Alexandro, plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille poſſet dare.

Cap. V. Non eſt turpe, ab his vinci. neque enim minus fortis ſum, ſi cum invulnerabili me hoſte committis: nec ideo ignis minus urere poteſt, ſi in materiam incidit

invio-

inviolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, invictaeque adversus dura naturae, dividendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos habemus, quam diu graves judicamus, et quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum jam aetas aliquid prudentiae collegit, et apparere coepit, propter illa ipsas eos amari a nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, severitatem, et inconsultae adolescentiae diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos usque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit aetas: ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis a parente. quid ni non sit turpe, cum a nullo turpe sit? Quibusdam enim et pares, et impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quae si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Saepe necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interveniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quae non sunt in nostra potestate.

Cap. VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, a nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, et Graecos, et Caras, et Persas, et nationes districtas sine exercitu [e] suspiciat: ne hos sibi praestitisse regnum, a Thraciae angulo porrectum usque ad litus incogniti maris, judicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo utique victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanae superbiae tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? Archelaus rex [f] Socratem rogavit, ut ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse

 dare

e *et nationes districtas sine exercitu*] leg. *sine nationes descriptas in exercitus. Gronov.*

f *rex*] Macedonum, de eo Diodorus L. 14.

dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, et id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum [g] Archelaus daturus erat aurum et argentum, recepturus contemptum auri et argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſſet [h] hominem vitae ac mortis peritum, utriusque fines [i] tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admiſiſſet, usque eo ejus ignarum, ut quo die ſolis defectio fuit, regiam cluderet, et filium (quod in luctu ac rebus adverſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſſet beneficium, ſi timentem e latebris ſuis extraxiſſet, et bonum animum habere juſſiſſet dicens: Non eſt iſta ſolis defectio, ſed duorum ſiderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipſum ſolem, orbem ſuum poſuit, et illum objectu ſui abſcondit: quae modo partes ejus exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit; modo plus tegit, ſi majorem partem ſui objecit; modo excludit totius aſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terrasque media ſucceſſit(Sed jam iſta ſidera huc et illo diducet velocitas ſua. jam recipient diem terrae, et hic ibit ordo per ſecula: quae diſpoſitos ac praedictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunae vetetur omnes radios effundere. Paullum exſpecta. jam emerget, jam iſtam velut nubem relinquet, jam exſolutus impedimentis, lucem ſuam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non poſſet, ſi illum docuiſſet regnare? parum ſcilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, ſi ullum dare potuiſſet Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus, et cujus per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maxime potentium, maluit illi naſute negare, quam contumaciter ac ſuperbe. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quae nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaſſet, ſi nollet. Sed inſtigaſſet in ſe regem inſolentem, et omnia ſua magno aeſtimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere a rege: in aequo utramque ponit repulſam. et ſuperbo faſtidiri acerbius eſt, quam non timeri. Vis ſcire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam ſervitutem is, cujus libertatem civitas libera ferre non potuit.

CAP.

g *etiamnum*] praeterea. *Gronov.*
h *oſtendiſſet*] ſpeciem et faciem hujusmodi hominis monſtraſſet.
i *fines*] quatenus et quomodo vivere et mori oporteret. *Lipſ.*

Cap. VII. Satis (ut exiſtimo) hanc partem tractavimus, an turpe eſſet beneficiis vinci: quod qui quaerit, ſcit non ſolere homines ſibi ipſos beneficium dare. manifeſtum enim fuiſſet, non eſſe turpe a ſeipſum vinci. Atqui apud Stoicos quosdam et de hoc ambigitur, an poſſit aliquis ſibi beneficium dare? an debeat referre ſibi gratiam? quod ut videretur quaerendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, et, De nullo queri poſſum alio, quam de me: Ego mihi iraſcor, et, Ego a me poenas exigam, et, Odi me. multa praeterea hujusmodi, per quae unusquisque de ſe, tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi poſſum: quare non et beneficia mihi dare poſſum? Praeterea quae ſi in alium contuliſſem, beneficia vocarentur: quare ſi in me contuli, non ſint? Quodſi ab altero accepiſſem, deberem: quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim adverſus me ingratus, quod non minus turpe eſt, quam in ſe ſordidum eſſe, et in ſe durum ac ſaevum, et ſui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, et aliena ſubſequens verba, paratus ad falſa laudator: non minus placens ſibi, et ſe ſuſpiciens, et, ut ita dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantum cum foris peccant, inviſa ſunt, ſed cum in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat ſibi, quam qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quam animum ſuum continere, et tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates ſibi non agat, quod ipſe ſe docuit? M. Cato ait: Quod tibi deeſt, a te ipſo mutuare. quare donare mihi non poſſum, ſi commodare poſſum? Innumerabilia ſunt, in quibus conſuetudo nos dividit. [k] Dicere ſolemus: Sine loquar mecum: et, Ego mihi aurem pervellam. Quae ſi vera ſunt, quemadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic et gratias agere: quomodo objurgare ſe, ſic et laudare: quomodo damno ſibi eſſe, ſic et lucro poteſt. Injuria et beneficium, contraria ſunt. ſi de aliquo dicimus, injuriam ſibi fecit: poterimus dicere, Beneficium ſibi dedit.

Cap. VIII. Nemo ſibi debet. natura prius eſt, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. debitor non eſt ſine creditore, non magis quam maritus ſine uxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat: non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre.

k *dividit*] ex uno duos facit, ut de nobis tanquam de aliis loquamur.

re. Quomodo nemo ſe portat, quamvis corpus ſuum moveat et transferat: quomodo nemo, quamvis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur, nec ſtatuam ſibi tanquam patrono ponit: quomodo ſi aeger cum cura ſua convaluit, mercedem a ſe non exigit: ſic in omni negotio, etiam cum aliquid prodeſſe ſibi fecerit, non tamen debebit referre gratiam ſibi, quia non habebit, cui referat. Ut concedam aliquem dare ſibi beneficium: dum dat, et recipit. ut concedam aliquem a ſe accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod ajunt) verſura fit, [l] et velut luſorium [m] nomen ſtatim tranſit. Neque enim alius dat quam qui accipit, ſed unus atque idem. Hoc verbum debere, non habet niſi inter duos locum: quomodo ergo in uno conſiſtit, qui ſe obligando liberat? Ut in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum; nihil extremum, nihil primum, quia motu [n] ordo mutatur, et quae ſequebantur praecedunt, et quae occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem revertuntur: ita in homine exiſtima fieri. cum illum in multa mutaveris, unus eſt. Cecidit ſe: injuriarum cum quo agat, non habet. alligavit et clauſit: de vi non tenetur. beneficium ſibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit: nec perire quidquam poteſt, quod quo excidat non habet, ſed eodem revolvitur unde diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitae quaeſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipſum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

Cap. IX. Beneficium, inquit, ſibi dare oportet: ergo et referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturae ſuae paret, a qua ad caritatem ſui compoſitus eſt: unde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod aliis praeſtare liberalitas eſt, clementia, miſe-

l *verſura ſit*] verſuram facere eſt creditorem mutare et foenus foenore diſſolvere, domi autem fit cum a nobis ipſis ea mutuamur. *Lipſ.*

m *luſorium*] vero ac decretorio opponitur. Inane nec verum.

n *quia motu*] legendum: *quia neque motu. Lipſ.* Verum neſcio an ſequentia id ferant.

misericordia: sibi praestare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis unquam laudatus est, quod sibi ipse fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium: nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, utrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberavi me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: uterum do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiamsi damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod toties duos exigit.

Cap. X. Beneficium est, praestitisse aliquid utiliter. verbum autem Praestitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, et rei suae, jurisque in ea sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, a se dimittere est, et id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi. Alioqui duo contraria in uno coëunt, ut idem sit dare, et accipere. Etiamnum multum interest, inter dare, et accipere. quidni? cum ex diverso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare et accipere. Paullo ante dicebam, quaedam ad alios pertinere, et sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat a nobis. Frater sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod jungitur, sine altero non est. Si et quod datur, sine altero non est: et beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quam sibi favet, quam suarum partium est. Diutius hoc et pluribus exemplis licet prosequi. quidni? cum interea sit habendum benefi-

cium,

cium, quae ſecundam perſonam deſiderant. Quaedam cum ſint honeſta, pulcherrima, ſummae virtutis, niſi cum altero non habent locum. Laudatur, et inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur ſibi fidem praeſtitiſſe.

Cap. XI. Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, ſicut qui ſolvit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam ſibi refert, non magis quam conſequitur, qui beneficium a ſe accepit. Beneficium et gratiae relatio, ultro citroque ire debent: intra unum hominem non eſt viciſſitudo. Qui ergo gratiam refert, invicem prodeſt ei, a quo conſecutus eſt aliquid: qui ſibi gratiam refert, cui prodeſt? ſibi. Et quis non alio relationem gratiae, alio beneficium cogitat? Qui gratiam ſibi refert, ſibi prodeſt. et quis unquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, et gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, et cum illo non contraxi ſocietatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: et ut factum noſtrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium eſt quod poteſt, et cum datum eſt, non reddi: qui ſibi beneficium dat, non poteſt non recipere, quod dedit: ergo non eſt beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc eſt probabile, et ſuſpiciendum, quod alteri ut aliquis prodeſſet, utilitatis interim ſuae oblitus eſt: quod alteri dedit, ablaturus ſibi. hoc non facit, qui beneficium ſibi dat. Beneficium dare, ſocialis res eſt, aliquem conciliat, aliquem obligat: ſibi dare, non eſt ſocialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in ſpem inducit, ut dicat: Hic homo colendus eſt. illi beneficium dedit: dabit et mihi. Beneficium eſt, quod quis non ſua cauſſa dat, ſed ejus cui dat. is qui ſibi beneficium dat, ſua cauſſa dat: non eſt ergo beneficium.

Cap. XII. Videor tibi jam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abeſſe ab eo qui operae pretium facit: imo totam operam bona fide perdere? Exſpecta etiam hoc verius dices, ſimul ac te ad has latebras perduxero: a quibus cum evaſeris, nihil amplius aſſecutus eris, quam ut eas difficultates effugeris, in quas licuit non deſcendere. Quid enim boni eſt, nodos operoſe ſolvere, quos ipſe ut ſolveres, feceris? Sed quemadmodum quaedam in oblectamentum ac jocum ſic inligantur, ut eorum ſolutio

ſolutio imperito difficilis ſit: quae ille qui implicuit, ſine ullo negotio ſeparat: quia commiſſuras eorum et moras [o] novit: et nihilominus illa habent aliquam voluptatem; tentant enim acumen animorum et intentionem excitant: ita haec quae videntur callida et inſidioſa, ſecuritatem, ac ſegnitiem ingeniis auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, ſternendus eſt, modo creperi aliquid et confragoſi objiciendum, per quod erepant, et ſollicite veſtigium faciant. Dicitur nemo ingratus eſſe. id ſic colligitur. Beneficium eſt quod prodeſt: prodeſſe autem nemo homini malo poteſt, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus eſt. Etiamnum, beneficium honeſta et probabilis res eſt. Apud malum nulli honeſtae rei aut probabili locus eſt: ergo nec beneficio: quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet. et ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit, ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus. ita ingratus rerum natura eſt nomen, et hoc inane. Unum eſt apud nos bonum, honeſtum. id pervenire ad malum non poteſt: deſinet enim malus eſſe, ſi ad illum virtus intraverit. Quamdiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt: quia bona malaque diſſentiunt, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodeſt? quia quidquid ad illum pervenit, id pravo uſu corrumpit. Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatus, et colligens bilem: quoscumque accepit cibos mutat, et omne alimentum in cauſſam doloris trahit: ita animus caecus, quidquid illi commiſeris, id onus ſuum, et perniciem, et occaſionem miſeriae facit. Feliciſſimis itaque opulentiſſimisque plurimum aeſtus ſubeſt, minusque ſe inveniunt, quo in majorem materiam inciderunt, quo fluctuarentur. Ergo nihil poteſt ad malos pervenire, quod proſit: imo nihil quod non noceat. Quaecumque enim illis contigerunt, in naturam ſuam vertunt, et extra ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideo nec beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamvis haec ita ſint, accipere tamen malus poteſt, quae beneficiis ſimilia ſint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunae. Illa animi bona, a ſtulto ac malo ſubmoventur: ad

o *moras*] nexus et complicationes.

ad haec admittitur, quae et accipere poteſt, et debet reddere: et ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanae longe lateque terminos ponunt, ajunt, minuta beneficia perventura ad malos. haec qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quae non ſunt animum factura meliorem: commoda tamen illa eſſe, et expetenda, non negamus. Haec et viro bono dare malus poteſt, et accipere a bono: ut pecuniam, veſtem, honores, et vitam; quae ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quaedam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem, et argenteam et auream dicimus. ſic illiteratum, non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum. ſic qui male veſtitum et pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficii ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tanquam beneficia: ſic et ille tanquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt. quia illa beneficia, et qui dat appellat, et qui accipit. Ita et qui veri beneficii ſpecie fefellit, tam ingratus eſt, quam veneficus, qui ſoporem, [p] cum venenum crederet, miſcuit.

Cap. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit redditurus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus eſt, et habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur et aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant poenas, quamvis nemo usque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, adverſus malum ingratus eſt quisquam, cum malo dari beneficium non poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quae apud imperitos bona ſunt: quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: et illa qualiacumque ſunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, et qui aureos debet, et qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedaemonios fuit, quod uſum numeratae pecuniae praeſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exſolve.

p *ſoporem*] medicamentum ſoporiferum.

Cap. XV. Quid ſint beneficia, an et in hanc ſordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: in alios quaeritur verum. [q] Vos ad ſpeciem veri componite animum: et dum honeſtum dicitis, quidquid eſt id, quod nomine honeſti jactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (ut dicitis) omnes ſtulti mali ſunt: qui autem habet vitium unum, habet omnia: omnes autem ſtulti et mali ſunt. omnes ergo ingrati ſunt, Quid ergo? non ſunt? [r] non undique humano generi convicium fit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, et pauciſſimos eſſe, qui de bene merentibus non invicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc tantum noſtram murmurationem putes, pro peſſimo pravoque numerantium; quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio qui non ex philoſophorum domo clamat, ex medio conventu populos genteſque damnatura vox mittitur,

— — Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer a genero. fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.

Hoc jam amplius eſt. beneficia in ſcelus verſa ſunt: et ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur: ipſi patriae manus afferre, et faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quisquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam convertuntur, et imperatoria concio eſt. Pugnate contra conjuges, pugnate contra liberos. aras, focos, penates, armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbem injuſſu ſenatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros [s] praeberetur: nunc civibus caeſis, perfuſi cruore cognato, urbem ſubrectis intrate vexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas, et ille victor, pacatorque gentium populus, remotis

q *in alios etc.*] Sententia eſt: Vos e turba ſtulti fruſtra de vero beneficio quaeritis, ejus non capaces: ad ſpeciem et imaginem ejus ite, veritas aliis quaeritur. *Lipſ.* Alii fortaſſe melius legunt *ad alios ſpectat verum.*

r *Quid ergo? non ſunt?*] reſpondet Seneca ad Objectionem concedendo.

s *extra muros*] Nimirum triumphaturo intrare urbem cum imperio nefas. Ideoque ſenatus ei primum dabatur extra urbem, qui rebus expoſitis fiebat auctor, ejusque auctoritate populus jubebat triumphantem intrare.

tis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

Cap. XVI. Ingratus est Coriolanus: sero et post sceleris poenitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina, parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, et trans alpes accitus hostis, vetera et ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis [t] duces Romani persolverint. Ingratus C. Marius, ad consulatum a caliga [u] perductus: qui nisi Cimbricis caedibus Romana funera aequaverit, nisi civilis exitii et trucidationis non tantum dederit signum, [v] sed ipse signum [x] fuerit, parum mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant, sanavit. qui cum a Praenestina arce, usque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe praelia, alias caedes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulo [y] congestas contrucidavit, et proscriptionem commentus est: Dii magni! ut qui civem Romanum occidisset, impunitatem, et pecuniam, tantum non civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompejus: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaserat, hanc gratiam reipublicae reddidit, ut in possessionem ejus alios quoque induceret, quasi potentiae suae detracturus invidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum provincias, ut eligat, distribuit, dum ita triumviris remp. dividit, ut tamen in sua domo duae partes essent, eo redegit populum Rom. ut salvus esse non posset, nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompeji hostis ac victor, qui a Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, et ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quam Porsenae fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemque victoriae. quod dicere solebat, praestitit: neminem occidit nisi armatum. Quid

t *Gallicis bustis*] ita dictus locus Romae ubi caesi conditique a Camillo Galli. *Lips.*

u *a caliga*] innuit fuisse primum gregarium militem qui caligas gestabant. *Id.*

v *dederit signum*] in militia: cum tesseram eundi Romam et trucidandi dedit. *Id.*

x *ipse signum*] Quia tacitum signum gestu et a se dabat, ut interficerentur quibuscunque manus osculum negasset. vid. Florus L. 3. Plutarch. in Mario.

y *in angulo*] In ovili quod erat in campo Martio.

Quid ergo eſt? Ceteri arma cruentius exercuerunt, ſatiati tamen aliquando abjecerunt: hic gladium cito condidit, nunquam poſuit. Ingratus Antonius in dictatorem ſuum, [z] quem jure caeſum pronuntiavit, interfectoresque ejus in provincias et imperia dimiſit, patriam vero proſcriptionibus, incurſionibus, bellis laceratam, poſt tot mala, deſtinavit ne Romanis quidem [a] regibus: ut quae Achaeis, Rhodiis, et plerisque urbibus claris jus integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.

Cap. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, usque in ultima patriae exitia. Aeque immenſum erit, ſi percurrere coepero, ipſa respublica quam ingrata in optimos ac devotiſſimos ſibi fuerit: quamque non minus ſaepe peccaverit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exſilium miſit: Scipionem dimiſit. exſulavit poſt Catilinam Cicero, diruti ejus penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiae pretium tulit in Aſia latere: Catoni populus Romanus praeturam negavit, conſulatum pernegavit. Ingrati publice ſumus. Se quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non poteſt fieri, ut omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantum? et cupidi omnes, et maligni omnes, et timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adjice, et ambitioſi omnes ſunt et impii omnes. Sed non eſt quod iraſcaris. ignoſce illis: omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut dicam, [b] Quam ingrata vide ſit juventus. Quis non patri ſuo ſupremum diem, ut innocens ſit, optat? ut moderatus, exſpectat? ut pius, cogitat? Quotus quisque uxoris optimae mortem timet, ut non et computet? Cui, rogo, cui litigatori defenſo, tam magni beneficii, ultra res proximas, [c] memoria duravit? Illud in confeſſo eſt. quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, et quem dederat curſum fortuna, peregi?

quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati

z *in dictatorem ſuum*] Caeſarem, cujus erat magiſter equitum.

a *ne Romanis quidem*] ſuae ſcilicet Cleopatrae.

b *ut dicam*] ut habeam multa dicendi materiam.

c *res proximas*] *Res* ſimpliciter lites et actus rerum notant. Ita *res prolatae* dicuntur cum feriae forum habent. Jam ſententia eſt: nemo litigator meminit patrocinii poſt unas ferias, non extendit memoriam ultra actum proximum rerum. *Lipſ.*

grati eſt, non eſſe contentum praeterito tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraveris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore. quantumcumque eſt, boni conſule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum adverſus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos benigne aeſtimare, et in lucro ponere? Hoc me dignum judicavit Deus? hoc ſatis eſt. Potuit plus? ſed hoc quoque beneficium eſt. Grati ſimus adverſus deos, grati adverſus homines, grati adverſus eos, qui nobis aliquid praeſtiterunt; grati etiam adverſus eos qui noſtris praeſtiterunt.

Cap. XVIII. In infinitum, inquit, me obligas, cum dicis, et noſtris, itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, et patri ejus dat. Primum unde, quo, [d] quaero. Deinde illud utique mihi determinari volo, ſi et patri beneficium datur, nunquid et fratri? nunquid et patruo? nunquid avo? nunquid uxori, et ſocero? Dic mihi, ubi debeam deſinere: quousque perſonarum ſeriem ſequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: ſi domum tuam ardentem reſtinxero, aut ne concidat excepero, tibi beneficium non dabo? Si ſervum tuum ſervavero, tibi imputabo: ſi filium tuum ſervavero, non habebis beneficium meum?

Cap. XIX. Diſſimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, ſed mihi: et qui domum meam, quo minus ruat, fulcit, praeſtat mihi. ipſa enim domus ſine ſenſu eſt. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, ſed me demereri vult. Idem de ſervo dicam. mei mancipii res eſt, mihi ſervatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipſe beneficii capax eſt. itaque ille accipit: ego beneficio laetor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas reſpondeas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus eſt, ſi ſalvum habuerit filium: infelicior, ſi amiſerit? Quid ergo? qui et felicior fit a me, et infelicitatis maximae periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit, quaedam enim in alios conferuntur, ſed ad nos usque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: ſicut pecunia ab eo petitur, cui credita eſt, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium eſt, cujus com-

d *unde, quo*] Unde incipis, quousque progrederis. *Lipſ.*

commodum non et proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quaeritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed ubi primo collocetur. a reo tibi ipso et a capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, et si hic perisset, victurus non fui? pro ejus vita beneficium non debes, cujus vitam tuae praefers? Etiamnum cum filium tuum servavi, ad genua procumbis, diis vota solvis, tanquam ipse servatus. Illae voces exeunt tibi: Nihil interest, mea [e] an me servaveris duos servasti: imo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia et si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ideo ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me summa ex incolumitate ejus voluptas, summa utilitas, et orbitatis gravissimum vulnus effugi. Non quaeritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis, prodest enim et animal, et lapis, et herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi a volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: et interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, patri ergo beneficium non dedi, filium ejus servando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non novi, quem non cogitavi? Et quid, quod aliquando eveniet, ut patrem oderis, filium serves: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione seposita, tanquam jurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet et ipse praestare aliquid: non tanquam solvendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi caussam. Repeti a patre beneficium non debet: si quid pro hoc benigne facit, justus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, et matri, et avo, et avunculo, et liberis, et affinibus, et amicis, et servis, et patriae. Ubi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplicabilis [f] subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit et non desinit serpere. Illud solet quaeri: Fratres duo dissident; si alterum servo, an dem be-

 neficium

e *mea*] i. e. filium in quo omnia mea sita. *Gronov.*

f *inexplicabilis*] Alii legunt: *inexplebilis.*

neficium ei qui fratrem invisum non periisse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam invito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui invitus profuit.

Cap. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem et asperam habent, quemadmodum secare et urere ut sanes, et vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus et ignarus formae publicae rejecit. Beneficium et odit, et accepit: si modo id prodest, si is qui dabat, ut prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. hunc ego occidi, non est beneficium, quamvis ille dicat esse, et gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiae aguntur pro injuria. Video. Prodest aliqua res, et ideo beneficium est: nocet, et ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: et tamen beneficium est. Patrem alicujus in solitudine exanimem inveni, corpus ejus sepelivi, nec ipsi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollemni et necessario per me functus est. Praestitit patri ejus, quod ipse praestare voluisset, nec non et debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae et humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem: sed si corpus agnovi, si filio tunc hoc praestare me cogitavi. At si terram ignoto mortuo injeci, nullum habeo hujus officii debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quaeris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam judicant esse repetendum, et has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Praeterea si bono viro dedisti, exspecta: ne injuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. si malo viro dedisti, plectere. Beneficium verbo [g] ne corruperis, credidum faciendo. Praeterea, lex quod non jussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quam diu me nihil urget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, et testabor omnia me fecisse, ne

opus

g *verbo*] ipso [illo repetendi: quod exactionem] et ex debito sonat. *Lips.*

opus esset mihi auxilio hominis ingrati. novissime recipiendi beneficii necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do, tanquam numquam repetiturus, nisi necesse fuerit.

Cap. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, et fidem datam, nec servatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minime. non enim exigo, sed repeto: et ne repeto quidem, sed admoneo. Ne ultima quoque necessitas, in hoc aget, ut ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. [h] Qui tam ingratus est, ut illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum judicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, et in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter praeteribo, nec ab ullo beneficium repetam, nisi a quo non ablaturus ero, sed recepturus.

Cap. XXII. Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes et tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, et ad officium aliud agentes educam; qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule scivi hoc te desiderare, alioquin ultro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi praestiteris. Hos ego quare dubitem, et sibi meliores et mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, et ne peccet, et ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quae praestiti, sed quam potero mollissime, ut potestatem referendae gratiae faciam, renovabo memoriam ejus, et petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando utar verbis durioribus, si emendari illum speravero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quodsi

h *luctandum sit*] vi quasi adhibita, gratitudinis testificatio extorquenda.

admonitionis quoque ſuggillationem [i] ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero ſanabiles et qui fieri boni poſſunt, ſi quid illos momorderit, perire patiemur admonitione ſublata? qua et pater filium aliquando correxit, et uxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, et amicus languentem amici fidem erexit.

Cap. XXIII. Quidam ut expergiſcantur, non feriendi, ſed commovendi ſunt: eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. hanc pervellamus. Noli munus tuum in injuriam vertere. injuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, ut ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? quid ſi occupationibus diſtrictus, et in alia vocatus, occaſionem non obſervavi? oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequam tentas? quare properas et beneficium, et amicum, perdere? Unde ſcis, nolim, an ignorem; animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, ſine convicio: ſic, ut ſe rediſſe [k] in memoriam, non reduci putet.

Cap. XXIV. Cauſſam dicebat apud divum Julium ex veteranis quidam, paullo violentior adverſus vicinos ſuos, et cauſſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator, in Hiſpania talum te torſiſſe, circa Sucronem? Cum Caeſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſtin' idem, inquit, ſub quadam arbore minimum umbrae ſpargente, cum velles reſidere ferventiſſimo ſole, et eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis unica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtraviſſe? Cum dixiſſet Caeſar: Quid ni meminerim? et quidem ſiti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Caeſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchre poſſe: et adjecit, puto ob hoc iratus, quod ſe a cognitione media [l] ad veterem fabulam adduceret: Tu utique ille non es. Merito, inquit, Caeſar, me non agnoſcis. nam cum hoc factum eſt, integer eram. poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, et in capite lecta oſſa.

i *ſuggillationem*] a corpore ſumtum. Eſt nota et livor e verbere. *Lipſ.*

k *ut ſe rediſſe*] ſua ſponte, non monitionibus ad actam *reduci.*

l *a cognitione media*] in cognoſcenda cauſa totum occupatum a media cognitione, hoc eſt ex parte jam confecta.

ossa.[m] Nec galeam illam si videres, agnosceres: machaera enim Hispana divisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Caesar: et agellos, in quibus vicinalis via,[n] causa rixae ac litium fuerat, militi suo donavit.

Cap. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cujus memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, et paratum: ad quod tamen ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, a quo repetam. Tiberius Caesar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? optanda erat oblivio. Aversabatur omnium amicorum et aequalium notitiam, et illam solam praesentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestive repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus dissimularet. Tacendum et exspectandum si inter sapientes viveremus: et tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: et illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos[o] allegat officia, et aras religiose cultas, quo obsequentes faciat: et parent.[p] Moneri velle ac posse, secunda virtus[q] est. Huc illuc fraenis leniter motis flectendus est paucis animus[r] sui rector optimus. Proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine usu, quam lumen a diis immissum ad ministeria sua evocat. Instrumenta cessent, nisi illa in opus suum artifex moverit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officii inscitia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriae labentis. Quae, quemadmodum saepe

 subje-

m *lecta ossa*] telo scilicet fracto capite.

n *vicinalis via*] Vicinalis via est quae vel ex vico vel in vicum ducit.

o *sacerdos*] Chryses apud Homerum Il. *ι*.

p *parent*] h. e. precibus locum faciunt.

q *secunda virtus*] prima nimirum et potior est meminisse ipsum nemine monente.

r *paucis animus*] animus qui paucis est sui rector optimus.

ſubjecto uno aut altero verbo, ad contextum reddendae orationis adducta eſt, ſic ad referendam gratiam admonitione revocanda eſt.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Iterum Quaeſtiunculae, Chryſippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi poſſit? varie diſſerit, claudit tamen uſum ejus eripi poſſe, non ipſum. Secunda, An debeamus ei, qui vel invitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui ſua cauſa nobis profuit? ſi tantum ſua, abnuit: ſi et mea, admittit. Exempla et argutias miſcet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, ut gratiam poſſis referre? non eſt, et damnat. Aliam viam aperit referendae gratiae etiam felicibus, etiam Regibus, per conſilia, monita, doctrinam.

CAPUT I.

Quaedam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenii cauſa quaeruntur, et ſemper extra vitam jacent: [a] quaedam et dum quaeruntur, oblectamento ſunt, et quaeſita uſui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, utcumque tibi viſum erit, aut peragi jubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. [b] His quoque, ſi abire protinus juſſeris, nonnihil actum erit. nam etiam quod diſcere ſupervacuum eſt, prodeſt cognoſcere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille ſuaſerit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, et capite agam. [c]

Cap. II. An beneficium eripi poſſit, quaeſitum eſt. Quidam negant poſſe. non enim res eſt, ſed actio: quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio: aliud qui navigat, aliud navigatio. Et quamvis aeger non ſit ſine morbo, non tamen idem eſt aeger et morbus: ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud quod ad unumquemque noſtrum beneficio pervenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit: materia vero illius huc et illuc jactatur, et dominum mutat. Itaque cum eripis, ipſa rerum natura revocare quod dedit non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur,

a *extra vitam jacent*] uſum vitae non praeſtant.

b *induci*] oſtendi tantum, non peragi et pertractando abſolvi, quemadmodum in theatris, antequam ludos auſpicarentur, actores populo oſtentui et velut in pompa inducebantur.

c *capite agam*] capite prehenſa ejiciam, alludit rurſum ad actores oſtentui inductos, et ſi diſplicuerint expellendos. *Lipſ.*

tur, tamen vixit: qui amifit oculos, tamen vidit. Quae ad nos pervenerunt, ne fint effici poteft: ne fuerint, non poteft. pars autem beneficii et quidem certiffima eft, quae fuit. Nonnunquam ufu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipfum non eraditur. Licet omnes in hoc vires fuas natura advocet, retro illi agere fe non licet. Poteft eripi domus, et pecunia: et mancipium, et quidquid eft, in quo haefit beneficii nomen: ipfum vero ftabile et immotum eft. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cum fortunam fuam tranfeuntem alio videbat, et fibi nihil relictum, praeter jus mortis, id quoque, fi cito occupaverit, [d] exclamare: Hoc habeo, quodcumque dedi. O quantum habere potuit, fi voluiffet! Hae funt divitiae certae, in quacumque fortis humanae levitate, uno loco permanfurae: quae quo majores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ifta quae vos tumidos, et fupra humana elatos, oblivifci cogunt veftrae fragilitatis, quae ferreis clauftris cuftoditis armati, quae ex alieno fanguine rapta veftro defenditis; propter quae claffes cruentaturas maria deducitis; propter quae quaffatis urbes, ignari, quantum telorum in adverfos [e] fortuna comparet; propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegii foederibus, inter contendentes duos terrarum orbis elifus eft; non funt veftra. in depofiti caufa funt, jam jamque ad alium dominum fpectantia, aut hoftis ifta, aut hoftilis animi fucceffor, invadet. Quaeris quomodo illa tua facias? dona dando. Confule ergo rebus tuis, et certam tibi earum atque inexpugnabilem poffeffionem para: honeftiores illas non folum, fed tutiores facturus. illud quod fufpicis, quo te divitem ac potentem putas quamdiu poffides, fub nomine fordido jacet. Domus eft, fervus eft, nummi funt: cum donafti, beneficium eft.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, a quo accepimus: ergo ereptum eft. Multa funt propter quae beneficium debere definimus: non quia ablatum, fed quia corruptum eft. Aliquis reum me defendit: fed uxorem meam per vim ftupro violavit. Non abftulit

d *fi cito occupaverit*] nam fi expectaverit donec in victoris poteftatem devenerit, ne id quidem ipfi integrum.

e *in adverfos*] h. e. in ipfos obfidentes. *Lipf.*

abſtulit beneficium, ſed opponendo illi parem injuriam, ſolvit me debito: et ſi plus laeſit, quam ante profuerat, non tantum gratia exſtinguitur, ſed ulciſcendi querendique libertas fit, ubi in comparatione beneficii praeponderavit injuria. ita non aufertur beneficium, ſed vincitur. Quid? non tam duri quidam, et tam ſcelerati patres ſunt, ut illos averſari et ejurare jus fasque ſit? Nunquid ergo illi abſtulerunt, quae dederant? minime: ſed impietas ſequentium temporum, commendationem omnis prioris officii ſuſtulit. Non beneficium tollitur, ſed beneficii gratia: et efficitur, non ne habeam, ſed ne debeam. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit: ſed domum meam incendit. penſatum eſt creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo et hic. qui aliquid benigne adverſus me fecit, aliquid liberaliter, ſed poſtea multa ſuperbe, contumelioſe, crudeliter: eo loco me poſuit, ut perinde liber adverſus eum ſim, quaſi non accepiſſem. vim beneficiis ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet, [f] quamvis tabellis [g] manentibus, qui ſegetem ejus proculcavit, qui ſuccidit arbuſta: non quia recepit quod pepigerat, ſed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori ſuo creditor ſaepe damnatur, ubi plus ex alia cauſa abſtulit, quam ex crediti petit. Non tantum inter creditorem et debitorem judex ſedet qui dicat, Pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti, ſervum ejus occidiſti, argentum, quod non emeras, poſſides: aeſtimatione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque et injurias ratio confertur. Saepe, inquam, beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantem poenitentia, ſi miſerum ſe dixit, quod dediſſet, ſi cum daret, ſuſpiravit, vultum adduxit, perdere ſe credit, non donare: ſi ſua cauſa, aut certe non mea dedit: ſi non deſiit inſultare, gloriari, et ubique jactare, et acerbum munus ſuum facere. Manet itaque beneficium, quamvis non debeatur: ſicuti quaedam pecuniae, de quibus jus creditori non dicitur, debentur, ſed non exiguntur.

CAP. V. Dediſti [h] beneficium: injuriam poſtea feciſti: et beneficio gratia debetur, et injuriae ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi poenam: alter ab altero abſolvitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidiſſe: ſed aliud pro

f *non tenet*] ſibi obſtrictum.

g *tabellis*] fundi elocati.

h Initio Cap. hujus Alii haec habent verba: *Inter beneficia quoque et injurias ratio confertur. Dediſti* etc. quae tamen in *Gronov.* editione deſunt.

pro illo. Reddere enim eſt, rem pro re dare. Quidni? cum omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantumdem. Nam et pecuniam dicimur reddidiſſe, quamvis numeravimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi, ſed delegatione et verbis perfecta ſolutio ſit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorſum enim pertinet ſcire me, an maneat quod non debetur? Juriſconſultorum iſtae acutae ineptiae ſunt, qui hereditatem negant uſucapi [i] poſſe: ſed ea quae in haereditate ſunt: tanquam quidquam aliud ſit hereditas, quam ea quae in hereditate ſunt. Illud mihi potius diſtingue, quod poteſt ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, et poſtea fecit injuriam, utrum et beneficium illi reddere debeam, et me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus ſeparatim reſpondere: an alterum alteri contribuere, [k] et nihil negotii habere, ut beneficium injuria tollatur, beneficio injuria. Illud enim video in foro fieri. quid in veſtra ſchola juris ſit, vos ſciatis. Separantur actiones, et de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula, [l] ſi qui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit, et ego cum illo furti agam, et ille mecum depoſiti.

Cap. VI. Quae propoſuiſti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas neceſſe eſt ſequi: lex legi non miſcetur. Utraque ſua via it: depoſitum habet actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi ſubjectum eſt: me arbitro utitur. licet me comparare inter ſe quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis [m] nihil eſt noſtrae poteſtatis: eundum eſt, qua ducimur. In beneficio tota poteſtas mea eſt: ego itaque judico illa, non ſeparo, nec diduco, ſed injurias ac beneficia ad eundem judicem mitto. Alioquin jubes me eodem tempore amare et odiſſe, queri et gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter ſe beneficii et injuriae, videbo an etiam ultro [n] mihi debeatur. Quomodo ſi quis ſcriptis noſtris, alios ſuperne inprimat [o] verſus, priores litteras non tollit, ſed ab-

ſcondit:

i *uſucapi*] temporum ſucceſſu atque utendo alterius fieri. *Lipſ.*

k *contribuere*] unire, miſcere. *Id.*

l *formula*] actio ſive ejus titulus. *Id.*

m *In illis*] quae ſcilicet legibus continentur.

n *ultro*] h. e. inſuper, amplius etiam. *Lipſ.*

o *imprimat*] in ceratis nimirum tabellis. *Id.*

fcondit: fic beneficium fuperveniens injuria apparere non patitur.

Cap. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, et attrahit frontem, quafi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curfum.
Littus ama. — — —

Non poffum magis. p Itaque fi huic fatisfactum exiftimas, illo tranfeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nifi propofitio deberet effe confufior, ut diftinctio ftatim fubfecuta oftenderet utrumque quaeri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; et an ei, qui dum nefcit. Nam fi quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifeftius eft, quam ut ulla in hoc verba impendenda fint. Et haec quaeftio facile expedietur, et fi qua fimilis huic moveri poteft, fi totiens illo cogitationem noftram converterimus. Beneficium nullum eft, nifi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica et benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna navigia patiantur, et ad fubvehendas copias largo ac perenni alveo currant, aut pifcofa et amoena pinguibus arvis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere fe judicat, non magis quam odium, fi immodicus fuperfluxit, tardeque deceffit: nec ventus beneficium dat, licet lenis et fecundus adfpiret: nec utilis et falubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus eft, debet non tantum prodeffe, fed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: et quam multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: et quam multos aeftu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem intereft, utrum mihi qui nefcit, profuerit, an qui fcire non potuit? cum utrique velle defuerit. Quid autem intereft, utrum me jubeas navi, aut vehiculo, aut lanceae debere beneficium: an ei qui aeque quam ifta propofitum benefaciendi nullum habuit, fed profuit cafu?

Cap. VIII. Beneficium aliquis nefciens accipit; nemo a nefciente. Quomodo multos fortuita fanant, nec ideo remedia funt, et in flumen alicui cecidiffe frigore magno, caufa fanitatis fuit: quomodo quorumdam flagellis quartana difcuffa eft, et metus repentinus animum in aliam curam

p *Non poffum magis*] Refpondet Seneca Liberali, cum quo tanquam praefente hic difputare fe fingit: non poffum brevius dicere, et littus magis legere.

ram avertendo ſuſpectas horas [q] fefellit: nec ideo quidquam horum, etiamſi ſaluti fuit, ſalutare [r] eſt: ſic quidam nobis proſunt, dum nolunt, imo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum conſilia fortuna deflexit in melius. An exiſtimas me debere ei quidquam, cujus manus, cum me peteret percuſſit hoſtem meum, qui nocuiſſet, niſi erraſſet? Saepe hoſtis dum aperte pejerat, etiam veris teſtibus abrogavit fidem, et reum velut factione circumventum miſerabilem reddidit. Quosdam ipſa, quae premebat, potentia eripuit: et judices quem damnaturi erant cauſa, [s] damnare gratia noluerunt. Non tamen hi reo beneficium dederunt, quamvis profuerint. quia telum quo miſſum ſit, non quo pervenerit, quaeritur, et beneficium ab injuria diſtinguit, non eventus, ſed animus. Adverſarius meus, dum contraria dicit, et judicem ſuperbia offendit, et in unum teſtem temere dimittit, [t] cauſam meam erexit. Non quaero an pro me erraverit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe ut gratus ſim, velle debeo idem facere quod ille, ut beneficium daret, debuit. [u] Numquid eſt iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus, aut reſperſus, aut quo nollet, impulſus eſt? Atqui quid eſt aliud, quod illum querelae eximat, cum in re ſit injuria, quam neſciſſe quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille injuriam fecerit, et amicum et inimicum voluntas facit. Quam multos militiae morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus ſuae occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus pervenirent, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officii caſus eſt: [v] nec inimico cujus nos lis ſervavit, dum vexat ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod a bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imitabor ipſum.

CAP.

q *ſuſpectas horas*] quibus febrim acceſſuram ſuſpicio erat.

r *ſalutare*] ſua vi et natura, ſed *συμβεβηκότως* et quod ajunt ex accidente. *Lipſ.*

s *cauſa*] i. e. ob cauſam, ſic mox *gratia* i. e. ob gratiam. Eſt enim hic uſus ſexti caſus antiquis uſitatus. Sic Cic. ad Attic. L. 6. Ep. I. *Lepta tua epiſtola gaudio exultat.* Gronov.

t *in unum teſtem temere dimittit*] Cauſam temere in uno teſte collocat, cum plures habere potuiſſet. *Lipſ.* Alii tamen praepoſitionem *in* non habent in textu.

u *debuit*] *Alii legunt* velle debuit.

v *extra ſenſum officii caſus eſt*] hoc eſt: caſus non intelligit ſe officium facere.

Cap. X. Ad primum illum [x] revertamur. Ut gratiam referam, aliquid facere me vis: ipſe ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Ut ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, ut quod a nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab injuria in beneficium delapſus eſt? Ut beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: ut non debeam, ſatis eſt, noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimae ac pleniſſimae voluntati fortuna deeſſet, id aeque beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, ſed ex deſtinato profuiſſe.

Cap. XI. Cleanthes exemplo ejusmodi utitur: Ad quaerendum, inquit, et accerſendum ex academia Platonem, duos pueros miſi. alter totam porticum perſcrutatus eſt, alia quoque loca in quibus illum inveniri poſſe ſperabat, percucurrit, et domum non minus laſſus quam irritus rediit: alter apud proximum circulatorem reſedit, et dum vagus atque erro vernaculis [y] congregatur et ludit, transeuntem Platonem, quem non quaeſierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in ſe erat, quod juſſus eſt fecit: hunc feliciter inertem, caſtigabimus. Voluntas eſt, quae apud nos ponit officium: cujus vide quae conditio ſit, ut me debito obſtringat. Parum eſt illi velle, niſi profuit: parum eſt profuiſſe, niſi voluit. Puta enim aliquem donare voluiſſe, nec donaſſe. animum quidem ejus habeo, ſed beneficium non habeo: quod conſummat et res, et animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, ſed non dedit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, ſed non potuit, amicus quidem ero, ſed non obligatus. Et volam illi aliquid praeſtare: nam et ille voluit mihi. ceterum ſi benigniore fortuna uſus praeſtitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: hinc initium a me fiet numerandi.

Cap. XII. Intelligo jam quid velis quaerere. non opus eſt te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis ſua cauſa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim ſaepe te conquerentem audio, quod quaedam quae homines ſibi praeſtant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: ſed prius hanc

x *Ad primum illum*] nam tria genera quibus non obligamur etſi bene fecerint. Primi qui nihil a ſe contulerunt: alteri qui nolentes juverunt: tertii qui nocere volentes. *Lipſ.*

y *vernaculis*] ſervis ejusdem populi aut urbis.

hanc quaeſtiunculam dividam, et rem aequam ab iniqua ſeparabo. Multum enim intereſt, utrum aliquis beneficium nobis det ſua cauſa, an noſtra: an ſua et noſtra. Ille qui totus ad ſe ſpectat, et nobis prodeſt, quia aliter ſibi prodeſſe non poteſt: eo loco mihi eſt, quo qui pecori ſuo hibernum et aeſtivum pabulum proſpicit; eo loco, quo qui captivos ſuos, ut commodius veneant, paſcit, et opimos boves ſaginat ac defricat; quo laniſta, qui familiam ſuam ſumma cura exercet, atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes) a beneficio diſtat negotiatio.

Cap. XIII. Rurſus non ſum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis eſſet, fuit et ſibi. Non enim exigo, ut ſine reſpectu ſui mihi conſulat. imo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, et inter me ſeque diviſerit: Licet id ipſe ex majore parte poſſideat, ſi modo me in conſortium admiſit, ſi duos cogitavit: ingratus ſum, non ſolum injuſtus, niſi gaudeo hoc illi profuiſſe, quod proderat mihi. Summae malignitatis eſt, non vocare beneficium, niſi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat ſua cauſa, reſpondebo. Uſus me, quare potius te mihi profuiſſe dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non poſſe me magiſtratum, quam ſi decem captos cives ex magno captivorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te ſervitute ac vinculis liberavero? atqui mea id cauſa faciam. Adverſus hoc reſpondeo. Aliquid iſtic tua cauſa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: tibi enim ad utilitatem tuam ſatis eſt quoslibet redemiſſe. Itaque debeo, non quod redimis me, ſed quod eligis. poteras enim et alterius redemptione idem conſequi, quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, et me in beneficium recipis, duobus profuturum. Praefers me aliis: hoc totum mea cauſa facis. Itaque ſi praetorem te factura eſſet decem captivorum redemptio, decem autem ſoli captivi eſſemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, a tua utilitate ſeductum. [z] Non ſum invidus beneficii interpres, nec deſidero illud mihi tantum dari, ſed et tibi.

Cap. XIV. Quid ergo, inquit, ſi in ſortem nomina veſtra conjici juſſiſſem, et tuum nomen inter redimendos exiſſet, nihil deberes mihi? imo deberem, ſed exiguum. Quid ſit hoc, dicam. Aliquid iſtic mea cauſa facis, quod me

z *ſeductum*] quod cum tua utilitate conjunctum non ſit.

me ad fortunam redemtionis admittis. quod nomen meum exiit, ſorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dediſti, cujus majorem partem fortunae debeo: ſed hoc ipſum tibi, quod fortunae debere potui. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium eſt: quod qui dat, non computat cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt. [a] Vendit mihi aliquis frumentum. vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, aeſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem. in quo invehendo mercator non cogitavit, quantum auxilii allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucri ſibi. Quod emi, non debeo.

Cap. XV. Iſto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraveris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia eſt. Adverſus hoc reſpondetur, quaedam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a medico rem inaeſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore ſtudia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operae ſolvitur, quod deſerviunt, quod a rebus ſuis avocati nobis vacant. mercedem non meriti, ſed occupationis ſuae ferunt. Aliud tamen dici poteſt verius, quod ſtatim ponam, ſi prius quomodo iſtud refelli poſſit, oſtendero. Quaedam, inquit, pluris ſunt quam vaenierunt, et ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis empta ſint, debes. Primum, quid intereſt quanti ſint, cum de pretio inter ementem et vendentem convenerit: Deinde non emi illud ſuo pretio, ſed tuo. [b] Pluris eſt, inquit, quam vaeniit. Sed pluris vaenire non potuit: pretium autem cujusque rei pro tempore eſt. [c] Cum bene iſta laudaveris: tanti ſunt, quanto pluris vaenire non poſſunt. praeterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam ſi pluris iſta ſunt, non tamen ullum iſtic tuum munus eſt, ut non ex uſu effectuve, ſed ex conſuetudine et annona aeſtimetur. Quod tu pretium ponis trajicienti maria, et per medios fluctus, cum e terrae conſpectu receſſit, certam ſecanti viam, et proſpicienti futuras tempeſtates, et ſecuris omnibus jubenti ſubito vela ſtringi, armamenta demitti, paratos ad incurſum procellae et repentinum impetum ſtare?

a *in ſe converſum eſt*] Unum ſe ſpectat, foras et ad alios non tendit. *Lipſ.*

b *ſed tuo*] quanti tu aeſtimaſti.

c *pro tempore eſt*] Atque ideo variat, ut judicia et cupiditas hominum, ſive et copia aut inopia mercium fuit.

re? huic tamen tantae rei premium vectura perſolvit. Quanti aeſtimas in ſolitudine hoſpitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? ſcio tamen quanti iſta conſecuturus diverſorium ſubeam. Quantum nobis praeſtat, qui labentem domum ſuſcipit? et agentem ex imo rimas inſulam, [d] incredibili arte ſuſpendit? certo tamen et levi pretio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtibus tutos, et a ſubitis latronum incurſionibus praeſtat. notum eſt tamen, illas turres, pro ſecuritate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

Cap. XVI. Infinitum erit, ſi latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna conſtare. Quid ergo? quare et medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec adverſus illos mercede defungor? Quia ex medico ac praeceptore in amicum tranſeunt, et nos non arte quam vendunt, obligant, ſed benigna et familiari voluntate. Itaque medico, ſi nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos, quos perambulat, ponit, ſine ullo affectu facienda vitandave praecipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, ſed tanquam imperatorem. [e] Ne praeceptorem quidem habeo cur venerer, ſi me in grege diſcipulorum habuit, ſi non putavit dignum propria et peculiari cura, ſi nunquam in me direxit animum: et cum in medium effunderet, quae ſciebat, non didici, ſed excepi. Quid ergo eſt, quare iſtis debeamus multum? non quia pluris eſt quod vendiderunt quam emimus, ſed quia nobis ipſis aliquid praeſtiterunt. Ille magis pependit, [f] quam medico neceſſe eſt: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monſtrare, ſed admovit. Inter ſolicitos aſſedit, ad ſuſpecta tempora occurrit: nullum miniſterium oneri illi, nullum faſtidio fuit. Gemitus meos non ſecurus audivit, in turba multorum invocantium, ego illi potiſſima curatio fui. tantum aliis vacavit, quantum mea valetudo permiſerat. Huic ego non tanquam medico, ſed tanquam amico, obligatus ſum. Alter rurſus in docendo, et laborem et taedium tulit, praeter illa quae a praecipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillavit ac tradidit,

d *inſulam*] συνοικίαν.

e *imperatorem*] ſcilicet aegri dicebantur imperare Medicis quos advocabant, et annua mercede obſtrictos habebant. Sic Alfenus leg. 26. Medicus quod putaret multo plures Imperantes ſibi habiturum. Ita *Lipſius.* Hoc tamen diſplicet Salmaſio, qui Medicum aegros perambulantem Salutatori comparari putat, matutino officio Imperatorem videnti et alios Principes quibus cliens eſt.

f *pependit*] animo anxius in curando.

dit, hortando bonam indolem erexit, et modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens et pigrum, injecta (ut ita dicam) manu, extraxit: nec quae sciebat, maligne dispensavit, quo diutius esset necessarius, sed cupiit, si posset, universa transfundere. Ingratus sum nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

Cap. XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adjecimus, [g] si nobis opera illorum enixior visa est: et gubernatori, et opifici vilissimae mercis, et in diem se locanti corollarium [h] aspersimus. In optimis vero artibus quae vitam aut conservant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adjice, quod talium studiorum traditio miscet amicos. [i] hoc cum factum est, tam medico quam praeceptori pretium operae solvitur, animi debetur.

Cap. XVIII. Plato cum flumen nave transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixisset positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullo post, cum alium atque alium gratis eadem transveheret sedulitate, negavit illi jam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tanquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? tanquam ab uno, nihil. cum omnibus solvam, quod cum omnibus debeo.

Cap. XIX. Negas, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita nave per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut utique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium judicat dare; sed aut reip. aut viciniae, aut ambitioni suae praestat: et pro hoc aliud quoddam commodum exspectat, quam quod a singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si Princeps civitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo universis

g *adjecimus*] nos Domini scilicet, qui tabernae praeposuimus, dedimus aliquid supra mercedem quam pacti eramus. *Lips.*

h *corollarium*] auctarium ἐπίμετρον.

i *miscet amicos*] Inter se jungit, amicitiam conciliat. Alii legunt *miscet animos.*

versis proderat, noluit mihi proprie civitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset quod fecit? Primum, cum cogitavit Gallis omnibus prodesse, et mihi cogitavit prodesse. eram enim Gallus: et me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ergo quoque illi non tanquam proprium debebo, sed tanquam commune unus e populo: non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.

Cap. XX. Si quis patriae meae pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc aes alienum profitebor aut candidatus, aut reus: [k] ad exsolvendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod universis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: et mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo pervenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunae nec Soli quidquam debes. non enim propter te moventur. Sed cum in hoc moveantur, ut universa conservent, et pro me moventur: universorum enim pars sum. Adjice nunc, quod nostra, et horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut per me prosit et sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suae fecit. Sol autem et Luna etiam si nobis prosunt sua causa, non in hoc tamen prosunt, ut per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

Cap. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint: illis autem non licet non moveri. ad summam, consistant, et opus suum intermittant. Hoc vide quod modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. imo maximum argumentum est firmae voluntatis, ne mutari quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Praeterea multum

k *aut candidatus aut reus*] candidati aes suum et alienum profiteri solebant. ut liqueret censum senatorium eos habere. Idem facere quoque cogebantur rei, si pecuniaria res ageretur. Videndum enim erat quid in suo aere, quid in alieno haberent, unde saepe in culpam aut innocentiam argumenta. Imo et opus deducere aes alienum, ut litis aestimatio deinde solveretur. Forte tamen et hoc modo poterit explicari: Neque extra judicium neque in judicio fatebor me illius debitorem, extra judicium cum in candida mea ero: sive in sordida reus. *Lips.*

multum intereſt, utrum dicas: Non poteſt hoc non facere, quia cogitur: an, Non poteſt nolle. Nam ſi neceſſe eſt illi facere, non debeo ipſi beneficium, ſed cogenti. Si neceſſe eſt illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipſe ſe cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Deſinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens eſt, ut eam neget voluntatem eſſe: cui non eſt periculum deſinendi, vertendique ſe in contrarium: cum ex diverſo nemo aeque videri debeat velle, quam cujus voluntas usque eo certa eſt, ut aeterna ſit? An ſi is quoque vult, qui poteſt ſtatim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle?

Cap. XXII. Agedum, inquit, ſi poſſunt, reſiſtant. Hoc dicis, Omnia iſta ingentibus intervallis diducta, et in cuſtodiam univerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerant, ſubita confuſione rerum ſidera ſideribus incurrant, et rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextusque velocitatis citatiſſimae, in tot ſecula promiſſas vices in medio itinere deſtituat, et quae nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex aequo temperantia, repentino concrementur incendio, et ex tanta varietate ſolvantur, atque eant in unum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, et profunda vorago tot deos [l] ſorbeat. Eſt tanti, ut tu coarguaris, iſta concidere? Proſunt tibi etiam invito, euntque iſta tua cauſa: etiamſi major illis alia, ac prior cauſa eſt.

Cap. XXIII. Adjice nunc, quod non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legem aeterna voluntas eſt. ſtatuerunt, quae non mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid deſinere non poſſunt, [m] perſeverare voluerunt: nec unquam primi conſilii deos poenitet. Sine dubio ſtare illis [n] et deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ob aliud, quam quia vis ſua illos in propoſito tenet; nec imbecillitate permanent, ſed quia non libet ab optimis aberrare, et ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cum univerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemque hominis habuerunt.

l *tot deos*] Nam Chryſippus et Cleanthes, ut Plutarchus ait, coelum, terram, aërem, mare diis compleverunt, et neminem tamen ex tam multis immortalem reliquerunt excepto uno Jove.

m *deſinere non poſſunt*] efficere ut deſinat et deſtruatur. Modo non valde diſſimili *artem deſinere* Cicero dixit Famil. VII, 1.

n *ſtare illis*] quieſcere, et otium agere. Intelligit autem per deos ſidera et ſtellas.

runt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, et explicare opus suum: quia pars operis sumus et nos. Debemus ergo et Soli, et Lunae, et ceteris coelestibus beneficium: quia etiamsi potiora illis sunt, in quae [o] oriuntur, nos tamen in majora ituri [p] juvant. Adjice, quod ex destinato juvant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed haec quae accipimus, accepturos scierunt: et quamquam majus illis propositum sit, majorque actus sui fructus, quam servare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates a principio rerum praemissa mens est, et is ordo mundo datus, ut appareat curam nostri non inter ultima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. et multi non ut gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, et auxilia providerint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitavit enim nos ante natura, quam fecit: nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, [q] humani imperii conditio sit. vide in quantum corporibus vagari liceat, quae non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. [r] vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut noverint deos, aut quaerant, et mente in altum data divina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium et incogitatum opus. Inter maxima; rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iste furor est, controversiam diis muneris sui facere? Quomodo adversus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio [s] non potest: qui negat ab his accepisse se, a quibus cum maxime accipit; qui et semper daturi sunt, et nunquam recepturi? Quanta autem perversitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: et continuationem ipsam, seriemque beneficiorum, argumentum vocare necessario dantis? Nolo. sibi habeat. quis illum rogat? et omnes alias impudentis animi voces his adstrue. Non ideo de te minus meretur is, cujus liberalitas ad te etiam dum negas pervenit: cujusque

 bene-

o *in quae*] quorum gratia.

p *in majora ituri*] majoram rerum causa periodos suas peracturi.

q *non intra homines*] non intra humani generis limites imperium hominum se continet, sed ad animantia quoque et ceteras res creatas extenditur.

r *omnem in partem sui misit*] aquam nimirum quam navibus sulcamus, aërem quem oculis pervagamur.

s *sine impendio*] sine re quam det vel faciat; homines enim hominibus sine impendio grati esse non possunt.

beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus eſt.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fovent: et ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura conſtringunt: et mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum, audacem juventam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, coactam applicant. Adoleſcentibus quoque, ac jam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intemperantia rejiciunt, vis adhibetur ac ſervitus. Itaque beneficiorum maxima ſunt, quae a parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, et repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diverſo nimis grati: qui aliquid incommodi precari ſolent his quibus obligati ſunt, aliquid adverſi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, et pia voluntate, quaeritur: quorum animus ſimillimus eſt pravo amore flagrantibus, qui amicae ſuae optant exſilium, ut deſertam fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis deſideranti donent: optant morbum, ut aſſideant: et quidquid inimicus optaret, amantes vovent. Fere idem itaque exitus eſt odii, et amoris inſani. Tale quiddam et his accidit, qui amicis incommoda optant, quae detrahant, et ad beneficium injuria veniunt: cum ſatius ſit vel ceſſare, quam per ſcelus officio locum quaerere. Quid ſi gubernator a diis tempeſtates infeſtiſſimas, et procellas petat, ut gratior ars ſua periculo fiat? quid ſi imperator deos oret, ut magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, et vallum trepidante exercitu convellat, et in ipſis portis infeſta ſigna conſtituat, quo majore cum gloria rebus lapſis profligatisque ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipſi affuturi ſunt, et ante illos ſterni, quam erigi volunt. Inhumana iſta perverſe grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſte deeſſe non poſſis.

CAP. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia ſimul opto et periculum, et remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, ſed minus quam ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt, ut extrahas, mergere; evertere, ut ſuſcites; ut emittas, includere. Non eſt beneficium, injuriae finis: nec unquam id detraxiſſe meritum eſt, quod

ipſe,

ipſe, qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam ſanes. potes inire gratiam, ſi, quia vulneratus ſum, ſanas: non, ſi vulneras, ut ſanandus ſim. Nunquam cicatrix, niſi collata vulneri, [t] placuit: quod ita coiſſe gaudemus, ut non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cujus nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

Cap. XXVII. Simul, inquit, ut poſſim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, [u] jam ingratus es. nondum audio quid illi velis praeſtare: ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi et metum, et majus aliquod imprecaris malum. optas ut ope indigeat: hoc contra illum eſt. optas ut tua indigeat ope: hoc pro te eſt. non ſuccurrere vis illi, ſed ſolvere. Qui ſic properat, ipſe ſolvi vult, [v] non ſolvere. Ita quod unum in voto tuo honeſtum videri poterat, ipſum turpe et ingratum eſt, nolle debere. optas enim, non ut tu facultatem habeas referendae gratiae, ſed ut ille neceſſitatem implorandae. Superiorem te facis, et quod nefas eſt, bene meritum ad pedes tuos mittis. quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quam per malam rationem ſolvere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim niſi quod dederat, amitteret: nunc vis illum ſubjici tibi jactura rerum ſuarum, et ſtatus mutatione in id devocari, ut infra beneficia ſua jaceat. Gratum te putabo? coram eo, cui prodeſſe vis, opta. Votum tu iſtud vocas, quod inter gratum et inimicum poteſt dividi? quod non dubites adverſarium et hoſtem feciſſe, ſi extrema taceantur? [x] Hoſtes quoque optaverunt capere quasdam urbes, ut ſervarent: et vincere quosdam, ut ignoſcerent. nec ideo non hoſtilia vota: in quibus, quod mitiſſimum eſt, poſt crudelitatem venit. Denique qualia eſſe judicas vota, quae nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, ſuccedere? peſſime cum eo agis, cui vis a diis noceri, a te ſuccurri: inique cum ipſis diis. Illis enim duriſſimas partes imponis, tibi humanas. ut tu proſis, dii nocebunt? Si accuſatorem ſubmitteres, quem deinde removeres, ſi aliqua illum lite implicares, quam ſubinde diſcuteres, nemo de tuo ſcelere dubitaret: quid intereſt, utrum iſtud fraude tentetur, an voto? niſi quod poten-

t *collata vulneri*] quod ſcilicet malum erat majus quam cicatrix.

u *in media parte voti tui occupem*] voto nondum plene prolato praeveniam. *Lipſ.*

v *ſolvi vult*] obligatione, ipſi moleſta, qua benefactori obſtrictus eſt.

x *ſi extrema taceantur*] auxilium nimirum quod ei ferre cupis.

potentiores illi adversarios quaeris. Non est quod dicas: Quam enim illi injuriam facio? Votum tuum aut supervacuum est, aut injuriosum: imo injuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: injuria vero, quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

Cap. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, et in hoc valuissent, ut tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde utrumque certum puta: quod nocet, prius est. Praeterea, tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupavit, portus ac praesidii dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi servatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit solida et inconcussa securitas. Opta, ut reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

Cap. XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne utitur largiendo juvandoque, ut nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum poenitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, et clementiam, irritet ac provocet turba gratorum: quos illi et habere contingat, nec experiri necesse sit. [y] Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam aequali in eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto haec justiora vota sunt, quae te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quae quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conversatio, sermo comis, et sine adulatione jucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutae, si credere; convictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, ut non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

Cap. XXX. Ista tristis, et omni voto submovenda occasio, ac procul repellenda. ut gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo

y *nec experiri necesse sit*] quod fieri nequit nisi sors ejus deterior facta ad beneficia ab iis recipienda idoneus fuit.

tuo carcerem, vincula, fordes, fervitutem, bellum, egeftatem: haec funt occafiones tui voti. fi quis tecum contraxit, per ifta dimittitur. [z] Quin potius eum potentem effe velis, cui plurimum debes, et beatum? Quid enim (ut dixi) vetat, te referre etiam fumma felicitate praeditis gratiam? cujus plena tibi occurret et varia materia. Quid? tu nefcis debitum etiam locupletibus folvi? Nec te invitum adftringam: Omnia fane excluferit opulenta felicitas: monftrabo tibi, cujus rei inopia laborent magna faftigia, quid omnia poffidentibus defit. Scilicet ille, qui verum dicat, et hominem inter mentientes ftupentem, ipfaque confuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a confenfu concentuque falforum. Non vides quemadmodum illos in praeceps agat exftincta libertas, et fides in obfequium fervile fubmiffa, dum nemo ex animi fui fententia fuadet, diffuadetque, fed adulandi certamen eft, et unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandiffime fallat? Ignoravere vires fuas, et dum fe tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere fupervacua, et in difcrimen rerum omnium perventura bella: utilem et neceffariam rupere concordiam: fecuti iram, quam nemo revocabat, multorum fanguinem haufierunt, fufuri noviffime fuum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus exiftimant turpe quam vinci, et perpetua credunt, quae in fummum perducta maxime nutant. Ingentia fuper fe ac fuos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa fcena, et vanis et cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipfos nihil non adverfi exfpectare debuiffe, ex quo nihil veri audire potuerunt.

Cap. XXXI. Cum bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum tumentum, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius ajebat, non laturos nuncium belli, et ad primam adventus famam, terga verfuros: alius, nihil effe dubii, quin illa mole non vinci folum Graecia, fed obrui poffet: magis verendum, ne vacuas defertasque urbes invenirent, et profugis hoftibus vaftae folitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas vires exercere poffent. Alius, illi vix rerum naturam fufficere, angufta effe claffibus maria, militi caftra, explicandis equeftribus copiis campeftria, vix patere caelum fatis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique jactarentur, quae hominem nimis aeftimatione fui furentem concitarent,

z *per ifta dimittitur*] fi quis vinculo aliquo tecum haeret, per haec liberatur, ifta enim ei optas ut folvere aut folvi poffis. *Lipf.*

tarent, Demaratus Lacedaemonius ſolus dixit, ipſam illam qua ſibi placeret multitudinem, indigeſtam et gravem, metuendam eſſe ducenti: non enim vires, ſed pondus habere: immodica numquam regi poſſe; nec diu durare, quidquid regi non poteſt. In primo, inquit, ſtatim monte Lacones objecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot iſta gentium millia trecenti morabuntur, haerebunt in veſtigio fixi, et commiſſas ſibi anguſtias tuebuntur, et corporibus obſtruent. tota illos Aſia non movebit loco. tantas minas belli, et paene totius generis humani ruentis impetum, pauciſſimi ſuſtinebunt. Cum te mutatis legibus ſuis [a] natura transmiſerit, [b] in ſemita haerebis, et aeſtimabis futura damna, cum putaveris quanti Thermopylarum anguſta conſtiterint. Scies te fugari poſſe, cum ſcieris poſſe retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cujus cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, et tuis te viribus prement. Verum eſt quod dicitur, majorem belli apparatum eſſe, quam qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituis. Sed haec res contra nos eſt: ob hoc ipſum te Graecia vincet, quia non capit. uti toto te non potes. Praeterea, quae una rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, et inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum eſſe te ſentias. Ceterum non eſt, quod exercitum tuum ob hoc ſuſtineri putes non poſſe, quia numerus ejus duci quoque ignotus eſt. Nihil tam magnum eſt, quod perire non poſſit: cui naſcitur in perniciem, ut alia quieſcant, ex ipſa magnitudine, ſua cauſſa. Acciderunt quae Demaratus praedixerat. Divina atque humana impellentem, et mutantem quidquid obſtiterat, trecenti ſtare juſſerunt; ſtratusque per totam paſſim Graeciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba diſtaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miſerior. Demarato gratias egit, quod ſolus ſibi verum dixiſſet, et permiſit petere quod vellet: petit ille, ut Sardes maximam Aſiae civitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id ſolis datum regibus. Dignus fuerat praemio, antequam peteret: ſed quam miſerabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, niſi qui non dicebat ſibi? [c]

CAP.

a *mutatis legibus ſuis*] e terra enim mare, ex mari terram fecit, ut eſt apud Herodotum. *Lipſ.*

b *transmiſerit*] in Graeciam conſtrato Helleſponto. *Lipſ.*

c *non dicebat ſibi*] h. e. non in com-

Cap. XXXII. Divus Augustus filiam ultra impudicitiae maledictum impudicam relegavit, et flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis commessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiae in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam [d] concursum: cum ex adultera in quaestuariam versa, jus omnis licentiae sub ingnoto adultero [e] peteret. Haec tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens irae publicaverat. Deinde cum, interposito tempore, in locum irae subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quae tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, saepe exclamavit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones; et protinus scriptae. fracta classis; et intra paucos dies natavit nova. saevitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis: tota vita, Agrippae et Maecenatis vacavit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quam quaerere? Non est quod existimemus, Agrippam et Maecenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in praesentium coutumeliam, amissa laudare, et his virtutem dare vera dicendi, a quibus jam audiendi periculum non est.

Cap. XXXIII. Sed ut me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, et in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium utile. Quaeris, quid felici praestare possis? effice, ne felicitati suae credat: ut sciat illam multis et fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansurae semper potentiae excusseris, docuerisque mobilia esse quae dedit casus, et majore cursu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa perventum est, retro iri? sed saepe inter fortunam maximam et ultimam nihil interesse: Nescis quantum sit pretium amicitiae: si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum,

commodum suum dicebat, exterus quippe, ad quem nihil Xerxis res pertinebant. *Lips.*

d *ad Marsyam*] cujus statua in foro erat et ad eum tribunal. *Lips.*

e *ignoto adultero*] qui nec ipsam, quem nec ipsa nosset, *Id.*

cum, rem non domibus tantum, ſed ſeculis raram: quae non aliubi magis deeſt, quam ubi creditur abundare. Quid? iſtos tu libros, [f] quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum exiſtimas eſſe? Non ſunt iſti amici, qui agmine magno januam pulſant, qui in primas et ſecundas admiſſiones [g] digeruntur. Conſuetudo iſta vetus eſt regibus, regesque ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. Eſt proprium ſuperbiae, magno aeſtimare introitum ac tactum ſui liminis, et pro honore dare, ut oſtio ſuo propius aſſideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quae receptos quoque excludunt.

Cap. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus et mox Livius Druſus inſtituerunt ſegregare turbam ſuam, et alios in ſecretum [h] recipere, alios cum pluribus, [i] alios univerſos. [k] Habuerunt itaque iſti amicos primos, habuerunt et ſecundos, nunquam veros. Amicum vocas, cujus diſponitur [l] ſalutatio? aut poteſt hujus tibi patere fides, qui per fores maligne [m] apertas non intrat, ſed illabitur? Huic pervenire usque ad diſtringendam libertatem [n] licet, cujus vulgare et publicum verbum et promiſcuum ignotis, Ave, non niſi ſuo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque iſtorum veneris, quorum ſalutatio urbem concutit, ſcito etiam ſi animadverteris obſeſſos ingenti frequentia vicos, et commeantium in utramque partem catervis itinera compreſſa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quaeritur. illo recipiendus eſt, illic retinendus, et in ſenſus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te exiſtimas, ſi inutilis es, niſi afflicto; ſi rebus bonis ſupervacuus. Quemadmodum te in dubiis, et in adverſis, et in laetis ſapienter geris, ut dubia prudenter tractes, adverſa fortiter, laeta moderate: ita in omnia utilem de amico exhibere potes. Adverſa ejus ſi nec

f *iſtos tu libros*] amicos et clientes nominatim atque ordine in libros digerebant nomenclatores, ut meminiſſe et nominare poſſent, ac domino ſuggerere. *Lipſ.*

g *in primas et ſecundas admiſſiones*] Solent pro dignitatum diſcrimine amicos aut clientes dividere. Honeſtiores primos ad ſalutationem admittere, tum alios tertiosque. *Id.*

h *in ſecretum*] in cubiculum interius. *Lipſ.*

i *cum pluribus*] in aliud atrio proximum. *Id.*

k *univerſos*] in ipſo atrio ubi communiter ſalutabant. *Id.*

l *diſponitur*] loco ſuo et vice. *Id.*

m *maligne*] aegre et faſtidioſe ab oſtiario ſuperbo. *Id.*

n *diſtringendam libertatem*] ſolvendam, laxandam libertatem: quam metus ac reverentia retinet et veluti clauſam habet. *Id.*

ſi nec deſerueris, nec optaveris, multa nihilominus, ut non optes, in tanta varietate, quae tibi materiam exercendae fidei praebeant, incident. Quemadmodum qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum partem ipſe ferat, quamvis pro illo videatur optare, ſibi proſpicit: ſic qui optat amico aliquam neceſſitatem, quam adjutorio ſuo fideque diſcutiat: quod eſt ingrati, ſe illi perfert, et tanti aeſtimat illum miſerum eſſe, ut ipſe gratus ſit, ob hoc ipſum ingratus. Exonerare enim ſe vult, et ut gravi ſarcina liberare. Multum intereſt, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficium; an ne debeas. Qui reddere vult, illius ſe commodo aptabit, et idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipſe liberari vult, quomodocumque ad hoc cupiet pervenire. quod eſt peſſimae voluntatis.

Cap. XXXV. Iſta, inquam, nimia feſtinatio ingrati eſt. id apertius exprimere non poſſum, quam ſi repetivero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, ſed effugere. Hoc dicere videris. Quando iſto carebo? quocumque modo mihi laborandum eſt, ne iſti obligatus ſim. Si optares ut illi ſolveres de ſuo, multum abeſſe videris a grato: hoc quod optas, iniquius eſt. Exſecraris enim illum, et caput ſanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, ut exiſtimo, de immanitate animi tui dubitaret, ſi aperte illi paupertatem, ſi captivitatem ſi famem ac metum imprecareris. Aliquid intereſt, utrum vox iſta voti ſit tui? [o] Sanus aliquid horum opta. I nunc, et hoc eſſe grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non usque in odium, ſed tantum ad infitiationem beneficii perveniret.

Cap. XXXVI. Quis pium dicet Aeneam, ſi patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, [p] ut bona liberis exempla monſtrarent, ſi optaverunt ut Aetna immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens et incenſa praecipitet, datura ipſis occaſionem exhibendae pietatis: ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, ſi Punicum bellum ut finiret, aluit: nihil Deciis, quod morte patriam ſervaverunt, ſi prius optaverant, ut devotioni fortiſſimae locum ultima rerum neceſſitas faceret. Graviſſima infamia eſt medici, opus quaerere. Multi quos auxerant morbos, et incitaverant, ut majore

o *utrum vox iſta voti ſit tui*] h. e. utrum iſta an haec voti tui ſit formula, an his an aliis verbis illud conceperis. *Gronov.*

p *Siculos juvenes*] de quibus Lib. 3. extremo.

jore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

Cap. XXXVII. Callistratum [q] ajunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exsilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa civitas et intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exsules esset, abominatum talem reditum. Rutilius [r] noster animosius, cum quidam illum consolaretur, et diceret instare arma civilia: brevi futurum: ut omnes exsules reverterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi pejorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exsilio meo erubescat, quam reditu moereat. Non est istud exilium, cujus neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico: ita non servat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoveat: qui etiamsi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

Cap. XXXVIII. In quibusdam civitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quaeri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optavit, non ut multis venderet, sed ut care: ut parvo sibi constarent, quae vendituruseslet. Cum constet negotiatio ex empto et vendito, quare votum ejus in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque fit? Praeterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, id est, intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam. agricolam annonae caritas erigit. eloquentiae exoptat pretium litium numerus. [s] medicis gravis annus in quaestu est. institores delicatarum mercium, juventus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne laedantur tecta:

q *Callistratum*] Oratorem eximium qui Demosthenem actione sua de Oropo ad eloquentiae studia excitavit; exsilii et damnationis ejus ipse Demosthenes Orat. adv. Polyclem meminit. *Lips.*

r *Rutilius*] de quo supra Lib. V. Cap. 17.

s *eloquentiae exoptat pretium litium numerus*] forte rectius cum *Lipsio* legeres *eloquentia et numerum.*

cta: jacebit opera fabrilis. Unius votum deprehenſum eſt, omnium ſimile eſt. An tu Arruntium, et Aterium, et ceteros qui captandorum teſtamentorum artem profeſſi ſunt, non putas eadem habere, quae deſignatores [t] et libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, neſciunt: hi familiariſſimum quemque, ex quo propter amicitiam ſpei plurimum eſt, mori cupiunt. Illorum damno [u] nemo vivit: hos quisque differt, [v] exhaurit. [x] Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi ſervitute meruerunt, ſed etiam ut tributo gravi liberentur. Non eſt itaque dubium, quin hi magis quod damnatum eſt in uno, optent: quibus quisquis morte profuturus eſt, vita nocet. Omnium tamen iſtorum tam nota ſunt vota, quam impunita. Denique ſe quisque conſulat, et in ſecretum pectoris ſui redeat, et inſpiciat quid tacitus optaverit. quam multa ſunt vota, quae etiam ſibi fateri pudet! quam pauca, quae facere coram teſte poſſimus!

Cap. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum [y] eſt: ſicut hoc votum amici, quod in manibus eſt, male utentis bona voluntate, et in id vitium incidentis, quod evitat. nam dum gratum animum feſtinat oſtendere, ingratus eſt. Hoc ait, in poteſtatem meam recidat, gratiam meam deſideret, ſine me ſalvus, honeſtus, tutus eſſe non poſſit. tam miſer ſit, ut illi beneficii loco ſit, quidquid redditur. Haec diis audientibus. Circumveniant illum domeſticae inſidiae, quas ego poſſim ſolus opprimere. inſtet potens inimicus et gravis, infeſta turba nec inermis, et creditor urgeat et accuſator.

Cap. XL. Vide quam ſis aequus, horum optares nihil, ſi tibi beneficium non dediſſet. Ut alia taceam, quae graviora committis, peſſima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exſpectas ſuum cujusque rei tempus: quod aeque peccat, qui non ſequitur, quam qui antecedit. Quomodo non ſemper beneficium recipiendum eſt, ſic non utique reddendum. Si mihi non deſideranti redderes, ingratus eſſes: quanto ingratior es, qui deſide-

rare

t *deſignatores*] qui funera comitabantur, diſponebant, ordinabant. *Lipſ.*

u *damno*] nihil enim iis tollitur etſi non additur. *Id.*

v *differt*] ſpem illorum morte non cito implet. *Id.*

x *exhaurit*] quia munera aſſidue mittunt iis quorum hereditati inhiant, et ut tributa pendunt. *Id.*

y *damnandum*] poena ſententia judicis irrogata, ut Demadi evenit.

rare me cogis? Exſpecta. quare ſubſidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleſte fers? quare, quaſi cum acerbo foeneratore, ſignare rationem parem [z] properas? Quid mihi negotium quaeris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui ſic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc diſcamus, beneficia ſecure debere, et occaſiones reddendorum obſervare, non manu facere, hanc ipſam cupiditatem primo quoque tempore liberandi ſe, meminerimus ingrati eſſe. Nemo enim libenter reddit, quod invitus debet: et quod apud ſe non vult eſſe, onus judicat eſſe, non munus. Quanto melius ac juſtius, in promptu habere merita amicorum: et offerre, non ingerere, nec obaeratum ſe judicare? quoniam beneficium commune vinculum eſt, et inter ſe duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum revertatur ad te: opto hilaris accipias. ſi neceſſitas alterutri noſtrum imminet, fatoque quodam datum eſt, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui ſolet. Ego paratus ſum: Nulla mora in Turno. oſtendam hunc animum, cum primum tempus advenerit: interim dii teſtes ſunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, et quaſi manu prendere, verentis et aeſtuantis, ne in ullo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo; contra, ſumma fiducia ſui: et ex conſcientia veri amoris, dimiſſa omnis anxietas. Tam cum vitio eſt, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. [a] hoc beneficii primum dati ſit jus, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me ſequius loquantur. Male agit, qui famae, non conſcientiae gratus eſt. Duos iſtius rei judices habes: te, quem non potes fallere; et illum, quem potes. Quid ergo, ſi nulla intervenerit occaſio? ſemper debebo? Debebis: ſed palam debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna voluptate apud te depoſitum intueberis. Poenitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus viſus eſt, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP.

z *ſignare rationem parem*] Signantur rationes cum finiuntur, cum bene diſpunctae et pares factae comprobantur. *Lipſ.*

a *quam non dare quod debes*] his omiſſis cetera ita diſponit Gronovius: *Interim convicium eſt recipe quod debeo. Hoc primum beneficii dati jus ſit, ut tempus eligat qui dedit.*

Cap. XLIII. In magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium ſinum ac domum replere: cum iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt, quanto majus ac difficilius interim ſit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque ubi ex virtute fit, par eſt: non minoris eſt animi beneficium debere, quam dare. eo quidem operoſius hoc quam illud, quo majore diligentia cuſtodiuntur accepta, quam dantur. Itaque non eſt trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum intempeſtive: quia aeque delinquit, qui ad referendam gratiam ſuo tempore ceſſat, quam qui alieno properat. Poſitum eſt illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum eſt. non poteſt hoc beneficium perdere, niſi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id eſt, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Praeſtet ſe in utrumque facilem: ſi vult recipere beneficium, referamus, reddamusque laeti. Illud apud nos cuſtodiri mavult, quid theſaurum ejus eruimus? quid cuſtodiam recuſamus? dignus eſt, cui utrum volet, liceat. Opinionem quidem et famam eo loco habeamus, tanquam non ducere, ſed ſequi debeat.

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM ET ORDO.

Similia prioribus, Quaeſtiunculae, et ſubtilibus utilia tamen mixta. Illud principio ſerium. coërcendam curioſitatem, et nimiam ſciendi cupidinem: animum potius ad mores et Virtutem, id eſt, Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occaſione Quaeſtio, An aliquis donare Sapienti poſſit, cum ejus ſint omnia? ait poſſe, quia animo quidem, non uſu tamen omnia poſſidet. Altera, An qui tentavit reddere beneficium, reddiderit: ita, ſed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod a viro bono acceperis, eidem jam malo reddes? Reddes, ſed cum cautione, ne illa quibus male, et in ſuam alienamve noxam utatur. Quarta, Numquid obliviſci datorem beneficii ſui oporteat? Non omnino et poſſe tenere memoria ait, imo et interdum exigere. Ultima, Quomodo ferendi ingrati? placido animo, manſueto, magno.

CAPUT I.

CAPUT I.

Bonum, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terrae. a *Non hic te carmine longo,*
Atque per ambages et longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: b et exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cum tibi superfuerit. c Si voluissem lenocinari mihi, d debuit paullatim opus crescere, et ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maxime necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint quae regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inventa. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo judicio magnus, etiamsi maximis comparetur, solet: Plus prodesse, si pauca praecepta sapientiae teneas, sed illa in promptu tibi et in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros e nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario f rarus est, sed qui in uno se aut altero bene et diligenter exercuit, et eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriae satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quae ratio Oceanum effundat ac revocet: g quare septimus quisque annus aetati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non servet proportionem suam, sed ultima in angustias coëant, et columnarum novissime intervalla jungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum jungat. utrum unus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint, cur pariter natis fata diversa sint. maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum inter est. Non multum tibi noce-

a *In manibus terrae*] i. e. tam propinqnae ut manibus jam contingamus: quod vulgo dicunt in portu navigare.

b *Reliqua hic liber cogit*] reliqua de beneficiis dicenda hic liber complectitur.

c *cum tibi superfuerit*] otium scilicet istis impendendum.

d *lenocinari mihi*] gratiosum venustumque me reddere. *Lips.*

e *numeros*] palaestrae verbum in motibus illis et formatione flexuque membrorum. *Lips.*

f *sub adversario*] in ipsa pugna, licet sub doctore et in ludo frequentior sit.

g *effundat ac revocet*] fluxum et refluxum ejus efficiat.

nocebit transisse, quae nec licet scire, nec prodest. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturae queri possumus: quia nullius rei difficilis inventio est, nisi cujus hic unus inventae fructus est, invenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec avida spe infinita complectitur, sed didicit a se petere divitias: si deorum hominumque formidinem ejecit, et scit non multum esse ab homine timendum, a Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur,[h] eo perductus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecravit, et quacumque vocat illa, planum[i] putat: si sociale animal, et in commune genitus, mundum ut unam omnium domum spectat, et conscientiam suam diis aperuit, semperque tanquam in publico vivit: si se magis veritus quam alios, subductus ille tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummavit scientiam utilem, atque necessariam. reliqua oblectamenta otii sunt. Licet enim jam in tutum retracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

Cap. II. Haec Demetrius noster utraque manu tenere proficientem jubet, haec nusquam dimittere, imo affigere, et partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, ut sua sponte occurrant salutaria, et ubique ac statim desiderata praesto sint: et sine mora ulla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse ullum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitae opera distribuat: ad hanc legem et agat cuncta, et exigat: miserrimosque mortalium judicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est, brevis, fastidio objecta: quo avidus hausta est, citius in contrarium recidens, cujus subinde necesse est aut poeniteat, aut pudeat. In qua nihil est magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu foeda. Ista est voluptas et homine et viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, et ea quam hominum

h *torquetur vita, dum ornatur*] omnia enim quae ad fastum spectant plus molestiae quam commodi afferunt.

i *planum*] non difficile, ut libenter et facile sequi possit.

k *et ea quam hominum*] duplicem per-

num [k] inter se rixantium ambitus concutit, et ea quae intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famae creditum est, vitiisque illos nostris [l] aestimavimus. Hanc voluptatem aequalem, intrepidam, nunquam sensuram sui taedium, percipit hic quem deformamus cum maxime: qui, ut ita dicam, divini juris atque humani peritus, praesentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, et distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes parvo esse contentum. omnia illius sunt non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant, quae tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus praemissus explorator erraret, et bella in ignoto mari quaereret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturae terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum et immensum, aviditate caeca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

Cap. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritavit implendo. [m] Cyrum et Cambysen, et totum regni Persici stemma percense. quem invenies, cui modum imperii satietas fecerit? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur et conditur: nec interest quantum eo quod inexplebile est, congeras. Unus est sapiens, cujus omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda praesidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, et illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamvis latissime pateant, sine tumultu obit: et omne humanum genus, potentissimus ejus optimusque, infra se videt. Derideas

perturbationem hic facit: a terra et a coelo. Illam quae ex opibus, honoribus, spe metuque rerum humanarum. Istam quae a superstitione et prava de iis opinione. *Lips.*

l *vitiisque illos nostris*] quia nos ultionis cupidi, quia nos malefacientibus reponimus, et plura talium affectuum. *Id.*

m *irritavit implendo*] cupidinem magis elicuit indulgendo.

deas licet: ingentis ſpiritus res eſt, cum Orientem Occidentemque luſtraveris animo, quo etiam remota et ſolitudinibus intercluſa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatiſſime fundit, aſpexeris, emittere hanc Dei vocem: Haec omnia mea ſunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil eſt extra omnia.

Cap. IV. Hoc ipſum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, expliceris. Dic mihi. quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? nam id quoque quod illi donat, ipſius eſt. Itaque non poteſt dari beneficium ſapienti: cui quidquid datur, de ſuo datur. atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me ſcito, et de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quidquam amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid et ſapientis eſſe, et ejus qui poſſidet, cui datum et aſſignatum eſt. Jure civili omnia regis ſunt: et tamen illa quorum ad regem pertinet univerſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt, et unaquaeque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi et domum, et mancipium, et pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini privata terminatione diſtinguunt. et totus ager hujus aut illius reipublicae eſt: pars deinde ſuo domino quoque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamvis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Nunquid dubium eſt, quin ſervus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſervus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideo non eſt munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus [n] omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos convenit) illud quod quaeritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia adverſus eum ſuſperſit, cujus univerſa

n * *Quemadmodum probemus*] Gronovius nihil hic mutandum putat niſi quod omiſſa ante *quemadmodum* negatio ſit reſtituenda. Legit igitur: *non quemadmodum* etc. hoc ſenſu: Non nunc eſt colligendum eſſe omnia ſapientis, neque oſtendendum quibus rebus id conficere ſoleamus; (hoc enim et tu ſumis et ego ſentio) ſed colligendum eſt illud quod quaeritur, quomodo poſſit illi dari, cujus nihil non eſſe inter ambos convenit. Eſt igitur *non quemadmodum probemus omnia* ἀποσιώπησις et ſermo interruptus conveniensque promtae diſputationi. et ad hoc *omnia* ex parentheſi revocandum *ſapientis eſſe*.

esse concessimus: Omnia patris sunt, quae in liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid et filium patri? Omnia deorum sunt: tamen et diis posuimus donum, et stipem jecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est: potest enim idem esse meum et tuum. Is, inquit, cujus prostitutae sunt, leno est: omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem et prostitutae sunt. ergo et prostitutae sapientis sunt. leno autem est, cujus prostitutae sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant et mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendat. Innumerabilia sunt, per quae cavillantur, cum pulcherrime, quid a nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enim sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat: quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Tempus istius probandae rei veniet. interim hoc huic quaestioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cujus est totum, posse donari. Conduxi domum a te: in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est: usus rei tuae, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in possessione nascantur: et si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis acervum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam sis dominus, intrabis: nec servum tuum, mercenarium meum abduces: et cum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus istis quae modo retuli, uterque ejusdem rei dominus est. quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem Dorus librarius suos vocat: et utrumque verum est. alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit: ac recte utriusque dicuntur esse. Utriusque enim sunt: sed non eodem modo. sic potest T. Livius a Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, [o] licet illius sint omnia. Nam cum regio more

o *viritim meum est*] in me singulariter transcriptum, sic infra C. 8.

more cuncta conſcientia poſſideat, ſingularum autem rerum in unumquemque proprietas ſit ſparſa: et accipere munus, et debere et emere, et conducere poteſt. Caeſar omnia habet, fiſcus ejus privata tantum, ac ſua: et univerſa in imperio ejus ſunt, in patrimonio propria. Quid ejus ſit, quid non ſit, ſine diminutione imperii quaeritur. nam id quoque quod tanquam alienum abjudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens univerſa animo poſſidet, jure ac dominio ſua.

CAP. VII. Bion modo omnes ſacrilegos argumentis eſſe colligit, modo neminem. Cum omnes de ſaxo [p] dejecturus eſt, dicit: Quisquis id quod deorum eſt, ſuſtulit et conſumpſit, atque in uſum ſuum vertit, ſacrilegus eſt: omnia autem deorum ſunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia ſunt: ergo quisquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cum effringi templa, et expilari impune Capitolium jubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe. quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia diis dicata. In his obſervari ſacrilegium, quae religio numini adſcripſit. Sic et totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: et tamen a ſacris profana diſcerni, et non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quae ſub coelo et conſpectu ſiderum licent. Injuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere: quem extra ictum ſua divinitas poſuit: ſed punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua obligat poenae. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etiamſi quocumque tranſtulit, quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi: ſic et ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi, non ex his quae univerſa habet, ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quae viritim [q] ei ſerviunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator [r] emiſit, cum illi ob virtutem et bene geſtam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuiſſet: Non eſt, inquit, vobis eo opus cive, cui plus opus ſit, quam uni civi. Quanto majoris viri putas,

 reſpuiſſe

p *de ſaxo*] Tarpejo, ritu Romano, nam id ſupplicium in magnis ſceleribus, *Lipſ.*

q *viritim*] ſic ſupra Cap. VI.

r *Imperator*] M. Curius, ut ex Plinio et Valerio Maximo patet.

respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

Cap. VIII. Ergo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, et per universa dimissum, omnia illius esse dicimus: cum ad hoc jus quotidianum [s] si ita res tulerit, capite [t] censebitur. Multum interest, possessio ejus animi magnitudine aestimetur, an censu. haec universa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, et ceteros magnos quidem viros, majores tamen, quia in laudem vetustorum invidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactae (licet neget ipse) sapientiae: firmaeque in his quae proposuit constantiae: eloquentiae vero ejus, quae res fortissimas deceat, non concinnatae, nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin providentia et talem vitam, et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum seculo nostro, aut convicium [u] deesset.

Cap. IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae nec daturus quidem acciperem: [v] quoniam multa video, quae me donare non deceat. [x] Volo sub conspectu meo ponere, quae gentium oculos regumque praestringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriae spolia propone: sive illa vis per ordinem expandere, sive (ut est melius) in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, et foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quae placet varietas, subditis medicamentis, [y] in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, et

s *quotidianum*] quo utimur, et quo meum tuum dicimus. *Lips.*

t *capite*] statu et conditione sua. Respicit autem ad censuales tabulas, in quibus viritim singuli et eorum opes descriptae. *Id.*

u *convicium*] dum corrigi ab ipso noluit.

v *nec daturus quidem acciperem*] non acciperem si dare aliis ac distribuere liceret.

x *non deceat*] luxuriae nimirum, libidinis et aliorum vitiorum instrumenta.

y *subditis medicamentis*] arte enim effe-

et aestimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina [z] pocula. parum scilicet luxuria magno furit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video uniones, non singulos singulis auribus comparatos: jam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt: junguntur inter se, et insuper alii binis superponuntur. [a] non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia [b] auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquido, nudam se non esse, jurabit. Haec ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronae nostrae, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.

CAP. X. Quid agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quae retuli, in majore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas utriusque [c] materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quae quidquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit et mersit, et ut noxiosis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum et argentum: ne aut instrumentum in caedes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, [d] et syngraphas, [e] et cautiones, [f] vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid foenus, et kalendarium, [g] et usura, nisi humanae cupiditatis extra naturam

effectum, ut testudo ligni speciem prae se ferret. vid. Plin. H. N. XVI, 43. idque effectum subditis testudinis segmentis tenuibus coloribus qui perlucerent. *Lips.*

z *murrhina*] de quibus Plinius H. N. XXXVII, 2.

a *alii binis superp.*] id tribaccam vocat Petronius.

b *patrimonia*] tantum enim horum unionum erat pretium, ut singula patrimonia singuli aequarent.

c *utriusque*] auri et argenti.

d *diplomata*] principalium donatium.

e *syngraphas*] privatorum nominum.

f *cautiones*] obligationes sub chirographo.

g *kalendarium*] liber foenebris, in quo usurae descriptae per kalendas. *Lips.*

turam [h] quaesita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit, quod non illis majus, quam quod detrahi posset, pondus injecerit. Quid sunt istae tabulae, quid computationes, et venale tempus. [i] et sanguinolentae centesimae? [k] voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subjici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiae somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, et vasta spatia terrarum colenda per vinctos, et immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, et familia bellicosis nationibus major, et aedificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia! Cum bene ista, per quae divitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, et illis divitiis meis redde. Ego regnum sapientiae novi, magnum, securum. ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

Cap. XI. Itaque cum C. Caesar illi ducenta [l] donaret, ridens rejecit, ne dignam quidem summam judicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deaeque, quam pusillo illum animo aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem [m] ab illo dici audivi, cum miraretur Caji dementiam, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

Cap. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: aeque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius; sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium jam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quam socii. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equi-

h *extra naturam*] non natura enim sed avaritia invenit. *Id.*

i *venale tempus*] usura enim datur ob tempus et moram, qua debitor credito fruitur. *Id.*

k *centesimae*] durissimae usurae, quae centesimo mense sortem aequant, h. e. duodeni annui nummi e centum. Olim nimirum per kalendas sive menses numerabant. *Id.*

l *ducenta*] quinque millia Philippicorum. *Lips.*

m *rem*] i. e. sententiam, breve dictum ingeniosum, ingens, h. e. ingentis animi signum.

equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi. hoc si cui cessi, quamvis illi communi recesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorumdam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, et jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. uti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis: Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: et tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes. [n]

Cap. XIII. Ne te traham longius, [o] Beneficium majus esse non potest: ea per quae beneficium datur, possunt esse majora: et plura, in quae se undique benevolentia effundat, et sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, et complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Haec quoque, quae venit quaestio, profligata est in prioribus: itaque breviter perstringetur. Possunt enim in hanc, quae data sunt aliis, argumenta transferri. Quaeritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Ut scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cujus faciendi occasionem non habuit. Et creditori suo pecuniam non solvit is, qui ut solveret, ubique quaesivit, nec invenit. Quaedam ejus conditionis sunt, ut effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni jure usus est. Laus imperatori etiam victo, et duci redditur, si et prudentia, et industria, et fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut bene-

n *sed certe non minus habes*] lege: *sed ceteri non minus. Gronov.*

o *Nec te traham longius*] manca haec sunt. Alia enim disputatio, an scilicet beneficia beneficiis sint majora? quod negat ex Stoicorum decreto Seneca. *Lips.*

beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Praeterea, huic intentus semper, et hujus rei tempus operiens, qui in hoc multum curae, multum sedulitatis impendit, plus laboravit, quam cui cito referre gratiam contigit.

Cap. XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quaesisse, nisi solvit: Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis [p] occidere patiatur: hic benignissimus, qui cum te viderit concursantem et sollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. omnia a te habeo. Injuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare judicas. Plenissime ad me pervenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, [q] si reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, et qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, [r] si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassavit, et omnibus aliis renunciavit officiis, huic uni imminens, et operatus, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendae gratiae abjecit, et hic qui nunquam ab illa recessit? iniquus es, si rem a me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, navigasse hieme jam saeva, per infesta latrociniis littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quaererem, tandem ad piratas perveni: et jam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiamne si in illa navigatione pecuniam, quam saluti tuae contraxeram, naufragus perdidi? etiamne si in vincula quae detrahere tibi volui, ipse incidi? Negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium et Aristogitonem, tyranni-

p *gratis*] sine usura.

q *Dic, inquit, mihi*] Objectio est. Sensus hic: Si ille qui omni conatu reddere beneficium studuit, sed reddere non potuit, satisfecisse officio putandus est, ac gratiam retulisse, nullum discrimen erit inter eum qui reddidit et non reddidit.

r *Contra nunc illud pone*] Respondet objectioni per similem quaestionem. atque adeo quaestioni quaestionem opponit. Nullum quoque discrimen inter beneficii male memorem, et omnia facientem ut illud rependat fore indicans, si retulisse gratiam non censeatur qui referre voluit.

rannicidas vocant:[s] et Mucii manus in hoſtili ara relicta, inſtar occiſi Porſenae fuit: et ſemper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propoſiti operis, enituit. Plus praeſtitit, qui fugientes occaſiones ſecutus eſt, et alia atque alia captavit, per quae referre gratiam poſſet, quam quem, ſine ullo ſudore, gratum prima fecit occaſio.

Cap. XV. Duas, inquit, res ille tibi praeſtitit, voluntatem, et rem: tu quoque illi duas debes. Merito iſtud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otioſam: huic vero, qui et vult, et conatur, et nihil intentatum relinquit, non potes dicere. utrumque enim praeſtat, quantum in ſe eſt. Deinde, non ſemper numero numerus aequandus eſt, aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei ſuccedit tam propenſa voluntas, et cupida reddendi. Quod animus ſine re, ad referendam gratiam non valet: nemo adverſus deos gratus eſt, in quos voluntas ſola confertur. Diis, inquit, nihil aliud praeſtare poſſumus. Sed ſi huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud praeſtare poſſum: quid eſt, quare non eo adverſus hominem gratus ſim, quo nihil amplius in deos confero?

Cap. XVI. Si tamen quid ſentiam quaeris, et vis ſignare[t] reſponſum: hic beneficium recepiſſe ſe judicet: ille ſe ſciat non reddidiſſe. Hic illum dimittat: ille ſe teneat. hic dicat, Habeo: ille reſpondeat, Debeo. In omni quaeſtione propoſitum ſit nobis bonum publicum. praecludendae ſunt excuſationes ingratis, ad quas refugere poſſint, et ſub quibus infitiationem ſuam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes judicas majores noſtros fuiſſe, ut non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumpſit, et eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, ut homines ſcirent fidem utique praeſtandam. Satius enim erat a paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia feciſti ut redderes. Hoc illi ſatis ſit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, ſi enixam et ſedulam operam tranſire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus eſt: ita tu ingratus es, niſi ei qui voluntatem bo-

nam

s *tyrannicidas vocant*] qui conati tantum fuerant opus. non perfecerunt, Hippias enim tyrannus triennio poſt ipſorum conatus imperavit.

t *ſignare*] Pro more Ictorum qui ſub Auguſto aut circa obtinuit qui auctoritatis et fidei cauſa reſponſa ſubſcripto nomine ſignabant. *Lipſ.*

nam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris:[u] occasiones reddendi nihilominus quaeras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quaestionem judices pertinere: an quod beneficium quis a sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desiit esse sapiens, et in malum versus est. Redderes enim et depositum, quod a sapiente accepisses: et etiam malo, redderes creditum: quid est, cur non et beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid a sano accepisses, aegro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? et hic aeger est animo: adjuvetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

Cap. XVII. Duo sunt beneficia. unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum et verum beneficium. alterum, vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, sive homicida, sive fur, sive adulter evasit. Habent scelera leges suas. melius istos judex, quam ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium projiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

Cap. XVIII. De altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est jam hujus rei capax. scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam jubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Ut respondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si recipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille uti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

Cap. XIX. Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, et hoc ille infundere reticulo jubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos pereat? Reddere, est id quod debeas, ei cujus est, volenti dare. hoc unum mihi praestandum est. Ut quidem habeat, quod a me accepit, jam ulterioris est curae. Non tutelam illi, sed fidem debeo:

u *Non rapias hoc, nec testeris*] non avide arripias hoc, nec testes advoca, qui te fecisse quod poteras adeoque obligatione solutum esse testentur.

debeo: multoque ſatius eſt, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori ſtatim in macellum [v] laturo, quod acceperit, reddam. etiam ſi mihi adulteram, cui numerem, delegaverit, ſolvam: et ſi nummos quos accipiet, in ſinum ſuum diſcinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt, non ſervandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſalvum ſit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum eſt repoſcenti. Reddam bono, cum expediet; malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepiſti, non illi potes reddere. Accepiſti enim a ſapiente: ſtulto reddis. Non. reddo illi, quale nunc poteſt accipere: nec per me fit quod deterius, ſed per illum. id quod accepi, reddam. Cui, ſi ad ſapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi non tantum malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, [x] aut Phalaris: et huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem ſapientis tantam natura non patitur. nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exſtinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio. Ferae inter nos educatae, cum in ſilvas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinae retinent: tantumque a placidiſſimis abſunt, quantum a veris feris et nunquam humanam manum paſſis. Nemo in ſummam nequitiam incidit, qui unquam haeſit ſapientiae. altius infectus eſt, quam ut ex toto elui, et tranſire in colorem alium poſſit. Deinde interrogo, utrum iſte ferus ſit animo tantum, an et in perniciem publicam excurrat? Propoſuiſti enim mihi Apollodorum et Phalarin tyrannum, quorum ſi naturam habet intra ſe malus, quidni ego iſti beneficium ſuum reddam, ne quid mihi cum eo ſit juris amplius? Si vero ſanguine humano non tantum gaudet ſed paſcitur, ſed et ſuppliciis omnium aetatum crudelitatem inſatiabilem exercet, nec ira, ſed aviditate quadam ſaeviendi furit, ſi in ore [y] parentem filios jugulat, ſi non contentus ſimplici morte, diſtorquet, nec urit ſolum perituros, ſed excoquit, ſi arx ejus cruore ſemper recenti madet: parum eſt huic beneficium non reddere. Quid-

v *in macellum*] nepoti alicui qui pecuniam apud macellarios ganeae ſuae cauſa relinquet. *Lipſ.*

x *Apollodorus*] cujus et mentio L. 2. de ira c. 4.

y *in ore*] coram et ipſis intuentibus parentibus.

Quidquid erat, quo mihi cohaereret, intercisa juris humani societas abscidit. Si praestitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriae meae inferret: quidquid meruerat, perdidisset, et referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suae gravis est, et sepositus a mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi. etiam si non inimicum, invisum mihi efficit: priorque mihi ac potior ejus officii ratio est, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

Cap. XX. Sed quamvis hoc ita sit, et ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi servandum modum credam, ut si beneficium illi meum neque vires majores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Servabo filium ejus infantem: quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas ejus lacerat? pecuniam quae satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora et vestes desideraverit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem et arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenae, et scorta, et quae feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes et aeratas [z] non mitterem, lusorias et cubiculatas, [a] et alia ludibria regum in mari lascivientium mittam. Et si ex toto ejus sanitas desperata fuerit, eadem manu [b] beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitae exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed haec rara nequitia est, et semper portenti loco habita, sicut hiatus terrae, et de cavernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur vitiis, quae detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro possum, quem singuli [c] timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam ejus prodesse: quod meum non est, redeat ad dominum, bonus sit an malus. Quam diligenter istud excu-
[illegible] terem,

z *aeratas*] rostratas sive bellicas.

a *cubiculatas*] grandes, ad regum diversoria membris suis instructas instar alicujus domus. *Thalamegos* Graeca voce: descriptas aliquot prodigiosas in Athenaeo habes. *Lips.*

b *eadem manu*] id est interficiam eum vel hac manu. Et hoc ipsum erit reddere ei beneficium universis dare. Quomodo? quia tolli eum e vita qua tam male utitur ejus interest, item plurium, quibus injurias infert. *Lips.*

c *singuli*] et privati non tota respublica et universum genus humanum ut alterum *illum*.

terem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit.

Cap. XXI. Pythagoricus quidam emerat a ſutore phaecaſia, [d] rem magnam, non praeſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: et cum clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quaeris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in aeternum noſtros amittimus: tibi minime, qui ſcis futurum, ut renaſcatur. jocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter, treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit: ſubinde concutiens. Deinde cum reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, et ait: Ille tibi vivit. redde, quod debes. Deinde per cloſtrum, qua ſe commiſſura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, poenas [e] a ſe exigens improbae cupiditatis, ne alieno aſſueſceret.

Cap. XXII. Quod debes, quaere cui reddas: et ſi nemo poſcet, ipſe te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde, et accuſa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diviſa ſunt. illi oblivio imperata eſt, tibi meminiſſe mandavimus. Errat tamen, ſi quis exiſtimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliviſci oportere, excutere nos illi memoriam rei praeſertim honeſtiſſimae. quaedam praecipimus ultra modum, ut ad verum et ſuum redeant. Cum dicimus, Meminiſſe non debet: hoc volumus intelligi, praedicare non debet, nec jactare, nec gravis eſſe. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc ſobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut haec nimia et exprobratrix memoria ſubſideret, obliviſci eum qui dedit, juſſimus: et plus imperando quam praeſtari poterat, ſilentium ſuaſimus.

Cap. XXIII. Quoties parum fiduciae eſt in his quibus imperas, amplius eſt exigendum quam ſatis eſt, ut praeſtetur quantum ſatis eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore nives anteirent, curſibus auras:

 quod

d *phaecaſia*] genus calceamenti Graecanici, cujus apud Plutarchum, Appianum, Heſychium et alios mentio eſt. *Lipſ.*

e *poenas*] dum forte denario uno plus ſolvit quam debebat.

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

nemini hoc quidem se persuasurum putavit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus, qui beneficium dedit, obliviscatur: hoc dicimus, similis sit oblito: memoria ejus non appareat, nec incurrat. [f] Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quae non poscat, nec in jus vocet.

Cap. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit; a quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, eum fuisse, a quo Socrates acciperet. Num illos castigare mollius potuit? Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hoc quisquis properaverit, sero dat. jam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parce.

Cap. XXV. Aristippus aliquando delectatus unguento: Male, inquit, istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. Idem dicendum est: Male istis improbis et importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus [g] eveniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, sustulerunt. Ego tamen utar hoc jure amicitiae, et beneficium ab eo repetam, a quo petissem: qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

— — — Ejectum litore egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi.

Non est ista admonitio, non: convitium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc et efficere, ut ingratum esse,

f *incurrat*] ubique se ingerat.

g *quadruplatoribus*] quadruplatores sunt accusatores lucri causa, et sectantes quartam ex lege. Quia ii intenti in praedam simul et accusabant et poscebant, vocat argute *beneficiorum quadruplatores* qui importune exigunt, et nisi affatim reponas accusant. *Lips.*

esse, aut liceat, aut juvet. Satis, abundeque est, submissis et familiaribus verbis, memoriam revocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum: — — —

Ille invicem dicat: Quid ni merueris? ejectum litore egentem excepisti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, proficimus: dissimulat, oblitus est. quid facere debeam? Quaeris rem maxime necessariam, et in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, et immemor, et ingratus, offendat, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces injuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficii tui tibi etiam infelicitas placeat. Semper illum poenitebit, si te ne nunc quidem poenitet. Non est, quod indigneris tanquam aliquid novi acciderit: magis mirari deberes si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensae hominum cupiditates hient semper, et poscant: non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmae mentis ac solidae, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini servit, alius lucri totus est, cujus summam non vias [h] spectat: alius invidia laborat, alius caeca ambitione, et in gladios ruente. Adjice torporem mentis ac senium, et huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adjice aestimationem sui nimiam et tumorem, ob quae contemnendus est, [i] insolentem. Quid contumaciam in perversa nitentium, quid levitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas praeceps, et nunquam fidele consilium daturus timor, et mille errores, quibus volvimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, et publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quae consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem, quaeris? Si tibi vitae nostrae vera imago succurret, videberis tibi videre captae cum maxime civitatis

h *non vias*] sive jure istud veniat sive injuria.

i *ob quae contemnendus est*] in illis ipsis indolescentem, ob quae despiciendus erat maxime. *Lips.*

tatis faciem, in qua omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit, ullum impedimentum est ruentium in praedam. Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, evertit, et in lucrum ruina venit. Hic sine caede populatur, hic spolia cruenta manu gestat: nemo non fert aliquid ex altero. In hac aviditate generis humani, nae tu nimis fortunae communis oblitus es, qui quaeris inter rapientes referentem.[k] Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare avaros, indignare impudicos, indignare aegros deformes, senes pallidos. Est istud grave vitium, est intolerabile, et quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed usque eo vulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

Cap. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum unquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quae puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quae in juvenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quaedam perdidimus, quaedam projecimus, quaedam e conspectu nostro paullatim exierunt: a quibusdam oculos avertimus. Ut excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, et rerum turbae non sufficit. Necesse est quantum recipit, emittat, et antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium ejus longius aetas sequens posuit: sic factum est, ut praeceptoris tibi non esset ulla veneratio: sic evenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quaesturae suffragator[l] excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu invenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo.[m] ut absolvaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique pejorem exprobrando. non est quod frontem ejus indures: sine, si quid est pudoris residui, servet. Saepe dubiam[n] verecundiam vox convicantis clarior

k *referentem*] auferre enim omnes volunt, referre et reddere nemo. *Lips.*

l *suffragator*] qui suffragio suo ut quaestor fieres effecit.

m *stulte tuo*] quis enim se ipsum accusat?

n *dubiam*] nondum penitus projectam.

rior rupit: nemo id esse, quod jam videtur, timet. deprehensus pudor [o] amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quae consecravimus, [p] perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene conlatum. Non est ille, qualem speravimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam ejus apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignoravit: fortasse facturus est. Quaedam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fovit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora: perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quae videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Ut corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Saepe quod explicavit mora, [q] pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? [r] quare dimittis? Si ingratus est, jam nihil debet. Quae ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, et patrocinium sibi nostra infamia quaerat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit: subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quaerendo, etiam si non inquinavit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est levia, cum magnitudine [s] mendacii fidem quaerat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua servatur illi species amicitiae, et si reverti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque coepit debere, quod impune non solvit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? quod

o *deprehensus pudor*] enallage. Id est cum is quem pudet deprehensus fuerit. *Lips.*

p *consecravimus*] in templo diis suspendimus.

q *quod explicavit mora*] a nodo aut alia re impedita ductum simile, qui mora et patientia solvitur, pertinacia rumpitur.

r *liberas*] obligatione solvis, dum jam pronuncias ingratum.

s *magnitudine*] quis enim opinionem excedentia sine omni fundamento fingat?

quod dii omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis objicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum projicit, et ignavos, hebetesque sine luce, sine ullo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus divisimus, quod non tenebris immersi confusionem aeternae noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, et corpora alit, sata evocat, percoquit fructus, saxum aliquod, [t] aut fortuitorum ignium globum, et quidvis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed aequali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, unam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu movent, siderum cursu notant tempora, hiemes aestatesque interventu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos jactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: et cum penates ignis absumpsit, fundamenta repente adhuc area ponimus, et urbes haustas saepius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

Cap. XXXII. Ingratus est. Non mihi fecit injuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cum darem, usus sum, nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, et tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: iste omnibus. [u] Non est magni animi, dare et perdere: hoc est magni animi, perdere et dare.

t *saxum aliquod*] ut Anaxagoras.

u *iste omnibus*] quia desperatus est.

L. AN-

L. ANNAEI

SENECAE

PHILOSOPHI

EPISTOLAE

ET

QUAESTIONES NATURALES.

L. ANNAEI SENECAE
AD LUCILIUM
EPISTOLAE.

ARGUMENTUM
EPISTOLAE PRIMAE.

Temporis aeſtimationem et uſum Lucilio commendat: non differri debere, non elabi, non male poni.

Ita fac, mi Lucili: vindica te tibi, [a] et tempus, quod adhuc aut auferebatur, [b] aut ſurripiebatur, [c] aut excidebat, [d] collige et ſerva. Perſuade tibi ſic eſſe, ut ſcribo. quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam ſubducuntur, quaedam effluunt. Turpiſſima tamen eſt jactura, quae per negligentiam venit: et ſi volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud [e] agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem aeſtimet? qui intelligat ſe quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem proſpicimus, [f] magna pars ejus jam praeteriit, quidquid aetatis retro eſt, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te ſcribis, omnes horas complectere: ſic fiet, ut minus ex craſtino pendeas, ſi hodierno manum injeceris. Dum differtur vita, [g] tranſcurrit. Omnia, Lucili, aliena ſunt: tempus tantum noſtrum eſt. In hujus rei unius fugacis ac lubricae poſſeſſionem natura nos miſit, ex qua nos expellit quicumque vult. [h] Sed tanta ſtultia mortalium

a *vindica te tibi*] tibi vive, non aliis.

b *auferebatur*] a potentioribus per officia et cultum.

c *ſurripiebatur*] ab amicis, vel aliis rebus blande tempus nobis ſurripientibus.

d *excidebat*] negligentia, et bruto otio.

e *aliud*] aliud agunt qui occupati non ubi oporteat.

f *proſpicimus*] *proſpicere* dicimur futura.

g *vita*] quae ſcilicet vere ſit vita. Huc pertinet illud poëtae:

Non eſt credle mihi ſapientis dicere vivam.
Sera nimis vita eſt craſtina, vive hodie.

Hinc idem L. II. Ep. 90. ſe *properare vivere* ait.

h *quicumque vult*] dum ſcilicet omnibus tempus noſtrum facile indulgemus.

lium eſt, ut quae minima et viliſſima ſunt, certe reparabilia, imputari ſibi, cum impetravere, patiantur: nemo ſe judicet quidquam debere, qui tempus accepit. Cum interim hoc unum eſt, quod ne gratus quidem poteſt reddere. Interrogabis fortaſſe, quid ego faciam, qui tibi iſta praecipio? Fatebor ingenue: quod apud luxurioſum, ſed diligentem, [i] evenit, ratio mihi conſtat impenſae. Non poſſum dicere, me nihil perdere: ſed quid perdam, et quare, et quemadmodum, dicam: cauſſas paupertatis meae reddam. Sic evenit mihi, quod pleriſque non ſuo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoſcunt, nemo ſuccurrit. Quid ergo eſt? non puto pauperem, cui, quantulumcumque ſupereſt, ſat eſt. Tu tamen malo ſerves tua, et bono tempore uti incipias. Nam, ut viſum eſt majoribus noſtris: Sera parſimonia in fundo eſt. Non enim tantum minimum in imo, ſed peſſimum remanet.

EPISTOLA II.

Corporis quietem approbat, ſed et animi in una aliqua re aut ſtudio. Damnat curioſulos, qui per varios auctores et ſcripta diſcurrunt: pauca bonaque potius legere, et iis immorari ſuadet. Excerpendam ſemper aliquid, et animo inſerendum: a ſuo exemplo, qui ſenſum tunc Epicuri egregium, de Paupertate.

Et ex his quae mihi ſcribis, et ex his quae audio, bonam ſpem de te concipio, non diſcurris nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi iſta jactatio eſt. Primum argumentum compoſitae mentis exiſtimo, poſſe conſiſtere, et ſecum morari. Illud autem vide, ne iſta lectio multorum auctorum, et omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum et inſtabile. Certis ingeniis immorari et innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nusquam eſt, qui ubique eſt. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat neceſſe eſt iis qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia curſim et properantes transmittunt. Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur. Nihil aequae ſanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non convaleſcit planta quae ſaepe transfertur. Nihil tam utile eſt, quod in tranſitu proſit. Diſtrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non

i *diligentem*] qui ſibi ipſi tamen rebusque et impenſis ſuis attendat.

non poſſis quantum habueris, [k] ſat eſt habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librum evolvere volo, modo illum. Faſtidientis ſtomachi eſt, multa deguſtare: quae ubi varia ſunt et diverſa, coinquinant, non alunt. Probatos itaque ſemper lege: et ſi quando ad alios divertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adverſus paupertatem, aliquid adverſus mortem auxilii compara, nec minus adverſus caeteras peſtes. Et cum multa percurreris, unum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipſe quoque facio: ex pluribus quae lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc eſt, quod apud Epicurum nactus ſum: ſoleo enim et in aliena caſtra tranſire, non tanquam transfuga, [l] ſed tanquam explorator. [m] Honeſta, inquit, res eſt, laeta paupertas. Illa vero non eſt paupertas, ſi laeta eſt. Cui enim cum paupertate bene convenit, dives eſt. Non qui parum habet, ſed qui plus cupit, pauper eſt. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis jaceat, quantum paſcat, aut foeneret, ſi alieno imminet, ſi non acquiſita, ſed acquirenda computat? Quis ſit divitiarum modus, quaeris? Primus, habere quod neceſſe eſt, proximus, quod ſat eſt.

EPISTOLA III.

Male et temere ſaepe Amicos dici, qui re non ſunt. Si quis talis; omnia illi fidendum, et communicandum eſſe, tanquam alteris nobis. Timidi et ſubducti arguuntur; ſed et creduli nimis atque aperti. Medium optimum.

Epiſtolas ad me perferendas tradidiſti, ut ſcribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec ſoleas ipſe quidem hoc facere. Ita eadem epiſtola illum et dixiſti amicum, et negaſti. Itaque ſic priore illo verbo quaſi publico [n] uſus es, et ſic illum amicum vocaſti, quomodo omnes candidatos, bonos viros [o] dicimus; quomodo obvios, ſi nomen

k *Itaque cum legere non poſſis quantum habueris*] ſenſus eſt: cum plures aliquis libros comparare atque habere poſſit, quam legere valeat, ſatis eſt comparare et habere quantum legere poſſis, nec opus eſt, ut plures pompae tantum inſervituri ac ſpectaculo comparentur.

l *tanquam transfuga*] quaſi Stoicorum placita deſerere cupiam.

m *explorator*] ut videam ſi quid boni aliis quoque in mentem venit.

n *quaſi publico*] h. e. communi et vulgi uſu *amici* vocabulum adhibuiſti.

o *bonos viros*] mos fuit ut qui in ſenatu candidatum produceret, *bonum virum* vel *optimum* appellaret.

nomen non ſuccurrit, dominos ſalutamus. Hoc abierit. p Sed ſi aliquem amicum exiſtimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, et non ſatis noſti vim verae amicitiae. Tu vero omnia cum amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiam credendum eſt, ante amicitiam judicandum. Iſti vero praepoſtere officia permiſcent, qui contra praecepta Theophraſti, cum amaverint, judicant, et non amant, cum judicaverint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus ſit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil tibi committas, niſi quod committere etiam inimico poſſis: ſed quia interveniunt quaedam, quae conſuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas miſce. Fidelem ſi putaveris, facies. q Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: et aliis jus peccandi ſuſpicando fecerunt. Quid eſt ergo, quare ulla verba coram amico meo retraham? quid eſt, quare me coram illo non putem ſolum? Quidam quae tantum amicis committenda ſunt, obviis narrant, et in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rurſus etiam cariſſimorum conſcientiam reformidant, et, ſi poſſent, ne ſibi quidem credituri, interius premunt omne ſecretum. Neutrum faciendum eſt: utrumque enim vitium eſt, et omnibus credere, et nulli; ſed alterum honeſtius dixerim vitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, et eos qui ſemper inquieti ſunt, et eos qui ſemper quieſcunt. Nam illa tumultu gaudens, non eſt induſtria, ſed exagitatae mentis concurſatio: et haec non eſt quies, quae motum omnem moleſtiam judicat, ſed diſſolutio et languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido eſſe quicquid in luce eſt. Inter ſe iſta miſcenda ſunt, et quieſcenti agendum, et agenti quieſcendum eſt. Cum rerum natura delibera. Illa dicet tibi, ſe et diem feciſſe et noctem.

EPISTOLA IV.

Hortatur ad perſeverandum in Philoſophia: a qua in ſerium et gravem, ac vere virum transſcribatur. Ceteros, pueros eſſe: timere non timenda:

p *Hoc abierit*] leg. *hic abierit*, hoc ſenſu: non agam de τῷ δεῖνα perſonam ejus miſſam facio, nec quid in eum congruat expendo, nolo tecum agere in hypotheſi, ſed in theſi. *Gronov.*

q *Fidelem ſi putaveris, facies*] nihil enim magis quam ſuſpiciones fidem atque amicitiam ſolvit.

da: ut, Mortem inprimis. Atqui hanc finem malorum esse, et impetu aut desperatione multos contempsisse: cur non ratione? Vitam ergo non amandam, et cottidie cogitandum, quam ex variis levibusque caussis mors veniat. Emblema dein ex Epicuro, de veris Divitiis.

Persevera ut coepisti, et quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo et composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe purae et splendidae. Tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, cum praetexta posita, sumpsisti virilem togam, et in forum [r] deductus es: majus exspecta, cum puerilem animum deposueris, et te in viros philosophia transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est gravius, puerilitas [s] remanet: et hoc quidem pejus est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant: nos utraque. Profice modo, et intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit, timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptionem animae. Non vides, quam ex frivolis caussis contemnatur? Alius ante amicae fores laqueo pependit, alius se praecipitavit a tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules [t] numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur et tenent, quomodo qui a torrente rapiuntur, spinas et aspera. Plerique inter mortis metum, et vitae tormenta, miseri fluctuant: et vivere nolunt, et mori nesciunt. Fac itaque tibi jucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem praeparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. Ergo adversus omnia

quae

r *in forum*] tirocinii die, quo parentes et amici solenniter eo deducebant auspicii caussa, et velut ad res nunc aptum. *Lips.*

s *puerilitas*] *pueritia* aetatis *puerilitas* vitii in moribus nomen est.

t *multos consules*] i. e. multos annos, qui consulum nominibus insigniri solebant.

quae accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te et indura. De Pompeji capite pupillus et spado [u] tulere sententiam: de Crasso crudelis et insolens Parthus. Cajus Caesar jussit Lepidum Dextro tribuno praebere cervicem: ipse Chaereae praestitit. Neminem eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare evertitur: eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur. Cogita posse latronem et hostem admovere jugulo tuo gladium: ut potestas major absit, nemo non servus habet in te vitae necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contempsit, tuae dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: et intelliges, non pauciores servorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris, victor te duci jubebit, eo nempe quo duceris. [v] Quid te ipse decipis, et hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? ita dico, ex quo natus es, duceris. Haec et hujusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi expectare: cujus metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epistolae finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. et hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnae divitiae sunt, lege naturae composita paupertas. Lex autem illa naturae, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium grave, et contumeliosam [x] etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare: nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, et appositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quae togam [y] conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPISTO-

u *pupillus et spado*] Ptolemaeus Aegypti Rex qui sub tutela erat, et Pothinus Eunuchus regis et rerum potens.

v *duceris*] ab ipsa sc. natura quae hominem te et mortalem genuit.

x *contumeliosam*] in ipsis enim conviviis et aliis occasionibus, ubi humanitas se exerere debebat, verbis et gestibus se gerunt superbe homines facultatibus et potentia tumidi.

y *togam*] in officiis scilicet civilibus, salutatione, deductione etc. *Lips.*

EPISTOLA V.

Arcet ab ostentatione Philosophiae, et ne cultu notabilem aut victu se faciat. Non spernere vulgi omnia, sed modice adhibere, et citra vitium. Sordes abdicat: ad Naturae legem nos vocat. Clausula est, ex Hecatone, de Spei et Metus conjunctione. Liberum ab altero esse, qui alterum posuit: obnoxium utrique, qui uni.

Quod pertinaciter studes, et omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, et probo et gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo, aut genere vitae notabilia sint. Asperum cultum, et intonsum caput, et negligentiorem barbam, et indictum argento odium, et cubile humi positum, et quidquid aliud ambitionem perversa via [z] sequitur, evita. Satis ipsum nomen philosophiae, etiam si modeste tractetur, invidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. non habeamus argentum, in quod solidi auri caelatura [a] descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, et a nobis avertimus. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem et congregationem: a qua professione dissimilitudo separabit. Videamus ne ista, per quae admirationem parare volumus, ridicula et odiosa sint. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam vivere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, et faciles odisse munditias, et squallorem appetere, et cibis non tantum vilibus uti, sed tetris et horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriae est: ita usitatas et non magno parabiles fugere, dementiae est. Frugalitatem exigit philosophia, non poenam: potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores et publicos: [b] suspiciant [c] omnes vitam nostram, sed et agnoscant.

z *perversa via*] i. e. contraria ei qua alii ad gloriam tendunt.

a *auri caelatura*] emblema S. latinis *inserta*. *Lips.*

b *publicos*] communes, vulgo receptus, inter quos et bonos mores vita temperanda est.

c *suspiciant*] venerentur.

ſcant.[d] Quid ergo? Eadem faciemus, quae ceteri? nihil inter nos et illos intererit? plurimum. Diſſimiles eſſe nos vulgo, ſciat, qui inſpexerit propius. qui domum intraverit, nos potius miretur, quam ſupellectilem noſtram. Magnus ille eſt, qui fictilibus ſic utitur,[e] quemadmodum argento: nec ille minor eſt, qui ſic argento[f] utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi eſt, pati non poſſe divitias. Sed ut hujus quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem noſtrum[g] inveni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Deſines, inquit, timere, ſi ſperare deſieris. Dices, quomodo iſta tam diverſa pariter ſunt? ita eſt, mi Lucili: cum videantur diſſidere, conjuncta ſunt. Quemadmodum eadem catena et cuſtodiam et militem[h] copulat: ſic iſta quae tam diſſimilia ſunt, pariter incedunt. Spem metus ſequitur. Nec miror iſta ſic ire. utrumque pendentis animi eſt, utrumque futuri expectatione ſolliciti. Maxima autem utriusque cauſſa eſt, quod non ad praeſentia aptamur, ſed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanae, in malum verſa eſt. Ferae pericula quae vident, fugiunt; cum effugere, ſecurae ſunt: nos et venturo torquemur et praeterito. Multa bona noſtra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum praeſentibus miſer eſt.

EPISTOLA VI.

Proficere ſe in Philoſophia; et argumentum eſſe, quod vitia ſua agnoſcat. Velle ſe cum eo, ut vero amico, omnia communicare, quae ſint utilia: idque proprium ſapientis. Conſuetudinem bonorum valde efficacem, et ſupra ipſa praecepta videri: quod exemplo Philoſophorum aliquot docet.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, ſed transfigurari:[i] nec hoc promitto jam aut ſpero, nihil in me ſupereſſe, quod mutandum ſit. Quidni multa habeam

d *agnoſcant*] ut humanum, nec ſupra hominem prorſus. *Lipſ.*

e *ſic utitur*] ita ut aeque contentus vivat fictilibus ac argento.

f *ſic argento*] ut ſcilicet propterea altiores ſpiritus non ſumat quam ſi fictilibus uteretur.

g *noſtrum*] i. e. ſtoicum.

h *cuſtodiam et militem*] per cuſtodiam intelligitur is qui cuſtoditur captivus, per militem is qui cuſtodiae ejus erat praefectus. Erat autem haec cuſtodiae militaris ratio, ut is qui in cuſtodia eſſet catenam manui dextrae haberet alligatam, quae eadem militis ſiniſtram vinciret cuſtodiae ejus praefecti. Satis aperte etiam Seneca de tranquill. L. I. C. 10. vid. et Athenaeum L. V. C. 11.

i *transfigurari*] in alium habitum hominemque ire.

beam quae debeant corigi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipſum argumentum eſt in melius translati animi, quod vitia ſua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, cum ſeipſe aegros eſſe ſenſerunt. Cuperem itaque tecum communicare tam ſubitam mei mutationem: tunc amicitiae noſtrae certiorem fiduciam habere coepiſſem: illius verae, quam non ſpes, non timor, non utilitatis ſuae cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, et pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, [k] ſed amicitia [l] caruerunt. Hoc non poteſt accidere, cum animos in ſocietatem honeſta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non poſſit? Sciunt enim ipſos omnia habere communia, et quidem magis adverſa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi ſingulos dies videam. Mitte, inquis, et nobis iſta, quae tam efficacia expertus es. Ego vero cupio iſta omnia in te transfundere, et in hoc [m] gaudeo aliquid diſcere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia ſit et ſalutaris, quam mihi uni ſciturus ſim. Si cum hac exceptione detur ſapientia, ut illam incluſam teneam, nec enunciem, rejiciam. Nullius boni, ſine ſocio, jucunda poſſeſſio eſt. Mittam itaque ipſos tibi libros: et ne multum operae impendas, dum paſſim profutura ſectaris, imponam notas, ut ad ea ipſa protinus, quae probo et miror, accedas. Plus tamen tibi et viva vox et convictus, quam oratio, proderit. in rem praeſentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter eſt per praecepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expreſſiſſet, ſi eum tantummodo audiſſet. vitae ejus interfuit, ſecreta perſpexit, obſervavit illum, an ex formula ſua viveret. Plato et Ariſtoteles, et omnis in diverſum itura ſapientium turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, et Hermachum, et Polyaenum, magnos viros non ſchola Epicuri, ſed contubernium fecit. Nec in hoc te accerſo tantum, ut proficias, ſed ut proſis. plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. Quaeris, inquit, quid profecerim? Amicus eſſe

k *amico*] vulgari, de quo Epiſtol. 3. *Lipſ.*

l *amicitia*] fructu ipſo qui ex amico capitur, dum caſtigat, monet, communicat. *Lipſ.*

m *in hoc*] gaudeo aliquid diſcere in hoc, i.e. in hunc uſum et finem ut doceam.

mihi coepi. Multum profécit. nunquam erit ſolus. Qui ſibi amicus eſt, ſcito hunc amicum omnibus eſſe.

EPISTOLA VII.

Proficienti turbam vitandam, et vitia ab ea trahi; vitanda item ſpectacula, et maxime cruenta. Neque publice recitandum; aut diſſerendum, apud diſſimiles. Pluris ſit, inquit, unus alterque auditor bonus, aut etiam nullus.

Quid tibi vitandum praecipue exiſtimes, quaeris? turbam. Nondum enim tuto illi committeris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod compoſui, turbatur: aliquid ex his quae fugavi, redit. Quod aegris evenit, quos longa imbecillitas usque eo affecit, ut nunquam ſine offenſa proferantur, hoc accidit nobis. quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica eſt multorum converſatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut neſcientibus allinit. Utique non major eſt populus cui commiſcemur, hoc periculi plus eſt. Nihil vero eſt tam damnoſum bonis moribus, quam in aliquo ſpectaculo deſidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia ſurrepunt. Quid me exiſtimas dicere? avarior redeo, ambitioſior, luxurioſior? imo vero crudelior et in humanior, quia inter homines fui. Caſu in meridianum [n] ſpectaculum incidi, luſus exſpectans, et ſales, et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contra eſt, quidquid ante pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nunc omiſſis nugis, mera homicidia ſunt: nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis [o] paribus et poſtulaticiis [p] praeferunt. Quid ni praeferant? non galea, non ſcuto repellitur ferrum. Quo munimenta? quo gladii artes? Omnia iſta mortis morae ſunt. Mane leonibus et urſis homines, meridie ſpectatoribus ſuis objiciuntur. Interfectores interfecturis jubentur objici, et victorem in aliam detinent caedem. exitus pugnantium

n *meridianum*] In arena duplex ſpectaculum, matutinum et meridianum. Ibi eum beſtiis, nunc qui reliqui inter ſe depugnabant. *Lipſ.*

o *ordinariis*] qui legitimo tempore, loco et apparatu inducuntur, qui proprie et primo gladiatores ſunt. At iſti veluti vicarii quidam et ſubito ſuffecti minus artis aut pompae habebant. *Lipſ.*

p *poſtulaticiis*] plus etiam quam ordinariis. Nam iſti ſepoſiti quidam, et velint principales erant, quos populo poſcenti per gratiam indulgebant. *Id.*

gnantium mors eſt: ferro et igne res geritur. Haec fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut ſuſpendatur. Occidit hominem. qui occidit, ille meruit ut hoc pateretur: tu quid meruiſti miſer, ut hoc ſpectes? Occide, ure, verbera. [q] Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, et mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiunt. Intermiſſum eſt ſpectaculum? interim jugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla [r] in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod eum docetis eſſe crudelem, qui non poteſt diſcere. [s] Subducendus populo [t] eſt tener animus. et parum tenax recti: facile tranſitur ad plures. Socrati, Catoni, et Laelio excutere mentem ſuam diſſimilis multitudo potuiſſet: adeo nemo noſtrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium poteſt. Unum exemplum aut luxuriae, aut avaritiae, multum mali facit: convictor delicatus paullatim enervat et emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: malignus comes quamvis candido et ſimplici, rubiginem ſuam affricuit: quid tu accidere his moribus credis, in quos publice [u] factus eſt impetus? Neceſſe eſt aut imiteris, aut oderis. Utrumque autem devitandum eſt: ne vel ſimilis malis fias, quia multi ſunt: neve inimicus multis, quia diſſimiles ſunt. Recede in teipſum quantum potes. cum his verſare, qui te meliorem facturi ſunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo iſta fiunt, et homines dum docent, diſcunt. Non eſt ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare iſtis velis, aut diſputare: quod facere te vellem, ſi haberes iſti populo idoneam mentem. Nemo eſt, qui intelligere te poſſit. Aliquis fortaſſe unus aut alter incidet: et hic ipſe formandus tibi erit, inſtituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis,

q *Occide, ure, verbera*] verba et affectus populi his et ſequentibus exprimuntur.

r *mala exempla*] qui tam libenter occiditis, non timetis a potentioribus occidi.

s *qui non poteſt diſcere*] blande in Neronem dictum, qui tam ſit mitis et benignus, ut diſcere nequeat crudelitatem.

t *Subducendus populo*] non multum inter vulgus, vitiis ſcilicet temeratum, verſandum.

u *publice*] ab omnibus, h. e. in quos recepta et vulgata vita mali exempli vim exercuerint: *Hi mores* autem idem ſunt quod *homines bonorum morum*. Sic Livius L. 10. in verbis Fabii Decium collegam poſcentis: *Cum moribus notis facilius ſe communicaturum conſilia. Gronov.*

inquis, iſta didici? non eſt quod timeas ne operam perdideris, ſi tibi didiciſti. Sed ne mihi ſoli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eumdem fere ſenſum tria: ex quibus unum haec epiſtola in debitum ſolvet, duo in anteceſſum v accipe. Democritus ait: Unus mihi pro populo eſt, et populus pro uno. Bene et ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis ſpectaret ad pauciſſimos perventurae? Satis ſunt, inquit, mihi pauci, ſatis eſt unus, ſatis eſt nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum uni ex conſortibus ſtudiorum ſuorum ſcriberet: Haec, inquit, ego non multis, ſed tibi: ſatis enim magnum alter alteri theatrum ſumus. Iſta, mi Lucili, condenda in animum ſunt, ut contemnas x voluptatem, ex plurium aſſenſione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, ſi is es, quem multi intelligunt? introrſus bona tua ſpectent.

EPISTOLA VIII.

Pendet a priore epiſtola, et eſt velut objectio. Quid? vitare me vis turbam, et populum? atqui Stoici tui docent rebus accedere, in rebus mori. Reſpondet, non otium ſe ſuadere, ſed ſeceſſum. a ſuo exemplo: qui relictis aliis, Sapientiae vacat, et praecepta ejus ſcriptis propagat. Hoc operum maximum, et pulcherrimum eſſe. Denique inſerta ab Epicuro, Libertatem veram a Philoſophia dari.

Tu me, inquis, vitare turbam jubes, ſecedere et conſcientia eſſe contentum: ubi illa praecepta veſtra, quae imperant in actu mori? Quid? ego tibi videor interim y ſedere? in hoc me recondidi, et fores clauſi, ut prodeſſe pluribus poſſim. Nullus mihi per otium dies exit: partes noctium ſtudiis vindico: non vaco ſomno, ſed ſuccumbo, et oculos vigilia fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Seceſſi non tantum ab hominibus, ſed etiam a rebus, et primum a meis. Poſterorum negotium ago: illis aliqua quae poſſint prodeſſe, conſcribo: ſalutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compoſitiones, litteris mando, eſſe illas efficaces in meis ulceribus expertus: quae etiamſi perſanata non ſunt, ſerpere deſierunt. Rectum iter, quod ſero cognovi, et laſſus errando,

v *in anteceſſum*] Si forte aliam epiſtolam praeter conſuetudinem meam ſine iſtiusmodi dicto miſero, ipſi imputanda.

x *contemnas*] Alii habent *contemnat.*

y *interim*] dum ſcilicet me ſubduco turbae. ſuum nimirum exemplum Lucilio ob oculos ponit.

do, aliis monſtro. Clamo, Vitate quaecumque vulgo placent, quae caſus attribuit: ad omne fortuitum bonum, ſuſpicioſi pavidique ſubſiſtite. Et fera, et piſcis, [z] ſpe aliqua oblectante decipitur. Munera iſta fortunae putatis? inſidiae ſunt. Quisquis noſtrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum poteſt, iſta viſcata [a] beneficia devitet: in quibus hoc quoque miſerrimi fallimur, habere nos putamus, habemur. [b] In praecipitia curſus iſte deducit: hujus eminentis vitae exitus, cadere eſt. Deinde ne reſiſtere quidem licet, cum coepit transverſos agere felicitas. Aut ſaltem rectis, aut temet frueris. [c] * Qui hoc faciunt, non evertit fortuna, ſed cernulat et allidit. Hanc ergo ſanam et ſalubrem formam vitae tenere memento, [d] ut corpori tantum indulgeas, quantum bonae valetudini ſatis eſt. Durius tractandum eſt, ne animo male pareat: cibus famem ſedet, potio ſitim exſtinguat, veſtis arceat frigus, domus munimentum ſit adverſus infeſta corpori. Hanc utrum ceſpes erexerit, an varius lapis gentis alienae, nihil intereſt, ſcito hominem tam bene culmo, quam auro tegi. Contemne omnia, quae ſupervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, praeter animum nihil eſſe mirabile: cui magno nihil magnum eſt. Si hoc mecum, ſi hoc cum poſteris loquor, non videor tibi plus prodeſſe, quam cum ad vadimonium advocatus deſcenderem, aut tabulis teſtamenti annulum [e] imprimerem, aut in ſenatu candido vocem et manum [f] commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, majora agunt, humana divinaque ſimul tractant. Sed jam finis faciendus eſt, et aliquid,

z *Et fera et piſcis*] Homine igitur id indignum.

a *viſcata*] quae qui tangit avis inſtar obhaeret.

b *habemur*] cum ipſi domini et poſſeſſores horum nos credamus, ſervi evadimus et ab eis poſſidemur.

c *Aut ſaltem rectis, aut temet frueris*] Conjicio legendum eſſe: *aut ſtatum rectus aut temet tene. non vertet fortuna, ſe cernuet et allidet.* h. e. aut mane in loco et ordine nulla ſequens fortunae blandimenta, aut ſi quid eorum appetieris hactenus capeſſe, ut ſis in poteſtate tua non illi te totum dedas. Ita fiet ſi quando illa mutabitur ut te non ſubruat, ſed ſe tibi impingat tantum et recellat, et tanquam fluctus ſcopulo illiſa frangatur. Ceterum quod libri Senecae *cernulat* habent: quemadmodum et gloſſae veteres pro *cernuo*, *cernulum* contra analogiam eſt et veterum ſcribendi rationem. *cernuo* autem eſt cernuum me abjicio, praecipito. *Gronov.* Alii autem habent: *Aut rectus ſta, aut ſemel fuge.*

d *tenere memento*] Alii tantum legunt *teneto.*

e *annulum*] ut teſtis.

f *vocem et manum*] voce enim et manu producebantur et quaſi oſtendebantur candidati.

aliquid, ut inſtitui, pro hac epiſtola dependendum. id de meo non fiet, adhuc Epicurum replicamus, [g] cujus hanc vocem hodierno die legi. Philoſophiae ſervias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, [h] qui ſe illi ſubjecit et tradidit. ſtatim circumagitur. [i] hoc enim ipſum philoſophiae ſervire, libertas eſt. Poteſt fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam noſtrorum. quid eſt tamen, quare tu iſtas Epicuri voces putes eſſe, non publicas? Quam multa poëtae dicunt, quae a philoſophis aut dicta ſunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas [k] noſtras: habent enim hae quoque aliquid ſeveritatis, et ſunt inter comoedias et tragoedias mediae: quantum diſertiſſimorum verſuum inter mimos jacet? jam multa Publii, [l] non excalceatis: [m] ſed cothurnatis dicenda ſunt? Unum ejus verſum, qui ad philoſophiam pertinet, et ad hanc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtris habenda.

Alienum eſt omne, quidquid optando venit.

Hunc verſum a te dici non paullo melius, et adſtrictius, memini:

Non eſt tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum a te non praeteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri poteſt.

Hoc non imputo in ſolutum, de tuo tibi.

EPISTOLA IX.

Item pars aut explicatio priorum. Sapientem non quaerere homines, ſeipſo contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imo, ſed poteſt et ſine eo eſſe: poteſt amittere, et amiſſum reparare. In eo ipſo fructus et voluptas eſt, dum parat. An ergo ſua cauſſa, ut Epicurei cenſent? Non, ſed potius alterius cui proſit, pro quo periclitetur, pro quo moriatur.

Merces

g *replicamus*] ut fieri ſolet in evolvendis libris.

h *in diem*] ut vulgo ſolet in ſervis: qui non ſunt liberi niſi poſt annorum ſervitutem.

i *circumagitur*] Romano enim ritu ſervi manu capiti impoſita in orbem vertebantur et ſic manumittebantur.

k *togatas*] Comoediae togatae ſunt, quae ſcriptae ſunt ſecundum ritus Romanorum, ut palliatae dicebantur Graecorum, quibus veſtitus uſitatus fuit pallium ſupra tunicam.

l *Publii*] Publius Syrus celebris mimographus, cujus hodienum extant fragmenta in Pithoei aliorumque collectionibus.

m *excalceatis*] quod in mimis et comicis qui ſocco non cothurno utebantur. *Lipſ.*

Merces virtutis, ipsa est. Fusius deinde et subtilius, Quatenus se contentus, quatenus non sit: et in verbis distinctiunculae Stoicae.

An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, et propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc objicitur Stilponi ab Epicuro, et his quibus summum bonum visum est animus impatiens. [n] In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo scite voluerimus, et impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut invulnerabilem amicum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos et illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen et amicum habere vult, et vicinum, et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiae illi suae satisfacient: et erit imminuto corpore et amputato tam laetus, quam integro fuit. Quae sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: et hoc quod dico possit, tale est. amissum aequo animo fert: sine amico quidem nunquam erit. in sua potestate habet, quam cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic et hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quaeris quomodo amicum cito facturus sit? dicam: si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, et quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. [o] Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, [p] sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficae carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiae usus, veteris et certae, magnam voluptatem, sed etiam initium et comparatio novae. Quod interest inter metentem agricolam, et serentem: hoc inter eum qui paravit amicum, et qui parat. Attalus philosopus dicere solebat, Jucundius

 esse

n *impatiens*] h. e. ἀπαθὴς sine passionibus.

o *paria faciamus*] ut neuter sit in alterius aere. Sibi enim in Epistolis invicem quae ad vitam emendandam pertinebant solebant perscribere.

p *amatorium*] philtrum.

esse amicum facere, quam habere: quomodo artifici jucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aeque delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. jam fructu artis suae fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum revertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus [q] jaceat: non ad hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi aegro assideat, succurrat in vincula conjecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro assideat, quem ipsum circumventum hostili custodia liberet. Qui se spectat, et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum coepit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: cum primum crepuerit catena, discedet. Hae sunt amicitiae, quas Temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re [r] florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos ingens solitudo est: et inde amici fugiunt, unde probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se et exitus congruant. Qui amicus esse coepit, quia expedit; placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet pretium praeter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cujus me morti opponam et impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae, affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam: nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis, accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? [s] Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad

q *tam magna virtus*] ita amicitiam vocat, quae ne inexercita maneat h. e. jaceat sapientem amicos parere ait.

r *Hac re*] ob hoc ipsum.

s *turpis affectus*] amor, quem honestiorem causam quam amicitiam habere absurdum putat.

ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunae perterritus. Detrahit amicitiae majestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem undique submovent, et intra cutem suam [t] cogunt. Distinguendum est autem, quid et quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, et erecto, et despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, et tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. Sapienti et manibus, et oculis, et multis ad quotidianum usum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo, quamvis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non ut beate vivat: vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunae esse subjectum, si quam partem sui foris quaerit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam conjectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum littus ejectus? qualis est Jovis, cum resoluto mundo, et diis in unum confusis, paullisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: et ducit uxorem, se contentus est: et liberos tollit, se contentus est: et tamen non vivet: si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiorum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, saepe praeferat; omne intra se bonum terminabit, et dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic

t *intra cutem suam*] Proverbialis locutio: intra se. Sensus est: verum Sapientem submovent, nec genuinam ejus descriptionem admittunt, cum sibi, qui sapere sibi videntur atque adeo suo modulo sapientiam metiuntur, eam non competere deprehendant.

Hic enim capta patria, amiſſis liberis, amiſſa uxore, cum ex incendio publico ſolus, et tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, Num quid perdidiſſet? Omnia, inquit, bona mea mecum ſunt. Ecce vir fortis ac ſtrenuus, ipſam hoſtis ſui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coëgit, an viciſſet. Omnia mea mecum ſunt. Juſtitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipſum, nihil bonum putare quod eripi poſſit. Miramur animalia quaedam, quae per medios ignes ſine noxa corporum tranſeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum et ruinas et ignes, illaeſus et indemnis evaſit? Vides quanto facilius ſit totam gentem, quam unum virum vincere? Haec vox illi eſt communis cum Stoico. aeque et hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipſo contentus eſt, hoc felicitatem ſuam fine deſignat. Ne exiſtimes nos ſolos generoſa verba jactare: et ipſe Stilponis objurgator Epicurus, ſimilem illi vocem emiſit, quam tu boni conſule, etiamſi hunc diem jam expunxi. [u] Si cui, inquit, ſua non videntur ampliſſima, licet totius mundi dominus ſit, tamen miſer eſt. Vel ſi hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, ut non verbis ſerviamus, ſed ſenſibus: Miſer eſt, qui ſe non beatiſſimum judicat, licet imperet mundo. Ut ſcias autem hos ſenſus communes eſſe, natura ſcilicet dictante, apud poëtam comicum invenies:

Non eſt beatus, eſſe ſe qui non putat.

Quid enim refert qualis ſtatus tuus ſit, ſi tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, ſi beatum ſe dixerit ille turpiter dives, et ille multorum dominus, ſed plurium ſervus: beatus ſua ſententia fiet? Non quid dicat, ſed quid ſentiat, refert: nec quid uno die ſentiat, ſed quid aſſidue. Non eſt autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Niſi ſapienti ſua non placent. omnis ſtultitia laborat faſtidio ſui.

EPISTOLA X.

Solitudinem bonam, ſed bonis aut progreſſis, eſſe: aliis aliam. Nam mali aut ſtulti maxime in ea peccant, remoto arbitro, et ſibi relicti. Obiter praeceptiuncula de Votis: et nihil concipere, niſi quod palam poſſit nuncupare.

Sic

u *jam expunxi*] ut quo ſoluta jam ſint quae nobis debemus invicem. reſpicit autem ad iſta ſub initium epiſtolae: *dicam ſi illud mihi tecum convenerit, ut ſtatim tibi ſolvam quod debeo* etc.

Sic est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim, et vide quo judicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, ut ajunt, hujus ipsius Stilponis auditor, cujus mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogavit, Quid illic solus faceret? Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Cave, inquit, rogo, et diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male utatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, imo quid spondeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quaedam verba projeceris, quanti roboris plena. gratulatus sum protinus mihi, et dixi: Non a summis labris ista venerunt: habent hae voces fundamentum. iste homo non est unus e populo: ad salutem spectat. Sic loquere, sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias:[v] alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota saepe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perveneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima vota diis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent, et quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipi salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPISTOLA XI.

Bene sperare se de amico Lucilii, in quo plurimus pudor et rubor. Hunc aliquando a natura esse, nec ullis praeceptis excuti: ac sequi etiam sapientem.

v *gratiam facias*] remittas, non exigas. Sic Seneca Ep. 20. *Hoc opta omnia alia vota Deo remissurus.*

pientem. Comparere item in malis interdum, et mali notam. Monitum deinde ſalutare Epicuri: ſemper virum bonum repraeſentare nobis, qui coërceat ut paedagogus. Velut illo praeſente facere omnia, et loqui.

Locutus eſt mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum eſſet animi, quantum ingenii, quantum jam etiam profectus, ſermo primus oſtendit. Dedit enim nobis guſtum, ad quem reſpondebit: non enim ex praeparato locutus eſt, ſed ſubito deprehenſus. Ubi ſe collegit, verecundiam, bonum in adoleſcente ſignum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto ſuffuſus eſt rubor. Hic [x] illum, quantum ſuſpicor, etiam cum ſe confirmaverit, et omnibus vitiis exuerit, ſapientem quoque ſequetur. Nulla enim ſapientia naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum et ingenitum eſt, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam conſtantiſſimis in conſpectu populi ſudor erumpit, non aliter quam fatigatis et aeſtuantibus ſolet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec diſciplina, nec uſus unquam excutit: ſed natura vim ſuam exercet, et illos vitii ſui etiam robuſtiſſimos admonet. Inter haec et ruborem eſſe ſcio, qui graviſſimis quoque viris ſubitus offunditur. Magis quidem in juvenibus apparet, quibus et plus caloris eſt, et tenera frons: nihilominus veteranos et ſenes tangit. Quidam nunquam magis, quam cum erubuerint, timendi ſunt: quaſi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentiſſimus, cum faciem ejus ſanguis invaſerat. Nihil erat mollius ore Pompeji. [y] nunquam non coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, cum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini: et hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed a novitate rei: quae inexercitatos etſi non concutit, movet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni ſanguinis ſunt, ita quidam incitati et mobilis, et cito in os prodeuntis. Haec, ut dixi, nulla ſapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam ſub imperio, ſi omnia eraderet vitia. Quaecumque attribuit conditio naſcendi, et corporis temperatura, cum multum ſe diuque animus compoſuerit, haerebunt. Nihil horum vetari poteſt, non magis quam accerſi. Artifices ſcenici, qui imitantur affectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui triſtitiam repraeſentant, hoc indicio imitantur verecundiam: dejiciunt vultum,

verba

x *Hic*] rubor nimirum.

y *Pompeji*] de quo tamen Salluſtius: *oris probi animo inverecundo. Lipſ.*

verba fubmittunt, figunt in terram oculos, et deprimunt, ruborem fibi exprimere non poffunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adverfus haec fapientia promittit, nihil proficit: fui juris funt, injuffa veniunt, injuffa difcedunt. Jam claufulam epiftola pofcit: accipe, et quidem utilem et falutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus eft, ac femper ante oculos habendus, ut fic tanquam illo fpectante vivamus, et omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit, cuftodem nobis et paedagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, fi peccaturis teftis adfiftat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cujus auctoritate etiam fecretum fuum fanctius facit. O felicem illum, qui non adfpectus tantum, fed etiam cogitatus emendat! O felicem qui fic aliquem vereri poteft, ut ad memoriam quoque ejus fe componat, atque ordinet! Qui fic aliquem vereri poteft, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: fi hic videtur tibi nimis rigidus, elige remiffioris animi virum Laelium: elige eum, cujus tibi placuit et vita, et ratio; et ipfius animum ante te ferens et vultus, illum femper tibi oftende, vel cuftodem, vel exemplum. Opus eft, inquam, aliquo, ad quem mores noftri fe ipfi exigant. Nifi ad regulam, prava non corriges.

EPISTOLA XII.

Facete de fenectute fua narrat, et in villa fe ejus admonitum. Admonitum autem fine triftitia; nec triftem eam, imo jucundam effe, et vitiis minus opportunam. Omnem vitam brevem: fed qualemcumque, ufu faciendam noftram, et manum illi injiciendam. Cottidie dicamus, et cenfeamus, Vixi.

Quocumque me verto, argumenta fenectutis meae video. Veneram in fuburbanum meum, et querebar de impenfis aedificii dilabentis: ait villicus, non effe negligentiae fuae vitium: omnia fe facere, fed villam veterem effe. Haec villa inter manus meas crevit. Quid mihi futurum eft, fi jam putrida funt aetatis meae faxa? Iratus illi, proximam occafionem ftomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frondes. quam nodofi funt, et retorridi rami? quam triftes et fqualidi trunci? Hoc non accideret, fi quis has circumfoderet, fi irrigaret. Jurat per Genium meum, fe omnia facere, in nulla re ceffare curam fuam: fed illas vetulas effe. Quod inter

nos

nos ſit, [z] ego illas poſueram, ego illarum primum videram folium. Converſus ad januam: Quis eſt, inquam, iſte decrepitus, et merito ad oſtium admotus? [a] foras enim ſpectat. Unde iſtunc nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoſcis me? inquit: ego ſum Felicio, cui ſolebas ſigillaria [b] afferre: ego ſum Philoſiti villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iſte delirat. Pupulus etiam deliciolum meum factus eſt. Prorſus poteſt fieri dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc ſuburbano meo, quod mihi ſenectus mea, quocumque adverteram, apparuit. Complectamur illam, et amemus: plena eſt voluptatis, ſi illa ſcias uti. Gratiſſima ſunt poma, cum fugiunt: pueritiae maximus in exitu decor eſt: deditos vino potatio extrema delectat; illa quae mergit, quae ebrietati ſummam manum imponit. Quod in ſe jucundiſſimum omnis voluptas habet, in finem ſui differt. Jucundiſſima eſt aetas devexa jam, non tamen praeceps: et illam quoque in extrema regula [c] ſtantem, judicio habere ſuas voluptates: aut hoc ipſum ſuccedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce eſt, cupiditates fatigaſſe ac reliquiſſe? Moleſtum eſt, inquis, mortem ante oculos habere. Primum iſta tam juveni ante oculos debet eſſe, quam ſeni: non enim citamur ex cenſu: [d] deinde nemo tam ſenex eſt, ut improbe [e] unum diem ſperet. Unus autem dies, gradus eſt vitae. tota aetas partibus conſtat, et orbes habet circumductos majores minoribus. Eſt aliquis, qui omnes complectatur et cingat: hic pertinet a natali ad diem extremum. eſt alter, qui annos adoleſcentiae excludit. eſt qui totam pueritiam ambitu ſuo adſtringit. eſt deinde ipſe annus, in ſe omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Menſis arctiore praecingitur circulo: anguſtiſſimum habet dies gyrum: ſed et hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occaſum. Ideo Heracletus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obſcuritas: Unus,

z *Quod inter nos ſit*] quod tibi in aurem dico. Gronovius tamen legendum putat: *Quidni veteres ſint?*

a *ad oſtium admotus*] Alluſio ad ritum collocandi cadaveris. quod ſolet ad oſtium deponi pedibus et facie foras verſis. Iraque ludit et ait: Merito iſte janitor eſt et oſtium ſervat, nam mox ita locandus et efferendus eſt. *Lipſ.*

b *ſigillaria*] munuſcula Saturnaliorum tempore a majoribus donata minoribus, ſic dicta quod ſigillis olim conſtarent.

c *extrema regula*] interpretor *lineam extremam*, quae in ſtadiis ſolita duci, curſui finis. *Lipſ.*

d *ex cenſu*] qualis citatio in militia et delectu obtinebat, ubi e tabulis cenſualibus in quibus juniores ſenioreſque notati citabantur. *Lipſ.*

e *improbe*] ſtulte, temere.

Unus, inquit, dies par omni eſt. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem eſſe horis. nec mentitur. Nam ſi dies tempus eſt vigintiquatuor horarum, neceſſe eſt omnes inter ſe dies pares eſſe: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem eſſe unum diem omnibus ſimilitudine: nihil enim habet longiſſimi temporis ſpatium, quod non in uno die invenias, lucem et noctem: et alternas [f] mundi vices. Planiora facit iſta nox alias contractior, alias productior. Itaque ſic ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, et conſummet atque expleat vitam. Pacuvius qui Syriam uſu ſuam fecit, [g] cum vino et illis funereis epulis ſibi parentaverat, [h] ſic in cubiculum ferebatur a coena, ut inter plauſus exoletorum hoc ad ſymphoniam caneretur: βεβίωται, βεβίωται. nullo non ſe die extulit. Hoc quod ille ex mala conſcientia faciebat, nos ex bona faciamus, et in ſomnum ituri, laeti, hilaresque dicamus,

Vixi, et, quem dederat curſum fortuna, peregi.

Craſtinum ſi adjecerit Deus, laeti recipiamus. Ille beatiſſimus eſt et ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſolicitudine exſpectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum ſurgit. Sed jam debeo epiſtolam includere. [i] Sic, inquis, ſine ullo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid ſecum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce praeclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum eſt in neceſſitate vivere. ſed in neceſſitate vivere, neceſſitas nulla eſt. Quid ni nulla ſit? patent undique ad libertatem viae multae, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri poteſt. calcare ipſas neceſſitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod

f *et alternas etc.*] Scribe: *et in alternas mundi vices plura facit iſta, non alia, contractior alias, alias productior.* Nempe dies ille XXIV. horarum *plura facit iſta* plus lucis modo facit, modo plus noctis, *non alia* non aliud quam lucem et noctem, *contractior alias, alias productior*, ſcilicet alterutra harum *luce* vel *nocte* idque *in vices mundi alternas*, ut ita alternae ſint mundi lucem et noctem mortalibus praebentis vices. *Gronov.*

g *uſu ſuam fecit*] ob geſtum ibi diutius magiſtratum ſub Tiberio, cui hoc proprium continuare imperia. *Lipſ.*

h *parentaverat*] alluſum ad funebres epulas, ſic et Ep. 122. et de vita beata c. 2. Alii legunt: *cum vino et illis funereis epulis ſe ſepeliſſet, quaſi ſibi parentaret, ſic* etc.

i *includere*] claudere, ſic enim compoſito pro ſimplici paſſim utuntur. Sic ipſe Seneca de ira III, 19. *Qui imperaverit his, in quos animadverti jubebat, os inſerta ſpongia includi. Gronov.* Alii tamen habent ſimplex *cludere.*

Quod verum eſt, meum eſt. perſeverabo Epicurum tibi ingerere: ut iſti qui in verba jurant, nec quid dicatur aeſtimant. ſed a quo, ſciant, quae optima ſunt, eſſe communia.

EPISTOLA XIII.

Format pulchre adverſus fortuita et robur donat. Maxime autem, ne futurorum metu angamur: incerta ea eſſe, et poſſe non evenire, Spe igitur omnem metum temperandum. Deinde illud robuſtius: Fac et praecipe ventura: a Deo ſunt, et in bonum.

Multum tibi eſſe animi ſcio. nam etiam antequam inſtrueres de praeceptis ſalutaribus, et dura vincentibus, ſatis adverſus fortunam placebas tibi: et multo magis, poſtquam cum illa conſeruiſti manum, viresque expertus es tuas. quae nunquam certam dare fiduciam ſui poſſunt, niſi cum multae difficultates hinc et illinc apparuerint, aliquando vero et propius acceſſerint. Sic verus ille animus, et in alienum non venturus arbitrium, [k] probatur: haec ejus obruſſa [l] eſt. Non poteſt athleta magnos ſpiritus ad certamen adferre, qui nunquam ſugillatus eſt. [m] Ille qui vidit ſanguinem ſuum, cujus dentes crepuerunt ſub pugno, ille qui ſupplantatus adverſarium toto tulit corpore, nec projecit animum projectus, qui quoties cecidit, contumacior reſurrexit, cum magna ſpe deſcendit ad pugnam. Ergo, ut ſimilitudinem iſtam proſequar, ſaepe jam fortuna ſupra te fuit: nec tamen tradidiſti te, ſed ſubſiliiſti, et acrior reſtitiſti. [n] multum enim adjicit ſibi virtus laceſſita. Tamen ſi tibi videtur, accipe a me auxilia quibus munire te poſſis. Plura ſunt, Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt: et ſaepius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, ſed hac ſubmiſſiore. Nos enim dicimus, omnia iſta quae gemitus mugitusque exprimunt, levia eſſe, et contemnenda. Omittamus haec magna verba, ſed, dii boni, vera! illud tibi praecipio, ne ſis miſer ante tempus: cum illa quae velut imminentia expaviſti,

k *in alienum non venturus arbitrium*] non pendens a fortuna, hoc eſt a rebus extra ſe poſitis et alienis, a quorum proinde arbitrio pax et felicitas ejus non pendet.

l *obruſſa*] monetae verbum, auri per ignem examen et depurgationem notans.

m *ſugillatus eſt*] Gloſſae veteres ὑπωπιασθεὶς *ſugillatus.* Iterumque: *ſugillat* πλήσσει, ὑπώπια ποιεῖ *percutit, vibices facit.* Nam ὑπώπια proprie ſub oculis et in genis ἐκχυμώματα, quae pugilibus crebra ab ictu. *Lipſ.*

n *reſtitiſti*] Alii legunt: *conſtitiſti.*

visti, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quaedam ergo nos magis torquent, quam debeant: quaedam ante torquent, quam debeant: quaedam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut praecipimus. [o] Primum illud, quia res in controversia est, et litem contestatam [p] habemus, in praesentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes, scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant, an imbecilitate nostra: illud praesta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites. et cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior, et moereo, et quod non est malum facio? [q] Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe hujus rei regulam. Aut praesentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De praesentibus, facile est judicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec ullus ex injuria dolor est: videbimus quid futurum sit. hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, et illudit nobis illa, quae conficere bellum solet, [r] fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili. cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quae nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: et sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, conjecturae et licentiae paventis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. [s] Inquiramus itaque in

o *praecipimus*] ante sentimus quam adsunt.

p *litem contestatam*] Nos Stoici cum Epicureis aliisque quibus dolor est malum: at nobis indifferens. *Lips.*

q *facio*] efficio opinione ut malum mihi sit, quod in se malum non est.

r *conficere bellum solet*] Ad Livii haec verba dicas aspectum: *Fama bellum conficit, et parva momenta in spem metumve impellunt animos.*

s *ceteri enim sine ratione, hi sine mente*

rem diligenter. Veriſimile eſt, aliquid futurum mali? non ſtatim verum eſt. Quam multa non exſpectata venerunt, quam multa exſpectata nunquam comparuerunt? Etiam ſi futurum eſt, quid juvat dolori ſuo occurrere? ſatis cito dolebis, cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa intervenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut ſubſiſtat, aut deſinat, aut in alienum caput tranſeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina depoſuit: aliquando gladius ab ipſa cervice revocatus eſt: aliquis carnifici ſuo ſuperſtes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem; fortaſſe erit, fortaſſe non erit: interim dum non eſt, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus ſignis, quae mali aliquid pronuncient, animus ſibi falſas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiae ſignificationis detorquet in pejus, aut majorem ſibi offenſam proponit alicujus quam eſt, et cogitat non quantum iratus ille ſit, ſed quantum liceat irato. Nulla autem cauſa vitae [t] eſt, nullus miſeriarum modus, ſi timetur quantum poteſt. Hic prudentia proſit, hic robore animi evidentem quoque metum reſpue: ſi minus, vitio vitium repelle, ſpe metum tempera. Nihil tam certum eſt ex his quae timentur, ut non certius ſit, et formidata ſubſidere, et ſperata decipere. Ergo et ſpem ac metum examina: et quoties incerta erunt omnia, tibi fave; crede quod mavis. ſi plures habebis ſententias [u] metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, et perturbare te deſine. Ac ſubinde hoc in animo volve, majorem partem mortalium, cum illi nec ſit quidquam mali, nec pro certo futurum ſit, aeſtuare ac diſcurrere. Nemo enim reſiſtit ſibi, cum coeperit impelli, nec timorem ſuum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor eſt, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos [v] referentibus, expaveſcimus dubia pro certis, non ſervamus modum rerum, ſtatim in timorem venit ſcrupulus. Pudet me ſic tecum loqui, et tam levibus remediis te focillare. Alius dicat, Fortaſſe hoc non veniet: tu dic, Quid porro ſi veniet? videbimus utrum veniet: fortaſſe pro me veniet, et mors iſta vitam honeſtabit. Cicuta magnum Socratem fecit: Catoni gladium aſſertorem

mente ſunt] ceteri metus nullam poſui cauſam habent. ſuntque adeo ſine ratione, at in lymphaticis illis plane etiam mens excutitur.

t *Nulla autem cauſa vitae*] i. e. nulla vita. Veteris enim elegantiae eſt *cauſam rei* pro re ipſa ponere. Sic ap. Tibull. L. 3. Eleg. 2. Extrema *cauſa Neaerae* pro ipſa Neaera ponitur.

u *ſententias*] plura argumenta.

v *Damus nos*] praebemus nos illis credulos.

torem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriae. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus fit. Non in diverfum te a natura tua ducimus: natus es ad ifta quae dicimus. Eo magis bonum tuum auge, et exorna. Sed jam finem epiftolae faciam, fi illi fignum fuum impreffero: id eft, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero. Inter cetera mala, hoc quoque habet ftultitia proprium, femper incipit vivere. Confidera quid vox ifta fignificet, Lucili virorum optime: et intelliges quam foeda fit hominum levitas, quotidie nova vitae fundamenta ponentium, novas fpes etiam in exitu [x] inchoantium. Circumfpice tecum fingulos. occurrent tibi fenes, qui fe cummaxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid eft autem turpius, quam fenex vivere incipiens? Non adjicerem auctorem huic voci, nifi effet fecretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quae mihi et laudare, et adoptare permifi.

EPISTOLA XIV.

Prudentiffima epiftola. Monet corporis vitaeque curam habendam, fed non nimiam. Timeri autem corpori tria, Pauperiem, Morbos, Violentiam: maxime hanc ultimam, quae a potentibus eft, aut tyrannis. Ut non timeas, tria vitentur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo autem, Sapientia dicet: et breviter ipfe.

Fateor infitam effe nobis corporis noftri caritatem: fateor nos hujus gerere tutelam: non ego indulgendum illi, ferviendum nego. Multis enim ferviet, qui corpori fervit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus vivere debeamus, fed tanquam non poffimus fine corpore. Hujus nos nimius amor timoribus inquietat, folicitudinibus onerat, contumeliis objicit. Honeftum ei vile eft, cui corpus nimis carum eft. Agatur ejus diligentiffime cura: ita tamen, ut cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem fit. Nihilominus, quantum poffumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula: et in tutum nos reducamus, excogitantes fubinde, quibus poffint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera funt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quae per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena poten-

 tia

x *in exitu*] vitae fcilicet.

tia impendet. Magno enim ſtrepitu et tumultu venit. Naturalia mala quae retuli, inopiae atque morbi, ſilentio ſubeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa eſt; ferrum circa ſe et ignes habet, et catenas, et turbam ferarum, quam in viſcera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, et cruces, et eculeos, et uncum; et adactum, per medium hominem, qui per os emergat, ſtipitem; et diſtracta in diverſum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium et illitam et intextam; quidquid aliud, praeter haec, commenta y ſaevitia eſt. Non eſt itaque mirum, ſi maximus hujus rei timor eſt, cujus et varietas magna, et apparatus terribilis eſt. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura inſtrumenta doloris expoſuit (ſpecie enim vincuntur, qui patientiae reſtitiſſent:) ita ex his, quae animos noſtros ſubigunt et domant, plus proficiunt quae habent quod oſtendant. Illae peſtes non minus graves ſunt, famem dico et ſitim, et praecordiorum ſuppurationes, et febrem viſcera ipſa torrentem: ſed latent. nihil habent quod intentent, quod praeferant: haec, ut magna bella, adſpectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abſtineamus offenſis. Interdum populus eſt, quem timere debeamus; interdum, ſi ea civitatis diſciplina eſt, ut plurima per ſenatum tranſigantur, gratioſi in eo viri; interdum ſinguli, quibus poteſtas populi, et in populum data eſt. Hos omnes amicos habere, operoſum eſt: ſatis eſt inimicos non habere. Itaque ſapiens nunquam potentium iras provocabit: imo declinabit, non aliter quam in navigando procellam. Cum peteres Siciliam, trajeciſti fretum. temerarius gubernator contemſit auſtri minas: (ille eſt enim, qui Siculum pelagus exaſperet, et in vertices cogat.) non ſiniſtrum petit littus, ſed id, quo proprior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui aeſtus ſit, quae ſigna dent nubes, et longe ab illa regione verticibus infami curſum tenet. Idem facit ſapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. Pars enim ſecuritatis et in hoc eſt, non ex profeſſo eam petere: quia quaevis fugit, damnat. Circumſpiciendum nobis eſt ergo, quomodo a vulgo tuti eſſe poſſimus. Primum nihil idem concupiſcamus. rixa eſt inter competitores: deinde nihil habeamus quod cum magno emolumento inſidiantis eripi poſſit. quam minimum ſit in corpore tuo ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem propter ipſum venit, aut admodum

y *commenta*] ab ingenio humano excogitata.

modum pauci: plures computant, [z] quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obſeſſa via pauperi pax eſt. Tria deinde ex praeceptione veteri praeſtanda ſunt, ut vitentur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, ſapientia ſola monſtrabit. Difficile enim temperamentum eſt, verendumque, ne in contemptum nos invidiae timor transferat: ne dum calcare nolumus, videamur poſſe calcari. Multis timendi attulit cauſas, timeri poſſe. Undique nos reducamus: non minus contemni quam ſuſpici nocet. Ad philoſophiam ergo confugiendum eſt. hae litterae non dico apud bonos, ſed apud mediocriter malos, infularum [a] loco ſunt. Num forenſis eloquentia, et quaecumque alia populum movent, adverſarium habent: haec quieta, et ſui negotii, contemni non poteſt: cui ab omnibus artibus, etiam apud peſſimos, honor eſt. Nunquam in tantum convaleſcet nequitia, nunquam ſic contra virtutes conjurabitur, ut non philoſophiae nomen venerabile et ſacrum maneat. Ceterum philoſophia ipſa tranquille modeſteque tractanda eſt. Quid ergo? inquis, videbitur tibi M. Cato modeſte philoſophari, qui bellum civile ſententia ſua reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompejum offendentibus, aliis Caeſarem, ſimul laceſſit duos? Poteſt aliquis diſputare, an illo tempore capeſſenda fuerit ſapienti reſpublica. Quid tibi vis M. Cato? jam non agitur de libertate, olim peſſundata eſt: quaeritur utrum Caeſar, an Pompejus poſſideat rempublicam. Quid tibi cum iſta contentione? nullae partes tuae ſunt: dominus eligitur. Quid tua, [b] uter vincat? poteſt melior vincere, [c] non poteſt non eſſe pejor, qui vicerit. Ultimas partes attigi Catonis: ſed ne priores quidem anni fuerunt, qui ſapientem in illam rapinam reipublicae admitterent. Quid aliud quam vociferatus eſt Cato, et miſit irritas voces, cum modo per populi levatus manus, et obrutus ſputis, et portandus extra forum traheretur, modo e ſenatu in carcerem duceretur? Sed poſtea videbimus, an ſapienti opera perdenda ſit: interim ad hos te voco, qui a republica excluſi, ſeceſſerunt ad colendam vitam, et humano generi jura condenda, ſine ulla potentioris offenſa. Non conturbabit ſapiens publicos mores, nec populum in ſe vitae novitate conver-

z *computant*] lucrum ex eo facinore eventurum proponunt.

a *infularum*] quas qui geſtabant ſacri erant et inviolabiles.

b *Quid tua*] ſubintellige refert.

c *poteſt melior vincere*] poteſt vincere is qui nunc melior eſſe videtur dum vincit, ſed non poterit non eſſe pejor tum cum vicerit. Nam victor animum referabit, et ſucceſſus malitiam eliciet adhuc repreſſam. *Lipſ.*

convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: et tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen saepius. Ars ei constat, qui per ornamenta [d] percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de eventu fortuna judicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid adversi. non damnatur [e] latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis. aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque ejus tibi esse gratior possit. Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget. Ede, inquis, auctorem. Ut scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicujus ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget divitiis, timet pro illis: nemo autem solicito bono fruitur. Adjicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium [f] versat, fit ex domino procurator.

EPISTOLA XV.

Ad curam etiam corporis Exercitatio spectat: sed haec laboriosa, aut occupata non esto. Facilis et brevis sufficit: ut cursus, saltus, gestatio, vocis intentio. Clausula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: praesentibus acquiesce.

Mos antiquis fuit, usque ad meam servatus aetatem, primis epistolae verbis adjicere: Si vales, bene est. Recte et nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est: sine hoc, aeger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici, validum est. Ergo hanc vale-

d *ornamenta*] a gladiatoribus, quorum arma sic dicta sunt.

e *damnatur*] lege *damnat*. Fortuna inquit aliquid vexationis, aliquid adversi potest afferre, sed non potest propterea facere pejorem quem vexaverit. Perinde ut latro potest occidere non potest damnare, seu efficere ut jure caesus videatur qui latrocinio periit. *Gronov.*

f *kalendarium*] librum pecuniae foenebris, quae per kalendas exigebatur. *Lips.*

valetudinem praecipue cura, deinde et illam ſecundam: quae non magno tibi conſtabit, ſi volueris bene valere. Stulta eſt enim, mi Lucili, et minime conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, et dilatandi cervicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter ſagina [g] ceſſerit, et tori creverint: nec vires unquam opimi bovis, nec pondus aequabis. Adjice nunc, quod majore corporis ſarcina animus eliditur, et minus agilis eſt. Itaque quantum potes, circumſcribe corpus tuum, et animo locum laxa. multa ſequuntur incommoda huic deditos curae. Primum exercitationes, quarum labor ſpiritum exhaurit, et inhabilem intentioni ac ſtudiis acrioribus reddit: deinde, copia ciborum, ſubtilitas animi impeditur. Accedunt peſſimae notae mancipia [h] in magiſterium recepta homines inter oleum et vinum occupati: quibus ad votum dies eſt actus, ſi bene deſudaverunt, ſi in locum ejus quod effluxit, multum potionis altius jejuno gutture regeſſerunt. Bibere et ſudare, vita cardiaci [i] eſt. Sunt exercitationes et faciles et breves, quae corpus et ſine mora laxent, et tempori parcant: cujus praecipua ratio habenda eſt Curſus, et cum aliquo pondere manus motae, et ſaltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (ut ita dicam) ſaliaris, [k] aut (ut contumelioſius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, uſu fit facile. Quidquid facies, cito redi a corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non aeſtus impedit, ne ſenectus quidem. Id bonum cura, quod vetuſtate fit melius. Neque ego te jubeo ſemper imminere libro, aut pugillaribus. dandum et aliquod intervallum animo: ita tamen ut non reſolvatur, ſed remittatur. Geſtatio [l] et corpus concutit, et ſtudio non officit: poſſis legere, poſſis dictare, poſſis loqui, poſſis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempſeris; quam veto te per gradus [m] et certos modos attollere, deinde de-

g *ſagina*] nam athlethae certo victu utebantur, corpori viribusque augendis. *Lipſ.*

h *mancipia*] intelligit Graeculos magiſtros, ungendo et bibendo tempus terentes.

i *cardiaci*] *χαρδιαλγία* eſt in ore ſtomachi vitium ab humore acri vellicante et rodente. huic medicina eſt ſudor et vinum.

k *ſaliaris*] Sublatis pedibus et alternantibus idemtidem repetitus quem Salii Sacerdotes in pompa et geſtatione Ancilium uſurpabant, eundemque fere fullones. *Lipſ.*

l *Geſtatio*] in eſſedo.

m *gradus*] ut phonaſci. Sunt autem gradus in voce elatio et demiſſio. *Lipſ.*

primere. Quod si velis deinde quemadmodum ambules discere, [n] admittes istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, et buccas edentis observet, et in tantum procedet, inquantum ejus audaciam patientiae credulitate [o] produxeris. Quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? Usque adeo naturale est, paullatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant. nemo statim Quiritium fidem implorat. Ergo utcumque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitiis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur et latus. Modesta, cum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto et rustico more desaeviat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium: mercedula, [p] et munus gratum, ad haec beneficia accedet. Ecce insigne praeceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis haec, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae et Ixionis? [q] Non ita est. nostra dicitur: quos caeca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura, praecipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam jucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, recordare: cum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus deos, et adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti. [r] finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, et sperantibus meliora, quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando et implerent: nunc haurientium sitim concitant, imitantur speciosos apparatus. Quod futuri temporis incerta sors voluit, quare potius

n *discere*] deambulationem suaserat, jam ironice si forte eam quoque ad artis praecepta componere placeat, non defore ait Graeculos magistros, quos fames et panis lucrandi studium nova docuerit artificia.

o *patientiae credulitate*] quousque tibi patientiam ferendi tam molesta et morosa imperia fore, credet. *Gronov.*

p *mercedula*] insignis aliqua sententia pro more tecum communicanda.

q *Babae et Ixionis*] notae illa aetate stoliditatis homines.

r *te ipse antecessisti*] ex humili enim surrexisti, e plebe eques factus et nunc Caesaris Procurator. *Lips.*

tius a fortuna impetrem, ut det, quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanae? Congeram? in quid? laborem? ecce hic ultimus dies. ut non sit, prope ab ultimo est.

EPISTOLA XVI.

Philosophiam vitae necessariam, sed illam veram, esse, quae in factis sit, et profectu. Disponi ab eo actiones et consilia. Non obstare, si Fatum sit, aut Fortuna sit: nam et illa docebit Deo parere, et Fortunam ac fortuita adspernari. Clausula item ab Epicuro: Secundum naturam qui vivit, dives: sperne opinionem.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio: et beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, et altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, et assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, [s] quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse. Quae scribis, unde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. jam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non est quod tibi cito et facile credas: excute te, et varie scrutare, et observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea: animum format et fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, et per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? [t] quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? [u] Nam et mutari certa non possunt, et nihil praeparari potest adversus incerta: si aut consilium meum Deus occupavit, de-

crevit-

s *bona mens sit*] quae firma est et fiduciam sui habet: voluntas bona quidem Stoicis, sed mutabilis. Itaque bona mens est velle, scire, tenere bona.

t *si fatum est*] ut Stoici censebant.

u *si casus imperat*] quae Epicureorum erat doctrina.

crevitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia haec sunt, philosophandum est: sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus universi cuncta disponat, sive casus res humanas sine ordine impellit et jactat, philosophia nos tueri debet. Haec adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunae contumaciter resistamus: haec docebit, ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit juris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita [v] dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam et exhorter, ne patiaris animum tuum delabi et refrigescere. Constitue illum, et contine, ut habitus fiat quod est impetus. Jam ab initio, si bene te novi, circumspexisti ecquid haec epistola munusculi attulerit? excute illam, et invenies. Non est quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt: ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, et eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, et non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias: accedant statuae et picturae, et quidquid ars ulla luxuriae laboravit: majora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensum est. Retrahe te a vanis: et cum voles scire, quod petis, utrum naturalem habeat, an caecam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

EPITOLA XVII.

Philosophiam autem non differendam, amplectendam omissis rebus. At pauper ero. Quid si hoc expetendum? expeditius philosophaberis. Jam Natura pauca desiderat: atque ea non deerunt. Clausula, Cui paupertas gravis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.

Pro-

v *si repentina aut subita*] h. e. casus seu fortuna.

Projice omnia ista, si sapis, imo ut sapias, et ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. [x] Moratur, inquis, me res familiaris, sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit: ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum haec dicis, non videris vim ac potentiam ejus de quo cogitas boni nosse: et summam quidem rei pervides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. nec dum scis, quantum ubique nos adjuvet: quemadmodum et in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, et in minima descendat. Mihi crede, advoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quaeris, et hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere divitiae: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: [y] cum aliqua conclamatio [z] est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. Si navigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora; non circumstat illam turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, et bene institutos, et nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam pervenero, tunc me totum philosophiae dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu differs, et post cetera paras, ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde vivam, volo. Simul et parare disce. [a] Si quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat. [b] Non est quod paupertas nos a philosophia revocet,

x *expedi aut incide*] alludit ad nodum implicatum, qui vel explicandus sit expediendusque, vel rumpendus et incidendus.

y *non se peti*] paupertatem enim nemo bello petit.

z *conclamatio*] quae exire jubeat, ut in igne, ruina, hoste imminente.

a *disce*] docet autem Philosophia.

b *bene mori non vetat*] pone paupertatem vitam commodam tibi negare, non vetabit tamen bene mori; quod in potestate tua esse Philosophia docet. Stoicis enim vitam abjicere si vellent licebat.

cet, ne egeſtas quidem: toleranda eſt enim ad hoc properantibus vel fames, quam toleravere quidam in obſidionibus. Et quod aliud erat illius patientiae praemium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc majus eſt, quo promittitur perpetua libertas, nullius, nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel eſurienti ad iſta veniendum eſt. Perpeſſi ſunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, et dictu foedam tulerunt famem. haec omnia paſſi ſunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non eſt ergo prius acquirendum. licet ad philoſophiam etiam ſine viatico pervenire. Ita eſt, cum omnia habueris, tunc et ſapientiam habere voles. Haec erit ultimum vitae inſtrumentum, et (ut ita dicam) additamentum. Tu vero, ſive aliquid habes, jam philoſophare: unde enim ſcis, an jam nimis habeas, ſive nihil, hoc prius quaere, [c] quam quidquam. At neceſſaria deerunt. Primum deeſſe non poterunt, quia natura minimum petit: naturae autem ſe ſapiens accommodat. Sed ſi neceſſitates ultimae inciderint, jamdudum exibit e vita, et moleſtus ſibi eſſe deſinet. Si vero exiguum fuerit et anguſtum, quo poſſit vita produci: id boni conſulet, nec ultra neceſſaria ſolicitus aut anxius, ventri et ſcapulis ſuum reddet, et occupationes divitum, concurſationesque ad divitias euntium, ſecurus laetusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipſe te differs? exſpectabisne foenoris quaeſtum, aut ex merce compendium, aut tabulas [d] beati ſenis, cum fieri poſſis ſtatim dives? Repraeſentat opes ſapientia: quas cuicumque fecit ſupervacuas, dedit. [e] Haec ad alios pertinent: tu locupletibus prior es. Seculum muta, [f] nimis habes. Ineſt omni ſeculo, quod ſat eſt. Poteram hoc loco epiſtolam claudere, niſi te male inſtituiſſem. Reges Parthos non poteſt quisquam ſalutare ſine munere, tibi valedicere non licet gratis. quid iſtuc? ab Epicuro mutuum ſumam. Multis paraſſe divitias, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. Non hoc miror. non eſt enim in rebus vitium, ſed in ipſo animo. Illud quod paupertatem gravem fecerat, et divitias graves fecit. Quemadmodum nihil differt,

c *hoc prius quaere*] ut philoſopheris.

d *tabulas*] teſtamentum.

e *quas cuicumque fecit ſupervacuas, dedit*] opes dedit et divitem reddit ſapientia, quemcunque ut opibus non indigeat, iisque carere facile poſſit, inſtituit.

f *Seculum muta*] priora tempora reſpice, quibus ditiſſimi te opibus vix aequabant.

fert, utrum aegrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum fuum fecum transfert, fic nihil refert, utrum animus aeger in divitiis, an in paupertate ponatur. malum fuum, illum fequitur.

EPISTOLA XVIII.

Sapientem, in publica lafcivia, temperanter fe gerere: et aut nihil aut parum ex moribus libare. Quomodocumque; utile effe, certis diebus abftinere, parcere, pauperes adfimilare. Praeexercitatio eft ad veram inopiam, fi ea venit. Claufula ab Epicuro: Ira infaniae affidet.

December eft menfis, [g] cum maxime civitas defudat. Jus luxuriae publicae datum eft: ingenti apparatu fonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia interfit, et dies rerum agendarum. Adeo nihil intereft, ut non videatur mihi erraffe, qui dixit olim menfem Decembrem fuiffe, nunc annum. [h] Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid exiftimares effe faciendum, utrum nihil ex quotidiana confuetudine movendum; an, ne diffidere videremur cum publicis moribus, et hilarius coenandum, et exuendam togam. [i] Nam quod fieri nifi in tumultu et trifti tempore civitatis non folebat, voluptatis cauffa ac feftorum dierum veftem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos fimiles effe pileatae turbae [k] voluiffes, nec per omnia diffimiles: nifi forte his maxime diebus animo imperandum eft, ut tunc voluptatibus folus abftineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certiffimum argumentnm infirmitatis fuae capit, fi ad blanda et in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius eft, ebrio ac vomitante populo, ficcum ac fobrium effe: illud temperatius, non excerpere fe, nec infigniri, nec mifceri omnibus: et eadem, fed non eodem modo, facere. Licet enim fine luxuria agere feftum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac viliffimo cibo, dura atque horrida vefte, dicas tibi: Hoc eft quod timebatur? In ipfa fecuritate animus ad difficilia fe praeparet, et contra injurias fortunae inter

g *December eft menfis*] Saturnalia tunc, Sigillaria et ludi. *Lipf.*

h *nunc annum*] per totum enim annum fic vivere homines, ac fi menfis December et Saturnalia effent.

i *togam*] graviorem habitum, et ludicris minus opportunum.

k *pileatae turbae*] pileos enim Saturnalibus fumebant.

inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit [l] ſine ullo hoſte, vallum jacit, et ſupervacuo labore laſſatur, ut ſufficere neceſſario poſſit. Quem in ipſa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc ſecuti ſunt, qui omnibus menſibus paupertatem imitati, prope ad inopiam acceſſerunt, ne unquam expaveſcerent, quod ſaepe didiciſſent. Non eſt nunc quod exiſtimes me ducere te ad modicas coenas et pauperum cellas, [m] et quidquid aliud eſt, per quod luxuria divitiarum taedio ludit. Grabatus ille verus ſit, et ſagum, et panis durus ac ſordidus. Hoc triduo et quatriduo fer interdum pluribus diebus: ut non luſus ſit, ſed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exſultabis, dupondio [n] ſatur, et intelliges ad ſaturitatem non opus eſſe fortuna: hoc enim quod neceſſitati ſat eſt, debet etiam irata. Non eſt tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa millia ſervorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te ſuſpice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati ſemper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum: [o] et ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, ſi ſcierimus quam non ſit grave pauperes eſſe. Certos habebat dies ille magiſter voluptatis Epicurus, quibus maligne [p] famem exſtingueret: viſurus an aliquid deeſſet ex plena et conſummata voluptate, vel quantum deeſſet, et an dignum, quod quis magno labore penſaret. hoc certe in his epiſtolis ait, quas ſcripſit, Charino magiſtratu, [q] ad Polyaenum. Et quidem gloriatur, non toto aſſe ſe paſci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu ſaturitatem putas eſſe? Et voluptas eſt. Voluptas autem, non illa levis et fugax, et ſubinde reficienda, ſed ſtabilis et certa. Non enim jucunda res eſt aqua et polenta, aut fruſtum hordeacei panis: ſed ſumma voluptas eſt, poſſe capere etiam ex his voluptatem, et ad id ſe reduxiſſe, quod eripere nulla fortunae iniquitas poſſit. Liberaliora ſunt alimenta carceris: ſepoſitos ad capitale ſupplicium, non tam anguſte, qui occiſurus eſt, paſcit. Quanta eſt animi magnitudo, ad id ſua

l *decurrit*] in armis per aliquot milliaria.

m *cellas*] nimirum iſto feſto in ſervili et anguſta cella caenaſſe dominos apparet.

n *dupondio*] duobus aſſibus.

o *ad palum*] vide de hac exercitatione Vegetius L. I. C. II. et ad eum Stevvechius.

p *maligne*] h. e. non plane ad ſatietatem cibo uteretur.

q *magiſtratu*] cum ille eſſet Ἄρχων, per Archontas enim Graeci ut Romani per conſules annos notabant.

ſua ſponte deſcendere, quod nec ad extrema quidem decretis [r] timendum ſit? hoc eſt praeoccupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, ſequi horum conſuetudinem, et aliquos dies deſtina, quibus ſecedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude, hoſpes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo. — —

Nemo alius eſt Deo dignus, quam qui opes contempſit. quarum poſſeſſione tibi non interdico: ſed efficere volo, ut illas intrepide poſſideas. quod uno conſequeris modo, ſi te etiam ſine illis beate victurum perſuaſeris tibi; ſi illas tanquam exituras ſemper adſpexeris. Sed jam incipiamus epiſtolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum: ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit inſaniam. Hoc quam verum ſit neceſſe eſt ſcias, cum habueris et ſervum, et inimicum. In omnes perſonas hic exardeſcit affectus: tam ex amore naſcitur, quam ex odio: [s] non minus inter ſeria, quam inter luſus et jocos. Nec intereſt, ex quam magna cauſſa naſcatur, ſed in qualem perveniat animum. Si ignis non refert quam magnus, ſed quo incidat. nam etiam maximum ſolida non receperunt: rurſus arida, et corpori facilia, ſcintillam quoque fovent usque in incendium. Ita eſt, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor eſt: et ideo ira vitanda eſt, non moderationis cauſſa, ſed ſanitatis.

EPISTOLA XIX.

Omittendas aut abjiciendas occupationes, et otium captandum, ſed otium, non latebras. Monet ab aula et ſplendore abire: quae tumultus et fluctus ſuos habent. Clauſula ab eodem magiſtro: Vide quibuscum menſa communices.

Exſulto quotiens epiſtolas tuas accipio. implent enim me bona ſpe: jam non promittunt de te, ſed ſpondent. Ita fac, oro atque obſecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipſo rogaturus ſum? ſi potes, ſubduc te iſtis occupationibus: ſi minus, eripe. [t] Satis multum temporis ſparſimus, incipiamus

r *decretis*] deſtinatis, damnatis.

s *tam ex amore naſcitur quam ex odio*] h. e. tam in eos quos amamus, quam in illos quos odio habemus ira excandeſcit.

t *eripe*] ſi ſubducere ſenſim te nequis, vi atque ſemel eripe.

mus in ſenectute vaſa colligere. Nunquid invidioſum eſt? in freto [u] viximus, moriamur in portu. Neque ego ſuaſerim tibi nomen ex otio petere, quod nec jactare debes, nec abſcondere. Numquam enim uſque eo te abigam, generis humani furore damnato: [v] ut latebram tibi aliquam parari et oblivionem velim. id age, ut otium tuum non emineat, ſed appareat. Deinde videbunt de iſto, quibus integra ſunt et prima conſilia: an velint vitam per obſcurum transmittere. tibi liberum non eſt. In medium te protulit ingenii vigor, ſcriptorum elegantia, clarae et nobiles amicitiae. Tanta notitia re invaſit, ut [x] in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monſtrabunt. tenebras habere non potes: ſequetur priſtinae lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, ſine ullius odio, ſine deſiderio, aut morſu animi tui. Quid enim relinques, quod invitus [y] relictum a te poſſis cogitare? clientes? quorum nemo te ipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc praeda. Mutabunt teſtamenta deſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt parvo res magna conſtare. [z] Aeſtima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Utinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet! Tulit te longe a conſpectu vitae ſalubris rapida felicitas, provincia et procuratio, et quidquid ab iſtis promittitur: majora deinde officia te excipient, et ex aliis alia. Quis exitus erit? quid exſpectas, donec deſinas? habere, quod cupias? nunquam erit tempus. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſſarum, ex quibus nectitur fatum, talem et cupiditatum: altera ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es vitam, quae nunquam tibi miſeriarum terminum ac ſervitutis ipſa factura ſit. Subduc cervicem jugo tritam. ſemel illam incidi, [a] quam ſemper premi, ſatius eſt. Si te ad privata retuleris, minora erunt omnia,

u *in freto*] ubi ob anguſtias maximi maris motus.

v *generis humani furore damnato*] ut Timon aliique Miſanthropi fecerunt.

x *ut*] licet.

y *quod invitus*] quod cum animi quadam aegritudine a te relictum recorderis, quod te reliquiſſe merito doleas.

z *non poteſt parvo res magna conſtare*] pone etiam magnam eſſe jacturam, ſi forte ſenex, a te ſolitudinem ſectante deſertus, teſtamentum propterea mutaverit, vel clientes, qui mane ſalutatum venire ſolebant, alios Patronos, quorum limina ſalutaturi adeant, ſibi delegerint; magnum tamen etiam eſt ſeipſo in ſolitudine frui, magna vero magnis redimere non aegre ferendum.

a *incidi*] atque ita animam effundere.

omnia, ſed affatim implebunt: at nunc plurima et undique ingeſta non ſatiant. Utrum autem mavis, ex inopia ſaturitatem, an in copia famem? Et avita felicitas eſt, alienae aviditati expoſita. Quamdiu tibi ſatis nihil fuerit, ipſe aliis non eris. [b] Quomodo, inquis, exibo? utcumque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laborioſe pro honore tentaveris: aliquid et pro otio audendum eſt, aut in iſta ſolicitudine procurationum, et deinde urbanorum officiorum ſeneſcendum in tumultu, ac ſemper novis fluctibus, quos effugere nulla modeſtia, nulla vitae quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quieſcere velis? fortuna tua non vult. Quid ſi illi etiam nunc permiſeris creſcere? quantum ad ſucceſſum acceſſerit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Maecenatis, vera in ipſo eculeo [c] docuit. Ipſa enim altitudo attonat [d] ſumma. Si quaeris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inſcribitur. hoc voluit dicere, attonita habet ſumma. Eſt ergo tanti ulla potentia, ut ſit ſibi tam ebrius ſermo? [e] Ingenioſus vir ille fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, niſi illum enervaſſet felicitas, imo caſtraſſet. Hic te exitus manet, niſi jam contrahas vela, niſi (quod ille ſero voluit) terram leges. Poteram tecum et hac Maecenatis ſententia parem facere rationem: [f] ſed movebis mihi controverſiam, ſi te novi, nec voles quod debeo, niſi in aſpero [g] et probo accipere. Ut ſe res habet, ab Epicuro verſura facienda eſt. Ante, inquit, circumſpiciendum eſt, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas. Nam ſine amico viſceratio, [h] leonis ac lupi vita eſt. Hoc non continget tibi, niſi ſeceſſeris: alioquin habebis convivas, quos ex turba ſalutantium nomenclator digeſſerit. Errat autem qui amicum in atrio quaerit, in convivio probat. Nullum habet majus malum occupatus homo, et bonis ſuis obſeſſus, quam quod amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt: quod beneficia ſua effica-

b *ipſe aliis non eris*] ſubintellige *ſatis*. Non ſufficies aliis qui ſemper fortunis tuis inhiabunt.

c *eculeo*] ita vocat dignitatem et aulam et aſſidua in illis tormenta.

d *attonat*] percutit.

e *ebrius ſermo*] affectatus, calamiſtratus, quod vitium ut in aliis Maecenatis ita in iſto quoque comparet.

f *parem facere rationem*] exſolvere debitum, ſc. ſententiam in omnibus Epiſtolis quaſi ex debito cum Lucilio communicat.

g *aſpero*] Gloſſae λευκὸν δηνάριον h. e. puri candidique argenti nummum *aſperum* interpretantur. Ita apud Nicetam ἀσπρίζειν eſt τὸ λευκαίνεσθαι. Et hodieque apud Turcas *aſpri* nummuli ex argento. *Lipſ.*

h *viſceratio*] epulum cum carne.

efficacia judicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? parant, ſi accepturos licuit eligere; ſi collata, non ſparſa ſunt. Itaque dum incipis eſſe mentis tuae, interim hoc conſilio ſapientum utere, ut magis ad rem exiſtimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPISTOLA XX.

Philoſophiam in factis, non verbis eſſe: itaque ad illa eundum. Et conſtanter eundum. nam Sapientia, eſt convenientia, et tenor unus voluntatum, ac vitae. Paupertas etiam non timenda: et divitiae, ſi aſſint, non amandae. Iterum monitio, pauperem certis diebus agere, et imitari.

Si vales, et te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, ſi te iſtinc, ubi ſine ſpe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philoſophiam in praecordia ima dimittas, et experimentum tui profectus capias, non oratione, nec ſcripto: ſed animi firmitate, et cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propoſitum eſt declamantibus, et aſſenſionem coronae captantibus, aliud his qui juvenum et otioſorum aures diſputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philoſophia, [i] non dicere: et hoc exigit, ut ad legem ſuam quisque vivat, ne orationi vita diſſentiat, ut ipſa inter ſe vita unius, ſine actionum diſſenſione, coloris ſit. Maximum hoc eſt et officium ſapientiae, et indicium, ut verbis opera concordent, ut et ipſe ubique par ſibi idemque ſit. Quis hoc praeſtabit? pauci, aliqui tamen. Eſt difficile hoc: nec dico ſapientem ſemper uno iturum gradu, [k] ſed una via. Obſerva itaque, nunquid veſtis tua domusque diſſentiant: nunquid in te liberalis ſis, in tuos ſordidus: nunquid coenes frugaliter, aedifices luxurioſe. Unam ſemel, ad quam vivas regulam prende, et ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam ſe domi contrahunt, dilatant foris et extendunt. Vitium eſt haec diverſitas, et ſignum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem ſuum. Etiamnum dicam unde ſit iſta inconſtantia, et diſſimilitudo rerum conſiliorumque. Nemo proponit ſibi quid velit, nec ſi propoſuit,

i *Facere docet Philoſophia*] h. e. ad praxin tota ſpectat, non verborum quaerit delinimenta.

k *uno iturum gradu*] una enim via alius tardius, alius celerius ingredi poteſt.

ſuit, perſeverat in eo, ſed tranſilit: nec tantum mutat, ſed redit, et in ea quae deſeruit ac damnavit, revolvitur. Itaque ut relinquam definitiones ſapientiae veteres, et totum complectar humanae vitae modum, hac poſſum contentus eſſe: Quid eſt ſapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adjicias, ut rectum ſit quod velis. Non poteſt cuiquam ſemper idem placere, niſi rectum. Neſciunt ergo homines quid velint, niſi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle aut nolle decretum eſt. Variatur quotidie judicium, et in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per luſum. Preme [l] ergo quod coepiſti: et fortaſſe perduceris aut ad ſummum, aut eo quod ſummum nondum eſſe ſolus intelligas. [m] Quid fiet, inquis, huic turbae familiari? Turba iſta cum a te paſci deſierit, ipſa ſe paſcet: aut quod tu beneficio tuo non potes ſcire, paupertatis ſcies. Illa veros certosque amicos retinebit: diſcedet quisquis non te, ſed aliud ſequebatur. Non eſt autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod, a quibus ameris, oſtendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remiſſurus, ut contentus ſis temetipſo et ex te naſcentibus bonis. Quae poteſt eſſe felicitas Deo propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non poſſis: idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epiſtolae hujus, quod ſtatim conferam. Invideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) ſermo tuus in grabato videbitur et in panno. non enim dicentur tantum illa, ſed probabuntur. Ergo certe aliter audio quae dicit Demetrius [n] noſter, cum illum vidi nudum, quanto minus quam ſtramentis incubantem? non praeceptor veri, ſed teſtis eſt. Quid ergo? non licet divitias in ſinu poſitas contemnere? Quid ni liceat? et ille ingentis animi eſt, qui illas circumfuſas ſibi multum diuque miratus, quod ad ſe venerint, ridet, ſuasque audit magis eſſe quam ſentit. Multum eſt, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus eſt ille qui in divi-

l *preme*] i. e. continua, perge. eodem fere ſenſu occurrit, apud Tac. premere propoſitum. in priori editione erat *prome.*

m *ſolus intelligas*] aliis omnibus, utpote vetae ſapientiae ſummique ejus faſtigii ignaris, te ſummum attigiſſe opinantibus.

n *Demetrius*] Cynicus Senecae aetate celebris, de cujus paupertate noſter de vit. Beat. C. 18. eum *aliter* ſe audire ait, quam alios ſcilicet Philoſophos graves ſententia, vita molles.

tiis pauper eſt: ſed ſecurior, qui caret divitiis. Neſcio, inquis, quomodo iſte paupertatem laturus ſit, ſi in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus ſcio, ° an pauper iſte contemturus ſit divitias, ſi in illas inciderit. Itaque in utroque mens aeſtimanda eſt, inſpiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic divitiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum eſt bonae voluntatis grabatus, aut pannus, niſi apparuit aliquem illa non neceſſitate pati, ſed malle. Ceterum magnae indolis eſt, ad iſta non properare tanquam ad meliora, ſed praeparari tanquam ad facilia. Et ſunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus acceſſeris, jucunda quoque. Ineſt enim illis, ſine qua nihil eſt jucundum, ſecuritas. Neceſſarium ergo judico id, quod tibi ſcripſi magnos viros ſaepe feciſſe, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum eſt, quod deliciis permaduimus, et omnia dura ac difficilia judicamus. Potius excitandus e ſomno, et vellicandus eſt animus, admonendusque naturam nobis minimum conſtituiſſe. Nemo naſcitur dives. quisquis exit in lucem, juſſus eſt lacte et panno eſſe contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPISTOLA XXI.

Verum ſplendorem a Philoſophia, non ab honoribus aut titulis eſſe. Dare illam nomen manſurum et famam, habenti; et adhaerenti quoque. Emblema ab Epicuro: Ut divitias augeas, cupiditates minue.

Cum iſtis negotium tibi eſſe judicas, de quibus ſcripſeras? maximum negotium tecum habes: tu tibi moleſtus es. Quid velis, neſcis: melius probas honeſta, quam ſequeris. vides ubi ſit poſita felicitas, ſed ad illam pervenire non audes. Quid ſit autem quod te impediat, quia parum ipſe diſpicis, dicam. Magna haec eſſe exiſtimas, quae relicturus es: et cum propoſuiſti tibi illam ſecuritatem, ad quam tranſiturus es, retinet te hujus vitae, a qua receſſurus es, fulgor, tanquam in ſordida et obſcura caſurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam aſcenditur. Quod intereſt inter ſplendorem et lucem, cum haec certam originem habeat ac ſuam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, et illam. Haec, quia fulgore extrinſecus veniente percuſſa eſt, craſſam illi ſtatim umbram faciet quis-

o *Nec ego Epicuri angelus ſcio*] Leg. Neſcio inquit Epicurus an pauper etc. *Lipſ.*

quisquis obſtiterit: [p] illa ſuo lumine illuſtris eſt. Studia te tua clarum et nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cùm Idomeneo ſcriberet, et illum a vita ſpecioſa ad fidelem ſtabilemque gloriam revocaret, rigidae tunc potentiae miniſtrum, [q] et magna tractantem: Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epiſtolae meae facient, quam omnia iſta quae colis, et propter quae coleris. Nunquid ergo mentitus eſt? quis Idomenea noſſet, niſi Epicurus illum ſuis litteris incidiſſet? Omnes illos megiſtanas [r] et ſatrapas, et regem ipſum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta ſuppreſſit. Nomen Attici perire Ciceronis epiſtolae non ſinunt. nihil illi profuiſſet gener Agrippa, et Tiberius progener, et Druſus Caeſar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, niſi Cicero illum applicuiſſet. [s] Profunda ſupra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exſerent, et in idem quandoque ſilentium abitura oblivioni reſiſtent [t] ac ſe diu vindicabunt. Quod Epicurus amico ſuo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud poſteros gratiam, poſſum mecum duratura nomina educere. [u] Virgilius noſter duobus memoriam aeternam promiſit, et praeſtat:

Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet aevo:
Dum domus Aeneae Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanis habebit.

Quoſcumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienae potentiae fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata eſt, dum ipſi ſteterunt: poſt ipſos cito memoria defecit. Ingeniorum creſcit dignatio: nec ipſis tantum honor habetur, ſed quidquid illorum memoriae adhaeſit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epiſtolam meam venerit, ipſe eam de ſuo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem ſententiam ſcripſit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si

p *quisquis obſtiterit*] quisquis inter illam et id, a quo lumen ipſi advenit, intercesserit.

q *rigidae tunc potentiae miniſtrum*] fuit enim Idomeneus vel Lyſimachi, vel alterius tunc Regis miniſter. *Lipſ.*

r *megiſtanas*] conſpicuos apud Regem interpretatur Suidas.

s *applicuiſſet*] ſibi et famae ſuae junxiſſet. *Lipſ.*

t *et in idem quandoque ſilentium abitura oblivioni reſiſtent*] et ipſa quoque licet profunda ſilentii et oblivionis nocte aliquando ſubmergenda, reſiſtent tamen et perdurabunt aliquando contra oblivionem.

u *educere*] ex profunda ſilentii atque oblivionis nocte.

Si vis, inquit, Pythoclea divitem facere, non pecuniae adjiciendum, ſed cupiditatibus detrahendum eſt. Et apertior iſta ſententia eſt, quam ut interpretanda ſit, et diſertior quam ut adjuvanda. Hoc unum te admoneo, ne iſtud tantum exiſtimes de divitiis dictum: quocumque tranſtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honeſtum facere, non honoribus adjiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea eſſe in perpetua voluptate, non voluptatibus adjiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea ſenem facere, et implere vitam, non annis adjiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Has voces non eſt quod Fpicuri eſſe judices; publicae ſunt. Quod fieri in ſenatu ſolet, faciendum ego in philoſophia quoque exiſtimo. cum cenſuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: jubeo illum dividere ſententiam, et ſequor. [v] Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut iſtis, qui ad illa confugient, ſpe mala inducti, qui velamentum ſeipſos ſuorum vitiorum habituros exiſtimant, probem, quocumque ierint, honeſte eſſe vivendum. [x] Cum adierint hos hortulos, et inſcriptum hortulis, Hoſpes hic bene manebis, hic ſummum bonum voluptas eſt: paratus erit iſtius domicilii cuſtos, hoſpitalis, humanus, et te polenta excipiet, et aquam quoque large miniſtrabit. et dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquam, hi hortuli famem, ſed extinguunt: nec majorem ipſis potionibus ſitim faciunt, ſed naturali et gratuito remedio ſedant. In hac voluptate conſenui. de his tecum deſideriis loquor, quae conſolationem non recipiunt, quibus dandum eſt aliquid ut deſinant. Nam de illis extraordinariis quae licet differre, licet caſtigare et opprimere, hoc unum commonefaciam; Iſta voluptas naturalis eſt, non neceſſaria: huic nihil debes. ſi quid impendis, voluntarium eſt. Venter praecepta non audit, poſcit, appellat. non eſt tamen moleſtus creditor, parvo dimittitur: ſi modo das illi quod debes, non quod potes.

EPISTO-

v *jubeo illum dividere ſententiam et ſequor*] quoties in ſenatu ſententia ſua duas pluresve res quis complectebatur, eae ſi non omnes probarentur, poſtulabatur ut divideret, i. e. ut de ſingulis rebus referretur, et ſic diviſam ſententiam ſequi aliquis poterat, qui plures una conjunctas ſequi non potuiſſet. Sic igitur Seneca Epicuri ſententias diviſas ſe probare et ſequi ait, qui eum in omnibus et ſententiis conjunctis probare nequeat. *Lipſ.*

x *quocumque ierint, honeſte eſſe vivendum*] quamcumque Philoſophorum ſectam amplexi fuerint, in ea invenire praecepta quae honeſte vivere jubeant.

EPISTOLA XXII.

Fortiter exeundum esse ab occupationibus, et solvendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas et εὐκαιρία exspectetur: nec elabatur. Spernit deinde et abjicit splendores istos Falsos. Tum ab Epicuro sententia: Omnes exire pueros e vita: id est, verae ejus ignaros.

Jam intelligas educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis et malis: sed quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi a praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus proverbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat: in universum et mandari potest, et scribi: tale consilium non tantum absentibus: sed etiam posteris datur, illud alterum quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: et toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo, aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum. [y] Sed illud idem existimo, leni eundum via: ut quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas. dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quae descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris. aut perdes excusationem, et apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunae ferenti. [z] Nunquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco? et quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quae scribitur. quem rogat, ut quantum potest fugiat et properet, antequam aliqua vis major interveniat, et auferat li-

 berta-

y *aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum*] vel vitam istam negotiosam esse deserendam, vel plane vitam abjiciendam et morte commutandam esse, quod licere sibi in certis casibus Stoici credebant.

z *ferenti*] venti ad instar obsecundanti.

bertatem recedendi. Idem tamen ſubjicit, nihil eſſe tentandum, niſi cum apte poterit tempeſtiveque tentari: ſed cum illud tempus diu captatum venerit, exſiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, et ſperat etiam ex difficillimis ſalutarem exitum: ſi nec properemus ante tempus, nec ceſſemus in tempore. Puto nunc et Stoicam ſententiam quaeris. non eſt quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores ſunt. Exſpectas forſitan, ut tibi haec dicantur? Turpe eſt cedere oneri: luctare cum officio, quod ſemel recepiſti. Non eſt vir fortis et ſtrenuus, qui laborem fugit: verum ibi creſcit illi animus, ipſa rerum difficultate. Dicentur tibi iſta, ſi operae pretium habebit perſeverantia, ſi nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin ſordido ſe et contumelioſo labore non conteret, nec in negotiis erit negotii cauſa. Ne illud quidem, quod exiſtimas eum facturum, faciet, ut ambitioſis rebus implicitus, earum ſemper aeſtus ferat. Sed cum viderit brevia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga: ſed ſenſim recedet in tutum. Facile eſt autem, mi Lucili, occupationes evadere, ſi occupationum pretia contempſeris. Illa ſunt, quae nos morantur et detinent. Quid ergo? tam longas ſpes relinquam? ac ipſa meſſe diſcedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inviti homines recedunt, et mercedem miſeriarum amant, ipſas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id eſt, ſi verum affectum eorum inſpicias, non oderunt, ſed litigant. [a] Excute iſtos, [b] qui quae cupiere, deplorant, et de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non poſſunt: [c] videbis voluntariam eſſe illis in eo moram, quod aegre ferre ipſos et miſere, loquuntur. Ita eſt, mi Lucili, paucos ſervitus, plures ſervitutem tenent. Sed ſi deponere illam in animo eſt, et libertas bona fide placuit: in hoc autem unum advocationem [d] petis, ut ſine perpetua ſolicitudine [e] id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura ſit? Omnes Zenones et Chryſippi moderata, et honeſta, et vera ſuadebunt. Sed ſi propter hoc tergiverſaris, ut circumſpicias, quantum feras

a *litigant*] inſtar amantium, qui cum maxime queruntur et litigant, non oderunt tamen, ſed maxime amant, ſe gerunt.

b *Excute iſtos*] penitius examina.

c *quibus carere non poſſunt*] dum ſcilicet animum eis addixere nimis.

d *advocationem*] i. e. moram, vid. ad Marciam c. 10.

e *ut ſine perpetua ſolicitudine*] quae ſequeretur, niſi te bene deliberata et mature expenſa vitae genus mutares.

feras tecum, et quam magna pecunia inſtruas otium: nunquam exitum invenies. Nemo cum ſarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. ſed non ſic, quomodo iſtis propitii ſunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: hoc uno excuſati, quod iſta quae urunt, quae excruciant, optantibus data ſunt. Jam imprimebam epiſtolae ſignum: reſolvenda eſt, ut cum ſolemni ad te munuſculo veniat, et aliquam magnificam vocem ſecum ferat. et ecce occurrit mihi neſcio utrum verior, an eloquentior. cujus? inquis. Epicuri. adhuc enim alienas [f] ſarcinas adorno. Nemo non ita exit e vita, tanquam modo intraverit. Quemcumque vis, occupa, adoleſcentem, ſenem, medium: invenies aeque timidum mortis, aeque inſcium vitae. nemo quidquam habet facti. in futurum enim noſtra diſtulimus. Nihil me magis in iſta voce delectat, quam quod exprobratur ſenibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus eſt, exit e vita. Falſum eſt, pejores morimur, quam naſcimur. Noſtrum iſtud, non naturae vitium eſt. illa de nobis conqueri debet, et dicere: Quid hoc eſt? ſine cupiditatibus vos genui, ſine timoribus, ſine ſuperſtitione, ſine perfidia, ceteriſque peſtibus: quales intraſtis, exite. [g] Percepit ſapientiam, ſi quis tam ſecurus moritur, quam naſcitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum acceſſit: non animus nobis, non color conſtat: lacrimae nihil profuturae cadunt. Quid eſt turpius, quam in ipſo limine ſecuritatis eſſe ſolicitum? Cauſa autem haec eſt, quod inanes omnium bonorum ſumus, quorum in fine vitae deſiderio laboramus. Non enim apud nos pars ejus ulla ſubſedit. transmiſſa eſt, et effluxit. Nemo quam bene vivat, ſed quam diu, curat: cum omnibus poſſit contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli.

EPISTOLA XXIII.

Monet verum gaudium quaerere. quod illud? ſeverum, et ex vero Bono natum. Reliqua fallacia et fugacia ſunt, hoc ſolidum, et firmum: quia in ſolido ſitum, et animo, optima noſtri parte. Uno verbo, poſitum eſt in Conſcientia. Epicuri deinde dictum: Turpe et moleſtum, vitam ſemper inchoare. et inconſtantes damnantur.

Putas me tibi ſcripturum, quam humane nobiſcum hiems egerit, quae et remiſſa fuit, et brevis: quam malignum ver ſit, quam praepoſterum frigus, et alias ineptias

f *alienas*] rectius forte *alienis*. hoc ſenſu: aliunde petitis ornamentis ſarcinas meas ornare quaero.

g *quales intraſtis, exite*] Alii legunt: *quales intraſtis, tales exite.*

ineptias verba quaerentium. Ego vero aliquid, quod et mihi et tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Hujus fundamentum quod sit, quaeris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: culmen est.[h] Ad summa pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Solicitus est, et incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoveo, qui spes, dulcissima oblectamenta, devitandas existimo? imo contra. nolo tibi unquam deesse laetitiam, volo illam tibi domi nasci: nascetur, si modo intra teipsum sit. Ceterae hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leves sunt: nisi forte tu judicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer et fidens, et super omnia erectus. Mihi crede, res severa est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, et, ut isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In hujus gaudii possessione esse te volo. nunquam deficiet, cum semel unde petatur inveneris. Levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Haec quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam[i] voluptatem: et quodcumque invecticium[k] gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, quod plus pateat introrsus. Fac, oro te, Lucili carissime, quod unum potest te praestare felicem. disjice et conculca ista quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, et de tuo gaude. Quid est autem hoc? de te ipso, et tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breves, poenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in praecipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum

h *culmen est*] Alii legunt: *etiam* culmen est.

i *perfusoriam*] non penetrantem, sed exterius aspergentem, ita perfusorie dicere, leniter et sine attentione aut cura est dicere.

k *invecticium*] aliunde quaesitum, extra nos positis rebus advectum.

modum teneat. modum autem tenere in eo difficile eſt, quod bonum eſſe credideris. Veri boni aviditas, tuta eſt. Quid ſit iſtud, interrogas, aut unde ſubeat? dicam. Ex bona conſcientia, ex honeſtis conſiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae et continuo tenore unam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propoſitis in alia tranſiliunt, aut ne tranſiliunt quidem, ſed caſu quodam transmittuntur, [l] quomodo habere quidquam certum manſurumve poſſunt, ſuſpenſi et vagi? Pauci ſunt, qui conſilio ſe ſuaque diſponant: ceteri eorum more quae fluminibus innatant, non eunt, ſed feruntur. Ex quibus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proxime ripam, curſu langueſcente depoſuit; alia torrens impetus ejecit in mare. Ideo conſtituendum eſt, quid velimus, et in eo perſeverandum. Hic eſt locus ſolvendi aeris alieni. [m] Poſſum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, et hanc epiſtolam liberare. Moleſtum eſt, ſemper vitam inchoare. aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi: Male vivunt qui ſemper vivere incipiunt. Quare, inquis? deſiderat enim explanationem iſta vox. Quia ſemper illis imperfecta vita eſt. non poteſt autem ſtare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum eſt, ut ſatis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cummaxime vitam. Non eſt quod exiſtimes, paucos eſſe hos propemodum omnes ſunt. Quidam vivere [n] tunc incipiunt, cum deſinendum eſt: [o] ſi hoc judicas mirum, adjiciam quod magis admireris: quidam ante vivere defecerunt, [p] quam inciperent. [q]

EPISTOLA XXIV.

Epiſtola inter bonas, pulchrasque. Hortatur non timere ventura, etſi minentur: imo proponere ventura, et ſic ſe formare, examinando aut elevando, Quid enim omnes iſti metus ſunt? ultimus eorum mors eſt: et ratione contemne. Magni viri fecerunt, e plebe et ſervitiis fecerunt: cur tu non adſpires? Deme perſonam rebus. quod times, dolor eſt: quem muliercula in puerperio tulit. Denique in haec natus es, jactari, dolere, mori: agnoſce ſortem. Tamen (Epicuri praecepto) nec opta mortem, nec time.

Solli-

l *caſu quodam transmittuntur*] prolabuntur et impetu quaſi ruunt.

m *Hic eſt locus ſolvendi aeris alieni*] ſibi ſcilicet mutuo ſententias praeclaras perſcribebant. Hic igitur Seneca ſe occaſionem nanciſci dicit debitum exſolvendi.

n *vivere*] h. e. vita recte uti incipiunt.

o *cum deſinendum eſt*] cum hac vita eſt exeundum.

p *vivere defecerunt*] vita exierunt.

q *quam inciperent*] vivere, hoc eſt vita recte uti.

Sollicitum te eſſe ſcribis de judicii eventu, quod tibi furor inimici denuntiat, et exiſtimas me ſuaſurum ut meliora tibi ipſi proponas, et acquieſcas ſpei blandae. Quid enim neceſſe eſt mala arceſſere, et ſatis cito patienda cum venerint, praeſumere, ac praeſens tempus futuri metu perdere? Eſt ſine dubio ſtultum, quia quandoque ſis futurus miſer, eſſe jam miſerum: ſed ego alia te ad ſecuritatem via ducam. Si vis omnem ſolicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: et quodcumque illud eſt malum, tecum ipſe metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto, aut non magnum, aut non longum eſſe, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda ſunt: omnis illa aetas tulit. In quamcumque partem rerum, vel civilium,[r] vel externarum, memoriam miſeris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, ſi damneris, poteſt durius, quam ut mittaris in exſilium? ut ducaris in carcerem? nunquid ultra quidquam[s] timendum eſt ulli, quam ut uratur? quam ut pereat? Singula iſta conſtitue, et contemptores eorum cita, qui non quaerendi, ſed eligendi ſunt. Damnationem ſuam Rutilius ſic tulit, tanquam nihil illi moleſtum eſſet aliud, quam quod male judicaretur. Exſilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, ut rediret, Reipubl. praeſtitit:[t] alter reditum ſuum Sullae negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates diſputavit, et exire (cum eſſent qui promitterent fugam) noluit: remanſitque, ut duarum rerum graviſſimarum hominibus metum demeret, mortis et carceris. Mucius ignibus manum impoſuit. Acerbum eſt uri: quanto acerbius ſi id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem ſubornatum, militari tantum robore inſtructum, poenas a ſe irriti conatus exigentem. ſpectator diſtillantis in hoſtili foculo dextrae ſtetit, nec ante removit nudis oſſibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoſte ſubductus eſt. Facere aliquid in illis caſtris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior ſit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porſena Mucio ignovit, quod voluerat occidere; quam ſibi Mucius, quod non occiderit. Decantatae, inquis, in omnibus ſcholis fabulae iſtae ſunt.

jam

r *civilium*] Romanorum.

s *nunquid ultra quidquam timendum eſt ulli*] Alii habent: nunquid ultra quicquam *corpori* timendum eſt.

t *Reipubl. praeſtitit*] h. e. in gratiam Reipublicae rediit.

jam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio; duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcumque componi fractae atque ultimae poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret. et stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni caede purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando, non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato a medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, jam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, et generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed ejecit. Non in hoc exempla haec nunc congero, ut ingenium exerceam, sed ut te adversus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandae animae contempsisse: sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exaequasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeji socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, et quaerentibus ubi imperator esset. Imperator, inquit, bene se habet. Vox haec illum parem majoribus fecit, et fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, et quidem Catonis, [u] mori? Non revoco te ad historias, nec ex omnibus seculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio ejus nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: et quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, [v] et quod aequissimum est spera, et

u *Catonis*] qui erat in exercitu, cui praeerat Scipio iste legatus.

v *multa extra causam valent*] gratia scilicet, opes, odium et alia quae

et ad id te quod eſt iniquiſſimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re ſit: ſcies nihil eſſe in iſtis terribile, niſi ipſum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque majuſculis pueris evenit, illi quos amant, quibus aſſueverunt, cum quibus ludunt, ſi perſonatos vident, expaveſcunt: non hominibus tantum, ſed et rebus perſona demenda eſt, et reddenda facies ſua. Quid mihi gladios et ignes oſtendis, et turbam carnificum circa te frementem? Tolle iſtam pompam ſub qua lates, et ſtultos territas. mors eſt, quam nuper ſervus meus, quam ancilla contempſit. Quid tu rurſus mihi flagella et eculeos magno apparatu explicas? quid ſingulis articulis ſingula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, et mille alia inſtrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone iſta, quae nos obſtupefaciunt: jube conticeſcere gemitus et exclamationes, et vocum inter lacerationem eliſarum acerbitatem. Nempe dolor eſt, quem podagricus ille contemnit, quem ſtomachicus ille in ipſis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis eſt, ſi ferre poſſum: brevis eſt, [x] ſi ferre non poſſum. Haec in animo voluta, quae ſaepe audiſti, ſaepe dixiſti: ſed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpiſſimum eſt, quod nobis objici ſolet, verba nos philoſophiae, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere ſciſti, nunc exſilium, nunc dolorem? in haec natus es. Quidquid fieri poteſt, quaſi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, ſcio certe feciſſe. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in iſtam ſolicitudinem. hebetabitur enim, et minus habebit vigoris, cum exſurgendum erit. Abduc illum a privata cauſa ad publicam: [y] dic mortale tibi et fragile corpuſculum eſſe, cui non ex injuria tantum aut ex potentioris viribus denunciabitur dolor; ipſae voluptates in tormenta vertuntur. Epulae cruditatem afferunt, ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exſul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc ſolutus ſum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adſtrinxit. Moriar? hoc dicis, deſinam aegro-

quae extra cauſam ſunt, et tamen efficiunt ſaepe, ut cauſa bona ſuccumbat, vincat deterior.

x *brevis eſt*] in priori editione editor poſuit *gravis*, nulla urgente neceſſitate. nam habes eandem ſententiam Epiſtol. XXX. ubi vid. not. v.

y *ad publicam*] ad ea quae omnibus imminent, tibique adeo communes ſunt cum omnibus calamitates.

aegrotare posse. desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar, et dicam, vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volvi, nec saxum humero Sisyphi trudi in adversum, nec ullius viscera et renasci posse quotidie, et carpi.[z] Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat et tenebras, et larvalem[a] habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit, aut exuit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat. bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, ut te judices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae: et tunc quoque cum crescimus vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Haec cum descripsisses, quo soles, ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non ultima venit; quae rapit, ultima mors est. [b]

Malo te legas, quam epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. quaeris quid huic epistolae insulserim, quod dictum alicujus animosum, quod praeceptum utile? Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Objurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, et ait: Ridiculum est, currere ad

z *renasci posse quotidie et carpi*] quod de Tytio Poëtae fabulantur, aeternum a vulture ita lacerando.

a *larvalem*] qualis larvarum est et lamiarum. Alii tamen habent in textu *larvarum*.

b *Mors non ultima venit etc.*] falsum est inquit mortem ultimam rerum venire vel venisse: multis mortibus conficimur, et ad nos venit antequam rapiat: sed illa mors quae nos rapit et aufert ipsarum mortium est ultima. Sic Ep. 120. *Gronov.* Alii tamen sic habent versum:

Mors non una venit; sed quae rapit, ultima mors est.

ad mortem taedio vitae, cum genere vitae, ut currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adjicias et illud ejusdem notae licet, tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. In utrumque monendi ac firmandi sumus: et ne nimis amemus vitam, et ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio; quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignavos jacentesque. illi contemnunt vitam, hi gravantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, et vitae non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus. Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, aestuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: aestas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quae vere compescitur. omnia transeunt, ut revertantur. nihil novi video, nihil novi facio. Fit aliquando et hujus rei nausea. Multi sunt qui non acerbum judicent vivere, sed superfluum.

EPISTOLA XXV.

Praescribit de duobus amicis, juvene et sene, aliter atque aliter cum utroque agendum: cum illo fortius; cum hoc remissius, ne desperet. Ipsum Lucilium hortatur ad mediocritatem aut pauperiem: deinde (Epicuri voce) ut sumat sibi Paedagogum. Fac omnia, tanquam aliquis spectet.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundum est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Utar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem ejus jam duram et intractabilem. non potest reformari. tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaveris, etiam diutinos aegros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos et facere coëgeris et pati. Nec de altero

quidem

quidem ſatis fiduciae habeo: excepto eo, quod adhuc peccare erubeſcit, nutriendus eſt hic pudor: qui quamdiu in animo ejus duraverit, aliquis erit bonae ſpei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in deſperationem ſui veniat: nec ullum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquieſcit, [c] dum emendato ſimilis eſt. Aliis haec intermiſſio ejus impoſuit. mihi verba non dat: [d] exſpecto cum magno foenore vitia reditura, quae nunc ſcio ceſſare, non deeſſe. Impendam huic rei dies: et utrum poſſit aliquid agi, an non poſſit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem praeſta, et ſarcinas contrahe. [e] Nihil ex his quae habemus, neceſſarium eſt. Ad legem naturae revertamur: divitiae paratae ſunt. Aut gratuitum eſt quo egemus, aut vile. Panem et aquam natura deſiderat. nemo ad haec pauper eſt. intra quae quisquis deſiderium ſuum cluſit, cum ipſo Jove de felicitate contendat, ut ait Epicurus: cujus aliquam vocem huic epiſtolae involvam. Sic fac, inquit, omnia, tanquam ſpectet Epicurus. [f] Prodeſt ſine dubio, cuſtodem ſibi impoſuiſſe, et habere quem reſpicias, quem intereſſe cogitationibus tuis judices. Hoc quidem longe magnificentius eſt, ſic vivere tanquam ſub alicujus boni viri, ac ſemper praeſentis, oculis: ſed ego etiam hoc contentus ſum, ut ſic facias quaecumque facies, tanquam ſpectet aliquis. Omnia nobis mala ſolitudo perſuadet. Cum jam profeceris tantum, ut ſit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas paedagogum: interim te aliquorum auctoritate cuſtodi. Aut Cato ille ſit, aut Scipio, aut Laelius, aut cujus interventu perditi quoque homines vitia ſupprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum haec effeceris, et aliqua coeperit apud te tui eſſe dignatio, incipiam tibi permittere quod idem ſuadet Epicurus. Tunc praecipue in te ipſe ſecede, cum eſſe cogeris in turba. Diſſimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non eſt a te recedere: [g] circumſpice ſingulos. Nemo eſt, cui non ſatius ſit cum quolibet eſſe, quam ſecum. Tunc praecipue in te ipſe ſecede, cum eſſe cogeris in turba, ſi bo-

c *interquieſcit*] dum vacationem ſibi a peccando indulget.

d *verba non dat*] nullam ſpem facit.

e *ſarcinas contrahe*] ne te diſtrahas rerum multitudine.

f *tanquam ſpectet Epicurus*] Alii legunt ſine dubio melius: *tanquam ſpectet aliquis*. Hanc veram eſſe lectionem exinde concludo, quia etiam in ſequent. ſic repetitur eadem ſententia iisdem verbis; itemque in Epiſt. LXXXIII. quam vide ab initio et ibi notam.

g *a te recedere*] Senſus indubitate poſcit: *in te ſecedere*, quod mirum eſt non vidiſſe viros doctos.

ſi bonus vir, ſi quietus, ſi temperans es: alioquin in turbam tibi a te recedendum eſt. Iſtic enim malo viro propius es.

EPISTOLA XXVI.

Senem ſe eſſe, et tamen vigere. Fortiter de morte loquitur: qua ſola, inquit, judicat an aliquid ſit facti. Reliqua, verba ſunt: robur et virtus apparebit, cum animam ages. Ab Epicuro clauſula: Diſce mortem meditari.

Modo dicebam tibi, in conſpectu eſſe me ſenectutis: jam vereor, ne ſenectutem poſt me reliquerim. Aliud jam his annis, certe huic corpori vocabulum convenit: quoniam quidem Senectus, laſſae aetatis, non fractae nomen eſt. Inter decrepitos me numera, et extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non ſentio in animo aetatis injuriam, cum ſentiam in corpore. tantum vitia, et vitiorum miniſteria ſenuerunt. Viget animus, et gaudet non multum ſibi eſſe cum corpore: magnam oneris partem ſui poſuit, [h] exſultat, et mihi facit controverſiam de ſenectute. hunc ait eſſe florem ſuum. Credamus illi, bono ſuo utatur. Ire in cogitationem juvat, et diſpicere, quid ex hac tranquillitate et modeſtia morum ſapientiae debeam, quid aetati: et diligenter excutere, quae non poſſim facere, quae nolim: poſſim ne aliquid, quod nolim. Nam ſi quid non poſſum, non poſſe me gaudeo. Quae enim quaerela eſt, quod incommodum, ſi quod debet deſinere, defecit? Incommodum ſummum eſt, inquis, minui et deperire, et, ut proprie dicam, liqueſcere. Non enim ſubito impulſi ac proſtrati ſumus: carpimur. ſinguli dies aliquid ſubtrahunt viribus. Et quis exitus eſt melior quam in finem ſuum, natura ſolvente, dilabi? Non quia aliquid mali eſt ictus, et e vita repentinus exceſſus: ſed quia lenis haec via eſt, ſubduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, et ille laturus ſententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obſervo et alloquor: Nihil eſt, inquam, adhuc, quod aut rebus, aut verbis exhibuimus. levia ſunt iſta et fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus ſum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis ſtrophis ac fucis, de me judicaturus ſum, utrum loquar fortia, an ſentiam: nunquid ſimulatio fuerit et minus, quidquid contra fortunam jactavi verborum contumacium. Re-

movo

h *ſui poſuit*] Alii habent: *depoſuit.*

move existimationem hominum: dubia semper est, et in partem utramque dividitur. Remove studia, totam vitam tracta: mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes et litterata colloquia, et ex praeceptis sapientium verba collecta, et eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem, non reformido judicium. Haec mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. Junior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire jam volebam, et manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra:[i] et huic epistolae viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sim mutuum: scis cujus arca utar. Exspecta pusillum, et de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus: experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem jubet. qui mori didicit, servire dedidicit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, et custodia, et claustra? liberum ostium habet. Una est catena quae nos alligatos tenet, amor vitae: qui ut non est abjiciendus, ita minuendus est: ut, si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPISTOLA XXVII.

Monet, et excusat. Quid enim? ipse jam bonus, jam sanus? Non sum, inquit: sed inter aegros, de communi malo, et remedio, tecum dissero. Voluptates nocent, aut falso juvant: Virtus sola solidum gaudium parit. Sed hanc tu adsume et habe: per alium non potes. Historiola de Calvisio faceta. Epicuri dictum, Divitiae sunt, naturalis paupertas.

Tu me, inquis, mones; jam enim te ipse[k] monuisti, jam correxisti? Ideo aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, ut curationes aeger obeam: sed

i *conficienda sunt sacra*] solemnia omnia peragenda velut in sacris, ad quae spectat *sententia* ex more. Alii autem habent: *sagmata*. quod sequent. verbis melius convenire videtur.

k *jam enim teipse*] Lucilium ironice sese perstricturum Seneca metuit, qui aeger aliis mederi velit.

ſed tanquam in eodem valetudinario jaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar. in ſecretum te meum admitto; et te adhibito, mecum exigo.[l] Clamo mihi ipſe, Numera annos tuos: et pudebit eadem velle, quae volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis praeſta: moriantur ante te vitia. Dimitte iſtas voluptates turbidas, magno luendas. non venturae tantum, ſed praeteritae nocent. Quemadmodum ſcelera etiam ſi non ſint deprehenſa cum fierent, ſolicitudo non cum ipſis abit: ita improbarum voluptatum, etiam poſt ipſas, poenitentia eſt. Non ſunt ſolidae, non ſunt fideles. etiam ſi non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum manſurum circumſpice. nullum autem eſt, niſi quod animus ex ſe ſibi invenit. Sola virtus praeſtat gaudium perpetuum, ſecurum: etiam ſi quid obſtat, nubium modo intervenit, quae infra[m] feruntur, nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? non quidem ceſſatur adhuc, ſed non feſtinatur.[n] Multum reſtat operis, in quod ipſe neceſſe eſt vigiliam,[o] ipſe laborem tuum impendas, ſi effici cupis. Delegationem[p] res iſta non recipit. Aliud litterarum genus adjutorium admittit. Calviſius Sabinus memoria noſtra fuit dives: et patrimonium habebat libertini,[q] et ingenium.[r] Nunquam vidi hominem beatum indecentius.[s] Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Ulyſſis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene noverat,[t] quam paedagogos noſtros novimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, ſed imponit, tam perperam tribus, quam ille Trojanos et Achivos perſalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitavit: magna ſumma emit ſervos,

l *exigo*] expoſtulo.

m *infra*] Solem ſcilicet.

n *ſed non feſtinatur*] *ſed feſtinetur* legit Gronov. Ipſe ſcilicet ſecum exigit Seneca, deinde votum interponit, quando ad hoc gaudium perveniam? Sane non ceſſo. Sed non ſatis eſt, feſtinare debeo, non tantum non ceſſare.

o *neceſſe eſt vigiliam*] Alii fortaſſe melius: *neceſſe eſt vigiles.*

p *Delegationem*] a re nummaria. Aes hoc alienum alteri non delegabis ſolvendum, a te facienda numeratio. *Lipſ.*

q *libertini*] qui ſub Principibus honoribus opibusque affluebant. Alii habent *liberum et ingenuum.*

r *ingenium*] i. e. humile et ex ſervili aliquid trahens.

s *beatum indecentius*] quem minus deceret fortuna ſecunda.

t *quos tam bene noverat*] omittit illud cum commate *noverat* Gronov. optimo ſenſu, nomina ſcilicet ille non poterat retinere eorum, quos tam bene quam Paedagogos noſtros nos ceteri novimus.

ſervos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Heſiodum: novem praeterea Lyricis ſingulos aſſignavit. Magno emiſſe illum non eſt quod mireris. non invenerat: faciendos locavit. Poſtquam haec familia illi comparata eſt, coepit convivas ſuos inquietare. Habebat ad pedes hos, [u] a quibus ſubinde cum peteret verſus, quos referret, ſaepe in medio verſu excidebat. Suaſit illi Satellius Quadratus, ſtultorum divitum arroſor, et quod ſequitur, arriſor, et quod duobus his adjunctum eſt, deriſor, ut Grammaticos haberet analectas. [v] Cum dixiſſet Sabinus, centenis millibus ſibi conſtare ſingulos ſervos: Minoris, inquit, totidem ſcrinia emiſſes. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret ſe ſcire, quod quisquam in domo ſua ſciret. Idem Satellius illum hortari coepit, ut luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus reſpondiſſet, Et quomodo poſſum? vix vivo. Noli, obſecro te, inquit, iſtud dicere. non vides quam multos ſervos valentiſſimos habeas? Bona mens nec commodatur, nec emitur: et puto, ſi venalis eſſet, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe jam quod debeo, et vale. Divitiae ſunt, ad legem naturae compoſita paupertas. Hoc ſaepe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam ſatis diſcitur. Quibusdam remedia monſtranda, quibusdam inculcanda ſunt.

EPISTOLA XXVIII.

Loca mutata, animum non mutant. ipſe te debes. Tolle internam aegrimoniam, omnis locus bonus jucundusque erit. Eligam tamen, ſi poſſum, quietiſſimum et minus turbis aut vitiis opportunum. Clauſula: Peccata tua noſce, jam es ſalvus.

Hoc tibi ſoli putas accidiſſe, et admiraris quaſi rem novam: quod peregrinatione tam longa, et tot locorum varietatibus, non diſcuſſiſti triſtitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non caelum. Licet vaſtum trajeceris mare, licet (ut ait Virgilius noſter) terraeque urbesque recedant: ſequentur te, quocumque perveneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodeſſe, cum te circumferas? Premit te eadem cauſſa quae expulit. Quid terrarum juvare novitas poteſt? quid cognitio urbium, aut loco-

u *ad pedes hos*] inter accumbendum enim, ut mos erat veteribus, ſervi ad pedes ſtabant.

v *analectas*] qui reliqua ejus quae velut ab ore exciderent colligerent.

locorum? in irritum cedit iſta jactatio. Quaeris quare te fuga iſta non adjuvet? tecum fugis. Onus animi deponendum eſt: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc eſſe habitum tuum cogita, qualem Virgilius noſter vatis inducit, jam concitatae et inſtigatae, multumque habentis in ſe ſpiritus non ſui: x

Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum. — —

Vadis huc et illuc, ut excutias inſidens pondus: quod ipſa jactatione incommodius fit. ſicut in navi onera immota minus urgent: inaequaliter convoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, et motu ipſo noces tibi. aegrum enim concutis. At cum iſtud exemeris malum, omnis mutatio loci jucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris: hoſpitalis tibi illa qualiscumque ſedes erit. Magis quis veneris, quam quo, intereſt: et ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac perſuaſione vivendum eſt: Non ſum uni angulo natus: patria mea totus hic eſt mundus. Quod ſi liqueret tibi, non admirareris, nil adjuvari te regionum varietatibus, in quas ſubinde priorum taedio migras. Prima enim quaeque placuiſſet, ſi omnem tuam crederes. Non peregrinaris, ſed erras et ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quaeris, Bene vivere, omni loco poſitum ſit. Num quid tam turbidum fieri poteſt, quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, ſi neceſſe ſit. Sed ſi liceat diſponere ſe, conſpectum quoque et viciniam fori procul fugiam. nam ut loca gravia, y etiam firmiſſimam valetudinem tentant: ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae, et convaleſcenti, ſunt aliqua parum ſalubria. Diſſentio ab his qui in fluctus medios eunt, et tumultuoſam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret iſta, non eleget: et malet in pace eſſe, quam in pugna. Non enim multum prodeſt vitia ſua projeciſſe, ſi cum alienis rixandum eſt. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumſteterunt, nec potuerunt animum ejus infringere. Quid intereſt, quot domini ſint? ſervitus una eſt. Hanc qui contempſit, in quantalibet turba dominantium liber eſt. Tempus eſt deſinere, ſed ſi prius portorium ſolvero. Initium eſt ſalutis, notitia peccati. Egregie

x *non ſui*] ſed ejus quam concepit ipſa mente noſtra.

y *gravia*] in quibus gravis es.

gie mihi hoc dixiſſe videtur Epicurus. Nam qui peccare ſe neſcit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu exiſtimas aliquid de remedio cogitare, qui mala ſua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes, te ipſe coargue. inquire in te: accuſatoris primum partibus fungere, deinde judicis, noviſſime deprecatoris: aliquando te offende.

EPISTOLA XXIX.

Marcellinum difficilem corrigi. Adſpernatur enim, et illudit: tamen non deſeram, et fortaſſe vel ſic pervincam. Sententia Epicuri, Ne ſtude populo placere: id eſt, multis.

De Marcellino noſtro quaeris, et vis ſcire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex cauſſa, quam quia audire verum timet: a quo periculo jam abeſt. nulli enim niſi audituro dicendum eſt. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiſcua uſi ſunt, et obvios quosque monuerunt, dubitari ſolent, an hoc facere debuerint. Quid enim ſi quis ſurdos objurget, aut natura morbove mutos? Quare, inquis, verbis parcam? [z] gratuita ſunt. Non poſſum ſcire [a] an ei profuturus ſim, quem admoneo: illud ſcio, alicui me profuturum, ſi multos admonuero. Spargenda eſt manus, non poteſt fieri, ut non aliquando ſuccedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non exiſtimo faciendum magno viro. diluitur ejus auctoritas, nec habet apud eos ſatis ponderis, quos poſſet minus obſolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, ſed aliquando deerrare. Non eſt ars, quae ad effectum caſu venit. Sapientia ars eſt. certum petat: eligat profecturos: ab his quos deſperavit, recedat: non tamen cito relinquat, ſed in ipſa deſperatione extrema remedia tentet. Marcellinum noſtrum ego nondum deſpero. etiamnum ſervari poteſt: ſed ſi cito illi manus porrigitur. Eſt quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenii vis eſt; ſed jam tendentis in pravum. Nihilominus adibo hoc periculum, et audebo illi mala ſua oſtendere. Faciet quod ſolet. advocabit illas facetias, quae riſum evocare lugentibus poſſunt: et in ſe primum, deinde in nos jocabitur: omnia quae dicturus ſum, occupabit. Scrutabitur ſcholas noſtras, et objiciet philoſophis congiaria, amicas, gulam: oſtendet mihi alium in adulterio, alium

z *verbis parcam*] quae ſcilicet non magni mihi conſtant.

a *Non poſſum ſcire*] nova objectio.

in popina, alium in aula: oſtendet mihi lepidum philoſophum Ariſtonem, qui in geſtatione [b] diſſerebat. hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cujus ſecta cum quaereretur, Scaurus ait: Utique Peripateticus non eſt. [c] De eodem cum conſuleretur Julius Graecinus, vir egregius, quid ſentiret: Non poſſum, inquit, tibi dicere. neſcio enim quid de gradu faciat [d] tanquam de eſſedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philoſophiam honeſtius neglexiſſent, quam vendunt, in faciem ingeret. Conſtitui tamen contumelias perpeti. moveat ille mihi riſum: ego fortaſſe illi lacrimas movebo: aut, ſi ridere perſeverabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus inſaniae hilare contigerit. Sed non eſt illa hilaritas longa. obſerva, videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere, et acerrime rabere. [e] Propoſitum eſt aggredi illum, et oſtendere quanto pluris fuerit, cum multis [f] minoris videretur. Vitia ejus, etiam ſi non excidero, inhibebo. non deſinent, ſed intermittent, fortaſſe autem et deſinent, ſi intermittendi conſuetudinem fecerint. Non eſt hoc ipſum faſtidiendum. quoniam quidem graviter affectis, ſanitatis loco eſt bona remiſſio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis unde, quo evaſeris, et ex eo ſuſpicaris, quousque ſis evaſurus, compone mores tuos, attolle animum, adverſus formidata conſiſte, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur ſtultus, ſi quis multitudinem timeat eo loco, per quem tranſitus ſingulis eſt? aeque ad tuam mortem multis aditus non eſt, licet illam multi minentur. Sic iſtud natura diſpoſuit. ſpiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi penſionem [g] remiſiſſes. Sed ne ego quidem me ſordide geram in fine [h] aeris alieni, et tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere.

b *geſtatione*] in eſſedo, quod delicatorum eſt.

c *Peripateticus non eſt*] quoniam non ambulabat ſed ſedebat. Hanc, de Peripateticis opinionem multi habent, eam tamen eſſe falſam, nemo, meliora edoctus, non videt.

d *quid de gradu faciat*] Eſſedarii pedites pugnabant, de curru ſubito delapſi, neſcio igitur (ad eſſedum ejus alludens) cujusmodi hic eſſedarius, quem nunquam de gradu et inceſſu pugnantem vidi. *Lipſ.*

e *rabere*] rabie agi.

f *multis*] vulgo. olim nimirum cum ſapientiae deditus eſſet.

g *ultimam penſionem*] nim. per libros Epiſtolas diviſit, et haec cum ultima forte fuerit libri, ultimam penſionem dicit. ſententiam ultimam penſionis inſtar ſolvendam. Vel quod potius duco, hac Epiſtola ſententiis aliorum ex inſtituto allegandis finem facit.

h *in fine*] ubi jam paene exſolutum et omne quod debeo. Niſi cum aliis malis legere: *in fenore* aeris alieni.

re. nam quae ego ſcio, non probat populus, ego neſcio. Quis hoc? inquis. Tanquam neſcias cui imperem.[i] Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere poteſt populo, cui placet virtus? malis artibus popularis favor quaeritur: ſimilem te illis facias oportet. non probabunt, niſi agnoverint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari niſi turpi ratione amor turpium non poteſt. Quid ergo illa laudata, et omnibus praeferenda artibus rebusque philoſophia praeſtabit?[k] ſcilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut aeſtimes judicia, non numeres: ut ſine metu deorum hominumque vivas: ut aut vincas mala, aut finias. Ceterum ſi te videro celebrem ſecundis vocibus vulgi, ſi intrante te clamor, plauſus, et pantomimica ornamenta obſtrepuerint, ſi tota civitate feminae te puerique laudaverint: quid ni ego tui miſerear, cum ſciam quae via ad iſtum favorem ferat?

EPISTOLA XXX.

Morti parari nos debere, et robur in eam ſumere, ab exemplo Aufidii Baſſi: qui ſenex libenter audit de ea, et loquitur, et rationibus adſtruit, non timendam, Obiter iſtae aliquae.

Baſſum Aufidium, virum optimum, vidi quaſſum,[l] aetati obluctantem. Sed jam plus illum degravat, quam quod poſſit attolli. Magno ſenectus et univerſo pondere incubuit. Scis illum ſemper infirmi corporis et exhauſti fuiſſe: diu illud continuit, et ut verius dicam, concinnavit. ſubito defecit. Quemadmodum in nave quae ſentinam trahit, uni rimae aut alteri obſiſtitur: ubi plurimis locis laxari coepit et cedere, ſuccurri non poteſt navigio dehiſcenti: ita in ſenili corpore aliquatenus imbecillitas ſuſtineri et fulciri poteſt. ubi tanquam in putri aedificio omnis junctura diducitur,[m] et dum alia excipitur, alia diſcinditur: circumſpiciendum eſt, quomodo exeas. Baſſus tamen noſter alacer animo eſt. hoc philoſophia praeſtat: in quocumque corporis habitu fortem, in conſpectu mortis hilarem laetumque, nec deficientem, quamvis deficiatur.[n]

Magnus

i *imperem*] qui mihi ad manus ad vitae uſus praeſto ſit.

k *praeſtabit*] Alii habent *praeſtabis.*

l *quaſſum*] deficientem. alluſum ad Baſſi nomen.

m *diducitur*] Alii habent *dilabitur.*

n *deficiatur*] Alii legunt *deficiat.*

Magnus gubernator et ſciſſo navigat velo, et ſi exarmavit, [o] tamen reliquias navigii aptat ad curſum. Hoc facit Baſſus noſter: et eo animo vultuque finem ſuum ſpectat, quo alienum ſpectare, nimis ſecuri putares. Magna res eſt haec, Lucili, et diu diſcenda, cum adventat hora illa inevitabilis, aequo animo abire. Alia genera mortis, ſpei mixta ſunt. Deſinit morbus, incendium exſtinguitur, ruina quos videbatur oppreſſura depoſuit: [p] mare quos hauſerat, eadem vi qua ſorbebat, ejecit incolumes; gladium miles ab ipſa perituri cervice revocavit: nihil habet quod ſperet, quem ſenectus ducit ad mortem: huic uni intercedi non poteſt. Nullo genere homines mollius moriuntur, ſed nec diutius. Baſſus noſter videtur mihi proſequi ſe, [q] et componere, et vivere tanquam ſuperſtes ſibi, et ſapienter ferre deſiderium [r] ſui. Nam de morte multa loquitur, et id agit ſedulo, ut nobis perſuadeat, ſi quid incommodi aut metus in hoc negotio eſt, morientis vitium eſſe, non mortis: nec magis in ipſa quidquam eſſe moleſtiae, quam poſt ipſam. Tam demens autem eſt qui timet quod non eſt paſſurus, quam qui timet quod non eſt ſenſurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil ſentitur, [s] ea ſentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum eſt, ut ſit extra omnem malorum metum. Haec ego ſcio et ſaepe dicta, et ſaepe dicenda, ſed neque cum legerem, aeque mihi profuerunt: neque cum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda a quorum metu aberant. Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid ſentiam. Puto etiam fortiorem eum eſſe, qui in ipſa morte eſt, quam qui circa mortem. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidiſſimus jugulum adverſario praeſtat, et errantem gladium ſibi attemperat. At illa quae in propinquo eſt, utique ventura, deſiderat lentam animi firmitatem: quae eſt rarior, nec poteſt niſi a ſapiente praeſtari. Libentiſſime itaque illum audiebam, quaſi ferentem de morte ſententiam, et qualis eſſet ejus natura, velut propius inſpecta, indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus pon-

o *exarmavit*] paſſive accipiendum.

p *depoſuit*] manu quaſi ſine noxa collocavit. *Lipſ.*

q *proſequi ſe*] tanquam in funere.

r *deſiderium*] Alii autem habent *diſſidium.*

s *ut per quam nihil ſentitur*] Alii: *ut per quam ſit ut nihil ſentiatur, ea ſentiatur.*

ponderis, si quis revixisset, et in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem, et viderunt, et receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse, qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur. quam ideo timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet, aequam et invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima enim pars aequitatis, est aequalitas. Sed nunc supervacuum est, naturae caussam agere: quae non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. quidquid composuit, resolvit: et quidquid resolvit, componit iterum. Jam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitae, sed minutatim subductum, nae ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, et quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem majorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit: haec ex judicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem [t] nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me caussis frequentius venisse, ut scirem an illum toties eumdem invenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum laetitia, cum septimo spatio [u] palmae appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. [v] Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporis-

que,

t *venientem*] sc. mortem. Alii sic: *venit aliquis ad mortem iratus*]; *mortem venientem nemo hilaris excipit.*

u *septimo spatio*] notum in circo toties cucurrisse et metam ambivisse, [adeoque] septimo spatio jam palmam victoriae praemium exspectabant.

v *Nullum enim - - dolorem est*] eandem sententiam habet Epist. XXIV. ibi in priori editione editor posuit loco *brevis*, *gravis*. cui bono, nescio.

que, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur a corpore. Ignis qui valentem materiam occupavit, aqua, et interdum ruina exstinguendus est: ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter haec, mi Lucili, audio, non tanquam nova, sed tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae; et admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem ajebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope a nobis esse credimus mortem. A quo enim non est, [x] parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua caussa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint quae non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si distinguere voluerimus caussas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantumdem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. quod enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas, pejus quam mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut nunquam timeas, semper cogita.

EPISTOLA XXXI.

Et vota, et judicia vulgi, spernendum: ad verum bonum eundum est. id autem, Scientia rerum, per quam vera et falsa noscas; peritura et mansura. Exemplis illustrat.

Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad optima quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero majorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt. [y] tantum effice, quantum conatus es: et illa quae tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parum est obdere. firmiori spissamento opus est, quam usum in sociis Ulyssem ferunt. Illa vox quae timebatur, [z] erat blanda, non tamen publica: at haec quae timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni terrarum parte

x *A quo enim non est*] subintellige *prope*. Sic etiam Alii habent.

y *multum loci occupaverunt*] amplissima sunt, egregiamque adeo molem superstruendam pollicentur.

z *quae timebatur*] ab Ulysse.

parte circumsonat. Praetervehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes: surdum te amantissimis tui praesta. Bono animo male precantur. et si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quae optantur eveniat. Non sunt ista bona, quae in te isti volunt congeri: unum bonum est, quod beatae vitae caussa et firmamentum est, sibi fidere.[a] Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, et in eorum numero habitus, quae neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, ut una res modo mala sit, modo bona: modo levis et perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpaverim. rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare[b] permiserint, admirabor et clamabo, Tanto melior: surge et respira: et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: et in totum, jam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia quibus malitia conjuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adjutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta et turpia, virtutis et malitiae societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quaeque repellet aut eliget. Sed nec quae repellit timet, nec miratur quae eligit: si modo magnus illi et invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuset parum est: posce. Quis ergo, inquis, labor frivolus et supervacuus est? in quem humiles caussae vocaverint, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura et aspera hortatur, et dicit: Quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc et illud accedat, ut perfecta virtus sit, aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, et ars, per quam divina et humana noscantur.

Hoc

a *sibi fidere*] a se pendere, externa omnia contemptui habere. *Lips.*

b *strigare*] militare verbum, de equis, qui in striga castrorum consistunt, et quiescunt. *Lips.*

Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto pervenitur? non per Peninum Grajumve mentem, nec per deserta Candaviae: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundae sunt: quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio. [c] Tutum iter est, jucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserueris par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Praetexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, et in populos nominis dimissa notitia. nemo novit Deum. multi de illo male existimant, et impune. Non turba servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem et vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quaerendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. [d] Quid hoc est? animus? sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in servum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina ex ambitione, aut ex injuria nata. Subsilire in caelum ex angulo licet: exsurge modo, et te quoque dignum Finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitii essent, [e] fictiles fuisse.

EPISTOLA XXXII.

Laudat Lucilii solitudinem, et subductionem. Porro hortatur, ne quis tempus eripiat, illud tam breve et fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.

Inquiro in te, et ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, ubi et cum quibus moreris. Verba dare non potes. [f] tecum sum. Sic vive, tamquam quid facias auditurus sim: imo tanquam visurus. Quaeris, quid me maxime ex his quae de te audio, delectet?

c *procuratiunculae pretio*] procurator Provinciae factus.

d *cui non possit obstari*] Alii addunt: *quo nil melius possit optari.* quae tamen in *Gronovii* editione desunt.

e *cum propitii essent*] vetere Imperio et paupertate. *Lips.*

f *Verba dare non potes*] non verbis potes fucum facere.

ctet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus, et diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne mutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocent etiam qui morantur, utique in tanta brevitate vitae: quam breviorem inconstantia facimus, aliud ejus subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili carissime, et cogita, quantum celeritati additurus fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, et evade. perduc te in tutum, et subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatae vitae positum: quae beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, et crastini negligens, et in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit. [g] Optaverunt utique tibi alia parentes tui: sed ego contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, et certa sit: ut placeat sibi, et intellectis veris bonis, quae simul intellecta sunt, possidentur, aetatis adjectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, et exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta. [h]

EPISTOLA XXXIII.

Negat sententias aut chrias e Stoicis excerpendas. Primum, quia omnia plena talibus et densa sunt: deinde quia turpe, cum auctore semper loqui. Nostra faciamus, et vita praeferamus.

Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis

g *sibi contigit*] apud se est, secum contentus. *Lips.*

h *vita peracta*] h. e. fine qui vitae propositus est, et felicitate vera, quae vita vera est, impetrata.

rilis est. inaequalitatem scias esse, ubi quae eminent, notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eamdem altitudinem tota silva surrexit. Ejusmodi vocibus referta sunt carmina: refertae historiae. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicae sunt, et maxime nostrae. Sed in illo magis annotantur, quia rarae interveniunt, quia insperatae, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiem professo. Ita enim plerique judicant. apud me vero Epicurus est et fortis, licet manuleatus [i] sit. Fortitudo, et industria, et ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. [k] Non est ergo quod exigas excerpta, et repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emtorem decipimus, nihil inventurum cum intraverit, praeter illa quae in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, unde velint sumere exemplaria. Puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas adsignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panaetio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisque se vindicat. apud istos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quae quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu et auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, educere aliquid ex tanta rerum aequalium multitudine.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, et per lineamenta sua ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cujus crus laudatur aut brachium, sed illa cujus universa facies [l] admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris; non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim jacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, et inter se contexta sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, et

i *manuleatus*] tunicae manicatae mulierum et mollium fuerunt, viri nudis incedebant brachiis.

k *tam in Persas quam in alte cinctos*] illi enim veste longa utebantur, alte cincti erant milites Romani.

l *facies*] corporis forma.

et extrinſecus auſcultantibus. Facilius enim ſingula inſidunt circumſcripta, et carminis modo incluſa. Ideo pueris et ſententias ediſcendas damus, et has quas Graeci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus poteſt: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare floſculos turpe eſt, et fulcire ſe notiſſimis et pauciſſimis vocibus, et memoria ſtare. Sibi jam innitatur. dicat iſta, non teneat. Turpe eſt enim ſeni, aut proſpicienti ſenectutem, ex commentario ſapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque ſub alio moveris? et impera, et dic, quod memoriae tradatur: aliquid et de tuo profer. Omnes itaque iſtos nunquam auctores, ſemper interpretes, ſub aliena umbra latentes, nihil habere exiſtimo generoſi, nunquam auſos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud autem eſt, meminiſſe: aliud, ſcire. Meminiſſe, eſt rem commiſſam memoriae cuſtodire: at contra ſcire, eſt et ſua facere quaeque, nec ab exemplari pendere, et toties ad magiſtrum reſpicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid interſit inter te, et librum. [m] quousque diſces? jam, et praecipe. Quid eſt, quare audiam, quod legere poſſum? Multum, inquit, viva vox facit. non quidem haec, quae alienis verbis commodatur. et actuarii vice fungitur. Adjice nunc, quod iſti qui nunquam tutelae ſuae fiunt, primum in ea re ſequuntur priores, in qua nemo non a priore deſcivit: deinde in ea re ſequuntur, quae adhuc quaeritur. Nunquam autem invenietur, ſi contenti fuerimus inventis. Praeterea qui alium ſequitur, [n] nihil invenit, imo nec quaerit. Quid ergo? non ibo per priorum veſtigia? ego vero utar via veteri: ſed ſi propiorem planioremque invenero, hanc muniam. Qui ante nos iſta moverunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus veritas, nondum eſt occupata: multum ex illa etiam futuris relictum eſt.

EPISTOLA XXXIV.

Gaudere ſe in profectu Lucilii, quia ab ipſo eſt: et ipſe eum formavit. Hortatur porro pergere, et ad ſummum.

m *et librum*] qui refert tantum aliunde profecta, nihil proficiens ipſe.

n *qui alium ſequitur nihil invenit*] Alii habent qui alium ſequitur, *nihil ſequitur*, nihil invenit.

Cresco et exsulto, et discussa senectute recalesco, quoties ex his quae agis et scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex foetu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam judicet: quid evenire credis his, quid ingenia educaverunt, et quae tenera formaverunt, adulta subito vident? Assero te mihi. meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, injeci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: et nunc idem facio. Sed jam currentem hortor, et invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? ° in hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraveris et incubueris, et id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, et una forma percussa sint. Non est hujusmodi animus in recto, cujus acta discordant.

EPISTOLA XXXV.

Amicum illum sibi optat, id est virum bonum. aliter enim amicus nemo est, etiamsi amat. Hoc ergo faciat, et inprimis discat convenienter vivere, id est, constanter, id est, sapienter.

Cum te obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut coepisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? haec inter se diversa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio jam fructum, cum mihi fingo, uno nos animo futuros, et quidquid aetati meae vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoque ipsa laetus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leve et evanidum. Conspectus,

° *Quid, aliud, inquis, adhuc volo?*] Lips. distinguit: *Quid, aliud, inquis, adhuc? volo.* Sensus: quid est quod moneas porro o Seneca? Respondet Seneca volo monere, habes quod moneam.

ſpectus, et praeſentis, et converſatio aliquid habet vivae voluptatis: utique ſi non tantum quem velis, ſed qualem velis, videas. Affer itaque te mihi ingens munus: et quo magis inſtes, cogita me ſenem eſſe, te mortalem. Propera ad me, ſed ad te prius. profice, et ante omnia hoc cura, ut conſtes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum ſit, obſerva an eadem velis hodie quae heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare, aliubi atque aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod eſt fixum et fundatum. Iſtud ſapienti perfecto contingit, aliquatenus et proficienti provectoque. Quid ergo intereſt? hic commovetur quidem, non tamen tranſit, ſed ſuo loco nutat: ille nec commovetur quidem.

EPISTOLA XXXVI.

Laudat quemdam qui otio ſe admovit, a republica amovit: et ut contemnat vulgi voces. Pergat bonus eſſe, aut magis fieri; pergat et mortem adſpernari, idque ratione.

Amicum tuum hortare, ut iſtos magno animo contemnat, qui illum objurgant, quod umbram et otium petierit, quod dignitatem ſuam deſtituerit, et cum plus conſequi poſſet, praetulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium ſuum geſſerit, quotidie illis oſtendet. Hi quibus invidetur, non deſinent tranſire [p] alii elidentur, alii cadent. Res eſt inquieta, felicitas: ipſa ſe exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, et totos reſolvit. At bene aliquis illam fert: ſic, quomodo vinum. Itaque non eſt quod tibi iſti perſuadeant, eum eſſe felicem, qui a multis obſidetur. ſic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, et turbant. Nugatorium et inertem vocant. Scis quosdam perverſe loqui, et ſignificare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur et tetrici. Ariſton ajebat, malle ſe adoleſcentem triſtem, quam hilarem et amabilem turbae. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum et aſperum viſum eſt: non pati aetatem, quod in dolio [q] placuit. Sine eum triſtem appellent, et inimicum proceſſibus ſuis. bene ſe dabit in vetuſtate ipſa triſti-

 tia:

p *tranſire*] ab uno propoſito in aliud, vitam mutantes.

q *in dolio*] vinum enim novum veteres doliis continebant, defaecatum amphoris et cadis.

tia: perseveret modo colere virtutem, perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed haec quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis et ridicula res est, elementarius senex. Juveni parandum, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Haec ajunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primae sortis, quae tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi jam liberi est: spopondit. minus autem turpe est creditori, quam spei bonae decoquere. Ad illud aes alienum solvendum, opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate ejus quam colit terrae, et caeli favore: ille quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna jus non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat. qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adjectum, sed in eodem habitu est, quomodocumque res cedunt. Cui sive aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret: si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, et hostem cominus percutere didicisset. Haec singulis disciplina gentis suae suadet, et imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quae quin habeat in se aliquid terribile, ut et animos nostros (quos in amorem sui natura formavit) offendat, nemo dubitat: nec enim opus esset in id comparari et acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, aequo animo in rosa jaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem: ut, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, et ne pilo quidem incumbat. quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinaris. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, [r] cujus sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris aevi te tenet, cogita nihil eorum quae ab oculis abeunt, et in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt reconduntur, consumi.

r *esse enim debet aliquid*] post mortem vero non sumus.

ſumi. Deſinunt iſta, non pereunt. Et mors, quam pertimeſcimus ac recuſamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum; qui nos in lucem reponat dies, quem multi recuſarent, niſi oblitos reduceret. Sed poſtea diligentius docebo, omnia quae videntur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Obſerva orbem rerum in ſe remeantium: videbis in hoc mundo nihil exſtingui. ſed vicibus deſcendere, ac ſurgere. Aeſtas abit, ſed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam ſui menſes: ſolem nox obruit, ſed ipſam ſtatim dies abiget. Stellarum iſte decurſus, quidquid praeterierit, repetit: pars caeli levatur aſſidue, pars mergitur. Denique finem faciam, ſi hoc unum adjecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapſos, timere mortem: et eſſe turpiſſimum, ſi eam ſecuritatem nobis ratio non praeſtat, ad quam ſtultitia perducit.

EPISTOLA XXXVII.

Perſeverandum in via et militia Sapientiae eſſe. Ab hac ſalutem, felicitatem, libertatem pendere. Perveniri, et vinci, Ratione duce.

Quod maximum vinculum eſt ad bonam mentem, promiſiſti virum bonum. Sacramento ragatus es. Deridebit, ſi quis tibi dixerit, mollem eſſe militiam et facilem. nolo te decipi. Eadem honeſtiſſimi hujus, et illius turpiſſimi auctoramenti, [s] verba ſunt, uri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenae locant, et edunt ac bibunt, quae per ſanguinem reddant, cavetur ut iſta vel inviti patiantur: a te, ut volens libensque patiaris. Illis licet arma ſubmittere, miſericordiam populi tentare: tu neque ſubmittes, nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum eſt. Quid porro prodeſt, paucos dies aut annos lucrifacere? ſine miſſione [t] naſcimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes neceſſitates: potes vincere. Fit via: et hanc tibi viam dabit philoſophia. ad hanc te confer, ſi vis ſalvus eſſe, ſi ſecurus, ſi beatus: denique ſi vis eſſe, quod eſt maximum, liber. Hoc contingere aliter non poteſt. Humilis res eſt ſtultitia, abjecta, ſordida, ſervilis, multis affectibus et ſaeviſſimis ſubjecta. Hos tam graves dominos, interdum

s *auctoramenti*] gladiatorii.

t *ſine miſſione*] a gladiatoribus ſumtum, qui interdum mittebantur, ut non ad mortem eſſet pugnandum.

dum alternis [u] imperantes, interdum pariter, dimittit a te ſapientia, quae ſola libertas eſt. Una ad hanc fert via, et quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia ſubjicere, te ſubjice rationi. multos reges, ſi ratio te rexerit. Ab illa diſces, quid et quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui ſciat quomodo quod vult coeperit velle. non conſilio adductus ullo, ſed impetu impactus eſt. Non minus ſaepe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe eſt non ire, ſed ferri: et ſubito, in medio turbine rerum ſtupentem, quaerere: Huc ego quemadmodum veni?

EPISTOLA XXXVIII.

Praecepta utilia ad Sapientiam, magis quam Diſſertationes ſaepe eſſe. Illa irrepere in animum, et ſeminis modo fructificare et diffundi.

Merito exigis, ut hoc inter nos epiſtolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit ſermo, qui minutatim irrepit animo. Diſputationes praeparatae, et effuſae audiente populo, plus habent ſtrepitus, minus familiaritatis. Philoſophia bonum conſilium eſt: conſilium nemo clare [v] dat. Aliquando utendum eſt et illis, ut ita dicam, concionibus; ubi qui dubitat, impellendus eſt: ubi vero non hoc agendum eſt, ut velit diſcere, ſed ut diſcat, ad haec ſubmiſſiora verba veniendum eſt. Facilius intrant, ſed et haerent. nec enim multis opus eſt, ſed efficacibus. Seminis modo ſpargenda ſunt. quod quamvis ſit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires ſuas explicat, et ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non late patet, ſi aſpicias: in opere creſcit. Pauca ſunt quae dicuntur: ſed ſi illa animus bene exceperit, convaleſcunt et eſurgunt. Eadem eſt, inquam, praeceptorum conditio, quae ſeminum. multum efficiunt, et ſi anguſta ſunt, tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, et in ſe trahat. Multa invicem et ipſa generabit, et plus reddet, quam acceperit.

EPISTOLA XXXIX.

Varie, et varios, in philoſophia ſcripſiſſe: excitari nos debere, et ardorem capere ab exemplo. Naturam eo ducere, quae ad excelſa vocat: in quibus non eſt plebeja Felicitas: non item voluptas, quia aut fragilia ſunt, aut nocent.

Commen-

u *alternis*] Alii addunt *vicibus*. v *nemo clare*] Alii autem *clamore*.

Commentarios [x] quos desideras, diligenter ornatos, et in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam haec quae nunc vulgo Breviarium dicitur, olim cum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: haec scienti. illa enim docet, haec admonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu a me, non est quod illum aut illum [y] exigas. qui notorem [z] dat, ignotus [a] est. Scribam ego quod vis: sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. [b] Sume in manus indicem philosophorum: haec ipsa res expergisci coget, si videris quam multi tibi laboraverint: concupisces et ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant et sordida: magnarum rerum species ad se vocat et extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, jacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior et actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra jus ditionemque fortunae. secunda temperabit, adversa comminuet, et aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. illa enim utilia vitaliaque sunt: at haec, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam utuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur. [c] Nec immerito hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, et ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas. supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: et ob hoc miserrimi sunt, quod

x *Commentarios*] Philosophicos, sed breves et summam Philosophiae continentes.

y *illum aut illum*] auctorem, quem commendem et allegem.

z *notorem*] cognitorem, testem.

a *ignotus*] nullius auctoritatis.

b *ordinent*] ordinata sint.

c *patiuntur*] i. e. ex passione et affectus imperio profectum est quod fecere.

eo perveniunt, ut illis quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: et mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi, quae fuerant vitia, mores sunt.

EPISTOLA XL.

Hortatur scribere, quia ibi imago mentis. tum de Serapione, prompti et profusi sermonis: quod negat Philosophum decere. Gravis et tarda oratio magis intrat et descendit.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium jucundae sunt, quae memoriam renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant: quanto jucundiores sunt litterae, quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat, agnoscere. [d] Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba convolvere, quae non effundit una, sed premit et urget. plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cujus pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod praecipitatur et properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, et sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est; at lenis et melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti, [e] quam agenti rem magnam ac seriam, docentique. aeque stillare illam nolo, quam currere. nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia et exilitas, minus intentum auditorem habet, taedio interruptae tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod praetervolat. Denique tradere homines discipulis praecepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adjice nunc, quod quae veritati operam dat oratio, incomposita debet esse et simplex. Haec popularis nihil habet veri. movere vult turbam, et inconsultas aures impetu rapere: tractandam [f] se non praebet; aufer-

d *agnoscere*] Epistola quoque id praestat quod conspectus, facit ut agnoscatur amicus, animus.

e *circulanti*] circulos facienti. circulatori.

f *tractandam*] considerandam.

aufertur. Quomodo autem regere poteſt, quae regi non poteſt? Quid quod haec oratio, quae ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? remedia non proſunt, niſi immorentur. Multum praeterea habet inanitatis, et vani: plus ſonat, quam valet. Lenienda ſunt quae me exterrent, compeſcenda quae irritant, diſcutienda quae fallunt: inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim poteſt fieri? quis medicus aegros in tranſitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus? ſed ut pleraque quae fieri poſſe non crederes, cognoviſſe ſatis eſt: ſic iſtos, qui verba exercuerunt, abunde eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis diſcere, quid imitari velit? quid de eorum animo judicet, quorum oratio perturbata et immiſſa [g] eſt, nec poteſt reprimi? Quemadmodum per proclive currentium, non ubi viſum eſt, gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit, ac longius quam voluit effertur: ſic iſta dicendi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiae. quae ponere debet verba, non projicere, et pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando et inſurget? Quidni? ſed ſalva dignitate morum: quam violenta iſta et nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis ſit unda, non torrens. Vix oratori permiſerim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac ſine lege vadentem. Quemadmodum enim judex ſubſequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque, cum illum aut oſtentatio abſtulerit, aut affectus impotens ſui? tantum feſtinet atque ingerat, quantum aures pati poſſunt. [h] Recte ergo facies, ſi non videris iſtos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quaerunt: et ipſe malueris aliquando ſi neceſſe eſt, vel juxta P. Vinicium [i] dicere. qui, cum quaereretur, quomodo diceret, Aſellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo iſtum diſertum dicatis, neſcio: tria verba non poteſt jungere. Quid ni malis tu ſic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam inſulſus intervenerit, quam qui illi ſingula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterii curſum ſuis temporibus oratoris celeberrimi, longe abeſſe ab homine ſano volo. Nunquam dubitavit, nunquam intermiſit: [k] ſemel incipiebat, ſemel

g *immiſſa*] ut equi immitti ſolent.

h *pati poſſunt*] rectius: *pati non poſſunt. Lipſ.*

i *vel juxta P. Vinicium*] *velut P. Vinicius*, legit Lipſius.

k *nunquam dubitavit etc.*] h. e. nun-

ſemel deſinebat. Quaedam tamen et nationibus puto magis aut minus convenire. In Graecis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum ſcribimus, interpungere conſuevimus. Cicero quoque noſter, a quo Romana eloquentia exſtitit, gradarius [1] fuit. Romanus ſermo magis ſe circumſpicit, et aeſtimat, et praebet aeſtimandum. Fabianus vir egregius et vita et ſcientia, et quod poſt iſta eſt, eloquentia quoque, diſputabat expedite magis, quam concitate: ut poſſes dicere, facilitatem eſſe illam, non celeritatem. Hanc ego in viro ſapiente recipio. non exigo, ut oratio ejus ſine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab iſto morbo, quod non poteſt tibi iſta res contingere aliter, quam ſi te pudere deſierit. perfrices frontem oportet, et ipſe te non audias. Multa enim inobſervatus ille curſus feret quae reprehendere velis. Non poteſt, inquam tibi contingere res iſta, ſalva verecundia. Praeterea exercitatione opus eſt quotidiana, et a rebus ſtudium transferendum eſt ad verba. Haec autem etiam ſi aderunt, et poterunt ſine ullo tuo labore decurrere tamen temperanda ſunt. nam quemadmodum ſapienti viro inceſſus modeſtior convenit: ita oratio preſſa, non audax. Summa ergo ſummarum haec erit: tardiloquum te eſſe jubeo.

EPISTOLA XLI.

O pulchram, altamque epiſtolam! Deum in nobis habitare, et bonum virum ſine eo nullum eſſe. Colamus ipſum, et animum, qui ab illo deſcendit. In eo propria noſtra bona ſunt: alia omnia aliena. Bonum autem, recta Ratio.

Facis rem optimam, et tibi ſalutarem, ſi, ut ſcribis, perſeveras ire ad bonam mentem: quam ſtultum eſt optare, cum poſſis a te impetrare. Non ſunt ad caelum elevandae manus, nec exorandus aedituus, ut nos ad aures ſimulacri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat: prope eſt a te Deus, tecum eſt, intus eſt. Ita dico, Lucili, ſacer intra nos ſpiritus ſedet, malorum bonorumque noſtrorum obſervator et cuſtos: hic prout a nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat. Bonus vir ſine Deo nemo eſt. An poteſt aliquis ſupra fortunam, niſi ab illo adjutus, exſurgere? ille dat conſilia magnifica, et erecta. In unoquoque viro-

nunquam pronunciatione dubitationem expreſſit, quod intermittendo et ſuſpendendo pauliſper ſermonem fieri ſolet.

1 *gradarius*] non curſu ſed gradu ivit.

virorum bonorum (Quis Deus incertum eſt) habitat Deus. Si tibi occurrit vetuſtis arboribus et ſolitam altitudinem egreſſis frequens lucus, et conſpectum caeli denſitate ramorum aliorum alios protegentium ſubmovens: illa proceritas ſilvae, et ſecretum loci, et admiratio umbrae, in aperto tam denſae atque continuae, fidem tibi numinis facit. Et ſi quis ſpecus ſaxis penitus exeſis montem ſuſpenderit, non manu factus, ſed naturalibus cauſis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis ſuſpicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: ſubita et ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: et ſtagna quaedam, vel opacitas vel immenſa altitudo ſacravit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adverſa felicem, in mediis tempeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines videntem, ex aequo deos, non ſubibit te veneratio ejus? non dices: iſta res major eſt altiorque, quam ut credi ſimilis huic, in quo eſt, corpuſculo poſſit? Vis iſtuc divina deſcendit. animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora tranſeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, caeleſtis potentia agitat. non poteſt res tanta ſine adminiculo numinis ſtare. Itaque majore ſui parte illic eſt, unde deſcendit. Quemadmodum radii ſolis contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt unde mittuntur: ſic animus magnus et ſacer, et in hoc demiſſus ut propius divina noſſemus, converſatur quidem nobiscum, ſed haeret origini ſuae. Illinc pendet: illuc ſpectat ac nititur: noſtris tanquam melior intereſt. Quis eſt ergo hic? animus qui nullo bono niſi ſuo nititur. Quid enim eſt ſtultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quae in alium protinus transferri poſſint? Non faciunt meliorem equum aurei fraeni. Aliter leo aurata juba demittitur; [m] dum contrectatur, et ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri ſpiritus. Hic ſcilicet impetu acer, qualem illum eſſe natura voluit, ſpecioſus ex horrido, [n] cujus hic decor eſt, non ſine timore adſpici, praefertur illi languido, et bracteato. Nemo gloriari niſi ſuo debet. Vitem laudamus, ſi fru-

ctu

m *demittitur*] quia ſubjicit ſe et animos deprimit, ornandus. Ita Lipſius. Ego puto illud demittitur eſſe referendum ad arenam. et de leonibus, qui ad ſpectaculum in illam demittuntur ſermonem eſſe. Alii tamen pro *demittitur* legunt *nitet.*

n *ſpecioſus ex horrido*] cui hoc ipſum quod horridus eſt, ſpeciem et formam conciliat.

ctu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quae tulit, adminicula [o] deducit. Num quis huic illam praeferet vitem, cui aureae uvae, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, et domum pulchram: multum serit, multum foenerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quaeris quid sit? animus, et ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque ejus bonum, si id adimplevit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio haec exigit? rem facillimam. secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem revocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EPISTOLA XLII.

Non cito credendum de viro bono: rem magnam esse. Quosdam praeferre, aut simulare; malos futuros, si sit occasio. Exemplo cujusdam docet. Tum non laborandum in externis, quae incommoda, aut falsa commoda, habent.

Jam tibi iste persuasit, si virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? hujus secundae notae: [p] nam ille alter fortasse, tanquam phoenix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocria et in turbam nascentis, saepe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; et si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. [q] Hoc etiam mali faciunt. nec ulla major poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita et magna potentia impotenter [r] utuntur. Idem faciet, cum idem potuerit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suae placuerint, quam illa quae jam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic tuto serpens etiam pesti-

o *adminicula*] palos et fulcra quibus adhaeret.

p *secundae notae*] proficientem et nondum in summo constitutum, non illum perfectum, et ad amussim factum.

q *At male etc.*] objectio est quam sibi facit Seneca, quod ille tamen malos improbat, id quod bonorum esse videtur.

r *impotenter*] Alii *insolenter*.

pestifera tractatur, dum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, et ambitio, et luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunae favore deficitur. eadem velle eos, cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, et te non pedem ejus tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, [s] quam remisit et fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentaverit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quae petebat, etiam si supervacua non essent. Hoc itaque in his quae affectamus ad quae labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quaedam supervacua sunt, quaedam tanti non sunt. Sed haec non providemus: et gratuita nobis videntur, quae carissime constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus: et gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impendimus. Quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amoenum aliquod fructuosumve praedium: ad ea paratissimi sumus pervenire cum solicitudine, cum periculo, cum jactura pudoris, et libertatis, et temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicujus mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Saepe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt; nostri essemus, si ista nostra non essent. Haec ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de jactura. Hoc periturum est? nempe adventicium fuit. tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe et molestiam. gratiam minorem? nempe et invidiam. Circumspice ista, quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lacrimis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPISTO-

s *pluma tenebatur*] argute nam pluma etiam minus quam penna est. *Lips.*

EPISTOLA XLIII.

Non latere, quae faciat: rumorem omnia perferre. Ergo vive, inquit, ut in publico. Quid ſi etiam lateas? animus tuus ſcit et videt.

Quomodo hoc ad me pervenerit, quaeris: quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras. Is qui ſcit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus ſum, ut poſſim excitare rumorem? non eſt quod te ad hunc locum reſpiciens metiaris: ad iſtum reſpice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum eſt illic, ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illum aut tollit, aut deprimit. Navis quae in flumine magna eſt, in mari parvula eſt: gubernaculum quod navi alteri magnum, alteri exiguum eſt. Tu nunc in provincia, licet contemnas ipſe te, magnus es: quid agas, quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quaeritur, ſcitur. Eo tibi diligentius vivendum eſt. Tunc autem felicem te eſſe judica, cum poteris in publico vivere, cum te parietes tui tegent, non abſcondent: quo plerumque circumdatos nobis judicamus, non ut tutius vivamus, ſed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores aeſtimes noſtros, vix quemquam invenies, qui poſſit aperto oſtio vivere. Janitores conſcientia noſtra, non ſuperbia oppoſuit. Sic vivimus, ut deprehendi ſit, ſubito adſpici. Quid autem prodeſt recondere ſe, et oculos hominum auresque vitare? Bona conſcientia turbam advocat, mala etiam in ſolitudine anxia atque ſolicita eſt. Si honeſta ſunt, quae facis, omnes ſciant: ſi turpia, quid refert neminem ſcire, cum tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem.

EPISTOLA XLIV.

Pulchra epiſtola. Nemo ſi a ſtirpe contemnat, ſi ad Sapientiam, id eſt Virtutem, venit. Haec ſola nobilitat.

Iterum tu mihi te puſillum facis, et dicis, malignius tecum egiſſe naturam prius, deinde fortunam? cum poſſis te eximere vulgo, et ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud eſt in philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma non inſpicit. Omnes ſi ad primam originem revocentur, a diis ſunt. Eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te perduxit induſtria: ad mehercules multis quatuordecim [t] ſunt clauſi. Non omnes curia admittit:

t *quatuordecim*] gradus in theatris proprii equitibus.

mittit; caſtra quoque, quos ad laborem et periculum recipiunt, faſtidioſe legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc ſumus nobiles. nec rejicit quemquam philoſophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, et rigando hortulo locavit manus: Platonem non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? omnes hi majores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, a nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidem ante nos ſunt. nullius non origo ultra memoriam jacet. Plato ait: Neminem regem non ex ſervis eſſe oriundum, neminem non ſervum ex regibus. Omnia iſta longa varietas miſcuit, et ſurſum deorſum fortuna verſavit. Quis ergo generoſus? ad virtutem bene a natura compoſitus. Hoc unum eſt intuendum. alioqui ſi ad vetera revocas, nemo non inde eſt, ante quod nihil eſt. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex ſplendidis ſordidisque alternata ſeries. Non facit nobilem atrium plenum fumoſis imaginibus. nemo in noſtram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, noſtrum eſt. Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione ſupra fortunam licet ſurgere. Puta itaque te non eſſe equitem Romanum, ſed libertinum: potes hoc conſequi, ut ſolus ſis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. ſi mala bonaque non populo auctore diſtinxeris. Intuendum eſt, non unde veniant, ſed quo eant. Si quid eſt quod beatam vitam poteſt facere, id bonum eſt ſuo jure: depravari enim in malum non poteſt. Quid eſt ergo, in quo erratur? cum omnes beatam vitam optent, quod inſtrumenta ejus pro ipſa habent, et illam dum petunt, fugiunt. Nam cum ſumma beatae vitae ſit ſolida ſecuritas, et ejus inconcuſſa fiducia, ſolicitudinis colligunt cauſas, et per inſidioſum iter vitae non tantum ferunt ſarcinas, ſed trahunt. Ita longius ab effectu ejus quod petunt, ſemper abſcedunt, et quo plus operae impendunt, hoc ſe magis impediunt, et feruntur retro. Quod evenit in labyrintho properantibus, ipſa illos velocitas implicat.

EPISTOLA XLV.

Non multis libris, ſed bonis, ad Sapientiam opus. Veteres ſuperflua quaedam, aut arguta, fruſtra ſcripſiſſe. Tum contra cavillos, et vocum captiones. Res, res, et earum diſcrimina quaerenda. Quis Beatus, et quod vere bonum?

Librorum iſtic inopiam eſſe quereris. Non refert quam multos, ſed quam bonos habeas. lectio certa prodeſt, varia delectat. Qui quo deſtinavit pervenire vult, unam ſequatur viam, non per multas vagetur. non ire iſtud, ſed errare eſt. Vellem, inquis, magis libros mihi quam conſilium dares. Ego vero quoscumque habeo, mittere paratus ſum, et totum horreum excutere: me quoque iſto ſi poſſem, transferrem, et niſi mature te finem officii ſperarem impetraturum, [u] hanc ſenilem expeditionem indixiſſem mihi: nec me Charybdis, et Scylla, et fabuloſum iſtud fretum deterrere potuiſſent. Transnataſſem iſta, non ſolum trajeciſſem, dummodo te complecti poſſem, et praeſens aeſtimare quantum animo creviſſes. Ceterum quod libros meos tibi mitti deſideras, non magis ideo me diſertum puto, quam formoſum putarem, ſi imaginem meam peteres. Indulgentiae ſcio iſtud eſſe, non judicii: et ſi modo judicii eſt, indulgentia tibi impoſuit. Sed qualescumque ſunt, tu illos ſic lege, tanquam verum quaeram adhuc, non ſciam, et contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam emancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum judicio credo, aliquid et meo vindico. Nam illi quoque non inventa, [v] ſed quaerenda nobis reliquerunt: et inveniſſent forſitan neceſſaria, niſi et ſuperflua quaeſiſſent. Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit, et captioſae diſputationes, quae acumen irritum exercent. Nectimus nodos, et ambiguam ſignificationem verbis illigamus, deinde diſſolvimus. Tantum nobis vacat? jam vivere, jam mori ſcimus? Tota illo mente pergendum eſt, ubi provideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum ſimilitudines diſtinguis, quibus nemo unquam niſi dum diſputat captus eſt? res fallunt. illas diſcerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optavimus: pugnant vota noſtra cum votis, conſilia cum conſiliis. Adulatio quam ſimilis eſt amicitiae? Non imitatur tantum illam, ſed vincit, et praeterit: [x] apertis et propitiis auribus recipitur, et in praecordia ima deſcendit, eo ipſo gratioſa, quo laedit. Doce quemadmodum hanc ſimilitudinem dignoſcere poſſim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis ſub virtutum nomine obrepunt: temeritas ſub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro

cauto

u *impetraturum*] Alii legunt *impleturum.*

v *illi quoque non inventa*] ut inventa quaedam nobis reliquerunt, ſed et nondum inventa adeoque invenienda.

x *praeterit*] anteit, verborum lenociniis, et ſimulata humanitate.

cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur; his certas notas inprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non eſt tam ſtultus, ut frontem ſuam tentet: nec rurſus tam ineptus aut hebes, ut non habere ſe neſciat, quod tu illi ſubtiliſſima collectione [y] perſuaſeris. Sic iſta ſine noxa decipiunt, quomodo praeſtigiatorum acetabula et calculi, in quibus fallacia ipſa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam: perdidi uſum. [z] Idem de iſtis captionibus dico; quo enim nomine potius ſophiſmata appellem? nec ignoranti nocent, nec ſcientem juvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum eſſe, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: ſed illum, cui bonum omne in animo eſt, erectum, et excelſum, et mirabilia calcantem. qui neminem videt, cum quo ſe commutatum velit: qui hominem ea ſola parte aeſtimat, qua homo eſt: qui natura magiſtra utitur, ad illius leges componitur, ſic vivit, quomodo illa praeſcripſit: cui bona ſua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus judicii, inconcuſſus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentiſſimum, vi maxima intorſit, pungit, non vulnerat, et hoc raro. Nam cetera ejus tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more diſſultant: quae incuſſa tectis, ſine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac ſolvitur. Quid me detines in eo, quem tu ipſe Pſeudomenon [a] appellas, de quo tantum librorum compoſitum eſt? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, ſi acutus es, redige. Neceſſaria judicat, quorum magna pars ſupervacua eſt: etiam quae non eſt ſupervacua, nihil in ſe momenti habet in hoc, ut poſſit fortunatum beatumque praeſtare. Non enim ſtatim bonum eſt, ſi quid neceſſarium eſt. Ac projicimus bonum, ſi hoc nomen pani aut polentae damus, et ceteris ſine quibus vita non ducitur. Quod bonum eſt, utique neceſſarium eſt: quod autem neceſſarium eſt, non ſtatim

y *ſubtiliſſima collectione*] per celebrem Syllogiſmum, quem κερατίνην vocabant: quod non amiſiſti habes, Cornua non amiſiſti, E. cornua habes.

z *perdidi uſum*] qui erat ut delectarer, notis autem non delector amplius.

a *Pſeudomenon*] *mentientem*: Sophiſmatis genus, ita procedens: Epimenides ait omnes Cretenſes eſſe mendaces, et ipſe Cretenſis eſt, Ergo et ipſe mendax, igitur non ei credendum. Sunt ergo Cretenſes veraces, et illis credendum, Epimenides vero etiam Cretenſis, Ergo et ei credendum. Credendum igitur Epimenidi et non credendum.

bonum est: quoniam quaedam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad haec in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quaeri supervacua: et multos transisse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quaeris? infinitum non enim vivunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita praecurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena [b] transcurrit, et ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolae modum excedam, quae non debet sinistram manum legentis [c] implere: in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, et hoc solum curantibus, non et hoc. [d]

EPISTOLA XLVI.

De libro Lucilii judicat, et laudat.

Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, et tanquam lecturus ex commodo [e] adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius, qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. brevis mihi visus est, cum esset nec mei, nec tui corporis, [f] sed qui primo adspectu aut T. Livii, aut Epicuri posset videri. tanta autem dulcedine me tenuit et traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me invitabat, [g] fames admonebat, nubes minabantur: [h] tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gavisus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si in-

b *quasi aliena*] tanquam ad nos haud pertineat.

c *sinistram manum legentis*] si enim in nimis magnum volumen excrescit epistola, una manu teneri non potest.

d *hoc solum curantibus, non et hoc*] curantibus Dialecticas subtilitates tanquam ἔργον essent, id est *hoc* non tanquam accessorium, id est *et hoc. Lips.*

e *ex commodo*] ubi commodum esset.

f *nec mei nec tui corporis*] Veteres in evolvendis chartarum voluminibus partem, quam necdum legebant, sed erant lecturi, mento subjiciebant; quod lectum esset, ac cum maxime legeretur, utraque manu in oris comprehendebant ita, ut lecta rursus complicata, quae vero legerentur explicita et plana haberent. Itaque volumen tam grande ac spissum, ut commode sic a se vel Lucilio teneri non posset. vocat nec sui nec Lucilii corporis. *Gronov.* Alii tamen legunt *temporis.*

g *Sol me invitabat*] ut posito libro inambularem, ac me insolarem ungeremque. *Lips.*

h *nubes minabantur*] quae suadebant corpus exercere ante pluviam. *Lips.*

si interquievisset, si intervallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis et sancta. Nihilominus interveniebat dulce illud, et loco lene. Grandis et rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid et materia. ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractavero: nunc vero parum mihi sedet judicium, tanquam audierim illa, non legerim. Sine me et inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe [i] mentiatur! nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentimur et consuetudinis causa.

EPISTOLA XLVII.

Familiariter cum servis agendum, vivendumque. Peccatum in eo sui aevi, ex fastu et fastidio. Judicio tamen, liberius aut severius, hos illosque (pro indole et virtute cujusque) habendos.

Libenter ex his qui a te veniunt cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Servi sunt? imo homines. Servi sunt? imo contubernales. Servi sunt? imo humiles amici. Servi sunt? imo conservi, si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunae. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo coenare: quare? nisi [k] quia superbissima consuetudo coenanti domino stantium servorum turbam circumdedit. Est ille plus quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem, ac desuetum jam ventris officio, ut majore opera omnia egerat, quam ingessit: at infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, [l] tussis, sternutamentum, singultus: magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota jejuni, mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere. In conviviis loquebantur, sed

i *tam longe*] prout nimirum et in Provincia posito, non erat cur quispiam Romae, ubi nihil poterat Lucilius, ei adularetur.

k *nisi quia — — circumdedit*] Alii habent: nisi quia superbissima consuetudo coenantem dominum stantium servorum turba circumdedit.

l *excepta sunt*] impunita dimittuntur.

ſed in tormentis tacebant. Deinde ejuſdem arrogantiae proverbium jactatur: Totidem eſſe hoſtes, quot ſervos. Non habemus illos hoſtes, ſed facimus. Alia interim crudelia et inhumana praetereo, quod nec tanquam hominibus quidem, ſed tanquam jumentis abutimur: quod cum ad coenandum diſcubuimus, alius ſputa detergit, alius reliquias temulentorum ſubditus colligit, alius pretioſas aves ſcindit: pectus et clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in fruſta excutit. Infelix qui huic uni rei vivit, ut altilia decenter ſecet. niſi quod miſerior eſt, qui hoc voluptatis cauſa docet, quam qui neceſſitatis diſcit. Alius vini miniſter in muliebrem modum ornatus, cum aetate luctatur. Non poteſt effugere pueritiam, [m] ſed retrahitur. jamque militari habitu glaber, deſtrictis pilis, aut penitus evulſis, tota nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit, et in cubiculo vir, [n] et in convivio puer eſt. Alius cui convivarum cenſura permiſſa eſt, perſtat infelix, et exſpectat, quos adulatio, et intemperantia aut gulae, aut linguae, revocet in craſtinum. [o] Adjice obſonatores, quibus dominici palati notitia ſubtilis eſt: qui ſciunt, cujus rei illum ſapor excitet, cujus delectet adſpectus, cujus novitate nauſeabundus erigi poſſit, quid jam ipſa ſatietate faſtidiat, quid illo die eſuriat. Cum his coenare non ſuſtinet, et majeſtatis ſuae diminutionem putat, ad eamdem menſam cum ſervo ſuo accedere. Dii melius, quod ex iſtis dominos habent. Stare ante limen Calliſti dominum ſuum vidi, et eum qui illi impegerat titulum, [p] qui inter rejicula mancipia produxerat, [q] aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam ſervus, ille in primam decuriam conjectus, [r] in qua vocem praeco experitur, et ipſe illum invicem apologavit, [s] et ipſe non judicavit domo ſua dignum. Dominus Calliſtum vendidit: ſed domino quam

m *Non poteſt effugere pueritiam*] Alii ſine dubio melius legunt: *effugit pueritia.*

n *in cubiculo vir*] in utramque enim venerem talibus pueris utebantur.

o *revocet in craſtinum*] grati enim erant hoſpiti guloſo convivae, qui et ipſi tales eſſent, et dicacitate valerent, ideoque ad proximum quodvis convivium rurſum invitabantur.

p *impegerat titulum*] qui titulo ut moris erat ad pectus illi affixo, venalem eum produxerat.

q *inter rejicula mancipia produxerat*] qui titulo non multum laudatum venum expoſuerat. Alii habent *reticula.*

r *in primam decuriam etc.*] ſic enim per decurias diſpoſitos vendebant ſervos, in quarum prima viliſſimi proſtabant, quos ut venderet multum voce utendum erat praeconi.

s *apologavit*] a Graeco ἀπολέγειν *rejecit. Lipſ.*

quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui caelo, aeque spirare, aeque vivere, aeque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casae fecit. Contemne nunc ejus fortunae hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, et de usu servorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, et contumeliosissimi sumus. Haec tamen praecepti mei summa est: Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in servum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona aetas est: [t] forsitan habebis. nescis qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive cum servo clementer. comiter quoque et in sermonem admitte, et in consilium, et in convictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum servorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? Dominum, patremfamiliae appellaverunt: servos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum servis domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, jus dicere permiserunt, et domum pusillam rempublicam esse judicaverunt. Quid ergo? omnes servos admovebo mensae meae? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operae rejecturum, ut puta illum mulionem, et illum bubulcum: non ministeriis illos aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam coenent tecum, quia digni sunt; quidam ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro et in curia quaeras: si diligenter attenderis, et domi invenies. Saepe bona materia cessat sine artifice. tenta, et experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac fraenos: sic stultissimus est, qui homi-

t *Bona aetas est*] potes adhuc antequam finias vitam Domino subjici, potest adhuc per aetatem tuam id fieri.

hominem aut ex vefte, aut ex conditione, quae veftis modo nobis circumdata eft, aeftimat. Servus eft? fed fortaffe liber animo. Servus eft? hoc illi nocebit? [u] oftende quis non fit. Alius libidini fervit, alius avaritiae, alius ambitioni; omnes timori. Dabo confularem, aniculae fervientem; dabo ancillulae divitem: oftendam nobiliffimos juvenes mancipia Pantomimorum. Nulla fervitus turpior eft, quam voluntaria. Quare non eft quod faftidiofi te deterreant, quo minus fervis tuis hilarem te praeftes, et non fuperbe fuperiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum fervos, et dominos de faftigio fuo dejicere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorfus colant tanquam clientes, tanquam falutatores? Hoc qui dixerit, oblivifcetur, id dominis parum effe, quod Deo fatis eft, qui colitur et amatur. Non poteft amor cum timore mifceri. Rectiffime ergo te facere judico, quod timeri a fervis tuis non vis, quod verborum caftigatione uteris. Verberibus muta admonentur. non quidquid nos offendit, et laedit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciae, ut quidquid non ex voluntate refpondit, iram provocet. Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti et virium fuarum, et imbecillitatis alienae, fic excandefcunt, fic faeviunt, quafi injuriam acceperint: a cujus rei periculo illos fortunae fuae magnitudo tutiffimos praeftat. Nec hoc ignorant, fed occafionem nocendi captant, quaerendo. acceperunt injuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. non eft enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores, placent fibi, et permanent. levis eft malitia, faepe mutatur: non in melius, fed in aliud.

EPISTOLA XLVIII.

Amicis eadem expedire, et alterum alteri utilem effe. Tum contra captiunculas, et fpinofas ineptias. Quid facitis? quid luditis? de vita agitur: fuccurre, et forma. De fortuna: contra eam da arma.

Ad epiftolam quam mihi ex itinere mififti, tam longam, quam ipfum iter fuit, poftea refcribam. Seducere me debeo, et quid fuadeam, circumfpicere. Nam tu quoque qui confulis, diu an confuleres cogitafti: quanto magis hoc mihi faciendum eft, cum longiore mora opus fit, ut folvas quaeftionem, quam ut proponas? Utique cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tanquam

u *hoc illi nocebit*] Alii addunt: *aliis non nocebit.*

quam Epicurus [v] loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non ſum amicus, niſi quidquid agitur ad te pertinens, meum eſt. Conſortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec ſecundi quidquam ſingulis eſt, nec adverſi. in commune vivitur. Nec poteſt quisquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad utilitates ſuas convertit: alteri vivas oportet, ſi vis tibi vivere. Haec ſocietas diligenter et ſancte obſervanda eſt, quae nos omnes omnibus miſcet, et judicat aliquod eſſe commune jus generis humani. plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem ſocietatem amicitiae colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab iſtis ſubtilibus praecipi malo, quid amico praeſtare debeam, quid homini, quam quot modis Amicus dicatur, et Homo quam multa ſignificet. In diverſum ecce ſapientia et ſtultitia diſcedunt. cui accedo? in utram ire partem jubes? Illi [x] homo pro amico eſt, huic [y] amicus non eſt pro homine: ille amicum ſibi parat, hic ſe amico. Tu mihi verba diſtorques, et ſyllabas digeris. Scilicet niſi interrogationes vaferrimas ſtruxero, et concluſione falſa a vero naſcens mendacium adſtruxero, non potero a fugiendis petenda ſecernere. Pudet me. in re tam ſeria ſenes ludimus. Mus ſyllaba eſt: mus autem caſeum rodit: ſyllaba ergo caſeum rodit. Puta nunc me iſtud non poſſe ſolvere: quod mihi ex iſta ſententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum eſt, ne quando in muſcipula ſyllabas capiam, aut ne quando ſi negligentior fuero, caſeum liber comedat. Niſi forte acutior eſt illa collectio: Mus ſyllaba eſt: ſyllaba autem caſeum non rodit: mus ergo caſeum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc ſupercilia ſubduximus? in hoc barbam demiſimus? hoc eſt quod triſtes docemus et pallidi? Vis ſcire, quid philoſophia promittat generi humano? conſilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitiae vel alienae torquent, vel ſuae: ille malam fortunam horret, hic ſe felicitati ſuae ſubducere cupit: hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi luſoria iſta proponis? non eſt jocandi locus. ad miſeros advocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae ſecuri ſubjectum praeſtantibus caput, pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereun-

Kk 5 tium

v *tanquam Epicurus*] qui amicitias voluptate et utilitate metitur.

x *illi*] Stoico.

y *huic*] Epicuro.

rum ſe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Triſtius inepti ſunt. illi ex profeſſo laſciviunt: hi agere ſe ipſos aliquid exiſtimant. Nec ego nego proſpicienda iſta, ſed proſpicienda tantum, et a limine ſalutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, et aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni judicemus. Quid te torques et maceras in ea quaeſtione quam ſubtilius eſt contempſiſſe, quam ſolvere? Securi eſt, et ex commodo [h] migrantis, minuta conquirere. Cum hoſtis inſtat a tergo, et movere juſſus eſt miles, excutit neceſſitas quidquid pax otioſa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia conſectari, et vafritiam in illis meam experiri.

Adſpice qui coëant populi, quae moenia clauſis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo ſtrepitus iſte belli circumſonantis exaudiendus eſt. Demens omnibus merito viderer, ſi, cum ſaxa in munimentum murorum ſenes feminaeque congererent; cum juventus intra portas armata ſignum eruptionis exſpectaret, aut poſceret; cum hoſtilia in portis tela vibrarent, et ipſum ſolum ſuffoſſionibus et cuniculis tremeret; ſederem otioſus, et ejusmodi quaeſtiunculas ponens: Quod non perdidiſti, habes: cornua autem non perdidiſti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum hujus acutae delirationis concinnata. Atqui aeque licet demens tibi videar, ſi iſtis impendero operam. et nunc obſideor. Tunc tamen periculum mihi obſeſſo externum immineret, murus me ab hoſte ſecerneret: nunc mortifera mecum ſunt. Non vaco ad iſtas ineptias. ingens negotium in manibus eſt. Quid agam? mors me ſequitur, fugit vita: adverſus haec me doce aliquid. effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare adverſus difficilia, de aequanimitate: adverſus inevitabilia, anguſtias temporis mei laxa: doce non eſſe poſitum bonum vitae in ſpatio ejus, ſed in uſu: poſſe fieri, imo ſaepiſſime fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergiſci. dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reverti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, ſi in navigatione tantum, exiſtimas minimum eſſe, quo a morte vita diducitur: in omni loco aeque tenue intervallum eſt. Non ubique ſe mors tam prope oſtendit: ubique tam prope eſt. Has tenebras diſcute: et facilius ea trades, ad quae praeparatus ſum. Dociles natura nos edidit, et rationem dedit imperfectam, ſed quae perfici

h *ex commodo*] ut commodum ipſi viſum fuerit.

perfici poſſet. De juſtitia mihi, de pietate diſputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, et illa cui alieni corporis abſtinentia eſt, et hac cui ſui cura. [i] Si me nolueris per devia ducere, facilius ad id quo tendo, perveniam. Nam (ut ille ait Tragicus [k] Veritatis ſimplex oratio eſt. Ideoque illum implicare non oportet. nec enim quidquam minus convenit, quam ſubdola iſta calliditas, animis conantibus magna.

EPISTOLA L.

Caecos non vitiis eſſe, aut velamenta iis quaerere. Agnoſcenda autem, et remedia quaerenda. Unde alioqui animi ſanitas? quae etiam contingere vel inveteratis vitiis poteſt: quia ille facilis eſt flecti, et Natura ad bonum volat.

Epiſtolam tuam accepi poſt multos menſes, quam miſeras. ſupervacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres; quaerere. Valde enim bonae memoriae eſt, ſi meminit: et tamen ſpero te ſic jam vivere, ut ubicumque eris, ſciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipſe quotidie facias; ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua vitia eſſe, quae putas rerum? Quaedam enim locis et temporibus adſcribimus: at illa, quocumque tranſierimus, ſecutura ſunt. Harpaſten, uxoris meae fatuam, ſcis hereditarium onus [l] in domo mea remanſiſſe. Ipſe enim averſiſſimus ab iſtis prodigiis ſum. ſi quando fatuo delectari volo, non eſt mihi longe quaerendus: me rideo. Haec fatua ſubito deſiit videre. Incredibilem tibi narro rem, ſed veram, neſcit eſſe ſe caecam: ſubinde paedagogum ſuum rogat, ut migret: [m] ait domum tenebroſam eſſe. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo ſe avarum eſſe intelligit, nemo cupidum. Caeci tamen ducem quaerunt: nos ſine duce erramus. et dicimus: Non ego ambitioſus ſum, ſed nemo aliter Romae poteſt vivere. Non ego ſumptuoſus ſum, ſed urbs ipſa magnas impenſas exigit. Non eſt meum vitium quod iracundus ſum, quod nondum conſtitui certum genus vitae: adoleſcentia haec facit. Quid nos decipimus? non eſt extrinſecus malum noſtrum: intra nos

i *hac cui ſui cura*] Alii legunt: hac cui *ſit* cura.

k *Tragicus*] Euripides in Phoeniſſis: Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ. *Lipſ.*

l *haereditarium onus*] haereditate inter alias famulas acceptam adeoque alendam.

m *migret*] relinquat hanc domum.

nos eſt, in viſceribus ipſis ſedet. Et ideo difficulter ad ſanitatem pervenimus, quia nos aegrotare neſcimus. Si curari coeperimus, quando tot morbos, tantasve aegritudines diſcutiemus? Nunc vero ne quaerimus quidem medicum: qui minus negotii haberet, ſi adhiberetur ad recens vitium. ſequerentur teneri et rudes animi, recta monſtrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, niſi qui ab illa defecit. Erubeſcimus diſcere bonam mentem. at mehercules, turpe eſt magiſtrum hujus rei quaerere. Illud deſperandum eſt, poſſe nobis caſu tantum bonum influere: laborandum eſt: et, ut verum dicam, ne labor quidem magnus eſt: ſi modo, ut dixi, ante animum noſtrum formare incipimus, et recorrigere, quam indureſcat pravitas ejus. Sed nec indurata deſpero. Nihil eſt quod non expugnet pertinax opera, et intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, revocabis: curvatas trabes calor explicat; et aliter natae, in id finguntur, quod uſus noſter exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, et omni humore obſequentior? quid enim aliud eſt animus, quam quodammodo ſe habens ſpiritus? vides autem tanto ſpiritum eſſe faciliorem omni alia materia, quanto tenuior eſt. Illud, mi Lucili, non eſt quod te impediat, quo minus de nobis bene ſperes, quod malitia jam nos tenet, quod diu in poſſeſſione noſtri eſt. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. omnes praeoccupati ſumus, virtutes diſcere, vitia dediſcere: ſed eo majore animo ad emendationem noſtri debemus accedere, quod ſemel traditi nobis boni perpetua poſſeſſio eſt. Non dediſcitur virtus. Contraria enim mala in alieno haerent: ideo expelli et exturbari poſſunt: fideliter ſedent, quae in locum ſuum veniunt. Virtus ſecundum naturam eſt: vitia inimica et infeſta ſunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non poſſunt, facilisque earum tutela eſt: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae eſt, formidare inexperta. Itaque cogenda eſt mens, ut incipiat. Deinde non eſt acerba medicina: protinus enim delectat, dum ſanat. Aliorum remediorum poſt ſanitatem voluptas eſt: philoſophia pariter et ſalutaris et dulcis eſt.

EPISTOLA LI.

De Aetna aliquid, uberius de Bajis: et hac occaſione, in molles et luxui deditos. Hunc pellendum, et militandum eſſe: in quos? in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis ſeriis ſanctisque agere; vitare laſciva, aut peramoena.

Quomo-

Quomodo quisque poteſt, [n] mi Lucili: tu iſtic habes Aetnam, illum nobiliſſimum Siciliae montem: quem quare dixerit Meſſalla unicum, ſive Valgius, (apud utrumque enim legi) non reperio. cum plurima loca evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius evenit, videlicet quia ignis in altiſſimum effertur, ſed etiam jacentia. Nos utcumque poſſumus, contenti ſumus Bajis. quas poſtero die, quam attigeram, reliqui. locum ob hoc devitandum; cum habeat quasdam naturales dotes, quia ſibi illum celebrandum luxuria deſumpſit. Quid ergo? ulli loco indicendum eſt odium? minime. ſed quemadmodum aliqua veſtis ſapienti ac probo viro magis convenit quam alia, nec ullum colorem ille odit, ſed aliquem putat parum aptum eſſe frugalitatem profeſſo: ſic regio quoque eſt, quam ſapiens vir, aut ad ſapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de ſeceſſu cogitans, nunquam Canopum [o] eliget, quamvis neminem Canopus eſſe frugi vetet. Ne Bajas quidem. diverſorum vitiorum eſſe coeperunt. Illic ſibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis ſolvitur. Non tantum corpori, ſed etiam moribus ſalubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, ſic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, et commiſſationes navigantium, et ſymphoniarum cantibus perſtrepentes lacus, et alia, quae velut ſoluta legibus luxuria non tantum peccat, ſed publicat, quid neceſſe eſt? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longiſſime profugiamus. Indurandus eſt animus, et a blandimentis voluptatum procul abſtrahendus. Una Hannibalem hiberna ſolverunt: et indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitiis victus eſt. Nobis quoque militandum eſt: et quidem genere militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae ſunt in primis voluptates: quae (ut vides) ſaeva quoque ad ſe ingenia rapuerunt. Si quis ſibi propoſuerit, quantum operis aggreſſus ſit, ſciet nihil delicate, nihil molliter eſſe faciendum. Quid mihi cum iſtis calentibus ſtagnis? quid cum ſudatoriis, in quae ſiccus vapor corpora exhauſturus [p] includitur?

n *Quomodo quisque poteſt*] Unusquisque fruatur et contentus ſit eis quae habet, et quae in poteſtate ejus ſunt.

o *Canopum*] XII. milliaribus ab Alexandria in Aegypto diſtantem, quem religionis ſpecie delicati multum frequentabant. Eſt in Proverbio *Canopea luxuria. Lipſ.*

p *corpora exhauſturus*] noſter Epiſtol

tur? Omnis ſudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, ut interrupto curſu rerum, omiſſoque bello, fovendis corporibus operam daremus: nemo non intempeſtivam deſidiam, victori quoque, nedum vincenti, periculoſam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica ſigna ſequentibus, licet: plus periculi reſtat cedentibus, plus operis etiam perſeverantibus. Fortuna mecum bella gerit: non ſum imperata facturus. jugum non recipio: imo quod majore virtute faciendum eſt, excutio: non eſt emolliendus animus. Si voluptati ceſſero, cedendum eſt dolori, cedendum labori, cedendum eſt paupertati: idem ſibi in me juris eſſe volet et ambitio, et ira: inter tot affectus diſtrahar, imo diſcerpar. Libertas propoſita eſt: ad hoc premium laboratur. Quae ſit libertas, quaeris? nulli rei ſervire, nulli neceſſitati, nullis caſibus: fortunam in aequum deducere. [q] quo die intellexero illam plus poſſe, nil poterit. [r] Ego illam feram, cum in manu mors ſit? His cogitationibus intentum, loca ſeria ſanctaque eligere oportet. Effeminat animos amoenitas nimia: non dubie aliquid ad corrumpendum vigorem poteſt regio. Quamlibet viam jumenta patiuntur, quorum durata in aſpero ungula eſt: in molli paluſtrique paſcuo ſaginata, cito ſubteruntur. Et fortior miles ex confragoſo venit: ſegnis eſt urbanus et verna. Nullum laborem recuſant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus et nitidus. Severior loci diſciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honeſtius Scipio, quam Bajis exſulabat? ruina ejus non eſt tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes tranſtulit, C. Marius, et C. Pompejus, et Caeſar, exſtruxerunt quidem villas in regione Bajana, ſed illas impoſuerunt ſummis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito ſpeculari late longeque ſubjecta. Adſpice quam poſitionem elegerunt, quibus aedificia excitaverunt locis, et qualia: ſcias non villas eſſe, ſed caſtra. Habitaturum tu putas unquam fuiſſe in Utica [s] Catonem, ut praeternavigantes adulteras dinume-

ſtol. 104. *Decoquere corpus atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus.*

q *in aequum deducere*] ne ſupra me ſtet, mihique imperet. *Lipſ.*

r *nil poterit*] ubi enim ſuperior fuerit, ei me ſubducam. ex hac vita exeundo.

s *in Utica*] locum corruptum eſſe certum eſt. *In acta* legit *Gronov.* *Actas* vero littora amoena vocabant. Alii legunt: *fuiſſe in Utica Catonem.*

dinumeraret, et adſpiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, et fluitantem toto lacu roſam, ut audiret canentium nocturna convitia? nonne manere ille intra vallum maluiſſet, quod in unam noctem manu ſua duxiſſet? [t] Quid ni malit, quisquis vir eſt, ſomnum ſuum claſſico, quam ſymphonia rumpi? Sed ſatis diu cum Bajis litigavimus, nunquam ſatis cum vitiis: quae oro te, mi Lucili, perſequere ſine modo, ſine fine, nam illis quoque nec finis eſt, nec modus. Projice quaecumque cor tuum laniant: quae ſi aliter extrahi nequirent, cor ipſum cum illis revellendum erat. Voluptates praecipue exturba, et inviſiſſimas habe, latronum more, quos Philetas Aegyptii vocant. in hoc nos amplectuntur, [u] ut ſtrangulent.

EPISTOLA LII.

Vacillare nos in rectis: opus eſſe adjutorio, et directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, ut natura eſt. Sed ut formeris, elige e priſcis, et e praeſentibus. fuge tamen verboſos, ambitioſos, plauſum captantes.

Quid eſt hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, et eo unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo noſtro, nec permittit nobis quidquam ſemel velle? Fluctuamus inter varia conſilia, nihil libere volumus, nihil abſolute, nihil ſemper. Stultitia, inquis, eſt: cui nihil conſtat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa revellemus? Nemo per ſe ſatis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem ſine ullius adjutorio contendere, ex iis ſe [v] feciſſe ſibi ipſum viam. hos maxime laudat, quibus ex ſe impetus fuit, qui ſe ipſi protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros, ſi nemo praeceſſerit, ſed bene ſecuturos. ex his Metrodorum ait eſſe. Egregium hoc quoque, ſed ſecundae ſortis ingenium. Nos ex illa prima nota non ſumus: bene nobiscum agitur, ſi in hanc ſecundam recipimur. Nec hunc quidem contempſeris hominem, qui alieno beneficio eſſe

t *quod in unam noctem manu ſua duxiſſet?*] Alii autem habent: *quam unam noctem inter talia duxiſſe?*

u *amplectuntur*] ad vocem Philetas alludit; Φιλεῖν enim oſculari eſt, et amplecti.

v *ex iis ſe*] ad veritatem ſine ullius adjutorio ſibi viam quosdam feciſſe Epicurus, atque ex horum numero ſeipſum quoque eſſe ait. Alii ſic legunt: Quosdam ait Epicurus ad veritatem ſine ullius adjutorio exiſſe, feciſſe ſibi ipſos viam.

esse salvus potest: et hoc multum est, velle servari. Praeter haec adhuc invenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adjutore, et, ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quaeris hujus exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. [x] Quamvis enim ad eundem finem uterque pervenerit: tamen major est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata esse, ambo paria, aeque excelsa, aeque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus crevit: alterius fundamenta lassarunt, [y] in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius, magna pars et difficilior latet. Quaedam ingenia facilia et expedita: quaedam manu [z] (quod ajunt) facienda sunt, et in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, et ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. [a] Hoc durum et laboriosum ingenium [b] nobis datum scias, licet imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. Quem, inquis, invocabo? hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant. adjuvare non possunt, non tantum qui sunt, sed et qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant, et communes locos volvunt, et in privato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec unquam in eo quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adjutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac differere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt, ut meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc caussa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores: Numquid aeger

x *alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit*] magis gratulatur Metrodoro benignam naturam sortito, suspicit Hermachum, duram quam acceperat naturam vincentem. *Lips.*

y *lassarunt*] Alii legunt: *lapsabunda.*

z *manu*] opere et labore.

a *extraxit*] vi quadam adhibita.

b *laboriosum ingenium*] Alii *ingenium* non habent.

aeger laudat medicum secantem? Tacete, favete, et praebete vos curationi. etiam si exclamaveritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos, moverique rerum magnitudine? sane liceat. ut quidem judicetis, et feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis et loqui et laudare licuisse? Quanta autem dementia ejus est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid laetaris, quod hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Differebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum evocaverat, non sonus inoffensae ac molliter lapsae orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri, et scholae. est aliqua et laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt: et argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum et incessus ostendit, et manus mota, et unum interdum responsum, et relatus ad caput digitus, [c] et flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, et super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando juvenibus, sequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, et animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba composita. alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesenti. desiderat enim propriam et longam exsecutionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta [d] est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, [e] sed antistitem nacta est.

 EPISTO-

c *relatus ad caput digitus*] Hoc argumento Pompejum mollitiei accusabat Calvus. vid. et Juvenalis Sat. 9. *Lips.*

d *prostituta*] in publicum placendi caussa producta.

e *institorem*] qui venalem eam habet.

EPISTOLA LIII.

Navigationem suam describit, et jactationem in mari. Per occasionem, in vita nos jactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demum nos, pares Deo faciet.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido. erat sine dubio caelum grave sordidis nubibus, quae fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed putavi tam pauca millia a Parthenope tua [f] usque Puteolos surripi posse, quamvis dubio et impendente caelo. Itaque quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida [g] direxi, praecisurus omnes sinus. [h] Cum jam eo processissem, ut mea nihil interesset, [i] utrum irem, an redirem: primum aequalitas [k] illa, quae me corruperat, [l] periit. nondum erat tempestas, sed jam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Coepi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Ajebat ille, aspera esse et importuosa, nec quidquam se aeque in tempestate timere, quam terram. Pejus autem vexabar, quam ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis haec, et sine exitu, torquebat: quae bilem movet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, et illum vellet nollet coëgi petere littus. Cujus ut viciniam attigimus, non exspecto ut quidquam ex praeceptis Virgilii fiat,

Obvertant pelago proras, — —

aut anchora de prora jaciatur: sed memor artificii mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam [m] decet, gausapatus. [n] Quae putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quaero, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quae tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Ulyssem non fuisse tam irato mari natum, ut ubique naufragia faceret. nauseator erat. at ego quocumque navigare debuero, vicesimo

f *tua*] forte quia patria.

g *Nesida*] Insula Campaniae inter Pausilyppum et Puteolos.

h *praecisurus omnes sinus*] curvatura omni sinuum omissa recta Nesida tendens.

i *ut mea nihil interesset etc.*] i. e. cum mediam viam jam confecissem.

k *aequalitas*] coeli et maris tempestate nondum turbati, licet eam subobscure minantis.

l *corruperat*] ad iter suscipiendum induxerat.

m *psychrolutam*] lavatorem in frigido.

n *gausapatus*] gausapae nautis quoque usus, ad manus ergo erat, qua in mare se projecturus obvelaretur.

cesimo anno perveniam. [o] Ut primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, ut corpus unctione recreavi, occepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium, quae subinde admonent sui, nedum illorum quae eo magis latent, quo majora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: [p] sed cum creverit, et vera febris exarserit, etiam duro et perpessitio [q] confessionem accepit. [r] Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, et aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio et incipiente morbo, quaeritur nomen: qui talaria coepit intendere, [s] et utrosque pedes dextros fecit, [t] necesse est podagram fateri. Contra evenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis pejus se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leviter dormit, et species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis sopor etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit, quam ut uti ullo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: et vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamus ergo, ut errores nostros coarguere possimus. sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet gravem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si aeger esses, curam intermisses rei familiaris, et forensia tibi negotia excidissent: nec quemquam tanti putares, cui advocatus in remissione [u] descenderes: toto animo id ageres, ut quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non et nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, et vaca bonae menti. nemo ad illam pervenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subcisiva: ordinaria est, domina est:

o *vicesimo anno perveniam*] infelicior ergo Ulysse qui decem annis errores absolvit.

p *decipit*] ut non sentiat morbum.

q *perpessitio*] etiam ei qui maxime ferendo dolori par est confessionem exprimit.

r *accepit*] Alii legunt *extorquet*.

s *talaria coepit intendere*] talaria partes circa talos sunt, quae intenduntur, hoc est tumoribus augentur, quos podagra gignit. *Lips.* Alii legunt: *qui ubi ad talaria coepit tendere, necesse est podagram fateri.*

t *dextros fecit*] forte legendum: *distorserit. Lips.*

u *in remissione*] dum remittit febris. Alii tamen habent: *cui advocatus in causam descenderes.*

eſt: adeſt, et jubet. Alexander cuidam civitati, partem agrorum, et dimidium rerum omnium, promittenti: eo, inquit, propoſito veni in Aſiam, non ut id acciperem quod dediſſetis; ſed ut id haberetis, quod reliquiſſem. Itidem philoſophia rebus omnibus: Non ſum id tempus acceptura, quod vobis ſuperfuerit: ſed id habebitis, quod ipſa erogavero. Totam huc converte mentem, huic aſſide, hanc cole: ingens intervallum inter te et ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te et illos interfuturum ſit, quaeris? diutius erunt. At mehercule magni artificis eſt, clauſiſſe totum in exiguo. [v] Tantum ſapienti ſua, quantum Deo omnis aetas patet. Eſt aliquid, quo ſapiens antecedat Deum. ille naturae beneficio [x] non timet, ſuo ſapiens: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, ſecuritatem Dei. Incredibilis vis philoſophiae eſt, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore ejus ſedet: munita eſt ſolidaque. quaedam defatigat, et velut levia tela laxo ſinu [y] eludit, quaedam diſcutit, et in eum uſque qui miſerat reſpuit.

EPISTOLA LIV.

Suſpirio ſe laboraſſe: atque ita de morte cogitaſſe. non timendam, quia idem poſt eam, quod antequam eramus, erit. Praeparemur.

Longum mihi commeatum [z] dederat mala valetudo: repente me invaſit. Quo genere? inquis. prorſus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum eſt. Uni tamen morbo quaſi aſſignatus ſum: quem quare Graeco nomine appellem, neſcio. ſatis enim apte dici ſuſpirium [a] poteſt. Brevis autem valde, et procellae ſimilis, impetus eſt: intra horam fere deſinit. Quis enim diu exſpirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me tranſierunt: nullum mihi videtur moleſtius. Quid ni? aliud enim quidquid eſt, aegrotare eſt: hoc eſt animam agere.

v *clauſiſſe totum in exiguo*] quod facit qui vitam brevem, exiguam recte collocat.

x *ille naturae beneficio non timet, ſuo ſapiens*] Alii legunt: *ille naturae beneficio non ſuo, ſapiens eſt.*

y *laxo ſinu*] veſtitu laxiore quo tela levia eluduntur.

z *commeatum*] militare vocabulum, veniam commeandi privatae rei aut valetudinis cauſſa militi datam notat. dicit itaque diu ſe a morbo dimiſſum fuiſſe.

a *ſuſpirium*] anhelitus difficultas, ὀρθόπνοιαν Graeci vocant. *Mercurial.*

agere. [b] Itaque medici, hanc meditationem mortis [c] vocant. Facit aliquando ſpiritus ille, quod ſaepe conatus eſt. [d] Hilarem me putas haec tibi ſcribere, quia effugi? ſi hoc fine, quaſi bona valetudine delector: tam ridicule facio, quam ille, quisquis ſe viciſſe putat, cum vadimonium diſtulit. Ego vero et in ipſa ſuffocatione non deſii cogitationibus laetis ac fortibus acquieſcere. Quid hoc eſt? inquam. tam ſaepe mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus ſum. Quando, inquis? antequam naſcerer. Mors eſt, non eſſe id quod ante fuit. ſed quale ſit, jam ſcio: [e] hoc erit poſt me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti eſt, neceſſe eſt, et fuiſſe antequam prodiremus in lucem: atqui nullam ſenſimus tunc vexationem. Rogo, non ſtultiſſimum dicas, ſi quis exiſtimet lucernae pejus eſſe cum exſtincta eſt, quam antequam accenderetur? nos quoque et accendimur, et exſtinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Utrimque vero alta ſecuritas eſt. In hoc enim, mi Lucili, niſi fallor, erramus, quod mortem judicamus ſequi: cum illa et praeceſſerit, et ſecutura ſit. Quidquid ante nos fuit, mors eſt. Quid enim refert, utrum non incipias, an deſinas? utriusque rei hic eſt effectus, non eſſe. His et hujusmodi exhortationibus tacitis ſcilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non deſii: deinde paullatim ſuſpirium illud, quod eſſe jam anhelitus coeperat, intervalla majora fecit, et retardatum eſt, ac remanſit. Nec adhuc, quamvis deſierit, ex natura fluit ſpiritus. [f] ſentio haeſitationem quandam ejus, et moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo ſuſpirem. [g] hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: jam praeparatus ſum: nihil cogito de die. illum lauda et imitare, quem non piget mori, cum juvat vivere. Quae enim virtus eſt, cum ejiciaris, exire? tamen eſt et hic virtus. Ejicior quidem, ſed tanquam exeam.

b *animam agere*] reſpirationis enim difficultate laborans, dum ſpirat celerius, ſpiritumque, qui idem et anima dicitur, ducit concitatius, animam quaſi agit.

c *meditationem mortis*] exercitationem: morientes enim efflant ſpiritum, quem reciprocantes in iſto morbo ſe quaſi exercent et componunt ad eum efflandum.

d *Facit aliquando Spiritus ille quod ſaepe conatus eſt*] h. e. exit denique, qui in morbo iſto quaſi conatus exire aegre retentus eſt.

e *Mors eſt - - ſcio*] Alii ſic habent: *Mors eſt, non eſſe. Id quale ſit, jam ſcio.*

f *ex natura fluit ſpiritus*] non eſt reſpiratio qualis hominis ſani et in naturali ſtatu conſtituti eſſe ſolet.

g *non ex animo ſuſpirem*] modo mens valeat, et indolentia ſua, nihil ſuſpirans, fruatur.

exeam. Et ideo nunquam ejicitur ſapiens: quia ejici, eſt inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit ſapiens. neceſſitatem effugit: quia vult quod ipſa coactura eſt.

EPISTOLA LV.

De Vatiae villa, et de ipſo Vatia: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adeſſe poſſe, et debere.

A geſtatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam ſi tantum ambulaſſem, quantum ſedi. labor eſt enim, et diu ferri: ac neſcio an eo major, quia contra naturam eſt: quae pedes dedit, ut per nos ambularemus; oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciae: et quod diu noluimus, poſſe deſivimus. Mihi tamen neceſſarium erat concutere corpus, ut ſive bilis inſederat faucibus, diſcuteretur; ſive ipſe ex aliqua cauſſa ſpiritus denſior erat, extenuaret illum jactatio. quam profuiſſe mihi ſenſi. Ideo diutius vehi perſeveravi, invitante ipſo littore, quod inter Cumas et Servilii Vatiae villam curvatur, et hinc mari, illinc lacu, velut anguſtum iter clauditur. Erat enim a recenti tempeſtate ſpiſſius. [h] Fluctus autem illud (ut ſcis) frequens et concitatus exaequat: longior tranquillitas ſolvit, cum arenis, quae humore alligantur, ſuccus abſceſſit. Ex conſuetudine tamen mea circumſpicere coepi, an aliquid illic invenirem, quod mihi bono poſſet eſſe: et direxi oculos in villam, quae aliquando Vatiae fuit. In hac ille praetorius dives, nulla alia re quam otio notus, conſenuit, et ob hoc unum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Aſinii Galli, [i] quoties Sejani [k] odium, deinde amor merſerat, (aeque enim offendiſſe illum, quam amaſſe, periculoſum fuit) exclamabant homines: O Vatia, ſolus ſcis vivere. At ille latere ſciebat, non vivere. multum autem intereſt, utrum vita tua otioſa ſit, an ignava. Nunquam aliter hanc villam Vatia vivo praeteribam, quam ut dicerem: Vatia hic ſitus eſt. [l] Sed adeo, mi Lucili, philoſophia

h *ſpiſſius*] firmius, aquae enim arenas ligaverant, et viam ſpiſſam firmamque magis fecerant.

i *Aſinii Galli*] cui infenſus Tiberius, eumque fame enecavit. Tacit. Anal. 6.

k *Sejani*] qui nihil non adud Tiberium poterat initio, deinde invíſus ei redditus, fortunae ſuae contagio omnes amicos ſuos infecit.

l *hic ſitus eſt*] quod mortuorum tumulis inſcribi ſolet.

phia sacrum quiddam est, et venerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum [m] existimat vulgus, et securum, et se contentum, sibique viventem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi vivere. ille enim (quod est primum) scit vivere. Nam qui res et homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non vivit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi vivit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, et in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim ejus tantum novi, et exposita: quae ostendit etiam transeuntibus. Speluncae sunt duae magni operis: laxo atrio pares, manufactae: [n] quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. [o] Platanona [p] medius rivus, et a mari et ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauritur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Bajas trans parietem [q] habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes ejus ipse novi: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Favonio, et illum adeo excipit, ut Bajis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum jam et senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari et amoena moestos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: et quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. Praesentia enim nos delicatos facit: et quia aliquando una loquimur, ambulamus; cum considemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo

 vidi-

m *seductum*] a turba sejunctum.

n *manufactae*] magni operis, non natione.

o *tenet*] Alii legunt *torretur*. Sic etiam Cicero torreri sole.

p *Platanona*] sylvam ex platonis.

q *trans parietem*] qui villam cingit.

vidimus, cogitamus. et ideo aequo animo ferre debemus abſentiam, quia nemo non multum etiam praeſentibus abeſt. Pone hic primum noctes ſeparatas: deinde occupationes utrinque diverſas: deinde ſtudia ſecreta, ſuburbanas profectiones: videbis non multum eſſe, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo poſſidendus eſt, hic autem nunquam abeſt: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum ſtude, mecum coena, mecum ambula. In anguſto viveremus, ſi quidquam eſſet cogitationibus clauſum. Video te, mi Lucili, cum maxime, audio: adeo tecum ſum, ut dubitem, an incipiam non epiſtolas, ſed codicillos [r] tibi ſcribere.

EPISTOLA LVI.

Mentem compoſitam, vacare ſibi et ſtudiis, etiam in turba. Suo exemplo docet. Magis optandum internum ſilentium, et pacem. Inertia porro, mala, et ea cupidinum mater.

Peream, ſi eſt tam neceſſarium, quam videtur, ſilentium in ſtudia ſepoſito. [s] Ecce varius clamor undique me circumſonat: ſupra ipſum balneum habito. [t] Propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium poſſunt aures adducere: cum fortiores exercentur, et manus plumbo graves [u] jactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum ſpiritum remiſerunt, ſibilos, et acerbiſſima reſpirationes: cum in alipten inertem, et hac plebeja unctione contentum incidi, audio crepitum illiſae manus humeris: quae prout plana pervenit, aut concava, ita ſonum mutat. Si vero pilicrepus [v] ſupervenerit, et numerare coeperit pilas, [x] actum eſt. Adjice nunc ſcordalum, [y] et furem deprehenſum, et illum cui vox ſua in balneo placet. [z] Adjice nunc eos, qui in piſcinam cum ingenti impulſae aquae ſono ſaliunt. Praeter iſtos, quorum ſi nihil aliud, rectae voces ſunt, alipilum [a] cogita, tenuem et ſtridulam vocem, quo ſit nota-

r *codicillos*] mitti ſolitos ad praeſentes.

s *in ſtudia ſepoſito*] ei qui ſe ſtudiis dicat et quaſi ſeponit.

t *ſupra ipſum balneum habito*] Bajis in diverſorio.

u *manus plumbo graves*] Halteres vocabant quos manibus jactabant, ad robur exercendum, ſudorem item provocandum, item quandoque ad librandum ſeſe inter ſaltandum.

v *pilicrepus*] pilae nimirum quibus ludebatur, crepebant.

x *numerare coeperit pilas*] i. e. pilarum ſine caſu jactus.

y *ſcordalum*] h. e. hominem in vino lingua liberiorem.

z *in balneo placet*] ibi enim cantillabant et recitabant.

a *alipilum*] qui pilos ex alis evellit.

notabilior, ſubinde exprimentem, nec unquam tacentem, niſi dum vellit alas, et alium pro ſe clamare cogit. Jam libarii [b] varias exclamationes, et botularium, et cruſtularium, [c] et omnes popinarum inſtitores, mercem ſua quadam et inſignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut ſurdum, cui mens inter clamores tam varios, tam diſſonos, conſtat! cum Chryſippum noſtrum aſſidua ſalutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego iſtum fremitum non magis curo, quam fluctum aut dejectum aquae. Quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuiſſe cauſam, urbem ſuam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox [d] avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quae me ſine avocatione circumſtrepunt, eſſedas transcurrentes pono, et fabrum inquilinum, et ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam ſudantem [e] tabulas experitur et tibias, [f] nec cantat, ſed exclamat. Etiam moleſtior eſt mihi ſonus, qui intermittitur ſubinde, quam qui continuatur. Sed jam me ſic ad omnia iſta duravi, ut audire vel pauſarium [g] poſſim, voce acerbiſſima remigibus modos dantem. Animum enim cogo ſibi intentum eſſe, nec avocari ad externa. omnia licet foris reſonent; dum intus nihil tumultus ſit, dum inter ſe non rixentur cupiditas et timor, dum avaritia luxuriaque non diſſideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodeſt totius regionis ſilentium, ſi affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida compoſta quiete.

Falſum eſt. nulla placida quies eſt, niſi quam ratio compoſuit. nox exhibet moleſtiam, non tollit, et ſolicitudines mutat. Nam dormientium quoque inſomnia tam turbulenta ſunt, quam dies. Illa tranquillitas vera eſt, in quam bona mens explicatur. Adſpice illum, cui ſomnus laxae domus ſilentio quaeritur: cujus aures ne quis agitet ſonus, omnis ſervorum turba conticuit, et ſuſpenſum, accedentium propius, veſtigium ponitur. Huc nempe verſatur atque illuc, ſomnum inter aegritudines levem captans: quae non audit,

b *libarii*] qui liba vendit.

c *botularium et cruſtularium*] ille eſt qui botulos ex ovis et nucleis, vel etiam ex cepa et porro confectos, hic qui fruſtula panis bene cocti et leviter melliti vendit.

d *vox*] articulata, et ſenſum habens.

e *metam ſudantem*] loci nomen.

f *tabulas experitur et tibias*] f. legendum: *fabula ſe experitur et tibia*, h. e. experimentum ſui capit in fabula ad tibiam agenda. *Lipſ.* Alii autem fortaſſe melius habent *tubas*.

g *pauſarium*] qui pergendi et pauſandi modum remigibus dat. *Lipſ.*

audit, audiſſe ſe queritur. Quid in cauſa putas eſſe? animus illi obſtrepit: hic placandus eſt, hujus compeſcenda eſt ſeditio: quem non eſt quod exiſtimes placidum, ſi jacet corpus. Interdum quies inquieta eſt. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi ſumus, quoties nos male habet inertia ſui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compeſcunt, et expeditionibus detinent. nunquam vacat laſcivire diſtrictis: nihilque tam certum eſt quam otii vitia negotio diſcuti. Saepe videmur taedio rerum civilium, et infelicis atque ingratae ſtationis poenitentia, ſeceſſiſſe: tamen in illa latebra, in quam nos timor et laſſitudo conjecit, interdum recrudeſcit ambitio. Non enim exciſa deſiit, ſed fatigata, aut etiam abjecta, rebus parum ſibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quae videtur aliquando ceſſiſſe: deinde frugalitatem profeſſos ſollicitat, atque in media parſimonia voluptates non damnatas, ſed relictas petit: et quidem eo vehementius, quó occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora ſunt: morbi quoque tunc ad ſanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim ſuam proferunt. Et avaritiam itaque, et ambitionem, et cetera mala mentis humanae, tunc pernicioſiſſima ſcias eſſe, cum ſimulata ſanitate ſubſidunt. Otioſi videmur, et non ſumus. Nam ſi bona fide ſumus, ſi receptui cecinimus, ſi ſpecioſa contempſimus, ut paullo ante dicebam, nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus interrumpet cogitationes bonas, ſolidasque et jam certas. Leve illud ingenium, nec ſe adhuc reduxit introrſus, quod ad vocem et accidentia erigitur. Habet intus aliquid ſolicitudinis, et concepti pavoris, quod illum curioſum facit, ut ait Virgilius noſter:

Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, nec adverſo glomerati ex agmine Graji;
Nunc omnes terrent aurae, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, et pariter comitique onerique timentem.

Prior ille ſapiens eſt, quem non tela vibrantia, non arietata inter ſe arma agminis denſi, non urbis impulſae fragor territat: hic alter imperitus eſt, rebus ſuis timet, ad omnem crepitum expaveſcens, quem unaquaelibet vox pro fremitu accepta dejecit, quem motus leviſſimi examinant. Timidum illum ſarcinae faciunt. Quemcumque ex iſtis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te

ſcito eſſe compoſitum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non ſi blandietur, non ſi minabitur, non ſi inani ſono varia circumſtrepet. Quid ergo? non aliquando commodius eſt, carere convicio? [h] fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: [i] experiri [k] et exercere me volui. Quid neceſſe eſt diutius torqueri: cum tam facile remedium Ulyſſes ſociis etiam adverſus Sirenas dederit, et invenerit?

EPISTOLA LVII.

De Crypta Neapolitana, et ibi horrore. tum primos motus in poteſtate non eſſe. Aliquid de animi tenuitate et celeritate.

Cum Bajis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempeſtatem eſſe, ne iterum navem experirer. [l] ſed tantum luti tota via fuit, ut poſſem videri nihilominus navigaſſe. Totum athletarum fatum [m] mihi illo die perpetiendum fuit. a ceromate nos haphe excepit, in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obſcurius; quae nobis praeſtant, non ut per tenebras videamus, ſed ut ipſas. Ceterum etiam ſi locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque res gravis et moleſta: quid illic, ubi in ſe volutatur, et cum ſine ullo ſpiramento ſit incluſus, in ipſos a quibus excitatus eſt recidit? Duo incommoda inter ſe contraria ſimul pertulimus, eadem via, eodem die, et luto et pulvere laboravimus. Aliquid tamen mihi illa obſcuritas, quod cogitarem, dedit. ſenſi quemdam ictum animi, et ſine metu mutationem, quam inſolitae rei novitas ſimul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum a perfecto abſum, ſed de illo in quem jus fortuna perdidit: hujus quoque ferietur animus, mutabitur color. Quaedam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere poteſt: admo-

h *convicio*] propriiſſimo ſignificatu *convicium* tumultus eſt et clamor inordinatus.

i *ex hoc loco migrabo*] Bajas et diverſorium, ubi iſta turba me exercuit, relinquam.

k *experiri*] Alii legunt: *ſed* experiri etc.

l *facile credidi tempeſtatem eſſe, ne iterum navem experirer*] cum navigatio inviſa mihi eſſet reddita itinere Ep. LIII. deſcripta, facile mihi ipſi perſuaſi tempeſtatem iminere, ut ne animo brevior via et alia commoda nave ire perſuaderet.

m *Totum athletarum fatum*] quorum eſt *ceromate* perfundi, et *haphe* deinde inſpergi. Mihi ſimile: qui in via prima luto et liquore velut craſſo ceromate delibutus ſum: deinde in crypta arenis et pulvere, ut *haphe* perſperſus. *Lipſ.*

admonet illam natura mortalitatis ſuae. Itaque et vultum adducet ad triſtitiam, et inhorreſcet ad ſubita, et caligabit, ſi vaſtam altitudinem in crepidine ejus conſtitutus deſpexerit. Non eſt hic timor, ſed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, et paratiſſimi fundere ſuum ſanguinem, alienum videre non poſſunt: quidam ad vulneris novi, quidam ad veteris et purulenti tractationem inſpectionemque concidunt, et linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Senſi ergo (ut dicebam) quamdam non quidem perturbationem, ſed mutationem: rurſus, ad primum conſpectum redditae lucis, alacritas incogitata rediit et injuſſa. Illud deinde mecum loqui coepi, quam inepte quaedam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis eſſet. Quid enim intereſt, utrum ſupra aliquem vigiliarium [n] ruat, an mons? [o] nil invenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque mortifera aeque ſit. Adeo non effectus, ſed efficientia timor ſpectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui exiſtimant animam hominis magno pondere extriti permeare non poſſe, et ſtatim ſpargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non poteſt opprimi: nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non laeditur, nec ſcinditur quidem, ſed circa id cui ceſſit refunditur: ſic animus qui ex tenuiſſimo conſtat, deprehendi non poteſt, nec intra corpus affligi: ſed beneficio ſubtilitatis ſuae, per ipſa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latiſſime percuſſit ac fulſit, per exiguum foramen et reditus: ſic animo, qui adhuc tenuior eſt igne, per omne corpus fuga eſt. Itaque de illo quaerendum eſt, an poſſit immortalis eſſe? hoc quidem

n *vigiliarium*] locus et ſpecula in qua vigiles. Niſi forte *nubilarium* legendum, quod tectum leve et temere contextum notat, in quod prima meſſis ſecundum aream congeritur. *Gronov.* Verbum iſtud quia tantum hoc uno loco occurrit, jure meritoque criticis ſuſpectum videri debet. Si igitur novae conjecturae relictus ſit locus, eam commemorabo, quam doctus nuper Anglus in diſſertationibus Virgilianis in medium attulit. In illis ad hunc Senecae locum provocat; ille nimirum vult legere *Virgiliarium* vel *Virgilianum*, et intelligit Virgilii monumentum. Saltim a veritate non alienum. Taceo enim jam Donatum, Hieronymumque in Euſebii Chronicon Lib. I. C. II. qui idem fere tradunt: tantum Petrarchi, quia mirifice huc faciunt, verba addam, quae ita ſe habent: *ſub finem fuſci tramitis ubi primum videre coelum incipit, in aggere edito, ipſius Virgilii buſta viſuntur, pervetuſti operis.*

o *an mons*] Alii *aut mons, aut turris* habent.

dem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc p illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium aeterno est.

EPISTOLA LVIII.

Verba quaedam nupera, desita nunc esse. transit ad Physica, et quotuplex τὸ ὂν, ex Platone. Aptat ad Ethica, et nihil hic idem, aut firmum esse. Tum subtilitates, quem usum habere possint? et hunc ex omni re captandum. Adnectit de senectute, et morte: neutram optandam, et recusandam.

Quanta verborum nobis paupertas, imo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent: quaedam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Graeci oestrum vocant, pecora peragentem, et totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari juxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graeci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta. — — — —

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quaedam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

— — — *Stupet ipse Latinus,*
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si jusso, id est, si jussero. Hoc nolo mihi credas: sed fide q Virgilio:

Cetera, quae jusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas,

p *si superstes est corpori, propter hoc etc.*] Gronovius restituit: *Si superstes est corpori, perire illum nullo genere posse, propter quod non perit.* Sensus hic est: Inanis est quaestio: utrum animus magno pondere oppressi hominis intereat, nisi prius mortalem animum esse fuerit probatum. Si mortalis enim est, propter eandem caussam nullo genere potest perire, propter quam immortalis est.

q *sed fide*] Alii legunt *sit fides*

gas, quantum apud Ennium [r] et Attium, verborum ſitus occupaverit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis ſubducta ſint. Quid, inquis, ſibi iſta vult praeparatio? quo ſpectat? Non celabo te. cupio, ſi fieri poteſt propitiis auribus tuis, Eſſentiam dicere: ſin minus, dicam et iratis. Ciceronem auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem. ſi recentiorem quaeris; Fabianum, diſertum et elegantem, orationis, etiam ad noſtrum faſtidium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res neceſſaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti, nihilominus dabo operam, ut jus a te datum parciſſime exerceam: fortaſſe contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere poſſim, propter quod linguae noſtrae convicium feci? Magis damnabis anguſtias Romanas ſi ſcieris unam ſyllabam eſſe, quam mutare non poſſim. Quae haec ſit, quaeris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii: in medio poſitum, poſſe ſic transferri, ut dicam, Quod eſt. Sed multum intereſſe video. cogor verbum pro vocabulo ponere: ſed id ſi neceſſe eſt, ponam. Quod eſt, ſex modis hoc a Platone dici, amicus noſter homo eruditiſſimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, ſi ante indicavero, eſſe aliquod genus, eſſe et ſpeciem. Nunc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae ſpecies ſuſpenſae ſunt, a quo naſcitur omnis diviſio, quo univerſa comprehenſa ſunt. Invenietur autem, ſi coeperimus ſingula retro legere. ſic enim perducemur ad primum. Homo ſpecies eſt, ut Ariſtoteles ait: equus ſpecies eſt, canis ſpecies. ergo commune aliquod quaerendum eſt his omnibus vinculum, quod illa complectatur, et ſub ſe habeat. Hoc quid eſt? animal. Ergo genus eſſe coepit omnium horum quae modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed ſunt quaedam, quae animam habent, nec ſunt animalia. placet enim ſatis et arbuſtis animam ineſſe. itaque et vivere illa, et mori dicimus. Ergo animantia ſuperiorem tenebunt locum, quia animalia [s] in hac forma ſunt, et ſata. Quaedam anima carent, ut ſaxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, ſcilicet corpus. hoc ſic dividam, ut dicam, corpora omnia aut animata eſſe, aut inanimantia. Etiamnum eſt aliquid ſuperius, quam corpus. Dicimus enim quaedam corporalia eſſe, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec diducantur? illud

cui

r *quantum apud Ennium*] Alii habent *quantum Ennium etc.*

s *quia animalia*] Alii habent *quia et animantia.*

cui nomen modo parum proprium impofuimus. Quod eft. Sic enim in fpecies fecabitur, ut dicamus: Quod eft, aut corporale eft, aut incorporale. Hoc ergo genus eft primum et antiquiffimum, et, ut ita dicam, generale: cetera genera quidem funt, fed fpecialia, tanquam homo genus eft. Habet enim in fe nationum fpecies, Graecos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flavos: habet fingulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua fub alio eft, in fpeciem. Illud genus, Quod eft, generale, fupra fe nihil habet. Initium rerum eft: omnia fub illo funt. Stoici volunt fuperponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo ftatim dicam, fi prius illud genus, de quo locutus fum, merito primum poni docuero, cum fit rerum omnium capax. Quod eft, in has fpecies divido, ut fint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium eft. Corpus quomodo divido? ut dicam, aut animantia funt, aut inanimantia. Rurfus animantia quemadmodum divido? ut dicam, quaedam animum habent, quaedam tantum animum. aut fic: quaedam impetum habent, incedunt, tranfeunt: quaedam folo affixa, radicibus aluntur et crefcunt. Rurfus animalia in quas fpecies feco? aut mortalia funt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: fed quare videatur, fubjiciam. In rerum (inquiunt) natura quaedam funt, quaedam non funt. Et haec autem quae non funt, rerum natura complectitur, quae animo fuccurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, et quidquid aliud falfa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem coepit, quamvis non habeat fubftantiam. Nunc ad id quod tibi promifi, revertor, quomodo quaecumque funt, in fex modos Plato partiatur. Primum illud Quod eft, nec vifu, nec tactu, nec ullo fenfu comprehenditur: cogitabile eft, quod generaliter eft: tanquam homo generalis fub oculos non venit, fed fpecialis venit, ut Cicero et Cato. Animal non videtur, fed cogitatur: videtur autem fpecies ejus, equus, et canis. Secundum ex his quae funt, ponit Plato, quod eminet et exfuperat omnia. Hoc ait per excellentiam effe. ut poëta communiter dicitur. omnibus enim verfus facientibus hoc nomen eft. fed jam apud Graecos in unius notam ceffit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc eft? Deus, fcilicet major ac potentior cunctis. Tertium genus eft eorum, quae proprie funt: innumerabilia haec funt, fed extra noftrum pofita confpectum. Quae funt, interrogas? propria Platonis fupellex eft. Ideas vocat,

cat, ex quibus omnia, quaecumque videmus, fiunt: et ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quae natura fiunt, exemplar aeternum. Adjiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quae me docet et instruit facies, a qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quae, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: et Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullo ante pictoris imagine utebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilii facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, et operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, et operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: haec est idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figuravit: haec idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quae communiter sunt. haec incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quae quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quaecumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quae esse proprie putat. Fluunt enim, et in assidua diminutione atque adjectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis. nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quae videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. sed nos quoque non minus velox cursus praetervehit: et ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu non timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia et caduca, et omni-

omnibus obnoxia casibus: mundus quoque, aeterna res et invicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat quae habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? Si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, et, ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, et quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si observaveris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere; ex omni natione, [t] etiam si a philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor, et utile efficere. Quid de istis capiam, quae modo tractavimus, remotis a reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideae Platonicae possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quae sensibus serviunt, quae nos accendunt et irritant, negat Plato ex iis esse quae vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, et ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. et nos tamen cupimus tanquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique per intervalla consistimus: mittamus animum ad illa, quae aeterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem, et hoc providentem, [u] quemadmodum quae immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia aeterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. haec conservat artifex, fragilitatem materiae vi sua vincens. Contemnamus omnia, quae adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, providentia periculis eximit, posse tamen aliquatenus nostra quoque providentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars major perit, potuerimus regere et coërcere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, et illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus; parsimonia tamen, et earum quae aviditatem evocant modus, et diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem,

t *natione*] ex omni Philosophorum secta. Nisi f. legendum *oratione*. Alii habent vacatione.

u *et hoc providentem*] Alii *hoc* non habent.

tem, multis prohibentibus cauſſis. Nam hoc ſcis, puto, Platoni diligentiae ſuae beneficio contigiſſe, quod natali ſuo deceſſit, [v] et annum unum atque octogeſimum implevit, ſine ulla deductione. [x] Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolaverunt defuncto, amplioris fuiſſe ſortis quam humanae rati, quia conſummaſſet perfectiſſimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito; quin paratus eſſet paucos dies ex iſta ſumma, et ſacrificium, remittere. Poteſt frugalitas producere ſenectutem: quam ut non puto concupiſcendam, ita ne recuſandam quidem. Jucundum eſt, eſſe ſecum quam diutiſſime, cum quis ſe dignum quo frueretur, effecit. Itaque de iſto feremus ſententiam, an oporteat faſtidire ſenectutis extrema, et finem non opperiri, ſed manu facere. Prope eſt a timente, qui fatum ſegnis exſpectat: ſicut ille ultra modum deditus vino eſt, qui amphoram exſiccat, et faecem quoque exſorbet. De hoc tamen quaeremus, pars ſumma vitae, utrum faex vitae haec ſit, an liquidiſſimum ac puriſſimum quiddam: ſi modo mens ſine injuria eſt, et integri ſenſus animum juvant, nec defectum et praemortuum corpus eſt. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. [y] At ſi inutile miniſteriis eſt corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? et fortaſſe paullo ante quam debet, faciendum eſt, ne cum fieri debeat, facere non poſſis: et cum majus periculum ſit male vivendi, quam cito moriendi, ſtultus eſt qui non exigui temporis mercede, magnae rei aleam redimit. Paucos longiſſima ſenectus ad mortem ſine injuria pertulit. multis iners vita ſine uſu jacuit ſui. Quanto deinde crudelius judicas, aliquid ex vita perdidiſſe, quamvis finienda? [z] Noli me invitus audire, tanquam ad te jam pertineat iſta ſententia: ſed quid dicam aeſtima. Non relinquam ſenectutem, ſi me totum mihi reſervabit: totum autem ab illa parte meliore. At ſi coeperit concutere mentem, ſi partes

v *natali ſuo deceſſit*] ipſo natali ſuo obiit qui erat ſeptimus dies menſis Thargelionis, quousque jam antea languidus et morti vicinus, diligentia tamen ſua mortem extraxit.

x *ſine ulla deductione*] juſto calculo, ut nulla dies deeſſet.

y *an mortem*] defectum ſcilicet ac praemortuum corpus mortem vocat.

z *Paucos longiſſima etc.*] iſta ſunt quae adverſarius obiiceret, pauci ſunt qui non defectum ac praemortuum corpus diu antequam morerentur habuerint, illis igitur omnibus ex vita exeundum. Multis omnis vita nil prodeſt, ſed iners tranſigitur, eosne igitur omnes emigrare ſubebimus? quid quod crudele ſit aliquid ex vita perdere. His deinde reſpondet Seneca.

tes ejus convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex aedificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. Imbecillus est et ignavus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussa vivit. Sed in longum exeo. est praeterea materia quae ducere diem possit. Et quomodo finem vitae imponere poterit, qui epistolae non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortis moras [a] lecturus es.

EPISTOLA LIX.

Voluptatis et Gaudii discrimen: atque hoc honestum verbum esse. Laudat deinde stilum Lucilii, et philosopho verba item non negligenda; amandas etiam parabolas atque imagines. Serio autem, non obiter philosophandum esse; nec nobis ipsis cito placendum. quae adulatio nos perdit.

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi uti verbis publicis; [b] nec illa ad significationem Stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam [c] solemus, ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, et voluptatem (si ad nostrum album [d] verba dirigimus) rem infamem esse, et gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitiae sint. Gaudio autem junctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: Et mala mentis Gaudia; diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, et quod voluit, expressit: significavit enim homines, malo suo laetos. tamen

 ego

a *mortis moras*] hoc est rationes quae mortem nobis ipsis inferendam dissuadent, quales hactenus Seneca attulerat. Alii tamen legunt *mortis metas.*

b *verbis publicis*] communi sermone receptis.

c *ponere tamen illam*] uti hac voce solemus.

d *ad nostrum album*] i. e. Stoicum: ut in nostro foro et tribunali super iis arbitramur. album enim est in quo scribebantur Praetorum decreta.

ego non immerito dixeram, cepiſſe me magnam ex epiſtola tua voluptatem. quamvis enim juſta cauſſa imperitus homo gaudeat, tamen affectum ejus impotentem, et in diverſa ſtatim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falſi boni motam, immoderatam et immodicam. Sed ut ad propoſitum revertar, audi quid me in epiſtola tua delectaverit. habes verba in poteſtate: non effert te oratio, nec longius quam deſtinaſti, trahit. Multi ſunt, qui ad id quod non propoſuerant ſcribere, alicujus verbi decore placentis vocentur. quod tibi non evenit. preſſa ſunt omnia, et rei aptata. Loqueris quantum vis, et plus ſignificas quam loqueris. Hoc majoris rei indicium eſt. apparet, animum quoque nihil habere ſupervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita [e] quae periculum ſui fecerint. [f] Invenio imagines: quibus ſi quis nos uti vetat, et poëtis illas ſolis judicat eſſe conceſſas, neminem mihi videtur ex antiquis legiſſe, apud quos nondum captabatur plauſibilis oratio. Illi qui ſimpliciter, et demonſtrandae rei cauſſa eloquebantur, parabolis referti ſunt: quas exiſtimo neceſſarias, non ex eadem cauſſa qua poëtis, ſed ut imbecillitatis noſtrae adminicula ſint, et ut diſcentem et audientem in rem praeſentem adducant. Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, Graecis verbis, Romanis moribus philoſophantem. movit me imago ab illo poſita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſt, pugnae paratum. Idem, inquit, ſapiens facere debet: omnes virtutes ſuas undique expandat, ut ubicumque infeſti aliquid oritur, illic parata praeſidia ſint, et ad nutum regentis ſine tumultu reſpondeant. Quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis ſimul omnes copiae ſentiant, ſic diſpoſitae, ut ſignum ab uno datum, peditem ſimul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis neceſſarium eſſe nobis, Sextius ait. Illi enim ſaepe hoſtem timuere ſine cauſſa, tutiſſimumque illis iter, quod ſuſpectiſſimum fuit: nil ſtultitia pacatum habet. tam ſuperne illi metus eſt, quam infra. utrumque trepidat latus. Sequuntur pericula et occurrunt, ad omnia pavet: imparata eſt, et ipſis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incurſum munitus et intentus, non ſi paupertas, non ſi luctus, non ſi ignominia, non ſi dolor impetum faciat, pedem

e *ita quae periculum etc.*] Alii legunt: *ita non indecoras, ut periculum etc.*

f *quae periculum ſui fecerint*] h. e. novas, et cum aliqua tamen audacia prolatas.

dem referet. Interritus et contra illa ibit, et inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in iſtis vitiis jacuimus. elui difficile eſt. non enim inquinati ſumus, ſed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam tranſeamus, hoc quaeram, quod mecum ſaepe diſpicio, quid ita nos ſtultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad ſalutem impetu nitimur: deinde, quia illa quae a ſapientibus viris reperta ſunt, non ſatis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leviterque tam magnae rei inſiſtimus. Quemadmodum autem poteſt aliquis, quantum ſatis ſit, adverſus vitia diſcere, qui quantum a vitiis vacat, diſcit? [g] Nemo noſtrum in altum deſcendit. ſumma tantum decerpſimus: et exiguum temporis impendiſſe philoſophiae, ſatis abundeque occupatis fuit. Illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus: ſi invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui ſanctos, agnoſcimus. [h] Nec ſumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio ſine pudore congeſſit, tanquam debitum prendimus: optimos nos eſſe, ſapientiſſimos affirmantibus aſſentimur, cum ſciamus illos ſaepe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria cummaxime facimus. Mitiſſimum ille ſe in ipſis ſuppliciis audit, in rapinis liberaliſſimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatiſſimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos eſſe credimus. Alexander cum jam in India vagaretur, et gentes, ne finitimis quidem ſatis notas, bello vaſtaret, in obſidione cujusdam urbis, dum circuit muros, et dum imbecilliſſima moenium quaerit, ſagitta ictus, diu perſedere, et incepta agere perſeveravit. Deinde cum, repreſſo ſanguine, ſicci vulneris dolor creſceret, et crus equo ſuſpenſum paulatim obtorpuiſſet, coactus abſiſtere. Omnes, inquit, jurant me Jovis eſſe filium, ſed vulnus hoc hominem eſſe me clamat. Idem nos faciamus: cum pro ſua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem eſſe: ego autem video quam multa inutilia concupiſcam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus ſatietas monſtrat, quis cibo debeat eſſe, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc neſcio. Jam docebo, quemadmodum intelligas te non eſſe ſapientem? Sapiens

g *qui quantum a vitiis vacat, diſcit*] qui eas tantum horas, quas vitiorum exercitium vacuas ipſi relinquit, adeoque ſubſecivas diſcendo tantum impendit.

h *agnoſcimus*] aſſenſum praebemus, noſque tales eſſe putamus.

Sapiens ille eſt plenus gaudio, hilaris et placidus, inconcuſſus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipſe te conſule: ſi nunquam moeſtus es, nulla ſpes animum tuum futuri exſpectatione ſollicitat, ſi per dies noctesque par et aequalis animi tenor erecti et placentis ſibi eſt: perveniſti ad humani boni ſummam. Sed ſi appetis voluptates, et undique, et omnes: ſcito tantum tibi ex ſapientia, quantum ex gaudio, deeſſe. Ad hoc cupis pervenire, ſed erras, qui inter divitias illuc venturum eſſe te ſperas. Inter honores gaudium, id eſt, inter ſollicitudines quaeris? iſta quae ſic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, cauſſae dolorum ſunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: ſed unde ſtabile magnumque conſequantur, ignorant. Ille ex conviviis et luxuria: ille ex ambitione, et circumfuſa clientium turba: ille ex amica: alius ex ſtudiorum liberalium vana oſtentatione, et nihil ſanantibus litteris. Omnes iſtos oblectamenta fallacia et brevia decipiunt: ſicut ebrietas, quae unius horae hilarem inſaniam, longi temporis taedio penſat. ſicut plauſus et acclamationis ſecundae favor, qui magna ſolicitudine et partus eſt, et expiandus. Hoc ergo cogita, hunc eſſe ſapientiae effectum, gaudii aequalitatem. Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſuper Lunam. ſemper illic ſerenum eſt. Habes ergo, quare velis ſapiens eſſe: quia nunquam ſine gaudio eſt. Gaudium hoc non naſcitur, niſi ex virtutum conſcientia. Non poteſt gaudere, niſi fortis, niſi juſtus, niſi temperans. Quid ergo, inquis? ſtulti ac mali non gaudent? Non magis, quam praedam nacti leones. Cum fatigaverunt ſe vino et libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates anguſto corpori ultra quam capiebat ingeſtae ſupputare coeperunt, tunc exclamant miſeri Virgilianum illum verſum:

Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti.

Omnem luxurioſi noctem inter falſa gaudia, et quidem tanquam ſupremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque aemulos ſequitur, non interrumpitur, non deſinit: deſineret, ſi ſumptum eſſet aliunde: quia [i] non eſt alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPISTO-

i *quia*] Alii habent *ſed quia.*

EPISTOLA LX.

Vota vulgi spernenda. Naturam audiendam esse.

Queror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optavit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Jam non admiror, si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur: inter exsecrationes parentum crevimus. Exaudiant quoque diu nostram pro votis vocem gratuitam. [k] Quousque poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quam diu sationibus implebimus magnarum urbium campos? [l] quam diu nobis populus metet? quam diu unius mensae frumentum multa navigia, et quidem non ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum jugerum pascuis impletur: una silva elephantis pluribus sufficit: homo et terra pascitur, et mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura alvum dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus? minime. Quantulum est enim quod naturae datur? parvo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. [m] Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Vivit is, qui se utitur: qui vero latitant et torpent, sic in domo sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, [n] mortem suam antecesserunt.

EPISTOLA LXI.

Emendari et immutari studeamus. mortem cogitemus, ut semper imminentem, et utique venturam.

Desinamus quod voluimus velle. Ego certe id ago senex, non eadem velle, quae puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum

k *Exaudiant quoque diu nostram pro votis vocem gratuitam*] Interrogative accipiendum puto. an exaudiant etiam diu inanes nostras voces, quas pro votis ipsis reddimus Dii?

l *magnarum urbium campos*] qui magnis urbibus possent *sufficere*.

m *ambitio*] cupiditas delicatis tantum cibis inhians.

n *Horum licet in limine etc.*] nil prohibet quo minus horum nomen limini, ut mortuorum sepulcro inscribatur.

est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitae, sit dies. Nec mehercules tanquam ultimum rapio, [o] sed sic illum adspicio, tanquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cum maxime scribentem mors evocatura sit. Paratus exire sum, et ideo fruor vita: quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo. [p] Ante senectutem curavi, ut bene viverem: in senectute, ut bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid unquam invitus facias. quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod nolit. Non qui jussus aliquid facit, miser est: sed qui invitus facit. Itaque sic animum componamus, ut quidquid res exiget, id velimus: et inprimis finem nostri sine tristitia cogitemus. ante ad mortem, quam ad vitam, praeparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum ejus avidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, et semper videbitur. Ut satis vixerimus, nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus [q] exspecto.

EPISTOLA LXII.

Homines aut negotia non obstare Bonae menti. Laus Demetrii.

Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, et augent, et ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: et ubicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis causas: quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, et aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut causa ex officio nata civili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque seculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, et relictis conchyliatis, [r] cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse.

o *Nec tanquam ultimum rapio*] non ita eo avide ac si ultimus sit utor.

p *non nimis pendeo*] Alii autem bent: *minimi pendo*.

q *plenus*] exsatiatus.

r *conchyliatis*] qui in lacernis purpureis incedunt.

deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum, via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EPISTOLA LXIII.

Consolatoria super morte amici, sapiens et perpulchra.

Graviter fers [s] decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix audebo exigere: et esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi jam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrimas; si non nimiae decurrerent, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant: lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? cum poëtarum Graecorum maximus, jus flendi dederit in unum dumtaxat diem: [t] cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. [u] Quaeris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? per lacrimas argumenta desiderii quaerimus: et dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. [v] O infelicem stultitiam! est aliqua et doloris ambitio. Quid ergo? inquis. obliviscar amici? Brevem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Jam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: cum primum te observare desieris, imago ista tristitiae discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut jucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amavimus nomen occurrant: hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster;

s *Graviter fers*] Alii legunt *moleste fers.*

t *in unum duntaxat diem*] Habes ap. Homerum Il. τ. ubi Ulysses ad Achillem lacrymis diffluentem:

Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι
Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ᾽ ἤματι δακρύσαντας.

u *etiam Nioben de cibo cogitasse*] Id. Hom. Il. ult.

v *Nemo tristis sibi est*] Sed aliis quibus ostendere tristitiam cupit.

noſter; Sic amicorum defunctorum memoria jucunda eſt, quomodo poma quaedam ſunt ſuaviter aſpera, quomodo in vino nimis veteri ipſa nos amaritudo delectat: cum vero intervenit ſpatium, omne quod angebat exſtinguitur, et pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui eſt: eorum qui fuerunt retractatio, non ſine acerbitate quadam juvat. Quis autem negaverit, haec acria quoque, et habentia auſteritatis aliquid, ſtomachum excitare? Ego non idem ſentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda eſt. habui enim illos, tanquam amiſſurus: amiſi, tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam aequitatem decet. Deſine beneficium Fortunae male interpretari. abſtulit, ſed dedit. Ideo amicis avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc poſſit, incertum eſt. Cogitemus quam ſaepe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri; quam ſaepe eodem morantes loco, non viderimus; intelligemus, plus nos temporis perdidiſſe in vivis. Feras autem hos, qui cum negligentiſſime amicos habeant, miſerrime lugent: nec amant quemquam, niſi cum perdiderunt? Ideoque tunc effuſius moerent, quia verentur, ne dubium ſit an amaverint: ſera judicia affectus ſui quaerunt. Si alios habemus amicos, male de his et meremur, et exiſtimamus: quia parum valent in unius elati ſolatium. ſi non habemus, majorem ipſi nobis injuriam fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa unum abſtulit: nos quemcumque non fecimus. Deinde ne unum quidem amavit, qui plus quam unum amare non potuit. Si quis deſpoliatus, amiſſa unica tunica, complorare ſe malit, quam circumſpicere quomodo frigus effugiat, et aliquid inveniat quo tegat ſcapulas, nonne tibi videatur ſtultiſſimus? Quem amabas, extuliſti: quaere, quem ames. Satius eſt amicum reparare, quam flere. Scio quidem pertritum jam hoc eſſe, quod adjecturus ſum: non tamen ideo praetermittam, quia ab omnibus dictum eſt. Finem dolendi etiam qui conſilio non fecerat, tempore invenit: turpiſſimum autem eſt in homine prudente remedium moeroris, laſſitudo moerendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere deſiſte, quod etiamſi voles, diu facere non poteris. Annum feminis ad lugendum conſtituêre majores, non ut tam diu lugerent, ſed ne diutius: viris nullum legitimum tempus eſt, quia nullum honeſtum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo, vix a cadavere revulſis, cui lacrimae in totum menſem durave-
rint?

sint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, consolatorem invenit, et aliquos ad se adducit: inveteratus vero deridetur. nec immerito: aut enim simulatus, aut stultus est. Haec tibi scribo, is qui Annaeum Serenum, carissimum mihi, tam immodice flevi, ut (quod minime velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, et intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum mihi occurrebat, minorem esse, et multo minorem: tanquam ordinem fata servarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra, quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito, omnia et mortalia esse, et incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid unquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum pervenisse moeremus. Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, praemissus est.

EPISTOLA LXIV.

Q. Sextii laudatio, et ipsius deinde Sapientiae. Veteres ejus auctores venerandos, et nos tamen posse adjicere.

Fuisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adjeci, nobiscum: [x] mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos major fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, et terrere vigiles [y] solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in convivio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. Lectus est deinde liber Q. Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri, et licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi! hoc non in omnibus philosophis invenies. Quorumdam scripta clarum habent tantum nomen: [z] cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Vivit, viget, liber est,

x *nobiscum*] non mecum, cum reliquis enim non tanta ipsi intercedebat amicitia, ut semper, cum eis sicut cum Seneca esse credi posset.

y *vigiles*] qui incendia curabant.

z *nomen*] titulum.

est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciae. In quacumque positione mentis sim, cum lego hunc, (fatebor tibi) libet omnes casus provocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animum induo, qui quaerit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum aut fulvum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exerceear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatae vitae magnitudinem, et desperationem ejus non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admireris, et tamen speres. Mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiae. non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator novus video. Veneror itaque inventa sapientiae, inventoresque: adire tanquam multorum hereditatem juvat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliae: faciamus ampliora quae accepimus. major ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille secula praecludetur occasio, aliquid adhuc adjiciendi. Sed etiam si omnia a veteribus inventa sunt: hoc semper novum erit, usus, et inventorum ab aliis scientia et dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quaerere: haec tantum morbis et temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conlevatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita et humor avertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, et eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quaerere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, et ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum et imagines habeam, incitamenta animi, et natales celebrem? Quid ni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem praeceptoribus meis debeo, eandem illis praeceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi honori [a] solet, faciam: equo desiliam, caput adape-

[a] *honori*] officio et dignitati qua Praetor refulget. Alii tantum legunt: quibus honor haberi solet, faciam.

adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, et Laelium Sapientem, et Socratem cum Platone, et Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, et tantis nominibus semper assurgo.

EPISTOLA LXV.

Physiologica tractat, de Causa et Materia. Quatenus utilia sint, docet: si cum modo tractentur, et bono fine, id est vitae. Attolli per haec animum ad Deum, et Honestum.

Hesternum diem divisi cum mala valetudine, antemeridianum illa sibi vindicavit: postmeridiano [b] mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum. deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, et quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, et vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent, et tanquam aegrum intemperantem coërcerent. In locum stili sermo successit. ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est. te arbitrum adegimus? [c] plus negotii habes quam existimas. Triplex causa est. Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam et materiam. Materia jacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moveat. Causa autem, id est, ratio, materiam format, et quocumque vult versat, ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde a quo fiat: hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturae: itaque quod de universo dicebam, ad haec transfer, quae ab homine facienda sunt. Statua et materiam habuit, quae pateretur artificium: et artificem, qui materiae daret faciem. Ergo in statua materia aes fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, et ex eo quod facit. Stoicis placet unam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quae unicuique operi imponitur, tanquam statuae. nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuae causa est: nunquam enim facta esset,

b *postmeridiano*] Sic etiam in Gron. editione. Alii rectius habent *postmeridianum*.

c *adegimus*] f. *addiximus*.

esset, nisi fuisset id, ex quo ea funderetur, duceretur ve. Secunda causa artifex est: non potuisset enim aes illud in habitum statuae figurari, nisi accessissent peritae manus. Tertia causa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset impressa facies. Quarta causa est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod invitavit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricavit: vel gloria, si laboravit in nomen: vel religio, si donum templo paravit. Ergo et haec causa est, propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adjicit, exemplar, quam ipse ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit et posuit. Haec exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque universorum quae agenda sunt, et modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet: et hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo causae sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, [d] id a quo, [e] id quo, [f] id ad quod, [g] id propter quod, [h] novissime id quod ex his est. [i] Tanquam in statua (quia de hac loqui coepimus) id ex quo, aes est: Id a quo, artifex est: Id quo, forma est, quae aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Haec omnia mundus quoque (ut ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, haec materia est: Forma, hic est habitus, et ordo mundi quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum, propter quod fecit. Quaeris, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. Quae Deo faciendi mundum causa fuit? bonus est, [k] bono nulla cujusquam boni invidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. Fer ergo judex sententiam, et pronuncia, quis tibi verisimillimum videatur

d *ex quo*] materia.

e *a quo*] causa efficiens.

f *quo*] forma, qua vel per quam res est.

g *ad quod*] idea sive exemplar.

h *propter quod*] causa finalis.

i *id quod ex his est*] effectus.

k *bonus est, bono nulla — — est*] Alii legunt: *bonus est*, bona fecit, bono nulla etc.

tur dicere, non quis verum dicat. id enim tam ſupra nos eſt, quam ipſa veritas. Haec quae ab Ariſtotele et Platone ponitur turba cauſarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam ſi quocumque remoto quid effici non poteſt, id cauſam judicant eſſe faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter cauſas tempus. nihil ſine tempore poteſt fieri. Ponant locum. ſi non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum. nil ſine hoc nec fit nec perit: nulla ſine motu ars, nulla mutatio eſt. Sed nos nunc primam et generalem cauſam quaerimus. haec ſimplex eſſe debet. nam et materia ſimplex eſt. Quaerimus, quid ſit cauſa: Ratio faciens, id eſt, Deus. Ita enim quae nunc retuli, non ſunt multae et ſingulae cauſae, ſed ex una pendent, ex ea quae facit. Formam dicis cauſam eſſe: hanc imponit artifex operi. pars eſt, non cauſa. Exemplar quoque non eſt cauſa, ſed inſtrumentum cauſae neceſſarium. Sic neceſſarium eſt exemplar artifici, quomodo ſcalprum, quomodo lima. ſine his procedere ars non poteſt. non partes tamen haec artis, aut cauſae ſunt. Propoſitum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, cauſa eſt. ut ſit cauſa, non eſt efficiens cauſa, ſed ſuperveniens. Hae autem innumerabiles ſunt: nos de cauſa quaerimus generali. Illud vero non pro ſolita ipſis ſubtilitate dixerunt, totum mundum et conſummatum opus, cauſam eſſe. multum enim intereſt inter opus, et cauſam operis. Aut fer ſententiam: aut (quod facilius in ejusmodi rebus eſt) nega tibi liquere, et nos reverti jube. Quid te, inquis, delectat tempus inter iſta conterere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt?[l] Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, et me prius ſcrutor; deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus ut exiſtimas, perdo. Iſta enim omnia ſi non concidantur, nec in hanc ſubtilitatem inutilem diſtrahantur, attollunt et levant animum, qui gravi ſarcina preſſus, explicari cupit, et reverti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac poena eſt: premente illo urgetur, in vinculis eſt, niſi acceſſit philoſophia: et illum reſpirare rerum naturae ſpectaculo juſſit, et a terrenis dimiſit ad divina. Haec libertas ejus eſt, haec evagatio: ſubducit interim ſe cuſtodiae in qua tenetur, et caelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicujus rei ſubtilioris intentione,[m] quae oculos

l *abigunt*] Alii legunt *ambigunt.*

m *intentione*] ex intenſa in opus aliquod ſubtilius opera.

oculos defatigat, si malignum et precarium lumen habent,[n] in publicum prodeunt, et in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: si animus in hoc tristi et obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, et in rerum naturae contemplatione requiescit. Sapiens affectatorque sapientiae adhaeret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, et cogitationes suas ad sublimia intendit, et velut sacramento rogatus, hoc quod vivit, stipendium putat: et ita formatus est, ut illi nec amor vitae, nec odium sit, patiturque mortalia, quamvis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturae, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quaeram, quae sint initia universorum, quis rerum formator, quis omnia in una massa et materia inerti convoluta discreverit? Non quaeram, quis sit artifex hujus mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem et ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, in una [o] deformitate [p] latentibus faciem [q] diviserit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quaeram? ego nesciam unde descenderim? semel haec mihi videnda sint, an saepe nascendum? [r] quo hinc iturus sim? quae sedes exspectet animam, solutam legibus servitutis humanae? Vetas me caelo interesse, id est, jubes me vivere capite demisso? Major sum, et ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meae circumdatum. Hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat; [s] nec per illud ad me ullum transire vulnus sino: Quidquid in me potest injuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio domicilio; animus liber habitat. nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem hujus corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: et nunc tamen dum haeremus, non erimus aequis partibus socii: animus ad se omne jus ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Ut ad propositum rever-

n *malignum et precarium lumen habent*] quod fieri solet oculo in rebus minutis, vel colore radiante infectis nimis diu occupato. Alii tamen legunt *non praeclarum lumen habent.*

o *in una deformitate*] Alii fortasse melius *in nimia* deformitate.

p *deformitate*] chao.

q *faciem*] formam et cultum.

r *an saepe nascendum*] an non dispiciam semelne hic mihi vivendum sit, an repetitis vicibus, quod Stoicum et Pythagoricum de παλιγγενεσία dogma volebat. Alii tamen *nascendum* non habent.

s *in quo resistat*] subsistat, in corpus enim tantum, non in animum fortunae arbitrium est.

revertar, huic libertati multum conferet et illa, de qua modo loquebamur, inſpectio. Nempe univerſa ex materia et ex Deo conſtant: Deus iſta temperat, quae circumfuſa rectorem ſequuntur, et ducem. Potentius autem ac pretioſius eſt quod facit, qui eſt Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod eſt illic materia, id nobis corpus eſt. Serviant ergo deteriora melioribus: fortes ſimus adverſus fortuita: non contremiſcamus injurias, non vulnera, non vincula, non egeſtatem. Mors quidem [t] eſt aut finis aut tranſitus. nec deſinere timeo; idem eſt enim quod non coepiſſe: nec tranſire; quia nusquam tam anguſte ero.

EPISTOLA LXVI.

Claranum ſenem, ſed alacrem eſſe: eundem corpore deformem, animo honeſtum. Non refert de caſa, in qua is habitet. Diſcrimen Bonorum Stoicis: et omnia paria eſſe. Quid ergo? idem Gaudium, et Patientia? idem, quod ad Virtutem: non ad Materiam, Externa etiam, non dare Boni augmentum. Haec diffuſe, diſtincte, pulchre. O legamus, et aptemus!

Claranum condiſcipulum meum vidi, poſt multos annos, non puto exſpectas ut adjiciam, ſenem: ſed mehercules viridem animo ac vigentem, et cum corpuſculo ſuo colluctantem. Inique enim ſe natura geſſit, et talem animum male collocavit: aut fortaſſe voluit hoc ipſum nobis oſtendere, poſſe ingenium fortiſſimum ac beatiſſimum ſub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: et ad cetera contemnenda a contemptu ſui venit. Errare mihi viſus eſt qui dixit:

Gratior eſt pulchro veniens e corpore, virtus.

nullo enim honeſtamento eget: ipſa et magnum ſui decus eſt, et corpus ſuum conſecrat. [u] Certe Claranum noſtrum coepi intueri, formoſus mihi videtur, et tam rectus corpore, quam eſt animo. Poteſt ex caſa vir magnus exire: poteſt et ex deformi humilique corpuſculo formoſus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco naſci. Si poſſet per ſe nudos edere animos, feciſſet. nunc quod amplius eſt, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, ſed nihilominus perrumpentes obſtantia. Claranus mihi

 videtur

t *Mors quidem eſt aut finis etc.*] Alii legunt: *Mors quid eſt? aut finis, aut tranſitus.*

u *conſecrat*] velut intus habitantis Dei templum.

videtur in exemplar editus: ut ſcire poſſemus, non deformitate corporis foedari animum, ſed pulchritudine animi corpus ornari. Quamvis autem pauciſſimos una fecerimus[v] dies, tamen multi nobis ſermones fuerunt, quos ſubinde egeram,[x] et ad te mittam. Hoc primo die quaeſitum eſt, quomodo poſſint paria bona eſſe, ſi triplex eorum conditio eſt. Quaedam (ut noſtris videtur) prima bona ſunt: tanquam gaudium, pax, ſalus patriae. Quaedam ſecunda, in materia infelici expreſſa: tanquam tormentorum patientia, et in morbo gravi temperantia. Illa bona directo optamus nobis: haec, ſi neceſſe erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modeſtus inceſſus, et compoſitus, ac probus vultus, et conveniens prudenti viro geſtus. Quomodo iſta inter ſe paria eſſe poſſunt: cum alia optanda ſint, alia averſanda? Si volumus iſta diſtinguere, ad primum revertamur, et conſideremus id quale ſit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, ſed ex natura pretia rebus imponens, toti ſe inferens mundo, et in omnes ejus actus contemplationem ſuam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, aſperis blandisque pariter invictus, neutri ſe fortunae ſubmittens, ſupra omnia quae contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus, ordinatiſſimus, cum decore, cum viribus ſanus ac ſiccus,[y] imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animus virtus eſt, haec ejus facies, ſi ſub unum veniat adſpectum, et ſemel tota ſe oſtendat. Ceterum multae ejus ſpecies ſunt, quae pro vitae varietate et pro actionibus explicantur: nec minor fit aut major ipſa. Decreſcere enim ſummum bonum non poteſt, nec virtuti ire retro licet: ſed in alias atque alias qualitates convertitur, ad rerum quas actura eſt habitum figurata. Quidquid attigit, in ſimilitudinem ſui adducit et tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit diſpoſuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conſpicuum, mirabile facit. Itaque vis ejus et magnitudo ultra non poteſt ſurgere, quando incrementum maximo non eſt. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo eſt virtus: modus certa menſura eſt. Conſtantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere

v *fecerimus*] Alii legunt *egerimus.*

x *egeram*] proferam.

y *ſiccus*] firmus et ſibi conſtans, notum de ξηρᾷ ψυχῇ quid dixerit Heraclitus.

cedere perfecto poteſt? nihil. aut perfectum non erat, cui acceſſit: ergo ne virtuti quidem, cui ſi quid adjici poteſt, defuit. Honeſtum quoque nullam acceſſionem recipit: honeſtum eſt enim propter illa quae retuli. Quid porro decorum, et juſtum, et legitimum? non ejusdem eſſe formae putas, certis terminis comprehenſum? Creſcere poſſe, imperfectae rei ſignum eſt: bonum omne in easdem cadit leges: juncta eſt privata et publica utilitas, tam mehercules, quam inſeparabile eſt, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter ſe pares ſunt, et opera virtutum, et omnes homines quibus illa contigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales ſint, fragiles, caducaeque, et incertae, exſiliunt reſiduntque: et ideo non eodem pretio aeſtimantur. Una inducitur humanis virtutibus regula: una enim eſt ratio recta, ſimplexque. Nihil eſt divino divinius, caeleſti caeleſtius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, creſcunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta ſorte inaequalitas eſt: divinorum una natura eſt. Ratio autem nihil aliud eſt, quam in corpus humanum pars divini ſpiritus merſa. Si ratio divina eſt, nullum autem bonum ſine ratione eſt, bonum omne divinum eſt. nullum porro inter divina diſcrimen eſt, ergo nec inter bona. Paria itaque ſunt inter ſe gaudium, et fortis atque obſtinata tormentorum perpeſſio. in utroque enim eadem eſt animi magnitudo: in altero remiſſa, et laxa; in altero pugnax, et intenta. Quid? tu non putas, parem eſſe virtutem ejus qui fortiter hoſtium moenia expugnat, et ejus qui obſidionem patientiſſime ſuſtinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit et comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipſas ſui verti: et magnus ille obſeſſorum animus, qui ſcit nihil eſſe clauſum, cui mors aperta eſt, et in complexu libertatis exſpirat. Aeque reliqua quoque inter ſe paria ſunt, tranquillitas, ſimplicitas, liberalitas,[z] conſtantia, aequanimitas, tolerantia: omnibus enim iſtis una virtus ſubeſt, quae animum rectum et indeclinabilem praeſtat. Quid ergo? nihil intereſt inter gaudium, et dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipſas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus utraque oſtenditur. In altero namque naturalis animi remiſſio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media ſunt haec, quae plurimum intervalli recipiunt. Virtus in utraque par eſt: virtutem materia non mutat: nec

 pejorem

z *liberalitas*] Alii legunt *libertas*.

pejorem facit dura et difficilis, nec meliorem hilaris et laeta. Necesse est ergo aequalia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quae extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt; desinit unum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab invito, quod a coacto fit. omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. nam quod timet, servit. Honestum omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid, si complorat, si malum judicat, perturbationem recipit, et in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet.[a] Omne honestum injussum, incoactumque est, sincerum, et nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo jaceat,[b] et tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, et ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, unius in convivio jacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium et dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic aestimantur, magno inter se dissident spatio: cum ad virtutem ventum est, utraque par est, et quae per laeta procedit, et quae per tristia. Nullum habent momentum vexatio et dolor, et quidquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, injurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; et quocumque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, exstinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret. stet illic licet

a *velut libens faciet*] Alii haec non habent.
b *jaceat*] Alii legunt *taceat*.

licet carnifex, ſtet tortor atque ignis, perſeverabit: nec quid paſſurus, ſed quid facturus ſit, adſpiciet: et ſe honeſtae rei tanquam bono viro credet. utilem illam ſibi judicabit, tutam, proſperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honeſta res, ſed triſtis atque aſpera, quem vir bonus, pauper, aut exſul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, ſed in ſe omnia: uterque aeque bonus vir erit, etiam ſi fortuna diſpari utetur. Idem (ut dixi) in rebus judicium eſt, quod in hominibus. aeque laudabilis eſt virtus in corpore valido ac libero poſita, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, ſi corpus illaeſum tibi et integrum fortuna praeſtiterit, quam ſi ex aliqua parte mutilatum. alioqui hoc erit, ex ſervorum habitu dominum aeſtimare. Omnia enim iſta, in quae dominium caſus exercet, ſervilia ſunt, pecunia, et corpus, et honores: imbecilla, fluida, mortalia, poſſeſſionis incertae. Illa rurſus libera et invicta opera virtutis. quae non ideo magis appetenda ſunt, ſi benignius a fortuna tractantur; nec minus, ſi aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus eſt, hoc in rebus appetitio eſt. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robuſtum et lacertoſum, quam gracilem, et languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quam diſtractam et operoſam. Et ſi hoc eſt, magis diliges ex duobus aeque bonis viris, nitidum et unctum, quam pulverulentum et horrentem. deinde hucusque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris et illaeſum, quam debilem aut luſcum. Paulatim faſtidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus aeque juſtis ac prudentibus, comatum et criſpulum malis, quam recalvaſtrum. Ubi par eſt in utroque virtus, non comparet aliarum rerum inaequalitas: omnia enim alia non partes, ſed acceſſiones ſunt. Nam quis tam iniquam cenſuram inter ſuos agit, ut filium ſanum quam aegrum magis diligat? procerumve et excelſum, quam brevem et modicum? Foetus ſuos non diſtinguunt ferae, et ſe in alimentum pariter omnium ſternunt. [c] aves ex aequo partiuntur cibos. Ulyſſes ad Ithacae ſuae ſaxa ſic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna eſt, amat, ſed quia ſua. Quorſum haec pertinent? ut ſcias virtutem omnia opera ſua,

c *ſternunt*] ubera praebiturae.

ſua, velut foetus ſuos, iisdem oculis intueri, aeque indulgere omnibus: et quidem impenſius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miſeretur, inclinatur. [d] Virtus quoque operoſa ſua quae videt affici et premi, non magis amat, ſed parentum bonorum more, magis complectitur ac fovet. Quare non eſt ullum bonum altero majus? quia non eſt quidquam apto aptius, quia plano nihil eſt planius. Non potes dicere, Hoc magis par eſt alicui [e] quam illud: ergo nec honeſto honeſtius quidquam eſt. Quod ſi par omnium virtutum natura eſt, tria genera bonorum in aequo ſunt. Ita dico, in aequo eſt moderate gaudere, et moderate dolere: Laetitia illa non vincit hanc animi firmitatem, ſub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia ſunt, haec mirabilia. utraque nihilominus paria: quia quidquid incommodi eſt, velamento majoris boni tegitur. Quisquis haec imparia judicat, ab ipſis virtutibus avertit oculos, et exteriora circumſpicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: [f] falſa multum habent vani. Itaque ſpecioſa et magna contra viſentibus, cum ad pondus revocata ſunt, fallunt. Ita eſt, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, ſolidum et aeternum eſt, firmat animum, attollitque, ſemper futurum in excelſo: illa quae temere laudantur, et vulgi ſententia bona ſunt, inflant inanibus laetos. Rurſus ea quae timentur tanquam mala, injiciunt formidinem mentibus, et illas non aliter, quam animalia ſpecies periculi, agitant. Utraque res ergo ſine cauſſa animum et diffundit, et mordet: nec illa gaudio, nec haec metu digna eſt: ſola ratio immutabilis et judicii tenax eſt. non enim ſervit, ſed imperat ſenſibus. Ratio rationi par eſt, ſicut rectum recto: ergo et virtus, quae non aliud eſt quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectae ſunt: ſi rectae ſunt, et pares ſunt. Qualis ratio eſt, tales et actiones ſunt: ergo omnes pares ſunt. Nam cum ſimiles rationi ſint, ſimiles et inter ſe ſunt: pares autem actiones inter ſe eſſe dico, qua rectae ſunt, et honeſtae. Ceterum magna habebunt diſcrimina, variante materia: quae modo latior eſt, modo anguſtior; modo illuſtris, modo ignobilis; modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen iſtis, id quod optimum eſt, par eſt. tanquam viri boni, omnes pares ſunt, qua boni ſunt. ſed habent differentias aetatis: alius ſenior, alius

d *inclinatur*] Alii legunt *inclinat.*

e *Hoc magis par eſt alicui*] hoc bonum magis alicui convenit.

f *idem patent*] non imponunt ſpecie, ſed idem pendunt et ſunt, quod eſſe videntur.

alius junior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunae: ille dives, hic pauper est: ille gratiosus, potens, urbibus notus et populis; ignotus hic plerisque, et obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non judicat: quid utile, scit; quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem praesentem perductus est: nec futuri providus est, ne praeteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, et unitas vitae in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena et externa pro vilibus habet: et ea quae neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac levissimas judicat, omne illi bonum in animo est. Ceterum quaedam prima existimat, ad quae ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriae salutem: quaedam secunda, quae non apparent nisi in rebus adversis: tanquam aequo animo pati morbum magnum, exsilium: quaedam media, quae nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diversa sunt. prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriae incolumitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, et sitim perpeti, morbo urente praecordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minime. sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud exsistit. vulnerari enim, et subjecto igne tabescere, et adversa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista servare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum, nunquam. quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturae imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturae voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nunquam lacessita, quam multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quam ex gravibus morbis et extrema minitantibus in tutum vi quadam et patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin majus bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quae fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: aestimantur enim utilitate sumentium. Bonorum unum propositum est, consentire naturae. hoc in

 omni-

omnibus par eſt. Cum alicujus in ſenatu ſententiam ſequimur, non poteſt dici: Ille magis aſſentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem ſententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturae aſſentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturae aſſentiuntur. Alter adoleſcens deceſſit, alter ſenex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam proſpicere vitam: omnes hi aeque fuere mortales, etiam ſi mors aliorum longius vitam paſſa eſt procedere, aliorum in medio flore praecidit, aliorum interrupit principia. Alius inter coenandum ſolutus eſt, alterius continuata mors ſomno eſt, aliquem concubitus exſtinxit. his oppone ferro transfoſſos, aut exanimatos ſerpentum morſu, aut fractos ruina, aut per longam nervorum contractionem exortos minutatim: aliquorum melior dici, aliquorum pejor poteſt exitus: mors quidem omnium par eſt. per quae venit, diverſa ſunt; id in quod deſinunt, unum eſt. mors nulla major aut minor eſt: habet enim eumdem in omnibus modum, finiſſe vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates eſt, hoc inter triſtia et acerba; illud fortunae indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit; utrumque aeque bonum eſt, quamvis illud plana emolliverit, hoc aſpera. Idem finis omnium eſt. bona ſunt, laudanda ſunt, virtutem rationemque comitantur: virtus aequat inter ſe, quidquid agnoſcit. Nec eſt quod hoc inter noſtra placita mireris. apud Epicurum duo bona ſunt, ex quibus ſummum illud beatumque componitur: ut corpus ſine dolore ſit, animus ſine perturbatione. Haec bona non creſcunt, ſi plena ſunt. quo enim creſcet, quod plenum eſt? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam poteſt? Animus conſtat ſibi, et placidus eſt: quid accedere ad hanc tranquillitatem poteſt? Quemadmodum ſerenitas caeli non recipit majorem adhuc claritatem, in ſinceriſſimum nitorem repurgata: ſic hominis, corpus animumque curantis, et bonum ſuum ex utroque nectentis, perfectus eſt ſtatus, et ſummam voti ſui invenit, ſi nec aeſtus animo eſt, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent ſummum bonum, ſed, ut ita dicam, condiunt et oblectant: abſolutum enim illud humanae naturae bonum, corporis et animi pace contentum eſt. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum ſimillimam huic noſtra diviſionem bonorum. Alia enim ſunt apud illum, quae malit contingere ſibi: ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, et animi remiſſionem, bonorum ſuorum contemplatione gaudentis.

Alia

Alia ſunt, quae quamvis nolit accidere, nihilominus et laudat et comprobat: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malae valetudinis, et dolorum graviſſimorum perpeſſionem. in qua Epicurus fuit illo ſummo ac fortunatiſſimo die ſuo: ait enim ſe veſicae et exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris acceſſionem non recipientia: eſſe nihilominus ſibi illum beatum diem; beatum autem agere, niſi qui eſt in ſummo bono, non poteſt. Ergo et apud Epicurum ſunt haec bona, quae malles non experiri: ſed quia ita res tulit, et amplexanda et laudanda et exaequanda ſummis ſunt. Non poteſt dici, hoc non eſſe par maximis bonum, quod beatae vitae clauſulam impoſuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitti mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. ſi ulla bona majora eſſe aliis poſſent: haec ego quae triſtia videntur, mollibus illis et delicatis praetuliſſem. Majus eſt enim perfringere difficilia, quam laeta moderari. Eadem ratione fit, ſcio, ut aliquis felicitatem bene, et calamitatem fortiter ferat. Aeque fortis eſſe poteſt, qui pro vallo ſecurus excubuit, nullis hoſtibus caſtra tentantibus; et qui ſuccisis poplitibus in genua ſe excepit, nec arma dimiſit. Macte virtute eſto, ſanguinolentis et ex acie redeuntibus dicitur. Itaque haec magis laudaverim bona exercitata et fortia, et cum fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam et retorridam manum Mucii, quam cujuslibet fortiſſimi ſalvam? Stetit hoſtium flammarumque contemptor, et manum ſuam in hoſtili foculo diſtillantem perſpectavit, donec Porſenna, cujus poenae favebat, gloriae invidit: et ignem invito eripi juſſit. Hoc bonum quidni inter prima numerem: tantoque majus putem, quam illa ſecura et intentata fortunae, [g] quanto rarius eſt hoſtem amiſſa manu viciſſe, quam armata? Quid ergo? inquis. hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, niſi qui poteſt et optare, non poteſt facere. An potius optem, ut malaciſſandos [h] articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro verſus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui ſic tractavit ignem, quaſi illam manum tractatori [i] praeſtitiſſet? In integrum reſtituit, quidquid erraverat.

g *intentata fortunae*] quae fortuna non tentavit atque laceſſivit.

h *malaciſſandos*] μαλακίζειν eſt emollire.

i *tractatori*] ita dicti quos in prioribus lineis deſcripſit, qui manu artifice membra, et plurimum manus digitosque ducebant et leniter tractabant. Martialis l. 3.

Percurrit agili corpus arte tractatrix.

deſcri-

rat. confecit bellum inermis ac mancus, et illa manu trunca reges duos vicit. [k]

EPISTOLA LXVII.

Post Praefatiunculam Quaestio, An omne bonum optabile? Ait, esse: etiam cujus materia in malis. Ut, fortiter uri, aegrotare, flagellari. Non ipsa ustio, morbus, flagella; sed illud, fortiter et patienter, inquit, est optabile. Deinde, Virtutes nexas esse: et uti una, omnes. Sunt et haec pulchra, fortis, germani Stoici.

Ut a communibus initium faciam, ver aperire se coepit: sed jam inclinatum in aestatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est. saepe enim in hiemem revolvitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidae: [l] adhuc rigorem ejus infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est mi Lucili. jam aetas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur aestate. Itaque major pars in vestimentis [m] degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. [n] Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interveniunt epistolae tuae, tecum esse mihi videor: et sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque et de hoc quod quaeris, quasi colloquar tecum: quale sit, una scrutabimur. Quaeris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, et magno animo uri, et patienter aegrotare, sequitur ut ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis caesus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: et intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse a me velim: sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, et omnia quae bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, ut aegrotare cupiam: sed si aegrotandum fuerit, ut nihil intempe-

describit pulchre Clearchus apud Athenaeum Lib. 6. et Joh. Sarisberiensis L. 3. Polycratici Cap. 13. *Lips.*

k *reges duos vicit*] Tarquinium exsulem, et Porsennam quos ab obsidione removit. *Lips.*

l *frigidae*] aquae. Alii autem legunt *frigido aëri.*

m *vestimentis*] Alii legunt *stramentis.*

n *non possum*] h. e. peccatum me deseruit, nec adeo multus labor in luctu cum eo.

temperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia ſunt, ſed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex noſtris exiſtimant, omnino aſperorum fortem tolerantiam non eſſe optabilem, ſed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, et tranquillum et extra moleſtiam poſitum. Ego diſſentio. Quare? primum quia fieri non poteſt, ut aliqua res bona quidem ſit, ſed optabilis non ſit: deinde ſi virtus optabilis eſt, nullum autem ſine virtute bonum, et omne bonum optabile. Deinde etiam, ſi tormentorum fortis patientia optabilis non eſt: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis eſt? atqui pericula contemnit et provocat. Pulcherrima pars ejus, maximeque mirabilis illa eſt, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, ſed pectore excipere. Si fortitudo optabilis eſt: et tormenta patienter ferre optabile eſt. [o] hoc enim, fortitudinis pars eſt: ſed ſepara iſta, ut dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile eſt, ſed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod eſt virtus. Quis tamen unquam hoc ſibi optavit? Quaedam vota aperta et profeſſa ſunt, cum particulatim fiunt: quaedam latent, cum uno voto multa comprehenſa ſunt. Tanquam opto mihi vitam honeſtam: vita autem honeſta actionibus variis conſtat. In hac eſt Reguli arca, [p] Catonis ſciſſum manu ſua vulnus, Rutilii exſilium, calix venenatus qui Socratem tranſtulit e carcere in caelum. Ita cum optavi mihi vitam honeſtam, et haec optavi, ſine quibus interdum honeſta non poteſt eſſe.

— — *O terque quaterque beati,*
Queis ante ora patrum, Trojae ſub moenibus altis
Contigit oppetere!

Quid intereſt, optes hoc alicui, an optabile fuiſſe fatearis? Decius ſe pro Rep. devovit, et in medios hoſtes incitato equo mortem petens irruit. Alter poſt hunc paternae virtutis aemulus, conceptis ſolemnibus, [q] ac jam familiaribus [r] verbis, in aciem confertiſſimam incurrit, de hoc ſolicitus tantum ut litaret, [s] optabilem rem putans bonam mortem.

o *optabile eſt. hoc enim*] Sic in *Gronovii* editione. Alii autem legunt: *optabile eſt:* nec tamen ideo ſolummodo ferre tormenta optabile eſt. hoc enim etc.

p *Reguli arca*] in qua clavis confixus fortiter ſtetit.

q *ſolemnibus*] formula enim ſolemni ſe devovebant praeunte pontifice.

r *jam familiaribus*] utpote a patre etiam conceptis, atque adeo huic familiae quaſi propriis.

s *litaret*] Deos ſeipſum ſacrificans propitiaret.

mortem. Dubitas ergo, an optimum ſit memorabilem mori, et in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus [t] utitur fortaſſe, cum una in promptu ſit, et maxime appareat, patientia. ceterum illic eſt fortitudo: cujus patientia et perpeſſio, et tolerantia, rami ſunt. illic eſt prudentia, ſine qua nullum initur conſilium: quae ſuadet, quod effugere non poſſis, quam fortiſſime ferre. illic eſt conſtantia: quae dejici loco non poteſt, et propoſitum nulla vi extorquente dimittit. illic eſt individuus ille comitatus virtutum. Quidquid honeſte fit, una virtus facit, ſed de conſilii ſententia: [u] quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam ſi ab una fieri videtur, optabile eſt. Quid? tu exiſtimas ea tantum optabilia eſſe, quae per voluptatem et otium veniunt? quae excipiuntur foribus ornatis? [v] Sunt quaedam triſtes voluptates, ſunt quaedam vota, quae non gratulantium coetu, ſed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optaſſe, ut ad Poenos perveniret? Indue magni viri animum, et ab opinionibus vulgi ſecede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimae ac magnificentiſſimae ſpeciem, quae nobis non ſertis, ſed ſudore et ſanguine colenda eſt. Adſpice M. Catonem, ſacro illi pectori puriſſimas manus admoventem, et vulnera parum demiſſa laxantem. Utrum illi tandem dicturus es. Vellem quae velles: [x] et, Moleſte fero? an, Feliciter, quod agis? [y] Hoc loco mihi Demetrius noſter occurrit, qui vitam ſecuram, et ſine ullis fortunae incurſionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denuntiatione, et incurſu firmitatem animi tui tentes: ſed in otio inconcuſſo jacere: non eſt tranquillitas; malacia eſt. [z] Attalus Stoicus dicere ſolebat: Malo me fortuna in caſtris ſuis, quam in deliciis habeat. torqueor, ſed fortiter: bene eſt. occidor, ſed fortiter: bene eſt. Apud Epicurum dicet, [a] Et dulce eſt. Ego tam hone-

t *omnibus virtutibus*] omnes enim inter ſe conjunctae ſunt.

u *de conſilii ſententia*] Ex forenſi formula, nam praetor aut quaeſtor pronunciat de conſilii ſententia. *Lipſ.*

v *foribus ornatis*] Hoc dicit, quod in omni publica privataque laetitia receptum januam ornari lauru et lucernis.

x *Vellem quae velles*] h. e. vellem ut laetiora et quae velles tibi evenirent, quod in luctu dicere ſolemus.

y *Feliciter, quod agis*] formula gratulandi in re laeta.

z *malacia eſt*] quae in mari dicitur, cum ſine motu torpet.

a *Apud Epicurum dicet*] Sic *Gronov.* Alii fortaſſe melius: *Audi Epicurum, dicet.*

honeſtae rei ac ſeverae nunquam molle nomen imponam. Uror, ſed invictus. Quid ni optabile ſit, non quod urit me ignis, ſed quod non vincit? Nihil eſt virtute praeſtantius, nihil pulchrius: & bonum eſt, et optabile, quidquid ex hujus geritur imperio.

EPISTOLA LXVIII.

Suadet otium, ſed cum Philoſophia junctum. Idipſum non jactandum eſſe. Et in eo de ſe, apud ſe, agendum: id eſt, ut in vitia inquiramus, emendemus. Denique hoc otium, ſuper aliorum negotia eſſe: quod magnae reip. ſervit.

Conſilio tuo accedo: abſconde te in otio, ſed et otium tuum abſconde.[b] Hoc te facturum, Stoicorum etiam ſi non praecepto, at exemplo licet ſcias: ſed ex praecepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec ſemper, [c] nec ſine ullo fine. [d] Praeterea, cum ſapienti Remp. ipſo dignam dedimus, id eſt, mundum: non eſt extra Remp. etiamſi ſeceſſerit. imo fortaſſe relicto uno angulo, in majora atque ampliora tranſit, et coelo impoſitus, intelligit, cum ſellam aut tribunal aſcenderat, [e] quam humili loco ſederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere ſapientem, quam cum in conſpectum ejus divina atque humana venerunt. Nunc ad illud revertor, quod ſuadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum ſit. Non eſt quod inſcribas [f] tibi philoſophiam. atque etiam aliud, propoſito tuo nomen impone: valetudinem, et imbecillitatem vocato, et deſidiam. Gloriari otio, iners ambitio eſt. Animalia quaedam, ne inveniri poſſint, veſtigia ſua circa cubile ipſum confundunt: idem tibi faciendum eſt, alioqui non deerunt qui perſequantur. Multi aperta tranſeunt, condita et obſtruſa rimantur. furem ſignata ſollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta effractarius praeterit. Hos mores habet populus, hos imperitiſſimus quisque: in ſecreta irrumpere cupit. Optimum itaque eſt, non jactare otium ſuum. jactandi autem genus eſt, nimis latere, et a conſpectu hominum ſecedere. Ille Tarentum ſe abdidit, ille Neapoli

b *ſed et otium tuum abſconde*] Alii legunt: *ſed et ipſum otium abſconde.*

c *nec ſemper*] ita ut nihil aliud agat.

d *nec ſine ullo fine*] Pauſa et quies in ſenectute eſto. *Lipſ.*

e *cum ſellam aut tribunal aſcenderat*] in magiſtratibus.

f *quod inſcribas*] ut titulum prae te feras, et profeſſionem philoſophiae oſtentes.

Neapoli incluſus eſt: ille multis annis non tranſit domus ſuae limen. Convocat turbam, quisquis otio ſuo aliquam fabulam impoſuit. [g] Cum ſeceſſeris, non eſt agendum hoc, ut de te homines loquantur, ſed ut ipſe tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentiſſime faciunt. de te apud te male exiſtima. Aſſueſce et dicere verum, et audire. Id autem maxime tracta, quod in te eſſe infirmiſſimum ſenties. Nota habet quisque ſui corporis vitia. itaque alius vomitu levat ſtomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interpoſito jejunio corpus exhaurit et purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abſtinent: in cetera negligentes, huic, a quo ſaepe infeſtantur, occurrunt. Sic in animo noſtro ſunt quaſi cauſſariae partes, [h] quibus adhibenda curatio eſt. Quid in otio facio? ulcus meum curo. Si oſtenderem tibi pedem turgidum, lividam manum, aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi uno loco jacere, et fovere morbum meum: majus malum eſt, hoc, quod non poſſum tibi oſtendere. In pectore collectio et vomica eſt. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempſit omnia, et damnatis humanae vitae furoribus fugit. Nihil damnavi, niſi me: non eſt, quod proficiendi cauſſa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii ſperas. non medicus, ſed aeger hic habitat. Malo illa, cum diſceſſeris, dicas: ego iſtum beatum hominem putabam, et eruditum: erexeram aures. deſtitutus ſum, nihil vidi, nihil audivi, quod concupiſcerem, ad quod reverterer. Si hoc ſentis, ſi hoc loqueris, aliquid profectum eſt. Malo ignoſcas otio meo, quam invideas. Otium, inquis, Seneca, mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo majora agas et pulchriora, quam quae reliquiſti. Pulſare ſuperbas potentiorum fores, digerere in litteram [i] ſenes orbos, plurimum in foro poſſe, invidioſa potentia ac brevis eſt, et, ſi verum aeſtimes, ſordida. Ille me gratia forenſi longe antecedit. ille ſtipendiis militaribus et quaeſita per hoc dignitate. [k] ille clientum turba. hujus turbae par eſſe non poſſum, hujus gratiae. Tanti

g *fabulam impoſuit*] ut in hominum ore eſſet effecit.

h *Cauſſariae partes*] cauſſarii in militia, qui cauſſam commeatus aut vacationis militiam allegant, inde *cauſſarii* pro aegris et affectis.

i *digerere in litteram*] catalogum conficere ſalutandi cauſſa, ut officiis haereditatem captares.

k *quaeſita per hoc dignitate*] nam qui primum pilum duxerant equites fiebant, et qui tribunatu militum functi Senatores. Supra Ep. 47. *Lipſ.*

Tanti eſt [l] ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur. Utinam quidem hoc propoſitum ſequi olim fuiſſet animus tibi! utinam de vita beata non in conſpectu mortis ageremus! ſed nunc quoque non moremur. Multa enim, quae ſupervacua eſſe et mimica, credituri fuimus rationi, nunc experientiae credimus. Quod facere ſolent qui ſerius exeunt, et volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. haec aetas optime facit ad haec ſtudia: jam deſpumavit, jam vitia primo fervore adoleſcentiae indomita laſſavit: non multum ſupereſt, ut exſtinguat. Et quando, inquis, tibi proderit iſtud, quod in exitu diſcis, aut in quam rem? in hanc, ut exeam melior. Non eſt tamen quod exiſtimes, ullam aetatem aptiorem eſſe ad bonam mentem, quam quae ſe multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit: quae ad ſalutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc eſt hujus [m] boni tempus. quisquis ſenex ad ſapientiam pervenit, annis pervenit. [n]

EPISTOLA LXIX.

Loca non mutanda, ſed magis quieſcendum corpore ut et animus poſſit. Hunc in ſalutari ſtudio defigendum, et quae avocent, vitanda.

Mutare te loca, et in alium de alio tranſilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio, inſtabilis animi eſt. coaleſcere otio non potes, niſi deſinas circumſpicere et errare. Ut animum poſſis continere, prius corporis tui fugam ſiſte. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non eſt quies, et vitae prioris oblivio. Sine dediſcere oculos tuos: ſine aures aſſueſcere ſanioribus verbis. quoties proceſſeris, in ipſo tranſitu aliqua quae renovent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exurere conatur, evitanda eſt omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudeſcit: ita qui deponere vult deſideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, et oculos, et aures ab his quae reliquit, avertat. Cito rebellat affectus: quocumque ſe verterit, pretium aliquod praeſens occupationis ſuae adſpiciet. Nullum ſine auctoramento [o] malum

l *Tanti eſt*] cum geſtu proferendum, nihili eſt.

m *Hoc eſt hujus boni tempus*] Alii legunt: Hoc eſt *brevis* hujus boni tempus.

n *annis pervenit*] i. e. beneficio annorum, cum beneficio rationis pervenire ad eam potuiſſet.

o *ſine auctoramento*] ſine mercede et pretio.

malum est. Avaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram et plausum, et ex hoc potentiam, et quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hic tibi gratis vivendum est. Vix effici toto seculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur, et jugum accipiant: nedum, si tam breve tempus intervallo discindimus. Unam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia et intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, ut mortem et excipias, et si ita res suadebit, arcessas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cujusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. [p] Illud praeterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die [q] moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est.

EPISTOLA LXX.

Pompejis se fuisse, et praeteriti temporis admonitu, sensisse ejus fugam. Mortem instare, portum nempe jactationum. neque timendam, neque appetendam, aut sumendam; nisi interdum. et quando? cum ratio, non impetus suadebit. Pluria et perpulchra in hunc sensum.

Post longum intervallum Pompejos tuos [r] vidi. in conspectum adolescentiae meae reductus sum. quidquid illic juvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, et paulo ante fecisse. Praenavigamus, mi Lucili, vitam; et quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

— — *Terraeque urbesque recedunt:*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter juvenem et senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. novissime incipit ostendi publicus finis [s] generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito navigavit. Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, et tranquillitatis lentissimo taedio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem eve-

p *sua morte*] hoc est quam naturae necessitas imponat, quaeque adeo veniat non arcessita.

q *suo die*] inevitabili necessitate sibi destinato.

r *Pompejos tuos*] villam cui nomen *Pompeji.*

s *publicus finis*] h. e. communis, mors scilicet.

evenire nobis puta. alios vita velociſſime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit et coxit. quae, ut ſcis, non ſemper retinenda eſt. Non enim vivere bonum eſt, ſed bene vivere. Itaque ſapiens vivit, quantum debet, non quantum poteſt. Videbit ubi victurus ſit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat ſemper, qualis vita, non quanta ſit. Si multa occurrunt moleſta, et tranquillitatem turbantia, emittit ſe: nec hoc tantum in neceſſitate ultima facit, ſed cum primum illi coeperit ſuſpecta eſſe fortuna, diligenter circumſpicit, nunquid illo die deſinendum ſit. Nihil exiſtimat ſua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex ſtillicidio [t] poteſt perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, eſt effugere male vivendi periculum. Itaque effeminatiſſimam vocem illius Rhodii [u] exiſtimo, qui cum in caveam conjectus eſſet a tyranno, et tanquam ferum aliquod animal aleretur, ſuadenti cuidam ut abſtineret cibo: Omnia, inquit, homini, dum vivit, ſperanda ſunt. Ut ſit hoc verum, non omni pretio vita emenda eſt. Quaedam, licet magna, licet certa ſint, tamen ad illa turpi infirmitatis confeſſione non veniam. Ego cogitem, in eo qui vivit, omnia poſſe fortunam, potius quam cogitem, in eo qui ſcit mori, nihil poſſe fortunam? Aliquando tamen, etiam ſi certa mors inſtabit, et deſtinatum ſibi ſupplicium ſciet, non commodabit poenae ſuae manum. Stultitia eſt, timore mortis mori. venit qui occidat. Exſpecta. quid occupas? quare ſuſcipis alienae crudelitatis procurationem? utrum invides [v] carnifici tuo, an parcis? [x] Socrates potuit abſtinentia finire vitam, et inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere, et in exſpectatione mortis exegit: non hoc animo, tanquam omnia fieri poſſent, tanquam multas ſpes tam longum tempus reciperet, ſed ut praeberet ſe legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat ſtultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia gravis fe-

 mina

t *ex ſtillicidio*] utpote ex quo aqua guttatim defluat. ideoque non multum perit licet breviori tempore ſtillet. Sic cum vita comparatum, non multum perdimus, utcunque brevis vita cito fluere deſinat.

u *Rhodii*] Teleſphori, qui a Lyſimacho in caveam conjectus eſt. vid. de Ira L. 3. C. 17.

v *invides*] ne te interfeciſſe gloriae ſibi ducat.

x *parcis*] ne interficiendi moleſtiam ſubeat.

mina, amita Drufi Libonis fuit, adolefcentis tam ftolidi, quam nobilis, majora fperantis, quam aut illo feculo quisquam fperare poterat, aut ipfe ullo. [y] cum aeger a fenatu in lectica relatus effet, non fane frequentibus exfequiis, [z] (omnes enim neceffarii deferuerant impie, jam non reum, fed funus) habere coepit confilium, utrum concifceret fibi mortem, an exfpectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum [a] negotium agere? Non [b] perfuafit. manus fibi attulit, nec fine cauffa. Nam poft diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, fi vivit, alienum negotium agit. [c] Non poffis itaque de re in univerfum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda fit, an exfpectanda. Multa enim funt, quae in utramque partem trahere poffunt. Si altera mors cum tormento, altera fimplex et facilis eft, quid ni huic injicienda fit manus? Quemadmodum navim eligam navigaturus, et domum habitaturus, ita mortem utique qua fum exiturus e vita. [d] Praeterea, quemadmodum non utique melior eft longior vita, fic pejor utique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: five ferrum appetit, five laqueum, five aliquam potionem venas occupantem, pergat, et vincula fervitutis abrumpat. Vitam et aliis approbare quisque debet. mortem fibi. optima eft, quae placet. Stulte haec cogitantur: Aliquis dicet me parum fortiter feciffe, aliquis nimis temere, aliquis fuiffe aliquod genus mortis animofius. Vis tu cogitare [e] id in manibus effe confilium, ad quod fama non pertinet? [f] hoc unum intuere, ut te fortunae quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male exiftiment. Invenies etiam profeffos fapientiam, qui vim afferendam vitae fuae negent, et nefas judicent ipfum interemptorem fui fieri. exfpectandum

y *aut ipfe ullo*] tam erat ftolidus, ut quaecunque etiam ingruerent tempora, nihil magni ipfi promitti poffet, res novas tamen moliebatur, propterea accufatus, v. Tacit. Ann. II.

z *exfequiis*] ita vocat ejus deductionem; deducere enim Patronos folebant et comitari fui clientes, quoniam mortuo homo fatuus non erat abfimilis. Alii tamen legunt *obfequiis*.

a *alienum*] carnificis nempe.

b *Non perfuafit*] Alii tantum legunt *perfuafit*.

c *alienum negotium agit*] dum nimirum agit vitam, quae non ejus jam amplius eft, quippe alterius poteftati obnoxia. Nimirum ut Stoicus non omnino Domitii factum Seneca improbat.

d *exiturus e vita*] Alii addunt *meliorem*.

e *Vis tu cogitare*] h. e. non fubit animum? an non cogitas?

f *fama non pertinet*] quid enim ad mutuum fama?

dum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertatis [g] viam claudere. Nil melius aeterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exspectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, et adversa discutere? Hoc est unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanae sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive. non placet? licet eo reverti unde venisti. Ut dolorem capitis levares, sanguinem saepe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus est vasto vulnere dividere praecordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: et puncto [h] securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci et consuetudo, etiam inter injurias, detinet. Vis adversus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus habita: propone tibi, quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in supervacuum. adversus paupertatem praeparatus est animus? permansere divitiae. ad contemptum nos doloris armavimus? nunquam a nobis exiget hujus virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria pateremur, praecepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Hujus unius rei [i] usum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanae claustra perrumperent. non est quod judices, hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit. cum vilissimae sortis homines ingenti impetu in tutum evaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obvia quaeque rapuerunt, et quae natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, unus e Germanis, cum ad matutina spectacula [k] pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscoe-

g *libertatis*] Alii legunt *libertati.*

h *puncto*] propriissime: si unica enim vice te pungas anima abit.

i *Hujus unius rei*] exercitationis illius qua mori discimus.

k *matutina spectacula*] vide supra Ep. 7.

na adhaerente ſpongia poſitum eſt, totum in gulam farſit, et vi praecluſis faucibus ſpiritum eliſit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorſus. Parum munde, et parum decenter. Quid eſt ſtultius, quam faſtidioſe mori? O virum fortem! o dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio uſus eſſet! quam animoſe in profundam ſe altitudinem maris, aut abſciſſae rupis, immiſiſſet! Undique deſtitutus invenit, quemadmodum ad mortem ſibi deberet, et telum: ut ſcias ad moriendum nihil aliud in mora eſſe, quam velle. Exiſtimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique viſum erit, dum hoc conſtet, praeferendam eſſe ſpurciſſimam mortem ſervituti mundiſſimae. Quoniam coepi ſordidis exemplis uti, perſeverabo. plus enim a ſe quisque exiget, ſi viderit hanc rem etiam a contemptiſſimis poſſe contemni. Catones, Scipionesque, et alios, quos audire cum admiratione conſuevimus, ſupra imitationem poſitos putamus: jam ego iſtam virtutem habere tam multa exempla in ludo beſtiario, quam in ducibus belli civilis oſtendam. Cum adveheretur nuper inter cuſtodias quidam ad matutinum ſpectaculum miſſus, tanquam ſomno premente nutaret, caput usque eo demiſit, donec radiis [l] inſereret, et tamdiu ſe in ſedili ſuo tenuit, donec cervicem circumactu rotae frangeret. eodem vehiculo quo ad poenam ferebatur, poenam effugit. Nihil obſtat, erumpere et exire cupienti. In aperto nos natura cuſtodit. [m] Cui permittit neceſſitas ſua, circumſpiciat exitum mollem. cui ad manum plura ſunt, per quae ſeſe aſſerat, is delectum agat, et qua potiſſimum liberetur conſideret: cui difficilis occaſio eſt, is proximam quamque pro optima arripiat, ſit licet inaudita, ſit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis ſtimulos adegit dolor, excitentur, et intentiſſimas cuſtodias fallant? Ille vir magnus eſt, qui mortem ſibi non tantum imperavit, ſed invenit. [n] Ex eodem tibi munere [o] plura exempla promiſi. Secundo [p] Naumachiae ſpectaculo, unus e barbaris lanceam, quam in adverſarios acceperat, [q] totam jugulo

l *radiis*] rotae nimirum.

m *In aperto nos natura cuſtodit*] quaſi dicat liberi ſumus, et natura in aperto non in clauſo nos habet. *Lipſ.*

n *ſed invenit*] ſi ſerio enim ſibi mortem imperaverit, facile inveniet; ſi non invenit, non imperavit ſerio, adeoque magnus non eſt.

o *munere*] ſpectaculis, quae munera ſunt.

p *Secundo*] bis enim Nero hoc ſpectaculum edidit.

q *in adverſarios acceperat*] acceperat

gulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium jam dudum effugio? quare ego mortem armatus [r] exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. [s] Quid ergo? quod animi perditi noxiosique [t] habebunt, [u] non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio, et magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eumdem. nihil autem interesse, unde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, ut, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potes, fac quemadmodum potes, et quidquid obvenerit ad vim adferendam tibi, invadas. Injuriosum est rapto vivere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

EPISTOLA LXXI.

Summum Bonum in oculis habendum, eo singula consilia vel actiones referendas. Quod igitur illud? unum honestum. Adulterant, qui Externa miscent: quia in solo animo haeret. Deinde, Bona paria esse: et Contemptum a claritate non differre, si utrumque ex Honesto. Catonem dat exemplum, et (o pulchre!) dilatat. Mortem honestam a vita tali, non item differre: contra Academicos, qui gradus faciunt Beatitatis. Non esse, nec illam, nec Honestum intendi. Itaque in eculeo, Beatissimo esse licere. Itane? non pallebit, tremet, dolebit? Imo (a natura enim ista:) sed haec omnia animi robore vincet. Nec tamen statim omnes. discrimina sunt inter Sapientes, aut Studiosos Lege sodes, attende, mirare.

Subinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi. cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum jam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: et hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod ajunt, sub manu [v] nascatur. Quemadmodum autem inveniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum, et propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus.

perat ut ea in adversarios uteretur.

r *armatus*] cum arma quibus eam arcessere possint ad manum sint.

s *quam occidere*] hoc enim vulgo in spectaculis discunt.

t *animi perditi noxiosique*] quales sunt bestiariorum illorum, et gladiatorum abjectissimi hominum generis.

u *habebunt*] Sic etiam *Gronov.* Alii autem legunt *habent.*

v *sub manu*] Alii omittunt.

mus. non disponet singula, [x] nisi cui jam vitae suae summa proposita est. Nemo quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: et tunc dirigere, et moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. [y] Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem evenit, ut quaedam scire se nesciant. quemadmodum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere? cum possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est: et quod magis admireris, Unum bonum est, quod honestum est: cetera falsa et adulterina bona sunt. Haec si persuaseris tibi, et virtutem adamaveris, (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: et torqueri, si modo jacueris ipso torquente securior: et aegrotare, si non maledixeris fortunae, si non cesseris morbo. Omnia denique quae ceteris videntur mala, et mansuescent, et in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: et omnia incommoda suo jure bona vocabuntur, quae modo virtus honestaverit. Multis videmur [z] majora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respiciunt, revertantur ad animum: jam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, et relinque istum ludum litterarium philosophorum, [a] qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt [b] et conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, et id agunt ut philosophia potius difficilis, quam magna [c] videa-

x *non disponet singula*] non recte utetur singularibus rebus.

y *suus ventus est*] suus h. e. ipsi secundus, ut quoque ipse uti possit.

z *videmur*] nos, Stoici, ex quorum sententia hactenus disputatum est.

a *ludum litterarium Philosophorum*] scholam Philosophorum litteras et verba non res docentem.

b *demittunt*] Alii legunt *diminuunt*.

c *potius difficilis quam magna*] *difficilem* ut eruditi videantur videri malunt, quam *magnam*, h. e. quae magnos hominibus animos addat.

videatur. Sequere illos, ſi quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philoſophiam revocavit ad mores, et hanc ſummam dixit eſſe ſapientiam, bona malaque diſtinguere. Ut ſis beatus, inquit, et te alicui ſtultum videri ſine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, et injuriam: tu tamen nihil patieris, ſi modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus eſſe, ſi fide bona vir bonus, ſine contemnat te aliquis. Hoc nemo praeſtabit, niſi qui omnia bona exaequaverit: quia nec bonum ſine honeſto eſt, et honeſtum in omnibus par eſt. Quid ergo? nihil intereſt inter praeturam Catonis, et repulſam? nihil intereſt utrum Pharſalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc ejus bonum, quo victis partibus non poteſt vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, et componeret pacem? Quidni par ſit? eadem enim virtute et mala fortuna vincitur, et ordinatur bona. virtus autem non poteſt major aut minor fieri. Unius ſtaturae eſt. Sed Cn. Pompejus amittit [d] exercitum, ſed illud pulcherrimum reipubl. praetextum, [e] optimates, et prima acies Pompejanarum partium, ſenatus ferens arma, uno praelio profligabuntur: et tam magni ruina imperii, in totum diſſiliet orbem. aliqua pars ejus in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hiſpania cadet. ne hoc quidem miſerae reip. continget, ſemel ruere. [f] Omnia licet fiant. Jubam in regno ſuo, non locorum notitia adjuvet, non popularium pro rege ſuo virtus obſtinatiſſima: Uticenſium quoque fides malis fracta deficiat, et Scipionem in Africa nominis ſui fortuna deſtituat: olim proviſum eſt, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus eſt tamen. Et hoc numera inter repulſas Catonis. tam magno animo feret, aliquid ſibi ad victoriam, quam ad praeturam obſtitiſſe. Quo die repulſus eſt, luſit: qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, praetura et vita excidere. omnia quae acciderent, ferenda eſſe perſuaſerat ſibi. Quid ni ille mutationem Reipubl. forti et aequo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra non caelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur. non ſemper tenebit hunc ordinem: ſed illum ex hoc curſu

d *amittit*] Alii fortaſſe melius legunt *amittet* quod etiam ſequentia, ubi ſemper in futuro loquitur, poſtulare videntur.

e *praetextum*] h. e. ornamentum, qui ſignificatus ex eo eſt, quod *praetexta* magiſtratus ornabantur, ut docet ad Scriptores H. A. Salmaſius.

f *ſemel ruere*] nam quoties in hac vel illa terrarum parte Pompejani ſuccumbunt, ruit, adeoque non ſemel ſed ſaepius ruit Reſpublica.

aliquis dies dejiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, exstingui. Quaecumque vides supra nos currere, et haec quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est. inaequalibus ista spatiis [g] eodem natura dimittit. quidquid est, non erit, nec peribit, sed resolvetur. Nobis solvi, perire est. [h] Proxima enim intuemur: ad ulteriora non prospicit mens hebes, et quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, et composita dissolvi, dissoluta componi: in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum aevum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quae usquam rerum potiuntur urbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaerentur, et vario exitii genere tollentur. alias destruent bella, alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, et magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cavernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? magnus animus Deo pareat: et quidquid lex universi jubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine ullo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, et revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis majus bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. [i] Idem esse dicebat Socrates veritatem et virtutem: [k] quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem, habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, et quae ex proposito sumenda sunt, et quae subita res [l] tulit. nam si hanc inaequalitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: et infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem: calamitosissi-

g *inaequalibus ista spatiis*] hoc est citius unum, sero magis alterum.

h *Nobis solvi, perire est*] hoc est nostra illa est falsa opinio. perire quae solvuntur.

i *non intenditur virtus*] non major est virtus inter videndum honeste, quam est si fortiter moriaris.

k *veritatem et virtutem*] Eo sensu quod virtus sit scientia, omni autem scientia veritas. *Lips.*

l *subita res*] casus.

tosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus servatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt; si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam et excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem saepe induunt generosae indolis juvenes, quos alicujus honestae rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, et tradet: persuadebit unum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. quam si flectes, quidquid ex illa mutaveris, injuria est recti. [m] Idem ergo de virtute dicemus: et haec recta est. flexuram non recipit. rigidari [n] quidem, amplius intendi non potest. Haec de omnibus rebus judicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quae ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. Jacere in convivio, et torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Jacere in convivio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. haec ubicumque apparuit, omnia ejusdem mensurae ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse adversa fortiter portantis, et prospera honeste judicantis: quod dicam paria bona esse ejus qui triumphat, et ejus qui ante currum vehitur, invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari juvat, aliquando etiam libet? Luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicii loco labor est, delicatus miseretur industrii, desidioso studere torqueri est. Eodem modo haec, ad

m *injuria est recti*] non *minus recta* evadit regula mutata, sed plane *non recta*, adeoque non intendi vel remitti rectitudo potest.

n *rigidari*] obfirmari, indurari. Ut regula ex metallo confecta crebro mallei ictu rigidior non rectior fieri potest. *Gruterus.* Alii tamen legunt *Rigida est, amplius etc.*

ad quae omnes imbecilli ſumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum ſit vino carere, aut prima luce excitari. Non iſta difficilia ſunt natura, ſed nos fluidi et enerves. Magno animo de rebus magnis judicandum eſt: alioqui videbitur illarum vitium eſſe quod noſtrum eſt. Sic quaedam rectiſſima, cum in aquam demiſſa ſunt, ſpeciem curvi, praefractique viſentibus reddunt. Non tantum quid videas, ſed quemadmodum, refert. animus noſter ad vera perſpicienda caligat. Da mihi adoleſcentem incorruptum, et ingenio vegetum, dicet fortunatiorem ſibi videri, qui omnia rerum adverſarum onera rigida cervice ſuſtollit, qui ſupra fortunam exſtat. Non mirum eſt, in tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi ſtare, ubi omnes jacent. Quid eſt in tormentis, quid eſt in aliis quae adverſa appellamus, mali? hoc, ut opinor, ſuccidere mentem, et incurvari, et ſuccumbere: quorum nihil ſapienti viro poteſt evenire. Stat rectus ſub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quae ferenda ſunt, diſplicet. Nam quidquid cadere in hominem poteſt, in ſe cecidiſſe non queritur. vires ſuas novit: ſcit ſe eſſe oneri ferendo. Non educo ſapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, ſicut ab aliqua rupe nullum ſenſum admittente ſubmoveo. memini ex duabus partibus illum eſſe compoſitum. Altera eſt irrationalis. haec mordetur, uritur, dolet: altera rationalis. haec inconcuſſas opiniones habet, intrepida eſt, et indomita. In hac poſitum eſt ſummum illud hominis bonum. quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio eſt: cum vero perfectum eſt, immota illa ſtabilitas eſt. Itaque inchoatus, ° ad ſumma procedens, cultorque virtutis, etiamſi appropinquat perfecto bono, ſed ei nondum ſummam manum impoſuit, ibi interim ceſſabit, et remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgreſſus eſt; etiam nunc verſatur in lubrico. beatus vero, et virtutis exactae, tunc ſe maxime amat, cum fortiſſime expertus eſt: et metuenda ceteris, ſi alicujus honeſti officii pretia ſunt, non tantum fert, ſed amplexatur. multoque audire mavult, Tanto melior, quam Tanto felicior. Venio nunc illo, quo me vocat exſpectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus noſtra videatur, et tremet ſapiens, et dolebit, et expalleſcet: hi enim omnes corporis ſenſus ſunt. Ubi ergo eſt origo calamitatis? ubi illud malum

° *inchoatus*] opponitur τετελειωμένω ſ. perfecto.

lum verum eſt: illic ſcilicet, ſi iſta animum detrahunt, ſi ad confeſſionem ſervitutis adducunt, ſi illi poenitentiam ſui [p] faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi profeſſi ſapientiam, leviſſimis nonnunquam minis exterriti ſunt. Hoc loco noſtrum vitium eſt, qui quod dicitur de ſapiente, exigimus et a proficiente. Suadeo adhuc mihi iſta quae laudo, nondum perſuadeo: etiamſi perſuaſiſſem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes caſus procurrerent. Quemadmodum lana quosdam colores ſemel ducit, quosdam niſi ſaepius macerata et recocta non perbibit: ſic alias diſciplinas ingenia cum accepere, protinus praeſtant: haec niſi alte deſcendit, et diu ſedit, animum non coloravit, ſed infecit, nihil ex his quae promiſerat, praeſtat. Cito hoc poteſt tradi, et pauciſſimis verbis, unum bonum eſſe virtutem: nullum certe ſine virtute: et ipſam virtutem in parte noſtri meliore, id eſt, rationali poſitam. Quid erit haec virtus? judicium verum, et immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis ſpecies, quae impetum movet, redigetur ad liquidum. [q] Huic judicio conſentaneum erit, omnia quae virtute contacta ſunt, et bona judicare, et inter ſe paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona ſunt, ſed in totum non ſunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter ſe intervallis diſtabunt, alia majora, alia minora erunt. Et in ipſis ſapientiam ſectantibus magna diſcrimina eſſe, fateamur neceſſe eſt. alius jam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, ſed non pertinaciter: cedunt enim nimio ſplendore praeſtricti. alius in tantum, ut poſſit cum illa conferre vultum: ſi jam pervenit ad ſummum, et fiduciae plenus eſt. Imperfecta neceſſe eſt labent, et modo prodant, [r] modo ſublabantur, aut ſuccidant. Sublabentur autem, niſi ire et niti perſeveraverint: ſi quidquam ex ſtudio et fideli intentione laxaverint, retro eundum eſt. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. Inſtemus itaque, et perſeveremus. plus quam profligavimus, reſtat: ſed magna pars eſt profectus, velle proficere. Hujus rei conſcius mihi ſum: volo, et tota mente volo. Te

p *poenitentiam ſui*] h. e. decretorum ſuorum, ſicut Bruto morituro, qui virtutem accuſat. *Lipſ.*

q *redigetur ad liquidum*] ut ita impellere fortiter, ſicut dura et ſolida faciunt, nequeat.

r *prodant*] ſ. legendum *procedant.* Sic in ſequente epiſtola eum qui imperfectus adhuc eſt *procedentis ſapientiae virum* appellat, eumque opponit ei cujus conſummata ſit ſapientia.

Te quoque instinctum esse, et magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit; alioqui mora est, et quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. Quando continget contemnere utramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, et sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quaeris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dahas [s] bellicosum jacet: sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPISTOLA LXXII.

Differt petitionem Lucilii. ex occasione, differri a nobis Boni studium: male. huic uni, omissis aliis, vacandum est. Nihil incidere, quod impediat. Sapienti quidem: aliqua Proficienti. Discrimen inter utrosque. Externa nec addere, nec demere: Sapienti, semper se contento.

Quod quaeris a me, liquebat mihi; si remeditari possem: [t] sed diu non retentavi memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. quod evenit libris situ cohaerentibus, [u] hoc evenisse mihi sentio: explicandus [v] est animus, et quaecumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in praesentia differamus: multum enim operae, multum diligentiae poscit. Cum primum longiorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus sumam. Quaedam enim sunt, quae possis, et in cisio scribere: quaedam lectum, et otium, et secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, et quidem totis. nunquam enim non succedent occupationes novae. serimus illas: itaque ex una exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: et si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum vacueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia usque ad longissimos humani aevi terminos vita protenditur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas. non enim ubi inter-

s *Dahas*] Alii habent *Dacas*, sine dubio rectius.

t *si remeditari possem*] Alii habent: *si reminiscerer*.

u *situ cohaerentibus*] quod facile in illis voluminibus. *Lips.*

v *explicandus*] adhuc alludit ad volumina ista, quae convoluta proprie explicari dicuntur.

interrupta est manet, sed eorum more, quae intènta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandae, sed submovendae sunt. tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. Atqui multi inter illa non student, propter quae studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cujus animus in omni negotio laetus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur laetitia: sapienti vero contexitur gaudium, nulla rumpitur causa, nulla fortuna: semper et ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec favorem fortunae, aut hominis exspectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret. [x] ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit: sed id leve, et quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum ejus illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quaedam pustularum, et ulcuscula: nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae virum, et alium procedentis, [y] quod inter sanum, et ex morbo gravi ac diutino emergentem. cui sanitatis loco est, levior accessio. [z] Hic, nisi attendit, subinde gravatur, et in eadem revolvitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non praestat. saepe ad eumdem quem advocaverat, [a] excitatur: [b] animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est; si confidit sibi; si scit, omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. [c] cujus perpetua futura laetitia est, is suo gaudeat. Omnia autem

quibus

x *exiret ex animo, si intraret*] si *intraret*, hoc est externa esset, exiret ex animo sapientis, ab ipso exalare jussa, cum non sit viri sapientis animum externis bonis occupare, sed suam intra sese felicitatem querere.

y *procedentis*] quem inchoatum supra Ep. 71. vocabat, *procedentis sapientiae* virum hic vocat, ut qui summum nondum attigerit adeoque *procedere* et ultra niti debeat.

z *levior accessio*] morbi scilicet, quam paroxysmum appellant Medicorum filii.

a *advocaverat*] legendum: *avocaverat* sc. a praesenti dolore et morbo nisi malis: *adjuverat*. *Gronov.*

b *excitatur*] revocatur. Alii autem sine dubio rectius legunt: *saepe ad eundem quem excitaverat, advocatur.*

c *cui quid — — est*] Alii sic habent: *cui quid abscedere non potest, id perpetuum est.*

quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed haec quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit. haec est etiam quae externa commendet, quorum avidus usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquando canem missa a domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum devorat, et semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis. quidquid exspectantibus fortuna projecit, id sine ulla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti et attenti. Hoc sapienti non evenit: plenus est. etiam si quid obvenit, secure excipit, ac reponit. laetitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluptatem, [d] habet profectum, sed cui multum desit a summo? hic deprimitur alternis, et extollitur, ac modo in caelum allevatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud Chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiae alludunt: quam non quidem contigerunt, [e] in conspectu tamen, et ut ita dicam, sub ictu habent: [f] hi non concutiuntur; ne defluunt quidem: nondum in sicco, jam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoquo sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendae sunt: si semel intraverint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. melius non incipient, quam desinent.

EPISTOLA LXXIII.

Philosophos non esse contumaces. Parere magis, et amare Principes, quam illos ambitiosos, aut Palatinos. Nam isti appetunt, invident, semper inquieti, et saepe irati. Illi autem, amant, quia in quiete sub iis sunt; et tales sunt, id est, bonarum mercium pleni. Imputant etiam hoc beneficium, etsi pluribus contingat. Hortatur deinde assurgere ad Virtutem, id est, Deum. Nam Sapientem (Stoica superbia) vel illi parem.

Errare mihi videntur, qui existimant, philosophiae fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios, et contemptores magistratuum ac regum, eorumve per quos

d *bonam voluptatem*] Sic etiam Gronov. Alii autem legunt *voluntatem.*

e *contigerunt*] Alii habent *attigerunt.*

f *sub ictu habent*] a sagittariis ductum, qui emissuri telum ad scopum, nondum emisere tamen, adeoque sub ictu eum quasi habent. *Lips.*

quos publica administrantur. E contrario enim, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus praestant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene vivendi aditum confert [g] securitas publica, necesse est auctorem hujus boni, ut parentem colant: multo quidem magis, quam illi inquieti, et in medio positi; [h] qui multa principibus debent, sed multa et imputant: [i] quibus nunquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quae crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec ullum habet malum cupiditas majus, quam quod ingrata est. Adjice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed a quibus vincatur, adspicit: et illis non tam jucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. [k] Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper a fine. [l] At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit et curiam et forum, et omnem administrationem reip. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum [m] testimonium reddit, et magnam rem nescientibus [n] debet. Quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitiis exuit: sic et his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se judicat, ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura et pretiosiora illo mari vexit: et animosius a mercatore, quam a vectore solvitur votum: et ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras et auro pensanda portabat, quam qui vilissima quaeque et saburrae loco futura congesserat: sic hujus pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illa bene utun-

g *quibus ad propositum bona vivendi aditum confert*] ex Cod. Erfurtensi: *quibus altum otium ad propositum bene vivendi confert*, restituit *Gronov.*

h *in medio positi*] non seducti et a turba remoti. *Lips.*

i *multa et imputant*] officia principibus praestantes, quibus bene mereri de iis se putant.

k *respicit*] ad eos qui sequuntur et inferiores sunt, sed prospicit ad eos qui praecedunt.

l *incipit semper a fine*] finis unius est initium alterius. Hoc cupitum habeo, aliud cupio, et fit series infinita. *Lips.*

m *gratuitum*] mercede et beneficiis non emtum. *Lips.*

n *nescientibus*] quia nec sciunt Principes aut intendunt illi se hoc praestare. *Lips.*

utuntur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior ° bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quae vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis judicet. Soli lunaeque plurimum debeo: et non uni mihi oriuntur. anno, temperantique annum Deo, privatim obligatus sum: quamvis nihil p in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille sapiens nihil judicat suum magis, quam cujus illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiam quod ex minima portione commune est. Adjice nunc, quod magna et vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est: epulum et visceratio, et si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at haec individua bona, pax, et libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda moenia, et multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene solvere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cujus administratione ac providentia contingit illi pingue otium, et arbitrium sui temporis, et imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboee, Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus. —

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boves (ut cernis) et ipsum
Ludere quae vellem, calamo permisit agresti:

quanti aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, et te in caelum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, Jovem plus non posse quam bonum virum. Plura Jupiter habet, quae praestat hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior.

o *operosior*] ob ambitiones nimirum, lites forenses etc.

p *nihil*] idem quod non. Alii etiam habent *non*.

pletior. non magis, quam inter duos, quibus par ſcientia regendi gubernaculum eſt, meliorem dixeris, cui majus ſpecioſiusque navigium eſt. Jupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus eſt. Sapiens nihilo ſe minoris aeſtimat, quod virtutes ejus ſpatio breviore clauduntur. Quemadmodum ex duobus ſapientibus, qui ſenior deceſſit, non eſt beatior eo, cujus intra pauciores annos terminata virtus eſt: ſic Deus non vincit ſapientem felicitate, etiam ſi vincit aetate. non eſt virtus major, quae longior. Jupiter omnia habet: ſed nempe aliis tradidit habenda. ad ipſum hic unus uſus pertinet, quod utendi etiam omnibus cauſſa eſt: ſapiens tam aequo animo omnia apud alios videt, contemnitque quam Jupiter. et hoc ſe magis ſuſpicit, quod Jupiter uti illis non poteſt, ſapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monſtranti pulcherrimum iter, et clamanti, Hac itur ad aſtra: hac, ſecundum frugalitatem; hac, ſecundum temperantiam; hac, ſecundum fortitudinem. Non ſunt dii faſtidioſi: non invidi: admittunt, et aſcendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imo (quod propius eſt) in homines venit. Nulla ſine Deo mens bona eſt. Semina in corporibus humanis divina diſperſa ſunt. quae ſi bonus cultor excipit, ſimilia origini prodeunt, et paria his ex quibus orta ſunt ſurgunt: ſi malus, non aliter quam humus ſterilis ac paluſtris, necat, ac deinde curat [q] purgamenta pro frugibus.

EPISTOLA LXXIV.

O pulchra, o honeſta Epiſtola! et de ipſo Honeſto. unum illud re Bonum eſſe: cetera, opinione. Qui tuto, qui ſecuro volet vivere, ſic ſentiat. Quid etiam? ſcutum in omnia fortuita promptum habeat, Deum ſequi. Objectiunculis quibusdam deinde reſpondet: poſtremo, vitam beatam, ut circulum eſſe; in parvo, in magno, perfectam: nihil addi, nihil detrahi ab Externis. Iterandum eſt, o pulchra, o honeſta! qui mentem talem habes, fruere.

Epiſtola tua delectavit me, et marcentem excitavit: memoriam quoque meam, [r] quae jam mihi ſegnis ac lenta eſt, evocavit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum

q *curat*] alii *creat.* Sed et *curat* ferri poteſt. Cum enim bonus cultor curare fruges debeat, iſte curam purgamentis impendit, i. e. paleas et ſtipulas habet pro frugibus. *Lipſ.*

r *memoriam quoque meam*] Ergo illud fuit, quod ſupra Epiſt. 72. quaerebatur, et negabat ſe memoriam retentaſſe. *Lipſ.*

ximum putes instrumentum beatae vitae hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. nam qui alia bona judicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbitrii fit. Hic amissis liberis moestus, hic solicitus aegris, hic turpibus et aliquam passis infamiam tristis. illum videbis alienae uxoris amore cruciari, illum suae. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat, undique impendens. nihil enim est, unde non subeat. Itaque ut in hostili regione versantibus, huc et illuc circumspiciendum est, et ad omnem strepitum circumagenda cervix: nisi hic timor e pectore ejectus est, palpitantibus praecordiis vivitur. Occurrent acti in exsilium, et evoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis gravissimum est) in divitiis inopes: [s] occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, pernitiosum optimis telum, inopinantes securosque disjecit, procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere; aut fulminis subiti, ad cujus ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis [t] tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aves, etiam inanis fundae sonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum est, nisi quod intrepidum. inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, et inexplicabilem fecit: una haec via est ad tuta vadenti, et externa despicere, et honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut ullum praeter illam bonum; ad haec quae a fortuna sparguntur, sinum expandit, et solicitus missilia ejus exspectat. [u] Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, et in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societa-

s *in divitiis inopes*] avari.

t *paremque passis*] parem ei quam passi sentiunt.

u *missilia ejus exspectat*] a ludis sumptum, in quibus tesserulae spargi donorum indices, aut ipsa etiam dona solebant. Quia ex alto mittebantur in sorte capientes *missilia* dicta. *Lips.*

cietate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa; ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam quia nimis captabantur, amissa, et dum avide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. Itaque prudentissimus quisque, cum primum induci videt munuscula, a theatro fugit, et scit magno parva constare. Nemo manum conserit cum recedente, nemo exeuntem ferit: circa praemium rixa est. Idem in his evenit, quae fortuna desuper jactat. aestuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum respicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quae cupiditates nostras irritant. ad paucos perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus cupimus: gaudemus si quid invasimus: invidentque alii, quos spes vana delusit. vilem praedam magno aliquo incommodo luimus, aut inde [v] fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, et demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, et ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat, primum male de providentia judicat: quia multa incommoda justis viris accidunt: et quia quidquid nobis dedit, breve est, et exiguum, si compares mundi totius aevo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum interpretes simus. querimur, quod non semper, et quod pauca nobis, et incerta, et abitura contingant. Inde est quod nec vivere, nec mori volumus. vitae nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Caussa autem est, quod non pervenimus ad illud bonum immensum et insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. Quaeris, quare virtus nullo egeat? praesentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede judicio: non pietas constabit, non fides: multa utramque praestare cupienti patienda sunt, ex his, quae mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quae periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quae pro maximis vulgus optat: perit gratia, et relatio gratiae. aestimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus.

Pp 3 Sed

[v] *aut inde*] legendum: *avidique. Lips.*

Sed ut illa praeteream, aut ista bona non sunt quae vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, et vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quae Deo desunt. Adjice, quod multa quae bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingant. Illa cibo avidius utuntur: Venere non aeque fatigantur: virium illis major est et aequabilior firmitas. sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt, et ex facili, sine ullo pudoris aut poenitentiae metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit, et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quae ratio dat: solida ac sempiterna, quae cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. cetera opinione bona sunt: et nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, et (ut nostra lingua [x] loquar) producta: [y] ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes: et sint apud nos, sed ita ut meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subjecta et humilia numerentur, propter quae nemo se attollere debeat. quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant: ut si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedant. Utamur illis, non gloriemur: et utamur parce, tanquam depositis apud nos, et abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. ipsa enim felicitas se, nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur; et ut non deseratur, affligitur. [z] Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quae eminuere, labun-

x *nostra lingua*] h. e, Stoicorum.

y *producta*] *προηγμένα* quae Cic. etiam L. 3. de finib. *producta* itemque *promota* vocat. divisit autem Zeno ea, quae neque bona neque mala sunt in *προηγμένα* *producta*. h. e. praeposita quae aliquis mallet habere quam non habere, qualia sunt ingenium, sanitas etc. *ἀπροηγμένα* h. e. *rejecta*, quae aliquis *amota* a se potius cuperet, qualia sunt stupor motus, et *media* sive neutra, quale v. g. digiti motus.

z *affligitur*] si non deserant, ipsa tamen in malum ei vertuntur.

labuntur, et illos degravant ipſa quae extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parſimoniam imponat. quoniam quidem licentia [a] opes ſuas praecipitat, atque urget: nec unquam immodica durarunt, niſi illa moderatrix ratio compeſcuit. Hoc multarum tibi urbium oſtendet eventus, quarum in ipſo flore luxurioſa imperia ceciderunt, et quidquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Adverſus hos caſus muniendi ſumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus eſt: intus inſtruamur. Si illa pars tuta eſt, pulſari homo poteſt, capi non poteſt. Quod ſit hoc inſtrumentum, ſcire deſideras? nihil indignetur ſibi accedere, ſciatque, illa ipſa quibus laedi videtur, ad conſervationem univerſi pertinere, et ex his eſſe, quae curſum mundi officiumque conſummant. Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc ſeipſum ſuaque miretur, quod non poteſt vinci, quod mala ipſa ſub ſe tenet, quod ratione, qua valentius nihil eſt, caſum doloremque et injuriam ſubigit. Ama rationem: hujus te amor contra duriſſima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas et inconſultus impetus praeſtat indomitas: juvenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri, quam ignium, miſit: ſpecies quosdam, atque umbra virtutis, in mortem voluntariam trudit. quanto his omnibus fortior ratio eſt, quanto conſtantior, tanto vehementior per metus ipſos et pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum eſſe aliud ab honeſto bonum. non faciet vos haec munitio tutos a fortuna, et immunes. Dicitis enim, inter bona eſſe liberos pios, et bene moratam patriam, et parentes bonos. horum pericula non poteſtis ſpectare ſecuri; perturbabit vos obſidio patriae, liberorum mors, parentum ſervitus. Quid adverſus hos pro nobis reſponderi ſoleat, ponam: deinde tunc adjiciam, quid praeterea reſpondendum putem. Alia conditio eſt in his, quae ablata in locum ſuum aliquid incommodi ſubſtituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exſtincta, caecitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus inciſis, ſed debilitas pro illa ſubit. Hoc periculum non eſt in his, quae paullo ante retulimus. quare? ſi amicum bonum amiſi, non eſt mihi pro illo perfidia patienda: nec ſi bonos liberos extuli, in illorum locum impietas ſuccedit. Deinde non amicorum ille, aut liberorum interitus, ſed corporum

 eſt.

a *licentia*] ſine modo creſcendi.

eſt. Bonum autem uno modo perit, ſi in malum tranſit, quod natura non patitur: quia omnis virtus et opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam ſi amici perierunt, etiam ſi probati reſpondentesque voto patris liberi: eſt quod illorum expleat locum. Quid ſit, quaeris? quod illos bonos fecerat, virtus. Haec nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, deſiderium omnium tollit; ſola ſatis eſt. Omnium enim bonorum vis et origo in ipſa eſt. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, ſi fons ex quo fluxerat, ſalvus eſt? Non dices vitam juſtiorem ſalvis liberis, quam amiſſis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honeſtiorem: ergo nec meliorem quidem. Non faciat collectio amicorum ſapientiorem, non facit ſtultiorem detractio? ergo nec beatiorem, aut miſeriorem. quamdiu ſalva fuerit virtus, non ſenties quid abſceſſerit. Quid ergo? non eſt beatior et amicorum et liberorum turba ſuccinctus? Quid ni non ſit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in ſuo modo permanet, utcumque fortuna ſe geſſit, ſive illi ſenectus longa contigit, ſive citra ſenectutem finitus eſt, eadem menſura ſummi boni eſt, quamvis aetatis diverſa ſit. Utrum majorem an minorem circulum ſcribas, ad ſpatium ejus pertinet, non ad formam. licet alter diu manſerit, alterum ſtatim obduxeris, et in eum in quo ſcriptus eſt pulverem [b] ſolveris, in eadem uterque forma fuit. Quod rectum eſt, nec magnitudine aeſtimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi poteſt. Honeſtam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, et in unum diem coge: aeque honeſta eſt. modo latius virtus funditur, regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque diſpenſat officia: modo arcto fine circumdatur paupertatis, exſilii, orbitatis: non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in privatum, ex regio in humilem ſubducitur, ex publico et ſpatioſo jure in anguſtias domus, vel anguli coit. Aeque magna eſt, etiam ſi in ſe receſſit, undique excluſa. nihilominus enim magni ſpiritus eſt et erecti, exactae prudentiae, indeclinabilis juſtitiae. Ergo aeque beata eſt: beatum enim illud in uno loco poſitum eſt, in ipſa mente, ſtabile, grande, tranquillum: quod ſine ſcientia divinorum humanorumque non poteſt effici. Sequitur illud, quod me reſponſurum

b *pulverem*] Mathematici veteres radio in pulvere ſcribebant, unde Ciceroni L. 2. de nat. Deorum *pulvis eruditus* mathematicas diſciplinas notat.

rum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat. non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim convenientia constat: omnia opera ejus cum ipsa concordant, et congruunt: haec concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio et solicitudo, et in ullo actu pigritia. Honestum enim securum et expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non et color ejus mutabitur, et vultus agitabitur, et artus refrigescent? et quidquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturae impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem: nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quae facienda erunt, audacter facit et prompte. Hoc enim stultitiae proprium quis non dixerit, ignave et contumaciter facere, quae facit, et alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus? Jam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque, contempta est, et ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde, dum exspectatur, quasi venisset urgetur: et quidquid ne patiatur timet, jam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa praecurrunt: quaedam enim segnitia nervis inest, et sine labore ullo lassitudo [c] et oscitatio et horror membra percurrens: sic infirmus animus, multo ante quam opprimatur malis, quatitur. praesumit illa, et ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec se tormento reservare, sed accersere sibi miserias, et admovere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, et se in illam seculo [d] post futuram solicitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter aegros, et captantes caussas doloris, vetera atque obliterata contristent. et quae praeterierunt, et quae futura sunt, absunt: neutra sentimus, non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

c *sine labore ullo lassitudo*] h. e. quae non ex labore adeoque ex morbo fit.

d *seculo*] ergo seculum hic pro anno trigesimo circiter, si vera lectio de *quinquagesimo* anno. *Lips.*

EPISTOLA LXXV.

Philoſophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renunciare. Praecipuum eſt, ſit vita ut ſermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus aſcenditur, et ſunt tres Proficientium claſſes.

Minus tibi accuratas a me epiſtolas mitti quereris. quis enim accurate loquitur, niſi qui vult putide loqui? Qualis ſermo meus eſſet, ſi una ſederemus, aut ambularemus; illaboratus et facilis: tales eſſe Epiſtolas meas volo, quae nihil habeant accerſitum, nec fictum. Si fieri poſſet, quid ſentiam oſtendere quam loqui mallem. Etiam ſi diſputarem, nec ſupploderem pedem, nec manum jactarem, nec attollerem vocem: ſed iſta oratoribus reliquiſſem, contentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſem, nec abjeciſſem. [e] hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa ſentire quae dicerem: nec tantum ſentire, ſed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos oſculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam ſancto et moderato, ſatis apparet affectus. Non mehercules jejuna eſſe et arida volo, quae de rebus tam magnis dicentur: neque enim philoſophia ingenio renuntiat: multum tamen operae impendi verbis non oportet. Haec ſit propoſiti noſtri ſumma: quod ſentimus, loquamur; quod loquimur, ſentiamus. Concordet ſermo cum vita. ille promiſſum ſuum implevit, qui et cum videas illum, et cum audias, idem eſt. Videbimus qualis ſit, quantus: unus ſit. [f] Non delectent verba noſtra, ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, aut ſi parata eſt, aut parvo conſtat, aſſit, et res pulcherrimas proſequatur. Sit talis, ut res potius quam ſe oſtendat. Aliae artes, ad ingenium totae pertinent: hic animi negotium agitur. Non quaerit aeger medicum eloquentem, ſed ſanantem: ſed ſi ita competit, ut idem ille qui ſanare poteſt, compte de his quae facienda ſunt diſſerat, boni conſulet: non tamen erit, quare gratuletur ſibi, quod inciderit in medicum etiam diſertum. hoc enim tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiam formoſus eſt. Quid aures meas ſcalpis? quid oblectas? aliud agitur. urendus, ſecandus, abſtinendus ſum. [g] Ad haec adhibitus es: curare debes morbum veterem, gravem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in peſtilentia medicus: circa verba occupatus es?

jam-

e *abjeciſſem*] triviali dicendi genere depreſſiſſem.

f *unus ſit*] convenientia ſit in vita.

g *abſtinendus ſum*] prohibendus a cibis noxiis, et diaeta proſcribenda.

jamdudum gaude, ſi ſufficis rebus. Quando multa diſces? quando quae didiceris affiges tibi, ita ut excidere non poſſint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriae tradidiſſe ſatis eſt: in opere tentanda ſunt. Non eſt beatus qui ſcit illa, ſed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus ſunt? ſtatim ab ſapientia praeceps eſt? Non exiſtimo. Nam qui proficit, in numero quidem ſtultorum eſt, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipſos quoque proficientes ſunt magna diſcrimina. In tres claſſes (ut quibusdam placet) dividuntur: primi ſunt qui ſapientiam nondum habent, ſed jam in vicinia ejus conſtiterunt. tamen etiam quod prope eſt, extra eſt. Qui ſint hi, quaeris? qui omnes jam affectus ac vitia poſuerunt: quae erant complectenda, didicerunt: ſed illis adhuc inexperta fiducia eſt. bonum ſuum nondum in uſu habent. Jam tamen in illa quae fugerunt, recidere non poſſunt: jam ibi ſunt, unde non eſt retro lapſus: ſed hoc illis de ſe nondum liquet, et quod in quadam epiſtola ſcripſiſſe me memini, ſcire ſe neſciunt. Jam contigit illis bono ſuo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus ſum, ita complectuntur, ut illos dicant jam effugiſſe morbos animi, affectus nondum, et adhuc in lubrico ſtare: quia nemo ſit extra periculum malitiae, niſi qui totam eam excuſſit. nemo autem illam excuſſit, niſi qui pro illa ſapientiam aſſumpſit. Quid inter morbos animi interſit et affectus, ſaepe jam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi ſunt inveterata vitia, et dura: ut avaritia, ut ambitio nimia: poſtquam haec animum implicuerunt, et perpetua eſſe mala ejus coeperunt. Ut breviter finiam, morbus eſt judicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda ſint, quae leviter expetenda ſunt. vel, ſi mavis, ita finiamus: nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus, ſunt motus animi improbabiles, [h] ſubiti et concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum. ſicut diſtillatio una, nec adhuc in morem adducta tuſſim facit; aſſidua et vetus, phthiſin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos ſunt: affectus adhuc ſentiunt, perfecto proximi. Secundum genus eſt eorum, qui et maxima animi mala et affectus depoſuerunt, ſed ita ut non ſit illis ſecuritatis ſuae certa poſſeſſio: poſſunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa et magna vitia eſt,

h *improbabiles*] qui probandi non ſint.

eſt, ſed non extra omnia. effugit avaritiam; ſed iram adhuc ſentit. jam non ſollicitatur libidine; ſed habet etiamnum ambitionem. jam non concupiſcit; ſed adhuc timet. et in ipſo metu ad quaedam ſatis firmus eſt, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, ſi in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque et aſſidua intentione ſtudii, ſecundus occupatur gradus: ſed nec hic quidem contemnendus eſt color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adſpice, quam nullum ſit nefas ſine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice privatimque peccetur: intelliges ſatis nos conſequi, ſi inter peſſimos non ſumus. Ego vero, inquis, ſpero me poſſe et amplioris ordinis fieri. Optarim hoc nobis magis, quam promiſerim. praeoccupati ſumus: ad virtutem contendimus, inter vitia diſtricti: pudet dicere, honeſta colimus, quantum vacat. At quam grande praemium nos exſpectat, ſi occupationes noſtras, et mala tenaciſſima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: ſciemus mortem malum non eſſe, deos malos non eſſe. Tam imbecillum eſt, quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Exſpectant nos, ſi ex hac aliquando faece in illud evadimus ſublime et excelſum, tranquillitas animi, et expulſis erroribus abſoluta libertas. Quaeris, quae ſit iſta? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in ſeipſum habere maximam poteſtatem. Inaeſtimabile bonum eſt, ſuum fieri.

EPISTOLA LXXVI.

Philoſophum ſe audire, et ſcholam adire. Conqueritur de hominum incuria vel ignavia, qui alia diſcunt, philoſophari negligunt. Ne tu ſic, o Lucili. propera, et Bonum diſce. quod Bonum? unum illud, Honeſtum. Et iterum argumentis evincit, tale eſſe; alia non eſſe. Laudabilis et ſapiens Epiſtola.

Inimicitias mihi denuntias, ſi quidquam ex his quae quotidie facio, ignoraveris. Vide quam ſimpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. Philoſophum audio, et quidem quintum jam diem habeo, ex quo in ſcholam eo, et ab octava diſputantem audio. Bona inquis, aetate.[1] Quid ni bona? quid autem ſtultius, quam quia diu

1 *Bona, inquis, aetate*] Ironice. Jam Senex enim Seneca haec agebat.

diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli [k] et juvenes? Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hac senescamus, hanc ut juvenes sequamur. In theatrum senex ibo, et in circum deferar, et nullum par sine me depugnabit. Ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quam diu nescias, et, si proverbio credimus, quam diu vivas. Nec ulli hoc rei magis convenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum vivas, quam diu vivis. Ego tamen hic aliquid et doceo. Quaeris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani, quoties scholam intravi. Praeter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum. Illud quidem farctum [l] est: et hoc ingenti studio, quis sit pithaules [m] bonus, judicatur: Habet tibicen quoque Graecus et praeco [n] concursum. At in illo loco, in quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: et hi plerisque videntur nihil boni negotii habere, quod agant: inepti et inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. aequo animo audienda sunt imperitorum convicia: et ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, et propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas: imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris. Quid exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet; nae levi quidem opera aut parvo labore cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. [o] Unum enim est bonum, quod honestum: in illis nihil invenies veri, nihil certi, quaecumque famae placent. Quare hoc unum sit bonum, quod honestum? dicam, quoniam me parum exsecutum priore epistola judicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas. Et ut in arctum, quae dicta sunt, contraham: omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum,

k *trossuli*] equites: qui cum maximam partem essent juvenes, pro juvenibus etiam vox sumitur.

l *farctum*] plenum, stipatum.

m *pithaules*] qui doliolo s. cado canit, nam et id genus inflatur modulato sicut utris, quem inflantes *os caulae* Graecis, Latinis *utricularii* sunt. *Lips.*

n *praeco*] publice laudes eorum qui in musicis certaminibus vicerant decantans.

o *omnia bona semel occupaturo*] utpote quae una virtute continentur.

num, velocitas cervum. [p] Quare fortia dorso jumenta sint, quaeris? quia eorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si investigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere et invadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? et leones. formosus est? et pavones. velox est? et equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quaero quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? et arbores. habet impetum et motum voluntarium? et bestiae, et vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilae, graviorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniae? Quid in homine proprium? Ratio. haec recta et consummata, felicitatem hominis implevit. Ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit, laudabilis est, et ad finem naturae suae pervenit, homini autem suum bonum ratio est; si hanc perfecit, laudabilis est, et finem naturae suae attigit. haec ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque unum bonum est in homine, quod unum hominis est. nunc enim non quaerimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: haec erit unum ejus bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo et probatur et improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, [q] frequens atrium, [r] sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, et avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo hoc unum est bonum hominis: quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac rejicitur. Quae conditio rerum, eadem et hominum est. Navis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec

p *cervum*] in priori editione erat servum, et sic etiam Gronov. quia autem sine dubio erat vitium typographicum, et alii habebant cervum; in textum recepi.

q *imagines multas*] h. e. nobilitatem antiquam, cujus signum erat et argumentum multae majorum imagines in atriis asservari, et funeribus praeferri solitae.

r *frequens atrium*] imaginibus hujusmodi refertum.

nec cui argenteum aut aureum roſtrum eſt, nec cujus tutela [s] ebore caelata eſt, nec quae fiſcis ac opibus regiis preſſa eſt: ſed ſtabilis, et firma, et juncturis aquam excludentibus ſpiſſa, ad ferendum incurſum maris ſolida, gubernaculo parens, velox, et non ſentiens ventum. Gladium bonum dices, non cui deauratus eſt baltheus, nec cui vagina gemmis diſtinguitur: ſed cui et ad ſecandum ſubtilis acies, et mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formoſa, ſed quam recta ſit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, [t] quod illi proprium eſt. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, a quam multis ſalutetur, quam pretioſo incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, ſed quam bonus ſit: bonus autem eſt, ſi ratio explicita et recta eſt, et ad naturae voluntatem accommodata. Haec vocatur virtus: hoc eſt honeſtum, et unicum hominis bonum. Nam cum ſola ratio perficiat hominem, ſola ratio perfecta beatum facit. hoc autem unum hominis bonum eſt, quo uno beatus efficitur. Dicimus et illa bona eſſe, quae a virtute profecta contactaque [u] ſunt, id eſt, opera ejus omnia. Sed ideo unum ipſa bonum eſt, quia nullum ſine illa eſt. Si omne in animo bonum eſt; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum eſt: validiorem autem animum, excelſiorem, et ampliorem, facit virtus. nam cetera quae cupiditates noſtras irritant, deprimunt quoque animum et labefaciunt: et cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum eſt, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae, honeſti ac turpis reſpectu, temperantur: ad haec, faciendi et non faciendi, ratio dirigitur. Quid ſit hoc, dicam. Vir bonus quod honeſte ſe facturum putaverit, faciet, etiam ſi laborioſum erit: faciet, etiam ſi damnoſum erit: faciet, etiam ſi periculoſum erit. rurſus quod turpe erit, non faciet, etiam ſi pecuniam affert, etiam ſi voluptatem, etiam ſi potentiam. Ab honeſto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla ſpe invitabitur. Ergo ſi honeſtum utique ſecuturus eſt, turpe itaque vitaturus: et in omni actu vitae ſpectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honeſtum, nec aliud malum quam turpe. Si una indepravata virtus eſt, et ſola permanet tenoris ſui, unum eſt bonum, virtus: cui jam acci-

s *tutela*] locus in prora ubi tutelares dii.

t *cui comparatur*] quod habet id quod illi proprium eſt.

u *contactaque*] *contagium* de rebus malis et noxiis alias dicitur. Alii tamen legunt *contractaque*.

accidere ne ſit bonum, non poteſt. Mutationis periculum effugit ſapientia. Sapientia non eripitur, ſapientia in ſtultitiam non revolvitur. Dixi, ſi forte meminiſti, concupita vulgo, et formidata, inconſulto impetu [v] plerosque calcaſſe. inventus eſt qui flammis imponeret manum: [x] cujus riſum [y] non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depopoſcerunt. Quod ſi hoc poteſt brevis obſtinatio animi, aliquo ſtimulo excitata: quanto magis virtus quae non ex impetu, nec ſubito, ſed aequaliter valet; cui perpetuum robur eſt? Sequitur, ut quae ab inconſultis ſaepe contemnuntur, a ſapientibus ſemper, ea nec bona ſint, nec mala. Unum ergo bonum ipſa virtus eſt, quae inter hanc fortunam et illam [z] ſuperba incedit, cum magno utriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum eſſe praeter honeſtum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, ſi quidquam extra ſe reſpexerit. Quod ſi eſt, rationi repugnat, ex qua virtutes ſunt; et veritati, quae ſine ratione non eſt. quaecumque autem opinio veritati repugnat, falſa eſt. Virum bonum, concedas neceſſe eſt, ſummae pietatis erga deos eſſe: itaque quidquid illi acciderit, aequo animo ſuſtinebit. ſciet enim id accidiſſe lege divina, qua univerſa procedunt. Quod ſi eſt, unum illi bonum erit, quod honeſtum: in hoc enim poſitum eſt et parere diis, nec excandeſcere ad ſubita, nec deplorare ſortem ſuam, ſed patienter excipere fatum, et facere imperata. Si enim ullum aliud eſt bonum quam honeſtum, ſequetur nos aviditas vitae, aviditas rerum vitam inſtruentium: quod eſt intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum eſt honeſtum, cui modus eſt. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, ſi ea bona ſunt, quorum nullus diis uſus eſt, tanquam pecunia et honores. Adjice nunc, quod ſi modo ſolutae corporibus animae manent, felicior illis ſtatus reſtat, quam eſt dum merſantur [a] in corpore. Atqui ſi iſta bona ſunt, quibus per corpora utimur, emiſſis erit pejus: quod contra fidem eſt, feliciores eſſe liberis,

v *inconſulto impetu*] non deliberato animo, et verae virtutis ſtimulis excitato.

x *flammis imponeret manum*] Mutius Scaevola.

y *cujus riſum*] ſervus qui in vindictam Domini Aſdrubalem interfeceret.. *Lipſ.*

z *hanc fortunam et illam*] ſecundam et adverſam.

a *merſantur*] ſic etiam Gronov. Alii tamen legunt *verſantur.*

beris, et in universum datis, [b] clausas et obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quae tam homini contingunt quam mutis animalibus, et muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum quam honestum. Haec quamvis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, et breviter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves et teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, et salutem omnium civium tua redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro rep. morieris etiamsi statim facturus hoc eris, [c] cum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore brevi ac exiguo capitur: et quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis juvat: et vir fortis et justus, cum mortis suae pretia ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, et periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis [d] maximum et ultimum praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quae dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur oblivio, et parum grata existimatio civium: respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo unum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque et indolis bonae sentit: caetera levia sunt, mutabilia. Itaque solicite possidentur, etiam si favente fortuna in unum congesta sunt: dominis suis incumbunt gravia, et illos semper premunt, aliquando et elidunt. Nemo ex istis, quos purpuratos vides, felix est, non magis, quam ex illis quibus sceptrum et chlamydem in scena fabulae assignant. cum praesente populo elati incesserunt, et cothurnati, simul exierunt,

b *et in universum datis*] dimissis in universum.

c *etiamsi statim facturus hoc eris*] h. e. etiam sine alio fructu diuturnae cogitationis, tantum ut officio satisfacias. *Lips.*

d *tractatio operis*] contemplatio operis futuri, quam juvare antea dixerat.

runt, excalceantur, et ad ſtaturam ſuam redeunt. [e] Nemo iſtorum, quos divitiae honoresque in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur? Cum baſi illum ſua metiris. Non eſt magnus pumilio, licet in monte conſtiterit: Coloſſus magnitudinem ſuam ſervabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore: ſic nobis imponitur: quod neminem aeſtimamus eo quod eſt, ſed adjicimus illi et ea, quibus adornatus eſt. Atqui cum voles veram hominis aeſtimationem inire, et ſcire qualis ſit, nudum inſpice. ponat patrimonium, ponat honores, et alia fortunae mendacia: corpus ipſum exuat: animum intuere, qualis quantusque ſit, alieno an ſuo magnus. ſi erectis oculis gladios micantes videt, et ſi ſcit ſua nihil intereſſe utrum anima per os, an per jugulum exeat, beatum voca. ſi, cum illi denuntiata ſunt corporis tormenta, et quae caſu veniunt, et quae potentioris injuria, ſi vincula et exſilia, et vanas humanarum formidines mentium, ſecurus audit, et dicit,

— — — — Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave ſurgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuntias, ego ſemper denuntiavi mihi, et hominem paravi ad humana. praecogitati mali mollis ictus venit. At ſtultis et fortunae credentibus, omnis videtur nova rerum et inopinata facies. magna autem pars eſt apud imperitos mali, novitas. Hoc ut ſcias, ea quae putaverunt aſpera, cum aſſuevere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis: et quae alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Neſciebam hoc mihi reſtare. ſapiens ſcit ſibi omnia reſtare: quidquid factum eſt, dicit, Sciebam.

EPISTOLA LXXVII.

Et haec inter bonas, utilesque. Narrat obiter de Alexandrinis navibus: aliis accurrentibus, ſe neglexiſſe. Quanti enim iſta, aut quamdiu? Senex ſum, abeo. Et aliquando ſponte abeundum, ut fecit Marcellinus. Tum contra metum mortis: rationesque hujus temnendae.

Subito hodie nobis Alexandrinae naves apparuerunt, quae praemitti ſolent et nuntiare ſecuturae claſſis [f] adventum.

e *ſtaturam ſuam redeunt*] cothurnis nimirum exutis, qui ſtaturam auxerant.

f *claſſis*] frumentariae ſcilicet ab Auguſto inſtitutae.

ventum. tabellarias [g] vocant. Gratus illarum Campaniae adſpectus eſt. omnis in pilis [h] Puteolorum turba conſiſtit, et ex ipſo genere velorum Alexandrinas, quamvis in magna turba navium, intelligit. Solis enim licet ſupparum [i] intendere, quod in alto omnes habent naves. Nulla enim res aeque adjuvat curſum, quam ſumma pars veli: illinc maxime navis urgetur. Itaque quoties ventus increbuit, majorque eſt quam expedit, antenna ſubmittitur. minus habet virium flatus ex humili. Cum intravere Capreas et promontorium, ex quo

Alta procelloſo ſpeculatur vertice Pallas, [k]

ceterae velo jubentur eſſe contentae: ſupparum Alexandrinarum inſigne eſt. In hoc omnium diſcurſu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea ſenſi voluptatem, quod epiſtolas meorum accepturus, non properavi ſcire, quis illic eſſet rerum mearum ſtatus, quid afferrent. Olim jam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam ſi ſenex non eſſem, fuerat ſentiendum: nunc vero multo magis, quia quantulumcumque haberem, tamen plus jam mihi ſupereſſet viatici, quam viae: praeſertim cum eam viam ſimus ingreſſi, quam peragere non eſt neceſſe. [l] Iter imperfectum erit, ſi in media parte, aut citra petitum locum ſteteris: vita non eſt imperfecta, ſi honeſta eſt. Ubicumque deſines, ſi bene deſinis, tota eſt. Saepe autem et fortiter deſinendum eſt, et non ex maximis cauſſis. nam nec hae maximae ſunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noveras, adoleſcens quietus et cito ſenex, morbo, et non inſanabili correptus, ſed longo et moleſto et multa imperante, coepit deliberare de morte. convocavit complures amicos, unusquisque, aut quia timidus erat, id illi ſuadebat, quod ſibi ſuaſiſſet: aut quia adulator et blandus, id conſilium dabat, quod deliberanti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus noſter Stoicus, homo egregius, et, ut verbis illum quibus laudari dignus eſt, laudem, vir fortis ac ſtrenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim coepit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de

g *tabellarias*] quoniam quaſi nuncii erant adventantis claſſis. *Lipſ.*

h *pilis*] ſaxeis molibus quas Auguſtus portui formando ibi jecit. *Lipſ.*

i *ſupparum*] velum ſummo malo appenſum, quod in venti faventia nautae expandebant.

k *Pallas*] in promontorio enim templum Minervae, cui etiam ibi libabant.

l *peragere non eſt neceſſe*] cum ex Stoicorum ſententia liceat ſeipſum ex vita emittere.

re magna deliberes. Non eſt res magna, vivere, omnes ſervi tui vivunt, omnia animalia. magnum eſt, honeſte mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu jam idem facias. Cibus, ſomnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens et fortis, aut miſer, ſed etiam faſtidioſus [m] poteſt. Non opus erat ſuaſore illi, ſed adjutore. ſervi parere nolebant. Primum detraxit illis metum, et indicavit, tunc familiam periculum adire, [n] cum incertum eſſet, an mors domini voluntaria fuiſſet: alioquin tam mali exempli eſſe occidere hominem, quam prohibere. Deinde ipſum Marcellinum admonuit, non eſſe inhumanum, quemadmodum coena peracta reliquiae circumſtantibus dividuntur, ſic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitae miniſtri fuiſſent. Erat Marcellinus facilis animi, et liberalis, etiam cum de ſuo fieret. Minutas itaque ſummulas diſtribuit flentibus ſervis, et illos ultro conſolatus eſt. Non fuit illi opus ferro, non ſanguine: triduo abſtinuit, et in ipſo cubiculo poni tabernaculum [o] juſſit. Solium [p] deinde illatum eſt, in quo diu jacuit, et calida ſubinde ſuffuſa, paullatim defecit: ut ajebat, non ſine quadam voluptate. quam afferre ſolet lenis diſſolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam exceſſi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognoſces, non difficilem, nec miſerum. Quamvis enim mortem ſibi conſciverit, tamen molliſſime exceſſit, et vitae elapſus eſt. Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit. Saepe enim talia exempla neceſſitas exigit. Saepe debemus mori, [q] nec volumus: morimur; [r] nec volumus. Nemo tam imperitus eſt, ut neſciat, ſibi quandoque moriendum: tamen cum prope acceſſerit, tergiverſatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur ſtultiſſimus omnium, qui fleverit quod ante annos mille non vixerat? aequae ſtultus eſt, qui flet, quod poſt annos mille non vivet. Haec paria ſunt: non eris, nec fuiſti. Utrumque tempus alienum eſt. In hoc punctum conjectus es: quod ut extendas, quouſque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Define

m *faſtidioſus*] et delicatus.

n *familiam periculum adire*] familia ſervi ſunt, qui ex SC. Silaniano tenebantur domino interfecto. *Lipſ.*

o *tabernaculum*] tentorium aliquod inſtar balneoli quo ſolium et ipſe tegerentur. *Lipſ.*

p *Solium*] balnearium vas ſive cupa ad lavandum. *Lipſ.*

q *debemus mori*] officium exigit ut moriamur.

r *morimur*] ex neceſſitate naturae.

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata et fixa sunt, atque magna et aeterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, et nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum et animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi judicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille, memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non serviam, sua illa Dorica lingua: et verbis fidem imposuit. Ut primum jussus est fungi servili et contumelioso ministerio: afferre enim vas obscoenum jubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: et servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui juris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, Non servio? Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitae. Nam vita, si moriendi virtus abest, servitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quae te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi nova est: nulla non jam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphorae transeant. saccus es. [s] quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit. Atqui haec sunt, a quibus invitus divelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos et patriam? tanti enim illam putas, ut tardius coenes? [t] solem quoque, [u] si posses, exstingueres. Quid enim unquam fecisti luce dignum? confitere, non curiae te, non fori, non ipsius naturae rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri: Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. [v]

 Mortem

s *saccus es*] respicit ad vini castrationem quae sacco fiebat. *Lips.*

t *ut tardius coenes*] ob quos vix coenam differres.

u *solem quoque etc.*] ut scilicet ad coenam advolare possis.

v *in quo nihil reliquisti*] in quo omnia coëmisti, omnibus ejus bonis te ingurgitasti.

Mortem times: at quomodo illam media oblectatione [x] contemnis? Vivere vis: ſcis enim. [y] Mori times: quid porro iſta vita? non mors eſt? Caeſar, cum illum transeuntum per Latinam viam, unus eſt cuſtodiarum agmine, demiſſa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, vivis? [z] Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura [a] mors eſt: Mori times. nunc enim vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeſte facio. invitus relinquo officia vitae, quibus fideliter et cum induſtria fungor. Quid? tu neſcis unum eſſe ex vitae officiis, et mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus, quem debebas explere, finitur. Nulla vita eſt non brevis. nam ſi ad naturam rerum reſpexeris, etiam Neſtoris et Statiliae brevis eſt: quae inſcribi monumento ſuo juſſit, annis ſe nonaginta novem vixiſſe. Vides aniculam gloriari ſenectute longa. quis illam ferre potuiſſet, ſi contigiſſet centeſimum implere? Quomodo fabula, ſic vita: non quam diu, ſed quam bene acta ſit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco deſinas. quocumque voles, deſine: tantum bonam clauſulam impone.

EPISTOLA LXXVIII.

De morbis ſuis, etiam in juventute: et quid ſit iis levandis? Honeſta, inquit, ſtudia, itemque amici: ſed remediorum remedium, contemptus mortis. Eo vocat Lucilium; et contra Dolorem plura diſſerit, alta, animoſa, vera.

Vexari te deſtillationibus crebris ac febriculis, quae longas deſtillationes et in conſuetudinem adductas ſequuntur, eo moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempſi. Poterat adhuc adoleſcentia injurias ferre, et ſe adverſus morbos contumaciter gerere: deinde ſuccubui, et eo perductus ſum, ut ipſe deſtillarem. [b] Ad ſummam maciem deductus, ſaepe impetum cepi abrumpendae vitae: patris me indulgentiſſimi ſenectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori poſſem, ſed quam ille fortiter deſiderare

x *media oblectatione*] vel in venere vel in gula, quorum utrumque mortem accelerat.

y *ſcis enim*] quid ſit vita, mortem et quae eam ſequuntur ignorans.

z *vivis?*] qui ſcilicet ſenio confectus cadaver potius quam homo ſis.

a *ſuccurſura*] utpote qua liberandi ſint a vitiis.

b *deſtillarem*] liqueſcerem et conſumerer.

derare non posset.[c] Itaque imperavi mihi ut viverem. aliquando enim et vivere, fortiter facere est. Quae mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, haec ipsa quibus acquiescebam, medicinae vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: et quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiae acceptum fero quod surrexi, quod convalui: illi vitam debeo, et nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil aeque, Lucili virorum optime, aegrum reficit atque adjuvat, quam amicorum affectus: nihil aeque exspectationem mortis ac metum surripit. Non judicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Haec mihi dederunt voluntatem adjuvandi me, et patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animum moriendi projeceris, non habere vivendi. Ad haec ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exerceâris, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, et spiritum, cujus iter et receptaculum laborat, exerceas: ut naviges, et viscera molli jactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium caussa advoces, quando intermittas, ne irritet et exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum hujus morbi, sed totius vitae remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, cum hujus metum effugimus. Tria haec in omni morbo gravia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte, satis dictum est. hoc unum dicam, non morbi hunc esse, sed naturae metum. multorum mortem distulit morbus: et saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis. Ista te res et sanatum manet, cum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere, et diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, et quidquid aliud exile est, acerrime saevit,

 cum

c *non posset*] quippe qui Philosophus non esset.

cum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obſtupeſcunt, et ipſo dolore ſenſum doloris amittunt: ſive quia ſpiritus naturali prohibitus curſu, et mutatus in pejus, vim ſuam qua viget, admonetque nos, perdit: ſive quia corruptus humor, cum deſiit habere quo confluat, ipſe ſe elidit, et his quae nimis implevit, excutit ſenſum. Sic podagra et chiragra, et omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquieſcit, cum illa quae torquebat hebetavit: omnium iſtorum prima verminatio [d] vexat, impetus mora exſtinguitur, et finis dolendi eſt, obtorpuiſſe. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipſum acutiſſimus eſt, quod inter anguſta corporis naſcitur: non minus mehercule, quam capitis ipſius. Sed quo incitatior eſt, eo citius in alienationem ſtuporemque convertitur. Hoc itaque ſolatium vaſti doloris eſt, quod neceſſe eſt deſinas illum ſentire, ſi nimis ſenſeris. Illud autem eſt, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non aſſueverunt animo eſſe contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit a corpore, et multum cum meliore et divina parte verſatur: cum hac querula ac fragili, quantum neceſſe eſt. Sed moleſtum eſt, inquis, carere aſſuetis voluptatibus, abſtinere cibo, ſitire, eſurire. Haec prima abſtinentia gravia ſunt: deinde cupiditas relangueſcit, ipſis per quae cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde moroſus eſt ſtomachus: inde quorum fuit aviditas, odium eſt, deſideria ipſa moriuntur. Non eſt autem acerbum carere eo, quod cupere deſieris. Adjice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adjice, quod licet et cavere venturum, et obſiſtere imminenti remediis. Nullus enim non ſigna praemittit, utique qui ex ſolito revertitur. Tolerabilis eſt morbi patientia, ſi contempſeris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipſi graviora, et te querelis onerare: levis dolor eſt, ſi nihil illi opinio adjecerit. Contra, ſi exhortari te coeperis, ac dicere, Nihil eſt, aut certe, exiguum eſt; duremus, jam deſinet: levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione ſuſpenſa ſunt. non ambitio tantum ad illam reſpicit, et luxuria, et avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miſer eſt quisque, quam credit. Detrahendas praeteritorum dolorum conqueſtiones puto, et illa verba: Nulli unquam fuit pejus. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me ſurrecturum putavit. Quoties deploratus

d *verminatio*] morſicatio prima, et velut pruritus doloris. *Lipſ.*

tus ſum a meis, quoties a medicis relictus? in equuleum impoſiti non ſic diſtrahuntur. Etiamſi ſunt vera iſta, tranſierunt. Quid juvat praeteritos dolores retractare, et miſerum eſſe, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis ſuis adjicit, et ſibi ipſe mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retuliſſe jucundum eſt. naturale eſt, mali ſui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo ſunt, et futuri timor, et veteris incommodi memoria: hoc ad me jam non pertinet, illud nondum. In ipſis poſitus difficultatibus dicat:

— — *Forſan et haec olim meminiſſe juvabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, ſi ceſſerit: vincet, ſi ſe contra dolorem ſuum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in ſe ruinam, cui obſtandum eſt. iſtud quod premit, quod impendet, quod urget, ſi ſubducere te coeperis, ſequetur et gravius incumbet: ſi contra ſteteris, et obniti volueris, repelletur. Athletae quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriae cupiditate: nec tantum quia pugnant, iſta patiuntur, ſed ut pugnent. [e] exercitatio ipſa tormentum eſt. Nos quoque evincamus omnia, quorum praemium non corona, nec palma eſt, nec tubicen [f] praedicationi nominis noſtri ſilentium faciens. ſed virtus, et firmitas animi, et pax in ceterum parta, ſi ſemel in aliquo certamine debellata fortuna eſt. Dolorem gravem ſentio. Quid ni ſentias, ſi illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciofior eſt hoſtis fugientibus, ſic omne fortuitum incommodum magis inſtat cedenti et averſo. Sed grave eſt. quid? nos ad hoc fortes ſumus, ut levia portemus? Utrum vis longum eſſe morbum, an concitatum et brevem? Si longus eſt, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. neceſſe eſt ut exſurgat, et deſinat. Brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet: aut exſtinguetur, aut exſtinguet. Quid autem intereſt, non ſit, an non ſim? in utroque finis dolendi eſt. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, et a dolore diſcedere. Cogita, quid honeſte, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipſe tracta: memoriam in ea quae maxime miratus es, ſparge; tunc tibi fortiſſimus quiſque, et victor doloris, occurrat. Ille, qui dum va-

 rices

e *ſed ut pugnent*] dum ſcilicet ſe exercent ut pugnae idonei ſint.

f *tubicen*] qui praecinebat, antequam praeco publica voce victorem renuntiaret.

rices exſecandas praeberet, legere librum perſeveravit. Ille, qui non deſiit ridere, [g] cum hoc ipſum [h] irati tortores omnia inſtrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus eſt riſu? Quidquid vis, nunc licet dicas, deſtillationes, et vim continuae tuſſis egerentem viſcerum partes, et febrem praecordia ipſa torrentem, et ſitim, et artus in diverſum articulis exeuntibus tortos: plus eſt flamma, et equuleus, et lamina, et vulneribus ipſis intumeſcentibus, quod illa renovaret et altius urgeret impreſſum. inter haec tamen aliquis non gemuit: parum eſt. non rogavit: parum eſt. non reſpondit: parum eſt. riſit, et quidem ex animo: vis tu poſt hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere ſinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque curſoris moratur pedes, ſutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi eſſe in uſu ſolet; ſuadebis, docebis, audies, diſces, quaeres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, ſi temperans aeger ſis? oſtendes morbum poſſe ſuperari, vel certe ſuſtineri. Eſt, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma et acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus; et in veſtimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: ſi nihil te coëgerit, ſi nihil exoraverit, inſigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriae materia, ſi ſpectaremur aegri! ipſe te ſpecta. ipſe te lauda. Praeterea, duo ſunt genera voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen tollit, imo, ſi verum aeſtimes, incitat. magis juvat bibere ſitientem: gratior eſt eſurienti cibus. Quidquid ex abſtinentia contingit, avidius excipitur. Illas vero animi voluptates: quae majores certioresque ſunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis ſequitur, et bene intelligit, omnia ſenſuum blandimenta contemnit. O infelicem aegrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis ſuae, quam capaci ſcypho miſcuit, renovat fracta inſuper glacie: quia non oſtrea illi Lucrina in ipſa menſa aperiuntur: quia non circa coenationem ejus tumultus coquorum eſt, ipſos cum obſoniis focos transferentium. hoc enim jam luxuria commenta eſt. Ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato jam calloſo parum ferveat, coenam culina proſequitur. O infelicem aegrum! edet quantum concoquat. non jacebit in conſpectu aper, ut vilis caro, a menſa relegatus, nec in

g *non deſiit ridere*] Asdrubalis ſervus. vid. Ep. 76.
h *hoc ipſum*] ob hoc ipſum.

in repofitorio ejus pectora avium, (totas enim videre faftidium eft) congefta ponentur. Quid tibi mali factum eft? coenabis tanquam aeger: imo aliquando tanquam fanus. Sed omnia ifta facile perferemus, forbitionem, aquam calidam, et quidquid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem definamus horrere. Definemus autem, fi fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare fatietas fui non poteft, tot res varias, magnas, divinas percenfentem: in odium illam fui adducere folet iners otium. Rerum naturam peragranti, nunquam in faftidium veritas veniet: falfa fatiabunt. Rurfus, fi mors accedit et vocat, licet immatura fit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longiffime fructus eft. cognita eft illi ex magna parte natura, fcit tempore honefta non crefcere. His neceffe eft videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, et ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, et interim epiftolis noftris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum jungat ac mifceat. quantum libet fit illud, longum faciet fcientia utendi. Nam, ut Pofidonius ait, unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longiffima aetas. Interim hoc tene, hoc morde, [i] adverfis non fuccumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere: tanquam quidquid poteft facere, factura fit. Quidquid exfpectatum eft diu, levius accedit.

EPISTOLA LXXIX.

De Charybdi aliquid, Scylla, et Aetna. Tum, Sapientes inter fe pares effe: et ad Sapientiam hortatur, etiamfi gloria non comitetur. Atqui comitabitur, vel poft vitam. Bona.

Exfpecto epiftolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliae totius quid tibi novi oftenderit, et omnia de ipfa Charybdi certiora. Nam Scyllam faxum effe, et quidem non terribile navigantibus, optime fcio: Charybdis an refpondeat fabulis, perfcribi mihi defidero. Et fi forte obfervaveris (dignum eft autem, ut obferves) fac nos certiores, utrum uno tantum vento [k] agatur in vortices, an omnis tempeftas aeque mare illud contorqueat: et an verum fit, quidquid illo freti turbine arreptum eft, per multa

i *morde*] tranflatum ab animalibus qui mordent quod firmiter tenent.

k *uno tantum vento*] auftro nimirum, ut ajunt.

multa millia trahi conditum, et circa Tauromenitanum littus emergere. Si haec mihi perſcripſeris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoque aſcendas: quam conſumi, et ſenſim ſubſidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius navigantibus ſolebat oſtendi. Poteſt hoc accidere, non quia montis altitudo deſedit, ſed quia ignis evanuit, et minus vehemens ac largus effertur: ob eamdem cauſam, fumo quoque per diem ſegniore. Neutrum autem incredibile eſt, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipſe ex ſe eſt, ſed in aliqua inferna valle conceptus exaeſtuat, et alibi paſcitur: in ipſo monte non alimentum habet. ſed viam. In Lycia regio notiſſima eſt, Epheſtion [l] incolae vocant, perforatum pluribus locis ſolum, quod ſine ullo naſcentium damno ignis innoxius circuit. Laeta itaque regio eſt, et herbida, nil flammis adurentibus, ſed tantum vi remiſſa ac languida refulgentibus. Sed reſervemus iſta, tunc quaeſituri, cum tu mihi ſcripſeris, quantum ab ipſo ore montis nives abſint, quas ne aeſtas quidem ſolvit: adeo tutae ſunt ab igne vicino. Non eſt autem, quod iſtam curam imputes mihi: morbo [m] enim tuo daturus eras, etiam ſi nemo mandaret tibi, donec Aetnam deſcribas [n] in tuo carmine, et hunc ſolemnem omnibus Poëtis locum attingas. quem quo minus Ovidius tractaret, nihil obſtitit, quod jam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus ſe dedit: et qui praeceſſerant, non praeripuiſſe mihi videntur quae dici poterant, ſed aperuiſſe. Sed multum intereſt, utrum ad conſumptam materiam, an ad ſubactam accedas: creſcit in dies, et inventuris inventa non obſtant. Praeterea, conditio optima eſt ultimi. Parata verba invenit, quae aliter inſtructa novam faciem habent: nec illis manus injicit, tanquam alienis: ſunt enim publica. Juriſconſulti negant, quidquam publicum uſucapi. Aut ego te non novi, aut Aetna tibi ſalivam movet. Jam cupis grande aliquid, et par prioribus ſcribere. Plus enim ſperare modeſtia tibi tua non permittit: quae tanta in te eſt, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, ſi vincendi periculum ſit. tanta tibi

l *Epheſtion*] ἡφαίστιον, Vulcanium latine diceres.

m *morbo*] ſic Poëticam titillationem vocat.

n *etiam ſi nemo mandaret tibi, donec Aetnam deſcribas*] diſtingue et lege etiamſi nemo mandaret. *Quid tibi do ne Aetnam deſcribas etc.* ut nempe Seneca indicet Lucilium ſponte ſua, tanta Aetnam deſcribendi libidine teneri, ut nullo pretio inde avocari poſſit. *Gronov.*

tibi priorum reverentia eſt. Inter cetera, hoc habet boni ſapientia: nemo ab altero poteſt vinci, niſi dum aſcenditur. dum ad ſummum perveneris, paria ſunt: non eſt incremento locus, ſtatur. Nunquid ſol magnitudini ſuae adjicit? nunquid luna ultra quam ſolet procedit? maria non creſcunt: mundus eumdem habitum ac modum ſervat. Extollere ſe, quae juſtam magnitudinem implevere, non poſſunt. Quicumque fuerint ſapientes, pares erunt et aequales. habebit unusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in omnibus. An Aetna tua poſſit ſublabi, et in ſe ruere, an hoc excelſum cacumen et conſpicuum per vaſti maris ſpatia detrahat aſſidua vis ignium, neſcio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Haec una majeſtas deprimi neſcit, nec proferri ultra, nec referri poteſt. Sic hujus, ut caeleſtium, ſtata magnitudo eſt. Ad hanc nos conemur educere. jam multum operis effectum eſt, imo ſi verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas eſt, peſſimis eſſe meliorem. Quis oculis glorietur, qui ſuſpicentur diem, quibus ſol per caliginem ſplendet? licet contentus interim ſit effugiſſe tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noſter habebit quod gratuletur ſibi, cum emiſſus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexit, ſed totum diem admiſerit, et redditus caelo ſuo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi. Surſum vocant illum initia ſua. Erit autem illic, etiam antequam hac cuſtodia exſolvatur, cum vitia disjecerit, purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili cariſſime, in hoc ire impetu toto, licet pauci ſciant, licet nemo videat. Gloria, umbra virtutis eſt: etiam invitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando ſequitur: ita gloria aliquando ante nos eſt, viſendamque ſe praebet, aliquando in averſo eſt, majorque quo ſerior, ubi invidia ceſſit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. [o] Quamdiu Catonem civitas ignoravit? reſpuit: nec intellexit, niſi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, niſi accepiſſet injuriam: dum violatur, effulſit. Nunquid non forti ſuae gratias egit, et exſilium ſuum complexus eſt? De his loquor, quos illuſtravit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in noti-

o *recepit Socratem fama*] quem projecerat invidia civium.

notitiam evaſere, poſt ipſos? quam multos fama non excepit, ſed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, ſed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipſis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque jam annis Metrodoro ſuo ſuperſtes, in quadam epiſtola, cum amicitiam ſuam et Metrodori, grata commemoratione ceciniſſet, hoc noviſſime adjecit. Nihil ſibi et Metrodoro inter bona tanta nocuiſſe, quod ipſos illa nobilis Graecia non ignotos ſolum habuiſſet, ſed pene inauditos. Numquid ergo non poſtea, quam eſſe deſierat, inventus eſt? numquid non opinio ejus emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epiſtola confitetur, ſe et Epicurum non ſatis eminuiſſe: ſed poſt, ſe et Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluiſſent per eadem ire veſtigia. Nulla virtus latet: et latuiſſe, non ipſius eſt damnum. Veniet qui conditam, et ſeculi ſui malignitate compreſſam, dies publicet. Paucis natus eſt, qui populum aetatis ſuae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum ſupervenient: ad illa reſpice. etiam ſi omnibus tecum viventibus ſilentium livor indixerit, venient qui ſine offenſa, ſine gratia judicent. Si quod eſt pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit poſterorum ſermo: tamen etiam non ſentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus, et vivo, et mortuo, retulit gratiam: ſi modo illam bona ſecutus eſt fide, ſi ſe non exornavit et pinxit, ſed idem fuit, ſive ex denuntiato videbatur, p ſive imparatus ac ſubito. Nihil ſimulatio proficit. paucis imponit leviter extrinſecus inducta facies: veritas in omnem partem ſui ſemper eadem eſt. Quae decipiunt, nihil habent ſolidi. Tenue eſt mendacium: perlucet, ſi diligenter inſpexeris.

EPISTOLA LXXX.

Vulgus ad ſpectaculum et ad ſtadium, ſeſe ad ſtudium et animum iviſſe. Hunc colendum, non corpus: et facile id eſſe, ſi Bona velis. Ad libertatem eundum; quod fit ſpretis calcatisque cupidinibus. In eo veram felicitatem, non externo ſplendore eſſe.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, ſed ſpectaculi, quod omnes moleſtos ad ſphaeromachiam q avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem

p *ex denuntiato videbatur*] qui mos hodieque inter magnates, praemittere et nunciare adventum.

q *ſphaeromachiam*] pilarem luſum intelligere videtur, ſed quaenam iſtius ſpectaculi ſit ſolemnitas, viri docti ſe non capere fatentur.

tionem meam impedit: quae hac ipſa fiducia procedit audacius. Non crepuit ſubinde oſtium, non allevabatur velum: licebit uni vadere. [r] quod magis neceſſarium per ſe eunti, [s] et ſuam ſequenti viam. Non ergo ſequor priores? facio. ſed permitto mihi et invenire aliquid, et mutare, et relinquere. Non ſervio illis, ſed aſſentior. magnum tamen verbum dixi, qui mihi ſilentium promittebam, et ſine interpellatione ſecretum: ecce ingens clamor ex ſtadio profertur, et me non excutit mihi, ſed in hujus ipſius rei contentionem [t] transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad ſpectaculum non fidele et luſorium fiat concurſus, quanta ſit circa artes bonas ſolitudo: quam imbecilli animo ſint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime revolvo mecum. ſi corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam poteſt, qua et pugnos pariter et calces non unius hominis ferat, qua ſolem ardentiſſimum in ferventiſſimo pulvere ſuſtinens aliquis, et ſanguine ſuo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari poſſit, ut fortunae ictus invictus excipiat, ut projectus, ut conculcatus exſurgat? Corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex ſe creſcit, ſe ipſe alit, ſe exercet. Illi multo cibo, multa potione opus eſt, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus ſine apparatu, ſine impenſa. Quidquid facere te poteſt bonum, tecum eſt. Quid tibi opus eſt ut ſis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic ſervituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremae, et in his ſordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium ſuum, [u] quod comparaverunt, ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupiſces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam reſpicis? emi non poteſt. Itaque in tabellas [v] vanum conjicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet iſtud bonum, a te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum jugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis ſcire quam nihil in illa mali ſit, compara inter ſe pauperum et divi-

r *uni vadere*] ſoli incedere.

s *per ſe eunti*] h. e. aliorum auctoritates non ſequenti, quique adeo propria meditatione opus habeat.

t *contentionem*] ut contendam hoc certamen cum ſtudio meliore. *Lipſ.*

u *Peculium ſuum*] redimere ſe aere ſuo ſervi ſolebant. *Lipſ.*

v *tabellas*] manumiſſionis quae fidei cauſſa dabantur. *Lipſ.*

divitum vultus. Saepius pauper et fidelius [x] ridet: nulla ſolicitudo in alto [y] eſt: etiam ſi qua incidit cura, velut nubes levis tranſit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta eſt, aut gravis et ſuppurata triſtitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam eſſe miſeros: ſed inter aerumnas cor ipſum exedentes, neceſſe eſt agere felicem. Saepius hoc exemplo mihi utendum eſt: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, aſſignat. Ille qui in ſcena elatus incedit, et haec reſupinus dicit,

En impero Argis; regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Jonio mari
Urgetur Iſthmos:

ſervus eſt, quinque modios accipit, [z] et quinque denarios. Ille qui ſuperbus, atque impotens, et fiducia virium tumidus ait,

Quod niſi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum [a] accipit, in centunculo dormit. Idem de iſtis licet omnibus dicas, quos ſupra capita hominum, ſupraque turbam delicatos lectica ſuſpendit: omnium iſtorum perſonata felicitas eſt. Contemnes illos, ſi deſpoliaveris. Equum empturus, ſolvi jubes ſtratum, detrahis veſtimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum aeſtimas? Mangones, quidquid eſt quod diſpliceat, aliquo lenocinio abſcondunt. Itaque ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt: ſive crus alligatum, ſive brachium adſpiceres, nudari juberes, et ipſum tibi corpus oſtendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem, inſigni capitis decorum? ſi vis illum aeſtimare, totumque ſcire qualis ſit, faſciam [b] ſolve. multum mali ſub illa latet. Quid de aliis loquor? ſi perpendere te voles, ſepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipſe conſidera. Nunc qualis ſis, aliis credis.

EPISTOLA LXXXI.

De homine ingrato exordium: tum quaeſtio, An grati eſſe debeamus adverſus eum, qui ante juvit, poſt nocuit? Subtiliter et diffuſe hoc diſputat, et varie diſtinguit.

Quere-

x *fidelius*] ſincerius, non ſimulato riſu.

y *in alto*] et profundo et imo pecto.

z *quinque modios accipit*] dimenſum et cibarium ſervile in menſes. *Lipſ.*

a *diurnum*] denarium et mercedulam. *Lipſ.*

b *faſciam*] diadema.

Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur: et post malam segetem serendum est. Saepe quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri et ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non saepe fallatur: aberrent, ut aliquando haereant. [c] Post naufragium maria tentantur: foeneratorem non fugat a foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat. nam cujus rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quaerendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, [d] et nos debito solverit? Adjice si vis et illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi judicis sententiam quaeris, alterum ab altero absolvet, et dicet: Quamvis injuria praeponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex injuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit. itaque habeatur et temporis ratio. Jam illa manifestiora sunt quam ut admoneri debeas, quaerendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo et beneficia et injuriae constant. Nolui beneficium dare. victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conjectura tollatur. Et illud beneficium fuit, et hoc quod modum beneficii prioris excessit, injuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: [e] beneficio adjicit, injuriae demit. Ille alter remissior judex, quem esse me malo, injuriae oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, justitiae convenit,

c *aberrent, ut aliquando haereant*] Accepta translatio a telis missilibus, praecipue igniferis, quae tum haesisse dicuntur, cum fixa sunt, et quo mittuntur, comprehenderunt. *Gronov.*

d *paria fecerit*] compensationi locum fecerit.

e *circumscribat*] decipiat se, et ultro fallat. *Lips.*

venit, ſuum cuique reddere, beneficio gratiam, injuriae talionem, aut certe malam gratiam. Verum erit iſtud, cum alius injuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam ſi idem eſt, beneficio vis injuriae exſtinguitur. Nam cui, etiam ſi merita non anteceſſiſſent, oportebat ignoſci, poſt beneficia laedenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris aeſtimo beneficium, quam injuriam. Non omnes debere ſciunt grati beneficium. Poteſt etiam imprudens, et rudis, et unus e turba, utique dum prope eſt ab accepto, reddere beneficium, et penſare: ignorat autem quantum debeat. Uni ſapienti notum eſt, quanti res quaeque taxanda ſit. Nam ille, de quo loquebar modo, ſtultus, etiam ſi bonae voluntatis eſt, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum eſt, effundit atque abjicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas eſt: et conſuetudo ſermonis antiqui quaedam efficaciſſimis, et officia docentibus, notis ſignat. Sic certe ſolemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre, eſt ultro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, et qui repoſcuntur, et qui inviti, et qui ubi libet, et qui per alium. Non dicimus, Repoſuit beneficium, aut ſolvit: nullum enim nobis placuit, quod aeri alieno convenit, verbum. Referre, eſt ad eum, a quo acceperis, ferre. Haec vox ſignificat voluntariam relationem. Qui retulit, ipſe ſe appellavit. Sapiens omnia examinabit ſecum, quantum acceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus, quemquam ſcire gratiam referre, niſi ſapientem. non magis quam beneficium dare quisquam ſcit, niſi ſapiens: hic ſcilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur inopinata omnibus dicere: παράδοξα Graeci vocant: et ait, Nemo ergo ſcit praeter ſapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori ſuo, reponere quisquam ſcit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori perſolvere? Sed ne nobis fiat invidia, ſcito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, Solum ſapientem referre gratiam ſcire. Deinde idem admiratur, cum dicimus, Solus ſapiens ſcit amare, ſolus ſapiens amicus eſt. Atqui et amoris et amicitiae pars eſt, referre gratiam: imo hoc magis vulgare eſt, et in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem niſi in ſapiente non eſſe: tanquam non ipſe idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam neſcit? Deſinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia jactantes: et

et sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum et effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque utcumque scit, et quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. majus ejus opus, aut minus fit (quamvis idem sit) tempore, loco, causa. Saepe enim hoc non potuere divitiae in domum infusae, quod opportune dati mille denarii. Multum enim interest, donaveris, an succurreris: servaverit illum tua liberalitas, an instruxerit. Saepe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis de arca,[f] quod praestaret, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem, quae satis scrutati sumus, revolvamur; in hac comparatione beneficii et injuriae, vir bonus judicabit quidem quod erit aequissimum: sed beneficio favebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus ejusmodi. Dedisti mihi beneficium in servo, injuriam fecisti in patre: servasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quae procedit omnis collatio, prosequetur: et si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salva pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit injuria. Summa rei haec est. facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi.[g] invitus beneficium per compensationem injuriae solvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit, quam reddit. Quanto hilarior est qui solvit, quam qui mutuatur; tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, praeter sortem, extra ordinem [h] numerant: beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus solvendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. Itaque hujus quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta et expensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus.

 nostrum

f *de arca*] sensus est: Quid censes interesse, utrum aliquis domo et ab arca paratam pecuniam sumserit, an ut posset benefacere beneficium acceperit? id est ipse, mutuum sumptum alteri dederit? *Lips.* Alii tamen legunt *utrum aliquis, quod dederat, sumpserit*, et sic etiam est in editione *Gronovii.*

g *plus imputari sibi*] plus sibi deberi.

h *extra ordinem*] usuras scilicet.

noſtrum enim in hoc bonum. quemadmodum juſtitia non eſt, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars ejus in ſe redit. Nemo non cum alteri prodeſt, ſibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adjuvare adjutus, protegere defenſus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: ſicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miſeratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas poſſe fieri, faciendo docuerunt: ſed quod virtutum omnium pretium in ipſis eſt. Non enim exercentur ad praemium: recte facti, feciſſe merces eſt. Gratus ſum. non ut alius mihi libentius praeſtet, priori irritatus exemplo: ſed ut rem jucundiſſimam ac pulcherrimam faciam. Gratus ſum. non quia expedit, ſed quia juvat. [i] Hoc ut ſcias ita eſſe, ſi gratum eſſe non licebit, niſi ut videar ingratus, ſi reddere beneficium non aliter quam per ſpeciem injuriae potero; aequiſſimo animo ad honeſtum conſilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris aeſtimare virtutem, nemo illi magis eſſe devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conſcientiam perderet. Itaque, ut dixi, majore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris et quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, et ex beatiſſimo animi ſtatu profecta, gratum fuiſſe. Nam ſi malitia miſeros facit, virtus beatos, gratum autem eſſe virtus eſt: rem uſitatam reddidiſti, inaeſtimabilem conſecutus es, conſcientiam grati: quae niſi in animum divinum, fortunatumque, [k] non pervenit. In contrarium autem huic affectum, ſumma infelicitas urget. Nemo, ſi ingratus eſt, non miſer erit: non differo illum, ſtatim miſer eſt. [l] Itaque ingrati eſſe vitemus, non aliena cauſſa, ſed noſtra. Minimum ex nequitia leviſſimumque ad alios redundat: quod peſſimum ex illa eſt, et (ut ita dicam) ſpiſſiſſimum, [m] domi remanet, et premit habentem. quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat, Malitia ipſa maximam partem veneni ſui bibit. Illud venenum, quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine ſua continent, non eſt huic ſimile: hoc, habentibus peſſimum eſt. Torquet ingratus ſe, et macerat: odit quae accepit, quia redditurus eſt, et extenuat: injurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miſerius, cui beneficia excidunt, haerent injuriae? At contra ſapientia exornat omne

i *juvat*] delectat.
k *fortunatumque*] beatum.
l *ſtatim miſer eſt*] hoc ipſo quod ingratus eſt.
m *ſpiſſiſſimum*] ad liquida reſpicitur, in quibus peſſima h. e. faeces *inſpiſſata* ſubſidunt.

omne beneficium, ac sibi ipsa commendat, et se assidua ejus commemoratione delectat. Malis una voluptas est, et haec brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, et assiduum. Illa contemnit, quibus laesus est: nec obliviscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in pejus: sed nec quaerit cui imputet casum, et peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offensae potius, quam beneficii meminit. Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum malefacta praecedant, [n] et manifestum etiam conniventi discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, [o] ut talis sit post majorem injuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est injuria, aliquid in animo benevolentiae remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, et semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: et hoc facit, quod qui post tabulas novas [p] solvunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quae vulgus insanit. Si referre vis gratiam; et in exsilium eundum est, et effundendus sanguis, et suscipienda egestas, et ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque objicienda rumoribus. Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quaeris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto divitiae, honores, potentia, et cetera, quae opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: et cum singulorum error publicum fecerit,

n *praecedant*] superent bene facta.

o *tunc quoque in hoc duntaxat*] et vel sic etiam in hoc animum mutat, vel ita eum mutat, ut odio tamen non prosequatur, sed obligatione tantum se solutum existimet.

p *tabulas novas*] quibus aes alienum remittitur.

rit, [q] ſingulorum errorem facit publicus. [r] Sed quemadmodum illa credimus, ſic et in hoc fidei populi credamus, nihil eſſe grato animo honeſtius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisque conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad ſummum bonum admittet, alius illas dicet humanae malo vitae repertas: nihil eſſe eo locupletius, cui quod donet fortuna non invenit. In tanta judiciorum diverſitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt, in hoc tam diſcors turba conſentiet, cum interim injurias pro beneficiis reddimus. Et prima cauſſa eſt, cur quis ingratus ſit, ſi ſatis gratus eſſe non potuit. Eo perductus eſt furor, ut periculoſiſſima res ſit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe, non reddere; non vult eſſe, cui reddat. Tibi habe, quod accepiſti: non repeto, non exigo. profuiſſe tutum ſit. Nullum eſt odium perniciofius, quam ex beneficii violati pudore.

EPISTOLA LXXXII.

Contra delicias, et mollem vitam: itemque otium ignavum. ſtudiis id dedicandum eſſe: et praeſertim Philoſophiae, quae muniat contra metus, et externa omnia mala, contra ipſam mortem. Fruſtra in hanc nos argutiis aut Sophiſmatis armari; et obiter contra facientes. Mortem per ſe indifferentem eſſe: ſed talem, aut talem, honeſtam; et contra. Iterumque contra cavillatores. Bona.

Deſii jam de te eſſe ſolicitus. Quem, inquis, deorum ſponſorem accepiſti? eum ſcilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior eſt. poteſt fortuna tibi injuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua coepiſti: et in iſto te vitae habitu compone, placide, non molliter. Male tibi eſſe malo, quam molliter. Hoc ſic excipe, quemadmodum a populo ſolet dici. [s] dure, aſpere, laborioſe. Audire ſolemus ſic quorumdam vitam laudari, quibus invidetur: Molliter vivit. hoc dicunt, mollis eſt. Paullatim enim effeminatur animus, atque in ſimilitudinem otii

q *cum ſingulorum error publicum fecerit*] dum ſinguli enim laudarunt, omnibus laudata iſta fuerunt.

r *ſingulorum errorem facit publicus*] h. e. publica laudatio facit ut ſinguli appetant.

s *quemadmodum a populo ſolet dicí*] qui metam dicit vitam aſperam et laborioſam.

otii ſui et pigritiae, in qua jacet, ſolvitur. Quid ergo? viro non vel obrigeſcere ſatius eſt? Deinde delicati timent mortem, cui vitam ſuam fecere ſimilem. Multum intereſt inter otium, et conditivum. [t] Quid ergo, inquis, non ſatius eſt vel ſic jacere, quam iſtis officiorum verticibus volutari? Utraque res letalis eſt, et contractio, et torpor. Puto, aeque qui in odoribus jacet, mortuus eſt, quam qui rapitur unco. [u] Otium ſine litteris mors eſt, et hominis vivi ſepultura. Quid denique prodeſt ſeceſſiſſe, tanquam non trans maria nos ſolicitudinem cauſſae perſequantur? Quae latebra eſt, in quam non intret metus mortis? quae tam munita, et in altum ſubducta vitae quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumſtrepent. Multa extra ſunt, quae circumeunt nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quae etiam in media ſolitudine exaeſtuant. Philoſophia circumdanda eſt, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis laceſſitum non traxit. [y] In inſuperabili loco ſtat animus, qui externa deſeruit, et arce ſe ſua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus; neminem occupat, niſi haerentem ſibi. Itaque quantum poſſumus, ab illa reſiliamus: quod ſola praeſtabit ſui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus ſit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum ſit: quid petat, quid devitet: quae ſit illa ratio, quae appetenda ac fugienda diſcernat, qua cupiditatum manſueſcit inſania, timorum ſaevitia compeſcitur. Haec quidam putant ipſos etiam ſine philoſophia repreſſiſſe: [x] ſed cum ſecuros aliquis caſus expertus eſt, exprimitur ſera confeſſio. Magna verba excidunt, [y] cum tortor popoſcit manum, cum mors propius acceſſit. Poſſis illi dicere: Facile provocabas mala abſentia: ecce dolor, quem tolerabilem eſſe dicebas: ecce mors, quam contra multa animoſe locutus es: ſonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum aſſidua meditatio: ſi non verba exercueris, ſed animum: ſi contra mortem te praeparaveris:

t *conditivum*] conditorium, ſepulchrum. ſic ſupra Ep. 60.

u *unco*] trahebantur in carcerem. Juvenalis Sat. X. imo et morte affecti unco per vias publicas trahebantur, ut ex Ovidio in Ibin, Propertio L. 4. Eleg. I. et aliis patet. ad hoc poſterius reſpici puto: nam otioſi et in odoribus jacentis vitam mortem eſſe dicit.

y *traxit*] evertit, dejecit. *Lipſ.*

x *repreſſiſſe*] f. rectius *repperiſſe*. *Lipſ.*

y *excidunt*] deficiunt.

ris: adverſus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi perſuadere tentaverit, mortem malum non eſſe. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondum, quamvis mirer, [z] excuſſi. Zeno noſter hac collectione utitur: Nullum malum glorioſum eſt: mors autem glorioſa eſt: mors ergo non eſt malum. Profeciſti. [a] liberatus ſum metu: poſt haec, non dubitabo porrigere cervicem. Non vis ſeverius loqui, nec morituro riſum movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui ſe hac interrogatione judicavit mortis metum exſtinguere: an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus eſt ſolvere. Nam et ipſe interrogationem contrariam oppoſuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quae ἀδιάφορα Graeci vocant. Nihil, inquit, indifferens glorioſum eſt: mors autem glorioſum eſt: ergo mors non indifferens. Haec interrogatio vides ubi obrepat: [b] mors non eſt glorioſa, ſed fortiter mori glorioſum eſt, et cum dicit, Indifferens nihil glorioſum eſt: concedo tibi ita, ut dicam, nihil glorioſum eſſe, niſi circa Indifferentia: tanquam [c] indifferentia eſſe dico, id eſt, nec bona, nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exſilium, mortem: nihil horum per ſe glorioſum eſt, nihil tamen ſine his. Laudatur enim non paupertas, ſed is quem non ſubmittit, nec incurvat: laudatur non exſilium, ſed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, ſed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, ſed eum cui mors ante abſtulit animum, [d] quam conturbavit. Omnia iſta per ſe non ſunt honeſta, nec glorioſa; ſed quidquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honeſtum et glorioſum facit. Illa in medio poſita ſunt: intereſt, utrum malitia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa, quae in Catone glorioſa eſt, in Bruto ſtatim turpis eſt et erubeſcenda. Hic eſt enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quaereret, ad exonerandum ventrem ſeceſſit, et evocatus ad mortem, juſſusque praebere cervicem: Praebeo, inquit, ita vivam. Quae dementia eſt fugere, cum retro ire non poſſis? Praebeo, inquit, ita vivam. pene adjecit, vel ſub Antonio. [e] O hominem dignum,

z *quamvis mirer*] fruſtra hunc locum Lipſius mihi ſolicitare videtur. Senſus eſt, quas nondum excuſſi, licet eas me non excuſſiſſe ipſe mirer.

a *Profeciſti etc.*] Ironice.

b *ubi obrepat*] latenter imponat. *Lipſ.*

c *tanquam*] hic notat idem quod *verbi gratia.*

d *abſtulit animum*] vitam ademit.

e *vel ſub Antonio*] Nimirum illud

gnum, qui vitae dederetur! [f] Sed, ut coeperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno: et contra, morti, exsilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est. in fornacem conjecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est: id est virtus, et animus externa contemnens. Est et horum, Lucili, quae appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, et permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, et nos ex hac cui assuevimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec jam novimus: illa ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, et horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quae facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum ejus accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam ejus infamiam. Descriptus est carcer infernus, et perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens janitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exsangues territat umbras.

Sed etiam cum persuaseris istas fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aeque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His adversantibus, quae nobis offudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, et inter maxima opera

lud *ita vivam* praeposterum vitae amorem indicabat, quem magis indecenter fecisset illud additum *vel sub Antonio.* Ejus enim tanta erat crudelitas et animi impotentia, ut nemo sanus vitam sub ipso honestae morti anteponere debuerit.

f *vitae dederetur*] ut servus miserae let qualis sub Antonio esset vitae addiceretur.

mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exſurget, ſi mortem malum eſſe crediderit: exſurget, ſi putabit indifferens eſſe. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum judicat: pigre veniet, et cunctanter: non eſt autem glorioſum, quod ab invito et tergiverſante fit. nihil facit virtus, quia neceſſe eſt. Adjice nunc, quod nihil honeſte fit, niſi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte ſui repugnavit. Ubi autem ad malum acceditur, aut pejorum metu, aut ſpe bonorum, ad quae pervenire tanti ſit, devorata unius mali patientia; diſſident inter ſe judicia facientis. Hinc eſt, quod jubeat propoſita perficere: illinc, quod retrahat, et ab re ſuſpecta ac periculoſa fuget. Igitur in diverſa diſtrahitur. Si hoc eſt, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito
Qua tua te Fortuna ſinet.

Non ibis audentior, ſi mala illa eſſe credideris. Eximendum hoc e pectore eſt: alioquin haeſitabit impetum moratura ſuſpicio: [g] trudetur in id, [h] quod invadendum eſt. Noſtri quidem videri volunt Zenonis interrogationem [i] veram eſſe, fallacem autem alteram et falſam, quae illi opponitur. Ego non redigo iſta ad legem Dialecticam, et ad illos artificii veternoſiſſimi nodos: totum genus iſtud exturbandum judicio, quo circumſcribi ſe qui interrogatur, exiſtimat, et ad confeſſionem perductus aliud reſpondet, aliud putat. Pro veritate ſimplicius agendum eſt: contra metum fortius. Haec ipſa quae volvuntur ab illis, ſolvere malim et expandere, [k] ut perſuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro conjugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reipubl. bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi oſtendo, in ipſis Thermopylarum anguſtiis poſitos. nec victoriam ſperant, nec reditum. ille locus illis ſepulcrum futurus eſt. Quemadmodum exhortaris,

g *haeſitabit impetum moratura ſuſpicio*] h. e. formidoloſus impetum, et alacritatem ſuſpicione moraturus haeſitabit.

h *trudetur*] vi quadam adigetur ad faciendum id quod ſponte ſua facere debebat.

i *Zenonis interrogationem*] de qua ſupra. quaerebat enim Zeno, an malum eſt glorioſum? et hoc negato inde inferebat, mortem ergo malum non eſſe, quae glorioſa ſit.

k *expandere*] ita illud *volvuntur* quoque intelligitur. Dialectici enim contrahunt et convolvunt. Rhetores expandunt. *Lipſ.*

taris, ut totius gentis ruinam, objectis corporibus excipiant, et vita potius quam loco cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, et stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? Sic inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos coenaturi. Non in ore crevit cibus, non haesit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi et ad prandium promiserunt, [l] et ad coenam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missus, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? Ire commilitones illo necesse est, unde redire non est necesse. Vides quam simplex et imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestrae fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum. qui nunquam minus contrahendus est, et in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces? quod auxilium invenies? Quid dices imbecillitati humanae? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertes? verba mihi captiosa componis, et interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa saevam, et Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne pilo quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, et quidquid humanae torserant manus, rejiceret. molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tu tam minuta jacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista quae dicis. Nihil est acutius arista. [m] quaedam inutilia et inefficacia ipsa subtilitas reddit.

EPISTOLA LXXXIII.

Vivendum, ut coram Deo inspectore et arbitro. Adjungit de sua tunc vita, temperantia, vigilantia. Iterum (ut priore epistola) contra μικρολόγους, et qui minutis sermonibus aut cavillis Sapientiam enervant. Docet ab ipso Zenone, contra Ebrietatem disserente. Atqui fortius clariusque

l *promiserunt*] subintellige se ituros esse. Nisi fortasse mavis cum aliis legere: *processerunt*.

m *arista*] qua tamen frustra vulnerare aliquem oneris.

riusque agendum: et exemplum praebet, et vitium illud damnat. Bona.

Singulos dies tibi meos, et quidem totos, indicari jubes. Bene de me judicas, ſi nihil eſſe in illis putas, quod abſcondam. Sic certe vivendum eſt, tanquam in conſpectu vivamus: ſic cogitandum, tanquam aliquis [n] in pectus intimum inſpicere poſſit: et poteſt. Quid enim prodeſt ab homine aliquid eſſe ſecretum? nihil Deo cluſum eſt. Intereſt animis noſtris, et cogitationibus mediis intervenit. Sic, intervenit, dico, tanquam aliquando diſcedat. [o] Faciam ergo quod jubes, et quid agam, et quo ordine, libenter tibi ſcribam. obſervabo me protinus: et quod eſt utiliſſimum, diem meum recognoſcam. Hoc nos peſſimos facit, quod nemo vitam ſuam reſpicit. Quid facturi ſimus, cogitamus, et id raro: quid fecerimus non cogitamus. atqui conſilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies ſolidus eſt. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter ſtratum lectionemque diviſus eſt. Minimum exercitationi corporis datum: et hoc nomine ago gratias ſenectuti. non magno mihi conſtat: cum me movi, laſſus ſum. Hic autem exercitationis, etiam fortiſſimis, finis eſt. Progymnaſtas [p] meos quaeris? unus mihi ſufficit Earinus, puer (ut ſcis) amabilis: ſed mutabitur. Jam aliquem teneriorem quaero. Hic quidem ait, nos eamdem criſim habere, quia utrique dentes cadant: [q] ſed jam vix illum aſſequor currentem, et intra pauciſſimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit, inter duos itinere diverſo euntes: eodem tempore ille aſcendit, ego deſcendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus ſum. jam enim aetas noſtra non deſcendit, ſed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis ceſſerit, quaeris? quod raro curſoribus evenit, Hieran fecimus. [r] Ab hac fatiga-

n *tanquam aliquis*] idem praeceptum habet, tam Epiſt. X. in fine; quam Epiſt. XXV. ubi vide notam f.

o *tanquam aliquando diſcedat*] corrigit et explicat vocem paullo incautius poſitam, vox *intervenire* enim ſignificare videtur cum aliquando *diſcedere*.

p *Progymnaſtas*] Habebant privatim illos, velut praeexercitores, qui docebant et ducebant. *Lipſ.*

q *utrique dentes cadant*] nam ſenibus aeque ac pueris dentes cadunt.

r *Hieran fecimus*] hiera eſt *ἱερὸς ςέφανος ſacra corona:* vincentes nimirum coronam reportabant, ambigua victoria, diis illa conſecrabatur, adeoque *Hiera* illa evadebat, quam proinde *faciebant* non reportabant. Rem illuſtri Polybii loco ex L. I. firmat. *Lipſ.*

fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parum calda. [s] Ille tantus Psychrolutes, [t] qui Kalendis Januariis in Euripum [u] saltabam, qui anno novo, [v] quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem [x] desilire, primum ad Tiberim transtuli castra. deinde ad hoc solium, [y] quod cum fortissimus sum, et omnia bona fide fiunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. [z] Panis deinde siccus, [a] et sine mensa prandium, [b] post quod non sunt lavandae manus. Dormio minimum. consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor, et quasi interjungo. Satis est mihi, vigilare desiisse. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua et universa voce feriuntur aures meae, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multae voces, et in unum confusae, pro fluctu mihi sunt, aut vento silvam verberante, et ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adjecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas et perplexas fecerunt: quae ut sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, hujus sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed nē sic quidem, ut existimo, agi potest. Ait enim, ebrium duobus modis dici:

s *parum calda*] plane frigidam enim ferre non poterat senium Senecae.

t *Psychrolutes*] qui frigida lavatur.

u *Euripum*] notat fossas et incilia cum aquis, quae in hortis et praetoriis ex more erant. *Lips.*

v *anno novo*] moris erat ut Kal. Januar. quisque artes et opificia sua auspicii caussa delibaret.

x *Virginem*] aquam quae Romae influebat omnium frigidissimam *virginem* appellatam.

y *solium*] aqua si non ab igne, a sole temperatum, quae mitior erat aquis Tiberinis, quemadmodum hae aquis *Virginis* frigore cedebant.

z *ad balneum superest*] quo gloriatur in omnem vitam se abstinuisse Ep. 108. *Lips.*

a *siccus*] sine obsonio. *Id.*

b *sine mensa prandium*] quod de manu sumebat stans. *Id.*

dici: altero, cum aliquis vino gravis est, et impos sui: altero, si solet ebrius fieri, et huic obnoxius vitio est. Nunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa irrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium et ebriosum. potest et qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: et qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: praesertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, et verba examinante. Adjice nunc, quod si hoc intellexit Zeno, et nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quaesivit locum fraudi: quod faciendum non est, ubi veritas quaeritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Caesaris caede, illius dico qui superato Pompejo rempublicam tenuit, tam creditum est Tullio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tullius Cimber et nimius erat in vino, et scordalus. [c] In hanc rem jocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, [d] qui vinum ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit, et vinum male credi, et sermonem bene. Unum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius, ex quo semel factus est, fuit, [e] majorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat ejus matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit, et Tiberius proficiens in Campaniam, cum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa. Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, et madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua

c *scordalus*] vid. Ep. 56.

d *quemquam feram*] supra me Dominum.

e *ebrius, ex quo semel factus est, fuit*] cum semel in die ebrius, semper erat, non desistebat. *Lips.*

sua manu scripsit, quae committenda ne ministris quidem suis judicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum elapsum est. [f] Itaque declamationes istas de medio removeamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris ejectat: sic vino exaestuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur, et prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamvis hoc soleat accidere, ita et illud solet, ut cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. [g] Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, et vitia ejus exponere? quae etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens. cui satis est sitim exstinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, et faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit plus sibi ingerere quam capiat, et stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: nunquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit: et intellecto facinore, mori voluit, certe meruit. Omne vitium ebrietas et incendit, et detegit: obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum confitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido: omne vitium laxatur et prodit. Adjice illam ignorationem sui, dubia et parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem

f *elapsum est*] nullum prodidit.

g *non dari tacitum*] non mandari secretum. *Lips.*

ginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid cum somno vitiatur, et quae ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas.[h] Haec acerrimas gentes bellicosasque, hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, et jugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec invictos acie mero domuit. Alexandrum, cujus modo feci mentionem, tot itinera, tot praelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, et ille Herculaneus[i] ac fatalis scyphus condidit. Quae gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, cum superstes toti convivio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, et nemo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii nobilis, quae alia res perdidit, et in externos mores ac vitia non Romana trajecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatrae amor? Haec illum res hostem reipublicae, haec hostibus suis imparem reddidit, haec crudelem fecit, cum capita principum civitatis coenanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam cum saepe apud se non sint, consuetudo insaniae durat, ac vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei et importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quae voluptates vocantur, ubi transcenderint modum,

h *publica ebrietas*] quae ad plures simul, vel ad integra castra, urbiumque praesidia pervenit.

i *Herculaneus*] Boeotios primum magnos quosdam argenteos scyphos fecisse, quos Herculaneos vocent, quia Hercules ille Boetius sit usus, autor est Athenaeus L. XI. tali vero exhausto Alexandrum in morbum sibi fatalem incidisse testatur Plutarch. in Alexandri vita.

modum, poenas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, et retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec elleboro accepto quidquid in visceribus haerebit, ejecturum, dejecturumque. [k] Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPISTOLA LXXXIV.

Stilum lectionemque alternanda esse. Lecta autem, in succum unum vertenda, et nostra facienda. Denique adhortatio ad Sapientiam. Bona et utilia monita.

Itinera ista quae segnitiam mihi excutiunt, et valetudini meae prodesse judico, et studiis. Quare valetudinem adjuvent, vides: cum pigrum me, et negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera [l] exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus non recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariae. primum, ne sim me uno contentus: deinde, ut cum ab aliis quaesita cognovero, tum et de inventis judicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: et studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus: altera res contristabit, et vires exhauriet: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invicem hoc illo commutandum est, et alterum altero temperandum: ut quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (ut ajunt) debemus imitari, quae vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: et, ut Virgilius noster ait,

— — — — liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, et proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Ajunt inveniri apud Indos mel in arun-

k *ejecturum, dejecturumque*] *ejecturum* supra, *dejecturum* infra.

l *aliena opera*] equorum qui in essedo vehunt, aut servorum, in sella. *Lips.*

arundinum foliis, quod aut ros illius caeli, aut ipfius arundinis humor dulcis et pinguior gignat. In noftris quoque herbis vim eamdem, fed minus manifeftam et notabilem poni: quam perfequatur et contrahat animal huic rei genitum. Quidam exiftimant, conditura et difpofitione in hanç qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentiumque decerpferint: non fine quodam, ut ita dicam, fermento: quo in unum diverfa coalefcunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque has apes debemus imitari, et quaecumque ex diverfa lectione congeffimus, feparare. melius enim diftincta fervantur. Deinde adhibita ingenii noftri cura et facultate, in unum faporem varia illa libamenta confundere: ut etiam fi apparuerit unde fumptum fit, aliud tamen effe, quam unde fumptum eft, appareat. quod in corpore noftro videmus, fine ulla opera noftra, facere naturam. Alimenta quae accepimus, quamdiu in fua qualitate perdurant, et folida innatant ftomacho, onera funt: at cum ex eo quod erant, mutata funt, tunc demum in vires et in fanguinem tranfeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, praeftemus: ut quaecumque haufimus, non patiamur integra effe, ne aliena fint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Affentiamur illis fideliter, et noftra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis: ficut unus numerus fit ex fingulis, cum minores fummas et diffidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus nofter, omnia quibus eft adjutus, abfcondat: ipfum tantum oftendat, quod effecit. Etiamfi alicujus in te comparebit fimilitudo, quam admiratio tibi altius fixerit: fimilem effe te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago, res mortua eft. Quid ergo? non intelligetur cujus imiteris orationem? cujus argumentationem? cujus fententias? Puto aliquando [m] ne intelligi quidem poffe, fi magni viri. nec enim omnibus, quae ex quoque velut exemplaria traxit, formam fuam impreffit,

[m] *Puto aliquando*] totum locum ita reftituit Gronovius: *Puto aliquando ne intelligi quidem poffe imaginem viri; nec enim omnibus, quae ex fuo velut exemplaria ftruxit, formam fui impreffit, ut in veritatem illam competant.* Refpondet ad propofitam quaeftionem repetendo fimilitudinem, qua fuerat ufus; imitatorem auctori effe debere fimilem ut Patri filium, non ut faciei imaginem. Miraris velle me, ne nimis appareat cujus orationem exprimas: cum ne imagines quidem omnes exprimant tam perfecte, ut ftatim cujus fint, agnofcatur: et tamen nondum eo usque progredi te velim, ut velut imago exprimas. *Struxiffe ex fuo exemplaria* dicit eum qui fe pluribus imaginibus exprimendum praebuit. *Veritas* autem *imagini* folet opponi. *Gronov.*

preſſit, ut in unitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus cohors conſtet? unus tamen ex omnibus ſonus redditur. aliqua illic acuta eſt, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris feminae, interponuntur tibiae: ſingulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philoſophi [n] noverant. In commiſſionibus [o] noſtris plus cantorum eſt, quam in theatris olim ſpectatorum fuit. cum omnes vias [p] ordo canentium implevit, et cavea aeneatoribus [q] cincta eſt, et ex pulpito omne tibiarum genus organorumque conſonuit, fit concentus ex diſſonis. Talem animum eſſe noſtrum volo, ut multae in illo artes, multa praecepta ſint, multarum aetatum exempla, ſed in unum conſpirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? aſſidua intentione: ſi nihil egerimus, niſi ratione ſuadente. hanc ſi audire volueris, dicet tibi: Relinque iſta jamdudum, ad quae diſcurritur. relinque divitias, aut periculum poſſidentium, aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt et enervant. relinque ambitum: tumida res eſt, vana, ventoſa. nullum habet terminum. tam ſolicita eſt ne quem ante ſe videat, quam ne poſt ſe alium. laborat invidia, et quidem duplici. Vides autem quam miſer ſit, ſi is, cui invidetur, et invidet? Intueris illas potentium domos, illa tumultuoſa, rixa ſalutantium, limina? multum habent contumeliarum, ut intres: plus, cum intraveris. Praeteri iſtos gradus divitum, et magno aggeſtu ſuſpenſa [r] veſtibula. non in praerupto tantum iſtic ſtabis, ſed in lubrico. Huc potius te ad ſapientiam dirige, tranquilliſſimasque res, et ſimul ampliſſimas, pete. Quaecumque videntur eminere in rebus humanis, quamvis puſilla ſint, et comparatione humillimorum exſtent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis via eſt. At ſi conſcendere hunc verticem libet, cui ſe fortuna ſubmiſit: omnia quidem ſub te, quae pro excelſiſſimis habentur, adſpicies, ſed tamen venies ad ſumma per planum.

n *philoſophi*] ſ. cum Lipſio legendum, *Philodi*.

o *commiſſionibus*] commiſſiones ludorum dici ſatis notum. *Lipſ.* nos diceremus *concerts*: nam de muſicis hic ſermo. Alii tamen habent *comeſſationibus*.

p *vias*] Theatrorum. nam via inter cuneos et praecinctiones. *Lipſ.*

q *aeneatoribus*] ſunt qui tuba ſignum commiſſionis in omnibus ludis dabant.

r *magno aggeſtu ſuſpenſa*] nimirum et ſtructurae arte et tibicinibus ſuſpenduntur aedificia. *Gronov.*

EPISTOLA LXXXV.

Sophismata improbat, et a seriis studiis ea arcet. Exempla quaedam dat, sed ad utilia traducit: et contra Peripateticos, sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere; unam et aequalem esse, seu longam, seu brevem. Non etiam imminui ab externis, etsi mala, aut damna incurrant: et Sapientem omnibus bene uti. Bona, sapiens Epistola.

Peperceram tibi, et quidquid nodosi adhuc supererat, praeterieram: contentus quasi gustum tibi dare eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Jubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traductionem [s] nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descendere pro diis hominibusque susceptam, subula armatum. [t] Qui prudens est, et temperans est: qui temperans est, et constans: qui constans est, et imperturbatus est: qui imperturbatus est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens, beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, et constantem, et sine tristitia, sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur et modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici ajunt, qui non est obnoxius tristitiae, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicujus animum immunem esse tristia: sapientem non vinci moerore, ceterum tangi: et cetera in hunc modum sectae suae respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, et moestissimis laetior, et effraenatissimis moderatior, et humillimis major? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, [u] ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas,
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret aequore plantas.

Haec

s *traductionem*] hoc nomine intelligit aliorum Philosophorum sententias, quibus *convellebant* et *traducebant* Stoicorum placita.

t *subula armatum*] tenui isto argutiarum stoicarum telo. Sic supra Ep. 82. *subula leonem excipis.* Lips.

u *Ladas*] celebris cursor.

Haec eſt pernicitas per ſe aeſtimata, non quae tardiſſimorum collatione laudatur. Quid ſi ſanum voces, leviter febricitantem? non eſt bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, ſapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina [v] dicuntur, non quibus nulla ineſt duritia granorum, ſed quibus minor. Falſum eſt. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, ſed vacationem. nulla debent eſſe, non parva. Nam ſi ulla ſint, creſcent, et interim impedient. Quomodo oculos major et perfecta ſuffuſio excaecat, ſic modica turbat. Si das aliquos affectus ſapienti, impar illis erit ratio, et velut torrente quodam auferetur: praeſertim cum illi non unum, ſed univerſum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur. Plus poteſt quamvis mediocrium turba, quam poſſet unius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem, ſed modicam: habet ambitionem, ſed non concitatam: habet iracundiam, ſed placabilem: habet inconſtantiam, ſed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non inſaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo qui leviora quidem, ſed omnia. Deinde nihil intereſt, quam magnus ſit affectus: quantuscumque eſt, parere neſcit, conſilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domeſticum et mite: natura enim illorum eſt ſurda ſuadendi: ſic non ſequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque ſint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando ſubmittunt: et cum minime exſpectaveris, exaſperatur torvitas mitigata. Nunquam bona fide vitia manſueſcunt. Deinde ſi ratio proficit, ne incipient quidem affectus. ſi invita ratione, coeperint, invita perſeverabunt. Facilius eſt enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Falſa eſt itaque iſta mediocritas et inutilis, eodémque loco habenda, quo, ſi quis diceret, modice inſaniendum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius ſuſtuleris illa, quam rexeris. Nunquid dubium eſt, quin vitia mentis humanae inveterata, et dura, quae morbos vocamus, immoderata ſint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo immoderati ſunt et affectus: ab his enim ad illa tranſitur. Deinde ſi das aliquid juris triſtitiae, timori, cupiditati, ceteriſque motibus pravis, non erunt in noſtra poteſtate. Quare? quia extra nos ſunt, quibus irritantur. Itaque

v *apyrina*] malorum punicorum genus, quibus lignoſus nucleus abeſt, et candidior natura, et blandiores ſunt acini. Plin. XIII, 19.

crescunt, prout magnas habuerint minoresve caussas, quibus concitentur. major erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum caussis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adjice nunc, quod ista, quantumvis exigua sint, in majus excedunt. nunquam perniciosa servant modum. Quamvis levia initia morborum, serpunt: et aegra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cujus dementiae est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis, et habitu tranquillus est, eventu non est. nam quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multae extrinsecus caussae incidunt, quae illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: et timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transit in vitium: et ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Praeterea, si non contemnit venientes extrinsecus caussas, et aliquid timet; cum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate; cunctanter exibit, et animo recedente. Non cadit autem in sapientem haec diversitas mentis. Illud praeterea judico observandum, ne duo quae separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, unum bonum esse, quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem: econtrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum esse quod honestum est. Xenocrates et Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen unum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque judicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, unquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei juncta semper est, atque inse-

inseparabilis, et sola, satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; [x] non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet majus aut melius: beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Praeterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est et beata, et beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adjectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, et multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suae praefert. Utrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Utique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, et id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, imo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam unam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa et brevis, diffusa et angustior; in multa loca, multasque partes distributa, et in unum coacta. Qui illam numero aestimat, et mensura, et partibus, jam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque jam satur est. hic plus bibit, ille minus: quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum haec interrogatio est.

x *vel sola virtute*] quod supra Xenocratem et Speusippum statuere dixit.

eſt. Adverſus hanc ſic reſpondere conantur, falſam nos rem, et controverſioſam [y] pro confeſſa vindicare, eum qui fortis eſt, ſine timore eſſe. Quid ergo? inquit. fortis imminentia mala non timebit? iſtud dementis alienatique, non fortis eſt. Ille vero: inquit, moderatiſſime timet, ſed in totum extra metum non eſt. Qui haec dicunt, rurſus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco ſint minora vitia. Nam qui timet quidem, ſed rarius et minus, non caret malitia, ſed leviore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimeſcit. Verum eſt quod dicit, ſi mala ſunt: ſed ſi ſcit mala illa non eſſe, et unam tantum turpitudinem malum judicat; debebit ſecure pericula adſpicere, et aliis timenda contemnere. aut ſi ſtulti et amentis eſt, mala non timere: quo quis prudentior eſt, hoc timebit magis. Ut vobis, inquit, videtur, praebebit ſe periculis fortis. Minime. non timebit illa, ſed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela fortunae non timebit? Non: ſcit enim illa non eſſe mala, ſed videri: omnia iſta humanae vitae formidines putat. Deſcribe captivitatem, verbera, catenas, egeſtatem, et membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per injuriam: et quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Iſta timidis timenda ſunt. An id exiſtimas malum, ad quod aliquando noſtra ſponte veniendum eſt? Quaeris, quid ſit malum? Cedere his quae mala vocantur, et illis libertatem ſuam dedere, pro quo cuncta patienda ſunt. Perit libertas, niſi illa contemnimus, quae nobis jugum imponunt. Non dubitaret quid conveniret forti viro, ſi ſcirent quid eſſet fortitudo. Non eſt enim inconſulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: ſcientia eſt diſtinguendi quid ſit malum, et quid non ſit. Diligentiſſima in tutela ſui fortitudo eſt, et eadem patientiſſima eorum, quibus falſa ſpecies malorum eſt. Quid ergo, ſi ferrum intentatur cervicibus viri fortis, ſi pars ſubinde alia atque alia ſuffoditur, ſi viſcera ſua in ſinu ſuo vidit, ſi ex intervallo, quo magis tormenta ſentiat, repetitur, et per adſiccata viſcera [z] recens dimittitur ſanguis, non timere iſtum tu dices, non dolere? Iſte vero dolet: ſenſum enim homi-

y *controverſioſam*] Vox Livio quoque uſurpata L. 3. extr.

z *viſcera*] lege *vulnera* cum Gronovio. idem eſt quod ante dixit *repeti per intervalla*. Per intervalla enim repetitur, cujus vulnus adſiccatum et obligatum, refricatur, ita ut demuo ſanguis inde proliciatur.

hominis nulla exuit virtus: fed non timet. invictus ex alto dolores fuos fpectat. Quaeris, quis tunc animus illi fit? Qui aegrum amicum adhortantibus. Quod malum eft, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non funt. Falfum eft, inquit, quod proponitur: non enim fi quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempeftas et procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita adverfus hoc refpondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempeftate ac procella, quia non poffit id quod propofuit efficere, nec tenere curfum fuum: deteriorem illum in arte fua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, et fapientem deteriorem faciet paupertas et dolor, et quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, fed opera ejus impediet. Hoc recte diceretur, nifi diffimilis effet gubernatoris conditio, et fapientis. Huic enim propofitum eft in vita agenda, non utique quod tentat, efficere, fed omnia recte facere: gubernatori propofitum eft, utique navem in portum perducere. Artes miniftrae funt: praeftare debent, quod promittunt: fapientia domina rectrixque eft. Artes ferviunt vitae, fapientia imperat. Ego aliter refpondendum judico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempeftate fieri, nec ipfam adminiftrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promifit, fed utilem operam, et navis regendae fcientiam. haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obftitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune, nunquam hanc navem, nifi rectam: arti fatisfecit. tempeftas non opus gubernatoris impedit, fed fucceffum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quae illum tenere portum vetat? quae conatus ejus irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, et exarmat? Non tanquam gubernatori, fed tanquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut oftendat. tranquillo enim, ut ajunt, quilibet gubernator eft. Navigio ifta obfunt, non rectori ejus, qua rector eft. Duas perfonas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem confcenderunt navem, qua ipfe quoque vector eft: alteram propriam, qua gubernator eft. tempeftas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum eft, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: fapientia commune bonum eft, et eorum cum quibus vivit, et proprium ipfius. Itaque gubernatori fortaffe nocetur, cujus minifterium aliis

promiſſum tempeſtate impeditur: ſapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempeſtatibus vitae. Non enim prohibentur opera ejus omnia, ſed tantum ad alios pertinentia: ipſe ſemper in actu eſt, non in effectu. [a] tunc maximus, cum illi fortuna ſe oppoſuit: tunc ipſius ſapientiae negotium agit, quam diximus et alienum bonum eſſe, et ſuum. Praeterea, ne aliis quidem tunc prodeſſe prohibetur, cum illum aliquae neceſſitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica ſit: at illud docet, quemadmodum tractanda ſit paupertas; per totam vitam opus ejus extenditur. Id nulla fortuna, nulla res, actus ſapientis excludit. Id enim ipſum agit, quo alia agere prohibetur. [b] Ad utrosque caſus aptus eſt: bonorum rector, et malorum victor. Sic, inquam, ſe exercuit, ut virtutem tam in ſecundis quam in adverſis exhibeat: nec materiam ejus, ſed ipſam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit et praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? utitur. Non ex ebore tantum Phidias ſciebat facere ſimulacra, faciebat ex aere: ſi marmor illi, ſi adhuc viliorem materiam obtuliſſes, feciſſet quale ex illa fieri optimum poſſet. Sic ſapiens virtutem, ſi licebit, in divitiis explicabit; ſi minus, in paupertate: ſi poterit, in patria; ſi minus, in exſilio: ſi poterit, imperator; ſi minus, miles: ſi poterit, integer: ſi minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi ſunt domitores ferarum, qui ſaeviſſima animalia et ad occurſum exterrentia hominem, docent pati jugum: nec aſperitatem excuſſiſſe contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magiſter manum inſerat, oſculatur tigrim ſuus cuſtos, elephantem minimus Aethiops jubet ſubſidere in genua, et ambulare per funem. Sic ſapiens eſt artifex domandi mala. Dolor egeſtas, ignominia, carcer, exſilium, et ubicunque [c] horrenda, cum ad hunc pervenere, manſueta ſunt.

EPISTO-

a *in actu eſt, non in effectu*] agit ſemper, licet actionem effectus externus non ſemper ſequatur.

b *id agit, quo alia agere prohibetur*] hoc ipſum eum occupat, et in hoc ſe exercet, ſuamque ſapientiam oſtendit, quod eum quo minus alia agat impedit. v. c. paupertas impedit quo minus aliquis agat quae ad rempublicam gerendam ſpectant: hoc ipſum ergo agit quo prohibetur, paupertatem nimirum fortiter fert.

c *ubicumque*] Alii legunt: *et cetera horrenda.*

EPISTOLA LXXXVI.

De villa Africani; aedificio et balneo, nec polito, nec lauto. Contra luxum sui aevi. In extremo, de oleis serendis, occasione villae.

In ipsa Scipionis Africani villa jacens haec tibi scribo, adoratis manibus ejus et arca, [d] quam sepulchrum esse tanti viri suspicor. [e] animum quidem ejus in caelum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi: non quia magnus exercitus duxit, (hos enim et Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Romae libertas. [f] Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. aequum inter omnes cives jus sit: utere sine me beneficio meo, [g] patria. caussa tibi libertatis fui, ero et argumentum. [h] Exeo, si plus quam tibi expedit, crevi. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, et civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, et se Liternum recepit, tam suum exsilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum silvae, turres quoque in propugnaculum villae utrimque subrectas. Cisternam aedificiis ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. non videbatur majoribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, [i] abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. At nunc quis

d *arca*] mos gentis Corneliae, cineres et urnas eorum qui erant illius gentis loculis lapideis conditos asservare. Plinius L. 7. *In gente Cornelia nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. Lips.*

e *suspicor*] nam dubium erat an ibi conditus esset. Livius Lib. 38. *Africanum alii Romae alii Linterni et mortuum et sepultum tradunt. Utrobique monumenta ostenduntur et statuae. Lips.*

f *Romae libertas*] praesens enim gravis libertati Romae erat ob opes et gratiam. *Id.*

g *beneficio meo*] nam libertatem Romanam hactenus contra hostes ejus defenderat.

h *argumentum*] docebo quam nil nisi aequale et civile possis ferre. *Lips.*

i *quod tantum semel capta est*] a Gallis, secunda vice ab Annibale capienda, nisi Scipio fuisset.

quis eſt, qui ſic lavari ſuſtineat? pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis et pretioſis orbibus [k] refulſerunt; niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis [l] diſtincta ſunt: niſi illis undique operoſa et in picturae modum [m] variata circumlitio praetexitur; niſi vitro abſconditur [n] camera; niſi Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdedit; in quas multa ſudatione corpora exinanita [o] demittimus; niſi aquam argentea epiſtomia fuderunt. Et adhuc plebejas fiſtulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum pervenero? quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſae cauſſa? [p] quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum pervenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimae ſunt, rimae magis quam feneſtrae, muro lapideo exſectae, ut ſine injuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria [q] vocant balnea, ſi qua non ita aptata ſunt, ut totius diei ſolem feneſtris ampliſſimis recipiant; niſi et lavantur ſimul et colorantur; [r] niſi ex ſolio agros et maria proſpiciunt. Itaque quae concurſum, et admirationem habuerant cum dedicarentur, [s] haec in antiquorum numerum rejiciuntur, cum aliquid novi luxuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim et pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, [t] et in uſum, non oblectamentum, reperta? Non ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper velut ex calido fonte currebat: nec referre crede-

k *orbibus*] nam cruſtas aut ſegmenta marmorum varie figurabant, in ovum, in quadram, in quadratum. *Lipſ.*

l *Numidicis cruſtis*] vid. Plin. L. 35. Cap. 1. Neroniano ſcilicet aevo inventum, ut varii generis colorisque cruſtis parietes diſtinguerentur.

m *in picturae modum*] Muſivum opus intelligit, quo ſolent ambire quadras aut orbes, et velut marginare. Ideo addit: *circumlitionem praetexi.* Vera autem pictura etiam in Muſivis, i. e. variae rerum formae. *Lipſ.*

n *vitro abſconditur*] ipſo pavimento, parietibus, faſtigio vitro obtectis.

o *multa ſudatione corpora exinanita*] nam poſt ſiccum balneum ſive Laconicum, quidam in piſcinas ſive frigidam deſcendebant. *Lipſ.* Sic et Ep. 108. *ſudoribus exinanire corpora.*

p *impenſae cauſſa*] non ullius uſus, ſed opum oſtentandarum gratia.

q *blattaria*] a blattis, quae loca obſcuriora ſectantur.

r *colorantur*] inſolantur, quod poſt unctionem in aprico fieri ſolebat, in admittentibus autem ubique diem balneis non minus ac in aprico fieri poterat. *Lipſ.*

s *dedicarentur*] de publicis balneis loquitur, ſolemniter dedicari ſolitis. *Id.*

t *quadrantaria*] merces balneatorum quadrans erat. *Id.*

credebant, in quam perlucida fordes deponerent. Sed, dii boni, quam juvabat illa balnea intrare obfcura, et gregali tectorio [u] inducta, quae fcires Catonem tibi aedilem, [v] aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu fua temperaffe? Nam hoc quoque nobiliffimi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca quae populum receptabant, exigendique munditias, et utilem ac falubrem temperaturam: non hanc, quae nuper inventa eft, fimilis incendio. [x] adeo quidem ut convictum in aliquo fcelere fervum; vivum lavari oporteat. Nihil mihi videtur jam intereffe, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui rufticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium fuum latis fpecularibus diem admiferat? quod non in multa luce decoquebatur, et exfpectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitofum! nefciit vivere! Non faccata aqua [y] lavabatur, fed faepe turbida, et cum plueret vehementius, pene lutulenta. Nec multum ejus intererat, an fic lavaretur: veniebat enim, ut fudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: vere in exfilio vixit, qui fic lavabatur. Imo fi fcias, non quotidie lavabatur. Nam, ut ajunt qui prifcos mores urbis tradiderunt, brachia et crura quotidie abluebant, quae fcilicet fordes opere collegerant: ceterum toti nundinis [z] lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet mihi immundiffimos fuiffe. Quid putas illos oluiffe? militiam, laborem, virum. Poftquam munda balnea inventa funt, fpurciores funt. Defcripturus infamem et nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Paftillos [a] *Rufillus olet.* — —

Dares nunc Rufillum, perinde effet, ac fi hircum oleret, et Gorgonii loco effet, quem idem Horatius Rufillo oppofuit. Parum eft fumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanefcat in corpore. Quid, quod iidem odore tamquam fuo gloriantur? Haec fi tibi nimium triftia videbuntur, villae imputabis: in qua didici ab Aegialo diligen-

u *gregali tectorio*] h. e. vulgari ex calce, non marmore et cruftis. *Lipf.*

v *aedilem*] ad aediles enim pertinebat balneorum cura.

x *fimilis incendio*] Senecae enim temporibus multus in balneis calor ad fudorem exprimendum, olim non ita. vid. et Plutarch. quaeft. Conviv. 8. C. 9.

y *faccata aqua*] a delicatis enim, ne turbida interveniret, excepta facco aut centunculo in canalibus aqua fuit. *Lipf.*

z *nundinis*] cum in urbem venirent.

a *Paftillos*] medicamenta quibus fudores tolluntur, utuntur hircofi. *Lipf.*

ligentiſſimo patrefamiliae (is enim nunc hujus agri poſſeſſor eſt) quamvis vetus arbuſtum poſſe transferri. Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non olivetum alteri ponit. Quod vidi illum arborum trimum [b] aut quadrimum faſtidienti fructus autumno deponere. te quoque proteget illa, quae

Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noſter: qui non quid veriſſime, ſed quid decentiſſime diceretur, adſpexit; nec agricolas docere voluit, ſed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi neceſſe fuit reprehendere, adſcribam:

Vere fabis ſatio eſt, tunc te quoque medica putres
Accipiunt ſulci, et milio venit annua cura.

An uno tempore iſta ponenda ſint: et an utriusque verna ſit ſatio, hinc aeſtimes licet. Junius menſis eſt quo tibi ſcribo, jam proclivus in Julium. Eodem die vidi fabam metentes, milium ſerentes. Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis depoſitum: Magnarum arborum truncos circumciſis ramis, et ad unum redactis pedem, cum ſcapo ſuo tranſtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipſo, ex quo illae pependerant. Hoc fimo tinctum [c] in ſcrobem demiſit: deinde terram non aggeſſit tantum, ſed calcavit et preſſit. Negat quidquam eſſe hac (ut ait) ſpiſſatione efficacius. videlicet frigus excludit et ventum. minus praeterea movetur: et ab hoc naſcentes radices prodire patitur, ac ſolum apprehendere, quas neceſſe eſt teneras adhuc, et praecario haerentes, levis quoque revellat agitatio. parum autem arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim materia quae nudata eſt, ut ait, exeunt radices novae. Non plures autem ſuper terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: ſtatim enim ab imo veſtietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales eſſe novellarum arborum ſolent, eodem genere depoſuit. Hi paullo tardius ſurgunt: ſed cum tamquam a planta proceſſerint, nihil habent in ſe aut horridum, aut triſte. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbuſto ſuo annoſam transferri: hujus

b *Quod vidi illum arborum trimum*] Sic intellige: *quod olivetum arborum trimarum aut quadrimarum, vidi illum* Aegiarum iterum pangere, transferre et *deponere.* *Gronov.*

c *tinctum*] *Gronov. tactum.* Sic Plinius ſaepe hac voce utitur.

hujus capillamenta quoque (ſi fieri poteſt) colligenda ſunt, deinde liberalius ſternenda vitis, ut etiam ex corpore radiceſcat. Et vidi non tantum menſe Februario poſitas, ſed etiam Martio exacto tenent et complexae ſunt non ſuas ulmos. omnes autem iſtas arbores, quae (ut ita dicam) grandiſcapiae [d] ſunt, ait aqua adjuvandas ciſternina: quae ſi prodeſt, habemus pluviam in noſtra poteſtate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Aegialus noſter me ſibi adverſarium [e] paravit, ſic ego parem te mihi.

EPISTOLA LXXXVII.

Frugalitas Senecae, et externorum contemptus: admonitio ad alios, ut ſic velint: faciantque. Diſſertatiunculae deinde, quibus approbat Fortuita in bonis non eſſe: duntaxat Commoda dici poſſe.

Naufragium, antequam navem adſcenderem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum eſſe falſum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris approbabo, imo etiam ſi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus ſupervacua, et quam facile judicio poſſemus deponere, quae ſi quando neceſſitas abſtulit, non ſentimus ablata. Cum pauciſſimis ſervis, quos unum capere vehiculum potuit, ſine ullis rebus, niſi quae corpore noſtro continebantur, ego et Maximus meus biduum jam beatiſſimum agimus. Culcitra in terra jacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertorium facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hora, [f] nuſquam ſine caricis, nuſquam ſine pugillaribus. Illae, [g] ſi panem habeo, pro pulmentario ſunt: ſi non, pro pane. quotidie mihi annum novum [h] faciunt, quem ego fauſtum et felicem reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine: qui numquam major eſt, quam ubi aliena ſepoſuit: et fecit ſibi pacem, nihil timendo: fecit ſibi divitias, nihil concupiſcendo. Vehiculum in quod impoſitus ſum, ruſticum eſt. Mulae vivere ſe ambulando teſtantur, mulio excalceatus non propter aeſtatem. [i] Vix a me obtineo, ut hoc vehiculum velim

d *grandiſcapiae*] Graecis μακρόκαυλοι dicuntur.

e *adverſarium*] aemulum induſtriae et ſuperare conantem. *Lipſ.*

f *non magis hora*] apparatus prandii vix horam abſumſit.

g *Illae*] caricae nimirum. Plinius XV, 19. *Ficus panis ſimul et obſonii vicem ſiccatae implent.*

h *annum novum*] haec dulcia enim novo anno quaſi omen dare et mittere invicem ſolebant. *Lipſ.*

i *non propter aeſtatem*] ſed egeſtatem.

lim videri meum. Durat adhuc perversa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco: quod argumentum est, ista, quae probo, quae laudo, nondum habere certam fidem et immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua, neminem aestimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia: (nam haec quoque jam expensa fertis.) late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus solverit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber [k] volvitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliae possideret: cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum? inquis. omnia: nisi forte judices interesse, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulae saginatae, unius omnes coloris? Quid ista vehicula caelata?

— — instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reip. hercule profuit nasci quam Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio [l] vehebatur, et hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis [m] in via divitibus, [n] cursores et Numidas, et multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos

k *Kalendarii liber*] i. e. faenebris pecuniae liber. nam kalendis usurae cedebant et petebantur. Itaque nomina et pecunia per kalendas in tali codice scribebantur. *Lips.*

l *canterio*] equo secto.

m *trossulis*] supra Epist. 76. ibi vid. not. k.

n *in via divitibus*] in itinere quoque opes ostentantibus.

tos qui cum maxime dubitat, utrum ſe ad gladium locet, an ad cultrum. [o] O quantum erat ſeculi decus, imperatorem triumphalem, cenſorium (et quod ſuper omnia haec eſt) Catonem, uno caballo eſſe contentum, et ne toto quidem. [p] Partem enim ſarcinae, ab utroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obeſis mannis, [q] et aſturconibus, et tollutariis praeferres unicum illum equum, ab ipſo Catone defrictum? Video non futurum finem in iſta materia ullum, niſi quem mihi ipſe fecero. Hic itaque conticeſcam, quantum ad iſta: quae ſine dubio talia divinavit futura, qualia nunc ſunt, qui primus appellavit impedimenta. Nunc volo pauciſſimas adhuc interrogationes noſtrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam ſatisfacere vitae beatae contendimus. Quod bonum eſt, bonos facit, nam et in arte muſica quod bonum eſt, facit muſicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non ſunt bona. Adverſus hoc ſic reſpondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falſum eſſe dicant. Ab eo, inquiunt, quod eſt bonum, non utique fiunt boni. In muſica eſt aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad uſus canendi: nihil tamen horum facit muſicum. Hic reſpondebimus. Non intelligitis, quomodo poſuerimus, quod bonum eſt muſico. Non enim id dicimus, quod inſtruit muſicum, [r] ſed quod facit: tu ad ſupellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipſa arte muſica bonum eſt, id utique muſicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte muſica duobus modis dicitur: altero, quo effectus muſici adjuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent inſtrumenta, tibiae, et organa, et chordae: ad artem ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam ſine iſtis: uti forſitan non poteſt arte. Hoc non eſt aeque duplex in homine. idem enim bonum et hominis, et vitae. Quod contemptiſſimo cuique contingere ac turpiſſimo poteſt, bonum non eſt: opes autem et lenoni, et laniſtae contingunt: ergo non ſunt bona. Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam et

o *utrum ſe ad gladium locet, an ad cultrum*] qui aere alieno oppreſſus, et deſperabundus inter medios iſtos apparatus ſecum deliberat, quomodo operam ſuam locare arenae velit, an gladiatorem quorum gladius, an venatorem quorum culter eſt ſe facere velit.

p *et ne toto quidem*] nam partem ejus ſarcinae ſibi depoſcebant, ut ex ſequentibus patet.

q *mannis*] parvis equis.

r *quod inſtruit muſicum*] quod inſtrumentum ejus eſt.

et in grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, et supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbae linguae quam impurae, in cujus ore feminae purgabantur, [s] et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam impuravit? [t] quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo aere [u] censetur: nihil ex istis quolibet incurrentibus bonum judicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem [v] talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quaelibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imo in accessionem ejus venit quod habet. [x] Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum et appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, et molestia vacare, bonum dicam. quid est otiosius verme? Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. [y] Des oportet illi aliquid divinum, aliquid caeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et

s *feminae purgabantur*] fuit quod ille Scaurus, de Benef. L. 4. C. 31. *Lips.*

t *impuravit*] Alii habent *conspurcavit.*

u *suo aere*] proprio non adventitio pretio. *Id.*

v *admirationem*] *admixtionem* legit *Gronovius*, Sensus: virtus non permiscet sibi, nec in suo aere censet illa quolibet incurrentia, medicina permiscet.

x *in accessionem ejus venit quod habet*] Intellige. Ipse fiscus sine sportula pecuniaria accedit pecuniae. Nihil est sine ea. *Lips.*

y *quae Deum*] perfecta ratio: quae pars in nobis communis illius rationis est; id est Dei.

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos vi Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum. — —

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, et ipsum suam habet sedem: non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quaeris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex avaritia divitiae: ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim et furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium et furtum: sed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis et corporis et animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? Quamquam sacrilegium, furtum et adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, et recte factum vocabitur: nostra enim actio est, quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum, sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum et bonum. Quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse undecumque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem urna et aurum est, et vipera. Si aurum ex urna sustuleris, quia illic et vipera est. non ideo

mihi urna aurum dat, quia viperam habet, ſed aurum dat, cum et viperam habeat. Eodem modo ex ſacrilegio lucrum fit: non qua turpe et ſceleratum eſt ſacrilegium, ſed qua lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum eſt, non aurum quod cum vipera jacet: ſic in ſacrilegio malum eſt ſcelus, non lucrum. Quibus opponitur: Diſſimillima utriusque rei conditio eſt. Illic aurum poſſum ſine vipera tollere: hic lucrum ſine ſacrilegio facere non poſſum. lucrum iſtud non eſt appoſitum ſceleri, ſed immixtum. Quod dum conſequi volumus, in multa mala incidimus, id bonum non eſt: dum divitias conſequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non ſunt. Duas, inquit, ſignificationes habet propoſitio veſtra. unam, dum divitias conſequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, et dum virtutem conſequi volumus. Aliquis, dum navigat ſtudii cauſſa, naufragium fecit: aliquis captus eſt. Altera ſignificatio talis eſt. Per quod in mala incidimus, id bonum non eſt. Huic propoſitioni non erit conſequens, per divitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut ſi per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum divitiae non ſunt, ſed malum ſunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non eſſe. Praeterea, inquit, conceditis divitias habere aliquid uſus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eveniunt. His quidam hoc reſpondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illae neminem laedunt. aut ſua cuique nocet ſtultitia, aut aliena nequitia: ſic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum eſt. Non ideo divitiae tibi nocent, ſi propter divitias tibi nocetur. Poſidonius (ut ego exiſtimo) melius: qui ait divitias eſſe cauſſam malorum, non quia ipſae faciant aliquid, ſed quia facturos irritant. Alia eſt enim cauſſa efficiens, quae protinus neceſſe eſt noceat: alia praecedens. hanc praecedentem cauſſam divitiae habent. Inflant animos, ſuperbiam pariunt, invidiam contrahunt, et usque eo mentem alienant, ut fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura ſunt, non corrumpunt animos, non ſolicitant: extollunt quidem et dilatant, ſed ſine tumore. Quae bona ſunt, fiduciam faciunt: divitiae audaciam. Quae bona ſunt, magnitudinem animi dant: divitiae inſolentiam. Nihil autem aliud eſt inſolentia, quam ſpecies magnitudinis falſa. Iſto modo, inquis, etiam malum ſunt divi-

divitiae, non tantum bonum non funt. Effent malum, fi per fe nocerent, fi (ut dixi) haberent efficientem cauffam: nunc praecedentem habent, et quidem non irritantem tantum animos, fed attrahentem. Speciem enim boni oftendunt verifimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque praecedentem cauffam, ad invidiam: multis enim propter fapientiam, multis propter juftitiam invidetur: fed nec ex fe hanc cauffam habet, nec verifimilem. Contra enim verifimilior illa fpecies hominum animis objicitur a virtute, quae illos in amorem et admirationem vocet. Pofidonius fic interrogandum ait: Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec fecuritatem, non funt bona: divitiae autem, et bona valetudo, et fimilia his, nihil horum faciunt: ergo non funt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec fecuritatem, contra autem infolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala funt: a fortuitis autem in haec impellimur: ergo non funt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ifta erunt. Alia eft commodorum conditio, alia bonorum. Commodum eft, quod plus ufus habet, quam moleftiae: bonum, fincerum effe debet, et ab omni parte innoxium. Non eft id bonum, quod plus prodeft: fed quod tantum prodeft. Propterea commodum et ad animalia pertinet, et ad imperfectos homines, et ad ftultos. Itaque poteft ei effe incommodum mixtum: fed commodum dicitur, a majore fua parte aeftimatum. Bonum ad unum fapientem pertinet, inviolatum effe oportet. Bonum animum habe. unus tibi nodus, fed Herculaneus, reftat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus divitiae fiunt: ergo divitiae bonum non funt. Hanc interrogationem noftri non agnofcunt. Peripatetici et fingunt illam, et folvunt. Ait autem Pofidonius, hoc fophifma per omnes dialecticorum fcholas jactatum, fic ab Antipatro refelli. Paupertas non per pofitionem, fed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt κατὰ ϛέρησιν. non quod habeat, dicitur, fed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri poteft: divitias multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas eft, non quae pauca poffidet, fed quae multa non poffidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, fed ab eo quod ei deeft. Facilius quod volo exprimerem, fi Latinum verbum effet, quo ἀνυπαρξία fignificatur. Hanc paupertati Antipater affignat. Ego non video

quid aliud sit paupertas, quam parvi possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi jam de rebus judicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et caussam imperii sui, requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, et largitiones, et tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia? quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse? Haec satius est suadere, et expugnare affectus, non circumscribere. [z] Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPISTOLA LXXXVIII.

Liberalia studia in bonis non esse, nec ad Virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in Grammatica, Musica, Geometria, Astronomia. Et si tamen non ducunt, conducunt: id est, juvant et praeparant. Tum divisio alia Artium, in Vulgares, Ludicras, Pueriles, Liberales: et in istis, solam Philosophiam esse, quae vere liberum facit. Sola etiam de Bonis Malisque indagat, sola noscit. Sola igitur colenda, aut praecipue est: et ostendit, quam inutilia aut superflua Philologi sectentur, quidam etiam Philosophi. O bona hic, o aurea! Legite juvenes, senesque.

De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras, Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. [a] Meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere majus potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiae, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla et puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. [b] Quidam illud

z [*circumscribere*] fallaciis impugnare.

a *ad aes exit*] mercenarium est, t pecuniam quaerit.

b *Non discere debemus ista, sed didicisse*] non semper in illis discendis versari, sed discendi finem aliquando facere.

illud de liberalibus ſtudiis quaerendum judicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, ne hujus rei ſcientiam affectant. Grammaticus circa curam ſermonis verſatur, et ſi latius evagari vult, circa hiſtorias. Jam ut longiſſime fines ſuos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam ſternit? Syllabarum enarratio, et verborum diligentia, et fabularum memoria, et verſuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam tranſeamus, et ad muſicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quae quisquis ignorat, alia fruſtra ſcit. Videndum utrum doceant iſti virtutem, an non. ſi non docent, nec tradunt quidem: ſi docent, philoſophi ſunt. Vis ſcire, quam non ad docendam virtutem conſederint? adſpice quam diſſimilia inter ſe omnium ſtudia ſint. atqui ſimilitudo eſſet idem docentium. Niſi forte tibi Homerum philoſophum fuiſſe perſuadent, cum, his ipſis quibus colligunt, negent. [c] Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem ſolam probantem, et voluptates refugientem, et ab honeſto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem ſtatum quietae civitatis, et inter convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum eſſe in illo, cui omnia inſunt: iſta enim inter ſe diſſident. Demus illis, Homerum philoſophum fuiſſe. nempe ſapiens factus eſt, antequam carmina ulla cognoſceret: ergo illa diſcamus, quae Homerum fecere ſapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum major aetate fuerit Homerus an Heſiodus, non magis ad rem pertinet; quam ſcire an minor Hecuba fuerit, quam Helena; et quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere, ad rem exiſtimas pertinere? Quaeris, Ulyſſes ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos ſemper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam jactatus ſit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam anguſto error eſſe tam longus. Tempeſtates animi nos quotidie jactant, et nequitia in omnia Ulyſſis mala impellit. non deeſt forma quae ſolicitet oculos, non hoſtis: hinc monſtra effera, et humano cruore gaudentia: hinc inſidioſa blandimenta aurium: hinc naufragio, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo

c *cum, his ipſis quibus colligunt, negent*] his ipſis argumentis ex quibus concludunt Philoſophum fuiſſe, evincunt non fuiſſe.

do patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba seculo suo dederit, an Ulyssem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, et quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutae ac graves voces consonent. quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, et avaritiae commodare digitos. [d] potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorem, cujus patrimonium tabularios [e] lassat: imo quam supervacua possideat: qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? Quid prodest colligere subtiliter pedes jugeri [f] et comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, et aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, et avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cujus, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cujus colonus es? si bene tecum agitur, heredis. [g] Negant jurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, quod tuum dicis; publicum est, et quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri: in quadratum redigis quamcumque acceperis formam. intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi

d *digitos*] nam digitis numerabant, et numeros ipsos exprimebant. *Lips.*

e *tabularios*] *tabulae* erant accepti et expensi, vectigalium et opum, qui praeerant *tabularii* dicti. *Id.*

f *pedes jugeri*] Regionum in partes divisionem decempedis et perticis pedibusque jugeri collectis conficiebant.

g *heredis*] si bene res succedat prolis tuae, vel alterius scripti haeredis. at et tyranni potes esse colonus, vel hostis qui tibi erepto agro in ejus possessionem veniat.

tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui caelestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis caeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut solicitus sim, cum Saturnus et Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, ubicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum et inevitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenae.

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et non utique casura. Utique secunda exspecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est non per praescriptum euntem.[h] Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros. Aeque luctatores, et totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam, et cocos, et ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti jejuni vomitores,[i] quorum corpora in sagina, animi in macie et veterno sunt? An liberale studium istud esse juventuti nostrae credimus, quam majores nostri rectam[k] exercuerunt, hastilia jacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset jacentibus. Sed nec hae nec illae docent,

h *non per praescriptum euntem*] non numerantem artes liberales ut vulgus. *Lips.*

i *jejuni vomitores*] qui mane cibos praecedente die ingestos egerunt. vid. Ep. 122.

k *rectam*] i. e. stantem, non jacentem et victam: nullas enim artes quibus jacentes uterentur edocuere, utpote, qui jacere suos nollent.

docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere et cursum ejus fraeno temperare, affectibus effraenatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? Ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam et hae viles ex professo artes, quae manu constant, ad instrumenta vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo! liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox praecipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares et sordidae, sunt ludicrae, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quae manu constant, et ad instruendam vitam occupatae sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicrae sunt. quae ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia [1] excogitant, et tabulata tacite in sublime crescentia, et alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quae cohaerebant, aut his quae distabant, sua sponte coëuntibus, aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non novere) mirantium. Pueriles sunt, et aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas ἐγκυκλίϐς Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt, imo (ut dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae testimonio statur. Ergo ejus quam adjuvat, pars est? multa adjuvant nos nec ideo partes nostrae sunt: imo si partes essent, non adjuvarent. Cibus adjutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea, utraque fines suos habet. sapiens enim caussas naturalium et quaerit et novit, quorum numeros mensurasque; geometres persequitur et supputat. Qua

1 *pegmata per se surgentia*] machinae in theatris nemine, quod appareat, manum admovente subito, prodeuntes.

Qua ratione conſtent caeleſtia, quae illis ſit vis, quaeve natura, ſapiens ſcit: curſus et recurſus et obſervationes, per quas deſcendunt et allevantur, ac ſpeciem interdum ſtantium praebent, cum caeleſtibus ſtare non liceat, colligit mathematicus. Quae cauſſa in ſpeculo imagines exprimat, ſcit ſapiens: illud tibi geometer poteſt dicere, quantum abeſſe debeat corpus ab imagine: et qualis forma ſpeculi, quales imagines reddat. Magnum eſſe ſolem philoſophus probabit: quantus ſit, mathematicus, qui uſu quodam et exercitatione procedit: ſed ut procedat, impetranda illi quaedam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui juris, cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit, totum opus a ſolo [m] excitat. Mathematica (ut ita dicam) ſuperficiaria eſt, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: ſi per ſe iret ad verum, ſi totius mundi naturam poſſet comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus noſtris, quae tractatu caeleſtium creſcunt, trahuntque aliquid ex illo. Una re conſummatur animus, ſcientia bonorum ac malorum immutabili, quae ſoli philoſophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum eſt: terribilia, et ſub jugum libertatem noſtram mittentia, deſpicit, provocat, frangit: nunquid ergo hanc liberalia ſtudia corroborant? Fides ſanctiſſimum humani pectoris bonum eſt, nulla neceſſitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur premio. Ure, inquit, caede, occide, non prodam: ſed quo magis ſecreta quaeret dolor, [n] hoc illa altius condam. numquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias diſpenſat, et ad ſanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipſas venit. Scit optimum eſſe modum cupitorum, non quantum velis, ſed quantum debeas, ſumere. Humanitas vetat ſuperbum eſſe adverſus ſocios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem ſe, facilemque omnibus praeſtat: nullum alienum malum putat, bonum autem ſuum id maxime, quod alicui bono futurum eſt, amat. numquid liberalia ſtudia hos mores praecipiunt? non magis quam ſimplicitatem, quam modeſtiam ac moderationem, non magis quam frugalitatem, ac parſimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno ſanguini tanquam ſuo parcit, et ſcit homini non eſſe homine prodige utendum. Cum dicatis,

m *a ſolo*] ab ipſis fundamentis.

n *quo magis ſecreta quaeret dolor*] quo magis dolor et cruciatus ad extorquenda ſecreta intendentur.

catis, inquit, fine liberalibus ftudiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? quia nec fine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis fine lignis. Non eft, inquam, cur aliquid putes ejus adjutorio fieri, fine quo non poteft fieri. Poteft quidem etiam illud dici, fine liberalibus ftudiis veniri ad fapientiam poffe: quamvis enim virtus difcenda fit, tamen non per haec difcitur. Quid eft autem, quare exiftimem, non futurum fapientem eum qui litteras nefcit: cum fapientia non fit in litteris? Res tradit, non verba: et nefcio an certior memoria ° fit, quae nullum extra fe fubfidium habet. Magna et fpatiofa res eft, fapientia: vacuo illi loco opus eft: de divinis humanisque difcendum eft: de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo uno vide quam multa quaerantur. Primum, an per fe fit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus fit: fi tempus cum mundo coepit, an et ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus. Innumerabiles quaeftiones funt de animo tantum: unde fit, qualis fit, quando effe incipiat, quamdiu fit: an aliunde alio tranfeat, et domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque conjectus: an non amplius quam femel ferviat; et emiffus vagetur in toto: utrum corpus fit, an non fit: quid fit facturus, cum per nos aliquid facere defierit: quomodo libertate fua ufurus, cum ex hac effugerit cavea: an oblivifcatur priorum, et illic noffe fe incipiat, poftquam de corpore abductus in fublime fecefsit. Quamcumque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac difcendorum fatigaberis. Haec tam multa, tam magna, ut habere poffint liberum hofpitium, fupervacua ex animo tollenda funt. Non dabit fe in has anguftias virtus. laxum fpatium res magna defiderat, expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum eft neceffarium. An tu exiftimas reprehendendum, qui fupervacua ufu fibi comparat, et pretiofarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus eft in fupervacua litterarum fuppellectile? Plus fcire velle quam fit fatis, intemperantiae genus eft. Quid, quod ifta liberalium artium confectatio moleftos, verbofos, intempeftivos, fibi placen-

o *certior memoria*] nam qui difcunt litteris confifi minus memoriae ftudent, unde apud Platonem quoque in Cratylo litterarum inventio perftringitur.

placentes facit, et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: et alia, quae erant dediscenda, si scires. I nunc, et longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio haec constat: O hominem litteratum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales evolvam omnium gentium, et quis primus carmina scripserit, quaeram: quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, cum fastos non habeam, computabo: et Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: et aetatem in syllabis conteram. Itane in geometriae pulvere haerebo? Adeo mihi praeceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Haec sciam, ut quid ignorem? [p] Appion grammaticus qui sub C. Caesare tota circumlatus est Graecis, et in nomen Homeri [q] ab omnibus civitatibus adoptatus, ajebat: Homerum utraque materia consummata, et Odyssea, et Iliade, principium adjecisse operi suo, quo bellum Trojanum complexus est. Hujus rei argumentum afferebat, quod duas litteras [r] in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantum tempora tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor: philosophi quantum habent supervacui? quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, et conjunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, et invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius scirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, et quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in utramque partem dispu-

p *Haec sciam, ut quid ignorem?*] Sensus est: an haec scire teneor? quid itaque est quod ignorare salvo et officio et fama possim.

q *in nomen Homeri adoptatus*] alter Homerus cognominatus. *Lips.*

r *duas litteras*] μ scilicet et η. quae conjunctae notant 44, qui est numerus librorum Homeri.

disputari posse, ex aequo. et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, ex his quae videntur, nihil esse in universum. [s] Zenon Eleates omnia negotia de negotio dejecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia in illum supervacuum studiorum liberalium gregem conjice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est praeter unum: si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPISTOLA LXXXIX.

Philosophiae et Sapientiae discrimen: et illius divisio varia; partiumque iterum divisio, et descriptio. Monitum deinde, haec et talia ad mores atque animum referenda: et obiter in male divites invehitur, luxumque simul et avaritiam castigat.

Rem utilem desideras, et ad sapientiam properanti utique necessariam, dividi philosophiam, et ingens corpus ejus in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Utinam quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quae nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit a nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem ejus amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam caelum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo

s *nihil esse in universum*] *nisi universum* ex vett. libb. restituit Gronovius. Sensus est: τὰ πάντα ἕν. una omnium rerum substantia, ut adeo praeter universum nihil sit, qui aliorum quoque veterum et ex recentioribus Spinosae error fuit.

ligo est, et quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt, universi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, et philosophiam in partes, non in frusta, dividam. Dividi enim illam, non concidi, utile est. nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas (ut dixi) innumerabiles esse, et parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio: simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est. Primum itaque, sicut videtur, tibi dicam, inter sapientiam et philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae: philosophia sapientiae amor est et affectatio. Haec ostendit, quo illa pervenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum et humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse divina et humana, et horum caussas. Supervacua mihi videtur haec adjectio, quia caussae divinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alii, studium illam virtutis esse dixerunt; alii, studium corrigendae mentis. A quibusdam dicta est, appetitio rectae rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam et sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, et quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam et pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam et sapientiam. Haec enim illius effectus, et praemium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque utuntur. Quod et togatae [t] tibi antiquae probabunt, et inscriptus Dossenni [u] monumento titulus:

Hospes resiste, et sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia studium virtus esset, et haec peteretur, illa peteret, tamen non putaverunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est,

t *togatae*] comoediae veteres quae scriptae sunt juxta mores Romanorum, quemadmodum *palliatae* dictae sunt Graecorum comoediae, quoniam hi in *pallio*, illi in *toga* incedebant.

u *Dossenni*] Fabius Dossennus Atellanarum scriptor, mentio ejus apud Plin. XIV, 13.

eſt, ſed per ipſam virtutem: nec virtus autem eſſe ſine ſtudio ſui poteſt, nec virtutis ſtudium ſine ipſa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex diſtanti loco ferire conantur, alibi eſt qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quae ad urbes perducunt, extra ipſas ſunt. ad virtutem venitur per ipſam. Cohaerent ergo inter ſe philoſophia, virtusque. Philoſophiae tres partes eſſe dixerunt et maximi et plurimi auctores. Moralem, Naturalem, et Rationalem. Prima componit animum, ſecunda rerum naturam ſcrutatur, tertia proprietates verborum exigit, et ſtructuram, et argumentationes, ne pro vero falſa ſurrepant. Ceterum inventi ſunt, et qui in pauciora philoſophiam, et qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adjecerunt, Civilem: quia quamdam propriam exercitationem deſideret, et circa aliam materiam occupata ſit. Quidam adjecerunt his partem, quam Graeci οἰκονομικὴν vocant, adminiſtrandae rei familiaris ſcientiam. Quidam et de generibus vitae locum ſeparaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philoſophiae putaverunt eſſe, Naturalem, atque Moralem: Rationalem removerunt. Deinde cum ipſis rebus cogerentur ambigua ſecernere, falſa ſub ſpecie veri latentia coarguere, ipſi quoque locum, quem De judicio et regula appellant, alio nomine rationalem [v] induxerunt: ſed eum acceſſionem eſſe naturalis partis exiſtimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus ſuſtulerunt, et contenti fuerunt moralibus: ſed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una ſit de fugiendis et expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de cauſſis, quinta de argumentis. Cauſſae rerum ex naturali parte ſunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Ariſto Chius non tantum ſupervacuas eſſe dixit naturalem et rationalem, ſed etiam contrarias: moralem quoque, quam ſolam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, [x] ſuſtulit, et paedagogi eſſe dixit, non philoſophi: tanquam quidquam aliud ſit ſapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo cum tripertita ſit philoſophia, moralem ejus partem primum incipiamus diſponere. Quam in tria rurſus dividi placuit: ut prima eſſet inſpectio ſuum cuique

v *alio nomine rationalem*] κανονικὴ enim Epicuri non niſi nomine ab ea quam Seneca *rationalem* h. e. λογικὴν, alii διαλεκτικὴν vocant, differt.

x *qui monitiones continet*] τὴν παραινετικὴν. de qua Epiſt. 94. *Lipſ.*

cuique distribuens, et aestimans quanto quidque dignum sit, maxime utilia. quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, ut quanti quidque sit, judices: secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat et cetera. Quid enim prodest, intus aestimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, et habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, et ubi, et quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates et pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refraenare, et ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum: Impetus ex dignitate rei cujusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: Corporalia, et Incorporalia. Utraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus [y] in hos primum, in ea quae faciunt, [z] et quae ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidam, in materiam, et caussam omnia moventem, et elementa dividitur. Superest ut rationalem partem philosophiae dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem et interrogantem discissa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. haec, verba curat, et sensus, et ordinem. Διαλεκτικὴ in duas partes dividitur: in verba et significationes: id est, in res quae dicuntur, et vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

— — *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque,

y *Corporum locus*] locus hic ut Graecis τόπος, pars tractationis quae agit de corporibus.

z *in ea quae faciunt*] principia activa in scholis dicunt, qualia Deus, et materia, quae si non agit respectu Dei, agit tamen respectu compositorum.

casque, quantum potes, vexa: et iſtis dicentibus, Quousque eadem? reſponde, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia deſinere. ego vero eo magis dicam, et quia recuſatis, perſeverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato [a] dolorem tactus expreſſit. Dicam etiam invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: et quia verum ſinguli audire non vultis, publice audite. Quousque fines poſſeſſionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt. Quousque arationes veſtras porrigetis, ne provinciarum quidem ſatione contenti circumſcribere praediorum modum? Illuſtrium fluminum per privatum decurſus, et amnes magni, magnarumque gentium termini, usque ad oſtium a fonte, veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt, niſi latifundiis veſtris maria cinxiſtis: niſi trans Hadriam, et Jonium, Aegaeumque, veſter villicus regnet: niſi inſulae, ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur. Quam vultis, late poſſidete: ſit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite veſtrum quidquid poteſtis, dum plus ſit alieni. [b] Nunc vobiscum loquor, quorum aeque ſpatioſe luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. Vobis dico; Quousque nullus erit lacus, cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant? nullum flumen, cujus non ripas aedificia veſtra praetexant? Ubicumque ſcatebunt aquarum calentium venae, ibi nova diverſoria luxuriae excitabuntur. Ubicumque in aliquem ſinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta jacietis, nec contenti ſolo, niſi quod manu feceritis, maria agetis introrſus. [c] Omnibus licet locis tecta veſtra ſplendeant, alicubi impoſita montibus, in vaſtum terrarum marisque proſpectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cum multa aedificaveritis, cum ingentia; tamen et ſingula corpora eſtis, et parvula. Quid proſunt multa cubicula? in uno jacetis. Non eſt veſtrum, [d] ubicumque non eſtis. Ad vos deinde tranſeo, quorum profunda et inſatiabilis gula, hinc maria ſcrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore perſequitur: nullis animalibus, niſi ex

a *alienato*] nihil ſentiente.

b *dum plus ſit alieni*] modo liberalitate veſtra ad alios quoque perveniat poſſeſſionum veſtrarum fructus.

c *maria agetis introrſus*] terrae aggeſtione in anguſtiora ſpatia illud cogetis.

d *Non eſt veſtrum*] quid enim ad nos ea quibus uti non poſſumus.

ex faſtidio, pax eſt. Quantulum enim ex iſtis epulis, quae per tot comparatis manus, feſſo voluptatibus ore libatis? quantulum ex iſta fera, periculoſe capta, dominus crudus ac nauſeans guſtat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per iſtum ſtomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos majorem famem habere, quam ventrem. Haec aliis dic: ut dum dicis, audias ipſe. Scribe: ut dum ſcribis, legas; omnia ad mores, et ad ſedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid ſcias, ſed ut melius.

EPISTOLA XC.

Philoſophiae laus. ea vitam formavit, conſortia et imperia inſtituit, leges et jura dedit. An etiam artes vitae utiles, ut fabricam, marmorariam, metallariam, veſtiariam, aliasque? Negat ipſe, contra Poſidonium, et inferiora haec majeſtate illius eſſe; et multa horum ſupervacua. Non corporis, ſed animi negotium illa gerit, et geſſit. Rudi etiam ſeculo, an fuere Sapientes? Non, ſed ſapientibus ſimiles, beneficio non Doctrinae, ſed Naturae. Multa in his bona, et ſcientia aut vitae fructuoſa.

Quis dubitare, mi Lucili, poteſt, quin Deorum immortalium munus ſit, quod vivimus: philoſophiae, quod bene vivimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam diis, quanto majus beneficium eſt bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, niſi ipſam Dii philoſophiam tribuiſſent: cujus ſcientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam ſi hanc quoque bonum vulgare feciſſent, et prudentes naſceremur; ſapientia quod in ſe optimum habet perdidiſſet; inter fortuita eſſet. Nunc enim hoc in illa pretioſum atque magnificum eſt, quod non obvenit, quod illam ſibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philoſophia ſuſpiceres, ſi beneficiaria [e] res eſſet? Hujus opus unum eſt, de divinis humanisque verum invenire: ab hac nunquam recedit juſtitia, pietas, religio, et omnis alius comitatus virtutum conſertarum, et inter ſe cohaerentium. Haec docuit colere divina, humana diligere, et penes Deos imperium eſſe, et inter homines conſortium: quod aliquamdiu inviolatum manſit, antequam ſocietatem avaritia diſtraxit, et paupertatis cauſſa etiam his, quos fecit locupletiſſimos, fuit. Deſierunt enim omnia poſſidere, dum volunt propria. [f]

 Sed

e *beneficiaria*] beneficii alieni, quaeque tribui poſſet. *Lipſ.*

f *Deſierunt enim omnia poſſidere, dum volunt propria*] ſcilicet omnia omnium ſunt in ſtatu naturali, et ſapiens qui utitur omnibus quantum

Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſequebantur, eamdem habebant et ducem, et legem, commiſſi melioris arbitrio. Naturae eſt enim, potioribus deteriora ſubmittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praeſunt, aut vehementiſſima. Non praecedit armenta degener taurus, ſed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelſiſſimus ducit: inter homines, pro ſummo eſt optimus. Animo itaque rector eligebatur. ideoque ſumma felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantum enim quantum vult poteſt, qui ſe, niſi quod debet, non putat poſſe. Illo ergo ſeculo, quod aureum perhibent, penes ſapientes fuiſſe regnum Poſidonius judicat. Hi continebant manus, et infirmiores a validioribus tuebantur: ſuadebant, diſſuadebantque, et utilia atque inutilia monſtrabant. Horum prudentia, ne quid deeſſet ſuis, providebat; fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat ornabatque ſubjectos. Officium erat imperare, non regnum. [g] Nemo quantum poſſet adverſus eos experiebatur, per quos coeperat poſſe. Nec erat cuiquam aut animus in injuriam, aut cauſſa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex majus minari male parentibus poſſet, quam ut abiret e regno. Sed poſtquam, ſurrepentibus vitiis, in tyrannidem regna verſa ſunt: opus eſſe coepit legibus, quas et ipſas inter initia [h] tulere ſapientes. Solon, qui Athenas aequo jure fundavit, inter ſeptem aevi ſapientia notos. Lycurgum ſi eadem aetas tuliſſet, ſacro illi numero acceſſiſſet octavus. Zaleuci leges Charondaeque laudantur. hi non in foro, nec in conſultorum atrio, ſed in Pythagorae tacito illo ſanctoque ſeceſſu didicerunt jura, quae florenti tunc Siciliae, et per Italiam Graeciae ponerent. Hactenus Poſidonio aſſentior: artes quidem a philoſophia inventas, quibus in quotidiano uſu vita utitur, non conceſſerim, nec illam fabricae aſſertam gloriam. Illa, inquit, ſparſos et aut cavis tectos, aut aliqua rupe ſuffoſſa, aut exeſae arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philoſophiam judico, non magis excogitaſſe has machinationes tectorum ſupra tecta ſurgentium, et urbes prementium, quam vivaria piſcium in hoc clauſa, ut tempeſtatum

tum opus omnium Dominus eſt, dum propria autem ſibi eſſe volunt quaedam mortales, hoc ipſo reliqua, quae ſibi non vindicant, ſua non eſſe fatentur.

g *Officium erat imperare, non regnum*] h. e. onus erat *imperare*, non *praerogativa.*

h *inter initia*] primum.

tum pericula non adiret gula, et quamvis acerrime pelago ſaeviente, haberet luxuria portus ſuos, in quibus diſtinctos piſcium greges ſaginaret. Quid ais? Philoſophia docuit homines habere clavem et ſeram? et quid aliud erat, avaritiae ſignum dare? Philoſophia haec, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta ſuſpendit? Parum enim erat fortuitis tegi, et ſine arte et difficultate naturale ſibi invenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud ſeculum ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt, jam naſcente luxuria; in quadratum tigna decidere, et ſerra per deſignata currente, certa manu trabem ſcindere.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.

Non enim tecta coenationi epulum recepturae, [i] parabantur: nec in hunc uſum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. Furcae utrimque ſuſpenſae fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, et in proclive diſpoſita, decurſus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere ſecuri. Culmus liberos texit: ſub marmore atque auro ſervitus habitat. In illo quoque diſſentio a Poſidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a ſapientibus viris judicat. Iſto enim modo dicat, licet, ſapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, et fallere viſco
Inventum, et magnos canibus circumdare ſaltus.

Omnia enim iſta ſagacitas hominum, non ſapientia invenit. In hoc quoque diſſentio, ſapientes fuiſſe, qui ferri metalla et aeris invenerunt: cum incendio ſilvarum aduſta tellus, in ſummo venas jacentes liquefacta fudiſſet. Iſta tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam ſubtilis quaeſtio, mihi videtur, quam Poſidonio: Utrum malleus in uſu eſſe prius, an forcipes coeperint. Utraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, et quidquid aliud corpore incurvato, et animo humanum ſpectante, quaerendum eſt. Sapiens facilis victu fuit. quid ni? cum hoc quoque ſeculo eſſe quam expeditiſſimus cupiat? Quomodo, oro te, convenit, [k] ut Diogenem mireris, et Daedalum? Uter ex his ſapiens tibi videtur? qui ſerram commentus eſt? an ille, qui cum vidiſſet puerum

 cava

i *coenationi epulum recepturae*] coenatio conclave eſt in quo epulum inſtruitur.

k *Quomodo convenit?*] quomodo haec ſimul ſtare poſſunt, ut tam diverſae profeſſionis viros aeque magni aliquis faciat.

cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum e perula calicem, hac objurgatione sui: Quam diu homo stultus supervacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, et in eo dubitavit? Hodie utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; [l] qui Euripos subito aquarum impetu implet, [m] aut siccat; versatilia [n] coenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, et toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui et aliis et sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo? [o] Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. [p] Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam: illa noluit esse destrictos: ad quaecumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, et aliorum animalium, a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? non avium plumae in usum vestis conferuntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, et impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis aestivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quae vel injuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, et vili obleveruut luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, et pluviis per devexa labentibus hiemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticae gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa

arens

l *latentibus fistulis exprimat*] quod in theatris fiebat ad sparsionem. *Lips.*

m *qui Euripos etc.*] hoc quoque in spectaculis factum. Nam impletis iis fossis per occultos canales ex aquae ductibus, totam arenam inundabant, ad naumachiam aut talia. *Lips.*

n *versatilia*] de quibus Suetonius Neron. C. 31.

o *in summo*] non in imo ut metalla. *Lips.*

p *militem*] bella enim ex avaritia,

arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre quaerendum, ut possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, et fomenta corporum, et cibi, et quae nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant, et gratuita, et opera levi parabilia: modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria descivit, quae quotidie seipsam incitat, et tot seculis crescit, et ingenio adjuvat vitia. Primo supervacua coepit concupiscere, inde contraria, novissime corpori animum addixit, et illius deservire libidini jussit. Omnes istae artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt; cui omnia olim tanquam servo praestabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus et infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: jam rusticitatis et miseriae est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philosophiae contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramae remolliat, spata coire cogantur et jungi: textrini quoque artem a sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela jugo juncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, et iteratum [q] quo solutior terra facilius pateat

q *iteratum*] agriculturae vox. Columella. *Arationem iteratio sequitur, ut vervactum redigatur in pulverem. Lips.*

teat radicibus: tum ſparſa ſemina, et collectas manu herbas, ne quid fortuitum et agreſte ſuccreſcat, quod necet ſegetem. Hoc quoque opus ait eſſe ſapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quae fertilitas augeatur. Deinde non eſt contentus his artibus, ſed in piſtrinum ſapientem ſubmittit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter ſe duritia dentium frangit, et quidquid excidit, ad eos dentes lingua refertur: tunc vero ſalivae miſcetur, ut facilius per fauces lubricas tranſeat. Cum pervenit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis ſecutus exemplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit, ad ſimilitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exſpectat: deinde utriusque attritu grana franguntur, et ſaepius reguntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua ſparſit, et aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, et fervens teſta percoxit: deinde furni paullatim reperti, et alia genera, quorum fervor ſerviret arbitrio. Non multum abfuit, quin ſutrinum quoque inventum a ſapientibus diceret. Omnia iſta ratio quidem, ſed non recta ratio commenta eſt. Hominis enim, non ſapientis inventa ſunt: tam mehercules quam navigia, quibus amnes, quibusque maria tranſimus, aptatis, ad excipiendum ventorum impetum velis, et additis a tergo gubernaculis, quae huc atque illuc curſum navigii torqueant: et exemplum a piſcibus tractum eſt, qui cauda reguntur, et levi ejus in utrumque momento velocitatem ſuam flectunt. Omnia haec quidem, inquit, ſapiens invenit: ſed minora, quam ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit. Imo non ab aliis excogitata iſta ſunt, quam a quibus hodieque curantur. Quaedam noſtra demum prodiſſe memoria ſcimus: ut ſpeculariorum [r] uſum, perlucente teſta, clarum transmittentium lumen: ut ſuſpenſuras balneorum, [s] et impreſſos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima ſimul et ſumma foveret aequaliter. Quid loquar marmo-

r *ſpeculariorum*] orbes feneſtris inſerti ad lucem immittendam et excludendum ventum. dicta a lapide ſpeculari, ex quo conficiebantur, cui hoc nomen a natura tralucente. *Lipſ.*

s *ſuſpenſuras balneorum*] ſcilicet antea ſimpliciter balnea ſolo inſtruebant, poſtea repertum ſuſpendi, et a terra paullum allevari, ut calor diutius perſeveraret. *Lipſ.*

marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundam ac leve formatas, quibus porticus et capacia populorum tecta fuscipimus? [t] quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, et celeritatem linguae manus fequitur? Viliffimorum mancipiorum ifta commenta funt: fapientia altius fedet, nec manus edocet; animorum magiftra eft. Vis fcire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus fpiritus, aut in exitu, [u] aut in tranfitu, [v] formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia molitur, paci favet, et genus humanum ad concordiam vocat. Non eft, inquam, inftrumentorum ad ufus neceffarios opifex. quid illi tam parvula affignas? artificem vides vitae. Alias quidem artes fub dominio habet. nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta ferviunt: ceterum ad beatum ftatum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quae fint mala, quae videantur, oftendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem folidam; inflatam vero, et ex inani fpeciofam reprimit: nec ignorari finit, inter magna quid interfit et tumida: totius naturae notitiam, ac fuae tradit. Quid fint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares et genii. Quid in fecundam numinum formam [x] animae perpetuae, ubi confiftant, quid agant, quid poffint, quid velint. Haec eius initiamenta funt, per quae non municipale facrum, fed ingens omnium deorum templum mundus ifte referatur: cuius vera fimulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad fpectacula tam magna hebes vifus eft. ad initia deinde rerum redit, et aeternam rationem toti inditam, et vim omnium feminum fingula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, unde effet, ubi, quamdiu, in quot membra [y] divifus. Deinde a corporalibus fe ad incorporalia tranftulit, veritatemque et argumenta eius excuffit: poft haec, quemadmodum difcernerentur vitae ac necis ambigua: [z] in utraque enim falfa veris immixta funt. Non abduxit, inquam, fe, ut Pofidonio videtur, ab iftis artibus

 fapiens,

t *fufcipimus*] fuffulcimus. hoc fenfu et apud Plinium eft L. 10. Ep. 48. et Palladium Augufto Tit. 9. *Gronov.*

u *in exitu*] ut in tuba.

v *in tranfitu*] ut in tibia, per cujus foramina Spiritus dum tranfit tibiam in cantum formatur.

x *in fecundam numinum formam*] proximo a diis loco et dignitate. *Lipf.*

y *in quot membra*] h. e. partes, quas octo Stoici ftatuunt.

z *vitae ac necis ambigua*] nam verior vita eft, quando anima hujus corporis vinculis exfoluta libere agit, quae tamen mors nobis dicitur.

ſapiens, ſed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu judicaſſet, quod non erat dignum perpetuo uſu judicaturus. ponenda non ſumeret. Anacharſis, inquit, invenit rotam figuli, cuius circuitu vaſa formantur. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri verſus falſos eſſe, quam fabulam. Ego nec Anacharſin huius rei fuiſſe auctorem contendo: et ſi fuit, ſapiens quidem hoc invenit, ſed non tanquam ſapiens: ſicut multa ſapientes faciunt, qua homines ſunt, non qua ſapientes. Puta velociſſimum eſſe ſapientem: curſu omnes anteibit, qua velox eſt, non qua ſapiens. Cuperem Poſidonio aliquem vitrarium oſtendere, qui ſpiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligentia manuum effingerentur. Haec inventa ſunt, poſtquam ſapientem invenire deſivimus. Democritus, inquit, inveniſſe dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paullatim inclinatorum medio ſaxo alligaretur. Hoc dicam falſum eſſe. Neceſſe eſt enim ante Democritum, et pontes, et portas fuiſſe, quarum fere ſumma curvantur. Excidit porro vobis, eumdem Democritum inveniſſe, quemadmodum ebur molliretur, quemadmodum decoctus calculus in ſmaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Iſta ſapiens licet invenerit, non qua ſapiens erat, invenit. multa enim facit, quae ab imprudentiſſimis aut aeque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid ſapiens inveſtigaverit, quid in lucem protraxerit, quaeris? Primum rerum naturam, quam non ut cetera animalia oculis ſecutus eſt, tardis ad divina. Deinde vitae legem, quam ad univerſa direxit: nec noſſe tantum, ſed ſequi docuit deos, et accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falſis, et quanti quidque eſſet, vera aeſtimatione perpendit: damnavit mixtas poenitentiae voluptates. Et bona ſemper placitura laudavit, et palam fecit, feliciſſimum eſſe, cui felicitate opus non eſt: potentiſſimum eſſe, qui ſe habet in poteſtate. Non de ea philoſophia loquor, quae civem extra patriam poſuit, [a] extra mundum deos, quae virtutem donavit voluptati: ſed illa, quae nullum bonum putat, niſi quod honeſtum eſt; quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleniri poteſt: cujus hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. Hanc philoſophiam fuiſſe illo rudi ſeculo, quo adhuc artificia deerant, et ipſo uſu diſcebant utilia, non credo: ſicut ante fortunata tempora, cum in medio jacerent bene-

a *civem extra patriam poſuit*] reſpicit ad Epicurum, qui extra rempublicam, et ſibi vivere ſapientem voluit.

beneficia naturae promiſcue utenda, antequam avaritia atque luxuria diſſociavere mortales, et ad rapinam ex conſortio diſcurrere, non erant illi ſapientes viri, etiam ſi faciebant facienda ſapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam ſuſpexerit magis; nec ſi cui permittat Deus terrena formare, et dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuiſſe memoratur, apud quos

— — nulli ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: ſufficiebat illa, ut parens in tutelam omnium: haec erat publicarum opum ſecura poſſeſſio. Quid ni ego illud locupletiſſimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non poſſes? Irrupit in res optime poſitas avaritia: et dum ſeducere aliquid cupit, atque in ſuum vertere, omnia fecit aliena, et in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit, et multa concupiſcendo, omnia amiſit. [b] Licet itaque velit nunc concurrere [c] et reparare quod perdidit; licet agros agris adjiciat, vicinum vel pretio pellat aeris, [d] vel injuria; licet in provinciarum ſpatium rura dilatet, et poſſeſſionem vocet per ſuam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde diſceſſimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: univerſum habebamus. Terra ipſa fertilior erat illaborata, et in uſus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus inveniſſe, quam inventum monſtrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli ſuperare poterat: aut deeſſe. inter concordes dividebatur. Nondum valentior impoſuerat infirmiori manum, nondum avarus abſcondendo quod ſibi jaceret, [e] alium neceſſariis quoque excluſerat: par erat alterius, ac ſui, cura. Arma ceſſabant, incruentaeque humano ſanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus denſum a ſole protexerat, qui adverſus ſaevitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti ſub fronde vivebant, placidas tranſigebant ſine ſuſpirio noctes. Sollicitudo nos in noſtra purpura verſat, et acerrimis excitat ſtimulis: at

b *omnia amiſit*] ſic ſupra p. 638.

c *concurrere*] rectius *occurrere* vel *conquirere*.

d *pretio pellat aeris*] emtione vicini fundum acquirat.

e *quod ſibi jaceret*] ſine uſu et fructu abſconditum. *Lipſ.*

at quam mollem ſomnum illis dura tellus dabat. Non impendebant caelata laquearia: ſed in aperto jacentes ſidera ſuperlabebantur, et inſigne ſpectaculum noctium; mundus in praeceps agebatur, ſilentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quam noctu, patebat proſpectus huius pulcherrimae domus: libebat intueri ſigna, ex media caeli parte vergentia, rurſus ex occulto alia ſurgentia. Quid ni juvaret vagari inter tam late ſparſa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis ſonum, et inter picturas veſtras ſi quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos inſtar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, et levis umbra rupis aut arboris, et perlucidi fontes, rivique non opere, nec fiſtula, nec ullo coacto itinere obſolefacti, ſed ſponte currentes, et prata ſine arte formoſa, inter haec agreſte domicilium, ruſtica politum manu. Haec erat ſecundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipſam, nec pro ipſa timentem: nunc magna pars noſtri metus, tecta ſunt. Sed quamvis egregia illis vita fuerit, et carens fraude, non fuere ſapientes, quando hoc jam in opere maximo nomen eſt. Non tamen negaverim fuiſſe alti ſpiritus viros, et ut ita dicam, a diis recentes. neque enim dubium eſt, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, et ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus conſummata. Non enim dat natura virtutem: ars eſt, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum ſpectaturus occideret. Nondum veſtis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantia rerum innocentes erant. multum autem intereſt, utrum peccare aliquis nolit, an neſciat. Deerat illis juſtitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat ſimilia quaedam rudis vita: virtus non contingit animo, niſi inſtituto et edocto, et ad ſummum aſſidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, ſed ſine hoc naſcimur: et in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus eſt.

EPISTOLA XCI.

Lugdunenſis coloniae incendium triſte, et ſubitum: ea injectione, cogitandum de inopinatis, et quae homini poſſunt accidere. Ponit ante oculos incerta et fluxa haec rerum; maxima et firmiſſima minui, mutari, ſubduci,

duci, terraemotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam timenda.

Liberalis noster nunc tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amantissimum. Quae res efficit, ut firmitatem animi sui quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, et pene inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: et quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix umquam tam gravis et perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. Nunquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox stravit; et in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat, ubique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quaeri? Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium: in hac, una nox fuit inter urbem maximam, et nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Haec omnia Liberalis nostri affectum inclinant, adversus sua [f] firmum et erectum. nec sine caussa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adjicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. in omnia praemittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, et florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus caussae doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, et auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque majores, agitur aestiva tran-

f *sua*] *sueta* legit Lipsius et ex sequentibus firmari putat.

tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: et cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis suffecere. Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil privatim, nihil publice stabile est: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque, extra tumultuantibus caussis, mala, unde minime exspectabantur, erumpunt. Quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, impellente nullo ruunt. Quota quaeque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, et animus adversus ea quae possunt evenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abjicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, [g] fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanae conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, praesumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis velut novis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiae, quoties Achajae urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quod in Macedonia devorata sunt? Cyprum quoties vastavit haec clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum urbium interitus: et nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque adversus fortuita: et quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore jactetur. Civitas arsit opulenta, ornamentumque provinciarum, quibus et inserta erat, et excepta, [h] uni tamen imposita, et huic non altissimo monti. Omnium istarum civitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaja clarissimarum urbium jam fundamenta consumpta sint,

g *turba suffocatur*] ubi tanta est turba, ut suffocationis periculum sit.

h *inserta erat, et excepta*] inserta loco et positu, excepta conditione, colonia enim Romana erat Lugdunum.

ſint, nec quidquam exſtet, ex quo appareat illas ſaltem fuiſſe? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque induſtria poſita vertit dies: juga montium diffluunt, totae deſedere regiones. Operta ſunt fluctibus, quae procul a conſpectu maris ſtabant: vaſtavit ignis colles, per quos elucebat: eroſit et quondam altiſſimos vertices, ſolatia navigantium ac ſpeculas; ad humilem arenam deduxit. Ipſius naturae opera vexantur: et ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. Caſura omnia exſtant: omnibus exitus manet: ſive interna vi flatuque praecluſa violenti [i] pondus, ſub quo tenentur, excuſſerint; ſive torrentium in abdito vis obſtantia effregerit; ſive flammarum violentia compaginem ſoli ruperit; ſive vetuſtas, a qua nihil tutum eſt, expugnaverit minutatim; ſive gravitas caeli egeſſerit populos, et ſitus deſerta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum eſt. hoc unum ſcio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata ſunt; inter peritura vivimus. Haec ego atque ejusmodi ſolatia admoveo Liberali noſtro, incredibili quodam patriae ſuae amore flagranti: quae fortaſſe conſumpta eſt, ut in melius excitaretur. Saepe majori fortunae locum fecit injuria: multa ceciderunt, ut altius ſurgerent, et in majus. Timagenes [k] felicitati urbis inimicus ajebat, Romae ſibi incendia ob hoc unum dolori eſſe, quod ſciret meliora reſurrectura, quam arſiſſent. In hac quoque urbe veriſimile eſt certaturos omnes eſſe, ut majora certioraque, quam amiſere, reſtituantur. Sint utinam diuturna, et melioribus auſpiciis in aevum longius condita! Nam huic coloniae ab origine ſua centeſimus annus eſt, aetas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quae tamen graviſſimos caſus intra ſpatium humanae pertulit ſenectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque ſortis ſuae, et ſciat nihil inauſum eſſe fortunae. Adverſus imperia illam idem habere juris, quod adverſus imperantes: adverſus urbes idem poſſe, quod adverſus homines. Nihil horum indignandum eſt. in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. non placet? quacumque vis, exi. Indignare, ſi quid in te iniqui proprie [l] conſtitutum eſt: ſed ſi haec imos

i *vi ſtatuque praecluſa violenti*] nulla in ſenſu difficultas, ſi legas cum Lipſio: *flatusque praecluſi violente etc.*

k *Timagenes*] ſervus, Auguſti obtrectator, et praeſenti ſtatui inſenſus. vid. Senecam patrem L. X. controv. 5. *Lipſ.*

l *proprie*] peculiariter, praecipue.

imos ſummosque neceſſitas alligat, in gratiam cum fato revertere, a quo omnia reſolvuntur. Non eſt quod nos tumulis metiaris, et his monumentis, quae viam [m] diſparia praetexeunt: aequat omnes cinis. impares naſcimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma eſt. Conditor ille juris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate diſtinxit, niſi dum ſumus. Ubi vero ad finem mortalium ventum eſt: Diſcede, inquit, ambitio: omnium quae terram premunt, ſiremps [n] lex eſto. Ad omnia patienda pares ſumus: nemo altero fragilior eſt, nemo in craſtinum ſui certior. Alexander Macedonum rex diſcere Geometriam infelix coeperat, ſciturus quam puſilla terra eſſet, ex qua minimum occupaverat. Ita dico, infelix, ob hoc, quod intelligere debebat falſum ſe gerere cognomen. quis enim eſſe magnus in puſillo poteſt? Erant illa quae tradebantur, ſubtilia, et diligenti intentione diſcenda: non quae percipere poſſet veſanus homo, et trans Oceanum cogitationes ſuas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui, praeceptor? Iſta, inquit, omnibus eadem ſunt, aeque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Iſta de quibus quereris, omnibus eadem ſunt: nulli dari faciliora poſſunt: ſed quisquis volet, ſibi ipſi illa reddet faciliora. Quomodo? Aequanimitate. Et doleas oportet, et ſitias, et eſurias, et ſeneſcas, et ſi tibi longior contigerit inter homines mora, et aegrotes, et perdas aliquid, et pereas. Non eſt tamen quod iſtis, quae te circumſtrepunt, credas: nihil horum malum eſt, nihil intolerabile, aut durum. Ex conſenſu iſtis metus eſt. ſic mortem times, quomodo famam: quid autem ſtultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, eodem loco ſibi eſſe voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, ſurſum iſti an deorſum ſonent? Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſſa: ſic et illa, quae nunquam timeretis, niſi fama juſſiſſet. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: et haec malam moli-

tionem

m *monumentis, quae viam*] Nam utrinque ad viarum publicarum limites monumenta ſtatuta, quae tranſeuntes mortis admonerent. Sed ea magna, parva, modica, ornatu et titulis (ut fortuna cujusque) diverſa: at mors una omnibus, quidquid domus illae diſpares, quidquid natales, opes, vita diſſident. *Lipſ.*

n *ſiremps*] dicitur quaſi ſimilis res ipſa. Vid. Feſtum et ad eum notata a viris doctis.

tionem [o] habet. Nemo eorum qui illam accuſant, expertus eſt. interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quam multis utilis ſit, quam multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, taedio. Non ſumus in ullius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit.

EPISTOLA XCII.

Rationem in homine dominari, et huc omnia referri, et in ea perfecta Beatam vitam eſſe. Externa leve, aut nullum, pondus habere. Utique voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et poſſe tamen ſumi externa, quae ſecundum Naturam ſunt; ſed judicio: et hoc tunc in iis Bonum eſſe, bene eligi. Nihilominus et ſine iis, ſola virtute beatum, imo Beatiſſimum aliquem eſſe. Accedere haec poſſe; non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem. in quam nec Tempus aliquid poteſt. Deo aſſimilemur, ad illum eamus.

Puto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo eſſe partes miniſtras, per quas movemur alimurque, propter ipſum principale [p] nobis datas. In hoc principali eſt aliquid irrationale, eſt et rationale. Illud huic ſervit: hoc unum eſt, quod alio non refertur, ſed omnia ad ſe perfert. Nam illa quoque divina ratio omnibus praepoſita eſt, ipſa ſub nullo eſt: et haec autem noſtra eadem eſt, quia ex illa eſt. Si de hoc inter nos convenit, ſequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno poſitam eſſe beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta ſit. Haec enim ſola non ſubmittit animum, ſtat contra fortunam: in quolibet rerum habitu ſervata, ſervat. [q] Id autem unum bonum eſt, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet ſumma, et ne ulli quidem, niſi ſibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio ſuſtinetur, poteſt cadere. Si aliter eſt, incipient in nobis multum valere non noſtra. Quis autem vult conſtare fortuna, aut quis ſe prudens ob aliena miratur? Quid eſt beata vita? ſecuritas et perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit conſtantia bene judicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? ſi veritas tota perſpecta eſt, ſi ſervatus eſt in rebus agendis ordo, modus, decor, et innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab illa recedens, amabilis ſimul, mirabiliſque. Denique,

o *molitionem*] leg. *opinionem* *Gronov.* Senſus: Mors quoque fama tantum et opinione mala eſt.

p *principale*] ἡγεμονικόν.

q *ſervata, ſervat*] lege: *ſe|rectam ſervat. Gronov.*

nique, ut breviter tibi formulam ſcribam, talis animus ſapientis eſſe viri debet, qualis Deum deceat. Quid poteſt deſiderare is, cui omnia honeſta contingunt? Nam ſi poſſunt aliquid non honeſta conferre ad optimum ſtatum, in iis erit beata vita, ſine quibus non eſt. Et quid ſtultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri ſummum bonum judicant, quia parum plenum ſit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos ſectae hujus auctores, aliquid ſe tribuere dicit externis, ſed exiguum admodum. Vides autem quale ſit, die non eſſe contentum, niſi aliquis igniculus alluxerit. Quod poteſt in hac claritate ſolis habere ſcintilla momentum? Si non es ſola honeſtate contentus, neceſſe eſt aut quietem adjici velis, quam heſychiam vocant Graeci, aut voluptatem. Horum alterum utcumque recipi poteſt: vacat enim animus moleſtia, liber ad inſpectum univerſi, nihilque illum avocat a contemplatione naturae: alterum illud, voluptas, bonum pecoris eſt. Adjicimus rationali irrationale, honeſto inhoneſtum. Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, bene eſſe homini, ſi palato bene eſt? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, ſed inter homines, cujus ſummum bonum ſaporibus, ac coloribus, ac ſonis conſtat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis ſecundo; mutis aggregetur animal pabulo laetum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animoſam, ambitioſam, impotentem, poſitam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc neceſſariam beatae vitae putaverunt, enervem et abjectam. Huic rationem ſervire juſſerunt, et fecerunt animalis generoſiſſimi bonum, demiſſum et ignobile. Praeterea mixtum, portentoſumque, et ex diverſis animalium congruentibus membris. [r] nam, ut ait Virgilius noſter, in Scylla,

Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
Pube tenus, poſtrema immani corpore piſtrix,
Delphinum caudas utero commiſſa luporum.

Huic tamen Scyllae fera animalia juncta ſunt, horrenda, velocia: at iſti ſapientiam ex quibusnam compoſuere portentis?

r *ex diverſis animalium congruentibus membris*] non opus eſſe puto alia lectione. Senſus: *ex membris qui congruant diverſis animalium;* ſubintellige *generibus* vel tale quid.

tentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, et fluida, et receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum desinit, et superioribus ejus partibus venerandis atque caelestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit, et omne robur emollit. Quae invenietur tam discors inter se junctura corporum? Fortissimae rei inertissima adstruitur, severissimae parum seria, sanctissimae intemperans usque ad incesta. Quid ergo? inquit: si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, et quies, et dolorum vacatio; non petes illa? Quid ni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, et quia bono a me judicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo ut oportet, cum coeno quemadmodum debeo: non coena aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, servantis in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adjiciam: Mundae vestis electio appetenda est homini. natura enim homo mundum et elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundae vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: qua actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. nam hoc quoque natura, ut quamdam vestem, animo circumdedit: velamentum ejus est. Quis autem unquam vestimenta aestimavit arcula? [s] Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, et sanitatem et vires: bonum autem futurum, judicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus: summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi et naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut valetudine, et membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis et continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. minus enim intervalli a beato ad beatissimum

 restat,

s *arcula*] in qua asservantur.

reſtat, quam a miſero ad beatum. An quae res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet: non poteſt adjicere quod ſupereſt, ut beatiſſimum faciat? in ſummo deficit clivo? Commoda ſunt in vita, et incommoda: utraque extra nos. Si non eſt miſer vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatiſſimus, et ſi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miſerum non deprimitur, ſic commodorum inopia non deducitur a beatiſſimo: ſed tam ſine commodis beatiſſimus eſt, quam non eſt ſub incommodis miſer. Aut poteſt illi eripi bonum ſuum, ſi poteſt minui. Paullo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini ſolis: claritate enim ejus, quidquid ſine eo lucet, abſconditur. Sed quaedam, inquit, ſoli quoque obſtant. At ſolis vis et lux integra eſt, etiam inter oppoſita: et quamvis aliquid interjaceat, quod nos prohibeat ejus adſpectu, in opere eſt, curſu ſuo fertur. Quoties inter nubila luxit, non eſt ſereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum intereſt, utrum aliquid obſtet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti oppoſita nihil detrahunt. non eſt minor, ſed minus fulget: nobis forſitan non aeque apparet ac nitet; ſibi eadem eſt, et more ſolis obſcuri, in occulto vim ſuam exercet. Hoc itaque adverſus virtutem poſſunt calamitates, et damna, et injuriae, quod adverſus ſolem poteſt nebula. Invenitur qui dicat, ſapientem corpore parum proſpero uſum, nec miſerum eſſe, nec beatum. Hic quoque fallitur. exaequat enim fortuita virtutibus, et tantumdem tribuit honeſtis, quantum honeſtate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim ſunt, fides; juſtitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia ſunt, quae ſaepe contingunt pleniora viliſſimis, crus ſolidum, et lacertus, et dentes, et horum ſanitas, firmitasque. Deinde ſi ſapiens cui corpus moleſtum eſt, nec miſer habebitur, nec beatus, ſed in medio relinquetur: vita quoque ejus nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam abſurdum, quam ſapientis vitam appetendam non eſſe? aut quid tam extra fidem, quam eſſe aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, ſi damna corporis miſerum non faciunt, beatum eſſe patiuntur. Nam quibus potentia non eſt in pejorem transferendi ſtatum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid, et calidum novimus: inter utrumque tepidum eſt. Sic aliquis beatus eſt, aliquis miſer; aliquis nec miſer, nec

beatus.

beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet novissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantum cumque ad miserias adjecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adjicio caecitatem, non fit miser: adjicio debilitatem, non fit miser: adjicio dolores continuos et graves, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? quae res non patitur illum ad imum devolvi, retinet in summo. Quidni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: et ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor: quam ille qui cum mala fortuna semper luctatus est? Responde mihi: Numquid et melior est, et honestior? si haec non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem aevi, et dolorem, et corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute praecipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore, bona aeterna consummat. Incredibilia nobis haec videntur, et supra humanam naturam excurrentia. majestatem enim ejus in nostra imbecillitate metimur, et vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aeque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc et ultimum diem ago, Epicurus: cum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres et humillimae mentis ajunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imo incredibilius. Non video enim, quomodo non infimum agatur, e fastigio suo dejecta virtus. Aut beatum praestare debet: aut, si

 ab

ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum.' Stans non potest vinci. aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis et virtus et beata vita contingit: nobis umbra quaedam illorum bonorum et similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus. Ratio vero, diis hominibusque communis: haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cujus judicium labat etiamnum et incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, et non foedum adspectum corporis, et habitu manentem suo, aetatis praeterea longius spatium. Per hanc [t] potest non poenitenda agitare, ut in imperfecto viro. Huic malitiae vis quaedam inest, qua animum habet mobilem ad prava: ille agit carens malitia, et ea agitatio abest a bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore praesens;

hic deos aequat, illo tendit, originis suae memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo divini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, et unum est, et Deus: [u] et socii ejus sumus, et membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, et spectat in caelum; ita animus, cui, inquantum vult, licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, ut paria diis velit, et sic utatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in caelum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audacter, et contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus jacuere tenebris dignissima, non ad hunc aestimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos. Scit erui e coeno, ex quo illa secrevit cupiditas nostra et effodit. Scit, inquam, alibi

t *Per hanc*] leg. *fer hunc* Gronov. sensus: tolerabilem puta, quamvis non ad summum gradum sapientiae pervenerit, sed in secundo subsistat. sequentia vero ita legit et distinguit. *Potest non poenitenda agitare. At imperfecto viro malitiae vis quaedam inest: qua animum habet mobilem; ad prava illum agit haerens malitia, et ea agitatio abest a bono.*

u *et Deus*] nam et mundus Stoicis Deus. *Lips.*

bi positas esse divitias, quam quo congeruntur: [v] animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis divites superne despiciat: quorum nemo tam laetus est suo, quam tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subjicit. Nemo liber est, qui corpori servit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo solicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis ejus futurus sit exitus, quaerit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an ferae distrahant, an terra contegat, non magis ad se judicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Utrum projectum aves differant, an consumatur.

— — *canibus data praeda marinis,*

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: ullasne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est? [x] Non conterret, inquit, me, nec uncus, nec projecti ad contumeliam cadaveris laceratio, foeda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saevitia projecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo sepelit natura relictos.

Alte cinctum [y] putes dixisse. habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud secum [z] discinxisset.

EPISTOLA XCIII.

De morte Philosophi Metronactis, qui juvenis [obiit. Parum id refert: et vita non spatio, sed actu metienda est. Omnis bona ea, longa: denique nihil hic longum.

v *quo congeruntur*] non positas esse veras divitias in arca, quo congeruntur istae quae vulgo divitiae audiunt.

x *quibus usque ad mortem timeri parum est*] intelligit tyrannos, qui in cadavera quoque mortuorum saeviunt.

y *Alte cinctum*] industrium, fortem, tales enim altius praecingi solent.

z *secum*] i. e. una cum veste et corpore cui indulgebat.

In epistola, qua de morte Metronactis philosophi quaerebaris, tanquam et potuisset diutius vivere, et debuisset, aequitatem tuam desideravi: quae tibi in omni persona, in omni negotio superest; in una re deest, in qua omnibus. Multos inveni aequos adversus homines: adversus deos neminem. Objurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem et sibi et aliis gravem extendit? Utrum, obsecro te, aequius judicas, te naturae, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non ut diu vivamus, curandum est: sed ut satis. nam ut diu vivas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, et ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni juvant, per inertiam exacti? non vixit iste, sed in vita moratus est: nec sero mortuus est, sed diu. [a] Octoginta annis vixit. Interest, mortem ejus ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni civis, boni amici, boni filii exsecutus est: in nulla parte cessavit. licet ejus aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus; ut quemadmodum pretiosa rerum, [b] sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendiis, atque in summum bonum ejus evectum, et illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, et in numero felicium reponamus eum, cui quantulum cumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit unus e multis. et vivit, et vixit, et viguit. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros usque: transiliit, et se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium ejus inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi, quem ultimum mihi spes avida promiserat: sed nullum non tamquam ultimum adspexi. Quid me

a *sed diu*] scilicet mortuus est, utpote cujus tota vita mortis instar habuerit.

b *pretiosa rerum*] gemmae, et aurum quae in brevitate pretium et pondus habent. *Lips.*

me interrogas, quando natus ſim? an inter juniores adhuc cenſear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, poteſt homo eſſe perfectus: ſic et in minore temporis modo, poteſt eſſe vita perfecta. Aetas inter externa eſt. Quamdiu ſim, alienum eſt: quamdiu vir bonus ſim, meum eſt. Hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut praetervehar. Quaeris quod ſit ampliſſimum vitae ſpatium? usque ad ſapientiam vivere. Qui ad illam pervenit, attigit non longiſſimum finem, ſed maximum. ille vero glorietur audacter, et diis agat gratias: interque eos, ſibi et rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri poſuit: qualis quantusque eſſet oſtendit: ſi quid adjeciſſet, fuiſſet ſimile praeterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti ſumus. Scimus a quibus principalis natura [c] ſe attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluſerit, et ſeipſam ſui finem fecerit. Scimus, ſidera impetu ſuo vadere: praeter terram nihil ſtare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum ſolem luna praetereat: quare tardior velociorem poſt ſe relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quae cauſſa inducat noctem, quae reducat diem. Illuc eundum eſt, ubi iſta propius adſpicias. nec hac ſpe, inquit ſapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter judico. Merui quidem admitti, et jam inter illos fui: animumque illo meum miſi, et ad me illi ſuum miſerunt. Sed tolli me de medio puta, et poſt mortem nihil ex homine reſtare: aeque magnum animum habeo, etiam ſi nusquam tranſiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum verſuum liber eſt, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tamuſii ſcis quam non decori ſint, et quid vocentur. [d] (aeque eſt vita quorundam longa,) et quod Tamuſii ſequitur annales. Numquid feliciorem judicas eum, qui ſummo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem eſſe tam ſtulte cupidum vitae putas, ut jugulari in ſpoliario, [e] quam in arena malit? Non majore

 ſpatio

c *principalis natura*] intelligo naturam rerum, quae attollitur et furgit a Deo et materia. *Lipſ.*

d *et quid vocentur*] nempe quod illi Catulliani *Annales Voluſi et cacata charta.* *Lipſ.*

e *ſpoliario*] pars Amphitheatri, in quo indui equi ſolent, et laeſi ac deinceps inutiles occidi. *Lipſ.*

ſpatio alter alterum praecedimus. mors per omnes it: qui occidit, conſequitur occiſum. Minimum eſt, de quo ſolicitiſſime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod evitare non poſſis?

EPISTOLA XCIV.

Diſſertatio, utrum Dogmatica, an Paraenetica pars philoſophiae utilior? et an altera ſine altera ſufficiat? Ariſto priorem praefert, et ſolam admittit: ejusque hic argumenta: alii et alteram adjungunt, ac magnos ejus uſus oſtendunt: et Seneca diducit eleganter, argute, fructuoſe. Lege, et oblectare.

Eam partem philoſophiae, [f] quae dat propria cuique perſonae praecepta, nec in univerſum componit hominem, ſed marito ſuadet, quomodo ſe gerat adverſus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo ſervos regat: quidam ſolam receperunt, ceteras quaſi extra noſtram utilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis poſſit de parte ſuadere, niſi qui ſummam prius totius vitae complexus eſt. Sed Ariſto Stoicus e contrario hanc partem levem exiſtimat, et quae non deſcendat in pectus usque: at illam non habentem praecepta, plurimum ait proficere, ipſaque decreta philoſophiae, conſtitutionem eſſe ſummi boni; quam qui bene intellexit et didicit, quid in quaque re faciendum ſit, ſibi ipſe praecepit. Quemadmodum qui jaculari diſcit, deſtinatum locum captat, et manum format ad dirigenda quae mittit: cum hanc vim ex diſciplina et exercitatione percepit, quocumque vult, illa utitur: didicit enim non hoc aut illud ferire, ſed quodcumque voluerit. ſic qui ſe ad totam vitam inſtruxit, non deſiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum uxore aut cum filio viveret, ſed quomodo bene viveret. in hoc eſt, et quomodo cum uxore ac liberis vivat. Cleanthes utilem quidem judicat et hanc partem, ſed imbecillem niſi ab univerſo fluit, niſi decreta ipſa philoſophiae et capita cognovit. In duas ergo quaeſtiones locus iſte dividitur. Utrum utilis, an inutilis ſit: et an ſolus virum bonum poſſit efficere, id eſt, utrum ſupervacuus ſit, an omnes faciat ſupervacuos. [g] Qui hanc partem videri volunt ſupervacuam, hoc ajunt: Si quid oculis oppoſitum moratur aciem, removendum eſt: illo quidem non abjecto operam

f *Eam partem philoſophiae*] παραινετικὴν ſ. praeceptivam. *Lipſ.*

g *an omnes faciat ſupervacuos*] h. e. an ſolus ſufficiat ita ut carere reliquis poſſimus.

operam perdidit, qui praecepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, ubi aliqua res obcaecat animum, et ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui praecipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient praecepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut agat divitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa removenda sunt; non praecipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quicquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolere quoque, nec mori. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suae conditionis adduxeris, et cognoverit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi convenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit: et irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraveris, scies ista quae ingenti supercilio philosophi jactant, in puerili esse praescripto.[h] Utrum manifesta demum, an dubia praecipies?

h *in puerili esse praescripto*] in gnomis et sententiis, quae describendae et ediscendae proponuntur. *Praescriptum* ergo exemplar. Ita infra: Pueri ad praescriptum discunt. *Lips.*

pies? non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo praecipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est et ambiguum, probationibus adjuvandum erit: si probaturus es, illa per quae probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic cive, sic socio, quare? quia justum est. Omnia ista mihi locus de justitia tradit. Illic invenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse justum, cui quidquam in hac virtute placet, praeter ipsam. Haec cum persuasi mihi, et perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, supervacuum est: nescienti parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. Utrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil a te adjuvabitur: aures ejus contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum judicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiae submoveri potest. Duo sunt, propter quae delinquimus: Aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta; aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est, et cito specie, quo non portet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem aegram, et vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad pejora pronam, praeoccupare. Utrumque decreta philosophiae faciunt, ergo tale praecipiendi genus nihil agit. Praeterea, si praecepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio praecipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quae alicujus ante matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, et foecundam inter provectiorem, et puellam; inter matrem, et novercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulae propria exigunt. Leges autem philosophiae breves sunt, et omnia alligant. Adjice nunc, quod sapientis praecepta finita esse debent, et certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. Ergo ista pars praeceptiva submovenda est: quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet.

Inter

Inter insaniam publicam, [i] et hanc quae medicis traditur, nihil interest: nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causa furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato; erit ipso, quem monebit, insanior. bilis nigra curanda est, et ipsa furoris caussa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Haec ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum adversus illud quod ait, si quid obstat oculo, et impedit visum, debere removeri. Fateor, huic non esse opus praeceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, et officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui usum sui reddit, qui removet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cujus curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, et liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat. a nigro album, etiam nullo monente, distinguet. multis contra praeceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: a tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, et paullatim claram lucem assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus imperes. [k] Afflatum et vim frigoris in os occurrentis evita: alia ejusmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. Adjicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis praecepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia praecepta non esse ad evertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adjecta, proficiunt. Primum memoriam renovant: deinde quae in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur. At tu isto modo licet et consolationes dicas supervacuas, et exhortationes: atqui non sunt supervacuae: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit,

i *insaniam publicam*] h. e. eam qua omnes laborant qui sapientia non convaluerunt.

k *plenis oculis ac tumentibus imperes*] quod fit ubi figimus oculos atque ipsos velut intendimus et spiritu implemus. Fit hoc in amore, fit in diutino intuitu. *Lips.*

inquit, praecipere aegro, quid facere tamquam ſanus debeat: cum reſtituenda ſanitas ſit, ſine qua irrita ſunt praecepta. Quid quod habent aegri ſanique quaedam communia, de quibus admonendi ſunt? tamquam, ne avide cibos appetant, ut laſſitudinem vitent. Habent quaedam praecepta communia pauper et dives. Sana, inquit, avaritiam, et nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, ſi cupiditas utriusque conſidet. Quid quod aliud eſt, non concupiſcere pecuniam? aliud, uti pecunia ſcire? cujus avari modum ignorant, etiam non avari uſum. Tolle, inquit, errores: ſupervacua praecepta ſunt. Falſum eſt. puta enim avaritiam relaxatam: puta adſtrictam eſſe luxuriam, temeritati fraenos injectos, ignaviae ſubditum calcar: etiam remotis vitiis, quid et quemadmodum debeamus facere, diſcendum eſt. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotae gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos inſanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipſa quidem univerſae philoſophiae vis, licet tota in hoc vires ſuas advocet, duram jam et veterem animis extrahet peſtem: ſed non ideo nihil ſanat, quia non omnia. Quid prodeſt, inquit, aperta monſtrare? Plurimum. interdum enim ſcimus, nec attendimus. Non docet admonitio, ſed advertit, ſed excitat, ſed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos poſita tranſimus: admonere, genus adhortandi eſt: ſaepe animus etiam aperta diſſimulat: ingerenda eſt itaque illi notitia rerum notiſſimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda ſententia eſt: Factum ambitum, ſcitis: et hoc vos ſcire, omnes ſciunt. Scis amicitias ſancte colendas eſſe: ſed non facis. Scis improbum eſſe, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipſe alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, ſic nihil tibi eſſe debere cum pellice: et non facis. Itaque ſubinde reducendus es ad memoriam. non enim repoſita illa eſſe oportet, ſed in promptu. Quaecumque ſalutaria ſunt, ſaepe agitari debent, ſaepe verſari: ut non tantum nota ſint nobis, ſed etiam parata. Adjice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri ſolent. Si dubia ſunt, inquit, quae praecipis, probationes adjicere debebis: ergo illae, non praecepta, proficient. Quid quod etiam ſine probationibus, ipſa monentis auctoritas prodeſt? ſic quomodo jurisconſultorum valent reſponſa, etiamſi ratio non redditur. Praeterea, ipſa quae praecipiuntur, per ſe multum habent ponderis: utique ſi aut carmini intexta ſunt, aut proſa oratione in ſententiam coartata. Sicut illa Cato-

Catoniana: Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: Tempori parce; Te nosce, Numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?

Injuriarum remedium est, oblivio.
Audentes fortuna juvat.
Piger sibi ipse obstat.

Advocatum ista non quaerunt: affectus ipsos tangunt, et natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu levi adjuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cum tacta est et impulsa. Praeterea, quaedam sunt quidem in animo, sed parum prompta: quae incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quaedam diversis locis jacent sparsa, quae contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in unum conferenda sunt, et jungenda, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, si praecepta nihil adjuvant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis et erecti, alium tardi et hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis praeceptis alitur et crescit, novasque persuasiones adjicit innatis, et depravata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones juvabunt, vitiis obligatur? Hoc scilicet; ut illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, et oppressa. Sic quoque tentat resurgere, et contra prava nititur. nacta vero praesidium, et adjuta praeceptis, convalescit: si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiae, et praecepta: nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? Utraque res praecipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime. nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet: sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inveniendi quid quaeque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, et inexercitatum ad inveniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opi-

niones

niones de bonis et malis: in locum autem earum veras repone: et nihil habebit admonitio quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamvis argumentis collectum sit, quae bona, quae mala sint: nihilominus habent praecepta partes suas: et prudentia, et justitia officiis constant: officia praeceptis disponuntur. Praeterea, ipsum de bonis malisque judicium confirmatur officiorum exsecutione, ad quam praecepta perducunt. Utraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt praecedere, ut non haec sequantur; et haec ordinem sequuntur suum. Unde apparet illa praecedere. Infinita, inquit, praecepta sunt. Falsum est. nam de maximis ac necessariis rebus, non sunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personae. Sed his quoque dantur praecepta generalia. Nemo, inquit, praeceptis curat insaniam: ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est: si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: et ut sequatur, tamen admonitio corroboravit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum ast, nihil apud insanos proficere praecepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adjuvant: et denuntiatio, [l] et castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt: et quid aliud sunt, quam minis mixta praecepta? Primum omnium, ob hoc illae non persuadent, quia minantur: at haec non cogunt, sed exorant. Deinde leges a scelere deterrent: praecepta in officium adhortantur. His adjice, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio a Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adjecta principia sunt. Legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur. velut emissa divinitus vox sit. Jubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus, uti videbis civitates, usas malis legibus. [m] At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, et formandis animis inefficax

l *denuntiatio*] periculi admonitio.

m *uti videbis civitates, usas malis legibus*] sensus est: *leges* proficiunt moribus malisque medentur, ubi videmus corruptos esse mores in civitatibus malis legibus usis.

inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic et consolationes nega proficere, dissuasionesque, et adhortationes, objurgationes, et laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum pervenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque et in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paullatim enim descendit in pectora: et vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium juvat: et est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum prosit sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta quaedam, ut ait Phaedon, animalia, cum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis et fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, et in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aeque praecepta bona, si saepe tecum sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus, et alicujus oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam praeceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis:

— — *Nihil nimis.*
Avarus animus nullo satiatur lucro.
Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Haec cum ictu quodam [n] audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia fraenat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis preaceptis utitur? Illa vero efficacior est, et altius penetrat, quae adjuvat ratione, quod praecipit; quae adjicit, quare quidque faciendum sit, et quis facientem obedientemque praeceptis fructus expectet. Si imperio proficitur, et admonitione proficitur; atqui proficitur imperio: ergo et admonitione. In duas partes virtus dividitur, in contem-

[n] *cum ictu quodam*] feriunt animum.

contemplationem veri, et actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem et exercet, et ostendit recta actio: acturo autem si prodest, qui suadet; et qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, et admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, et fiducia: utramque admonitio facit. Nam et creditur illi, et cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiae: Nam concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Hac se ajebat, et fratrem, et amicum optimum factum. Si ejusmodi sententiae, familiariter in animum receptae, formant eum: cur non haec pars philosophiae, quae talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: et discas oportet, et quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam praecepta: quae affectus nostros velut edicto coërcent, et alligant. [o] Philosophia, inquit, dividitur in haec, scientiam, et habitum animi. [p] Nam qui didicit, et facienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus ejus transfiguratus est. Tertia pars, ista praecipiendi, ex utroque est; et ex decretis, et ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo et consolatio supervacua est; nam haec quoque ex utroque est: et exhortatio, et suasio, et ipsa argumentatio. nam et haec ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus et ex his est, et ex illis. Deinde istud quod dicis, jam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quae jam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem praeire: Hoc vitabis. hoc facies. Praeterea, si exspectat tempus,

o *alligant*] placet hoc verbum Senecae pro *ligare et colligare*. Sic de Benef. IV, 21. 5. 8. 12. etc. *Gronov.*

p *scientiam et habitum animi*] scientiam, quae decretis constat: Habitum qui ab actione et exercitio illorum paratur. *Lips.*

tempus, quo per ſe ſciat, quid optimum factu ſit: interim errabit, et errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo poſſit ſe eſſe contentus: regi ergo debet, dum incipit poſſe ſe regere. Pueri ad praeſcriptum diſcunt, digiti illorum tenentur, et aliena manu per litterarum ſimulacra ducuntur: deinde imitari jubentur propoſita, et ad illa reformare chirographum: ſic animus noſter dum eruditur ad praeſcriptum, juvatur. Haec ſunt per quae probatur, hanc philoſophiae partem ſupervacuam non eſſe. Quaeritur deinde, an ad faciendum ſapientem ſola ſufficiat. Huic quaeſtioni ſuum diem dabimus. [q] interim omiſſis argumentis, nonne apparet nobis eſſe opus aliquo advocato, qui contra populi praecepta praecipiat? nulla ad aures noſtras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exſecrantur. nam et horum imprecatio falſos nobis metus inſerit, et illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, et incerta et errantia, cum poſſimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes, trahunt ſervi: nemo errat uni ſibi, ſed dementiam ſpargit in proximos, accipitque invicem. Et ideo in ſingulis vitia populorum ſunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque pejorem, factus eſt. Dicit deteriora, deinde docuit: effectaque eſt ingens illa nequitia, congeſto in unum, quod cuique peſſimum ſcitur. Sit ergo aliquis cuſtos, et aurem ſubinde pervellat, abigatque rumores, et reclamet populis laudantibus. Erras enim, ſi exiſtimas nobiscum vitia naſci: ſupervenerunt, ingeſta ſunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quae nos circumſonant, compeſcamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam noſtram irritaret, poſuit in aperto: pedibus aurum et argentum ſubjecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus noſtros erexit in caelum, et quidquid magnificum mirumque fecerat, videri a ſuſpicientibus voluit: ortus occaſusque, et properantis mundi volubilem curſum, interdiu terrena aperientem, noctu caeleſtia: tardos ſiderum inceſſus, ſi compares toti; [r] citatiſſimos, ſi cogites, quanta ſpatia numquam intermiſſa velocitate circumeant: defectus ſolis et lunae, invicem obſtantium. Alia deinceps digna miratu, ſive per ordinem ſubeunt, ſive ſubitis cauſſis mota proſiliunt, ut nocturni ignium

q *ſuum diem*] ut in judiciis, h. e. ſuo tempore eam tractabimus.

r *toti*] i. e. ſummo orbi, quod primum mobile vocant.

ignium tractus, et fine ullo ictu sonituque fulgores caeli patiscentis, [s] columnaeque ac trabes, et varia simulacra flammarum. Haec supra nos itura disponit: aurum quidem et argentum, et propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quae pugnaremus, extulimus: nos et caussas periculorum nostrorum, et instrumenta, disjecto terrarum pondere, eruimus: nos fortunae mala nostra tradidimus, [t] nec erubescimus summa apud nos haberi, quae fuerant ima terrarum. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa et involuta coeno suo jacent, foedius, nihil obscurius. quidni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis dum fiunt, et a faece sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrae genus et informe perpurgatur; videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: et in possessore eorum, quam in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoveri, et habere aliquem advocatum bonae mentis, aeque tanto fremitu tumultuque falsorum, unam [u] denique audire vocem. Quae erit illa vox? ea scilicet, quae tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quae dicat; Non est quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quod tibi compositae mentis habitum et sanitatem plausus excutiat: non est quod tibi tranquillitatis tuae fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus: non est quod feliciorem eum judices, cui submovetur, quam quem lictor semita dejicit. Si vis exercere tibi utile, nulli autem grave imperium, submove vitia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia seculis, et per aliquot aetates tuta prosternant, qui aequum arcibus aggerem attollant, et muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, et tergis hostium graves instent, et ad mare magnum perfusi caede gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena

s *fulgores caeli patiscentis*] chasmata intelligit.

t *fortunae mala nostra tradidimus*] ipsi fortunae nostrae apparatum quo nos affligeret suppeditavimus, ex imis terrae visceribus eum eruentes.

u *unam*] Alii legunt *veram*.

aliena devaſtandi, et ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus eſt, incipit: qui quod cuique optimum eſt, eripuit? Lacedaemona ſervire jubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, et alias alio loco projicit, et toto orbe arma circumfert: nec ſubſtitit usquam laſſa crudelitas. immanium ferarum modo, quae plus quam exigit fames, mordent. Jam in unum regnum multa regna conjecit, jam Graeci Perſaeque eumdem timent; jam etiam a Dario liberae nationes [v] jugum accipiunt: hic tamen [x] ultra Oceanum ſolemque, indignatur ab Herculis Liberique veſtigiis victoriam flectere, ipſi naturae vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare. non aliter, quam in praeceps dejecta pondera, quibus eundi finis eſt, jacuiſſe. Ne Cn. quidem Pompejo externa bella aut domeſtica virtus aut ratio ſuadebat: ſed inſanus amor magnitudinis falſae, modo in Hiſpaniam et Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hae praetexebantur cauſſae ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem, et Armeniam, et omnes Aſiae angulos traxit? infinita ſcilicet cupido creſcendi: cum ſibi uni parum magnus videretur. Quid C. Caeſarem in ſua fata, pariter ac publica, immiſit? gloria et ambitio, et nullus ſupra ceteros eminendi modus. Unum ante ſe ferre non potuit, [y] cum resp. ſupra ſe duos [z] ferret. Quid, tu C. Marium ſemel conſulem (unum enim conſulatum accepit, ceteros rapuit) cum Theutonicos Cimbrosque concideret, cum Jugurtham per Africae deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiſſe, virtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti cum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, ſed ipſi ante volvuntur, et ob haec majore impetu incurrunt, quia nullum illis ſui regimen eſt. Ideoque cum multis fuerunt mali, peſtiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipſi quoque ſentiunt. Non eſt quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia iſta exempla, quae oculis atque auribus noſtris ingeruntur, retexenda ſunt, et plenum malis ſermonibus pectus exhauriendum.

v *a Dario liberae nationes*] h. e. Perſico dominatui non ſubjectae, neque adeo barbarae ſervituti aſſuetae.

x *hic tamen*] forte leg. *Id tamen.* *Lipſ.*

y *Unum ante ſe ferre non potuit*] ſc. Pompejum.

z *duos*] et Pompejum nempe et ipſum Caeſarem.

riendum. Inducenda eſt in occupatum locum virtus: quae mendacia contra verum placentia exſtirpet, quae nos a populo, cui nimis credimus, ſeparet, ac ſinceris opinionibus reddat. Haec eſt enim ſapientia, in naturam converti, et eo reſtitui, unde publicus error expulerit. Magna pars ſanitatis eſt, hortatores inſaniae reliquiſſe, et ex iſto coetu invicem noxio procul abiiſſe. Hoc ut eſſe verum ſcias, adſpice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter ſibi. Non eſt per ſe magiſtra ſolitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: ſed ubi teſtis ac ſpectator abſceſſit, vitia ſubſidunt, quorum monſtrari et conſpici fructus eſt. [a] Quis eam, quam nulli oſtenderet, induit purpuram? quis poſuit ſecretam in auro dapem? quis ſub alicujus ruſticae arboris projectus umbra, luxuriae ſuae pompam ſolus explicuit? Nemo oculis ſuis lautus eſt, ne paucorum quidem et familiarium, ſed apparatum vitiorum ſuorum pro modo turbae, ſpectantis expandit. Itaque irritamentum eſt omnium, in quae inſanimus, admirator et conſcius. Ne concupiſcamus efficies, ſi ne oſtendamus effeceris. Ambitio, et luxuria, et impotentia, ſcenam deſiderant: ſanabis iſta, ſi abſconderis. Itaque ſi in medio urbium fremitu collocati ſumus, ſtet ad latus monitor, et contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitem, et uſu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipſe ſuſpiciat traditum litteris, et animum ab externis ad ſua reverſum. Oſtendat, ex conſtitutione vulgi beatos, in iſto invidioſo vaſtigio ſuo trementes et attonitos, longeque aliam de ſe opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelſa, ipſis praerupta ſunt. Itaque exanimantur, et trepidant, quoties deſpexerunt in illud magnitudinis ſuae praeceps. Cogitant enim varios caſus, et in ſublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, et quae et illos graves aliis reddit, gravior ipſis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene et ſui juris: odio eſt fulgor, et fuga jam a rebus adhuc ſtantibus quaeritur: tunc demum videas philoſophantes metus, et aegrae fortunae ſana conſilia. Nam quaſi iſta inter ſe contraria ſunt, bona fortuna, et mens bona: ita melius in malis ſapimus, ſecunda rectum auferunt.

EPISTO-

a *quorum monſtrari et conſpici fructus eſt*] quae cupiunt videri, atque hoc ipſum quod videantur in lucro ponunt, ut luxus in veſtibus et reliquo apparatu etc.

EPISTOLA XCV.

Haeret aut pendet a priore, quaeriturque, An igitur Paraenetica sola sufficiat? cum praesertim ostenderit tantos ejus et tam claros usus. Negat, et argumenta quae adferuntur ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, et ab illo fonte manare Praecepta, et vitam ea contineri ostendit. Florida miscet, et in Luxum, Libidinem, Ambitum obiter excurrit. Tota pulchra et fructuosa est.

Petis a me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, [b] repraesentem, et scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci παραινετικὴν vocant, nos praeceptivam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negavero. Eo magis promitto, et verbum publicum perire non patior: [c] Postea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Haec sive levitas est, sive vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator [d] historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, et magna parte perlecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: et verum ne diis quidem dicimus; [e] sed dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, et tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si invitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiae per summum acquisitae sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: et ceteros, malorum suorum compotes. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones recta praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones obsident pravae. Deinde, etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte.

 Non

b *quod in diem suum dixeram debere differri*] Ep. praeced.

c *verbum publicum perire non patior*] ipse quoque dum aliter ac velles respondeo, et facio quod nolles, petis tamen interea, proverbium confirmo, non esse petenda quae impetrare nolueris, quod faciunt nonnulli honoris causa nonnunquam rogantes.

d *Recitator*] veteres sua scripta in amicorum corona legebant, ut approbationem eorum haberent.

e *verum ne diis quidem dicimus*] ubi nempe publice concipienda sunt vota, quae pro eorum saepe incolumitate concipimus, quos perditos cum maxime vellemus.

Non poteſt enim quisquam niſi ab initio formatus, et tota ratione compoſitus, omnes exſequi numeros, ut ſciat quando oporteat, et in quantum, et cum quo, et quemadmodum. Quare non poteſt toto animo ad honeſta conari, ne conſtanter quidem, aut libenter: ſed reſpiciet, ſed haeſitabit. Si honeſta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde ſunt: atqui eſt illud: ergo et hoc. His reſpondemus, Actiones honeſtas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae ſunt praeceptis, contenta erit et ſapientia: nam et haec ars vitae eſt. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit, Sic move gubernaculum, ſic vela ſubmitte, ſic ſecundo vento utere, ſic adverſo reſiſte, ſic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices praecepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes iſtae artes circa inſtrumenta vitae occupatae ſunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinſecus, et impediunt, ſpes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae profeſſa eſt, nulla re, quo minus ſe exerceat, vetari poteſt. diſcutit enim impedimenta, et tractat obſtantia. Vis ſcire quam diſſimilis ſit harum artium conditio, et hujus? In illis excuſatius eſt, voluntate peccare, quam caſu: in hac, maxima culpa eſt, ſponte delinquere. Quod dico, tale eſt. Grammaticus non erubeſcit ſoloeciſmum, ſi ſciens facit: erubeſcit, ſi neſciens. Medicus ſi deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam ſi ſe intelligere diſſimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa eſt. Adjice nunc, quod artes quoque pleraeque, imo ex omnibus liberaliſſimae, habent decreta ſua, non tantum praecepta: ſicut medicina. Itaque alia eſt Hippocratis ſecta, alia Aſclepiadis, alia Themiſonis. Praeterea nulla ars contemplativa ſine decretis ſuis eſt, quae Graeci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel ſcita, vel placita: quae in geometria et in aſtronomia invenies. Philoſophia autem et contemplativa eſt, et activa: ſpectat, ſimulque agit. Erras enim, ſi illam putas tantum terreſtres operas promittere: altius ſpirat. Totum, inquit, mundum ſcrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, ſuadere vobis, ac diſſuadere contenta: magna me vocant, ſupraque vos poſita.

Nam tibi de ſumma caeli ratione, deumque,
Diſſerere incipiam, et rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rurſus natura perempta reſolvat:

ut

ut ait Lucretius. ſequitur ergo, ut cum contemplativa ſit, habeat decreta ſua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, niſi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exſequi poſſit? quos non ſervabit, qui in rem praecepta acceperit, non in omne. [f] Imbecilla ſunt per ſe, et, ut ita dicam, ſine radice, quae partibus dantur. Decreta ſunt quae muniant, quae ſecuritatem noſtram, tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam ſimul contineant. Hoc intereſt inter decreta philoſophiae, et praecepta: quod inter elementa et membra. haec ex illis dependent: illa et horum cauſſae ſunt et omnium. Antiqua, inquit, ſapientia nihil aliud, quam facienda et vitanda, praecepit, et tunc longe meliores erant viri: poſtquam docti prodierunt, boni deſunt. Simplex enim illa et aperta virtus in obſcuram et ſolertem ſcientiam verſa eſt, docemurque diſputare, non vivere. Fuit ſine dubio, ut dicitis, vetus illa ſapientia, cum maxime naſcens, rudis: non minus quam ceterae artes, quarum in proceſſu ſubtilitas crevit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia ſurrexerat, nec tam late ſe ſparſerat; poterant vitiis ſimplicibus obſtare remedia ſimplicia. Nunc neceſſe eſt tanto operoſiora eſſe munimenta, quanto valentiora ſunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec eſt mirum, tunc illam minus negotii habuiſſe, firmis adhuc, ſolidisque corporibus, et facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui poſtquam coepit, non ad tollendam, ſed ad irritandam famem quaeri, et inventae ſunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur: quae deſiderantibus alimenta erant, onera ſunt plenis. Inde pallor, et nervorum vino madentium tremor, et miſerabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, et ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admiſſus, diſtentusque venter, dum male aſſueſcit plus capere, quam poterat: inde ſuffuſio luridae bilis, et decolor vultus, tabesque in ſe putreſcentium, et retorti digiti articulis obrigeſcentibus, nervorum ſine ſenſu jacentium torpor, aut palpitatio ſine intermiſſione vibrantium. Quid capitis

f *qui in rem praecepta acceperit, non in omne*] qui praecepta quaedam ad *rem* h. e. ad ſingularia quaedam pertinentia acceperit, non vero in omnibus officiis ſuis eam dirigentia.

tis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, et cerebri aeſtuantis verminationes, et omnia per quae exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu ſaevientium, aliarum tenui peſte repentium, aliarum cum horrore et multa membrorum quaſſatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, ſupplicia luxuriae? Immunes erant ab iſtis malis, qui nondum ſe deliciis ſolverant, qui ſibi imperabant, ſibi miniſtrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut curſu defatigati, aut venatu, aut tellure verſata: excipiebat illos cibus, qui niſi eſurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum ſupellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex ſimplici cauſa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per unam gulam tranſiturarum permiſceat luxuria, terrarum marisque vaſtatrix! neceſſe eſt itaque inter ſe tam diverſa diſſideant, et hauſta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconſtans variusque ex diſcordi cibo morbus eſt: et illa ex contrariis naturae partibus in eundem compulſa redundat. Inde tam nullo aegrotamus genere, quam vivimus. [g] Maximus ille medicorum, [h] et hujus ſcientiae conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hae jam et capillis deſtituuntur, et pedibus aegrae ſunt. Non mutata feminarum natura, ſed vita eſt. nam cum virorum licentiam aequaverint, corporum quoque virilium vitia aequaverunt. Non minus pervigilant, [i] non minus potant, et oleo et mero viros provocant: aeque invitis ingeſta viſceribus per os reddunt, et vinum omne vomitu remetiuntur: aeque nivem rodunt, ſolatium ſtomachi aeſtuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dii illas deaeque male perdant! adeo perverſum commentae genus impudicitiae: viros ineunt. [k] Quid ergo mirandum eſt, maximum medicorum, ac naturae peritiſſimum, in mendacio prehendi, cum tot feminae podagricae calvaeque ſint? Beneficium ſexus ſui vitiis perdiderunt: et quia feminam exuerunt, damnatae ſunt morbis virilibus. Antiqui

g *tam nullo aegrotamus genere, quam vivimus*] tam parum certo et uno et ſimplici, quam neque victus eſt e certis et unis. *Lipſ.*

h *Maximus ille Medicorum*] Hippocrates in Aphoriſmis Lib. 6. qui tamen non diſerte hoc dicit, quamvis ex verbis ejus id elici poſſit, ut obſervat ad illum locum Galenus. *Lipſ.*

i *pervigilant*] in conviviis illis intempeſtivis. *Lipſ.*

k *viros ineunt*] non male *Lipſ. Viri ſunt, ineunt.*

qui medici nesciebant dare cibum saepius,[l] et vino fulcire venas[m] cadentes: nesciebant saniem emittere,[n] et diutinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, et in medio sedentem, ad extrema revocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis? has usuras voluptatum pendimus, ultra motum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis: coquos numera. Cessat omne studium: et liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosophorum scholis, solitudo est: at quam celebres culinae sunt, quanta circa nepotum focos juventus premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta convivia, aliae cubiculi contumeliae[o] exspectant: Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque[p] descripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coenam discurritur. Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! Quid? tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis judicas facere, etiamsi praesentanei non furant?[q] Quid? tu illam aestivam nivem non putas callum jecinoribus obducere? Quid? illa ostrea, inertissimam carnem, coeno saginatam, nihil existimas limosae gravitatis inferre? Quid? illud Sociorum garum,[r] pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe praecordia? Quid? illa purulenta, et quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, judicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui? Quam foedi atque pestilentes ructus sunt? quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam

l *cibum saepius*] conf. L. 3. de benef. C. 9.

m *vino fulcire venas*] vide l. c. Ovidius: *ut solet infuso vena redire mero.* *Lips.*

n *saniem emittere*] de sudoribus loquitur per balnea emissis. *Lips.*

o *contumeliae*] ut aut patiantur aut faciant obscoena. *Lips.*

p *per nationes coloresque*] ita solent imo et per aetates. vid. de brevit. vit. C. 12. *Lips.*

q *etiamsi praesentanei non furant*] etsi statim noxam non inferant.

r *Sociorum garum*] *garum* sanies erat cruenta ex intestinis piscium praecipue scombrorum eliquata. Qua id arte paretur, docet Autor Geopon. L. 20. cap. ult. pag. ult. Laudatissimum autem maximique pretii erat, quod *garum sociorum* vocabant. Vide Junium animadv. L. 6. C. 17. Magium L. 2. Miscell. C. 9.

quam quidquid apud lautos solet diem ducere, [s] properans in damnum suum popina congesserat: veneriae [t] spondylique, et ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis; torti distractique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget jam esse singula: coguntur in unum sapores. In coena fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto jam ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, et dentium opera coquum fungi? Grave est luxuriari per singula: omnia semel, et in eumdem saporem versa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant et cohaereant. Sciant protinus hi, qui jactationem ex istis peti et gloriam ajebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. [u] Pariter sint, quae disponi solent, jure uno perfusa; nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique [v] ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi, multiformes; adversus quos et medicina armare se coepit multis generibus, multis observationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, et levi quoque cura remediabiles; adversum tantam morum eversionem, omnia conanda. Et utinam sic denique lues ista vinceretur! Non privatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, et singulas caedes: quid bella, et occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit; et ista quamdiu furtim, et a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatus consultis plebisque scitis saeva exercentur, et publice jubentur, vetita privatim. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere; cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, et tantum sibi virium sumsit, quantum his, adversus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, objurgare indulgentes mero, et petentes delicatiorem cibum, non erat animus

s *diem ducere*] quo solent lauti coenatores tempus absumere.

t *veneriae*] concharum genus, vid. Harduin. ad Plin. L. IX. C. 35.

u *non ostendi ista, sed conscientiae dari*] non jactari, multis ferculis illata, sed in unum confusa gustui et conscientiae dari.

v *concoctique*] una cocti.

animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a qua paullulum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam praeceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cujus placet pretium. Homo, sacra res, homini jam per lusum et jocum occiditur: et quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is jam nudus inermisque producitur: [x] satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum perversitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat. decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adjunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si volumus habere obligatos, et malis, quibus jam tenentur, avellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant, omnia, praeter virtutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiae vinculum est religio, et signorum amor, et deserendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque jusjurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta jacienda sunt, et insinuanda virtus. Hujus quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili evaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, et salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi; [y] et pars naturae eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quae tradi solent, perveniunt sine longo magisterio; et honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Unde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus et obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, et hos imbecilliores adjuvabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria, scilicet, videas. Quaedam insident nobis quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussae eorum

x *producitur*] ad spectaculum, in arenam, ut gladiatores.

y *cum omni editi*] omnibus virtutibus ab ipsa nativitate instructi.

eorum eximantur, falſa admiratio, falſa formido. Haec nos quamdiu poſſident, dicas licet: Hoc patri praeſtare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hoſpitibus: tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum eſſe: diſſuadebit timor. Sciet pro amicis deſudandum eſſe, ad extremum uſque ſudorem: ſed deliciae vetabunt. Sciet in uxorem graviſſimum eſſe genus injuriae, pellicem: ſed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, niſi prius amoveris obſtantia praeceptis: non magis, quam proderit arma in conſpectu poſuiſſe, propiusque admoviſſe, niſi uſurae manus expediuntur.[z] Ut ad praecepta quae damus, poſſit animus ire, ſolvendus eſt. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet aſſidue, non faciet aequaliter: neſcit enim quare faciat. Aliqua vel caſu, vel exercitatione, exibunt recta: ſed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta eſſe quae fecit. Non promittet ſe talem in perpetuum, qui caſu bonus eſt. Deinde, praeſtabunt tibi fortaſſe praecepta, ut quod oportet facias: non praeſtabunt, ut quemadmodum oportet: et ſi hoc non praeſtant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus. concedo. ſed id parum eſt. quoniam quidem non in facto laus eſt, ſed in eo quemadmodum fiat. Quid eſt coena ſumptuoſa flagitioſius, et equeſtrem cenſum conſumente? quid tam dignum cenſoria nota, ſi quis, ut iſti ganeones loquuntur, ſibi haec et genio ſuo praeſtet? et toties tamen ſeſtertio[a] aditiales[b] coenae frugaliſſimis viris conſtiterunt. Eadem res ſi gulae datur, turpis eſt: ſi honori, reprehenſionem effugit. Non enim luxuria, ſed impenſa ſolemnis eſt. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adjicio, et aliquorum gulam irrito? quatuor pondo et ad ſelibram fuiſſe ajebant) Tiberius Caeſar miſſum ſibi, cum in macellum deferri et venire juſſiſſet; Amici, inquit, omnia me fallunt, niſi iſtum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra ſpem illi conjectura proceſſit. licitati ſunt: vicit Octavius, et ingentem conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cum quinque millibus HS.[c] emiſſet piſcem, quem Caeſar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe.

z *niſi uſurae manus expediuntur*] niſi manus quae utantur armis adhibeantur.

a *et toties tamen ſeſtertio*] vel numerum excidiſſe dicendum eſt, ut fuerit: *et toties tamen DC. HS.* qui eſt cenſus equeſtris, de quo in praecedentibus. Vel legendum: *et tot tamen HS. Lipſ.*

b *aditiales*] quae dabantur in aditu et auſpiciis honorum.

c *quinque millibus HS.*] Eſſent nobis CXXV. Philippici. *Lipſ.*

turpe. nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus eſt rem, qua putavit Caeſarem dignum. Amico aegro aliquis aſſidet: probamus. at hoc ſi hereditatis cauſſa facit, vultur eſt, cadaver exſpectat. Eadem et turpia ſunt, et honeſta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeſte fient, ſi honeſto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum judicaverimus, quaeque ex eo ſunt: cetera, in diem bona ſunt. Ergo infigi debet perſuaſio, ad totam pertinens vitam: hoc eſt, quod decretum voco. Qualis haec perſuaſio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuntur: qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas ſuaſiſſe, totum ordinanti parum eſt. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inſcripſit, dat multa praecepta et parentibus et liberis et fratribus. haec nemo faciet quemadmodum debet, niſi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem ſummi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum noſtrum dictumque reſpiciat: veluti navigantibus ad aliquod ſidus dirigendus eſt curſus. Vita ſine propoſito, vaga eſt. Quod ſi utique proponendum eſt, incipiunt neceſſario eſſe decreta. Illud, puto, concedes, nihil eſſe turpius dubio, et incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: niſi eximantur, quae reprehendunt [d] animos ac detinent, et conari totos vetant. Quomodo ſint dii colendi, ſolet praecipi. Accendere aliquem lucernam ſabbatis [e] prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, et ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, et foribus aſſidere templorum: humana ambitio iſtis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea et ſtrigiles [f] Jovi ferre, et ſpeculum tenere [g] Junoni. Non quaerit miniſtros Deus. quid ni? ipſe humano generi miniſtrat: ubique et omnibus praeſto eſt. Audiat licet, quemadmodum ſe gerere in ſacrificiis

d *reprehendunt*] idem ac *retrahunt.*

e *Accendere aliquem lucernam ſabbatis*] lucernas accendere in honorem Deorum aut Principum feſtis diebus mos apud Romanos, ſed ut apparet paullatim Judaici ritus invaluere, et Sabbathi diem illa ſuperſtitione coluerunt. Perſius Sat. V.

Herodis venere dies, unctaque feneſtra
Diſpoſitae pinguem nebulam vomuere lucernae. Lipſ.

f *lintea et ſtrigiles*] quaſi lotione Dii egerent; ſunt enim haec balnearia inſtrumenta. *Lipſ.*

g *ſpeculum tenere*] Seneca apud Auguſtin. L. 6. de civit. Dei, *Sunt quae Junoni ac Minervae capillos diſponant, longe a templo, non tantum ſimulacro, ſtantes, digitos movent amantium modo, ſunt, quae ſpeculum teneant.*

crificiis debeat, quam procul refilire a moleftiis ac fuperftitionibus: numquam fatis profectum erit, nifi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quae cauffa eft diis benefaciendi? natura. Errat, fi quis putat illos nocere velle: non poffunt. nec accipere injuriam queunt, nec facere. Laedere etenim laedique, conjunctum eft. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculofos quidem fecit. Primus eft deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majeftatem fuam, reddere bonitatem, fine qua nulla majeftas eft. Scire, illos effe qui praefident mundo, qui univerfa vi fua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiofi fingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caftigant quosdam, et coërcent, et irrogant poenas, et aliquando fpecie boni puniunt. [h] Vis deos propitiare? bonus efto. Satis illos coluit, quisquis imitatus eft. Ecce altera quaeftio, quomodo hominibus fit utendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Ut parcatur fanguini humano? quantulum eft ei non nocere, cui debeas prodeffe? Magna fcilicet laus eft, fi homo manfuetus homini eft. Praecipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monftret, cum efuriente panem fuum dividat? Quando omnia quae praeftanda funt ac vitanda, dicam, cum poffim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclufa funt, unum eft: membra fumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem et in eadem [i] gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, et fociabiles fecit: illa aequum juftumque compofuit: ex illius conftitutione miferius eft nocere, quam laedi: et illius imperio paratae funt ad juvandum manus. Ifte verfus, et in pectore, et in ore fit:

Homo fum, humani nihil a me alienum puto.

Habeamus in commune, [k] quod nati fumus. Societas noftra lapidum fornicationi fimillima eft: quae cafura, nifi invicem obftarent, hoc ipfo fuftinetur. Poft deos hominesque difpiciamus, quomodo rebus fit utendum. In fupervacuum praecepta jactavimus, nifi illud praeceſſerit, qualem

h *fpecie boni puniunt*] dant bona externa, quae in malum cedunt.

i *ex iisdem et in eadem*] ex iisdem elementis in eundem finem.

k *Habeamus in commune*] h. e. fit hoc nobis datum publico bono; efficiamus ut ad commune bonum vel commodum creati fimus tales. *Gronov.*

qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aeſtimemus ſingula, fama remota: et quaeramus quid ſint, non quid vocentur. Ad virtutes tranſeamus. praecipiet aliquis, ut prudentiam magni aeſtimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: juſtitiam, ſi fieri poteſt, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, ſi ignoramus, quid ſit virtus: una ſit, an plures: ſeparatae, an annexae: [l] an qui unam habet, et ceteras habeat: quomodo inter ſe differant. Non eſt neceſſe fabro de fabrica quaerere, quod ejus initium, quis uſus ſit: non magis quam pantomimo, de arte ſaltandi. Omnes iſtae artes ſe ſciunt: nihil deeſt. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus et aliorum ſcientia eſt, et ſui. diſcendum de ipſa eſt, ut ipſa voluntas diſcatur: actio recta non erit, niſi recta fuerit voluntas. ab hac enim eſt actio. Rurſus, voluntas non erit recta, niſi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim eſt voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, niſi totius vitae leges perceperit, et quid de quoque judicandum ſit, exegerit, niſi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, niſi immutabile certumque judicium adeptis: ceteri decidunt ſubinde, et reponuntur, et inter omiſſa appetitaque alternis fluctuantur. Cauſſa hujus jactationis eſt, quod nihil liquet incertiſſimo regimine utentibus, fama. Si vis eadem ſemper velle, vera oportet velis. Ad verum ſine decretis non pervenitur: continent vitam. Bona et mala, honeſta et turpia, juſta et injuſta, pia et impia, virtutes uſusque virtutum, rerum commodarum [m] poſſeſſio, aeſtimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, ſagacitas ſenſuum, haec omnia aeſtimatorem deſiderant, quanti quidque in cenſum deferendum ſit. Falleris enim, et pluris quaedam quam ſunt, putas: adeoque falleris, ut quae maxima inter vos habentur, divitiae, gratia, potentia, ſeſtertio nummo [n] aeſtimanda ſunt. Hoc neſcies, niſi conſtitutionem ipſam, qua iſta inter ſe aeſtimantur, inſpexeris. Quemadmodum folia virere per ſe non poſſunt; ramum deſiderant, cui inhaereant, ex quo trahant ſuccum: ſic

l *annexae*] annexae ſunt Stoicis, qui unam ſine alia nunquam eſſe putant.

m *rerum commodarum*] ita Stoicis bona externa audiunt.

n *ſeſtertio nummo*] valet, minimo. Communis ita ſermo et velut formula in imaginario pretio, aut nullo. Cyac. L. 19. Obſ. Cap. 31.

ſic iſta praecepta ſi ſola ſunt, marcent: infigi volunt ſectae. Praeterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipſo confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? praeceptis ſatis vitam explicari, ſuperflua eſſe decreta ſapientiae, id eſt, dogmata. Atqui hoc ipſum quod dicunt, decretum eſt: tam hercule, quam ſi nunc ego dicerem, recedendum eſſe a praeceptis ſupervacuis, et in haec ſola ſtudium conferendum: hoc ipſo quo negarem curanda eſſe praecepta, praeciperem. Quaedam admonitionem philoſophiae deſiderant, quaedam probationem: et quidem multa; quia involuta ſunt, vixque ſumma diligentia ac ſumma ſubtilitate aperiuntur. Si probationes neceſſariae ſunt; et decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta ſunt, quaedam obſcura. Aperta, quae ſenſu comprehenduntur, quae memoria: obſcura, quae extra haec ſunt. Ratio autem non impletur manifeſtis: major ejus pars pulchriorque in occultis eſt. Occulta probationem exigunt, probatio non ſine decretis eſt, neceſſaria ergo decreta ſunt. Quae res communem ſenſum facit, eadem perfectum, o certarum rerum perſuaſio: ſine qua, omnia in animo natant: neceſſaria ergo ſunt decreta, quae dant animis inflexibile judicium. Denique cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo ſe, ut ex inimico cogitet poſſe fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adjicimus, juſtum et honeſtum. Juſtum autem honeſtumque decretorum noſtrorum continet ratio: ergo haec neceſſaria eſt, ſine qua nec illa ſunt. Sed utraque jungamus, namque et ſine radice inutiles rami ſunt; et ipſae radices his, quae genuere, adjuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, neſcire nulli licet: aperte juvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum ſumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de praeceptis poſſum; aperta ſunt: decreta vero ſapientiae in abdito. Sicut ſanctiora ſacrorum tantum initiati ſciunt: ita in philoſophia, arcana illa admiſſis receptisque in ſacra oſtenduntur: ad praecepta, et alia hujusmodi, profanis quoque nota ſunt. Poſidonius non tantum praeceptionem, (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) ſed etiam ſuaſionem, et conſolationem, et exhortationem neceſſariam judicat.

o *Quae res communem ſenſum facit, eadem perfectum*] quae res facit, ut omnes de aliqua re idem ſentiant, ut omnium idem ſit de re conceptus, ea etiam perfectum et evidentem conceptum facit, de evidentibus enim eadem omnium perſuaſio: hoc vero praeſtat perſuaſio de rebus quae certae ſunt.

dicat. His adjicit cauſſarum inquiſitionem, quam cur aetiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, cuſtodes Latini ſermonis, ſuo jure ita appellent, non video. Ait utilem futuram eſſe deſcriptionem cujusque virtutis. hanc Poſidonius aetiologiam [p] vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, ſigna cujusque virtutis et vitii ac notas reddentem, quibus inter ſe ſimilia diſcriminentur. Haec res eamdem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: Illa facies, ſi voles temperans eſſe. Quid deſcribit, ait. Temperans eſt, qui facit illa, qui illis abſtinet. Quaeris, quid interſit? alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Deſcriptiones has, et (ut publicanorum utar verbo) [q] εἰκονισμὸς ex uſu eſſe confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile, tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignavo? Quanto hoc utilius eſt, excellentis animi notas eſſe, quas ex alio in ſe transferre permittitur?

Continuo pecoris generoſi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus inire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto ſeſe committere ponto.
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obeſaque terga:
Luxuriatque toris animoſum pectus:
— — tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, et tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noſter, deſcripſit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. ſi mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, et primus inceſſens admotos jam exercitus Alpibus, civilique ſe bello ferens obvium: non alium illi aſſignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam ſimul contra Caeſarem Pompejumque ſe ſuſtulit, et aliis Caeſarianas opes, aliis Pompejanas foventibus, utrumque provocavit, oſtenditque aliquas eſſe reip. partes. [r] Nam parum eſt in Catone, dicere: Nec

Zz 2 vanos

p *aetiologiam*] Lipſius legit *ethologiam*, a moribus.

q *ut publicanorum utar verbo*] ut conſtaret tales et tales ſolviſſe portorium, nec alios, publicanos deſcripſiſſe formam et faciem ſingulorum puto; idque appellaſſe εἰκονισμόν. Potuit et in pecunia aſſignanda et deleganda locum habere, dabis tali et tali forma, aevo, nota. *Lipſ.*

r *aliquas eſſe reip. partes*] habere Remp.

vanos horret ſtrepitus. Quid ni, cum veros vicinosque non horreat? cum contra decem legiones, et Gallica auxilia, et mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, et Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, [s] ſed omnia experiatur, honeſtius in ſervitutem caſura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac ſpiritus, quantum in publica trepidatione fiduciae eſt? Scit ſe unum eſſe, de cujus ſtatu non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, ſed an inter liberos ſit. [t] Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem invictam conſtantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animoſum pectus. Proderit non tantum quales eſſe ſoleant boni viri, dicere, formamque eorum et lineamenta deducere: ſed quales fuerint narrare, et exponere Catonis illud ultimum ac fortiſſimum vulnus, per quod libertas amiſit animam: Laelii ſapientiam, et cum ſuo Scipione concordiam: alterius Catonis domi foriſque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, [u] cum in publicum ſternerentur, haedinasque pro ſtragulis pelles, et ante ipſius Jovis cellam [v] propoſita convivis vaſa fictilia. quid aliud paupertatem in Capitolio conſecrare? Ut nullum aliud factum ejus habeam, quo illum Catonibus inſeram, hoc parum credimus? Cenſura fuit illa, non coena. O quam ignorant homines cupidi gloriae, quid illa ſit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum ſupellectilem ſpectavit, unius miratus eſt. Omnium illorum aurum argentumque fractum eſt, et millies conflatum: at omnibus ſeculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPISTOLA XCVI.

Contra Querulos: et omnia a Fato ac Deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus iſtis, aut potius aſſentiamur. Bona.

Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris: et non intelligis, nihil eſſe in iſtis mali, niſi hoc unum, quod indignaris et quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miſerum, niſi aliquid eſſe in rerum natura putet miſerum. Non feram me, [x] quo die aliquid ferre non potero.

Remp. adhuc nonnullos, qui nec Caeſariani ſint nec Pompejani, ſed ejus libertatem tueantur.

s *decidat*] cedat, animum abjiciat.

t *ſed an inter liberos ſit*] an alios quoque habeat libertatem una cum ipſo defendentes.

u *Tuberonis ligneos lectulos*] vide Valerium L. VII. C. 5.

v *ante ipſius Jovis cellam*] epulo publico in Capitolio. *Lipſ.*

x *Non feram me*] i. e. vita exibo.

potero. Male valeo? pars fati eſt. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum eſt: debuit fieri. decernuntur iſta, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaxime detego: in omnibus quae adverſa videntur et dura, ſic formatus ſum. Non pareo Deo, ſed aſſentior: ex animo illum, non quia neceſſe eſt, ſequor. Nihil umquam mihi incidet, quod triſtis incipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expaveſcimus, tributa vitae ſunt. Horum, mi Lucili, nec ſperaveris immunitatem, nec petieris. Veſicae te dolor inquietavit: epulae fuerunt parum dulces: detrimenta continua. propius accedam; de capite timuiſti. Quid tu, neſciebas haec te optare, cum optares ſenectutem? Omnia iſta in longa vita ſunt, quomodo in longa via et pulvis et lutum et pluvia. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. Ipſe te interroga, ſi quis poteſtatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in caſtris. Atqui vivere, mi Lucili militare eſt. Itaque hi qui jactantur, et per operoſa atque ardua ſurſum atque deorſum eunt, et expeditiones periculoſiſſimas obeunt, fortes viri ſunt, primoresque caſtrorum: iſti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillae ſunt, [y] tuti contumeliae cauſſa.

EPISTOLA XCVII.

Et nunc, et olim, fuiſſe malos. Exemplum a judicio Clodiano, quod ille nummis et adulteriis corrupit. De vi deinde Conſcientiae; damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morſu.

Erras, mi Lucili, ſi exiſtimas noſtri ſeculi eſſe vitium, luxuriam et negligentiam boni moris, et alia quae objicit ſuis quisque temporibus. Hominum ſunt iſta, non temporum; nulla aetas vacavit a culpa. Et ſi aeſtimare

y *Turturillae ſunt*] i. e. in loco cui *turturillae* nomen delitescunt. Turturillae autem dicebatur locus, ubi corruptelae fiebant, quod ibi turturi opera daretur et ganeae, ut eſt apud Iſidorum in Gloſſ. Talia autem loca et homines tuti, non per honorem, ſed contumeliam, et quia ſpernuntur. *Lipſ.*

mare licentiam cujusque seculi incipias: pudet dicere, nunquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo judicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod eum Caesaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus ejus sacrificii, quod pro populo [z] fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturae quoque [a] masculorum animalium contegantur. Atqui dari judicibus nummi sunt: et quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum et adolescentulorum nobilium, salarii loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adulteria divisit: [b] nec ante fuit de salute securus, quam similes sui judices suos reddidit. Haec in eo judicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, [c] quia res fidem excedit: Accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Jam vero, o dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis judicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis severi illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? hujus quoque tibi praestabo concubitum. Adulterium nisi feceris, [d] damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem, [e] fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere: illud est matribus familiae denuntiare; [f] hoc, illudere. Hi judices Clodiani a senatu petierant praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: et impetraverant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, praesidium a nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen jocos, impune tulit ante judicium adulter, in judicio leno: qui damnationem pejus effugit, quam meruit. Quid-

z *pro populo*] pro quo sacra Bonae Deae a Vestalibus fiebant, quorum occasione corrupta Caesaris uxor fuit.

a *ut picturae quoque*] Juvenal. Sat. 6.

ubi velari pictura jubetur,
Quaecunque alterius sexus imitata figuram est.

b *adulteria divisit*] assignavit judicibus, sententiam faventem eis sibi pactus.

c *Ciceronis*] ad Atticum, ubi omnia exsequitur.

d *nisi feceris*] Alii legunt *ubi feceris.*

e *intra comperendinationem*] i. e. antequam illa desinat.

f *denuntiare*] velut imperium in eas exercere, et per minas ad alium mittere: quod plus est quam per blanditias surrepere et illudere. *Lips.*

Quidquam fuiſſe corruptius illis moribus credis, quibus libido non ſacris inhiberi, non judiciis poterat? quibus in ea ipſa quaeſtione, quae extra ordinem ſenatusconſulto exercebatur, plus quam quaerebatur admiſſum eſt? Quaerebatur, an poſt adulterium aliquis poſſet tutus eſſe: apparuit, ſine adulterio tutum eſſe non poſſe. Hoc inter Pompejum et Caeſarem, inter Ciceronem Catonemque commiſſum eſt: Catonem, inquam, illum, quo ſedente negatur populus permiſiſſe ſibi poſtulare. Florales jocos nudandarum meretricum. Credis ſpectaſſe tunc ſeverius homines, quam judicaſſe? Et fient, et facta ſunt iſta: et licentia urbium, aliquando diſciplina metuque, numquam ſponte conſidet. Non eſt itaque quod credas, nunc plurimum libidini permiſſum eſſe, legibus minimum. Longe enim frugalior haec juventus, quam illa eſt, cum reus adulterium apud judices negaret, judices apud reum confiterentur: cum ſtuprum committeretur rei judicandae cauſſa: cum Clodius iisdem vitiis gratioſus quibus nocens, conciliaturas [g] exerceret in ipſa cauſſae dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur uno adulterio, abſolutus eſt multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles ſumus: quia nec dux poteſt, nec comes deeſſe: et res etiam ipſa ſine duce, ſine comite procedit: non pronum eſt tantum ad vitia, ſed praeceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori ſunt, offenduntque deerrantem: vitae peccata delectant. Non gaudet navigio gubernator everſo, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, ſi patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen ſuum voluptati eſt. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus eſt ipſa difficultate: laetatur ille circumſcriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpae fortuna diſplicuit. Id prava conſuetudine evenit. Alioqui ut ſcias, ſubeſſe animis, etiam in peſſima abductis, boni ſenſum, nec ignorari turpe, ſed negligi; omnes peccata diſſimulant, et quamvis feliciter ceſſerint, fructu illorum utuntur, ipſa ſubducunt. At bona conſcientia prodire vult, et conſpici: ipſas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, Poteſt nocenti contingere ut lateat, latenti fides non poteſt. [h] Aut ſi hoc modo melius hunc explicari poſſe judicas ſenſum: Ideo non prodeſt latere peccantibus, quia latendi etiam ſi felicitatem habent, fiduciam non habent.

g *conciliaturas*] lenocinia, *Lipſ.*
h *latenti fides non poteſt*] non certus eſſe poteſt ſemper ſe laturum.

habent. Ita eſt. tuta ſcelera eſſe poſſunt: ſecura [i] non poſſunt. Hoc ego repugnare ſectae noſtrae, [k] ſi ſic expediatur, non judico. quare? quia prima et maxima peccantium eſt poena, peccaſſe. nec ullum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur ac vindicet, impunitum eſt: quoniam ſceleris, in ſcelere, ſupplicium eſt. Sed nihilominus et haec, et illa, ſecundae [l] poenae premunt ac ſequuntur: timere ſemper et expaveſcere, et ſecuritati diffidere. Quare ego hoc ſupplicio nequitiam liberem? quare non ſemper illam in ſuſpenſo relinquam? Illic diſſentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil juſtum eſſe natura, et crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit. Hic conſentiamus, mala facinora conſcientia flagellari, et plurimum illi tormentorum eſſe, eo quod perpetua illam ſolicitudo urget ac verberat, quod ſponſoribus ſecuritatis ſuae non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentum Epicuri eſt, natura nos a ſcelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. quare? quia infixa nobis ejus rei averſatio eſt, quam natura damnavit. Ideo numquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conſcientia, et ipſos ſibi oſtendit. Proprium autem eſt nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa ſcelera legem et judicem effugiunt, et ſcripta ſupplicia: [m] niſi illa naturalia et gravia de praeſentibus ſolverent, et in locum patientiae timor cederet.

EPISTOLA XCVIII.

Solis internis Bonis fidendum: alia venire, abire. Hoc meditandum, et omnia ut fugacia adſpicienda, atque habenda. Praeparandus itaque animus ad amiſſionem talium, et ad tolerandum obfirmandus. Quidni? alii tulerunt. Sequere exempla, imo ipſe eſto exemplum. Plane inter bonas utileſque Epiſtola.

Numquam

i *ſecura*] hoc ad animi affectum pertinet, *tuta* ad ipſam rem et eventum.

k *repugnare ſectae noſtrae*] Stoicae, quae non formidine poenae, nec ideo quod vel non *tutum* vel parum *ſecurum* ſit peccare, abſtinere peccatis jubebat, ſed ideo quod ipſum peccatum in ſe ſpectatum ſit abominabile.

l *et haec, et illa, ſecundae*] Lipſ. *et haec et illae.* Nimirum et haec, quod ſc. ſibi ipſi ſcelus ſupplicium eſt, et illae ſecundae poenae, quod nulla eſt in peccando ſecuritas, praemunt etc.

m *et ſcripta ſupplicia*] quod effugiant ſupplicia legibus ſcripta atque ſancita.

Numquam credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. [n] fragilibus innititur, qui adventitio laetus est: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, et crescit, et ad extremum usque prosequitur: cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortunam intuentur, [o] ita fructifera ac jucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. [p] Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali judicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit prava fortunae; et dura aeque aspera, ferendi scientia mollit: idemque et secunda grate excipit modesteque, et adversa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta judicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contigit illi bonum integrum illud, et extra minas fortunae positum, nisi certus adversus incerta est. Sive alios observare volueris (liberius enim inter aliena judicium est) sive teipsum favore seposito; et senties hoc, et confiteberis, nil ex his optabilibus et caris utile esse, nisi te contra levitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter et sine querela, inter singula damna dixeris: Diis aliter visum est. Imo mehercule, ut carmen fortius ac justius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: Dii melius! [q] Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitaverit, antequam senserit. Si et liberos, et conjugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non utique semper habiturus: et tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, et ante miserias miser, qui solicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremum

 usque

n *ex felicitate suspensum*] sic paullo post: *si illa ex nobis pendent, non ex illis nos.*

o *fortunam intuentur*] a fortunae non pendent.

p *nec in rerum suarum potestate est*] nec a rebus suis pendet, ut ante ajebat.

q *Dii melius!*] sc. provident.

usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; et expectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem amisso rei, et timor amittendae. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; et quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumque laesurum est, multo ante quam accidat, speculare et adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, et ad tolerandum omne obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre: certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam praetimere. quae ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, ut breviter includam quod sentio, et istos satageos, [r] ac sibi molestos describam tibi; tam intemperantes in ipsis miseriis quam sunt ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecumque contigerunt, non tantum durare: et oblitus hujus petauri, [s] quo humana jactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimae indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum. de his loquitur bonis, ad quae concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia et virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahant, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum et invictum est. Tam necesse est perire quam perdere. [t] et hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo adversus has amissiones auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, numquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructum-

r *satageos*] ita vocat eos qui cupide laborant, a satagendo.

s *petauri*] ad ludi genus respicit tum frequentis. Rota suspendebatur, per quam moram corpora traiiciebant saltu: atque ii Petauristae dicebantur, ipsa illa Petaurum. Videntur et in Petauro suspensi fuisse, et in eo elati dejecti. *Lips.*

t *Tam necesse est perire quam perdere*] si perdimus aliquid, hoc solatio nobis esse vult, quod ipsis etiam denique sit pereundum.

fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. Dic tibi, Ex istis quae terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere jam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quae ut speciosa et felicia trahunt vulgum, a multis et saepe contempta sunt. Fabricius divitias imperator rejecit, censor notavit: Tubero [u] paupertatem et se dignam et Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica coena usus, ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum uterentur. Honores repulit pater Sextius, [v] qui ita natus ut remp. deberet capessere, latum clavum [x] divo Julio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, et eripi posse. Nos quoque aliquid ipsi faciamus animose: simus inter exempla. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est, et fortuitis serviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocumque modo corpus invaserint, perferre, et fortunae dicere: Cum viro tibi negotium est, quaere quem vincas. His sermonibus, et his similibus, [y] lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, et aut sanari, aut stare, et cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum, de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitae plenus est, cui adjici nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus utilis est. Liberaliter facit, quod vivit. Alius jam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, si suadebit res, exibit? Quid ni exeat? si nemo jam eo uti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, et ad verum exerceri: [z] videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere,

u *Tubero*] supra Ep. 95.

v *Sextius*] vid. Ep. 59.

x *latum clavum*] insigne senatorium, pectore demissum. *Lips.*

y *His sermonibus etc.*] omnino hiatum hic esse manifestum. fuisse aliquid de sene lugente et solatii indigno putat Lipsius, qui de eodem de quo in seq. Epist. Marullo hic sermonem Senecae fuisse suspicatur. Verum sequentia fortem potius virum et sapientem, quam mollem ac Marulli similem nobis sistunt.

z *ad verum exerceri*] non per lusum.

ſtere, an mors magnos quoque animos admota ſubmittere. Quid opus eſt verbis? in rem praeſentem eamus. nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. contra utrumque ſibi fidit: nec ſpe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exſpectat.

EPISTOLA XCIX.

Conſolatoria in morte filii. Sapiens, ita me Deus, et diſerta.

Epiſtolam, quam ſcripſi Marullo, cum filium parvulum amiſiſſet, et diceretur molliter ferre, miſi tibi. In qua non ſum morem ſolitum ſecutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum objurgatione eſſet quam conſolatione dignior. Afflicto enim et magnum vulnus male ferenti, paullisper cedendum eſt: exſatiet ſe, aut certe primum impetum effundat. Hi qui ſibi lugere ſumpſerunt, protinus caſtigentur, et diſcant, quasdam etiam lacrimarum ineptias eſſe. Solatia exſpectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, ſi amicum perdidiſſes? Deceſſit filius incertae ſpei, parvulus: puſillum temporis periit. Cauſſas doloris conquirimus, et de fortuna etiam iniqui queri volumus: quaſi non ſit juſtas querendi cauſas praebitura. At mehercule ſatis mihi jam videbaris animi habere, etiam adverſus ſolida mala, nedum ad iſtas umbras malorum, quibus ingemiſcunt homines moris cauſſa. Quod damnorum omnium maximum eſt, ſi amicum perdidiſſes, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam moereres quod amiſeras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gaviſi ſint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non ſupervacuus tantum, ſed ingratus eſt. Ergo quod habuiſti talem amicum, periit opere? tot annis, tanta conjunctione vitae, tam familiari ſtudiorum ſocietate, nihil actum eſt? Cum amico effers amicitiam: et quid doles amiſiſſe, ſi habuiſſe non prodeſt? Mihi crede, magna pars ex illis quos amavimus, licet ipſos caſus abſtulerit, apud nos manet. Noſtrum eſt quod praeteriit tempus: nec quidquam eſt loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adverſus percepta, ſpe futuri, ſumus: quaſi non quod futurum eſt, ſi modo ſucceſſerit nobis, cito in praeterita tranſiturum ſit. Anguſte fructus rerum determinat, qui tantum praeſentibus laetus eſt. et futura et praeterita delectant: haec, exſpectatione; illa, memoria. ſed alterum pendet, et non fieri poteſt: alterum

terum non poteſt non fuiſſe. Quis ergo furor eſt, certiſſimo excidere? Acquieſcamus his quae jam hauſimus: ſi modo non perforato animo hauriebamus, et transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia ſunt exempla eorum, qui liberos juvenes ſine lacrimis extulerint: qui in ſenatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierint, et ſtatim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, ſupervacuum eſt dolere, ſi nihil dolendo proficias: deinde iniquum eſt queri de eo, quod uni accidit, et omnibus reſtat. Deinde, deſiderii ſtulta conqueſtio eſt, ubi minimum intereſt inter amiſſum et deſiderantem. Eo itaque aequiore animo eſſe debemus, quod quos amiſimus, ſequimur. Reſpice celeritatem rapidiſſimi temporis: cogita brevitatem hujus ſpatii, per quod citatiſſimi currimus: obſerva hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis diſtinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas periiſſe, praemiſſus eſt. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum ſit, flere eum qui anteceſſit? Flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut ſi mortem in homine non cogitavit, ſibi impoſuit. Flet aliquis factum, quod ajebat non poſſe non fieri? quisquis aliquem queritur mortuum eſſe, queritur hominem fuiſſe. Omnes eadem conditio devinxit: cui naſci contingit, mori reſtat. Intervallis diſtinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem et ultimum jacet, varium, et incertum eſt. ſi moleſtias aeſtimas, etiam puero longum: ſi velocitatem, etiam ſeni anguſtum. Nil non lubricum et fallax, et omni tempeſtate mobilius. Jactantur cuncta, et in contrarium tranſeunt, jubente fortuna: et in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, niſi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer deceſſit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur: ad eum tranſeamus qui conſenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vaſtitatem, et univerſum complectere: deinde hoc quod aetatem vocamus humanam, compara immenſo: videbis quam exiguum ſit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimae, quantum ſolicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adjice labores, luctus, pericula: et intelliges, etiam in longiſſima vita minimum eſſe quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius ſe habere eum cui cito reverti licet, cui ante laſſitudinem

nem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod justius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria projecit: [a] adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse, manifestum erit. Non debes itaque caussas doloris accersere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris et urgeas: non tam male de te judico, ut tibi adversus haec totam putem virtutem advocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, et in funere ipso erigere vultum volo, et animum ne contrahi quidem patior? Minime inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis quibus ipsos videre, nec commoveri ad primam familiarium divisionem. Puta autem me vetare: quaedam non sunt sui juris. [b] Excidunt etiam retinentibus lacrimae, et animum profusae levant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus ejecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero moerori adjiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: et taciti quietique, dum secretum est; cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurimum exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, et in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, et efferatum. Videt aliquem collabantem, et corpori affusum: [c] effeminatum ait, et enervem. Omnia

itaque

a *in arenam luxuria projecit*] qui bonis dilapidatis gladiatores facti sunt. vid. Ep. 87.

b *quaedam non sunt sui juris*] non sunt libera, imperio alieno aguntur, quo? naturae. *Lips.*

c *corpori affusum*] an corpori defuncto? in ea enim insano luctu agitati proruere solent.

itaque ad rationem revocanda ſunt. Stultius vero nihil eſt, quam famam captare triſtitiae, et lacrimas approbare: quas judico ſapienti viro alias permiſſas cadere, alias vi ſua latas. Dicam quid interſit. Cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu noſtro in ignem transiturum, lacrimas naturalis neceſſitas exprimit: et ſpiritus ictu doloris impulſus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adjacentem humorem perpremit et expellit. Hae lacrimae per eliſionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae ſunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amiſimus retractatur: et ineſt quiddam dulce triſtitiae: cum occurrunt ſermones eorum jucundi, converſatio hilaris, officioſa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non eſt itaque, quod lacrimas propter circumſtantes aſſidentesque aut contineas, aut exprimas: nec ceſſant, nec fluunt umquam tam turpiter, quam finguntur. Eant ſua ſponte: ire autem poſſunt placidis atque compoſitis. Saepe ſalva ſapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deeſſet. Licet, inquam, naturae obſequi, gravitate ſervata. Vidi ego in funere ſuorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium ſcena. Nihil erat, niſi quod veris dabatur affectibus. Eſt aliquis et dolendi decor. hic ſapienti ſervandus eſt: et quemadmodum in ceteris rebus, ita et in lacrimis aliquid ſat eſt. Imprudentium ut gaudia, ſic dolores exundavere. Aequo animo excipe neceſſaria. Quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cum maxime funus locatur? [d] quam multis vitalia eruuntur? [e] quam multi poſt luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuiſſe, cogita et hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad ſenectutem: unde viſum eſt, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, et memoriam ejus, quantum potes, celebra: quae ad te ſaepius revertur, ſi erit ſine acerbitate ventura. Nemo enim libenter triſti converſatur, nedum triſtitiae. Si quos ſermones ejus, ſi quos quamvis parvuli jocos cum voluptate audieras, ſaepius repete: potuiſſe illum implere ſpes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliviſci

d *quam multis cum max. etc.*] quam multi ſunt qui funus aeque ac tu libitinariis efferendum locant? h. e. quam multos habeo doloris tui ſocios.

e *vitalia eruuntur*] a Medicis ſcilicet a quibus curantur. Sic Senec. conſol. ad Marc. C. 22. *lacerationes medicorum oſſa vivis legentium* memorat. *Gronov.*

visci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, et effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aves, sic ferae foetus suos diligunt: quarum concitatus est amor, et pene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem, hanc ipsam captandam in ejusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi: Μιχθεῖσα ἡδονὴ ἀηδεία τὶς γὰρ ἐςί, σοι μὲν ζητητέη κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν, de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, imo per luctum: et inter lacrimas quoque, quod juvet, quaerere? Hi sunt qui nobis objiciunt nimium rigorem, et infamant praecepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Utrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod praecipimus honestum est: cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, et, ut ita dicam, despumaverit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare moerorem. Utrum honestius dolor ab animo submovetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, et quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Unum bonum nostis, voluptatem; unum malum, dolorem. Quae potest inter bonum, et malum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimum eruitur: et ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat jucundum circa se, et voluptarium? Quaedam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut foeda et indecora, adhiberi aliis nequeunt: et quod alibi prodesset sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? severius ista plaga curanda est. illud potius admone, nullum mali sensum, ad eum qui periit, pervenire: nam si pervenit, non periit. Nulla inquam, eum res laedit, qui nullus est: vivit, si laeditur. Utrum putas illi mala esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est:

effugit

effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac desiderat in aetate prima raptum: Omnes quantum ad brevitatem aevi, si universo compares, et juvenes et senes in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est; hoc quod vivimus, proximum nihilo est: et tamen (o dementiam nostram!) late disponitur. Hae tibi scripsi, non tanquam exspectaturus esses remedium a me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua a te recessisti: et in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, et omnia ejus tela non tamquam possent venire, sed tamquam utique essent ventura, prospiceres.

EPISTOLA C.

De Papirio Fabiano philosopho judicium, ejusque scriptis.

Fabiani Papirii [f] libros, qui inscribuntur Civilium, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse expectationi tuae. deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: et effundi verba, non fingi. [g] Primum, habet ista res suam gratiam: et est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere: [h] adeo larga est, et sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur et praefert, non esse se tractatam, [i] nec diu tortam. Sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; et animis scripsit ista, non auribus. Praeterea, ipso dicente [k] non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset: et fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. [l] Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse: etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod

f *Fabiani Papirii*] fuse de eo Seneca Pater lib. 2. Controv. praef.

g *effundi verba, non fingi*] sine delectu, ordine et ornatu proferri.

h *non effundere, sed fundere*] illud est cum impetu, hoc leniter et cum ordine fundere.

i *tractatam*] quae fingi enim et comta esse oportet, multum manibus tractari oportet.

k *ipso dicente*] si recitantem audisses.

l *ad manum relata*] in manum sumta et relecta minus placent quam audita. *Lips.*

quod arguat. Si me interrogas, major ille est qui judicium abstulit, [m] quam qui meruit. [n] Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. [o] Oratio solicita philosophum non decet. Ubi tandem erit fortis et constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus: itaque nihil invenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec hujus seculi more contra naturam suam posita et inversa; splendida tamen, quamvis sumantur e medio: sensus honestos et magnificos habent, non coactos in sententiam, [p] sed latius ductos. [q] Videbimus, quid parum recisum [r] sit, quid parum structum, [s] quid non hujus recentis politurae: cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, et concisura aquarum [t] cubiculis interfluentium, et pauperis cella, [u] et quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, domus recta est. [v] Adjice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, et clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem compositio ejus una est: pedem servat, curata, lenta, et sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa et exsiliens, et ubi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quae ad certum modum, et ad unum exemplar, adstricta sunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, et parum erecta: quo vitio carere eum judico. Non sunt humilia illa, sed placida, et ad animi tenorem quietum compositumque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quaeris, et subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris;

m *judicium abstulit*] in dicendo rapuit, et velut invitum traxit. *Lips.*

n *qui meruit*] accurata scriptione aut dictione. *Id.*

o *de futuro promittere*] famam scilicet perennaturam.

p *coactos in sententiam*] ut acute et sententiose dicta videantur.

q *latius ductos*] libero stilo explicatos.

r *recisum*] latius enim ductos illi sensus tribuerat.

s *structum*] compositum.

t *concisura aquarum*] refert ad aquas et minutos Euripos in coenationibus praesertim aestivis, de quibus Senec. de Tranq. C. I. et Qu. Nat. III, 17. *Lips.*

u *pauperis cella*] habebant divites distinctam coenationem quam pauperis cellam vocarent, ubi certis diebus velut tenuem et pauperem victum imitarentur, vid. Ep. 18. *Lips.*

v *recta est*] sine vitio et menda. *Gronov.*

deris; quamvis ſit incomptum, honeſtum eſt. Non habet oratio ejus, ſed debet [x] dignitatem. Affer quem Fabiano poſſis praeponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philoſophiam pertinentes, pene totidem ſunt, quot Fabiani. Cedam. ſed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. Dic Aſinum Pollionem. Cedam. et reſpondeamus: In re tanta eminere eſt, et poſt duos eſſe. Nomina adhuc Livium. Scripſit enim et dialogos, quos non magis philoſophiae annumerare poſſis, quam hiſtoriae: et ex profeſſo philoſophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui a tribus vincitur, et tribus eloquentiſſimis. Sed non praeſtat omnia. non eſt fortis oratio ejus, quamvis elata ſit: non eſt violenta, nec torrens, quamvis effuſa ſit: non eſt perſpicua, ſed pura. Deſideres, inquies, contra vitia aliquid aſpere dici, contra pericula animoſe, contra fortunam ſuperbe, contra ambitionem contumelioſe. Volo luxuriam objurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: ſit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum aſſidere puſillae rei, verbis? Ille rerum ſe magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt ſine dubio ſingula circumſpecta, nec in ſe collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, et interdum otioſa praeterlabetur oratio: ſed multum erit in omnibus locis et ingens ſine taedio ſpatium. Denique illud praeſtabit, ut liqueat tibi, illum ſenſiſſe quae ſcripſit. Intelliges actum hoc, ut tu ſcires quid illi placeret; non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, et ad bonam mentem: non quaeritur plauſus. Talia eſſe ſcripta ejus, non dubito, etiam ſi magis reminiſcor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti converſatione familiariter, ſed ſummatim, ut ſolet ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non ſolida, ſed plena, quae adoleſcentem indolis bonae attollerent, et ad imitationem ſui vocarent, ſine deſperatione vincendi. quae mihi adhortatio videtur efficaciſſima. Deterret enim; qui imitandi cupiditatem modo fecit, ſpem abſtulit. Ceterum verbis abundabat, ſine commendatione partium ſingularum, in univerſum magnificus.

x *debet*] *dabit* legit *Lipſ.* nimirum tota virtutis plena animo eam inſeret.

EPISTOLA CI.

De subita morte cujusdam noti: et ex occasione, nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque in vita bona non differenda. longa autem non optanda: et exagitat Maecenatis turpissimum votum.

Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, queris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, et jam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque [y] circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi, et custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens; cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico graviter affecto, et sine spe jacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris coenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui et mari et terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu, raptus est.

Insere nunc, Meliboee, pyros, pone ordine vites.

Quam stultum est aetatem disponere? ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam et plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, et ipsam quam premimus horam, casus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, et pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus; militiam, et castrensium laborum tarda manupretia;

[y] *Pecunia quoque*] Sic Lampis ap. Plutarch. an seni gerenda Resp. Parvas opes magno, parvo magnas se sibi parasse ajebat. *Lips.*

pretia; [z] procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est. quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. [a] Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, et cupiditas futuri, exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum evadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta [b] mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est praesens. Ubi vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem et seculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, et cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: et singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viventibus, proximum quodque tempus elabitur: subitque aviditas, et miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpissimum votum: quo et debilitatem non recusat, et deformitatem, et novissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

 Quod

z *tarda manupretia*] nam promotiones castrenses gradatim fiebant, nec magna nisi in extremis praemia. *Lips.*

a *paria faciamus*] computemus. Tanquam nihil sit reliqui, non illa nobis, nos non illi obligemur.

b *collecta*] plana omnia si legatur *conjectantis. Gronov.*

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: et tamquam vita petitur, supplicii mora. Contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto et inutili maneat: depraves licet, dum monstroso et distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, et acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, et patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem. Est tanti, habere animam, ut agam. [c] Quid huic optes, nisi deos faciles? [d] quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas umquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat ultima malorum: et quae pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitae longioris. Quid autem hujus vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, et perire membratim, et toties per stillicidia [e] amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, jam debilis, jam pravus, et in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi caussae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori. Multi pejora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: et liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitae cupido est: discendumque, nihil interesse quando patiaris quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPISTOLA CII.

Aliquid de immortalitate animae. tum quaestiunculae, An claritas post mortem ad nos faciat: Disputat tenuiter primo et scholastice: tum in extremo adsurgit, et ad Deum ac caelestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere et exui, cum Deus et dies ille vocant.

uomodo molestus est jucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem: etiamsi falsam, effectum

c *ut agam*] agere animam dicuntur, qui moriuntur.

d *deos faciles*] in poenam stolidi voti, exauditionem ejus.

e *per stillicidia*] sensim et guttatim quasi, beata morte.

effectum tamen verae habentem ſic epiſtola tua mihi fecit injuriam. revocavit enim me cogitationi aptae traditum, et iturum, ſi licuiſſet, ulterius. Juvabat de aeternitate animarum quaerere, imo mehercule credere. credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratiſſimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me ſpei tantae. jam eram faſtidio mihi, jam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immenſum illud tempus, et in poſſeſſionem omnis aevi tranſiturus: cum ſubito experrectus, epiſtola tua accepta, et tam bellum ſomnium perdidi. quod repetam, ſi re dimiſero, et redimam. Negas me epiſtola prima tòtam quaeſtionem explicuiſſe, in qua probare conabar id quod noſtris placet, claritatem quae poſt mortem contingit, bonum eſſe. Id enim me non ſolviſſe, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex diſtantibus: hoc autem ex diſtantibus conſtat. Quod interrogas, mi Lucili, ejusdem quaeſtionis eſt, loci alterius: et ideo non hoc tantum, ſed alia quoque eodem pertinentia, diſtuleram. Quaedam enim, ut ſcis, moralibus rationalia [f] immixta ſunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Numquid ſtultum ſit ac ſupervacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona noſtra nobiscum, nihilque ſit ejus qui nullus eſt. An ex eo, quod cum erit, ſenſuri non ſimus, antequam [g] aliquis fructus percipi aut peti poſſit. Haec autem omnia ad mores ſpectant: itaque ſuo loco poſita ſunt. At quae a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, ſegreganda fuerunt: et ideo ſepoſita ſunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt perſequar, deinde ſingulis occurram. At niſi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid eſt, quod praedicere velim? Quaedam continua eſſe corpora, ut hominem; quaedam compoſita, ut navem, domum, omnia denique quorum diverſae partes junctura in unum ſunt coactae: quaedam ex diſtantibus, quorum adhuc membra ſeparata ſunt, tanquam exercitus, populus, ſenatus. Illi enim, per quos iſta corpora efficiuntur, jure aut officio cohaerent, natura diducti et ſinguli ſunt. Quid eſt, quod etiam nunc praedicere velim? Nullum bonum putamus eſſe, quod ex diſtantibus conſtat. uno enim ſpiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum eſſe unius boni principale. [h] Hoc ſi

 quando

f *rationalia*] Logica.

g *antequam*] ſubintellige *ſit* vel *eveniat.*

h *principale*] unum eſſe debet unius boni ἡγεμονικόν.

quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio [i] est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes et praestantes viri debent, ut claritas sit. Haec autem ex judiciis plurium efficitur, id est, distantium. ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est a bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam et plaudit, et sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia ejus admiretur et laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cujus actio est, non nostrum qui laudamur. atqui hoc quaerebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quaeritur, et pars utraque sententias habet. [k] Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest et unius boni viri judicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus unus judicat. Quid ergo? inquit; et fama erit unius hominis existimatio, et infamia unius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diversa horum conditio est, et illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognoverint, idem sentient. Par illis idemque judicium est: aeque vero insistitur ab his, qui diffidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam et famam, non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si perrogetur, una erit: hic diversa dissimilium judicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia invenias, levia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? non est unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam

i *secunda opinio*] amica et favens. *Lips.*
k *sententias*] suffragia.

quam autem falsis constantia est: variantur et diffident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, a bonis redditam: jam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem judicet dignum laude, laudatus est. Praeterea, aliud est laus, aliud laudatio. Haec et vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cujus officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed judicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quae conceptam laudem egerunt, et in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse judicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari a laudato viro: laude digno, ait. Et cum aeque antiquus poëta ait. Laus alit artes: non laudationem dicit, quae corrumpit artes. nihil enim aeque et eloquentiam, et omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta judicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem et gloriam, dicam. Gloria multorum judiciis constat, claritas bonorum. Cujus, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono a bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Utriusque: meum, qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; et bene fecisse gaudeo, et gratos me invenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed et meum. Ita enim animo compositus sum: ut aliorum bonum, meum judicem: utique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari; tam mehercule, quam bene judicasse, judicantis bonum est, et ejus, secundum quem judicatum est. Numquid dubitas, quin justitia et habentis bonum sit, et ejus cui debitum solvit? Merentem laudare, justitia est: igitur utriusque bonum est. Cavillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, et philosophiam in has angustias ex sua majestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via et recta, quam sibi ipsi flexus disponere quos cum magna

moleſtia debeas relegere? neque enim quidquam aliud iſtae diſputationes ſunt, quam inter ſe perite captantium luſus. Dic potius, quam naturale ſit, in immenſum mentem ſuam extendere. Magna et generoſa res eſt humanus animus: nullos ſibi poni niſi communes et cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Epheſum aut Alexandriam, aut ſi quod eſt etiamnum frequentius incolis, latius tectis ſolum. Illi patria eſt, quodcumque ſuprema et univerſa circuitu ſuo cingit: hoc omne convexum, intra quod jacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina ſecernens [l] etiam conjungit, [m] intra quod diſpoſita tot numina in actus ſuos excubant. Deinde, arctam aetatem ſibi dari non ſinit. Omnes, inquit, anni mei ſunt. nullum ſeculum magnis ingeniis cluſum eſt, nullum non cogitationi pervium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique ſecernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipſe me diis reddam. nec nunc ſine illis ſum, ſed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae longiorique proluditur. Quemadmodum novem menſibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non ſibi, ſed illi loco in quem videmur emitti, jam idonei ſpiritum trahere, et in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium mature ſcimus partum. Alia origo nos exſpectat, alius rerum ſtatus. Nondum caelum, niſi ex intervallo, pati poſſumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam [n] proſpice: non eſt animo ſuprema, ſed corpori. Quidquid circa te jacet rerum, tamquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt. Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: imo etiam ex eo, quod in vitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahetur tibi haec circumjecta, noviſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro et ſuffuſus ſanguis, diſcurrensque per totum: detrahentur oſſa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iſte, quem tamquam extremum reformidas, aeterni natalis eſt. Depone onus. quid cunctaris; tamquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Haeres et reluctaris: tum quoque magno niſu matris expulſus es. Gemis, ploras:

l *humanis divina ſecernens*] nam ſuper aërem coelum ſtatim excipit, ubi dii. *Lipſ.*

m *etiam conjungit*] quia terram cum coelo connectit medius interjectus aër.

n *decretoriam*] κριτικὴν quaſi dicas judicialem. Nam decernit judex cum ſententiam profert, et in alterutrum ſtatuit. *Lipſ.*

ras: et hoc ipſum flere, naſcentis eſt. Sed tunc debebat ignoſci. rudis et imperitus omnium veneras: ex maternorum viſcerum calido mollique fomento emiſſum, afflavit aura liberior. Deinde, offendit durae manus tactus: tenerque adhuc, et nullius rei gnarus obſtupuiſti inter ignota. Nunc tibi non eſt novum ſeparari ab eo, cujus ante pars fueris: [o] aequo animo membra jam ſupervacua dimitte, et iſtud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? ita ſolet fieri. Pereunt ſemper velamenta naſcentium. Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? iſtis opertus es. Veniet qui te revelet dies, et ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, ſubvola: utique etiam [p] neceſſariis, quae cohaerebunt, alienus. Jam hinc, altius aliquid ſublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, et lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum umbra turbabit: aequaliter ſplendebit omne caeli latus: dies et nox, aëris infimi vices ſunt. Tunc in tenebris vixiſſe dices, cum totam lucem totus adſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias, obſcure intueris, et tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur divina lux, cum illam ſuo loco videris? Haec cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari jubet, et aeternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori ſperat? ſi is quoque, [q] qui tamdiu animum judicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exſolutum, ſtatim ſpargi; id agit, ut etiam poſt mortem utilis eſſe poſſit. Quamvis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: ſcis magnorum virorum, non minus praeſentia, eſſe utilem memoriam.

EPISTO-

o *non eſt novum etc.*] qui jam antea a matris utero ſeparatus fuiſti, vel potius involucris quae in eo tibi adhaerebant.

p *utique etiam*] Gronovius leg. *caris quoque neceſſariisque cohaere ut alienus.*

q *ſi is quoque*] Epicurum intelligit.

EPISTOLA CIII.

Malitia et insidiae inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes et volens esto.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quae nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quae nos observant, quae captant. Rari sunt casus, etiam si graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, et eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum [r] perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. [s] Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit, ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne laedaris; alterum, ne laedas. Commodis omnium laetaris, movearis incommodis: et memineris quae praestare debeas, quae cavere. Sic vivendo quid consequeris? non, ut ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa de sinu suo proteget: in hujus sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quod autem [t] ipsam philosophiam, non debebis jactare, multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, et contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat a publicis moribus; nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia.

EPISTO-

r *illarum*] legit Gronov. *illorum* hoc sensu: Homines a feris uno tantum differunt, quod primus eorum incursus est perniciosior, quippe factos in hos qui specie humana decepti eum non cavent, qui *eos transire* non praevisa eorum immanitate nequeunt.

s *libet*] non necessitate adactus, sed lubens et petulanter homo homini nocet.

t *Quod autem*] *Quin etiam* leg. *Gronov.*

EPISTOLA CIV.

De invaletudine sua, de cura et caritate in se uxoris. Locum se mutasse, ut recrearetur: et hinc de Peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam a se utilem, nisi animo talis efficitur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca et status jucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos et magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? imo febrem, et quidem surrepentem. Jam manum mihi injecerat: protinus itaque parari vehiculum jussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, et naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei [u] Gallionis: qui cum in Achaja febrem habere coepisset, protinus navem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: et cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene et adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: [v] impetrat illa a me, ut me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: et interdum etiam si premunt caussae, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus, et in ipso ore retinendus est: cum bono viro vivendum sit, non quamdiu juvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si coepit, intermittat, et suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reverti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cujus maximus fructus est, securior sui tutela, et vitae usus animosior, attentius conservare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet praeterea in se non mediocre ista res gaudium, et mercedem. quid enim jucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi

u *domini mei*] patres atque etiam fratres honoris caussa dominos vocabant. *Lips.*

v *ut me fortius amet*] animo a muliebri affectu mage purgato.

mihi timorem imputare, ſed etiam meum. [x] Quaeris ergo, quomodo mihi conſilium profectionis ceſſerit? Ut primum gravitatem urbis exceſſi, et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quidquid peſtiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem ſenſi. Quantum deinde adjectum putas viribus, poſtquam vineas attigi? in paſcuum emiſſus, cibum meum invaſi. Repetivi ergo jam me. [y] non permanſit marcor ille corporis dubii, et male cogitantis: incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus confert, niſi ſe ſibi praeſtet animus, qui ſecretum et in occupationibus mediis, ſi volet, habebit. At ille qui regiones eligit, et otium captat, ubique quo diſtringatur inveniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil ſibi peregrinationes profuiſſent, reſpondiſſe ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, ſi a ſe aberrarent! Nunc primi ſeipſos ſollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodeſt mare trajicere, et urbes mutare? ſi vis iſta, quibus urgeris effugere, non alibi ſis oportet, ſed alius. Puta veniſſe te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos adferes. Divitias judicabis bonum? torquebit te paupertas, et (quod eſt miſerrimum) falſa. Quamvis enim multum poſſideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores judicas bonum? male te habebit ille conſul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in faſtis ſaepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit. Maximum malum judicabis mortem: cum in illa nihil ſit mali, niſi quod ante ipſam eſt, [z] timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, ſed ſuſpiciones: vanis ſemper agitaberis. Quid enim proderit,

— — — — evaſiſſe tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuiſſe per hoſtes?

Ipſa pax timores ſubminiſtrabit. ne tutis quidem habebitur fides, conſternata ſemel mente: quae ubi conſuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam ſalutis ſuae inhabilis eſt. Non enim vitat, ſed fugit: magis autem periculis patemus

x *ſed etiam meum*] acute, poteſt non ſolum hoc in expenſis mihi ferre quod pro me timent, ſed et quod ego. Namque timor meum trahit, imo gignit. *Lipſ.*

y *repetivi ergo jam me*] recuperavi antea amiſſum. Sum qui fui. *Lipſ.*

z *quod ante ipſam eſt*] quod eam praecedit. Praecedit autem metus.

patemus averſi. Graviſſimum judicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, [a] aeque viget, ut videras dum vireret. utique aliud alio die caſus excutiet. ſed quemadmodum frondium jactura facilis eſt, quia renaſcuntur: ſic iſtorum quos amas, quosque oblectamenta vitae putas eſſe, damnum: quia reparantur, [b] etiam ſi non renaſcantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: ſed in aliis rapina facilius apparet; hic latet, [c] quia non ex aperto fit. Alii auferuntur: [d] at ipſi nobis furto ſubducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, ſed ipſe tibi ſeres ſolicitudinum cauſſas, alia ſperando, alia deſperando? Si ſapis, alterum alteri miſceas: nec ſperaveris ſine deſperatione, nec deſperaveris ſine ſpe. Quid per ſe prodeſſe peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refraenavit, non iras repreſſit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non judicium dedit, non excuſſit errorem: ſed ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconſtantiam mentis, quae cum maxime aegra eſt, laceſſit, mobiliorem levioremque reddit ipſa jactatio. Itaque quae petierant cupidiſſime loca, cupidius deſerunt, et avium modo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas oſtendet, inuſitata ſpatia camporum, et irriguas perennibus aquis valles, et alicujus fluminis ſub obſervatione naturam: ſive, ut Nilus, aeſtivo incremento tumet: ſive, ut Tigris, eripitur ex oculis, et acto per occulta curſu, integrae magnitudini redditur; ſive, ut Maeander, poëtarum omnium exercitatio et ludus, implicatur crebris anfractibus, et ſaepe in vicinum alveo ſuo admotus, antequam ſibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque ſaniorem. Inter ſtudia verſandum eſt, et inter auctores ſapientiae, ut quaeſita diſcamus, nondum inventa quaeramus. Sic eximendus animus ex miſerrima ſervitute, in libertatem

a *Quidquid te delectat*] planus eſt ſenſus ſi cum Gronovio legamus: *quicquid te delectavit ac tenuit, ut videras, dum vireret, utique aliud alio die caſus excutiet.*

b *reparantur*] iterum in vitam venient poſt *ἐκπύρωσιν Lipſ.* malim: jactura eorum aliis reſarcitur qui amici nobis evadunt. Suadet iſtam interpretationem quod ſequitur: *ſed non erunt iidem.*

c *hic latet*] in nobis quibus quotidie aliquid decedit.

d *auferuntur*] palam et aperte.

tem afferitur. Quamdiu quidem nefcieris, quid fugiendum, quid petendum, quid neceffarium, quid fupervacuum, quid juftum, quid honeftum fit: non erit hoc peregrinari, fed errare. Nullam tibi opem feret ifte difcurfus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, et mala te tua fequuntur. Utinam quidem fequerentur! longius abeffent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt, et paribus incommodis urunt. Medicina aegro, non regio, [e] quaerenda eft. Fregit aliquis crus, aut extorfit articulum? non vehiculum navemque confcendit, fed advocat medicum, ut fracta pars jungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum, tot locis fractum et extortum, credis locorum mutatione poffe fanari? majus eft iftud malum, quam ut geftatione curetur. [f] Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco difcitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter eft, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus fiftat: aut fi quod effet, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ifta urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum geftaris cauffas. Fugam tibi non prodeffe miraris? tecum funt quae fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe et defideria: faltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. fi vis peregrinationes habere jucundas, tuum comitem fana. Haerebit tibi avaritia, quamdiu avaro fordidoque convixeris: haerebit tumor, quamdiu cum fuperbo converfaberis: numquam faevitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum fodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recedendum eft. Avarus, corruptor, faevus, fraudulentus, multum nocituri fi prope a te fuiffent, intra te funt. Ad meliores tranfi. cum Catonibus vive, cum Laelio, cum Tuberone: quod fi convivere etiam Graecis juvat, cum Socrate, cum Zenone verfare. Alter te docebit mori, fi neceffe erit: [g] Alter antequam neceffe erit. [h] Vive cum Chryfippo, cum Pofidonio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque notitiam. hi jubebunt in opere effe: nec tantum fcite loqui, et in oblectationem audientium verba jactare,

e *non regio*] non opus habet mutatione foli, fed medicina.

f *geftatione curetur*] quae olim humoribus detrahendis, meatibus referandis, calori excitando ufitata fuit. *Lipf.*

g *Alter te docebit mori, fi neceffe erit*] Socrates, qui mortem fi advenerit aequo animo ferre docet.

h *Alter antequam neceffe erit*] Zeno. Stoici enim ultro acceffere mortem, et praevenire naturam vel neceffitatem docebant.

ctare, sed animum indurare, et adversus minas erigere. Unus est enim hujus vitae fluctuantis et turbidae portus, eventura contemnere, stare fidenter, aperte [i] tela fortunae adverso pectore excipere, non latitantem, nec tergiversantem. Magnanimos nos natura produxit: et ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum et excelsum spiritum, quaerentem ubi honestissime, non ubi tutissime vivat; simillimum mundo: [k] quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur aemulaturque. Profert se, laudari et adspici credit. [l] Dominus omnium est, supra omnia est. itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum incurvet.

Terribiles visu formae, letumque labosque:

minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, et tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formae, letumque labosque.

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quam fama fulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, et ajunt nos loqui majora, quam quae natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque haec possunt facere, sed nolunt. Denique quem umquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium [m] senem, per omnia aspera jactatum, invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant; et laboribus, quos militares quoque pertulit, et quibus ille domi exercitus. sive uxorem ejus spectes moribus feram, lingua petulantem; sive liberos indociles, et matri quam patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeviore. Viginti et

i *stare fidenter, aperte*] *stare fidenter ac rectum.* *Gronov.*

k *mundo*] coelo.

l *laudari et adspici credit*] ita agit ac si omnium oculi in se sint intenti. Alii legunt: laudari et adspici *gestit.*

m *perpessitium*] eadem vox est in Ep. 53.

et ſeptem annis [n] pugnatum eſt: poſt finita arma, triginta tyrannis noxae dedita eſt civitas, ex quibus plerique inimici erant. Noviſſima damnatio eſt ſub graviſſimis nominibus impleta. objecta eſt et religionum violatio, et juventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus eſt: poſt haec carcer, et venenum. Haec uſque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, et ſingularem, uſque ad extremum ſervavit: non hilariorem quisquam, non triſtiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo et infeſtius fortuna egit, et pertinacius. Cui cum omnibus locis obſtitiſſet, noviſſime et in morte: oſtendit tamen virum fortem poſſe invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi aetas aut in armis eſt exacta civilibus, aut in aetate concipiente jam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in ſervitute vixiſſe: niſi forte Cn. Pompejum, et Caeſarem, et Craſſum putas libertatis ſocios [o] fuiſſe. Nemo mutatum Catonem, toties mutata rep. vidit: eumdem ſe in omni ſtatu praeſtitit. In praetura, in repulſa, in accuſatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reip. trepidatione, cum illinc Caeſar eſſet decem legionibus pugnaciſſimis ſubnixus, tot externarum gentium praeſidiis hinc Cn. Pompejus, ſatis unus adverſus omnia. Cum alii ad Caeſarem inclinarent, alii ad Pompejum, ſolus Cato fecit aliquas et reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc [p] plebem et omnem erectum ad res novas vulgum: hinc [q] optimates et equeſtrem ordinem, quidquid erat in civitate ſancti et lecti: duos in medio relictos, Remp. et Catonem. Miraberis, inquam, cum animadverteris

Atridem, Priamumque, et ſaevum ambobus Achillem.

Utrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque ſententiam. Ait ſe, ſi Caeſar vicerit, moriturum: ſi Pompejus, exſulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea ſibi et victo et victori conſtituerat, quae conſtituta eſſe ab hoſtibus iratiſſimis poterant? Periit itaque ex decreto ſuo. Vides poſſe homines labores pati? per medias

n *Viginti et ſeptem annis*] quibus fervebat bellum Peloponneſiacum.

o *libertatis ſocios*] eos libertatis tuendae cauſſa ſocietatem iniviſſe, et triumviratum conſtituiſſe.

p *illinc*] a partibus Caeſaris.

q *hinc*] a partibus Pompeji.

medias Africae ſolitudines pedes duxit exercitum. Vides poſſe tolerare ſitim? et in collibus arentibus, ſine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: et quoties aquae fuerat occaſio, noviſſimus bibit. Vides honorem et notam poſſe contemni? eodem quo repulſus eſt die, in comitio pila luſit. Vides poſſe non timeri potentiam ſuperiorum? et Pompejum et Caeſarem, quorum nemo alterum offendere audebat, niſi ut alterum demereretur, ſimul provocavit. Vides tam mortem poſſe contemni quam exſilium? et exſilium ſibi indixit et mortem, et interim bellum. Poſſumus itaque adverſus iſta tantum habere animi: libeat modo ſubducere jugo collum. In primis autem deſpuendae ſunt voluptates: enervant, et effeminant, et multum petunt. multum autem a fortuna petendum eſt. Deinde ſpernendae opes: auctoramenta [r] ſunt ſervitutum. Aurum et argentum, et quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non poteſt gratis conſtare libertas. Hanc ſi magno aeſtimas, omnia parvo aeſtimanda ſunt.

EPISTOLA CV.

Brevia, ſed utilia, praecepta ad Securitatem. Lege, et uſurpa.

Quae obſervanda tibi ſint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen ſic audias cenſeo iſta praecepta, quomodo ſi tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Conſidera, quae ſint quae hominem in perniciem hominis inſtigent: invenies ſpem, invidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus iſtis, adeo leviſſimum eſt contemptus, ut multi in illo remedii cauſſa delituerint. [s] Quem quis contemnit, calcat ſine dubio, ſed tranſit. Nemo homini contempto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie jacens praeteritur: cum ſtante pugnatur. Spem improborum vitabis, ſi nihil habueris quod cupiditatem alienam et improbam irritet, ſi nihil inſigne poſſederis. Concupiſcuntur enim inſignia, etiam ſi parum nota ſunt. Sic vero invidiam effugies, ſi te non ingeſſeris oculis, ſi bona tua non jactaveris, ſi ſcieris in ſinu gaudere. Odium autem ex offenſa ſic vitabis, neminem laceſſendo gratuito: a quo te ſenſus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculoſum. Quidam odium

 habue-

r *auctoramenta*] praemia quibus vendimus libertatem. *Lipſ.*

s *remedii cauſa delituerint*] ut Brutus qui Reges ejicit, qui ut Livius habet *in contemtu tutus erat.*

habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praestabit tibi et fortunae mediocritas, et ingenii lenitas: cum te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua et facilis sit, et certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam a servis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adjice nunc, quod, qui timetur, timet. nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus superest: cujus modum in sua potestate habet, qui illum sibi adjunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Hujus incommodum et artes bonae discutiunt, et amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. Nihil tamen aeque proderit, quam quiescere, et minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quaedam dulcedo sermonis, quae irrepit, et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet unusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: ut garrulitatem suam custodiat, et contentus sit unius auribus, populum faciet. [t] Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam et perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, haerent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respondere ad se cogit. [u] Dat poenas, quisquis exspectat: quisquis autem meruit, exspectat. Tutum aliqua res [v] in mala conscientia praestat, nulla securum, putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: et inter somnos movetur, et quoties alicujus scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

EPISTOLA CVI.

Tenuis et Chrysippaea quaestio, An Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

Tardius rescribo ad epistolas tuas. non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias:

t *populum faciet*] dum scilicet uni dicit, qui rursus dicat alteri, et hic tertio, donec omnes sciant.

u *respondere ad se cogit*] dum seipsam interrogat: quid feci? quid fiet? quid patiar? *Gronov.* Alii legunt *respicere ad se cogit.*

v *Tutum aliqua res*] vid. Ep. 97.

dias: vaco, et omnes qui volunt, vacant. Neminem res ſequuntur: ipſi illas amplexantur, et argumentum eſſe felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus reſcriberem ei, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: ſcis enim me moralem philoſophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaeſtiones explicare. Itaque dubitavi utrum differrem te, an, donec ſuus iſti rei veniret locus, jus tibi extra ordinem dicerem: humanius viſum eſt, tam longe venientem [x] non detinere. Itaque et hoc ex illa ſerie rerum cohaerentium excerpam, et ſi qua erunt hujusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. Quae ſint haec, interrogas? Quae ſcire magis juvat, quam prodeſt: ſicut hoc de quo quaeris, an bonum corpus ſit. Bonum prodeſt: facit enim: quod facit, corpus eſt: bonum, agitat animum, et quodammodo format et continet: quae ergo propria ſunt corporis, ea corporis bona ſunt: corpora ergo ſunt, et quae animi ſunt. nam et hic corpus eſt. bonum hominis neceſſe eſt corpus ſit, cum ipſe corporalis. Mentior, niſi et quae alunt illud, et quae valetudinem ejus vel cuſtodiunt vel reſtituunt, corpora ſunt: ergo et bonum ejus corpus eſt. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora ſint, ut aliud quoque de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, triſtitia. ſi dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adſtringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent ſanguinem. Quid ergo? tam manifeſtas corpori notas credis imprimi, niſi a corpore? Si affectus corpora ſunt, et morbi animorum, et avaritia, crudelitas, indurata vitia, et in ſtatum inemendabilem adducta: ergo et malitia, et ſpecies ejus omnes, malignitas, invidia, ſuperbia. Ergo et bona. primum quia contraria iſtis ſunt: deinde, quia eadem tibi indicia praeſtabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modeſtiam et quietem reverentia? quantam ſerenitatem laetitia? quantum rigorem ſeveritas? quantam remiſſionem veritas? [y] Corpora ergo ſunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum ſuum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona ſunt, et quidquid ex illis eſt. Numquid eſt dubium, an id quo quid tangi poteſt, corpus ſit?

x *tam longe venientem*] ex Sicilia ſcribentem.

y *veritas*] Alii fortaſſe melius legunt *hilaritas*.

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res,

ut ait Lucretius.

Omnia autem ista quae dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, ut impellat et cogat et retineat et jubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, et impetum dat? non moderatio refraenat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiae, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, et corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas teritur. non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imo simplicior. paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, sed scholae discimus.

EPISTOLA CVII.

Solatur Lucilium et erigit, in fuga servorum. Ista et alia in vitam incidere: ideoque non inopinata esse debere. Patere igitur, quod non emendas. Bona et sapiens Epistola.

Ubi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas, occasionem fugae putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, [z] quod illis Epicurus noster [a] imposuit, et ita vocentur) quo turpius non sint omnibus rebus tuis, [b] desint illi, qui et operam tuam conterebant, et te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitae conditio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermit-

z *habeant enim sane nomen*] Stoici solos sapientes inter se amicos, reliquos socios dicunt. *Lips.*

a *Epicurus noster*] *noster* quia Epicureus fuerat Lucilius.

b *quo turpius non sint omnibus rebus tuis*] Lips. legit: *Quid? turbantisne sint omnibus rebus tuis?* sensu perspicuo: si et Amici, quod majus est, deserant, ideone angare et res tuas turbatas putabis?

termittentur, [c] quaedam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: et labaris oportet, et arietes, et cadas, et lasseris, et exclames, O mors; id est: mentiaris. [d] Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per ejusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse, ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus et ultrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si saepe cogitaveris, et futura praesumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, et duris quoque, si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: et quia omnia novitate graviora sunt, haec cogitatio assidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. Servi te reliquerunt. Alium compilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris; multis accidit. Deinceps quae multa et varia sunt, in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, et cum maxime veniunt, quaedam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quae nati sumus: quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem jus est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur aequitas animo, et sine quaerela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. aestas calores refert: aestuandum est. intemperies caeli valetudinem tentat: aegrotandum est. Et fera nobis loco occurret, et homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, et viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, et naturae consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieverunt: flant invicem venti: noctem dies sequi-

c *intermittentur*] f. *immittentur.* hoc sensu: alii consilio laedent, alii casu. *Lips.*

d *id est: mentiaris*] optant enim mortem quibus aegre est, sed ore, mens abhorret et fugit venientem. *Lips.*

ſequitur: pars caeli conſurgit, pars mergitur: contrariis rerum aeternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt, hanc ſequatur, huic pareat; et quaecumque fiunt, debuiſſe fieri putet: nec velit objurgare naturam. Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis: et Deum, quo auctore cuncta proveniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quidquid patimur, intextum eſt: et ſic alloquamur Jovem, cujus gubernaculo moles iſta dirigitur: quemadmodum Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur. quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo. Si placuerint, boni conſules: ſi diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, [e] *celſique dominator poli,*
Quocumque placuit. nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger. fac nolle comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, ſic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit: at contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male exiſtimat, et emendare mavult deos, quam ſe.

EPISTOLA CVIII.

Quomodo Philoſophi legendi, vel audiendi ſint? Cum dilectu et ea maxime excerpenda et imbibenda, quae faciunt vitae. Oblectamenta qui quaerunt, fruſtra ſunt: tu emendationem. Nec id difficile. Natura enim ipſa vocat ad Honeſtum. Semina ejus et fomites in animo noſtro ſunt: ſurgunt et excitantur, eum doctor et irritator acceſſit. A ſuo exemplo, cum apud Attalum diſceret. Oſtendit deinde, vario ſine atque animo ad auctores legendos veniri: nos autem debere illo Philoſophi. Pareamus: et legite atque audite vos o Philologi.

Id de quo quaeris, ex his eſt, quae ſcire, tantum eo, ut ſcias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, [f] nec vis exſpectare libros, quos cum maxime ordine continentes totam moralem philoſophiae partem, ſtatim expediam. Illud tamen prius ſcribam, quemadmodum tibi iſta cupiditas diſcendi, qua flagrare

e *Duc me parens*] Graecos verſus habes ſub finem Enchiridii Epicteti.

f *pertinaciter properas*] omiſſo *pertinaciter* Gronovius legit: *et properas.*

grare te video, dirigenda ſit, ne ipſa ſe impediat. Nec paſſim carpenda ſunt, nec avide invadenda univerſa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui ſufficere poſſumus. Non quantum vis, ſed quantum capis, hauriendum eſt. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc ſe magis laxat. Haec nobis praecipere Attalum memini, cum ſcholam ejus obſideremus, et primi veniremus, et noviſſimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas diſputationes evocaremus, non tantum paratum diſcentibus, ſed obvium. Idem, inquit, et docenti, et diſcenti debet eſſe propoſitum: ut ille prodeſſe velit, hic proficere. Qui ad philoſophorum ſcholas venit, quotidie ſecum aliquid boni ferat: aut ſanior domum redeat, aut ſanabilior. Redibit autem. Ea enim philoſophiae vis eſt, ut non ſolum ſtudentes, ſed etiam converſantes juvet. Qui in ſolem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna reſederunt, et paulo diutius commorati ſunt, odorem ſecum loci ferunt: et qui apud philoſophum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe eſt, quod prodeſſet etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philoſophum annis perſederint, et ne colorem quidem duxerint? Quid ni noverim? pertinaciſſimos quidem, et aſſiduos: quos ego non diſcipulos philoſophorum, ſed inquilinos [g] voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut diſcant: ſicut in theatrum voluptatis cauſſa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philoſophi ſchola diverſorium otii ſit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores ſuos exigant, ſed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, ſed verba: quae tam ſine profectu alieno diſcant, quam ſine ſuo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, et tranſeunt in affectum dicentium, alacres vultu et animo: nec aliter concitantur, quam ſolent Phrygii tibicinis ſono ſemiviri, [h] et ex imperio [i] furentes. Rapit illos inſtigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium ſonitus. Si quid

 acriter

g *inquilinos*] qui velut habitent ibi, ſed in alieno: et ideo nec afficiuntur nec proficiunt. *Lipſ.*

h *ſemiviri*] Galli in Sacris Cybeles.

i *imperio*] Archigalli, qui ſignum jubet dari. *Lipſ.*

acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, juvat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi: et sint quales jubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, et consensu vera esse testamur?

Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, et vitiis suis fieri convitium gaudet. Quanto magis hoc judicas evenire, cum a philosopho ista dicuntur: cum salutaribus praeceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum Spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore novissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, et egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniae multa dicuntur, et longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias: eum esse locupletem, qui paupertati suae aptus est, et parvo se divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum haec atque ejusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, et syllogismis, et cavillationibus, et ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. cum profecisse te videris, et animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, [k] quantum

k *Verisimile non est*] mirum est, incredibile est.

tum proficiat talis oratio remedio intenta, et tota in bonum audientium verſa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honeſti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis injicit manum veritas, ſi advocatum idoneum nacta eſt. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, ſaepe miſertus ſum generis humani, et illum ſublimem altioremque humano faſtigio credidi. Ipſe regem ſe eſſe dicebat: [1] ſed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret cenſuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem coeperat, et oſtendere, quam quidquid uſum excederet, pondus eſſet ſupervacuum et grave ferenti: ſaepe exire e ſchola pauperi libuit. Cum coeperat voluptates noſtras traducere, laudare caſtum corpus, ſobriam menſam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, ſed etiam ſupervacuis: libebat circumſcribere gulam et ventrem. Inde mihi quaedam permanſere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca ſervavi. Inde oſtreis boletisque in omnem vitam renuntiatum eſt. Nec enim cibi, ſed oblectamenta ſunt, ad edendum ſaturos cogentia: quod gratiſſimum eſt edacibus, et ſe ultra quam capiunt farcientibus, facile deſcenſura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abſtinemus: quoniam optimus odor in corpore eſt nullus. Inde vino caret ſtomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus. Cetera projecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abſtinentiam interrupi, modum ſervem. et quidem abſtinentiae proximiorem: neſcio an difficiliorem: quoniam quaedam abſcinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam coepi tibi exponere, quantum majori impetu ad philoſophiam juvenis acceſſerim, quam ſenex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae injecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis utrique cauſſa erat, ſed utrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, et crudelitatis conſuetudinem fieri, ubi in voluptatem eſſet adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam materiam eſſe luxuriae: colligebat, bonae valetudini contraria eſſe alimenta varia, et noſtris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem eſſe dicebat,

1 *Ipſe Regem ſe eſſe dicebat*] Inter ſtoica Paradoxa eſt: ſolus Sapiens Rex.

cebat, et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus [m] per quas temporum vices, et quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, et ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec cum exposuisset Sotion, et implesset argumentis suis: Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? et migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum caelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, et animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. itaque judicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic credulitatis tuae damnum est? Alimenta tibi leonum et vulturum eripio. Hic instinctus, abstinere animalibus coepi: et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmaverim an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum juventae tempus inciderat: alienigenarum gentium sacra movebantur: [n] sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorumdam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad praeceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus

m *Viderimus*] *videbimus* leg. *Gronovius*, quod Senecae esse ex Ep. 110. et 116. firmat.

n *alienigenarum gentium sacra*] Judaei nimirum et Aegyptii urbe pellebantur. Tacitus Annal. II.

maticus futurus, Virgilium ſcrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

— — *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum eſt: niſi properamus, relinquimur. ° agit nos, agiturque velox dies: inſcii rapimur. Omnia in futurum diſponimus et inter praecipitia lenti ſumus. Sed ut obſervet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, FUGIT.

Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus,
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philoſophiam ſpectat, haec eadem quo debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, ſed fugere; quod currendi genus concitatiſſimum eſt: et optimos quoſque primos rapi. Quid ergo ceſſamus nos ipſi concitare, ut velocitatem rapidiſſimae rei poſſimus aequare? Meliora praetervolant, deteriora ſuccedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod eſt ſinceriſſimum effluit, graviſſimum quodque turbidumque ſubſidit: ſic in aetate noſtra, quod optimum, in primo eſt. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faecem reſervemus. Inhaereat iſtud animo, et tanquam miſſum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi
Prima fugit. — — —

Quare optima? quia reſtat quod incertum eſt. Quare optima? quia juvenes poſſumus diſcere, poſſumus facilem animum, et adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum eſt laboribus, idoneum agitandis per ſtudia ingeniis, et exercendis per opera corporibus. Quod ſupereſt, ſegnius et languidius eſt, et propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, et omiſſis ad quae divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis perniciſſimi celeritatem, quam retinere non poſſumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, et redigatur in noſtrum. quod fugit, occupandum eſt. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen iſtud legit, ideo optimum quemque primum eſſe diem, quia ſubeunt morbi, quia ſenectus premit, et adhuc adoleſcentiam cogitantibus ſupra caput eſt: ſed ait, Virgilium ſemper una ponere morbos et ſenectutem. non meher-

° *relinquimur*] a tempore fugiente praevertimur.

mehercule immerito: senectus enim insanabilis morbus est. Praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

— — subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra justitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eamdem lectionem philologus accessit, hob subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; p Numae nepos dicitur. Praeterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, et in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: et testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aeque notat, Romulum perisse solis defectione. Provocationem ad populum etiam a regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, et Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum REAPSE dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert; nec minus SEPSE, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quae consuetudo seculi mutavit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, ejus interpellatione revocati: hanc quam nunc in circo cretam q vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, et in primis illos de Africano scriptos:

— — Cui nemo civis neque hostis
Quivit pro factis reddere oprae pretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, sed opera. ait enim neminem potuisse Scipioni neque civem, neque hostem reddere operae pretium. Felicem deinde se putat, quod invenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

Quem

p *Anci pater nullus*] qui scilicet famae traditus exstet.

q *in circo cretam*] ab ipsa re, quia, ut Plinius ait, *creta circum praeducere solent, ad victoriae notam.* id est, metam ea signare, ut conspicua esset. Idipsum calce factum: et inde etiam nomen. Lucretius:

praescripta ad candida calcis.

Lips.

— — Quem super ingens
Porta tonat coeli, — —

Ennium hoc ait Homero [r] surripuisse; Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Rep. hoc Epigramma:

Si fas endo [s] plagas caelestum ascendere cuiquam:
Mi soli caeli maxima porta patet.

Sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque, ad propositum beatae vitae trahendam: non ut verba prisca aut ficta captemus, et translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura praecepta, et magnificas voces, et animosas, quae mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem pejus mereri de omnibus mortalibus judico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum esse praecipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse praeceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adjuvare rector navigii attonitus et vomitans? Quanto majore putas vitam tempestate jactari, quam ullam ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente jactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, et Posidonius, et ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, jam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, et in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem spinosam, et auribus erectis curiosisque audiendum, lassus accedas.

EPISTOLA CIX.

Quaestiuncula, An sapiens sapienti, et quomodo, prosit? Causa dubitandi, quia omnia summa in sapiente, nec adjectioni locus. Respondet tamen prodesse, et distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

An

r *Homero*] apud quem domus Olympi est, et portas suas habet Il. ϑ. πρώτησιν δὲ πύλησι πολυπτύχου Οὐλύμποιο. *Lips.*

s *endo*] antiquatum pro *in*, unde *Endoperator* pro *imperator.*

An ſapiens ſapienti proſit, ſcire deſideras. Dicimus plenum omni bono eſſe ſapientem, et ſumma adeptum: quomodo prodeſſe aliquis poſſit ſummum bonum habenti, quaeritur. Proſunt inter ſe boni: exercent enim virtutes, et ſapientiam in ſuo ſtatu continent. deſiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quaerat. Peritos luctandi, uſus exercet: muſicum, qui paria didicit, monet. Opus eſt et ſapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipſe ſe movet, ſic movetur ab alio ſapiente. Quid ſapiens ſapienti proderit? impetum illi dabit, occaſiones actionum honeſtarum commonſtrabit. Praeter haec, aliquas ſuas cogitationes exprimet, docebit quae invenerit. Semper enim ſapienti reſtabit quod inveniat, et quo animus ejus excurrat. Malus malo nocet; facit pejorem iram, metum incitando, triſtitiae aſſentiendo, voluptates laudando: et tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miſcuere, et in unum collata nequitia eſt: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conſpectu mutuae tranquillitatis creſcet utriusque laetitia. Praeterea, quarumdam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia ſapiens ſcit: etiamſi ſciret, breviores vias rerum aliquis excogitare poſſit, et has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit ſapienti ſapiens: non ſcilicet tantum ſuis viribus, ſed ipſius quem adjuvat. Poteſt quidem ille etiam relictus ſibi, explicare partes ſuas. Utetur propria velocitate: ſed nihilominus adjuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodeſt tantum ſapiens ſapienti, ſed ſibi ipſi. Objicies. Detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit. Iſto modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem. Nam ipſe ille qui eſt, [t] eſſe debet ita aptatus lingua palatoque ad hujusmodi guſtum, ut ille tali ſapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem eſſe, ut et ille prodeſſe poſſit, et huic profecturo idonea materia ſit. In ſummum, inquit, producto calorem calefieri ſupervacuum eſt: et in ſummum producto bonum ſupervacuum eſt, quod proſit. Numquid inſtructus omnibus rebus agricola, ab alio inſtrui quaerit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro ſatis eſt, amplius arma deſiderat? Ergo nec ſapiens. ſatis enim vitae inſtructus, ſatis armatus eſt. Qui in ſummo eſt calore, ei non opus eſt adjecto,

t *qui eſt*] qui comedit.

jecto, ut fummum teneat. Ipfe fe, inquit, calor continet. Ad haec refpondeo. Primum multum intereft inter ifta, quae comparas. Calor enim unus eft: prodeffe varium eft. Deinde calor non adjuvatur adjectione caloris, ut caleat: fapiens non poteft in habitu fuae mentis ftare, nifi amicos aliquos fimiles fui admifit, cum quibus virtutes fuas communicet. Adjice nunc, quod omnibus inter fe virtutibus amicitia eft. Itaque prodeft, qui virtutes alicujus pares fuis amat, amandasque invicem praeftat. Similia delectant: utique ubi honefta funt, et probare ac probari fciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite movere nemo alius poteft, nifi fapiens: ficut hominem movere rationaliter non poteft, nifi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus eft: fic, ut moveatur ratio perfecta, opus eft ratione perfecta. Prodeffe dicuntur, et qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in ufus vitae cara aut neceffaria: in his dicetur etiam ftultus fapienti prodeffe. Prodeffe autem eft, animum fecundum naturam movere virtute fua, aut ejus qui movebitur. Hoc non fine ipfius quoque, qui proderit, bono fiet: neceffe eft enim, alienam virtutem exercendo, exerceat et fuam. Sed ut removeas ifta, quae aut fumma bona funt, aut fummorum efficientia, nihilominus prodeffe inter fe fapientes poffunt. Invenire enim fapientem, fapienti per fe res petenda eft: quia natura bonum omne carum eft bono: et fic quisque conciliatur bono, quemadmodum fibi. Neceffe eft, ex hac quaeftione, argumenti caufa, in alteram tranfeam. Quaeritur enim, an deliberaturus fit fapiens: an in confilium aliquem advocaturus: quod facere illi neceffarium eft, cum ad haec civilia et domeftica venitur, et (ut ita dicam) mortalia. In his fic illi opus eft alieno confilio, quomodo medico, [u] quomodo gubernatori, [x] quomodo advocato, et litis ordinatori. [y] Proderit ergo fapiens aliquando fapienti: fuadebit enim: fed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honefta tractando, et animos cogitationesque mifcendo, utilis erit. Praeterea fecundum naturam eft et amicos complecti, et amicorum actu,

u *quomodo medico*] qui licet artis fuae fit peritiffimus, opus tamen habet, ut alii morbi conditionem, aegro temperamentum difcubant et confilia cum ipfo hac ex parte communicent.

x *gubernatori*] qui in faucibus ignotis monitore opus habet, ubi fcopuli et fyrtes delitefcant.

y *litis ordinatori*] qui circumftantias caufae ab aliis petat neceffe eft.

actu, ut suo proprioque laetari. Nam si hoc non fecerimus, [z] ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo se, usu valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia juverit. Ajunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, et extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio, quam in se, diligentius vident. Praeterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari jugo ducet. Persolvi quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid ista me res juvat? fortiorem faciet, justiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: [a] adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti: exigua video. Docebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret jugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praesta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: postea docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPISTOLA CX.

Genios singulis datos: quos faventes habet, qui Bonam mentem habet. Vota nostra et judicia improba esse, res non ex vero aestimantium. Vana optari, vana timeri. Remedium utriusque a Philosophia: quo nos vocat spretis supervacuis. Luxum denique producit, et castigat, Attali egregia oratione.

Ex Nomentano meo te saluto, et jubeo te habere mentem bonam hoc est, propitios deos omnes: [b] quos habet

z *Nam si hoc non fecerimus*] ista mihi cum praecedentibus parum apte cohaerere videntur. Nescio igitur an non luxata quodammodo hic sit oratio.

a *Nondum exerceri vacat*] nondum exercitiis vacare, quod robustiorum corporum et firmioris valetudinis est, licet.

b *propitios deos omnes*] felix enim

habet placatos et faventes," quisquis ſibi ſe propitiavit. Sepone in praeſentia, quae quibusdam placent: Unicuique noſtrum paedagogum dari Deum, non quidem ordinarium, ſed hunc inferioris notae, ex eorum numero quos Ovidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc ſeponas volo, ut memineris majores noſtros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuiſſe: ſingulis enim et Genium et Junonem [c] dederunt. Poſtea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud ſcito, ſive aſſignati ſumus, [d] ſive neglecti, et fortunae dati, nulli te poſſe imprecari quidquam gravius, quam ſi imprecatus fueris, ut ſe habeat iratum. [e] Sed non eſt, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infeſtos deos habeat: habet, inquam, etiamſi videtur eorum cura et favore produci. Adhibe diligentiam tuam, et intuere, quid ſint res noſtrae, non quid vocentur: et ſcies plura mala contingere nobis, [f] quam accidere. [g] Quoties enim felicitatis cauſa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum ſibi ſtruxit in praeceps, et aliquem jam eminentem allevavit etiamnum, tanquam ibi adhuc ſtaret, unde tuto caderet? [h] ſed ipſum illud cadere non habet in ſe mali quidquam, ſi exitum ſpectes, ultra quem natura neminem dejicit. Prope eſt rerum omnium terminus, prope eſt, inquam, et illud unde felix ejicitur, et illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, et longa, ſpe ac metu facimus. Sed ſi ſapis, omnia humana conditione metire: ſimul et quod gaudes, et quod times contrahe. Eſt tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare iſtuc malum adſtringo? non eſt quod quidquam timendum putes. Vana ſunt iſta quae nos movent, quae attonitos habent. Nemo noſtrum quid veri eſſet, excuſſit, ſed metum alter alteri tradidit. [i] Nemo auſus eſt ad id quo perturbatur accedere, et naturam ac

 bonum

enim dicitur Graecis εὐδαίμων, h. e. qui Deum propitium habet, εὐδαίμων vero et felix qui bona mente fruitur.

c *et Genium et Junonem*] viris genium, foeminis Junonem, et diſpunctivam hoc loco vim habet.

d *aſſignati ſumus*] ſuo quisque Daemoni, quod forte quadam et κλήρῳ fieri putabant, unde κλῆρος τύχης et ἀγαθȣ̃ δαίμονος.

e *ut ſe habeat iratum*] alias imprecandi formula erat, *ut deos quis habeat iratos.* quemadmodum et jurabant: *ita me dii ament.*

f *contingere nobis*] appetita et procurata.

g *accidere*] caſu nobis obvenire.

h *tanquam ibi adhuc ſtaret, unde tuto caderet*] unde lapſus non adeo gravis. *Tolluntur in altum ut lapſu graviore ruant.*

i *tradidit*] per traditionem metuimus, aliis de metuendis credentes, non examinantes ipſi an metuenda revera ſint.

bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: jam apparebit quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est. Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius revocandi simus: et cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Uno autem modo potest, si quis hanc humanorum divinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem, quamvis sciat, retractaverit, et ad se saepe retulerit: si quaesierit quae sint bona, quae sint mala: quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quaesierit de honestis, de turpibus, de providentia. Nec intra haec humani ingenii sagacitas sistitur. prospicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac divina comtemplatione abductum animum in sordida et humilia pertraximus, ut avaritiae serviret, ut relicto mundo terminisque ejus, et dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, et quaereret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus et parens noster in proximo posuit. Non exspectavit inquisitionem nostram: ultro dedit: nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis quaeri possumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura et abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni et famae, ceteris aeque vanis et inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quaeruntur: sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua et semper, et toto animo quaerenda sunt. [k] Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, et

k *quaerenda sunt*] puto haec interrogative proferenda esse.

et gemmeam ſupellectilem: quae eſt enim virtus, ſupervacua contemnere? tunc te admirare, cum contempſeris neceſſaria. Non magnam rem facis, quod vivere ſine recto apparatu potes: quod non deſideras milliarios [l] apros, nec linguas phoenicopterorum, [m] et alia portenta luxuriae, jam tota animalia faſtidientis, et certa membra ex ſingulis eligentis. Tunc te admirabor, ſi non contempſeris etiam ſordidum panem: ſi tibi perſuaſeris, herbas, ubi neceſſe eſt, non pecori tantum, ſed homini naſci: ſi ſcieris cacumina arborum explementum eſſe ventris, in quem ſic pretioſa congerimus, tanquam recepta ſervantem. ſine faſtidio inplendus eſt. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te diſpoſita, quae terra marique capiuntur. alia eo gratiora, ſi recentia perferuntur ad menſam: alia, ſi diu paſta et coacta pingueſcere, fluunt, ac vix ſaginam continent ſuam. Delectat te nitor horum, arte quaeſitus. At mehercule iſta ſolicite ſcrutata, varieque condita, cum ſubierint ventrem, una atque eadem foeditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum ſpecta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: Diu mihi, inquit, impoſuere divitiae. ſtupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulſerat: exiſtimabam ſimilia eſſe quae laterent, his quae oſtenderentur. Sed in quodam apparatu [n] vidi totas opes urbis, caelatas ex auro et argento, et his quae pretium auri argentique vicerunt, exquiſitos colores, et veſtes ultra non tantum noſtrum, ſed ultra finem hoſtium advectas. Hinc puerorum perſpicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum et alia quae res ſuas recognoſcens ſummi imperii fortuna protulerat. Quid hoc eſt, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per ſe incitatas? Quid ſibi vult iſta pecuniae pompa? ad diſcendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis iſtinc effero, quam attuleram. Contempſi divitias, non quia ſupervacuae, ſed quia puſillae ſunt. Vidiſtine, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus diſpoſitusque, tranſierit? hoc totam vitam noſtram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Acceſſit illud quoque. tam ſupervacuae mihi viſae ſunt habentibus, quam fuerant ſpectantibus. Hoc itaque ipſi mihi dico,

 quoties

l *milliarios*] mille librarum.

m *linguas phoenicopterorum*] vid. Martial. epigr. 71. Suetonius Vitellio C. 13.

n *apparatu*] Circenſi, ut ex ſqq. patet, nam et ordinem et pompam nominat. *Lipſ.*

quoties tale aliquid praeſtrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus ſplendida, cohors culta ſervorum, lectica formoſis impoſita calonibus: Quid miraris? quid ſtupes? Pompa eſt. Oſtenduntur iſtae res, non poſſidentur: et dum placent, tranſeunt. Ad veras potius te converte divitias: diſce parvo eſſe contentus: et illam vocem magnus atque animoſus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Jovi ipſi de felicitate controverſiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam ſi iſta defuerint. Turpe eſt, beatam vitam in auro et argento reponere: aeque turpe eſt in aqua et polenta. Quid ergo faciam, ſi iſta non fuerint? Quaeris, quod ſit remedium inopiae? famem fames finit. [o] Alioqui quid intereſt, magna ſint, an exigua, quae ſervire te cogunt? quid refert quantum ſit, quod tibi poſſit negare fortuna? Haec ipſa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parum licet fortunae, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Jovem provocare, nihil deſiderantem. Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quae ſi voles frequenter cogitare, id ages, ſi ſis felix, non ut videaris; et ut tibi videaris, non aliis.

EPISTOLA CXI.

Cavillos, vanam et humilem philoſophiam eſſe: veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

Quid vocentur Latine ſophiſmata, quaeſiſti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haeſit: videlicet quia res ipſa non recipiebatur a nobis, nec in uſu erat, nomini quoque repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen videtur mihi, quo Cicero uſus eſt: Cavillationes vocat. quibus quisquis ſe tradidit, quaeſtiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexſuperabilis, et major adeunti. [p] Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quam in arduo ſumma ſint: talis eſt, mi Lucili, verus, et rebus, non artificiis, philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis verae. Non exſurgit in plantas,

o *famem fames finit*] ubi mortem ſcilicet acceſſiverit.

p *major adeunti*] quem difficilius adoriatur, qui invadere et aegre illi facere velit.

plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adjuvant, longioresque quam sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo usque crevisse, quo manum fortuna non porrigit? [q] ergo et supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuatur per adversa ac difficilia. Hanc constantiam cavillationes istae, de quibus paullo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: et philosophiam a fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, et animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

EPISTOLA CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum et vitiorum.

Cupio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, et institui: sed valde durus capitur, imo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, et consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio [r] exemplum referre. Non quaelibet insitionem vitis patitur. si vetus et exesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem ejus naturamque transibit. Itaque solemus supra terram praecidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, et iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis et mandas, non habet vires; indulsit vitiis: simul et emarcuit, et induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitam suam et amant simul: et oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, invisam jam sibi esse luxuriam. nunc illis male convenit.

q *quo manum fortuna non porrigit*] Sapiens enim fortuna superior est.

r *ex nostro artificio*] nam cultor horti Seneca. Supra Epist. 104. *Lips.*

EPISTOLA CXIII.

Quaestio, An Virtutes sint Animalia? Stoice asserit esse; itemque Vitia, et Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, a talibus avocat, ad utilia vitae vocat.

Desideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione jactata apud nostros: An justitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate effecimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, et disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quaedam esse, quae decent phaecasiatum [s] palliatumque. Quae sint ergo, quae antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, ut simus animalia, et cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: [t] ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. [u] Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, et omnes artes animalia sunt, et omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid adversus ista respondeatur? Unaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem et intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias: ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego et animal sum et homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quidquid unum multiplex est, sub unam cadet naturam: itaque unum est. Et animus meus animal est, et ego animal sum, duo tamen non sumus, quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se

s *phaecasiatum*] id est Graecum, cujus gentis est *phaecasia* et pallium, ut Romanorum calcei et toga. Quaedam igitur Stoicis, Graecis Philosophis relinquenda, et ignoscenda esse dicit.

t *quodammodo se habens*] habitu quodam indutus, et ut scholae loquuntur, modificatus.

u *habet ipsam virtutem*] Objectio est: Si virtus animal, per virtutem est animal, atque adeo ipsa habet seipsam. Cui mox respondet.

ſe numerabitur, cum per ſe ſtabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe, et proprium, et totum, et intra ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, ſi hoc recipitur: ſed oppoſita quoque illis vitia et affectus, tamquam ira, timor, luctus, ſuſpicio. Ultra res iſta procedet: omnes ſententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quidquid ab homine ſit, homo eſt. Juſtitia quid eſt? inquit. Animus quodammodo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, et juſtitia. Minime. haec enim habitus animi eſt, et quaedam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, et non toties animal aliud eſt, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si juſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi ceterae virtutes: utrum deſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere virtutes non poſſunt: ergo multa animalia, imo innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt, inquit, multa: quia ex uno religata ſunt, et partes unius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis eſt Hydrae, multa habentis capita, quorum unumquodque per ſe pugnet, per ſe noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt, ſed animalis caput: ceterum ipſa unum animal eſt. Nemo in Chimaera leonem eſſe animal dixit, aut draconem: hae partes erant ejus: partes non ſunt animalia. Quid eſt, quo colligas juſtitiam animal eſſe? agit, inquit, aliquid, et prodeſt: quod autem agit aliquid, et prodeſt, impetum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impetum habet: ſuum autem non habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur, id eſt quod coepit: homo donec moriatur, homo eſt: equus item, et canis: tranſire enim in aliud non poſſunt. Juſtitia, id eſt, animus quodammodo ſe habens, animal eſt. Credamus. Deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodammodo ſe habens. Quis animus? Ille qui modo juſtitia erat? tenetur in priore animali: in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primum eſſe coepit, perſeverandum eſt. Praeterea unus animus duorum animalium eſſe non poteſt, multo minus plurium. Si juſtitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia ſunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non ſunt animalia. Non poteſt unum corpus plurium animalium eſſe: hoc et ipſi fatentur. Juſtitiae quod eſt corpus? animus.

 Forti-

Fortitudinis quod eſt corpus? idem animus. Atqui unum corpus eſſe duorum animalium non poteſt. Sed idem animus, inquit, juſtitiae habitum induit, et fortitudinis, et temperantiae. Hoc fieri poſſet, ſi quo tempore juſtitia eſſet, fortitudo non eſſet: quo tempore fortitudo eſſet, temperantia non eſſet. Nunc vero omnes virtutes ſimul ſunt. Ita quomodo erunt ſingula animalia, cum unus animus ſit, qui plus quam unum animal non poteſt facere? Denique nullum animal pars eſt alterius animalis: juſtitia autem pars eſt animi: non eſt ergo animal. Videor mihi in re confeſſa perdere operam. Magis enim indignandum de iſto, quam diſputandum eſt. Nullum animal alterius pars eſt. Circumſpice omnium corpora: nulli non et color proprius eſt, et figura ſua, et magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile divini artificis ingenium eſt, hoc quoque exiſtimo, quod in tanta copia rerum numquam in idem incidit: etiam quae ſimilia videntur, cum contuleris, diverſa ſunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non ſua proprietate ſignatum. tot animalia: nulli ſimilitudo cum altero convenit. Utique aliquid intereſt. Exegit a ſe, ut quae alia erant, et diſſimilia eſſent, et imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares ſunt: ergo non ſunt animalia. Nullum non animal per ſe aliquid agit. Virtus autem per ſe nihil agit, ſed cum homine. Omnia animalia aut rationalia ſunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales ſunt: atqui nec homines ſunt, nec dii: ergo non ſunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, niſi primum ſpecie alicujus rei irritatum eſt, deinde impetum cepit, deinde aſſenſio confirmavit hunc impetum. Quid ſit aſſenſio, dicam. Oportet me ambulare: tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, et approbavi hanc opinionem meam. oportet me ſedere: tunc demum ſedeo. haec aſſenſio in virtute non eſt. Puta enim prudentiam animal [x] eſſe: quomodo aſſentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: [y] prudentia enim ei cujus eſt proſpicit, non ſibi. Nam nec ambulare poteſt, nec ſedere: ergo aſſenſionem non habet: quod aſſenſionem non habet, rationale animal non eſt. Virtus ſi animal eſt, rationale eſt: rationale autem non eſt, ergo nec animal. Si virtus animal eſt: virtus autem bonum eſt: omne bonum animal

x *animal*] hanc vocem quidam omittunt, integro vel ſic ſenſu: *puta prudentiam eſſe*, ſubintellige: *nobis exemplum.*

y *non recipit:*] *non praecipit?* interrogative legit Lipſius, ſenſus: non enim hoc prudentia jubet aut curat, ſed ipſa natura ad id facta.

animal eſt. Hoc noſtri fatentur. Patrem ſervare, bonum eſt: et ſententiam prudenter in ſenatu dicere, bonum eſt: et juſte decernere, bonum eſt. Ergo et patrem ſervare, animal eſt: et prudenter dicere, animal eſt. eo usque res excedet, ut riſum tenere non poſſis. Prudenter tacere, et coenare bene, bonum eſt: ita et tacere et coenare, animal eſt. Ego mehercule titillare non deſinam, et ludos mihi ex iſtis ſubtilibus ineptiis facere. Juſtitia et fortitudo ſi animalia ſunt, certe terreſtria ſunt. Omne animal terreſtre alget, eſurit, ſitit: ergo juſtitia alget, fortitudo eſurit, clementia ſitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant iſta animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an et avaritia, et luxuria, et dementia aeque rotundae ſint? ſunt enim et ipſae animalia. Si has quoque corrotundaverint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal ſit, nec ne? confiteantur neceſſe eſt. Deinde dicant, ambulationem eſſe animal, et quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex noſtris, non ex praeſcripto loqui, ſed meae ſententiae eſſe: inter Cleanthem, et diſcipulum ejus Chryſippum, non convenit quid ſit ambulatio. Cleanthes ait: ſpiritum eſſe a principali [z] usque in pedes permiſſum: Chryſippus, ipſum principale. Quid eſt ergo, cur non ipſius Chryſippi exemplo ſibi quisque ſe vindicet, [a] et iſta tot animalia, quot mundus ipſe non poteſt capere, derideat? Non ſunt, inquit, virtutes multa animalia, et tamen animalia ſunt. Nam quemadmodum aliquis et poëta eſt et orator, et tamen unus: ſic virtutes iſtae animalia ſunt, ſed multa non ſunt. Idem eſt animus et juſtus, et prudens, et fortis, ad ſingulas virtutes quodammodo ſe habens. Sublata eſt quaeſtio: convenit nobis. Nam et ego interim fateor, animum animal eſſe: poſtea viſurus, quam de iſta re ſententiam feram. Actiones ejus animalia eſſe nego. Alioquin et omnia verba erunt animalia, et omnes verſus. Nam ſi ſermo prudens bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: ſermo ergo animal eſt. Prudens verſus, bonum eſt, bonum autem omne animal eſt: verſus ergo animal eſt. Itaque,

Arma virumque cano,

animal eſt: quod [b] non poſſunt rotundum dicere, cum ſex pedes

z *principali*] ἡγεμονικῷ.

a *ſibi quisque ſe vindicet*] mentem et captum ſuum ſequatur.

b *quod*] reſpicit relativum illud *arma virumque cano*, quod non rotundum eſſe poſſe dicit, in Stoicos jocatus, cum ἑξάμετρον ſit.

pedes habeat. Textorium, [c] inquis, totum mehercule istud est, quod cum maxime agitur. dissilio risu, cum mihi propono soloecismum animal esse, et barbarismum, et syllogismum, et aptas illis facies, tamquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Caecilianum: O tristes ineptias! ridiculae sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, et quaerimus quomodo ad virtutes venire possimus; quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, et omnes casus antequam exciperet, meditando praedomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Utitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod umquam fortunae armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. [d] Alexander quidem Persas, et Hyrcanos, et Indos, et quidquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, jacebit in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum moerens; victor tot regum atque populorum, irae tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui jus dominandi trans maria cupiunt permittere: felicissimosque se judicant, si multas per milites provincias obtinent, et novas veteribus adjungunt, ignari quod sit illud ingens parque diis regnum. Imperare sibi maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit justitia alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me justum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere juvet: ut tota cogitatio a privatis commodis quam longissime aversa sit. Non est quod spectes, quod sit justae rei premium majus, quam justum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paullo ante dicebam: nihil ad rem

perti-

c *Textorium*] quod texas, retexas, implices et solvas.

d *contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt*] arma enim et gladii, quibus contra hostes utuntur, *fortuita* sunt, non eorum propria, adeoque iis *fortuna*, cujus sunt, impugnari nequit.

pertinet, quam multi aequitatem tuam noverint. Qui virtutem ſuam publicari vult, non virtuti laborat, ſed gloriae. Non vis eſſe juſtus ſine gloria? at mehercules ſaepe juſtus eſſe debebis cum infamia. Et tunc, ſi ſapis, mala opinio bene parta delectat.

EPISTOLA CXIV.

Eloquentiam alias aliam eſſe, et placere: uti mores publici ſunt, ſeveri, ſoluti, fracti. Ab animo colorem illam ſumere: idque exemplo Maecenatis docet. Illum igitur curandum et formandum eſſe: a quo ſenſus et verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quaeris: et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta ſit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, et in morem cantici ducta. Quare alias ſenſus audaces, et fidem egreſſi [e] placuerint, alias abruptae ſententiae et ſuſpicioſae, [f] in quibus plus intelligendum eſt, quam audiendum: quare aliqua aetas fuerit, quae translationis jure uteretur inverecunde. [g] Hoc, quod audire vulgo ſoles, quod apud Graecos in proverbium ceſſit; talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscujusque actio dicenti ſimilis eſt, ſic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si diſciplina civitatis laboravit, et ſe in delicias dedit, argumentum eſt luxuriae publicae, orationis laſcivia: ſi modo non in uno aut in altero fuit, ſed approbata eſt, et recepta. Non poteſt alius eſſe ingenio, alius animo color. Si ille ſanus eſt, ſi compoſitus, gravis, temperans, ingenium quoque ſiccum ac ſobrium eſt: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, ſi animus elanguit, trahi membra, et pigre moveri pedes? ſi ille effeminatus eſt, in ipſo inceſſu apparere mollitiem? ſi ille acer eſt et velox, concitari gradum? ſi furit, aut (quod furori ſimile eſt) iraſcitur, turbatum eſſe corporis motum, nec ire, ſed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum eſt? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius eſt, quam ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delica-

e *ſenſus audaces, et fidem egreſſi*] hyperbolae.

f *ſuſpicioſae*] in quibus aliquid quod ſuſpiceris et ipſe invenias lateat. Galli appellant *penſeés delicates.*

g *inverecunde*] metaphoras adhiberet audacius, quae in κατα-χρήσεις degenerarent.

delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio ejus aeque soluta est, quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiae plenam. Maecenas in cultu suo. [h] Quid turpius amne, silvisque ripa comantibus? Vide ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant [i] hortos. Quid si quis feminae cirro crispatae, [k] et labris columbatur? [l] Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur [m] nemo [n] tyranni, irremediabilis [o] factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, et saepe mortem exigunt. Genium festo [p] vix suo testem, tenuis cerei fila et crepacem molam, focum mater aut uxor investiunt. [q] Non statim haec

h *Maecenas in cultu suo*] legerem *et licentiae plenam, Maecenatis in cultu suo. Quid turpius: amne etc.* h. e. videbis orationem dignam Maecenate ita ut erat culto et diffluente. Quid turpius isto orationis genere? *amne, etc.* et quae alia subjungit orationis diffluentis exempla. forte tamen *cultus poëma* est Maecenatis. et ista: *Maecenas in cultu suo* allegatio sunt margini ab aliquo primum adscripta.

i *remittant*] *remi iciant. Lips.*

k *cirro crispatae*] cujus cirri penduli crispentur, et annulati sunt a calamistro. *Lips.*

l *columbatur*] nota oscula columbina. Id. alii *colubratur* scilicet et istas bestias arcte jungi notum est.

m *feratur*] *fanatur*, furit, insanit. unde *fanatici. Lips.*

n *nemo*] cum praecedd. jungit et legit: *nec more. Tyranni irremediabilis etc.* ut sensus sit: ultra morem bacchari. *Lips.*

o *irremediabilis*] implacabilis. Sermo autem est de ministris tyrannidis, qui in conviviis poculis insidiantur et verba ibi liberiora captant. *Lips.*

p *Genium festo etc.*] parcum hominem describit, qui nec genium genii festo placat. *Lips.*

q *investiunt*] a *veste*. Significatur in avari illius aedibus, ipso genii festo exiguus focus, quem assiderent aut cingerent mater et uxor, et demissae, ut solent, vestibus degerent. *Lips.* qui ista Maecenatis fragmenta ita disponit:

Commation primum de cymbis inter hortos:

Amne, silvisque ripa comantibus
Vides ut alveum lintribus arent.
Versoque vado remi iciunt hortos.

Commation alterum Venereum:

Quid, si quis feminae cirro crispata
Labris columbatur.

Tertium de Bacchabunda:

incipitque suspirans, et cervice lapsa fanatur,
Nec more.

Quartum super tyrannide:

Tyranni irremediabilis factio
Rimantur epulis, lagenaque tentant
Domos, et saepe mortem exigunt.

Quintum:

Geniumque festo vix suo testem
Tenuis cerei fila, et crepacem molam,
Focum mater aut uxor investiunt.

haec cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, [r] exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divites fugitivi [s] solent. Hunc esse cui, cummaxime civilibus bellis strepentibus, et solicita urbe et armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui uxorem millies duxit: [t] cum unam habuerit? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abjecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus novos et pravos, et singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimae deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad coenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur. ut ea quae claudere coenam solent, prima ponantur; ut quae advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assuevit animus fastidire quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod novum est, quaerit: et modo antiqua verba atque exoleta revocat et profert: modo fingit, et ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecidant, et hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, et audienti suspi-

r *pallio velaretur caput*] quod imbecilli aut delicatuli solent, nam reliqui capite intecto. *Lips.*

s *quam in Mimo divites fugitivi*] *in Mimo divite* legit *Lips.* ut is titulus fuerit Mimi. In mimis enim et comoediis servuli fugitivi conjecto in humeros pallio et capite velato exprimebantur.

t *millies duxit*] Terentiam suam, cum qua assidua jurgia, divortia iterumque conjugia. vide de Provid. C. 3. *Lips.*

ſuſpicionem ſui fecerit: ſunt qui illos detineant, et porrigant: ſunt qui non usque ad vitium accedant (neceſſe eſt enim hoc facere, aliquid grande tentanti) ſed qui ipſum vitium ament. Itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto deſciviſſe, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo veſtium, aegrae civitatis indicia ſunt: ſic orationis licentia (ſi modo frequens eſt) oſtendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidiſſe. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum a corona ſordidiore, [u] ſed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter ſe iſti, non judiciis diſtant. [v] Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitioſa, ſed et vitia laudantur. Nam illud ſemper factum eſt: nullum ſine venia placuit ingenium. [x] Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam, quid illi aetas ſua ignoverit, quid in illo ſciens diſſimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae et inter miranda propoſitos: quos ſi quis corrigit, delet. [y] Sic enim vitia virtutibus immixta ſunt, ut illas ſecum tractura ſint. Adjice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Conſuetudo illam civitatis, quae numquam in eodem diu ſtetit, verſat. Multi ex alieno ſeculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, et Craſſus, et Curio, nimis culti et recentes ſunt: ad Appium usque, et ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil niſi tritum et uſitatum volunt, in ſordes incidunt. Utrumque diverſo genere corruptum eſt, tam mehercules, quam ſi vellent ſplendidis uti, ac ſonantibus, et poëticis; neceſſaria, et in uſu poſita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter ſe juſto plus colit, alter ſe juſto plus negligit: ille et crura, [z] hic nec alas [a] quidem vellit. Ad compoſitionem tranſeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam praefractam et aſperam probant; diſturbant de induſtria, ſi quid placidius effluxit: nolunt ſine

u *corona ſordidiore*] pullata plebe. *Lipſ.*

v *Togis enim inter ſe iſti*] veſtitu et quam veſtitus indicat dignitate, non judicio, et rationis uſu diſtant.

x *nullum ſine venia placuit ingenium*] non approbatum ullius ingenium fuit, cui non veniam dederint ſeculi mores.

y *ſi quis corrigit, delet*] quos ſi quis accurate examinet et corrigat, nihil in eis eſſe quod approbationem mercator inveniet, adeo quae delet et ex eorum qui famam mercantur catalogo eximunt.

z *ille et crura*] quod effeminati ſolent. *Lipſ.*

a *hic nec alas*] atque ita hircum olet. *Id.*

ſine ſalebra eſſe juncturam; virilem putant et fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non eſt compoſitio: modulatio eſt: adeo blanditur, et molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, et diu exſpectata vix ad clauſulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis eſt, devexa, et molliter deſinens, nec aliter quam ſolet, ad morem ſuum pedemque reſpondens? Non tantum in genere ſententiarum vitium eſt, ſi aut puſillae ſunt et pueriles, aut improbae, et plus auſae quam pudore ſalvo licet: ſed ſi floridae ſunt, et nimis dulces, ſi in vanum exeunt, et ſine effectu, nihil amplius quam ſonant. Haec vitia unus aliquis inducit, ſub quo tunc eloquentia eſt: ceteri imitantur, et alter alteri tradunt. Sic Salluſtio vigente, amputatae ſententiae, et verba ante exſpectatum cadentia, et obſcura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, et in illud genus nitens. Eſt apud Salluſtium: Exercitum argento fecit: id eſt, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare coepit: poſuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam noſtris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracuſanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Guſtum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quae apud Salluſtium rara fuerunt, apud hunc crebra ſunt, et pene continua, nec ſine cauſſa. ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid ſequatur, ubi alicui vitium pro exemplo eſt. Dixit Salluſtius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait; Repente hiemavit tempeſtas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuiſſe, ait: Totus hiemavit annus. Et alio loco: Inde ſexaginta onerarias, leves, praeter militem et neceſſarios nautarum, hiemante Aquilone miſit. Non deſinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Salluſtius dicit: Inter arma civilia aequi boni famas petit. Arruntius non temperavit, quominus primo ſtatim libro poneret: Ingentes eſſe famas de Regulo. Haec ergo et hujusmodi vitia, quae alicui impreſſit imitatio, non ſunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim eſſe debent, et ex ipſo nata, ex quibus tu aeſtimes alicujus affectus. Iracundi hominis iracunda oratio eſt: commoti nimis incitata, delicati tenera et fluxa. Quod vides iſtos ſequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra preſſius tondent et abradunt, ſervata et ſubmiſſa ce-

 tera

tera parte: [b] qui lacernas coloris improbi [c] sumunt, qui perlucentem [d] togam: qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis transire liceat. Irrirant illos, et in se advertunt: volunt vel reprehendi, dum conspici. [e] Talis est oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc a magno animi malo oritur. Quomodo in vino ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, et inclinata vel prodita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, et cetera sequuntur ruinam.

— — Rege incolumi, mens omnibus una est.
Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent et obtemperant: cum ille paullum vacillavit, simul dubitant. [f] Cum vero cessit voluptati, artes quoque ejus, actusque marcent, et omnis ex languido fluidoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, et illi nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, et fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, et quae non potest haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, et in medullas nervosque descendere deliciae: conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministrator libidinum testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit; nec illi tam gratum est abundare jucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur: moeret-

b *servata et submissa cetera parte*] puto magis *certa parte*, nempe extrema et quam μύσαχα vocamus. *Lips.*

c *improbi*] Purpurei aut coccinei. Ideo autem improbus, quia nondum tritus, et impudentiae vel audaciae aliquid habeat. *Lips.*

d *perlucentem*] sericam aut bombycinam feminarum exemplo. *Lips.*

e *dum conspici*] modo conspiciantur.

f *dubitant*] nimirum dubitare non animi tantum est, sed ad quodcunque etiam incertum et dubium adhibetur.

moeretque, quod magna pars ſuae felicitatis excluſa corporis anguſtiis, ceſſat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quod nemo noſtrum mortalem ſe cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo noſtrum unum eſſe ſe cogitat? Adſpice culinas noſtras, et concurſantes inter tot ignes coquos noſtros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adſpice veterana [g] noſtra, et plena multorum ſeculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot conſulum regionumque vina conduntur? Adſpice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui et in Sicilia, et in Africa ſeritur? Sani erimus, et modica concupiſcemus, ſi unusquisque ſe numeret: metiatur ſimul corpus, ſciatque, nec multum capere, nec diu poſſe. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, et hujus incerti. Quidquid facies, reſpice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Contra nimis ſermonis aut ſtili anxios: et minuti hoc animi eſſe. Cum fiducia ſcribendum loquendumque; ſine quaeſito ornatu. Quem in animo potius ſpecta. O qualis ille, ubi Virtutes eum excoluerunt! omnes in amorem rapiat, ſi conſpici poſſit. At externus iſte ſplendor falſus, aut nihili eſt: item aurum omne et pecunia, quae miramur. Non faciunt haec felices, aut ſecuros: imo et miſeros, et miſerandos.

Nimis anxium eſſe te circa verba et compoſitionem, mi Lucili, nolo: habeo majora quae cures. Quaere quid ſcribas, non quemadmodum: et hoc ipſum, non ut ſcribas, ſed ut ſentias; ut illa quae ſenſeris, magis applices tibi, et veluti ſignes. [h] Cujuscumque orationem videris ſolicitam et politam, ſcito, animum quoque non minus eſſe puſillis occupatum. Magnus ille remiſſius loquitur, et ſecurius: quaecumque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Noſti complures juvenes, barba et coma nitidos, de capſula [i] totos: nihil ab illis ſperaveris forte, nihil ſolidum. Oratio vultus animi eſt: ſi circumtonſa eſt, [k] et fu-

g *veterana*] ubi vina vetera, aut ut veteraſcerent, reponebant. firmat Schol. Horatii ad L. 3. Od. 21. *Joculariter amphoram quam habebat in veterano alloquitur. Lipſ.*

h *ſignes*] impreſſo ſigno munias ne elabantur. Metaphora a vaſis, quae ſignare ſolemus cuſtodiae. *Lipſ.*

i *de capſula*] eſt id ipſum quod ſermo noſter habet, *de arçula prodire.* Scilicet veſtes, et quae munda haberi volumus, capſa aut arca clauduntur: toti ab ea ſunt, quorum habitus ſic politus, ut prodire ſe recenter clamet. *Lipſ.*

k *circumtonſa eſt*] ut coma.

et fucata, et manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, et habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc justitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Praeter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et libertas, comitasque, et (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et ut fas sit vidisse, [1] tacitus precetur? Tum advocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. — —
Sis felix, nostrumque leves quaecumque laborem.

Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, [m] nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, [n] et aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed si [o] quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, et repurgari: sic et nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, et humilitate et infamia objacentibus. Cernemus, inquam, pulchri-

1 *ut fas sit vidisse*] solennis in occursu deorum precatio. Apud Livium L. I. Proculus conspecto Romulo: *Venerabundus adstitit precibus petens, ut contra intueri fas esset.* Sic Ebraei mortem metuebant, si visio divina esset oblata.

m *suspenso*] inter donaria.

n *obstrigillant*] obsunt, sese opponunt. Vide Nonium Marcellum.

o *si*] delent quidam. Sed elegans est ejus repetitio propter interjecta. *Gronov.*

pulchritudinem illam, quamvis fordido obtectam. Rurfus aequae malitiam, et aerumnofi animi veternum perfpiciemus: quamvis multus circa divitiarum radiantium fplendor impediat, et intuentem, hinc honorum, illinc magnarum poteftatum falfa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, fimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio eft. Parentibus quippe, nec minus fratribus, praeferunt parvo aere empta monilia. Quid ergo inter nos et illos intereft, ut Arifto ait, nifi quod nos circa tabulas et ftatuas infanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leves, et aliquid habentes varietatis, delectant, nos ingentium maculae columnarum: five ex Aegyptiis arenis, five ex Africae folitudinibus advectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum fciamus quale fit, quod abfconditur. oculis noftris imponimus. Et cum auro tecta [p] perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? fcimus enim fub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium iftorum quos incedere altos vides, bracteata [q] felicitas eft. Infpice, et difces fub ifta tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipfa res tot magiftratus, tot judices detinet, [r] quae magiftratus et judices facit, [s] pecunia; quae ex quo in honore effe coepit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque et venales invicem facti, quaerimus, non quale fit quidque, fed quanti. Ad mercedem pii fumus, ad mercedem impii. Honefta, quamdiu aliqua illis fpes ineft, fequimur: in contrarium tranfituri, fi plus fcelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: et teneris infufa cupiditas altius fedit, crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia difcors, in hoc convenit: hoc fufpiciunt, hoc fuis optant, hoc diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, confecrant. Denique eo mores redacti funt, ut paupertas maledicto probroque fit, contempta divitibus, invifa pauperibus. Accedunt inde carmina poëtarum, quae affectibus noftris facem fubdant, quibus divitiae velut unicum

 vitae

p *tecta*] interiora, i. e. laquearia, quamvis et exteriora ac ipfas regulas inaurare foleant. *Lipf.*

q *bracteata*] i. e. externa tantum fpecie imponens, ficut illic auri tenuis bractea tantum inducitur. *Id.*

r *detinet*] in litibus cognofcendis et finiendis. *Id.*

s *magiftratus et judices facit*] ex cenfu enim et opibus fiebant. *Id.*

vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales poſſe, nec habere.

Regia ſolis erat ſublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Ejusdem currum adſpice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea ſummae
Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt ſeculum, aureum appellant. Nec apud tragicos deſunt, qui lucro innocentiam, ſalutem, opinionem bonam mutant.

Sine me † vocari peſſimum, ut dives vocer.
An dives, omnes quaerimus; nemo, an bonus.
Non quare, et unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe ſit, quaeris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blanda poteſt
Par eſſe prolis, non ſacer meritis parens.
Tam dulce ſi quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores caelitum atque hominum movet.

Cum hi noviſſimi verſus in tragoedia Euripidis pronuntiati eſſent, totus populus ad ejiciendum et actorem et carmen conſurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipſe proſiluit, petens, ut exſpectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in ſua quisque dat. Nulla enim avaritia ſine poena eſt, quamvis ſatis ſit ipſa poenarum. O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit! quam miſera deſideratis, quam miſera partis eſt! Adjice quotidianas ſolicitudines, quae pro modo habendi quemque diſcruciant. Majore tormento pecunia poſſidetur, quam quaeritur. Quantum damnis ingemiſcunt, quae et magna incidunt, et majora videntur! denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum eſt. At felicem illum homines, et divitem vocant, et conſequi optant, quantum ille poſſidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos eſſe conditionis pejoris exiſtimas, quam qui habent et miſeriam, et invidiam? Utinam qui divitias appetituri eſſent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitioſis, et ſummum adeptis dignitatis ſtatum! profecto vota

† *ſine me*] non ſunt unius Poëtae hi verſus, ſed plurium.

vota mutassent: cum interim illi nova suscipiunt, qui priora [u] damnaverant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur et de consiliis, et de processibus suis: maluntque semper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia praestabit, quo equidem nihil majus existimo: numquam te poenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, et oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, et opinionum securus, et ob ipsa quae aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vita aestimet, et tantum scire se judicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPISTOLA CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos Affectus, non temperandos esse: neque a Natura induci. A mollitie sententiam adversam nasci.

Utrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis, et quas aut vitae necessarias, aut utiles, aut jucundas putes: detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: [v] ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias, Quid ni? ad te magis perventurae sunt, si illis imperabis, quam si servies. Sed naturale est, inquis. ut desiderio amici torquear: da jus lacrimis tam juste cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, et adversis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malae opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum et exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur.

 Quis

u *qui priora*] Lips. legit: *quos.* Hoc enim vult Seneca: adeo non poenitet ambitionis, ut qui votis ad honorem talem venerit, alia suscipiat ut iterum perveniat, altiusque adscendat. Nimirum *homines vota damnant* cum compotes eorum fiunt.

v *velle permittam*] Voluntas enim Stoicis bona et inter εὐπαθείας est. vid. Lips. de Manud. L. 3. Diss. 5.

Quis negat omnes affectus a quodam quasi naturali [x] fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit: sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea, sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat jure, [y] luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est: et lacrimas suas et voluptates, ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adolescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Sive enim nos respexit, humanitate eius irritamur; sive contempsit, superbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus. Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, a lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperate. irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, et malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in causa est: non posse praetenditur.

EPISTO-

x *quasi naturali*] non vere tali, nam sic boni essent, cum bonum sit quod secundum naturam est.

y *si suo veniat jure*] non ut accessoria, sed principalis, non ut ministra, sed domina. *Lips.*

EPISTOLA CXVII.

Quaestiuncula, An, cum Sapientia bonum sit, etiam sapere? Stoici istud vulgo negant: alii asserunt, et ipse istis pronior. Denique amolitur haec supervacua, et ad formationem morum serio vocat.

Multum mihi tibique negotii concinnabis, et, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire a nostris salva gratia, nec consentire salva conscientia possum. Quaeris, an verum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit: quicquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est et accidens alteri, id est sapientiae: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Adversus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, [z] et in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, et beate vivere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, et unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam, si pateris, adjungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: ad expetendum, [a] quod bono contingit: quod, cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, et nostros judico in hoc descendere: quia jam primo vinculo tenentur, et mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus praesumptioni [b] omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus,

z *secedere*] a Senatu sumptum, ubi discessione a consule permissa in hanc aut illam subselliorum partem ibant. *Lips.*

a *ad expetendum*] προαιρετόν. Expetendum αἱρετόν.

b *praesumptioni*] praeceptae opinioni πρόληψει. Sensus: magnae apud me auctoritatis est omnium hominum consensus.

mus, quod omnibus de iis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Utor hac publica persuasione: neminem invenies, qui non putet et sapientiam bonum, et sapere. Non faciam quod victi [c] solent, ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui: utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est: et valere indifferens est. Si forma indifferens est: et formosum esse indifferens est. Si justitia bonum est: et justum esse bonum est. Si turpitudo malum est: et turpem esse malum est. tam mehercules quam si lippitudo malum est, et lippire malum est. Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quaesierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse. malum utique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam, an patitur? sive facit illud, sive patitur, utroque modo corpus est. Nam et quod fit, et quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est: unum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil, interesse inter sapientiam et sapere, cum in utrolibet eorum et alterum sit. Numquid enim quem-

quam

c *victi*] in arena, gladiatoriis pugnis, ubi qui succubuerat populi misericordiam implorabat.

quam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis divisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quid ni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse haec, id quod habetur, et eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. Sapere quid est? non possum dicere, mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum: tamquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi habent proprium quiddam, et a corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui et oculos, et animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale [d] quiddam intelligimus: cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in praesentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paullo ante, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, ejusdem naturae sunt utraque, et qui habet sapientiam, et ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, et quod habetur, et qui habet. Ager jure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, et alteri tradi: haec non discedit a domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Coeperam dicere, posse ista duo esse, et tamen utraque bona. Sapientia, et sapiens duo sunt: et utrumque bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, et habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, et habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? non est id bonum,

d *incorporale*] sensus omnino et praecedentia poscunt ut *corporale* legatur.

bonum, ſine quo nec illud bonum eſt? Vos certe dicitis, ſapientiam, ſi ſine uſu detur, accipiendam non eſſe. Quis eſt uſus ſapientiae? Sapere: hoc eſt in illa pretioſiſſimum: quo detracto, ſupervacua fit. Si tormenta mala ſunt, torqueri malum eſt: adeo quidem, ut illa non ſint mala, ſi quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectae mentis eſt: ſapere, uſus perfectae mentis. Quomodo poteſt uſus ejus bonum non eſſe, quae ſine uſu bonum non eſt? Interrogo te, an ſapientia ſit expetenda. fateris. Interrogo, an uſus ſapientiae ſit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, ſi uti ea prohibearis. quod expetendum eſt, bonum eſt. Sapere, ſapientiae uſus eſt: quomodo eloquentiae, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo ſapere, ſapientiae uſus eſt. uſus autem ſapientiae expetendus eſt: ſapere ergo expetendum eſt: ſi expetendum eſt, bonum eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo, et verba apertae rei impendo. Cui enim dubium poteſt eſſe, quin ſi aeſtus malum eſt, et aeſtuare malum ſit? ſi algor malum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt, et vivere bonum eſt? Omnia iſta circa ſapientiam, non in ipſa ſunt: at nobis in ipſa commorandum eſt, etiamſi quid evagari libet, amplos habet illa ſpatioſosque ſeceſſus. De deorum natura quaeramus. de ſiderum alimento, de his tam variis ſtellarum diſcurſibus: an ad illarum motus noſtra moveantur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An et haec quae fortuita dicuntur, certa lege conſtricta ſint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Iſta jam a formatione morum receſſerunt; ſed levant animum, et ad ipſarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Haec vero de quibus paullo ante dicebam, minuunt, et deprimunt, nec ut putas exacuunt, ſed extenuant. Obſecro vos, cur tam neceſſariam curam majoribus melioribusque debitam, in re neſcio an falſa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum eſt ſcire, an aliud ſit ſapientia, aliud ſapere? quid mihi profuturum eſt ſcire, illud bonum eſſe, hoc non eſſe? Temere me geram, ſubibo hujus voti aleam. tibi ſapientia, mihi ſapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monſtres, qua ad iſta perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere; quibus animum labantem ſtudiis firmem: quemadmodum quae me ex tranſverſo ferunt aguntque, procul a me repellam. Quomodo par eſſe tot malis poſſim: quomodo iſtas calamitates removeam, quae ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi.

irrupi. [e] Doce, quomodo feram aerumnam fine gemitu meo, felicitatem fine alieno: quomodo ultimum neceffarium vitae terminum non exfpectem, fed ipfemet, cum vifum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam fi vis vivere, quid optas mori? fi non vis, quid deos rogas, quod tibi nafcenti [f] dederunt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito pofitum eft: ut cum voles, in tua manu eft. Alterum tibi neceffe eft, alterum licet. Turpiffimum his diebus principium diferti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. [g] Ita quamprimum moriar. Fortaffe inter has voces fenex factus es. Alioqui quid in mora eft? nemo te tenet, evade qua vifum eft. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum jubeas. Haec nempe funt elementa, quibus hic mundus adminiftratur, aqua, terra, fpiritus. [h] Omnia ifta tam cauffa vivendi funt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum iftud, quod effe vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, poteft. Imbecillae mentis ifta funt verba, et hac deteftatione [i] mifericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, et falutem: fi mori placuit, hic mortis eft fructus, optare definere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec eft fapientia, hoc eft fapere, non difputatiunculis inanibus fubtilitatem vaniffimam agitare. Tot quaeftiones tibi fortuna pofuit. nondum illas folvifti: jam cavillaris. Quam ftultum eft, cum fignum pugnae acceperis, ventilare? [k] remove ifta luforia arma, decretoriis [l] opus eft. Dic qua ratione nulla animum triftitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc fecretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum eft, fapere non eft bonum. Sic fit. negemus, fapere bonum effe: ut hoc totum ftudium derideatur, tanquam operatum fupervacuis. Quid fi fcires etiam illud quaeri, an bonum fit futura fapientia? Quid enim dubii eft, oro te, an nec meffem futuram jam fentiant horrea, nec futuram adole-

e *irrupi*] ad quas fponte mea prorui.

f *tibi nafcenti*] ab ipfa nativitate, ut parandum non fuerit, quivis enim hoc habet ut poffit mori fi velit.

g *optas rem tuam*] quod enim noftrum eft, non optamus, cum nobis ipfis id praeftare poffumus.

h *fpiritus*] aër.

i *deteftatione*] idem quod obteftationem effe vult *Lipfius.* poteft tamen etiam recepto fignificatu accipi.

k *ventilare*] proludere et brachia atque arma jactare. *Lipf.*

l *decretoriis*] veris et quibus de victoria et vita decernatur.

adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest: nisi praesentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utique: si prodest, jam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, jam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. aestas secutura est: scio aestatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. si illud bonum haberem, jam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas. non possum simul et in illo bono, et in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt una, bonum et malum. Transcurramus solertissimas nugas, et ad illa quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiae solicitus accersit, edictum et ludorum ordinem [m] perlegit. nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam latruncularium [n] perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat [o] calculus. At mehercules omnia tibi undique nuntiantur, et incendium domus, et periculum liberorum, et obsidium patriae, et bonorum direptio: adjice istis naufragium, motusque terrarum, et quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam, et sapere intersit, inquiris? nodos nectis ac solvis tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: et vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, et rapido,

m *edictum et ludorum ordinem*] libelli et tabulae ubi apparatus omnis ludorum descriptus, in publico propositae monendae et alliciendae plebi.

n *latruncularium*] de brev. vit. Cap. 13. de Tranquill. Cap. 14.

o *alligatus exeat*] pugna enim erat, et alterius coloris calculi alteros ad lineam ultimam urgebant: artis implexum vel obsessum evadere. *Lips.*

pido, et nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum? Adjice nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare, et philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam, et sapere quid intersit, nescio: scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum, quid inter sapientiam et sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunae parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPISTOLA CXVIII.

Inanes epistolas nolle se scribere: potius monitorum utilium uberes: et jam facit. Suadet sua, non aliena tractare; a Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. Verum bonum quaerendum: et quid illud sit, definitum. Itemque quid ab honesto differat. Omne bonum, secundum Naturam esse: nec tamen quidquid secundum Naturam, Bonum.

Exigis a me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: solvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem: sed non ero difficilis, bene credi tibi scio: itaque in antecessum [p] dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum jubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Numquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiducia Caesaris, quis Pompeji, quis ab se petat: quam durus sit foenerator Caecilius, a quo minoris centesimis propinqui nummum movere non possunt. Sua satius est mala, quam aliena tractare: se excutere, et videre, quam multarum rerum candidatus sit, [q] et non suffragari. [r] Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, et tota fortunae comitia transire. Quam putas esse jucundum, tribubus vocatis; cum candidati in templis suis [s] pendeant, et

p *in antecessum*] argentariorum verbum: solvere priusquam dies cesserit. *Lips.*

q *quam multarum rerum candidatus*] quoniam, quas aspernetur judicio et ratione, etsi inclinatio eo vocet.

r *non suffragari*] tali sc. petitioni rerum inanium.

s *in templis suis*] totus campus martius templis et publicis aedificiis erat insessus: ad propinqua itaque templa candidati divertebant, et ibi exitum comitiorum expectabant. *Lips.*

et alius nummos pronuntiet, alius per ſequeſtrum [t] agat, alius eorum manus oſculis conterat, quibus deſignatus contingendam manum negaturus eſt, omnes attoniti, vocem praeconis exſpectant; ſtare otioſum, et ſpectare illas nundinas, [u] nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic majore gaudio fruitur, qui non praetoria, aut conſularia comitia ſecurus intuetur, ſed magna illa, in quibus alii honores anniverſarios [v] petunt, alii perpetuas [x] poteſtates, alii bellorum eventus proſperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii ſalutem ſuam ſuorumque! quanti animi res eſt, ſolum nihil petere, nulli ſupplicare, et dicere: Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam. ſcio apud de Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc eſt privatam facere fortunam. [y] Libet ergo haec invicem ſcribere, et hanc integram ſemper egerere materiam, circumſpicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid peſtiferi conſequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam faſtidienda. Cui enim aſſecuto ſatis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non eſt, ut exiſtimant homines, avida felicitas, ſed puſilla. itaque neminem ſatiat. Tu iſta credis excelſa, quia longe ab illis jaces: ei vero qui ad illa pervenit, humilia ſunt. Mentior, niſi adhuc quaerit adſcendere. Iſtud quod tu ſummum putas, gradus eſt. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala eſſe, aut inania, aut minora quam ſperaverint, adepti ac multa paſſi vident: majorque pars miratur ex intervallo fallentia, et vulgo magna pro bonis ſunt. Hoc ne nobis quoque eveniat, quaeramus quid ſit bonum. Varia ejus interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expreſſit. Quidam ita finiunt: Bonum eſt, quod invitat animos, quod ad ſe vocat. Huic ſtatim opponitur: Quid ſi invitat quidem, ſed in perniciem? ſcis quam multa mala, blanda ſint. Verum, et veriſimile, inter ſe differunt ita: Quod bonum eſt, vero jungitur: non eſt enim bonum, niſi verum eſt. At quod invitat ad ſe, et allicit facie, veriſimile

t *per ſequeſtrum*] non tantum promittat, ſed et deponat apud alium fidei cauſſa. *Id.*

u *nundinas*] vetus eſt vitae cum nundinis comparatio, ubi alii ementes, alii vendentes.

v *anniverſarios*] tribunatus, praeturas, conſulatus. *Lipſ.*

x *perpetuas*] regna, principatus. *Idem.*

y *privatam facere fortunam*] exuere eam potentia ſua et in ordinem redigere.

mile eſt: ſubrepit, ſollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum eſt, quod appetitionem ſui movet, vel quod impetum animi tendentis ad ſe movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quae petuntur petentium malo. Melius illi qui ſic finierunt: Bonum eſt, quod ad ſe impetum animi ſecundum naturam movet: et ita demum petendum eſt, cum coepit eſſe expetendum. Jam et heneſtum eſt: hoc enim perfecte eſt petendum. Locus ipſe me admonet, ut, quid interſit inter bonum honeſtumque, dicam. Aliquid inter ſe habent mixtum, et inſeparabile: nec poteſt bonum eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt: et honeſtum utique bonum eſt. Quid ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectum bonum, quo beata vita completur, cujus contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale eſt. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, jurisdictio. Haec cum honeſte adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, et ex dubio in bonum tranſeunt. Bonum ſocietate honeſti fit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonum eſt, malum eſſe potuit: quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit: Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt, quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam. Quod bonum eſt, et ſecundum naturam eſt: non protinus quod ſecundum naturam eſt, et bonum eſt. Multa quidem naturae conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim ſunt, et contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: cum bonum eſſe coepit, non exiguum eſt. Unde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſecundum naturam eſſe: haec ejus proprietas eſt. Fateris et alia ſecundum naturam quidem eſſe; ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cum haec non ſint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique praecipuum illud commune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc novum eſt, quaedam creſcendo mutari. Infans fuit, factus eſt pubes: alia ejus proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in majus exeunt, ſed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod majus fit. Utrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, et magnum, ſapore non differt. Diverſa ponis exempla. in iſtis enim eadem qualitas eſt:

 quam-

quamvis augeantur, manent. Quaedam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quaedam post multa incrementa, ultima demum vertit adjectio, et novam illis, aliamque, quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Unus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, et interventu suo vinxit. Summa adjectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quaedam processu priorem exuunt formam, et in novam transeunt. Ubi animus aliquid diu protulit, et magnitudinem ejus sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo quod vix et aegre movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, et bonum fecit.

EPISTOLA CXIX.

Divitias a nobis peti posse, et accipi, nil supervacuum petendo. Finem omnium rerum spectandum, qui Naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quaerit. Ostendit deinde divites vulgo, omnes pauperes esse. Pulchra, et (Deus bone!) vera sunt.

Quoties aliquid inveni, non exspecto donec dicas, In commune: [z] ipse mihi dico. Quid sit quod invenerim, quaeris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te divitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum jactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illum: [a] a te mutuum sumes. Quantulumcumque est, satis erit, si quidquid deerit, id a nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem; non torqueberis. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quidquid naturam excedit,

z *In commune*] quasi dicas: et mihi pars esto. Sic Graeci eodem sensu si aliquid in via quis invenisset ajebant Κοινὸς Ἑρμῆς· Sic Phaedr. fab. 87. *Eia* inquit *in commune* quodcunque est tueri. *Gronovius.*

a *Catonianum illum*] sc. creditorem. Nam Cato dixit: *quod tibi deest a te ipso mutuum sume.* vid. L. 5. de Benef. C. 7. *Gronov.*

dit, ſcias precarium eſſe, non neceſſarium. Eſurio: edendum eſt. utrum hic panis ſit plebejus, an ſiligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, ſed impleri. Sitio. utrum haec aqua ſit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive cluſero, [b] ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum jubet, ſitim exſtingui. Utrum ſit aureum poculum, an cryſtallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum ſpecta, et ſupervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque tendatur manus: ipſa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit eſuriens. Quid ſit ergo, quod me delectaverit, quaeris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens, divitiarum naturalium eſt quaeſitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid eſt illud in commune? [c] jam ego paraveram fiſcos: circumſpiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum [d] agitarem, quas accerſerem merces. Decipere eſt iſtud, docere paupertatem, cum divitias promiſeris. Ita tu pauperem judicas, cui nihil deeſt? Suo, inquis, et patientiae ſuae beneficio, non fortunae. Ideo ergo illum non judicas divitem, quia divitiae ejus deſinere non poſſunt? Utrum malis habere multum, an ſatis? qui multum habet, plus cupit; quod eſt argumentum, nondum illum ſatis habere: qui ſatis habet, conſecutus eſt, quod nunquam diviti contingit, finem. An has ideo non putas eſſe divitias, quia propter illas nemo proſcriptus eſt? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutae ſunt? quia in pace otioſae? quia nec habere illas periculoſum eſt, nec operoſum diſponere? An parum habet, qui tantum non alget, non eſurit, non ſitit? plus Jupiter non habet. Nunquam parum eſt, quod ſatis eſt: nunquam multum eſt, quod ſatis non eſt. Poſt Darium et Indos pauper eſt Alexander Macedo: quaerit quod ſuum faciat, ſcrutatur maria ignota, in Oceanum claſſes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi clauſtra perrumpit. Quod naturae ſatis eſt, homini non eſt. Inventus eſt qui concupiſceret aliquid poſt omnia. Tanta eſt caecitas mentium, et tanta initiorum ſuorum uni-

 cuique,

b *cluſero*] nam vas ipſum circumdari nive poteſt, ut frigus capiat, nivis ipſius et vitii ex parte liquore. *Lipſ.*

c *in commune*] ſcilicet ſupra dixerat Seneca ſub initium Epiſtolae ſe aliquid inveniſſe *in commune.*

d *quod publicum*] nam vectigalium redemptoris prompta ſaepe ad opes via. *Lipſ.*

cuique, cum processit, oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem [e] tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: imo contra, nulli non majorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit hujus rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina cum Crasso Licinioque [f] numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, et quidquid habet, et quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. [g] At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. At excaecant populum, et in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque ejus illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos et populo et fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E contrario dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Divitiae illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quaeris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, [h] et levibus, [i] afferatur cibus? nihil praeter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia praeter
Pavonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tormenta sunt.

quaerit

e *per suum rediturus orbem*] nam alienis et novis imperiis semper inhians, tristis est quod per suum redeat.

f *Crasso Licinioque*] uterque valde dives De Crasso notum. De Licinio ex Dione L. 54. Juven. Sat. I. et aliis constat.

g *si tibi, potest esse*] si tibi credas, h. e. quod ipse fateris saltem potest esse pauper.

h *quam paribus ministeriis*] aetate scilicet et colore. Sic de brevit. vit. C. 12. et alibi in his Epistolis. *Lips.*

i *levibus*] glabris ut alibi vocat, et sine pilis.

quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te judicas. quam crinitus puer, [k] et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore qui nobis vivendi jura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, et in promptu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Utamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: et cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPISTOLA CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? observatione, et collatione: natura etiam ducente. Venit et ex contrario: id est, vitii detestatione. Describit Sapientem, et vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique unum semper, et sibi constantem.

Epistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in una constitit, et hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit. Haec duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa. [l] Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod utile est. itaque hoc et divitiis, et equo, et vino, et calceo nomen imponunt: tanta sit apud illos boni vilitas, et adeo usque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tanquam pie curatam patris senectutem, adjutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Supervacuum judico adjicere, quid inter ista discriminis sit, cum saepe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis et male uti potest. Vides autem, divitiis,

k *quam crinitus puer*] quia poculis, muliebri plerumque habitu erant, capillitio longo et fluente. *Lips.*

l *apud nos tantum divisa*] quomodo et quatenus in Ep. 118: circa medium copiose.

divitiis, nobilitate, viribus, quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo defideras dici: Quomodo ad nos prima boni honeftique notitia pervenerit. Hoc nos docere natura non potuit: femina nobis fcientiae dedit, fcientiam non dedit. Quidam ajunt nos in notitiam incidiffe: quod eft incredibile, virtutis alicui fpeciem cafu occurriffe. Nobis videtur obfervatio collegiffe, et rerum faepe factarum inter fe collatio, per analogiam noftro intellectu et honeftum et bonum judicante. Hoc verbum cum latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem fuam redigendum. Utar ergo illo non tamquam recepto, fed tamquam ufitato. Quae fit haec analogia, dicam. Noveramus corporis fanitatem: ex hac cogitavimus effe aliquam et animi. noveramus corporis vires: his collegimus effe et animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obftupefecerant: haec coepimus tamquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quae fpecies alicujus confpicui facti fulgorque celabat: haec diffimulavimus. Natura jubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo fpeciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, majusque regno judicavit, regias opes poffe contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum fe regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret infidias. Ejusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati fumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promiffa flexiffent, boni exempli tenacem: quod difficillimum eft, in bello innocentem: qui aliquod effe crederet etiam in hofte nefas: qui in fumma paupertate, quam fibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo, Pyrrhe, et gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non poffe corrumpi. Horatius Cocles folus implevit pontis anguftias, adimique a tergo fibi reditum, dummodo iter hofti auferretur, juffit: et tam diu reftitit prementibus, donec revulfa ingenti ruina tigna fonuerunt. Poftquam refpexit, et extra periculum effe patriam periculo fuo fenfit: Veniat, fi quis vult, inquit, fic euntem fequi: deditque fe in praeceps: et non minus folicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut falvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam fi ponte veniffet. Haec et hujusmodi facta imaginem nobis oftendere virtutis. Adjiciam quod mirum fortaffe videatur: mala interdum fpeciem honefti obtulerunt, et optimum ex

contrario

contrario nituit. Sunt enim, ut ſcis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac turpibus recti ſimilitudo eſt. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum interſit, utrum quis dare ſciat, an ſervare neſciat. Multi inquam, ſunt, Lucili, qui non donant, ſed projiciunt. non voco ego liberalem, pecuniae ſuae iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec nos ſimilitudo coëgit attendere, et diſtinguere ſpecie quidem vicina, re autem plurimum inter ſe diſſidentia. Dum obſervamus eos, quos inſignes egregium opus fecerat, coepimus annotare, quis rem aliquam generoſo animo feciſſet, et magno impetu, ſed ſemel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animoſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contempſimus virum. Alium vidimus adverſus amicos benignum, adverſus inimicos temperatum, et publica et privata ſancte ac religioſe adminiſtrantem: non deeſſe ei, et in his quae toleranda erant, patientiam, et in his quae agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum eſſet, plena manu dantem. ubi laborandum, pertinacem et obnoxium, [m] et laſſitudinem corporis animo ſublevantem. Praeterea idem erat ſemper, et in omni actu par ſibi, jam non conſilio bonus, ſed more eo perductus, [n] ut non tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte facere non poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem: hanc in partes diviſimus. Oportebat cupiditates refraenari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda diſtribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, juſtitiam, et ſuum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Oſtendit illam nobis ordo ejus, et decor, et conſtantia, et omnium inter ſe actionum concordia, et magnitudo ſuper omnia efferens ſeſe. Hinc intellecta eſt illa beata vita, ſecundo defluens curſu, arbitrii ſui tota. Quomodo ergo hoc ipſum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunae maledixit: nunquam accidentia triſtis excepit; civem eſſe ſe univerſi et militem credens, labores velut imperatos ſubiit. Quidquid inciderat, non tamquam malum aſpernatus eſt, et in ſe caſu delatum, ſed quaſi delegatum ſibi. Hoc qualecumque eſt, inquit, meum eſt: aſperum eſt, durum eſt: in ipſo navemus operam. Neceſſario itaque magnus apparuit, qui nunquam

 malis

m *obnoxium*] obnoxius eſt, qui laborem ſubit ſuſcipitque, et ſe dat. *Lipſ.*

n *more eo perductus*] cui in habitum ſcientia iverat. *Lipſ.*

malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est,' fecit multis intellectum sui, [o] et non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, cum esset placidus et lenis, et humanis divinisque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars [p] et in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, et scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, et quidem breve hospitium: quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si haec in quibus versatur, humilia judicat, et angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc dejectio, [q] nunc destillatio: [r] aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, et expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus aeterna proponimus, et in quantum potest aetas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, imo morientibus. quotidie enim propius ab ultimo stamus, et illo unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens nostra sit! Hoc quod futurum dico, cum maxime sit, [s] et pars ejus magna jam facta est. nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: cum tantumdem in mortem singuli [t] conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo defecimus, sed ille profitetur. [u] Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis.

Carpit

o *fecit multis intellectum sui*] multis virtute sua innotuit.

p *ex qua pars*] Stoicorum opinio animos nostros ex illo divino delibatos esse. *Lips.*

q *dejectio*] dejectio alvi, quae et *dejectio* simpliciter dicitur Celso in praef. et L. 4. C. 14.

r *destillatio*] quae narium est, catarrhum vulgo vocant.

s *cum maxime sit*] quotidie enim morimur, h. e. ad mortem tendimus.

t *singuli*] dies nimirum singuli vitae aliquid detrahunt.

u *profitetur*] in illo apparet lassitudo.

Carpit [v] nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conſcius ſibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſte ſe atque induſtrie gerat: ceterum nihil horum quae circa ipſum ſunt, ſuum judicat, ſed ut commodatis utitur, peregrinus et properans. Cum aliquem hujus viderimus conſtantiae, quidni ſubiret nos ſpecies non uſitatae indolis? utique ſi hanc, [x] ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat. Qualitatis verae tenor permanet, falſa non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones ſunt: et modo parum illis ſeverus eſt Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vili Tubero: modo Licinium divitiis, Apicium coenis, Maecenatem deliciis provocant. Maximum indicium eſt malae mentis, fluctuatio, et inter ſimulationem virtutum, amoremque vitiorum, aſſidua jactatio.

— — — habebat ſaepe ducentos,
Saepe decem ſervos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo ſit mihi menſa tripes, et
Concha ſalis puri, et toga quae defendere frigus,
Quamvis craſſa, queat. decies centena dediſſes
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes iſti tales ſunt, qualem hunc deſcribit Horatius: numquam eumdem, nec ſimilem quidem ſibi. adeo in diverſum aberrat. Multos dixi: prope eſt ut omnes ſint. Nemo non quotidie et conſilium mutat, et votum. modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult; modo id agit, ne quis ſit officioſior ſervus: modo dilatat ſe usque ad invidiam; modo ſubſidit, et contrahitur infra humilitatem vere jacentium: nunc pecuniam ſpargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, et (quo turpius nihil judico) impar ſibi eſt. Magnam rem puta, unum hominem agere. [y] Praeter ſapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes ſumus. Modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. Mutamus ſubinde perſonam, et contrariam ei ſumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualem inſtitueris praeſtare te, talem usque ad

 exitum

v *Carpit etc.*] paullatim mors ad ſe ducit, non impetu rapit. *Lipſ.*

x *Utique ſi hanc etc.*] iſta ita reſtituit *Gronov. Utique ſi hanc, ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat aequalitas. Veri tenor permanet, falſa non durant*, ubi obſervandum *ſi* redundare ornatus cauſſa, ut alibi ſaepe.

y *unum hominem agere*] facere ut ſemper ſis idem.

exitum ferves. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

EPISTOLA CXXI.

Aliquid pro argutiis praetendit: tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suae sensus? id est, sponte et natura eant, quo debent et sunt facta. Dicit esse, et exemplis rationibusque varie docet.

Litigabis, ego video: cum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium et Archidemum. [z] Hi judicium accipient, [a] deinde dicam. Non quidquid morale est, bonos mores facit. [b] Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam naturam eorum et originem scrutantur. Cum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me judicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inveneris? nisi naturam ejus inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute: doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: unam illi syllabam [c] facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, et virtutes exhortabor, [d] et vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me judicet, non desistam persequi nequitiam, et affectus efferatissimos inhibere, et voluptates ituras in dolorem compescere, et votis obstrepere. Quidni? cum maxima malorum optaverimus, et ex gratulatione natum

z *Posidonium et Archidemum*] uterque inter Stoicos celebris fuit.

a *judicium accipient*] litem tecum contestabuntur. *Lips.*

b *Non quidquid morale est, bonos mores facit*] interrogative efferri vult Lipsius. Nam ex sequentibus hoc velle dicas: Moralia etiam esse, quae si non aperte et statim flexu vel subsidio aliquo ducunt ad bonos mores. Mihi tamen fateor aliter videri.

c *unam illi syllabam*] ut fiat infelicitas. *Lips.*

d *virtutes exhortabor*] non infrequens dicendi genus. Sic Justin. XIV, 1. *bellum omnes hortari* dicit.

tum ſit quidquid obloquimur.[e] Interim permitte mihi ea quae paullo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an eſſet omnibus animalibus conſtitutionis[f] ſuae ſenſus? Senſum autem eſſe, ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium ſuarum agilitas eſt. Artifex inſtrumenta ſua tractat ex facili: rector navis ſcit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam ſimilitudinem multos variosque ante ſe poſuit, celerrime denotat, et inter ceram[g] opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem uſum ſui mobile. Mirari ſolemus ſcenae peritos, quod in omnem ſignificationem rerum et effectuum parata illorum eſt manus, et verborum velocitatem geſtus aſſequitur. Quod illis ars praeſtat, his natura. Nemo aegre molitur artus ſuos, nemo in uſu ſui haeſit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac ſcientia prodeunt, inſtituta naſcuntur. Ideo, inquit, partes ſuas animalia apte movebunt: quia ſi aliter moverint, dolorem ſenſura ſunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet: quod eſt falſum. Tarda enim ſunt, quae neceſſitate impelluntur. Agilitas, ſpontaneus motus eſt. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui ſtare meditatur, et ferre ſe auſſueſcit, ſimul tentare vires ſuas coepit, cadit: et cum fletu toties reſurgit, donec ſe per dolorem ad id quod natura poſcit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inverſa tamdiu ſe torquent, ac pedes exſerunt, et obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum ſentit ſupinata teſtudo. inquieta eſt tamen deſiderio naturalis ſtatus: nec ante deſinit niti, quatere ſe, quam in pedes conſtitit. Ergo omnibus conſtitutionis ſuae ſenſus eſt, et inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum majus indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullum animal ad uſum ſui rude eſt. Conſtitutio eſt, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo ſe habens erga corpus. Hoc tam perplexum et ſubtile, et vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia

e *ex gratulatione natum ſit quidquid obloquimur*] ex apparentibus bonis quae indepti gratulationes accepimus, ſed quae mala re vera erant, natum quicquid aegre ferimus.

f *conſtitutionis*] Stoica vox, ſtatum et conditionem diceres, Gr. *σύςασις*. Diogenes in Chryſippo: *οἰκεῖον εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὐτοῦ σύςασιν καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν.*

g *ceram*] ceris coloratis veteres pingebant.

malia dialectica nafci oporteret, ut iftam finitionem magnae parti hominum togatorum [h] obfcuram intelligant. Verum erat quod opponis, fi ego ab animalibus conftitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipfa conftitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid fit conftitutio, non novit: conftitutionem fuam novit: et quid fit animal nefcit, animal effe fe fentit. Praeterea ipfam conftitutionem fuam craffe intelligit, et fummatim, et obfcure. Nos quoque animum habere nos fcimus: quid fit animus, ubi fit, qualis fit, et unde, nefcimus. Qualis ad nos pervenit animi noftri fenfus, quamvis naturam ejus ignoremus, ac fedem, talis ad omnia animalia conftitutionis fuae fenfus. Neceffe eft enim id fentiant, per quod alia quoque fentiunt: neceffe eft fenfum ejus habeant, cui parent, a quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit, effe aliquid, quod impetus fuos moveat: quid fit illud, ignorat. et conatum fibi effe fcit: quid fit, aut unde fit, nefcit. Sicut infantibus, fic quoque animalibus, principalis partis fuae fenfus eft non fatis dilucidus, non expreffus. Dicitis, inquit, omne animal primum conftitutioni fuae conciliari: hominis autem conftitutionem rationalem effe: et ideo conciliari hominem fibi, non tamquam animali, fed tamquam rationali. Ea enim parte fibi carus eft homo, qua homo eft. Quomodo ergo infans conciliari conftitutioni rationali poteft, cum rationalis nondum fit? Unicuique aetati fua conftitutio eft: alia infanti, alia puero, alia feni. Omnes enim conftitutioni conciliantur, in qua funt. Infans fine dentibus eft: huic conftitutioni fuae conciliatur. enati funt dentes: huic conftitutioni conciliatur. Nam et illa herba, quae in fegetem frugemque ventura eft, alienam conftitutionem habet tenera, et vix eminens fulco: aliam cum convaluit, et molli quidem culmo, fed qui ferat onus fuum, conftitit: aliam cum flavefcit, et ad aream fpectat, [i] et fpica ejus induruit: in quamcunque conftitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia eft aetas infantis, pueri, adolefcentis, fenis: ego tamen idem fum, qui et infans fui, et puer, et adolefcens. Sic quamvis alia atque alia cuique conftitutio fit, conciliatio conftitutionis fuae eadem eft. Non enim puerum mihi aut juvenem, aut fenem, fed me natura commendat. Ergo infans ei conftitutioni fuae conciliatur, quae tunc infanti eft, non quae futura juveni eft. Neque enim, fi aliquid illi majus, in quo

h *togatorum*] h. e. primorum civium, *tunicata* enim pleps.

i *ad aream fpectat*] triturae caufa eo deferendum.

quo tranſeat, reſtat; non hoc quoque in quo naſcitur, ſecundum naturam eſt. Primum ſibi ipſi conciliatur animal: debet enim aliquid eſſe, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia eſt mei cura. Haec animalibus ineſt cunctis: nec inſeritur, ſed innaſcitur. Producit foetus ſuos natura, non abjicit: et quia tutela certiſſima ex proximo eſt, ſibi quisque commiſſus eſt. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo effuſa, quid ſit infeſtum ipſis, protinus norunt, et mortifera devitant: umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia [k] avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit ſine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut ſalutaris aut mortiferae rei poteſt? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Eſſe autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, ſi intellexerint, faciant. Quid eſt quare pavonem, quare anſerem gallina non refugiat, cum tanto minorem, et ne notum quidem ſibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis ineſſe ſcientiam nocituri, non experimento collectam. nam antequam poſſint experiri, cavent. Deinde, ne hoc caſu exiſtimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviſcuntur hujus tutelae et diligentiae. aequalis eſt illis a pernicioſo fuga. Praeterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non uſu illa ad hoc pervenire, ſed naturali amore ſalutis ſuae. Et tardum eſt et varium, quod uſus docet: quidquid natura tradit, et aequale eſt omnibus, et ſtatim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal pernicioſa intelligere conetur. Sentit ſe carne conſtare: itaque ſentit, quid ſit, quo ſecari caro, quo uri, quo obteri poſſit. Quae ſunt animalia armata ad nocendum, horum ſpeciem trahit inimicam et hoſtilem. Inter ſe iſta conjuncta ſunt. Simul enim conciliatur ſaluti ſuae quidque: et quae juvant, illa petit; laeſura formidat. Naturales a contrariis aſpernationes ſunt. ſine ulla cogitatione, ſine conſilio fit, quidquid natura praecipit. Non vides, quanta ſubtilitas ſit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis ſit illa araneae textura? quanti operis ſit, fila diſponere? alia in

k *obnoxia*] illa animalia quae obnoxia ſunt rapacitati aliorum, umbram quoque illorum transvolantium fugiunt.

in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. Incertum est et inaequale, quidquid ars tradit: ex aequo venit, quod natura distribuit. Haec nihil magis, quam tutelam sui, et ejus peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, et discere et vivere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione et caritate sui. Non poterant salva esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, [1] ne negligentiam quidem. Tacitis quoque et brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendum solertia est. Videbis quae aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPISTOLA CXXII.

Ingenium luxuriae, adversa moribus facere. Aliter coenare, bibere, dormire, surgere: et tales aliquot Antipodas facete describit.

Detrimentum jam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum exspectat, ut luce prima exeat. [m] Turpis, qui alto sole semisomnis jacet, cujus vigilia medio die incipit: et adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque pervertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graves crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) sedibus nostris subditos e contrario posuit.

Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem umquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, qui nesciunt

1 *vilitatem sui*] ut vile se habeat.

m *ut luce prima exeat*] salutatores, qui officiosi dicebantur, prima luce exibant. Sensus horum verborum est: Dies quidem minuit et tardior lux est: tamen vel sic satis longus, si quis cum luce surgat, sed melioris officii causa, quam ut salutatum alius eat. *Lips.*

nefciunt quando? et hi mortem timent, in quam fe vivi condiderunt: tam infaufti ominis, quam nocturnae aves funt? Licet in vino unguentoque tenebras fuas exigant, licet epulis, et in multa quidem fercula difcretis, totum perverfae vigiliae tempus educant: non convivantur, fed jufta fibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus eft. Extendamus vitam: hujus [n] et officium, et argumentum, actus eft. circumfcribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. Aves, quae conviviis comparantur, ut immotae facile pinguefcant, in obfcuro continentur: ita fine ulla exercitatione jacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et fuper membra iners fagina fuccrefcit. Ita iftorum corpora, qui fe tenebris dicaverunt, foeda vifuntur. Quippe fufpectior illis, quam morbo pallentibus, color eft: languidi, et evanidi albent, et in vivis caro morticina eft. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo eft? ille in fe ftupet, ille caligat, invidet caecis. Quis unquam oculos tenebrarum caufa habuit? Interrogas, quomodo haec animo pravitas fiat, averfandi diem, et totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deferunt. hoc eft luxuriae propofitum, gaudere perverfis: nec tantum difcedere a recto, fed quam longiffime abire, deinde etiam e contrario ftare. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui jejuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii tranfeunt? Atqui frequens hoc adolefcentium vitium eft, qui vires excolunt, ut in ipfo pene balnei limine, inter nudos bibant, imo potent: et fudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, fubinde deftringant. [o] Poft prandium aut coenam bibere, vulgare eft: hoc patresfamiliae ruftici faciunt, et vere voluptatis ignari: Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa ebrietas juvat, quae in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis veftem? [p] Non vivunt contra naturam,

n *hujus*] fcilicet vitae officium et argumentum eft actus, agendo enim et vivere nos conftat, et viventium officium facimus.

o *fubinde deftringant*] ad ftrigiles adfpectum, quibus fordes et fudorem defricabant, et linteis deinde tergebant. Graecis eft ἀποξύεσθαι. *Lipf.*

p *commutant cum feminis veftem*] qui ad mollitiem et luxum in coenis utuntur vefte muliebri. Lipfius tamen mavult legi *communicant*, ut fenfus fit, qui Sericis Coisque utuntur veftibus ut feminae.

turam, qui exſpectant, [q] ut pueritia ſplendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miſerius poteſt? numquam vir erit, ut diu virum pati poſſit? et cum illum contumeliae ſexus eripuiſſe debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hieme concupiſcunt roſam? fomentoque aquarum calentium, et, calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam, qui pomaria in ſummis turribus ſerunt? quorum ſilvae in tectis domorum ac faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe [r] cacumina egiſſent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare jaciunt: [s] nec delicate natare ipſi ſibi videntur, niſi calentia ſtagna fluctu ac tempeſtate feriantur? Cum inſtituerunt omnia contra naturae conſuetudinem velle, noviſſime in totum ab ila deſciſcunt. Lucet: ſomni tempus eſt. quies eſt: nunc exerceamur, nunc geſtemur, nunc prandeamus. Jam lux propius accedit: tempus eſt coenae. Non oportet id facere, quod populus: res ſordida eſt, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Iſti vero mihi defunctorum loco ſunt. quantulum enim a funere abſunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt? [t] Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos et Atilium Butam praetorium, cui poſt patrimonium ingens conſumptum, Tiberius pauperpatem confitenti: Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Julius carmen, tolerabilis poëta, et amicitia Tiberii notus, et frigore. [u] Ortus et occaſus [v] libentiſſime inſerebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitaſſe, et negaret accedendum ad recitationes ejus, Natta Pinarius ait: Numquid liberalius poſſum agere? Paratus ſum illum audire ab ortu ad occaſum. [x] Cum hos verſus recitaſſet:

Incipit

q *qui exſpectant*] quidam *ſpectant*, alii *expetunt* malunt. utrumque non obſcuro ſenſu, nimirum intelligit divites qui glabros ſuos ultra aetatem retinebant, eosque pueros videri volebant, cum jam non eſſent.

r *improbe*] quo ſi cacumina egiſſent monſtrum haberent, et a natura recederent.

s *in mare jaciunt*] quod Bajis aut illo tractu fiebat crebro. *Lipſ.*

t *ad faces et cereos vivunt*] ad quos funera ſolebant efferri.

u *et frigore*] quem faſtidivit poſtea Tiberius, ut antea amaverat.

v *Ortus et occaſus*] in carminibus ſuis orientis et occidentis diei ſaepe meminerat.

x *ab ortu ad occaſum*] aequivoce dictum, quod et notare poteſt Pinarium eum audire velle per diem totum, et audire velle donec abſolverit recitando verſus, quibus ab ortu ad occaſum usque procedebat.

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, jam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, et molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

Jam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Jam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicit? jam nox est: ibo, et Butam salutabo. Nihil erat notius hac ejus vita in contrarium circumacta: [y] quam ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere jucundius, sed quia nihil juvat obvium, [z] et gravis malae conscientiae lux est: et omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Praeterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt. nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter istos nomen invenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum sonos: [a] quaero, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quaero, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quaero circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? [b] velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quaero quid sit? Dicitur mulsum et alicam [c] poposcisse, a balneo exisse.

y *hac ejus vita in contrarium circumacta*] nimirum dies ipsi nox erat et vice versa, quo spectant quae ante allegata fuere Vari scommata.

z *nihil juvat obvium*] nihil delectat quod a receptis moribus non recedat.

a *flagellorum sonos*] nimirum diurna ante balneum videntur accepisse, et tum servi saepe vapulabant. *Lips.*

b *sonus rotarum*] palam de essedo, in quo gestandus erat. *Id.*

c *mulsum et alicam*] haec promulsis erat, et sumebatur sub ipsam coenam.

exisse. Excedebat, inquit, coena ejus diem? minime. valde enim frugaliter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam avarum, et sordidum: Vos, inquit, illum et lychnobium [d] dicetis. Non debes admirari, si tantas invenis vitiorum proprietates: varia sunt, et innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est; multiplex pravi, et quantumvis novas declinationes capit. Idem moribus evenit. naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, et omnibus et inter se dissident. Causa tamen praecipua mihi videtur hujus morbi, vitae communis fastidium. Quomodo cultu se a ceteris distinguunt, quomodo elegantia coenarum, munditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. [e] Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia et expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Tenuem aut vilem victum decreto animi, et fame, bonum optandumque fieri. Hoc usurpandum etiam divitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo et alieni mores, ne abducant. Sperne et judicia aut voces alienas.

Itinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. [f] Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam

coenam. alica autem optimi tritici pollen erat et flos ipse. *Id.*

d *lychnobium*] qui ad lucernam vivit. simul allusum ad *lychnobium* quod *cupediarium*] notat.

e *quibus peccandi praemium infamia est*] qui hoc ipsum pro praemio habent, quod sua peccata in ore hominum sint.

f *adstruas*] augeas, et indignatione dignum reddas.

edam quam aut bonum panem habere coepero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et instructis a diis optantem [g] prohibent et occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsi acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit: haec qualiscumque coena aditiali [h] jucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumsi subitum: hoc enim est simplicius et verius. nam ubi se praeparavit, et indixit sibi patientiam, non aeque apparet, quantum habeat verae firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, et cogitavit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse coeperunt. Utebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosque sunt? Inter caussas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: et recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes jam sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. turpe est, nullos esse, qui occurrentes via dejiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. Omnes jam mulos habent, qui crystallina et murrhina, et caelata magnorum artificum manu portent. turpe est, videri eas te habere sarcinas, quae tuto concuti possint. Omnium paedagogia oblita [i] facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cujus sana facies medicamentum desideret. Horum

g *a diis optantem*] morbus apertus, medela non facilis. *Lips.* legit *a diis optatis.*

h *aditiali*] de qua super Ep. 95. E libris tamen magis est ut legas *diali* et capias Jovis epulum in Capitolio.

i *oblita*] succo aut offa, aut alio contra solem medicamento, ne tenera cutis laedatur. *Lips.*

rum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia tradunt, et alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent: [k] sunt quidam qui vitia gestant. [l] Horum sermo multum nocet. nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, et prava laudantium sermo, diutius haeret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur et durat, et ex intervallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis vocibus, et quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec pervenitur verba: Virtus et philosophia, et justitia, verborum inanium crepitus est. Una felicitas est, bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio. hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, et irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod juvat sapere, et aetati non semper voluptates decerpturae, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid juvat frugalitate ultro mortem praecurrere, et quidquid illa ablatura est, jam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam. quotidie sobrius prodis: sic coenas tamquam ephemeridem [m] patri approbaturus. Non est istud vivere, sed alienae vitae interesse. Quanta dementia est, heredis sui res procurare, et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes et superciliosos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris: [n] nec dubitaveris, bonam vitam, quam opinionem bonam, malle. Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Ulysses nisi alligatus, [o] praetervehi noluit. Idem possunt: abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a virtutibus, et in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, et eo se perducere, ut

ea

k *qui verba gestarent*] de calumniatoribus, susurronibus vel delatoribus accipit. *Lips.*

l *gestant*] circumferunt, in alios transferenda.

m *ephemeridem*] diarium, rationes complexum.

n *assis ne feceris*] videtur alludere ad illud Catulli:

Vivamus mea Lesbia atque amemus,
Rumoresque senum severiorum,
Omnes unius aestimemus assis.

o *alligatus*] pro ligatus, aures scilicet, quas ligando obstruxerat.

ea demum ſint tibi jucunda, quae honeſta? Quod aſſequi poterimus, ſi fecerimus [p] duo eſſe genera rerum, quae nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda et arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus adſtrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, et ab invitantibus recedamus, adverſus petentia [q] concitemur. Non vides, quam diverſus ſit aſcendentium habitus, et deſcendentium? qui per pronum eunt, reſupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam ſi deſcendas, pondus ſuum in priorem partem dare: ſi aſcendas, retro abducere, cum vitio, [r] Lucili, conſentire eſt. In voluptates deſcenditur: in res aſperas et duras, ſubeundum eſt. hic impellamus corpora, illic refraenemus. Hoc nunc me exiſtimas dicere, eos tantum pernicioſos eſſe auribus noſtris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per ſe formidabilis rei incutiunt? Illos quoque nocere nobis exiſtimo, qui nos ſub ſpecie Stoicae ſectae hortantur ad vitia. Hoc enim jactant: ſolum ſapientem et doctum, [s] eſſe amatorem. ſolus apte [t] ad hanc artem, aeque combibendi et convivandi, ſapiens eſt peritiſſimus. Quaeramus, ad quam usque aetatem juvenes amandi ſint. Haec Graecae conſuetudini data ſint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo eſt caſu bonus: diſcenda virtus eſt. Voluptas humilis res et puſilla eſt, et in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima et contemptiſſima advolant. Gloria vanum et volatile quiddam eſt, auraque mobilius. Paupertas nulli malum eſt, niſi repugnanti. Mors malum non eſt: quid quereris? ſola jus aequum eſt generis humani. Superſtitio error inſanus eſt: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim intereſt, utrum deos neges, an infames? Haec diſcenda, imo ediſcenda ſunt. non debet excuſationes vitio philoſophia ſuggerere. Nullam habet ſpem ſalutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

p *fecerimus*] eſt hic idem *facere* quod fingere docendi cauſſa, conſtituere, proponere, ut apud Cic. de Nat. Deor. *Plato facit mundum aedificari a Deo etc. Gronov.*

q *petentia*] quae nos *petunt*, ut irretiant alliciunt.

r *cum vitio*] *praecipitio* legit *Gronov.*

s *doctum*] *doctus* Stoicorum lingua idem qui ſapiens.

t *apte aeque* legit *Lipſ.* et inſequens *aeque* tollit.

EPISTOLA CXXIV.

Contra Epicureos, in Ratione, non Senſu, Bonum eſſe. Itaque infantes nondum ejus capaces: neque plenum eſt, niſi ubi plena Ratio. Quomodo intelligam in me eſſe? ſi extra me nihil quaeram.

Poſſum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoſcere curas.

Non refugis autem, nec ulla te ſubtilitas abigit. Non eſt elegantiae tuae, tantum magna ſectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, et tnnc tantum offenderis, ubi ſumma ſubtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, utrum ſenſu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adjunctum eſt, in mutis animalibus et infantibus non eſſe. Quicumque voluptatem in ſummo ponunt; ſenſibile judicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono ſenſus judicarent, nullam voluptatem rejiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes ſubiremus: nullus enim non offendit ſenſum. Praeterea, non eſſent digni reprehenſione, quibus nimium voluptas placet, quibusque ſummus eſt doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini addictos: et contemnimus illos qui nihil viriliter auſuri ſunt doloris metu. Quid autem peccant, ſi ſenſibus, id eſt, judicibus boni ac mali, parent? his enim tradidiſtis appetitionis et fugae arbitrium. Sed videlicet ratio iſti rei praepoſita eſt, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honeſto, ſic et de bono maloque conſtitui. Nam apud iſtos viliſſimae parti datur de meliore ſententia, ut de bono pronuntiet ſenſus, obtuſa res et hebes, et in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid ſi quis velit non oculis, ſed tactu minuta diſcernere? ſubtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, et intentior daretur, bonum malumque dignoſcere. Vides in quanta ignorantia veritatis verſetur, et quam humi ſublimia ac divina projecerit, apud quem de ſummo bono maloque judicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis ſcientia atque ars aliquid debet habere manifeſtum, ſenſu comprehenſum, ex quo oriatur et creſcat: ſic beata vita fundamentum et initium a manifeſtis ducit, et eo quod ſub ſenſum cadit. Nempe vos a manifeſtis beatam vitam ſui initium capere dicitis. Dicimus beata eſſe, quae ſecundum naturam ſunt: quid autem ſecundum naturam ſit, palam et protinus apparet, ſicut quid ſit integrum. Quid eſt ſecundum naturam?

ram? quod contingit et protinus nato, non dico bonum, ſed initium boni. Tu ſummum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat naſcens, quo conſummatus homo pervenit. Cacumen radicis loco ponis: Si quis diceret illum in materno utero latentem ſexus quoque incerti, tenerum, et imperfectum et informem, jam in aliquo bono eſſe, aperte videretur errare. Atqui quantulum intereſt inter eum qui cum maxime vitam accipit, et illum qui maternorum viſcerum latens onus [u] eſt? Uterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus eſt: et non magis infans adhuc boni capax eſt, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non eſt? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non eſt: nam et huic deeſt. Tunc ad bonum perveniet, cum ad rationem pervenerit. Eſt aliquod irrationale animal: eſt aliquod nondum rationale: eſt rationale, ſed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud ſecum affert. Quid ergo inter iſta, quae retuli, diſtat? Numquam erit bonum in eo quod irrationale eſt: in eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt: in imperfecto jam poteſt eſſe bonum, ſed non eſt. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur: et tantum abeſt ab infantia, quantum a primo ultimum; quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coaleſcente corpuſculo eſt. Quid ni non ſit? non magis quam in ſemine. Ut ſi dicas, aliquod arboris, aut ſati, bonum novimus: hoc non eſt in prima fronde, quae emiſſa cum maxime ſolum rumpit. Eſt aliquod bonum tritici: hoc nondum eſt in herba lactente: nec cum folliculo ſe exſerit ſpica mollis, ſed cum frumentum aeſtas et debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum ſuum niſi conſummata non profert: ita hominis bonum non eſt in homine, niſi cum in illo ratio perfecta eſt. Quod autem hoc ſit bonum, dicam. Liber animus eſt ac rectus, alia ſubjiciens ſibi, ſe nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non ſperet, adoleſcentia improbe ſperet. Bene agitur cum ſenectute, ſi illuc longo ſtudio intentoque pervenit: ubi hoc et bonum, et intelligibile eſt. Dixiſti, inquit, aliquod bonum eſſe arboris, aliquod herbae: poteſt ergo eſſe aliquod et infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus eſt: hoc quod in illis bonum eſt, precario bonum

u *onus*] *humor* legendum eſſe conjicit. *Gronov.*

num dicitur. Quod eſt? inquis. hoc quod ſecundum naturam cujusque eſt. Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo modo poteſt: felicioris meliorisque naturae eſt. Niſi ubi rationi locus eſt, bonum non eſt. Quatuor hae naturae ſunt, arboris, animalis, hominis, et Dei. Haec duo quae irrationalia ſunt, eamdem naturam habent: illa diverſa ſunt, quod alterum immortale: alterum mortale eſt. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei ſcilicet: alterius cura, hominis. Cetera in ſua natura perfecta ſunt, non vere perfecta, a quibus abeſt ratio. Hoc enim demum perfectum eſt, quod ſecundum univerſam naturam [v] perfectum eſt: univerſa autem natura rationalis eſt: cetera poſſunt in ſuo genere perfecta eſſe. In quo non poteſt beata vita eſſe, nec id poteſt quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non eſt quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non eſt. Mutum animal ſenſu comprehendit praeſentia; praeteritorum reminiſcitur, cum id incidit, quo ſenſus admonetur: tamquam equus reminiſcitur viae, cum ad initium ejus admotus eſt. In ſtabulo quidem nulla viae, quamvis ſaepe calcatae, memoria eſt. tertium vero tempus, id eſt futurum ad muta non pertinet. Quomodo ergo poteſt eorum videri perfecta natura, quibus uſus perfecti temporis non eſt? Tempus enim tribus partibus conſtat: praeterito, praeſente, et futuro. Animalibus tantum quod breviſſimum eſt in transcurſu datum, praeſens: praeteriti rara memoria eſt, nec umquam revocatur, niſi praeſentium occurſu. Non poteſt ergo perfectae naturae bonum in perfecta eſſe natura. Aut ſi natura habet, hoc habet, quod habent et ſata. Nec illud nego, ad ea quae videntur ſecundum naturam, magnos eſſe mutis animalibus impetus et concitatos, ſed inordinatos ac turbidos. Numquam autem aut inordinatum eſt bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate et indiſpoſite moventur? Dicerem illa perturbate et indiſpoſite moveri, ſi natura illorum ordinem caperet: nunc moventur ſecundum naturam ſuam. Perturbatum enim id eſt, quod eſſe aliquando et non perturbatum poteſt. Solicitum eſt, quod poteſt eſſe ſecurum. Nulli vitium eſt, niſi cui virtus poteſt eſſe. Mutis animalibus talis ex ſua natura motus eſt. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: ſed

v *ſecundum univerſam naturam*] id eſt communem.

ſed quale? nec bonum abſolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationalibus ſolis contingunt, quibus datum eſt ſcire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo eſt, niſi in quo ratio. Quo nunc pertineat iſta diſputatio, quaeris, et quid animo tuo profutura ſit? Dico, et exercet illum, et acuit, et utique aliquid acturum occupatio honeſta tenet. Prodeſt autem et quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodeſſe tibi poſſum magis, quam ſi tibi bonum tuum oſtendo, ſi te a mutis animalibus ſeparo, ſi cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis et exerces? pecudibus iſtas majores feriſque natura conceſſit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, a multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae ſolent, ſparſeris: in quolibet equo denſior jactabitur juba, horrebit in leonum cervice formoſior. Cum te ad velocitatem paraveris, par lepuſculo non eris. Vis tu relictis in quibus vinci te neceſſe eſt, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc eſt? animus ſcilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, ſuper humana ſe extollens, nihil extra ſe ſui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum eſt? perfecta ratio. Hanc tu ad ſummum finem evoca, in quantum poteſt plurimum creſcere. Tunc beatum eſſe te judica, cum tibi ex te gaudium omne naſcetur. cum in his quae homines eripiunt, optant, cuſtodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, ſed quod velis. Brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum eſſe jam ſentias: Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infeliciſſimos eſſe felices.

L. ANNAEI SENECAE AD LUCILIUM NATURALIUM QUAESTIONUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Praefatur, altiſſimam et animoſiſſimam philoſophiae partem eſſe, quae caeleſtia et Deum contemplatur, ac ſcientia morali potiorem. Eam a meteoris ignitis orditur, deinde ad Coronam, Iridem, et alia apparentia transgreditur. Coronam undique in orbem aperiri, quemadmodum circuli ſolent, cum lapis in lacum aut piſcinam dejicitur. Iridem a ſole colorari, et fieri nube formata in modum concavi ſpeculi et rotundi, cui forma ſit partis e pila ſectae, quod etiam cenſuerat Poſidonius olim. Hic multa de ſpeculis cumulat, et iis quae radiorum reflexione aut refractione videntur. Ab Arcu ad Virgas et Parelia tranſit, deinde ad nocturnos fulgores, chaſmata, ſtellas diſcurrentes, et leviter aliquid de Cometis delibatum. Specula ei memoriam Hoſtii obſcoeniſſimi nebulonis excitaverunt. Inde legitimum uſum ſpeculorum docet et abuſum.

PRAEFATIO.

Quantum inter philoſophiam intereſt, Lucili virorum optime, et ceteras artes: tantum intereſſe exiſtimo in ipſa philoſophia, inter illam partem quae ad homines [a] et hanc quae ad deos [b] ſpectat. Altior eſt haec, et animoſior: multum permiſit ſibi: non fuit oculis contenta. majus eſſe quiddam ſuſpicata eſt, ac pulchrius, quod extra conſpectum natura poſuiſſet. Denique tantum inter duas intereſt, quantum inter Deum et hominem. Altera docet, quid in terris agendum ſit: altera, quid agatur in caelo. Altera errores noſtros diſcutit, et lumen admovet, quo diſcernantur ambigua vitae: altera multo hanc ſupra caliginem in qua volutamur excedit; et e tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quae publica eſt, ſed cum ſecretiora ejus

a *inter illam partem quae ad homines*] i. e. Ethicam.

b *quae ad Deos etc.*] Phyſicam, ad quam etiam *Deum* referunt Stoici, ut videre eſt ap. Lipſ. Phyſiol. ſtoic. L. II. Diſſ. V. Imo Phyſici veteres deos appellabant rerum principia et elementa, unde *φυσιολογία τεθεολογημένη* phyſica eorum dicebatur et ipſi Theologi.

ejus intravi: cum disco, quae universi materia [c] sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, [d] an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, [e] an semel fecerit: pars mundi sit, [f] an mundus: [g] liceat illi hodieque decernere, et ex lege fatorum aliquid derogare; an majestatis deminutio sit, et confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber et potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad haec admitterer, non fuerat nasci. [h] Quid enim erat, cur in numero viventium me positum esse gauderem? An ut cibos et potiones percolarem? [i] ut hoc corpus caussarium [k] ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, et viverem aegri minister? ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inaestimabile bonum, non est vita tanti, ut sudem, ut aestuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana surrexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est in valetudinario. [l] Multum interest inter vires et bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor involutum, nec avaritia, quae quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est, non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac praeparat ad cognitionem caelestium, dignumque

c *universi materia*] primum principium.

d *totus in se intendat*] ut Epicurei docent.

e *faciat quotidie aliquid*] conservando, et providentia sua tuendo, *an semel fecerit*, nullam curam gerens, nihil efficiens in iis quae semel fecit.

f *pars mundi sit*] anima ejus, ut Stoici quidam volebant.

g *an mundus*] quae aliorum ex Stoicis erat sententia.

h *non fuerat nasci*] non fuerat cur nascerer. *Gronov.*

i *percolarem*] eleganter. Nam cibi potusque per ventriculum, mesenterii venas, hepar, et tot corporis anfractus trajiciuntur ceu per colum. *Fromond.*

k *caussarium*] aegrum et affectum, a *militibus caussariis* tractum, qui morbi *caussa* militia absolvebantur. Hinc ipsa quoque aegritudo *caussatio* dicitur ap. Pallad. L. I. Tit. IV. *Fromond.*

l *valetudinario*] loco ubi curatur valetudo. vid. Lib. I. de ira C. XVI. et Ep. 27.

gnumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanae, cum, calcato omni malo, petit altum, et in interiorem naturae sinum venit. Tunc juvat inter sidera ipsa vagantem, divitum pavimenta ridere, et totam cum auro suo terram: non illo tantum, dico, quod egessit, et signandum monetae dedit, sed et illo quod in occulto servat posterorum avaritiae. Nec potest ante contemnere porticus, et lacunaria ebore fulgentia, et tonsiles silvas, [m] et derivata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, et terrarum orbem superne despiciens, angustum, et magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, late squalidum, et aut ustum aut rigentem. sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro et igni dividitur? O quam ridiculi sunt mortalium termini! Ultra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniae modum faciat: Pirenaeus medium inter Gallias et Hispanias jugum extollat: inter Aegyptum et Aethiopias harenarum inculta vastitas jaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne et illae unam aream in multas provincias divident? Cum te in illa vere magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, et quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus effusum, [n] libebit dicere:

It nigrum campis agmen. — — —

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis et nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis utrimque Oceanus incurrit. [o] Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, et expeditus levisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum divinitatis suae, quod illum divina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Secure

m *tonsiles silvas*] recisas ornatus caussa.

n *a lateribus affusum*] Polybius: *equites at latera jumentis adequitant. Fromond.*

o *etiam cum illis utrimque Oceanus incurrit*] ab ortu et occasu. Minima, inquit, regna sunt, licet ab ortivo ad occiduum solem inter utrumque Oceanum porrigantur: quis orbis totus est punctum. *Id.*

Secure ſpectat occaſus ſiderum atque ortus, et tam diverſas concordantium vias. Obſervat ubi quaeque ſtella primum terris lumen oſtendat, ubi culmen eius ſummum, qua curſus ſit, quousque deſcendat. Curioſus ſpectator excutit ſingula, et quaerit. Quid ni quaerat? Scit illa ad ſe pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris anguſtias. Quantum enim eſt, quod ab ultimis littoribus Hiſpaniae usque ad Indos jacet? Pauciſſimorum dierum ſpatium, ſi navem ſuus ventus implevit. At illa regio caeleſtis per triginta annos, velociſſimo ſideri [p] viam praeſtat, nusquam reſiſtenti, ſed aequaliter cito. Illic demum diſcit, quod diu quaeſivit: illic incipit Deum noſſe. Quid eſt Deus? Mens univerſi. Quid eſt Deus? Quod vides totum, [q] et quod non vides totum. [r] Sic demum magnitudo ſua illi redditur, qua nihil majus excogitari poteſt, ſi ſolus eſt omnia, opus ſuum et extra et intra tenet. Quid ergo intereſt inter naturam Dei, et noſtram? Noſtri melior pars, animus eſt: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio eſt. Cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc, quo neque formoſius eſt quidquam, nec diſpoſitius, nec in propoſito conſtantius, exiſtiment homines fortuitum et caſu volubile, ideoque tumultuoſum inter fulmina, nubes, tempeſtates, et cetera quibus terrae ac terris vicina pulſantur. Nec haec intra vulgum dementia eſt, ſapientiam quoque profeſſos [s] contigit. Sunt qui putent, ſibi ipſis animum eſſe, et quidem providum ac diſpenſantem ſingula, et ſua, et aliena: hoc autem univerſum, in quo nos quoque ſumus, expers eſſe conſilii, et aut ferri temeritate quadam, aut natura neſciente quid faciat. Quam utile exiſtimas iſta cognoſcere, et rebus terminos ponere? quantum Deus poſſit: materiam ipſe ſibi formet, an data utatur? utrum idea materiae prius ſuperveniat, an materia ideae? Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda deſtituant: et a magno artifice prave formentur multa, non quia ceſſat ars, ſed quia id in quo exercetur, ſaepe inobſequens arti eſt? Haec inſpicere, haec diſcere, his incumbere, nonne tranſilire eſt mortalitatem ſuam, et in meliorem transſcribi ſortem? Quid tibi, inquis, iſta proderunt? Si nihil aliud, hoc certe ſciam,

p *velociſſimo ſideri*] Saturno

q *Quod vides totum*] totus hic mundus cujus anima eſt, et qui totus proinde, ut animatus, Deus eſt.

r *quod non vides totum*] ut anima enim mundi Deus eſt inviſibilis.

s *ſapientiam quoque profeſſos*] *Epicureos*, qui negata Providentia omnia caſui imputant. *Fromond.*

ſciam, omnia anguſta eſſe, menſus Deum. Sed haec deinde.

Cap. I. Nunc ad propoſitum veniam opus. Audi quid de ignibus [t] philoſophia velit, quos aër transverſos agit. Magna vi illos excuti argumentum eſt, quod obliqui feruntur, et praerapida celeritate. Apparet illos non ire, ſed projici. Ignium multae variaeque facies ſunt. Ariſtoteles quoddam genus illorum Capram vocat. [u] Si me interrogaveris, quare? prior mihi rationem reddas oportet, quare Hoedi vocentur. Si autem, quod commodiſſimum eſt, convenerit inter nos, ne alter alterum interroget. Quid dicit ille? ſatius erit de re ipſa quaerere, quam mirari, quid ita Ariſtoteles globum ignis appellaverit Capram. Talis fuit forma ejus, qui bellum adverſus Perſeum Paulo gerente, lunari magnitudine, apparuit. [v] Nos quoque vidimus non ſemel flammam ingentis pilae ſpecie, quae tamen in ipſo curſu ſuo diſſipata eſt. Vidimus circa divi Auguſti exceſſum [x] ſimile prodigium: vidimus cum de Sejano actum eſt: [y] nec Germanici mors ſine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut exiſtimes deos mortium ſigna praemittere, et quidquam eſſe in terris tam magnum, quod perire mundus ſciat? Erit aliud iſti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, et alia aliis ita complexa ſint, ut quod antecedit, aut cauſſa ſit ſequentium, aut ſignum. Videbimus, an diis humana ſint curae; an ſeries ipſa, quid factura ſit, certis rerum notis nuntiet. Interim illud exiſtimo, hujusmodi ignes exſiſtere, aëre vehementius trito, cum inclinatio ejus in alteram partem facta eſt, et non ceſſit, ſed intra ſe pugnavit. Ex hac vexatione naſcuntur trabes, et globi, et faces, et ardores. At cum levius colliſus, et (ut ita dicam) ſtrictus eſt, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia ſidera ducunt. Tunc ignes tenuiſſimi iter exile deſignant, et caelo producunt. Ideo nulla ſine hujus-

t *de ignibus*] hanc materiam tractat Ariſtoteles Meteorolog. I.

u *Capram vocat*] a vulgo nomine iſto accepto, non primum invento, capra autem dictus ille ignis vel a barbula quam pendentem praefert, vel quia ſaltat laſcive caprae inſtar. *Muret. Lipſ. Fromond.*

v *lunari magnitudine, apparuit*] illo bello tale quid viſum nuſpiam legitur, lunam eo defeciſſe Livius et Plutarchus tradunt: niſi forſan huc ſpectare dicas, quod Julius Obſequens hoc bello *Lavinii facem ardentem in coelo viſam* ait. *Lipſ.*

x *circa D. Auguſti exceſſum*] hunc tamen Cometam fuiſſe L. VII. C. XVII. dicit. *Fromond.*

y *cum de Sejano actum eſt*] in Senatu mora ei decreta. *Lipſ.*

hujusmodi ſpectaculis nox eſt. non enim opus eſt ad efficienda iſta magno aëris motu. Denique, ut breviter dicam, eadem ratione fiunt iſta, qua fulmina, ſed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter colliſae, fulgurationes efficiunt; majore impetu pulſae, fulmina. Ariſtoteles ejusmodi rationem reddit: Varia et multa terrarum orbis exſpirat, quaedam humida, quaedam ſicca, quaedam algentia, [z] quaedam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum eſt, ſi terrae omnis generis et varia evaporatio eſt: cum in caelo quoque non unus appareat color rerum, ſed acrior ſit caniculae rubor, Martis remiſſior, Jovis nullus, in lucem puram nitore perducto. Neceſſe eſt ergo in magna copia corpuſculorum, quae terrae ejectant, et in ſuperiorem agunt partem, aliqua in nubes pervenire alimenta ignium, [a] quae non tantum colliſa poſſint ardere, ſed etiam afflata radiis ſolis. Nam apud nos quoque, ſtramenta [b] ſulphure aſperſa, ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo ſimile eſt, talem materiam intra nubes congregatam facile ſuccendi, et majores minoresve ignes exſiſtere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim ſtultiſſimum eſt exiſtimare, aut ſtellas decidere, aut tranſilire, aut aliquid illis auferri et abradi: nam ſi hoc fuiſſet, jam defuiſſent. Nulla enim nox eſt, qua non plurimae ire, et in diverſum videantur abduci. Atqui, quo ſolent, quaeque inveniuntur loco: magnitudo ſua ſingulis conſtat. Sequitur ergo, ut infra illas iſta naſcantur: et cito intercidant, quia ſine fundamento ſunt et ſede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid ſi dicam ſtellas interdiu non eſſe, quia non apparent? Quemadmodum illae latent, et ſolis fulgore obumbrantur: ſic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, ſed abſcondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam adverſus diem vindicare ſibi ſuum fulgorem poſſint, apparent. Noſtra certe aetas non ſemel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem verſas, alias ab occaſu in ortum. Argumentum tempeſtatis nautae putant, cum multae transvolant ſtellae. quod ſi ſignum ventorum eſt, ibi eſt, ubi venti ſunt, id eſt, in aëre, qui medius inter lunam et terram eſt. In magna tempeſtate apparent, quaſi ſtellae velo inſidentes. Adjuvari ſe tunc periclitantes exiſtimant Pol- lucis

z *algentia*] algent quae ſunt aqueae naturae.

a *alimenta ignium*] h. e. materiam ignibus alendis aptam.

b *ſtramenta*] *ramenta* mavult Alb. Rubenius ex Martial. L. X. Epigr. III.

lucis et Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quod jam apparet frangi tempestatem, et desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. [c] Gylippo [d] Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui saepe, fulminum more, animalia ferire solent et arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum et insident, non feriunt nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque caelo aliquando tonat, ex eadem caussa, qua nubilo, aëre inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen et facere corpora quaedam similia nubibus potest, quae percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, [e] et vastorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit similis caussa, sed major.

Cap. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriae proditum est, quo die divus Augustus [f] urbem, ex Apollonia reversus, intravit, circa solem visum coloris varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Graeci Halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, et fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios majores, donec evanescat impetus, et in planiciem immotarum aquarum solvatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunae vel cujuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, et aër, et omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est ejus quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo et aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Graeci Areas vocavere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. [g] Non est autem quod existimemus, istas, sive areae, sive coronae sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamvis cingere ea et coronare videantur. Non longe a terra fit talis effigies: quam

c *non sedent*] sedent enim flammae istae Pollucis et Castoris nomine celebratae.

d *Gylippo*] Lacedaemoniorum duce, cum Syracusanis suppetias adversus Niciam et Athenienses ferret. *Fromond.*

e *clypei*] adde Plin. H. N. II, 34.

f *quo die D. Augustus*] Plinius L. II. C. 28. Jul. Obsequens C. 128.

g *rotunda*] sic et Varro Rei Rust. L. I. C. 51.

quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis et stellarum nihil tale potest fieri: quia illic aether tenuis est. Nam formae crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent ubi consistant, aut haereant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum caelum maxime grave et spissum est. Nonnumquam paullatim diluuntur et desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: et inde ventum nautici exspectant, unde contextus coronae perit. Si enim a septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Favonius. Quod argumentum est, intra eam partem caeli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis et illud adjice, numquam coronam colligi, nisi stabili aëre et pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aër, impelli et deduci, et in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quaeque pars ejus dissipatur. Numquam ergo ullum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aër erit densus atque immotus, et ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine caussa. Repete enim exemplum, quod paulo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum et aliquam alligatam aquam [h] missus, circulos facit innumerabiles: et hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre evenit, ut ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur et currit, non det sui potestatem, et omnem ictum venientemque formam exturbet. Hae, de quibus dixi, coronae, cum dilapsae sunt aequaliter, et in semetipsis evanuerint, significatur aëris quies et otium et tranquillitas. Cum ab una parte cesserunt, illinc ventus est unde finduntur. Si ruptae pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quae jam exposui, intelligi potest. Nam si facies universa subsedit, apparet temperatum esse aëra, et sic placidum. Si ab una parte intercisa est, apparet inde, aëra incumbere, et ideo illa regio ventum dabit. At cum undique et concerpta et lacerata est, manifestum est a pluribus partibus in illam impetum fieri, et inquietum aëra hinc atque illinc assilire. Itaque ex

h *alligatam aquam*] conclusam, contradistinguitur libere fluenti.

ex hac inconſtantia caeli tam multa tentantis, et undique laborantis, futura tempeſtas et ventorum praelium apparet. Hae coronae noctibus fere circa lunam et alias ſtellas notantur, interdiu raro: adeo ut quidam ex Graecis negaverint eas omnino fieri, cum illos hiſtoriae coarguant. Cauſſa autem raritatis haec eſt, quod ſolis fortius lumen eſt, et aër ipſe agitatus ab illo, calefactusque, ſolutior eſt: lunae autem inertior vis eſt, et ideo a circumpoſito aëre facilius ſuſtinetur: aeque ſidera cetera infirma ſunt, nec perrumpere aëra vi ſua poſſunt. Excipitur itaque illorum imago, et in materia ſolidiore ac minus cedente verſatur. Debet enim aër nec tam ſpiſſus eſſe, ut excludat ac ſubmoveat a ſe lumen immiſſum, nec tam tenuis et ſolutus, ut nullam venientibus radiis moram praebeat. Haec noctibus temperatura contingit, cum ſidera conlectum aëra luce levi non pugnaciter nec aſpere feriunt, ſpiſſioremque, quam ſolet eſſe interdiu, inficiunt.

CAP. III. At contra arcus in nocte non fit, niſi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, ut nubes tranſeat, et illis colorem ſuffundat, qualem accipiunt ſole perſtrictae. Sic enim formam arcus diſcoloris efficiunt: quia aliae partes in nubibus tumidiores ſunt, aliae ſubmiſſiores: quaedam craſſiores, quam ut ſolem transmittant; aliae imbecilliores, quam ut excludant. Haec inaequalitas alternis lucem umbramque permiſcet, et exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera cauſſa ejuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fiſtula aliquo loco rupta eſt, aquam per tenue foramen elidi: quae ſparſa contra ſolem oblique poſitum, faciem arcus repraeſentat. Idem videbis accidere, ſi quando volueris obſervare fullonem: cum os aqua implevit, et veſtimenta rediculis [i] diducta leviter aſpergit, apparet varios edi colores in illo aëre aſperſo, quales in arcu fulgere ſolent. Hujus rei cauſſam in humore eſſe ne dubitaveris. Non fit enim umquam arcus, niſi nubilo. Sed quaeramus quomodo fiat. Quidam ajunt eſſe aliqua ſtillicidia, quae ſolem transmittant, quaedam magis coacta, quam ut transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, et ſic utriusque intercurſu effici arcum, in quo pars fulgeat, quae ſolem recipit, pars obſcurior

i *rediculis*] *ridiculis* legit *Muret.* et ſic etiam alii habent. Eſt autem *ridicula a ridica.* qua voce lignea pedamenta et adminicula vitium notantur. Ligna ergo erecta partim et transverſaria, in quibus fullones pannos ſuos diducunt. Seneca propter ſimilitudinem cum illis *ridiculas* appellat. *Fromond.*

ſcurior ſit, quae excluſit, et ex ſe umbram proximis fecit. Hoc ita eſſe quidam negant. Poterat enim verum videri, [k] ſi arcus duos tantum haberet colores, et ſi ex lumine umbraque conſtaret.

Sed nunc diverſi niteant cum mille colores,
Tranſitus ipſe tamen ſpectantia lumina fallit:
Uſque adeo quod tangit idem eſt, tamen ultima diſtant.

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid caerulei, et alia in picturae modum ſubtilibus lineis ducta, ut ait Poëta, ut an diſſimiles colores ſint, ſcire non poſſis, niſi cum primis extrema contuleris. Nam commiſſura decipit: usque adeo mira arte naturae, quod a ſimillimis coepit, in diſſimilia deſinit. [l] Quid ergo iſtic duo colores faciunt luminis atque umbrae, cum innumerabilium ratio reddenda ſit? Quidam ita exiſtimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, ſingula ſtillicidia pluviae cadentis, ſingula ſpecula eſſe: a ſingulis ergo imaginem reddi ſolis. deinde multas imagines, imo innumerabiles, et devexas, et in praeceps tranſeuntes confundi: itaque et arcum eſſe multarum imaginum ſolis confuſionem. Hoc ſic colligunt. Pelves, inquiunt, mille die ſereno pone, et omnes habebunt imaginem ſolis, in ſingulis foliis diſpone ſingulas guttas: ſingulae habebunt imaginem ſolis. At contra ingens ſtagnum non habebit niſi imaginem unam. Quare? quia omnis circumſcripta levitas et circumdata ſuis finibus, ſpeculum eſt. Itaque piſcinam ingentis magnitudinis, inſertis parietibus in plures divide: totidem illa habebit imagines ſolis, quot lacus habuerit. Relinque illam ſicut eſt diffuſa: ſemel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus ſit humor aut lacus. Si circumſeptus eſt, ſpeculum eſt. Ergo ſtillicidia illa infinita, quae imber cadens defert, totidem ſpecula ſunt, totidem ſolis facies habent. Hae contra intuenti perturbatae apparent, nec diſpiciuntur intervalla, quibus ſingula diſtant, ſpatio prohibente diſcerni. Deinde pro ſingulis apparet una facies turbida ex omnibus. Ariſtoteles idem judicat. Ab omni, inquit, levitate acies radios ſuos replicat. [m] Nihil autem levius aqua et aëre. Ergo etiam ab aëre ſpiſſo viſus noſter in nos redit.

 Ubi

k *verum videri*] Alii legunt *umbra et lux cauſa videri.*

l *in diſſimilia deſinit*] nam puniceus et viridis in arcu color flava et ſimili commiſſura coeunt, a qua deinde in diſſimilia abeunt, id eſt hic in viridem deſcendit, ille ſcandit in puniceum. *Fromond.*

m *replicat*] a ſpeculo cui impingitur in ſe et oculum reflectit. Sumpta autem haec ſunt ex Ariſtot. L. III. Meteor.

Ubi vero hebes et infirma eſt acies, qualislibet aëris ictu deficit.[n] Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipſi ſibi videantur occurrere, ut ubique imaginem ſuam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non poteſt ne proximum quidem ſibi aërem perrumpere, ſed reſiſtit. Itaque quod in aliis efficit denſus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis viſum noſtrum nobis remittit, qui craſſior eſt, et pervinci non poteſt, ſed radios luminum noſtrorum moratur, et eo unde exierint, reflectit. Ergo cum multa ſtillicidia ſint, totidem ſpecula ſunt. Sed quia parva ſunt, ſolis colorem ſine figura exprimunt. Deinde cum in ſtillicidiis innumerabilibus, et ſine intervallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies eſſe non multarum imaginum intermiſſarum, ſed unius longae atque continuae. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia iſtic imaginum eſſe dicis, ubi nullam video? Et quare cum ſolis color unus ſit, imaginum diverſus eſt? Ut et haec quae propoſuiſti, refellam, et alia quae non minus refellenda ſunt, illud dicam oportet: nihil acie noſtra fallacius, non tantum in his a quibus ſubtiliter pervidendis illam colorum[o] diverſitas ſummovet, ſed et in his quoque, quae ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti ſpeciem reddit. Poma per vitrum adſpicientibus multo majora ſunt. Columnarum intervalla porticus longiores jungunt.[p] Ad ipſum ſolem revertere: hunc quem toto orbe terrarum majorem probat ratio, acies noſtra ſic contraxit, ut ſapientes viri[q] pedalem eſſe contenderint. Quem velociſſimum omnium eſſe ſcimus, nemo noſtrum videt moveri: nec ire crederemus, niſi appareret iſſe. Mundum ipſum praecipiti velocitate labentem, et ortus occaſusque intra momentum temporis revolventem, nemo noſtrum ſentit procedere. Quid ergo miraris, ſi oculi noſtri imbrium ſtillicidia non ſeparant, et ingenti ſpatio intuentibus minutarum imaginum diſcrimen interit? Illud eſſe dubium nulli poteſt, quin arcus imago ſolis ſit, roſcida et cava nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non adverſa ſoli eſt, ſublimis aut humilis, prout ille ſe ſubmiſit, aut ſuſtulit, contrario motu. Illo enim deſcendente altior eſt, alto depreſſior. Saepe talis nubes a latere

n *deficit*] ne replicari et redire ad oculum poſſit.

o *colorum*] lege *locorum*. *Gronovius*.

p *jungunt*] ut juncta appareant, diſtantia et longitudo facit.

q *ſapientes viri*] Epicurei.

a latere ſolis eſt, nec arcum efficit, quia non eſt recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam cauſſam fit, quam quia pars coloris a ſole eſt, pars a nube illa: humor autem modo caeruleas lineas, modo virides, modo purpurae ſimiles, et luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remiſſo et intento. Sic enim et purpura eodem conchylio non in unum modum exit. Intereſt, quamdiu macerata ſit, craſſius medicamentum, an aquatius traxerit; ſaepius merſa ſit et excocta, an ſemel tincta. Non eſt ergo mirum, cum duae res ſint, ſol et nubes, id eſt, corpus et ſpeculum, ſi tam multa genera colorum exprimuntur, quae in multis generibus poſſunt aut incitari, aut relangueſcere. Alius enim eſt color ex igneo lumine, alius ex obtuſo et leniore. In aliis rebus vaga inquiſitio eſt, ubi non habemus quod manu tenere poſſimus, et late conjectura mittenda eſt: hic apparet duas cauſſas eſſe arcus, ſolem, nubemque, quia nec ſereno umquam fit, nec ita nubilo, ut ſol lateat. Ergo utique ex his eſt, quorum ſine altero non eſt.

Cap. IV. Jam illud accedit, quod aeque manifeſtum eſt, ſpeculi ratione imaginem reddi, quia numquam niſi e contrario redditur: id eſt, niſi ex altera parte ſteterit quod apparet, ex altera quod oſtendit. Rationes quae non perſuadent, ſed cogunt, a Geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago ſolis ſit male expreſſi, ob vitium figuramque ſpeculi. Nos interim tentemus alias probationes, quae de plano legi poſſint. Inter argumenta ſic naſcentis arcus pono, quod celerrime naſcitur: ingens enim variumque corpus caelo intra momentum ſubtexitur, et aeque celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quam a ſpeculo imago. Non enim facit quidquam, ſed oſtendit. Parianus Artemidorus adjicit, et quale genus nubis eſſe debeat, quod talem ſolis imaginem reddit. Si ſpeculum, inquit, concavum feceris, quod ſit ſectae pilae pars, ſi extra medium conſtiteris, quicumque juxta te ſteterint, univerſi a te videbuntur, propiores tibi quam ſpeculo. Idem, inquit, evenit, cum rotundam et cavam nubem intuemur a latere, ut ſolis imago a nube diſcedat, propiorque nobis ſit, et in nos magis converſa. Color igitur igneus a ſole eſt, caeruleus a nube: ceteri utriusque mixturae.

Cap. V. Contra haec illa dicuntur. De ſpeculis duae opiniones ſunt: alii enim in his ſimulacra cerni putant, id

est, corporum nostrorum figuras, a nostris corporibus emissas ac separatas: alii imagines ajunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, et in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus: sed quomodo imago similis debet e speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quam sol, et arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diversus. Deinde cum velis speculum aëri comparare, des oportet mihi eamdem levitatem corporis, eamdem aequalitatem, eumdem nitorem. Atqui nullae nubes habent similitudinem speculi. per medias saepe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habet enim quaedam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futurae aquae. Concedam etiam tibi et guttas innumerabiles in nubibus esse, et illas faciem reddere: non tamen omnes unam reddunt, sed singulae singulas. Deinde inter se specula conjunge: in unam imaginem non coibunt: sed quaeque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quaedam specula ex multis minutisque composita: quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet, unaquaque parte faciem suam exprimente. Haec cum sint conjuncta et simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, et ex uno turbam efficiunt. Ceterum catervam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus uno circumscriptus est ductu; una totius est facies. Quid ergo? non et aqua, rupta fistula, sparsa, et remo excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussa, ex qua tu videri vis: quia unaquaeque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillae, quam ut concipere imaginem possint. Standum est, ut id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, ut ait Nero Caesar disertissime.

Colla Cytheriacae splendent agitata columbae:

et variis coloribus pavonum cervix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula ejusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit?

Non

Non minus nubes diverſam ſpeculis naturam habent, quam aves quas retuli, et chamaeleontes, et reliqua animalia, quorum color aut ex ipſis mutatur, cum ira vel cupidine accenſa, cutem ſuam variant humore ſuffuſo, aut poſitione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim ſimile ſpeculis habent nubes: cum illa non perluceant, hae transmittant lucem? Illa denſa et coacta, hae rarae ſint? illa ejusdem materiae tota, hae e diverſis temere compoſitae, et ob hoc diſcordes, nec diu cohaeſurae? Praeterea videmus, ortu ſolis partem quandam caeli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt ſolis occurſu, ſic multos ab illis trahi, quamvis non habeant ſpeculi potentiam? Modo inquit, inter argumenta ponebas, ſemper arcum contra ſolem excitari, quia nec a ſpeculo quidem imago redderetur, niſi adverſo. Hoc, inquit, commune nobis eſt. Nam quemadmodum opponendum eſt ſpeculo id, cujus imaginem in ſe transferat: ſic ut nubes infici poſſint; ita ſolis ad hoc opus eſt radiorum idoneus ictus. Haec dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Poſidonius, et hi qui ſpeculari ratione effici judicant viſum, hoc reſpondent: Si ullus eſſet in arcu color, permaneret, et viſeretur eo manifeſtius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara eſt: interit, cum in vicino eſt. Huic contradictioni non conſentio, cum ipſam ſententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: ſed ita, ut color ejus non undique appareat. Nam ne ipſa quidem undique apparet. Nubem enim nemo qui in ipſa eſt, videt. Quid ergo mirum, ſi color ejus non videtur ab eo, a quo ipſa non viſitur? Atqui, quamvis ipſa non videatur, eſt: ergo et color. Ita non eſt argumentum falſi coloris: quia idem apparere accedentibus deſinit. Idem enim in ipſis evenit nubibus; nec ideo falſae ſunt, quia non videntur. Praeterea cum dicitur tibi, nubem ſole eſſe ſuffectam, [r] non dicitur tibi, colorem illum immixtum eſſe velut duro corpori ac ſtabili et manenti, ſed ut fluido et vago, et nihil amplius quam perbrevem ſpeciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex intervallo vim ſuam oſtendunt. Purpuram Tyriam, quo melior ſaturiorque eſt, eo oportet altius teneas, ut fulgorem ſuum oſtendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque

r *ſuffectam*] idem quod *infectam*.

cumque explicetur, oftendit. In eadem fententia fum, qua Pofidonius, ut arcum judicem fieri nube formata in modum concavi fpeculi et rotundi, cui forma fit partis e pila fectae. Hoc probari, nifi Geometrae adjuverint, non poteft: qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent, folis illam effe effigiem, non fimilem. Neque enim omnia ad verum fpecula refpondent. Sunt, quae videre extimefcas; tanta deformitate corruptam faciem vifentium reddunt, fervata fimilitudine in pejus. Sunt, quae cum videris, placere tibi vires tuae poffint: in tantum lacerti crefcunt, et totius corporis fupra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt quae dextras facies oftendant, funt quae finiftras, funt quae torqueant vel evertant. Quid ergo mirum eft, ejuscemodi fpeculum quo folis fpecies vitiofa reddatur, in nube quoque fieri?

Cap. VI. Inter cetera argumenta et hoc erit, quod nunquam major arcus dimidio circulo apparet: et quod eo minor eft, quo altior eft fol.

— — — *Et bibit ingens*
Arcus, — — —

ut ait Virgilius nofter, cum adventat imber: fed non easdem, undecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentiffimo fole; tantum eft illis virium. Si circa occafum refulfit, rorabit, et leviter impluet. Si ab ortu circave furrexit, ferena promittit. Quare tamen, fi imago folis eft arcus, longe ipfo fole major apparet? Quia eft alicujus fpeculi natura talis, ut majora multo quam videat, oftendat, et in portentofam magnitudinem augeat formas: alicujus invicem talis eft, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nifi orbi redditur? [s] Dices fortaffe, unde fit ille color varius; unde talis figura fit, non dices, nifi aliquod exemplar, ad quod formetur, oftenderis. Nullum autem aliud, quam folis eft, a quo fatearis illi colorem dari: fequitur ut detur et forma. Denique inter me et te convenit, colores illos quibus regio caeli depingitur, a fole effe. Illud unum inter nos non convenit: tu dicis illum colorem effe, ego videri. Qui five eft, five videtur, a fole, tu non expedies, quare fubito defínat, cum omnes fulgores paullatim difcutiantur. Pro me eft et repentina ejus facies, et repentinus interitus. Proprium

s *quare in orbem eat facies etc.*] quare iris rotunda fit, nifi rotunda figura fol nubi reddatur.

prium enim eſt ſpeculi hoc, quod non per partes ſtruitur, quod apparet, ſed ſtatim totum fit. Aeque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad iſta efficienda vel removenda opus eſt, quam oſtendi et abduci. Non eſt propria in iſta nube ſubſtantia, nec corpus; ſed mendacium, et ſine re ſimilitudo. Vis ſcire hoc ita eſſe? Deſinet arcus, ſi obtexeris ſolem. Oppone, inquam, ſoli alteram nubem: hujus varietas peribit. At major eſt aliquando arcus, quam ſol. Dixi modo, fieri ſpecula, quae multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adjiciam, omnia per aquam videntibus longe eſſe majora. Litterae quamvis minutae et obſcurae, per vitream pilam aqua plenam majores clarioresque cernuntur. Poma formoſiora quam ſint videntur, ſi innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adſpicienti videntur: quia acies noſtra in humido labitur, nec apprehendere, quod vult, fideliter poteſt. Quod manifeſtum fiet, ſi poculum impleveris aqua, et in id conjeceris annulum. Nam cum in ipſo fundo jaceat annulus, facies ejus in ſummo aquae [t] redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero eſt. Quid mirum, majorem reddi imaginem ſolis, quae in nube humida viſitur, cum de cauſſis duabus hoc accidat? quia in nube eſt aliquid vitro ſimile, quod poteſt perlucere, eſt aliquid et aquae: quam ſi nondum habet, tamen jam apparet ejus natura, in quam ex ſua vertatur.

Cap. VII. Quoniam, inquis, vitri feciſti mentionem, ex hoc ipſo contra te argumentum ſumam. Virgula ſolet fieri vitrea, ſtricta, [u] vel pluribus angulis in modum clavae toroſa: haec ſi ex transverſo ſolem accipit, colorem talem qualis in arcu videri ſolet, reddit: ut ſcias hic non imaginem ſolis eſſe, ſed coloris imitationem ex repercuſſu. In hoc argumento multa ſunt pro me. Primum, quod apparet quiddam leve eſſe debere, ſimile ſpeculo, quod ſolem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri ullum colorem, ſed ſpeciem falſi coloris, qualem (ut dixi) columbarum cervix et ſumit et ponit, utcumque deflectitur; hoc autem et in ſpeculo eſt, cujus nullus videtur color, ſed ſimulatio quaedam coloris alieni. Unum tamen hoc ſolvendum eſt, quod non viſitur in illa virgula ſolis imago, cujus bene exprimendae capax non eſt. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia levis eſt materia, et ad hoc habilis:

t *in ſummo aquae*] refractio enim attollit poculi fundum, favet quod ſequitur de *inſectu-ris*, quae nihil aliud quam *ſtrias* ſunt.

u *ſtricta*] *ſtriata* legit *Gronov.*

habilis: ſed non poteſt, quia enormiter facta eſt. Si apte fabricata foret, totidem redderet ſoles, quod habuiſſet inſecturas. Quae quia non diſcernuntur inter ſe, non ſatis in vicem ſpeculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: et ob ipſam viciniam turbant, et in ſpeciem coloris unius adducunt.

Cap. VIII. At quare arcus non implet orbem, ſed dimidia pars ejus videtur, cum plurimum porrigitur, incurvaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum ſit multo altior nubibus, a ſuperiore tantum illas percutit parte: ſequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte ſolem accipiant, unam partem ejus tantum imitantur, quae numquam dimidia major eſt. Hoc argumentum parum potens eſt. Quare? quia quamvis ſol a ſuperiori parte ſit, totam tamen percutit nubem. Ergo et tingit. Quid ni? cum radios transmittere ſoleat, et omnem denſitatem perrumpere. Deinde contrariam rem propoſito ſuo dicunt. Nam ſi ſuperior eſt ſol, et ideo tantum ſuperiori parte nubium affunditur, numquam terra tenus deſcendit arcus. Atqui usque in humum demittitur. Praeterea numquam non contra ſolem eſt arcus. Nihil ad rem pertinet, ſupra infrave ſit: quia totum, quod contra eſt, latus verberatur. Deinde aliquando arcum et occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui et tunc dimidia pars eſt, quamvis ſolem nubes ex humili et ſordido accipiant. Noſtri qui ſic in nube, quomodo in ſpeculo, lumen reddi volunt, nubem cavam faciunt, et ſectae pilae partem: quae non poteſt totum orbem reddere, quia ipſa eſt pars orbis. Propoſito accedo, argumento non conſentio. Nam ſi in concavo ſpeculo tota facies oppoſiti orbis exprimitur, et in ſemiorbe nihil prohibet adſpici totam pilam. Etiamnum diximus circulos apparere ſoli lunaeque in ſimilitudinem arcus circumdatos: quare in illis circulus jungitur, in arcu numquam? Deinde quare ſemper concavae nubes ſolem accipiunt, nec aliquando planae et tumentes? Ariſtoteles ait, poſt autumnale aequinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, aeſtate non fieri, niſi aut incipiente aut inclinato jam die. Cujus rei cauſſa manifeſta eſt. Primum, quia medio die ſol calidiſſimas nubes evincit: nec poteſt ab his imaginem ſuam recipere, quas ſcindit. At matutino tempore, et vergens ad occaſum, minus virium habet: et ideo a nubibus et ſuſtineri et repercuti poteſt. Deinde cum arcum facere non ſoleat, niſi adverſus his, in quibus facit, nubibus:

bus: cum breviores dies ſunt, ſemper obliquus eſt. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altiſſimus eſt, habet aliquas nubes, quas ex adverſo ferire poteſt. At temporibus aeſtivis ſupra noſtrum verticem fertur. Itaque medio die excelſiſſimus terras rectiore adſpicis linea, quam ut ullis nubibus poſſit occurri. Omnes enim tunc ſub ſe habet.

Cap. IX. Nunc dicendum eſt de virgis, quas non minus pictas variasque, et aeque pluviarum ſigna ſolemus accipere. In quibus non multum operae conſumendum eſt: quia virgae nihil aliud quam imperfecti arcus ſunt. Nam facies quidem illis eſt picta, ſed nihil curvati habent. In rectum jacent. Fiunt autem juxta ſolem fere in nube humida, et jam ſe ſpargente. Itaque idem eſt in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia eſt.

Cap. X. Similis varietas in coronis eſt: ſed hoc differunt, quod coronae ubique fiunt, ubicumque ſidus eſt: arcus non niſi contra ſolem: virgae non niſi in vicinia ſolis. Poſſum et hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam ſi diviſeris, arcus erit: ſi direxeris, virga. In omnibus color multiplex eſt, ex caeruleo fulvoque varius. Virgae ſoli tantum adjacent. Arcus ſolares lunaresque omnes ſunt. Coronae omnium ſiderum.

Cap. XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radii qer anguſta foramina nubium tenues, intenti diſtantesque inter ſe diriguntur: et ipſi ſigna imbrium ſunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines ſolis? Hiſtorici ſoles vocant, et binos ternosque apparuiſſe memoriae tradunt. Graeci parelia appellant: quia in propinquo fere a ſole viſuntur, aut quia accedunt ad aliquam ſimilitudinem ſolis. Non enim totum imitantur, ſed imaginem ejus, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitavit de nomine, deinde id de quo dubitaverat, poſuit?

— — — et quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines ſolis in nube ſpiſſa et vicina, in modum ſpeculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, et ſplendida, ſimilisque ſoli. Sequitur enim illum, nec unquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Numquis noſtrum

mira-

miratur, ſi ſolis effigiem in aliquo fonte aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in ſublimi facies ejus poteſt, quam inter nos, reddi: ſi modo idonea eſt materia, quae reddat.

Cap. XII. Quoties defectionem ſolis volumus deprehendere, ponimus pelves, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, et ideo quas recipit imagines, ſervat. Apparere autem imagines non poſſunt, niſi in liquido et immoto. Tunc ſolemus notare, quemadmodum ſe luna ſoli opponat, ut illum tanto majorem, ſubjecto corpore abſcondat, modo ex parte, ſi ita contigit, ut latus incurrerit, modo totum. Haec dicitur perfecta defectio, quae ſtellas quoque oſtendit, et intercipit lucem, tunc ſcilicet, cum uterque orbis [v] ſub eodem libramento ſtetit. Quemadmodum ergo utriusque imago in terris adſpici poteſt; ita in aëre, cum ſit [x] coactus aër et limpidus, conſtitit, ut faciem ſolis acciperet, quam et aliae nubes accipiunt, ſed transmittunt, ſi aut mobiles ſunt, aut rarae, aut ſordidae. Mobiles enim ſpargunt illam, rarae emittunt, ſordidae turpesque non ſentiunt, ſicut apud nos imaginem maculoſa non reddunt.

Cap. XIII. Solent et bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot ſint, quot nubes fuerunt aptae ad exhibendam effigiem ſolis? Quidam in illa ſententia ſunt, quotiens duo ſimulacra talia exſiſtunt, ut judicent, unum eſſe ſolis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura ſpecula diſpoſita ſunt ita, ut alteri ſit conſpectus alterius, omnia implentur, et una imago a vero eſt, ceterae imaginum effigies ſunt. Nihil enim refert quid ſit, quod ſpeculo oſtendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in ſublimi, ſi nubes fors aliqua diſpoſuit, ut inter ſe adſpiciant, altera nubes ſolis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hae nubes, quae hoc praeſtant, denſae eſſe, leves, ſplendidae, plane naturae ſolis. Ob hoc omnia quae hujusmodi ſunt ſimulacra, candida ſunt, et ſimilia lunaribus circulis: quia ex pe cuſſu oblique accepto ſole reſplendent. Nam ſi infra ſolem nubes fuerit, et propior, ab eo diſſipatur: longe autem poſita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque ſpecula cum a nobis procul abducta ſunt, faciem non reddunt, quia acies noſtra non habet usque

v *uterque orbis*] lunae et terrae. Vel ut ut alii malunt Solis et lunae.

x *ſit*] *ſic* legit *Gronov.* Alii etiam habent *ſic* hoc loco in textu.

usque ad nos recurſum. Pluviarum autem et hi ſoles (utar enim hiſtorica lingua) indicia ſunt: utique ſi a parte Auſtri conſtiterunt: unde maximae nubes ingraveſcunt: cum utrimque ſolem cinxit talis effigies, (ſi Arato credimus) tempeſtas ſurgit.

Cap. XIV. Tempus eſt, alios quoque ignes percurrere, quorum diverſae figurae ſunt. Aliquando emicat ſtella, aliquando ardores ſunt, aliquando fixi et haerentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conſpiciuntur. Sunt Bothynoe, [y] cum velut corona cingente introrſus ingens caeli receſſus eſt ſimilis effoſſae in orbem ſpeluncae. Sunt Pithiae, [z] cum magnitudo vaſti rotundique ignis dolio ſimilis, vel fertur, vel in uno loco flagrat. Sunt Chaſmata, [a] cum aliquod caeli ſpatium diſcedit, et flammam dehiſcens velut in abdito oſtentat. Colores quoque horum omnium plurimi ſunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam evanidae ac levis flammae, quidam candidae lucis, quidam micantes, quidam aequaliter et ſine eruptionibus aut radiis fulvi. Videmus ergo

Stellarum longos a tergo albeſcere tractus.

Hae velut ſtellae exſiliunt et transvolant; videnturque longum ignem porrigere, propter immenſam celeritatem: cum acies noſtra non diſcernat tranſitum earum, ſed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim eſt velocitas motus; ut partes ejus non diſpiciantur, ſed tantum ſumma prendatur. Intelligimus magis, qua appareat ſtella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter ſignat: quia viſus noſtri tarditas non ſubſequitur momenta currentis, ſed videt ſimul et unde exſilierit, et quo pervenerit. Quod fit in fulmine: longus nobis videtur ignis ejus: quia cito ſpatium ſuum tranſilit, et oculis noſtris occurrit univerſum per quod dejectus eſt. At ille non eſt extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa et extenuata in impetum valent. Quomodo ergo proſiliunt? Attritu aëris ignis incenſus, vento praeceps impellitur: non ſemper tamen vento attrituve fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aëris naſcitur. Multa enim ſunt in ſublimi ſicca, calida, terrena, inter quae oritur, et pabulum ſuum ſubſequens defluit, ideoque velociter rapitur.

y *Bothynoe*] Βοθυνοὶ, caveae. Alii ſic legunt: *ſunt enim velut corona cingente introrſus ignes. Caeli etc.*

z *Pithiae*] *Pithae* vel *Pithidae* legit Gronov. quorum illo Apulejus, hoc Plinius utitur. πίθος autem Graecis dolium eſt.

a *Chaſmata*] χάσμα *hiatum* notat.

rapitur. At quare color diverſus eſt? Quia refert, [b] quale ſit id quod incenditur, et quam vehemens quo incenditur. Ventum autem ſignificat ejusmodi lapſus, et quidem ab ea parte qua erumpit.

Cap. XV. Fulgores, inquit, quomodo fiunt, quos Graeci Sela appellant? Multis, ut ajunt, modis. Poteſt illos ventorum vis edere, poteſt ſuperioris caeli fervor. Nam cum late fuſus ſit ignis, inferiora aliquando, ſi ſunt idonea accendi, corripit. Poteſt ſtellarum motus [c] curſu ſuo excitare ignem, et in ſubjecta transmittere. Quid porro? non poteſt fieri ut aër vim igneam usque in aethera elidat, ex qua fulgor ardorve ſit ſtellae, vel ſimilis excurſus? Ex his fulgoribus quaedam in praeceps eunt, ſimilia proſilientibus ſtellis: quaedam certo loco permanent, et tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, et diem repraeſentent, donec conſumpto alimento, primum obſcuriora ſint, deinde flammae modo, quae in ſe cadit, per aſſiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quaedam in nubibus apparent, quaedam ſupra nubes, cum aër ſpiſſus ignem, quem propior terris diu paverat, usque in ſidera expreſſit. Horum aliqua non patiuntur moram, ſed transcurrunt aut exſtinguuntur ſubinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum et caduca eſt, nec ſine injuria decidens: ſaepe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta ſine fulmine, quae Aſtrapoplecta [d] Graeci vocant. At quibus longior mora et fortior ignis eſt, motumque caeli ſequens, aut proprios curſus agunt, Cometas noſtri putant: de quibus dicendum eſt. Horum genera ſunt pogoniae, [e] lampades, et cypariſſiae, [f] et alia omnia: quorum ignis in exitu ſparſus eſt. Dubium, an inter hos ponantur trabes, et pithiae, quae raro ſunt viſae. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem ſolis exſuperat. Inter haec ponas licet, et quod frequenter in hiſtoriis legimus, caelum ardere viſum: cujus nonnumquam tam ſublimis ardor eſt, ut inter ipſa ſidera videatur: nonnumquam tam humilis, ut ſpeciem longinqui incendii prae-

b *Quia refert etc.*] quia a materiae quae incenditur opacitate, et viribus flammae incendentis color adſtringitur aut digeritur. *Fromond.*

c *ſtellarum motus*] quas ſolutas orbibus per liquidum aethera circumagi et eum atterere Seneca credit. *Fromond.*

d *Aſtrapoplecta*] fulgurita, ſeu fulgore afflata. *Id.*

e *pogoniae*] Latine *barbatos* diceres.

f *cypariſſiae*] a comis cypariſſi arboris jubas imitant. *Fromond.*

praebeat. Sub Tiberio Caesare, cohortes in auxilium Ostiensis coloniae cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cum caeli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quaeritur, de arcu dico et coronis, an decipiant aciem, et mendacio constent: an illis quoque verum sit quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim judicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, [g] nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formae. Quid ergo? Simulacra ista sunt, et inanis verorum corporum imitatio: suntque ista a quibusdam ita composita, ut possint detorquere in pravum. Nam (ut dixi) sunt specula, quae faciem prospicientium obliquent: sunt, quae in infinitum augeant, et humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum instrumentum irritandae voluptatis libido contemnat, et ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscoenitatis usque in scenam productae. [h] Hunc divitem avarum, sestertii millies servum, [i] divus Augustus indignum vindicta judicavit, cum a servis occisus esset: et tamen non [k] pronunciavit jure caesum videri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam virorum quam feminarum avidus fuit. Fecitque specula ejus notae, cujus modo retuli, imagines longe majores reddentia, in quibus digitus bracchii mensuram et longitudine et crassitudine excederet. Haec autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, aversus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, [l] et aperta [m] mensura

g *non exiret*] non periret, et deleretur.

h *obscoenitatis usque in scenam productae*] h. e. obscoenitatis usque adeo notae, ut impune ab histrionibus et mimis in scena traduceretur. *Gronov.*

i *sestertii millies servum*] scilicet pecuniae suae servus erat, quia avarus.

k *et tamen non*] Gronovius et Muretus legunt: *et tantum non.*

l *agebat ille dilectum*] diligebat eos qui a parte obscoena commendabiles ob magnitudinem videbantur.

m *aperta*] *apta* legunt nonnulli, ut *Gronov.*

menſura legebat viros: ſed nihilominus mendaciis quoque inſatiabile malum delectabat. I nunc, et dic, ſpeculum munditiarum cauſſa repertum. Foeda dictu ſunt, quae portentum illud lacerandum ore ſuo dixerit, [n] feceritque, cum illi ſpecula ab omni parte opponerentur, ut ipſe flagitiorum ſuorum ſpectator eſſet: et quae ſecreta quoque conſcientia premuntur, et quae accuſatus quisque feciſſe ſe negat, non in os tantum, ſed in oculos ſuos ingereret. At hercules ſcelera conſpectum ſuum reformidant. In perditis quoque, et ad omne dedecus expoſitis, tenerrima eſt oculorum verecundia. Ille autem, quaſi parum eſſet, inaudita et incognita pati, oculos ſuos ad illa advocavit: nec quantum peccabat videre contentus, ſpecula ſibi per quae flagitia ſua divideret, diſponeretque, circumdedit: et quia non tam diligenter intueri poterat, cum compreſſus erat, et caput merſerat, inguinibusque alienis obhaeſerat, opus ſibi ſuum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris ſui, ſpectabat ſibi admiſſos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem et feminam diſtributus, et toto corpore patientiae expoſitus, ſpectabat neſanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, ſed ipſos concubitus portentoſos ſibi ipſe oſtendit, ſibi ipſe approbavit. Quid? non putas, eo ipſo habitu voluiſſe pingi? Eſt aliqua etiam proſtitutis modeſtia: et illa corpora, publico objecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodammodo lupanar quoque verecundum eſt. At illud monſtrum obſcoenitatem ſuam, ſpectaculum fecerat, et ea ſibi oſtentabat, quibus abſcondendis nulla ſatis alta nox eſt. Simul, inquit, et virum et feminam patior: nihilominus illa quoque ſupervacua mihi parte, alicujus contumelia marem exerceo. [o] Omnia membra ſtupris occupata ſunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, et teſtes ejus exactoresque ſint. Etiam ea quae ab aſpectu corporis noſtri poſitio ſubmovit, arte viſantur, ne quis me putet neſcire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanae libidini miniſteria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius inſtruxit. Inveniam, quemadmodum morbo meo imponam et ſatisfaciam. Quo nequitiam meam, ſi ad

n *lacerandum ore ſuo dixerit*] fellator erat Hoſtius ille, atque hinc iſta explicanda, ut et quae poſt ſequuntur. *non in os tantum, ſed in oculos ſuos ingereret.*

o *alicujus contumelia marem exerceo*] leg. *alioqui contumeliam majorem exerceo.* Putabat enim ſupervacaneam, niſi ſic illa quoque uteretur homo deteſtabilis. *Gronov.*

ad naturae modum pecco? [p] Id genus ſpeculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum iſta perducerem: quia non licet, mendacio paſcar. Obſcoenitas mea, plus quam capit, videat, et patientiam ſuam ipſa miretur. Facinus indignum. Hic fortaſſe cito, et antequam videret, occiſus eſt. [q] Ad ſpeculum ſuum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philoſophi, quod de ſpeculi natura differant, quod inquirant, quid ita facies noſtra nobis, et quidem in nos obverſa, reddatur. Quid ſibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dediſſet, etiam ſimulacra eorum adſpici voluit. Quorſus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginem potentem. Non in hoc ſcilicet, ut ad ſpeculum barbam faciemque velleremus, aut ut faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriae conceſſit: ſed primum omnium, quia imbecilli oculi ad ſuſtinendum cominus ſolem, ignoraturi erant formam ejus, hebetato illum lumine [r] oſtendit. Quamvis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum ejus, ipſum qui verus eſt, non rubentis, [s] ſed candida luce fulgentis, neſciremus, niſi in aliquo nobis humore levior [t] et adſpici facilior occurreret. Praeterea duorum ſiderum occurſum, quo interpolari [u] dies ſolet, non videremus, nec ſcire poſſemus, quid eſſet, niſi liberius humi ſolis lunaeque imagines videremus. Inventa ſunt ſpecula, ut homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſecuta: primo ſui notitia, deinde et ad quaedam conſilium. Formoſus, ut vitaret infamiam: deformis, ut ſciret redimendum eſſe virtutibus, quidquid corpori deeſſet: juvenis, ut flore aetatis admoneretur, illud tempus eſſe diſcendi, et fortia audendi: ſenex, ut indecora canis deponeret, et de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus aut leve ſaxum imaginem reddit.

Nuper

p *Quo nequitiam meam etc.*] ſic paſſim Veter. Ovid. L. 3. Amor. Eleg. 4. *Quo tibi formoſam, ſi non niſi caſta placebat?* Et noſter de Tranquill. anim. C. 9. *Quo mihi innumerabiles libros et bibliothecas, quarum Dominus vix tota vita ſua indices legit. Gronov.*

q *occiſus eſt*] a ſervis, ut ſub initium capitis dicebat.

r *hebetato illum lumine*] in aqua, oleo, pice et aliis quae ſpeculi inſtar habent.

s *non rubentis*] oriens enim et occidens ſol rubens et orbe ampliore apparet, ob vaporum copiam.

t *levior*] *lenior* leg. *Rubenius.*

u *interpolari*] dividi interjecta eclipſi. Gronovius tamen mavult *interpellari.*

— — — Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ftaret mare: — —

Qualem fuiſſe cultum putas ad hoc ſpeculum ſe comentium? Aetas illa ſimplicior, et fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inventum naturae in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem ſuam cuique caſus oſtendit: deinde cum inſitus ſui mortalibus amor, dulcem adſpectum formae ſuae faceret, ſaepius ea deſpexere, in quibus prius effigies ſuas viderant. Poſtquam deterior populus ipſas ſubiit terras, effoſſurus obruenda, ferrum primo in uſu fuit, et id homines impune eruerant, ſi ſolum eruiſſent. Tunc demum alia terrae mala, quorum levitas aliud agentibus ſpeciem ſuam obtulit, quam hic in poculo, ille in aere ad alios uſus comparato vidit, et mox proprius huic miniſterio praeparatus eſt orbis: [v] nondum argenti nitor, [x] ſed fragilis viliſque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viverent, ſatis nitidi, ſi ſqualorem opere collectum adverſo flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: et in hac re quiſque ſibi, alterique operam dabat invicem. Conjugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: ſed illum ſibi ſine ullo artifice formoſi quatiebant, non aliter quam jubam generoſa animalia. Poſtea rerum jam potiente luxuria, ſpecula totis paria corporibus auro argentoque caelata ſunt, denique gemmis adornata: et pluris unum ex his feminae conſtitit, quam antiquarum dos fuit illa, quae publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu exiſtimas, ex auro nitidum habuiſſe Scipionis filias ſpeculum, cum illis dos fuiſſet aes grave? [y] O paupertas felix, quae tanto titulo locum fecit! Non feciſſet illis Senatus dotem, ſi habuiſſent. At quiſquis ille fuit, cui ſoceri loco ſenatus fuit, intellexit, ſe accepiſſe dotem, quam fas non eſſet reddere. Jam libertinorum virgunculis in unum ſpeculum non ſufficit illa dos, quam dedit ſenatus pro Scipione. Proceſſit enim immodeſtius, paullatim opibus ipſis invitata luxuria: et incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiſcreta ſunt

v *orbis*] rotundis nimirum veteres ſpeculis utebantur.

x *argenti nitor*] praelata argentea ſpecula, quae primus fecit Praxiteles Magni Pompeji aetate teſtatur Plin. L. 33. Cap. 9.

y *aes grave*] conf. noſtrum ad Helviam C. 12. Aes grave appellatum, quia nummi aerei rudes et informes initio, in pretium rerum venalium appendebantur. vid. Plin. L. 23. C. 3. ceterum quanti aeris gravis dos illa fuerit Valerius expreſſit: *Dotis ait modus, quadraginta millia aeris fuit. Fromond.*

ſunt perverſiſſimis artibus, ut quidquid mundus muliebris vocabatur, ſarcinae viriles ſint: minus dico, etiam militares. Jam ſpeculum ornatus tantum cauſa adhibitum, nulli non vitio neceſſarium factum eſt.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Doctrinam rei naturalis, in eam quae caeleſtia, meteora, et terrena pertractat, partitur. De aëre aliquid praemittit, quia meteororum et omnium ſublimium locus communis eſt. Eum ex diſtantibus corpuſculis, ut pulverem, conſtructum non eſſe. Diviſio ejus in tres regiones. In aëre, fulgura, fulmina, tonitrua concipi. Anaxagoras refutatus, qui fulmina credit ſiderum emunctiones et diſtillationes eſſe. Ariſtotele etiam, Anaximene, Anaximandro, Diogene Apolloniate rejectis, ſuſtinet nubium colliſione fieri et elidi: maximam tamen eorum vim penes ſidera eſſe, quorum ingens, ait, et confeſſa potentia eſt. Ut ſubterranei ignis, inſulam majorum aevo in mari Aegeo, et alteram ſua memoria enatam eſſe. Tonitruorum et fulminum diviſiones, tam ex phyſica ratione, quam vana diſciplina Thuſcorum. Fulminum et auguriorum ſignificationes non averti ſacrificiis, ſed haec aegrae mentis ſolatia eſſe. fata enim nulla prece aut miſericordia commoveri: quaedam tamen a Diis immortalibus ita ſuſpenſa relicta eſſe, ut in bonum vertant, ſi admotae Diis preces fuerint, ſi vota ſuſcepta. Quia vero melius fulmina non timere, quam noſſe, ad contemptum fulminum et mortis digreditur. Hanc qui non timet, nec fulmina, nec naufragia, nec bella, nec feras metuet. Mortem autem cur tantopere metuamus? Omnes ad eam proditi ſumus, et melius eſt ultroneum ire, quam invitum trahi.

CAPUT I.

Omnis de univerſo quaeſtio in coeleſtia, ſublimia, [a] et terrena dividitur. Prima pars naturam ſiderum ſcrutatur, et magnitudinem, et formam ignium quibus mundus includitur: ſolidum ne [b] ſit caelum, ac firmae concretaeque materiae, an ex ſubtili tenuique nexum: agatur, an agat: et infra ſe ſidera habeat, an in contextu ſui fixa: quemadmodum ſol anni vices ſervet: an retro flectat: cetera deinceps his ſimilia. Secunda pars tractat inter caelum terramque verſantia. Haec ſunt nubila, imbres, nives, et humanas motura tonitrua mentes: quaecumque aër facit patiturve. Haec ſublimia dicimus, quia editiora imis ſunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbuſtis, ſatis quaerit, et (ut Juriſconſultorum verbo utar) de omnibus

a *ſublimia*] h. e. meteora.
b *ſolidum ne*], ut Ariſtoteli et Homero viſum, qui aheneum illud credebat. *Fromond.*

omnibus quae solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quaestionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus? Quia cum motus terrae fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, et si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede, in qua illum natura disposuit. Dicam quod magis videbitur mirum: inter caelestia et de terra dicendum erit. Quare? inquis. quia cum propria terrae excutimus suo loco, utrum lata sit et inaequalis, et enormiter projecta, an tota in formam pilae spectet, et in orbem partes suas cogat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, et sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni? et cetera hujusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, et in imis collocabuntur. At ubi quaeretur, quis terrae sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo adversus sidera caelumque posita sit, haec quaestio cedit superioribus, [c] et (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

Cap. II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturae materia dividitur, quaedam in commune sunt dicenda, et hoc primum praesumendum, [d] inter ea corpora, a quibus unitas est, [e] aëre esse. Quid sit hoc et quare praecipiendum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, et dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa conjunctio. Unitas est sine commissura continuatio, [f] et duorum inter se conjunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quae videmus tractamusque, quae aut sentiuntur aut sentiunt, quaedam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum, navis. Rursus non composita: [g] ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quae sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti

c *cedit superioribus*] inter superiora et coelestia tractanda est.

d *praesumendum*] ante sumendum, habendum pro hypothesi et confesso. Sic et inf. L. 6. Cap. 3. *Fromond.*

e *a quibus unitas est*] ut nihil in mundo dehiscat, nec vacuo locus detur, aëre ubique se insinuante. *Fromond.*

f *Unitas est sine commissura continuatio*] h. e. *continuatio* dicitur, et ab ea *continuum*, quando aliquid ita unum est, ut partes ejus non sint per *commissuram* conjunctae, ut duo asseres v. g. *commissura* junguntur.

g *non composita*] quae continua sunt.

uti voluiſſem, ut dicerem unita corpora:[h] hoc cum tibi remittam, tu invicem mihi refer gratiam. Quare iſtud? ſi quando dixero unum, memineris me non ad numerum referre, ſed ad naturam corporis, nulla ope externa, ſed unitate ſua cohaerentis. Ex hac nota corporum aër eſt.

Cap. III. Omnia quae in notitiam noſtram cadere poſſunt, mundus complectitur. Ex his quaedam ſunt partes, quaedam materiae loco relicta. Deſiderat omnis natura materiam, ſicut ars omnis quae manu conſtat. Quid, ſi hoc apertius faciam? Pars eſt noſtri, manus, oſſa, nervi, oculi: materia, ſuccus retenti cibi iturus in partes. Rurſus, quaſi pars noſtri eſt ſanguis: qui tamen et materia eſt. Praeparat enim et alia:[i] et nihilominus in numero eſt eorum, quibus totum corpus efficitur.[k]

Cap. IV. Sic mundi pars eſt aër, et quidem neceſſaria. hic eſt enim qui caelum terramque connectit, qui ima ac ſumma ſic ſeparat, ut tamen jungat. Separat, quia medius intervenit: jungit, quia utrique per hoc inter ſe conſenſus eſt. Supra ſe dat,[l] quidquid accipit a terris. Rurſus vim ſiderum in terrena transfundit. Quam ſic partem mundi voco, ut animalia et arbuſta. Nam genus animalium arbuſtorumque, pars eſt univerſi: quia in conſummationem totius aſſumptum: et quia non eſt ſine hoc univerſum. Unum autem animal, et una arbor, quaſi pars eſt: quia quamvis perierit, tamen id ex quo perit, totum eſt. Aër autem, ut dicebam, et caelo et terris cohaeret. Utrique innatus eſt. Habet autem unitatem,[m] quidquid alicujus rei nativa pars eſt. Nihil enim naſcitur ſine unitate.

Cap. V. Terra et pars eſt mundi, et materia. Pars quare ſit, non puto te interrogaturum, aut aeque interroges, quare caelum pars ſit: quia ſcilicet non magis ſine hoc, quam ſine illa univerſum eſſe poteſt, quod cum his univerſum eſt, ex quibus, id eſt, tam ex illo, quam ex iſta, alimenta omnibus animalibus, omnibus ſatis, omnibus ſtellis[n] dividuntur. Hinc quidquid eſt virium ſingulis,

h *unita corpora*] ἡνωμένα, inſolentis ſignificationis voce, quae teneras aures laederet.

i *praeparat enim et alia*] et hoc ipſo pars eſt.

k *quibus totum corpus efficitur*] tamquam materia.

l *Supra ſe dat*] ſurſum emittit vapores et exhalationes terrae.

m *unitatem*] i. e. ſine commiſſura continuationem ut ex Cap. 2. patet.

n *omnibus ſtellis*] quam paſci vaporibus a terra emiſſis Stoici putant.

lis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, [o] tam avida, per diem noctemque, ut in opere, ita et in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in aeternum desiderabat, invasit. Pusillum tibi exemplum magnae rei ponam. Ova tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

Cap. VI. Aër continuus terrae est, et sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa descessit. [p] Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum [q] misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut pulverem struunt, [r] plurimumque a vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per unitatem corporis nisus est, [s] cum partes consentire ad intensionem debeant, et conferre vires. Aër autem, si in atomos inciditur, sparsus est. Teneri vero disjecta non possunt. Intensionem [t] aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quae remissae elataeque sunt, prout aër se concitavit. Quid enim est vox, nisi intensio aëris, ut audiatur, linguae formata percussu? Quid cursus et motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim nervis, et velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta silvasque convellit, et aedificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se languidum et jacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua et tubae, et ea quae aliqua pressura majorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant parvula admodum semina: et quorum exilitas in commissura

o *tam exercitata*] velocia.

p *ut statim ibi futurus sit unde illa discessit*] ubicunque enim aliquid terrae effossum fuerit, aër succedit.

q *in alimentum*] *in alimentum caelestium* ex membranis restituit. *Gronov.*

r *struunt*] i. e. compositum et structum esse statuunt.

s *Numquam enim contexti nisi per unitatem corporis nisus est*] ex nisu, et elasticitate, quam vocant recentiores, aëris ostendit ex distantibus corpusculis aërem non componi, nam niti, et elasticam vim exercere non posse ait corpus, quod unitatis contextum, h. e. continuum non sit.

t *Intensionem*] nisum et elasticitatem.

miſſura lapidum vix locum inveniat, in tantum convaleſcunt, ut ingentia ſaxa diſtrahant, et monumenta diſſolvant; ſcopulos rupesque, radices minutiſſimae, ac tenuiſſimae. Hoc quid eſt aliud, quam intenſio ſpiritus, ſine qua nil validum, et contra quam nil validius eſt? Eſſe autem unitatem in aëre, vel ex hoc intelligi poteſt, quod corpora noſtra inter ſe cohaerent. Quid enim aliud eſt quod tenet ea, quam ſpiritus? Quid eſt aliud quo animus noſter agitetur? Quis eſt ille motus, niſi intenſio? Quae intenſio, niſi ex unitate? Quae unitas, niſi haec eſſet in aëre? quid autem aliud producit fruges et ſegetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac diſtendit in ramos, aut in altum erigit, quam ſpiritus intenſio et unitas?

Cap. VII. Quidam aëre diſcerpunt, [u] et in particulas diducunt, ita ut illi inane permiſceant. Argumentum autem exiſtimant non pleni corporis, ſed multum vacui habentis, quod avibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcurſus eſt. Sed falluntur. Nam aquarum quoque ſimilis facilitas eſt, nec de unitate illarum dubium eſt, quae ſic corpora accipiunt, ut ſemper in contrarium acceptis refluant. [v] Hanc noſtri circumſtantiam, Graeci autem περίςασιν appellant, quae in aëre quoque ſicut in aqua fit. Circumſtat enim omne corpus a quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admiſto. Sed hoc alias.

Cap. VIII. Nunc autem eſſe quamdam in rerum natura vehementiam, magni impetus, eſt colligendum. Nihil enim non intenſione vehementius eſt: et tam mehercule quam nihil intendi ab alio poterit, niſi per ſemetipſum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non poſſe quidquam ab alio moveri, niſi aliquid fuerit mobile ex ſemetipſo. Quid autem eſt, quod magis credatur ex ſemetipſo habere intenſionem, quam ſpiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit jactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, et magnas cum populis urbes, cum totis maria littoribus? Oſtendit intenſionem ſpiritus, velocitas ejus et diductio. Oculus ſtatim per multa millia aciem ſuam intendit: vox una totas urbes ſimul percutit: lumen non paullatim prorepit, ſed ſemel univerſis infunditur rebus.

u *Quidam aëra diſcerpunt*] Democritus, Epicurus et ſequaces.

v *in contrarium acceptis refluant*] ut piſcinia lapidem injectum accipiens, undique in orbem ab eo refugiat. *Fromond.*

Cap. IX. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio [x] illa quae ex fundamentis mediae arenae crescens in summam altitudinem amphitheatri pervenit, cum intensione aquae fiat? Atqui nec tolleno [y] magis, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere, aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto et cogente attollitur, et contra naturam suam multa conatur, et ascendit, nata defluere. Quid navigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? [z] Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum et accipit et remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita et inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam divisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. [a] Interponas licet muros et mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse pervius, [b] non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus.

Cap. X. Ipse quidem transit per ipsum quo scinditur, et media non circumfundit tantum, et utrimque cingit, sed permeat, ab aethere lucidissimo aër, in terram usque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, et altior terris, nec minus aquis: ceterum aethere spissior graviorque, frigidus per se et obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim a proximis. Summa pars ejus est siccissima calidissimaque, et ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam aeternorum ignium, et illos tot motus siderum, assiduumque caeli circumactum. Illa pars ima et vicina terris, densa et caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad

x *sparsio*] odorati imbris qui in amphitheatro per fistulas spargebatur. conf. et Ep. 90. vid. *Lips.* de amphith. C. 16.

y *tolleno*] a tollendo, machina qua, ut Festus habet, trahitur aqua, alteram partem praegravante pondere. *Fromond.*

z *spiritu referente*] aëre inter discum et aquam condensato cum repercutiente.

a *coit secum*] jungitur per coeca spiracula, quibus etiam solida perforantur. *Fromond.*

b *prohibetur nobis esse pervius*] quo minus scilicet libere obambulare per aërem valeamus.

ad ſiccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum utraque parte frigidior. Nam ſuperiora ejus calorem vicinorum ſiderum ſentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum ſecum calidi affert, deinde quia radii ſolis replicantur, et quousque redire potuerunt, duplicato calore benignius fovent. Deinde etiam illo ſpiritu, qui omnibus animalibus, arbuſtisque ac ſatis calidus eſt. Nihil enim viveret ſine calore. Adjice nunc ignes, non tantum manu factos et certos, ſed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abſcondito flagrant et obſcuro ſemper. Etiamnum tot partes ejus fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam ſterile eſt frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his ſubmota in frigore ſuo manet. Natura enim aëris gelida eſt.

Cap. XI. Qui cum ſic diviſus ſit, ima ſui parte maxime varius et inconſtans et mutabilis eſt. Circa terram plurimum audet, plurimum patitur, exagitat et exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, ſed aliter alibi: ac partibus inquietus eſt ac turbidus. Cauſſas autem illius mutationis et inconſtantiae alias terra praebet, cujus poſitiones huc aut illo verſae, magna ad aëris temperiem momenta ſunt: alias ſiderum curſus. Ex quibus ſoli plurimum imputes. Illum ſequitur annus: ad illius flexum hiemes aeſtatesque vertuntur. Lunae proximum jus eſt. Sed et ceterae quoque ſtellae non minus terrena quam incumbentem ſpiritum terris afficiunt, et ortu ſuo occaſuve contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum injurias turbidae movent. Hoc neceſſarium fuit praeloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus et fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam ejus explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati poſſet.

Cap. XII. Tria ſunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, et tonitrua: quae una facta, ſerius audiuntur. Fulguratio oſtendit ignem: fulminatio emittit. Illa (ut ita dicam) comminatio eſt, et conatio ſine ictu: iſta, jaculatio cum ictu. Quaedam ſunt ex his, de quibus inter omnes convenit: quaedam, in quibus diverſae ſententiae ſunt. Convenit illis, omnia iſta in nubibus et e nubibus fieri: etiamnum convenit, et fulgurationes et fulminationes, aut igneas eſſe, aut ignea ſpecie. Ad illa nunc tranſeamus, in quibus lis eſt. Quidam putant ignem eſſe in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius eſſe, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, convenit.

Alius enim a lumine illum colligit. Quidam autem radios ſolis intercurrentis recurrentisque, ſaepius in ſe relatos, [c] ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex aethere diſtillare, et ex tanto ardore caeli multa decidere, quae nubes diu incluſa cuſtodiant. Ariſtoteles [d] multo ante ignem colligi non putat, ſed eodem momento exſilire, quo fiat. Cujus ſententia talis eſt: Duae mundi partes in imo jacent, terra et aqua: utraque ex ſe reddit aliquid. Terrenus vapor ſiccus eſt, et fumo ſimilis, qui ventos, tonitrua, et fulmina facit: aquarum halitus humidus eſt, et imbres et nives creat. Sed ſiccus ille terrarum vapor, unde ventis origo eſt, quia coacervatus eſt, cum coitu nubium vehementer impactarum a latere eliditur: deinde, ubi latius ferit nubes proximas, plaga et cum ſono incutitur, qualis in noſtris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et ut ille ſpiritus habens aliquid humidi ſecum, conglobatusque, rumpitur flamma: eodem modo ſpiritus ille, quem paullo ante exprimi colliſis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exſilire ſilentio poteſt. Diſſimilis autem crepitus fit, ob diſſimilem impactionem nubium. Quare? aliae majorem ſinum habent, aliae minorem. Ceterum illa vis expreſſi ſpiritus ignis eſt, qui fulgurationis nomen habet, levi impetu accenſus et varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam ſonum audiamus: quia oculorum velocior eſt ſenſus, et multum aures antecedit.

Cap. XIII. Falſam autem eſſe opinionem eorum, qui ignem in nubibus ſervant, [e] per multa colligi poteſt. Si de caelo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic ſemper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura ſurſum vocat, defluat. Alia enim conditio noſtrorum ignium eſt, ex quibus favillae cadunt, quae ponderis ſecum aliquid habent. Ita non deſcendit ignis, ſed praecipitatur [f] et deducitur. Huic ſimile nihil accidit in igne puriſſimo, in quo nihil eſt quod deprimatur: aut ſi ulla pars ejus deciderit, in periculo totus eſt: quia totum poteſt excidere, quod poteſt carpi. Deinde illud [g] quod quotidie levitas cadere prohibet, ſi illud in

c *ſaepius in ſe relatos*] i. e. replicatos et reflexos.

d *Ariſtoteles*] Lib. II. Cap. 9. Meteor.

e *ſervant*] qui non gigni in nubibus, ſed ex aethere delapſum aſſervari dicunt.

f *praecipitatur*] a materia craſſiore cui inhaeret.

g *Deinde illud etc.*] ſenſus eſt: quod ſi dicas ignem quem levitas ſua

in abdito ſuo tenet grave, quomodo illic eſſe potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri ſolent, ſicut haec ipſa de quibus quaerimus fulmina? Fato [h] enim non eunt, ſed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quae non eſt in aethere. Nihil enim injuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil praeter ſolitum evenit. Ordo rerum eſt, et expurgatus ignis in cuſtodia mundi, ſummas ſortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc diſcedere non poteſt, ſed ne ab externo quidam exprimi: quia in aethere nulli incerto corpori locus eſt. Certa enim et ordinata non pugnant.

Cap. XIV. Vos, inquam, [i] dicitis, cum cauſſas ſtellarum transvolantium redditis, poſſe aliquas partes aëris ad ſe trahere ignem, ex aethere decidentem, et ex eo ſuperioribus locis ardore hic accendi. [k] Sed plurimum intereſt, utrum aliquis dicat ignem ex aethere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quae ſubjecta ſunt, tranſilire, an [l] hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non poteſt fieri ſed hic naſcitur. Videmus certe, apud nos late incendio pervagante, quasdam inſulas, quae diu concaluerant, ex ſe concipere flammam. Itaque veriſimile eſt, in aëre ſummo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore aetheris ſuperpoſiti. Neceſſe eſt enim, ut et imus aether habeat aliquid aëri ſimile, et ſummus aër non ſit diſſimilis imo aetheri: quia non ſit ſtatim ex diverſo in diverſum tranſitus. Paullatim iſta confinio vim ſuam miſcent ita, ut dubitare poſſis, an aër, an hic jam aether ſit.

Cap. XV. Quidam ex noſtris [m] exiſtimant, aëra, cum in ignem et aquam mutabilis ſit, non trahere aliunde cauſſas flammarum novas: ipſe enim ſe movendo accendit, et cum denſos compactosque nubium ſinus diſſipat, neceſſario vaſtum in tam magnorum corporum diruptione reddit ſonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: ſic quemadmodum

ſua cadere prohibet, hic quoque materiae craſſiori, quae abditum quaſi eum teneat, praecipitari; oſtendendum erit, quomodo materia craſſior in aethere, unde decideret potuerit eſſe.

h *Fato*] *fateor* legunt nonnulli. *Jacta Gronov.*

i *inquam*] leg. *inquit.* nimirum interrogatio illorum qui hactenus confutatam ſententiam cum Anaxagora amplectuntur, proponitur.

k *et aethere decidentem etc.*] iſta verba ſpuria eſſe videntur, totus locus vero ita legendus: *ad ſe trahere ignem ex locis ſuperioribus, et hoc ardore accendi. Gronov.*

l *an*] omnino legendum: *at.*

m *ex noſtris*] Stoicis.

dum ferro aliquid manus ad ſecandum confert: ſed ſecare, ferri eſt.

Cap. XVI. Quid ergo inter fulgurationem et fulmen intereſt? dicam. Fulguratio, eſt late ignis explicitus: Fulmen, eſt coactus ignis, et impetu jactus. Solemus duabus manibus inter ſe junctis aquam concipere, et compreſſa utrimque palma in modum ſiphonis [n] exprimere. Simile quiddam et illic fieri puta. Nubium inter ſe compreſſarum anguſtiae medium ſpiritum emittunt, et hoc ipſo inflammant, et tormenti modo ejiciunt. Nam balliſtae quoque et ſcorpiones tela cum ſono expellunt.

Cap. XVII. Quidam exiſtimant, ipſum ſpiritum per frigida atque humida euntem, ſonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens ſilentio tingitur. Sed quemadmodum, ſi in aquam fervens maſſa deſcendit, cum multo murmure exſtinguitur: ita, ut Anaximenes ait, ſpiritus incidens nubibus tonitrua edit, et dum luctatur, per obſtantia et interciſa vadens, ipſa ignem fuga accendit.

Cap. XVIII. Anaximandrus omnia ad ſpiritum retulit. Tonitrua, inquit, ſunt nubis ictae ſonus. Quare inaequalia ſunt? quia et ipſe ictus inaequalis eſt. Quare et ſereno tonat? quia tunc quoque per craſſum [o] et ſiccum aëra ſpiritus proſilit. At quare aliquando non fulgurat et tonat? quia tenuior et firmior ſpiritus, qui in flammam non valuit, in ſonum valuit. Quid eſt ergo ipſa fulguratio? aëris diducentis ſe, corruentiſque jactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid eſt fulmen? acrioris denſiorisque ſpiritus curſus.

Cap. XIX. Anaximandrus ait, omnia iſta ſic fieri, ut ex aethere aliqua vis in inferiora deſcendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis ſonat. At cum illas interſcindit, fulget: et minor vis ignium, fulgurationes facit, major fulmina.

Cap. XX. Diogenes Apolloniates ait, quaedam tonitrua igne, quaedam ſpiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipſe antecedit et nuntiat: illa ſpiritus, quae ſine ſplendore crepuerunt. Utrumque ſine altero fieri, et eſſe aliquando, concedo; ita tamen, ut non diſcreta illis poteſtas ſit, ſed utrum-

n *ſiphonis*] ſiphones erant, qui ſubterraneis meatibus ductam aquam exprimebant.

o *craſſum*] *craſſus* non poteſt eſſe idem aër qui *ſerenus*, legendum igitur *quaſſum*. Nam ſudo etiam caelo concuti et ſcindi poteſt aër. *Gronov.*

utrumque ab utroque effici poſſit. Quis enim negabit ſpiritum magno impetu latum, cum efficit ſonum, effecturum et ignem? Quis et hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere poſſe nubes, et non exſilire, ſi plurimarum acervo nubium, cum paucas perſcidiſſet, oppreſſus eſt? Ergo et ignis ibit in ſpiritum, perdetque fulgorem et ſpeciem, dum ſecuta in terra incendit. [p] Adjice nunc, quod neceſſe eſt, ut impetus fulminis et praemittat ſpiritus, et agat ante ſe, et a tergo trahat ventum, cum tam vaſto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur intremiſcunt vibrata vento, quem ignis ante ſe preſſit.

Cap. XXI. Dimiſſis nunc praeceptoribus, incipiamus per nos moveri, et a confeſſis tranſeamus ad dubia. Quid enim confeſſi eſt? Fulmen ignem eſſe: aeque fulgurationem, quae nihil aliud eſt, quam flamma; futura fulmen, ſi plus virium habuiſſet. Non natura iſta, ſed impetu diſtant. Eſſe illum ignem, calor oſtendit: qui ſi non eſſet, oſtendit effectus. Magnorum enim ſaepe incendiorum cauſſa fulmen fuit. Silvae illo crematae, et urbium partes: etiam quae non percuſſa ſunt, tamen aduſta cernuntur: quaedam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor ſulphureus eſt? Ergo et utramque rem ignem eſſe conſtat, et utramque rem inter ſe meando diſtare. [q] Fulguratio eſt fulmen, non in terras usque perlatum. Et rurſus licet dicas, fulmen eſſe fulgurationem, usque in terras perductam. Non ad exercendum verba haec diutius pertracto: ſed ut iſta cognata eſſe, et ejusdem notae ac naturae, probem. Fulmen eſt quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus iſtud. Fulguratio eſt pene fulmen.

Cap. XXII. Quoniam conſtat eſſe utramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri ſoleat ignis. Eadem enim ratione et ſupra fit. Duobus modis: uno, ſi excitatur ſicut ex lapide percuſſo: altero, ſi attritu invenitur, ſicut cum duo ligna inter ſe diutius trita ſunt. Non omnis hoc tibi materia praeſtabit, ſed idonea eliciendis ignibus: ſicut laurus, hederae, et alia in hunc uſum nota paſtoribus. Poteſt ergo fieri, ut nubes quoque ignem eodem

p *dum ſecuta in terra incendit*] leg. *dum ſecta interim incendit.* Senſus patet: perdet ignis fulgorem, oppreſſus nubium quas penetrare non poteſt craſſitie, cum tamen interea eas quas ſecat et penetrat, incendat. *Gronov.*

q *meando diſtare*] idem eſt quod antea dixit *non natura ſed impetu diſtare.*

eodem modo vel percussae reddant; vel attritae. Videamus quantis procellae viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id in quod tormentum obvium fit, dissipatur, et rapitur, et longe a loco suo projicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum fervorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens et confessa potentia est.

Cap. XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatae, fremente vento, et leviter urgente, ignem evocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum fervorem quaedam attrita perducerentur. Cum autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conversus, atteratur, credibile est et verisimile, ignem caducum excuti, et cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet morae, quantum itineris: et cursus, sine alimento conjectus est.

Cap. XXIV. Quomodo, inquis, cum dicatis hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est, quod de igne dixistis? Est enim illi aeque sursum iter, atque deorsum. Utrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, et si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quae illam in contrarium ageret, illo intenditur, unde imbre dejecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. Id his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cujusque rei habitum, qui illi non [r] ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, caelum, id est, levissimi cujusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, et ab impetu suo avertat, id non natura, sed servitus ejus fit.

Cap. XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidae, imo udae: quomodo ergo possunt

r *non*] suspectum mihi istud *non*. Sensus enim esse videtur: non est quod in isto negotio respicias rei habitum naturalem, et qui ex voluntate illi est, praeter naturam enim et voluntatem res ab externis agentibus impelli possunt.

ſunt gignere ignem, quem non magis veriſimile eſt ex nube, quam ex aqua generari?

Cap. XXVI. Ignis qui naſcitur, primum in nubibus non eſt aqua, ſed aër ſpiſſus, ad gignendam aquam praeparatus, nondum in illam mutatus, ſed jam pronus et vergens. Non eſt quod eam exiſtimes tunc colligi, ſed effundi.[s] Simul et fit, et cadit. Deinde ſi conceſſero humidam eſſe nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imo ex ipſo (quod magis mireris) humore. Quidam[t] negaverunt, in ignem quidquam poſſe mutari, priusquam mutatum eſſet in aquam. Poteſt ergo nubes, ſalva, quam continet, aqua, ignem parte aliqua ſui reddere: ut ſaepe alia pars ligni ardet, alia ſudat. Nec hoc dico, non contraria inter ſe iſta eſſe, et alterum altero perimi: ſed ubi valentior ignis, quam humor eſt, vincit. Rurſus ubi copia humoris exſuperat, tunc ignis ſine effectu eſt. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquae ſit. Exigua enim non reſiſtit, nec ignem impedit. Quid ni? Majorum noſtrorum memoria, ut Poſidonius tradit, cum inſula[u] in Aegeo mari ſurgeret, ſpumabat interdiu[v] mare, et fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, ſed ex intervallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius jacentis, ſuperum pondus evicerat. Deinde ſaxa revoluta, rupesque partim illaeſae, quas ſpiritus, antequam verteretur,[x] expulerat, partim exeſae, et in levitatem pumicis verſae: noviſſime cacumen exuſti montis emicuit. Poſtea altitudini adjectum, et ſaxum illud in magnitudinem inſulae crevit. Idem[y] noſtra memoria, Valerio Aſiatico conſule iterum accidit. Quorſus haec retuli? ut appareret, nec exſtinctum ignem mari ſuperfuſo, nec impetum ejus, gravitate ingentis undae prohibitum exire. Ducentorum paſſuum fuiſſe altitudinem Aſclepiodotus Poſidonii auditor tradidit, per quam, diruptis aquis, ignis emerſit. Quod ſi immenſa aquarum vis, ſubeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aëre exſtinguere ignem poterit, nubium tenuis humor et roſcidus? Adeo res iſta non habet ullam moram, quae contra cauſſas

s *ſed effundi*] ſenſus poſcit: *dein effundi.*

t *Quidam*] ut Theophraſtus, qui diſerte ſcribit *ἄνευ ὑγρότητος οὐδὲν εἶναι καυστόν. Muret.*

u *inſula*] de qua Strabo L. I. Plin. H. N. II, 87. noſter infra VI, 21.

v *interdiu*] *ante diu* leg. *Gronov.*

x *antequam verteretur*] Spiritus, qui agitatione in ignem vertebatur.

y *Idem etc.*] conf. Plin. H. N. L. II. C. 87.

caussas ignium sit; quos non videmus emicare, nisi impendente [z] caelo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, et nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas videri a nobis terrarum tumor non sinit. Adjice nunc, quod fieri potest, ut nubes sudae [a] et humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque caeli visatur: sed fit in sordida.

Cap. XXVII. Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent, unum esse genus, cujus sit grave murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento et fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concavis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum et aequalem, et continuum. Itaque etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo hujusmodi tonitrua venturi praenuntia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicujus dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissolvitur nubes, et spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus et vehemens: quo edito concidunt homines, et exanimantur, quidam vero vivi stupent, et in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, [b] quorum mentes sonus ille caelestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, ut inclusus aër cava nube et motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum majorem sibi locum quaerit, a quibus involutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisae manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

Cap. XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisae sunt, sonant, sed si apte sunt compositae ad sonum edendum. Aversae inter se manus collisae non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cavae concutiantur, an planae et extentae. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna

z *impendente*] utpote nubibus gravi adeoque humili.

a *sudae*] *imae* leg. *Gronov.*

b *attonitos*] nam attonare est tonitru percutere.

magna vi, et procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, [c] et primam quamque partem eius solvit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro divisa est, sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adjice nunc, quod nubes in monte actae, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa et eminentia. Et ita discutiuntur, et si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi universus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, et totum globum semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

Cap. XXIX. Praeter haec natura aptus est aër ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aër. Debent ergo nubes utrimque dissecari, et cavae et intentae. [d] Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana et cymbala sonant: quia illa repugnantem ex ulteriore parte spiritum pulsant, haec ad ipsum aërem acta, nisi concavo, non tinniunt.

Cap. XXX. Quidam, inter quos Asclepiodotus [e] est, judicant sic, quorumdam quoque corporum concursu tonitrua et fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundavit: ingentem vim arenae urentis effudit. Involutus est dies pulvere, populosque subita nox terruit. Illo tempore ajunt plurima fuisse tonitrua et fulmina: quae concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto fervore aëris, nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, et more nivis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenae sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusque naturae corpora efflare terras, et sicci aliquid et humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale intervenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, et edere sonum: ista quae dixi, sive incendiis vaporantibus aëra repleverunt, sive ventis terras

c *dirigit*] circa se disponit. forte rectius *digerit*.

d *intentae*] Spiritu multo turgidae.

e *Asclepiodotus*] auditor Posidonii, qui libros de quaestionum naturalium caussis scripsit.

terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. [f] Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aëris crassi.

Cap. XXXI. Ceterum mira fulminis, [g] si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubii relinquentia, quin divina insit illis et subtilis potentia. Loculis integris ac illaesis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inviolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud aeque inter annotanda ponas licet, quod et hominum, et ceterorum animalium quae icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: [h] quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulae surgunt. [i] Quid, quod malorum serpentium, et aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Unde, inquit, scis? in venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

Cap. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec unius tantum aut alterius rei signa dant, sed saepe totum fatorum sequentium ordinem nuntiant, et quidem decretis evidentibus, longeque clarioribus, quam si scriberentur? Hoc autem inter nos et Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisae sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, sive illis significare propositum est, sive consequens. Quomodo ergo significant, nisi a Deo mittantur? Quomodo aves non in hoc motae, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus movit. Nimis illum otiosum, et pusillae rei ministrum facis, si aliis somnia, [k] aliis exta disponit. Ista nihilominus divina ope geruntur. Sed non a Deo

f *conferunt*] componunt, alii tamen malunt *conferunt*.

g *mira fulminis*] similia Plinius habet L. 2. C. 51.

h *caput spectat ad exitum fulminis*] in eam caeli regionem, quo fulmen corpore extricatum evasit: quia fortasse promtus est ut alterutro canali, oesophago aut aspera arteria per os exeat. *Fromond.*

i *contra fulmina hastulae surgunt*] *hastulae* ramenta lignorum sunt, qualia dolatione abraduntur. Surgunt vero in arboribus fulguritis contra fulmina, quia a parte superiori et unde ictus incubuit aperiuntur et avelluntur a ligno. *Fromond.*

k *somnia*] leg. *omnia*; haec enim, non somnia ex avibus captantur. *Gronov.*

a Deo pennae avium reguntur, nec pecudum viſcera ſub ipſa ſecuri formantur. Alia ratione fatorum ſeries explicatur, indicia venturi ubique praemittens, ex quibus nobis quaedam familiaria, quaedam ignota ſunt. Quidquid fit, alicujus rei futurae ſignum eſt: fortuita, et ſine ratione vaga, divinationem non recipiunt. Cujus rei ordo eſt, etiam praedictio eſt. Cur ergo aquilae hic honor datus eſt, ut magnarum rerum faceret auſpicia: aut corvo, aut pauciſſimis avibus: ceterarum ſine praeſagio vox eſt? Quia quaedam in artem nondum redacta ſunt. Quaedam vero ne redigi quidem poſſunt, ob nimium remotam converſationem. Ceterum nullum animal eſt, quod non motu et occurſu ſuo praedicat aliquid. Non omnia ſcilicet, ſed quaedam notantur. Auſpicium eſt obſervantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. [l] Ceterum et illa quae pereunt. [m] Quinque ſtellarum [n] poteſtatem Chaldaeorum obſervatio excepit. Quid tu? tot millia ſiderum judicas otioſa lucere? Quid eſt porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos ſideribus aſſignant: cum omnia quae ſupra nos ſunt, partem ſibi noſtri vindicent? Submiſſiora forſitan in nos propius vim ſuam dirigunt: et ea quae frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia proſpiciunt. Ceterum et illa quae aut immota ſunt, aut propter velocitatem univerſo mundo parem immotis ſimilia, non extra jus dominiumque noſtri ſunt. Aliud adſpice, et diſtributis rem efficis, tractas. [o] Non magis autem facile eſt, ſcire quid poſſint, quam dubitari debet, an poſſint.

Cap. XXXIII. Nunc ad fulmina revertamur: quorum ars in tria [p] dividitur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima

l *qui in ea direxerit animam*] Plin. L. 28. C. 11. *In augurum certe diſciplina conſtat, neque diras neque ulla auſpicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, obſervare ſe ea negaverint.*

m *Ceterum et illa quae pereunt*] legit Eraſmus: *certa ſunt et illa quae pereunt.* Id eſt quae ſine obſervatione ſunt, nec notantur. *Fromond.*

n *Quinque ſtellarum*] Planetarum, cum quibus ſolem et lunam non computat, quod alia eorum quam ceterarum ſtellarum ſit apparentia.

o *Aliud adſpice, et diſtributis rem efficis, tractas.*] Gronovius legit: *Aliter adſunt, et diſtributis rem officiis tractant.*

p *in tria*] mirum cur non et pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, de qua eſt apud Ovid. Faſtor L. 3. et Plinium L. 2. C. 54. Sed illam fortaſſis tanquam nimis periculoſam abjecerant. *Muret.*

ma pars ad formulam [q] ſpectat; ſecunda, ad divinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, ut promiſſa firment: deprecari, ut remittant minas.

Cap. XXXIV. Summam eſſe vim fulminum judicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum eſt, nec alterius oſtenti ſignificatione minuitur. Quidquid exta, quidquid aves minabuntur, ſecundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denuntiatum eſt, nec extis, nec ave contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? quia vero verius nihil eſt. Si aves futura cecinerunt, non poteſt hoc auſpicium fulmine irritum fieri: aut ſi poteſt, non futura cecinere. Non enim nunc avem comparo et fulmen, ſed duo veri ſigna: quae ſi verum ſignificant, paria ſunt. Itaque ſi fulminis interventus ſubmovet extorum vel augurum judicia, male inſpecta exta, male obſervata auguria ſunt. Non enim refert, utrius rei major potentiorve natura ſit, ſi utraque res veri attulit ſignum, quantum ad hoc par eſt. Si dicas, flammae vim majorem eſſe, quam fumi, non mentieris: ſed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque ſi hoc dicunt, quoties exta aliud ſignificabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas major, fortaſſe conſentiam: ſed ſi hoc dicunt, quamvis altera ſigna verum praedixerint, fulminis ictus priora delevit, et ad ſe fidem traxit, falſum eſt. Quare? quia nihil intereſt, quam multa auſpicia ſint; fatum unum eſt: quod ſi bene primo auſpicio intellectum eſt, ſecundo non interit: idem eſt. Ita dico, non refert, idem an aliud ſit, per quod quaerimus: quoniam de quo quaerimus, idem eſt.

Cap. XXXV. Fatum fulmine mutari non poteſt. Quidni? Nam fulmen ipſum fati pars eſt. [r] Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, ſi immutabilia ſunt fata? Permitte mihi illam rigidam ſectam [s] tueri eorum, qui excipiunt iſta, [t] et nihil aliud eſſe exiſtimant, quam

q *ad formulam*] *Fromondus* interpretatur ritum, quo augur ex arce capite velato lituo regiones caeli, et templa ut vocabant, ad captandum augurium contemplabatur et notabat. *Gronovius* de deſcriptione et definitione intelligit.

r *fati pars eſt*] quiddam etiam a fato miſſum. Stoico mors. *Fromond.*

s *rigidam ſectam*] Stoicorum.

t *qui excipiunt iſta*] intelligenda haec quaſi dictum eſſet: qui excipiunt iſta, tanquam aegrae mentis ſolatia, et nihil aliud eſſe exiſtimant. De expiationibus autem et procurationibus loquitur, non de fatis, quibus iſta rigida ſecta nunquam obtrectavit. *Gronov.*

quam aegrae mentis ſolatia. Fata aliter jus ſuum peragunt, nec ulla commoventur prece, non miſericordia flectuntur, non gratia. Servant curſum irrevocabilem, ex deſtinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in ſe non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem ſuperveniens praecipitat: ſic ordinem rerum fati aeterna ſeries rotat, cujus haec prima lex eſt, ſtare decreto.

Cap. XXXVI. Quid enim intelligis fatum? Exiſtimo neceſſitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc ſi ſacrificiis, et capite niveae agnae, exorari judicas: divina non noſti. Sapientis quoque viri ſententiam negatis poſſe mutari. Quanto magis Dei? cum ſapiens quid ſit optimum in praeſentia ſciat, illius divinitati omne praeſens ſit. Agere tamen nunc eorum volo cauſam, qui procuranda exiſtimant fulmina: et expiationes non dubitant prodeſſe, aliquando ad ſubmovenda pericula, aliquando ad levanda, aliquando ad differenda.

Cap. XXXVII. Quid ſit quod ſequitur, paullo poſt proſequar. Interim hoc habent commune nobiſcum, quod nos quoque exiſtimamus vota proficere, ſalva vi ac poteſtate fatorum. quaedam enim a diis immortalibus ita ſuſpenſa relicta ſunt, ut in bonum vertant, ſi admotae diis preces fuerint, ſi vota ſuſcepta. Ita non eſt hoc contra fatum, ſed ipſum quoque in fato eſt. Aut futurum, inquit, eſt, aut non. Si futurum eſt, etiam ſi ſuſceperis vota, fiet. Si non eſt futurum, etiam ſi non ſuſceperis vota, non fiet. Falſa eſt iſta interrogatio: quia illam mediam inter iſta exceptionem praeteris. Futurum, inquam, hoc eſt, ſed ſi vota ſuſcepta fuerint. Hoc quoque neceſſe, inquit, eſt, fato comprehenſum ſit, aut ſuſcipias vota, aut non.

Cap. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, et fateri, hoc quoque fato eſſe comprehenſum, ut utique fiant vota. Ideo fient. Fatum eſt, ut hic diſertus ſit, ſed ſi litteras didicerit: ab eodem fato continetur, ut litteras diſcat: ideo diſcet. Hic dives erit, ſed ſi navigaverit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum eſt, ut naviget: ideo navigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, ſi expiaverit praedictas divinitus minas. At hoc quoque in fato eſt, ut expiet: ideo expiabit. Iſta nobis opponi ſolent, ut probetur nihil voluntati noſtrae relictum, et omne jus fato traditum. Cum de iſta re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid ſit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicavi, quomodo ſi fati certus

est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula avertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa lege fati fiunt. [u] Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Utique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse fato, debetur et medico: quia ad nos beneficium fati per hujus manus venit.

Cap. XXXIX. Genera fulminum tria esse ait Caecinna: [v] Consiliarium, Auctoritatis, et quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, ubi post rem factam venit, quam futuram bono malove significat. Status est, ubi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen intervenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam et qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur a consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi evitationem continet. Ut cum timemus ignem aut fraudem a proximis, aut insidias a servis. Etiamnum tamen aliam distinctionem utriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem utraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at ultro monentur.

Cap. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est et flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram et puram flammae tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, et habet admixtam vim spiritus coacti et procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit et evadit. Hujus late sparsa vis, rumpit icta, [x] non perforat. Tertium illud genus, quod urit, multum terreni habet, et igneum magis [y] est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quae percussis inhaereant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed

u *sed — fiunt.*] Alii legunt: *sed ipsa in lege data sunt.* Vid. Ep. 76. pag. 608.

v *Caecinna*] Ciceroni familiaris, vide et inf. de eo C. 56.

x *rumpit icta*] quia per angustias pororum crassitiem suam trajicere non potest. *Fromond.*

y *igneum magis*] instar ignis qui in carbone aut alia materia densa ardet. *Id.*

ſed hoc proprie igneum dicimus, quod manifeſta ardoris veſtigia imprimit. Quod, aut urit, aut fuſcat. Tribus modis urit: aut enim afflat, et levi injuria laedit, aut comburit, aut accendit. Omnia iſta urunt, ſed genere et modo differunt. Quodcumque combuſtum eſt, utique et uſtum eſt. At non omne quod uſtum, utique et combuſtum eſt. Item quod accenſum eſt. poteſt enim illud ipſo tranſitu ignis uſſiſſe. Quis neſcit quaedam uri quidem, nec ardere? Nihil autem poteſt ardere, quod non uratur. Unum hoc adjiciam. Poteſt aliquid eſſe combuſtum, quod non ſit accenſum. poteſt accenſum eſſe, nec combuſtum.

CAP. XLI. Nunc ad id tranſeo genus fulminis, quo icta fuſcantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Utrique diſtinctionem ſuam reddam. Decoloratur, id cujus color vitiatur, non mutatur. [z] Coloratur, id cujus alia fit quam fuit facies: tamquam caerulea, vel nigra, vel pallida. Haec adhuc Etruſcis et philoſophis communia ſunt. In illo diſſentiunt, quod fulmina dicunt a Jove mitti, et tres illi manubias [a] dant. Prima (ut ajunt) monet, et placata eſt, et ipſius conſilio Jovis mittitur. Secundam mittit quidem Jupiter, ſed ex conſilii ſententia. duodecim enim deos advocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed tunc quoque non aliter, quam ut noceat. Ne prodeſt quidem impune. Tertiam manubiam [b] idem Jupiter mittit: ſed adhibitis in conſilium diis, quos ſuperiores et involutos vocant. Quae vaſtat et includit, et mutat ſtatum privatum utique et publicum, quem invenit. Ignis enim nihil eſſe, quod ſit, patitur. [c]

CAP. XLII. In his prima ſpecie ſi intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt, quam credere fulmina e nubibus Jovem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nonnumquam petere, ut, impunitis ſacrilegis, percuſſis ovibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, et ad ſuum concilium a Jove deos, quaſi in ipſo parum conſilii ſit, advocari: illa laeta et placata eſſe fulmina, quae ſolus excutiat; pernicioſa, quibus mittendis major numinum turba interfuit? Si quaeris a me, quid ſentiam, non exiſti-

Iii 4

z *non mutatur*] manet idem, licet maculoſus. *Fromond.*

a *manubias*] ipſos fulminum jactus Hetruſci ſic vocant, quia credo manu et vi a Jove jacitur. *Nannius.*

b *Tertiam manubiam*] adde Feſtum *V. Manubia.*

c *nihil eſſe, quod ſit, patitur*] omnia enim mutat et conſumit. *Fromond.*

existimo tam hebetes fuisse, ut crederent Jovem, aut non aequae voluntatis, [d] aut certe minus paratum [e] esse. Utrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit justius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri judicaverunt inevitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. Utile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, adversum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, et quidem armatum.

Cap. XLIII. Quare ergo id fulmen quod solus Jupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberavit, et quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Jovem, id est, regem prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ii, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: advocent, considerent multorum sententias, placita temperent, et hoc sibi proponant, ut aliquid percuti debeat, ne Jovi quidem suum satis esse consilium.

Cap. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, ut Jovem existimarent tela mutare. [f] poëticam ista licentiam decent.

Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Saevitiae flammaeque minus, minus addidit irae.
Tela secunda vocant superi. — — —

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, ut existimarent, Jovem modo levioribus fulminibus et lusoriis [g] uti: sed voluerunt admonere eos quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi et distringi, [h] quaedam admoveri. [i]

Cap. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Jovem, qualem in Capitolio et in ceteris aedibus colimus, mittere manu

d *non aequae voluntatis*] injustum.

e *minus paratum*] impotentem et inopem, ut cui in consilium advocandi essent alii dii.

f *tela mutare*] variis telis uti, modo hujus, modo alterius generis.

g *lusoriis*] qualibus exercebantur rudes in palaestra, et quibus decretoria opponuntur.

h *elidi et distringi*] *allidi* mavult *Gronov.* alliduntur vero et distringuntur fulminibus poenarum, qui illis tanguntur, sed tamen manu parcente, ita ut non pereant et frangantur.

i *admoveri*] propius poni et ostendi tantum, ita ut ne feriant quidem et distringant, nedum frangant.

nu fulmina, ſed eundem quem nos Jovem intelligunt, cuſtodem rectoremque univerſi, animum ac ſpiritum, mundani hujus operis dominum et artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum fatum vocare? non errabis: Hic eſt, ex quo ſuſpenſa ſunt omnia, cauſſa cauſſarum. Vis illum providentiam dicere? recte dices. Eſt enim, cujus conſilio huic mundo providetur, ut in confuſus eat, et actus ſuos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Eſt enim, ex quo nata ſunt omnia, cum ſpiritu vivimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipſe enim eſt, totum quod vides, totus ſuis partibus inditus, et ſe ſuſtinens vi ſua. Idem Etruſcis quoque viſum eſt: et ideo fulmina a Jove mitti dixerunt, quia ſine illo nihil geritur.

Cap. XLVI. At quare Jupiter aut ferienda tranſit, aut innoxia ferit? In majorem me quaeſtionem vocas: cui ſuus locus, ſuus dies dandus eſt. Interim hoc dico, fulmina non mitti a Jove, ſed ſic omnia diſpoſita, ut ea etiam quae ab illo non fiunt, [k] tamen ſine ratione non fiant: quae illius eſt. Vis eorum, illius permiſſio eſt. Nam etſi Jupiter illa nunc non facit, fecit ut fierent. Singulis non adeſt: ſed ſignum, et vim, et cauſſam dedit omnibus.

Cap. XLVII. Huic illorum diviſioni non accedo. Ajunt aut perpetua, aut finita eſſe fulmina, aut prorogativa. Perpetua, quorum ſignificatio in totam vitam pertinet; [l] nec unam rem id enuntiat, ſed contextum rerum per omnem deinceps aetatem futurarum complectitur. Haec ſunt fulmina, quae prima accepto patrimonio, et in novo hominis aut urbis ſtatu fiunt. Finita ad diem utique reſpondent. [m] Prorogativa ſunt, quorum minae differri poſſunt, averti tollique non poſſunt.

Cap. XLVIII. Dicam quid ſit, quare huic diviſioni non conſentiam. Nam et quod perpetuum vocant fulmen, finitum eſt. Aeque enim talia ad diem reſpondent. Nec ideo finita non ſunt, quia multum tempus ſignificant. Et quod prorogativum videtur, finitum eſt. Nam illorum quoque confeſſione certum eſt, quouſque impetretur dilatio. Privata enim fulmina negant ultra decimum annum, [n] publica ultra triceſimum poſſe deferri. Hoc modo et iſta

k *quae ab illo non fiunt*] ſolo ſcilicet et immediate, ſed a cauſſis ſecundis.

l *pertinet*] hac voce ſaepe eleganter pro pertingit utitur. *Fromond.*

m *ad diem utique reſpondent*] tempus certum et conſtitutum a natura ſervant.

n *ultra decimum annum*] Adde Plin. L. II. C. 52.

finita ſunt: quia ultra quod non prorogentur, incluſum eſt. Omnium ergo fulminum et omnis eventus dies ſtata eſt. Non poteſt enim ulla incerti eſſe comprehenſio. Quae inſpicienda ſint in fulgure, paſſim et vage dicunt, cum poſſint ſic dividere, quemadmodum ab Attalo [o] philoſopho, qui ſe huic diſciplinae dederat, diviſa ſunt, ut inſpiciatur ubi factum ſit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Haec ſi digerere in partes ſuas voluero, quid poſtea faciam, niſi in immenſum procedam?

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminum, quae a Caecinna ponuntur, perſtringam: et quid de his ſentiam, exponam. Ait eſſe poſtulatoria, [p] quibus ſacrificia intermiſſa, aut non rite fata repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cavendum ſit. Peſtifera, quae mortem exſiliumque portendunt. Fallacia, quae per ſpeciem alicujus boni nocent. Dant conſulatum, malo futurum gerentibus; et hereditatem, cujus compendium magno ſit luendum incommodo. Deprecanea, quae ſpeciem periculi ſine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minae. Atteſtata, quae prioribus conſentiunt. Atterranea, [q] quae in incluſo fiunt. Obruta, quibus jam prius percuſſa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberae loca: quorum ſignificatio regnum civitati minatur. Inferna, cum e terra exſiliunt ignes. Hoſpitalia, quae ſacrificiis ad nos Jovem arceſſunt, et (ut verbo eorum molliori utar) invitant. ſed ſi iraſcente [r] domino invitant, tunc venire cum magno invitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quae advocata, ſed advocantium bono veniunt.

CAP. L. Quanto ſimplicior diviſio eſt, qua utebatur Attalus noſter, egregius vir, qui Etruſcorum diſciplinam Graeca ſubtilitate miſcuerat. Ex fulminibus quaedam ſunt, quae ſignificant id quod ad nos pertinet: quaedam aut nihil ſignificant, aut id cujus intellectus ad nos non pervenit. Ex his quae ſignificant, quaedam ſunt laeta, quaedam

o *Attalo*] Stoico, de quo et Epiſtol. 104. et Seneca Pater Suaſor. II.

p *poſtulatoria*] de hiſce fulminum generibus plura nos videre jubet apud Plinium L. 2. C. 52. Feſtum et Ammian. Marcellin. L. 23. et Servium in L. I. Aeneid. Briſſonius Lib. de formulis.

q *Atterranea*] forte: *attegiata.* Notum eſt illud: *dirue Maurorum attegias.* Quam vocem mere latinam docuit Salmaſius. *Gronov.*

r *iraſcente*] *iraſcentem* legit et Jovem intelligit *Gronov.* qui male invitatus iraſcitur domino, h. e. invitatori, ut Tullus Hoſtilius expertus eſt, qui una cum regia conflagrabat.

dam adverſa, quaedam nec adverſa nec laeta. Adverſorum hae ſpecies ſunt. Aut inevitabilia mala portendunt, aut evitabilia, aut quae minui poſſunt, aut quae prorogari. Laeta aut manſura ſignificant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali, aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec adverſa nec laeta ſunt, quae aliquam nobis actionem ſignificant, qua nec terreri nec laetari debemus: ut peregrinationem, in qua nec metus, nec ſpei quidquam ſit.

CAP. LI. Revertar ad ea fulmina, quae ſignificant quidem aliquid, ſed quod ad nos non pertineat. tamquam, utrum eodem anno idem futurum ſit fulmen, quod factum eſt. Nihil ſignificant fulmina, aut id cujus notitia nos effugit: ut illa quae in vaſtum mare ſparguntur, aut in deſertas ſolitudines: quorum ſignificatio, vel nulla eſt, vel perit.

CAP. LII. Pauca adhuc adjiciam ad enarrandam vim fulminis, quae non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia reſiſtunt, vehementius diſſipat: cedentia nonnunquam ſine injuria tranſit. Cum lapide ferroque, et duriſſimis quibusque, confligit: quia viam neceſſe eſt per illa impetu quaerat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris et rarioribus parcit, quamquam et flammis opportuna videantur: quia tranſitu patente minus ſaevit. Loculis itaque, ut dixi, integris, pecunia quae in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuiſſimus per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno ſolidum invenit, ut contumax vincit. Non uno autem, ut dixi, modo ſaevit: ſed quid quaeque vis fecerit, ex ipſo genere injuriae intelligis, et fulmen opere cognoſcis. Interdum in eadem materia, multa diverſa, ejusdem vis fulminis facit: ſicut in arbore, quod aridiſſimum eſt, urit: quod ſolidiſſimum et duriſſimum eſt, terebrat et frangit: ſummos cortices diſſipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac ſcindit, folia perſtringit ac tundit: vinum gelat, ferrum et aes fundit.

CAP. LIII. Illud eſt mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quaerenti mihi, illud occurrit. Ineſt fulmini vis peſtifera. Ex hoc aliquem remanere ſpiritum in eo humore quem coëgit gelavitque, veriſimile eſt. Nec enim alligari [s] potuiſſet, niſi aliquod illi

s *alligari*] congelari.

illi eſſet additum vinculum. Praeterea olei quoque, et omnis unguenti, teter poſt fulmen odor eſt. Ex quo apparet, ineſſe quamdam ſubtiliſſimo igni, et contra naturam acto, peſtilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, ſed etiam afflata. Praeterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem ſulphuris eſſe certum eſt: qui quia natura gravis eſt, ſaepius hauſtus alienat. [t] Sed ad hoc vacui [u] revertemur. Fortaſſe enim libebit oſtendere, quantum omnia iſta a philoſophia artium parente fluxere. [v] Illa primum et quaeſivit cauſſas rerum, et obſervavit effectus: et quod fulminis inſpectione longe melius eſt, initiis rerum exitus contulit.

Cap. LIV. Nunc ad opinionem Poſidonii revertar. E terra terreniſque omnibus pars humida efflatur, pars ſicca et fumida. Haec fulminibus alimentum eſt: illa imbribus. Quidquid in aëra ſicci fumoſique pervenit, id includi ſe nubibus non fert, ſed rumpit claudentia. Inde eſt ſonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipſo quoque aëre quidquid attenuatur, ſimul ſiccatur et calet. Hoc quoque ſi incluſum eſt, aeque fugam quaerit, et cum ſono evadit. Et modo univerſam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes et minutatim. Ergo tonitrua hic ſpiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut pervolat. Volutatio autem ſpiritus, in nube concluſi, valentiſſimum eſt accendendi genus.

Cap. LV. Tonitrua nihil aliud ſunt, quam ſicci aëris ſonitus, qui fieri, niſi dum aut terit, aut rumpitur, non poteſt. Et ſi colliduntur, inquit, nubes inter ſe, fit is quem deſideras ictus, ſed non univerſus. Neque enim tota totis concurrunt, ſed partibus partes. Nec ſonant mollia, niſi illiſa duris ſint. Itaque non auditur fluctus, niſi impactus. Ignis, inquit, miſſus in aquam, ſonat, dum exſtinguitur. Puta ita eſſe. pro me eſt. Non enim ignis tunc ſonum efficit, ſed ſpiritus per exſtinguentia effugiens. Ut dem tibi, et fieri ignem in nube, et exſtingui, e ſpiritu naſcitur et attritu. Quid ergo? inquit. non poteſt aliqua ex his tranſcurrentibus ſtellis incidere in nubem et exſtingui? Exiſtimemus poſſe aliquando et hoc fieri. Nunc naturalem cauſſam quaerimus et aſſiduam, non raram et fortuitam. Puta me confiteri verum eſſe, quod dicis: aliquando poſt tonitrua emicare ignes, ſtellis tranſverſis et caden-

t *ſaepius hauſtus alienat*] mente movet ſi ſaepius bibatur.

u *vacui*] ubi otium fuerit.

v *fluxere*] omiſſo antea *quantum* fluxiſſe legit *Gronov.*

cadentibus ſimiles. Non ob hoc [x] tonitrua facta ſunt: ſed cum hoc fieret, tonitrua facta ſunt. Clidemus [y] ait, fulgurationem ſpeciem inanem eſſe, non ignem. Sic enim per noctem ſplendorem motu remorum videri. Diſſimile eſt exemplum. illic enim ſplendor intra ipſam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit et exſilit.

Cap. LVI. Heraclitus exiſtimat fulgurationem eſſe velut apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam incertam, modo intereuntem, modo reſurgentem. Haec antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Caecinnam invenio, facundum virum; qui habuiſſet aliquod in eloquentia nomen, niſi illum Ciceronis umbra preſſiſſet. [z] Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, [a] quo nos producta una ſyllaba utimur. Dicimus enim ut ſplendere, ſic fulgere. At illis ad ſignificandum hanc e nubibus ſubitae lucis eruptionem mos erat, media ſyllaba correpta, ut dicerent fulgere.

Cap. LVII. Quid ipſe exiſtimem, quaeris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodavi manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id evenit, ubi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longius proſiliat, invenit. Non miraris, puto, ſi aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liqueſcit [b] excuſſa glans funda, et attritu aëris velut igne diſtillat. Ideo aeſtate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi eſt. Facilius autem attritu calidorum ignis exiſtit. Eodem modo fit fulgor qui tantum ſplendet, et fulmen quod mittitur. Sed illi levior vis, alimentique eſt minus. Et, ut breviter dicam quod ſentio: Fulmen eſt fulgur intentum. Ergo ubi calidi fumidique natura, emiſſa terris, in nubes incidit, et diu in illarum ſinu volutata eſt, noviſſime erumpit. Et quia vires non habet, ſplendor eſt. At ubi fulgura plus habuere materiae, et majore impetu arſerunt, non apparent tantum, ſed decidunt.

Cap. LVIII. Quidam utique exiſtimant fulmen reverti: quidam ſubſidere, ubi alimenta praegravaverunt, et fulmen

x *Non ob hoc*] non ab hac cauſſa, ſcilicet ſtella in nubem cadente ibique extincta. *Fromond.*

y *Clidemus*] Ariſtoteli quoque confutatus, Meteor. Lib. II. C. 9. *Idem.*

z *umbra preſſiſſet*] eleganter. umbra enim in quam cadit, et premit, obſcurat. *Fromond.*

a *correpto*] ſic Virgilius: *quos fulgere cernis in armis.*

b *liqueſcit*] idem tradit Ariſtoteles de Meteor. L. 2. C. 7.

vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. [m] Est inter cetera quoque hoc commodum ejus, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo umquam fulmen timuit, nisi qui effugit. [n]

LIBER TERTIUS.

QUI EST DE AQUIS.

ARGUMENTUM.

Initio dolet tam sero ad studium naturae accessisse, cum satius sit Dei opera, quam Philippi aut Alexandri latrocinia celebrare. Aquarum deinde tractationem, a divisione in dulces et medicatas, instituit. Negat fontes et flumina ex imbribus nasci, quia experimento proprio didicit maximas pluviarum non ultra decem pedes terram madefacere. Terram igitur potius in aquas mutabilem facit. Thaletem, qui terram aqua, more navigii vehit, ineptire dicit: sed telluris corpus instar humani esse, in quo venae aquarum, ceu sanguinis, arteriae spiritus sint conceptacula. Quidam etiam fontes implentur aut deplentur certis horis aut mensibus, quomodo quartana ad horam venit, aut podagra ad tempus respondet. Ab aquis ad pisces transit, et aliquantulum circa mullos adhaeret; quos luxuria Romana Euripis sub mensas fluentibus exemptos, et vitreis ollis inclusos, vario et maculoso colore, id est, picta et formosa morte exspirantes spectabat, oculosque pascebat ante gulam. Redit dein ad aquas, et de earum medicaminibus et miraculis plurima ex Aristotele et aliunde permiscet. Ad diluvia postremo et fatales aquarum inundationes gressum movet. Ea evenire, cum mare, flumina, caelum in exitium humani generis conspiraverint. Oceanus deinde et omnis aquarum illa eluvies in sedes suas revocatur, redditurque iterum terris homo inscius scelerum; qui tamen in innocentia sua non diurnat, et scito redit in nequitiam.

PRAEFATIO.

Non praeterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, et caussas secretaque ejus eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit a tergo senectus, et objicit annos inter vana studia con-

m *Casus iste donat metum*] Casus, quo fulmine ictus subito obruitur, donat, i. e. condonat et remittit metum. Spatium enim ei timendi non dat, cum repente veniat, et praevertat mali exspectationem. *Fromond.*

n *nisi qui effugit*] qui non effugit enim, ut ante ostensum, timere non potuit.

consumptos. tanto magis urgeamus, et damna aetatis male exemptae [a] labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longe a domino jacentis [b] cura solvatur: sibi totus animus vacet, et ad contemplationem sui saltem in ipso fugae impetu [c] respiciat. Faciet, ac sibi instabit, et quotidie brevitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti usu praesentis vitae recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex poenitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poëtae inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, et maxima parvo
Tempore molimur. — — —

Hoc dicerem, si puer juvenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, gravem, immensam, post meridianas horas [d] accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, et opus nescio an superabile, magnum certe, sine aetatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties coepti magnitudinem attendit, et cogitat, quantum proposito, [e] non quantum sibi [f] supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quaeque passi invicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala exstinguere, quam aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum [g] omne perfusum est; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superaverit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniae cladibus [h] bellum Italiae inopinatus intulerit: fractisque

a *male exemptae*] eximere diem est deripere et abstrahere negotiis, sive feriarum caussa, sive ne quod opus, aut quod institutum erat, agatur et perficiatur. Sic Cic. Philipp. 2. *Horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus.* Gronov.

b *patrimonii longe a domino jacentis*] praediorum paternorum in Aegypto aut Britannia sitorum.

c *in ipso fugae impetu*] dum properat abitum ex hoc corpore.

d *post meridianas horas*] non juvenis amplius, sed sero et vergente aetate.

e *proposito*] operi huic.

f *non quantum sibi*] in hac vita exigendum.

g *planum*] nam loca magis edita raro perfunduntur.

h *Hispaniae cladibus*] nam Saguntinis et Hispanis fractis, suisque adeo rebus in Hispania firmatis, Italiae bellum Hannibal intulit.

ctisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges [i] pererraverit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. [k] quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quaerere. adeo sine patria esse pati [l] poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quaerere; ac docere eos qui sua permisere fortunae, nihil stabile ab illa datum esse, ejus omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet laetis tristia sustinere, et utraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in adversis nemo deficiat. alternae sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, [m] finem. Quid jaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius adversa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non privatarum tantum domuum, quas levis casus impellit, sed etiam puplicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes constiterunt. [n] Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias jactat. Magna ista, quia parvi sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra, magnitudo est. Quid praecipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad injurias aliorum errasse in Oceano, ignota quaerentem: sed animo omne vidisse, et qua nulla est major victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est praecipuum? Erigere animum supra minas et promissa fortunae. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet [o] dignum, quod concupiscas? qui a divinorum conversatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam umbram ex claro sole

i *reges*] Antiochum enim primum Asiae, mox Prusiam Bithyniae Regem adivit, et in bellum adversus Romanos pertrahere conatus est.

k *etiam sine exercitu*] pro istis *exercitum petens* ex Codd. quibusdam restituit. *Gronov.*

l *pati*] h. e. vitam tolerare. Sic Marcus pater Controv. 9. *Non possum, inquit, pati sine patre. Me autem sine te putas pati posse? aut patrem quemquam putas pati sine liberis posse. Gronov.*

m *non tuum*] non eum quem proponis tibi et destinas.

n *supra imperantes constiterunt*] superarunt eos qui antea sibi imperabant, quibusque adeo subjecta erant.

o *Quid enim habet*] subintellige: *fortuna.*

ſole rediere. Quid eſt praecipuum? Poſſe laeto animo adverſa tolerare: quidquid acciderit, ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt. Quid eſt praecipuum? Animus contra calamitates fortis et contumax, luxuriae non adverſus tantum, ſed et infeſtus: nec avidus periculi, nec fugax, qui ſciat fortunam non exſpectare, ſed facere: [p] et adverſus utramque intrepidus inconfuſusque prodire, nec illius [q] tumultu, nec hujus [r] fulgore percuſſus. Quid eſt praecipuum? non admittere in animum mala conſilia, puras ad caelum manus tollere: nullum petere bonum, quod ut ad te tranſeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod ſine adverſario optatur, [s] bonam mentem: cetera magno aeſtimata mortalibus, etiam ſi quis domum caſus attulerit, ſic intueri, quaſi exitura, qua venerint. Quid eſt praecipuum? Altos ſupra fortuita ſpiritus attollere: hominis meminiſſe, [t] ut, ſive felix eris, ſcias hoc non futurum diu; ſive infelix, ſcias hoc te non eſſe, ſi non putes. [u] Quid eſt praecipuum? In primis labris [v] animam habere. Haec res efficit non e jure Quiritium liberum, ſed e jure naturae. Liber autem eſt, qui ſervitutem effugit ſui. Haec eſt aſſidua ſervitus, et ineluctabilis, et per diem ac noctem aequaliter premens, ſine intervallo, ſine commeatu. [x] Sibi ſervire, graviſſima ſervitus eſt: quam diſcutere facile eſt, ſi deſieris multa te poſcere, ſi deſieris tibi referre mercedem, [y] ſi ante oculos et naturam tuam poſueris et aetatem, licet prima ſit; ac tibi ipſe dixeris: Quid inſanio? quid anhelo? quid ſudo? quid terram verſo? quid forum viſo? Nec multo opus eſt, nec diu. Ad hoc proderit nobis inſpicere rerum naturam. primo diſcedemus a ſordidis, deinde animum ipſum, quo magno ſummoque opus eſt, ſeducemus a corpore. Deinde in occultis [z] exercitata ſubtilitas, non erit in aperto deterior.

p *non exſpectare, ſed facere*] non a rebus externis advenientem exſpectare, ſed virtute ſua ſibi facere fortunam.

q *illius*] adverſae.

r *hujus*] ſecundae.

s *quod ſine adverſario optatur*] ſine competitore, vel alio, qui eo quod ipſi carendum ſit, ſi ad te veniat, bono obluctari votis tuis poſſit.

t *hominis meminiſſe*] memorem eſſe humanae conditionis.

u *ſi non putes*] opinio enim eſt qua infelices ſunt homines.

v *In primis labris*] paratam ſemper exire. *Fromond.*

x *commeatu*] ſpatio, dilatione. Hoc ſignificatu Tertulliano, vox etiam familiaris.

y *tibi referre mercedem*] quam Deo, patriae civibus debes. Verbo ſenſus eſt: ſi deſieris ad te referre omnia, et tui cauſſa facere.

z *in occultis*] in rebus naturalibus

rior. Nihil autem eſt apertius his ſalutaribus, quae contra nequitiam noſtram furoremque diſcuntur, quae damnamus, nec ponimus.

CAP. I. Quaeramus ergo de aquis, et inveſtigemus, qua ratione fiant: ſive, ut ait Ovidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

ſive, ut ait Virgilius,

Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It mare praeruptum, et pelago premit arva ſonanti:

ſive ut apud te, Junior [a] cariſſime, invenio,

Eleus Siculis de fontibus exſilit amnis.

quae ratio aquas ſubminiſtret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumeſcant, alia in defectu ceterorum amnium creſcant. Nilum interim ſeponamus a turba, propriae naturae et ſingularis: illi diem ſuum dabimus. nunc vulgares aquas proſequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quaerendum erit, utrum calidae naſcantur, an fiant. De ceteris quoque diſſeremus, quas inſignes aut ſapor, aut aliqua reddit utilitas. Quaedam enim oculos, quaedam nervos juvant, quaedam inveterata et deſperata a medicis vitia percurant. Quaedam medentur ulceribus, quaedam interiora fovent potu, et pulmonis ac viſcerum querelas levant. Quaedam ſupprimunt ſanguinem: tam varius ſingulis uſus, quam guſtus eſt.

CAP. II. Aut ſtant [b] omnes aquae, aut eunt, [c] aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliae ſunt dulces, aliae variae: aſperae quippe interveniunt, ſalſae amaraeque aut medicatae: ex quibus ſulphuratas dicimus, ferratas, aluminoſas. Indicat vim ſapor. Habent praeterea multa diſcrimina. Primum tactus: frigidae calidaeque ſunt. deinde ponderis: leves et graves ſunt. deinde coloris: purae ſunt et turbidae, caeruleae, lucidae. deinde ſalubritatis: ſunt enim ſalubres et utiles, ſunt mortiferae, ſunt quae cogantur in lapidem. Quaedam tenues, quaedam pingues: quaedam alunt, quaedam ſine ulla bibentis ope tranſeunt, quaedam hauſtae fecunditatem afferunt.

CAP. III. Ut ſtet aqua, aut fluat, loci poſitio efficit: in devexo fluit, in plano continetur et ſtagnat, et aliquando in

bus privatim exercitum ingenium, magis etiam in publico valebit.

a *Junior*] Lucilii nomen, conf. et praef. in L. 4.

b *ſtant*] mare et lacus.

c *eunt*] fluvii.

in adverſum ſpiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex ſuo fonte nativa eſt. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, et naſci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumjecti fluvii derivantur. Sed et magnae latentesque in ipſo undae ſunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, [d] faciem ſuam ſervant.

Cap. IV. Primum ergo quaeramus, quomodo ad continuandos fluminum curſus terra ſufficiat, unde tantum aquarum exeat. Miramur, quod acceſſionem fluminum maria non ſentiant. Aeque mirandum eſt, quod detrimenta exeuntium terra non ſentit. Quid eſt, quod illam ſic implevit, ut praebere tantum ex recondito poſſit, ac ſubinde ſuppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit rivorum ac fontium.

Cap. V. Quidam judicant, terram, quidquid aquarum emiſit, rurſus accipere: et ob hoc maria non creſcere, qui quod influxit, non in ſuum vertunt, ſed protinus reddunt. Occulto enim itinere ſubit terras, et palam venit, ſecreto revertitur, colaturque in tranſitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, et pravitatem ſaporis in tanta ſoli varietate exuit, et in ſinceram aquam tranſit.

Cap. VI. Quidam exiſtimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rurſus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod pauciſſima flumina ſunt in his locis, in quibus rarus eſt imber. Ideo ſiccas eſſe ajunt Aethiopiae ſolitudines, paucosque inveniri in interiore Africa fontes: quia fervida caeli natura ſit, et pene ſemper aeſtiva. Squalidae itaque ſine arbore, ſine cultore arenae jacent; raris imbribus ſparſae, quos ſtatim combibunt. At contra conſtat, Germaniam Galliamque, et proxime ab his Italiam, abundare rivis et fluminibus: quia caelo humido utuntur, et ne aeſtas quidem imbribus caret.

Cap. VII. Adverſus haec multa dici poſſe vides. Primum ego tibi vinearum diligens foſſor affirmo, nullam pluviam eſſe tam magnam, quae terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam cruſtam conſumitur, nec in inferiora deſcendit. Quomodo ergo poteſt imber ſuggerere amnibus vires, qui ſummam humum tangit? Pars major ejus per fluminum alveos in mare aufertur. Exiguum eſt quod ſorbet terra, nec id ſervat.

d *defluxere torrentes*] exhauſti ſunt, ut aquas non amplius ſuppeditent.

ſervat. Aut enim arida eſt, et abſumit quidquid in ſe fuſum eſt: aut ſatiata, ſi quid ſupra deſiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in ſe ſitiens terra trahit. Quid, quod quaedam flumina erumpunt ſaxis et montibus? His quid conferent pluviae, quae per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui inſideant? [e] Adjice, quod in ſicciſſimis locis putei in altum acti, per ducenum aut trecenum pedum ſpatia, inveniunt aquarum uberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: ut ſcias illic non caeleſtem eſſe, nec collectitium humorem, ſed quod dici ſolet, vivam aquam. Illo quoque argumento haec opinio refellitur, quod quidam fontes in ſummo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos ſurſum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluvialis decurrat.

Cap. VIII. Quidam exiſtimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vaſtae paludes jacent, magni et navigabiles lacus, quemadmodum ingenti ſpatio terrae maria porrecta ſunt, infuſa vallibus: ſic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas ſtagnare, quam apud nos Oceanum, et ſinus ejus: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia iſti amnes egeruntur: quos quid miraris ſi terra detractos non ſentiat, cum adjectos maria non ſentiant?

Cap. IX. Quibusdam haec placet cauſſa. Ajunt habere terram intra ſe cavos receſſus, et multum ſpiritus: qui neceſſario frigeſcit, umbra gravi preſſus. Deinde piger et immotus, in aquam, cum ſe deſiit ferre, [f] convertitur. Quemadmodum ſupra nos mutatio aëris imbrem facit, ita infra terras flumen aut rivum agit. Supra nos ſtare non poteſt ſegnis diu et gravis. Aliquando enim ſole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque intervalla magna imbribus ſunt. Sub terra vero quidquid eſt, quod illum in aquam convertat, idem ſemper eſt, umbra perpetua, frigus aeternum, inexercitata [g] denſitas: ſemper ergo praebebit fonti aut flumini cauſſas. Placet nobis terram eſſe mutabilem. Hoc quoque quidquid efflavit, quia non aëre libero concipitur, craſſeſcit, et protinus in humorem convertitur.

Cap. X.

e *cui inſideant*] cujus poris accipiantur: rupes enim durae et adſtrictae humorum reſpuunt et effundunt per ſuperficiem. *Fromond.*

f *cum ſe deſiit ferre*] cum nimis denſus ſuſtinere ſe amplius nequit.

g *inexercitata*] ſilens et quieta a ventis. *Fromond.*

CAP. X. Habes primam aquarum ſub terra naſcentium cauſſam. Adjicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aqua, et ex terra aqua? quae ſi in alia mutabilis eſt, et in aquam: imo maxime in hanc. Utraque cognata res eſt, utraque gravis, utraque denſa, utraque in extremum mundi compulſa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat e terra? At magna flumina ſunt. Cum videris, quanta ſunt: rurſus ex quanto prodeant, adſpice. Miraris, cum labantur aſſidue, quaedam vero concitata rapiantur, quae praeſto ſit illis ſemper aqua nova? Quid ſi mireris quod cum venti totum aëra impellant, non deficit ſpiritus, ſed per dies noctesque aequaliter fluit; nec ut flumina certo alveo fertur, ſed per vaſtum caeli ſpatium lato impetu vadit? Quid ſi ullam undam ſupereſſe mireris, quae ſuperveniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in ſe redit. Omnium elementorum alterni recurſus ſunt. Quidquid alteri perit, in alterum tranſit. Et natura partes ſuas velut in ponderibus conſtitutas examinat: ne portionum aequitate turbata, mundus praeponderet. Omnia in omnibus ſunt.[h] Non tantum aër in ignem tranſit, ſed numquam ſine igne eſt. Detrahe illi calorem: rigeſcet, ſtabit,[i] durabitur. Tranſit aër in humorem: ſed nihilominus non ſine humore. Et aëra et aquam facit terra: ſed non magis umquam ſine aqua eſt, quam ſine aëre. Et ideo facilior invicem tranſitus eſt: quia illis in quae tranſeundum eſt, jam mixta eſt: Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc umbra hiberni frigoris denſat, ut faciat humorem. Ipſa quoque mutabilis eſt in humorem. natura ſua utitur.

CAP. XI. Quid ergo? inquis, ſi perpetuae ſunt cauſſae, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando ſiccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Saepe motu terrarum itinera turbantur, et ruina interſcindit aquas, quae retentae novos exitus quaerunt, et aliquo impetu faciunt, aut ipſius quaſſatione terrae aliunde alio transferuntur. Apud nos evenire ſolet, ut amiſſo canali ſuo flumina primum refundatur: deinde quia perdiderunt viam, faciant. Hoc accidiſſe ait Theophraſtus in Coryco monte, in quo poſt terrarum tremorem nova vis fontium emerſit. Sed et alios quoque caſus intervenire quidam opinantur, qui aliter

h *Omnia in omnibus ſunt*] virtute ſcilicet. Nam ut ante dixit, fiunt omnia ex omnibus.

i *rigeſcet, ſtabit*] nam ubi motus, ibi calor, ubi non calor, ibi nec motus.

aliter evocent aquas, aut a curſu ſuo dejiciant, atque avertant. Fuit aliquando aquarum inops Haemus: [k] ſed cum Gallorum gens a Caſſandro obſeſſa in illum ſe contuliſſet, et ſilvas cecidiſſet, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum ſuum nemora ducebant: quibus exciſis, humor, qui deſiit in arbuſta conſumi, ſuperfuſus eſt. Idem ait et circa Magneſiam accidiſſe. Sed pace Theophraſti dixiſſe liceat, non hoc eſt ſimile veri: quia fere aquoſiſſima ſunt, quaecumque umbroſiſſima. Quod non eveniret, ſi aquas arbuſta ſiccarent; quibus alimentum ex proximo eſt: [l] fluminum vero vis ex intimo manat, ultraque excipitur, quam radicibus evagari licet. Deinde ſuccisae arbores plus humoris deſiderant. Non enim tantum id quo vivant, ſed et id quo creſcant, trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, [m] quae urs in Creta inſula fuit, fontes et lacus ſubſtitiſſe, quia deſierit coli terra, diruta urbe: poſtea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepiſſe. Cauſſam ſiccitatis hanc ponit, quod obduruerit conſtricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis deſertiſſimis fontes? Plura denique invenimus, quae propter aquas coli coeperunt, quam quae aquas habere coeperint, quia colebantur. Non enim eſſe pluvialem hanc aquam, quae vaſtiſſima flumina a fonte ſtatim, magnis apta navigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem aeſtatemque par eſt a capite dejectus. Pluvia poteſt facere torrentem: non poteſt autem [n] aequali inter ripas ſuas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, ſed incitant. [o]

Cap. XII. Paullo repetamus hoc altius, ſi videtur: et ſcies non habere quod quaeras, cum ad veram amnium originem acceſſeris. Flumen nempe fecit copia curſusque aquae perennis. Ergo ſi quaeris a me, quomodo aqua fiat: interrogabo invicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa ſunt quatuor, non potes interrogare unde aqua ſit: quarta enim pars eſt naturae. Quid ergo miraris, ſi rerum naturae portio tam magna, poteſt aliquid ex ſe ſemper effundere? Quomodo aër, et ipſe quarta pars mundi, ventos et auras movet; ſic aqua rivos et flumina. Si

k *Haemus*] conf. Plinius L. 31. Cap. 4.

l *ex proximo*] ex aquis ſuperficiem terrae et ſuperficiei proxima irrigantibus.

m *circa Arcadiam*] Plin. l. c.

n *autem*] *amnem* leg. *Gronov.*

o *Aquam non faciunt imbres, ſed incitant*] non faciunt fluvium, ſed augent, et ut rapidius decurrat efficiunt.

Si ventus eſt fluens aër, et flumen eſt fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum eſt. Intelligis, quod ab illo proficiſcitur, non poſſe deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentiſſimum [p] elementum eſt. hoc fuiſſe primum putat, ex hoc ſurrexiſſe omnia. Sed et nos quoque aut in eadem ſententia, aut in ultima ſumus. Dicimus enim ignem eſſe, qui occupet mundum, [q] et in ſe cuncta convertat. Hunc evanidum conſidere, et nihil relinqui aliud in rerum natura, igne reſtincto, quam humorem: in hoc futuri mundi ſpem [r] latere. Ita ignis exitus mundi eſt, humor primordium. Miraris amnes ex hoc poſſe exire ſemper, qui pro omnibus fuit, et ex quo ſunt omnia? Hic humor in diductione [s] rerum ad quartas redactus eſt, ſic poſitus, ut fluminibus edendis ſufficere, ut rivis, ut fontibus poſſet. Quae ſequitur, Thaletis inepta ſententia eſt. Ait enim, terrarum orbem aqua ſuſtineri, et vehi more navigii, mobilitateque ejus fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non eſt ergo mirum, ſi abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore ſit totus. Hanc veterem et rudem ſententiam explode. Nec eſt quod credas, in hunc orbem aquam ſubire per rimas et facere ſentinam. [t]

CAP. XIV. Aegyptii quatuor elementa fecere: deinde ex ſingulis bina, marem et feminam. Aërem marem judicant, qua ventus eſt: feminam, qua nebuloſus et iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant maſculum, qua ardet flamma: et feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, ſaxa cauteſque; feminae nomen aſſignant huic tractabili ad culturam.

CAP. XV. Mare unum [u] eſt, ab initio ſcilicet ita conſtitutum: habet ſuas venas, quibus impellitur atque aeſtuat. Quomodo maris, ſic et hujus aquae mitioris vaſta in occulto via eſt, quam nullius fluminis curſus exhauriet. Abdita eſt virium ejus ratio. Tantum ex illa, quantum ſuperfluum ſit, emittitur. Quaedam ex iſtis ſunt, quibus

 aſſen-

p *valentiſſimum*] notum Thaletem aquam principium rerum omnium feciſſe.

q *qui occupet mundum*] ad ἐκπύρωσιν mundi Stoicam reſpicit.

r *futuri mundi ſpem*] ἐκπύρωσιν enim ex Stoicorum mente ἀποκατάστασις excipere debebat.

s *in diductione*] cum elementa confuſa locis ſuis diſponerentur.

t *facere ſentinam*] ſicut in nave, cum qua Thales mundum comparabat.

u *unum*] Alii legunt *unde eſt?*

assentire possumus: sed hoc amplius censeo. [v] Placet natura regi terram: et quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus et venae sunt et arteriae: illae sanguinis, hae spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quae aqua; et alia, per quae spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formavit, ut majores quoque nostri aquarum appellaverint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullae, muci, salivaeque et lacrimae, et quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quaedam quae matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit avaritia: et quae in lapidem ex liquore vertuntur. [x] In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, et cetera huic similia. Haec est caussa aquarum, secundum legem naturae, voluntatemque nascentium. [y] Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa saepe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut aestus, corrupere naturam; et sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venae scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, rivus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terrae, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem convertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Saepe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Saepe terra, si facilis est, ipsa in tabem resolvitur, et humescit. Idem evenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, [z] gravioremque, quam ut manere in natura sua possit,

v *sed hoc amplius censeo*] Senatorium loquendi genus, cum qui sententiam dicturus erat, probabat quidem quae ab aliis dicta erant, sed addebat etiam aliquid de suo. *Muret.*

x *in lapidem ex liquore*] ut chrystallus, tophus etc.

y *voluntatemque nascentium*] quando natura operatur non impedita, et suam quasi voluntatem secuta.

z *spissetur*] subintellige vel, ut *Fromondus* vult, insere *vapor.*

ſit, gignat humorem. Saepe colligitur roris modo, tenuis et diſperſus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttae quaedam vel preſſura loci eliduntur, vel aeſtu evocantur. Haec tenuis unda vix fonti ſufficit. At ex magnis cauſſis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnumquam leviter, ſi aqua pondere ſuo ſe tantum detulit; nonnumquam vehementer et cum ſono ſuo, ſi illam ſpiritus intermixtus ejecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes [a] ſenis horis pleni, ſenisque ſicci ſunt? Supervacuum eſt nominare ſingula flumina, quae certis menſibus magna, certis anguſta ſunt: et occaſionem ſingulis quaerere, cum poſſim eamdem cauſſam omnibus reddere. Quemadmodum quartana [b] ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus reſpondet, quemadmodum purgatio, [c] ſi nihil obſtitit, ſtatum diem ſervat, quemadmodum praeſto eſt ad menſem ſuum partus; ſic aquae intervalla habent, quibus ſe retrahant, et quibus reddant. Quaedam autem intervalla minora ſunt, et ideo notabilia: quaedam majora, nec minus certa. Et quid hoc mirum eſt, cum videas ordinem rerum et naturam per conſtituta procedere? Hiems numquam aberravit. Aeſtas ſuo tempore incanduit. Autumni, Verisque, ut ſolet, facta mutatio eſt. Tam ſolſtitium, quam aequinoctium, ſuos dies retulit. Sunt et ſub terra minus nota nobis jura naturae, ſed non minus certa. Crede infra, quidquid vides ſupra. Sunt et illic ſpecus vaſti ſunt ingentes receſſus, et ſpatia ſuſpenſis hinc et inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui ſaepe illapſas urbes receperunt, et ingentem in alto ruinam condiderunt. Haec ſpiritu plena ſunt. Nihil enim usquam inane eſt, et ſtagna obſeſſa tenebris et locis amplis. Animalia quoque illis innaſcuntur, ſed tarda et informia: ut in aëre caeco [d] pinguique concepta, et in aquis torpentibus ſitu: pleraque ex his caeca, ut talpae et ſubterranei mures, quibus deeſt lumen, quia ſupervacuum eſt. Inde ut Theophraſtus affirmat, piſces quibusdam locis eruuntur. [e]

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quae urbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus

a *quidam fontes*] exempla habes apud Plinium majorem L. II. H. N. Cap. 3. et nepotem ejus Libri IV. Epiſt. ult.

b *quartana*] febris.

c *purgatio*] menſtruorum aut alvi apud quosdam homines.

d *caeco*] occulto et tenebroſo.

e *piſces eruuntur*] conf. Plin. L. 9. C. 57. et Athenaeus ſub init. Lib. 8.

tibus aliquem, aut cum hamis, ſed cum dolabra [f] ire piſcatum. Exſpecto ut aliquis in mari venetur. Quid eſt autem, quare piſces in terram non tranſeant, ſi nos maria tranſimus? Permutabimus ſedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora ſunt opera luxuriae, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant piſces: [g] et ſub ipſa menſa capitur, qui ſtatim transferatur in menſam. Parum videtur recens mullus, niſi qui in convivae manu moritur. Vitreis ollis [h] incluſi offeruntur, et obſervatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante ſpiritu vertit; alios necant in garo, [i] et condiunt vivos. Et ſunt qui fabulas putant, piſcem vivere poſſe ſub terra, et effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, ſi audirent natare in garo piſcem: nec coenae cauſſa [k] occiſum eſſe ſuper coenam, cum multum in deliciis fuit, et oculos, antequam gulam, pavit.

Cap. XVIII. Permitte mihi, quaeſtione ſepoſita, caſtigare luxuriam. Nihil eſt, inquis, mullo exſpirante formoſius. Ipſa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor ſuffunditur: quam aeque variatur, [l] et incerta facies inter vitam et mortem coloris eſt. Vacatio longa [m] ſomniculoſae inertisque luxuriae. Quam ſero experrecta, circumſcribi ſe et fraudari tanto bono ſenſit. Hoc adhuc tanto ſpectaculo et tam pulchro piſcatores fruebantur. Quo coctum piſcem? quo exanimem? in ipſo ferculo exſpiret. Mirabamur tantum in illis eſſe faſtidium, ut nollent attingere, niſi eodem die captum piſcem: qui, ut ajunt, ſaperet ipſum mare. Ideo curſu advehebatur, ideo gerulis cum anhelitu et clamore properantibus dabatur via. Quo pervenere deliciae? Is pro putrido jam piſcis affertur, qui non hodie eductus, hodie occiſus eſt. Neſcio de re magna tibi credere. [n] Ipſe oportet mihi credam; huc afferа-

f *dolabra*] inſtrumentum ad fodiendum.

g *In cubili natant piſces*] vid. quae de Euripis et rivis per cubicula et triclinia ad voluptatem currentibus in praefat. Lib. I. dicta ſunt.

h *Vitreis ollis*] conf. Plin. L. IX. C. 17. H. N.

i *in garo*] inventor ejus rei Apicius. conf. Plin. *garum* autem exquiſiti liquoris genus eſt, de quo d. L. XXXI. C. 7. 8.

k *nec coenae cauſſa*] ſed ut mutati colores morientis obſervarentur.

l *quam aeque variatur*] quam aequa macularum, quarum aliae vitae, aliae mortis indices ſunt, temperie variatur. *Fromond.*

m *Vacatio longa*] luxuria inquit nimis diu dormivit, et ceſſavit a novitia iſta voluptate ſpectandi mullum dormientem.

n *Neſcio de re magna tibi credere*] verba luxuriantis convivae.

feratur, coram me animam agat. Ad hunc fastum pervenere ventres delicatorum, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso convivio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad solertiam [o] luxuriae pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie et elegantius aliquid excogitat furor, usitata contemnens. Illa audiebamus: Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Ubi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido vivario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat. ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, caeruleumque sub ipso tempore [p] effulsit! jam porrigitur et pallet, et in unum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optavit. Quotusquisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temeriis verbis, et proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam dentibus, et ventre, et ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

Cap. XIX. Sed ut ad propositum revertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem foedorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, et turpem ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem talis exsiluisset unda, periere quicunque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem caelo novus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia et differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, et in tenebris saginata, et lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillae quoque latebrosis locis nascuntur. gravis et ipse [q] cibus ob ignaviam, utique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corrivatis flumina effici possunt, sed et amnes magnitudinis vastae: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu devorentur: alii sub aliquo lacu emergunt. Jam quis ignorat, esse

o *solertiam*] *insolentiam* legit Gronov.

p *tempore*] κροτοτάφῳ capitis parte.

q *et ipse*] anguillas intelligit.

eſſe quaedam ſtagna ſine fundo? Quorſus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnibus aeternam eſſe materiam, cujus non tanguntur extrema, ſicut fluminum et fontium.

CAP. XX. At quare aquis ſapor varius? propter quatuor cauſſas. Ex ſolo prima eſt, per quod feruntur. Secunda, ex eadem ſimulatione [r] ejus naſcitur. Tertia ex ſpiritu, qui in aquam transfiguratus eſt. Quarta ex vitio, quod ſaepe concipiunt corruptae per injuriam. Hae cauſſae ſaporem dant aquis varium: hae medicatam potentiam: hae gravem ſpiritum, odoremque peſtiferum: hae levitatem gravitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Intereſt, utrum per loca ſulphure, an nitro, an bitumine plena tranſeant. Hac ratione corruptae, cum vitae periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ovidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum eſt, et ejus naturae habet limum, ut corpora et adglutinet et induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, ſi aquam attigit, ſaxum eſt: ſic e contrario, haec aqua ſi ſolidum tetigit, haeret et affigitur. Inde eſt, quod res abjectae in eumdem lacum, lapideae ſubinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis evenit, ſive virgam, ſive frondem demerſeris, lapidem poſt paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, ſi notaveris, Albulam, et fere ſulphuratam aquam, circa canales ſuos rivosque durari. Aliquam harum habent cauſſam illi lacus, quos quisquis faucibus hauſit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum gravitate ſoporem.

Similem habet vim mero, ſed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exſiccetur, dementia eſt, et nimia gravitate defertur in ſomnum: ſic aquae hujus ſulphurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet, aut ſopore opprimit. Hoc habet mali et Lynceſtius amnis:

Quem quicumque parum moderato gutture traxit.
Haut aliter titubat, quam ſi mera vina bibiſſet.

CAP.

r *ex eadem ſimulatione*] legit *ex eodem, ſi mutatione Gronovius* facili ſenſu: Secunda cauſſa etiam eſt ex ſolo, ex quo aqua per transmutationem (quod fieri ſupra docuit) facta eſt.

CAP. XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transvolantes aves dejiciat: [s] talis est aër, talis locus, ex quo letalis aqua destillat. Quod si remissior fuerit aëris et loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, [t] velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, et ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, et vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quae non ejus a quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet coepisse cum mundo. Sive ille aeternus est, hoc quoque fuit semper: sive initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quaeris? Oceanum, [u] et quodcumque ex illo mare terras interluit. Judicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, ut Istrum, ut Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam ut dici possint; eamdem illis originem, quam ceteris esse.

CAP. XXIII. Haec est ergo aquarum divisio, ut quibusdam videtur. Post illam caelestes, quas ex superioribus nubila ejiciunt. Ex terrenis aliae sunt, ut ita dicam, supernatantes, quae in summa humo repunt, aliae abditae, quarum reddita est ratio.

CAP. XXIV. Quare quaedam aquae caleant, quaedam etiam ferveant in tantum, ut non possint esse usui, nisi aut in aperto evanuere, [v] aut mixtura frigidae intepuere, plures caussae redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subjecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones et miliaria [x] et complures formas, in quibus aeri tenui fistulas struimus, per declive circumdatas: ut saepe eumdem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatii,

s *transvolantes aves dejiciat*] ut Avernus.

t *tentat nervos*] sic canes in scrobem Charoniam (hodie antrum canum) in agro Puteolano missi sopiuntur tantum, et excitantur mersione vicini lacus.

u *Oceanum*] sic neutro genere Caesari quoque L. 6. de bell. Gall. et nostro hujus operis Lib. 6. C. 6. usurpatur. *Gronov.* Alii tamen hoc loco masculinum habent.

v *evanuere*] eleganter ait aquam, cujus fervidi spiritus in auras exhalarunt et evanuere, etiam evanuisse, id est vanam, emortuam et spiritu illo animante vacuam esse. *Fromond.*

x *dracones et miliaria*] utraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones a tortuosa figura dicti.

ſpatii, quantum efficiendo calori ſat eſt. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem ſub terra Empedocles exiſtimat fieri: quem non falli credent ii, quibus balnearia ſine igne [y] calefiunt. Spiritus in illa fervens loco aeſtuanti infunditur. Hic per tubos lapſus, non aliter quam igne ſubdito, parietes et vaſa balnei calefacit. Omnis denique frigida tranſitu mutatur in calidam: nec trahit ſaporem evaporatio, [z] quia clauſa perlabitur. Quidam exiſtimant, per loca ſulphure plena exeuntes vel introëuntes aquas, calorem beneficio materiae, per quam fluunt, trahere: quod ipſo odore guſtuque teſtantur. Reddunt enim qualitatem ejus, qua caluerunt, materiae. Quod ne accidere mireris, vivae calci aquam infunde, fervebit.

Cap. XXV. Quaedam aquae mortiferae ſunt, nec odore notabiles, nec ſapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, advenas fallit: quia non facie, non odore ſuſpecta eſt: qualia ſunt magnorum artificum venena, quae deprehendi niſi morte non poſſunt. Haec autem, de qua paullo ante retuli, aqua ſumma celeritate corrumpit: nec remedio locus eſt, quia protinus hauſta duratur: nec aliter quam gypſum ſub humore conſtringitur, et alligat viſcera. Eſt autem noxia aqua in Theſſalia circa Tempe: quam et ferae et pecus omne devitat: per ferrum et aes exit: tanta vis illi ineſt, etiam dura molliendi: nec arbuſta quidem ulla alit, et herbas necat. Quibusdam fluminibus vis ineſt mira. Alia enim ſunt, quae pota inficiunt greges ovium: intraque breve tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam: quae albae venerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen eſt: uterque ex eodem lacu exeunt, diverſa facturi. In Macedonia quoque, ut ait Theophraſtus, eſt flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt. Quod ut diutius potavere, non aliter quam infecta mutantur. At ſi illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector eſt: ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores novos [a] habeo, eſſe in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: eſſe in Cappadocia, quo poto equis, nec ulli praeterea animali, color mutatur,

y *ſine igne*] h. e. igne non intus ſed foris ardente et per tubos ſpiritum ferventem inſpirante.

z *evaporatio*] aqua evaporata et calefacta ſuppoſito canalibus igne non reſipit ſulphur et materiam ignis ſubterranei, quia clauſa perlabitur, nec ei permiſcetur materia. *Fromond.*

a *novos*] f. legendum *bonos.* et ſic etiam alii habent.

mutatur, et ſpargitur albo cutis. Quosdam lacus eſſe, qui nandi imperitos ferant, notum eſt. Erat in Sicilia, eſt adhuc in Syria [b] ſtagnum, in quo natant lateres, et mergi projecta non poſſunt, licet gravia ſint. Hujus rei palam cauſſa eſt. quamcumque vis rem expende, et contra aquam ſtatue, dummodo utriusque par ſit modus: [c] ſi aqua gravior eſt, leviorem rem, quam ipſa eſt, feret, et tanto ſupra ſe extollet, quanto erit levior: graviora deſcendent. At ſi aquae, et ejus rei quam contra penſabis, par pondus erit: nec peſſum ibit, nec exſtabit, ſed aequabitur aquae: et natabit quidem, ſed pene merſa, ac nulla eminens parte. Hoc eſt cur quaedam tigna ſupra aquam, pene tota efferantur: quaedam ad medium ſubmerſa ſint, quaedam ad aequilibrium aquae deſcendant. Namque cum utriusque pondus par eſt, neutraque res alteri cedit, graviora deſcendunt, leviora geſtantur. Grave autem et leve eſt, non aeſtimatione noſtra, ſed comparatione ejus quo vehi debet. Itaque ubi aqua gravior eſt hominis corpore, aut ſaxi, non ſinit id quo non vincitur, [d] mergi. Sic evenit, ut in quibusdam ſtagnis ne lapides quidem peſſum eant. de ſolidis et duris loquor. Sunt enim multi pumicoſi et leves, ex quibus quae conſtant inſulae, in Lydia natant. Theophraſtus eſt auctor. Ipſe ad Cutilias [e] natantem inſulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statonienſi. Cutiliarum inſula et arbores habet, et herbas nutrit, tamen aqua ſuſtinetur: et in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, ſed et aura. Nec unquam illi per diem et noctem in uno loco ſtatio eſt: adeo movetur levi flatu. Huic duplex cauſſa eſt. Aquae gravitas medicatae, [f] et ob hoc ponderoſae; et ipſius inſulae materia vectabilis, quae non eſt corporis ſolidi, quamvis arbores alat. Fortaſſe enim leves truncos, frondesque in lacu ſparſas, pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam ſi qua in illa ſaxa ſunt, invenies exeſa et ſiſtuloſa: qualia ſunt quae duratus humor efficit, utique circa medicatorum fontium rivos: quae ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex ſpuma ſolidantur. Neceſſario leve eſt, quod ex

b *in Syria*] Aſphaltus.

c *par ſit modus*] magnitudo et quantitas.

d *non vincitur*] nunc ſcilicet, ubi levior eſt, adeoque cedere et deprimi poteſt.

e *ad Cutilias*] in agro Reatino vide Plin. L. II. C. 95.

f *medicatae*] ſulphuris, bituminis, nitri aut alterius medicaminis miſcela.

ex ventoſo inanique concretum eſt. Quorumdam cauſſa non poteſt reddi, quare aqua Nilotica fecundiores feminas faciat, adeo ut quarundam viſcera longa ſterilitate praecluſa, ad conceptum relaxaverit: quare quaedam in Lycia aquae conceptum feminarum cuſtodiant, quas ſolent petere, quibus parum tenax vulva eſt. Quod ad me attinet, pono iſta inter temere vulgata. Creditum eſt, quasdam aquas ſcabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, et foedam ex albo varietatem, ſive infuſa ſive pota ſit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non graviſſimas eſſe aquas credat, quae in cryſtallum coëunt? Contra autem eſt. tenuiſſimis enim hoc evenit, quas frigus ob ipſam tenuitatem facillime gelat. Unde autem fiat ejusmodi lapis, apud Gracos ex ipſo nomine apparet: κρύϛαλλον enim appellant aeque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri lapis creditur. Aqua enim caeleſtis minimum in ſe terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia ſpiſſatur magis ac magis: donec omni aëre excluſo in ſe tota compreſſa eſt, et humor qui fuerat, lapis effectus eſt.

Cap. XXVI. Aeſtate quaedam flumina augentur, ut Nilus: cujus alias [g] ratio reddetur. Theophraſtus eſt auctor, in Ponto quoque quosdam amnes creſcere tempore aeſtivo: quatuor autem eſſe judicans cauſſas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra eſt: aut quia majores in remoto imbres ſunt, quorum aqua per ſecretos cuniculos reddita, tacite ſuffunditur. Tertia, ſi crebrioribus ventis oſtium caeditur, et reverberatur fluctu, amnis reſtitit: qui creſcere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio eſt ſiderum. Haec enim quibusdam menſibus [h] magis urgent, et exhauriunt flumina: cum longius receſſerunt, minus conſumunt atque trahunt. Itaque quod impendio ſolebat, [i] id incremento accedit. Quaedam flumina palam in aliquem ſpecum decidunt, et ſic ex oculis auferuntur: quaedam conſumuntur paullatim, et intercidunt: eadem ex intervallo revertuntur, recipiuntque et nomen et curſum. Cauſſa manifeſta eſt, ſub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, et ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina curſus egere ſecreto: ſed cum primum aliquid ſolidi, quod obſtaret, occurrit, perrupta

g *alias*] libro nimirum ſequente.

h *quibusdam menſibus*] ut ſol Junio, Julio et Auguſto.

i *quod impendio ſolebat*] ſubintellige: accederes i. e. quod ſolebat impendi aſtro urgenti et exhaurienti.

rupta parte, quae minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in undis.

Idem et in Oriente Tigris facit: absorbetur, et desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius an in idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta ejectant: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque aestate per Olympia. Inde opinio est, Alphaeon ex Achaja eo usque penetrare, et agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc et a te traditum est in poëmate, Lucili carissime, et a Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum intervallum temporis, foeda quaedam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, ut non tantum lutum, sed folia, testasque, et quidquid putre jacuit, expellant: ubique autem facit mare: cui haec natura est, ut omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quaedam vero partes maris id certis temporibus faciunt: ut circa Messanam et Mylas fimo, quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, fervetque et aestuat, non sine odore foedo. Unde illic stabulare Solis boves, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: utique ubi tempus ejus rei, de qua quaeritur, inobservatum et incertum est. Itaque proxima quidem inveniri, et vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quae secunda vis defert et exportat. Illae quae non emittunt quidquid insedit, magis minusve aestuant. Mare vero cadavera, stramentaque, et naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur. [k]

k *tranquillum quoque placidumque purgatur*] quod fluctu tamen fieri putat Fromondus, cum nunquam ita sit tranquillum mare, quin undabundum littus alludat, imo flagellet.

Cap. XXVII. Sed monet me locus, ut quaeram, cum fatalis dies diluvii venerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur. Utrum Oceani viribus fiat, et externum in nos pelagus exſurgat: an crebri ſine intermiſſione imbres, et eliſa aeſtate hiems pertinax, immenſam vim aquarum ruptis nubibus deruat. [l] An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non ſit una tanto malo cauſſa, ſed omnis ratio conſentiat, et ſimul imbres cadant, flumina increſcant, maria ſedibus ſuis excita percurrant, et omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita eſt. Nihil difficile eſt naturae, utique ubi in finem ſui properat. Ad originem rerum parce utitur viribus, diſpenſatque ſe incrementis fallentibus: [m] ſubito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus eſt, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium noviſſime corpus adoleſcit? at quam nullo negotio ſolvitur? Urbes conſtituit aetas: hora diſſolvit. Momento fit cinis: diu ſilva. Magna tutela ſtant ac vigent omnia: cito ac repente diſſiliunt. Quidquid ex hoc ſtatu rerum natura flexerit, in exitium mortalium ſatis. Ergo cum affuerit illa neceſſitas temporis, [n] multa ſimul fata cauſſas movent: nec ſine concuſſione mundi tanta mutatio eſt, ut quidam putant, inter quos Fabianus [o] eſt. Primo immodici cadunt imbres, et ſine ullis ſolibus triſte nubilo caelum eſt; nebulaque continua, et ex humido, ſpiſſaque caligine, numquam exſiccantibus ventis. Inde vitium ſatis, et ſegetum ſine fruge ſurgentium marcor. Tunc corruptis quae ſeruntur manu, paluſtris omnibus campis herba ſuccreſcit: mox injuriam et validiora ſenſere. Solutis quippe radicibus, arbuſta procumbunt et vitis; atque omne virgultum non tenetur ſolo, quod molle fluidumque eſt: jam nec gramina aut pabula laeta aquis [p] ſuſtinet, fame laboratur, et manus ad antiqua alimenta porrigitur; quare ilex et quercus excutitur, et quaecumque in his arduis arbor commiſſura adſtricta lapidum ſtetit. Labant ac madent tecta, et in imum usque receptis aquis fundamenta deſidunt, ac tota humus ſtagnat, fruſtra titubantium fulcra tentantur. [q]

Omne

l *deruat*] Alii legunt *dejiciat.*

m *fallentibus*] latentibus.

n *neceſſitas temporis*] fatale tempus.

o *Fabianus*] de quo et Epiſtol. LVIII. et C.

p *laeta aquis*] gramina et pabula quae laetantur aquis, et quibus proinde illae forſan non obeſſent, ſolum tamen molle nimis et fluidum ſuſtinere nequit.

q *tentantur*] adhibentur ſi forſan ſuſtineant.

Omne enim fundamentum in lubrico figitur, et lutofa humo nihil ftabile eft. Poftquam magis magisque nimbi ingruunt, et congeftae feculis tabuerunt nives, devolutus torrens altiffimis montibus rapit filvas male haerentes, et faxa revolutis [r] remiffa compagibus rotat. Abluit villas, et intermixtos ovium greges devehit; vulfisque minoribus tectis, quae in tranfitu abduxit, tandem in majora violentus oberrat. Urbes, et implicitos trahit moenibus fuis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo fimul, et quod opprimeret, et quod mergeret, venit. Auctus deinde proceffu aliquo [s] in fe torrentibus raptis plana paffim populatur. Noviffime ruina magna gentium clarus onuftusque diffunditur. Flumina vero fuapte natura vafta, et tempeftatibus rapta, alveos reliquerunt. Quid tu effe Rhodanum, quid putas Rhenum, atque Danubium, quibus torrens etiam in canali fuo curfus eft, cum fuperfufi novas fibi fecere ripas, ac fciffa humo fimul exceffere alveo? Quanta cum praecipitatione volvuntur, ubi per campeftria fluens Rhenus, ne fpatio quidem languidus, [t] fed latiffime velut per anguftum [u] aquas implet? Cumque Danubius non jam radices nec media montium ftringit: fed juga ipfa folicitat, ferens fecum madefacta [v] montium latera, rupesque dejectas, et magnarum promontoria regionum, quae fundamentis laborantibus a continente recefferunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim fibi ipfe praecluferat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbres, fit caelum gravius, ac fic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox eft: et quidem horrida et terribilis, intercuffu luminis diri. [x] crebra enim micant fulmina, procellae quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum acceffu, et fibi anguftum, jam promovet littus: non continetur fuis finibus, fed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen major, ut maligno oftio retenta, reftagnat, et agros in formam unius lacus redigit. Jam omnia, quae profpici poffunt,

 aquis

r *revolutis*] leg. refolutis. *Gronovius.*

s *aliquo*] *aliquot* legit *Gronov.*

t *ne fpatio quidem languidus*] non remiffior eo quod fpatio alveo fluat.

u *velut per anguftum*] non minus aquis alveum implet ac fi effet anguftiffimus. pro *aquas* legendum *aquis* etiam *Gronov.* putat.

v *madefacta*] madefactum eft quod humore penitus penetrante corruptum eft. *Gronov.*

x *intercuffu luminis diri*] per nubium intervalla et dehifcentes rimas fulgurum lumen intercuti dicit. *Fromond.*

aquis obſidentur. Omnis tumulus in profundo latet, et immenſa ubique altitudo eſt. tantum in ſummis montium jugis vada ſunt. In ea excelſiſſima cum liberis conjugibusque fugere, actis ante ſe gregibus: diremptum inter miſeros commercium ac tranſitus: quoniam quidquid ſubmiſſius erat, id unda complevit. Editiſſimis quibusque adhaerebant reliquiae generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum ſolatio fuit, quod tranſierat in ſtuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim ſuam perdit in eo, qui ultra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, et ſparſas Cycladas augent, ut ait ille poëtarum ingenioſiſſimus [y] egregie, ſicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

niſi tantum impetum ingenii et materiae pueriles ineptias reduxiſſet.

Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones.

Non eſt res ſatis ſobria, laſcivire devorato orbe terrarum. Dixit ingentia, et tantae confuſionis imaginem cepit, cum dixit:

Exſpatiata ruunt per apertos flumina campos.
— — Preſſaeque labant ſub gurgite turres.

Magnifice hoc, ſi non curavit, quid oves et lupi faciant. Natari autem in diluvio et in illa rapina poteſt? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, merſum eſt? Concepiſti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, caelo ipſo in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, ſi cogitaveris orbem terrarum natare. Nunc ad propoſitum revertamur.

Cap. XXVIII. Sunt qui exiſtiment, immodicis imbribus vexari terras poſſe, non obrui. Magno impetu magna ferienda ſunt. Faciet pluvia ſegetes malas, fructum grando decutiet, intumeſcent rivis flumina: ſed reſident. Quibusdam placet moveri mare, et illinc cauſſam tantae cladis accerſi. Non poteſt torrentium, aut imbrium, aut fluminum injuria fieri tam grande naufragium. Ubi inſtat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere aſſiduos imbres, et non eſſe modum pluviis conceſſerim: ſuppreſſis aquilonibus, et flatu ſicciore: auſtris nubes et imbres et amnes abundare.

— *Sed*

y *poëtarum ingenioſiſſimus*] Ovid. L. II. Metam.

— — Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, et deplorata colonis
Vota jacent, longique perit labor irritus anni.

Non laedi debent terrae, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed nuper solitum, et fluctum ultra extremum tempestatis maximae vestigium mittunt. Deinde a tergo ventis surgentibus, ingens aequor evolvunt; quod longe a conspectu interioris littoris frangitur. Deinde ubi littus bis terque prolatum est, et pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus procurrit aestus ex imo recessu maris. Nam ut aëris, ut aetheris, sic hujus elementi larga materia est, multoque in abdito [z] plenior. Haec fatis mota, non aestu, (nam aestus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: et illis tutis hominum receptaculis superest. [a] Nec id aquis arduum est, quoniam aequo terris fastigio ascenderet. [b] Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par undique sibi ipsa tellus est. Cava et plana undique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis aequatus est, in parte autem ejus et maria sunt, quae in unius aequalitatem pilae coëunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quae paullatim devexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curvaturas maris, et videtur planum quidquid apparet. at illud aequale terris est. Ideoque ut effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, ut supra paria veniat, leviter exsurgere: nec a littore ubi inferius est, sed a medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet aestus aequinoctialis, sub ipsum lunae solisque coitum, omnibus aliis major undare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium crevit, devolvitur. Per centena millia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, et ordinem servat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Utrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua et ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, et ex his interitus est. Ergo quandoque [c] placuere res novae mundo,

 sic

z *in abdito*] in abysso subterranea.

a *superest*] supereminet.

b *ascenderet*] lege: *ascendunt.* *Gronov.*

c *quandoque*] pro *quandocunque* alibi etiam noster utitur.

ſic in nos mare emittitur deſuper, ut fervor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

Cap. XXIX. Quidam exiſtimant terram quoque concuti, et dirupto ſolo nova fluminum capita detegere, quae amplius ut e pleno profundant. Beroſus, qui Belum interpretatus eſt, ait curſu iſta ſiderum fieri: et adeo quidem id affirmat, ut conflagrationi, atque diluvio, tempus aſſignet: arſura enim terrena contendit, quando omnia ſidera, quae nunc diverſos [d] agunt curſus, in Cancrum convenerint, ſic ſub eodem poſita veſtigio, ut recta linea exire per orbes omnium [e] poſſit: inundationem futuram, cum eadem ſiderum turba in Capricornum convenerit. Illic ſolſtitium, hic bruma conficitur. Magnae potentiae ſigna: quando in ipſa mutatione anni momenta ſunt. [f] Et iſtas ego receperim cauſſas (neque enim ex uno eſt tanta pernicies) et illam quae in conflagratione noſtris placet, huc quoque transferendam puto: ſive anima eſt mundus, ſive corpus: natura gubernante, ut arbores, ut ſata, ab initio ejus usque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, incluſum eſt: ut in ſemine omnis futuri ratio hominis comprehenſa eſt. Et legem barbae et canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, et ſequentis aetatis in parvo occultoque lineamenta ſunt. Sic origo mundi, non minus ſolem et lunam, et vices ſiderum, et animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quae non ſecus quam hiems, quam aeſtas, lege mundi venit. Itaque non pluvia iſtud fiet, ſed pluvia quoque: [g] non incurſu maris, ſed maris quoque incurſu: non terrae motu, ſed terrae quoque motu. Omnia adjuvabunt naturam, ut naturae conſtituta peragantur. Maximam tamen cauſſam, ad ſe inundandam, terra ipſa praeſtabit: quam diximus eſſe mutabilem, et ſolvi in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes ejus interire debuerint, abolerive funditus totae, ut de integro totae, rudes innoxiaeque generentur: nec ſuperſit in deteriora magiſter: [h] plus

d *quae nunc diverſos etc.*] Planetae.

e *per orbes omnium*] per corpora ipſa Sphaerica Planetarum, quod fiat, ſi in eodem perpendiculo et ſemidiametro mundi diſponantur. *Fromond.*

f *momenta ſunt*] quae vertunt ſolis curſum.

g *ſed pluvia quoque*] i. e. erit pluvia etiam cauſſa, ſed non ſola.

h *nec ſuperſit in deteriora magiſter*] *Fromond.* de elementis intelligit, quae intra libramentum redacta, ferocire non amplius debeant. *Gronov.* de hominum moribus.

plus humoris, quam ſemper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, penſa ſunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quae libramento ſtant, inaequalitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi acceſſerit, neceſſe eſt in alienum locum exundet. Undare ergo terra debet ut validiori infirma ſuccumbat. Incipiet ergo putreſcere, dehinc laxata ire in humorem, et aſſidua tabe defluere. Tunc exſilient ſub montibus flumina, ipſosque impetu quatient: inde aura tacita [i] manabunt. Solum omne aquas reddet, ſummi ſcaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt ſana, et ulceri vicina conſentiunt: ut quaeque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, ſtillabunt, et deinde current, et hiante pluribus locis ſaxo, per fretum ſalient, [k] et maria inter ſe component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi aequoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes novum mare fabulas obruet, et hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. [l] Quid ergo eſt? nihilominus tenebit alienos menſes hiems, aeſtas prohibebitur, et quodcunque terras ſidus exſiccat, compreſſo ardore ceſſabit. Peribunt tot nomina, Caſpium et Rubrum mare, Ambracii et Cretici ſinus, Propontis et Pontus. Peribit omne diſcrimen. Confundetur quidquid in ſuas partes natura digeſſit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa ſupplicibus, nec urbium ſumma: quippe fugientes unda praeveniet, et ex ipſis arcibus deferet. Alia ab occaſu, alia ab oriente concurrent: unus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunae indulgentia excoluit, quidquid ſupra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna peſſumdabit.

Cap. XXX. Sunt omnia, ut dixi, facilia naturae: utique quae a primo facere conſtituit; ad quae non ſubito, ſed ex denuntiato venit. Jam autem a primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate [m] diſcederet, quando mergerentur terrena, decretum eſt: et ne ſit quandoque velut in novo opere, dura molitio, olim ad haec maria ſe exercent. Non vides, ut fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, ut aeſtus fines ſuos

LI l 5 tranſeat,

i *aura tacita*] leni fluxu, qualis aurae flatus tacitus et mollis. *Fromondus.*

k *per fretum ſalient*] perrumpent fretum.

l *veniet in medium*] jam extrema occupans terrae, mediterranea quoque occupabit.

m *informi unitate*] chao.

tranſeat, et in poſſeſſionem terrarum mare inducat? Non vides, ut illi perpetua cum clauſtris ſuis pugna ſit? Quis porro iſtinc, unde tantum tumultum vides, metus eſt e mari, et magno impetu erumpentibus fluviis? Ubi non humorem natura diſpoſuit, ut undique nos, cum voluiſſet, aggredi poſſet? Mentior, niſi eruentibus terram humor occurrit, et quoties nos avaritia aut defodit, aut aliqua cauſſa penetrare altius cogit, eruendi finis unda eſt. Adjice nunc, quod immanes ſunt in abdito lacus, et multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Undique ergo erunt cauſſae diluvio, cum aliae aquae ſubinfluant terras, aliae circumfluant, quae diu coërcitae vincent, et amnes amnibus jungent, paludibus ſtagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, [n] et majore hiatu ſolvet. Quemadmodum corpora noſtra ad egeſtum venter exhaurit, quemadmodum eunt in ſudorem vires: ita tellus liquefiet, et aliis cauſſis quieſcentibus, intra ſe, quo mergatur, inveniet: ſic magna [o] omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitii. Tentatur divelliturque concordia, cum ſemel aliquid ex hac idonea diligentia remiſerit mundus: ſtatim undique ex aperto, ex abdito, ſuperne, ab infimo aquarum fiet irruptio. Nihil eſt tam violentum et incontinens ſui, tam contumax, infeſtumque retinentibus, quam magna vis undae: utetur libertate permiſſa, et jubente natura, quae ſcindit circuitque, complebit. Ut ignis diverſis locis ortus, cito miſcet incendium, flammis coire properantibus: ſic momento redundantia maria ſe committent. Nec ea ſemper licentia undis erit: ſed peracto exitio generis humani, exſtinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia tranſierant, iterum aquas terra ſorbebit: natura pelagus ſtare, aut intra terminos ſuos furere coget: et rejectus e noſtris ſedibus, in ſua ſecreta pelletur Oceanus: et antiquus ordo revocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inſcius ſcelerum, et melioribus auſpiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, niſi dum novi ſunt. Cito nequitia ſubrepit: virtus difficilis inventu eſt, rectorem ducemque deſiderat. Etiam ſine magiſtro vitia diſcuntur.

LIBER

n *ora fontium implebit*] per cuniculos et meatus ſubterraneos in ea extumeſcens.

o *magna*] melius mihi videtur *maria*.

LIBER QUARTUS.

IN QUO

DE NIVE GRANDINE

ET PLUVIA AGITUR.

ARGUMENTUM.

In Praefatione gratulatur Lucilio de otiosa Siciliae procuratione, quae Musis et litteris ejus spatium daret. Monet praeterea, ne adulatoribus praebeat latus. Laudes deinde Gallionis fratris interjectae, et Siciliae adjectae.

CAP. I. *Statim ab origine Nili incipit, et multa de Nilo docta et amoena interspargit. Inde ad grandinem, nivem, glaciem, pluviam abscedit, et occasione tam bella et oblata, adversus nivatas et glaciatas potiones, ac Romanam luxuriam litigare incipit, nec litigium ante librum finit.*

PRAEFATIO.

Delectat te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, et officium procurationis otiosae. [a] Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procúratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio et litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime convenit. Nec mirum paucis istud contingere: imperiosi nobis ipsis et molesti sumus: modo amore nostri, modo taedio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. [b] Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa; nec adulatoribus latus praebeas, [c] artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caveris, non eris.

a *procurationis otiosae*] nihil enim turbarum eo tempore in Sicilia.

b *singuli*] soli, nam in frequenti vitiorum contubernio vivimus. *Fromond.*

c *latus praebeas*] ne illos propius admittas, et a latere tibi incedere patiaris.

eris. Mihi crede, capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiae: etiam cum rejiciuntur, placent: saepe exclusae, novissime recipiuntur. Hoc enim ipsum [d] imputant, quod repelluntur, et subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia [e] patet, petitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis. cum omnia caveris, per ornamenta [f] feriet. Alius adulatione clam utetur, parce: alius ex aperto, palam, rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars, sit. Plancus artifex ante Vitellejum [g] maximus, ajebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, [h] si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua [i] Plancos cogita: et hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, [k] quo ego nil cognovi subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis et curandis vitiis, saepe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicae solet. Quae si impulit, grata est; gratior, si effregit. Demetrium [l] egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad divitias viam, quo die poenituisset bonae mentis. Nec invidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quaesito opus est, [m] quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. [n] Te, inquit,

d *Hoc enim ipsum*] repulsam imputant, tanquam ideo postea debeant impetrare et accipere, quod antea captabant.

e *ideo, quia*] *idem quod* legit *Gronov.*

f *ornamenta*] *ornamenta* hic pro ipsis armis sumuntur, ut et Ep. 14. item apud Sueton. Titi C. 9. et alios. *Lips.* et *Gronov.*

g *Vitellejum*] *Vellejum* conjicit *Muretus*, et sic etiam alii legunt. ille enim adulator maximus. *Vitellium Lipsius*, qui suam conjecturam firmat ex Sueton. Vitell. C. 11. Tacito Annal. VI.

h *Perit procari*] i. e. frustra procaris: nullus enim procationis fructus, si amata se amari nesciat.

i *in persona tua*] idem ac si dixisset in personam tuam. Sic Cic. princ. Lib. I. in Verr. *Si fortes fueritis in eo, quem nemo ausus sit defendere. Gronov.*

k *Crispus Passienus*] Neronis vitricus. de quo Plinius L. 16. C. 44. Hist. Nat.

l *Demetrium*] Cynicum, de quo in Ep. 62. et L. VII. C. 1. de Benef.

m *quibus quaesito opus est*] qui opus sibi esse putant, ut pecuniam quaerant.

n *gaudentesque dispolient*] ita spolient, ut gaudeant spoliati.

quit, [o] longiorem Fido Annaeo jurabo, et Apollonio Pycta, quamvis ſtaturam habeas Threcis cum Threce compoſiti. [p] Hominem quidem non eſſe ullum liberaliorem, non mentiar, cum poſſis videri omnibus donaſſe, quidquid dereliquiſti. [q] Ita eſt, mi Junior, quo apertior eſt adulatio, quo improbior, quo magis frontem ſuam perfricuit, cecidit alienam, [r] hoc citius expugnat. Eo enim jam dementiae venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno ſit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non poteſt) alia vitia non noſſe, hoc etiam odiſſe. ab omni illum parte tentaſti. Ingenium ſuſpicere coepiſti, omnium maximum et digniſſimum, quod conſecrari mallet, [s] quam conteri: pedes abſtulit. [t] Frugalitatem laudare coepiſti, qua ſic a nummis reſiluit, ut illos habere [u] nec damnare videatur: prima ſtatim verba praecidit. Coepiſti mirari comitatem et incompoſitam ſuavitatem: quae illos quoque quos tranſit, abducit, gratuitum etiam in obvios meritum. Nemo enim mortalium uni tam dulcis eſt, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis eſt, uti artem ſimulationemque non redoleat. Nemo non imputari ſibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis reſtitit, ut exclamares inveniſſe te inexpugnabilem virum adverſus inſidias, quas nemo non in ſinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, et in evitando inevitabili malo pertinaciam te ſuſpicere confeſſus es, quia ſperaveras poſſe apertis auribus recipi, quamvis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obſtandum. Semper enim falſis a vero petitur veritas. [v] Nolo tamen tibi diſpliceas, quaſi male egeris mimum, et quaſi ille aliquid jocorum aut doli ſuſpicatus ſit. Non deprehendit te, [x] ſed repulit.

Ad

o *inquit*] Cynicus nimirum, adulatorias libertini artes ſatyricae perſtringens.

p *Threcis cum Threce compoſiti*] Threces genus gladiatorum, qui in arena compugnantes nunc attollunt ſe, nunc deſidunt et in parmam ſuam totos ſe colligunt. Threcis igitur cum Threce compoſiti, h. e. intra parmam ſuam dum cum Threce pugnaret contracti exigua erat ſtatura. Alii autem ſic legunt: *quamvis ſtaturam habeat Threcae incompoſiti.*

q *dereliquiſti*] quicquid avaritia tua ad ſe non rapuit.

r *cecidit alienam*] adulatione caeditur et flagellatur frons aliena, quia adulatores pudorem ſuffundunt iis quibus adulantur.

s *mallet*] *malim* ſcr. *Fromond.*

t *pedes abſtulit*] a luctatoribus ſumptum, receſſit et ictum evitavit.

u *ut illos habere*] *ut illos nec habere Gronov.*

v *falſis a vero petitur veritas*] falſis quibus ſpecies a vero induitur, inſidiae veritati ſtruuntur.

x *Non deprehendit te*] tentantem ſcilicet.

Ad hoc exemplar compone te. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: Vis tu ista verba, [y] quae jam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferre ad aliquem, qui paria facturus, [z] vult quidquid dixeris, audire? Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me a vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? [a] Longum inter vos intervallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas [b] alia suaderet, et ingenium eo abduceret, ubi praesens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, et ad salutare philosophiae studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: et eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caji [c] fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, [d] Messala et Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, [e] propositum meum potuerunt evertere. Cervicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salva conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil: nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrimae, non e manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis major, paratus ire in ea, quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri voluisset, quanti aestimarem fidem. Non debebat mihi parvo res tanta constare. Nec examinavit me [f] quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium,

y *Vis tu ista verba ferre etc.*] i. e. feras potius ista verba. Alii sic habent: I tu, ista verba, quae — ferto ad etc.

z *qui paria facturus*] qui se ad adulationes tuas componat.

a *ut te petere cominus possint*] ut feras propius ad te accedentes, et cominus adeo petentes.

b *paupertas*] pauper ergo Lucilius, et virtute ad procurationem Lucilii pervenit. *Fromond.*

c *Getulici Caji*] Historicus et Poëta de quo Sueton. Calig. C. 8. Tacit. Annal. IV. fuit nimirum ap. Cajum in gratia Getulicus, hostis Lucilii, Lucilius tamen nihilominus fidem in Cajum retinuit.

d *non in aliorum personam etc.*] sensus: Messala et Narcissus, quorum hic Claudii libertus extitit, alter gnatus est, Messalinae uxoris Claudii adulteros perdentes, propositum meum in amicos quosdam meos, qui erant ex Messalinae adulteris, adeoque infeliciter amari non potuere evertere.

e *antequam sui*] sibi ipsis enim exitum denique pepererunt.

f *examinavit me*] suspensum tenuit, ut examen in libra, ubi paria sunt pondera.

tium, miſi. Videbam apud Cajum tormenta, videbam ignes. Sciebam olim ſub illo in eum ſtatum res humanas decidiſſe, ut inter miſericordiae opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore deſilui, ne viderer pro fide tantum mori poſſe. Adjice nunc invictum muneribus animum, et in tanto avaritiae certâmine numquam ſuppoſitam manum lucro. Adjice nunc victus parſimoniam, ſermonis modeſtiam, adverſus minores humanitatem, adverſus majores reverentiam. Poſt hoc ipſe te conſule, verane an falſa memoraveris. Si vera ſunt, coram magno teſte [g] laudatus es: ſi falſa, ſine teſte deriſus es. Poſſum et ipſe nunc videri te aut captare, aut experiri. Utrum libet crede, et omnes timere a me incipe. Virgilianum illud excute:

Nuſquam tuta fides. — —

Aut Ovidianum,

— *Qua terra patet, fera regnat Erynnis.*
In facinus juraſſe putes. — — —

Aut illud Menandri: (quis enim non in hoc magnitudinem ingenii ſui concitavit, deteſtatus conſenſum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos vivere: et in ſcenam velut ruſticus poëta proſiluit. Non ſenem excipit, non puerum, non feminam, non virum: et adjicit, non ſingulos peccare, nec paucos, ſed jam ſcelus eſſe contextum. [h] Fugiendum ergo, et in ſe redeundum eſt. imo etiam a ſe recedendum. Hoc tibi, etſi dividimur mari, praeſtare tentabo, ut dubium viae, injecta manu, ad meliora perducam. Et ne ſolitudinem ſentias, hinc tecum miſcebo ſermones. Erimus una, qua parte optimi ſumus dabimus invicem conſilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab iſta provincia abducam, ne forte magnam hiſtoriis eſſe fidem credas, et placere tibi incipias, quotiens cogitaveris. Hanc ego habeo ſub meo jure provinciam, quae maximarum urbium exercitus et ſuſtinuit et fregit, cum inter Carthaginem et Romam ingentis belli pretium jacuit, cum quatuor Romanorum principum, [i] id eſt, totius imperii vires contractas in unum locum vidit, altamque Pompeji fortunam erexit, [k] Caeſaris fatigavit, Lepidi trans-

g *coram magno teſte*] teipſo *Fromond.*

h *ſcelus eſſe contextum*] omnes univerſum in unum ſcelus conſpirare, et una quaſi contexere *Fromond.*

i *quatuor Romanorum Principum*] fuere illi Auguſtus, Antonius, Lepidus, Triumviri. et Sex. Pompejus, Pompeji Magni filius.

k *erexit*] ſex Pompeji partes in Sicilia

transſtulit, [l] omniumque cepit: [m] quae illi ingenti ſpectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus poſſet, quam velox foret ad imum lapſus ex ſummo, quamque diverſa via magnam potentiam fortuna deſtrueret. Uno enim tempore vidit Pompejum Lepidumque, ex maximo faſtigio aliter [n] ad extrema dejectos, cum Pompejus alienum exercitum fugeret, Lepidus ſuum.

Cap. I. Itaque ut te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in ſe, circaque ſe mirabilia, omnes interim provinciae tuae quaeſtiones praeteribo, et in diverſum cogitationes tuas abſtraham. Quaeram enim tecum id quod libro ſuperiore diſtuli. Quid ita Nilus aeſtivis menſibus abundet. Cui Danubium ſimilem natura philoſophi tradiderunt, quod et fontis ignoti, et aeſtate quam hieme major ſit. Utrumque apparuit falſum. Nam et caput ejus in Germania eſſe comperimus: et aeſtate quidem incipit creſcere, ſed adhuc manente intra menſuram ſuam Nilo, primis caloribus, cum ſol vehementior inter extrema veris nives emollit, quas ante conſumit, quam intumeſcere Nilus incipiat. Reliquo vero aeſtatis minuitur, et ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea dimittitur.

Cap. II. At Nilus ante ortum Caniculae augetur mediis aeſtibus, ultra aequinoctium. [o] Hunc nobiliſſimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, et ita diſpoſuit, ut eo tempore inundaret Aegyptum, quo maxime uſta fervoribus terra undam altius traheret, [p] tantum hauſura, quantum ſiccitati annuae ſufficere poſſit. Nam in ea parte, quae in Aethiopiam vergit, aut nulli imbres ſunt, aut rari, et qui inſuetam aquis caeleſtibus terram non adjuvent. Unam, ut ſcis, Aegyptus in hoc ſpem ſuam habet. Proinde aut ſterilis annus [q] aut fertilis eſt, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adſpicit caelum. [r] Quare

Sicilia praevalebant. Unde et Sicilia *fatigavit* Caeſaris Auguſti fortunam, qui parum feliciter aliquando, cum partibus Pompeji, imo et Lepidi in Sicilia et mari Siculo conflixit.

l *Lepidi transſtulit*] victus enim in Sicilia ab Auguſto Lepidus, et fortuna ejus ad victorem translata.

m *omniumque cepit*] theatrum ſcilicet et ſedes belli a quatuor illis Principibus geſti.

n *aliter*] diverſo modo.

o *mediis aeſtibus, ultra aequinoctium*] cum maximi ſunt aeſtus, usque dum aequinoctium praeterierit, XL dierum ſpatio juxta Strabonem, L. juxta Herodotum. Ita ut incrementum et decrementum C dierum intervallo abſolvatur.

p *altius traheret*] profundius ſorberet. *Fromond.*

q *aut ſterilis annus etc.*] explicat ulterius Plinius L. V. C. IX.

r *adſpicit caelum*] ut noſtri, ſed Nilum unde fertilitas pendet.

Quare non cum poëta meo [s] jocor, et illi Ovidium ſuum [t] impingo? qui ait:

— — *Nec pluvio ſupplicat herba Jovi.*

Unde creſcere incipiat ſi comprehendi poſſet, cauſſae quoque incrementi invenirentur. Nunc vero magnas ſolitudines pervagatus, et in paludes diffuſus, gentibus ſparſus, circa Philas primum ex vago et errante colligitur. Philae inſula eſt aſpera et undique praerupta: duobus in unum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, et ejus nomen ferunt. Urbem totam complectitur. Hanc [u] Nilus magnus magis quam violentus, egreſſus Aethiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris eſt, praelabitur. Excipiunt eum cataractae, nobilis inſigni ſpectaculo locus. Ibi per arduas exciſasque pluribus locis rupes Nilus inſurgit, et vires ſuas concitat. Frangitur enim occurrentibus ſaxis, et per anguſta eluctatus, ubicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: et illic excitatis primum aquis quas ſine tumultu leni alveo duxerat, violentus, et torrens per malignos tranſitus proſilit, diſſimilis ſibi. Quippe ad id lutoſus et turbidus fluit. At ubi ſcopulos verberavit, [v] ſpumat: et illi non ex natura ſua, ſed ex injuria loci [x] color eſt. Tandemque eluctatus obſtantia, in vaſtam altitudinem [y] ſubito deſtitutus cadit, cum ingenti circumjacentium regionum ſtrepitu. Quem perferre gens ibi a Perſis collocata non potuit, obtuſis aſſiduo fragore auribus, et ob hoc ſedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini parvula navigia conſcendunt, quorum alter navem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam inſaniam Nili, et reciprocos fluctus volutati, tandem tenuiſſimos

s *poëta meo*] Lucilio, ad quem ſcribit, eum enim Poëtam fuiſſe, ex Praef. hujus libri patet.

t *Ovidium ſuum*] non Ovidii, ſed Tibulli ſunt iſta L. I. Eleg. VII. *Fromond.*

u *Hanc*] *ab hac* Mss. Bene. *Fromond.*

v *At ubi ſcopulos verberavit*] *Gronov.* ex Mss. reſtituit: *at ubi ſcopulorum fauces liberavit.* Dixerat praecedenti membro: *per malignos tranſitus proſilit diſſimilis ſibi.* Id ipſum aliter iſto pronuntiat. *fauces* quaevis anguſtiae Latinis. *liberare* vero *anguſtias*, eſt tranſire eas, ut docet ad Solin. Salmaſ. pag. 9.

x *ex injuria loci*] ex alliſione ad ſaxa, qua attenuatur aqua, aërem accipit, et ebullit in ſpumas. *Fromond.*

y *in vaſtam altitudinem*] cataractes ille apud *Catadupos* Aethiopiae populum eſt. vide ea de re plura ap. Plin. H. N. V. 9. Stephanum de Urbib. et alios.

mos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: et cum toto flumine effusi, navigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum jam adploraveris, mersosquo atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco navigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas, noscitur. Exiguo ab hac spatio petra dividitur, ἄβατον [z] Graeci vocant: nec illam ulli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli; Nili venas vocant incolae; ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Aegyptum. In haec ora stipem sacerdotes, et aurea dona praefecti, cum solemne venit sacrum, jaciunt. Hinc jam manifestus novarum virium Nilus, alto ac profundo alveo fertur, ne in latitudinem excedat objectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, et per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, ut sit modus [a] in derivantium potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra laevaque totam amplexus Aegyptum. Quantum crevit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, [b] quam fertilem facit Nilus. Is arenoso et sitienti solo et aquam inducit et terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis faecem relinquit: et quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: juvatque agros duabus ex caussis, et quod inundat, et quod oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidum jacet. Si crevit super debitum, nocuit. Mira aeque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras et eviscerent, [c] Nilus tanto ceteris major, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adjiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac jungit. [d] Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. [e]

Illa

z ἄβατον] i. e. inaccessum.

a *modus*] i. e. quantitas, nam manu factis canalibus, in eos ex Nilo quantum videbatur derivare quisque poterat.

b *respondet*] subintelligenda *terra*.

c *eviscerent*] eluendo quicquid in poris foecundum est et pingue. *Fromond.*

d *saturat ac jungit*] h. e. pingues facit et alligat densasque reddit.

e *sed ipsas*] sc. terras quas adjecto limo extollit.

Illa facies pulcherrima eſt, cum jam ſe in agros Nilus ingeſſit. Latent campi, opertaeque ſunt valles: oppida inſularum modo exſtant. Nullum in mediterraneis, niſi per navigia commercium eſt. Majorque eſt laetitia gentibus, quo minus terrarum ſuarum vident. Sic quoque cum ſe ripis continet Nilus, per ſeptena oſtia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare eſt. [f] Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum belluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus ſit, aeſtimari poteſt, quod ingentia animalia, et pabulo ſufficienti, et ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rariſſimus, auctor eſt, cum ipſe praefectus obtineret Aegyptum, Heracleotico oſtio Nili, quod eſt maximum, ſpectaculo ſibi fuiſſe delphinorum a mari occurrentium, et crocodilorum a flumine adverſum agmen agentium, velut pro partibus praelium. Crocodilos ab animalibus placidis morſuque innoxiis victos. His ſuperior pars corporis dura et impenetrabilis eſt etiam majorum animalium dentibus; at inferior, mollis ac tenera: hanc delphini ſpinis, [g] quas dorſo eminentes gerunt, ſubmerſi vulnerabant, et in adverſum enixi dividebant. Reciſis hoc modo pluribus, ceteri velut acie verſa refugerunt. Fugax animal audaci, audaciſſimum timido. Nec illos Tentyritae [h] generis aut ſanguinis proprietate ſuperant, ſed contemptu et temeritate. Ultro enim inſequuntur, fugientesque injecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus praeſens animus ad perſequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detuliſſe, Theophraſtus eſt auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non aſcendiſſe, decimo regni anno et undecimo, conſtat. Significatam ajunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatraeque defecit imperium. Per novem annos non aſcendiſſe Nilum ſuperioribus ſeculis, Callimachus eſt auctor. Sed nunc ad inſpiciendas cauſſas, propter quas aetate Nilus creſcat, accedam, et ab antiquiſſimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aethiopiae jugis ſolutas nives ad Nilum usque decurrere. In eadem opinione omnis vetuſtas fuit. Hoc Aeſchylus, Sophocles, Euripides,

f *mare eſt*] tam amplum ut maris ſpeciem referat.

g *ſpinis*] de his delphinorum contra Crocodilos armis vid. etiam Plin. L. VIII. C. 25.

h *Tentyritae*] de quorum adverſus Crocodilos audacia Plinius Lib. XXIIX. Cap. 3. et Lib. VIII. Cap. 25.

des, tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiam ferventissimam esse, indicat hominum adustus color, et Troglodytae, quibus subterraneae domus sunt. Saxa velut igni fervescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens pulvis nec humani vestigii patiens: argentum replumbatur: [i] signorum coagmenta solvuntur: nullum materiae superadornatae manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quae latent bruma, unquam reconditur. Etiam per hiemem in summo et aperto serpens est. Alexandriae quoque, quae longe ab hujusmodi immodicis caloribus est posita, nives non cadunt: superiora etiam pluvia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subjecta fervoribus duraturas per totam aestatem nives recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: [k] numquam tamen magis quam Alpes, quam Thraciae juga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere et prima aestate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus [l] imbres nivem diluunt: reliquias ejus primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subjacent malo: [m] aestate proveniunt. Altissimae sunt et in illis Septemtrionalibus jugis nives. Phasis quoque per id tempus et Borysthenes cresceret, si nives flumina possent contra aestatem [n] magna producere. Praeterea si haec caussa attolleret Nilum, aestate prima plenissimum flueret. Tunc enim maximae et integrae adhuc nives, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quatuor liquitur, et illi aequalis abcessio est. [o] Si Thaleti credis, Etesiae discedenti [p] Nilo resistunt, et cursus ejus acto contra ostia mari sustinent: ita reverberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, et quacumque mox potuit, inconcessus [q] erumpit. Euthymenes Massiliensis testi-

i *replumbatur*] proprie plumbum *replumbari* dicimus, cum resolvitur plumbi ferrumen, quod rei cujuspiam jungebat et alligabat partes. *Fromond.*

k *excipiant*] h. e. ponamus excipere.

l *temporibus*] *teporibus* mavult *Gronov.*

m *subjacent malo*] turbarum hic aliquid putat *Fromond.* legit: *subjacentes malo aestate proveniunt.* nec sic tamen acquiescit.

n *contra aestatem*] nequicquam renitentibus aestivis solis aestibus.

o *aequalis accessio est*] paullatim et aequalibus incrementis ad plenitudinem venit, non prima statim aestate plenissimus, quando altissimae et integrae adhuc nives. *Fromond.*

p *discedenti*] in mare defluenti.

q *inconcessus*] discedere prohibitus.

teſtimonium dicit: Navigavi, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit major, quamdiu Eteſiae tempus obſervant: tunc enim ejicitur mare inſtantibus ventis. Cum reſederint, et pelagus conquieſcit: minorque diſcedenti inde vis Nilo eſt. Ceterum dulcis maris ſapor eſt, et ſimiles Niloticis belluae. Quare ergo, [r] ſi Nilum Eteſiae provocant, et ante illos incipit incrementum ejus, et poſt eos durat? Praeterea non fit major, quo illi flavere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, ſi illorum viribus creſceret. Quid, quod Eteſiae littus Aegyptium verberant, et contra illos Nilus deſcendit, inde venturus, unde illi, ſi origo ab illis eſſet? Praeterea ex mari purus et caeruleus efflueret, non ut nunc turbidus venit. Adde, quod teſtimonium ejus teſtium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota eſſent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris [s] ora mercatorum navibus ſtringitur: quorum nemo narrat nunc caeruleum Nilum, aut mare ſaporis alterius, quod et natura credi vetat: quia dulciſſimum quodque et leviſſimum ſol trahit. [t] Praeterea quare hieme non creſcit? et tunc poteſt ventis concitari mare, aliquando quidem majoribus. Nam Eteſiae temperati ſunt. Quod ſi e mari ferretur Atlantico, ſemel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus creſcit. Oenopides Chius ait, hieme calorem ſub terris contineri: ideo et ſpecus calidos eſſe, et tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore ſiccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adjuvetur, tenuari, deinde creſcere per aeſtatem: quo tempore frigent interiora terrarum, et redit rigor fontibus. Quod ſi verum eſſet, aeſtate flumina creſcerent, omneſque putei aeſtate abundarent. Deinde non calorem hieme ſub terris eſſe majorem. Aqua et ſpecus et putei tepent: quia aëra rigentem extrinſecus non recipiunt. Ita non calorem habent, ſed frigus excludunt. Ex eadem cauſſa aeſtate refrigeſcunt: quia illo remotus ſeductuſque aër calefactus non pervenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad ſe rapit: hunc exſiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri

 autem

r *Quare ergo*] jam Euthymenem, cujus verba hactenus exhibuit, confutare incipit Seneca.

s *exteri maris*] Oceani Atlantici quem exterum mare vocat, ut a mediterraneo diſtinguat. *Fromond.*

t *dulciſſimum quodque et leviſſimum ſol trahit*] particulae ſalinae graviores ſunt, dulciſſimum itaque quodvis adeo leviſſimum ſol trahit, h. e. in vapores convertit ſuaque adeo mari ſalſedo relinquitur.

autem non poteſt, ut una ſicca ſit tellus, alia abundet. Sunt enim perforata omnia, et in itinera pervia. Sicca ab humidis ſumunt aliquando. Niſi aliquid terra acciperet, exaruiſſet. Ergo undas ſol trahit: ſed ex his quae premunt, [u] maxime haec meridiana ſunt. Terra cum exaruit, plus ad ſe humoris adducit. ut in lucernis oleum illo fluit, ubi exuritur: ſic aqua illo incumbit, quo vis caloris et terrae aeſtuantis arceſſit. Unde ergo trahitur? ex illis ſcilicet partibus ſemper hibernis, Septemtrionalibus, unde exundat. Ob hoc Pontus in infernum mare aſſidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alternatis ultro citro aeſtibus, in unam partem ſemper pronus et torrens. Quod niſi faceret, hisque itineribus, quod cuique deeſt, redderetur, quod cuique ſupereſt, emitteretur; jam aut ſiccata eſſent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus et amnes cuncti invicem commeent, non omnibus locis aeſtate majora ſunt flumina? Aegyptum ſol magis percoquit. Itaque Nilus magis creſcit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fit adjectio. Deinde quare ulla pars terrae ſine humore eſt, cum omnis ad ſe ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidor eſt? Deinde quare Nilus dulcis eſt, ſi illi e mari unda eſt? Nec enim ulli fluminum dulcior guſtus.

Cap. III. Grandinem hoc modo fieri, ſi tibi affirmavero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me teſtibus numera ſecundae notae, qui vidiſſe quidem ſe negant, ſed audiſſe. Aut quod hiſtorici faciunt, et ipſe faciam. Illi cum multa mentiti ſunt ad arbitrium ſuum, unam aliquam rem nolunt ſpondere: ſed adjiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo ſi mihi parum credis, Poſidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod praeteritum, quam in hoc quod ſecuturum eſt. Grandinem enim fieri ex nube aquoſa, etiam in humorem verſa, ſic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda ſit grando, etiam ſine magiſtro ſcire potes, cum adnotaveris, ſtillicidium omne conglomerari. Quod et in ſpeculis apparet, quae humorem halitu colligunt, et in poculis ſparſis, alique omni levitate. nam et in herbarum vel arborum foliis, ſi quae guttae adhaeſerunt, in rotundum jacent.

Quid

u *premunt*] lego *premuntur* ſcilicet a ſole, qui maxime meridianis regionibus ſub zona torrida incumbit.

Quid magis est saxo durum? quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

aut, ut alius poëta ait:

Stillicidi casus lapidem cavat.

et haec ipsa excavatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud huic quoque simile esse quod cavat. Locum enim sibi ad formam et habitum suum exsculpit. Praeterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, et toties per spatium aëris densi devoluta aequabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo quia tam fusa est, et non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium ejus est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non et ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat aequa libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruina [v] pendens congelatio. Illud enim jam diximus, quod inter aquam et rorem interest, hoc inter pruinam et glaciem, nec non inter nivem et grandinem interesse.

Cap. IV. Poteram me, peracta quaestione, dimittere, sed bene emensum dabo; [x] et quoniam coepi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: et vere, jam frigore infracto, grando cadat. Nam ut fallar tibi, [y] verum mihi quidem persuadetur, qui me usque ad mendacia haec leviora, in quibus os praecidi, non oculi erui solent, [z] credulum praesto. Hieme aër riget: et ideo nondum in aquam vertitur, sed in nivem, cui aër propior est. Cum ver coepit, major inclinatio aëris sequitur, et calidiore caelo majora fiunt stillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noster,

— — *cum ruit imbriferum ver,*

vehementior immutatio est aëris, undique patefacti et solventis se, ipso tempore adjuvante. Ob hoc nimbi graves magis

v *Nix in pruina*] leg. *Nix et pruina. Pincian.*

x *bene emensum dabo*] adjecto ἐπιμέτρῳ, et velut auctario. *Fromondus.*

y *ut fallar tibi*] ut tu me falli existimes.

z *os praecidi, non oculi erui solent*] praecidere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, ut contradici non facile possit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quae adspectu ipso mendacii coargui possunt. Excaecare enim eos qui audiunt quantum in ipsis est videntur. *Muret.*

magis vastique quam pertinaces [a] deferuntur. Bruma lentas pluvias habet et tenues: quales saepe solent intervenire, cum pluvia rara et minuta, nivem quoque admixtam habet. Dicimus nivalem diem, cum altum frigus, et triste caelum est. Praeterea Aquilone flante, et suum caelum [b] habente, minutae pluviae sunt: Austro imber improbior est, et guttae pleniores sunt.

Cap. V. Rem a nostris positam [c] nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec praeterire. Quid enim mali est, aliquid et faciliori judici scribere? [d] Imo si omnia argumenta ad obrussam coeperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine adversario. Cetera etiam si vincunt, litigant. [e] Ajunt, quidquid circa Scythiam et Pontum et Septemtrionalem plagam glaciatum et adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes nivem solvere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, et verno caelo remisceri. Illud quoque adjiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, nivem ita cave experiaris. Minus algere ajunt pedes eorum, qui fixam et duram nivem calcant, quam eorum qui teneram et labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, jam disturbata nive, et glacie frangente se fertur, id meridianae partis tepentem jam humidumque aëra alligat, et perstringit. [f] Itaque cum pluvia futura erat, grando fit, injuria frigoris.

Cap. VI. Non tempero mihi, quo minus omnes nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos observandarum nubium esse affirmant, et praedicere, cum grando futura sit: et hoc intelligere usu ipso potuisse, cum calorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis [g] fuisse publice praepositos χαλαζοφύλακας, speculatores futurae grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse jam grandinem, quid exspectas? ut homines ad penulas discurrerent, aut ad scorteas? [h] Imo

a *pertinaces*] diu durantes.

b *suum caelum*] frigidum scilicet.

c *a nostris positam*] a Stoicis affirmatam.

d *aliquid et faciliori judici scribere*] aliquid scribere quod aequitare Judicis opus habeat.

e *litigant*] exceptionibus tamen obnoxiae sunt.

f *perstringit*] imo *stringit*, nam *perstringere* aliud est *Gronov.*

g *Cleonis*] memorat et Clem. Alex. Strom. VI. ubi magos vocat istos qui Cleonis fuere, grandinis observatores. *Fromond.*

h *scorteas*] genius penulae pelliceae ex *scorto*, h. e. pelle confectae.

Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus illae nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno [i] fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu avidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, et hoc sanguine litabat. Nec minus ab hujus agello grando se avertebat; quam ab illo, in quo majoribus hostiis exorata erat.

Cap. VII. Rationem hujus rei quidam quaerunt. Alteri, ut homines sapientissimos decet, negant posse fieri, ut cum grandine aliquis paciscatur, et tempestates munusculis redimat, quamvis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos ajunt, esse in ipso sanguine vim quamdam potentem avertendae nubis, ac repellendae. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, ut in altum penetret, et eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium et fabula est? At Cleonis judicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura providendae tempestatis; quod negligentia eorum vineae vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cavetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat et attrahi imbres cantibus, et repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut hujus rei caussa nullius philosophi schola intranda sit.

Cap. VIII. Unam rem adhuc adjiciam, et favere ac plaudere te juvabit. Ajunt nivem in ea parte aëris fieri, quae prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Una, quod omnis terrarum evaporatio, cum multum intra se fervidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radii solis a terra resiliunt, et in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quaeque a terris calefacit. Quae ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. [k] Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur. at quaecunque depressa sunt, minus ventis verberantur.

Cap. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, et diutius servat. Itaque si in sole posueris aeneum vas et vitreum et

ctae. ad has vero grandine imminente discussuri videbantur praemoniti, ut se adversus grandinem imminentem defenderent.

i *sine damno*] sine jactura et impendio.

k *bis sentiunt*] radium scilicet ejus directum et reflexum.

et argenteum, aeneo citius calor accedet, diutius haerebit. Adjicit deinde, quare hoc exiſtimet fieri. His, inquit, corporibus, quae duriora, et preſſiora denſioraque ſunt, neceſſe eſt minora foramina eſſe, et tenuiorem in ſingulis ſpiritum. Sequitur ut quemadmodum minora balnearia et minora miliaria [l] citius calefiunt, ſic haec foramina occulta et oculos effugientia, et celerius fervorem ſentiant, et propter easdem anguſtias quidquid receperunt, tardius reddant.

Cap. X. Haec longe praeparata ad id perducunt, de quo nunc quaeritur. Omnis aër quo propior eſt terris, hoc craſſior. Quemadmodum in aqua et in omni humore faex ima eſt: ita in aëre ſpiſſiſſima quaeque deſidunt. Jam autem probatum eſt, omnia quo craſſioris ſolidiorisque materiae ſunt, hoc fidelius cuſtodire calorem receptum: ſed quo editior eſt aër, et quo longius a terrarum colluvie receſſit, hoc ſincerior puriorque eſt. Itaque ſolem non retinet, ſed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

Cap. XI. Contra autem quidam ajunt, cacumina montium hoc calidiora eſſe debere, quo ſoli propiora ſunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, et Alpes, et alios notos ob eximiam altitudinem montes in tantum putant creſcere, [m] ut illorum magnitudo ſentire ſolis viciniam poſſit. Excelſa ſunt iſta, quamdiu nobis comparantur; at vero ubi univerſum reſpexeris, manifeſta eſt omnium humilitas. Inter ſe vincuntur, et vincunt. [n] Ceterum in tantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla ſit vel maximis portio; quod niſi eſſet, non diceremus, totum orbem terrarum pilam eſſe. Pilae proprietas eſt, cum aequalitate quadam rotunditas: aequalitatem autem hanc accipe, quam vides in luſoria pila. Non multum illi commiſſurae et rimae earum nocent, quo minus par ſibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa intervalla officiunt ad ſpeciem rotundi, ſic nec in univerſo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione conſumitur. [o] Qui dicit altiorem montem, quia ſolem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere poteſt, longiorem hominem citius quam puſillum

l *miliaria*] vaſis genus de quo et ſupra. L. III. C. 24.

m *in tantum putant creſcere*] tantum earum altitudinem eſſe cenſent.

n *Inter ſe vincuntur, et vincunt*] unus alteri comparatus excelſus magis dicitur vel depreſſus.

o *conſumitur*] perit, et pro nulla reputatur, ſi ad totum orbem exiguas iſtas montium prominentias referas.

fillum debere calefieri, et citius caput ejus quam pedes. At quisquis mundum menfura fua [p] aeftimaverit, et terram cogitaverit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa poffe ita eminere, ut caeleftia magis fentiat, velut in propinquum illis accefferit. Montes ifti quos fufpicimus, et vertices aeterna nive obfeffi, nihilominus in imo funt. et propius quidem foli eft mons, quam campus aut vallis; fed fic, quo modo eft pilus pilo craffior. Ifto enim modo, et arbor alia magis quam alia dicetur vicina caelo: quod falfum eft: quia inter pufilla non poteft effe magnum difcrimen, nifi dum inter fe comparantur. Ubi ad collationem immenfi corporis ventum eft, nihil intereft quanto alterum altero fit majus: quia etiamfi magno difcrimine, tamen minima vincuntur. [q]

Cap. XII. Sed ut ad propofitum revertar, propter has quas retuli cauffas, plerisque placuit, in ea parte aëris nivem concipi, quae vicina terris eft: et ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër et plus habet frigoris, quam ut in aquam et imbrem tranfeat, et minus quam ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento nives fiunt coactis aquis.

Cap. XIII. Quid iftas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operofe perfequeris? Quomodo fiant nives, dicis: cum multo magis ad nos dici a te pertineat, quare emendae non fint nives. [r] Jubes me cum luxuria litigare. Quotidianum iftud et fine effectu jurgium eft. Litigemus tamen: etiamfi fuperior futura eft, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipfam infpectionem naturae nihil judicas ad id, quod vis, conferre? Cum quaerimus, quomodo nix fiat, et dicimus illam pruinae fimilem habere naturam, plus illi fpiritus quam aquae ineffe, non putas exprobrari illis; cum emere aquam turpe fit, fi nec aquam quidem emunt? [s] Nos vero quaeramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo ferventur: quoniam non contenti vina diffundere [t] veterana,

p *menfura fua*] i. e. jufta et vera.

q *Etiamfi magno difcrimine, tamen minima vincuntur*] licet inter ipfa magnum fit difcrimen in fe fpectata et ad fe invicem relata; difcrimen tamen ipfum in minimis eft, quod adeo ad totum mundum relatum magnum effe nequeat.

r *emendae non fint nives*] quod faciebant luxui dediti ad refrigeranda vina.

s *nec aquam quidem] emunt*] fed materiam tenuem magis et vilem aërem fcilicet et fpiritum, cujus plus quam aquae nivi ineffe paullo ante dixit.

t *vina diffundere*] diffundi vinum dicitur, cum e majoribus doliis in amphoras effunditur, quae aetatem ferat et fervetur.

na, et per ſapores aetatesque diſponere, invenimus quomodo ſtiparemus nivem, ut ea aeſtatem evinceret, et contra anni fervorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia conſecuti ſumus? Nempe ut gratuitam mercemur aquam. [u] Nobis dolet, quod ſpiritum, quod ſolem emere non poſſumus, quod hic aër etiam delicatis divitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male eſt, quod quidquam a rerum natura in medio relictum eſt! [v] Hoc quod illa fluere et patere omnibus voluit, cujus hauſtum vitae publicum fecit; hoc quod tam homini, quam feris avibusque, et inertiſſimis animalibus, in uſum large ac beate profudit, contra ſe ingenioſa luxuria [x] redegit ad pretium. Adeo nihil poteſt illi placere, niſi carum. Unum hoc erat, quod divites in aequum turbae deduceret, quo non poſſent antecedere pauperrimum. Illi cui divitiae moleſtae ſunt, excogitatum eſt, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Unde ad hoc perventum ſit, ut nulla nobis aqua ſatis frigida videretur quae flueret, dicam. Quamdiu ſanus et ſalubris cibi capax ſtomachus eſt, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus eſt. Ubi quotidianis cruditatibus non temporis aeſtus, ſed ſuos ſentit, ubi ebrietas continua viſceribus inſedit, et praecordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid neceſſario quaeritur, quo aeſtus ille frangatur, qui ipſis aquis incaleſcit, remediis incitat vitium. Itaque non aeſtate tantum, ſed et media hieme nivem hac cauſſa bibunt. Quae hujus rei cauſſa eſt, niſi inteſtinum malum, et luxu corrupta praecordia, quibus nullum intervallum umquam quo interquieſcerent, datum eſt, ſed prandia coenis usque in lucem perductis ingeſta ſunt, [y] et diſtentos copia ferculorum ac varietate comeſſatio [z] altius merſit? Deinde numquam intermiſſa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferavit, et in deſiderium ſemper novi rigoris accendit. Itaque quamvis coenationem [a] velis ac ſpecularibus [b] muniant, et igne

u *ut gratuitam mercemur aquam*] ut aquam etiam, ſine pretio alias omnium uſui expoſitam, venalem faciamus et pretioſam.

v *in medio relictum eſt*] omnibus patet.

x *contra ſe ingenioſa luxuria*] luxuria ipſi ſibi ingenio ſuo nocens, et pretioſa reddens quae ad luxum pertinent.

y *prandia coenis usque in lucem perductis ingeſta ſunt*] prandium coenae ingeritur, quando ventriculo, coena in noctem multam aut lucem dici ſequentis producta, gravato et nauſeabundo injicitur. *Fromond.*

z *comeſſatio*] eſt proprie intempeſtivus cibi poſt coenam uſus.

a *coenationem*] coenaculum, quod ſaepe iſta vox notat noſtro.

b *ſpecularibus*] vid. ad lib. de provid. C. 4. et Epiſt. 90.

igne multo doment hiemem, nihilominus ſtomachus ille ſolutus, et aeſtu ſuo languidus, quaerit aliquid quo erigatur. Nam ſicut animo relictos ſtupentesque frigida ſpargimus, ut ad ſenſum ſui redeant: ita viſcera iſtorum vitiis torpentia nihil ſentiunt, niſi frigore illa vehementiore perufferis. Inde eſt, inquam, quod nec nive contenti ſunt, ſed glaciem, velut certior illi ex ſolido rigor ſit, exquirunt, ac ſaepe repetitis aquis diluunt: quae non e ſummo tollitur, ſed ut vim majorem habeat, et pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem ejus eſt pretium: ſed habet inſtitores aqua, et annonam, [c] pro pudor! variam. Unguentarios Lacedaemonii urbe expulerunt, et propere cedere finibus ſuis juſſerunt, quia oleum diſperderent. Quid illi feciſſent, ſi vidiſſent reponendae nivis officinas, et tot jumenta portandae aquae deſervientia, cujus colorem ſaporemque paleis, quibus cuſtodiunt, inquinant? At dii boni, quam facile eſt exſtinguere ſitim ſanam! Sed quid ſentire poſſunt emortuae fauces, et occallatae cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis ſatis frigidum, ſic nihil ſatis calidum eſt. Sed ardentes boletos, et raptim condimento ſuo merſatos, demittunt pene fumantes, quos deinde reſtinguant nivatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, et palliolo focalique [d] circumdatos, pallentes et aegros, non ſorbere ſolum nivem, ſed etiam eſſe, [e] et fruſta ejus in ſcyphos ſuos dejicere, ne inter ipſam bibendi moram tepeſcant. Sitim iſtam eſſe putas? Febris eſt: et quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuſo calore deprehenditur. Sed cor ipſum excoquit luxuria, invictum malum, et ex molli fluidoque durum atque patiens. [f] Non intelligis, omnia conſuetudine vim ſuam perdere? Itaque nix iſta, in qua etiamnum natatis, eo pervenit uſu, et quotidiana ſtomachi ſervitute, ut aquae locum obtineat. Aliquid adhuc quaerite illi [g] frigidius, quia pro nihilo eſt familiaris rigor.

LIBER

c *annonam*] prout enim hyeme denſa aut rara concreviſſet glacies, caritas ejus in aeſtate erat aut vilitas.

d *palliolo focalique*] quae ſunt veſtes valetudinariorum. vid. Quintilian. L. XI. C. 3. Horat. L. II. Sat. III.

e *eſſe*] edere.

f *ex molli fluidoque durum atque patiens*] luxurioſi enim molles et fluxi, ſed duri tamen ac pertinaces adverſus medicinam, qua reduci ſe ad ſanam mentem non ſinunt. *Fromond.*

g *illi*] Alii autem *illa* in Ablativo legunt.

LIBER QUINTUS.

IN QUO

DE VENTIS ET AERIS MOTU AGITUR.

ARGUMENTUM.

Differit, quid ventus. Democritum refellit, qui cenſet ventum eſſe, cum multae et confertae atomi in anguſto inani ita ſe comprimunt, ut ſuperfundantur. Igitur ventum fieri potius, partim aëre a ſole extenuato ac diffuſo, partim, quia aër animal eſt, et vim ſe movendi ac flabellandi habet. Tota deinde doctrina ventorum, tam communium XII, quam provincialium. Declinat denique ſub finem ſuo more in hominum mores, qui ventis ad cuſtodiendam caeli terrarumque temperiem, ad prudentiam comparandam et noſcenda transmarina a Deo datis, ad bella, ambitionem, et avaritiam abutimur. Unde in incerto ponit, an naſci magis ventos, quam non naſci, profuerit: quod de Julio Caeſare Livius olim dixit.

CAPUT I.

Ventus eſt fluens aër. Quidam ita definierunt. Ventus eſt aër fluens in unam partem. Haec definitio videtur diligentior: quia numquam aër tam immobilis eſt, ut non in aliqua ſit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leviter commovetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque ſi legeris,

Cum placidum ventis ſtaret mare:

ſcito illud non ſtare, ſed ſuccuti leviter: et dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem et de aëre judicandum eſt, non eſſe umquam immobilem, etiamſi quietus ſit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum ſol in aliquem clauſum locum infuſus eſt, videmus corpuſcula minima in adverſum ferri, alia ſurſum, alia deorſum, varie concurſantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus eſt maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde ſibi caverit, cujus haec definitio fuerit: Fluctus eſt maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quaerimus, non circumſcribetur: qui ita ſe geſſerit, ut dicat: Ventus eſt fluens aër in unam partem: aut, Ventus aër eſt fluens impetu, aut vis aëris in unam partem euntis, aut

curſus

cursus aëris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adjicere te, in unam partem fluens aër? Utique enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se movetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moveri, et non fluere: at e contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed sive haec brevitas satis a calumnia tuta est, hac utamur: sive aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cujus adjectio cavillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quae ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum et placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: ubi turba in angustum concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleverint, necesse est alia aliis incidant, et impellantur ac repellantur, implicenturque et comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quae colluctabantur, incubuere, et diu fluctuata ac dubia inclinavere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare [a] possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aër nubilo gravis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: et inde spissatarum nubium gravitas est. Adjice nunc, quod circa flumina et lacus frequens nebula est, arctatis congestisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eveniret, nisi in parvum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adjice nunc, quod e contrario venit, [b] ut sol matutinum aëra spissum et humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, et stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aëris ejicit, et ex abdito spirat: alias cum magna

a *arietare*] in se mutuo arietum ad instar concurrere.

b *quod e contrario venit*] quod argumentum contrarii est rare facto scilicet potius aëre ventum oriri.

magna et continua ex imo evaporatio in altum agit [c] quae emiſerat, immutatio ipſa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credam, mihi perſuaderi poteſt, nec ut taceam: quomodo in noſtris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non ſine magna narium injuria emittitur, et ventrem interdum cum ſono exonerat, interdum ſecretius: ſic putant et hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere ſpiritum. Bene nobiscum agitur, quod ſemper concoquit: [d] alioquin immundium aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius eſt, dicere, multa ex omni parte terrarum et aſſidua ferri corpuſcula: quae, cum coacervata ſunt, deinde extenuari ſole coeperint, quia omne quod in anguſto dilatatur, ſpatium majus deſiderat, ventus exſiſtit?

Cap. V. Quid ergo? hanc ſolam eſſe cauſſam venti exiſtimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aëris fieri, deinde ſolvi impetu, cum quae denſa ſteterant, ut eſt neceſſe, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero et hanc judico. [e] Ceterum illa eſt longe verior cauſſa, valentiorque, habere aëra naturalem vim movendi ſe: nec aliunde concipere, ſed ineſſe illi ut aliarum rerum, ita hujus potentiam. An hoc exiſtimas, nobis quidem datas vires eſſe, quibus nos moveremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum eſſe? cum aqua motum ſuum habeat, etiam ventis quieſcentibus: nec enim aliter animalia edere poſſet. Muſcum quoque innaſci aquis, et herboſa quaedam videmus, ſummo innatantia.

Cap. VI. Eſt ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis [f] qui omnia conſumit, quaedam etiam creat: et quod videri non poteſt ſimile veri, ſed tamen verum eſt, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, et ideo modo ſpiſſat ſe, modo expandit et purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo intereſt inter aëra et ventum, quod inter lacum et flumen. Aliquando per ſe ipſe ſol cauſſa venti eſt, fundens rigentem aëra, et ex denſo coactoque explicans.

Cap. VII. In univerſum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. [g] Fortaſſe apparebit quem-

c *agit*] *egit* ex MSS. reſtituit *Gronov.*

d *concoquit*] quod natura ſic tetrum venti odorem conſumit, non aliter quam in humanis corporibus fit. *Fromond.*

e *Ego vero et hanc judico*] hanc quidem et ipſe cauſſam agnoſco, ſed non ſolam.

f *Ignis*] plane gemina habet Ariſtot. Lib. XI. C. 36.

g *viritim incipiemus illos excutere*] de

quemadmodum fiant, si apparuerit, quando et unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax [h] est, sed cadit fortiore jam sole: nec fertur ultra terrarum adspectum. [i] Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra aestatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum et montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quae pro vento valet. [k]

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Graeci ἐγκολπίαν [l] vocant? Quidquid ex se paludes et flumina emittunt (id autem et multum est, et assiduum) per diem solis alimentum est: [m] nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unam regionem colligitur. Cum illam implevit, et jam se non capit, sed exprimitur aliquo, et in unam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus invitat, et loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Hujus rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem jam plena est, et onerata, quaerit quo defluat: et eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, et magna ac patens area. Adjicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: et nondum quidem aëra radiis impellit, jam tamen lacessit et irritat, luce praemissa. [n] Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, [o] alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiamsi violentiores flavere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec umquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac brevior est, prout valentioribus minoribusque collecta caussis est.

CAP. IX.

de his omnibus, quae hoc loco de ventorum varietate narrantur, vid. Plinium L. 2. a C. 45. usque ad C. 50. et Gellium L. 2. C. 21. *Muret.*

h *pertinax*] durabilis.

i *nec fertur ultra terrarum adspectum*] non ultra terrae adspectum, i. e. quatenus oculus in terrae superficie adspectum extendit, fertur et exit. *Fromond.*

k *quae pro vento valet*] quae venti nomen mereri possit. *Fromond.*

l ἐγκολπίαν] quia e sinu erumpit. Meminit etiam Apulej. Lib. de mundo. *Id.*

m *per diem solis alimentum est*] astra enim vaporibus pasci Stoicis creditum.

n *luce praemissa*] luce quae ipsius adscensum supra horizontem antecedit.

o *superius rapiuntur*] nimio calore rarefacta. *Fromond.*

Cap. IX. Quare tâmen tales venti vere et aeſtate validiores ſunt? Leviſſimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, ſurgunt. Quia ver aquoſius eſt, et ex plurimis aquis, locisve ob humidam caeli naturam ſaturis et redundantibus, major evaporatio eſt. At quare aeſtate aeque profunditur? Quia poſt occaſum ſolis remânet diurnus calor, et magna noctis parte perdurat: qui evocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his ſponte reddi ſolet: [p] deinde non tantum habet virium, ut quod evocavit, abſumat. Ob hoc diutius corpuſcula emanere ſolita, et efflari, terra ex ſe atque humor emittit. Facit autem ventum ſol ortus, non calore tantum, ſed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quae ſolem antecedit, nondum aëra calefacit, ſed percutit tantum: percuſſus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem conceſſerim, lucem ipſam ſine calore eſſe, cum ex calore fiat. Non habet forſitan tantum teporis, quantum actu [q] appareat. Opus tamen ſuum facit, et denſa diducit ac tenuat. Praeterea loca, quae aliqua iniquitate naturae ita clauſa ſunt, ut ſolem accipere non poſſint, illa quoque nubila et triſti luce caleſiunt, et per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, et a ſe repellit. Ergo ſol quoque idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus eſſe, unde ſol. Hoc falſum eſſe ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, et contra ortum plenis velis navigatur. Quod non eveniret, ſi ſemper ventus ferretur a ſole.

Cap. X. Eteſiae quoque, qui in argumentum a quibusdam advocantur, non nimis propoſitum adjuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur diſpliceat mihi. Eteſiae, inquiunt, hieme non ſunt: quia breviſſimis diebus ſol deſinit, priusquam frigus evincatur. Itaque nives et ponuntur et durantur. Aeſtate incipiunt flare, cum et longius extenditur dies, et recti in nos radii diriguntur. Veri ergo ſimile eſt, concuſſas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, retectasque ſpirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte caeli corpora exire, et in haec loca quae ſubmiſſiora [r] ac tepidiora ſunt,

[p] *quidquid ex his ſponte reddi ſolet*] terra enim et aqua ſemper ſponte ſua corpuſcula quaedam heterogenea et leviora exhalant.

[q] *actu*] *tactu* leg. *Fromond.* et ſic etiam alii habent.

[r] *ſubmiſſiora*] ex opinione veterum, quam tradit Virgil. Georg. I.
Mundus ut ad Scythiam Ripheasque arduus arces
Conſurgit, premitur Libyae devexus in Auſtros. Gronov.

ſunt, deferri. Sic impetum Eteſias ſumere: et ob hoc a ſolſtitio illis initium eſt, ultraque ortum Caniculae non valent: quia jam multum e frigida caeli parte in hanc egeſtum eſt. At ſol mutato curſu [s] in noſtram rectior tenditur: et alteram partem aëris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Eteſiarum flatus aeſtatem frangit: et a menſium ferventiſſimorum gravitate defendit.

Cap. XI. Nunc, quod promiſi, dicendum eſt, quare Eteſiae illos non adjuvent, nec quidquam huic conferant cauſſae. Dicimus autem luce auram incitari, eandem ſubſidere, cum illam ſol attigit. Atqui Eteſiae ob hoc ſomniculoſi a nautis, et delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) mane neſciunt ſurgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura eſt. quod non accideret, ſi ut auras, ita illos ſol comminueret. Adjice nunc, quod ſi cauſſa illis flatus eſt, ſpatium diei ac longitudo, etiam ante ſolſtitium flarent, cum longiſſimi dies ſunt, et cum maxime nives tabeſcunt. Julio enim menſe jam diſpoliata ſunt omnia, aut certe admodum pauca jacent adhuc ſub nive.

Cap. XII. Sunt quaedam genera ventorum, quae ruptae nubes et in pronum ſolutae emittunt. Hos Graeci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt. Cum magna inaequalitas ac diſſimilitudo corporum, quae vapor terrenus emittit, in ſublime eat, et alia ex his corporibus ſicca ſint, alia humida: ex tanta diſcordia corporum inter ſe pugnantium, cum in unum conglobata ſunt, veriſimile eſt quasdam cavas effici nubes, et intervalla inter illas relinqui fiſtuloſa, et in modum tibiae anguſta. His intervallis tenuis includitur ſpiritus: qui majus deſiderat ſpatium, cum everberatus curſu parum libero incaluit: et ob hoc amplior fit, ſcinditque cingentia, et erumpit in ventum: qui fere procelloſus eſt, quia ſuperne demittitur, et in nos cadit vehemens et acer: quod non fuſus, nec per apertum venit, ſed laborat, et iter ſibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus eſt. Quia receptacula nubium per quae ferebatur, ac munimenta perrumpit; ideo tumultuoſus venit aliquando, non ſine igne ac ſono caeli. Hi venti multo majores diuturnioresque ſunt, ſi alios quoque fla-

Nnn 2 tus

s *At ſol mutato curſu*] Seneca hoc vult: *at ſol rectior* (quando in cancro directioribus radiis nos ferit) *mutato curſu* (cum jam verſus aequatorem ſe reflectit) *a noſtra* (parte Septemtrionali) *avertitur.* Tunc autem *alteram partem* (Septemtrionalem et noſtram) *aëris attrahit* poſt ſe, *aliam vero* (meridionalem) *impellit* et agit ante ſe. *Fromond.*

tus ex eadem cauſſa ruentes in ſe abſtulere, et in unum confluxere plures: ſicut torrentes modicae magnitudinis eunt, quamdiu ſeparatis ſuus curſus eſt: cum vero plures in ſe aquas convertere, fluminum juſtorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile eſt fieri et in procellis, ut ſint breves quamdiu ſingulae ſunt: ubi vero ſociavere vires, et ex pluribus caeli partibus eliſus ſpiritus eodem ſe contulit, et impetus illis accedit, et mora.

Cap. XIII. Facit ergo ventum reſoluta nubes: quae pluribus modis ſolvitur. Nonnumquam conglobationem illam ſpiritus rumpit, incluſi et in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo ſol fecit, modo ipſa arietatio magnorum inter ſe corporum, et attritus. Hoc loco, ſi tibi videtur, quaeri poteſt, cur turbo fiat. Evenire in fluminibus ſolet, ut quam diu ſine impedimento feruntur, ſimplex et rectum illis iter ſit: ubi incurrere in aliquod ſaxum ad latus ripae prominens, retorqueantur, et in orbem aquas ſine exitu flectant, ita ut circumlatae in ſe ſorbeantur: et verticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obſtitit, vires ſuas effundit. Ubi aliquo promontorio repercuſſus eſt, aut vi locorum coeuntium [t] in canalem devexum tenuemque collectus: ſaepius in ſe volutatur, ſimilemque illis, quas diximus converti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, et eumdem ambiens locum, et ſe ipſa vertigine concitans, turbo eſt. Qui ſi pugnacior eſt, ac diutius volutatur, inflammatur, et efficit quem πρηϛῆρα [u] Graeci vocant. Hic eſt igneus turbo. Hi [v] fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, et totae naves in ſublime tollantur. Etiamnum quidam venti diverſos ex ſe generant, et impulſum aëra in alias quoque partes, quam in quas ipſi inclinavere, diſpergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum ſtillicidia, quamvis jam inclinent ſe et labantur, nondum tamen effecere lapſum, ſed ubi plura coire, et turba vires dedit, tunc fluere et ire dicuntur: ſic quamdiu leves ſunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus eſt; tunc eſſe incipit, cum omnes illos miſcuit, et in unum impetum contulit. Spiritum a vento modus [x] ſeparat: vehementior

t *coeuntium*] ſeſe contrahentium.

u πρηϛῆρα] quaſi dicas ventum inflammatum. vid. de eo Ariſtoteles L. III. Meteor. C. I.

v *Hi*] ſcil. preſteres, produnt omnia argumenta, ex quibus pateat eos ex nubibus erupiſſe.

x *modus*] magnitudo et quantitas. *Fromond.*

tior enim ſpiritus ventus eſt; invicem ſpiritus leviter fluens aër.

Cap. XIV. Repetam nunc quod in primo [y] dixeram, edi e ſpecu ventos, receſſuque interiore terrarum. Non tota ſolido contextu terra in unum [z] usque fundatur, ſed multis partibus cava,

— — *et caecis ſuſpenſa latebris.*

alicubi habet inania ſine humore. Ibi etiam ſi nulla lux [a] diſcrimen aëris monſtrat, dicam tamen nubes nebulasque in obſcuro conſiſtere. Nam ne hae quidem ſupra terras, quia videntur, ſunt: ſed qui ſunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id ſunt, quod non videntur. Flumina illic ſcias licet, noſtris paria, ſublabi: alia leviter ducta, alia in confragoſis locis praecipitando ſonantia. Quid ergo? non illud aeque dabis, eſſe aliquos et ſub terra lacus, et quasdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quae ſi ita ſunt, neceſſe eſt et illud, aëra onerari, [b] oneratumque incumbere, et ventum propulſu ſuo concitare. Et ex illis ergo ſubterraneis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terrae obſtantia auferant, aut aliquod apertum ad hos efflatus iter occupent, et per hanc cavernam in noſtras ſedes efferantur. Illud vero manifeſtum eſt, magnam eſſe ſub terris vim ſulphuris, et aliorum non minus ignem alentium. Per hoc loca cum ſe, exitum quaerens, ſpiritus torſit, accendat flammam ipſo affrictu neceſſe eſt. Deinde flammis latius fuſis, etiam ſi quid ignavi aëris erat, extenuatum moveri, et viam cum fremitu vaſto atque impetu quaerere. Sed hoc diligentius perſequar, cum quaeram de motibus terrae.

Cap. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Aſclepiodotus [c] auctor eſt, demiſſos quam plurimos a Philippo in metallum antiquum olim deſtitutum, ut exploraret quae ubertas ejus eſſet, qui ſtatus; an aliquid futuris reliquiſſet vetus avaritia: deſcendiſſe illos cum multo lumine, et multos duraturo dies: deinde longa via fatigatos, vidiſſe flumina ingentia, et conceptus aquarum inertium vaſtos,

 pares

y *in primo*] in principio, ut *a primo*. *Gronov.*

z *unum*] *imum* legit *Fromond.*

a *etiamſi nulla lux etc.*] etiamſi lucis defectus diſcrimen aëris oculis ibi non ſiſtat; ratione tamen perſuaſus dico nubes et nebulas ibi eſſe.

b *onerari*] impleri pavore et halitu aquarum illarum ſubterraneanrum. *Fromond.*

c *Aſclepiodotus*] de quo et L. VI. Cap. 17.

pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, [d] sed liberae laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna haec legi voluptate. intellexi enim seculum nostrum, non novis vitiis, sed jam inde antiquitus traditis laborare: nec nostra aetate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male abstrusa quaesisse. Illi quoque majores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, et supra lucrum sub ruina steterunt. [e] Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, et relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perveniret discrimen, et a tergo lucem relinquerent. Quae tanta spes fuit? Quae tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurvavit, et defodit, et in fundum telluris intimae mersit, ut erueret aurum, non minore periculo quaerendum, quam possidendum? Propter hoc cuniculos egit, et circa praedam lutulentam incertamque reptavit, oblitus dierum, oblitus naturae melioris, a qua se avertit. Nulli ergo mortuo terra tam gravis est, quam istis supra quos avaritia urgens terrarum pondus injecit, quibus abstulit caelum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, ubi novam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per caecum inane experientur, et aquarum nulli fluentium [f] horridos fontes, et altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

Cap. XVI. Sed ut ad id, de quo agitur, revertar, venti quatuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septemtrionemque divisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathaeaque regna recessit,
Persidaque, et radiis juga subdita matutinis.
Versper et occiduo quae littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.

Vel

d *supereminente*] leg. *superimminente.* Hoc est, quibus terra non de proximo incumberet, sed ingenti et alto fornice supersuspenderetur. *Gronov.*

e *supra lucrum sub ruina steterunt*] in specubus illis subterraneis supra aurum quidem et metalla, sed sub ruina impendentium fornicum cum periculo steterunt. *Fromond.*

f *nulli fluentium*] i. e. neminis usui fluentium.

Vel ſi brevius illos complecti mavis, in unam tempeſtatem (quod fieri nullo modo poteſt [g]) congregentur.

Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis Africus: — — —

et qui locum in illa rixa [h] non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quatuor enim caeli partes in ternas dividunt, et ſingulis ventis binos ſuffectos [i] dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec ſine cauſſa. Non enim eodem ſemper loco ſol oritur, aut occidit. Sed alius eſt ortus occaſusque aequinoctialis (bis autem aequinoctium eſt:) alius ſolſtitialis, [k] alius hibernus. Qui ſurgit ab oriente aequinoctiali, Subſolanus apud nos dicitur: Graeci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem noſtri vocavere Vulturnum. Et Livius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum proſpera, in qua Hannibal et contra ſolem orientem exercitum noſtrum, et contra ventum conſtituit: cum venti adjutorio ac fulgoris praeſtringentis oculos hoſtium vicit. Varro quoque hoc nomen uſurpat. Sed et Eurus [l] jam civitate donatus eſt, et noſtro ſermoni non tamquam alienus intervenit. Ab oriente ſolſtitiali excitatum, Graeci Καικίαν appellant: apud nos ſine nomine eſt. [m] Aequinoctialis occidens Favonium mittit: quem Zephyrum eſſe dicent tibi, etiam qui Graece neſciunt loqui. A ſolſtitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argeſtes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis eſt, et in unam partem rapax; Argeſtes fere mollis eſt, et tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus et ruens, apud Graecos λίψ dicitur. A ſeptemtrionali latere ſummus eſt Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deeſt apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus eſt, deinde Notus, Latine Auſter. deinde Libonotus, qui apud nos ſine nomine eſt.

 CAP.

g *quod fieri nullo modo poteſt*] nam venti contrarii ſimul flare nequeunt.

h *in illa rixa*] qui omiſſus eſt in iſto quem Poëta deſcribit ventorum concurſu.

i *ſuffectos*] quos collaterales quidam vocant.

k *ſolſtitialis*] ſolſtitium fere aeſtivam ſolis ſtationem notat, quamvis et hyberna detur, quam *brumae* nomine plerumque deſignant.

l *Eurus*] nam Graecum hoc nomen origine eſt.

m *apud nos ſine nomine eſt*] Aquilonem tamen appellat Gellius Lib. II. Cap. 22. et Apulejus: at Plinius H. N. Lib. II. Cap. 47. Aquilonem medium inter ſeptemtrionem et ortum ſolſtitialem conſtituit.

Cap. XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot caeli discrimina. Caelum enim dividitur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, [n] est solstitialis, [o] est aequinoctialis, [p] est brumalis, [q] est contrarius septemtrionali. [r] His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit. Ut scis enim, dimidia pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quae inter aperta et occulta est, Graeci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adjiciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, et alios interventu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon sive finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, [s] et efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas [t] adjicit. Sic duodecim aër discrimina accipit, et totidem facit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. [u] Non est illis a latere universi mundi impetus. [v] Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Japyx, Athenas Sciron: Pamphyliam Cataegis, Galliam Circius: cui aedificia quassanti, tamen incolae gratias agunt, tamquam salubritatem caeli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, et vovit et fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quae non habeat aliquem flatum ex se nascentem, et circa se cadentem.

Cap. XVIII. Inter cetera itaque Providentiae opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non

n *septemtrionalis*] qui nobis dicitur Circulus Arcticus.

o *solstitialis*] Tropicus Cancri.

p *aequinoctialis*] Aequator.

q *brumalis*] Tropicus Capricorni.

r *contrarius septemtrionali*] Circulus Antarcticus.

s *secat*] in sphaera nimirum obliqua.

t *regiones duas*] Septemtrionis sc. et Austri. *Fromond.*

u *ferunt*] potius *feruntur*, ibique deficiunt et exspirant. *Id.*

v *Non est illis a latere universi mundi impetus*] non veniunt ab ultimo Horizonte, sed e vicino nascuntur. *Id.*

Non enim ex una cauſſa ventos, aut invenit, aut per diverſa diſpoſuit: ſed primum ut aëra non ſinerent pigreſcere, ſed aſſidua vexatione utilem redderent, vitalemque tractu-ris. Deinde ut imbres terris ſubminiſtrarent, iidemque nimios compeſcerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviae dividi poſſent. In Italiam Auſter impellit, Aquilo in Africam rejicit: Eteſiae non patiuntur apud nos nubes conſiſtere. Iidem totam Indiam et Aethiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non poſſunt, niſi flatu ſupervacua admixta ſervandis ventilarentur, niſi eſſet quod ſegetem excitaret, et latentem frugem, ruptis velamentis ſuis, quae folliculos agricolae vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter ſe populis commercium dedit, et gentes diſſipatas locis miſcuit? Ingens naturae beneficium, ſi illud in injuriam ſuam non vertat hominum furor. Nunc quod de Caeſare olim majore vulgo dictitatum eſt, et a Tito Livio poſitum, in incerto eſſe, utrum illum magis naſci Reip. profuerit, an non naſci; [x] dici etiam ventis poteſt: adeo quidquid ex illis utile et neceſſarium eſt, non poteſt his repenſari, quae in perniciem ſuam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non ſunt iſta natura ſua bona, ſi vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc Providentia, ac diſpoſitor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, et illos ab omni parte, ne quid eſſet ſitu ſqualidum, effudit: non ut nos claſſes partem freti occupaturas compleremus milite armato, et hoſtem in mari aut poſt mare inquireremus. Quae nos dementia exagitat, et in mutuum componit exitium? Vela ventis damus bellum petituri, et periclitamur periculi cauſſa. [y] Incertam fortunam experimur: vim tempeſtatum nulla ope humana ſuperabilem, mortem ſine ſpe ſepulturae. Non erat tanti, ſi ad pacem per iſta veheremur. Nunc autem cum evaſerimus tot ſcopulos latentes, et inſidias vadoſi maris; cum effugerimus procelloſos deſuper montes, in quos praeceps navigantes ventus impingit; cum involutos nubilo dies, et nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus divulſa navigia: quis erit hujus laboris ac metus fructus? quis nos feſſos tot malis por-

 tus

x *utrum illum magis naſci Reipubl. profuerit, an non naſci*] illud ob auctum Gallia Romae imperium, hoc ob libertatem ejus oppreſſam. *Gronov.*

y *periclitamur periculi cauſſa*] per unum periculum aliud quaerimus. *Fromond.*

tus excipiet? Bellum ſcilicet, et obvius in littore hoſtis, et trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem, et antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? quid exercitus ſcribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes noſtras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat: nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos caſus incurrens: emetiri cuique annos ſuos ex commodo licet, et ad ſenectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, et vocemus in nos fata ceſſantia. Miſeri, quid quaeritis? mortem, quae ubique ſupereſt? Petet illa vos et ex lectulo; ſed utique innocentes petat: occupabit vos in veſtra domo; ſed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam inſaniam, circumferre pericula, et ruere in ignotos, iratum ſine injuria occurrentia devaſtantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morſus eſt: nos ſine ulla parſimonia noſtri alienique ſanguinis, movemus maria, et navigia deducimus: ſalutem committimus fluctibus, ſecundos optamus ventos, quorum felicitas eſt ad bella perferri. Quousque nos malos mala noſtra rapuere? Parum eſt, intra orbem ſuum furere. Sic Perſarum rex ſtolidiſſimus in Graeciam trajicit, quam exercitus non vicit, cum impleverit. [z] Sic Alexander ulterior Bactris et Indis volet quaerere, quid ſit ultra magnum mare, et indignabitur aliquid eſſe ultimum ſibi. Sic Parthis avaritia Craſſum dabit. Non horrebit revocantis diras Tribuni, [a] non tempeſtates longiſſimi maris, non circa Euphratem praeſaga fulmina, [b] et deos reſiſtentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuiſſe nobiscum, ſi ventos flare vetuiſſet, et inhibito diſcurſu furentium, in ſua quemque terra ſtare juſſiſſet. Si nihil aliud, certe ſuo quisque tantum ac ſuorum malo naſceretur. Nunc parum vi domeſtica, [c] externis quoque laborandum eſt. Nulla terra tam longe remota eſt, quae non mittere aliquo ſuum malum poſſit. Unde ſcio an nunc aliquis magnae gentis in abdito dominus

z *impleverit*] adeo nimirum erat numeroſus.

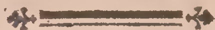
a *diras Tribuni*] Atteji Metelli, qui Craſſum contra populi voluntatem adverſus Parthos exercitus ducentem diris devovit.

b *praeſaga fulmina*] quibus dejectus pons fuit quo Euphratem ſtraverat.

c *vi domeſtica*] ſubintelligo *laborare*.

nus, fortunae indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Unde scio, hic mihi, an ille ventus bellum invehet? Magna pars erat pacis humanae, maria praecludi. Non tamen (ut paullo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia ejus corrumpimus, et ut essent contraia, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam caeli terrarumque temperiem, ad evocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis caussis adducit ipsa jactatio, attrahens cibum in summa, et ne torpeant, movens. Dedit ventos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, et sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos ut commoda cujusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentibus arma transveherent. Si beneficia naturae utentium pravitate perpendimus,. nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil invenies tam manifestae utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros invenerat; ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Non eadem est his et illis caussa solvendi: sed justa nulli. diversis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio navigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum jam testium loco dandus est: minima esse quae homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si bene furorem illorum aestimaveris, id est, nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaveris vita parari ea, in quibus vita consumitur. [d]

d *vita parari ea etc.*] i. e. vitae periculo quaeri quae vitae cum maxime nocent, qualia sunt omnia luxus instrumenta, quae trans mare quaeruntur.

LIBER

LIBER SEXTUS.

IN QUO

DE TERRAE MOTU

AGITUR.

ARGUMENTUM.

Naturam et caussas terrae motus docte et explicate enarrat. Ipso jam sene sub Imperio Neronis, Pompeji celebre Campaniae oppidum terrae motu desedit: in juventute ejus et Imperio Tiberii, XII urbes Asiae perditae. Non metuendus tamen terrae motus; quia magnificum a tam magna caussa perire. In caussas, deinde terrae motus inquirit. Thales terram, ceu navigium, aqua ferri et fluctuari, alii aquarum sub terra latentium fluctu agitari crediderunt. Hac occasione ad quaestionem famosam digreditur, de Origine Nili. Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes (aeternum Alexandri crimen, a quo injuriose necatus) spiritum terrae motorem faciunt: quibus noster accedit. Ex motu Campano pestilentia orta, quae ovium ibi greges exanimavit: quidam etiam terrore lymphatici erravere. Denique in mores relapsus, non terrae motus, non fluctus, non arma metuenda docet; quia rem pusillam, hominis vitam tantum petunt, quam auriculae dolor, aut pes leviter offensus, auferre potest.

CAPUT I.

Pompejos, celebrem Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque littus, ab altera Herculanense, conveniunt, mareque ex aperto reductum [a] amoeno sinu cingunt, desedisse terrae motu, vexatis quaecumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus: et quidem diebus hibernis: [b] quos vacare a tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo et Virginio Consulibus, qui Campaniam numquam securam hujus mali, indemnem tamen, et totiens defunctam metu, magna strage vastavit. Nam et Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quae relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque privatim multa, publice nihil amisit, leviter ingenti malo perstricta. Villae vero praeruptae passim sine injuria tremuere. Adji-

a *reductum*] reducta dicuntur interiora, abdita, ut quae in sinu sunt.

b *hibernis*] quo tempore rariores terrae motus esse observant.

Adjiciunt his ſexcentarum ovium [c] gregem exanimatum, et diviſas ſtatuas: motae poſt hoc mentis aliquos atque impotes ſui erraſſe. Quorum ut cauſſas excutiamus, et propoſiti operis contextus exigit, et ipſe in hoc tempus congruens caſus. Quaerenda ſunt trepidis ſolatia, et demendus ingens timor. Quid enim cuiquam ſatis tutum videri poteſt, ſi mundus ipſe concutitur, et partes ejus ſolidiſſimae labant? Si, quod unum immobile eſt in illo fixumque, ut cuncta in ſe intenta ſuſtineat, fluctuat: ſi quod proprium habet terra, perdidit, ſtare: ubi tandem reſident metus noſtri? Quod corpora receptaculum invenient? quo ſolicita confugient, ſi ab imo metus naſcitur, et funditus trahitur? Conſternatio omnium eſt, ubi tecta crepuere, et ruina ſignum dedit: tunc praeceps quisque ſe proripit, et penates ſuos deſerit, ac ſe publico credit. Quam latebram proſpicimus, quod auxilium, ſi orbis ipſe ruinas agitet? ſi hoc, quod nos tuetur ac ſuſtinet, ſupra quod urbes ſitae ſunt, quod fundamentum quidam orbis eſſe dixerunt, diſcedit ac titubat? Quid tibi eſſe non dico auxilii, ſed ſolatii poteſt, ubi timor fugam perdidit? Quid eſt, inquam, ſatis munitum? quid ad tutelam alterius ac ſui firmum? Hoſtem muro repellam: praeruptae altitudinis caſtella vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempeſtate nos vindicant portus: nimborum vim effuſam, et ſine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non ſequitur incendium: adverſus tonitrua et minas caeli, ſubterraneae domus, et defoſſi in altum ſpecus, remedia ſunt. Ignis ille caeleſtis non transverberat terram, ſed exiguo ejus objectu retunditur. In peſtilentia mutare ſedes licet. Nullum malum ſine effugio eſt. Numquam fulmina populos peruſſerunt. Peſtilens caelum exhauſit urbes, non abſtulit. Hoc malum latiſſime patet, inevitabile, avidum, publice noxium. Non enim domos ſolum, aut familias, aut urbes ſingulas haurit, ſed gentes totas, regionesque ſubvertit: et modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non eſt, ſaltem fuiſſe: ſed ſupra nobiliſſimas urbes, ſine ullo veſtigio prioris habitus, ſolum extenditur. Nec deſunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum ſedibus ſuis eunt, et e vivorum numero vivi auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera juſtitiae ſuae

c *ſexcentarum ovium*] quas halitus teter interemit.

ſuae natura praecipuum, quod cum ad exitum ventum eſt, omnes in aequo ſumus. Nihil itaque intereſt, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premar: utrum ſupra me domus unius onus veniat, et ſub exiguo ejus tumulo ac complanatione exſpirem, an totus caput meum terrarum orbis abſcondat: in luce hunc et in aperto ſpiritum reddam, an in vaſto terrarum dehiſcentium ſinu: ſolus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil intereſt mea, quantus circa mortem meam tumultus ſit. ipſa ubique tantumdem eſt. Proinde magnum ſumamus animum adverſus iſtam cladem, quae nec evitari, nec provideri poteſt. Deſinamus audire iſtos, qui Campaniae renuntiavere, quique poſt hunc caſum emigraverunt, negantque ſe umquam ipſam regionem acceſſuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud ſolum ſtare? Omnia ejusdem ſortis ſunt, et ſi nondum mota, tamen mobilia: hunc fortaſſe in quo ſecurius conſiſtis locum, haec nox aut hic ante noctem dies ſcindet. Unde ſcies an melior eorum locorum conditio ſit, in quibus jam vires ſuas fortuna conſumpſit; et quae in futurum ruina ſua fulta ſunt? [d] Erramus enim, ſi ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes ſub eadem jacent lege. Nihil ita, ut immobile eſſet, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc haec domus, nunc illa ſuſpenditur: [e] ita in hoc orbe terrarum nunc haec pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Aſia duodecim urbes ſimul perdidit. Anno priore Achajam et Macedoniam, quaecumque eſt iſta vis mali quae incurrit; nunc Campaniam laeſit. Circuit fatum, et ſi quid diu praeteriit, repetit. Quaedam rarius ſolicitat, ſaepius quaedam. Nihil immune eſſe et innoxium ſinit. Non homines tantum, qui brevis et caduca res naſcimur; urbes oraeque terrarum et littora, et ipſum mare in ſervitutem fati venit. Quo ergo nobis permanſura promittimus bona fortunae; et felicitatem, cujus ex omnibus rebus humanis velociſſima eſt levitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus? Perpetua ſibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipſum, ſupra quod ſtamus, ſtabile non eſſe. Neque enim Campaniae iſtud

aut

d *ruina ſua fulta ſunt*] vacua enim ante loca et hiantia ſuperiorum ruina implentur et fulciuntur. *Fromond.*

e *ſuſpenditur*] extra perpendiculum inclinata in ruinam. *Id.*

aut Achajae, ſed omnis ſoli vitium eſt, male cohaerere, et ex cauſſis pluribus reſolvi; et ſumma manere,[f] partibus ruere.

Cap. II. Quid ago? Solatium adverſus pericula dare promiſeram: ecce undique timenda denuntio. Nego quidquam eſſe quietis aeternae: quod et perire non poſſit, et perdere. Ego vero hoc ipſum ſolatii loco pono, et quidem valentiſſimi: quandoquidem ſine remedio[g] timor ſtultus eſt ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis ſit magna ex deſperatione ſecuritas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis ſubita captivitate inter ignes et hoſtem ſtupentibus dictum eſt,

Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia eſſe timenda: circumſpicite quam levibus cauſſis diſcutiamur.[h] Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non ſomnus, ſine menſura quadam ſalubria ſunt. Jam intelligitis nugatoria nos eſſe corpuſcula, et imbecilla, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi ſatis eſſet, quod tremunt terrae, quod ſubito diſſipantur, ac ſuperpoſita diducunt. Magni ſe aeſtimat,[i] qui fulmina et motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitatis ſuae ſibi conſcius timere pituitam? ita videlicet nati ſumus, tam felicia ſortiti membra, et in hanc magnitudinem crevimus, et ob hoc niſi mundi partibus motis, niſi caelum intonuerit, niſi terra ſubſederit, perire non poſſumus. Unguiculi nos, et ne totius quidem dolor, ſed aliqua à latere ejus ſciſſura conficit: et ego timeam terras trementes, quem craſſior ſaliva ſuffocat? Ego extimeſcam emotum ſedibus ſuis mare, et ne aeſtus, majore quam ſolet curſu, plus aquarum trahens ſuperveniat; cum quosdam ſtrangulaverit potio, male lapſa per fauces. Quam ſtultum eſt, mare horrere: cum ſcias, ſtillicidio[k] perire te poſſe? Nullum eſt majus ſolatium mortis, quam ipſa mortalitas. nullum autem omnium iſtorum quae extrinſecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipſo ſinu ſunt. Quid enim demen-tius,

f *ſumma manere etc.*] hoc eſt totam terram manere partes quasdam ejus fatiſcere.

g *ſine remedio*] id quod remedium non admittit, quod mutari nequit, ſtulte timetur.

h *diſcutiamur*] intereamus, anima et corpore ſolutis.

i *Magni ſe aeſtimat etc.*] dum putat ab iſtis majoribus cauſſis ſibi interitum tantum imminere, cum leviſſima quaevis eum, perdere poſſint ut *pituita*, *unguiculi dolor* etc.

k *ſtillicidio*] paucis guttis male per fauces lapſis.

tius, quam ad tonitrua ſuccidere, et ſub terram correpere fulminum metu? Quid ſtultius, quam timere nutationem aut ſubitos montium lapſus, irruptiones maris extra littus ejecti, cum mors ubique praeſto ſit, et undique occurrat; nihilque ſit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani ſatis valeat? Adeo non debent nos iſta confundere, tamquam plus in ſe mali habeant, quam vulgaris mors: ut contra, cum ſit neceſſarium e vita exire, et aliquando emittere animam, majore perire ratione juvet. Neceſſe eſt mori ubicumque, quandoque. Stet licet iſta humus, et ſe teneat ſuis finibus, nec ulla jactetur injuria: ſupra me quandoque erit. Intereſt ergo, illam ego mihi, an ipſa ſe mihi imponat? Diducitur ingenti potentia neſcio cujus mali: rumpitur, et me in immenſam altitudinem abducit. Quid porro? Mors levior in plano eſt? Quid habeo quod querar, ſi rerum natura non vult me jacere in ignobili loco? ſi mihi injicit ſui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum eſt, inquit, *mihi caelo cecidiſſe velim.*

Idem licet dicere. Si cadendum eſt, cadam orbe concuſſo: non quia fas eſt optare publicam cladem, ſed quia ingens mortis ſolatium eſt, terram quandoque videre mortalem.

Cap. III. Illud quoque proderit praeſumere animo, nihil horum deos facere; nec ira numinum, aut caelum concuti, aut terram. Suas iſta cauſſas habent: nec ex imperio ſaeviunt, ſed ex quibusdam vitiis, ut corpora noſtra, turbantur: et tunc, cum facere videntur injuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia ſunt, utpote quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria: ex inſolido formido eſt major. Quare autem quidquam nobis inſolitum eſt? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere poſſit, ſed tantum quid fecerit. Damus itaque hujus negligentiae poenas, tamquam novis territi: cum illa non ſint nova, ſed inſolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, et quidem publice, ſive deficere ſol viſus eſt, ſive luna, cujus obſcuratio frequentior, aut parte ſui, aut tota, delituit? longeque magis illae actae in transverſum faces, et caeli magna pars ardens, et crinita ſidera, et plures ſolis orbes, et ſtellae per diem viſae, ſubitique transcurſus ignium, multam poſt ſe lucem trahentium? Nihil horum ſine timore miramur: et cum timendi ſit cauſſa, neſcire; non eſt tanti ſcire, ne timeas. Quanto ſatius eſt,

cauſſas

caussas inquirere, et quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inveniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

Cap. IV. Quaeramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moveat, quid tanti molem ponderis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes divisa discedat: et alias intervallum ruinae suae diu servet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notae convertat introrsus, nunc novos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos et per secula nobiles comprimat. Mille miracula movet, faciemque mutat locis, et defert montes, subrigit plana, valles extuberat, novas in profundo insulas erigit. Haec ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operae? quo nullum majus est, nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se hujus materiae tractatio pulchrius, cum multa habeat futura usui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant haec: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamvis aliquando de motu terrarum volumen juvenis ediderim, tamen tentare me voluerim, et experiri, an aetas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adjecerit.

Cap. V. Caussam, qua terra concutitur, alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putavere: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quae esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, et rudes. Circa verum adhuc errabatur. Nova omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: et si quid inventum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturae latebras dimovere, nec contentum exteriori ejus conspectu, introspicere, et in deorum secreta descendere. Plurimum ad inveniendum contulit, qui speravit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque involutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen aetas quod agat, inveniet; sed

in omni alio negotio, longe ſemper a perfecto fuere principia.

Cap. VI. In aqua cauſſam eſſe, nec ab uno dictum eſt, nec uno modo. Thales Mileſius totam terram ſubjecto judicat humore portari et innatare: ſive illud oceanum vocas, ſive magnum mare, ſive alterius naturae ſimplicem adhuc aquam et humidum elementum. Hac, inquit, unda ſuſtinetur orbis, velut aliquod grande navigium et grave his aquis quas premit. Supervacuum eſt reddere cauſſas, propter quas exiſtimat, graviſſimam partem mundi non poſſe ſpiritu tam tenui fugacique geſtari:[1] non enim nunc de ſitu terrarum, ſed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas eſſe in cauſſa, quibus hic orbis agitatur, quod in omni majore motu erumpunt fere novi fontes: ſicut in navigiis quoque evenit, ut ſi inclinata ſunt, et abiere in latus, aquam ſorbeant; quae in omni onere eorum quae vehit, ſi immodice depreſſa ſunt,[m] aut ſuperfunditur, aut certe dextra ſiniſtraque ſolito magis ſurgit. Hanc opinionem falſam eſſe, non eſt diu colligendum. Nam ſi terram aqua ſuſtineret, tota aliquando concuteretur, ſemper moveretur: nec agitari illam miraremur, ſed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim navis dimidia jactatur. nunc vero non terrarum univerſarum, ſed ex parte motus eſt. Quomodo ergo fieri poteſt, ut quod totum vehitur, totum non agitetur, ſi id quo vehitur, agitatum eſt? At quare aquae erumpunt? Primum omnium ſaepe tremuit terra, et nihil humoris novi fluxit. Deinde ſi ex hac cauſſa unda prorumperet, a lateribus terrae circumfunderetur: ſicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum, quotiens navigia deſidunt, in lateribus maxime appareat. Ad ultimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut pēr rimam ſentina ſubreperet, ſed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, et ferente univerſa.

Cap. VII. Quidam motum terrarum aquae imputavere: ſed non ex eadem cauſſa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum navigabilis etiam ſine adjutorio imbrium magnitudo eſt. Hinc Nilus per aeſtatem ingentes aquas invehit: hinc qui medius inter pacata et hoſtilia fluit, Danubius

1 *ſpiritu tam tenui fugacique geſtari*] quaſi eum geſtari aetheri innatantem vulgo credimus.

m *ſunt*] lego *fuerit.* pertinet enim hoc ad *aquam*, quae depreſſa quocunque onere vel ſuperfluit, vel a latere ſurgit.

nubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, et Europam Afiamque difterminans, [n] alter Germanos, avidam gentem belli, repellens. Adjice nunc patentiffimos lacus, et ftagna populis inter fe ignotis circumdata, et ineluctabiles navigio paludes, nec ipfis quidem inter fe pervias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, fubitos, et ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinae, quam breves! Omnis haec aquarum, etiam intra terram, natura faciesque eft. Illic quoque aliae vafto curfu deferuntur, et in praeceps volutae cadunt: aliae languidiores in vadis refunduntur, et leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vaftis illas receptaculis concipi, et ceffare multis inertes locis? Non eft diu probandum, ibi multas aquas effe, ubi omnes funt. Neque enim fufficeret tellus ad tot flumina edenda, nifi ex repofito multoque funderet. Si hoc verum eft, neceffe eft aliquando illic amnis excrefcat, et relictis ripis violentus in obftantia incurrat. Sic fiet motus alicujus partis, in quam flumen impetum dedit, et quam donec decrefcat verberabit. Poteft fieri, ut aliquam regionem rivus affluens exedat, ac fecum trahat aliquam molem: qua lapfa, fuperpofita quatiantur. Jam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos fcit producere animum qui non credit effe in abfcondito terrae finus maris vafti. Nec enim video, quid prohibeat vel obftet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abfcondito littus, et per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortaffis hoc amplius, quod fuperiora cum tot animalibus erant dividenda: abftrufa enim, et fine poffeffore deferta, liberius undis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, et ventis, quos omne intervallum terrarum, et omnis aër creat, impelli? Poteft ergo major folito exorta tempeftas aliquam partem terrarum impulfam vehementius movere. Nam apud nos quoque multa, quae procul a mari fuerant, fubito ejus acceffu vapulavere; et villas in confpectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, invafit. Illic quoque poteft accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit fine motu fuperftantium.

Cap. VIII. Non quidem exiftimo diu te haefitaturum, an credas effe fubterraneos amnes et mare abfconditum. Unde enim ifta prorumpunt, unde ad nos veniunt, nifi quod origo

n *Europam Afiamque difterminans*] ingens error, Danubio tribuit quae Tanais funt.

origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, et non universum averti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum; utique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaja mergi, et in Sicilia rursus transjecto mari effundere amoenissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opinionem, quibus narratur Nili aestiva inundatio, et hanc esse, a terra illum erumpere, et augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Caesar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad investigandum caput Nili miserat, audivi narrantes, longum illos iter peregisse, cum a Rege Aethiopiae instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad ulteriora quidem, ajebant, pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolae noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicitae aquis herbae sunt, et aquae nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod nisi parvum et unius capax, limosa et obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed sive caput illa, sive accessio est Nili, sive tunc nascitur, sive in terras ex priore recepta cursu redit: o nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, et in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

Cap. IX. Ignem caussam motus quidam, et quidem non eamdem judicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pene ex caussa et aëra concuti, et terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, et in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit; et ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris, emicuit. Hic ipse in obvia incurrit, exitum quaerens, ac divellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad caelum, aut vi atque injuria fecit. Alii in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc, judicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, et proxima quaeque consumat. Quae si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quae subjectis adminiculis destitutae labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus

o *in terras ex priore recepta cursu redit*] in terras redit et conspicuasit, cum antea, quod sit in fluviis nonnullis, post emensum aliquot in terrae superficie spatium in eam se abdidisset.

onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu dubitaverunt, p super ea se, quae superſunt ſtantque, componunt. q Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars civitatis laborat: cum exuſtae trabes ſunt, aut corrupta quae ſuperioribus firmamentum dabant; tunc diu agitata faſtigia concidunt, et tam diu differuntur atque incerta ſunt, donec in ſolido reſederunt.

Cap. X. Anaximenes ait, terram ipſam ſibi eſſe cauſſam motus, nec extrinſecus incurrere quod illam impellat: ſed intra ipſam et ex ipſa quasdam partes ejus decidere, quas aut humor ſolverit, aut ignis exederit, aut ſpiritus violentia excuſſerit. Sed his quoque ceſſantibus non deeſſe, propter quod aliquid abſcedat aut revellatur. Nam primum omnia vetuſtate labuntur, nec quidquam tutum a ſenectute eſt. Haec ſolida quoque et magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in aedificiis veteribus quaedam non percuſſa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc univerſo terrae corpore evenit, ut partes ejus vetuſtate ſolvantur, ſolutae cadant, et tremorem ſuperioribus afferant: primum dum abſcedunt (nihil enim utique magnum ſine motu ejus, cui haeſit, abſcinditur) deinde cum deciderunt, ſolido exceptae reſiliant, pilae more; quae cum cecidit exultat, ac ſaepius pellitur, totiens a ſolo in novum impetum miſſa. Si vero in ſtagnantibus aquis delata ſunt, hic ipſe caſus vicina concutit fluctu, quem ſubitum vaſtumque illiſum ex alto pondus ejicit.

Cap. XI. Quidam ignibus quidem aſſignant hunc tremorem, ſed aliter. Nam cum pluribus locis ferveant, neceſſe eſt ingentem vaporem ſine exitu volvant, qui vi ſua ſpiritum intendit: et ſi acrius inſtitit, oppoſita diffundit: ſi vero remiſſior fuit, nihil amplius quam movet. Videmus aquam ſpumare, igne ſubjecto. Quod in hac aqua facit incluſa et anguſta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vaſtus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulſaverit, agitat.

 Cap. XII.

p *cum diu dubitaverunt*] cum diu motu incerto agitata fuerunt: explico enim iſta ex praecedentibus: *tunc ſequi motum earum partium quae ſubjectis adminiculis deſtitutae labant.* item ex ſequentibus: *cum exuſta trabes etc.*

q *ſuper ea ſe, quae ſuperſunt ſtantque, componunt*] ſe componunt et coeunt ſuper ea quae ſuper impoſita ſunt et ſtant, ut ita obruant ea, qualia ſunt aedificia, turres etc. quod enim Fromondus hic *quae* accuſativum non nominativum eſſe vult, id ratione mihi carere videtur.

Cap. XII. Spiritum esse qui moveat, et plurimis et maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concava terrarum deferuntur: deinde ubi jam omnia spatia plena sunt, et in qantum aër potuit, densatus est, is qui supervenit spiritus, priorem premit et elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quaerens locum, omnes angustias [r] dimovet, et claustra sua conatur effringere. Sic evenit, ut terrae, spiritu luctante, et fugam quaerente, moveantur. Itaque cum terrae motus futurus est, praecedit aëris tranquillitas et quies: videlicet, quia vis spiritus, quae concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamvis hiberno tempore, et inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flavere simul venti. Fieri tamen et potest, et solet. quod si recipimus, et constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, ut alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

Cap. XIII. In hac sententia licet ponas Aristotolem, et discipulum ejus Theophrastum, non, ut Graecis visum est, divini, tamen et dulcis eloquii virum, et nitidi sine labore. Quid utrique placeat, exponam. Semper aliqua evaporatio est e terra, quae modo arida est, modo humido mixta. Haec ab infimo edita, et in quantum potuit, elata, cum ulteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se revolvitur: dumque rixa spiritus reciprocantis jactat obstantia, et sive interclusus, sive per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiae maxime coluit, et rerum naturae inquisitor fuit. Hujus tale decretum est: Frigidum et calidum semper in contraria abeunt, et una esse non possunt: eo frigidum confluit, unde vis calida discessit: et invicem ibi calidum est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed utrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora pervenit, et eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius supervenit, cui necessario congregatus ille jam et in angustum pressus, loco

r *angustias*] Codex Britannicus *obstacula* legit. *Gronov.*

co cedit. Idem e contrario evenit, cum vis major frigidi illata in cavernis eſt. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in anguſtum, et magno impetu agitur: quia non patitur utriusque natura concordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo, et omni modo cupiens excedere, proxima quaeque remolitur ac jactat. Ideoque antequam terra moveatur, ſolet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus. nec enim aliter poſſet, ut ait noſter Virgilius:

Sub pedibus mugire ſolum, et juga celſa moveri:

niſi hoc eſſet ventorum opus. Vices deinde hujus pugnae ſunt: deſinit calidi congregatio, ac rurſus ruptio: [s] Tunc frigida compeſcuntur et ſuccedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis curſat, et ultro citroque ſpiritus commeat, concutitur.

Cap. XIV. Sunt qui exiſtiment, ſpiritu quidem, et nulla alia ratione tremere terram, ſed ex alia cauſſa, quam Ariſtoteli placuit. Quid ſit quod ab his dicatur, audi. Corpus noſtrorum et ſanguine irrigatur, et ſpiritu, qui per ſua itinera diſcurrit. Habemus autem quaedam anguſtiora animae receptacula, per quae nihil amplius quam meat: quaedam patentiora, in quibus colligitur, et unde dividitur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, et aquis, quae vicem ſanguinis tenent, et ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocaverit, pervium eſt. Haec duo alicubi concurrunt, alicubi conſiſtunt. Sed quemadmodum in corpore noſtro, dum bona valetudo eſt, venarum quoque imperturbata mobilitas modum ſervat; ubi aliquid adverſi eſt, micat crebrius, et ſuſpiria atque anhelitus, laborantis ac feſſi ſigna ſunt: ita terrae quoque, dum illis poſitio naturalis eſt, inconcuſſae manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut aegri corporis motus eſt, ſpiritu illo qui modeſtius perfluebat, icto vehementius, et quaſſante venas ſuas: nec, ut illi paullo ante dicebant, quibus animal placet eſſe terram. nam ſi hoc eſt quemadmodum animal, tota vexationem ſentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moratius impellit, ſed per omnes pari aequalitate diſcurrit. Vide ergo, numquid intret in il-

 lam

s *rurſus eruptio*] aeſtate cum in ſubterraneis congregatus calor diſſolvitur, et rurſus in auras per dehiſcentes terrae poros fit eruptio, tunc in aëre compeſcitur frigus, et in viſcera terrae compellitur ſucceditque calori, mox ibi futurum potentius. *Rurſus* igitur valet *retro ſurſum* in auras, unde calor ille deſcenderat in viſcera terrae. *Fromond.*

lam ſpiritus ex circumfuſo aëre: qui quamdiu habet exitum, ſine injuria labitur: ſi offendit aliquid, et incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente ſe a tergo aëre. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, et hoc acrius fertur, quo anguſtius. Id ſine pugna non poteſt fieri, nec pugna ſine motu. At ſi nec rimam quidem per quam effluat invenit, conglobatus ille furit, et huc atque illo circumagitur, aliaque dejicit, alia intercidit: cum tenuiſſimus, idemque fortiſſimus, et irrepat quamvis in obſtructa, et quidquid intravit, vi ſua diducat et diſſipet; tunc terra jactatur. Aut enim datura vento locum diſcedit; aut cum dedit, in ipſam, qua illum emiſit, cavernam fundamento ſpoliata conſidit.

CAP. XV. Quidam ita exiſtimant. Terra multis locis perforata eſt, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut ſpiramenta ab initio ſui recepit, ſed multos illic caſus impoſuit. [t] Alicubi diduxit, quidquid ſuperne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa aeſtibus magnis dirupta patuere. Per haec intervalla intrat ſpiritus: quem ſi incluſit mare, et altius adegit, nec fluctus retro abire permiſit, tunc ille exitu ſimul redituque praecluſo, volutatur. Et quia in rectum non poteſt tendere, quod illi naturale eſt: in ſublime ſe intendit, et terram prementem diverberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum eſt, quod pleriſque auctoribus placet, et in quod fortaſſe fiet diſceſſio. [u] Non eſſe terram ſine ſpiritu, palam eſt. Non tantum illo dico, quo ſe tenet, ac partes ſui jungit, qui ineſt etiam ſaxis mortuiſque corporibus: ſed illo dico vitali, et vegeto, et alente omnia. Hunc niſi haberet, quomodo tot arbuſtis ſpiritum infunderet, non aliunde viventibus, et tot ſatis? Quemadmodum tam diverſas radices, aliter atque aliter in ſe merſas foveret, quaſdam ſumma receptas parte, quaſdam altius tractas, niſi multum haberet animae, tam multa, tam varia generantis, et hauſtu atque alimento ſuo educantis? Levibus adhuc argumentis ago. Totum hoc caelum, quod igneus aether, mundi ſumma pars, claudit, omnes hae ſtellae, quarum iniri non poteſt numerus, omnis hic caeleſtium coetus, et (ut alia praeteream) hic tam prope a nobis agens curſum ſol, omni terrarum ambitu non ſemel

t *impoſuit*] addidit.

u *in quod fortaſſe fiet diſceſſio*] quod approbationem forte merebitur. Pedibus nimirum in ſenatu diſcedebatur in ſententias.

ſemel major, alimentum ex terreno trahunt, et inter ſe partiuntur: nec ullo alio ſcilicet, quam halitu terrarum ſuſtinentur. Hoc illis alimentum, hic paſtus eſt. Non poſſet autem tam multa, tantaque, et ſeipſa majora, terra nutrire, niſi plena eſſet animae, quam per diem et noctem ab omnibus partibus ſuis fundit. Fieri enim non poteſt, ut non multum illi ſuperſit, ex qua tantum petitur ac ſumitur: et ad tempus quidem, quod exeat, naſcitur. [v] Nec enim eſſet perennis illi copia ſuffecturi in tot caeleſtia ſpiritus, niſi invicem iſta excurrerent, et in aliud alia ſolverentur. Sed tamen neceſſe eſt abundet ac plena ſit, et ex condito proferat. Non eſt ergo dubium, quin multum ſpiritus interlateat, et caeca ſub terra ſpatia aër latus obtineat. Quod ſi verum eſt, neceſſe eſt id ſaepe moveatur, quod re mobiliſſima plenum eſt. Numquid enim dubium eſſe poteſt cuiquam, quin nihil ſit tam inquietum quam aër, et tam verſabile et agitatione gaudens?

Cap. XVII. Sequitur ergo, ut naturam ſuam exerceat, et quod ſemper moveri vult, aliquando et alia moveat. Id quando ſit? Quando illi curſus interdictus eſt. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur et retinetur, inſanit, et moras ſuas abrumpit, non aliter, quam ille

— — *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis et liber eſt alveus, primas quasque aquas explicat. Ubi ſaxa manu vel caſu illata preſſere venientem, tunc impetum mora quaerit: et quo plura oppoſita ſunt, plus invenit virium. Omnis enim illa vnda quae a tergo ſupervenit, et in ſe creſcit, cum onus ſuum ſuſtinere non potuit, vim ruina parat, et prona cum ipſis quae objacebant fugit. Idem ſpiritu fit: qui quo valentior agiliorque eſt, citius rapitur, et vehementius ſeptum omne diſturbat. Ex quo motus fit ſcilicet ejus partis, ſub qua pugnatum eſt. Quod dicitur, verum eſſe ex illo probatur: ſaepe enim cum terrae motus fuit, ſi modo pars ejus aliqua dirupta eſt, inde ventus per multos dies fluxit; ut traditur factum eo terraemotu, quo Chalcis laboravit; quod apud Aſclepiodotum invenies, auditorem Poſidonii, in ipſis quaeſtionum naturalium cauſſis. Invenies et apud

Ooo 5 alios

v *et ad tempus quidem, quod exeat, naſcitur*] quicquid videatur Fromondo, integrum locum ejusque hunc ſenſum eſſe puto: naſcitur ex terra ad tempus, hoc eſt eo quo opus eſt tempore tantum quantum opus eſt, ut exeat, hoc eſt adſcendat ſurſum et ſidera paſcat.

alios auctores, hiasse uno loco terram, et inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

Cap. XVIII. Maxima ergo caussa est, propter quam terra moveatur, spiritus natura citus, et locum e loco mutans. Hic quamdiu non impellitur, et in vacanti spatio latet, jacet innoxius, nec circumjectis molestus est. Ubi illum extrinsecus superveniens caussa solicitat, compellitque et in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, et vagatur. Ubi erepta discedendi facultas est, et undique obsistitur, tunc

— — magno cum murmure montis
Circum claustra fremit, — —

quae diu pulsata convellit ac jactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustravit omne quo tenebatur, nec potuit evadere, inde quo maxime impactus est, resilit: et aut per occulta dividitur, ipso terraemotu raritate facta, aut per novum vulnus emicuit. Ita ejus vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet ulla compages: solvit enim quodcumque vinculum, et omne onus fert secum, infususque per minima laxamentum sibi parat, indomita naturae potentia liber, utique concitatus, sibi jus suum vindicat. Spiritus vero invicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis et carcere fraenet.

Sine dubio poëtae hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum, nec id quod ventus est, posse jam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, et aëris statio est. omnis in fuga ventus est. x Etiamnum et illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, et venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo dejicitur. Nam quamdiu sine injuria perfluit, et ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid occurrit quod inhibeat ejus officium, tunc parum potens perferendis y his quae suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat. Cap.

x *omnis in fuga ventus est*] fuga et motus venti naturam absolvunt.

y *perferendis*] sustinendis atque intendendis, quod nervis, venis et arteriis praestat.

Cap. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiae loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones praeterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, et quae improbamus, damnare potius, quam praeterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, et tam leviter mota, tamen circuit, non sine tactu ejus tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aëra suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illa de quibus paullo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

Cap. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quae retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: et in hoc modo prosequitur. Aliqua pars terrae concava est, et in hanc aquae magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, et ceteris liquidius. Hoc cum superveniente gravitate rejectum est, terris illiditur, et illas movet. Nec enim fluctuari potest sine motu ejus, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Ubi in unum locum congesta est, et capere se desiit, aliquo incumbit, et primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi [z] per devexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quae et in quae cadit. Si vero cum jam rapi coeperit, aliquo loco substitit, et illa vis fluminis in se revoluta est, in continentem terram repellitur, et illam, qua parte maxime pendet, exagitat. Praeterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto altius sidit, et fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit undas; et si vehementius institit, eam scilicet terrae partem movet in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in terrena itinera [a] conjectus, et exitum quaerens, movet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, et spiritus subtilior est, quam ut possit

z *nisi*] abundare videtur τὸ *nisi*. *Gronov.*

a *in terrena itinera*] i. e. spiramenta, foramina et fistulas, per quas spiritus penetrat in terram. Sensus est, quod spiritus non tantum impellendo aquas et cogendo terram per eas quatiat, sed ipse quandoque per cava terrae diffusus et exitum non inveniens omnia moveat. *Gronov.*

poſſit excludi; et vehementior, quam ut ſuſtineri concitatus ac rapidus. Omnes iſtas eſſe poſſe cauſſas Epicurus ait, pluresque alias tentat: et alios, qui aliquid unum ex iſtis eſſe affirmaverunt, corripit; cum ſit arduum, de iis quae conjectura ſequenda ſunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, poteſt terram movere aqua, ſi partes aliquas eluit, et abraſit, quibus deſiit poſſe extenuatis ſuſtineri, quod integris ferebatur. Poteſt terram movere impreſſio ſpiritus. Fortaſſe enim aër extrinſecus alio intrante aëre agitatur. Fortaſſe aliqua parte ſubito decidente percutitur, et inde motum capit. Fortaſſe aliqua parte terrae velut columnis quibusdam ac pilis ſuſtinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impoſitum. Fortaſſe calida vis ſpiritus in ignem verſa, et fulmini ſimilis, cum magna ſtrage obſtantium fertur. Fortaſſe paluſtres et jacentes aquas aliquis flatus impellit, et inde aut ictus terram quatit, aut ſpiritus agitatio, ipſo motu creſcens, et ſe incitans, ab imo in ſumma usque perfertur: nullam tamen illi placet cauſſam motus eſſe majorem, quam ſpiritum.

Cap. XXI. Nobis quoque placet, hunc ſpiritum eſſe, qui tanta poſſit conari, quo nihil eſt in rerum natura potentius, nihil acrius, ſine quo nec illa quidem, quae vehementiſſima ſunt, valent. Ignem ſpiritus concitat: aquae, ſi ventum detrahas, inertes ſunt. Tunc demum impetum ſumunt, cum illas agit flatus: qui poteſt diſſipare magna ſpatia terrarum, et novos montes ſubrectos extollere, et inſulas non ante viſas, in medio mari ponere. Theren, et Theraſiam, et hanc noſtrae aetatis inſulam, [b] ſpectantibus nobis in Aegaeo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem ſpiritus vexerit? Duo genera ſunt (ut Poſidonio placet) quibus movetur terra; utrique nomen eſt proprium. Altera ſuccuſſio eſt, cum terra quatitur, et ſurſum ac deorſum movetur: altera inclinatio, qua in latura nutat navigii more. Ego et tertium illud exiſtimo, quod noſtro vocabulo ſignatum eſt: non enim ſine cauſſa tremorem terrae dixere majores, qui utrique diſſimilis eſt. nam nec ſuccutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, nec [c] vibrantur. Res minime in hujusmodi caſu noxia, ſicut longe pernicioſior eſt, inclinatio concuſſione. Nam niſi celeriter et ex altera parte properabit motus, qui inclinata reſtituat, ruina neceſſa-

b *et hanc noſtrae aetatis inſulam*] inter Theren et Thereſiam Senecae aetate natam, quae *Thiae* nomen obtinuit.

c *nec* leg. *ſed.* *Gronov.*

neceſſario ſequitur. Cum diſſimiles ii motus inter ſe ſint; cauſſae eorum diverſae ſunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum [d] plurium tracta ſunt, et rotae majore niſu in ſalebras inciderunt, terram concuti ſenties. Aſclepiodotus tradit, cum petra e latere montis abrupta cecidiſſet, aedificia vicina tremore collapſa. Idem ſub terris fieri poteſt, ut ex his quae impendent rupibus aliqua reſoluta, magno pondere ac ſono in ſubjacentem cavernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis venit, aut altius. Et ſic commovetur omne tectum cavatae vallis. Nec tantum pondere ſuo abſcindi ſaxa credibile eſt, ſed cum flumina ſupra ferantur, aſſiduus humor commiſſuras lapidis extenuat, et quotidie his ad quae religatus eſt aufert, et illam (ut ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per aevum diminutio usque eo infirmat illa, quae quotidie attrivit, ut deſinant eſſe oneri ferendo. Tunc ſaxa vaſti ponderis decidunt, tunc illa praecipitata rupes, quidquid ab imo repercuſſit, [e] non paſſura conſiſtere,

— — *ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente:*

ut ait Virgilius noſter. Hujus motus ſuccutientis terras haec erit cauſſa. Ad alteram tranſeo.

CAP. XXIII. Rara terrae natura eſt, multumque habens vacui. per has raritates ſpiritus fertur: qui ubi major influxit, nec emittitur, concutit terram. Haec placet et aliis, ut paullo ante retuli, cauſſa: ſi quid apud te profectura teſtium turba eſt. Hanc etiam Calliſthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, et furibundi regis [f] impatiens. Hoc eſt Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit, Occidit Perſarum multa millia: opponetur, Et Calliſthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat; opponetur, et Calliſthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipſum quoque tentavit novis claſſibus, et imperium ex angulo Thraciae usque ad orientis terminos protulit: dicetur, Sed Calliſthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla tranſierit, ex

d *per vices vehiculorum*] i. e. longo vehiculorum ordine.

e *repercuſſit*] obſtitit.

f *furibundi regis*] Alexandri M. quem in Aſiam comitabatur, cujusque ira ob dicendi libertatem periit.

ex his quae fecit, nihil tam magnum erit, quam ſcelus Calliſthenes. Hic Calliſthenes in libris, quibus deſcribit quemadmodum Helice Burisque merſae ſunt, quis illas caſus in mare, vel in illas mare immiſerit, dicit id quod in priore parte dictum eſt. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemaemodum ubique, ita et ſub mari. Deinde cum eſt obſtructus ille trames, per quem deſcenderat, reditum autem illi a tergo reſiſtens aqua abſtulit, huc et illuc fertur, et ſibi ipſe occurrens terram labefactat. Ideo frequentiſſime mari oppoſita vexantur, et inde Neptuno haec aſſignata eſt movendi potentia. Quisquis primas litteras Graecas didicit, ſcit illum apud Homerum *ἐννοσίγαιον* vocari.

Cap. XXIV. Spiritum eſſe hujus mali cauſſam, et ipſe conſentio: de illo diſputabo, quomodo intret hic ſpiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehenſibilia, an per majora ac patentiora: et utrum ab imo, an etiam per ſumma terrarum. Hoc incredibile eſt. Nam in noſtris quoque corporibus cutis ſpiritum reſpuit: nec eſt illi introitus, niſi per quem trahitur: nec conſiſtere quidem a nobis receptus poteſt, niſi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpasve, ſed in viſceribus et patulo interioris partis receſſu commoratur. Idem de terra ſuſpicari licet, vel ex hoc, quod motus non in ſummo terrae, circave ſumma eſt, ſed ſubter et ab imo. Hujus indicium eſt, quod altitudinis profundae maria jactantur, motis ſcilicet his, ſupra quae fuſa ſunt. Ergo veriſimile eſt, terram ex alto moveri, et illic ſpiritum in cavernis ingentibus concipi. Imo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor ſequitur, ſic terras quoque ſpiritus extrinſecus accidens quaſſat. Quod nullo modo poteſt fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa cauſſa in horrorem agit. Accidere autem terrae ſimile quiddam noſtrae affectionis, ſed non ex ſimili cauſſa, conceſſerim. Illam interior et altior injuria debet impellere: cujus rei argumentum vel maximum hoc poteſt eſſe, quod cum vehementi motu ad apertum ingenti ruina ſolum eſt, totas nonnumquam urbes et recipit hiatus ille, et abſcondit. Thucydides ait, circa Peloponneſiaci belli tempus, Atalantam inſulam aut totam, aut certe maxima ex parte ſuperfuſam. Idem Sidoni accidiſſe, Poſidonio crede. Nec ad hoc teſtibus opus eſt. Meminimus enim, terris interno motu divulſis, loca disjecta, et campos interiſſe. Quod jam dicam, quemadmodum exiſtimem, fieri.

Cap.

CAP. XXV. Cum ſpiritus magnum et vacuum terrarum locum penitus opplevit, coepitque rixari, et de exitu cogitare; latera ipſa intra quae latet, ſaepius percutit, ſupra quae urbes interdum ſitae ſunt: haec nonnumquam adeo concutiuntur, ut aedificia ſuperpoſita procumbant: nonnumquam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen cavi, decidant in illum ſubtervacantem locum, totaeque urbes in immenſam altitudinem vergant. Si velis credere, ajunt aliquando Oſſam Olympo cohaeſiſſe, deinde terrarum motu receſſiſſe, et ſciſſam unius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugiſſe Peneum, qui paludes quibus laborabat Theſſalia, ſiccavit, abductis in ſe quae ſine exitu ſtagnaverant aquis. Ladon flumen inter Helim et Megalenopolin medius eſt, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos ſpecus (quid enim aliud appellem loca vacua ſub terris?) ſpiritum convenire. Quod niſi eſſet, magna terrarum ſpatia commoverentur, et una multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec umquam per ducenta milliaria [g] motus extenditur. Ecce hic qui implevit fabulis orbem, [h] non tranſcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas ſtetiſſe? cum laboravit Aegium, tam propinquas illi Patras de motu ſolum audiſſe? Illa vaſta concuſſio, quae duas ſuppreſſit urbes Helicen et Burin, citra Aegium conſtitit. Apparet ergo, in tantum ſpatium motum protendere, quantum illa ſub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Aegyptum numquam tremuiſſe tradunt. Rationem autem hujus rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreverit. [i] Tantum enim (ſi Homero [k] fides eſt) aberat a continenti Pharos, quantum navis diurno curſu metiri plenis lata velis poteſt: ſed continenti admota eſt. Turbidus enim defluens Nilus, multumque ſecum limum trahens, et eum ſubinde apponens prioribus terris, Aegyptum annuo incremento ſemper ultra tulit. Inde pinguis et limoſi ſoli eſt, nec ulla intervalla in ſe habet, ſed crevit in ſolidum areſcente limo: cujus preſſa erat et

g *per ducenta milliaria*] imo latius extendi ſaepe vel noſtra memoria experientia docuit.

h *qui implevit fabulis orbem*] qui Pompejos evertit, de quo hujus libri initio.

i *quod ex limo tota concreverit*] qui magis conſtipatus Spiritui ſubterraneo locum non relinquit.

k *Homero*] odyſſ. W.

et sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane intervenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed movetur [l] et Aegyptus et Delos, quam Virgilius stare jussit,

Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moveri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes et alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia, quibus denuntiata est duarum urbium Helices et Buris eversio, fuere maxime notabilia columna ignis immensi, et Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concavas rupes et saxa pervia, quae dent deprehenso aëri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa haec esse: Pompeji et Herculaneum sensere. Adjice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis et huic jam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare et agitatur. Tyros et ipsa tam movetur, quam diluitur. Hae fere caussae redduntur, propter quas tremit terra.

Cap. XXVII. Quaedam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Ajunt enim sexcentarum ovium gregem exanimatum in Pompejana regione. Non est quare hoc putes ovibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aër ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, et aeterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert nova genera morborum. Quid, quod aquae quoque inutiles pestilentesque in abdito latent, ut quas numquam usus exerceat, numquam aura liberior everberet? [m] Crassae itaque, et gravi caligine sempiternaque tectae, nihil nisi pestiferum in

l *Sed movetur*] dicit: poteram istis uti ad praesens argumentum, nisi moveri Aegyptum terrae motu constaret, non minus ac Delum, utut hanc Virgilius, ut illam Homerus immotam esse tradiderit.

m *everberet*] sic Lib. V. Cap. 12. *Spiritus qui majus desiderat spatium, cum everberatus cursu parum libero incaluit.* Ovid. L. 14. Metam. de ardea ex urbe combusta enascente: *et cineres plausis everberat alis.* Gronov.

in ſe et corporibus noſtris contrarium habent. Aër quoque qui mixtus eſt illis, quique inter illas paludes jacet, cum emerſit, late vitium ſuum ſpargit, et haurientes necat. Facilius autem pecora ſentiunt, in quae peſtilentia incurrere ſolet quo avidiora ſunt: aperto caelo plurimum utuntur, et aquis, quarum maxima in peſtilentia culpa eſt. Oves vero mollioris naturae, quo propiora terris ferunt capita, correptas eſſe non miror, cum afflatus diri aëris circa ipſam humum exceperint. Nocuiſſet ille et hominibus, ſi major exiiſſet: ſed illum copia aëris ſinceri exſtinxit, antequam ut ab homine poſſet trahi, ſurgeret.

Cap. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena naſcuntur, non manu ſparſa, ſed ſponte: ſolo ſcilicet habente, ut boni, ita mali ſemina. Quid, quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina peſtilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non ferae tutum eſt? Aves quoque ſi in illum inciderint, antequam caelo meliore leniatur, in ipſo volatu cadunt, liventque corpora, et non aliter quam per vim eliſae fauces tument. Hic ſpiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quam ut deſpectantia [n] et ultro ſibi illata conficiat. Ubi per ſecula conditis tenebris ac triſtitia loci crevit in vitium, ipſa ingraveſcit mora; hoc pejor, quo ſegnior. Cum autem exitum nactus eſt, aeternum illud umbroſi frigoris malum, et infernam noctem ſolvit, ac regionis noſtrae aëra infuſcat. Vincuntur enim meliora pejoribus. Tunc etiam illi ſpiritus purior tranſit in noxium. Inde ſubitae continuaeque mortes, et monſtroſa genera morborum, ut ex novis orta cauſſis. Brevis aut longa clades eſt, prout vitia valuere. Nec prius peſtilentia deſinit, quam ſpiritum illum gravem exercuit laxitas caeli, [o] ventorumque jactatio.

Cap. XXIX. Nam quod aliquot inſanis attonitisque ſimiles diſcurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi privatus ac modicus eſt: quid ubi publice terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum eſt, animos inter dolorem et metum deſtitutos aberraſſe? Non eſt facile, inter magna mala conſipere. Itaque leniſſima fere ingenia in tantum venere formidinis, ut ſibi

n *deſpectantia*] in terram prona.
o *laxitas caeli*] in quo tandem diſſipatur noxius halitus.

ſibi exciderent. Nemo quidem ſine aliqua jactura ſanitatis expavit; ſimilisque furenti, quisquis timet: ſed alios cito timor ſibi reddit, alios vehementius perturbat, et in dementiam transfert. Inde inter bella erravere lymphatici: nec usquam plura exempla vaticinantium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percuſſit. Statuam diviſam non miror, cum dixerim montes a montibus receſſiſſe, et ipſum diruptum eſſe ab imo ſolum.

Haec loca, vi quondam et vaſta convulſa ruina,
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret; venit medio vi pontus, et undis
Heſperium Siculo latus abſcidit, arvaque et urbes
Littore diductas, anguſto interluit aeſtu.

Vides totas regiones a ſuis ſedibus revelli, et trans mare jacere, quod in confinio fuerat: vides et urbium fieri gentiumque diſcidium, cum pars naturae concitata eſt ex ſe, [p] vel aliquod [q] mare ingens ſpiritus impegit, quorum mira, ut ex toto, [r] vis eſt. Quamvis enim parte ſaeviat, mundi tamen viribus ſaevit. Sic et Hiſpanias a contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione; quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reſecta eſt. Aliquanto autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim ſunt, in quibus niſus eſt per anguſta. Quantas res ii terrarum tremores, quamque mira ſpectacula ediderint, ſatis dictum eſt.

Cap. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc ſtupet, quod aes unius ſtatuae, ne ſolidum quidem, ſed concavum ac tenue, diruptum eſt; cum fortaſſe in illud ſe ſpiritus, quaerens fugam, incluſerit? Illud vero quis neſcit? Diductis aedificia angulis vidimus moveri, iterumque componi. Quaedam vero parum aptata poſitu ſuo, et a fabris negligentius ſolutiusque compoſita, terraemotus ſaepius agitata compegit. Quod ſi totos parietes et totas findit domos, et latera magnarum turrium, quae ſolida ſunt, ſcindit, et pilas operibus ſubditas diſſipat, quid eſt, quare quisquam dignum adnotari putet, ſectam eſſe aequaliter ab imo ad caput in partes duas ſtatuam? Quare tamen per plures dies, motus

p *concitata eſt ex ſe*] nam mundus eſſe animal quod ſe a ſe moveat Stoici credunt. *Fromond.*

q *aliquod*] legit *Gronov. aliquo impegit*, ad aliquam terrarum partem offendit, eam obſtantem ſenſit, et dimovere conatur.

r *ut ex toto*] pars enim mundi ab anima totius excitata magnas habet vires, ut brachium hominis niſu totius animae ſe movens. *Fromond.*

motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, [s] sed ingenti damno, quia pressa et quassa [t] quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, [u] sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exierat, sed adhuc omissa parte majore oberrabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites et hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in urbes terrasque saevitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leves motus sunt, quia vehementius [v] exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiae deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum jam viam invenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima evasit. Hoc quoque dignum memoria judico, ab eruditissimo et gravissimo viro cognitum: forte enim cum hoc evenit, lavabatur, vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat et stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: et aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente; modo, compresso, bullire et elidi. Eumdem audivi narrantem, vidisse se, molles materias mollius crebriusque tremere, quam natura duras.

CAP. XXXII. Haec, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas caussas. Illa nunc quae ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra, fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam a bonis artibus, quam a contemplatione naturae. Quem enim non hic ipse casus adversus omnes firmaverit et erexerit? Quid est enim cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? majora me pericula exspectant. Fluminibus et terris, et magnis naturae partibus petimur. Ingenti itaque animo mors provocanda est, sive nos aequo vastoque impetu aggreditur, sive quotidiano et vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod a nobis petit, minimum est. Hoc senectus a nobis ablatura est, hoc auriculae dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leviter offensus. Pusilla res est hominis anima: sed ingens res est contemptus animae.

 Hanc

s *clementius quidem*] quam initio.

t *quassa*] antea scilicet dum vehementius fureret terrae motus.

u *non erat impelli*] non opus erat fortiore motu, quo impellerentur jam ad lapsum proclivia, sed agitatio sufficiebat.

v *vehementius*] vi majore adhibita exitum ventis fecit.

Hanc qui contempſerit, ſecurus videbit maria turbari: etiam ſi illa omnes excitaverint venti; etiam ſi aeſtus, aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adſpiciet fulminantis caeli trucem et horridam faciem; frangatur licet caelum, et ignes ſuos in exitium omnium, in primis ſuum, [x] miſceat. Securus adſpiciet ruptis compagibus dehiſcens ſolum. Illa licet inferorum regna retegantur, ſtabit ſuper illam voraginem intrepidus: et fortaſſe quo debet cadere, deſiliet. Quid ad me, quam ſint magna quibus pereo? Ipſum perire non eſt magnum. Proinde ſi volumus eſſe felices, ſi nec hominum, nec deorum nec rerum timore vexari, ſi deſpicere fortunam ſupervacua promittentem; levia minitantem, ſi volumus tranquille degere, et ipſis diis de felicitate controverſiam facere, anima in expedito eſt habenda. Sive illam inſidiae, ſive morbi petent, ſive hoſtium gladii, ſive inſularum cadentium fragor, ſive ipſarum ruina terrarum, ſive vaſta vis ignium, urbes agroſque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari et cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaveris reddere. Non de re, ſed de tempore eſt quaeſtio. Facis quod quandoque faciendum eſt. Nec rogaveris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, [y] quae genuit, exſpectat, et locus melior ac tutior. Illic non tremunt terrae, nec inter ſe venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones urbesque vaſtant, non naufragiorum totas claſſes ſorbentium metus eſt, non arma contrariis diſpoſita vexillis, et in mutuam perniciem multorum millium par furor, non peſtilentia, et ardentes promiſcue, communes populis cadentibus rogi. [z] Iſtud leve eſt: quid timemus? Grave eſt: potius ſemel incidat, quam ſemper impendeat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum iſta quatiantur quae quatiunt, et injuriam noſtram non ſine ſua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de uno corpuſculo timeam? Supra oppida duo navigatur: duo autem, quae novimus, quae in noſtram notitiam memoria litteris ſervata perduxit. Quam multa

x *inprimis ſuum*] i.e. ipſius caeli exitium.

y *Rerum natura te*] in quam ſcilicet es reſolvendus.

z *communes populis cadentibus rogi*] nam ſuus cuique defuncto ſtruebatur rogus: peſtis vero tempore multi promiſcue in unum conjiciebantur, ob cadentium multitudinem.

multa alia aliis locis merſa ſunt? quot populos aut terra in ſe, aut mare incluſit? Ego recuſem mei finem, cum ſciam me ſine fine non eſſe? imo cum ſciam omnia eſſe finita? Ego ultimum ſuſpirium timeam? Quantum potes itaque ipſe te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic eſt qui nos humiles facit: hic eſt qui ipſam vitam, cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia iſta dilatat, [a] terrarum motus, et fulmina. Quae omnia feres conſtanter, ſi cogitaveris nihil intereſſe inter exiguum tempus et longum. Horae ſunt quas perdimus. Puta dies eſſe, puta menſes, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perveniam ad illos? [b] fluit tempus, et avidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt, meum eſt, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: et magni eſt, modicum fuiſſe. Eleganter Laelius ille ſapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis ſexaginta, quos non habes? [c] Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehenſibilis [d] vitae conditionem et ſortem temporis ſemper alieni, quod annos annumeramus omiſſos. [e] Hoc affigamus animo, hoc nobis ſubinde dicamus: Moriendum eſt. Quando? Quid tua? Mors naturae lex eſt, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium eſt. Optabit illam, quisquis timet. [f] Omnibus omiſſis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut ſi ita tulerit, poſſis illi et obviam exire.

a *dilatat*] auget, et terribiliora nobis quam in ſe ſunt reddit.

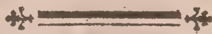
b *num perveniam ad illos*] num attingam, et expleam, vivendo dies illos an annos.

c *quos non habes*] utpote jam elapſos.

d *incomprehenſibilis*] quae teneri nequeat, cum ſemper ſit in fuga.

e *omiſſos*] leg. *amiſſos*. Hoc inquit, eſt argumentum annorum ſemper alienorum, quod etiam computamus quos non habemus annos, quia habere deſiimus. *Gronovius*.

f *Optabit illam, quisquis timet*] ut per quam ab illo timore ſit liberandus.

LIBER SEPTIMUS ET ULTIMUS.

IN QUO AGITUR

DE COMETIS.

ARGUMENTUM.

Liber hic totus in Cometarum pertractione consumitur, pleraque ab Aristotele mutuatus. Sententiam tamen ejus, uti Democriti, Epigenis, Apollonii Myndii, Callisthenis, Artemidori, Ephori, imo Zenonis sui refellit: ac tandem in opinionem veterum Chaldaeorum discedit. Cometam verum sidus esse ex illis aeternis, ex altitudine aetheris ingenti in oculos mortalium submitti, deinde rursum recipi. Motus quidem Cometarum nondum satis certos et comprehensos esse, sed futurum olim augurratur tempus, quo posteri tam aperta majores suos nescivisse mirentur. Quaedam etiam ex duobus aevi sui Cometis discit, quorum prior sub Claudio, alter sub Nerone effulsit. Denique solenni more cum vitiis in rixam descendit. Non mirum ista et plura alia nesciri, cum nemo nisi libidini, ganeis, histrionibus et pantomimis studeat, vacuis et desertis philosophorum scholis.

CAPUT I.

Nemo usque eo tardus, et hebes, et demissus in terram est, ut ad divina non erigatur, ac tota mente consurgat: utique ubi novum aliquod e caelo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitae prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque coetus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in caelo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo observat lunam, nisi laborantem.[a] Tunc urbes conclamant,[b] tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa majora sunt, quod sol totidem (ut ita dicam) gradus,[c] quot dies habet, et annum circuitu suo claudit: quod a solstitio statim inclinat, et dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras,

a *laborantem*] Eclipsin patientem.

b *conclamant*] clamoribus enim et t[illegible]itu dissono aeris putabant laboranti lunae se succurrere. *Fromond.*

c *gradus*] quos in Ecliptica facit.

ras, cum tanto major ſit illis, non urit, ſed calorem ſuum intenſionibus ac remiſſionibus temperando fovet: quod lunam numquam implet, niſi adverſam ſibi, nec obſcurat.[d] Haec tamen non annotamus, quamdiu ordo ſervatur. Si quid turbatum eſt, aut praeter conſuetudinem emicuit, ſpectamus, interrogamus, oſtendimus. Adeo naturale eſt, magis nova, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus et inſolitae figurae ignis apparuit, nemo non ſcire quid ſit, cupit: et oblitus aliorum, de adventitio quaerit; ignarus, utrum debeat mirari, an timere. Non enim deſunt qui terreant, qui ſignificationes ejus graves praedicent. Sciſcitantur itaque, et cognoſcere volunt, prodigium ſit, an ſidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quaeſierit, aut didicerit utilius, quam de ſtellarum ſiderumque natura; utrum flamma contracta, quod et viſus noſter affirmat, et ipſum ab aliis fluens lumen, et calor inde deſcendens: an non ſint flammei orbes, ſed ſolida quaedam terrenaque corpora, quae per igneos tractus labentia inde ſplendorem trahant, coloremque, non de ſuo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui ſidera crediderunt ex duro concreta, et ignem alienum paſcentia. Nam per ſe, inquiunt, flamma diffugeret, niſi aliquid haberet quod teneret, et a quo teneretur, conglobatamque nec ſtabili inditam corpori, profecto jam mundus turbine[e] ſuo diſſipaſſet.

CAP. II. Ad haec inveſtigenda proderit quaerere, num Cometae eius conditionis ſint, cujus ſuperiora. Videntur enim cum illis quaedam habere communia, ortus et occaſus, ipſam quoque, quamvis ſpargantur et longius exeant,[f] faciem. aeque enim ignei ſplendidique ſunt. Itaque ſi omnia terrena ſidera ſunt, his quoque eadem ſors erit. Si vero nihil aliud ſunt quam purus ignis, manentque menſibus ſenis, nec illos converſio mundi ſolvit et velocitas: illa quoque poſſunt et tenui conſtare materia, nec ob hoc diſcuti aſſiduo caeli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excuſiſſe, ut ſciamus, utrum mundus[g] terra ſtante circumeat, an mundo ſtante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos eſſe, quos rerum natura neſcientes ferat,[h] nec

d *nec obſcurat*] niſi adverſam, tum enim terra intercedere inter lunam et ſolem poteſt.

e *turbine*] impetu et gyratione rapida.

f *longius exeant*] in caudam aut comas. *Fromond.*

g *mundus*] caelum, quod ab ornatu κόσμον Pythagoras vocavit.

h *neſcientes ferat*] qui cum hac terra noſtra moveamur, licet id non

nec caeli motu fieri ortus et occafus, fed ipfos oriri et occidere.[i] Digna res eft contemplatione, ut fciamus in quo rerum ftatu fimus: pigerrimam fortiti, an velociffimam fedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Neceffarium eft autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum curfus adhuc non poteft, nec explorari, an vices fervent, et illos ad fuum diem certus ordo producat. Nova haec caeleftium obfervatio eft, et nuper in Graeciam invecta.

CAP. III. Democritus quoque, fubtiliffimus antiquorum omnium, fufpicari ait fe, plures ftellas effe quae currant: fed nec numerum illarum pofuit nec nomina, nondum comprehenfis quinque fiderum[k] curfibus. Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Graeciam tranftulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidem, quibus major caeli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon poftea diligens et ipfe inquifitor, defectiones quidem folis fervatas ab Aegyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non praetermiffurus, fi quid explorari apud illos comperiffet. Duo certe, qui apud Chaldaeos ftuduiffe fe dicunt, Epigenes et Apollonius Myndius, peritiffimus infpiciendorum naturalium, inter fe diffident. Hic enim ait, Cometas in numero ftellarum errantium poni a Chaldaeis, tenerique curfus eorum: Epigenes contra ait, Chaldaeos nihil de Cometis habere comprehenfi, fed videri illos accendi turbine quodam[l] aëris concitati et intorti.

CAP. IV. Primum ergo, fi tibi videtur, opiniones hujus ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes fublimium motus, ftella Saturni. Haec cum proxima figna Marti premit, aut in Lunae vicinam tranfit, aut in Solis incidit radios, natura ventofa et frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde fi radios Solis affumpfit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque confentientem habet, fulminat. Praeterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgu-

non fentiamus, circa folem etc. quae Pythagorae et Philolai hodieque Copernicanorum eft fententia.

i *ipfos oriri etc.*] dum fcilicet nos cum orbe noftro circumvolvimur, non fol circa nos.

k *quinque fiderum*] planetarum, cum quibus hic non computantur ob excellentiam fol et luna.

l *accendi turbine quodam etc.*] Plut. L. II. de placit. C. 3. Epigenes ait Cometam effe πνεύματος ἀναφορὰν γεωμιγοῦς πεπυρωμένου. *Fromond.*

fulgurationes. Aquarum enim et omnis humidi evaporatio, ſplendores tantum caeli citra ictum minaces movet: illa autem calidior ſicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero et faces, quae nullo alio inter ſe quam magnitudine diſtant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in ſe globus aliquis aëris clauſit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, praebet ſpeciem ignis extenti. Quae tam diu durat, quamdiu manſit aëris illa complexio, humidi intra ſe terrenique multum vehens.

Cap. V. Ut a proximis mendaciis incipiam, falſum eſt, faces et trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbuſta radicitus vellit, et quacumque incubuit, ſolum nudat; ſilvas interim et tecta corripiens, inferior fere nubibus, utique numquam altior. At contra trabes editior caeli pars oſtentat. Ita numquam nubibus obſtiterunt.[m] Praeterea turbo omni nube velocior rapitur, et in orbem vertitur. Super iſta[n] velociter deſinit, et ipſe ſua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec praetervolant, ut faces, ſed commorantur, et in eadem parte caeli collucent. Charimander quoque, in eo libro quem de Cometis compoſuit, ait, Anaxagorae viſum grande inſolitumque caelo lumen magnitudine amplae trabis, et id per multos dies fulſiſſe. Talem effigiem ignis longi fuiſſe, Calliſthenes tradit, antequam Burin et Helicen mare abſconderet. Ariſtoteles ait, non trabem illam, ſed Cometam fuiſſe: ceterum ob nimium ardorem non apparuiſſe ſparſum ignem,[o] ſed procedente tempore, cum jam minus flagraret, redditam ſuam Cometae faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quae notarentur: nihil tamen magis, quam quod ut ille fulſit in caelo, ſtatim ſupra Burin et Helicen mare fuit. Numquid ergo Ariſtoteles non illam tantum, ſed omnes trabes Cometas eſſe credebat? Hanc habet is differentiam, quod iis continuus ignis eſt, ceteris ſparſus. Trabes enim flammam aequalem habent, nec ullo loco intermiſſam aut languidam, in ultimis vero partibus coactam; qualem fuiſſe illam, quam modo retuli, Calliſthenes tradit.

Cap. VI. Duo inquit Epigenes, Cometarum genera ſunt. Alii ardorem undique effundunt, nec locum mutant:

m *numquam nubibus obſtiterunt*] ut eorum conſpectum nobis eriperent, quod argumento eſt ſupra nubes eas poſitas eſſe.

n *Super iſta*] inſuper, praeterea.

o *ſparſum ignem*] comantem, et in caudam diſperſum.

ra quidem. Mira velocitas ejus, et mira brevitas eſt. Praeterea violentius celeriusque in terra circaque eam volvitur: quo celſior, eo ſolutior, laxiorque eſt, et ob hoc diffunditur. Adjice nunc, quod etiamſi in ſummum pertenderet, ubi ſideribus iter eſt, utique ab eo motu, qui univerſum trahit, ſolveretur. Quid enim eſt illa converſione mundi citatius? hac omnium ventorum in unum conjecta vis diſſiparetur, et terrae ſolida fortisque compages, nedum particula aëris torti.

CAP. X. Praeterea in alto manere non poteſt ignis turbine illatus, niſi ipſe quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile eſt, quam in turbine longior mora? Utique motus motu contrario vincitur: habet enim ſuam locus ille vertiginem, quae rapit caelum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et ut det eis aliquam advocationem,[t] quod fieri nullo modo poteſt: quid de his Cometis dicetur, qui ſenis menſibus apparuerunt? Deinde duo debent eſſe motus eodem loco: alter ille divinus et aſſiduus, ſuum ſine intermiſſione peragens opus: alter novus et recens, et turbine illatus. Neceſſe eſt ergo alter alteri impedimento ſit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque ſupra lunam meantium motus irrevocabilis eſt: nec haeſitat usquam, nec reſiſtit, nec dat ullam nobis ſuſpicionem objectae ſibi morae. Fidem non habet, turbinem, violentiſſimum et perturbatiſſimum tempeſtatis genus, in medios ſiderum ordines pervenire, et inter diſpoſita ac tranquilla verſari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, et hunc expulſum in ſublime, praebere nobis opinionem ſpeciemque ſideris longi. At puto tale eſſe debet, quale eſt id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies eſt. In eodem enim veſtigio verſatur, et columnae modo circumagentis ſe volvitur. Ergo ignem quoque qui incluſus eſt, ſimilem eſſe illi oportet. Atqui longus eſt, et disjectus, minimeque ſimilis in orbem coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, et aliorum opiniones perſequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud inprimis praeſumendum eſt, Cometas non in una parte caeli adſpici, nec in ſignifero tantum orbe, ſed tam in ortu quam in occaſu, frequentiſſime tamen circa Septentrionem. Forma eis non eſt una. Quamvis enim Graeci diſcrimina fece-

t *advocationem*] moram et conſiſtendi tempus: Vox Senecae frequens, et alibi explicata.

fecerint eorum quibus in morem barbae flamma dependet, et eorum qui undique circa se velut comam spargunt, et eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: [u] tamen omnes isti ejusdem notae sunt, Cometaeque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formae, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non convenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, et crines aut in interiora deductos, [v] aut in latera divisos. Sed sive sint aliquae differentiae illorum, sive non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometae. Illud unum constare debet, praeter solitum adspici novam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum haec placet ratio. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in unum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum evenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquavit. Intervallum enim, quod inter duas est, illustratur ab utraque, inflammaturque, et longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore et has apparere, et Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium et sui juris esse. Etiamnum frequenter stella sub alterioris stellae vestigium venit: et Saturnus aliquando supra Jovem est, et Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit: nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquae stellae in eodem signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellae superveniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas traseuntium est. Ideo omnis siderum defectio brevis est: quia cito illas idem cursus, qui admoverat, abstrahit. Videmus solem et lunam intra exiguum tempus, cum obscurari coeperint, liberari: quanto celerior debet fieri in stellis digressio, tanto minoribus? Atqui Cometae senis mensibus manent, quod non accideret, si duarum stellarum conventu gignerentur. Illae enim diu cohaerere non possunt, et necesse est illas lex celeritatis separet. Praeterea ista nobis vicina videntur, ceterum intervallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella usque ad alteram stellam ignem mittere, ita ut utraque juncta

u *in verticem tendens*] tales xiphiae dicuntur. Plin. II, 25.

v *in interiora deductos*] f. *reductos*, h. e. interius sinuatos. *Gronov.*

juncta videatur, cum ſint ingenti regione diductae? Stellarum, inquit, duarum lumen miſcetur, et praebet unius ſpeciem. Nempe ſic, quemadmodum rubicunda fit nubes ſolis incurſu, quemadmodum veſpertina [x] aut matutina flaveſcunt, quemadmodum alterne arcus ſolis viſitur. [y] Haec omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim eſt, qui iſta ſuccendit. Stellarum non eſt eadem potentia. Deinde nihil horum, niſi infra lunam in terrarum vicinia naſcitur. Superiora pura et ſincera ſunt, et coloris ſui ſemper. Praeterea ſi quid tale accideret, non haberet moram, ſed exſtingueretur cito: ſicut coronae, quae ſolem lunamve cingunt, intra breviſſimum ſpatium exoleſcunt. Nec arcus quidem diu perſeverat. Si quid eſſet tale, quo medium inter duas ſtellas ſpatium confunderetur, aeque cito dilaberetur. Utique non in tantum maneret, quantum morari Cometae ſolent. Stellis intra Signiferum curſus eſt, hunc gyrum premunt: at Cometae ubique cernuntur. Non magis certum eſt illis tempus quo appareant, quam locus ullus, ultra quem non exeant.

Cap. XIII. Adverſus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum ſtellas quinque diſcurrere, ſed ſolas obſervatas eſſe. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum poſitionem talem, ut tunc demum, cum ad extremam eorum venere, viſantur. Ergo intercurrunt quaedam ſtellae, ut ait, nobis novae, quae lumen ſuum cum ſtantibus miſceant, et majorem quam ſtellis mos eſt, porrigant ignem. hoc ex his quae mentitur, leviſſimum eſt: tota ejus narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credimus, ſumma caeli ora ſolidiſſima eſt, in modum tecti durata, et alti craſſique corporis, quod atomi congeſtae coacervataeque fecerunt. Huic proxima ſuperficies eſt ignea, ita compacta, ut ſolvi vitiarique non poſſit. Habet tamen ſpiramenta quaedam et quaſi feneſtras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rurſus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque haec quae praeter conſuetudinem apparent, influxerunt ex illa ultra mundum jacente materia. Solvere iſta quid aliud eſt, quam manum [z] exercere, et in ventum jactare brachia?

Cap.

x *veſpertina*] ſc. crepuſcula.
y *viſitur*] *pingitur* leg. *Gronov.* et *Fromond.* Ille etiam praecedentia ex Cod. Brit. mutat: *quemadmodum arcus alterne nec niſi ſole pingitur.*
z *manum*] *inane* leg. Gruther. h. e.

CAP. XIV. Velim tamen mihi dicat iſte, qui mundo tam firma lacunaria impoſuit, quid ſit quare credamus illi tantam eſſe craſſitudinem caeli. Quid fuit, quod illo tam ſolida corpora adduceret, et ibi detineret? Deinde quod tantae craſſitudinis eſt, neceſſe eſt et magni ponderis ſit. Quomodo ergo in ſummo manent gravia? Quomodo illa moles non deſcendit, et ſe onere ſuo frangit? Fieri enim non poteſt, ut tanta vis ponderis, quantam ille ſubſtituit, pendeat, et levibus innixa ſit. Nec illud quidem poteſt dici, extrinſecus aliqua eſſe retinacula, quibus cadere prohibeatur. Nec rurſus de medio aliquid eſſe oppoſiti, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immenſum, [a] et cadere quidem, ſed non apparere an cadat: quia praecipitatio ejus aeterna eſt, nihil habens noviſſimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam invenirent, propter quam pondus in aëre ſtaret. Fertur, inquiunt, ſemper: ſed non apparet an cadat, quia infinitum eſt in quod cadit. Quid eſt deinde quo probes; non quinque tantum ſtellas moveri, ſed multas eſſe, et in multis mundi regionibus? Aut ſi hoc ſine ullo probabili argumento licet reſpondere, quid eſt, quare non aliquis aut omnes ſtellas moveri, aut nullam dicat? Praeterea nihil te adjuvat iſta ſtellarum paſſim euntium turba. Nam quo plures fuerint, ſaepius in alias incident: rari autem Cometae, et ob hoc mirabiles ſunt. Quid, quod teſtimonium dicet contra te omnis aetas, quae talium ſtellarum exortus et annotavit, et poſteris tradidit?

CAP. XV. Poſt mortem Demetrii Syriae regis, cujus Demetrius et Antiochus liberi fuere; paullo ante Achaicum bellum Cometes effulſit, non minor ſole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo ejus diſtricta eſt, et evanuit claritas. Noviſſime autem totus intercidit. Quot ergo coire ſtellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congregres, numquam hunc habitum ſolis aequabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde ſuſtulit ſe [b] diffuditque, et usque in aequinoctialem circulum venit, ita ut illam plagam caeli, cui lactea nomen eſt, in immenſum exten-

h. e. *ἀέρα δέρειν*, ut Paulus I Corinth. IX. ait, cum aëre pugnare.

a *mundum ferri per immenſum*] per ſpatium imaginarium infinitum in unam partem perpetuo decidere. *Fromond.*

b *ſuſtulit ſe*] ſuperiora petiit, atque ibi ſe explicavit et diffudit.

extentus aequaret. Quot ergo convenisse debent erraticae, ut tam longum caeli tractum occuparent igne continuo?

Cap. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, et lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non evitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: [c] quae approbari opus suum, et fieri populare non putet posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus vero non religiosissimae fidei; saepe decipitur, saepe decipit. Sicut hic Cometen, [d] qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit eventus, cum Helicen et Burin ortu suo merserit, [e] ait illum discessisse in duas stellas: quod praeter illum nemo tradidit. Quis enim posset observare illud momentum, quo Cometes solutus, et in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adjecit, in quas stellas divisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

Cap. XVII. Apollonius Myndius in diversa opinione est. Ait enim, Cometen non unum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed et proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunae. Talis forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, et in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: et tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eumdem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Caesare apparuit, et Cometis detraxit infamiam, [f] illi similem fuisse, qui post necem divi Julii, ludis Veneris genitricis, circa undecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine ulla luce: aliis candor, et purum liquidumque lumen: aliis flamma, et haec

c *de tota natione*] Historicorum.

d *Sicut hic Cometen*] f. excidit *circa*. ut sensus sit: sicut hic quoque circa cometen decipitur.

e *merserit*] si obtineat *circa*, vel colon vel punctum post *merserit* ponendum.

f *Cometis detraxit infamiam*] dum scilicet nihil funestum eum consecutum est.

haec non ſincera, nec tenuis, ſed multum circa ſe volvens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen poſt ſe futuri ſanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen ſuum, quemadmodum alia ſidera: quae clariora, cum deſcendere, ſunt, majoraque ex loco propiore viſuntur; minora cum redeunt, et obſcuriora, quia abducunt ſe longius.

Cap. XVIII. Adverſus hoc protinus reſpondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometae enim quo primum die apparuerint, maximi ſunt. Atqui deberent creſcere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exſtingui. Deinde quod adverſus priores, etiam adverſus hunc dicitur: Si erraret Cometes, eſſetque ſidus, intra ſigniferi terminos moveretur, intra quod omne ſidus curſus ſuos colligit. Numquam apparet ſtella per [g] ſtellam. Acies noſtra non poteſt per medium ſidus exire, ut per illud editiora proſpiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem ulteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non eſſe ſidus, ſed levem ignem ac tumultuarium.

Cap. XIX. Zenon noſter in illa ſententia: congruere judicat ſtellas, [h] et radios inter ſe committere: hac ſocietate luminis exſiſtere imaginem ſtellae longioris. Ergo quidam nullos eſſe Cometas exiſtimant, ſed ſpecies illorum per repercuſſionem vicinorum ſiderum, aut per conjunctionem cohaerentium reddi. Quidam ajunt eſſe quidem, ſed habere curſus ſuos, et poſt certa luſtra in conſpectum mortalium exire. Quidam eſſe quidem, ſed non quibus ſiderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, et exigui temporis mora diſſipantur.

Cap. XX. In hac ſententia ſunt plerique noſtrorum; [i] nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in ſublimi varia ignium concipi genera, et modo caelum ardere, modo

Longos a tergo flammarum albeſcere tractus,

modo faces cum igne vaſto rapi: jam ipſa fulmina, etſi velocitate mira, ſimul et perſtringunt aciem, et remittunt, ignes

g *per*] Gronovius mavult *ſuper*.

h *congruere judicat ſtellas*] in talem aſpectum mutuum venire, ut radii earum in aliqua parte caeli ita ſe mutuo decuſſent, et in nodum luminis convolvantur, ut imaginem novi aſtri repraeſentent. *Fromond.*

i *noſtrorum*] Stoicorum.

ignes ſunt aëris triti, et impetu inter ſe majore colliſi. Ideo ne reſiſtunt quidem, ſed expreſſi fluunt, et protinus pereunt. Alii vero ignes diu manent: nec ante diſcedunt, quam conſumptum eſt omne, quo paſcebantur, alimentum. Hoc loco ſunt illa a Poſidonio ſcripta miracula, columnae, clypeique flagrantes, aliaeque inſigni novitate flammae: quae non adverterent animos, ſi ex conſuetudine et lege decurrerent. Ad haec ſtupent omnes, et repentinum ignem ex alto efferunt, [k] ſive emicuit aliquid et fugit, ſive compreſſo aëre et in ardorem coacto, loco miraculi ſtetit. [l] Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis tetro aetheris patuit, et vaſtum in concavo lumen? Exclamare poſſes: Quid eſt hoc?

— — — medium video diſcedere caelum,
Palantesque polo ſtellas. — — —

quae aliquando non exſpectata nocte fulſerunt, et per medium eruperunt diem. Sed alia hujus rei ratio eſt, [m] quare alieno tempore apparent, quas eſſe, etiam cum laterent, conſtat. Multos Cometas non videmus, quod obſcurantur radiis ſolis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuiſſe, quem ſol vicinus obtexerat, Poſidonius tradit. Saepe autem cum occidit ſol, ſparſi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipſa ſtella ſole perfunditur, et ideo adſpici non poteſt: Cometae [n] autem radios ſolis effugiunt.

Cap. XXI. Placet ergo noſtris, Cometas, ſicut faces, ſicut turbas, trabesque, et alia oſtenta caeli, denſo aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentiſſime apparent, quia illic plurimum eſt aëris pigri. Quare ergo non ſtat Cometes, ſed procedit? dicam. Ignium modo alimentum ſuum ſequitur. Quamvis enim illi ad ſuperiora niſus eſt: tamen deficiente materia retroiens ipſe deſcendit. In aëre quoque non dexteram laevamque premit partem. Nulla enim illi via eſt: ſed qua illum vena pabuli ſui duxit, illo repit, nec ulla ſtella procedit, ſed ut ignis paſcitur. Quare ergo per longum tempus apparet, et non cito exſtinguitur? Sex enim menſibus hic, quem nos Neronis principatu

k *et repentinum ignem ex alto efferunt*] leg. *cum quid repentinum ignem ex alto effert. Gronov.*

l *ſtetit*] ut trabes, quae non emicant et fugiunt, ſed ſtant, in materia pertinaciore ardentes.

m *Sed alia hujus res ratio etc.*] haec et ſequentia perturbata mihi eſſe videntur, vel deeſt aliquid, vel ſuo loco iſta poſita non ſunt.

n *Cometae*] *Gronov.* legit *comae.* Scilicet ſtellam cometae ſol regit, comis interea ex diſco ſolis protenſis.

cipatu laetiſſimo vidimus, ſpectandum ſe praebuit, in diverſum illi Claudiano circumactus. Ille enim a Septemtrione in verticem ſurgens, Orientem petiit ſemper obſcurior: hic ab eadem parte coepit, ſed in Occidentem tendens, ad meridiem flexit; et ibi ſe ſubduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, et aptiora ignibus, quae proſecutus eſt: huic rurſus uberior fuit et plenior regio. Huc itaque deſcendunt, invitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos ſpectavimus, fuiſſe diverſum: cum hic in dextrum motus ſit, ille in ſiniſtrum. Omnibus autem ſtellis in eamdem partem curſus eſt, id eſt, contrarius mundo. Hic enim ab ortu volvitur in occaſum, illae ab occaſu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus eſt: ille quo eunt, [o] et hic quo auferuntur. [p]

Cap. XXII. Ego noſtris non aſſentior. Non enim exiſtimo Cometen ſubitaneum ignem, ſed inter aeterna opera naturae. Primum quaecumque aër creat, brevia ſunt. Naſcuntur enim in re fugaci et mutabili. Quomodo poteſt enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipſe aër numquam idem maneat? fluit ſemper, et brevis illi quies eſt. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, ſtatum vertitur. Nunc pluvius, nunc ſerenus, nunc inter utrumque varius: nubesque illi familiariſſimae, in quas coit, et ex quibus ſolvitur, modo congregantur, modo digeruntur: numquam immotae jacent. Fieri non poteſt, ut ignis certus in corpore vago ſedeat, et ita pertinaciter haereat, quam quem natura, ne umquam excuteretur, aptavit. Deinde ſi alimento ſuo haereret, ſemper deſcenderet. Eo enim craſſior aër eſt, quo terris propior: numquam Cometes in imum usque demittitur, neque appropinquat ſolo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura ſua ducit, id eſt, ſurſum: aut eo quo trahit materia, cui adhaeſit, et quam depaſcitur.

Cap. XXIII. Nullis ignibus ordinariis et caeleſtibus iter flexum eſt. Sideris proprium eſt, ducere orbem. Atqui hoc an Cometae alii fecerint, neſcio: duo noſtra aetate fecerunt. Deinde omne quod cauſſa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum tranſeunt: ſic fulmina in unum valent ictum: ſic quae tranſverſae dicuntur ſtellae et cadentes, praetervolant et ſecant aëra. Nullis ignibus niſi in ſuo mora eſt. Illis dico divinis, quos habet

o *eunt*] ſuo et proprio motu.
p *auferuntur*] motu alieno primi mobilis.

habet mundus aeternos, quia partes ejus ſunt, et opera. Hi autem aliquid agunt, et vadunt, et tenorem ſuum ſervant, paresque ſunt. Nam alternis diebus majores minoresve fierent, ſi ignis eſſet collectitius, et ex aliqua cauſſa repentinus. Minor enim eſſet ac major, prout plenus aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum eſſe, quod exarſit aëris vitio: nunc amplius adjicio. Morari ac ſtare nullo modo poteſt. Nam et fax et fulmen et ſtella transcurrens, et quisquis alius eſt ignis aëre expreſſus, in fuga eſt: nec apparet, niſi dum cadit. Cometes habet ſuam ſedem: et ideo non cito expellitur, ſed emetitur ſpatium ſuum: nec exſtinguitur, ſed excedit. Si erratica, inquit, ſtella eſſet; in Signifero eſſet. Quis unum ſtellis limitem ponit? Quis in anguſtum divina compellit? Nempe haec ipſa ſidera, quae ſola moveri credis, alios et alios circulos habent. Quare ergo non aliqua ſint, quae in proprium iter et ab iſtis remotum ſeceſſerint? Quid eſt, quare in aliqua parte caelum pervium non ſit? Quod ſi judicas, non poſſe ullam ſtellam niſi ſigniferum attingere: Cometes poteſt ſic latum habere circulum, ut in hunc tamen parte aliqua ſui incidat: quod fieri non eſt neceſſarium, ſed poteſt.

Cap. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera diviſus ſit: nec hanc unam deterat ſemitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo et pulcherrimo corpore, inter innumerabiles ſtellas, quae noctem decore vario diſtinguunt, quae aëre minime vacuum et inertem eſſe patiuntur, quinque ſolas eſſe, quibus exercere ſe liceat, ceteras ſtare, fixum et immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogaverit: Quare ergo non quemadmodum quinque ſtellarum, ita harum obſervatus eſt curſus? Huic ego reſpondebo: Multa ſunt quae eſſe concedimus: qualia ſint, ignoramus. Habere nos animum, cujus imperio et impellimur et revocamur, omnes fatebuntur: quid tamen ſit animus ille rector dominusque noſtri, non magis tibi quisquam expediet, quam ubi ſit. Alius illum dicet eſſe ſpiritum, [q] alius concentum [r] quemdam, alius vim divinam [s] et Dei partem, alius tenuiſſimum aërem, [t] alius incorporalem potentiam. [u] Non deerit qui ſanguinem dicat, qui calorem. Adeo

q *ſpiritum*] ut Stoici.

r *concentum*] ut Plato et Dicaearchus.

s *vim divinam*] Stoicorum quidam cum Zenone.

t *tenuiſſimum aërem*] Anaxagoras.

u *incorporalem potentiam*] Ariſtoteles et alii.

Adeo animo non poteſt liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipſe ſe quaerat.

Cap. XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi ſpectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum fineſque noteſcere, quorum ex ingentibus intervallis recurſus eſt? Nondum ſunt anni mille quingenti, ex quo Graecia

— — *ſtellis numeros et nomina fecit.*

Multaeque hodie ſunt gentes, quae tantum facie noverint caelum, quae nondum ſciant cur luna deficiat, quare obumbretur, Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo iſta quae nunc latent, in lucem dies extrahat, et longioris aevi diligentia. Ad inquiſitionem tantorum aetas una non ſufficit, ut tota caelo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter ſtudia ac vitia non aequa portione dividimus? Itaque per ſucceſſiones iſta longas explicabuntur. Veniet tempus, quo poſteri noſtri tam aperta nos neſciſſe mirentur. Harum quinque ſtellarum, quae ſe ingerunt nobis, quae alio atque alio occurrentes loco, curioſos nos eſſe cogunt, qui matutini veſpertinique ortus ſint, quae ſtationes, [v] quando in rectum [x] ferantur, quare agantur retro, [y] modo coepimus ſcire. Utrum emergeret Jupiter, an occideret, an retrogradus eſſet, (nam hoc illi nomen impoſuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inventi ſunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam ſtellam aut ſupprimere curſum judicatis, aut vertere. Non licet ſtare caeleſtibus, nec averti: prodeunt omnia: ut ſemel miſſa ſunt, vadunt. Idem erit illis curſus, qui ſui finis. Opus hoc aeternum irrevocabiles habet motus: qui ſi quando conſtiterint, alia ex adverſo incident, quae nunc tenor et aequalitas ſervat.

Cap. XXVI. Quid eſt ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occurſus ſpeciem illis tarditatis imponit, et natura viarum circulorumque ſic poſitorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naves quamvis plenis velis eant, videntur tamen ſtare. Erit qui demonſtret aliquando, in quibus Cometae partibus errent, cur tam ſeducti a ceteris eant, quanti qualiſque ſint. Contenti ſimus inventis: ali-

 quid

y *ſtationes*] Planeta ſtare dicitur, cum motum proprium ab occaſu in ortum ſiſtere videtur. *Fromond.*

x *in rectum*] quando directi ſunt et motum proprium ſine ſtatione vel reflectione in occaſum, recta verſus orientem incitant. *Id.*

y *agantur retro*] verſus occaſum, unde motus ſuos proprios et periodicos incipiunt. *Id.*

quid veritati et posteri conferant. Per stellas, inquit, ulteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, et in crines dispergitur. Per intervalla ignium, non per ipsos vides. Stellae, inquit, omnes rotundae sunt. Cometae porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

Cap. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat a sole; quare modo rubeat, modo palleat: quare lividus illi et ater color sit, cum a conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellae inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diversissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamvis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas aeternos esse et sortis ejusdem, cujus cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diversis compositus est? Quid est quare in Leone semper sol ardeat, et terras aestibus torreat: in Aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen et illud sidus ejusdem conditionis est, cum effectu et natura dissimile sit. Intra brevissimum tempus Aries extollitur, Libra tardissime jungitur: [z] et tamen hoc sidus et illud ejusdem naturae est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? gravia et levia sunt, frigida et calida, humida et sicca. Tota hujus mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma ejus non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima [a] sit illa, quae tricesimo anno revertitur ad locum suum, huic quae intra annum revisit sedem suam. Non ad unam natura formam opus suum praestat, sed ipsa varietate se jactat. Alia majora, alia velociora aliis fecit; alia validiora, alia temperatiora: quaedam autem eduxit a turba, ut singula et conspicua procederent; quaedam in gregem misit. Ignorat naturae potentiam, qui illi non putat

z *jungitur*] tota et junctis lancibus integra exoritur. *Gronov.*

a *quam simillima*] ironice, scilicet parum similes Saturno sol est.

putat aliquando licere nisi quod saepius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit et his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, sive amplitudinem eorum consideres, sive fulgorem, qui major est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam et singulare, non in angustum conjecta et arctata, sed dimissa liberius, et multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, et ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non judicas sidus esse, quod futura denuntiat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futurae pluviae.

Scintillare oleum, et putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est saevituri maris, si marinae

In sicco ludunt fulicae; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo aequinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quae Chaldaei canunt, quid stella nascentibus triste laetumve constituat. Hoc ut scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos et pluvias minatur, ut Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quae in proximum daret, signa traxisse, sed habere reposita et compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo et Vopisco consulibus apparuit, quae ab Aristotele Theophrastoque sunt praedicta. Fuerunt enim maximae et continuae tempestates ubique. At in Achaja, Macedoniaque, urbes terrarum motibus prorutae sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, graviores esse, multumque in se habere terreni: ipsi praeterea cursus, fere enim compelluntur in cardines. [b]

CAP. XXIX. Utrumque falsum est. De priore dicam prius. Quiane tardius feruntur, gravia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quae ex omnibus iter suum lentissime efficit, gravius est? Atqui levitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed majore, inquis, ambitu circuit, nec tardius it quam ceterae, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra

b *compelluntur in cardines*] versus mundi polos.

ſextum menſem dimidiam caeli partem transcurrit hic proximus; prior intra pauciores menſes recepit ſe. Sed quia graves ſunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus a Septemtrione motus ſui initium fecit, et per Occidentem in Meridiana pervenit, erigensque ſuum curſum oblituit. Alter ille Claudianus a Septemtrione primum viſus, non deſiit in rectum aſſidue celſior ferri, donec exceſſit. Haec ſunt quae aut alios movere ad Cometas pertinentia, aut me. Quae an vera ſint, dii ſciunt, quibus eſt ſcientia veri. Nobis rimari illa et conjectura ire in occulto tantum licet, nec cum fiducia inveniendi, nec ſine ſpe.

Cap. XXX. Egregie Ariſtoteles ait, numquam nos verecundiores eſſe debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compoſiti, ſi ad ſacrificium acceſſuri vultum ſubmittimus, togam adducimus, ſi in omne argumentum modeſtiae fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de ſideribus, de ſtellis, de deorum natura diſputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut ſciences mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quae tam alte jacent. Panaetio, et his qui videri volunt, Cometen non eſſe ordinarium ſidus, ſed falſam ſideris faciem, diligenter tractandum eſt, an aeque omnis pars anni edendis Cometis ſatis apta ſit: an omnis caeli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi poſſint: et cetera, quae univerſa tolluntur, cum dico illos fortuitos non eſſe ignes, ſed intextos mundo, quos non frequenter educit, ſed in occulto movet. Quam multa praeter hos per ſecretum eunt, numquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus homini fecit. [c] Quota pars operis tanti nobis committitur? Ipſe qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa ſe, [d] majorque eſt pars operis ſui, ac melior, effugit oculos, cogitatione viſendus eſt.

Cap. XXXI. Multa praeterea cognata numini ſummo, et vicinam ſortita potentiam, obſcura ſunt. Aut fortaſſe, quod magis mireris, oculos noſtros et implent et effugiunt: [e] ſive illis tanta ſubtilitas eſt, quantam conſequi acies humana non poſſit: ſive in ſanctiore ſeceſſu majeſtas tanta delituit, et regnum ſuum, id eſt, ſe, regit, nec ulli aditum dat,

c *homini fecit*] ut eórum ſive uſu ſive aſpectu frueretur.

d *deditque circa ſe*] eo ſe induit. Stoicis enim Deus mundi eſt anima.

e *implent et effugiunt*] ut lumen.

dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: et miramur, si quos igniculos parum novimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognovimus seculo? et quidem multa venientis aevi populus ignota nobis sciet. Multa seculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleverit, reservantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quaerat omnis mundus habeat. Non semel quaedam sacra traduntur: Eleusis servat, [f] quod ostendat revisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo ejus haeremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta et interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud haec aetas, aliud quae post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proveniunt, utique si labor cessat. Id quod unum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. [g] Invenit luxuria aliquid novi, in quod insaniat. Invenit impudicitia novam contumeliam sibi. Invenit deliciarum dissolutio et tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne projecimus. Adhuc quidquid est boni moris, exstinguimus levitate et politura corporum. [h] Muliebres munditias antecessimus; colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero et molli ingressu suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. [i] Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quae virilitati fiat injuria, ut traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscoenam partem ludi [k] fugit, et locatus ad mortem, infamiae armatur. Egenus etiam, [l] in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, si nondum sapientia omne opus suum implevit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc

 nascitur,

f *Eleusis servat*] scilicet in Sacris Eleusiniis ad ἐποπτείαν non statim admittebantur qui sacris illis initiari cupiebant, sed per gradus mysteria illis patefiebant.

g *in processu vitia sunt*] incrementa vitiis damus.

h *levitate et politura corporum*] barbam vellendo ac crura, et pumice ad levorem poliendo, conf. nostrum L. 1. C. 17. *Fromond.*

i *incedimus*] Incedunt qui tardo et gravi gressu eunt.

k *in obscoenam partem ludi*] maxime placet quod Lips. Saturnal. I, 18. licet subdubitans habet, ubi ἀποδυτήριον, *spoliarium* locum ubi exuebantur gladiatores intelligit, quo se conferebant nonnulli insane libidinosi, ut gladiatoribus ad mortem armatis pudorem quoque eriperent.

l *Egenus etiam*] illi quoque qui indigni sunt eligunt tamen et inveniunt, ubi foedae libidini satisfaciant.

nascitur, et huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus serviunt. Ad sapientiam quis accedit? quis dignam judicat, nisi quam in transitu noverit? Quis philosophiam, aut ullum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, [m] cum aliquis pluvius intervenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiae philosophorum sine successore deficiunt. Academici et veteres et minores [n] nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat praecepta Pyrrhonis? Pythagorica illa invidiosae turbae [o] schola, praeceptorem non invenit. Sextiorum nova [p] et Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu coepisset, exstincta est. At quanta cura laboratur, ne cujus pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis et Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Privatim urbe tota sonat pulpitum. [q] In hoc viri, in hoc feminae tripudiant. Mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis. [r] Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad galeam. [s] Philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil invenitur ex his quae parum investigata antiqui reliquerunt, ut multa quae inventa erant, obliterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc juventus sobria incumberet, hoc majores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum [t] veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra et levi manu quaerimus.

m *cum ludi intercalantur*] cum inter dies negotiosos ludis aliquis destinatur, qui negotiosis quasi intercalatur.

n *veteres et minores*] nota Academiae in veterem, cujus caput Plato fuit, mediam item et novam distinctio.

o *invidiosae turbae*] h. e. ad invidiam usque frequentata olim.

p *Sextiorum nova*] utpote quae cum Stoicis Pythagorica quoque placita sequeretur. vid. Ep. CVIII. *Fromond.*

q *pulpitum*] proscenium in quo saltabant et canebant histriones, qualia non publica tantum in isto Romanorum luxu habebantur, sed et apud privatos.

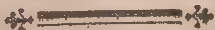
r *illis*] *Hylae* legendum suspicatur *Gronov.* quod Pantomimi nomen, cujus generis hominum tanta existimatio, ut latus quoque eorum tegere, et in eorum comitatu esse nobiles cives vellent.

s *galeam*] ad arenam, ad quam, ubi personatae feminae saltassent, descendere non verebantur. Juvenal. Sat. II.

Quem praestare potest mulier galeata pudorem. *Fromond.*

Alii autem legunt *ganeam.*

t *ad fundum*] alludit ad Democriti dictum qui veritatem in puteo latere dicebat.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE

CLAUDII CAESARIS

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ. [a]

Quid actum sit in caelo ante diem tertium Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviola Coss. anno novo, [b] initio seculi felicissimi, [c] volo memoriae tradere. Nihil offensae vel gratiae dabitur. Haec ita vera si quis quaesierit unde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, [d] qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis umquam ab historico jurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quaerite ab eo qui Drusillam [e] euntem in caelum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus aequis. [f] Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quae in caelo agantur. Appiae viae curator [g] est: qua scis et divum Augustum, et Tiberium Caesarem, ad deos isse. Hunc si interrogaveris, soli narrabit, coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu juravit se Drusillam vidisse caelum adscendentem, et illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmavit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quaecumque audivi, certe clara [h] affero, ita illum salvum et felicem habeam. [i]

Jam

a *Αποκολοκύντωσις*] quasi dicas *incucurbitatio*: allusum autem ad vocem *ἀποθέωσις*: Nimirum Claudium in cucurbitam, non in deum post mortem abiisse innuit.

b *anno novo*] h. e. primo anno imperii Neronis. Vid. Turneb. Advers. XXIII, C. 8.

c *felicissimi*] Ita blanditur Neroni, qui tunc imperii habenas capessivit.

d *ille*] Claudius.

e *Drusillam*] Caligulae sororem et pellicem, quam ex adulatione in Caligulam juravit se vidisse in caelum adscendere L. Geminius Senator. ut est apud Dionem.

f *non passibus aequis*] ad tarditatem pedum Claudii alludit.

g *Appiae viae curator est*] fingit hunc Seneca sibi dixisse quae de Claudio in caelum adscendente habet: quasi scilicet per viam Appiam ei in caelum iter fuerit.

h *certe clara*] *certa et clara*, *Gronov.*

i *ita illum salvum et felicem habeam*] Appiae viae curatori ridicule

Jam Phoebus breviore via contraxerat ortum k
Lucis, et obscuri crescebant cornua somni: l
Jamque suum victrix augebat Cynthia regnum; m
Et de formis hiems gratos carpebat honores
Divitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor uvas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius Eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. Facilius inter philosophos, [n] quam inter horologia conveniet. Tamen inter sextam et septimam erat. Nimis rustico [o] acquiescunt oneri poëtae, non contenti ortus et occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Jam medium cursu Phoebus diviserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere coepit, nec invenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio ejus delectatus esset, unam de tribus Parcis educit, [p] et ait: Quid, femina crudelissima, hominem miserum torqueri pateris, nec umquam meritum, ut tamdiu cruciaretur? [q] Annus sexagesimus et quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic invides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factum est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant:

le ita salutem et felicitatem apprecatur, ut ista de Claudii divinitate certa et clara ab eo denarrata essent. *Fromond.*

k *contraxerat ortum*] h. e. in angustiori caeli spatio ortus fuerat, qualis, adspectu nostri, est pars illa caeli circa capricornum. *Id.*

l *cornua somni*] Poëtae fingunt Somnum *cornu* aqua lethaea plenum perfundere et soporare homines. Statius Theb. VI. Hoc noctibus est dormiendum. *Turneb.* Alii tamen cum *Gronovio* legunt *tempora somni.*

m *augebat Cynthia regnum*] lunae diuturnum magis regnum est nocte multa, nam praeest nocti, ut sol diei.

n *Facilius inter Philosophos etc.*] oblique Philosophos perstringit, ut quorum non minor quam horologiorum sit dissensus.

o *Nimis rustico*] haec quasi ab altero, Senecae simplicem nimis temporis notationem exprobrante, dicta proferri putat *Gronov.* qui et sequentia ita restituit: *Nimis rustice inquies tu nunc. Horni Poëtae non contenti ortus et occasus describere etiam medium diem inquietant: tu sic transibis horam tam bonam.* Ludereque inprimis in Julium Montanum Senecam putat, de quo Ep. 122.

p *educit*] leg. *seducit* scilicet colloquendi caussa. *Gronov.*

q *ut tamdiu cruciaretur*] citius enim interfici et mori debuit. *Fromond.*

errant: horam ejus [r] nemo novit. Nemo enim illum umquam natum putavit. [s] Fac quod faciendum est.

Dede neci, melior vacua sine regnet in aula. [t]

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adjicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, civitate donaret. [u] Constituerat enim omnes Graecos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos [v] videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, [x] et tu ita jubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, et treis fusos profert. Unus erat Augurini, alter Babae, [y] tertius Claudii. Hos, inquit, treis uno anno exiguis intervallis temporum divisos mori jubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot praecedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim convictoribus.

Haec ait: et turpi convolvens stamina fuso,
Abrupit stolidae regalia tempora vitae.
At Lachesis [z] *redimita comas, ornata capillos,*
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niveo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quae ducta colorem
Assumpsere novum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt et Nestoris annos.

Phoebus

r *horam ejus*] qua scilicet natus sit, ex qua Horoscopus et totius vitae fatum concipi debet. *Id.*

s *Nemo enim illum natum putavit*] huc facit Sueton. in Claud. C. 3. *Antonia mater portentum eum homines dictabat, nec absolutum a natura, sed tantum inchoatum. Id.*

t *melior vacua sine regnet in aula*] permitte ut *melior*, Nero, regnet in aula, quam vacuam reliquerit Claudius.

u *civitate donaret*] in qua indignis hominibus conferenda nimis liberalem Claudium fuisse passim queruntur Romani.

v *togatos*] toga enim ingenuorum et civium erat. Alii autem sic habent: *Sauromatas, et si qui ultra glacialem Boream incolunt Barbari, togatos videre.*

x *in semen relinqui*] ne omnibus civitate donatis tota peregrinitas extinguatur.

y *Babae*] fatui istis temporibus celebris. vid. Ep. XV. *Fromond.*

z *Lachesis*] postquam Clotho filum vitae Claudianae abrupit, Lachesis altera Parcarum auspicata magis Imperii Neronis stamina ducere incipit.

Phoebus adest, cantuque juvat, gaudetque futuris.
Et laetus nunc plectra movet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito nevere manus: humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite, Parcae,
Phoebus ait: vincat mortalis tempora vitae,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: a *felicia lassis*
Secula praestabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, et primos e carcere concitat axes:
Talis Caesar adest, talem jam Roma Neronem
Adspiciet; flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, et affuso cervix formosa capillo.

Haec Apollo. At Lachesis, quae et ipsa homini fortissimo [b] faveret, fecit, et plena orditur manu, et Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem jubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, et eo desiit vivere videri. [c] Exspiravit autem dum comoedos audit, ut scias me non sine caussa illos timere. Ultima vox ejus haec inter homines audita est, cum majorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: [d] Vae me, puto, concacavi me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacavit. [e] Quae in terris postea sint acta, supervacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quae memoriae publicum gaudium impresserunt. [f] Nemo felicitatis suae obliviscitur. In caelo quae acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Jovi, venisse quemdam bonae staturae, [g] bene canum, nescio quid illum minari: assidue

a *Nec cantu, nec voce minor*] notum insanum Neronis in Musicam studium.

b *fortissimo*] *formosissimo* legit *Lips.* et sic etiam alii habent, nam a forma magis quam a fortitudine Nero fuit commendabilis.

c *vivere videri*] utpote qui nunquam vere vixerit, vitam agens morti propiorem.

d *facilius loquebatur*] unde et edictum meditatus est, quo venia daretur liberius ea parte loquendi. Sueton. in Claud. C. 32.

e *concacavit*] vitiis suis contaminavit. Alii autem habent: *concacavit, nec post boletum opipare medicamentis conditum, plus cibi sumpsit. Quae etc.*

f *impresserunt*] leg. *impressit.* *Gronov.* ita etiam alii habent.

g *bonae staturae*] sic formam corporis ejus describit etiam Sueton. Cap. 30.

assidue enim caput movere, [h] pedem dextrum trahere: [i] quaesisse se cujus nationis esset? respondisse illum, nescio quid perturbato sono, et voce confusa, non intelligere se linguam ejus; [k] nec Graecum esse, nec Romanum, nec ullius gentis notae. Tum Jupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererraverat, et nosse videbatur omnes nationes, jubet ire et explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, ut qui etiam non omnia monstra timuerit: [l] ut vidit novi generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam et implicatam, putavit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, et quod facillimum fuit Graeculo, ait:

Τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν, πόθι τοὶ πτόλις; [m]

Ubi haec Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis [n] locum. Itaque et ipse Homerico versu Caesarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν. [o]

Erat autem sequens versus verior, aeque Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼν [p] πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, [q] quae fano suo relicto, sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romae reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quae cum ipso tot annos vixi: Lugduni natus est. Marci [r] municipem vides: quod tibi

h *caput movere*] *caput cum semper tum in quantulocunque actu vel maxime tremulum* tribuit ei Sueton. l. c.

i *pedem dextrum trahere*] poplites minus firmi Sueton. l. c.

k *linguam ejus*] ἀσαφῶς eum loqui, Augustus quoque in Epist. ad Liviam testatur ap. Sueton.

l *ut qui etiam non omnia monstra timuerit*] Forte: *utcunque etiam Junonia monstra domuerit. Gronov.*

m Τίς πόθεν] Versus Homeri est ex Odyss. A. *Quis? unde es hominum? ubi tibi civitas?*

n *historiis suis*] nam Graecas scripserat Historias, ut auctor est Suetonius.

o Ἰλιόθεν *etc.*] est versus Homeri ex eodem libro: *Ab Ilio me ferens ventus Ciconibus appulit.* Quo Claudium Caesarem se esse et ab Julo Trojano Aeneae filio oriundum significat. *Fromond.*

p Ἔνθα δ' ἐγὼν] scilicet hic versus apud Homerum paullo post secutus optime in Claudii saevitiam cadit: Latine: *Ibi ego urbem depopulatus sum, interfeci autem ipsos. Id.*

q *Febris*] quam omni aetate sua infestam teste Suetonio habuit, et praeter quam nemo deorum eam sequitur, utpote quos omnes parum habeat sibi faventes.

r *Marci*] *Munatii* legit Rhenanus,

tibi narro, ad ſextum decimum lapidem a Vienna natus eſt. Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. [s] Hunc ego tibi recipio [t] Lugduni natum, ubi Licinius [u] multos annos regnavit. Tu autem qui plura loca calcaſti, quam ullus mulio perpetuarius, [v] Lugdunenſes ſcire debes, et multa millia inter Xanthum [x] et Rhodanum intereſſe. Excandeſcit hoc loco Claudius, et quanto poteſt murmure iraſcitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci jubebat, illo geſtu ſolutae manus, et ad hoc unum ſatis firmae, quo decollare homines ſolebat. Juſſerat illi collum praecidi. Putares omnes illius eſſe libertos, [y] adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, et deſine fatuari: veniſti huc, ubi mures ferrum rodunt. [z] Citius mihi verum, [a] ne tibi alogias [b] excutiam. Et quo terribilior eſſet, tragicus fit, et ait:

Exprome propere, ſede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus ſtipite, ad terram accidas.
Haec clava reges ſaepe mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto ſonas?
Quae patria, quae gens mobile eduxit caput,
Ediſſere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, unde ab Heſperio mari
Inachiam ad urbem nobile advexi pecus,
Vidi duobus imminens fluviis jugum [c]
Quod Phoebus ortu ſemper obverſo videt:
Ubi Rhodanus ingens amne praerapido fluit,
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Eſtne illa tellus ſpiritus altrix tui?

Haec

nus. et ſic etiam alii habent. *Planci* Gronov. Nam L. Munacius Plancus Coloniam Lugdunum deduxerat.

s *Romam cepit*] ut hoſtis occupavit, quod veteres Galli fecere, a Camillo urbe iterum depulſi.

t *recipio*] aſſevero. Alii autem legunt *reddo*.

u *Licinius*] Julii Caeſaris quondam libertus, ab Auguſto Gallis quos peſſime habuit praepoſitus. vid. Dio L. LIV.

v *mulio perpetuarius*] qui ad magna et longinqua itinera, non ad pauca proximas manſiones ſeque et mulas praebet. *Gronov.*

x *Xanthum*] nam Ἰλιόθεν ſe venire dixerat Claudius ubi Xanthus, cum Lugduni prope Rhodanum natus eſſet.

y *libertos*] quorum ipſe in vita erat mancipium.

z *mures ferrum rodunt*] imbecillia animalia: quales itaque dentes, qualis ferocia nobis diis! *Fromond.*

a *Citius mihi verum*] ſubintell. dicito.

b *alogias*] ineptias.

c *duobus imminens fluviis jugum*] deſcriptio urbis Lugdunenſis.

Haec ſatis animoſe et fortiter. Nihilominus mentis ſuae non eſt, et timet *μωρȣ̃ πληγήν.* [d] Claudius ut vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem ſibi Romae fuiſſe: illic non habere ſe idem gratiae: Gallum in ſuo ſterquillinio plurimum poſſe. Itaque quantum intelligi potuit, [e] haec viſus eſt dicere: Ego te, fortiſſime deorum Hercules, ſperavi mihi affuturum apud alios: et ſi quis a me notorem [f] petiſſet, te fui nominaturus, qui me optime noſti. Nam ſi memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum jus dicebam totis diebus menſe Julio et Auguſto. [g] Tu ſcis quantum illic miſeriarum pertulerim, cum cauſſidicos audirem, et diem et noctem: in quos ſi incidiſſes, valde fortis licet, [h] maluiſſes Cloacas Augiae purgare: multo plus ego ſtercoris exhauſi. Sed quoniam volo, [i] non mirum, quod impetum in curiam feciſti: nihil tibi cluſi eſt. Modo dic nobis, qualem deum iſtum fieri velis: *ἐπικȣ́ρειος θεὸς* [k] non poteſt eſſe: *ȣ̎τε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει ȣ̎τε ἄλλοις παρέχει.* Stoicus? quomodo poteſt rotundus eſſe [l] (ut ait Varro) ſine capite, ſine praeputio? [m] Eſt aliquid in eo Stoici Dei: jam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules a Saturno petiſſet hoc beneficium, cujus menſem [n] toto anno celebravit [o] Saturnalia ejus princeps, [p] non tuliſſet. Illum Deum

d *μωρȣ̃ πληγὴν*] *ſtulti ictum.* Nam ſtulti laceſſiti ad verbera prorumpunt.

e *quantum intelligi potuit*] balbutiens ſcilicet.

f *notorem*] notor eſt qui aliquem cognoſcit, Ciceroni *cognitor* dicitur Verr. 7. Sic et Petron. *At ego ne mea quidem veſtimenta ab officioſo recepiſſem, niſi notorem dediſſem. Gronov.*

g *menſe Julio et Auguſto*] tempore meſſis adeoque feriato. vid. Sueton. C. 14.

h *valde fortis licet*] Alii addunt: *tibi videaris, maluiſſes etc.*

i *Sed quoniam volo*] turbata hic eſſe quaedam videre facile, medelam afferre difficile eſt. Sequentia aperte deliberationem de *ἀποθεώσει* Claudii habent.

k *ἐπικȣ́ρειος θεὸς*] dicit non poſſe Claudium Epicureum eſſe Deum, cum Deus ex Epicuri ſententia nec ipſe negotium gerat, nec aliis praebeat: id quod non competat in Claudium. Senſus non obſcurus eſt, mirorque iſta nonnullis ſolicitaſſe.

l *rotundus eſſe*] Stoici enim mundum, quem rotundum eſſe dicebant, Deum eſſe ſtatuebant.

m *ſine capite, ſine praeputio*] cum ea quoque ipſi deſint, quorum adhuc aliqua cum rotunda figura cognatio caput, et praeputium.

n *menſem*] Saturni menſis erat Decembris.

o *toto anno celebravit*] utpote qui ſervis, ut in Saturnalibus fieri ſolebat, perpetuo pareret, perpetuum eorum mancipium. Sueton. C. 32. 33.

p *ejus princeps*] *Fromond.* eliminat *τὸ ejus.* Senſus eſt: dum princeps diceretur, Romaeque praeeſſet. Alii verba: *Saturnalia ejus princeps*, plane omittunt.

Deum [q] ab Jove, quem quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. L. Silanum enim generum suum occidit. Oro propter quid? sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Junonem vocare. [r] Quare, inquit, quaero enim, sororem suam stulte studere? [s] Athenis dimidium licet, Alexandriae totum? Quia Romae, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curva corrigit. [t] Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam caeli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc [u] barbari colunt, et ut deum orant. Ἀλλώρε φιλάτε χήιν. [v] Tandem Jovi venit in mentem, privatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. [x] Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. [y] Volo servetis disciplinam curiae. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Janus pater; is designatus erat in Kal. Julias postme-

q *non tulisset. Illum Deum etc.*] perturbatissima haec esse omnes vident. Sensum tamen facile assequimur. Scilicet a Saturno facilius ἀποθεώσεως honorem Claudium consecutum dicit quam a Jove, nam Saturnum assidue coluerat, Jovem vero damnavit incesti, ut qui sorore Junone conjuge uteretur. Sane enim dum contra L. Silanum generum suum ob usum sororis Juniae Calvinae sententiam dixit, ut est ap. Sueton. C. 29. et Tacit. annal. XII. Jovem quoque damnavit. Omnia tamen ut ego arbitror, fieri planiora, si cum Aliis locum totum sic legimus: *Illum Deum apage, qui, quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti L. Syllanum, generum suum occidit. Oropenque sororem etc.*

r *maluit Junonem vocare*] maluit in matrimonio habere Silanus ille.

s *Quare, inquit, quaere enim, sororem suam stulte studere*] *Fromond.* legit *quare, inquit, quare sororem suam?* istaque Claudii esse vult se excusantis, quod Silanum damnaverit. Cui respondens procaculus aliquis Deus: *stulte stude* (sic enim *Fromond.* legit: vel quod mallet *Gronov. stude istud*) ait: Claudium monens ut litterarum monumenta inspiciat, quae doceant *Athenis* vel germanas vel uterinas sorores, *Alexandria* eas quoque quae ex utroque parentum sorores sint licitum esse amare.

t *Quia mures molas lingunt: hic nobis curva corrigit*] Claudius res exiguas censura sua severius notabat. vid. Sueton. C. 16. hinc alius Deus ait: *quia mures molas lingunt*, quod est exiguum delictum, *hic nobis curva*, i. e. mores depravatos corrigit.

u *hunc*] Alii autem leg. *nunc*.

v Ἀλώρε φιλάτε χήιν] *Gronov.* totum locum ita legit: *Hunc Barbari colunt et ut Deum orant* μῶροι Μώρυχον vel μωρότερον Μορύχε, et Graecos Paroemiographos consuli jubet.

x *nec disputare*] *indignum putare.* Gronov. optime ad sensum. Senatores enim sententiam non dicunt turba populi in curia praesente.

y *vos mera mapalia fecistis*] i. e. non observata disciplina coelestis curiae, perturbate ut rustici in mapalibus suis Claudii causam tractatis. *Fromond.*

poſtmeridianus Coſ. [z] homo quantumvis vafer, qui ſemper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diſerte, quod in foro vivat, [a] dixit, quae notarius perſequi non potuit: et ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quae ab illo dicta ſunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: jam fama nimium [b] feciſti. Itaque ne videar in perſonam, non in rem ſententiam dicere, cenſeo ne quis poſt hunc diem deus fiat ex his, qui ἀρέρης καρπὸν ἔδεσιν: [c] aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρερα. [d] Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi larvis, [e] et proximo munere inter novos auctoratos, [f] ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur ſententiam Dieſpiter Vicae Potae [g] filius, et ipſe deſignatus Coſ. nummulariolus. [h] Hic quaeſtu ſe ſuſtinebat, vendere civitatulas [i] ſolebat. Ad huncce belle acceſſit Hercules, et auriculam ei tetigit. Itaque in haec verba cenſet: Cum Divus Claudius Divum Auguſtum ſanguine contingat, nec minus Divam Auguſtam aviam ſuam, quam ipſe Deam eſſe juſſit, longeque omnes mortales ſapientia antecellat, ſitque e rep. eſſe aliquem, qui cum Romulo [k] poſſit

— — ferventia rapa vorare:

cenſeo, ut D. Claudius ex hac die deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus ſit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ovidii adjiciendam. Variae erant ſententiae, et videbatur

z *poſtmeridianus Coſ.*] nimirum templum Jani Romae erat in foro Jani, circa quod foeneratorum turbae, qui pomeridianis maxime horis aes locabant. Eorum igitur praeſidem et Conſulem Janum Seneca fingit. *Fromond.*

a *quod in foro vivat*] ibi enim templum ejus, ubi cauſſidicorum turba, a quibus diſerte loqui didicit.

b *nimium feciſti*] leg. *minimum fecit. Fromond.* et ſic etiam Alii habent.

c ἀρέρης *etc.*] i. e. qui agrorum proventus edunt. Hemiſtichion eſt ex Homer. Il. Z.

d ζείδωρος ἄρερα] rus victum ſuppeditans.

e *larvis*] umbris infernalibus ad cruciatum. *Fromond.*

f *auctoratos*] auctorati ſunt gladiatores qui pretio operam locabant arenae, qui ſi novitii eſſent ferulacea rude, ſive gladio e ligno ferulae a laniſtis magiſtris exercebantur, et aberrantes ferulae vapulabant. *Lipſ.* L. I. Saturn. Cap. 15.

g *Vicae Potae*] Dea a vincendo et potiendo dicta, cujus templum Romae. *Fromond.*

h *nummulariolus*] quoniam forte ejus templum juxta forum et menſas nummulariorum. *Id.*

i *vendere civitatulas*] pretio accepto jus civitatum dare, quod faciebant qui apud Claudium erant potentes.

k *cum Romulo*] qui ſcilicet ferventia rapa, ut Fabricius et alii pro temporum illorum ſimplicitate vorare ſolebant, adeoque adhuc in coelo illa appetere fingitur.

debatur Claudius ſententia una vincere. Hercules enim, qui videret ferrum ſuum in igne eſſe, [l] modo huc, modo illuc curſabat: et ajebat: Noli mihi invidere, mea res agitur: deinde ſi quid volueris, invicem faciam: Manus manum lavat. Tunc Divus Auguſtus ſurrexit ſententiae ſuae dicendae, et ſumma facundia diſſeruit. P. C. vos teſtes habeo, ex quo deus factus ſum, nullum verbum me feciſſe. ſemper meum negotium ago. Sed non poſſum amplius diſſimulare, et dolorem quem graviorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo civilia bella compeſcui? ideo legibus urbem fundavi, operibus ornavi? Et quid dicam, P. C. non invenio: omnia infra indignationem verba ſunt. Confugiendum eſt itaque a me ad Meſſalae Corvini diſertiſſimi viri illam ſententiam: Praecidit jus imperii [m] hic, P. C. qui nobis non poſſe videtur muſcam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis excidit. [n] Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domeſtica mala. Itaque illa omittam, haec referam. Etiamſi Phormea Graece neſcit, ego ſcio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗΣ. [o] ſeneſcit. Iſte, quem videtis, per tot annos ſub meo nomine latens, [p] hanc mihi gratiam retulit, ut duas Julias [q] pronepotes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: unum abnepotem L. Silanum. Videris Jupiter, an in cauſſa mala, certe in tua, ſi hic inter nos futurus eſt. [r] Dic mihi, Dive Claudi, quare quemquam ex his

l *ferrum ſuum in igne eſſe*] i. e. propriam cauſſam periclitari, ut qui etiam ex homine factus fuerit Deus. *Fromond.*

m *Praecidit jus imperii*] Claudius jus imperii enervavit.

n *quam canis excidit*] *canis* vocatur infelix teſſerarum jactus. tam facile igitur Claudius Tyrannus homines interimere dicitur quam ille cadit. *Fromond.* Alii, inter quos et Gronovius, legunt *exta edit.*

o *Etiamſi Phormea Graece neſcit, ego ſcio ἐντικοντονυκηνδίης*] Omnes hic coecutiunt. locus certiſſime corruptus. *Fromondus* legit: *Nam etiamſi Φορμίζειν neſcit, ſcio ego ἐντύνων* h. e. etſi ſit ignariſſimus, ita ut, quod in Graecorum proverbio eſt, ne citharam quidem tangere valeat, adeoque neſciat ipſe caedes quas patravit, ego tamen illas narrabo. Alii ſic legunt: *Nam τῆς ὀργῆς aegre ſeneſcit ἡ νόσος. Πυργοπολυνίκης iſte, quem videtis etc.*

p *ſub meo nomine latens*] ab Auguſto enim omnes inſecuti Caeſares Auguſti dicti.

q *duas Julias*] Alii legunt: *duas amitas ſuas pronepotes etc.*

r *Videris Jupiter, an in cauſſa mala, certe in tua, ſi hic inter nos futurus eſt*] h. e. an mala cauſſa fuerit, ob quam Silanum interemit, (quae erat ſtuprum ſorori illatum.) Tu Jupiter videris: certe tua eſt, qui ipſe quoque Junone ſorore uxore uteris. ultima autem verba ita legenda: *is hic inter nos futurus eſt? Gronov.*

his, quos quasque occidiſti, antequam de cauſſa cognoſceres, antequam audires, damnaſti? hoc fieri ſolet? in caelo non fit. Ecce Jupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem.

Ρίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο, [s]

et iratus fuit uxori, et ſuſpendit illam: [t] numquid occidit? Tu Meſſalinam, cujus aeque avunculus major eram, quam tuus, occidiſti. Neſcio, [u] inquis? Dii tibi malefaciant: adeo iſtud turpius eſt, quod neſcis, quam quod occidiſti. Iſte Cajum Caeſarem [v] non deſiit mortuum perſequi. Occiderat ille ſocerum: hic et generum. Cajus Caeſar Craſſi filium vetuit Magnum vocari: [x] hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in una domo Craſſum Magnum: Scriboniam, Triſtioniam, [y] Aſſarionem, nobiles tamen: Craſſum vero tam fatuum, ut etiam regnare poſſet. [z] Cogitate, P. C. quale portentum in numerum deorum ſe recipi cupiat. [a] Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus ejus, diis iratis natum. Ad ſummam, tria verba cito dicat, [b] et ſervum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos eſſe credet. Summa rei, P. C. ſi honeſte inter vos geſſi, ſi nulli durius reſpondi, vindicate injurias meas. Ego pro ſententia mea hoc cenſeo. Atque ita ex tabella recitavit: [c] Quandoquidem Divus Claudius occidit ſocerum ſuum Appium Silanum, generos duos, Pompejum Magnum [d] et L. Silanum, [e] ſocerum filiae ſuae Craſſum, frugi hominem,

 tam

s Ρίψε ποδὸς etc.] arreptum pede de limine divino dejecit. Eſt verſus Homeri Il. A.

t *iratus fuit uxori, et ſuſpendit illam*] fabula eſt Il. A.

u *Neſcio*] nam a Narciſſo liberto neſciente Claudio accelerata ejus mors fuit. Vid. Tacit. ad fin. XI. annal *Fromond.*

v *Cajum Caeſarem*] Caligulam, Tyrannum, cui Claudium poſt fata faviſſe conſtat ex Dione.

x *vetuit Magnum vocari*] vetera enim familiarum inſignia nobiliſſimo cuique ademit. Suet. Calig. c. 35.

y *Triſtioniam*] Alii autem legunt *Baſſioniam.*

z *ut etiam regnare poſſet*] illo enim tempore in fatuorum fere manus, quales Caligula, Claudius etc. incidebat imperium.

a *cupiat. — Hunc*] Alii hic ita habent: *cupiat. Principes pietate et juſtitia Dii fiunt. Scilicet hic pius et juſtus, quoniam Dryidarum immanem religionem advexit: noſtram prorſus extirpavit, ut Romae nuptiarum ſacra eſſent, quibus ipſe, cum ſibi Agrippina nuberet, XXX. Senatoribus, innumeris Equitibus Roman. mactatis, principium dedit. Hunc etc.*

b *cito dicat*] nimirum hoc linguae prohibebat balbuties.

c *ex tabella recitavit*] ex veterum more qui de ſcripto etiam dicebant ſententias.

d *Pompejum Magnum*] Alii addunt *Antoniae ex Petina.*

e *L. Silanum*] Alii addunt: *Octaviae ex Meſſalina.*

tam similem sibi, quam ovo ovum, Scriboniam socrum filiae suae, Messalinam uxorem suam, et ceteros: quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum severe animadverti, nec illi rerum judicandarum vacationem dari, [f] eumque quamprimum exportari, et coelo intra dies XXX. excedere, Olympo [g] intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc unde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, [h] interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, et impensa cura plenum, ut scires deum efferri, tibicinum, omnisque generis aeneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius [i] audire posset. Omnes laeti, hilares, P. Rom. ambulabat tamquam liber. Agatho [k] pauci caussidici [l] plorabant, sed plane ex animo. Jurisconsulti e tenebris procedebant, [m] pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cum maxime reviviscerent. Ex his unus cum vidisset capita conferentes, et fortunas suas deplorantes caussidicos, accedit, et ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius ut vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ naenia cantabatur anapaestis:

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus:
Resonet tristi
Clamore forum:
Cecidit pulchre
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu [n]
Poterat celeres,
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Levibusque sequi
Persida

f *vacationem dari*] vult statim deos in Consilium mitti, ut contra Claudium sententiam dicant, sine vacatione, ut ut alias mense vindemiali, qua Claudius animam ebullivit, vacatio esset. *Fromond.*

g *Olympo*] qui est sedes fixarum, cum coeli nomine omnes reliqui orbes abinde usque ad terram comprehendantur. *Id.*

h *per viam sacram*] quam clivum sacrum vocat Horatius, et qua in Capitolinam arcem adscendebatur. Plin. L. XIX. C. I. *Id.*

i *etiam Claudius*] senex licet et surdaster.

k *Agatho*] Alii habent *Matho.*

l *pauci caussidici*] quia Claudius assiduus in foro fuerat, etiam diebus feriatis, unde illis lucrum.

m *Jurisconsulti etc.*] quia scilicet responsorum ab iis dari solitorum nullus sub Claudio fuerat usus. *Fromond.*

n *Vincere cursu*] ridiculum de sene podagrico.

Perfida telis,
Certaque manu
Tendere nervum:
Qui praecipites
Vulnere parvo
Figeret hostes,
Pictaque Medi [o]
Terga fugacis.
Ille Britannos
Ultra noti
Littora ponti,
Et caeruleos
Scuta Brigantas
Dare Romuleis
Colla catenis
Jussit, et ipsum
Nova Romanae
Jura securis
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere caussas,
Una tantum
Parte audita,
Saepe et neutra.
Quis nunc judex
Toto lites
Audiet anno? [p]
Tibi jam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo [q]
Jura silenti,
Cretaea tenens
Oppida centum.
Caedite moestis
Pectora palmis,
O caussidici,
Venale genus,
Vosque Poëtae,
Lugete novi; [r]
Vosque in primis
Qui concusso
Magna parastis
Lucra fritillo. [s]

Delectabatur laudibus suis Claudius, et cupiebat diutius spectare. Injicit illi manum Talthybius [t] deorum nuntius, et trahit capite obvoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: et inter Tiberim et viam Tectam [u] descendit ad inferos Antecesserat jam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, et venienti nitidus, ut erat a balineo, [v] occurrit, et ait: Quid dii ad

o *Pictaque Medi*] pictis enim sagulis illi amicti, vel etiam fugientes picta scuta in terga rejiciebant. *Fromond.*

p *Toto lites audiet anno*] sine vacatione etiam festis diebus.

q *Qui dat populo etc.*] Minois descriptio Regis Cretae, qui apud inferos judiciis praeest.

r *Vosque poëtae lugete novi*] ob studia communia, nam Claudius multa scriptitavit. Sueton. C. 41. 42.

s *Lucra fritillo*] ludus enim alearum et talorum Romae praeeunte Claudio vigebat.

t *Talthybius deorum*] erat Talthybius Graecorum ad Trojam nuntius, eleganter igitur vocat Mercurium *Talthybium deorum*, nam vocem *nuncius* expungi vult. *Gronov.*

u *Tectam*] Alii autem legunt *rectam*.

v *ut erat a balineo*] nam Agrippina ut tutius caedem Claudii patraret, libertorum ejus fidelissimum Narcissum ad balinea Campaniae, podagrae qua conflictabatur praetextu amandaverat, unde redux non diu post mori est jussus.

ad homines? [x] Celerius [y] inquit Mercurius, et venire nos nuntia. Ille autem patrono plura blandiri volebat, quem Mercurius iterum festinare jussit, et virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus evolat. Omnia procliva sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis pervenit ad januam Ditis: ubi jacebat, ut ait Horatius, bellua centiceps, sese movens, villosque horrendos excutiens. pusillum subperturbatur (albam canem in deliciis habere consuerat) ut illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Caesar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. [z] Hic erat C. Silius Cos. desig. Junius Praetorius, Sex. Trallus, M. Helvius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, [a] Equ. Roman. quos Narcissus duci jusserat. [b] Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. [c] Nec non ad Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Convolarunt primum omnium liberti [d] Polybius, Myron, Harpocras, Amphaeus et Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, praemiserat. Deinde praefecti duo, Justus Catonius, et Ruffus Pompeji F. Deinde amici, Saturnius Luscius, et Pedo Pompejus, et Lupus, et Celer Asinius, consulares. Novissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, [e] socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat Πάντα φίλων πλήρη. [f] Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompejus: Quid dicis, homo crudelissime? Quaeris, quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam

x *Quid dii ad homines*] subint. redeunt. Nam Narcissus ἀποθεώσει Claudii interfuerat.

y *Celerius, inquit*] Alii legunt: *Celerius praecedito, inquit.*

x Εὑρήκαμεν συγχαίρωμεν] verba solennia in sacris Osiridis, quae invento illo bove Deo cantabant. Significant enim: *Invenimus, congaudeamus. Fromond.*

a *Valens, Fabius*] Alii legunt *Valens Fufidius.*

b *duci jusserat*] ad supplicium.

c *minorem fecerat*] capite minuerat: *decoris caussa* forte quod longa nimis esset statura.

d *liberti — necubi*] Alii hic legunt sic: *liberti, Myron, Amphironas, Amphaeus, Pheronas, Posides, hasta pura insignis, Felix cum Pallante fratre Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes questoriis praetoriisque muneribus, necubi etc.*

e *gener, socer*] Alii *generi, soceri* legunt.

f Πάντα φίλων πλήρη] *omnia amicis plena.* acerbe Claudio exprobratur eum inferos amicis implevisse.

quam tu, omnium amicorum interfector? In jus eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Aeaci. is lege Cornelia, quae de sicariis lata est, quaerebat: [g] postulat nomen ejus recipi, [h] edit subscriptionem: [i] Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures: ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε [k]. Exterritus Claudius oculos undecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Advocatum non invenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus convictor ejus, homo Claudiana lingua disertus, [l] et postulat advocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompejus magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Aeacus homo justissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, et ait:

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' εὐθεῖα γένοιτο. [m]

Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, novitate rei attoniti: negabant hoc umquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam novum. [n] De genere poenae diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si uni dii laturam [o] fecissent. Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non unquam Sisyphum onere relevari; aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandum. Non placuit ulli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius umquam simile speraret. Placuit novam poenam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, et alicujus cupiditatis species sine fine et effectu. Tum Aeacus jubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et jam

Rrr 5 coeperat

g *quaerebat*] rerum ista lege prohibitarum quaestionibus praesidebat.

h *recipi*] inter reos.

i *edit subscriptionem*] accusatores libellos accusatorios nomine suo subscripto conficiebant.

k *ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε*] Hemistich. Homeri Iliad. I. *quantum pulveris est et arenae.*

l *Claudiana lingua disertus*] aeque ac ipse Claudius Balbus.

m *Εἴκε πάθοι etc.*] *si passus fuerit quae fecit, optima illa erit justitia.* Scilicet supra Claudius quoque saepe altera tantum parte audita jus dixisse accusabatur.

n *iniquum magis videbatur, quam novum*] novum enim ei non videbatur, quod ipse fecerat saepe. *iniquum* quod ipsi mala hac ratione consuleretur.

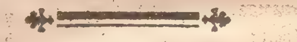
o *laturam*] Gronov. legit *gratiam.* Hinc quum de genere poenae disputaretur, incessit opinio aliquem ex veteranis rude donatum iri, et succedaneum ei fore Claudium. Itaque erant qui dicerent: Si dii qui in consilio erant Aeaco, uni ex antiquis inferorum cruciariis veniam dare voluissent. vel Tantalo, vel Sisypho vel Ixioni successorem Claudium esse dandum. Alii legunt *si minus dii latura fecissent.*

coeperat fugientes ſemper teſſeras quaerere, et nihil proficere.

Nam quotiens miſſurus erat reſonante fritillo,
Utraque ſubducto fugiebat teſſera fundo:
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Luſuro ſimilis ſemper, ſemperque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipſos
Fallax aſſiduo dilabitur alea furto.
Sic cum jam ſummi tanguntur culmina montis,
Irrita Siſyphio volvuntur pondera collo.

Apparuit ſubito C. Caeſar, et petere illum in ſervitutem coepit: producit teſtes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adjudicatur C. Caeſari: illum Aeacus donat. Is Menândro liberto ſuo tradidit, ut a cognitionibus [p] ei eſſet.

p *a cognitionibus*] ab epiſtolis, a ſtudiis. Scilicet doctus Claudius dum viveret voluerat videri. *liberto* autem traditus eſt, quia totus in vita *a libertis* pendebat.

EXCER-

EXCERPTA

QUAEDAM

E LIBRIS SENECAE.

Honeſta, inquit Epicurus, res eſt, paupertas laeta. Illa vero jam paupertas non eſt, ſi laeta eſt. Cui cum paupertate bene convenit, dives eſt. Non qui parum habet, ſed qui plura cupit, pauper eſt. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum paſcat aut feneret, ſi alieno imminet, ſi non acquiſita, ſed acquirenda concupiſcit? Quis ſit divitiarum modus, quaeris? Primo, habere quod neceſſe eſt: ſecundo, quod ſatis eſt. Nulli poteſt ſecura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum juvat habentem, niſi ad cujus amiſſionem praeparatus eſt animus. Magnae divitiae ſunt, lege naturae compoſita paupertas. Lex autem naturae, ſcis quos terminos nobis ſtatuit? Non eſurire, non ſitire, non algere. Uti famem ſitimque depellas, non eſt neceſſe maria tentare, nec caſtra ſequi. Parabile eſt quod natura deſiderat, et cito apponitur. Ad ſupervacua ſudatur: illa ſunt quae togam terunt, quae nos ſeneſcere cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum eſt, quod ſatis eſt. Si cui ſua non videntur ampliſſima, licet totius mundi dominus ſit, miſer eſt. Miſer eſt, qui ſe beatiſſimum non judicat, licet toti mundo imperet. Non eſt beatus, qui ſe id non putat eſſe. Nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis eripi poſſit. Quam minimum in corpore tuo ſit ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem venit propter ipſum, vel admodum pauci. Nudum latro tranſmittit: etiam in obſeſſa via pauperi pax eſt. Is maxime divitiis fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam vives, numquam eris pauper: ſi ad opinionem, numquam dives. Exiguum natura deſiderat, immenſum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes poſſederunt, ſi ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura veſtiat, eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abſcondas, non tantum liceat habere, ſed calcare divitias; accedant ſtatuae et picturae, et quidquid ars ulla luxuriae auro et argento elaboravit; majora cupere ab his diſces. Deſideria naturalia, finita ſunt: ex falſa opinione

nione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo a vanis: et cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. tum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. At cum navigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, et bene institutos, et nihil aliud desiderantes quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Sanus dives est, qui licet habeat divitias, eas tamen ut fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugilitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, et dictu foedam tulerunt famem. et haec omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum a furoribus liberet? Multis, divitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem gravem nobis fecerat, et divitias graves faciet. Quemadmodum nihil refert, utrum aegrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum aeger animus in divitiis an in paupertate sit; malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si sciemus quam non sit grave pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo. — — —

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones, tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. Quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraveris, et si illas tamquam

quam exituras adſpexeris. Diſcedat quisquis non te, ſed aliud in te ſequebatur. ob hoc unum eſt amanda paupertas, quod a quibus ameris, oſtendit. Multum eſt, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus ille eſt, qui in divitiis pauper eſt. Nemo naſcitur dives. Quisquis exit in lucem, juſſus eſt pane et lacte eſſe contentus. ab his initiis regna nos non capiunt. Panem et aquam natura deſiderat. nemo ad haec pauper eſt. intra quae ſi quis deſiderium ſuum cluſit, cum ipſo Jove de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas eſt; ipſa ſe exagitat, movet cerebrum, non in uno genere. alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis ſcire quam nihil mali ſit in paupertate, compara inter ſe vultum pauperis et divitis. Saepius pauper et fidelius ridet: nulla ſolicitudine concutitur, in alto eſt. cura velut nubes levis tranſit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta eſt: huic gravis et ſuprema ſuperbia, licet non palam, triſtitia eſt; eo quidem gravior, quod interdum non licet palam eſſe miſeros, ſed inter aerumnas cor ipſum exedentes, neceſſe eſt agere felicem. Abſtrahunt a recto divitiae, honores, potentiae, et cetera: quae opinione hominum cara ſunt, pretio ſuo vilia. Neſcimus aeſtimare res, de quibus non cum fama, ſed cum rerum natura deliberandum eſt. Nihil habent iſta magnificum, quod mentes noſtras in ſe trahat, praeter hoc quod mirari illa conſuevimus. non enim quia concupiſcenda ſunt, laudantur: ſed quia concupiſcuntur. Hanc praecedentem cauſſam habent divitiae. mutant animos, ſuperbiam, et arrogantiam pariunt, invidiam trahunt; eo usque mentem alienant, ut fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura ſunt, non corrumpunt animos, non ſolicitant: extollunt quidem animos et delectant, ſed ſine tumore. Quae bona ſunt, fiduciam faciunt; divitiae audaciam. Quae bona ſunt, magnitudinem animi dant, divitiae inſolentiam.

EXCERPTA ALIA.

Licet cunctorum poëtarum carmina gremium tuum ſemper illuſtrent; aliquando deliberans, hoc tibi opuſculum pro accidentibus caſibus dirigere curavi, quod non praecedentes, ſed poſteri narrabunt. Unde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, a morte. Ab ultimo, inquis? Imo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contre-

contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia devorat. Omnium quae horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum quae per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere judicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas ejus deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac conditione intravi, ut exirem. Morieris. Gentium jus est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaveris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid novi dicere. ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? in haec verba juravi. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officii finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod coepit, et desinit. Morieris. Nihil grave est, quod semel est. Aes alienum meum novi. hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, utrum caesim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, et multi in te gladii concurrent? Quid refert, quam multa sint vulnera? non potest amplius quam unum esse mortiferum.

Peregre morieris. Undecumque ad inferos una via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, solvere paratus sum. videat foenerator, ubi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est gravior foris quam domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico pervenire.

Sed juvenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Juvenis morieris. Hoc unum est, quod aeque ad juvenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. et adolescentes et impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum juvat vivere. Juvenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quae sit hominis aetas, sed quae sit meta. Juvenis morieris.

Fortasse

Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alii, vel senectuti. Juvenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus vivere non possum, haec est senectus mea.

Insepultus jacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

— — — *Facilis jactura sepulchri.*

Si nihil sentio, non pertinet ad me jactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus jacebis.

— — — *Caelo tegitur, qui non habet urnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti supervacuum est, sentienti onus. Insepultus jacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu eviseratus et constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat et exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed projicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Ultra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussa, sed vivorum, inventa est sepultura, ut corpora et visu et odore foeda, amoverentur. alios terra obruit, alios flamma consumsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Aegroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in praelio vir fortis apparet. exhibetur etiam in lectulo virtus. Aegroto. Non potest istud toto seculo fieri. aut ego febrem relinquam, aut ipsa me: semper una esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Moverer, si de me Marcus Cato, si Laelius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Moverer, si judicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed

ſed locus. In quamcunque terram venio, in meam venio. Nulla terra exſilium eſt, altera patria eſt. Non eris in patria. Patria eſt, ubicumque bene eſt. Illud autem per quod bene eſt; in homine, non in loco eſt. in ipſius poteſtate eſt, quae ſit illi fortuna. Si enim ſapiens eſt, peregrinatur; ſi ſtultus exſulat. Exſulabis. Hoc dicis: alterius loci civitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus eſt, feramus: levis eſt patientia. Si gravis eſt, feramus: non levis eſt gloria. Dolor clamorem exprimat, dum ſecreta non exprimat. Non poteſt homo par dolori eſſe. Nec rationi dolor. Dura res eſt dolor. Imo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Scimus ex paucis. Imbecilles natura ſumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille ſequitur fugientes?

Paupertas mihi gravis eſt. Imo tu paupertati. Non in paupertate vitium eſt, ſed in paupere. Illa expedita eſt, hilaris, tuta. Pauper ſum. Neſcis te opinione, non re, laborare. pauper es, quia videris. Pauper ſum. Nihil deeſt avibus. pecora in diem vivunt. feris ad alimenta ſolitudo ſua ſufficit.

Non ſum potens. Gaude; impotens non eris. Injuriam accipere potero. Gaude; facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum judicas? arca eſt. Quis aerario, quis plenis loculis invidet? Et iſte quem dominum pecuniae exiſtimas, loculus eſt. Multum habet. Utrum avarus, an prodigus eſt? Si avarus, non habet; ſi prodigus, non habebit. Iſte quem beatum credis, ſaepe dolet, ſaepe ſuſpirat. Multi illum comitantur. Mel muſcae ſequuntur, cadavera lupi, frumenta formicae. praedam ſequitur iſta turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortaſſe te illa perdidiſſet. Pecuniam perdidi. Sed habuiſti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, ſi cum illa avaritiam perdidiſti! Sed ſi manet illa apud te, es tamen utcumque felicior, quod tanto malo materia ſubducta eſt. Perdidi pecuniam. Et illa quidem quam multos? Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, ſed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, ſi intelligis, et tutiore loco poſuit. Damnum putas? remedium eſt. Defles, gemis, miſerum te clamitas, quod opibus excuſſus es? Tuo vitio iſta tibi jactura tam triſtis eſt. Non tam moleſte ferres, ſi tamquam perditurus habuiſſes. Perdidi pecuniam. Nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet et nox ſuas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via inciſa eſt? quam

multis

multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiae eſſe caecitatem. Huic oculi adulterium monſtrant, huic inceſtum, huic domum quam concupiſcat, huic urbem et mala omnia. Certe irritamenta ſunt vitiorum ducesque ſcelerum.

Amiſi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid iſtud aut novum, aut mirum eſt? Quam rara eſt ſine iſto caſu domus? Quid ſi infelicem voces arborem, quod ſtante ipſa cadunt poma? Et hic tuus fructus eſt. Nemo extra ictum vulneris poſitus eſt. Ducuntur ex plebeja domo immatura funera, ducuntur et ex regia. Non eſt idem ordo fati, qui et aetatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen eſt quod indigneris? Quid contra exſpectationem tuam evenit? Periere perituri. Sed ego illos ſuperſtites optabam. Verum hoc nemo tibi promiſerat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cujus eſſent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandaverat. recepit illos, non abſtulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, ſed quod evaſeris. Nudus exii. Sed exiſti. Omnia perdidi. Sed perire potuiſti una cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accuſatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena eſt inſidiis via. Noli conqueri quod incideris: gaude quod evaſeris. Inimicos graves habeo. Quomodo adverſus feras munimenta conquiris, quomodo adverſus ſerpentes: ſic adverſus inimicos auxilia circumſpice, quibus illos aut arceas, aut compeſcas, aut quod optimum eſt, places. Inimicos habeo. Illud eſt pejus, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Jam enim te habuiſſe certum eſt. Amicum perdidi. Alium quaere: et ibi eum quaeras, ubi invenire poſſis. Quaere inter liberales artes, inter honeſta et recta officia, quaere in laboribus. Ad menſam iſta res non quaeritur. quaere aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, ſi unum: erubeſce, ſi unicum. quid tu in tanta tempeſtate ad unam anchoram ſtabas?

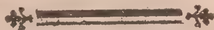
Uxorem bonam amiſi. Utrum inveneras bonam, an feceras? Si inveneras, habere adhuc te poſſe ex hoc intelligas licet, quod habuiſti. ſi feceras, bene ſpera. res periit. ſalvus eſt artifex. Amiſi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multae diu cuſtoditam perdidere? Decus? Quam multae inter probatas matronalis ordinis, eſſe coeperunt poſtea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides ejus? Quam multas ex optimis conjugi-

 bus

bus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam uxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas; nihil tam vagum. Novimus veterum matrimoniorum repudia: et, foediores divortio male cohaerentium rixas. Quam multae quos in adolescentia amaverunt, in communi reliquere senectute? quoties anile divortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed haec et fuit bona, et fuisset, si vixisset. Mors effecit, ut affirmare id sine periculo possis. Bonam uxorem amisi. Invenies, si nihil quaeris nisi bonam. Tu modo ne imagines proavosque respexeris, nec patrimonium, cui jam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest a contemptu viri, quae se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitiis: non cujus auriculis utrimque bina patrimonia dependeant: non quam margaritae suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte aeque ut maritus inspexerit: cujus sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Uxorem bonam amisi. Non erubescis flere, et intolerabilem vocare jacturam? Hoc unum deest; utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaveris, cogita et virum. Amisi uxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Uxor adventitium bonum est: non est inter illa, quae semel unicuique contingunt. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors, exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa vivendi. Neminem illaesum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi.

Haec excerpta libenter omisissem. Senecae enim non esse, vel caeco perspicuum est. Sed veritus sum, ne quis ea, cujusmodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendavimus.

RERUM

RERUM ET VERBORUM
IN L. ANNAEI SENECAE MEMORABILIUM
INDEX CERTISSIMUS.

annu-

arti-

codi-

convi-

cursо-

Euthy-

felix

infer-

lunare

M.

O.

P.

peculium

pisca-

populo

qui

puer fuit Romae statura ingentis viri 139. sq.

pullus

Q.

do

visa

Stoica

Syllanae

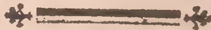
T.

Vinicii

de

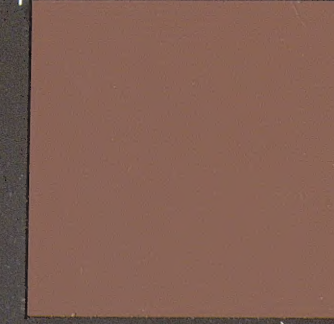
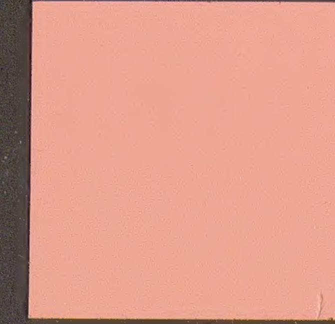
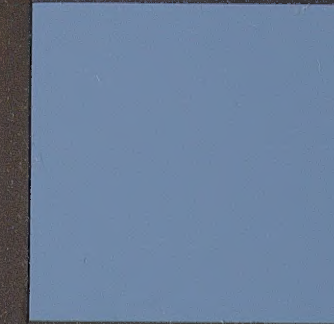
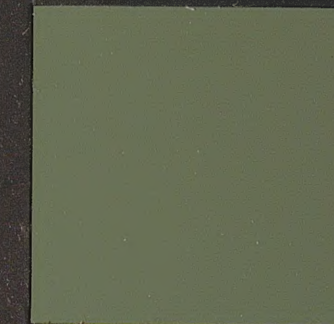
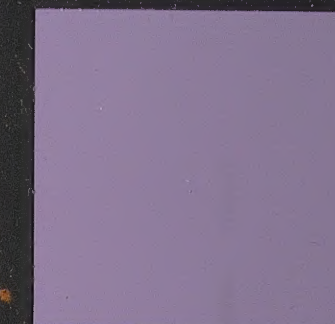
Utica

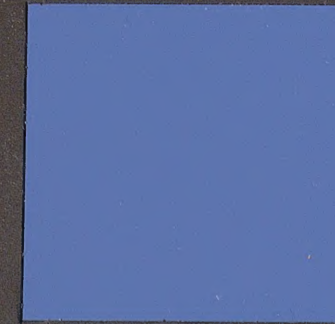
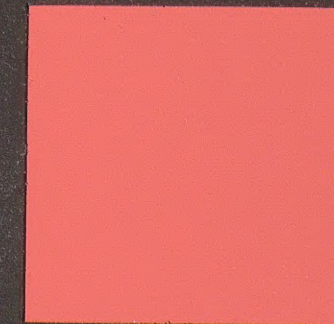
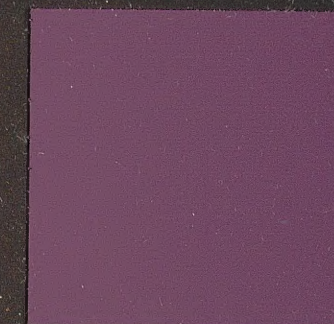
FINIS

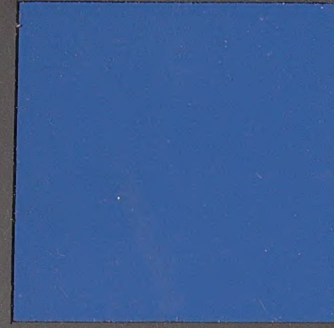

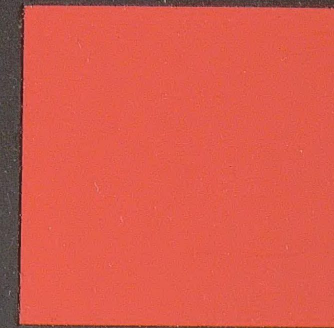
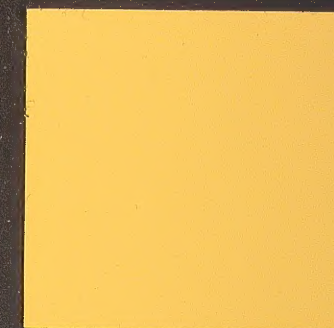
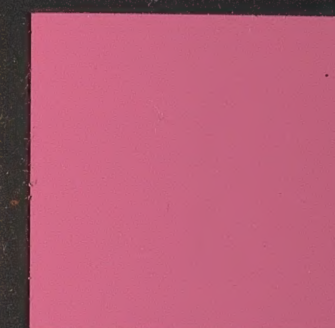

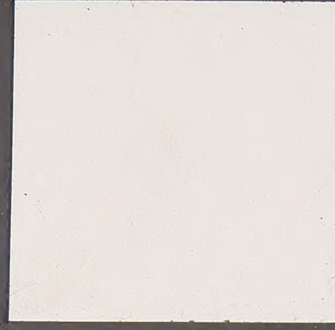
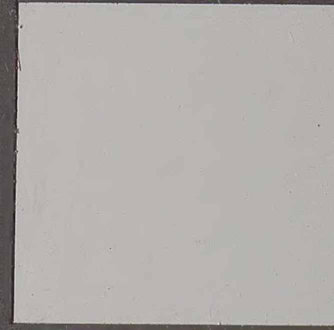
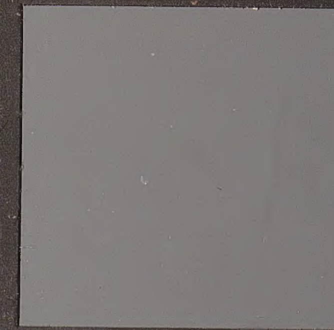
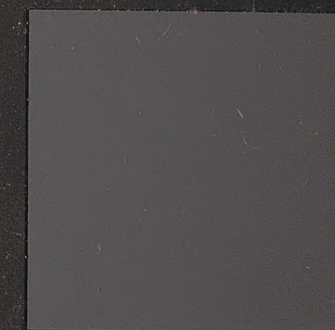
colorchecker CLASSIC

calibrite

mm